ISSN 1307-1815 05

2021/5

Z

KÜLTÜR | SANAT | ŞEHİR

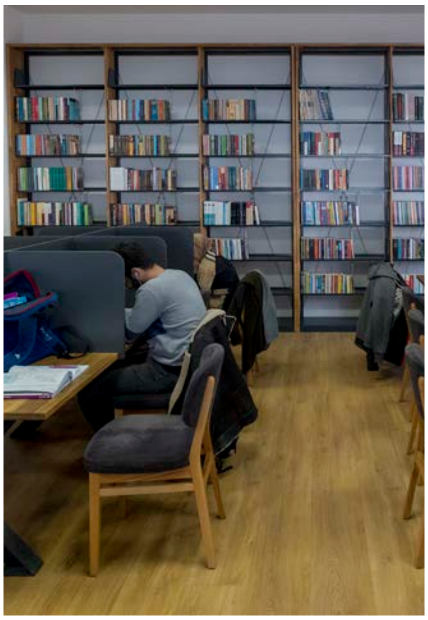
Tematik Dergi

Kütüphane

ZEYTİNBURNU BELEDİYESİ

MİLLET
KIRAATHANESİ

2021/5

Z

KÜLTÜR | SANAT | ŞEHİR

Tematik Dergi

SUNUŞ

Kitaplar ve kütüphaneler insanlık tarihine ve hayatımıza öyle sinmişler, zihnimizi ruhumuzu öyle şekillendirmişlerdir ki, bir an yokluklarını hayal etmeye kalksak başaramayız.

Kitabı sevmemiz, kitaplara güvenmemiz ve bağlanmamız, kütüphane deyince heyecan duymamız, herhalde kitabın varoluşumuza anlam ve zenginlik katmasıyla ilgilidir.

Kitabın ve kütüphanenin insan ve medeniyet inşa edici rolünü kavradıkça, bu dünyada insanoğlu için nasıl yeri doldurulamaz bir yoldaş olduklarını daha iyi anlıyoruz.

**

Zeytinburnu'nun değerlerinden aldığı ilhamla yönünü belirleyen Z dergisi 5. sayısını Kütüphane temasına ayırıyor. Bu kez kalkış noktamız millet kıraathaneleri.

Kültürümüzdeki kıraathane kavramının yeniden yorumlanmasıyla geliştirilen bu kütüphane hizmet modeli konusunda Zeytinburnu öncü rol oynadı.

Özellikle gençlerimiz, hayatlarında kütüphaneye açtıkları yeri millet kıraathaneleri yardımıyla genişlettiler. Okumaya ilgi arttı. Kitaba erişim daha kolay hale geldi.

**

Kültür yayıncılığı ile bilinen Zeytinburnu Belediyesi her yayında kalite çıtasını yükseltmeye çalışıyor. Z dergisinin Kütüphane temalı sayısında bu çabanın izi görülecektir ümit ediyorum.

Kütüphanelerinize yakışması ve faydalı bir başvuru kaynağı olması dileğiyle..

Ömer Arısoy
Zeytinburnu Belediye Başkanı

ILUSTRASYON: PIERPAOLOROVERO.COM/

Kütüphaneleri seviyoruz.

Z dergisinin Kütüphane temalı sayısına hoşgeldiniz.

Bu sayımız da, ümit ederiz ki, sizinle karşılaştıktan kısa süre sonra —denize karışan ırmak gibi— bir kütüphanenin parçası olacak. Daha önce oraya yerleşen kitap ve dergilerin yanında kendine yer bulması, orayı benimsemesi, komşularının da onu benimsemesi, işgal ettiği yerin hakkını vermesi, yük olmaması, kütüphaneye kendi cirmince değer katması, varlığı ile sevince vesile olması, kendi kaderini kütüphanenin kaderine bağlaması önemli. Kütüphaneyi anlatan bir yayın olarak bu sayının üzerinde ciddi bir sorumluluk var.

Tarihe 'kütüphaneden önce - kütüphaneden sonra' diye bakarak, önce kütüphaneye çıkan yolu izledik. Sonra en eskilerinden başlayarak, insanlık birikiminin odak noktaları olmuş Doğu ve Batı kütüphanelerini ziyaret ettik. Geçmişten miras aldığımız kütüphanelerimize kapıdan selam verirken bazılarının kapı kitabelerini okuduk. Bugün ülkemizin kültür hayatında dikkate değer yer tutan kurum kütüphanelerine, ardından dünyanın büyük kütüphanelerine, son olarak, ilham verici yeni nesil kütüphanelere uğradık. Kütüphane kuranları ve yaşatanları minnetle anıyoruz.

En üzücüsü; yanan, yakılan, yıkılan, yağmalanan, heba edilen kütüphaneler. Neler yokluğa karıştı.. Bir kısmını hiç bilemeyeceğiz.

Hizmetleriyle tarihimize isimlerini yazdırmış kütüphanecilerimizi ve —bazıları kamu kullanımına açılmış— şahsî kitaplıklarının zenginliğiyle tanınan bilim kültür insanlarımızı yad ettik. Bukitaplarınhepsiniokudunuzmu mağdurlarının kulaklarını çınlattık.

Kitaba, kütüphaneye dair geniş literatürden küçük bir derleme yaptık. Kütüphane deyince akla gelebilecek ayrıntılara yer vermeye çalıştık.

Dergimiz faydalı ve güzel olsun diye özen ve gayret gösterdik. Hatalarımız eksiklerimiz affola. Zevkle okumanızı dileriz.

Murat D. Çekin
Yayın Yönetmeni

Z

KÜLTÜR | SANAT | ŞEHİR
Tematik Dergi
2021/5

ISSN
1307-1815

İMTİYAZ SAHİBİ
Zeytinburnu Belediye Başkanlığı adına
Ömer Arısoy

YAYIN YÖNETMENİ
Murat Dinçer Çekin

YAYIN KOORDİNATÖRÜ
Sertaç Güleç

YAZI İŞLERİ MÜDÜRÜ
Nurullah Yaldız

YAPIM
MNA Tasarım Ltd. Şti.

YAPIM SORUMLUSU
Muhammed Nur Anbarlı

EDİTÖRYAL KOORDİNATÖRLER
Halil Solak
Yusuf Turan Günaydın

KATKI SAĞLAYANLAR
Munise Şimşek, Hümeyra Dinçer,
Zeynep Durukal, Merve Toprak, Merve Akbaş,
Selahattin Öztürk

İLETİŞİM
Sude Aybüke Anbarlı

YARDIMCI GRAFİKER
Merve Kaplan

BASKI VE CİLT
Optimum Basım

DİJİTAL YAYIN KOORDİNATÖRÜ
Muhammet Ali Demir

KAPAK GÖRSELİ
Ernest Hemingway'in Louis Vuitton yapımı
bavul-sandık kütüphanesi, 1927. Ⓚ

www.zdergisi.istanbul
Z_Dergi Z_Dergi ZDergi

ZEYTİNBURNU BELEDİYESİ
zeytinburnu.istanbul | 444 1984

BU SAYI

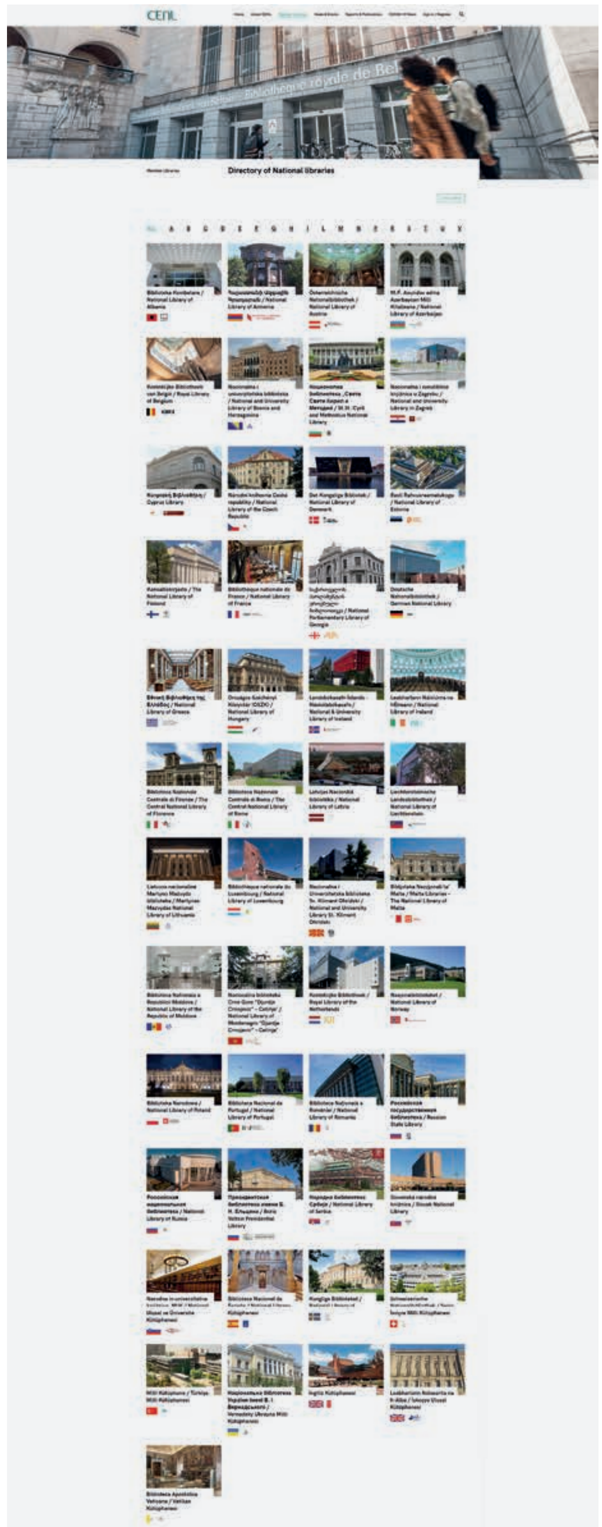
WORKS OF R. L. STEVENSON 6.
WATSONS
WORKS OF R. L. STEVENSON 5.
PROSE
MOLIERE

INTROTEMA

CENL
Avrupa Millî Kütüphaneciler Birliği

cenl.org

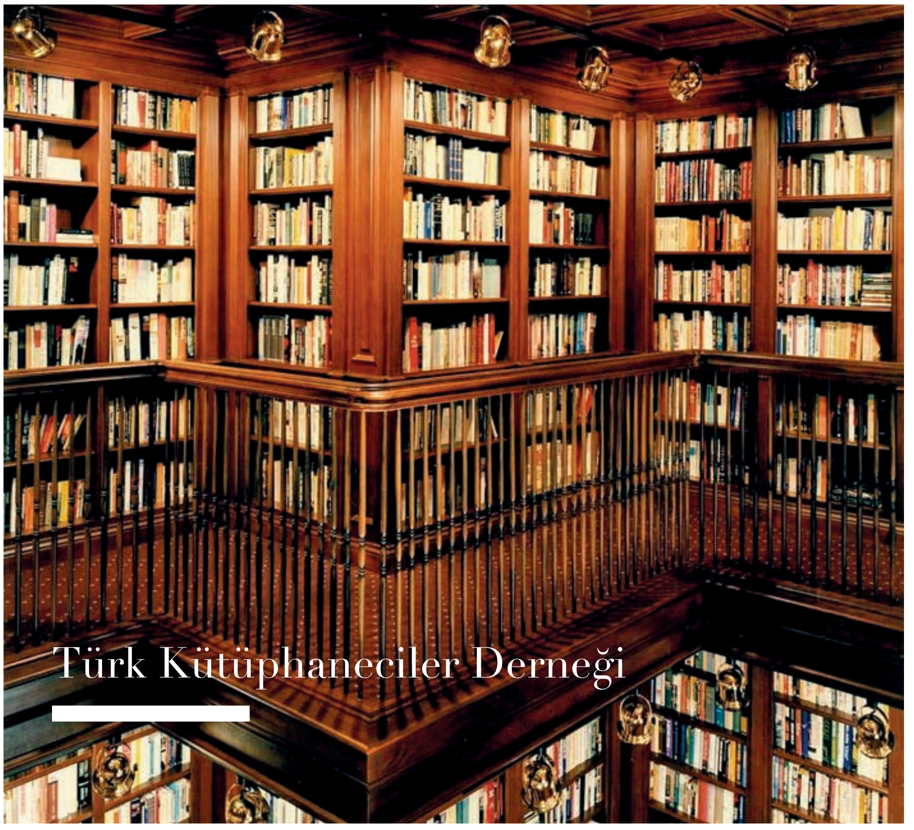
Avrupa Konseyine üye 47 ülkenin 49 millî kütüphanesini biraraya getiren The Conference of European National Librarians (CENL), kendisini "kıtanın kültürel mirasını korumak için birlikte çalışan Avrupa'nın millî kütüphaneleriyiz" diye tanımlıyor ve "Bir kıtanın hafızası" mottosunu kullanıyor.

1987'de kurulan, Türkiye'nin 1996'da katıldığı birlik, "dünyanın önde gelen hafıza kurumları" olan millî kütüphaneleri örgütleyerek, kıtanın kültürel mirasını korumak ve herkes için erişilebilir kılmak misyonunu üstleniyor. Yazılı, yayınlanmış ve kaydedilmiş çıktıları toplayan, muhafaza eden ve kullanıcılar için erişilebilir kılan millî kütüphaneler, siyasi birlik içindeki diğer millî kütüphanelerle de bilgi alışverişinde bulunuyor.

Üye millî kütüphanelerin sorumlulukları şöyle özetleniyor: Basılı ve elektronik millî yayınları toplamak, kataloglamak ve korumak, kullanıcılara hem doğrudan hem diğer kütüphane ve bilgi merkezleri aracılığıyla —referans, kaynakça, koruma, ödünç verme gibi— hizmetleri sağlamak, millî kültürel mirası koruyup geliştirmek, yabancı yayınların en azından temsilî bir koleksiyonunu edinmek, millî kültür politikasını geliştirmek, millî okuryazarlık kampanyalarına liderlik etmek.

CENL'in internet sayfasında, üye millî kütüphaneler tarafından yapılan yayınlar, araştırmalar, raporlar bulunabiliyor.

CENL yılda bir kere toplanıyor. İcra komitesi, strateji ve eylem planını ileriye taşıyacak şekilde en az üç yıllık bir süre için atanıyor. 2015 yılından bu yana başkanlık, Britanya Kütüphanesi genel müdürü Roly Keating tarafından yerine getiriliyor. Z

Türk Kütüphaneciler Derneği

Türk Kütüphaneciler Derneği (TDK) bir meslek örgütü olarak 19 Kasım 1949 tarihinde Ankara'da kuruldu. Adnan Ötüken'in öncülük ettiği derneğin faaliyetleri 1961'de tüzüğünde yapılan değişiklikten sonra Türkiye'ye yayıldı. İl ve ilçelerde şubeleri açıldı. 1975'te kamu yararına çalışan dernek statüsünü kazandı. 1983'te bilgi, bilim ve arşivcilik dallarını bünyesine aldı.

Dernek, kütüphane çalışanlarını tek çatı altında toplamayı, birbirleriyle iletişimlerini kolaylaştırarak sosyal dayanışmaya zemin hazırlamayı, mesleki problemleri tespit edip çözüm yollarını araştırmayı, bilgi hizmetleri alanında gelişmeleri takip ederek uluslararası düzeyde saygın ve güvenilir standartlara ulaşmayı hedeflemektedir.

1996'da mesleki bir ahlaki çerçeve inşa etmek amacıyla ilkeler tespit eden dernek, üyelerden bunlara uymalarını talep etti. Kütüphaneden faydalanmaya çalışan insanlar arasında ayrım yapmamak, düşünce özgürlüğünden yana olmak, telif haklarını gözetmek ve kişisel bilgilerin gizliliğine saygı duymak bu ilkelerden bazıları.

TKD bugün 1520 üyeye sahip. Ankara, Antalya, Aydın, Bursa, Denizli, Edirne, Eskişehir, Gaziantep, İstanbul, İzmir, Kahramanmaraş, Muğla ve Konya'da birer şubesi var. Derneğin Halkla İlişkiler çalışma grubu 2005'ten bu yana faaliyet gösteriyor.

TKD'nin 1952'den bu yana kesintisiz olarak yayınladığı 3 aylık hakemli akademik dergi *Türk Kütüphaneciliği* (TK) 1999'da elektronik yayına geçti. Temmuz 2010'dan itibaren online erişime açık olan ve akademik arama motorları tarafından dizinlenen dergi, DOAJ (Directory of Open Access Journals) kapsamında da listeleniyor. Dergide Türkçe veya İngilizce özgün makaleler, görüşler, okuyucu mektupları, tanıtım yazıları ve çeviri yazılara yer veriliyor. Z

Kütüphane haftası

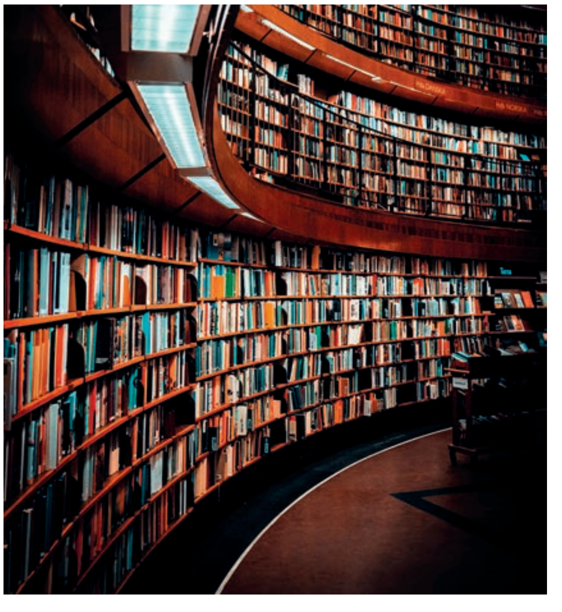
Kütüphane haftası; Türkiye'de 1964 yılından beri mart ayının son pazartesi günü ile başlayan hafta kutlanıyor. Bu kutlamalar bir amaç etrafında yapılıyor: öğrencilerde okuma alışkanlığını ve zevkini geliştirmek, kitap sevgisini artırmak, okuyucuların kitaplardan daha çok faydalanmalarını sağlamak ve kütüphanelerle ilgili bilinç uyandırmak. Bu haftayı vesile edinerek hafta süresince kütüphanenin önemi, kütüphaneciliğin sorunları kamuoyuna duyuruluyor, okullarda kütüphanenin yararlarından söz ediliyor ve kütüphanelerde uyulması gereken kurallar hatırlatılıyor. Z

Bilgi ve Belge Yönetimi eğitimi

Üniversitelerin kütüphanecilik bölümleri 1990'da —daha ziyade kadro problemini çözmek için— üç ana bilim dalına ayrılmıştı: Kütüphanecilik, dokümantasyon-enformasyon, arşivcilik. Öğrencilerin çağın yeni ihtiyaçlarına ve imkanlarına uygun teknik bilgi ve beceriler elde etmesini hedefleyen YÖK, 2002'de bu dalları "Bilgi ve Belge Yönetimi Bölümü" adıyla yeniden tek çatı altında topladı.

Bölüm müfredatında ele alınan konulardan bazıları şunlar: Bilgisayarın etkin kullanımı, internet ve bilgiye erişim, kütüphane ve arşiv web tasarımı, sistem analizi, veritabanı yönetim sistemleri, bilgi teknolojisi yönetimi, bilgi sistemleri tasarımı, elektronik ısmarlama ve izleme, elektronik erişim ve referans hizmetleri, dijitalleştirme, bilgisayar ortamında kataloglama ve çevrimiçi erişim, elektronik arşivleme, bilgi ağları, bilgi mimarisi, bilgi danışmanlığı, bilgi ekonomisi, kalite sistem dokümantasyonu, dijital kütüphaneler..

Enformasyon çağı bilginin ulaşılabilirliğini artırmasına rağmen bazı eşitsizliklerin doğmasına da sebep oluyor. Kütüphaneler ve kütüphane çalışanları, gerekli alt yapısı veya yeterli teknik bilgisi olmayanların bilgiye erişimi için ücretsiz teknik destek vermekte ve bu eşitsizliğin ortadan kalkmasına yardımcı olmaktadır. Z

FOTOĞRAF: EMIL WIDLUND / UNSPLASH

Asım Gültekin, sözlük kütüphanesi ve kütüphane marşı güftesi

Twitter üzerinden yapılan bir video paylaşımında, 56. Kütüphane Haftası vesilesiyle merhum Asım Gültekin şunları söylemişti: "Çocukluğumda en büyük hayalim bir kütüphane görevlisi olmaktı. Kütüphane görevlisi olamadım ama, nerede yaşıyorsam, hangi şehre gittiysem orada kütüphanelerle irtibatlı ve ilişkili olmaya, istifade etmeye gayret ettim. Kendi evim de bir zaman sonra adeta bir kütüphaneye dönüştü."

Asım Gültekin, 22 Temmuz 2020'de, Yalova'daki evinde 45 yaşında hayata veda etti. Dergicilik, gazetecilik, yazarlık, kültürel etkinlikler, üniversiteli gençlerin dergi çıkartmalarına önayak olmak.. gibi faaliyetlerle geçen hayatının son döneminde etimoloji üzerine çalışmaya odaklandı. Bu merak uğruna kütüphanesinin önemli bir kısmını sözlüklere ayırdı. Birkaç yüz sözlük topladığı kütüphanesi bu alanda nadide bir örnek olarak zikredilebilir.

Merhumun 56. Kütüphane Haftası vesilesiyle çocuklar için yazdığı "Kütüphane Marşı", anomim bir beste ve Hasibe Sena Saatçi'nin yorumuyla YouTube'de yayınlandı:

Kütüphane kütüphane
Sende vakit güzel geçer
Dergileri karıştırır
Kitapları keşfederiz.

Kütüphane kütüphane
En güzel yer şehrimizde

Kovacağız test çözeni
Kitaplara bakmayanı
İçindedir hazineler
Bunu ama onlar bilmez

Kütüphane kütüphane
En güzel yer şehrimizde

Gece gündüz açık ol sen
Saat beşte kapanma bak
Kapanırsan gelemem ki
Okuldan bırakmıyorlar

Kütüphane kütüphane
En güzel yer şehrimizde. Z

Çocuklar için Kütüphane Marşı

Kütüphaneciler marşı

1960'lı yılların sonuna doğru Türkiye'de kütüphanecilik alanında önemli gelişmeler oldu. Halk kütüphaneleri ülkenin birçok yerine yayıldı. Ankara ve İstanbul Üniversitelerindeki Kütüphanecilik bölümlerinden mezun olan genç kütüphaneciler, bu kurumların yönetici kadrolarını oluşturdular. Türk Kütüphaneciler Derneğinin ilk faaliyetlerinden birisi mesleğe ait bir "Kütüphaneciler Marşı"nın hazırlatılması idi. Bunun için bir güfte yarışması düzenlendi. Ne yazık ki dar bir çevrenin haberdar olduğu bu yarışma istenen sonucu vermedi, gönderilen şiirlerden hiçbirisi güfte için uygun görülmedi. Daha kapsamlı bir yarışma düzenlenmesine karar verildi. Pekçok tanınmış şairin şiiriyle katıldığı bu yarışmada birinciliği Arif Nihad Asya'nın şiiri kazandı. "Kütüphaneciler Marşı" başlıklı bu şiir güfte olarak kabul edildi ve bestelendi. Marşın sözleri şöyleydi:

Kütüphaneciler Marşı

Sayfa sayfa dizilmiş satırlar, kısa uzun
Tellerdir; dile gelir "kirpik" denen mızraptan.
Fakat okutulmaktan ve okumaktan yoksun
Kalan için kitabın farkı yoktur seraptan...

Bizde ayrı sayılmaz bir kitap, bir mihraptan
Ki uğuldar kubbemiz "Oku" diyen hitaptan.

Sevinsin açıp soran alacağı cevaptan.
Kitaplar var herkese, her çeşitte, her çaptan.
İçlerinde sevgine karşı sevgi bulursun;
Çarpan bir yürek çıkar cansız sandığın kaptan...

Bizde ayrı sayılmaz bir kitap, bir mihraptan
Ki uğuldar kubbemiz "Oku" diyen hitaptan.

Kütüphane bir bina... Duvarları kitaptan,
Kitaplar davet davet her rafta, her dolaptan...
Uzattığı eserden sen memnunsun, ben memnun;
Kütüphaneci memnun işlediği sevaptan.

Bizde ayrı sayılmaz bir kitap, bir mihraptan
Ki uğuldar kubbemiz "Oku" diyen hitaptan. Z

Hatay İl Halk Kütüphanesinin emekli müdürü Bülent Naki-b'in hatırasından aktarılmıştır.

İBB'nin, künye sayfalarını koparıp kimliksiz hale getirdiği kitaplar

Zeytinburnu Belediye Başkanı Ömer Arısoy, 12 Kasım 2020 tarihinde İstanbul Büyükşehir Belediyesi Meclis Başkanlığına bir soru önergesi verdi. Önerge şöyle:

"İstanbul Büyükşehir Belediye Başkanı Sayın Ekrem İmamoğlu bundan iki ay önce, 10 Eylül günü yaptığı açıklamada, '200 bin kitap kütüphaneleriyle buluşuyor' sloganıyla organize edilen proje kapsamında, başvuran 2317 kütüphaneye İstanbul Büyükşehir Belediyesi yayını olan, çoğu İstanbul'la ilgili 200 bini aşkın kitap gönderileceğini, bu kitapların birbirinden güzel, çok kıymetli, kütüphaneleri çok zenginleştirecek nitelikte olduğunu söyledi.

Ancak kitaplar adreslerine varınca, kavuşma sevinciyle kapaklarını çevirenler künye sayfalarının koparıldığını farkettiler. Falçatayla başlandığı, sonradan daha profesyonel davranılıp matbaa giyotiniyle devam ettiği anlaşılan bu kıyımın sebebi belli ki, önceki dönemde kitapları hazırlayan, yayınlayan ve yeni yönetime emanet edenlerin isimlerini unutturmaktı.

Eserin hazırlanıp yayınlanmasında emeği, katkısı olanları bildiren künye sayfaları bir kitabın kimliği niteliğindedir. Kitap, künyesi ile bibliyografya, katalog, indeks ve arşivlere girer; referans gösterilir, atıf alır. Künye sayfası olmayan kitap kimliksizdir. Ayrıca basın kanunu herhangi bir süreli ve süresiz eserin yayınından sorumlu olanların isimlerinin belirtilmesini mecbur tutar.

AK Parti döneminde yayınlanan kitaplar, Sayın Başkanın da belirttiği gibi çok güzel ve kıymetli eserler. Yeni yönetim bir kültür mirası devraldı. Zaten öyle olmasa Sayın Başkan bu kitapları dağıtmaya layık görmez, gönül rahatlığıyla içlerine ismini ve sözlerini taşıyan ayracı koymazdı. Ayraçta 'medeniyet ve hoşgörü değerlerini yaymak için çalışıyor ve bunun için kitap yayımlıyoruz' diyor. Önceki yönetimin yaptığı iyi işleri sahiplenmek güzel; bu işleri yapanların isimlerine tahammül göstermemek ise can sıkıcı, ümit kırıcı.

Geçmişe dair izleri silmek, tarihte çeşitli biçimlerde karşımıza çıkan bir tutumdur. Bir anıt eserin kitabesini kazımak, böylece tarihini gizlemek, eserin banisini hiçe saymak neyse, bir kitabın künye sayfalarını yok etmek de odur.

İstanbul Büyükşehir Belediyesi yönetiminin gerçekleştirdiği bu kıyım karşısında şu sorularımın Sayın Büyükşehir Belediye Başkanı tarafından yazılı olarak cevaplanmasını arz ve talep ederim:

-Kitapların sayfalarını koparmak herşeyden önce size emanet edilen kültür mirasına saygısızlık anlamına gelmiyor mu?

-Tarihi kendinizle başlatmak, size bu mirası bırakanların onca emeklerini, katkılarını yok saymak hakşinaslıkla bağdaşır mı?

-Künye sayfalarını falçata veya matbaa giyotiniyle koparark medeniyet ve hoşgörü değerlerini yayacağınıza gerçekten inanıyor musunuz?

-Yönetiminizin geçmiş başarıları silmek ve hakikati saklamak üzere bir sansür politikası benimsediğini görenler bundan sonra size ve sözlerinize güvenebilirler mi?

-Kitaplarla birlikte gönderdiğiniz *Nutuk* kitabının da künye sayfalarını kopartmayı düşünebilir miydiniz? Sizden sonra gelenler bu kitaptan isminizi silselerdi ne hissederdiniz?

-Okuyucuların kitapta kimlik bilgilerini aramayacağını düşünmek onları hafife almak değil midir?

-Künye sayfalarının koparılmış olduğunu farkeden her okuyucunun hafızasında 'iz silelim derken kötü iz bırakan yönetici' olarak kalma ihtimalini dikkate aldınız mı?

-Bu kitapları bibliyografya, katalog, indeks ve arşive girmek isteyenler; referans göstermek, atıf yapmak ihtiyacı duyanların ne yapması gerektiğini düşündünüz mü?

-Basın kanununa göre künyeleri yok edilen her eser için İstanbul Büyükşehir Belediyesine tahakkuk edebilecek cezanın meblağını hesapladınız mı?"

Ömer Arısoy'un soru önergesi cevapsız kaldı.

Gümüşhanevî kütüphanesinin akıbeti

4 Ekim 2020 tarihi itibariyle basına yansıyan bir haber "Rusya Devlet Müzesi'nde Türk-İslam alimi Ahmed Ziyaüddin Gümüşhanevî sergisi açıldı" başlığını taşıyordu. "Sınırsız Tasavvuf: Nakşibendi Şeyhi Ahmed Gümüşhanevî (1813-1893) ve Elyazmaları" adlı serginin açılışına Devlet Şark Müzesi Genel Müdürü Aleksandr Sedov, Rusya Bilimler Akademisi Doğu Araştırmaları Enstitüsü Başkanı Vitaly Naumkin, Rusya Federasyonu Müslümanları Din İdaresi Başkan Birinci Yardımcısı Damir Muhetdinov ve sergi sorumlusu İlya Zaytsev katılmıştı. Rusya ile Türkiye, diplomatik ilişkilerin kurulmasının 100. yıldönümü vesilesiyle açılan sergide 1918'de kayıplara karışan Ahmed Ziyaüddin Gümüşhanevî'ye ait 30 elyazması eser teşhir ediliyordu.

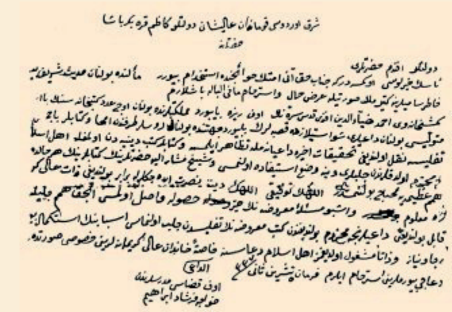
Haberdeki en ilgi çekici detay, Rus akademisyen ve Ortadoğu uzmanı Naumkin'in sergilenen eserlerin çoğunun Rusya Bilimler Akademisine ait olduğunu vurguladıktan sonra kurduğu şu cümlelerdi: "Bu serginin üç önemi var: Öncelikle büyük Türk-İslam aliminin mirasının, eserlerinin Moskova'da sergilenmesi. İkincisi, bu eserler Rusya Müslümanları dahil dünya İslam ailemi için önemli eserler. Üçüncüsü, bu eserlerin kurtarılmasında önemli rol oynayan Rusların bu hizmetlerinin anlatılması."

Pekçok kıymetli kütüphanenin başına gelenler, Gümüşhanevî kütüphanesinin başına da gelmiş ve haksızca bir "yer değişikliği"ne uğramıştı. Ruslar Naumkin'in iddia ettiği gibi bu eserlerin "kurtarılmasında" mı rol oynamışlardı, yoksa bulunduğu yerden alındıktan sonra yurtdışına çıkartılmasında mı?

FOTOĞRAF: ADEM EZBER

Şark Ordusu Kumandan-ı Âlî-şânı Devletlü Kâzım Karabekir Paşa Hazretlerine

Devletlü Efendim Hazretleri,

"Nâsın hayırlısı o kimsedir ki Cenâb-ı Hakk onu ümmetin havâicinde istihdâm buyurur." meâlinde bulunan hadîs-i şerîfi hâtır-ı sâmîlerine getirmek sûretiyle arz-ı hâl ve istirhâm-ı mâfi'l-bâle başlarım.

Gümüşhanevî Ahmed Ziyâüddîn Efendi -kuddise sirruhû-'nun Of, Rize, Bayburd memleketlerinde bulunan üç aded kütübhânesinin bizzat mütevellîsi bulunan dâîleri şu istîlâ-zede kasabaların Bayburd cihetinde bulunanı, Ruslar tarafından imhâ ve kitâblar bilcümle Tiflis'e nakl olunduğu tahkîkāt-ı ahîre-i dâiyânemle tezâhür eylemiş[tir]. Ve kitâblar kütüb-i dîniyyeden olmağla ehl-i İslâmca muhterem olduklarından celbleri ve yine vaz'-ı istifâde olunması [icab eder]. Ve Şeyh-i müşârün-ileyh hazretlerinin kitâbları her hâlde himem-i azîmeye muhtâc bulunmuşlardır.

Allah'ın tevfîkı, Allah'ın dînine nusret edeceklerle berâber bulunduğu, Zât-ı âlînize ma'lûm ve işbu mes'ele-i ma'rûzanın hızla husûle vâsıl olması ancak, himem-i celîle [ile] kābil bulunduğu, dâîlerince meczûm bulunduğundan, kütüb-i ma'rûzanın Tiflis'ten celb olunması esbâbının istikmâline recâ ve niyâz ve zâten meşgūl olduğumuz Ehl-i İslâm duâsına hâssaten hânedân-ı âlî-i kerîmânelerini husûsî sûrette de'âmî buyurmalarını istirhâm eylerim. Fermân. 5 Teşrînisânî, sene 337 [5 Kasım 1921].

ed-Dâî
Of Kazâsı Müderrislerinden
Hoca Ferşâd İbrâhîm

Gümüşhanevî'nin Of'ta, Bayburt'ta, Rize'de ve İstanbul'da olmak üzere dört kütüphanesinin olduğu biliniyor. Bunlardan Bayburt'taki Ziyaiyye Kütüphanesi 1918 Rus işgali sırasında yakılmış ve içindeki eserler yağmalanmıştı. Yıllar boyunca bu eserlerden haber alınamadı. Nihayet Rusya Devlet Müzesinde "Sınırsız Tasavvuf: Nakşibendi Şeyhi Ahmed Gümüşhanevî (1813-1893) ve Elyazmaları" başlıklı sergi ile ortaya çıkıyor ki, Gümüşhanevî'nin Bayburt'ta yağmalanan eserleri Rusya'ya götürülmüş.

Yağmalanmanın boyutları daha o zamanlar biliniyordu. Çünkü Rus işgali döneminde Of, Rize ve Bayburt'ta bulunan vakıf kütüphanelerinin mütevellisi Ferşad Efendi (1866-1929) olaya müdahil olmuş ve dönemin Şark Orduları kumandanı Kâzım Karabekir Paşaya bir mektup yazarak, ilk anda Tiflis'e götürülen kitapların geri alınmasını talep etmişti. (Kaynakça: Hüseyin Budak, "Ahmed Ziyaüddin Efendinin Şemâili, Ailesi, Doğduğu-Çocukluğunun Geçtiği Muhit, Vefat Tarihi ve Kütüphaneleri", *I. Uluslararası Ahmed Ziyaüddin Gümüşhanevi Sempozyumu Bildiriler Kitabı*, ed. İhsan Günaydın, Ali Kuzudişli, Adem Çatak, Gümüşhane Üniversitesi Yayınları, 2014, s. 84.).

FOTOĞRAF: BRITANNICA.COM

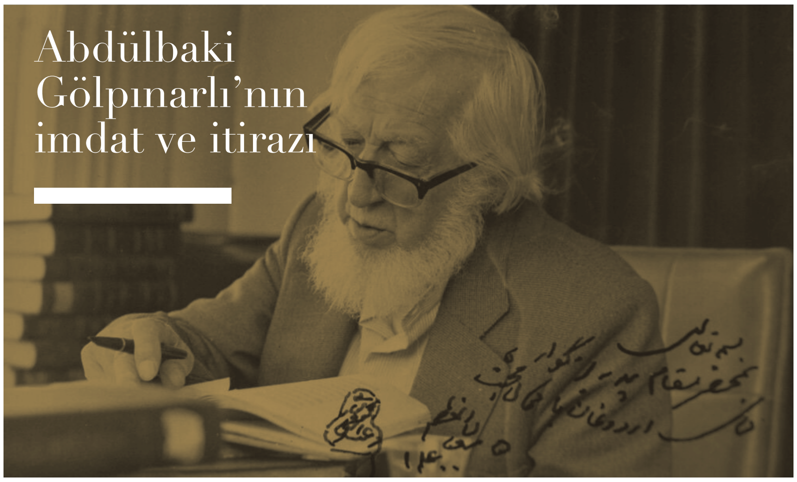

Incunabula

Gutenberg'in adını taşıyan ilk basılı kitap, bir Latince Kitab-ı Mukaddes. Bir kısmı tam olmayan 49 adet nüsha günümüze ulaşmış. Dörtte üçü kâğıt ve çoğu 2 cilt, dörtte biri parşömen ve bazıları 3-4 cilt olmak üzere 158-185 adet basıldığı düşünülüyor. Basım tarihi yazılı değil; 1452-1455 yılları arasında basılmış olma ihtimali büyük. O tarihten 15. yüzyılın son gününe kadar basılan bütün kitaplar 'incunabula' olarak anılıyor. Çoğulu olduğu 'incunabulum' kelimesi Latincede 'beşik' anlamına geliyor ama zamanla "doğumyeri, başlangıç" gibi anlamlar da kazanmış. Kelimeyi kitap tarihi açısından ilk kullanan kişi hekim ve hümanist Hadrianus Iunius (1511-1575). 1500 yılı sonunu baskı niteliği açısından bir dönüm noktasına karşı geldiği için değil, yüzyılın sonu olduğu için seçmiş.

Şu ana kadar incunabula olarak belirlenen eser sayısı 30 bine yakın. Bazıları tek kopya. 20 bin kadar eserin kayıp olduğu tahmin ediliyor. Incunabula için belirlenen maddi değer oldukça yüksek. Koleksiyonerler baskı niteliğinin değişmeye başladığı ve kolofon (kitabın son sayfasındaki; yazan, basan, satan, basım tarihi, basım yılı gibi bilgiler) standartlarının yerleştiği 1540'lı yıllara kadarki kitapları 'post-incunabula' diye satıyorlar.

Abdülbaki Gölpınarlı'nın imdat ve itirazı

Karşı Karşıya
Medet, Medet
YAZAN:
Abdülbâki
GÖLPINARLI

Karşı Karşıya
Havadan Sudan

Abdülbaki Gölpınarlı 25 Ağustos 1955 tarihli *Vatan*'da "Medet, Medet" başlıklı bir yazı yayınlar. Bu "imdat çığlığı"nın bazı kütüphanelerde araştırmacıları bizar eden manzaralardan kaynaklandığını ancak yazıyı okuyunca anlayabiliyoruz.

"Ananın adı kocakarı, babanın moruk. Birbirlerine hitap ederken kullandıkları en nazikâne tâbir, ulan inek..." şeklinde başlayan yazıda, araştırmacılara bazen yer bırakmayacak derecede kütüphaneleri dolduran (işgal eden?) "mektepliler"in kütüphane ortamına hiç de yakışmayacak tavırları biraz da uzunca anlatır. "Hepsini yazsam müstehcendir diye basılmaz. Çünkü bu çeşit lafların yazılması yasak, konuşulması mübah" diyerek tespitlerine devam eden Gölpınarlı, "güneş yüzü görmemiş, horoz sesi duymamış küfürler"den de söz eder. Mekteplerin bulunduğu yollardan gidip gelirken bu tür sözleri duymamak için yolumuzu değiştirebileceğimizi, "fakat kütüphanenin birine gitmek gerekirse" durumun tam anlamıyla katlanılamaz olacağını "İşte o vakit bittiniz demektir." cümlesiyle ifade eder ve konusunu şöyle dile getirir:

"Bu fecaat dün başıma geldi. Gidenler bilir, bütün kütüphaneler okuma yurdu hâlinde. Bazılarında bir masa, eski eserleri yani kütüphanede mevcut olan ve bilgi erbabı için amme hizmetine vakfedilen kitapları okuyanlara ayrılmış. Ayrılmış ama yanı başındaki masalar gençlerle dopdolu. Küçük kütüphanelerde böyle bir yer de yok. Her yeri talebe doldurmuş. Kimisi gazete okur, kimisi beraber getirdiği mektep kitabından dersine çalışır, kimisi resimli bir mecmua bulmuş sayfalarını haşır haşır karıştırarak havanın sükûnunu bozar. Hâsılı hiçbirinin kütüphaneyle ilgisi yok, hiçbirinin kütüphanedeki kitapların dilinden anladığı yok. Fakat bize yer bırakmıyorlar ya, bu kâfi.

Bir şeyi incelemeye girişen kişi belki yirmi otuz kitap getirtecek, yayılacak. Belki aradığı bir adı, bir tarihi bulamayacak; on, on beş kitap daha getirtecek. Bu arada bir sigara yakacak, gezinecek, gerinecek. Yine açık bıraktığı kitaplara, bıraktığı yerden başlayıp dalacak. Fakat bütün gözler üstünde. Yurdunda garip. Gençler kendisine yabancı, dilleri yabancı, gözleri yabancı, sözleri yabancı.

Kütüphaneleri teftiş eden müfettişler yok mu, bu hâli görmüyorlar mı, bu gençlere okuma yurdu açacak makam hangi makamdır? Kütüphaneye gidemeyecek miyiz, okumaktan, yazmaktan feragat mi edeceğiz? Medet, medet..."

Bu çığlık duyulmuş mudur acaba diye merak ediyorsanız hemen belirtelim: Evet duyulmuştur, hem de dönemin Maarif Vekaleti tarafından. Gölpınarlı'nın ilk yazısının yayınından tam 28 gün sonra yine *Vatan* gazetesinin 22 Eylül 1955 tarihli sayısında "Karşı Karşıya" serlevhalı köşesinde yer alan "Havadan Sudan" başlıklı yazısının sonuna "Maarif Vekaletinin Bir Cevabı" başlığıyla gazeteye gönderilen cevap da eklenmiştir:

"Maarif Vekaletinin Bir Cevabı

Abdülbâki Gölpınarlı'nın "Medet Medet" başlıklı yazısına karşı Maarif Vekâletinden şu cevabı aldık. Yayınlıyoruz: "Gazetenizin 25-8-1955 tarihli nüshasının 5. sahife, 6-8. sütunlarında "Medet, Medet" başlığı altında neşredilen yazı tetkik olundu: Bu yazıda kütüphanelerimizin kendi kitaplarından derslerine çalışmak isteyen talebe tarafından okuma yurtları hâline getirildiği ve bu yüzden kütüphanelerden istifade edeceklerin inceleme ve araştırmalarına gereği kadar imkân bulamadıkları bildirilerek bu duruma bir çare aranmasına lüzum gösterilmektedir. Filhakika üniversiteler öğrencilerinden bazılarının kütüphanelerimizde boş kalmakta olan masalarda kendi derslerine çalışmalarına kütüphane idarecilerince müsaade edilmekte ve bu müsaade Vekâletimizce de terviç olunmaktadır. Bununla beraber bu vakıa kütüphanelerimizin okuma yurtları hâline getirilmiş olduğu yolundaki iddiayı haklı gösterecek bir mahiyet arz etmemektedir. Çünkü bütün kütüphanelerimizde eski eserler üzerinde çalışacaklar için ayrı masalar tahsis olunduğu gibi Süleymaniye Kütüphanesinde de özel bir salon açılmıştır. Bundan başka kütüphanelerimizin tasnif faaliyeti ilerledikçe kütüphanelerimizden istifade edenlerin sayısı da gittikçe artmaktadır. Son bir sene içinde Beyazıt Umumî Kütüphanesinin depolarındaki kitaplardan istifade edenlerin sayısı istatistiklere ve kitap alma fişlerine göre günde ortalama 200-250 arasındadır. Bu, memnuniyetle kayda değer bir irfan kalkınmasını ifade eder."

Anlaşıldığı kadarıyla Gölpınarlı'nın üzüldüğü duruma yetkililer sevinmektedir. Gerçi yetkililer araştırmacılarla mekteplilerin aynı mekanı hep bir arada kullandıkları tespitine de katılamamışlardır ama acaba bir kütüphaneye gidip de yerinde inceleme yapmışlar mıdır, burası meçhuldür.

Aslında kütüphanelerin "okuma yurdu" haline dönüşmesi günümüzde de süren bir vakıadır. Mesele, araştırmacıların bu durumu tasvip etmemesi, buna karşılık maarifçilerin durumu son derece olumlu karşılamalarıdır. Z

Victoria Eyalet Kütüphanesi, La Trobe okuma odası.

Kütüphane âdabı

Kamuya açık bir kütüphanenin olmazsa olmaz adap kuralları vardır. Yolu buralara düşen herkes bu kurallara uymalıdır.

İlk akla gelen elbette sessizliği muhafazadır. Kütüphanelerin okuyucu salonu denilen kamuya açık kısmında sohbet edilmez, kendi kendine dahi konuşulmaz. Hatta biraz abartacak olursak, konuşana sus bile denmez. Burada herkesin kafası meşguldür, dikkatini dağıtmak elbette uygun görülemez.

Kütüphanelerde kitap isteme işlemi dahi fiş doldurularak yapıldığından okuyucuyla ilgilenen görevliyle konuşmaya da hacet yoktur. Tabii yanlış fiş doldurmalar, yerinde bulunamayan kitaplar vs. için okuyucuya kısmen açıklama yapılması gerekebilir. Ama bunun yolu da bellidir: Mümkün olduğunca küçük harflerle konuşmak.

Konuşma dışındaki “gürültü” çıkarma sebepleri de kütüphanelerde hoş karşılanmaz. Sandalyenizi sürükleyerek veya kaldırıp pat diye yere bırakarak çıkartacağınız bir gürültü kütüphanede ses yankılanmasına da sebep olabileceğinden hışımlı bakışları üzerinize çekebilirsiniz. Bu sebeple bazı kütüphanelerde masalar yere tam anlamıyla sabitlenmiştir, isteseniz de kıpırdatamazsınız ama sandalyeler için durum daha zordur. Gerçi bazı kütüphanelerde sandalyelerin ayaklarına keçe yapıştırılarak bu sorun halledilmeye çalışılmıştır.

Kitap sayfalarını şak şuk çevirmek de kütüphanede gürültü olarak algılanır. Hadi kitaplar neyse de geniş sayfalara sahip gazete koleksiyonlarının sayfalarını çevirirken söz konusu sayfa şakırtısını önlemek mümkün müdür diyenler olabilir. Evet, bu oldukça zordur ama önlenemez de değildir. Bu alanda tedbirlerinizi kendinizce geliştirmelisiniz.

Eskiden üniversite kütüphanelerinin çoğuna palto, pardesü vs. gibi dışarı kıyafetleriyle girilmezdi. Bu durumda giysilerin birbiriyle karışması veya nadiren de olsa kaybolması sözkonusu olabiliyordu. Bu gibi sebeplerle olsa gerek, bu uygulama kaldırılmış görünüyor. Gerçi bu aksaklıkları önlemek üzere özellikle lisansüstü araştırmacılara hizmet veren bazı kütüphanelerin girişlerinde okuyucu için anahtarlı küçük dolaplar tahsis ediliyordu. Artık bu uygulamaya da pek rastlanmıyor. O zaman giysilerinize kendiniz sahip çıkmak zorundasınız. Kütüphanenin o düzenli karmaşası içinde bunların herhangi bir kalabalık teşkil etmemesini, elinize ayağınıza dolanmamasını bir şekilde sağlamalısınız.

Kütüphanelerin okuyucu salonlarına dışarıdan kitap da sokulmaz(dı). Ne olur ne olmaz, kitap cinsi birbirine çok benzer, karışabilir, en iyisi tedbirli olup özel kitaplarınızı yanınızda getirmemek, getirdiyseniz de çantanızdan çıkartmamak.

Bir kütüphanede öğrenciler için ders çalışma salonları varsa ne âlâ, eğer yoksa araştırmacılara tahsis edilmiş salonları öğrencilerin sırf ders çalışmak için işgal etmemesi de adaptandır.

Kitaplar da kendilerince bir cana sahiptir, okuyucudan asgari bir nezaket beklemek haklarıdır. Onlara odun (selüloz) muamelesi yapılamaz. Sayfayı çevirmek, açık tutmak, kitabı yıpratmadan işaretlemek birtakım incelikler gerektirir. Mesela istediğiniz sayfayı daha sonra kolayca bulmak için, özellikle ciltli kitaplarda bulunan ibrişim şeritten faydalanabilirsiniz. Her ciltli kitapta bu şeritten bulunmadığını göz önüne alarak yanınızda kitap ayraçları götürmenizi önerebiliriz. Nasılsa bütün kitapçılarda bol miktarda bulunabiliyor. Kesin bir dille belirtelim ki işaretlemek için sayfayı ucundan katlamak katiyen kabul edilemez.

Kitabın işinize yarayan sayfalarını yırtmak ve cebinize, çantanıza atmak bir adap konusu olmaktan ziyade bir suçtur, şiddetle kaçınılmasını hatırlatmaya dahi gerek yoktur.

Bazı okuyucuların ciltli kitapları sırtının üst tarafından çekiştirerek raftan alıverme alışkanlığı vardır ve bu da kitap ciltlerine çok zarar verir. Söz konusu alışkanlığa sahip okuyucu bundan acilen vazgeçmelidir.

Boyumuzun yetişmeyeceği kadar yüksek raflardan kitap çekmeye çalışmamalıyız. Hele bunu yaparken raflara abanmak bazen kazayla sonuçlanabilir. Bunun yerine salonu görevlilerinden portatif merdiven talep edebilirsiniz veya bu işlemi onların yapmasını isteyebilirsiniz.

Kütüphanede bir şey yenilip içilmez. Bu sebeple kütüphanelerde genellikle kantin gibi mekanlar vardır; bu tür ihtiyaçlarınızı buralarda giderebilirsiniz.

Hep okuyucu için yazmayalım. Salonu görevlileri için de bazı adap ve erkan kuralları vardır elbette. Bu görevlilerin son derece nazik ve güleryüzlü olmaları gerekiyor. En önemlisi de işini seven kimseler arasından seçilmelidirler. Okuyucu ile münasebetlerinde son derece ölçülü olmaları şarttır. Bu personelin kütüphaneyi avucunun içi gibi biliyor olması da çok iyi olacaktır. Çünkü bazı noktalarda okuyucu manuel veya çevirimiçi kataloglardan tespit gerçekleştiremeyebilir, bu durumda salon görevlilerinin danışma hizmetine ihtiyacı olacaktır.

Gittikçe yaygınlaşan bir tavır olarak kütüphanelerde fotoğraf çekmek de dikkat dağıtıcı olabiliyor. Hele şimdi dijital fotoğraf makineleriyle veya cep telefonlarıyla biteviye sayfa fotoğraflamak, zihni çaba içindeki okuyucu için gerçekten bunaltıcı olabilir. Böyle durumlarda salon görevlilerinin göstereceği bir mekan veya bu tür işlere tahsis edilen masalar fotoğraf çekmek için kullanılabilir.

ÖZEL KÜTÜPHANELER

Özel kütüphaneler en sık şikayetlere sahne olan alanlardan biridir. Bir kere, şahsî mekanda kütüphane hacminde kitaplığa rastlayan kişi hayret evresini çabucak atlatmalı ve gereksiz hareketlere, sorulara kalkışmaktan nefsini men etmelidir. Mesela “bunların hepsini okudun mu?” diye sormamalıdır. Kitaplığın sahibi, muhtemelen kendisine daha önce de kaç kere sorulmuş bu soru karşısında sinirini saklayamayabilir.

Kitapları raflarından asla izinsiz almamalı ve hele izinle aldıktan sonra da rastgele bir yere tıkıştırmamalıdır. Kitabı aldığınız yere bırakmaya dikkat ediyorsanız, bu kez de kitapların cildine zarar vermeden bunu başarabilecek bir deneyime sahip olmalısınız. Bu sebeple büyüklerimiz “Kitapları ellerinizle değil, gözlerinizle karıştırınız” demiştir.

Çok kitabı bir arada görünce hemen kitap talebinde bulunmamalıdır. Bu kitaplar yeryüzünde sadece orada yoktur. Çok lazımsa o kitabı edinmenin daha makul ve insanî yolları vardır. Z.

Raflara nasıl yerleşiyorlar?

Kurum kütüphanelerinde kitaplar raf-lara uluslararası standart haline gelmiş bilgi sınıflama sistemlerine göre dizilir. Önde gelen sistemler şunlardır:

Dewey Decimal Classification (DDC) / Dewey Onlu Sınıflaması (DOS): ABD'deki Amherst College Kütüphanesinde kitaplar satın alınma sırasına göre verilen demirbaş numaralarıyla raflardaki sabit yerini alıyordu. Bu yöntemle birbiri ile ilgisi olmayan kitaplar yanyana duruyor ve kitap sayısı arttıkça bulmak zorlaşıyordu. Henüz öğrencilik yıllarında kütüphanecilikle ilgili bazı standartlar oluşturan Melville Dewey bu sorunu çözmek için işe alındı ve 1876'da yeni bir sistem geliştirdi. Sir Francis Bacon tarafından ana hatları çizilen bir bilgi yapısı üzerine ondalık sayı sistemini ekleyen yeni sistemin belirgin tarafı, kitapların raflarda birbirleriyle olan ilişkilerine göre dizilmesi ve yerlerinin yeni kitaplar geldikçe değişebilmesidir. Açık raf düzeniyle hizmet veren kütüphanelerin tercih ettiği bu sistemde kitaplar konu ve içeriklerine göre kendileri için tespit edilmiş sayısal değerlerle sınıflanıyor. Okuyucu aradığı kitabı ve o kitapla aynı konu ve türdeki kitapları aynı numara altında yanyana görebiliyor. Sistemde harf kullanılmıyor, "bilgi" 10 ana başlıkta toplanıyor ve alt bölümler 10, 100, 1000 şeklinde dallara ayrılıyor. Basamaklı sayıların ikinci basamaklarına yeniden sayılar yerleştirilerek, her sayı yeniden on ana bölüme ayrılıyor ve bir konunun alt dallarını gösterme imkanı sağlanıyor. Bu sayıların da üçüncü basamağına sayılar koyarak konuları ayrıntılandırmak mümkün. Daha ayrıntı istenirse, ilk üç sayıdan sonra bir nokta konarak başka bölmeler yapılabiliyor. Böylece bağlantılı kollarla genişleyebilen bir bilgi ağacı oluşuyor. Sistemin dezavantajları; alan karmaşası, sınıflamada yer almayan konular, bölüm-alt bölüm uyumsuzluğu ve sınıflama hataları.

Universal Decimal Classification (UDC) / Evrensel Onlu Sınıflama (EOS): 1895'te o güne dek basılmış bütün eserlerin bibliyografyasını hazırlamak isteyen Paul Otlet ve Henri La Fontaine, Dewey'in sistemini kullanmak için izin aldılar ve onu geliştirerek 1904-1907 arasında *Répertoire bibliographique universel* (Evrensel Bibliyografya Repertuvarı) adıyla yayınladılar. Bu çalışma, evrensel bilgiyi sınıflandırma sorununu ortaya koyduğu ve buna bir çözüm sunduğu için arama motorlarının atası olarak biliniyor. Bu yüzden, Otlet ve La Fontaine'in eserinin ilk baskısı UNESCO Dünya Mirası Listesine kabul edilmiştir.

Library of Congress Classification (LCC) / Kongre Kütüphanesi Sınıflaması (KKS): 1897'de, daha sonra Kongre Kütüphanesinin yöneticisi olacak Herbert Putnam tarafından geliştirilen sistemde 21 ana konu var ve genelden özele doğru bir harf kodu sistemi oluşturuluyor. Mesela tarih için D, sosyal bilimler için H, hukuk için K, dil ve edebiyat için P harfleri kullanılıyor. P harfi dil ve edebiyat alanındaki materyalleri ayrıntıya girmeden genel olarak tanımlıyor, P harfinin yanına L harfi eklenince (PL) Uzakdoğu, Afrika Okyanusya dilleri ve edebiyatları, Türk dili ve edebiyatıyla ilgili eserler tanımlanıyor. Sistemin dezavantajı sağlam bir teorik temeli olmaması. Z.

Kütüphane raflarında kitap sırtlarındaki yön karmaşası

Kitaplar rafa ya dikine ve birbirine yaslanmış olarak, ya da yatırılarak üstüste yerleştiriliyor. Kitaplar rafa nasıl yerleşirse yerleşsin, dışarıya doğru bakan kitap sırtları kitabın kimliğini yansıtmak açısından önem kazanıyor. 16. yüzyıla gelinceye kadar kitap sırtlarında herhangi bir bilgi yer almıyordu. Kitap üretiminin ve okur koleksiyonerlerin artışı, baskı, cilt ve tasarım konularında bir gelişmeye yolaçtı. Sözkonusu karmaşa işte bu süreçte oluştu.

Kitap sırtları bütün dünyada üç şekilde tanzim ediliyor. Kitabın sayfa sayısı çok ve sırtı belli bir kalınlıktan fazlaysa yazılar görsel A'daki gibi düz olarak yerleşiyor. Karmaşa B ve C kullanımlarında oluşuyor. "Yukarıdan aşağıya" ve "aşağıdan yukarıya" yerleşen yazılar raflarda bir düzen problemi oluşturuyor.

Bu karmaşa, yayıncılığın iki farklı geleneğe dayanmasından kaynaklanıyor. Birisi Anglo-Sakson dünyadaki uygulama, diğeri Kıta Avrupası uygulaması. Her iki gelenek de mantıklı gerekçeler sunuyor.

İngilizce konuşan ülkeler (ABD, İngiltere, Yeni Zelanda, Güney Afrika ülkeleri) B kullanımını tercih ediyorlar. En son 1985 yılında güncellemesi yapılan "ISO 6357: Dokümantasyon. Kitaplar ve diğer yayınlarda kitap sırtlarındaki başlıklar" maddesi bir uluslararası standart olarak tanımlanmış. Bir başka standartlaştırma girişimi 2002'de eski Sovyet cumhuriyetlerini bağlayacak şekilde GOST 7.84 "Kitap basımları, kapaklar ve ciltler" başlığıyla oluşturulmuş. Bu standardın metni "kapaktaki veriler [...] yukarıdan aşağıya basılmalıdır" diyerek, Rus kitap basım geleneğine açıkça meydan okuyordu. Rus yayıncılığının bu yeni standarda olumlu bakmadığı ve geleneği sürdürdüğü görülüyor.

"Yukarıdan aşağıya" yerleşim şöyle izah ediliyor: Herhangi bir kitabı arka kapağı aşağı, ön kapağı yukarı bakacak şekilde yatırdığımızda kitabın sırtındaki yazıları düz olarak görmeliyiz. Kitap rafta dik dururken, kütüphane rafına başımızı hafifçe sağa eğerek baktığımızda sırtındaki bilgileri okuyabiliriz. Ayrıca, kütüphane etiketini kitabın alt bölgesine yapıştırdığımızda ismi kapanmaz.

Kıta Avrupası (Fransa, Almanya, İspanya) bazı Latin Amerika ülkeleri ve Rusya C kullanımını tercih ediyorlar.

"Aşağıdan yukarıya" yerleşim de şöyle izah ediliyor: Herhangi bir kitabı arka kapağı aşağı, ön kapağı yukarı bakacak şekilde yatırdığımızda kitabın sırtındaki yazıları ters olarak görürüz ama kitap rafta dik dururken, sırtındaki bilgileri aşağıdan yukarı doğru daha kolay okuruz. Özellikle de sırtta iki satırlık yazılar olduğunda. Bu durum Latin yazısının soldan sağa akışı ile uyumludur. Ayrıca, raflarda dizili kitaplara ön kapak hizasından baktığımızda aynı zamanda sırttaki yazıları da okuyabiliriz.

"Aşağıdan yukarıya" yerleşimin tarihî bir gerekçesi de var. Kitapların ve kapaklarının elle yazıldığı matbaa devrimi öncesinde, ön kapağın aşınması ve korunması için kitap ön kapağı masaya gelecek şekilde konuyor, sırt bilgileri de buna uygun yerleştiriliyordu.

Türkiye'de ise her iki biçimin de kullanıldığı görülüyor. Kültür ve Turizm Bakanlığı yayınlarında "yukarıdan aşağıya", Millî Eğitim Bakanlığı yayınlarında "aşağıdan yukarıya" yazım tercih edilmiş. Bazı yayınevleri farklı dönemlerde farklı biçimler kullanırken, büyük yayınevlerinin bir biçimi disiplinli şekilde uyguladığı görülüyor.

Kişisel kütüphanesinin raflarında bu konuda bir düzen oluşturmak isteyenler "uyumsuz" kitapları ters yerleştiriyorlar. Z

"Hurda" kitap

Birçok kişinin kütüphanesinde üzerinde kütüphane mührü olan kitaplardan vardır. Bir okulun, bir öğrenci yurdunun kitaplığından veya bir halk kütüphanesinden tasfiye edilen bu kitaplar son yıllarda sahaflarda çokça görülüyor. Türk edebiyatının önemli eserleri, Doğu ve Batı klasiklerinin kaliteli çevirileri, folklor kitapları, neden elden çıkarıldığına anlam veremediğiniz ciddi araştırma kitapları..

Kütüphane yönetmelikleri, bazı kitapların tasfiye edilerek üzerine "tasnif dışı" damgası vurulmasına imkan veriyor. Ama tasfiye edilen bu kitaplar ihtiyacı olan başka kütüphanelere, mesela yeni açılan üniversitelere gönderilerek değerlendirilebilir.

Durumun teselli edici tarafı, eskiden kâğıtçılara, hurdacılara satılan ya da SEKA'ya gönderilen bu kitapların artık sahaflar yoluyla kitapseverlere ulaşıyor ve hamur olmaktan kurtuluyor olması. Z

BiblioPera

Beyoğlu Araştırma Merkezleri Ağı, İstanbul Beyoğlu'nda bulunan araştırma ve kültür sanat merkezlerine ait kütüphanelerin koleksiyonlarını biraraya getiren; araştırmacılar, araştırma merkezi çalışanları ve kütüphanecilerin fikir ve tecrübelerini paylaşabilecekleri bir işbirliği platformu. İstanbul Kalkınma Ajansı tarafından desteklenen proje, Koç Üniversitesi Suna Kıraç Kütüphanesi tarafından yürütülüyor. Ağa katılan merkezler şunlar: İstanbul Araştırmaları Enstitüsü, Koç Üniversitesi Anadolu Medeniyetleri Araştırma Merkezi, SALT Araştırma, Alman Arkeoloji Enstitüsü, Hollanda Araştırma Enstitüsü, Fransız Anadolu Araştırmaları Enstitüsü, Orient-Institut Istanbul, İsveç Araştırma Enstitüsü, Sismanoglio Megaro, Yapı Kredi Araştırma Kütüphanesi, Çevre ve Kültür Değerlerini Koruma ve Tanıtma Vakfı, Türkiye'de Amerikan İlmî Araştırmalar Enstitüsü ve Arter Kütüphanesi. Z

İLLUSTRASYON: WIKIMEDIA.ORG

Diderot etkisi

Fransız filozof Denis Diderot (1713-1784), hayatının büyük bölümününde yoksulluk içinde yaşadı. Fakat 1765'te devran döndü. 52 yaşında olan Diderot, kızını evlendirmek üzereydi ve düğün masraflarını karşılayamayacak kadar maddi sıkıntı yaşıyordu. O dönemin en kapsamlı ansiklopedilerinden birisi olan *Encyclopédie*'nin kurucu ve yazarlarından olan Diderot hayatının akışını değiştirecek bir teklifle karşılaştı: Rusya İmparatoriçesi Büyük Catherine, kütüphanesine talip olmuştu. Kütüphanesini o zaman için yüklü bir miktar olan 1000 Pound karşılığında satan Diderot, kızını evlendirdi ve kendisine küçük bir ödül olarak kırmızı bir sabahlık aldı. 1769'da bu kırmızı sabahlığın nelere yol açtığını anlatan bir hikaye yayınlayan Diderot'dan öğrendiğimize göre, bir tuhaflıklıklar zinciri başlamıştı. Diderot'nun aldığı kırmızı sabahlık, olağanüstü güzeldi ve mevcut eşya düzeni içinde bu güzelliği ile çok sırıtıyordu. Evin genel havası bozulmuş ve her şey gözüne batar hale gelmişti. Bu rahatsız edici duygunun üstesinden gelmek için eşyasını kırmızı sabahlığına uyum gösterecek şekilde değiştirmeye başladı. Yeni bir duvar halısı, yeni tablolar, yeni sandalye, gardırop, ayna, çalışma masası, saat... Kısa zaman içinde ev tamamen değişmiş ve yenilenmişti.

Fakat Diderot bir daha hiçbir zaman eski sabahlığı ile olduğu kadar huzurlu ve mutlu değildi. Bu durumu "Eski sabahlığımın mutlak efendisiydim, yenisinin kölesi oldum" diye açıklar.

1988'de antropolog Grant McCracken, bütünlük arzusunun aldığımız şeyleri nasıl şekillendirdiğini tanımlamak, yeni şey edinmenin genellikle daha fazla yeni şey edinmemizi tetikleyen bir tüketim sarmalı oluşturduğunu anlatmak için "Diderot etkisi" terimini kullanmıştır. Z

Kâtip Çelebi

Tarih, coğrafya, bibliyografi ve biyografi alanlarında verdiği eserlerle Osmanlı kültür hayatına damga vuran Kâtip Çelebi (1609-1657) 25'e yakın eser bırakmıştır.

Kâtip Çelebi eserlerinin tekrar tekrar üstünden geçer, yeni bulduğu kaynaklardan edindiği bilgiler doğrultusunda eklemeler yapar. Bu sebeple bitmiş olmasına karşın birçok eseri müsveddeye dönmüştür. İlim hırsı yüzünden bazı eserlerini bitirmeden bir yenisine başladığı ve bu yüzden birçok eserini yarım bıraktığı bilinmektedir.

Çalışmaları için önem arz eden kaynakların kopyalarıyla yetinmez, sonradan ne eklenmiş veya çıkarılmış görmek amacıyla müellif nüshasına ulaşmaya çalışır. Kendisinden önce kimin ne yazdığına, bu eserlerin şerh ve haşiyelerine vakıftır. Döneminin yazarlarından farklı olarak faydalandığı eser ve müellif isimlerini mutlaka zikreder. Onun Osmanlı döneminde Batı kaynaklarına başvuran ilk müellif olduğuna dair yaygın bir kanaat mevcuttur. Hayat hikayesini kendisi kaleme alan sayılı Osmanlı müellifindendir. Vefatından sonra eserlerinin müsveddelerini ve teliflerinin çoğunu İzzeti Mehmed Efendi satın almıştır.

Kâtip Çelebi kütüphaneleri, sahafları ve kitap dükkanlarını gezer, eser toplar. Bir akrabasının vefatıyla kendisine kalan mirasın bir bölümünü kitaplara harcamıştır. Biyografisinden, orduyla çıktığı sefer sırasında Halep'te kitap dükkanlarını gezdiği, kitap peşinde koşturduğu anlaşılmaktadır.

İlginç bir rivayet Kâtip Çelebi'nin kütüphanesinin büyüklüğüne dair bir fikir verebilir. Bir mecliste Şeyhülislam Yahya Efendi, Çelebi'ye kendisinde 100 ciltten fazla tarih kitabı bulunduğunun söylendiğini, bunun doğru olup olmadığını sorar. Çelebi de "Olması gerektir" diye cevap verir. Şeyhülislamın inanmadığını sezince, ertesi gün birbirinden farklı 1300 cilt tarih kitabını 10 katıra yükleyip Yahya Efendi'nin evine getirir ve "Fakirhanede gayr-i mücelled (ciltsiz) bundan ziyade mevcuddur" der. Bu o dönemde çok ciddi bir rakamdır.

Kâtip Çelebi'nin kafası bir nevi kütüphane kataloğu gibidir. Yoksa 15.000'e yakın kitap ve risale, 10.000 civarında müellif adı geçen, 300'ü aşkın ilim dalı hakkında bilgi verdiği bibliyografik eseri *Keşfü'z-zunûn*'u nasıl yazabilirdi? Z

"Bu kitapların hepsini okudunuz mu?"

Ortalamanın üstünde bir kütüphanesi olan her kitapseverin "bu kitapların hepsini okudunuz mu?" sorusuyla karşılaşma ihtimali vardır. Sorunun sahibi, kütüphanenin yalnızca okunmuş veya illa okunacak kitaplardan oluşmadığını, çoğu kitabın birgün okunacağı ümidiyle orada olduğunu ama belki hiç okunmayacağını, bazı kitapların gereken zamanda başvurulmak üzere beklediğini, kitapların bizatihi varlıklarının orada bulunmak için yeterli gerekçe olabileceğini belli ki düşünememiştir. Böyle olunca da şu kabil cevaplar duyması sürpriz değildir:

—"Bunlar okuduklarımın yalnızca bir kısmı."

—"Okuduklarımı veriyorum, bunlar önümüzdeki ay okuyacaklarım." Z

İLUSTRASYON: CARI VANDER YACHT, NYT

Fonda kitaplık

Pandemi döneminde insanların evlerinden görüntülü yayına bağlandıklarında fonda en çok, kitaplık olmasını tercih ettikleri görülüyor. *New York Times* gazetesinde yayınlanan "The 'credibility bookcase' is the quarantine's hottest accessory" başlıklı yazısında Amanda Hess, bu durumu kitaplığın entelektüelliğe işaret etmesiyle açıklıyor.

Kitapların ekranlarda giderek daha fazla yer bulmasıyla, kitaplıkların düzeni ile ilgili tercihler de konu oluyor. Bazı insanlar belirli kitapların ve kitap dizilerinin farkedilebilir ve sırtları okunabilir halde olmasına dikkat ederken, bazıları kitapların yükseklikleri veya renkleri açısından bir düzen aksettirmesini arzu ediyor. Kitaplıklarda kendilerine yer bulan biblolar da aynı özenden payını alıyor. Karantina günlerinde kitaplıkların estetik yönü fonksiyonları kadar öne çıkmış görünüyor. Z

Jonathan Swift.

Swift'in "Kitaplar Savaşı"nı resmeden gravür.

Kitapların Savaşı

Dünya klasikleri arasında ayrıcalıklı bir yeri olan *Gulliver's Travels* (Guliver'in Seyahatleri), yazarı Jonathan Swift'in güçlü bir hicivci olarak ortaya çıktığı ikinci önemli kitabıydı. İnsanî ve siyasî eleştiriler içeren yazma tarzı *A Tale of a Tub* (Bir Kürsü Hikayesi) başlıklı önceki kitabında da görülür. Kitabın içindeki hikayelerden biri olan "*The Battle of the Books*" (Kitapların Savaşı), King's Library'de kitaplar arasında geçen bir savaşı tasvir eder. O dönemde entelektüel çevrelerde modernistler ile gelenekçiler arasında yaşanan tartışmadan yola çıkan kitap, bu tartışmayı kitaplar arasında geçen bir savaş olarak resmetmektedir. İki cephe de kitapları referans aldığı için, kütüphanenin kendisi savaş sahnesi, kitaplar ise silah haline gelmiştir.

17. yüzyılın sonlarında, çağdaş bilimin antik Yunan-Roma'nın bilgisini aşıp aşmadığı tartışmaları yapılıyordu. Modernistler, antik Yunan-Roma'nın "batıl" ve sınırlı bilgisini küçümsüyor, modern insanın boş inançları terkedip, yeni, sağlam, güvenilir bir bilgi oluşturduğunu savunuyordu. Bunun karşısında yer alan gelenekçiler ise, çağdaş insanın bildiklerinin Yunan-Roma dönemine dayandığını, Virgil, Cicero, Homer ve özellikle Aristo gibi büyük felsefeciler olmadan hakikatın bilgisine ulaşılamayacağını iddia ediyordu. Sir William Temple 1690'da yayınladığı *Of Ancient and Modern Learning* (Antik ve Modern Bilgiye Dair) adlı eserinde, modernistlerin temsilcisi Bernard le Bovier de Fontenelle'ye cevap verdi. Modern insan "devlerin omuzları" üstünde yükselen bir cüce idi ve eskilerin gözlem ve bilgisini kullanarak daha ileriyi görebiliyordu. Eskiler berrak bir tabiat görüşüne sahipti, modern insansa sadece bu görüşün yansıtıcısı idi. Modernistler Temple'a cevap verdiler, Temple taraftarları da onlara cevap verdi ve tartışma İngiltere'de birkaç yıl sürdü.

Swift, Temple'ın sekreteriydi. Bu tartışmada doğrudan yer almadı ancak onun "cüce/dev ve ışığı yansıtan/yayan" mecazlarını *The Battle of the Books*'ta kullandı. İnsanların kendi çağlarının üstünlüğünden gururlanmalarını ve eski kitapları okumanın kendilerini onları yazanlarla eşit kıldığını düşünmelerini eleştirdi. Savaşta kitapların zarar gördüğünü yazdı ama savaşı kimin kazandığına karar vermeyi okuyucuya bıraktı. Z

Kitap tekerleği

Kitap tekerleği, aynı yerde birkaç kitap okunabilmesini sağlayan düzenektir. Kitaplar su değirmenine benzer bir mekanizmanın döndürülmesiyle okuyucunun önüne gelir.

İlk kitap tekerleği, büyük ebatlı ağır kitapların pratik zorluklar çıkardığı 1588'de İtalyan askerî mühendis Agostino Ramelli tarafından çizilmiştir. Saatlerde kullanılan çark sistemini uyarlayan Ramelli, düzenek sayesinde, hareket zorluğu çeken gut hastalarının çok hareket etmeye gerek duymadan birkaç kitaba birden ulaşabileceklerini belirtmiştir. Çağdaş bir yazar bu aracı "16. yüzyılın Kindle"ı diye isimlendirmiştir.

Öte yandan Çin bilimi tarihçisi Joseph Needham, Ramelli'ninki gibi dikey çalışmasa da, Çin'de kitap tekerleğinin belki bin yıl önce icat edildiğini söylemiştir.

17. ve 18. yüzyıllarda imal edilen kitap tekerleklerinden 14 tanesi bugün farklı şehirlerde korunmaktadır.

'Kitap tekerleği' terimi Smithsonian Kütüphanesinin bloguna ilham olmuştur: "Kitap Tekerleğini Çevirmek". Z

1

2

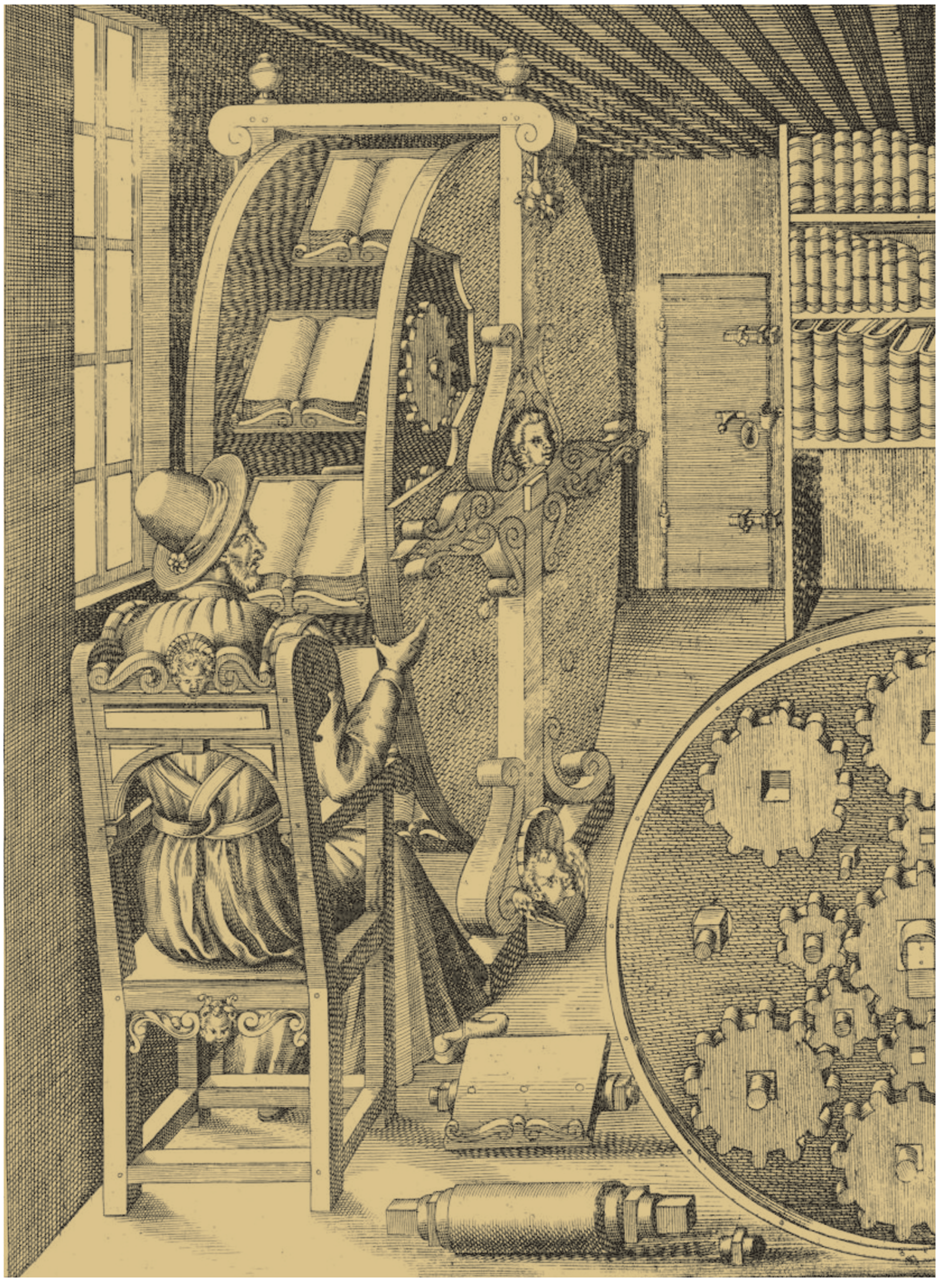
3

[1] İtalyan mühendis Agostino Ramelli'nin 1588 yılında değirmen şeklinde tasarladığı kitaplık, The Rochester Institute of Technology'deki bir grup mühendislik öğrencisi tarafından 2019 yılında hayata geçirildi.

[2] Meksika Puebla'da bulunan Biblioteca Palafoxiana Kütüphanesindeki kitap tekerleği.

[3] Çekya Prag'da bulunan Strahov Manastır Kütüphanesindeki kitap tekerleği.

Agostino Ramelli'nin kitap tekerleği çizimi.

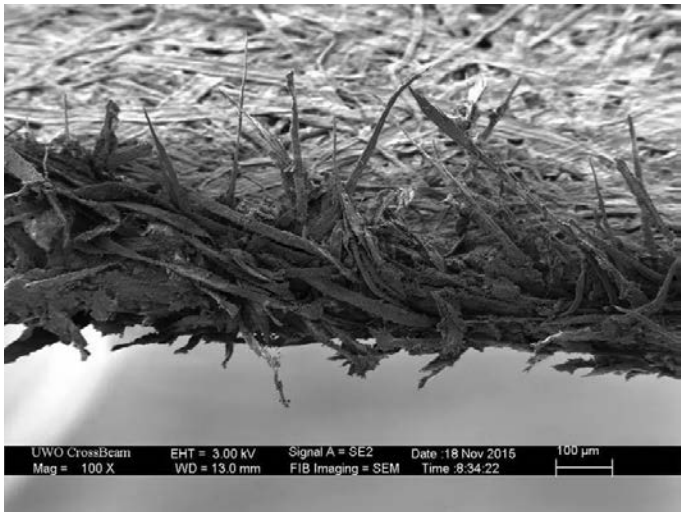
İLUSTRASYON: WIKIMEDIA.ORG

Kütüphane lambası

Yeşil camlı kütüphane lambası Amerikan kütüphanelerinin sembollerinden olmuştur. Banka lambası olarak da bilinir. Patenti 1909'da alınmıştır. Camının rengi dolayısıyla emerald mineraline benzetilen lamba Emeralite (emerald+light) adıyla satılmış, daha sonra başka markalar da çıkmıştır. Gövdesi pirinçtendir. Bir zincirin veya çubuğun çekilmesiyle yakıp söndürülür. Bazı yeni modellerde bunun yerine düğme bulunmaktadır. Z

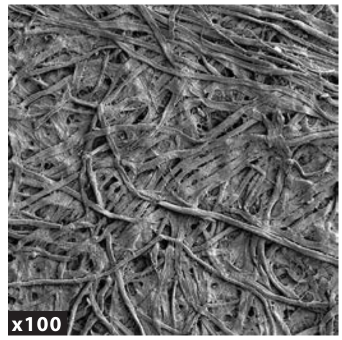
Ağaç özlü selülözden yapılan kâğıdın 100 kat büyütülmüş görüntüsü.

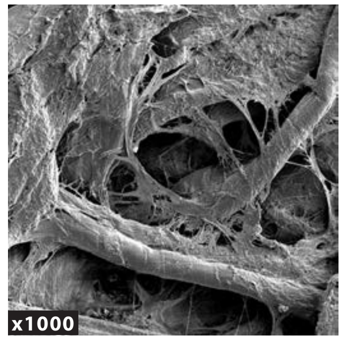

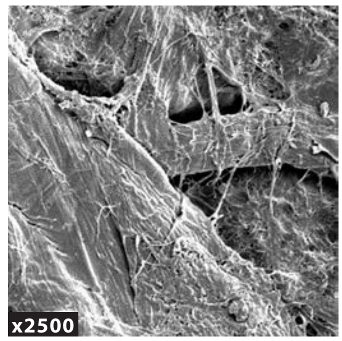
Kâğıt yarası iz bırakır

Kâğıdın ana maddesi olan selüloz; ağaç, saman, pamuk ve keten liflerinden elde edilir. Ağaç özlü selülozdan yapılan kâğıt sert ve mukavim iken, pamuk özlü selülozden yapılan kâğıt yumuşaktır. Ağaç özlü kâğıt yüzeyi çıplak gözle bakıldığında pürüzsüz gözükse de, elektron mikroskobuyla büyütüldüğünde keskin uçlu mızraklar gibi dizili içiçe geçmiş selüloz lifleri görülür. Bu lifler kâğıdı kesici hale getirir. Torna ucuna bağlanan ve belli bir hıza ulaşan 1. hamur kâğıt, herhangi bir dağılmaya uğramadan, tıpkı bir testere gibi ahşabı kesebilir. Pamuk özlü kâğıtta ise lifler birbirine daha yoğun tutunduğu için kesicilik özelliği bulunmaz. Z

Pamuklu denim %100 el yapımı kâğıdın farklı büyüklüklerde elektron mikroskop görüntüsü.

İşitme engelli çocuklara özel kütüphane

İşitme engelli çocuklar için yapılacak bir okul projesinin parçası olarak tasarlanan Muyinga Kütüphanesi, Afrika kıtasının orta doğu kısmında bulunan Burundi'de yer almaktadır. Belçikalı BC Architects stüdyosu tarafından tasarlanan bina, bölgenin geleneksel mimari özelliklerine uygun bir teknikle, yerel doğal malzemelerden faydalanarak "açık yapı" modeline göre imal edilmiş. Uzunlamasına havadar kemerli koridor, şiddetli yağmur ve güneşten koruyan ahşap sundurma, ritmik sütunlarla birleşen kerpiçten duvarlar binaya karakteristik bir görsel kimlik kazandırıyor. Geleneksel Burundi evinde koridor, buluşmaların, dinlenmelerin, sohbetlerin, beklemelerin kısaca hayatın aktığı bir mekan. Binada kolonlar arasında bir koridor olması bu yerel adet dolayısıyla. Uzunlamasına sokağa açılan koridorda, büyük ahşap masa, girintilere yerleştirilmiş kitap rafları çocuklar için ferah bir alan sağlıyor. İkinci katta çocukların dinlenip oyun oynayabilecekleri geniş bir halat hamak var. Z

Kütüphane logoları

Dünyanın bütün kütüphaneleri, kendisini temsil edecek bir kurumsal logo/amblem kullanmaktadır. Bu logolarda, kütüphane ve kitap stilizasyonları ile sade bir tipografi ifadesi olduğu gibi, yerel ve kültürel vurguların grafik ifadelerine de rastlanmaktadır. Z

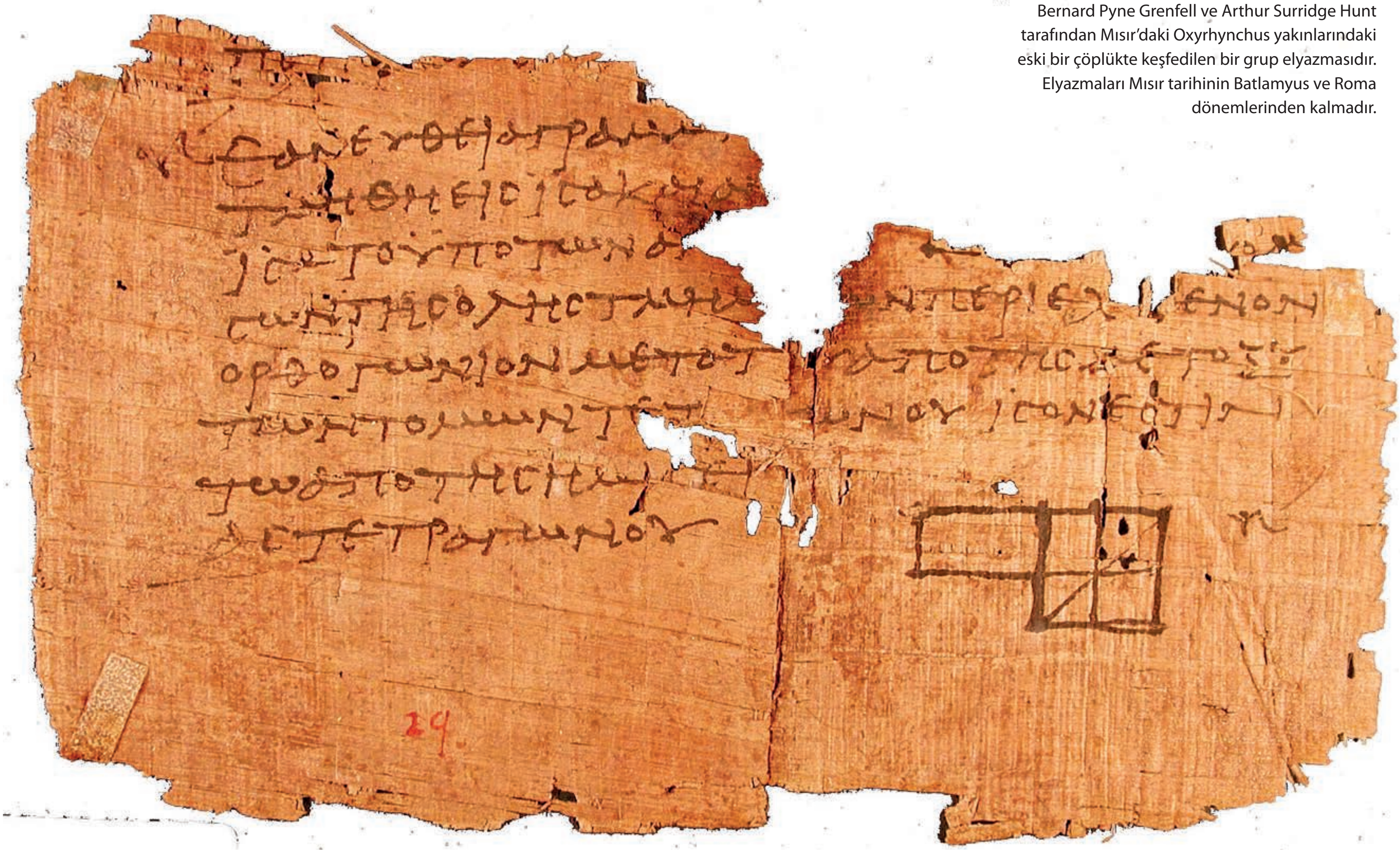
‘Millet Kıraathaneleri’nin rol modeli

Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan, 7 Haziran 2018’de Hatay’da yaptığı mitingde yeni bir kültür adımını açıklamıştı: “Bizim de millet bahçemiz olacak. Ayrıca millet kıraathanesi de kuracağız; kitap, çay, kahve olacak, gençlerimiz ücretsiz bir şekilde bu hizmetten faydalanacak. Buralar adeta hayata ruh katacak.” Bir sonraki gün Kayseri mitinginde bu açıklamasını tekrarladı: “Millet kıraathanesinde kekler ve çaylardan ücret almak yok. Gençlerimiz kekini alacak, çayını, kahvesini alacak, interneti olacak. Oturacak dersini çalışacak.”

Cumhurbaşkanı 13 Haziran 2018’de ise, açıldığı 2016 yılından beri bu yeni kütüphanecilik anlayışıyla hizmet veren Merkezefendi Şehir Kütüphanesini ziyaret etti.

Merkezefendi Şehir Kütüphanesi, ismini “Merkezefendi Millet Kıraathanesi” olarak yeniledi ve o günden itibaren birçok yerde açılan millet kıraathanelerinin rol modeli oldu.

Oxyrhynchus papirüsü. Bernard Pyne Grenfell ve Arthur Surridge Hunt tarafından Mısır'daki Oxyrhynchus yakınlarındaki eski bir çöplükte keşfedilen bir grup elyazmasıdır. Elyazmaları Mısır tarihinin Batlamyus ve Roma dönemlerinden kalmadır.

Kil, papirüs, parşömen..

KÂĞIDIN TARİHÇESİ

EMRE DÖLEN

ÜZERİNE yazı yazılacak malzeme konusunda tarih içinde bölgeden bölgeye değişen çözümler bulunmuştur. Kemikler, ağaç kabukları, ipekli kumaşlar gibi çeşitli malzemeler kullanılsa da bu iş için en uygun araç kil tabletler, papirüs ve parşömen olmuş ve sonunda kâğıt ortaya çıkmıştır.

KİL TABLETLER

Eski Mezopotamya uygarlıklarında yazı malzemesi olarak kil tabletler (levhalar) kullanılmıştır. Çiviyazısı olarak adlandırılan yazı, üçgen kesitli tahta veya metal bir çubuk yardımıyla yüzeyi düzleştirilmiş ince bir yaş kil levha üzerine bastırılarak yazılır ve ardından tablet güneşte kurutulur veya pişirilirdi. Çok sayıda kil tabletten oluşan kitap niteliğinde tablet dizileri de oluşturulmuştur. Kullanılan yazı malzemesi pişmiş toprak olduğundan binlerce yıl bozulmadan kalmış ve eski Mezopotamya uygarlıklarına ilişkin çok sayıda tablet günümüze kadar ulaşmıştır.

PAPİRÜS

Eski Mısır uygarlıklarında yazı malzemesi üretmek için Nil Nehri kenarında yetişen bir kamış türü olan papirüs (Cyperus papyrus) bitkisi kullanılmıştır. Bu bitkinin gövdesinin dış kabuğu soyulduktan sonra iç kısımdan kesilen ince şeritler düzgün bir yüzey üzerine yan yana ve bitişik bir biçimde dizildikten sonra bunun üzerine dik yönde ikinci bir sıra eklenir. Daha sonra üzerine basınç uygulanır ve bitkinin yapışkan özsuyu iki katmanı birbirine yapıştırır. Elde edilen papirüs yüzey pürüzler gidermek için tokmakla dövülür, gerektiğinde birkaç kez zamk çözeltisine batırılarak tutkallanır ve sürtme ile cilalandıktan sonra yazı malzemesi olarak kullanılır. Papirüs yüzeyler istenilen ende ve boyda üretilebildiği gibi yan yana yapıştırılarak elde edilen uzun papirüs şeritleri üzerine yazılan kitaplar rulo haline getirilerek saklanırdı. Ünlü İskenderiye Kütüphanesi papirüs üzerine yazılmış kitap rulolarından oluşmuştu.

Papirüsler organik kökenli olduğundan zaman içinde çürüyerek bozulmuş ve erken Mısır dönemine ilişkin örneklerin büyük bir çoğunluğu günümüze ulaşamamıştır.

MÖ 4. yüzyılda Büyük İskender'in Mısır'ı fethinin ardından papirüs Yunan dünyasına ve ardından İtalya ile Akdeniz çevresine yayılmış ve 5. yüzyıla kadar kullanılmıştır. Batı dillerinde kâğıt için kullanılan İngilizce *paper*, Fransızca ve Almanca *papier*, İspanyolca ve Portekizce *papel* gibi sözcükler Yunanca *papyrus* sözcüğünden türemiştir.

PARŞÖMEN

Roma döneminde ve ortaçağda yazı malzemesi olarak pergamen (parşömen) adı altında işlenmiş hayvan derileri kullanılmıştır. Parşömen bir yazı malzemesi olarak Bergama Kralı II. Eumene (MÖ 197 – 159) döneminde geliştirilmiş ve adını da Bergama (Perganum)'dan almıştır. Buna Yunanlar pergamene, Romalılar charta-pergamena adını vermişlerdir. Türkçede kullanılan parşömen sözcüğü Fransızcadaki karşılığı olan *parchemin* sözcüğünden gelmiştir. Parşömen dana, keçi, koyun ve kuzu derilerinden elde edilir ve bildiğimiz deriden farkı tabaklanmamış olmasıdır. Pahalı bir yazı malzemesi olduğundan kullanımı yaygınlık kazanmasa da parşömen, kâğıdın yaygınlaştığı 12. yüzyıla kadar önemini korumuştur. Parşömen üzerine yazılmış kitaplar eğimli bir masa üzerinde okunur ve çalınmalarını engellemek için bu masaya zincirle bağlanırdı.

KÂĞIDIN BULUNUŞU VE YAYILIŞI

Kâğıdın esas bileşeni bütün bitkilerin temel yapıtaşı olan selülozdur. Kâğıt, selüloz esaslı bitkisel liflerin dövülmesi sonucunda elde edilen "kâğıt hamuru"nun bir süzgeç üzerinde keçeleşmesi ve sonra da bu yaş tabakanın kurutulmasıyla elde edilen düzgün bir levhadır. Buna göre ilke olarak her türlü bitkisel liften kâğıt elde edilebilir.

Selülozik bitkisel liflerden yola çıkılarak ilk kâğıdın 105 yılında Çin'de Leiyang kentinde Ts'ai Lun tarafından elde edildiği kabul edilmektedir. Ts'ai Lun ağaç kabuklarını uzun süre kaynatıp bir havan içinde döverek elde ettiği hamuru kumaştan bir süzgeç üzerine yayıp suyu süzüldükten sonra elde ettiği tabakayı güneşte kurutarak ilk kâğıdı elde etmiştir.

Çin'de kâğıt üretiminin gelişmesi ve yaygınlaşması sonucunda 300'lerde kâğıt eskiden yazı malzemesi olarak kullanılan tahta, bambu ve ipeğin yerine geçti. 875 yılında Çin'e giden Arap gezginler burada tuvalet kâğıdı kullanıldığını belirtmektedirler.

Uzakdoğu'da kâğıt elde edilmesinde yaygın olarak "kâğıt dutu" [Broussonetia papyrifera (L.) Vent.] bitkisinin yıllık sürgünlerinin soymuk (iç kabuk) lifleri kullanılmıştır. Bunun için şeritler biçiminde soyulan soymuk lifleri bitki külü veya kireç gibi alkalilerle kaynatıldıktan sonra bir tokmakla dövülerek kolaylıkla hamur haline getirilebilir.

Kâğıt yapımı uzun süre Çinliler tarafından bir sır olarak saklandı. Zamanla kâğıt ve ardından da yapımı doğuda Japonya'ya ve İpek Yolu boyunca batıya doğru yayılmaya başladı. Kâğıdın doğuya olan yolculuğundaki ilk durak Kore'ydi ve buradan da Koreli rahip Dokyo tarafından 610'da Japonya'ya getirildi ve 807'de Kyoto kentinde Seibei Mochizuki tarafından üretilmeye başlandı. Kâğıt kullanımı Japon kültürünün bir parçası haline gelmiş ve gündelik yaşamın her kesiminde vazgeçilmez olmuştur. Japonya'nın geleneksel sanatlarından olan "origami" kâğıt katlama sanatıdır. Renksiz veya renkli kâğıtlar ustaca kesilip katlanarak bunlardan üç boyutlu şekiller üretilir. Japonya günümüzde de geleneksel yöntemle kâğıt üretiminde önemli bir yere sahiptir.

UZAKDOĞUDA GELENEKSEL KÂĞIT ÜRETİMİ

Kâğıt dutunun yıllık sürgünleri sonbaharda kesilip demetlenir ve işlenecekleri yere taşınır. Bitkilerin kabuklarının yumuşaması için dallar su ile kaynatılır veya birkaç gün suda bekletilir. Bunun ardından kabuklar keskin bir bıçakla soyularak güneşte kurutulur ve demetlenerek kullanılacakları güne kadar saklanır. Kabuklar işleneceği zaman akarsuda yumuşatılır ve işe yaramayan dış kabuklar soyularak atılır. Daha sonra kâğıt üretimine yarayan lifsel yapılı iç kabuklar şerit biçiminde soyulur, kül suyu (kalevi) ile ıslatılır ve çubuklara asılarak kurutulur.

Kuruyan iç kabuklar akarsuda yeniden yıkanır ve kül suyu ile kaynatılarak

® 1798'de Jihei Kunusaki tarafından yazılan *Kamisuki Chohoki* (Kâğıt Yapımı İçin El Kılavuzu) adlı kitapta kâğıt hamurunun sulandırılmasının ardından bir eleğin yardımıyla süzülerek kâğıt tabakasının oluşumunu gösteren çizim.

lifsel hücrelerin birbirinden ayrılması sağlanır. Kaynatılan ve yarı hamur durumuna gelen kabuklar, içi kumaş kaplı sepetlere konularak akarsuda yıkanır ve bu sırada kabuk parçaları ve sert lifler gibi safsızlıklar elle ayıklanır. Daha sonra taş veya kalın meşe masalar üzerinde ağır sopalarla veya tokmaklarla dövülerek hamur haline getirilir.

Hazırlanan kâğıt hamuru bir tekne içinde sulandırılır. İç tutkallayıcı olarak bitki köklerinden elde edilen ve "neri" adı verilen madde katılıp iyice karıştırılır. İnce bambu tellerinden yapılmış sığ bir elek kâğıt hamuruna daldırılıp kaldırılır, su süzülür ve elek üzerinde kâğıt tabakası oluşur. Oluşan kâğıt tabakaları süzgeçten alınarak bir tahta üzerine yığılır. Ertesi günü üzerine ikinci bir tahta konulup preslenerek fazla suyu giderilir. Yaş kâğıt tabakaları eğimli bir kurutma tahtası üzerine fırça ile yapıştırılarak güneşte kurutulur. Kuruyan kâğıtların kenarları kesilerek düzeltilir ve yüzeyleri perdahlanır. Kuruyan ve yüzeyi perdahlanan kâğıtlar satış için paketlenir.

İSLAM DÜNYASINDA KÂĞIT ÜRETİMİ

Talas Savaşı'nda esir alınan Çinli kâğıt ustalarının eliyle 751'de Semerkand'da kâğıt üretimine başlandı. Kâğıt buradan batıya doğru yoluna devam etmekle birlikte Semerkand yüzlerce yıl önemli bir kâğıt üretim merkezi olma özelliğini sürdürdü. Kâğıt üretimi İslam dünyasında yaygınlaştı ve buradan Avrupa'ya doğru yayılmayı sürdürdü. Semerkand'ın ardından 10. yüzyılda Ortadoğuda ve Mısır'da bol miktarda kâğıt üretilmeye başlandı ve kâğıt gündelik yaşamın bir parçası haline geldi. İranlı gezgin Nâsır-ı Hüsrev 1035'de Kahire'yi ziyaret ettiğinde kâğıdın alışverişte paketleme için kullanıldığını ve daha sonra bunların geri dönüşüme sokulduğunu görmüştür.

Ortadoğuda kâğıt üretimine önemli yenilikler getirildi. Bunlar: (1) Batıda Çin'deki kâğıt dutu gibi bitkilerin bulunmaması nedeniyle hammadde olarak önce keten, kenevir ile pamuk artıklarının ve ardından keten ve pamuktan yapılmış eski paçavraların kullanılmaya başlanması, (2) keten, kenevir ve pamuk liflerinin veya bunlardan yapılmış paçavraların önce ıslak olarak mayalanmaya bırakılıp ardından kül suyu veya kireç suyu gibi bir alkali ile kaynatılarak beyazlatılmasının ve yumuşayarak liflerinin ayrışmasının sağlanması, (3) hamur hazırlamada yağ çıkarmak için eskiden beri bilinen dikey taşlı değirmenlerin kullanılmaya başlaması ve (4) yazı yazmak için daha iyi bir yüzey sağlamak üzere nişasta ile yüzey tutkallamasının ve ardından aharlama işleminin yapılmasıdır.

Türkçedeki kâğıt sözcüğünün kaynağı konusunda çeşitli görüşler vardır. Bunlardan birine göre Orta Asya'daki çeşitli Türk dillerinde ağaç kabuğu anlamına gelen kagat, kagas, kagaz, kağaz gibi sözcüklerden kaynaklanmıştır. Başka bir görüşe göre Uygurlar ipek liflerini tokmaklayarak elde ettikleri safihaya kakmak fiilinden türeyen ve vurmak veya tokmaklamak anlamına gelen kakat adını vermişlerdir. Bu sözcük zaman içinde değişerek kagat ve kâğıt biçimine gelmiştir.

AVRUPADA KÂĞIT ÜRETİMİ

Kâğıt yapımı bir yandan Avrupa'da yayılırken öte yandan da üretim yöntemleri ile kâğıthanelerin yapısı kalıplaşmış ve üretim 14-19. yüzyıllar arasındaki dönemde hemen hemen hiçbir değişikliğe uğramadan sürmüştür. Kâğıt üretimi temel olarak üç aşamadan oluşur.

Birinci aşaması pamuklu paçavraların bir dibek içinde ve su akımı altında bir tokmakla uzun süre dövülerek kâğıt hamurunun hazırlanmasıdır. Başlangıçta dövme işlemi taş dibekler içinde tahta tokmaklarla ve elle yapılırken zamanla tokmakların çalıştırılması için değişik yöntemler geliştirilmiştir.

Avrupa'da 1264'de ilk kâğıthanenin kurulduğu İtalya'nın Fabriano şehrindeki Museo della Carta e della Filigrana (Kâğıt ve Filigran Müzesi). Su çarkı ile çalışan dibekler.

Nicolas Louis Robert'in kâğıt makinesinin bir modelinde sonsuz süzgeç üzerinde oluşmuş kâğıt tabakası.

Bunun için hem Doğuda ve hem de Avrupa'da yaygın olarak kullanılan esas yöntem su çarklarıdır. Burada dikey bir su çarkı tarafından çevrilen ve üzerinde tırnaklar (kamlar) bulunan uzun bir mil vardır. Birer eksene bağlı olan tokmaklar mil üzerindeki tırnaklar (kamlar) tarafından kaldırılırlar ve kol tırnaktan kurtulunca tokmak düşer.

İkinci aşama kâğıt tabakasının elde edilmesidir. Bunun için dibeklerden alınarak sulandırılan kâğıt hamuru hafifçe ısıtılır. Bundan sonra birbiriyle uyum içinde çalışan üç kişilik ekip tarafından kâğıt tabakaları elde edilir. Tekneci elindeki eleği tekneye daldırarak uygun miktarda hamuru eleğe aldıktan sonra ileri geri ve sağa sola sallayarak kâğıt hamurunun düzgün bir biçimde yayılmasını sağlar. Bu sırada hamuru içindeki su süzülürken selüloz lifleri de keçeleşerek kâğıt tabakasını oluşturur. Tekneci eleği çalışma arkadaşına aktarır ve kendisi başka bir elekle işlemi tekrarlarken çalışma arkadaşı elekte oluşan kâğıt tabakasını bundan biraz daha büyük bir keçe üzerine bastırarak aktarır, eleği yıkar ve tekneciye geri verir. Böylece aralarında keçeler olmak üzere biriken "kâğıt mengenesi" adı verilen preste sıkılır. Üçüncü kişi olan presçi ve ayırıcı, preslenen kâğıtları keçelerden ayırır ve bunlar yeniden preslenir. Ardından kâğıtlar birbirinden ayrılarak kâğıthanenin üst katındaki iplere asılarak kurutulur.

Üçüncü aşama ise yüzey tutkallamasıdır. Kâğıt ilk elde edildiği haliyle çok emicidir ve düzgün bir yüzeye sahip değildir. Bu nedenle üzerine mürekkep ile yazı yazıldığında mürekkep dağılır. Bunu önlemek için kurutulan kâğıt tabakalarının yüzeylerine dış tutkallama yapılır.

Avrupa'da üretilen kâğıdın çok büyük bir bölümü baskı için kullanıldığından yüzeyin emiciliği fazla bir önem taşımamakla birlikte, yazma kitapların yaygın olduğu Doğuda kâğıdın yüzeyinin emici olmaması hem kamış kalemin kolayca hareket ederek kayması hem de yanlış yazılan harf veya sözcüklerin silinerek düzeltilmesi açısından büyük önem taşımaktadır. Bu amaçla kâğıt yüzeyine uygulanan işleme "aharlama" ve ardından yapılan parlatmaya da "mühreleme" adı verilir.

KÂĞIT MAKİNESİNİN DOĞUŞU

Matbaanın gelişimi kâğıt talebini hızla artırmış, artık geleneksel yöntemlerle elde edilen kâğıt miktarı talebi karşılayamaz duruma gelmiş ve bu durum kâğıt üretiminin makineleşmesine yol açmıştır. Fransa'da Léger Didot'nun kâğıthanesinde çalışan Nicolas Louis Robert, istenilen uzunlukta kâğıt yapabilen sonsuz süzgeçli bir makine yaparak 1798'de patentini aldı. Makinenin süzgeç uzunluğu 260 cm ve eni de 61 cm idi. Patentini gerçekleştirme olanağı olmayan Robert bunu 1800'de patronu Léger Didot'ya sattı ve o da İngiltere'ye giderek kayınbiraderi John Gamble aracılığı ile makinenin yapımını Londralı Henry ve Sealy Fourdrinier kardeşlerin fabrikasına havale etti. Makine burada usta Bryan Donkin tarafından geliştirildi ve eni 80 cm'ye çıkartıldı. Fourdrinier, firması adına inşa ettiği ilk makineyi 1804'de ve ikincisini de 1807'de kurarak çalıştırdı. 1850'ye gelindiğinde İngiltere'de 322, İskoçya'da 58, İrlanda'da 33, Fransa'da 210 ve Almanya'da 140, Avusturya'da 49 ve Rusya'da 24 tane kâğıt makinesi çalışıyordu. Kâğıt makinelerinin enleri giderek genişlediği gibi boyları da giderek uzamış, 1833'de buharla ısıtılan sıcak kurutma silindirleri ve kâğıdın kalınlığını homojen bir hale getirip kırışıklıkları gidermek için kalenderleme silindirleri eklenmiştir.

MEKANİK ODUN HAMURU VE SELÜLOZ ELDESİ

Artan kâğıt tüketimi karşısında başlıca hammadde olan paçavranın sağlanması konusunda önemli sıkıntılar ortaya çıktı ve bu durum yeni arayışlara yol açtı. Bu arayışlar sonucunda iki yol ortaya çıktı. Bunlardan birincisi odunun doğrudan doğruya öğütülüp elde edilen liflerden kâğıt hamuru elde edilmesi ve ikincisi de odunda ve bitkilerde bulunan selüloz dışındaki maddelerin kimyasal yoldan çözülüp alınarak selülozun elde edilmesidir.

Alman Friedrich Gottlob Keller 1845'de doğrudan odundan elde edilen mekanik odun hamurundan kâğıt üretimine ilişkin patentini aldı. Kısa bir süre sonra 1852'de Heinrich Voelter'in fabrikasında mekanik odun hamurunun üretimine başlandı.

Kimyasal yoldan selüloz elde edilmesine ilişkin çalışmalar da ilerledi. Fransız Charles Mellier 1852'de samanı, kapalı ve döner bir kazan içinde yüksek sıcaklıkta ve yüksek buhar basıncında sodyum hidroksit ile pişirerek samanın içinde bulunan selüloz dışındaki maddeleri çözüp alarak "saman selülozu"nu elde etti. Z

Antik kitabın ana biçimleri

RULO VE KODEKS

HORST BLANCK

RULO ve kodeks, Yunan-Roma antikçağında[1] iki önemli kitap biçimi. Kodeksten çok daha eskiye dayanan rulo kitap asırlar boyunca bilinen tek kitap biçimidir. Rulo kitabın memleketi Mısır'dan Yunanistan'a ne zaman geldiği, güvenilir kaynak eksikliği nedeniyle tam olarak bilinmiyor. Yine de en eski resimli vazolardaki tasvirler bir *terminus ante quem* oluşturuyor. Attikalı ressam Onesimos'un MÖ 490 civarında yaptığı vazo resmi konuyla ilgili en eski örneklerden biridir: Bir taburenin üzerinde hafifçe öne eğilmiş bir delikanlı oturur ve elinde tuttuğu ruloyu, arkasında duran arkadaşıyla birlikte okur. Daha önce anılan ve üzerinde bir okul sahnesi yer alan Duris vazosu bu resimden daha eski sayılmaz. Bu tasvirler rulo kitapların hangi malzemeden yapıldığına dair bir ipucu vermeseler de rulolar muhtemelen papirüstendir, zira papirüsün yazı malzemesi olarak kullanıldığını belirten Atina kökenli yazılı belgeler, vazo resimleriyle aynı döneme rastlar.

Papirüs; piyasada genellikle yirmi, bazen de daha fazla sayıda yaprağın (*kollema*) birbirine yapıştırılmasından oluşan rulolar halinde satılıyordu. Eserler bu rulolara yazılıyor, metin rulodan kısaysa rulonun ucu kesiliyor, uzunsa

Papirüs rulosu.

FOTOĞRAF: ISTOCK

rulonun ucuna bir parça daha ekleniyordu.

Papirüs rulosunun yazı yazmakta tercih edilen kısmı ön yüzüydü (*recto*), çünkü burada liflerin dokusu yataydı ve yazı daha kolay yazılıyordu. Bir rulo kitabın yalnızca birinci sayfasının iç kısmındaki lif dokusu dikeydi; bu ilk sayfa (*protokollon*) yazı için kullanılmıyor, tüm rulonun koruyucu kılıfı görevini görüyordu. Rulonun iç kısmı sol taraftaki *protokollon*'dan başlayarak tek tek sütunlar (Yun. *selis*, Lat. *pagina*) halinde yazılırdı, rulonun toplam uzunluğuna dikey düşen bu sütunlar dikdörtgen olurdu.[2] Satır uzunluğu, yani sütunun genişliği yaprağın genişliğine göre ayarlanmadığı için, yaprakların yapıştırıldığı yerlerin üzerine de yazılırdı ama bu durum yazının kalitesini etkilemezdi, çünkü yaprakların bitiştiği yer, özellikle de kaliteli papirüslerde hemen hemen hiç belli olmazdı. Satır uzunluğu için standart bir ölçü yoktu; ama satır uzunluğunu edebiyat türüne göre düzenlemek gibi bir eğilim vardı kesinlikle. Nitekim hatiplerin metinleri genellikle dar sütunlar halindeydi, felsefi eserler geniş sütunlar, tarihi metinler ve bilimsel şerhler vs. ise daha da geniş sütunlar halinde yazılıyordu. Eski papirüslerde şiirlerin mısra uzunluğu dikkate alınmaz, bir sonraki satırda devam edilirdi. Ancak MÖ 3. yüzyılın ortasından itibaren metrik birlik, blok halindeki sütunlara tercih edilir oldu. Bir rulo kitabın kalitesini, iki yazı sütunu arasında yeterince mesafe olması ve yazının rulonun kenarlarına çok yakın olmaması belirliyordu. Yazı satırı —çoğu Yunan yazıtında olduğu gibi— hiç kesintisiz devam eder, sözcükler arasında boşluk ya da ayırma imi yoktur. Bu durum antikçağ okuru için bir sorun değildi besbelli. Ancak Latince papirüslerde, özellikle de daha eski olanlarda, sözcükler arasına konmuş ayırma noktalarına sık sık rastlanır.

Papiroloji uzmanı olmayanlar bile bir papirüse baktığında, bunun bir edebi metin mi yoksa bir mektup, bir hesap pusulası, resmi bir belge mi olduğunu anlayabilir, zira bu tür özel ve resmi metinler italik yazı karakterli bir yazıyla yazılmışlardır.[3] İtalik yazı karakterinin özelliği, harflerin yuvarlak olması ve harflerin, hatta sözcüklerin bitişik yazılması, yani yazı yazarken kalemin mümkün olduğunca az kaldırılmasıdır. Bu nedenle bu tür papirüsler çok zor okunur ve mutlaka deneyimli bir göz gerektirir. Oysa edebi bir metin yazılırken bunun tam tersini yapmaya özen gösterilirdi: Her harf olabildiğince açık ve seçik bir biçimde ayrı ayrı yazılmalıydı. Bu nedenle, en güzel edebi metinlerin yer aldığı papirüsler adeta anıtsal bir yazıt havasındadır.

Son derece kaligrafik bir özelliği olan edebi metinlerin —örneğin, MS 2. yüzyıla tarihlenen Havvara kökenli İlyada papirüsü[4]— yanı sıra daha geç dönemde yazılmış Oksyrhynkhos kökenli İlyada'nın 5. kitabı[5] gibi son derece baştan savma ve gelişigüzel yazılmış olanları da vardır. Yine başka papirüsler, aşağı yukarı MÖ 160 yılına tarihlenen ve Hellen şairi Poseidippos'un[6] epigramlarını içeren Sakkara kökenli bir papirüsün yazısı örneğin, hayli tecrübeli bir elden çıkmıştır. Fakat italik karakterin, MS 3. yüzyılda Aristophanes'in *Akharnaililer*'i hakkındaki bir Oksyrhynkhos papirüsünde[7] yer alan bir yorumda olduğu gibi, zaman zaman edebi eserlerde de kullanıldığı görülür. Papirolojik ve özellikle de paleografik el kitapları ve seçki koleksiyonları bu konuda ayrıntılı bilgi verirler.[8] Latin kitap yazısına[9] gelince: Latince edebi metinlerde Yunanca edebi metinlere göre (elbette Yunanca metinlerle ilgili araştırmalarda çok daha zengin papirüs kaynaklarından yararlanma imkânı olmuştur) daha fazla italik karakter kullanılmışa benziyor. Nitekim papirüs üzerine yazılmış en eski tarihli Cicero metni (MS 1. yüzyıl) —Verres'e[10] karşı ikinci konuşmanın fragmanı— "güzel bir italik yazıyla" (Bischoff) yazılmıştır. Mısır değil de Herculaneum kökenli olan ve Actium Deniz Savaşını[11] anlatan bir şiirin küçük bir fragmanında ise Vezüv kentlerindeki duvar yazıtlarına hayli benzeyen bir *capitalis* görülür. 4. yüzyıla ait olup Oksyrhynkhos'ta[12] bulunan bir Livius fragmanındaki yazı ise italik yazının stilize edilmesi sonucu gelişen ve geç antikçağda[13] özellikle de İncil metinlerinde yaygın olarak kullanılan *unziale*ye bir örnektir.

Daha geç dönemden kalma edebi Yunan papirüslerinde —gramercilerin büyük Hellen kütüphaneleri üzerinde etkili olmaya başlamalarından sonra— metni daha anlaşılır kılmak amacıyla kullanılan belirli imlere (iki nokta üst üste, satır üzerinde küçük çizgiler vs.) daha sık rastlanır. Vurgu imleri gibi okumaya yardımcı işaretler de çıkar ortaya. Fakat bu konuya daha fazla girersek papiroloğun[14] alanına girmiş oluruz. Her halükârda bu tür imlerin yanı sıra günümüzdeki el yazılarında da olduğu gibi dönemin moda ve gelişmelerini yansıtan yazı karakterleri uzmanların papirüsleri tarihlendirmesine katkıda bulunmuştur.

Antikçağda yazı malzemesi idareli kullanılırdı. Bu nedenle, "arka sayfası", yani lif dokusunun dikey olduğu *verso* [arka] yüzü de kullanılmış olan çok sayıda papirüs vardır. Bunlar daha çok ticari ve resmi yazılardır. Bu tür belgelere genellikle tarih düşüldüğünden, *recto* [ön] yüzdeki edebi metin için de en azından bir *terminus ante quem* saptamak mümkündür. Yazılıp bitirilmiş bir papirüs rulosunun *verso* yüzüne yazılan edebi metinler de —az da olsa— vardır elbette. Nitekim Oksyrhynkhos'ta bulunan bir papirüs fragmanı örneğinde, çeşitli hesaplarla dolu büyük bir rulonun ucunun kesildiği ve *verso* yüzüne bir *aşk elegeia*'sı yazıldığı görülmüştür. Bu şiirin acemi bir elden çıktığı belli olan italik yazı karakterinden, metnin bir kitapçıdan satın alınmadığı, birinin özel kopyası olduğu anlaşılmaktadır.[15]

Antik rulo kitapların boyutlarına gelince: Kitabın formatı kullanılan papirüsün yüksekliğine bağlıydı. Günümüze ulaşan ve özgün boyutlarını korumuş olan papirüslere bakılırsa, normal bir papirüs boyutu 19 ila 25 cm arasında değişiyordu. Antik tasvirlerdeki insan figürü ve kitap arasındaki orantı da bu ölçüye tekabül eder.[16] Elbette daha yüksek rulolar da vardı, örneğin Euripides'in *Hypsipyle*'sinin yer aldığı papirüsün yüksekliği 37 cm'dir; fakat bu metin hesaplarla dolu bir papirüsün *recto* yüzünde kalmıştır.[17] Daha küçük ruloları, belli ki tercih edilen bir boyut olan 12 ila 15 cm'lik bir grupta toplamak mümkün. Yukarıda anılan *aşk elegeia*'sının yer aldığı Oksyrhynkhos rulosu daha da küçüktür: Yüksekliği yalnızca 8 cm'dir. Fakat bu papirüs de yeniden kullanılmış olan bir papirüstür.

Horst Blanck'ın *Antikçağda Kitap* (Çev. Zehra Aksu Yılmazer, Dost Kitabevi Yayınları, 2000) adlı eserinden kısaltılarak alınmış ve kitaptaki imlaya bağlı kalınmıştır.

Teorik olarak bir rulo sonsuz uzunlukta olabilir, zira istendiği kadar çok sayıda *kollemata*'yı birbirine yapıştırmak mümkündür. Fakat pratikte fazla uzun, yani fazla kalın bir rulo pek kullanışlı değildir. Elimize geçen edebi rulo kitapların hiçbiri özgün uzunluğunda değildir maalesef. Ancak mevcut rulolara bakarak bir tespitte bulunacak olursak, rulo uzunluğunun 10 metreyi geçmediği söylenebilir. 6 metre uzunluğunda olup sımsıkı sarılmış olan bir rulonun kalınlığı 5-6 cm'dir, bir okuyucu bu kalınlıktaki bir ruloyu elinde rahatça tutabilir. Platon'un *Symposion*'u örneğin, normal bir biçimde yazıldığında, yaklaşık 7 cm kalınlığındaki bir ruloya sığar.

KODEKS

Latince *codex* —Yunancası *somation*— sözcüğüyle, geç antik dönemdeki dil kullanımına uygun olarak, bugün halen geçerli olan kitap biçimini kastederiz. Bu kitap biçiminin henüz bilinmediği eski çağlarda *codex* adı altında, blok halinde birleştirilen birkaç ahşap yazı tahtası anlatılıyordu.[18]

Kodekslerin[19] "yapı" itibarıyla iki ayrı tipi vardır. Temel biçim A, bizim okul defterlerinin prensibine benzer: Çok sayıda papirüs kâğıt tabakası ortadan katlanır, tekrar açılarak üst üste konur ve bu tomarın ortası iğne iplikle dikilir. MS 300 yılına tarihlenen ve Menandros'un *Dyskolos* [Huysuz] komedyasının yanı sıra *Samia* [Samoslu Kadın] ve *Aspis*'in [Kalkan] büyük bölümlerini de içeren ünlü *Bodmer Kodeksi* buna bir örnek teşkil eder. Bu kodekste 27,5 cm yüksekliğinde, 25 cm eninde 16 papirüs tabakası üst üste konmuş, böylece 13 cm genişliğinde, 27 cm yüksekliğinde 64 kitap sayfası ya da 32 yaprak elde edilmiştir.[20] Böylesi bir kodeksin teknik dezavantajları vardır elbette. Üst üste konulan papirüs tabakalarının sayısı çoğaldıkça kitabın kapanması zorlaşır ve sırtın yırtılması ya da dikişlerin içteki tabakaları yırtması tehlikesi artar. Bu nedenle içteki kat yerine parşömenden ya da deriden bir koruyucu şerit yapıştırılmıştır. Kodeks yapımında aynı genişlikteki tabakalar kullanıldığında, tabakalar ikiye katlandığı zaman sayfaların genişliği dışa doğru giderek azalır. Bu güzellik kusuru, kitabın kenarının kesilmesiyle giderilir ya da "Pierpont Morgan İlyada'sı"nda olduğu gibi, henüz kodeksi hazırlama aşamasında giderek daralan tabakalar kullanılır.[21] Kodeksin A tipiyle şimdiye dek yalnızca papirüs kodekslerde karşılaşmış olsak da[22] B tipi hem papirüs hem de parşömen kodekslerde görülür.

A tipi kodeksin dezavantajlarından ders alınmış, B tipinde artık iç içe konmuş tabakalardan oluşan tek bir tomar yerine, daha az sayıdaki tabakalardan oluşan formalar kullanılmıştır. Tek tek formaların ortası tutturulduktan sonra üst üste konur ve sırtları birbirine dikilir, tıpkı modern kitaplarda da olduğu gibi. Antikçağ kodekslerindeki formalar genellikle 8 yaprak ve 16 sayfalık dört tabakadan oluşur. Dört tabakadan oluşan formaların (*quaterniones*) yanı sıra tek tabakalı (*uniones*), üç tabakalı (*terniones*), beş tabakalı (*quiniones*) hatta dokuz tabakalı (*noniones*) formalar da vardır. Formaları farklı farklı olan kodekslere de rastlanmıştır.

Kodekslerin boyutlarına gelince: 2. ve 3. yüzyıla tarihlenen en eski kodeksler dikdörtgen biçiminde olup 300 sayfanın altındadır. Papirüs nüshaların yanı sıra parşömen kodekslerin de —buluntular elbette Mısır kökenlidir— giderek çoğaldığı 4. yüzyılda formatın daha çok kare olduğu görülür. Bilinen en kalın papirüs kodeksi olan bir Kıpti mezmurlar kodeksi (4./5. yüzyıl) 638 sayfadan oluşuyordu.[23] İncil'in tamamını içeren parşömen kodeks *Codex Vaticanus* (4. yüzyıl) 1600 sayfa, hatta yine bir İncil olan *Codex Aleksandrinus* (5. yüzyıl) başlangıçta en az 1640 sayfaydı.[24] *Codex Alexandrinus*'un sayfaları 26,4 x 31,6 cm, *Codex Sinaiticus*'unkiler ise 35 x 40 cm boyutlarındaydı. Fakat mini formatlar da vardı. Bilinen en küçük parşömen kodeks Köln Üniversitesi koleksiyonuna ait *Mani Kodex*'tir. 192 sayfadan oluşan bu kodeksin yüksekliği 45 mm, eni ise 38 mm'dir; yazı sütunlarının boyutları 35 x 24 mm'dir. Yazı üslubuna bakılarak 4-6. yüzyıllar arasına tarihlenen bu minik kitap din kurucusu Mani'nin hayatını anlatır.[25] 40 x 26 mm boyutlarına sahip daha da minik bir papirüs "kodeks" ikiye katlanmış tek bir yapraktan oluşur ve en yaygın Hıristiyan duasını (Paternoster) içerir.[26] Bu tür mini kitaplar muska olarak kullanılıyor olsa gerek. Gelmiş geçmiş en büyük kilise vaizi Iohannes Khrysostomos (Patr. Gr. 58, 669) Hıristiyanların İncil metinlerinin yazılı olduğu muskalar taktıklarını söyler.

Dışı korunaksız rulo kitaptan farklı olarak kodeksin sert bir cildi vardır. Antik kodeks cildi konusundaki mütevazı bilgilerimiz, 1945/46 yılında Mısır'daki Nag Hammadi'de 4. yüzyıldan kalma gnostik yazılarla dolu on üç Kıpti papirüs kodeksinin bulunmasıyla hayli zenginleşti. A tipi olan bu kodekslerin cildi olağanüstü iyi durumdadır.[27] Bu kodekslerin birbirine çok benzeyen ciltleri şöyle yapılıyordu: Keçi ya da koyun derisinin dış yüzü cildin dışını oluşturuyordu. Bu deri parçasının üst, alt ve sağ tarafı ciltlenecek kitap bloğundan daha geniş kesiliyordu, sol tarafının (yani daha sonra kitabın kapağı olacak taraf) ucu üçgen bir parça biçiminde uzanıyordu. Üst üste yapıştırılmış papirüs yapraklarından oluşan bir mukavva derinin iç yüzüne yapıştırıldıktan sonra derinin artan kenarları kıvrılıyor ve mukavvanın üzerine yapıştırılıyordu. Sonra kitabın sırt ile kapak arasındaki kat yerine bir deri parçası (şiraze) konuyor ve ince deri iplerle birbirine tutturabilmek için deliniyordu. Daha sonra deri cildin sırtı da deliniyor, kitap bloğu cildin içine yerleştiriliyor, formaların ipleri cildin sırtındaki deliklerden geçiriliyor, cilt sırtının dış kısmında sıkıca düğümleniyordu. Bu şekilde ciltlenen kitap kapatıldığında üst kapağın deri ipli üçgen kısmı bir kapak gibi kullanılabiliyor ve böylece kodeksin her tarafı sıkıca kapatılabiliyordu.

Kodeks genellikle ciltlenmeden önce yazılıyordu. Bir rulo kitabın soldan başlayarak sütun sütun yazılmasından farklı olarak, kodekse yazan birinin,[28] yazmaya başlamadan önce metninin kapsamını iyice hesaplaması ve yazı malzemesini ister papirüs olsun ister parşömen, önce forma haline getirmesi gerekiyordu. Her formanın kaç tabakadan oluşacağı da önceden hesaplanıyordu, çünkü bir kez yazmaya başlandıktan sonra formanın sayfası değiştirilemiyordu. Ayrıca, yazarken sayfaların ve formaların sıralamasına çok dikkat etmek gerekiyordu. Bunun en kolay yöntemi, sayfaları numaralan-

Antik Mısır papirüsü. Staatliche Museen zu Berlin. ®

dırmaktı. Nitekim çoğu kodekste sayfalar numaralandırılmıştır. Numaralar genellikle sayfanın üst ortasına konur, bazen formalar da numaralandırılırdı. Fakat daha yakından incelendiğinde, sayfa numarasının ancak kodeks ciltlendikten sonra konduğu görülmüştür. Bu da sayfaları numaralandırmanın amacının yazıcıya değil, istediği yeri daha kolay ve daha hızlı bulsun diye okuyucuya kolaylık sağlamak olduğunu düşündürtüyor. Bazı papirüs rulolarında sütunların da numaralandırıldığı görülür. Bunun ruloda belli bir yerin kolayca bulunmasından başka bir amacı olamaz. Sayfaların numaralandırılmasının esin kaynağı idari ve ticari uygulamalar olsa gerek, zira farklı içeriklere sahip papirüs belgeleri tek bir rulo halinde birbirine yapıştırmak ve her bir bölümü numaralandırmak âdettendi.

Parşömen kodekslere yazmadan önce yapraklara sivri bir tığ kalemle çizgi çekilirdi. Her sayfanın yazı alanı ve kenarları eşit büyüklükte olsun diye çizgi çekmeden önce üst üste konmuş tüm formaların dört kenarı delinir, yazı yazılacak alan işaretlenirdi.

Günümüze ulaşan kodekslerin çoğunda tek bir yazı alanı bulunur ama her sayfada iki sütunun olduğu örnekler de vardır; iki sütunlu sayfalar papirüs kodekslerden ziyade parşömen kodekslerde görülür. Papirüs rulolarında kısa satırlar bir kalite işareti olduğu için, bunun iki sütunlu kodeksler için de geçerli olduğu varsayılabilir, zira böylesi kodekslerde kaligrafik eğilimler vardır. Bunun dışında, 2. yüzyılın sonuna ve 3. yüzyıla tarihlenen en eski papirüs kodeksler, edebi papirüs rulolarının standardıyla karşılaştırıldığında birer kaligrafi örneği olmaktan çok uzaktır. Bu kodeksler, kitabın biçimsel özelliklerinden ziyade içeriğiyle ilgilenen birinin hızlı ve özensiz yazısını sergilerler. 3. yüzyıldan fragmanlar halinde günümüze ulaşan yirmiden az fazla parşömen kodeksin içinde yazı kalitesi ortalamanın üzerine çıkan çok az örnek vardır. Elbette burada da dikkate alınması gereken bir nokta, buluntuların tümünün Mısır kökenli olduğu ve eğer Yunan-Roma dünyasının merkezlerinden buluntularla karşı karşıya olsaydık, eski kodekslere dair pek de olumlu olmayan izlenimimizin belki de daha farklı olacağıdır. *Historia Augusta*'ya (Maximinus 30, 4) göre, İmparator Trakyalı Maximinus'un (MS 235-238) oğlu Yunanca öğretmenine teslim edildiğinde bir akrabasından muhteşem bir hediye almıştı: Homeros'un, erguvan rengi parşömene altın yaldızla yazılmış eserleri. Eğer bu bilgi doğruysa, henüz 3. yüzyılın başlarında lüks parşömen kodeksler vardı. Erguvan renginde papirüs rulolardan söz edildiğine şimdiye dek hiç rastlanmamıştır. Z

NOTLAR

1 Bu konuda en iyi Almanca eser hâlâ: Wilhelm Schubart, *Das Buch bei den Griechen und Römern*, Leipzig, 1921 (bu baskısından yararlanılmalı). Rulo kitaba dair önemli bir yazı Eric G. Turner, "The Terms Recto and Verso. The Anatomy of the Papyrus Roll", *Actes XV Congrès Intern*, Papyrologie I.,1978. Herculaneum dışındaki papirüsler için de önemli: Guglielmo Cavallo, *Libri, scritture, scribi a Ercolano*, 1983 (1. ek, Cronache Ercolanensi 13, 1983).

2 Papirüs alan literatürüne dair: Eric G. Turner, *Greek Manuscripts of the Ancient World*, ikinci baskıyı yay. haz. Peter John Parsons, 1987 (BICS ek. 46), zengin bir kaynakçası var.

3 Richard Seider, *Paläographie der griechischen Papyri*, cilt I-III, 1, 1967-90.

4 Oxford, Bodleian Library, Turner a.g.e., 38, nr. 13.

5 P. *Oxy.* II 223.

6 Paris, Louvre, Turner, a.g.e., s. 82, nr. 45.

7 Brüksel, Musées Royaux, Turner, a.g.e., s. 122, nr. 73.

8 Turner, a.g.e. ve Cavallo, a.g.e. bkz. Colin Henderson Roberts, *Greek Literary Hands. 350 B. C. -A. D. 400*, 1956.

9 Richard Seider, *Paläographie der lateinischen Papyri*, cilt I-II, 2. Stuttgart, 1972-81. B. Bischoff, *Paläographie des römischen Altertums und des abendlandischen Mittelalters*, 1986 (zengin kaynakça s. 314 vd.).

10 Giessen Üniversitesi kütüphanesi, Bischoff, a.g.e., s. 78.

11 Napoli, *Biblioteca Naz.*, Bischoff, a.g.e., s. 80.

12 Oxford, Bodleian Library, Seider, a.g.e., II, 1, s. 36.

13 Geç antikçağdaki kitap yazılarına dair: Guglielmo Cavallo ve Herwig Maehler, *Greek Bookhands of the Early Byzantine Period: A. D. 300-800*, 1987 (BICS ek 47).

14 Turner, a.g.e., 8 vd.

15 P. P. Parsons, Museum Helv. 45, 1988, 65 vd.

16 Ruloların ortalama boyuna dair: Cavallo, Libri, scritture, scribi a Ercolano, 47 vd.

17 Turner, a.g.e., 63, nr. 31.

18 *Codex* sözcüğünün anlamı üzerine: *Tesaurus linguae Latinae*, bkz. "codex"; ayrıca bkz. Louis Holtz," Les mots latins désignant le livre au temps d'Augustin", *Les débuts du codex. Actes de lajournée d'étude*, 1985; Turnhout: 1989 *(Bibliologia* 9), 105 vd.

19 Temel bir eser: Eric G. Turner, *The Typology of the Early Codex*, Univ. of Pennsylvania Press, 1977.

20 Turner, a.g.e., s. 49.

21 A.g.e., 57 vd.

22 Fakat bkz. Turner, a.g.e., s. 69, not 10.

23 A.g.e., s. 82.

24 Colin H. Roberts ve. Theodore Cressy Skeat, *The Birth of the Codex*, 1983, s. 48.

25 Ludwig Koenen ve Cornelia Römer, *Der Kölner Mani-Kodex*, 1985.

26 Turner, a.g.e., s. 22, mini kodekslere dair başka örnekler de var.

27 Bu kodeks ve ciltleri üzerine: *The Facsimile Edition of the Nag Hammadi Codices*, 12 cilt, 1972-84.

28 Ayrıntılı kodeks tasvirleri için: Turner, a.g.e., s. 73 vd.

ELYAZMASINDAN MATBAAYA

EMRE DÖLEN

YAZILI metinlerin çoğaltılması ilk olarak 2. yüzyılın sonlarında Çin'de görülür. Yazılar mermer levhalara oyularak işleniyor, sonra bu plakaya ıslak kâğıt bastırılarak yazıların kabartma olarak kâğıda geçmesi sağlanıyor ve daha sonra da kabartma harf formları mürekkeplenerek kâğıt üzerine basılıyordu. Ancak bu yöntem zor ve kullanışsızdı. Modern matbaanın ilham kaynağı olan tahta kalıpların ilk kullanımı da yine Gutenberg'den çok önce Çin'de karşımıza çıkmaktadır. Tek tek şimşire oyulmuş harf veya harf gruplarının yanyana getirilmesiyle oluşturulan kalıpların mürekkeplenerek kâğıda basılması yönteminin 11. yüzyılda Çin'de tecrübe edildiğini görmekteyiz.

Tahta oyma kalıpla baskı tekniğinin kullanılmaya başlanması matbaanın ilk habercilerinden biridir. Ancak bu baskı tekniğinin geliştirilmesi ve dünyaya

Johannes Stradanus. İlk matbaa düzeninin resmedildiği ahşap gravür. Harfleri dizen, kalıp hazırlayan ve baskı yapan matbaa çalışanları.

FOTOĞRAF: WELLCOMECOLLECTION.ORG

yayılmasındaki başarı Uygurlara aittir. Çinlilerin geliştirdiği baskı tekniğini öğrenen Uygurlar bunu komşuları Türk boylarına ve Moğollara öğrettiler. Bu kavimlerin Kuzey Afrika ve Doğu Avrupa'ya yönelik akınları ve göçleri sonucunda da bu teknik Avrupa'ya kadar ulaşmayı başardı.

Tahta oyma bir kalıbın hazırlanması iki aşamada gerçekleşir. Birinci aşamada resim tahta üzerine oyma tekniğine uygun biçimde çizilir. Bu iş teknik ressamın görevidir. İkinci aşamada ise tahta oymacı bu resmi uygun biçimde oyma yoluyla tahta üzerine işler. Ressam ile tahta oymacı farklı kişiler olabileceği gibi bu işleri tek kişi de yapabilir. Kalıpların yapımında başlangıçtan beri, sertliği ve dokusunun uygunluğu nedeniyle şimşir ağacı kullanılmıştır. Tahta oyma kalıplar resimler için yapıldığı gibi bu yolla çok büyük boyuttaki harf ve süslü inisiyal (başharf) kalıplar için de kullanılmıştır.

Ortaçağ ve sonrasında çeşitli meslekleri tanıtan ansiklopedik nitelikte çok sayıda yazma ve basma kitap ortaya çıkmıştır. Bunların büyük çoğunluğunda mesleklerin icra edilişi resimlerle de gösterilmiştir. Bu kitap gerek sosyal tarih ve gerekse teknoloji tarihi açısından önemli kaynaklardır. Bu tür kitapların en ünlülerinden biri 1568'de Frankfurt'ta basılmış olan *Eygentliche Beschreibung Aller Stände auff Erden* (Yeryüzündeki Bütün Mesleklerin Doğru Tanımı) adlı kitaptır. Bu kitap kısaca *Ständebuch* (Meslekler Kitabı) olarak tanınır.

MATBAANIN BULUNUŞU

Genel olarak 15. yüzyılın ikinci yarısı matbaacılığın ortaya çıkma ve gelişme dönemi, 16. yüzyıl da yayılma dönemi olarak anılabilir. Kâğıt imalatının ucuzlaması matbaanın icadına giden yoldaki önemli adımlardan biridir. Kâğıdın günlük hayatın bir parçası haline gelmesiyle Avrupa'da baskı teknikleriyle ilgili girişimler artmıştır. 16. yüzyılın ortalarına doğru Orta Avrupa'nın değişik kentlerinde birbirinden bağımsız olarak hareketli harflerle baskı yapma arayışlarının varlığı bilinmektedir. Çin, Uygur ve diğer milletlerin katkılarını dikkate alırsak matbaanın tek bir kişinin buluşu olmadığını rahatlıkla söyleyebiliriz. Hatta Avrupa'nın değişik yerlerinde yapılan matbaalar neredeyse aynı anda ürün vermeye başlamıştır. Örneğin 1423-1437 yılları arasında Hollanda'da Laurens Janszoon Coster adında bir oymacı, ahşap malzeme kullanarak tek tek harf üretimine geçti ve ilk olarak bu harflerle 8 sayfalık çift taraflı basılmış küçük bir kitap üretti. Latin alfabesinin az sayıda sembolden oluşması bir avantajdı. Bununla birlikte gerçek anlamda matbaacılığın Johann Gutenberg'in (1400-1468) Almanya'nın Mainz kentinde kurduğu matbaasına 1455'de *42 satırlı İncil*'i basmasıyla başladığı kabul edilmektedir.

Tipografik baskı yönteminin bütünü yani harf kalıplarının (matris) yapımı, harf dökümü için uygun bir alaşımın geliştirilmesi, harflerin dökümünün yapılması, metinlerin dizilmesi ve el baskı presi ile basımın yapılması Johann Gutenberg tarafından gerçekleştirildi. Johann Gutenberg metal harflere yapışabilen baskı mürekkebini Flaman ressamların yağlıboya hazırlanmasında kullandıkları yönteme benzer biçimde beziryağı ve is karası ile hazırlandı.

MATBAANIN YAYILMASI VE ETKİLERİ

Matbaacılık Johann Gutenberg'den sonra çok hızlı bir biçimde gelişti. Almanya'dan başlayarak halka halka bütün Avrupa'ya yayıldı. Matbaa her türlü değişime karşı olan tutucu nitelikte dinî merkezler ile kültür merkezi sayılan ve onlar kadar tutucu olan üniversite kentleri yerine uluslararası ticaretin güçlü merkezlerine tutunarak gelişti. Köln, Paris ve Basel gibi kentler üniversitelerinden dolayı değil, birer ticaret merkezi olmaları nedeniyle matbaaya kavuştular. Başlangıçta Latince ve Hıristiyan inancının yayılmasına hizmet edeceğini düşünen kilise matbaayı destekledi. İlk basılan kitaplar da İncil, dinî metinler ve Latince gramer kitaplarıydı. Ancak kısa süre içinde matbaa kilisenin elinden kurtuldu ve sivillerin din adamlarına, ulusal dillerin Latinceye ve bilimin imana karşı mücadelesinin bir aracı haline geldi. Kitabı basan ve yayan mekanizma önce kendi mali bağımsızlığını ilan etti ve kendi kendine var olabildi. Ekonomik açıdan gelişmekte olan Venedik 15. yüzyılın sonunda matbaacılığın başkenti durumuna geldi. Venedik'teki 150 matbaada yılda 4 binden fazla kitap basılmaktaydı ve Avrupa'da yayınlanan 7 kitaptan biri Venedik'te basılmıştı. Yunan ve Roma klasikleri ile Rönesans'a katkıda bulunduğu gibi matbaa Martin Luther tarafından başlatılan reform hareketinin de lokomotifi oldu.

1500 yılına gelindiğinde Avrupa'daki 300 kentte 1700'den fazla matbaa çalışmaktaydı ve ilk 50 yıllık dönemde 40 bin başlık altında 15-20 milyon kitabın satışa çıkarıldığı tahmin edilmektedir. 1536-1636 dönemini kapsayan yüzyıl içinde 275 bin kitap ve 250 milyon nüsha basıldı.

Matbaanın icadı, yazıcı (katip) kültüründen baskı kültürüne geçiş anlamına geliyordu. Bunun doğurduğu kültür dönüşümünün en önemli özelliği, bilginin kulak yani işitme yerine, göz yani okuma yoluyla aracısız olarak edinilmeye başlaması oldu. Ortaçağın her şeyi bilen ansiklopedistleri yerini uzman kadrolara bıraktı, bilgi akımında süreklilik ve kesinlik sağlandı, bilginin kolay ve ucuz olarak yayılmasının yolu açıldı. Matbaa soylular ve din adamları sınıfına karşı daha geniş bir kütle olan burjuvazinin denetiminde gelişti ve onların bir silahı haline geldi. Kolay anlaşılabilirlik ulusal dilleri canlandırdı, dile dayalı milliyetçilik fikri güçlendikçe ulus devletlerin tezahürüne zemin hazırladı. Modern dünyada matbaa kamuoyu oluşturmanın ve meşruiyet kazanmanın en etkili araçlarından biri haline geldi. Z

Z Emre Dölen'in *Dünyada ve Türkiye'de Kâğıtçılığın Tarihçesi* (Kocaeli Büyükşehir Belediyesi Yayınları, 2015) adlı eserinden kısaltılarak alınmış ve yazar tarafından gözden geçirilmiştir.

15. yüzyıla ait, deri üzerine altın varaklı, kabartmalı, miklepli bir cilt. Farsça şiir antolojisi. ®

17. yüzyıla ait, deri üzerine altın varaklı, tezhipli bir cilt. Farsça şiir antolojisi. The Met. ®

CİLT SANATI

AHMET SAİM ARITAN

İSLÂM cilt sanatına ait bilinen en eski örnekler Mısır ve Tunus'ta bulunmuş olup muhtemelen Tolunoğulları dönemine (868-905) aittir. 10.-14. yüzyıllarda yapılan bütün İslâm ciltleri arasında büyük benzerlikler görülür. Rûmî denilen Anadolu Selçuklu cilt üslûbu, 13. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Memlükler'de, 14. yüzyıldan itibaren de İlhanlılar'da ve Karamanoğulları başta olmak üzere Anadolu beyliklerinde devam etmiş ve aynı zamanda Osmanlı cilt sanatına geçişi sağlamıştır. 15. yüzyılda Memlük ciltçiliğiyle Osmanlı ciltçiliği arasında büyük bir paralellik görülmektedir. Bu asırda Timurlular'la Karakoyunlular ve Akkoyunlular zamanında da güzel cilt kapakları yapılmıştır. 16. yüzyıldan itibaren klasik Osmanlı ciltçiliği Türk ve İslâm cilt sanatının en büyük temsilcisi olmuş ve bu durum 20. yüzyıla kadar sürmüştür.

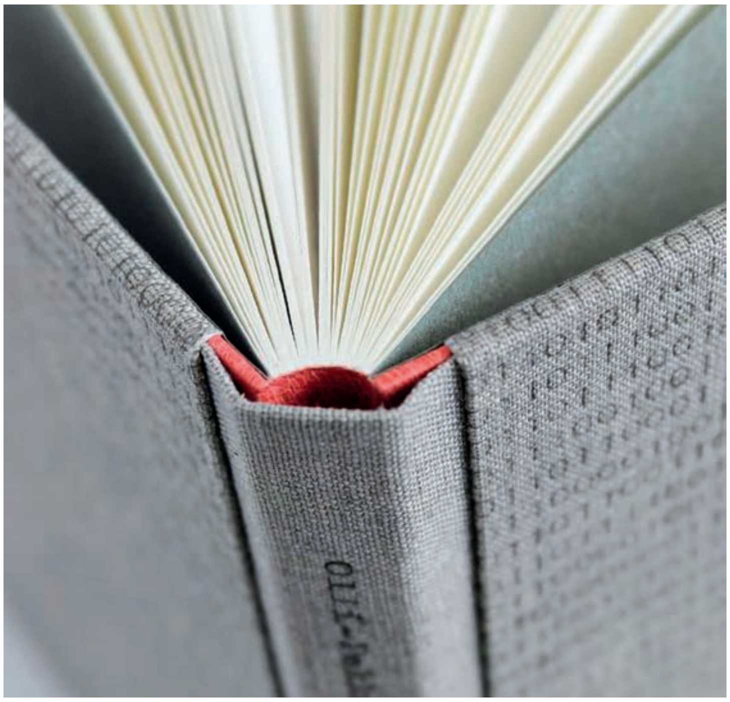
CİLT ÜSLÛPLARI

Ciltler teknik özelliklerinden çok malzemelerine ve süslemelerine göre birbirlerinden ayrılmakta ve ortaya çıkan üslûplar daha çok ait oldukları kültür alanlarının adıyla anılmaktadır. Tarihî gelişmesi içinde İslâm cilt sanatının kazandığı üslûplar şunlardır: Hatâyî, Arap, Rûmî, Memlük, Mağribî, Türk (Osmanlı), Buhârâ-yı cedîd. **1.** Bütün süslemelerde bitkisel motiflerin tercih edildiği Hatâyî üslûbu, pek az yönleriyle birbirinden farklılık gösteren Kâşî, Horasan, Buhârâ ve Dihlevî alt üslûplarına ayrılır. **2.** Herat üslûbu, Timurlular zamanında (1370-1506) en büyük sanat merkezi olan Herat ile diğer önemli sanat merkezleri Şîraz ve İsfahan'da Türk, Moğol ve İranlı ustalar tarafından geliştirilmiştir. En güzel örnekleri Timur ve torunlarının sarayları ile ünlü vezir Ali Şîr Nevâî'nin sarayında yapılmış olan bu ciltlerde, şemselerle köşebentlerin içleri ve aralarında kalan boşluklar bitkisel motiflerle doldurulmuş, ayrıca uygun yerlere insan, kuş, yılan, aslan gibi hayvan ve ejderha, zümrüdüanka gibi efsanevî yaratık figürleri yerleştirilmiş, bunların aralarına da Çin bulutları serpiştirilmiştir. Kapak içlerinde ise "katı'" tekniği yaygın olarak kullanılmıştır. Bu tarz ciltlere Timurlular yanında Celâyirli, Karakoyunlu, Akkoyunlu, Safevî ve erken dönem Osmanlı ciltleri arasında da rastlanmaktadır. **3.** Arap üslûbu el-Cezîre, Halep ve Şam bölgelerinde gelişmiştir. Ciltlerin gerek derileri gerekse işlemeleri biraz kaba görünüşlüdür. Bu aslında Abbâsîler'le başlayan Türk tesirli bir üslûptur ve Uygur cildinden mülhemdir. **4.** Rûmî üslûbu, Anadolu'daki Selçuklu ve Moğol istilâsından sonra Selçuklu tesiri altında devam ettirilen İlhanlı ve Anadolu beylikleri ciltçiliğidir. **5.** Memlük Türkleri'nin Mısır'da ortaya koydukları Arap üslûbuyla karışık olan Memlük üslûbu birçok yönüyle Rûmî'ye benzer; 15. yüzyılda ve 16. yüzyılın başlarında da Osmanlı üslûbuna paralellik gösterir. Bu tarzda yapılmış ciltlerin pek çoğu Kayıtbay (1468-1496) ile Kansu Gavri'ye (1501-1516) ithaf edilmiştir. **6.** Mağribî üslûbu Endülüs, Sicilya ve Fas'ta gelişmiştir. Arap üslûbunu andırır; İspanya ve Sicilya yoluyla Avrupa ciltçiliğini etkilemiştir. Renk, ağırlıklı olarak kahverenginin bütün tonları ile siyahtır. Yuvarlak, girift geometrik şemseler çok görülür. Cilt kenarlarında mutlaka zencirek veya bordür vardır. **7.** Türk üslûbu Diyarbakır, Bursa, Edirne, İstanbul, şükûfe, barok ve modern olmak üzere birbirinden küçük farklılıklar gösteren alt üslûplara ayrılır. Adı geçen şehirler Osmanlı ciltçiliğinin geliştiği başlıca merkezlerdir. Lake cilt de bu üslûp içerisinde değerlendirilmektedir. **8.** Buhârâ-yı cedîd Hatâyî, Dihlevî ve Avrupa üslûplarının karışmasından meydana gelmiş olup İslâm cilt sanatının son safhasıdır.

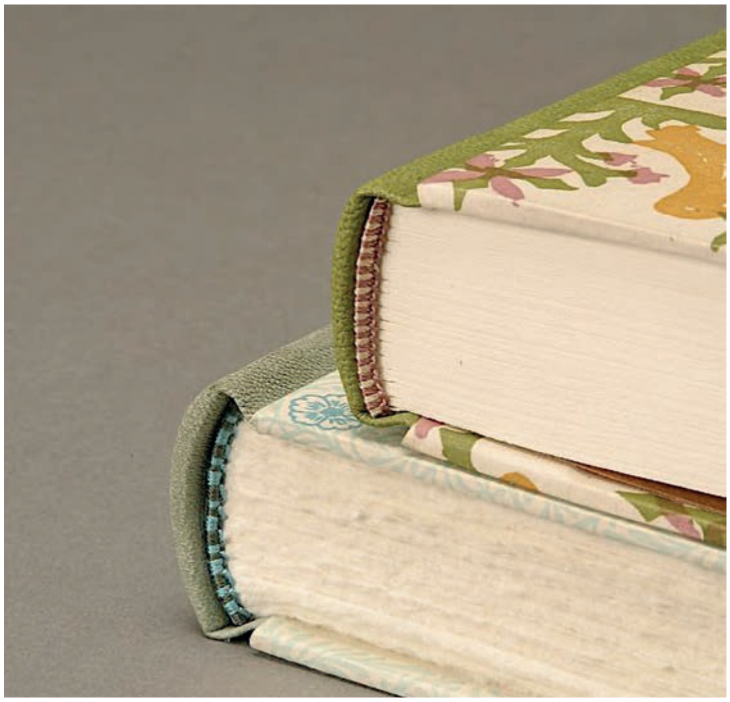
CİLT ÇEŞİTLERİ

Çoğu Türk üslûbunun klasik döneminde gelişmiş olan cilt çeşitlerini malzemelerine ve süsleme tekniklerine göre iki ana grup altında incelemek mümkündür: Malzemelerine göre deri, kumaş, ebrulu, murassa' (mücevherli), lake; süsleme tekniklerine göre şemseli, zilbahar, yekşah,

Açıldığında sırtta esnek katman oluşturan, mukavva üzerine keten bir cilt. ®

İplik dikişli, şirazeli, geçmeli sırtlı bir cilt. ®

zerduz, çârkûşe. **1. Deri Cilt.** Deri, ciltçilikte en çok kullanılmış olan ana malzemedir. Deri ciltler muhtelif şekiller gösterir. **A) Şemseli cilt.** Adını deri üzerine yapılan şemse motifinden alır. Bu ciltler şemsenin bezenme tarzına göre çeşitli isimlerle anılır. **a)** Alttan ayırma şemseli. Kabartma motifler deri renginde bırakılır, zemin altınlanır. **b)** Üstten ayırma şemseli. Zemin deri renginde bırakılır, motifler altınlanır. **c) Mülemma' şemseli.** Motiflerin hem zeminleri hem de kendileri altınlanır; bu durumda zemin ve motiflerde iki ayrı renkte altın kullanılabilir. **d) Mülevven şemseli.** Şemse, köşebent ve diğer bezemeler kapakta kullanılan esas deriden başka renkte bir deri ile kaplanır; alttan ve üstten ayırma tarzları vardır. **e) Soğuk şemseli.** Şemse cilt kapağına altın kullanmadan işlenir, dolayısıyla deriden farklı renkte değildir. **f) Müşebbek (katı') şemseli.** Şemse daha çok cildin iç kısmında görülür. Deri bir dantel gibi oyulduktan sonra kabın iç yüzüne ve ayrı renkte deri veya kumaş zemin üzerine yapıştırılır. **B) Zilbahar cilt.** Adını 18. yüzyılın sonunda ve özellikle 19. yüzyılda görülen ve halk arasında "kafes şemse" de denilen bir süsleme türünden alır. Kapak üzerine ezilmiş varak altını ile dört dilimli yaprak motifi ve parmaklık şeklinde çizgiler çekilir. Sonraları, oluşturulan dikdörtgenlerin araları küçük yıldızlarla süslenip kapaklar daha zengin görünümlü hale getirilmiştir. **C) Yekşah cilt.** Motifler yekşah denilen ucu sivri metal bir aletle bastırılarak yapılır; bazan bu tarz işleme zilbahar şemseli ciltlere de uygulanmıştır. **D) Zerduz cilt.** Deri üzerine sarı, pembe ve yeşil sırmalarla realist motiflerin işlendiği ciltlerdir.

2. Çârkûşe Cilt. Kadife veya desenli, işlemeli kumaşlarla kaplanmış ve kenarları köşelerde üçgen köşebentler yapacak şekilde deri ile çevrilmiş cilt çeşididir; adını köşebentlerden alır. **3. Kumaş Cilt.** Mukavva üzerine keten, ipekli veya kadife kumaş kaplanarak yapılan ciltlerdir. **4. Ebrulu Cilt.** Tarihçesinin 15. yüzyıla kadar indiği bilinen ebrunun cilt sanatında önemli bir yeri vardır. Ebrulu ciltler, dayanıklı olabilmeleri için genellikle çârkûşe tekniğinde yapılmışlardır. Ebru, cildin dış ve iç kapaklarında kullanıldığı gibi kitap mahfazası yapımında da tercih edilmiştir. **5. Murassa' (mücevherli) Cilt.** Cilt sanatından çok kuyumculuk sanatıyla ilgili olan bu tür maddî kıymeti yüksek bir cilt çeşididir; fildişi oymalı, altın kaplamalı, mozaik, yeşim kabartma, yakut, zümrüt, inci ve elmas süslemeli olanları vardır. Daha çok Kur'ân-ı Kerîm ciltlerinde uygulanmıştır. **6. Lake Cilt.** Adını "lak" (vernik) kelimesinden alan ve ruganî veya edirnekârî de denilen lake ciltlerde kapağın yapıldığı mukavva veya deri perdahlanıp tamamen pürüzsüz hale getirilerek verniklenir. Bu cilâlı satıh üzerine altın ve boya ile nakışlar yapıldıktan sonra cam gibi parlak bir yüzey elde edilinceye kadar birkaç kat daha vernik çekilir. Türk cilt sanatında ilk lake örnekler 15. yüzyılda Osmanlılar'da ve Timurlular'da görülür; bu asırdan itibaren Safevîler'de ve Bâbürlüler'de de uygulanmıştır.

Bu cilt çeşitlerinden başka cilbent ve kitap mahfazaları da ciltçilik içinde ele alınabilir. Cilbent, deriden bir kitap cildi gibi iki kapaklı olarak yapılır ve her iki kapağın iç tarafında gözler bulunur; kâğıt ve değerli evrakın yıpranmamasını sağlar ki bugünkü mânada portföy veya sapsız koltuk altı evrak çantası sayılabilir. Kitap mahfazası ise yazma eserleri korumak için yapılan, içine kitabın uzunlamasına konulduğu bir kutudur.

CİLDİN YAPILIŞI

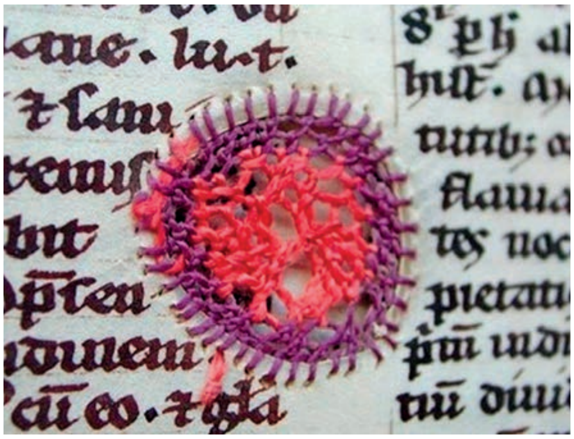
Bir kitabı ciltlerken yapılacak ilk iş, yaprakların üst üste getirilip birbirine dikilmesidir. Dikişte Türkler sarı ipek kullanmışlardır. Türk cildinde kitabın sırtı düz olarak bırakılır, kambura (bombe) yapılmaz. Sırtın üst ve alt köşelerine kitabı tutmak ve yaprakların dağılmasını önlemek için şîrâze örülür. Şîrâzenin altına deriden bir yastık konulur; sırta da bir bez parçası yapıştırılabilir. Kitabın kenarları keskin bir aletle tıraşlanarak düzeltilir.

Cilt kapaklarının görünmeyen alt yapı maddesi mukavvadır. Özel olarak hazırlanan mukavva kitabın boyutlarında kesilir. Osmanlılar'da cildin derisi üzerine işlenecek olan şemse ve diğer bezemelerin zamanla bozulmaması için mukavvanın buralara rastlayan kısımları oyulur ve yerine daha incesi konulur. Ön ve arka kapaklar için yapılan bu ameliye, alt kapağın uzantısı olan mikleb için de aynıdır. Ardından kapaklara geçirilecek deri, kıvrım yerleri daha da ince olacak şekilde tıraşlanır ve yıkanıp gergin biçimde kurutularak mukavvaya kaplanır. Z

KAYNAKÇA

¶ Kemal Çığ, *Türk Kitap Kapları*, Ankara 1953, tür.yer.
¶ R. Melûl Meriç, *Türk Cilt Sanatı Tarihi Araştırmaları I: Vesikalar*, 1954, Mukaddime, s. V-VII.
¶ İsmet Binark, *Türk Cilt Sanatı*, 1968.
¶ A. Süheyl Ünver, "Anadolu Selçukluları Kitap Süsleri ve Resimleri", *Atatürk Konferansları V: 1971-72*, 1975, s. 79.
¶ Müjgân Cunbur, "Türkler'de Cilt Sanatı", *Türk Dünyası El Kitabı*, 1976, s. 678-688.
¶ Cahide Keskiner, *Türk Motifleri*, İstanbul 1990, s. 68.

Z Ahmet Saim Arıtan'ın *TDV İslâm Ansiklopedisi*'ndeki "Ciltçilik" maddesi kısaltılarak alınmış ve metindeki imlaya bağlı kalınmıştır.

Ortaçağ elyazmalarında

NAKIŞLI ONARIM

KÂĞIDIN yaygınlaşmaya başladığı 12. yüzyıla kadar kitap yapımı için kullanılan parşömen; dana, keçi, koyun, kuzu ve daha az oranda deveden elde edilen derinin tabaklanmasıyla ortaya çıkıyordu. Parşömen yapımı zor ve pahalı olduğu için iyi parşömenler zenginlere, yırtık ve kusurlu parşömenler alt sınıflara bırakılıyordu. O döneme ait bir kitabın sadece cilt durumuna bakarak hangi sınıftan insanın kütüphanesinde bulunduğu tahmin edilebilir.

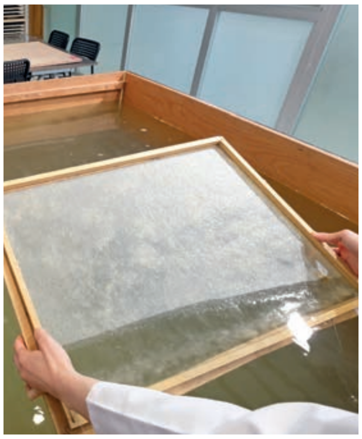
Araştırmalar, parşömenin dört farklı kalitede satıldığını ortaya koymaktadır. Parşömenin en kalitelisi, yüzeyi kadifeyi andıran, genellikle kirli beyaz veya kemik rengine sahip olan ve sayfa çevrildiğinde ses çıkarmayandır. Kalitesi düşük parşömenler ise daha sert oldukları için çatırtı sesi çıkartırlar, kalınlıkları ve renkleri farklılık gösterir ve deri işleme esnasında oluşan düzensiz delikleri vardır. Parşömenin kalitesi azaldıkça üzerindeki delikler artar, fiyatı düşer. Ortaçağ elyazmalarında böyle delikler yaygındır. O dönem okuyucularının bu deliklerden rahatsızlık duymadıkları ve onları kitabın bir parçası gibi kabul ettikleri anlaşılmaktadır. Elyazmaları zaman içinde deliklerden başka hasarlara da uğramış olabilir.

Bu kusurları ve hasarları gidermek için uygulanmış çözümlerden biri nakışlı onarımdır. Birçok kitabın, sayfada kullanılan renklere uyan ipek ipliklerle bir nakış gibi yamalandığı ve onarıldığı görülmektedir. Kitabı hem koruyan hem de güzel ve sanatlı gösteren bu yöntem bir dönem bazı manastırlarda yaygın olarak kullanılmıştır. Z

https://www.ancient-origins.net/artifacts-ancient-writings/stitch-time-saves-nine-crafty-story-embroidery-medieval-manuscripts-021253 adresindeki makaleden özetlenmiştir. Görseller de aynı adresten alınmıştır.

KİTAP KONSERVASYONU

KÂĞITLAR ve kitaplar saklama veya sergileme biçimine bağlı olarak, zaman içinde ısı, ışık ve nem gibi fiziksel şartlarla, kimyasal etkenlerle, kitap biti, böcek larvası, küf - mantar, mikroorganizma gibi biyolojik ajanlarla veya kasıtlı olarak tahribata uğrayabilir. Eserde; incelme, yırtılma, mürekkep korozyonu, boya dökülmesi, cilt hasarı, cetvel kırığı, yapışıklık gibi hasarlar görülebilir.

Eserin bozulup kimliğini kaybetmesini engellemek veya geciktirmek, belli şartlarda en az değişiklikle muhafazasını ve sağlıklı yaşamasını temin etmek için pasif ve aktif koruma önlemleri almak konservasyon; eserin bozulmasını önlemek için yapılacak birşey kalmadığında özgünlüğüne zarar vermeden gelecek kuşaklara aktarabilmek üzere müdahalelerde bulunup onarımlar yapmak restorasyon olarak adlandırılmaktadır.

Konservasyon ve restorasyonda eserin üretim tekniği, malzemesi, bozulma sebepleri incelenip önleyici yöntemler geliştirilir. Her müdahale eserin orijinal kimliğini kısa sürede etkileyeceği için, uygun malzemelerle işlem ve en iyi şekilde uygulama yapılması önemlidir.

Zamanın getireceği tahribatı en aza indirmek için, elyazması kitapların asitsiz kartondan toz geçirmeyen ama hava alan kutularda; çerçevesiz olan tek yaprak halindeki eserlerin asitsiz zarflarda; fotoğraf, kartpostal, mektup, gazete gibi belgelerin ise pamuklu kâğıtlar içinde saklanması tercih edilir.

TÜRKİYE YAZMA ESERLER KURUMU BAŞKANLIĞI SÜLEYMANİYE KİTAP ŞİFAHANESİ

Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesinin bünyesinde 1956 yılında açılan Cilt ve Patoloji Servisi, sanat eserlerinin konservasyon ve restorasyonunu uzun yıllar tek başına yürüttü. 2012 yılından itibaren Süleymaniye Tıp Medresesinde Kitap Şifahanesi adıyla hizmet veriyor.

SABANCI ÜNİVERSİTESİ SAKIP SABANCI MÜZESİ KONSERVASYON BİRİMİ

Sakıp Sabancı Müzesi Konservasyon Birimi laboratuvarı müze koleksiyonunu korumak için çalışıyor. Birim konuyla ilgili yayınlar yapıyor ve "Kültürel Mirası Koruma Buluşması" başlığıyla seminerler düzenliyor.

ZEYTİNBURNU ASİTANE SANAT ESERLERİ KONSERVASYON MERKEZİ - GELENEKSEL KÂĞIT ÜRETİM ATÖLYESİ

Kazlıçeşme Sanat'ın bir bölümü olarak 2020 yılında Asitane Vakfının girişimi ve Zeytinburnu Belediyesinin desteği ile kurulan merkezde, sanat eserleri konservasyonu ve restorasyonu uzmanı gözetiminde eski eserlerin korunması ve onarımı için çalışılıyor.

Kâğıt üretim atölyesinde ise kâğıt üretim ustası gözetiminde doğal malzemelerle ve geleneksel yolla kâğıt üretimi yapılıyor. Hazırlanan kâğıtlar hat, tezhip, minyatür, ebru gibi klasik sanatlarda kullanılabiliyor.

Kitap ve kâğıt ömrünün, üretimde ve onarımda kullanılan malzemelerin doğallığına ve kalitesine bağlı olmasından hareketle, atölyede geleneksel yolla doğal kâğıt, fırça, kamış, mürekkep, boya gibi sanatla ilgili malzemelerin üretimi konusunda eğitimler veriliyor.

Celî sülüs istifli "Yâ Kebîkeç" hattı.

Farklı "Kebîkeç" yazıları.

KEBÎKEC

ESKİDEN kitapların genellikle ilk sayfalarına 'kebîkec', 'yâ kebîkec', 'yâ hafîz yâ kebîkec' gibi ibareler yazılırdı. Süryani veya Hint mitolojisinde kebîkec haşeratı yok etmekle görevli bir meleğin veya cinin yahut kitap kurtları şeyhinin adı olup, haşeratın o melek veya cinden korktuğu için yahut şeyhlerinin adına saygı duyup "bu kitap efendimizin himayesinde" diye kitaba zarar vermediğine inanılırdı. Bir rivayete göre de kebîkec, kitap kurtlarını etkileyen tılsımlı bir sözdü.

Kebîkec'in hüdhüd kuşu olduğu ve bu kuşun tüyleri kitap sayfaları arasına konunca haşeratın kitaba yaklaşamadığı da rivayet edilmektedir.

Bazı kaynaklarda kebîkec'in kâğıthane çiçeği, düğün çiçeği, sarı çiçek, sütleğen, kibrit çiçeği, kırlangıç otu, kurbağa otu, kurbağa ayası gibi karşılıkları olan zehirli bir bitki olduğu belirtilmektedir. Haşeratın zarar vermesini engellemek için bu bitkinin sayfaların arasına konması ya da o bitkinin suyundan veya yağından elde edilen bir maddenin mürekkebe karıştırılıp yazı veya sadece kebîkec yazılması söz konusu iken, bitki adının zamanla tılsımlı bir söz halini almış olması da muhtemeldir.

Kebîkec, Kuzey Afrika'da 'kabikah, kabikanc, kaykatac, akikanc', Endonezya'da 'yâ kih' olarak anılmıştır.

**

Hocanın biri mollasından bir kitap ister. Molla kitabı eline alınca görür ki lime lime; güve delik deşik etmiş. "Hocam" der, "kitabı güve yemiş!" Hoca bağırır: "Yâ kebîkec yazmadın mı?" Molla cevap verir: "Yazdım, yazdım ama önce kebîkec'i yemiş de sonra kitabı yemiş!"

Müellifin biri kebîkec'i baş sayfa yerine son sayfaya yazmış. Kitap kurdu kitabın ilk sayfasından yemeye başlamış, son sayfaya gelinceye kadar kendine güzel bir ziyafet çekmiş. Son sayfada görmüş ki, böcekler şâhı Kebîkec tahtına kurulmuş, gözlerini bu kurtçuğun üzerine dikmiş, bütün heybetiyle karşısında duruyor. Hemen oradan uzaklaşmış. Ancak müellifin elinde sadece kitabın son sayfası kalmış. Z

KAYNAKÇA

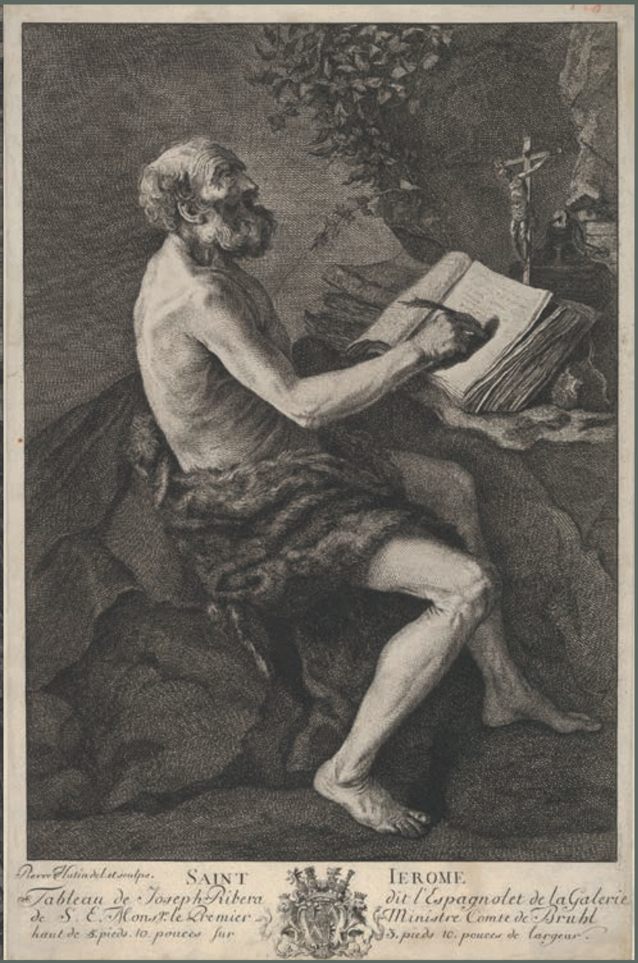
¶ Tûba Çavdar Karatepe, "Kebîkec", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, c 25, 2002, s. 161-162.

¶ Abdülbâki Gölpınarlı, *Divan Edebiyatı Beyanındadır*, Marmara Kitabevi 1945, sayfa 52.

Cornelis Cort. Aziz Lawrence'in ateş üzerinde demir ızgaraya yatırılması. 1571. The Met. ®

Pierre Hutin. Aziz Jerome mağara inzivasında kitap yazarken. 18. yüzyıl. The Met. ®

KÜTÜPHANE VE KÜTÜPHANECİLERİN KORUYUCU AZİZLERİ

KATOLİK, Ortodoks ve Anglikan Hıristiyanlıkta iyilikleriyle tanınmış kişiler "aziz" unvanıyla kutsanmaktadır. Kitap ve kütüphane ile farklı şekillerde ilişkili iki aziz bulunmaktadır: Saint Lawrence ve Saint Jerome (Hieronymus).

SAİNT LAWRENCE

Kilisenin yazılı belgelerini saklamak ve korumak için gösterdiği çaba ve fedakarlık sebebiyle arşivcilerin ve kütüphanecilerin koruyucu azizi kabul edilen Saint Lawrence, aşçıların da koruyucu azizi olarak bilinmektedir. Kayıtlara göre 258 yılında Roma valisi, Lawrence'tan kilisenin bütün mal varlığını kendisine teslim etmesini emretti. Aziz Lawrence ise kilisenin bütün zenginliğinin oradaki fakir halka ait olduğunu söyledi. Çok sinirlenen vali Lawrence'ı ölüme mahkum etti ve ateş üzerinde demir ızgaraya bağlattırdı. Bu yüzden Aziz Lawrence'ın resmedildiği birçok ilustrasyonda ızgara da bulunmaktadır.

SAİNT JEROME (HIERONYMUS)

Kütüphanelerin ve kütüphanecilerin koruyucu azizi kabul edilen Saint Jerome (Hieronymus) retorik, Latince, Yunanca ile birlikte "yedi kutsal sanat" eğitimi aldı. Mektuplarında bir kaya mağarasında inzivaya çekildiğini ve Hıristiyan yazarların eserlerini çoğaltarak bir kütüphane oluşturduğunu anlatmıştır. 379 yılında rahip olan Aziz Jerome bir İncil bilgini olarak Roma'da papalık kütüphanesinin kurulmasında rol aldı. Yazılar kaleme aldı. İncil'i İbranice ve Yunancadan Latinceye tercüme etti. Bu yüzden aynı zamanda mütercimlerin de koruyucu azizi olarak kabul edilmektedir.

Aziz Jerome Latince temelli Hıristiyanlıkta Aziz Augustine'den sonra en verimli yazar olarak bilinmektedir. Şahsî kitaplığı dönemin önemli kütüphaneleri arasında sayılır. Sadece Hıristiyanlığa ait kitapları değil, pagan kitaplarını da kütüphanesinde toplamıştır.

Aziz Jerome ya da Hieronymus ile ilgili farklı menkıbeler vardır. Bunlardan biri, vahşi tabiattaki bir arslanın patisini tedavi etmesi ve arslanı evcilleştirmesidir. Bu yüzden Aziz Jerome'un resmedildiği bazı ilustrasyonlarda arslan da bulunmaktadır. Bilgeliğin ve ilmin sembolü olarak baykuşla birlikte çizildiği de olmuştur. Z

Onur Aşkın. ⓘ

Kitapların mülkiyet işareti EKSLİBRİS

HASİP PEKTAŞ

EĞER kitabınızı ödünç verdiğiniz kişinin onu geri getirmesini istiyorsanız iç kapağına bir ekslibris yapıştırabilir, onu uyarabilirsiniz. "...'nın kitaplığından", "...'nın kütüphanesinden" anlamına gelen ekslibris (*ex-libris/bookplate*) kitabın size ait olduğunu hatırlatır, geri dönüşünü sağlayabilir. Kitabın tapusu da diyebileceğimiz bu özgün çalışmaların birer sahiplenme göstergesi olduğunu, kitaba estetik bir değer kattığını ve kitap sahibini yücelttiğini söyleyebiliriz.

Ekslibris önemli bir iletişim aracıdır. İhtiyaçtan doğmasına karşın estetik kaygılarla yaratılan özgün eserlerdir. Sanatı, insanın elleri arasına, kitapların içine kadar getirip onun sıcaklığını hissettirmektedir. Uzun bir geçmişe sahip olan bu sanat, icra edildiği döneme ait kültürel, tarihsel özellikleri günümüze taşıması nedeniyle de ilgi çekmekte, sanatçılar ve koleksiyoncular arasında önemli bir değiş tokuş objesi olarak kullanılmaktadır.

EKSLİBRİSİN KISA TARİHİ

MÖ 1400 yıllarında açık mavi renk bir fayans üzerine yapılan ve Mısır kralı III. Amenhophis'in kitaplığına ait olduğu bilinen ekslibris, elimizdeki en eski örnektir. Bu levhaların papirüs rulolarını korumak için kullanılan ağaç sandıklara takıldığı tahmin edilmektedir. Zamanla krala ya da din adamına elyazması bir kitap verileceğinde içine aidiyet belgesi koymak ihtiyacı duyulmuştur. Kâğıt üzerine ilk ekslibris 1450 yıllarında "Igler" (kirpici) takma adıyla bilinen Alman papaz Johannes Knabenberg için yapılmış ve çayırdaki çiçeği ısıran bir kirpi resimlenmiştir. Matbaayla birlikte kitaplar çoğalınca insanların bu sanata ilgisi artmış, özellikle de zengin sınıf ekslibris yaptırmaya başlamıştır. Albrecht Dürer, Hans Holbein, Paul Klee, Pablo Picasso gibi zamanın ünlü sanatçıları kendi dönemlerinde ekslibris de yapmışlardır. Eğilimlere ve sosyal çevrelere göre farklılıklar gösteren bu sanat yaratıldığı dönemin aynası, tarihî belgesidir. Ekslibrisler ülkelere, sanatçılara, tekniklere, üsluplara, hatta motiflere göre değerlendirilip meraklıları tarafından toplanmaktadır. Koleksiyoncular ellerindeki çift baskıları takas etmektedir.

TÜRKİYE'DE EKSLİBRİS

Osmanlılar döneminden kalma elyazması ve basılmış kitaplarda mülkiyet işareti olarak mühürleri görmekteyiz. Mühürler ekslibris sayılmasa da özgün kaligrafik yapılarıyla ait oldukları kişilerin arması veya *logotype*'ı olarak ekslibris işlevini yerine getirmişlerdir.

Türkiye'nin ekslibrisi tanıması ya yurtdışına giden kişiler ya da Batıdan alınmış ikinci el kitaplar aracılığıyla olmuştur. Kitap sahipleri öldüğünde yakınları bu kitapları kütüphanelere bağışlamış ya da sahaflara satmışlardır.

Türkiye'de adına ilk ekslibris yaptıranlar, yabancı uyruklu kitapseverlerdir. Üsküdar Amerikan Koleji, Robert Kolej gibi okullarda görev yapan öğretmenlerin kendileri için ekslibris yaptırdıkları, ayrılırken kütüphaneye bıraktıkları kitaplardan anlaşılmaktadır. 1920'den itibaren Robert Kolej öğrenci yıllıklarına, yıllık sahibinin ismini yazabileceği boşlukların da bulunduğu ekslibrisler yapılmıştır. Yıllığın sanat sorumluları tarafından yürütülen bu geleneğe 1950 yılına gelindiğinde ne yazık ki ara verilmiştir. Kütüphanelerin nadir eser bölümlerinde

Hans Igler. ⓘ

Serpil Kaptan. ⓘ

Pablo Picasso. ⓘ

Vladimir Suchanek. ⓘ

Hasip Pektaş. ⓘ

saklanan eski kitapların çoğunda ekslibrise rastlanmakla birlikte bazılarından sökülüp alındığı görülmektedir. Ankara Millî Kütüphane'de ise genellikle yurtdışındaki müzayedelerden alınan, ülkemiz tarihiyle ilgili Latince eski kitaplarda ekslibrise rastlanmaktadır.

Ülkemizde 2000'li yıllarda, özellikle güzel sanatlar eğitimi veren kurumlarda baskıresim ve grafik tasarım hocalarının özendirmeleriyle, ekslibris yapan gençler yetişmeye başlamıştır. Artık yurt dışındaki ekslibris yarışmalarında sanatçılarımız ödüller almaktadır. Ülkemiz için oldukça yeni olan ekslibris konusunda bugüne kadar 19 adet lisansüstü tez yapılmıştır.

Henüz koleksiyoncuları az olsa da, kitap tutkunları ve kitaplarının geri gelmemesinden endişe duyanlar arasında ekslibris yaptıranlar her geçen gün artmaktadır.

Özgün ekslibris çalışmalarını değerlendirmek, yaratıcılarını teşvik etmek, ekslibris sanatçılarını, tasarımcılarını, koleksiyoncularını ve kullanıcılarını bir araya getirmek, ekslibris sanatının yaygınlaşmasını sağlamak, ekslibris yoluyla ülkemizi, kültür ve sanatımızı yurt dışında tanıtmak amacıyla 1997 yılında Ankara'da kurulan Ekslibris Derneği, 2008'den bu yana faaliyetlerine İstanbul'da "İstanbul Ekslibris Derneği" olarak devam etmektedir (www.aed.org.tr). Dünyadaki 10 müzeden biri olacak İstanbul Ekslibris Müzesi için de çalışmalar sürmektedir.

İstanbul Ekslibris Derneğinin Türkiye'de 14 şehirde, KKTC, Danimarka, Çin, Almanya, İtalya, Belçika, Finlandiya, Belarus, Kanada ve Rusya'da açtığı sergiler ekslibrisi ve ülkemizi tanıtmıştır. Dernek konferanslar ve çalıştaylar düzenlemiş, 2003, 2007 ve 2010 yıllarında yüksek katılımlı Uluslararası Ekslibris Yarışmaları organize etmiştir. Ayrıca dokuzuncu sayısı çıkan *EX-LIBRIST* adlı uluslararası bir online hakemli dergi yayınlamıştır (exlibrist.net).

EKSLİBRİS TASARIMI

Ekslibris yapılırken resim sanatının, baskıresimin, grafik tasarımın bütün imkanları kullanılabilir. Yaratım süreciyle bakıldığında resim sanatı içinde görülen ekslibris, işlevsel yanı açısından bir grafik tasarım ürünü olarak kabul edilebilir.

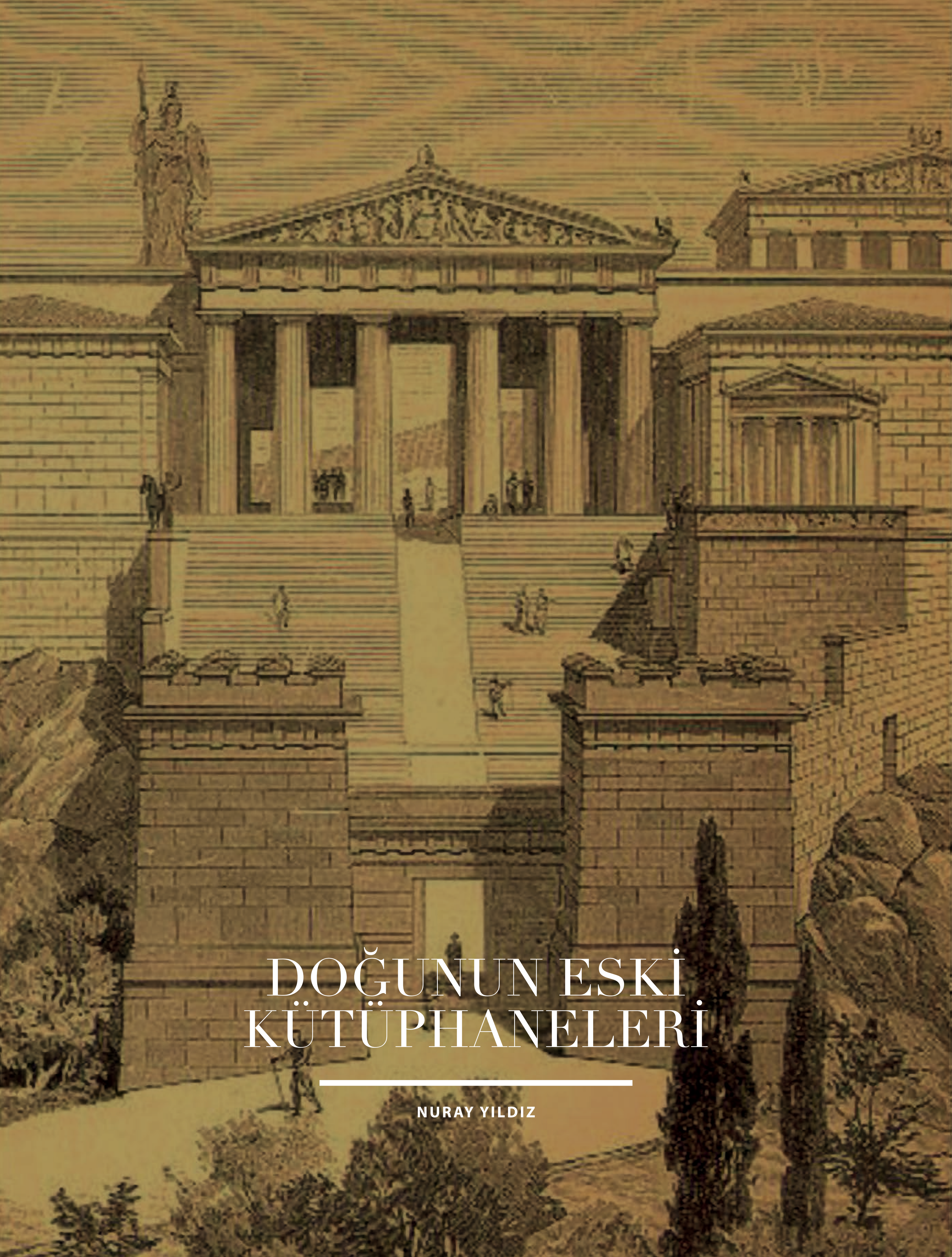
Armağan olarak yapılanların dışında genel olarak ekslibrisler sipariş alınarak yapılır. Adına ekslibris yaptırmak isteyen kişi tarzını, tekniğini beğendiği sanatçıdan kendisi için ekslibris yapmasını isterken beklentisini, ilgi alanını ve hatta konusunu dile getirir. Her sanatçı kompozisyon oluşturmada tamamen özgür olsa da, adına ekslibris yapılan kişinin beğenisini dikkate almak zorundadır. Sunduğu taslakla ilgili olur almadan çoğaltmaya geçmez. Zira kitap sahibinin kendisini betimlemeyen, ona heyecan vermeyen ekslibrisi kitabına yapıştırması beklenemez. Usta bir ekslibris sanatçısı yılların birikimiyle oluşturduğu tarzını hemen her çalışmasında gösterir. Tasarımcının teknik yönden usta olması kadar, estetik beğenisini dışavurması, dengeli bir kompozisyon yaratması, renk ve biçim uyumunu sağlaması, resim yazı ilişkisini iyi oluşturması gerekir. Bazıları geleneksel baskı teknikleriyle desen ağırlıklı çalışırken, bazıları tamamen modern bir tarzı, soyut çalışmaları tercih edebilir.

Elle yapılan bir taslak ya da bir görüntü taranarak resim işleme programları ile küçültme, büyültme, renk ekleme, istenmeyen bölümleri çıkarma gibi gerekli değişiklikler yapılabilir. İstenilen bir yazı karakteri eklenebildiği gibi özgün, kaligrafik bir el yazısı da yerleştirilebilir. Bu küçük resimlere ekslibris sözcüğü ile adına ekslibris yapılan kişi ya da kuruluşun adının eklenmesi başlı başına bir tasarım sorunudur. Eğer kullanılan yazı doğru yerde ve uygun büyüklükte değilse rahatsız eder. O nedenle çok denemek, uygun alanı bulduktan sonra yerleştirmek gerekir. Yazı ne okunamayacak kadar küçük ne de resmin önüne geçecek kadar büyük olmalıdır. Resmin bir parçası, bir çizgi ya da leke olarak kalmalı ama işlevini de yerine getirmelidir.

Eklibrislerde resim alanının uzun kenarının 13 cm'den, baskı kağıdının da A5'ten büyük olmamasında yarar vardır. Ekslibrisin etrafındaki beyaz boşluğun onu daha etkili kılacağı unutulmamalıdır. Ekslibrislerin altına sırayla tekniğinin kodu, baskı sayısı, sanatçının adı veya imzası ile yapım yılı yazılmalıdır.

Ekslibris çoğaltılırsa işlevini yerine getirebilir. Çoğaltılması için metal gravür (C3), ağaç baskı (X2), linolyum baskı (X3), taş baskı (L) gibi geleneksel baskı teknikleri yanında serigrafi (S1), ofset (P7), fotoğraf (P8) ve bilgisayarda tasarım (CGD) da kullanılmaktadır. Baskı sayısının bilinmesi ekslibrisi değerli kılar. Fotokopiler, çizim ve taslaklar ekslibris olarak kabul edilmezler.

Kitabın iç kapağına bir sanat eserinin girişiyle o kitap daha değerlenir. Kitapseverler dostları için özel bir armağan düşünürlerse bu ekslibris olabilir. Koleksiyonculuğa ilgi duyanlar için de ekslibris vazgeçilmez bir tutkudur. ◼

DOĞUNUN ESKİ KÜTÜPHANELERİ

NURAY YILDIZ

Antik Bergama Kütüphanesinin temsilî gravürü. ⓚ

GÜNÜMÜZDE "kütüphane" anlamında kullanılan *bibliothek* kelimesinin aslı Eski Yunancadır ve genellikle Batı dünyasında yaygın bir şekilde kullanılmaktadır. Eski Yunancada *bibliotheke* şeklindeki bu kelimeyi Romalılar Latince kurallara uydurarak *bibliotheca* şeklinde kullandılar. Bu kelime iki ayrı kelimeden oluşur. İlki *biblos* veya *byblos* şeklinde olup yazı malzemesi olarak kullanılan papirüsün yapraklarının oluşmasını sağlayan, aynı bitkinin özüne denmekteydi.[1] Daha sonra çağın malzeme ve biçimine uygun bir kitap şekli olan papirüs rulosu için kullanılmıştır. Sonunda parşömen kodeksi de bu adı almıştır. İkinci kelime olan *theke* ise herhangi bir şeyi içine alıp saklayan veya koruyan nesne anlamına gelmekteydi. Sevillalı rahip Isidorus bunu VII. yüzyılda şöylece belirtmiştir: "*Bibliotheca a Graeco nomen accepit, ab eo, quod ibi recondantur libri. Nam biblion librorum, theke repositio interpretandur*". Kütüphane kitapların saklandığı yer olarak Eski Yunanca bir isim aldı, çünkü *biblion* kitap, *theke* ise saklandığı yer anlamına geliyordu. Böylece *biblion theke* (Lat. *librorum repositio*) kitapların konulduğu yer olarak düşünülebilir. Kütüphaneyi ifade etmek için bazen *apotheke* ya da *apothekai biblion* şeklinde başka kelimeler de kullanılmıştır.[2] *Bibliotheke* kelimesinin ilk zamanlar tek tek kitap kasalarını belirtmek için kullanıldığı iddia edilmektedir. Kelime değişmeden çoğul şeklinde kullanıldığı zaman, kütüphane binasını değil, depo ve kitapçı dükkanlarını ifade ediyordu.

Bu durum, kitapların ilkin topluca kitapçı dükkanlarında bir arada bulunmuş olması ile açıklanabilir. Kelimenin farklı anlamları ilk kez MÖ IV. yüzyıl ortalarında Genç Kratinos'un *Hypobolimaios* adlı eserinde belirtilmiş ve kelime y harfi ile *bybliotheke* olarak verilmiştir.[3]

Romalılar *bibliotheca* yanında *libraria* kelimesini de benimsemişlerdir. Bu kelime kitap anlamına gelen *liber* ile bağlantılıdır. *Liber* kelimesi şeklinden çok yapıldığı malzemeyi belirtmiş olmalıdır. Çünkü ilk zamanlar kayın ağacı *liber* kelimesi ile ifade edilmiştir. Bu ilk devrelerde, hem yazı hem de kayın ağacı kutsaldı. Her ikisi için de aynı kelimelerin kullanılmış olması belki de yazı malzemesi olarak kayın ağacının kullanılmış olması ile ilgiliydi.[4] Zamanla Klasik Latincede ve sonradan da Ortaçağ Latincesinde kitap rafları anlamında, çoğul halindeki *armaria* kelimesi kullanılmıştır. Roma İmparatorluğunun son zamanlarında ise, kütüphane kelimesinin karşılığı olarak *cartularium* benimsenmiştir.[5]

Kelimenin bugünkü anlamında kullanılması ilk kez İskenderiye Kütüphanesi için sözkonusu olmuştur. Burada *he megale bibliotheke*[6] gibi tekil şekli yanında "*kai ton an Aleksandreia bibliothekon ton prouste*" olarak[7] çoğul halinde kullanıldığını da görüyoruz.

Romalılarda hakimler mülkiyet davaları ile uğraşırken, miras bırakılan kütüphanenin, kitap kasalarını mı yoksa sadece kitapları mı amaçladığı konusunda tartışmışlar ve farklı yorumlara varmışlardır.[8] Önceden yalnız özel mülkiyetteki kütüphaneler için kullanılan *bibliotheke*, sonradan Hellenistik devirle beraber kamusal kütüphaneler inşa edilmeye başlanınca, kendiliğinden, önce Yunanlılarda ve sonra da Romalılarda kütüphane binasını ifade etmeye başlamıştır. Örneğin Augustus ve onu izleyen imparatorlar kütüphaneler inşa etmişlerdir. *Bibliotheke* kelimesinin kütüphane yapısı için kullanıldığına ilişkin bilgiye, çoğul şekli ile Athenaios'da rastlıyoruz.[9] Plinius da kelimeyi kütüphane için şu şekilde kullanmıştır: "*Asinii Pollionis hoc Romae inventum, qui primus bibliothecam dicando ingenia hominum rem publicam fecit*" (İnsanlığın düşünce ürünlerini Roma'da bir kütüphane yaptırarak ilk kez kamusallaştırdığı söylenilen Asinius Pollio'dur).[10]

Bibliotheke kelimesi zamanla ve çoğul halinde kitap koleksiyonlarını belirtmek için de kullanılır olmuştur. Pompeius Festus Latince sözlüğünde, bu kelimenin hem Yunanlılar ve hem de Romalılar tarafından kitap koleksiyonlarını belirtmek üzere kullanıldığını söylemektedir.[11] Bu arada çok ciltli eserlere yani birden çok ciltten oluşan bir esere de *Bibliotheke* adının verildiğini biliyoruz. Örneğin, MÖ 50 yılında Sicilyalı Diodoros kırk kitaplık eserine *Bibliotheke* adını vermiştir. Bu bilgiyi Plinius bize şöylece aktarmaktadır: "*Diodorum, graecorum scriptorem, historiam suam bibliotheken inscripsisse*" (Diodorus, Yunan tarihi konusundaki kendi eserine *bibliotheke* adını verdi).[12]

Hıristiyanlığın Roma dünyasında yayılması sonunda *bibliotheke* kelimesi artık İncil için kullanılmaya başladı. Viyanalı Aziz Avitus'un da "*utrimque bibliothecam*" sözü ile Ahdiatik ve Ahdicedid'i amaçladığını biliyoruz.[13] Daha sonraki devirlerde Hıristiyan yazarlar bu kelimeyi İncil için kullanmaya devam ederler.

Doğu'da özellikle Roma egemenliğindeki Mısır'da *bibliotheke* kelimesi ile resmi arşiv dosyaları, özel anlaşmalar ve arşiv depolarının belirtildiğini görüyoruz. Mısır'daki İsis Tapınağında *bibliotheketou Nanaiou*, tapınaktaki merkez arşivini ve MS 127'den sonra Hadrianus Tapınağındaki *Andriane bibliotheke* ise gene bu tapınaktaki arşivi belirtmek için kullanılmışlardır.[14] Çeşitli zamanlarda *bibliotheke* kelimesi ile birlikte *arkheion*, arşiv anlamında kullanılmıştır. Augustus zamanında İmparatorluk içerisinde kadastro faaliyetlerinin gelişmesi üzerine taşrada kurulan arşiv depoları da *demosia bibliotheke* olarak adlandırılmaya başlanmıştır.[15] *Bibliotheke*, *bibliphylakion* ile eş anlamlıdır ve arşiv karşılığında kullanılmıştır.[16]

Z. Nuray Yıldız'ın *Kalıntılar ve Edebi Kaynaklar Işığında Antikçağ Kütüphaneleri* (Arkeoloji ve Sanat Yayınları, 2003) adlı eserinden alınmış ve yazar tarafından gözden geçirilmiştir.

Zamanla Hıristiyan kiliselerinde kitaplarla dosyalar birlikte konulmuş ve bunlara gitgide daha çok önem verilmiş ve bunun sonucunda da artık *bibliotheca* terimi yerini *archivum* veya *scrinium*'a bırakmıştır.

Eskidoğudaki arşiv ile kütüphane kavramları birbirinden pek ayrılmış değildir ve bilginlerce çeşitli tartışmalara konu olmuştur. Doküman koleksiyonları ve resmî belgeleri içine alan arşive karşılık, kütüphane daha çok insanların düşünce faaliyetlerinin ürünlerini kapsamıştır. Hem arşiv ve hem de kütüphane özellikle bu devre için ya özel veya saray ve tapınak gibi resmi bir kuruma bağlı olabiliyordu. Dicle, Fırat ve Nil nehirlerinin sağladığı uygun koşullar sonucunda yerleşik hayata geçilmesi ve kentleşme, iletişim ihtiyacını doğurmuş ve *piktografik* yazıya doğru adım atılmıştır. MÖ 3000-2500 yıllarında Mezopotamya'da çivi ve Mısır'da hiyeroglif yazıları, *piktografik* yazının gelişmesi ile biçimlenmiş, gelişmiş ve yazılı belgelerin gittikçe artmasına neden olmuştur. Bu yazılı belgeler, artan ekonomik ve kültürel ilişkilerin sonucu olarak çoğalınca, onların korunup saklanmalarını gerektiren arşiv ve kütüphanelerin ortaya çıkması zorunlu olmuştur. Bu ilk belgeler devletlerarasındaki antlaşmalar, kanun ve buyrultular, yönetmelikler, yabancılara ilişkin kayıtlar, rahipler ve hukukla ilgili listelerdir. Bu kurumların belli başlılarından söz edelim.

MISIR KÜTÜPHANELERİ

Eski devletlerin teokratik yapısına bağlı olarak, eski Mısır kütüphaneleri de tapınaklarda yer alıyordu. Kitapların konuları ise din ve onunla ilgili törenleri, ayrıca felsefe, tıp, kimya gibi bilimler ve siyasal nitelikteki devlet yazışmaları ile ilgiliydi. Bu devrede tapınaklar sosyal hayatın bütününü içine alıyordu. Her kutsal yerin bir kütüphane ve bir okulu vardı. Bunlara "tablet evi", "mühür evi" gibi adlar verilmişti. Papirüsün kullanılışı rahiplerin tekelinde idi. Bu kurumlar kütüphaneden çok arşiv niteliğindedirler. Kazılar sonucunda bu konuda bilgi edinilebilmiştir.

Bu konudaki en eski bilgi IV. Sülâleden (MÖ 2720-2560) olan Gizeh kralı Sepseskaf'a aittir. Bu kralla ilgili bir belgede "kral rahibi", "kralın dostu" ve "kitaplar evinin kâtibi" unvanları aynı kişiye verilmiştir.[17] Orta Krallık zamanında Amenemhat III (MÖ 1849-1800) ve özellikle Amenemhat IV (MÖ 1800-1792) devrelerinde El-Amarna'da krallık sarayında bulunan Babil dilinde ve çivi yazısı ile yazılmış 370 kil tablet kazılar sonunda ortaya çıkartılmıştır. Bu belgeler, Küçük Asya, Mısır ve Mezopotamya arasındaki siyasal yazışmaları konu almaktadır. Sicilyalı Diodoros ise (1, 49), Yeni Krallık devrinde Thebe Kralı Ramses II (MÖ 1298-1232) ile aynı kişi olduğu söylenilen Kral Osymandyas'ın Ramasseum'u üzerindeki "Ruhun doktoru" yazısından söz eder. MÖ 1200 yıllarında bu yazı bir kütüphane üzerinde yer almıştı. Gerçekten de bu tapınakta bir odanın içi, yazının tanrısı olduğuna inanılan Thot ve Seshat'ın resimleri ile kaplanmış olarak bulunmuştur.[18] Lepsius, Thebe'de, Ramses zamanında Miamun adlı baba ve oğul iki kütüphanecinin mezarlarının bulunmuş olduğundan söz eder. Bu meslek eski Mısır'da babadan oğula geçiyordu. Mısırlı tarihçi rahip Manethon'a göre, bütün kutsal kitapları yazanların tanrısı olan Thot burayı koruyordu. Ostanes ve Ysdnw de tapınak duvarlarında tasvir edilen tanrılar arasındaydı. Fransız arkeoloğu Mariette kazılar sonucunda Denderah Tapınağı Kütüphanesini çıkartmıştır, ancak burası çok harap durumdadır. Sonraları güney Mısır'da Edfu'da yapılan kazılar iyi korunmuş olan "Papirüs Evi"nin bulunmasını sağlamıştır. Duvarlardaki nişlerin küçük bir kütüphane düzenini hatırlattığı düşünülebilir. Girişin üzerinde kazılarak işlenmiş geniş bir palet ve iç kısmın duvarları üzerindeki metinlerde ise kâtiplerin kullandıkları ve mürekkebe batırılmak suretiyle yazı yazmaya yarayan uçlara benzer şekillerin sembolleri vardı.[19] Bütün bu yazıların en önemlisi, duvarların üzerine asılan ve deriden büyük bir rulo üzerine yazılmış "kitapları içine alan kasaların listesi" adlı kitapların kataloğudur.[20] Eserler 12 sandık (ilk katalog) ve 22 sandık (ikinci katalog) şeklinde ikiye ayrılmıştı. Her sandıkta kaç kitap olduğunu bilmiyoruz. Yalnız ikinci katalogda büyü konusunda eserler bulunmaktadır.

SÜMER KÜTÜPHANELERİ

Uruk, Ur, Nippur, Lagaş, Kiş gibi Sümer kentlerinde ortaya çıkartılan kil tabletler, bu çevrenin tarihi konusunda bize bilgi vermektedir. Onlarda da gene kent hayatının merkezi tapınaktır, okul burada bulunmaktadır. Bunlar daha çok din ve devlet adamlarının yararlandığı kütüphaneler idi. Ur ve Uruk'da astronomi gibi bilimsel metinler bulunmasına rağmen, bunlar tapınak arşivi niteliğindedir. Uruk'ta 6000 tablet bulunmuş ve bunlardan 250 tanesinin resmî belgeler dışındaki konuları içine aldığı anlaşılmıştır. Ayrıca tapınakla ilgili işlerin düzenlenmesi ve tarım alanlarının işletilmesi konusunda ekonomik nitelikte dokümanlar bulunmuştur. Bazı metinler ise bir tapınak okulu bulunduğunu gösterir. Bunlar hem öğretici ve hem de kültür veren eserler idi.[21] Tello'da (Lagaş) III. Ur Sülâlesine tarihlenen ve birbirleriyle bağlantılı olan iki ayrı odada 100.000 kil tablet çıkartılmıştır. Birincisi odadan çok bir koridoru andırmakta ve içindeki 30.000 tablet ile bir depo olduğu izlenimini vermektedir. Diğeri kapısız bir odadır. Bu arada Sargon (MÖ 721-705) ve onu izleyen krallara ilişkin belgeler de dikkati çeker. Bu tabletler konularına göre gruplara bölünerek düzenlenmişlerdi.[22] Nippur'da bulunan MÖ 3. ve 2. bine ait 50.000 tabletten ilk odadaki (10x5 m) tabletler duvar boyunca uzanan 50 cm yüksekliğinde ve 35 cm genişliğindeki ağaç raflar üzerine konulmuştur. İkinci odada ise çeşitli arşiv belgeleri bulunuyordu. Ayrıca "Tablet Tepesi" adı verilen ve çeşitli tabletlerin bulunduğu rahip-kâtiplerin evleri ortaya çıkartılmıştır. Modern araştırıcılar, buranın arşiv veya kütüphane olup olmadığı konusunda tartışmaktadırlar. Efsane, destan, atasözü gibi edebi türlerle ilgili tabletler de burada yer almaktadır.[23]

BABYLONİA KÜTÜPHANELERİ

Babylonia kentlerinden Kiş'te yapılan kazılar sonunda, tapınaklarda içinde tabletlerin yer aldığı çok

İskenderiye Kütüphanesinin tasviri.

sayıda oda bulunmuştur. Burayı kral Hammurabi (MÖ 2003-1961) inşa ettirmiş ve Nebukadnezar II (MÖ 604-561) onartmıştır. Kiş belgeleri din ve yönetim konularındadır, fakat tasnif edilmemişlerdir. Odalarda çeşitli tür belgelerin yanında duvarlar boyunca yer alan *urna*'lar içerisinde bulunanlara da rastlanmıştır. *Urna*'lar üzerinde, içlerindeki tabletlerin içeriğini gösteren işaretler görülmektedir. Sippar'da ise Hammurabi zamanına ait 70.000 kil tablet çıkartılmıştır. Berossos ve antik yazarlardan Plinius[24] tarafından kültür merkezi olarak gösterilen bu kentte bulunan tabletler, burada bir tapınak okulu bulunduğunu gösterir. Burası tam anlamı ile bir arşiv niteliği taşıyordu. Yakınında bulunan Sippar-Asura Tapınağında ise *urna*'lar içerisinde çok sayıda tablet ele geçmiştir. Sippar'ın özel nitelikli arşivinde ticari belgeler bulunmaktadır.[25] 1933-1938 yıllarında kazılan Mari'nin krallık sarayında 20.000 tablet bulunmuştur. Bunlar siyasal yazışmalar ve ekonomik belgelerdir.

KAPPADOKİA KÜTÜPHANELERİ

Orta Anadolu'daki Assur Ticaret Kolonileri Çağı Arşivleri: Kayseri yakınındaki Kaneş, MÖ 2. binde yani "Asur Ticaret Kolonileri Çağı" adı verilen devrede, Assurlu tacirlerin oturdukları bir kent durumunda idi. Burada yapılan kazılarda Kaneş kenti Karum'undaki II (MÖ 1952- 1872) ve Ib (MÖ 1842- 1792) tabakalarının bu çağı temsil ettiği anlaşılmıştır.[26] Bu iki tabaka arasındaki devre ise (MÖ 1872- 1842) yangın tabakası ile ayrılmıştır. Assurlu tacirler daha çok II. tabakada oturmuşlar, Ib'de ise kent önemini kaybetmiş ve belki de sadece yerli halkın oturduğu bir yer haline gelmiştir. Koloni çağında, burada Assur egemenliği olup olmadığı konusunda tartışma bulunmaktadır.[27] Ancak Assurluların kente ticaret amacıyla geldikleri anlaşılmaktadır. Bağımsız olan Kaneş'in bu sırada Kuşşara Krallığı içerisinde yer aldığı bilinmektedir.

Kaneş'de II ve Ib tabakalarında bulunan Asurca çivi yazılı belgeler bir arşiv niteliği taşımaktadır. Burada yere gömülü küpler içerisinde, bodrum katlarındaki sepetlerde ve yapının zemininde büyük gruplar halinde tarihe, büyücülüğe, ekonomiye, okul eğitimine ilişkin belgeler bulunmuştur. Bunlar, özellikle kentin komşuları ile politik ilişkileri, yapılan ticaret, kentin yönetim şekli, aile hukuku, ekonomisi, buradaki toplumun yapısı ve diline dair ayrıntılı bilgi vermektedirler.[28] Sayıca çok olan bu tabletlerin bazıları yıllıklar ve mektuplar şeklindedir.

Bu arşivdeki tabletlerden, özellikle Mugauvar duaları ve kral buyrukları konulara göre düzenlenmişlerdir. Buna karşılık sistematik bir düzenin varlığından söz edilemez. Çünkü ayin talimatı ve duaların yanında devlete ilişkin antlaşmalar görülmektedir. Burada ayrıca sülâle olarak devam eden bazı kâtip adlarına rastlıyoruz. Tabletlerde *kolophon* (kitabı tanıtıcı kısa bilgi) yoktur. Bazılarında ise onların seri içindeki yerlerini belirtmek amacıyla tabletin üzerine işaretler konulmuştur. Babil dilindeki edebi metinlerin yanında epik ve mitolojik masalların bulunması, buranın kütüphane olarak nitelenme-

sine neden olmuştur. Kâtipler saray tarafından görevlendiriliyorlardı. Kil tabletlerin sarayda önemli bir yeri vardı. Kâtipler kil dışında tahta üzerine de yazmışlardır.[29]

HİTİT ARŞİVLERİ

Hititlerin başkenti olan Hattuşa'da (Boğazköy) bulunan çok sayıda tablet, Doğu ile kültürel, siyasal ve ticari ilişkileri ortaya çıkartmıştır. Büyük Kale'nin bulunduğu tepenin yamaçlarındaki A harfi ile adlandırılan yapının yamaca yaslanmış ve içine güneyden girilebilen alt katı, arşivin deposuydu. Bu katta iki büyük enine geçit, önünde buna dik bir oda (merdiven boşluğu) ve yanında dört uzun oda bulunmaktadır. İçerisine güneyden girilen üstteki esas katın ise kil tablet arşivi olduğu sanılmaktadır. Bunun içerisinde 3500 tablet yer alıyordu. Ayrıca kalenin en büyük yapısı olan ve D harfi ile adlandırılan yapının alt katının bir arşiv deposu, üst katının ise toplantı salonu olduğu kabul edilmektedir. D yapısı ile aynı sırada ve onunla çağdaş olan E yapısında da içinde tabletlerin yer aldığı iki arşiv odası görülmektedir. Bunlardan başka Tapınak I'in karşısındaki L/ 17 yani "*Yamaçtaki Ev*" de dini metinlerin saklandığı bir arşiv binası idi.[30]

Zile'nin 20 km güneyindeki Maşat Höyük, Hattuşa'ya bağlı Hitit merkezlerinden biriydi. Höyüğün 3. yapı katındaki sarayın doğuya bakan 19 odasından ikisinde çivi yazılı tabletler bulunmuştur. Batıya, *porticus*'a bakan ve taş duvarları kerpiçle sıvanmış ve araları 50 cm genişliğinde kerpiç ara duvarları ile bölünmüş iki odada, Boğazköy'dekiler dışında ilk kez ortaya çıkartılmış bir Hitit saray arşivi bulunmuştur. Bulunan saray arşivindeki tabletler, daha çok Boğazköy'de oturan büyük kral ile bu küçük kentteki onun temsilcileri arasında sürdürülen yazışmaları ortaya koyar. MÖ 1400'e tarihlenen bu sarayın arşivi, Hattuşa ile Maşat Höyük arasındaki yazışmaları içine alır. Özellikle ülkenin güvenliğini sarsan düşmanlara ilişkin bilgi, tarla listeleri, çeşitli yerlerdeki kişilerin ve depolarındaki değerli eşya, yiyecek ve giyeceklerin listeleri vardır. Din ve edebiyat konularında metinler yoktur ve burası bir arşiv niteliğindedir. Tabletlerin altında duran kömürleşmiş ağaç parçalarından, yangından önce tabletlerin, Boğazköy ve Kültepe'deki gibi ağaç raflar üzerine düzenli bir şekilde yerleştirildikleri anlaşılmaktadır.[31]

KUZEY SURİYE KÜTÜPHANELERİ

Kuzey Suriye Laodikeia (Lazkiye) yakınlarındaki Ugarit (Ras Şamra) kentinde okul ile kütüphane yapıları bir aradadır. Çok dil bildiklerini sandığımız Ugarit bilginleri gerçekten dil çalışmaları yapmışlardır.[32] İki dilli sözlükler düzenlemişlerdir. Akadca, Sümerce ve Hititçe dillerini kullanmışlardır. Saray ve tapınakta bulunan tabletler ekonomik ve dini belgeler, mektuplar, bilimsel konular, destanlar ile ilgiliydiler. Bu tabletler gene saray ve tapınakların bunlara ayrılan depolarında saklanmaktadır.

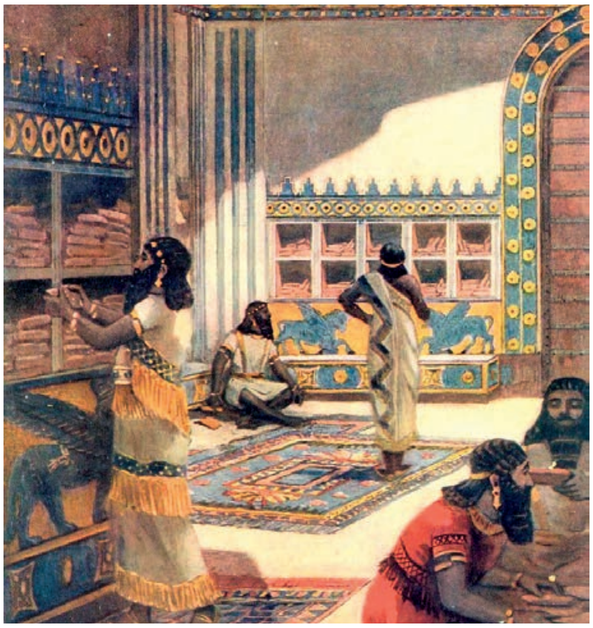
ASSUR KÜTÜPHANELERİ

Assur devletinin başkenti olan Assur kentinde W. Andrea'nın yaptığı kazılarda[33] Anu-Adad Tapınağının güneybatısında çok sayıda tablet bulunmuştur. I. Tiglatpileser (MÖ 1116- 1090) tarafından kurulduğu sanılan kütüphane veya devlet arşivi Babilce orijinal metinler ve onların Asurca kopyalarından oluşuyordu. Kanunlar, efsaneler, büyücülük ve falcılık metinleri göze çarpmaktadır. Assur'da özel arşiv de bulunmuştur. Örneğin, "Büyücü Rahibin Evi"nde din ve destan metinleri, sözlükler ortaya çıkartılmıştır.

Ninova'da A. H. Layard'ın kazısında ortaya çıkartılan[34] ve çoğunlukla Assurbanipal'in (MÖ 668-626) kütüphanesi olarak kabul edilen tablet deposu ise bazı yönleri ile arşivden çok kütüphane niteliği taşımaktadır. 30.000 kadar tabletten oluşan bu kütüphanede az sayıda resmî belgelerin (makbuz senetleri, toplama listeleri, resmî ve özel yazışmalar) yanında daha çok bilimsel ve diğer konular (tıp, astronomi, mitoloji, büyücülük ve edebiyat) yer alıyordu. Bunların yanında inşaatlarla ilgili bilgiler, mektuplar, *omina* (fal metinleri) sayılabilir. Bu kütüphanede bulunan tabletlerde kullanılan yazı ve dillerle ilgili dil açıklamaları, Asurca kelimelerin anlamları, Kaldeli bilgin ya da rahiplerin din ve bilim konusundaki fikirlerini açıklayan Sümer-Akad dilleri sözlükleri, Asur dilinin sinonimler sözlüğü ve fiil çekimleri ile birlikte grameri, ideografik anlamları ve fonetik değerlerinin belirtildiği çivi yazısı işaretleri sözlüğü ve bu işaretlerin türedikleri ilkel hiyeroglifleri gösteren etimolojik sözlük, Kalde dilinin özel deyimler ve ideografik ve fonetik kelimelerin eşdeğerini öğreten örnek tablolar ve atasözleri yer almaktadır. Bundan başka Ninova ve Babylonia kralları arasındaki diplomatik ilişkileri gösteren tabletler, inşaat yaptıran prenslerin pişmiş topraktan prizmalar üzerine yazdırdıkları tarihi nitelikteki *annal*'ler, saraydaki görevlilerin hiyerarşik listeleri, bölgelere göre Babylonia'nın kale, piramit, ırmak, kent, dağ ve özel ürünlerini gösteren bir çeşit kataloğu da bulunmaktaydı. Babylonia, Mezopotamya, Suriye ve Filistin'in kentlerinin, bitki ve minerallerin, mimarlık ve heykeltraşlıkta kullanılan tahta, taş gibi malzemelerin çeşitleri, Assur ve Babylonia bilim adamlarının bilgilerine dayanarak ve türlerine göre metodik olarak hazırlanmış hayvan çeşitleri, özellikle kuş türleri, parazit böcekler sınıflandırılmıştır. Kullanılış anlamına göre ağaç türleri, değerli taş ve minerallere ilişkin bilgi hep bu kütüphanenin tabletleri arasında yer alır. Nesneler için konuşulandan ayrı ideogramlar kullanılmış ve bilimsel bir nomenklatür oluşturulmuştur. Aritmetik ve astronomi de önemli inceleme konuları olmuştur.

Koyuncuk tabletlerinde yıldızların kataloğu, gezegenler, ayın fazları, takvimler, mevsimler, güneş yılı, bir yıldaki bayramları gösteren takvim, içinde meteorolojik olayların yer aldığı çalışmalar tabletlerin her iki yüzüne de sıkışık olarak yazılmıştır. Bugün bu tabletlerden British Museum'da çok sayıda bulunmaktadır.[35]

Ayrıca bu kütüphane metin toplama ve bunlardan yararlanma yönünden de ilgi çekicidir. Assurbanipal geniş imparatorluk çevresi içerisinde çeşitli yerlere *müstensihler* (kopyalayıcılar) göndererek metinler toplattırmış ve Ninova'da bunları transkribe ettirmiş ve açıklamalı notlar koydurmuştur.

Asurbanipal'in kütüphanesinin temsilî ilustrasyonu ile, British Museum'daki tabletler.

Böyle bir çalışma ancak, içinde çok dil bilen, kopyalayıcılar dışında bilgin niteliğinde olan kişilerin çalıştığı bir *scriptorium* ile sağlanabilmiş olmalıdır.[36] Bunu destekleyen orijinal Babylonia metinleri bulunmuştur. 24x16 cm boyutlarında olan tabletlerin düzenlenmesi de sistematik bir çalışmayı gerektirmiştir. Kitaplar konularına göre seri gruplarına bölünerek numaralanmışlar ve seri adları taşımışlardır. Etiket adı verilen ve pek düzgün olmayan oval kil tabletler sayesinde kolaylıkla tablet görülebiliyor ve istenen parçalar bulunabiliyordu. Etiket ve *kolophon*'larda tabletin seri adı yer alıyordu. Belli bir tabletten sonra gelen diğer tabletin ilk satırı, tabletin seri içindeki numarası, bu kopyaya örnek olan orijinali hakkındaki yazı ve sahibinin adı burada okunabiliyordu. Bütün bunlar tabletten kolayca yararlanabilme açısından önemlidir. İyi bir toplayıcı, kitapsever olan Assurbanipal, saray çevresindeki okuyuculara ve araştırıcılara bu belgeleri açıklamakla açık raf sistemine de ilk adımı atmış olmaktadır.[37]

Kalah (Nimrud) koleksiyonunun ise Nabu-zukuh-gina adlı bir kütüphanecinin yönetiminde düzenlenmiş olduğu ve bu kişinin Sargon (MÖ 716) ve Sanherib (MÖ 684) zamanında görevli olduğunu öğreniyoruz. Bu tabletlerin özelliği de yazılmış oldukları *eponim* yılın adını, kralın hüküm sürdüğü yılı, ayını ve gününü belirtmesidir. Katalog eserin adını, satır sayısını, kapsamını, başlangıç kelimesini (incipit) içine alır. Bundan başka eserin içindeki önemli kısımlar bile belirtilmiştir.[38]

Assur'un başkenti Kalah'ta yapılan kazıda bir kuyu içerisinde fildişi ve ceviz ağacından parçalar çıkartılmıştır. 35,5 cm uzunluğunda, 14,3 cm genişliğinde ve 1,3 cm kalınlığında olan fildişi tabletlerin deliklerinden geçirilen sırım ile birbirine tutturulduğu anlaşılmıştır. Tahta levha üzerine balmumu sürülmüş ve bunun üzerine de çivi yazılı bir metin bastırılmıştır.[39]

Bu arada Mezopotamya'da Urfa ile Harran arasında yapılan kazılarda bir arşiv bulunmuştur. Evin avlu duvarının dış tarafındaki edebi metinlerin Nergal'e ilişkin olduğu sanılıyor. Burayı kazan arkeologlara göre MÖ 610'daki Babylonialıların istilasından korunmak için alçak bir fırın kaidesi üzerine tabletler yerleştirilmiş ve etrafına şarap testileri dizilmiştir.[40] Z

NOTLAR

1 Suat Sinanoğlu, *Kelimelerin Etymonu Esas Tutularak Tertiplenen Yunanca Türkçe Sözlük*, 1953, s. 48.
2 Lukianos, Adv. *indoct*. 5. Bu konuda geniş bilgi için bkz. H. Leclercq, "Les Bibliothèques", *Dict. D'Arch. Chrét et de Litur.*, 1925-1935, II, 1, süt. 842- 844.
3 Fritz Milkau, *Geschichte der Bibliotheken im alten Orient*, Leipzig 1935, s. 1; Claudia Wendel, *Handbuch*, III, s. 52; Herman J. de Vleeschauwer, *Encyclopaedia of Library History*, Pretoria 1955, (Museion 2-3).
4 Vleeschauwer, a.g.e.
5 Karl Dziatzko, "Bibliotheken" *RE*, III, süt. 406.
6 Plutarkhos, *Caesar*, c. XLIX.
7 Suidas, Zenodotos'un kütüphanesinden söz ederken çoğul şekli ile İskenderiye Kütüphanesinin çeşitli kısımlarını belirtir. Bkz. Leclercq, a.g.e., süt. 844.
8 Leclercq, a.g.e., süt. 844.
9 Athenaios, *Deipnosophistae*, V, 203e.
10 Plinius. *NH.*, XXXV, 9.
11 Pompeius Festus, *Verborum significatione*, 31, 5.
12 Plinius, *NH.*, prooem.
13 Avitus, *Epist*, LXXXVI; Leclercq, a.g.e., süt. 842.
14 C. Wendel, a.g.e., s. 53.
15 Leclercq, a.g.e., süt. 843.
16 E. Saglio, "Bibliotheca", *Dict. des Antiq. Grec. et Rom.*, I, 1877-1900, süt. 707-709.
17 Gastın Maspero, *Histoire ancienne des Peuples de l'Orient*, 1925, s. 84- 85.
18 James E. Quibell, *The Ramasseum*, 1898.
19 Milkau, a.g.e., s. 13-22, Res 5-9, Emile Chassinet, *Le Temple d'Edfou*, III, 1938, s. 346.
20 Bu katalogdaki şekiller ve anlamları konusunda daha geniş bilgi için bkz. James W. Thompson, *Ancient Libraries*, Berkeley 1940, s. 4-9; Arthur E. P. Weifall, *A Guide to the Antiquities of Upper Egypt*, 1913.
21 Stephen Langdon, *Excavations at Kish*, Paris 1924; Adam Falkenstein, *Archaische Keilschrifttexte aus Uruk*, 1936.
22 Ernest de Sarzec, *Découvertes en Chaldée*, 1854-1912.
23 M. Yastrow, "'Did the Babilonians Temples have Libraries?", *JAOS*, 27, 1906, s. 149-152; H. V. Hilprecht, *Recent Excavations at Nippur*, Philadelphia 1899.
24 Plinius, *NH.*, VI, 123
25 Vincent Scheil, *Une Saison de Fouilles à Sippar*, 1902, s. 33-34.
26 Tahsin ve Nimet Özgüç, *Kültepe*, 1949, s. 76; Nezahat Baydur, *Kültepe, Kanes,* ve *Kayseri Tarihi Üzerine Araştırmalar*, 1970, s. 37-59.
27 Baydur, a.g.e., s. 37-40.
28 Baydur, a.g.e., s. 48-54.
29 Heinrich Otten, "Eski Şarkta Kütüphaneler", çev. Firuzan Kınal, *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 19(3-4), 1961, s. 211.
30 Rudolf Naumann, *Eski Anadolu Mimarlığı*, Türk Tarih Kurumu, 1975, s. 440, 443, Res. 570-574. Ayrıca bkz. K. Bittel, *Die Ruinenvon Boğazköy*, 1927.
31 Tahsin Özgüç, *Maşat Höyük Kazıları ve Çevresindeki Araştırmalar*, 1978, s. 7-8 ve 11-12.
32 David Dringer, *The Alphabet*, 1949, s. 195. Ayrıca bkz. Claude F. A. Schaeffer, *Ugaritica*, 1, 1939.
33 Walter Andrea, *Das Wiedererstandere Assur*, 1938, s. 130, 133.
34 Austen H. Layard, *Discoveries in the Ruins of Nineveh and Babylon*, 1853, s. 344. Ayrıca bkz. Hormuzd Rassam, *Assur and the Land of Nimrud*, 1897.
35 François Lenormant, *Histoire ancienne de l'Orient jusqu'aux Guerre médique*, 1878, V, s. 160- 169; Carl Bezold, *Catalogue of the Cuneiform Tablets of the Kouyounjik Collection of British Museum*, c. 5, 1889-1890.
36 Wendel, a.g.e., s. 2.
37 Herman J. de Vleeschauwer, *History of Western Library*, I, Pretoria 1963, s. 24 (Museion 70-74).
38 Thompson, a.g.e., s. 13.
39 Otten, a.g.e., s. 211.
40 Seton Lloyd ve Nuri Gökçe, *Anatolian Studies*, 3, 1953, s. 36'daki kazı haberleri. Ayrıca bkz. Otten, a.g.e., s. 201-211.

ANTİKÇAĞDA KÜTÜPHANE

HORST BLANCK

İKİNCİ yüzyılda "kütüphane" kavramından ne anlaşıldığını Romalı gramerci Festus'un *De Verborum Significatu* (Kelimelerin Anlamları Üzerine) adlı büyük sözlüğünde yer alan şu tanımda görebiliriz: "Yunanlılarda olduğu gibi bizde de çok sayıda kitaba ve bu kitapların muhafaza edildiği yere kütüphane denir". Hem çok sayıda kitabı, hem de bunların konulduğu mekanı ifade eden ve bugün de kullanılan bir sözcük. Romalıların Yunanlılardan aldığı *bybliotheke* sözcüğünün etimolojisine göre, sözcüğün ilk anlamı "kitap kutusu" idi.

Kütüphaneler; edebî eser koleksiyonu, çeşitli dallara ait uzman literatür ve bunların muhafaza edildiği mekanlar ile devletin idarî ve ticarî kurumlarının yazılı belgelerinin muhafaza edildiği arşivler arasında bir ayrım yapmak gerekir. Eskiçağda arşivler de biliniyordu. Devlete ya da kente ait belgeler tapınaklarda —böylece tanrının koruması altındaydılar— ya da kuruma ait binalarda muhafaza edilirdi. Arşivin Yunanca karşılığı *arkheion*'dur, arşive *grammatopylakion* ya da *khartophylakion* da denir; Romalılar arşive genellikle *tabularium* derlerdi. Fakat zaman zaman, gelişmiş bir bürokrasiye sahip Mısır'da yönetim arşivine de *bybliotheke* denirdi. Dolayısıyla, nadiren de olsa, *arkheion* ile bizim bildiğimiz anlamda bir kütüphane de kastedilmiş olabilir. 3. yüzyılda yaşamış Hıristiyan bir yazar olan Sextus Iulius Africanus örneğin, Aelia Capitolina (Kudüs) ve Küçük Asya'daki Nysa'daki *arkheia'dan* söz eder ki bunlar aslında birer kütüphanedir; Sextus Julius Africanus bunlara Roma kentindeki

Antik papirüs ruloları.

FOTOĞRAF: ISTOCK

bir kütüphaneyi de ekleyerek, Homeros'un eserinin özel bir versiyonunun ancak bu üç yerde muhafaza edildiğini söyler.

Antik kaynaklara göre, bir kamu kütüphanesini kuran ilk kişi Atina tiranı Peisistratos'tur. Daha sonra Atinalılar tarafından genişletilen bu kütüphane, şehir MÖ 480 yılında Pers kralı Kserkses tarafından işgal edildiğinde kaçırılmış, ancak 300 yıl sonra kral Seleukos Nikanor kitapları geri vermiştir. Bu koleksiyonlar, Homeros ve Hesiodos'un eserlerini, eski İonya filozoflarının yazılarını, o dönemde gelişen lirik eserleri kapsamış olabilir.

Kitapçılık, en azından Atina'da MÖ 5. yüzyılda yerleşik bir kurumdu. Kitapçılık kurumunun olması, kitapların satın alındığı anlamına gelir. Atina'daki bazı evlerde küçük bir kitap koleksiyonu olduğu rahatlıkla varsayılabilir; hatta bazı kişilerin koleksiyon çılgınlığı daha ileri boyutlarda olduğundan, özel kütüphane ifadesini hak edecek birtakım koleksiyonlar da vardı mutlaka. Burada Sokrates'in öğrencisi Euthydemos akla gelir; hocası ona sorar: "Söylesene Euthydemos, bilge sayılan bütün adamların eserlerini topladın mı gerçekten de?" Euthydemos şöyle yanıt verir: "Zeus adına, evet, Sokrates; mümkün olabildiğince çok esere sahip olabilmek için daha da toplamaya devam edeceğim". MÖ 403'de Atina'ya İon alfabesini sokan —muhtemelen *arkhon* olan— Atinalı Eukleides'in büyük bir kitap koleksiyonuna sahip olduğu söylenir. Athenaios'un daha önce de adı geçen metninde Eukleides'in yanısıra, Aristophanes tarafından, komedyaları fazla malumatfuruş diye alaya alınan Euripides'in adı da geçer. Athenaios'un Platon'u anmaması şaşırtıcıdır, zira filozofun çok kapsamlı bir kütüphaneye sahip olduğu, onun nadir ve çok zor bulunan kitapları, gerekirse yüksek paralar ödeyerek edinmeye çalıştığı çok sayıda kaynakta belirtilir.

Aristoteles'in kütüphanesi ve bu kütüphanenin romanlara taş çıkartacak kadar ilginç yazgısına dair en ayrıntılı bilgiye coğrafyacı Strabon'da rastlarız: Aristoteles'in ölümünden sonra (MÖ 322) öğrencisi Theophrastos Lykeion'un başına geçti ve kütüphanenin de varisi oldu. Theophrastos bir vasiyetname hazırlayarak, ölümünden sonra okul binasının ve bahçesinin, aralarında Lampsakoslu Straton ve Skepsisli Neleus'un da bulunduğu bir grup öğrenciye miras kalacağını, ancak Aristoteles'in kütüphanesinin —bu arada kütüphaneye daha başka kitaplar ve Theophrastos'un eserleri de eklenmişti— Neleus'a verileceğini belirtti. Okulun başına geçme ümidinin boşa çıktığını gören Neleus —başa Straton getirilmişti— kendisine miras kalan kütüphaneyle birlikte Küçük Asya'daki Troas'a göç etti. Böylece, Atina'daki Lykeion çalışmaları için onca önemli olan kaynaklardan ve de Aristoteles'in özgün eserlerinden mahrum kaldı. Neleus'un ölümünden sonra kütüphane Skepsis'teki varislerine kaldı; varisler entelektüel ilgileri olmayan basit insanlardı, kitapları kilit altında tuttular, o kadar. Fakat Pergamon krallarının kendilerine bir kütüphane kurmak amacıyla her yerde kitap aradığını duyunca, ruloları bir yeraltı dehlizine sakladılar. Kütüphane orada uzun süre gizli kaldıktan sonra, bir sonraki varis kuşağı, Aristoteles ve Theophrastos'un, nem ve güveler yüzünden hayli yıpranmış olan kütüphanesini yüksek bir fiyat karşılığında Teoslu Apellikon'a sattılar. Strabon'un dediğine göre, *philosophos* [bilgiye düşkün] olmaktan ziyade *bibliophilos* [kitaba düşkün] olan Apellikon kitapları Atina'ya geri götürdü. Atina'da kitapların kopyalarını çıkarttı ama özgün ruloların hasar gören yerlerini tamamlarken biraz fazla keyfi davrandı. Apellikon'un ölümünden kısa bir süre sonra —Apellikon'a kitap dostu da denemezdi, o tam bir kitap manyağıydı, zira Atina'daki Metroon arşivinden halk kararlarının eski özgün elyazmalarını çalmıştı— Romalı devlet adamı ve komutan Sulla Atina'yı fethetti. Sulla'nın savaş ganimetlerinden biri de Apellikon'un kütüphanesiydi, böylece Aristoteles'in kitapları Roma'ya getirildi ve çok geçmeden gramerci Tyrannion'un eline geçti; Strabon'un öğretmeni olan ve Cicero, Atticus ve Caesar gibi adamlarla dostluk eden bu zat, Sulla'nın kütüphanecisini kandırmayı başarmıştı.

Atina'daki bu okulların kütüphaneleri elbette sırf bu öğrenim kurumlarının hizmetinde olup bilgiye olan susamışlığı dindiren ve kamusal bir karaktere sahip olmayan kitap koleksiyonlarıydı. Bu kurumların üyeleri özel kişilerdi ve okulun yöneticisi hem mülkün hem de kütüphanenin sahibiydi.

Kütüphaneler depo görevi gören ve gereken eserin gidilip alındığı odalardan ibaretti.

Bu noktada, I. Ptolemaios Soter tarafından İskenderiye'de kurulan ve Yunan eskiçağının en önemli kütüphanesine sahip olan bilim yuvası Museion'a geçelim. Museion adı bile Atina kökenlidir, zira gerek Platon'un Akademia'sının gerekse Aristoteles'in Peripatos okulu Lykeion'un odak noktasında Musa kültü yer alıyordu. Museion Kütüphanesini kuran kişi hiç kuşkusuz Ptolemaios Philadelphos'un babası Ptolemaios

Z Horst Blanck'ın, *Antikçağda Kitap* (Çev. Zehra Aksu Yılmazer, Dost Kitabevi Yayınları, Ankara, 2000, s. 148-198) adlı eserinden kısaltılarak alınmıştır. Metinde, alıntılanan kitaptaki imlaya bağlı kalınmıştır.

Soter'dir. Kütüphanenin genişletilmesine gerçekten de çok önem vermiştir. Amaç, tüm dönemlerin ve tüm halkların eserlerini bir araya toplamak ve yabancı dildeki eserleri Yunancaya çevirmekti.

Kütüphane envanterinin çoğaltılmasına ilişkin çabaların bir kanıtı da Neleus'tan satın alınan "Aristoteles kitapları"dır. Ancak bugün bize çok sert gelen bir başka yöntem daha uygulanıyordu: İskenderiye limanına demir atan gemiler sistematik bir kitap taramasından geçiriliyorlardı. Bulunan kitaplar yeterince ilgi çekiciyse, bu kitaplara anında el konuyor ve kitabın sahibi hızlıca hazırlanmış bir kopyayla teselli ediliyordu. Bu şekilde kütüphanelere ulaşan kitaplara ayrılan özel bir bölüm vardı: "Gemilerden".

Atina'da 4. yüzyılda, hatip ve devlet adamı Lykurgos eserlerin özgün metinlerini korumak amacıyla Aiskhylos, Sophokles ve Euripides'in tragedyalarının resmî kopyalarını çıkarttırmıştı. Galenos'un anlattığına göre, Philadelphos bu devlet nüshalarını, kopyalarını çıkartmak amacıyla 15 *talanton*'luk bir kapora karşılığında Atina'dan ödünç alır. Ancak kitaplar İskenderiye'ye ulaştığında, ödediği yüksek kaporayı yakar ve Atina'ya özgün kitaplar yerine en iyi papirüse yazılmış çok güzel kopyalar gönderir. Bu öykü gerçek midir, yoksa rakip Pergamon Kütüphanesindeki haset dillerin uydurduğu bir hikâye midir bilinmez ama İskenderiyelilerin neredeyse biraz abarttığı koleksiyon çılgınlığının bir kanıtıdır; üstelik İskenderiyeliler için bir kitabın salt içerdiği metin değil, ünlü bir kökene sahip olması da önemliydi. Sahtekârların bu durumu kullanmamaları düşünülemez tabii; hatta Galenos kitap sahtekârlığının buradan çıktığını söyler: "Zira İskenderiye ve Pergamon'daki krallar eski kitaplara sahip olmak konusunda bir rekabete girmeden önce, bir kitapta asla sahte bir yazar ismine rastlanmazdı."

Eski Hellen kaynaklarından beslenen Bizanslı âlim Tzetzes'ten, Ptolemaios Philadelphos zamanında Museion Kütüphanesinde kaç kitap rulosu olduğunu da öğreniriz: Kütüphanede 400.000 *bibloi symmigeis* ve 90.000 *bibloi amigeis,* yani toplam 490.000 kitap rulosu vardı. Ancak burada kullanılan Yunanca ifadeler, şimdiye dek en iyi L. Canfora tarafından açıklanmıştır. Buna göre, *biblos amiges* başlı başına bir eser olan bir kitap rulosuydu, *bibloi symmigeis* ise her biri büyük bir eserin bir kitabını, yani bir cildini oluşturan rulolardı. Yani, Herodotos'un tarih kitabının dokuz kitabı, dokuz *bibloi symmigeis* idi. Bu oyun daha da ileri götürülebilir ve İskenderiye Kütüphanesindeki 490.000 rulonun modern kitaplarda neye tekabül ettiği hesaplanabilir. Herodotos'un 9 kitabı (9 rulo) bugün iki Teubner cildine tekabül eder. Bu oran kütüphanedeki 490.000 ruloya uygulandığında, ortaya 109.000 cilt çıkar.

Museion Kütüphanesinde yer alan 490.000 rulo kitap o dönem için rekor bir sayıdır elbette. Maalesef bu bilgiden kaç ayrı eser olduğu çıkmıyor, zira "kitapların'' (ruloların) sayısı eserden esere çok farklı olabiliyordu. Nitekim, Herodotos'un tarih eseri dokuz rulo kitaptan oluşuyor, Polybios'un tarih eseri ise tam kırk rulo kitabı kapsıyordu. Ayrıca, İskenderiye Kütüphanesinde çok sayıda kopya olduğunu da hesaba katmak gerek. Elbette bu kopyalar modern anlamda kopyalar değildi, zira aynı eserin elyazmaları birbirini tutmuyordu.

Bu kadar çok eserin dışarıya da açık olabilmesi için herhangi bir biçimde kataloglanması gerekiyordu. Maalesef kataloglama ve kütüphanenin yönetimi hakkında çok az bilgiye sahibiz. Kütüphaneye ilk geldiklerinde kitaplara menşeini belirten bir not iliştirilirdi, burada çeşitli kategoriler vardı. Bunlardan biri olan "Gemilerden" kategorisini Galenos'tan öğrendik. Diğer bir kategori de yer idi (Ruloların satın alındığı yer, Ruloların yazıldığı yer). Bu ayrım, örneğin antik Homeros şerhlerinde de görülür, zira aynı eserin farklı elyazmaları bulundukları yerlere göre adlandırılır (Khios elyazması, Argos ya da Marsilya elyazması vs.). Bir diğer kategori, belirli bir metnin sahibine ya da gözden geçiren kişiye göre yapılırdı. Eserler yazarın adına ve kökenine göre kataloglandığında ise, birçok (farklı) nüsha olması durumunda ruloların menşei de belirtilirdi. Yine Galenos'tan öğrendiğimize göre, yeni gelen kitaplar kayıt işlemleri bitene kadar depolarda tutulur, daha sonra kütüphanedeki yerlerini alırlardı. Yeni kitapların kaydının yapılıp kataloglandığı bölümlerin dışında kütüphanede kopyaların yazıldığı bir *scriptorium,* bir de restorasyon atölyesi vardı mutlaka.

Museion Kütüphanesinin görevi mümkün mertebe tüm eserleri toplamaktan ibaret değildi. Kütüphane, bir yazın tarihi oluşturmak amacıyla tüm eserleri sınıflandırmayı hedeflemişti, dolayısıyla papirüs rulolarından oluşan dev yığınların yalnızca kökenine göre sınıflandırılması yeterli değildi. Kütüphane müdürünün ve diğer âlimlerin görevi işte bu noktada başlıyordu. Yazarların yazın kategorilerine göre ayrılması, yazarın ve eserin adının alfabetik olarak sınıflandırılması, eserlerin kopya edilmesi ve daha derli toplu pratik kitaplara (tek tek rulolara) bölümlenmesi gerekiyordu. Önce tüm eserler destan, şiir, hitabet, drama vs. gibi kategorilere ayrılmıştı. Bu gruplar yazarların isimlerine göre alfabetik olarak sıralanıyordu. Her yazarın kısa bir biyografisine yer veriliyordu. Daha sonra, muhtemelen yine alfabeye göre düzenlenmiş eserler art arda sıralanıyor, eserin adı, başlangıç sözcükleri ve satır sayısı kaydediliyordu. Böyle bir çalışma için hem eser hem de yazar hakkında kesin kronolojik bilgilere sahip olmak çok önemliydi. Aristophanes'in düzelti ve yazılarla büyük katkılarda bulunduğu Kallimakhos'un *Pinakes'i* İskenderiye Kütüphanesinde yer alan kitapların kolayca bulunmasını sağlamaya yönelik bir katalog değil, tüm Yunanca eserleri kapsaması öngörülen topyekûn bir bibliyografyaydı.

Bundan sonraki adımı bir sonraki kuşağın âlimleri attılar. Önceki dönemlerde edebi metinlerin kopyasının çıkartılması ve aktarımı sırasında metne tam sadık kalınmadığı, hatta bazı eklemeler ve çıkarmalar da yapıldığı için aynı eserin farklı versiyonları vardı. Daha sonraki dönemde ise yazarın özgün metnine geri dönme çabası içerisine girildi. Metinler birbiriyle karşılaştırıldı, klasik eserlerin yeni nüshalarının yanısıra, uzman okuyucuya yönelik şerhli nüshalar da hazırlandı. Roma İmparatorluk dönemine kadar antik filolojinin başlıca işi gramer sorunlarını ele almak ve *hypomnemata*, yani şerh yazmaktı; Mısır'da bulunan papirüsler bu konuda da ilk elden belgeler niteliğindedir.

Başka hiçbir antik kütüphane İskenderiye'deki Museion kadar büyülemez bizi. Antik yazının hemen tüm eserlerini içeren bu devasa, muhteşem koleksiyon antikçağın en önemli şahsiyetlerinden biri olan Iulius Caesar yüzünden çıkan bir yangına kurban gitmiştir. Ancak bu tür antik bilgileri titiz bir incelemeye tâbi tutan L. Canfora, Iulius Caesar'ı aklayan bir başka sonuca varmıştır. Canfo-

ra'nın vurguladığı gibi, MÖ 48/7 kışında İskenderiye'deki çatışma esnasında alev alev yanan binalar liman bölgesindeki depolardı ve bu depolarda tahılın yanısıra, muhtemelen ihraç edilmeyi bekleyen 40.000 papirüs rulosu da vardı.

Krallık sarayı gibi Museion aynı bölgede yer alıyorlardı ve büyük kütüphanesi de yangından zarar görmemişti. Strabon İskenderiye savaşından sonra Mısır'a seyahat etmiş, Museion'u da kısaca tasvir etmiştir. Bu tesisin herhangi bir zarar gördüğünden söz etmez.

Çok bilgili bir adam olan Roma imparatoru Claudius, başka eserlerin yanı sıra yirmi ciltlik bir Etrüsk tarihi ve sekiz ciltlik bir Kartaca tarihi de yazmıştı. "Bu nedenle onun onuruna İskenderiye'deki eski Museion'un yanına yenisi yapılmış, binaya Claudius'un adı verilmişti. Ayrıca, her yılın belirli günlerinde onun Etrüsk tarihinin ve Kartaca tarihinin, birbirlerinin kaldığı yerden devam eden okuyucularla dolu bir konferans salonunda yüksek sesle okunması öngörülmüştü". Museion imparatorluk döneminde bile hükümdarın eserlerinin muhafaza edilip okunduğu çok saygın bir yerdir. İmparator Hadrianus hocası Lucius Iulius Vestinus'u hem İskenderiye Museion'unun hem de Roma'daki Yunanca ve Latince kütüphanelerinin başına getirmişti. Canfora'ya göre, İmparator Aurelianus ile Palmyra kraliçesi Zenobia arasındaki savaş sırasında İskenderiye'de eski krallık sarayının da bulunduğu Brukheion semtinin yıkılması kütüphanenin felaketi oldu. Ancak Museion bu tahribatın da üstesinden gelmiştir. Suidas'ta adı geçen son Museion üyesi, 415 yılında kentin Hıristiyan ayaktakımı tarafından katledilen kadın filozof Hypatia'nın babası olan ünlü matematikçi İskenderiyeli Theon'dur.

Tzetzes'e göre, Serapeion'un kütüphanesinde 42.800 kitap rulosu vardı, yani Museion'un kütüphanesiyle karşılaştırıldığında hayli mütevazı sayılırdı ve kitaplar muhtemelen Museion Kütüphanesindeki kitapların kopyalarından ya da ıskartaya çıkarılan kitaplardan oluşuyordu. Geç döneme ait bir kaynağa göre, bu kütüphaneye asıl kütüphanenin "kızı" da deniyordu. İskenderiye'deki ikinci kütüphane hakkında bildiklerimiz bu kadardır. 391'de piskopos Theophilos önderliğindeki fanatik güruh, Ptolemaios sülalesinden beri ülkedeki Mısırlı ve Yunanlıları kültünde birleştirmiş olan zenginlik tanrısı Serapis'in tapınağına saldırıp yerle bir ettiğinde, kütüphane de yok olmuştur. Edward Gibbon, *History of the Decline and Fall of the Roman Empire* (Roma İmparatorluğunun Gerileyiş ve Çöküş Tarihi) adlı ünlü eserinde bu acı olayı etkileyici bir dille anlatır.

Böylece "kızı" "ana"sından 120 yıl daha uzun ömürlü olmuştur. Geç dönemde bu kütüphanelerin envanterinden geriye ne kalmıştı ve ne kadarı kullanılabilir haldeydi acaba? Ne de olsa kuruluşlarının üzerinden beş yüz yıldan fazla zaman geçmişti. Antik literatürde zaman zaman çok eski kitap rulolarından söz edilse de bu kütüphanelerde yer alan bazı eserler, eğer sistematik olarak yeni kopyaları çıkartılmamışsa, zamanın çarklarında yok olup gitmişlerdi.

İskenderiye'deki Museion Kütüphanesi Ptolemaioslara öyle saygınlık kazandırmıştı ki, kimi Hellen hükümdarlarını da teşvik etmişti. Birazdan ele alacağımız Pergamon Kütüphanesi de Museion Kütüphanesini örnek almıştı. Seleukos imparatorluğunun başkenti Antiokheia'da da bir kütüphane kuruldu, hatta *Suidas* Sözlüğü'ne göre bu kütüphane halka açıktı *(demosia).* Kral Büyük Antiokhos (MÖ 223-187) Khalkisli şair Euphorion'u bu kütüphanenin başına getirmişti. Ancak kütüphaneyi Antiokhos'un mu kurduğu, yoksa bu hizmeti selefinin mi gerçekleştirdiği kaynakta belirtilmez.

Başka Hellen kütüphanelerinin olduğunu da biliyoruz: Romalı kumandan Aemilius Paullus MÖ 168 yılında Makedonya kralı Perseus'u yendiğinde, Perseus'un kütüphanesini savaş ganimeti olarak Roma'ya getirmiş ve edebiyat meraklısı oğullarına hediye etmişti. Antik literatürde anılan başka "krallık" kütüphaneleri de vardı.

Romalı mimar-yazar Vitruvius Yunan evinde kütüphanenin de yer almasını öngörür. Ancak, Vitruvius'un tasarladığı bu ev mimari ve kapsam itibarıyla Hellen döneminin krallık saraylarını temel alınmıştır.

İskenderiye kütüphanesinden sonraki en önemli Hellen kütüphanesi hiç kuşkusuz Pergamon Kütüphanesidir. Pergamon'un ilk hükümdarı Philetairos krallığının servetinin temelini bu sayede atmıştı.

Vitruvius şöyle der: "Yazının o büyük cazibesine kapılan Attalos kralları herkesin kullanımına açık olan muhteşem Pergamon Kütüphanesini kurdular." Sonda yer alan *ad communemdelectationem* (ortak zevk için) ifadesini sözcüğü sözcüğüne alırsak, İskenderiye Kütüphanesinin aksine, Pergamon Kütüphanesinden geniş bir bilim ve edebiyat çevresinin yararlanması öngörülmüştü diyebiliriz. Kütüphanenin de yer aldığı Athena kült alanı, tıpkı İskenderiye'de de olduğu gibi, Pergamon krallarının kaledeki sarayının hemen yanındadır.

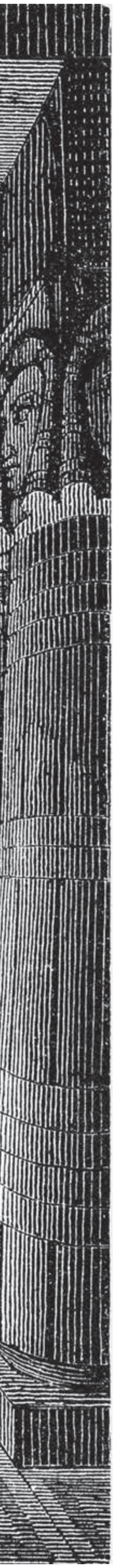
Pergamon ve İskenderiye arasında gerçekten de çetin bir rekabet yaşandığı, antik literatürde sık sık belirtilmiştir. Galenos'a göre, sahte kitap üretilmesinin ve Mısır'ın Pergamon'a papirüs satmamasının nedeni bu rekabettir; gerçekte bu sonuncusunun daha başka, Mısır'ın iç siyasetiyle ilgili nedenleri olsa da Varro da Pergamon'un papirüsten mahrum bırakılmasını II. Eumenes ile VI. Ptolemaios arasında yaşanan kütüphane rekabetiyle açıklar. Bu iki krallık sülalesinin kütüphanelerine Aristoteles'in kitaplarını katmaya yönelik çabalarını hatırlayalım. Fakat Pergamon kütüphanesinin envanteri İskenderiye'ninkini asla geçememişe benziyor.

İskenderiye'de olduğu gibi, Pergamon'da da kütüphane yöneticileri vardı.

Zengin kitap hazinesi Pergamon'da da hummalı bir filolojik çalışma içine girilmesine yol açtı. Kallimakhos'un İskenderiye'de yaptığı gibi, Pergamon kütüphanesinin de ayrıntılı bir bibliyografyası oluşturuldu. Pergamon Pinakes'inin yapı ve biçim itibarıyla Kallimakhos'unkine benzediği varsayılabilir. Ayrıca Pergamon'da sahte eserler ayıklanmaya ve klasik edip ve hatiplerin özgün "bütün eserleri" bir araya getirilmeye çalışılıyor, metin eleştirisi de yapılıyordu. İskenderiyeli filologlar Aristoteles'in düşünce sistemine dayalı rasyonalist bir yöntem uyguladıkları için, yazarın eserlerinde analojisi olmayan ya da *ethos*'una uygun olmadığını düşündükleri yerleri ve sözcükleri sahte olarak nitelemeye yatkındılar; Stoacı bir düşünce yapısına sahip olan Pergamonlu filologlar ise özellikle de karanlık ve sıradışı pasajlarda gizli, alegorik bir anlam arıyor ve bunların sahici olduğuna karar veriyorlardı. İskenderiye ve Pergamon arasında bir filoloji polemiği yaşanması kaçınılmazdı elbette; antik derkenarlarda ve şerhlerde bu polemiğin şiddetini görmek bugün bile mümkündür. Z

Otto von Corvin, Büyük İskenderiye Kütüphanesi, 1880.

GRAVÜR: İSTOCK.COM

İskenderiye Kütüphanesini Araplar mı yaktı?

BİR MİTİN ANATOMİSİ

BERNARD LEWIS

İNGİLİZCEDEN ÇEVİREN: RAMAZAN SERHAT ARSLAN

AKSİNE birçok delil olmasına rağmen birtakım yazarlar hâlâ İskenderiye Kütüphanesinin 642 yılında, şehrin fethinden sonra Halife Ömer'in emri üzerine Araplar tarafından yıkıldığı hikayesine inanmakta ve bu hikayeyi tekrarlamaktadır. Bu hikaye (kökeni, amacı, kabullenişi ve reddedilişi ile), tarihi mitlerin nasıl ortaya çıktığını ve bir süreliğine de olsa yıldızlarının nasıl parladığını görmek adına ilgi çekici bir örnektir.

Hz. Ömer'in İskenderiye Kütüphanesini yıktığı hikayesi, Batı ilim âleminde ilk kez Oxford'da *Laudian olan Arapça Profesörü* Edward Pococke'nin, Suriyeli-Hıristiyan yazar Bar Hebraeus'un (Ebu'l Ferec olarak da bilinir) *Tarihu Muhtasari'd-Düvel* adlı kitabının bir kısmını Latinceye çevrilmesiyle duyuldu.[1] Hikayeye göre Arap ordularının komutanı Amr b. As, Gramerci John'un yakarışlarını kabul etmeye ve kütüphaneye dokunmamaya meyilliydi. Ama Halife Ömer böyle düşünmüyordu, ona göre "eğer Yunan dilinde yazılmış bu eserler Allah'ın kitabı ile mutabık kalıyorsa gereksizlerdi ve saklamaya gerek yoktu; yok eğer Allah'ın kelamıyla ters düşüyorlarsa zararlıydılar ve zaten yok edilmeleri gerekirdi".[2] Hikayeye göre, bu sözler üzerine kütüphanedeki kitaplar şehir genelindeki dört bin hamama dağıtıldı ve altı ay boyunca ocakların yakılmasında kullanıldı.

Henüz 1713 yılında, seçkin bir Fransız oryantalist olan peder Eusebe Renaudot, yayınladığı *Patriarchs of Alexandria* adlı kitabında "bu anlatıda güvenilmez hususlar var" diyerek hikayenin güvenirliğine şüphe çekti.[3] İlginçtir, her ne kadar Renaudot'un metni Latince olsa da "güvenilmez" kelimesi, belki de ihtiyat gereği, Yunanca yazılmıştır. Güzel hikayeleri asla es geçmeyen büyük İngiliz tarihçi Edward Gibbon bu hikayeyi de zevkle nakleder ve devamında ekler: "Kendi açımdan hem bu vakayı hem de sonuçlarını reddetme eğilimindeyim."[4] Gibbon niçin reddettiğini ise, vakanın gerçekliğini test eden iki temel prensip üzerinden, yani hikayenin ilk olarak bahsi geçen olaydan altı yüz yıl sonra gün yüzüne çıkması ve Müslümanların genel öğretileri ve pratikleri hususunda bildiklerimize ters düşmesi bakımından açıklar. Her iki eleştirinin de ikna edici olduğu bariz olmakla birlikte, hikaye hala canlılığını korumaktadır.

O günden bu yana, 1902'de Alfred J. Butler[5], 1911'de Victor Chauvin[6] ve 1923'te ayrı ayrı Eugenio Griffini[7] ve Paul Casanova[8] ve diğer birçok Batılı bilgin malum hikayeyi analiz etmiş ve çürütmüştür. Bazıları da hikayenin içinde barındırdığı ihtimal dışı anlatıları hedef almıştır. Örneğin kâğıt, Arap fetihlerini takip eden yüzyıllara kadar Mısır'a girmemiştir ve o dönemdeki kitapların çoğunluğu olmasa da birçoğu yanmaz özellikteki parşömen üzerine yazılmıştır. Öte yandan, hamam ocaklarını bu kadar uzun süre çalıştırmak için en az 14 milyon kitap içeren bir kütüphanenin olması gerekir. Bir diğer açmaz ise, Bar Hebraeus'un anlatısına göre kütüphane için Amr b. As'a yalvaran Gramerci John'un muhtemelen bir önceki yüzyılda yaşayıp öldüğüdür. Nereden bakılırsa bakılsın, kütüphanenin Arapların Mısır'a varmadan çok önce yok olduğunu gösteren sağlam deliller vardır.

Bir ilginç detay ise şudur: 14. yüzyıl tarihçisi İbn Haldun, yine aynı sözlerle Halife Ömer'in İran'da bulunan ve muhtemelen Zerdüşt kitaplarından oluşan bir Pers Kütüphanesinin yıkılmasını emrettiğine dair bir hikayeyi aktarır.[9] Bu da yine güçlü bir şekilde folklorik ve mitsel bir kökene işaret etmektedir.

Hikayeyi hedef alan en güçlü argüman hikaye dayanağının zayıf ve geç tarihli oluşudur. Batılı tarihçiler tarafından temel kaynak olarak kullanılan Bar Hebraeus 1226-1289 yılları arasında yaşamıştır. Bar Habreus'un anlatısını basitçe kopyaladığı, iki selefi vardır ve bunlar da ondan çok değil

Z Bernard Lewis'in *What Happened to the Ancient Library of Alexandria?* (Mostafa el-Abbadi, Omnia Fathallah, eds. Brill, 2008, Vol 3) adlı eserde bulunan "The Arab Destruction of the Library of Alexandria: Anatomy of a Myth" başlıklı makalesinin çevirisidir.

sadece 10-20 yıl önce yaşamışlardır. 1203 yılında Mısır'da bulunan Bağdatlı hekim Abdüllatif en erken kaynak konumundadır ve seyahatlerini anlattığı eserinde "Halife Ömer'in izni ile Amb b. As'ın yaktığı kütüphaneden" bahseder.[10] Mısırlı bir âlim olan İbn'ül Kıfti ise, takribi 1227 yılında âlimlerin tarihi üzerine yazdığı eserinde efsanenin dayandığı malum hikayeyi aktarırken kitaba Gramerci John'un biyografisini de ekler ve şöyle bitirir: "Bana o dönemde var olan bütün hamamların sayısı söylendi fakat ben unuttum. Kitapların yakılması ile bu hamamların altı ay ısıtıldığı söyleniyor. Bu hikayeyi dinle ve hayret et."[11] Sonraları Bar Hebraeus ise hamamların sayısı hususundaki son gözlemi hariç tutarak İbn'ül Kıfti'nin anlatısını takip etmiştir. Bhsi geçen hamamların sayısı oldukça farklı bağlamlarda diğer Arap kaynaklarında da zikredilmiştir.

Arapların İskenderiye Kütüphanesini yıktığına dair anlatılan bu efsaneyi kabul edebilmek için, böylesi dramatik bir olayın sadece zengin ortaçağ İslam tarih literatüründe değil, Koptik literatürde, kilise kayıtlarında ve hatta Bizans ve Yahudi literatüründe yahut böylesi bir tahribi kayda değer görecek başka birinin anlatısında niçin kaydedilmediği ve bahsedilmediğinin açıklanması gerekir. Yöneltilen bütün bu eleştirilere rağmen malum hikayenin hala canlılığını sürdürüyor olması mitlerin kalıcı gücünün kanıtıdır.

Bu tür efsaneler genellikle iki şekilde ortaya çıkar ve yine iki amaçtan birine hizmet eder. Folklor, destan ve hatta şiir gibi bazıları kendiliğinden denilebilecek şekilde ortaya çıkarken; bazıları icat edilir ve genelde sahte ve uydurma olan belgelerle desteklenir. Bu tür uydurmalar bazen şaşırtıcı derecede uzun ömürlü olur. Bu uydurmaların bir kısmı bir kişiyi, meseleyi yahut eylemi müdafaa etme ve haklı çıkarma amacına hizmet eder. Diğer bir kısmı ise belirli bir düşmana saldırmayı yahut meşruiyetini yok etmeyi amaçlar. Modern bir terimle ifade edecek olursak, bu tür hikayeler ve uydurmalar propaganda olarak tanımlanabilir. Ve propagandacılar için etkileyicilik ve ikna edicilik önemlidir, gerçeklik ve doğruluk değil

Bu hususta iki uydurma/efsane örneği yeterli olabilir. Uzun süre hayli etkili olan meşhur bir uydurma, ilk Hıristiyan Roma İmparatoru Konstantin tarafından Roma Piskoposu Slyvester'e verildiği iddia edilen ve Konstantin Bağışları olarak bilinen belgedir. Bu belge papanın dini otoritesinden farklı olarak Roma şehrindeki dünyevi gücünün dayanağı olarak kullanılmıştır. 4. yüzyılda yazılmış görüntüsü verilen bu belge ilk olarak 8. yüzyılda ortaya çıkmış ve ancak 15. yüzyılda sahte olduğu ispatlanmıştır. Oldukça uzun bir süre.

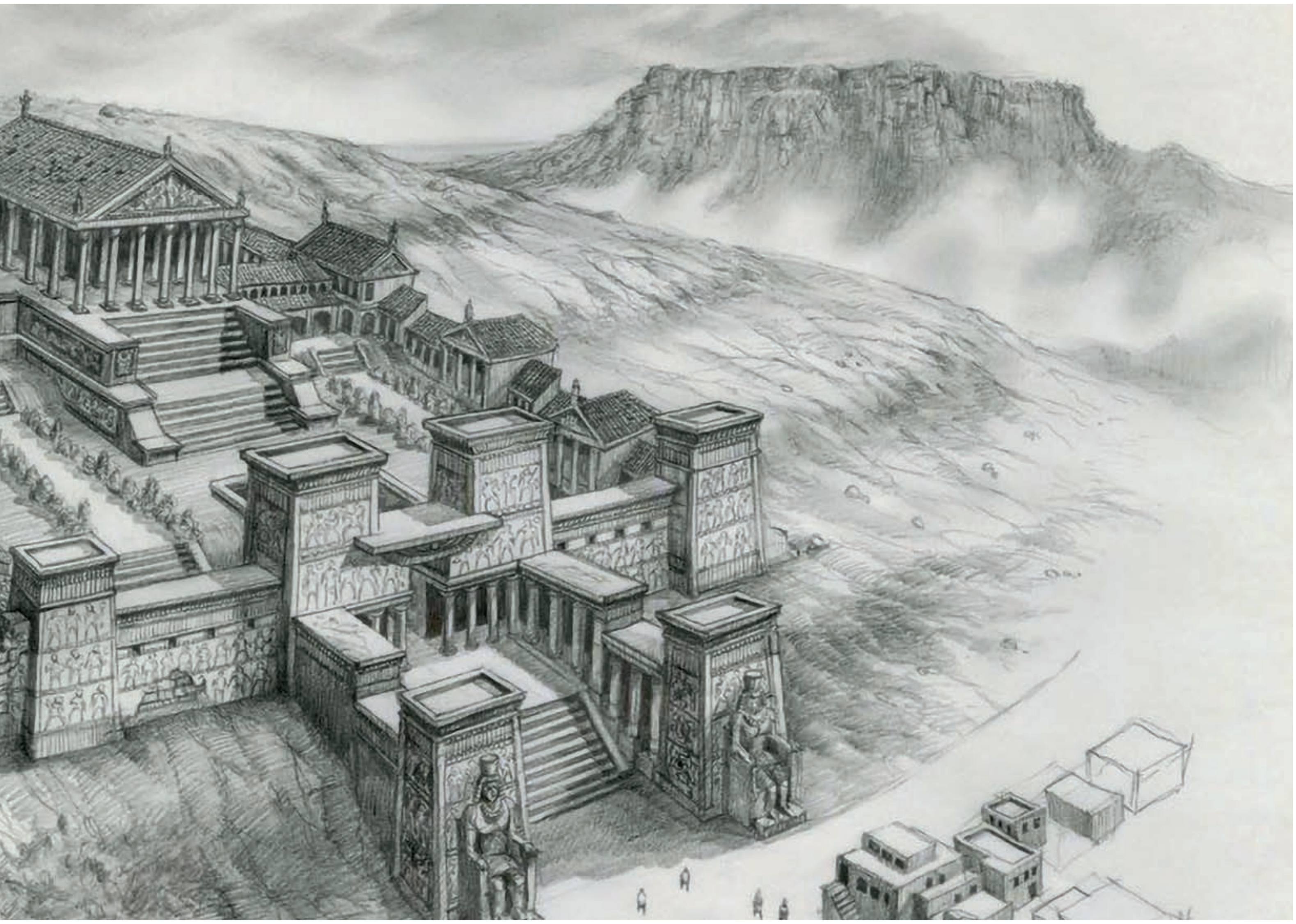
Siyon Liderlerinin Protokolleri olarak bilinen daha yeni bir örnek ise bu sefer savunma değil saldırı maksatlı bir sahteciliğe örnektir.[12] Bu belgeler Çarlık Rusya Gizli Polisi yararına 19. yüzyıl sonlarında Fransa'da üretilmiştir. Sahteciler bu protokolleri III. Napolyon'u hedef alan bir propaganda broşüründen ve Yahudilere hiç de değinmeyen önemsiz bir 19. yüzyıl Fransız romanından uyarladılar. Bu belgeler sayesinde, Çarlık Gizli Polisi devrimci fikirleri Yahudilere, Yahudi ilhamını da devrimcilere atfederek tek taşla iki kuş vurmuş, iki düşmanını birden itibarsızlaştırmıştır. Bu sözde protokoller, Almanya'da Nazilerin ve diğer başka yerlerdeki takipçi ve taklitçilerinin propaganda faaliyetlerinde nefreti ve gerektiğinde zulmü meşrulaştırmak için yoğun şekilde kullanılmıştır. Bu protokollerin sahte olduğu tarihsel analizlerle defaatle kanıtlanmış ve hatta birçok ülkede mahkemelerce karara bağlanmış olsa da bir meseleyi ispatlamak uğruna, delillerinin orijinalitesi hususunda bir endişe gütmeksizin propagandacıların favori metni olarak kalmıştır.

Öte yandan, İskenderiye Kütüphanesinin Araplar tarafından yok edildiği efsanesi ise uydurma bir belgeyle bile desteklenmemiştir. Bu sebeple, bu efsanenin neye hizmet ettiği merak edilebilir. Sıklıkla tekrarlanan ve popüler epistemoloji okuluna da mutabık düşecek bir cevap, bu hikayeyi, saygın Halife Ömer'i kütüphane yok eden biri olarak göstererek İslamın iyi adını karalamak için düşman unsurlar tarafından uydurulmuş bir anti-İslami propaganda

olarak görebilir. Fakat bu açıklama en az efsanenin kendisi kadar mantıksızdır. Zira hikayenin orijinal kaynakları, anlatısını bir Müslüman yazardan kopyalayan Suriyeli Hıristiyan Bar Habreus hariç, Müslümandır. Bu sebeple bu mitin yaratılışı değil aksine yıkılışı, 18. yüzyıldan günümüze kadar bu hikayeyi mantıksız bulup reddeden ve böylece Halife Ömer ve ilk dönem Müslümanları bu iftiradan temize çıkaran Avrupalı oryantalistlerin başarısıdır.

Peki bu mit düşmanları tarafından değil de bizzat Müslümanlar tarafından ortaya atılıp yayıldıysa, buradaki amaç ne olabilir? Paul Casanova bir yorumunda cevabı şu şekilde vermiştir. Hikayenin ilk ortaya çıkışı 13. yüzyılın başında bir gönderme ile olduğu için 12. yüzyılın sonlarında, yani Müslümanların büyük kahramanı Selahaddin'in zamanında aktüel hale gelmiş olmalıdır. Selahaddin sadece Haçlılara karşı zaferleri ile değil, Müslüman-

İskenderiye Kütüphanesi temsilî gravürü. ®

lar açısından belki de daha önemlisi, asırlarca İsmailî doktrinler ile İslam birliğini tehdit eden Kahire'deki sapkın Fatımileri ortadan kaldırmasıyla ünlüdür. Efsanenin kaynağı olan Abdüllatif Kudüs'e ziyaretine gittiği Selâhaddin'in hayranıydı. İbnü'l-Kıfti'nin babası ise yeni fethedilmiş şehirde kendisini kadı tayin eden Selahaddin'in destekçisiydi.

Selahaddin'in Kahire'de Sünniliği restore ettikten sonra ilk işi Fatımi koleksiyonları ve hazineleri dağıtmak ve halka açık müzayedelerde satmak olmuştu. Bunların arasında muhtemelen sapkın İsmailî kitaplarla dolu olan hatırı sayılı bir kütüphane de vardı. Sapkın kitapları içeriyor olsa bile bir kütüphaneyi dağıtmak medeni ve kültürlü bir toplumda kabul görmemeyi de peşinde getirebilirdi. Malum efsane ise karşı konulamaz bir gerekçe sağlamıştır. Hikayenin tamamıyla bu dönemde uydurulmuş olması mümkün değildir. Muhtemelen o dönemde bu efsaneyi kullananlar mevcut folkloru benimsediler ve uyarladılar. Bu yoruma göre, efsaneyi anlatanların mesajı Halife Ömer'in bir kütüphaneyi yok ettiği için barbar olduğu değil, aksine onun onayının bir kütüphaneyi yok etmeyi haklı gösterebileceğiydi. Böylece, birçok kez olduğu gibi yine İslamın ilk dönem kahramanları daha sonraki Müslüman propagandacılar tarafından, hiç duymadıkları ve muhtemelen göz yummayacakları eylem ve politikalara ölümlerinden sonra müsaade vermek için seferber edildi.[13]

Artık kesin surette diyebiliriz ki Halife Ömer ve Amr b. As'ın, hayranları ve sonradan aleyhtarları tarafından kendilerine karşı kurulan komplonun neticesi olan bu suçlamadan beraat etmelerinin zamanı gelmiştir. ◼

NOTLAR

1 Barhebraeus, "*Histori compendiosa dynastiarum*", trans. Pococke,1663.
2 Metin için bkz. a.g.e., 180; trans., 114.
3 Renaudot, *Historia patriarcharum Alexandrinorum Jacobitarum a.D. Marco usque ad finem sæculi XIII*, 1713, 170.
4 Gibbon, *History of the Decline and Fall of the Roman Empire*, 1911, 5:482.
5 Butler, *Arab Conquest of Egypt*, ed. Fraser, 2nd ed. (1978), 401ff.
6 Chauvin, *Le Livre dans le monde arabe*, 3–6.
7 Eugenio Griffini, *"Fī sabīl al-haqq wat-tarīkh: al-haqīqa fī harīq maktabat allskandariyya," Al-Ahram*, January 21, 1925. Summarized in Furlani, "Sull'incendiodella biblioteca di Alessandria," 205–212.
8 Casanova, *L'incendie de la bibliothèque d'Alexandrie par les Arabes*, 163–171.
9 Gibbon, *History of the Decline and Fall of the Roman Empire*, 5: 483 n. 141.
10 *"Abd al-Latīf al-Baghdādī, Kitāb al-ifādah wa-al-itibār"*, ed. Sabānū (1983), 52. Daha önceki edisyonlar için bkz. a.g.e., "*Abdollatiphi historiæ ægypti compendium*", ed. White (1800), 114; a.g.e., *Relation de l'Egypte*, trans. Silvestre de Sacy (Paris, 1810), 183.
11 Ibn al-Qiftī, *"Tarīkh al-ukamā"*, ed. Lippert (1903), 354.
12 Siyon Liderleri Protokolleri üzerine hatırı sayılır bir literatür mevcuttur. Son zamanlardaki nefis bir kitap için bkz: Benitto, *Lie that Wouldn't Die, 2005*.
13 Örneğin bkz: *Historical Precedents of Imam's Ruling against Rushdie, Tehran Times International Weekly*, February 23, 1989.

ANTİKİTEDEN ORTAÇAĞA AVRUPA'DA KÜTÜPHANELER

M. TACEDDİN KUTAY

Tarihte bilinen ilk kadın matematikçi, astronom ve filozof olan İskenderiyeli Hypatia'yı canlandıran Oscar ödüllü oyuncu Rachel Weisz İskenderiye Kütüphanesinde. *Agora* filmi, 2009.

FOTOĞRAF: ALAMY.COM

Kütüphane antik çağdan modern zamana kadar Batı tarihi ve kültürü içinde belirleyici bir sembol olmuş, devrin hakim anlayışı ile kendisini karşısında konumlandırdığı öteki arasında bir ayraç vazifesi görmüştür.

Antik Yunan'da MÖ 6. yüzyıldan itibaren kütüphanelerin var olduğuna dair kayıtlar bulunmaktadır. Bu kütüphaneler, halkın kendilerinden istifade edebilecekleri yapılar olmanın haricinde, özel mülk statüsünde, çok sayıda rulonun muhafaza edildiği alanlardı. Ekseriyetle zenginlerin, elitlerin yahut felsefe okullarının sahip olduğu bir ayrıcalık olan kütüphane, kullanılabilirliği ile dönemin hakim siyasal anlayışını da yansıtır. Elitler demokrasisi, oligarşi veya tiranlık ile yönetilen Yunan site devletlerinde kütüphane, elitlerin ve elit adaylarının erişebileceği bir artı değer zenginliğidir.

Helenistik dönemde Yunanistan haricindeki bölgelerde, Diadokhlar saraylarında kütüphane sahibi olmayı inhisar altına almıştı. Bu kütüphanelere tipik misal, 700 bin rulo ihtiva ettiği ifade edilen İskenderiye Kütüphanesidir. Bu kütüphane MÖ 47 yılında Julius Sezar'ın İskenderiye seferi sırasında büyük oranda tahrip edilmiş ve pek çok rulo yok olmuştur. Bu durum şaşırtıcı değildir, zira Roma'nın kadim yatkınlığı, kendisine tâbi kıldığı bölgelerdeki tanrıları, heykelleri ve bilgelikleri Roma'ya taşımaktır. Alternatif bir bilgelik merkezine müsaade etmek, Sezar'ın devlet yönetimine uygun bir durum değildir. İskenderiye Kütüphanesi ölçeğinde bir kütüphane Roma'da hiçbir zaman var olmamıştır. Savaşlarda ele geçirilen putları ve ikonaları Pantheon tapınağına toplayan Roma, ruloların Patriciler arasında paylaşılmasına göz yummuştur. Bundan dolayıdır ki, Roma'da irili ufaklı pek çok özel kütüphane var olmuştur ve bu kütüphaneler önemli oranda savaş ganimeti rulolardan teşekkül etmiştir.

İmparatorluğa geçişle birlikte önemini yitiren Roma senatosunun üyeleri arasında özel kütüphane sahibi olmak bir statü göstergesi olmuştur ve Roma aristokrasisi, imparatorluğa karşı adeta bir kültürel iktidar savaşı yürütecek şekilde konumlanırken kütüphaneye sembolik bir anlam atfetmiştir. Örneğin Seneca, Cicero'nun binlerce kitabından bahsederken (tot milia librorum), statü göstergesi kütüphanelere misal teşkil edecek önemli yapılar arasında Pisonenvilla adı ile de bilinen "Villa dei Papiri"yi zikretmektedir. Bu villa, 2000'e yakın papirüsü ihtiva eden bir kütüphanedir ve MÖ 1. yüzyılda Sezar'ın kayınpederi Lucius Calpurnius Piso tarafından, güçlenen Sezar'a karşı sembolik bir ikaz olarak inşa edilmiştir. Sezar'ın bu duruma tepkisi, kamusal bir kütüphane kurmayı tasarlamak olmuştur.

MÖ 39 yılında Forumun yanında, Atrium Libertatis'te, Asinius Pollio tarafından ilk kamusal kütüphane kurulmuştur. Augustus, Sezar'ın bu politikasını benimser mahiyette kamusal kütüphaneyi büyütmüş, Latince ve Yunanca eserleri birbirinden ayırarak iki ayrı kütüphane meydana getirmiştir. Bu ayrım, Roma aristokrasisine vurulan ikinci bir darbedir. Zira Yunanca eserlerin Latince karşısında ayrı bir merkez olarak konumlandırılması, Konstantin'in imparatorluk başşehrini İstanbul'a taşıması ile sonuçlanacak olan yarılmanın ateşleyicisi olmuştur. Ödün vermez ve kibirli aristokrasiye karşı imparatorluğun müracaat edeceği bir Grek mirasının vurgulanması ve ihtiyaç anında devletin merkezinin buraya kaydırılması, Roma aristokrasisi için ciddi bir darbedir. Augustinus, Latince kütüphanenin karşısına Yunanca kütüphaneyi koymasıyla, İstanbul'u Roma'nın karşısına koyacak olan Konstantin'in adeta fikir babası olmuştur.

4. yüzyıl iki kırılmaya şahit olmuştur. Bir taraftan Roma başşehrini doğuya, İstanbul'a taşımış; diğer taraftan Konstantin Hıristiyanlığı, merkezî otoritesi zayıflamış ve bir merkezden yönetilmesi giderek güçleşen Roma için birleştirici bir unsur olarak ön plana çıkarmıştır. Yeni paradigma kendisini kütüphaneler üzerinden izlenebilecek şekilde ortaya koymuştur. İmparatorluğun yeni merkezi artık doğudadır. Roma şehrine ve imparatorluğun eski merkezine karşı bu değişimin gerçekliğini hissettirecek en önemli dönüşüm, patriklik merkezlerinde önemli kütüphanelerin kurulmasıdır. İstanbul, Kapadokya ve Antakya'da kütüphaneler kurulmuştur. Sözkonusu kütüphaneler, İtalya'da yer alan Nola Kütüphanesinin karşısında patriklik şehirlerinin prestijini yükseltmiştir. Öte yandan, yükselen Hıristiyanlık da kütüphanelerin karakterine derinden etki etmiştir. Pagan eserler ile Hıristiyan eserleri birbirinden kesin hatlarla ayrılmıştır. Pagan eserlerin yer aldığı kütüphaneler giderek fonksiyonsuzlaşmış, antik miras bir kenara itilmiştir. Theodosius sonrası resmî devlet dinine dönüşen Hıristiyanlığın, bütün pagan bilgilerden arındırıldığı bir tasfiye süreci de kütüphane üzerinden yürütülmüştür.

Antikitenin son bulması ve feodal döneme geçiş süreci de, yukarıda çizdiğimiz tabloya uygun olarak kütüphaneler üzerinden okunması mümkün bir dönüşümdür. Feodal dönemin lokal inhisar mantığı kütüphane özelinde de geçerli olmuştur. Pek çok şehrin çökerek yok olduğu bu dönemde, ayakta kalan şehirlerdeki kütüphaneler de anlamını yitirerek yok olmuştur. Artık kütüphaneler, her biri bir şatoyu andıran manastırların içindedir ve kendile-

rinden istifade etmek hariçten gelenler için, istisnalar hariç, mümkün değildir. Bilgiyi inhisarı altına almaya yönelik bu tutum Karolenjleri derinden etkilemiştir. Karolenjlerin kitaba yaklaşımı paylaşımcı değildir. Kitap kütüphane dışına çıkmayacak ve şahsî olarak temellük edilemeyecek kadar kıymetli bir şeydir. Temini ve muhafazası dönem şartları göz önünde bulunduğunda oldukça zahmetlidir. Kitabın teksiri özellikle Kartezyen manastırlarındaki yoğun faaliyetler ile belli bir noktaya gelmiş ve sair manastırlar da Kartezyen keşişlerinin hummalı çalışmalarından istifade etmiştir. Kartezyen manastırları, sukut kuralı sebebiyle keşişlerin kendilerini yoğun biçimde yazma faaliyetine yoğunlaştırabildikleri mekanlardı. Manastır ile kitap arasındaki bu yoğun ilişki, kıtanın kuzeyden Viking, batıdan Serazen, doğudan Macar saldırılarına maruz kaldığı dönemde inkıtaa uğramıştır. Avrupa keşişliğinin kalbi sayılan ve Nursialı Aziz Benediktus tarafından kurulan Monte Casino Manastırı da dahil olmak üzere pek çok manastır bu saldırılar sebebiyle büyük yara almıştır.

Manastırların bir kısmının yağmalandığı ve tahrip edildiği bu süreç, 12. yüzyılda, kalan manastırların bir kısmının şehirlere taşınmasıyla sonuçlanmıştır. Bu yüzyılda yaşanan dönüşümün en önemli karakteristiği, etrafı surlarla çevrili şehirlerin sayılarının arttığı ve içlerinde manastırların, dolayısıyla kütüphanelerin yer aldığı şehirlere dönüştüğü köklü bir eğitim sürecine girilmiş olmasıdır. Fransisken manastırları diğerlerinin yanında, kütüphaneye ve kitaba verdiği önemle dikkat çekmiştir.

Şehirlerde meskun dilenci keşişlere dönüşen Fransisken keşişleri şehirlerin hüviyetini de değiştirmeye başlamıştır. Keşişler öğretmene, kütüphaneler ise manastır haricindeki insanların istifade ettiği eğitim merkezlerine dönüşmüştür. Sürecin doğal sonucu olarak Aquinalı Aziz Thomas reformu vuku bulmuştur. Kurulan üniversiteler, teoloji ve hukuk başta olmak üzere ilimlerin okutulduğu mekanlar haline gelmiştir. Monastik eğitim tekel olmaktan çıkmış, akademik eğitim yaygınlaşmaya başlamıştır. Skolastiğin yükselmesi ile eş zamanlı olarak yaşanan bu dönüşüm, Aydınlanma ile sonuçlanacak sekülerleşme sürecinin de başlatıcısı olmuştur. Bir süre sonra üniversite kütüphaneleri, manastır kütüphanelerinin karşısında etkin merkezler olmuştur.

Üniversite kütüphanelerinin ilki ve en büyüğü 1290 yılında kurulan Sorbonne Kütüphanesidir. Theodosius döneminde pagan mirası öteleyerek saf Hıristiyan mirasa ev sahipliği yapmaya başlayan kütüphanelerin karşısında artık Aristoteles'ten devrolmuş antik mirası temsil eden büyük kütüphanelerin kurulma süreci böylelikle başlamıştır. Bu dönüşüm, Thomas'ın düşünce sisteminin merkezine Aristoteles'i oturtması ile doğrudan alakalıdır.

Manastır tekelinin kırılması ile birlikte şahsî kütüphaneler de yavaş yavaş yeniden kurulmaya başlamıştır. Bu Roma'nın yıkılması sonrası Avrupa'da örneği görülmemiş bir şeydir. Amiens Kilisesi şansölyesi Richard de Fournival ve Durham Piskoposu Richard de Bury'nin şahsî kütüphaneleri 13. yüzyılın ilk çeyreğinde kurulmaya başlayan şahsa ait kütüphanelerin tipik örnekleridir.

Fransa ve İngiltere'de ortaya çıkmaya başlayan şahsî kütüphaneler kısa süre içinde İtalya'da ilk örneklerini ortaya koymuştur. İtalyan şehir devletlerinin yönetiminde pay sahibi olan oligarklar kurdukları kütüphaneler ile karşılıklı bir rekabete girmeye başlamış, 13. yüzyılda başlayan bu dönüştürücü rekabet en olgun meyvesini Rönesans olarak vermiştir.

Şahsî kütüphanelerin, giderek yaygınlaşan hümanizmin taleplerini karşılayamaması kamusal kütüphanelerin kurulması ile sonuçlanmıştır. Cosimo de Medici 1441 yılında, Floransa'da bulunan St. Marco Fransisken manastırının bir kısmını kamusal kütüphaneye dönüştürmüştür. Bunu 1468 yılında Venedik'te Kardinal Bessarion tarafından kurulan kütüphane izlemiştir.

Avrupa, antikite ile başlayan süreçte sürekli olarak sosyal ve siyasal bir dönüşümün içindedir. Bu dönüşümü kütüphaneler ve kütüphanelere atfedilen anlam üzerinden takip edebiliriz. Kütüphaneye icra ettiği fonksiyondan ziyade siyasal yapının atfettiği anlam ile bakmak, bizleri tahlil edeceğimiz dönemin sosyal ve siyasal anlayışı hakkında daha olgun bir kanaate sevk edecektir. Z

MİNYATÜR: WIKIPEDIA.ORG

Matrakçı Nasuh. 16. yüzyıl Bağdat tasviri.
İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi. TY, nr. 5964, vr. 47[b].

İnsanlığın büyük hazinesi BEYTÜLHİKME

MUSTAFA DEMİRCİ

ABBASİLERİN kendilerinden önce yaşamış medeniyetlerin, kültürlerin, dinlerin ve halkların kaybolmaya yüz tutmuş eserlerini toplayarak dünyanın en kıymetli yazma eser kütüphanesini kurmaları kültür tarihinin önemli hadiselerinden biridir. 750 yılında tarih sahnesine çıktıktan hemen sonra Bağdat'ı kuran Abbasiler, başkentlerini eşsiz bir kütüphane ile taçlandırdılar. Bu, antikçağdan geriye kalan yazılı mirası bir araya toplayan kütüphanenin, yani Beytülhikmenin hikayesidir.

Abbasiler, Emevilerden farklı bir siyaset benimsediler: Fetihleri durdurdular, mevaliye yapılan ayrıma son verdiler, fethedilen bölgelerdeki halkların Müslümanlaşmasına ve gönüllerinin kazanılmasa gayret ettiler. Ülkenin imarına ve şehirleşmeye öncelik verdiler. Bilim, kültür ve sanat hayatını desteklediler. Bağdat kurulduktan sonra eski dünyanın bilimsel ve kültürel birikimi burada toplanmaya başlandı. Bunun sebebi sadece merak değildi. Büyük fetihlerle İslam geniş bir coğrafyaya yayılmış, Müslümanlar farklı toplumlarla bir arada yaşamaya başlamış, kadim din ve düşünce sistemlerinin hücumuna maruz kalmışlardı. Bu, Müslümanlar için çok ciddi bir meydan okumaydı. Ayrıca İslam çatısı altında tezahür eden farklı görüşler de endişe vericiydi. Meseleye realist yaklaşan Abbasi idarecileri ve âlimleri iki çözüm yoluna başvurdular. Bunlardan biri eski medeniyetlerin tecrübelerinden faydalanmak ve diğer yandan da İsla-

mın temel kaynaklarına başvurmaktı. İslamî ilimlerin teşekkül süreciyle, eski medeniyetlerin bilim ve felsefe geleneklerinin tevarüs edilmesi takriben aynı döneme denk gelmektedir. Abbasilerin içinden geçtiği bu durumu İbn Haldun şu cümleler ile özetler: "Müslümanlar, yerleşik hayata geçtikten sonra ilimle ve felsefeyle uğraşmaya başladılar. (...) Bu nedenle Halife Mansur, Bizans İmparatoruna haber göndererek matematik kitaplarının gönderilmesini istedi. (...) İmparator da ona Eucleides'in kitabını ve fizik konusunda bazı eserler gönderdi." Gelen kitaplar arasında, Öklid'in *Usûlü'l-hendese* ve *Elemento Geometria*'sı, Hipokrat'ın ve Galinos'un tıp ve fen bilimleriyle ilgili kitapları ile Batlamyus'un *el-Mecistî* adlı eseri de bulunmaktaydı.

O dönemde kitap yazımında kullanılan malzeme çok sınırlıydı. Kâğıt kullanımı henüz yaygın değildi, papirüs ve parşömen çok pahalıydı. Mürekkep ve kalem kullanımı da son derece sınırlıydı. Bu yüzden yazının icadından bunca zaman sonra bile düşüncenin yazıya geçmesi ve kaydedilmesi oldukça zordu. Müslümanların 711 yılında Basra'da kâğıt atölyelerini kurarak, maliyeti çok düşük kâğıt üretmenin yollarını bulmaları kültür tarihinde büyük bir dönüm noktasıdır. Müslümanların kâğıt yapımını 751'deki Talas Savaşından sonra esir aldıkları Çinlilerden öğrendikleri ileri sürülse de bu doğru değildir. Zira Çinliler asırlardır kâğıt üretiyorlardı fakat kullandıkları teknik yüzünden imal edilen kâğıt miktarı az olduğu gibi pahalıydı. Müslümanlar kâğıt yapımında ağaç kabukları yerine kumaş ve dokuma atölyelerinde biriken atıkları ve paçavraları kullanmayı tercih ettiler. Maliyeti düşen kâğıt böylece günlük hayatın bir parçası haline geldi. Kâğıdın ucuzlamasıyla birlikte şifahi olarak devam eden bilgi aktarımının (rivayet) yerine yazarak çoğaltılması ve yayılması aldı. Bundan sonra bütün bilgi alanlarında eserler yazılmaya ve daha önce ezberlenerek korunan bilgiler artık kağıda geçirilmeye başlandı. Hatip el-Bağdadi *Takyidu'l-'ilm* (İlmin Kaybedilmesi) adlı kitabında bu dönemde hadislerin nasıl yazıya geçirildiğini anlatmaktadır. Kitabın içindeki "ilim göğüslerdedir (hafızadadır), satırlarda değil" özdeyişi, tam da bu dönüşüme karşı geleneğin direncini özetler. Artık önemli metinler dışında gündelik bilgiler de yazılmaya başlanır.

Abbasiler işte bu böyle bir vasatta İran geleneğinde olduğu gibi saraylarında bir kütüphane kurdular, kıymetli eserlere sahip çıktılar ve bu eserleri tercüme edecek bilginleri desteklediler. Bu kütüphaneye 'hikmet' ya da 'felsefe' hazineleri anlamında "Hizânetülhikme" adını verdiler. Bu özelliğiyle Hizânetülhikme İslam dünyasında kurulan, bilinen en eski ve ilk kamu kütüphanesi olma özelliğini taşımaktadır.

Abbasi halifeleri kaybolma tehlikesi ile karşı karşıya olan geç antikçağ yazılı eserlerinin toplanması ve korunması hususunda büyük bir çaba sarf ettiler. Özellikle 4. yüzyıl başlarında Roma'nın Hıristiyanlaşmasından sonra Helen bilim ve felsefe eserlerine, mekteplerine ve üstatlarına karşı olumsuz bir tavır gelişmişti. Bunlar pagan döneminin kültürünü temsil ediyorlardı ve Hıristiyanlık için de tehlikeliydiler. Bu yüzden Nasturi-Süryani kilise babaları öğrencileri, kitapları ve birikimleri ile Doğu ve İran topraklarına göç etmişlerdi. Özellikle Yukarı Mezopotamya'da başta Harran, Urfa, Nusaybin gibi şehirlerde irili ufaklı altmışa yakın okul vardı. İran'da Cündişapur şehri bu şekilde ortaya çıkmıştı. Bu okullar Grek bilim ve felsefesinin mirasının taşıyıcıları idiler.

Abbasi halifeleri, özellikle bu kitapları toplamak ve kütüphanelerine kazandırmak için özel bir gayret gösterdiler. Halife Mansur gerek Roma dünyasından gerekse İran ve Hint dünyasından getirilen kitapların saray bünyesindeki Hizânetülhikmede korunmasını istiyordu. Halife Mehdi döneminde tehlikeli olmaya başlayan zındıklarla mücadelede 'cedel' usulünün Müslümanlar tarafından da kullanılması için halife, Aristo'nun diyalektik sanatıyla ilgili yazdığı *Topika* adlı kitabının peşine düşer. Nihayet 782 yılında *Topika*'nın bir nüshasını Musul yakınlarındaki bir Nasturi kilisesinde bulur ve buradaki Nasturi rahibi I. Timothcos'a tercüme ettirir. Yine bu dönemde Rum asıllı Theophilos b. Tuma er-Ruhavi (785), Musul'daki bir manastırda Homeres'un *İlyada* ve *Odysseia*'sının yılan derisine yazılmış nüshalarını ele geçirmiş, sonra da Arapçaya tercüme etmiştir. Ayrıca Aristo'nun *Organon* adlı eserinin son kitabı olan *De Sophisticis Elenchisi* Yunancadan Süryaniceye çevrilmiştir.

Harun Reşid Anadolu üzerine yaptığı bir seferde, Ankara kalesindeki bir kütüphane ele geçirilmişti. Ele geçen kütüphanedeki kitaplar daha çok eski Yunan bilginlerinin yazdığı matematik, tıp, felsefe ve astronomiyle ilgiliydi. Yunan felsefesine ve medeniyetine özel bir ilgi duyduğunu bildiğimiz Halife Me'mun döneminde (812-832) Roma şehirlerinden çok kıymetli kitaplar getirildi. Me'mun, Bizans imparatoruna elindeki felsefeyle ilgili kitapları göndermesi için bir mektup yazdı. Me'mun, Bizans hükümdarı III. Mihail'e karşı kazandığı savaşın tazminatı olarak da sadece elindeki Yunanca yazmalarını istemişti. Kaynaklar bu kitapların teslimi konusunda Romalıların arasındaki tartışmaları aktardıktan sonra beş yük kitabın halifenin elçilerine teslim edildiğini yazar. Getirilen kitapların içinde Eflatun, Aristo, Hipokrat, Arşimed, Galinos, Apollonius ve Batlamyus'un kitapları bulunmaktadır. Bu kitapların arasında antikçağın en kıymetli bilimsel eserlerinden biri kabul edilen ve geometrinin temelini oluşturan Bergamalı (Perge) Apollonios'un (MÖ 190), konilerle ilgili sekiz kitaptan oluşan *Konika (Kitabu'l-mabrütiyyat)* adlı kitabının ilk bölümü de bulunuyordu.

Me'mun, Bizans hükümdarı V. Leon'dan (813-820) kitap almaları için aralarında Haccac b. Matar, Yahya b. Batrik, Beytülhikmenin yöneticisi (Şahib) Selm, bir rivayete göre Süryani hekimi Yuhanna b. Maseveyh'in de bulunduğu bir heyeti kıymetli hediyelerle birlikte Konstantiniye'ye göndermişti. Yahya b. Batrik, Kostantiniye'de felsefe kitaplarını nasıl bulduklarını şöyle anlatmaktadır: "Filozofların eserlerinin saklandığı bütün mabetleri gezdim. Aradığım kitapları bulunma ihtimali olan bütün rahiplerle tanıştım. Nihayet Askelipos'un kendisi için yaptırdığı mabede vardım. Bir yolunu bularak kitapların bulunduğu mabede girmeyi başardım. Aradıklarımı bulmuştum ve onları elde ederek geri döndüm. Şimdi onu Yunancadan Arapçaya çevirmekteyim..."

Abbasilerin hedefi elbette sadece Roma değildi, kendi toprakları üzerindeki mirası da toplama gayreti içindeydiler. Daha Abbasilerin kurulduğu yıllarda İranlı katip İbn Mukaffa İran tarihine, siyaset geleneğine ve efsanelerine dair birçok kitabı Pehleviceden Arapçaya çevirerek Halife Mansur'a sunmuştu. Aynı müellif Hindistan'dan gelen *Kelile ve Dimne*'yi ve Aristo'nun *Orgonan*larını da Arapçaya çevirerek üç büyük medeniyetinin klasiklerini İslam kültürüne kazandırmıştı. Cündişapur'daki tıp aka-

demisindeki baştabip Curcis b. Cebrail Buhtişu'nun (ö. 769) önderliğindeki tabiplerin Bağdat'a göç etmesi çok önemli gelişmeleri beraberinde getirdi. Hasan b. Sehl, ünlü gök bilimci Fazl b. Nevbaht, ünlü mütercim ve siyaset bilimci Abdullah b. Mukaffa olmak üzere İranlı bürokratların etkisi ile Perslere, Yunanlılara ve Süryanilere ait yazmaların toplanmasını sağlıyordu. Bu iki grubun yanında Hintli Sindbad ve Rahhak el-Hindi, İhrahim el-Fezari, Yahudi Maşallah gibi çok değişik köken ve inançtan tanınmış bilgin, filozof ve mütercim bir araya getirilmişti. Bu dönemde burada Sanskritçe, Farsça ve Grekçe kitapların toplandığı, bazı şahıslar tarafından tercüme edildiği bilinmektedir.

Harun Reşid döneminde ise Budizmin ikinci merkezi sayılan Belh'teki Newvihara Budist külliyesindeki Hint, İran ve Doğu kültürüne ait kitaplar Bermekiler tarafından bu kütüphaneye dahil edilmiştir. Yuhanna b. Maseveyh Cundişapur medresesinin bir benzerini de Bağdat'a kurması için Harun Reşid'i teşvik ediyordu. Bu dönemde Süryani mütercim ve tabip Yuhanna b. Maseveyh ve İranlı gök bilimci Ebu Sehl Fazl b. Nevbaht başkanlığında İranlı, Hintli, Süryani bilginler için ayrı bölümler oluşturulmuştu. Abbasilerin bu ilk dönemlerdeki özellikle geçmiş milletlere ve medeniyetlere ait kitap sevdası, adeta 19 ve 20. yüzyıldaki Avrupalı ve Amerikalı devletlerin yazma eserler koleksiyonları için yaptıkları çalışmaları hatırlatmaktadır.

Me'mun dönemindeki dinî ve siyasi tartışmaların artmasına bağlı olarak İslamın ilahiyat konularını akılcı ve felsefi modaliteler ile savunan Mutezilenin önem kazanması, Abbasilerin Mutezileyi resmî mezhep haline getirmesi, Hizânetülhikmeyi Mutezilenin felsefi argümanlarını destekleyen bir merkez haline getirdi. Kurumsal yapısı genişleyerek bir kütüphaneden öte bir yapıya büründüğünden artık kaynaklarda ondan Beytülhikme olarak zikrediliyordu. Hizâne, hikmet ve beyt kavramlarının semantik gelişiminden Beytülhikmenin başlangıçta bir kütüphane olarak teşekkül ettiğini göstermektedir.

Zamanla kütüphane etrafında yeni birimlerin oluşması, kitap sayısının artması, çalışanların çoğalması ve dinî-siyasi misyonuna bağlı olarak büyük bir kurum haline geldiği söylenebilir. Eski bir İranlı astronom ve filozof olan Yahya b. Ebi Mansur burayı bölümlere göre yeniden düzenlemekle görevlendirilir. Geniş okuma salonları, tercüme birimleri ve ihtisas kütüphanesine bir de rasathane eklenir. Ayrıca astronomi ve coğrafi ölçümler için müstakil birimler kurulur. Kütüphane, rasathane ve tercüme bölümlerinden oluşan Beytülhikme böylece gerçek anlamda bir akademiye dönüşür.

Bu kurumun en başında devrin önde gelen bilim adamlarının görevlendirildiği Sâhibu Beytülhikme denilen şahıslar bulunuyordu. Onun emri altında çalışan mütercimler, hazinler, müstensihler, astronomlar ve diğer bilim dallarına ait ilmî gruplar mevcuttu. Bunun yanı sıra mücellitler, kitapların servisini yapan münâviller, nüshaları çoğaltan katipler, kâğıt ve sahaflık hizmetini yapan verrâklar ve diğer ara hizmetçilerden meydana gelen hizmet personeli görev yapmaktaydı. İbn Nedim kitabının ilk bölümünde mücellitlerin isimlerini zikreder ve "İbn Ebi Haris" adında birisinin Me'mun'un Hizânetülhikmesinde kitap ciltlediğini aktarır.

Beytülhikmeye Grekçe, Yunanca, Pehlevice, Hintçe, Kıptice, Aramice, Soğdca, Süryanice ve Sanskritçe dillerinde yazılmış felsefe, mantık, matematik, tıp, mühendislik, astronomi, tarih, coğrafya ile ilgili kitaplar toplanmıştır. İbn Nedim ayrıca kitabında Roma topraklarından, Akdeniz adalarından, Anadolu'da Ankara, Antalya ve Kostantinopol'den tıp, matematik, astronomi ve felsefe kitaplarının Bağdat'a getiriliş hikayesini de anlatır. Başlangıçta tercümeler ağırlıklı olarak Süryaniceden yapılıyordu. Aristo, Platon, Galen, Hipokrat, Porfirios gibi ilkçağ bilginlerinin eserleri Arapçadan önce Süryaniceye çevrilmişti. Tercüme edilen kitapların redaksiyonu ve Arapçaya uygunluğunu kontrol eden bilginler de bulunuyordu. Mesela Ebu Ya'kup İshak el-Kindi, Yunancadan tercüme edilen kitaplarda Yunanca felsefî ve ilmî kavramların Arapçaya adaptasyonu ile ilgili çalışmalarda bulunuyordu. İbn Ebi Usaybia, sadece Yunanca eserlerin tercümesi ile ilgili 47 mütercimin ismini vermektedir. Bu listede Farsçadan tercüme yapan 16 mütercimin de ismi vardır. Ayrıca üç kişinin de Sanskritçeden çeviriler yaptığı bilinmektedir. Daha önce Arapçaya çevrilen ve artık tercümesi yetersiz görülen kitaplar ya tekrar gözden geçilerek düzeltiliyor ya da yeniden tercüme ediliyordu. Musa el-Harizmî, Sehl b. Harun, Huneyn b. İshak, İshak b. Huneyn gibi kişiler tercüme ve danışmanlık yapıyorlardı. Tercümelerin yanında tıp, astronomi ve diğer alanlarda ilmî heyetler oluşturulmuştu. Bu gözlem aletleri ile astronomik ölçümler yapılmaktaydı. Kozmografik haritalar ile zicler de burada hazırlanmaktaydı.

Beytülhikmenin giderleri doğrudan halifeler tarafından karşılanmaktaydı. Huneyn b. İshak, yaptığı bir tercüme kitabının önsözünde, halifelerin bu eserlerin tercümesi için kitabın ağırlığınca altın verdiğini, bu sebeple kâğıtları kalın ve harfleri büyük yazdıklarını itiraf eder. Kurumun geleceğini de garantiye alarak, vakıf gelirleri ve bol iktalarla mali kaynaklar sağlanmıştı. Sadece Grekçeden yapılan tercümeler için 300 bin dinar harcandığı bilinmektedir.

Beytülhikme 9. asırdan sonra sadece bir kütüphane olarak kaldı. İbn Nedim 10. yüzyılın sonunda kaleme aldığı kitabında en nadir eserleri burada gördüğünü yazar. Burası hakkında son bilgiyi veren Kalkaşendi, 1258 yılında Hülagu tarafından Bağdat'ın istilası sırasında Beytülhikmenin de tamamen tahrip edildiğini dile getirir.

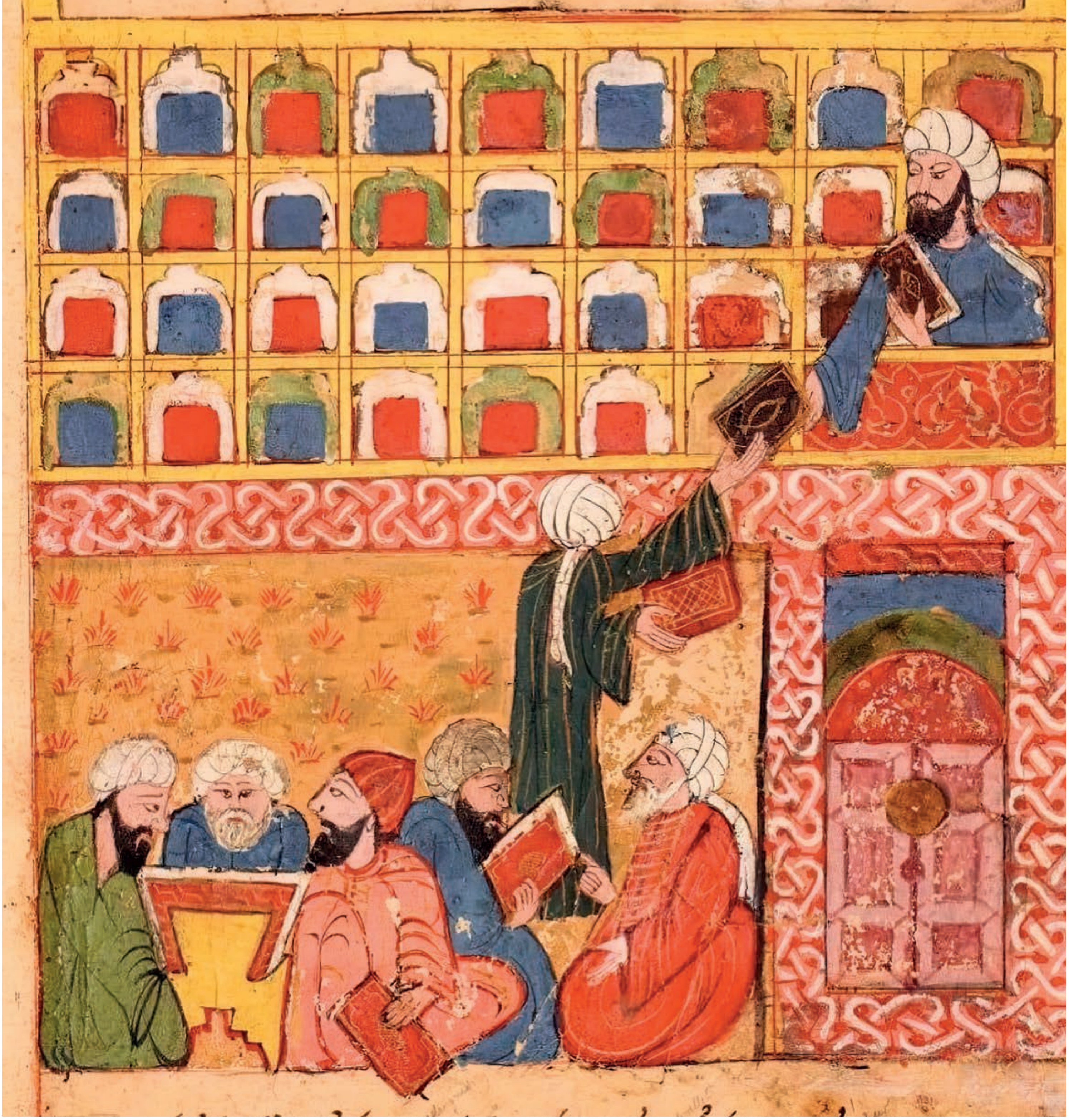
Beytülhikme pek çok açıdan İslam bilim tarihinde bir dönüm noktasıdır: Öncelikle insanlığın o zamana kadar geliştirdiği ilmî mirası toplayarak İslam bilimlerinin gelişeceği 'prima meteria'yı oluşturduğu gibi İslam medeniyetinin de ilk kütüphanesi oldu.

İkinci olarak insanlığın en temel hazinesi değerindeki bu eserlerin muhafazası ve günümüze kadar ulaşmasını sağladı. Şayet Müslümanlar bu eserlere sahip çıkıp korumasalardı, Avrupa Rönesansını tetikleyen Yunan klasiklerine ulaşmak asla mümkün olmayacaktı.

Üçüncü olarak Yunan felsefesi temelinde bir felsefî geleneğin (meşşai) oluşmasının temeli atıldı. Z

KAYNAKÇA

¶ Dimitri Gutas, *Yunanca Düşünce Arapça Kültür.* çev: Lütfi Şimşek, İstanbul: 2003.
¶ Hadr Ahmed Atallah, *Beytü'l Hikmefi Asri'l-Abbasiyyin*, Daru'l-Firi'l-Arabi, Kahire: (t.y.).
¶ Hareci, *'Uyunu'l-Enba' fi Tabakôti'l-Etibba*, Thk. Nizar Rıza, Daru'l-Mektebetu'l Hayat, Beyrut: (t.y.).
¶ İbn Ebi 'Usaybia, Muvaffakuddin Ebi'l Abbas Ahmet b. Kasım b. Hanife b. Yunus es-Sadi el İbn Nedim, Ferec Muhammed b. Ebi Yakup b. İshak, "el-Fihrist", Thk: Rıza, Daru'l-Mesire, Tahran: 1988.
¶ Mustafa Demirci, "Antik Yunan Kitaplarının Abbasiler Bağdat'ına Yolculuğu". *İslamiyat Dergisi*, c. VII (2), Ankara: 2004, s. 43-60.
¶ Mustafa Demirci, "Antik Bilim ve Düşünce Mirasının İslam Dünyasına Tercümesinde Abbasilerin Kurduğu Beytü'l-Hikme'nin Rolü", *Muhafazakâr Düşünce*, XI/44, 2015, s. 99-119.
¶ Mustafa Demirci, *Beytü'l-Hikme,* İstanbul: 1996.

Çok fonksiyonlu bir kütüphane
DARÜLHİKME

ADNAN DEMİRCAN

Hariri'nin *Makamat* adlı eserinin 13. yüzyıl nüshasından en eski kütüphane tasviri. John Rylands Library, Arabic MS 680. ®

İSLAM tarihinde iz bırakan devletlerden biri de Fatımîlerdir. Tunus'ta tarih sahnesine çıkan Fatimîler, Hz. Fatıma'ya nispetle bu ismi kullandılar. 969'da Muiz-Lidinillah döneminde Mısır'ı ele geçirdiler ve devletin merkezini Mısır'a taşıdılar. Bu dönemde siyasi açıdan güçlenen Fatimîler dinî nüfuz alanlarını da genişlettiler. Fustat şehri yakınlarına kurdukları Kahire'yi başkent yaptılar ve kısa sürede şehir ilmî ve kültürel bir merkeze dönüştü. Ezher Camii ve medresesi bu dönemde kuruldu.

Hemen belirtmek gerekir ki Fatimîler için ilmî ve kültürel faaliyetlerin ideolojik bir boyutu da vardı. Zira kendi mezheplerini yaymak amacıyla görevlendirdikleri dâîleri iyi yetiştirmeleri gerekiyordu. Eğitim faaliyetlerinin yoğun bir şekilde sürdürüldüğü bu dönemde kütüphaneler de kuruldu.

1004'te Hâkim Biemrillah döneminde (996-1021) kurulan ve büyük bir kütüphanesi olan Darülhikme, Fatimîlerin ilmî ve kültürel faaliyetlere gösterdikleri ihtimamın en somut göstergelerinden biridir. Darülhikme, Aziz Billah döneminde (975-996) inşa edilen Kasru's-Sağir'in (Kasru'l-Garbi) müştemilatı içinde yer alıyordu. Mecalisü'l-Hikme adıyla organize edilen ilmî toplantıların yapıldığı kurum, İsmâili inanç açısından oldukça önemliydi. Darülhikme, "hikmet (bilgelik) evi" olarak Türkçeye çevrilebilir. Hz. Peygamberin "Ben bilgelik eviyim, Ali de onun kapısıdır" dediği nakledilmektedir.

Darülhikmenin kurulmasından sonra saray kütüphanelerindeki kitaplar buraya taşınarak umumun hizmetine sunuldu. Ayrıca Saray mensuplarının ve diğer devlet adamlarının da derslere katılması Darülhikmenin gelişmesinde etkili olmuştur. Mesela halifenin derse katıldığı gün, dâî tarafından istinsah edilen bir kitap halifeye arz edilir, onun onayı alındıktan sonra kitap çoğaltılarak başka yerlere gönderilirdi.

Darülhikmenin kurumsal kimliğinin oluşması ve devamlılığı için bazı önlemler alınmış, vakfedilen mülklerle bir kaynak oluşturulmuştur. Buradaki görevliler ve âlimler ücretlerini tahsis edilen vakıflardan ve yöneticilerin destekleriyle oluşturulan bütçeden alıyorlardı. Darülhikmedeki derslerde ilk dönemlerde sünni halkın memnuniyeti önemsenmiş ve Şiî âlimlerin yanında sünni âlimler de vazifeler üstlenmiştir. Ancak mezhebî taassubun arttığı dönemlerde durum değişmiştir.

Fatmîlerin Darülhikmenin teşekkülünde Abbasi Devletinin başkenti Bağdat'ta bulunan Beytülhikmeden esinlendikleri iddia edilir. Bu görüş doğruluk payı taşısa da iki kurum arasında ciddi farklılıklar mevcuttur. Beytülhikme çeviri faaliyetleriyle önplana çıkarken Darülhikme ilmî toplantılar ve eğitimiyle şöhret kazanmıştı.

Eğitim ve ilmî çalışmaların yanında Darülhikmeyi önemli kılan bir özelliği de kütüphanesiydi. Zenginliğiyle dikkat çeken kütüphane İsmâili âlimlerin yazdıkları kitapların yanında İslam dünyasının ürettiği her türlü kitaba yer vermekteydi. Örneğin kütüphanede *Taberî Tarihi*'nin biri tezhipli, müellif nüshası olmak üzere 1200 nüshasının bulunduğu anlatılır.

Darülhikmedeki kitap sayısı için 100 binden 2 milyona kadar değişen abartılı rakamlar verilse de bunları doğrulamak neredeyse imkansızdır. Ancak araştırma ve eğitim merkezi olduğu için burada 10 binlerce kitabın ilim ehlinin istifadesine sunulduğu kesindir. Saray kütüphanelerinin kuruma verilmesi kütüphanenin kuruluşundan itibaren zengin bir koleksiyona sahip olmasını sağlamıştır. Öte yandan dinamik bir kurumun içinde olması dolayısıyla kütüphanenin hızla büyümesi mümkün olmuştur. Kuruluş yıllarında çeşitliliğin hakim olduğu koleksiyon zayıflamış ve zamanla Şiî/İsmâili mezhebinin kitaplarıyla sınırlı kalmıştır. Diğer kitaplar Ezher gibi kurumlara gönderilmiştir.

Farklı ilim dallarına ait odaların yanısıra ders ve toplantı salonları da binanın müştemilatı arasında gösterilmektedir. Odalarda bulunan raflara yatay olarak yerleştirilen kitaplar muhtevalarına göre bir tasnife tabi tutulmuştu.

Darülhikme, Müstansır Billah döneminde 1068'de maaşları ödenmeyen askerler tarafından yağmalanmış ve zarar görmüştür. Yenilenerek kısa süre sonra yeniden açılan kurum, 1123'te görüş ayrılıkları yüzünden kapatılmıştır. Âmir Biahkâmillah döneminde açılsa da 1171'de Selâhaddin Eyyûbî, Fatımî hilafetine son verince Darülhikme de kapatıldı ve yerine bir Şafiî medresesi açıldı.

167 yıl hem eğitim hem araştırma hem de kütüphanecilik hizmeti veren Darülhikme, İslam dünyasının ilme ve kitaba verdiği önemin bir tezahürüdür. Ancak mezhebî taassup kurumun katkısını sınırlamıştır. Bu sebeple Bağdat'ta kurulan Beytülhikme kadar etkili olduğunu söylemek zordur. Z

KAYNAKÇA

¶ Asri Çubukcu, "Muiz-Lidînillâh", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*.
¶ Ebû İsa Muhammed b. İsa et-Tirmizî, *Sunenu't-Tirmizî*, Nşr. Ahmed Muhammed Şâkir, Fuâd Abdulbaki, I-V, Mısır: Şirketu Mustafa el-Bâbî el-Halebî, 1395/1975.
¶ Eymen Fuâd Seyyid, "Fâtımîler", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*.
¶ Havva İslam Çelik, *İslam Kültür ve Medeniyet Tarihinde Daru'l-Hikme*, Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2019.
¶ Mahmut Kaya, "Dârülhikme", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*.
¶ Mustafa Kılıç, "Fâtımî Halifesi el-Hâkim'e Karşı Ebû Rekve İsyanı ve Abbasî-Fâtımî Rekabetinin Bir Örneği Olarak Dâru'l-Hikme", *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, 8 (1), 2008.
¶ Mustafa İsmet Uzun, "Ezher", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*.
¶ Tirmizi, *Sünen*, V, 637, hadis no: 3723.

ENDÜLÜS KÜTÜPHANELERİ

LÜTFİ ŞEYBAN

ENDÜLÜS Emevi halifesi II. Hakem'in ilme düşkünlüğü Kurtuba Sarayında ortaçağın en büyük kütüphanelerinden birinin teşekkül etmesini sağlamıştır. Hakem bilimin hemen her alanında, erişebildiği her memleketten değerli kitapları sarayında bir araya getirmiştir.

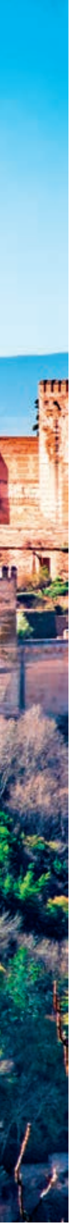
Endülüs tarihçileri onun kitap toplama sevdasına *el-cemmâ' li'l-kütüb* (çok kitap toplayıcı) sıfatını kendisine yakıştırarak vurgu yapmaktadırlar. Endülüslü tarihçi İbn Hayyân, Hakem'in bütün ilim dallarına, özellikle şer'î ilimlere, Arap tarihi ve edebiyatına, her beldeden hadis ravilerini yanında toplayarak hadis ilmine, ulema meclislerini yaygınlaştırmaya ve kitap biriktirmeye olan düşkünlüğünü zikretmektedir.

Halife başta Bağdat, Dımaşk, Kahire ve İskenderiye olmak üzere pek çok şehre sevk ettiği kitap uzmanı adamları sayesinde oralarda yaşayan âlimlerin eserlerini saray kütüphanesine kazandırdı. Bu görevliler âlimlerle devamlı irtibat halinde bulunarak telif edilen eserlerin ilk nüshalarını ya da nadir pek çok kitabın birer nüshasını satın alarak Kurtuba'ya yolladılar. Aynı konuda tüccarlardan da yararlanılmaktaydı. Yüksek teşvik miktarını duyan bazı âlimler de kitaplarının bir nüshasını gönüllü olarak gönderiyorlardı.

Hakem'in sarayında kitap sanatları alanında nâsıh, muhakkik, musannif, mücellit, müzehhib ve musavvir gibi pek çok uzman çalışmaktaydı. Kendisi bu uğurda daha evvel kimsenin göstermediği gayreti göstermiş, kimsenin harcamadığı kadar altın sarf etmiş ve sonuçta eşine benzerine az rastlanan büyük bir kitap hazinesine sahip olmuştu. Öyle ki, sayısı sürekli artan kitapları hilafet köşkünün salonları almaz olunca, köşkün yakınına özel bir kütüphane inşa ettirdi. Kütüphanenin mimarisi, tertibi ve düzeniyle uzman mimarlar ilgilendi. Hilafet köşkündeki kütüphanenin sorumlularından nakledilen rivayete göre kitap adlarının yazılı olduğu fihrist ya da katalogların sayısı 44'tü ve her bir katalogda 50 yaprak mevcuttu. Yani kütüphanenin toplam mevcudu 400 bin ile 600 bin cilt kitap arasındaydı. Kaynaklarda bu kitapların bir yerden bir yere nakledilebilmesi için 6 aylık bir süre gerektiği ifade edilmektedir.

Halife devasa kütüphanesinin idaresini kardeşi Abdülaziz'e vermiş, Kurtuba Medresesi ile hocalarının sorumluluğunu da diğer kardeşi Münzir'e tevdi etmişti. Kendisi ise ilim erbabı dostlarıyla birlikte Medînetüzzehrâ'da huzur içinde vakit geçiriyordu.

II. Hakem, yazdığı kitabın ilk nüshasını kendisine göndermesi karşılığında pek çok âlime cömertçe ödüller vadetti. Mesela Ebü'l-Ferec el-İsfahânî'ye (ö. 967) kitabı *el-Egânî*'nin

Granada, Elhamra Sarayı.

FOTOĞRAF: SHUTTERSTOCK

ilk nüshası için 1000 dinar göndermişti. İsfahânî de bu ihsan karşısında kitabının ilk nüshasını, Bağdat çevresinden hiç kimseye vermeden evvel, kendisinin de mensubu olduğu Ümeyyeoğullarının (Emevîler) ensabını ve tarihini yazdığı başka bir kitabıyla birlikte Kurtuba'ya gönderdi. Bundan fevkalade memnuniyet duyan halife, yazara verdiği ödülü daha da artırdı.

Halife, benzer bir anlaşmayı Kadı Ebubekir el-Ebherî ile de yapmıştı. Kadının İbn Abdülhakem'in *el-Muhtasar*'ına yazdığı şerhinin ilk nüshasına karşılık yüklü miktarda altın gönderdi. Aynı şekilde memnun ederek kitabının ilk nüshasını satın aldığı veya ilminden istifade etmek için Endülüs'e davet ettiği âlimlerden bazıları şunlardır: III. Abdurrahman zamanında Maşrık'tan 941 yılında Endülüs'e davetle gelen ve hükümdarın himayesinde kitaplarını telif ederken bir yandan da Endülüs halkına bilgisini aktaran lisan âlimi Ebu Alî el-Kâlî (ö. 967), *Kudâtü Kurtuba* adlı tabakat kitabıyla tanınan Endülüslü âlim Muhammed b. Hâris el-Huşenî (ö. 971), *el-Muhtasar li târîhi't-Taberî* adlı eseriyle bilinen devlet kâtibi Ureyb b. Sa'd (ö. 980) ve *el-Maârif fî ahbâri Kûreti İlbîre* adlı kitabın müellifi Mutarrif b. İsâ el-Gassânî ile hadis âlimi Ebu Muhammed İbrahim b. Muhammed el-Usaylî (ö. 1001).

Bu dönemde kitap biriktirme merakı sadece Hakem'e has değildi. Toplumun ileri gelenleri ve bilginler de özel kütüphaneler kurmuşlardı. Bu yüzden Kurtuba'daki kitap çarşısı şehrin en meşhur ve en hareketli yerlerindendi. Bütün Endülüs devirlerinde emirler ve vezirler kitap telifini ve Maşrık'ta telif edilen eserlerin Endülüs'e getirilmesini teşvik etmişlerdir. Yalnız Meriye'de vezir Ahmed b. Abbas'a ait kütüphanedeki kitapların binlerce cildi bulduğu kaydedilmektedir.

Kitap toplama ve okumaya karşı olan yoğun ilgiyi Endülüslü Hıristiyanlarda ve Yahudilerde de görmek mümkündü. Onların ekserisi Arapçayı öğreniyor ve İslam edebiyatı, bilim ve felsefesiyle uğraşmaktan zevk alıyorlardı. Bunların en meşhurlarından biri Yahudi tabip Hasdây b. İshak Şabrût idi. Kendisi III. Abdurrahman'ın veziri ve Hakem'in özel tabibiydi. Hakem'in teşvikiyle ve himayesinde Kurtuba Yahudilerinin bilginleri yazı dili olarak Arapçayı kullanıyor ve bu dilde çeşitli kitaplar yazıyorlardı. Nitekim daha sonraları Endülüs'ün meşhur kütüphanelerinden biri, Gırnata emiri Bâdis b. Habbûs ez-Zîrî'nin (1038-1073) veziri Yahudi Yûsuf b. İsmail b. Nağrâle'ninki olacaktır.

Ne yazık ki II. Hakem'in muhteşem kütüphanesi ancak yarım asır kadar varlığını muhafaza edebildi. 1002'de Hâcib el-Mansûr'un vefatından sonra oğullarından Abdullah'ın sebep olduğu 1009 yılında çıkan çatışmalar ve çeyrek asır süren büyük iç karışıklık (*el-fitnetü'l-kübrâ*) sırasında Kurtubalı âlimlerin çoğu şehri terk etti. Onlarca bölgede ve şehirde bağımsızlığını ilan eden Endülüs'ün yerel hanedanlarına sığındılar. Aynı şekilde Kurtuba kütüphane ve kitaplıklarında bulunan kitaplar ya yağmalandı ya da şehirden göçen âlimlerle birlikte gitti.

Ortaçağ bütün İslam ülkelerinde olduğu gibi Endülüs'te de emir ya da hükümdarlardan destek görmenin, hatta seçkin sosyal tabakada yer almanın en emin yolu, ulema sınıfına dahil olmaktan geçmekteydi. Özellikle de "mezhep" diye adlandırılan hukuk okullarından herhangi birine mensup olmakla bir ilim adamı çok geniş profesyonel ve sosyal ağ ile ilişkiye geçmekteydi.

Endülüs'te himaye gören âlim ya da bilginler çok çeşitli millet ve meşrepten olabiliyordu. Bu himayenin en önemli şahitlerinden biri Araplar arasında er-Rebî' Mûsâ b. Zeyd adıyla bilinen Elviralı bilgin piskopos Ricimundo'dur. Kendisi Hakem'in sarayına esir olarak getirildikten sonra özel bir himayeye mazhar oldu ve Hakem'in de özel ilgi gösterdiği astroloji (*ilm-i felek*) ve felsefe ilimlerinde derinleşti. Kurtubalı bu deha, Arap ve Latin edebiyatlarına da hakimdi. Hakem'in babası Abdurrahman da Hıristiyan olmasına rağmen İbn Zeyd'i himayesine almış ve onun ilim yolundaki çabasını takdir etmişti.

II. Hakem'in parlak bir hükümdar olarak değeri Batılı bilim adamlarınca da takdir edilmiştir. Bazı tarihçiler ilmî faaliyetlerdeki başarısı sebebiyle Hakem için "aklın meyvelerini devşirip depolayıcı" gibi sıfatlar kullanırlarken onun çağını da Roma'dan sonra görülen en medeni ihtişam asrı olarak nitelendirmektedirler. Onlara göre Roma İspanyası'nda Gaius Octavius'un (ö. MÖ 59) kurduğu barış ortamını (*Pax Romana*) II. Hakem Müslüman İspanya'da tesis etmiş, hatta İmparator Augustus dönemi (MÖ 27-MS 14) 1000 yıl sonra Hakem eliyle yeniden canlandırılmıştır.

Endülüslü kadınların eğitim veya ilim tahsili konusunda erkeklerden pek aşağı kaldıkları söylenemez. Kadınlar arasından da fıkıh, hadis, feraiz ve diğer ilim dallarında uzmanlaşanlar çıkmıştır. Mesela Ümmü Said el-Kurtubiyye babası, dedesi ve ailedeki diğer ravilerden pek çok hadis rivayet etmiştir. Diğer bir âlime Ümmü'l-Hasen binti Ebu Cafer et-Tancâlî ise edebiyat alanında ünlenmişti. Âişe binti Ahmed el-Kurtubiyye de çeşitli ilimler, edebiyat, şiir, fasih konuşma konularında emsallerinden çok üstündü. Kendisinin çok iyi bir kütüphanesi de vardı.

Endülüs şehirlerinde Müslüman, Yahudi, Hıristiyan isteyen herkes kütüphanelerden yararlanabiliyordu. Aslında kütüphaneler birer yüksek tahsil yerleriydi. Çünkü oraya kitaplardan istifade etmek için gelen kişiler, her fırsatta kendi aralarında ilmî münazaralar yaparak bilgi ve fikir alışverişinnde bulunuyorlardı. Ulaşılan yüksek eğitim seviyesi sayesinde Endülüs'te dinî ilimler yanında müspet ilimlerde de pek çok bilgin yetişmişti. ■

SELÇUKLU KÜTÜPHANELERİ

HAŞİM ŞAHİN

GAZNELİLERİ 1040 Dandanakan Savaşında mağlup ederek bağımsızlıklarını ilan eden Selçuklular, muazzam bir medeniyet inşa eden Sasani ve Abbasi devletlerinin sadece siyasi değil aynı zamanda kültürel ve ilmî miraslarını da devraldılar. Selçuklu sultanları kuruluş döneminden itibaren âlimleri himaye ederek çok sayıda eserin vücut bulmasına katkı sağladılar.

Emevi ve Abbasi dönemlerinde olduğu gibi Selçuklular zamanında da hem cami, medrese, hastane vs. yapıların içerisinde bulunan kurumsal kütüphaneler hem de şahısların kendi gayretleriyle meydana getirdikleri hususi kütüphaneler vardı. Kütüphanenin işleyişinden "hazin" yahut "hafız-ı küttab" adı verilen görevli sorumluydu. Kitap satın almak, mevcut kitapları korumak, tahrip olan yahut cildi eskiyen kitapları tamir ettirmek, ödünç kitap alışverişini kontrol etmek onun vazifeleri arasındaydı.

BÜYÜK SELÇUKLU KÜTÜPHANELERİ

1055'te Tuğrul bey, Büveyhi hakimiyeti altındaki Abbasi hilafet merkezi Bağdat'ı ele geçirdiğinde şehir, Halife Me'mun devrindeki günlerinden hayli uzak olsa da hâlâ yüksek bir kültürü temsil ediyordu. Şehirde Büveyhi veziri Ebu Nasr Sâbur tarafından 993-994 yılında kurulan kütüphane oldukça zengin ve aktifti. Bu kütüphane 1059'da sultanın ikinci defa Bağdat'a geldiği sırada çıkan bir isyan sırasında

Çifte Minareli Medrese, Erzurum.

FOTOĞRAF: BJØRN CHRISTIAN TØRRISSEN

yağmalandı. Tuğrul beyin veziri Amidülmülk Kündürî yağmadan kurtardığı çok sayıda kitabı kendi kütüphanesine nakletti. Bu karar, insani yükümlülükle alakalı olduğu kadar, vezirin kitap aşığı olmasıyla da ilgiliydi.

Selçuklu ülkesinde kitaba düşkün olan tek isim Amidülmülk değildi. Sultan Alparslan, Melikşah, Sultan Sencer, Nizâmülmülk, Müeyyidülmülk, Gazzalî, Kuşeyrî de kitaba düşkünlükleriyle öne çıkan öne çıkan isimler arasındaydı. Sultan Sencer'in "Hızânetü's-Sultan" adı verilen bir şahsî kütüphanesi vardı. Selçukluların en kudretli veziri kabul edilen Nizâmülmülk kendi adıyla anılan ve her birinin müstakil birer kütüphanesi bulunan Nizâmiye medreselerini kurduğu gibi *Siyasetnâme* adını taşıyan bir de eser kaleme almıştı. Selçuklu döneminde en zengin koleksiyonlara Nizâmiye medreseleri sahipti ve Bağdat Nizâmiye Medresesine vakfedilen kitaplar büyük vezir tarafından kontrol edilirdi. Azamiye medreseleri de bu dönemde kütüphaneleri olan eğitim kurumlarındandı.

Bu dönemde kütüphaneleriyle öne çıkan bazı şehirlerden söz edilebilir. Devlete başkentlik yapmış Rey ve İsfahan'ın yanısıra Nişabur, Serahs, Hemedan, Belh, Dımaşk, Halep, Bağdat, Basra, Merv ve Kirman da kütüphaneleriyle meşhurdu. Bu kütüphanelerin kurulmasında Nizâmiye medreselerinin büyük etkisi olmuştu.

Kütüphane bakımından zengin olan şehirler arasında Bağdat, Abbasiler devrinden itibaren önemli bir kültür başkenti olması hasebiyle biraz daha öne çıkmaktaydı. Yukarıda sözünü ettiğimiz Ebu Nasr Sâbur'un kütüphanesinin yanısıra, Abbasiler devrinden beri mevcut olan Mustansiriye, Fahriye Medresesi, Ciliyye ve Mescid-i Zeydi kütüphaneleri şehirdeki diğer kütüphanelerdi. Meşhur İslam coğrafyacısı ve ortaçağ Selçuklu kütüphaneleri hakkında en değerli bilgilerin kaynağı olan Yâkut el-Hamevî kitaplarını Fahriye Medresesinin kütüphanesine bağışlamıştı. "Garsu'n-ni'me" lakabıyla tanınan Muhammed b. Hilal'in 10 bin kitaba sahip, oldukça zengin kütüphanesi de yine bu şehirdeydi.

Bununla birlikte Selçuklular devrinde Bağdat'taki kütüphanelerin en büyüğü şüphesiz Bağdat Nizâmiye Medresesi içerisindeki Darülkütüb'dü. Koleksiyonu 1194'te fütüvvet teşkilatını kuran meşhur Abbasi halifesi Nâsır Lidinillah tarafından hediye edilen binlerce cilt kitapla iyice zenginleşmişti.

Benzer şekilde Merv de kütüphane bakımından zengin bir Selçuklu şehriydi. Yâkut el-Hamevî, Merv kütüphanelerindeki kitapların çokluğu ve güzelliği karşısındaki hayranlığını dile getirmiştir. Hamevî'nin verdiği bilgilere göre şehirde 10 kütüphane vardı. Bunlardan Aziziye Kütüphanesi Sultan Sencer'in şerbetçisi İzzeddin Ebû Bekir Atik Zencânî tarafından kurulmuştu ve içerisinde 12 bin cilt kitap bulunuyordu. Zamiriyye Kütüphanesinde ise her biri 200 altın değerinde 2 bin kitap yer alıyordu. Yâkut el-Hamevî, kitapları alıp kullanmanın çok kolay olduğu bu şehirde 200 altın değerindeki kitapları evine götürmüş, onları "otlakta koyunların bol bulamadıkları otları otladıkları gibi doyasıya okumuş" ve meşhur *Mucemü'l-Buldan* isimli eserini bu kitaplardan faydalanarak yazmıştı. Hamevî'nin sözünü ettiği bu kütüphanelerden bazılarının Samâniler devrinde kurulmuş olması, bölgedeki ilim geleneği ve kütüphane kurma kültürünün Selçuklu öncesi döneme kadar uzandığını göstermektedir.

TÜRKİYE SELÇUKLU KÜTÜPHANELERİ

1076'da İznik'i ele geçiren Süleyman Şah tarafından Selçukluların Anadolu kolu olarak kurulan Türkiye Selçukluları devrinde âlimler himaye edilmiş, medreseler, kervansaraylar, zaviyeler, hastaneler inşa edilmiş ve bu yapılar içerisinde kütüphaneler kurulmuştu. İlk dönemlerini başta Haçlılar ve Bizans olmak üzere yoğun bir siyasi mücadeleyle geçiren Türkiye Selçukluları, Sultan I. Mesud devrinden itibaren Anadolu'da varlıklarını pekiştirdiler. Sükunetin sağlanması ilmî ve kültürel faaliyetlere ağırlık verilmesine imkan verdi. II. Kılıç Arslan devrinden itibaren Anadolu'da medreseler kurulmaya başlandı. Hemen hepsinin birer kütüphanesi de bulunuyordu. Süheyl Ünver'in tespit ettiği bazı yazma eserlerindeki kayıtlar II. Kılıç Arslan, I. İzzeddin Keykâvus ve I. Alâeddin Keykubad'ın şahsî kütüphanelerinin mevcudiyetini ortaya koymaktadır. Sultanların kütüphanelerindeki kitaplardan bazıları günümüze de ulaşmıştır. Sultanlar için çok sayıda eser telif edilmesi, âlimler ve diğer devletlerin hükümdarlarından hediye gelen kitaplar hediye edilen kitaplar, bu kütüphaneleri zenginleştirmiştir.

Türkiye Selçukluları döneminde en fazla kütüphaneye sahip şehir, devletin İznik'ten sonraki başkenti Konya'ydı. Âlimlerin uğrak yeri olması, çok sayıda medresenin kurulması, kütüphanelerin fazlalığı, şahıs kütüphanelerinin çokluğu bakımından Konya ile Büyük Selçuklu hakimiyetindeki Bağdat büyük benzerlik göstermektedir. Bilhassa Moğol istilasından sonra İslam dünyasının muhtelif şehirlerindeki pek çok âlim Büyük Selçuklu şehirlerini terk ederek Konya'ya göç etmişti. Şehre gelen âlimler yanlarında çok değerli kitaplar da getirdiler. Bu durum Alâeddin Keykubad başta olmak üzere Selçuklu sultanları ve devlet adamları tarafından memnuniyetle karşılandı.

Şemseddin Altun-Aba, Celaleddin Karatay, Sahib Ata Fahreddin Ali gibi

devlet adamları kurdukları medreselerin içerisinde birer kütüphane yaptırmışlardı. Şemseddin Altun-Aba'nın Konya'da Yeni Pazar mevkiinde kurduğu medresenin büyükçe bir kütüphanesi vardı. Vakfiyesinde belirtildiğine göre medresenin işleyişiyle sorumlu olan mütevelli ve nazır her sene vakıf gelirinden ayrılan 100 dinar ile kütüphaneye layık kitaplar almakla yükümlüydü. Bu kütüphaneden -kitabın bedelini kütüphaneciye ödemek ve iade sırasında geri almak üzere- ödünç kitap almak mümkündü. Burası aynı zamanda Selçuklular devrinde Konya'da kurulan ilk kütüphanedir.

Konya'da medrese kütüphanelerinin yanısıra âlimlerin şahsî kütüphaneleri de vardı. Sadreddin Konevî, Mevlana Celâleddin Rûmî, Ahi Evren, Evhâdüddin Kirmânî, Fahreddin Irâkî, Hoca Dehhânî, Âşık Paşa şahsî kütüphaneye sahip âlimlerden bazılarıdır. Selçuklu devri tabiplerinden Muvafaküddin İbn Matran, kitaplarının çokluğu ve talebelerine kitap hediye etmesiyle meşhurdu.

Konya'nın haricinde Aksaray, Sivas, Malatya, Tokat, Kayseri gibi önemli şehirlerde kurulan medreselerin de kütüphaneleri vardı. İlme, âlimlere ve kitaba düşkünlüğüyle tanınan Selçuklu veziri Sahib Ata Fahreddin Ali Akşehir, Kayseri, Aksaray'daki medreseleri ile Sivas'ta kendi adını taşıyan Sahibiye Medresesi bünyesinde birer kütüphane

SADREDDİN KONEVÎ'NİN KÜTÜPHANESİ

SADREDDİN Konevî gerek babası Mecdüddin İshak gerekse onun ölümünden sonra annesiyle evlenerek himayesini üstlenen İbnü'l-Arabî sayesinde çocukluk yıllarından itibaren ilim mahfillerinde yetişmiş, kitaplarla iç içe geçen bir hayat sürmüştür. Türkiye Selçukluları devrinin önde gelen âlimlerinden olan Sadreddin Konevî'nin kütüphanesi Konya'daki meşhur kütüphanelerden birisiydi. Konevî'nin sahip olduğu kitapların ilk nüvesini babası Mecdüddin İshak'ın muhtelif diplomatik gezilerden getirdiği kitaplar, İbnü'l-Arabî'nin kitapları ve kendi eserleri oluşturuyordu. Çıktığı seyahatler sırasında İslam dünyasının farklı ilim merkezlerinden temin ettiği kitaplarla kütüphanesini daha da zenginleştirdi.

Her şahıs kütüphanesinde görüleceği üzere Konevî'nin kütüphanesinde de sahibinin donanımını, ilgi alanlarını, temsil ettiği ilim geleneğini yansıtan kitaplar yer alıyordu. Babası Mecdüddin İshak'ın ve üvey babası İbnü'l-Arabî'nin önemli mutasavvıflardan olması, dinî ilimler ve tasavvuf alanındaki kitapların sayısının fazla olmasının başlıca nedeniydi. İbn Sina, Gazzalî, Birunî, Fahreddin Razi, Şehristanî, İmam Ebu Yusuf, İmam Müslim, İmam Buhârî, Ahmed b. Hanbel, Taberî gibi önde gelen âlimlerin fıkıh, tefsir, hadis, tıp ve tarih alanında yazdıkları kitapların mevcudiyeti Konevî'nin farklı alanlara duyduğu ilginin ve entelektüel kişiliğinin açık bir göstergesidir.

22 Temmuz 1274'te vefat eden Sadreddin Konevî, ölümünden kısa bir süre önce, kütüphanesi ile ilgili bazı taleplerini de içeren bir vasiyetname kaleme aldı. Vasiyetinde, evindeki kitaplardan felsefeye dair olanların satılıp elde edilen paranın ruhu için fakirlere dağıtılmasını; tıp, fıkıh, tefsir, hadis kitaplarının Şam'a götürülerek ilim ehlinin hizmetine sunulmasını; kendi telif ettiği kitapların ise hatıra olarak damadı Afifeddin'e verilmesini istiyordu. Ancak yakınları, kendi telif ettiği eserleri Afifeddin'e vermek dışındaki maddeleri yerine getirmediler. Anlaşılan o ki, hiçbirinin gönlü böylesi muazzam bir kütüphanenin parçalanmasına razı olmamıştı. Bu nedenle Konevî'nin vefatından birkaç ay sonra, mezarının da bulunduğu, kendi adıyla anılan caminin güneye açılan taş çerçeveli kapısının üst kısmı kütüphane haline getirildi ve kitaplar buraya taşındı. Böylece onun adını taşıyan meşhur kütüphane kurulmuş oldu. Caminin 1274 tarihli kitabesinde belirtildiği üzere, "Konevî'nin ashâbından olanlar ile iyi halli ve sâlih fakirlerin" faydalanabildiği kütüphane Selçukluların yıkılışından sonra Karamanoğulları ve Osmanlılar devrinde de varlığını sürdürdü. Kitaplar vakıf statüsünde koruma altına alındı, muhtelif zamanlarda envanteri yapıldı. Kütüphanede 1476'da 162, Yavuz Sultan Selim devrinde 168, 1584'te ise 151 kitap bulunmaktaydı.

II. Abdülhamid devrinde büyük bir tamirat geçiren kütüphanedeki kitapların çoğu Cumhuriyet döneminde Türk ve İslam Eserleri Müzesi ile Konya Yusufağa Kütüphanesi başta olmak üzere farklı kütüphanelere dağıtıldı. Z

Buruciye Medresesi.

FOTOĞRAF: SALT ARAŞTIRMA

inşa ettirmişti. Yine Sivas'taki Buruciye Medresesinin de bir kütüphanesi vardı.

Medrese, cami ve şahıs kütüphanelerinin haricinde hastane, dergah, ribat, kervansaray ve türbelerde de kütüphaneler bulunuyordu. Mevlana'nın dergahı büyükçe bir kütüphaneye sahipti. Burada kendi eserlerinin yanısıra hocalarının ve oğlu Sultan Veled'in telif ettiği eserler yer alıyordu. Bu kütüphane ileride yeni temin edilen kitaplarla çok daha zenginleşecekti.

Sultan II. Kılıç Arslan'ın Abbasi halifesi Nâsır Lidinillah ile evli olan kızı Selçuki Hatunun Dicle nehri yakınlarındaki türbesinde oldukça zengin bir kütüphane vardı.

Selçuklular devrinde bazı hanımlar da kütüphane kurmuştu. Irak Selçuklu Sultanı I. Mahmud'un kızı Terken Hatun bunlardandı. Terken Hatun Kirman'da yaptırdığı medresesinin bir bölümünü kütüphane olarak tahsis etmişti. Yine Sirâceddin Urmevî'nin soyundan gelen Bedreddin Mahmud'un eşi Kutlu Melek Hatun da Konya'da Atabekiyye Medresesinin yakınlarında Dârü'l-Huffâz adını taşıyan bir kütüphane kurmuştu.

Kitaba verilen değer Anadolu beyliklerinde de hayli öne çıkmıştı. Mesela Kadı Burhaneddin âlim bir devlet adamı olarak önemli bir kütüphaneye sahipti. Aynı şekilde erken dönemde Danişmendli, Mengücüklü, Artuklu ve Saltuklu beylikleri Selçuklu sonrası dönemde ise Aydınoğulları, Karamanoğulları, Germiyanoğulları, Saruhanoğulları, Eratnalılar gibi beyliklerin hüküm sürdüğü şehirlerde medreseler ve kütüphaneler inşa edilmişti.

Selçuklular devrindeki kütüphanelerin çoğu yangınlar, doğal afetler, iç isyanlar, Bâtınî saldırıları, Oğuz isyanı, Moğol istilası, Haçlı Seferleri sırasında yapılan yağmalar nedeniyle zamanla ortadan kayboldu. Mesela bir ayaklanma sırasında sadece Nişabur'da 5 kütüphane ateşe verilmiş, 7 kütüphane de yağmalanmıştı. Save şehrinde Ebu Tahir Hatunî tarafından kurulan kütüphane de 1220'de Moğollar tarafından yıkılmıştı.

ALAMUT KÜTÜPHANESİ

AYŞE ATICI ARAYANCAN

Alamut Kalesi, İran.

FOTOĞRAF: WIKIMEDIA.ORG

HASAN Sabbah'ın kendisi ve etrafında topladığı taraftarlarından hiçbiri sıradan şahsiyetler değildir. İsmailîlerin "Seyyidina" (Efendimiz) olarak adlandırdığı Hasan Sabbah hem din adamı hem de yönetici kişiliğiyle sıradışı bir şahsiyetti. Davası uğruna 35 yıl Alamut Kalesinde yaşamış ve rivayetlere göre kaleden aşağı hiç inmemiş, kendisini bütün dünya işlerinden soyutlayarak hayatını İsmailî davasına hizmet etmeye adamıştır.

Hasan Sabbah bütün zamanını ibadetle, kitap okumakla, İsmailîlikle ilgili düşüncelerini yaymakla geçirmiştir. Çileli bir hayat süren Sabbah, son derece usta bir örgütçü, siyasetçi ve strateji uzmanı olduğu kadar; düşünür ve yazar olarak da kabul görmüştür. Keskin bir zeka ve ihtilalci kişiliğinin yanısıra edebiyatçı kimliğiyle davasını en iyi noktalara taşımayı başarmıştır. Alamut'ta müridlerini, genç fedailerini ve halkını eğitmiş; öğrencilerine ahlaki meseleler ve topluma yararlı bireyler olmaları konusunda nasihatlar vermiştir. Hasan Sabbah, İsmailîlerin hem karargâhı hem ilim ve mezhep merkezi olan kalede büyük bir kütüphane de kurmuştur. Yazmış olduğu kitaplardan ve kütüphaneden günümüze neredeyse yok denecek kadar az eser kalmıştır.

Alamut Kütüphanesindeki kitaplar farklı zamanlarda iki kez yakılmıştır. Sünniliğe sıkı sıkıya bağlı olan Kazvin halkı, Hasan Sabbah'tan sonra kalenin şeyhi olan Celâleddin Hasan'ın ve Nizari halkının İslamı kabul etmelerine kuşkuyla bakıyorlardı. Bir bakıma karşılıklı güven tazelemek amacıyla Kazvinli din bilginleri, halk adına Alamut Kütüphanesini denetlemek için gönderildiler. Kaleye giden sünni din adamları, İsmailî doktrinini konu alan kitapları ayırıp Celâleddin Hasan'a sundular. Celâledin Hasan, sünni yöneticiler ve halk arasında itibar kazanmak umuduyla, ayrılan bütün kitapların halkın gözü önünde yakılmasını emretti. Kitapların yakılmasıyla birlikte Nizari İsmailî tarihi ve inancına ait kaynakların önemli bir kısmı yok oldu.

Kütüphane, kaleye yapılan Moğol saldırıları sırasında Vezir Ata Melik Cüveynî'ye denetlemesi için teslim edildi. Cüveynî, Moğolların Alamut'u ve Deylem'deki diğer Nizari kalelerini ele geçirmeleri sırasında bizzat bulunmuş, Hülâgû ile Alamut'un son hâkimi Rükneddin arasındaki barış görüşmelerine katılmış ve kalenin teslim şartlarını belirleyen sürece bizzat şahit olmuş önemli bir şahsiyettir. Kütüphaneden gerekli olanları aldıktan sonra İsmailî propagandası ve inancına yönelik bütün kitapları yaktıran da odur. Özellikle Hasan Sabbah'ın yazdığı önemli eserlerin birçoğu bu esnada yakıldı. Muazzam büyüklükteki kütüphaneden sadece Kur'an nüshaları, çok az sayıda kitapla bazı astronomi araç ve gereçleri Cüveynî tarafından kurtarıldı. 1200 civarında kitaptan yazarı bilinmeyen *Heft Bab-ı Baba Seyyidina* menakıbnamesi, Hasan Sabah'ın hayatını anlattığı *Sergüzeşt-i Seyyidinâ* adlı kitabı günümüze dolaylı olarak ulaşmıştır. Bunlara ek olarak dönemin sonlarına doğru ortaya konmuş ve Nasirüddin Tusî'ye atfedilen birkaç eser de vardır.

Cüveynî'nin özellikle İsmailîler ve Hasan Sabbah hakkında verdiği bilgilerin Alamut Kütüphanesinden kurtardığı bazı eserlere dayanması, kendi kitabının önemini bir kat daha artırmaktadır. Cüveynî eserinde şöyle demiştir: "Aklî ve naklî ilimlerde yeri olmayan, onların sapık mezhepleriyle ilgili bütün kitapları yaktım. Oradaki çok miktarda altın ve gümüş bulunan hazineyi cömert davranarak halkın üzerine saçtım."

Alamut Kütüphanesindeki kitapların günümüze ulaşmaması, Nizarilerin tarihi, düşünce dünyası, inancı, doktrinleri ve yaşantıları hakkında birçok konunun karanlıkta kalmasına sebep olmuştur. Z

KAYNAKÇA

¶ Abdülkerim Özaydın, "Hasan Sabbâh", *DİA*, Türk Diyanet Vakfı Yayınları, c. 16, 1997.
¶ Ayşe Atıcı Arayancan, *Hasan Sabbah ve Alamut,* Yeditepe Yayınevi, 2018.
¶ Ayşe Atıcı Arayancan, *Haşhaşiler Efsane ve Gerçekler,* Yeditepe Yayınevi, 2017.
¶ Alaaddin Ata Melik Cuveynî, *Târîh-i Cihân-güşâ,* çev. Mürsel Öztürk, Kültür Bakanlığı Yayınları, 1999.
¶ Farhad Daftary, *Muhalif İslamın 1400 Yılı İsmaililer: Tarih ve Kuram,* çev. Ercüment Özkaya, 2001.
¶ Reşidüddin Fazlullah Hemedanî, *Câmiü't-Tevârî,* nşr. Muhammed Müderrisi Zencani, 1338.
¶ Ebü'l-Kasım Cemâlüddîn Abdullah b. Ali b. Muhammed el-Kâşânî, *Zübdetü't-Tevârîh,* Hurufçimi-yi Samedi, 1344.
¶ Müstevfî, *Tarih-i Güzide,* nşr. Abdülhüseyin Nevaî, Çaphane-i Firdevsi, 1339.

OSMANLI KÜTÜPHANELERİ

A. SÜHEYL ÜNVER

ARAŞTIRMALARIMIZ esnasında Selçuk hükümdarlarının, devlet adamlarının ve âlimlerin hususî temellük kitabeli kütüphanelerini bulduk ve ilk defa olarak Selçuk medreselerinde kütüphaneler bulunduğunu ortaya koyduk. Osmanlılarda da aynı hususiyet vardır. Hükümdarların, devlet adamlarının ve âlimlerin oldukça bakımlı olduğunu temellük kitabelerinden anladığımız mühim kütüphaneleri vardır. Kurdukları medreselerde birer kütüphane yapmışlardır.

Sultan I. Murad'a ithafen hususî kütüphanesine ait bir eserin mevcudiyeti ile sarayında bir kitaplığın mevcudiyeti inkâr olunamaz. Zira bu kitap elimizdedir. Oğlu Yıldırım Bayezid de ilme bigâne değildir. Ona ithaf edilmiş eserlerin mevcudiyeti bu zatın da kitap hevesini inkâr ettiremez. Yıldırım'ın oğlu Çelebi Sultan Mehmed kitap ve kütüphane meraklısıdır; yirmi kadar kitabından öğrendiğimize göre sarayında hususî bir kütüphanesi vardır.

Çelebi Mehmed'in oğlu Sultan II. Murad, Edirne'yi bir şehirci gibi kuran ince, hassas, şair, âlim, fâzıl ve örnek bir hükümdardır. Yaptırdığı Üçşerefeli medrese, Darü'l-hadis ve Muradiye medresesinde birer kütüphane

Hamidiye Kütüphanesi.
Ignatius Mouradgea D'ohsson, Tableau général de l'Empire Othoman, 1787.

kurmuştur. Edirne'nin bu en eski üç kütüphanesinde muhafaza edilen ve Sultan II. Mahmud zamanında Selimiye camiinin kütüphanesinde biraraya getirilmiş kitapları birer birer karıştırıp "Vakf-ı Sultan Murad Han" ibareli mührü görmemiz, tarihlerimizde asla yer almamış bir konuya ışık tuttu.

İstanbul'un fethinden sonra Fatih, Manisa'dan Edirne'ye götürdüğü kitapları önce İstanbul'daki Eski Saraya, sonra Yeni Sarayına naklediyor ve kütüphanesini yeniden istinsah ettirdiği güzel yazılı, güzel nakışlı mühim kitaplarla zenginleştiriyor. Meşhur âlimlerimizden Tokatlı Mevlâna Lûtfi'yi burada ilk "hafız-ı kütüp" buluyoruz.

Fatih, camiinin etrafında büyük bir külliye yaptırıyor. Bunun Sahn-ı seman denilen büyük ihtisas medreseleri için ayrı bir kütüphane kuruyor. Caminin içinde bulunan dolaplarda da naklî (şerî) ilimlere mahsus bir kütüphane yapıyor. Bunlardan başka Ali Tusî adile anılan Karadeniz tarafındaki Baş Kurşunlu medresede, Zeyrek adile anılan medresede ve Ayasofya medresesinde birer kütüphane daha kuruyor ve buralara da Sahn-ı seman ve Fatih camii kütüphanelerine verildiği gibi Fatih'in kendi kütüphanesinden ayrılan kitaplar veriliyor.

Mahmud Paşa (Veli) İstanbul'da ilk medrese yaptıran vezirlerimizdendir. O da medresesinde bir kütüphane vücuda getirmiştir. İşte bu kütüphane sonradan, her nedense, kapanmış, kitapları da öteye beriye dağılmıştır. Biz birkaçını Köprülü ve Fatih kütüphanelerine girmiş gördük. Mahmud Paşa'nın aynı zamanda hususî bir kütüphanesi de vardır. Buna ait kitaplardan bir tanesini Fatih kütüphanesinde bulduk.

Fatih'in ölümünden sonra, zamanında hattatları tarafından yazılıp müzehhib ve ressamları tarafından süslenen hususî kütüphanesine ait kitaplardan pek çoğu dışarı çıkmış, dağılmış ve bunlardan bir kısmı, belki de mühim bir bedel mukabilinde, toplanarak yine başka başka kütüphanelere girmiştir. Biz bu kitapların dağılmasını, Fatih'in hususî kütüphanesinden okumak üzere alan kimselerin bunları iade etmemiş olmalarına veyahut birer suretle kaybolduklarına atfediyoruz.

Sultan II. Bayezid, eline ne kadar kitap geçmişse kendi kütüphanesine dolduruyor. Onun kütüphanesinde aklî ve tasavvufî ilimlere dair eserler pek çoktur. Bunların çoğu gelişi güzel yazılmış ve toplanmış eserlerdir. Kendi kütüphanesi için istinsah olunan eserlerde yazı ve tezhib güzelliğine hiç bakılmamıştır. Bazılarının kapları devrin hususiliğini taşıyan mühim örneklere maliktir. Sultan II. Bayezid Galatasarayında da bir kütüphane kurmuştur. Kitapların baş ve sonlarında mührü vardır. Pek çoğunda kendi yazısıyla kitabın bahsettiği fenler kayıtlıdır.

Yavuz Selim'in mühürlerine de sarayda bulunan veya saraydan herhangi bir vesile ile çıkan kitaplarda tesadüf ediyoruz. Bunlar birkaç çeşittir. O da kitaba ehemmiyet vermiştir. Bütün bu kitapların, torun ve dedelerinin topladıkları bu eserlerin son derece kıymetlileri vardır. Yarısından çoğu Selçuk kitaplarından elden ele dolaştıktan sonra gelenlerdir.

Kanunî ve oğlu Sultan II. Selim'in, onun oğlu Sultan III. Murad'ın da bazı kitaplarda mühürleri vardır. Sultan II. Selim Selimiye'yi yaptırınca camide bir kütüphane açmıştır. Sultan I. Ahmed de camiini yaptırınca, içindeki dolaplarda daha ziyade şerî ilimlere ait kitaplardan mürekkep bir kütüphane kuruyor. Bugün bu kütüphane Köprülü kütüphanesine nakledilmiş bulunmaktadır.

Şimdiye kadar olan tetkiklerimize dayanarak İstanbul'da ilk kütüphanelerin evvelâ saraylarda, camilerde ve medreselerde kurulduğunu söyleyebiliriz. Şehrin birçok semtlerinde, bu kütüphanelerden başka, birçok zatların da hususî mühim kütüphaneleri vardır. Fatih devrinin, külliyede mühim birer medreseye sahip olan Kadızade (Erruhî), Hocazade gibi âlimlerinin kütüphaneleri de Sultan II. Bayezid zamanında meşhur âlim Ali-ül-Fenari oğlu Mehmed tarafından hazırlanan Sahn-ı seman'daki kütüphaneye vakfedilmiştir.

Bundan başka henüz tarihlerini tayin edemediğimiz birçok hususî kütüphaneler daha buluyoruz. Bunların pek eskileri olduğu gibi nispeten yakın asırlara ait olanları da vardır. Bunlar arasında eski olduğunu tahmin ettiğim çok zengin bir kütüphane de Ebi Bekr bin Rüstem bin Mahmud-Üşşirvani'ye ait olanıdır. Kitapları yalnız İstanbul'da değil, Kütahya'da Vahit Paşa tarafından kurulan kütüphaneye kadar dağılmıştır. Hemen her İstanbul kütüphanesinde bu zatın bol bol kitapları vardır. Bu arada zamanını pek tayin edemeyeceğimiz fakat kitaplarının çoğuna Köprülü kütüphanesinde rastladığımız Hasan Çelebi namında bir âlimin kütüphanesi de mühimdir. Fazıl Ahmed Paşa bunları alarak kendi kurduğu kütüphaneye koydurmuştur. Bu sonraki kütüphanelerin bir kısmı cami içinde veya civarında, medreseler yakınında veya içinde olduğu gibi müstakil olanları da az değildir.

İstanbul kütüphanelerinin hemen belli başlı her semt ve mahallede fakat ayrı ayrı yerlerde kurulması 18. asır başlarında başlar. O zaman şehirde kütüphane tesisi zengin ve kitap sahibi âlimler arasında bir moda olmuştur. Saraydaki kitaplardan dışarda az istifade edildiğini göz önüne alan Sultan I. Mahmud, Ayasofya, Fatih, Yenicami, Nuruosmaniye gibi yerlere birer kütüphane kuruyor; gerek Sahn-ı seman'da gerek Fatih camiinde mevcut kitapları bir araya getirdiği ve bir aralık kendi adını verdiği Fatih kütüphanesini saraydan ve Sultan II. Bayezid'in Galatasarayında kurduğu kütüphaneden yolladığı kitaplarla takviye ediyor. Daha böyle dört kütüphaneyi sarayın kitapları ile zenginleştiriyor.

Tekkeler ve daha bazı yerlerde de kütüphaneler kurulmuş ve hariçten pek çok zevat da kitap vakfetmiştir. Bunlar Sultan II. Mahmud zamanında Selimiye kütüphanesinde biraraya getirilmiştir.

Osmanlı hanedanının ilk padişahlarında kütüphane kurma bir an'ane halinde devam etmiş, bu kitap ve kütüphane merakı azalmamış, artmıştır. Maalesef tarihlerimiz bunları yazmaz. Z

KAYNAKÇA

¶ Süheyl Ünver, "İstanbul'un ilk kütüphaneleri", *Ülkü Milli Kültür Dergisi*, Sayı 17, 1942.

¶ Süheyl Ünver, "Edirne'de II. Murad'ın kurduğu üç kütüphane", *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Günel-Doğu Avrupa Araştırmaları Dergisi 1*, Edebiyat Fakültesi Basımevi 1972.

Z Süheyl Ünver'in kaynakçada belirtilen iki makalesinden kısaltılarak derlenmiştir.

SÜHEYL ÜNVER'İN YAZMALARDAN ALDIĞI NOTLAR

SELMA GÜNAYDIN

SÜHEYL Ünver arşivinin bir bölümünü sağlığında Türk Tarih Kurumuna bağışlamıştır. Üstlerinde konu başlıkları belirtilmiş karton klasörlere yerleştirdiği, çok sayıda malzeme içinde yazma eser kütüphanelerinden alınmış birtakım notlar da mühim bir yer tutar.

UÇSUZ BUCAKSIZ NOTLAR MEŞHERİ

Ucu bucağı bulunmayan bu arşiv klasörlerinin içinde son derece ufak boyutlu kâğıtlara Arapça, Farsça ve Osmanlıca alınmış notlar halinde bulunan bu evrak, yazma eserler üzerine sonradan not edilmiş birçok ilgi çekici nottan alıntılar vs. ihtiva eder: yazmalar üzerindeki istishab kayıtları, o yazmanın hangi şehirde istinsah edildiğine, hangi medrese veya hankâhta kıraat edilip hatmedildiğine, hangi tarihte kim tarafından okunduğuna, Ünver'in ilgi alanları doğrultusunda dikkat çekici bulduğu bazı muhteva bilgisine dair notlar, kopya çizimler...

Türk Tarih Kurumu Arşivinde bulunan Süheyl Ünver Koleksiyonunda yüzlerce yazma eserden alınmış yüzlerce not vardır. Bunların en azından bir kısmı veya belki de çoğu Ünver'in çalışmalarında kullanılmış olmalıdır.[1] Fakat bu toplamı bütünüyle bir arada tahayyül ettiğimizde yazma eserler üzerindeki kayıtların boyutlarını tam anlamıyla resmedebilecek bir imkana erişebiliriz. Ayrıca yine bu birikime topluca baktığımızda Ünver'in çalışmalarının arkaplanına dair müthiş bir veri zenginliğine şahit oluyoruz ve elbette 'Süheyl Ünver dikkati' diye bir vakıayla da karşı karşıya kalıyoruz.

Küçücük fişlere yazılmış bu notlar bugün Süleymaniye Yazma Eserler Kütüphanesine bağlı Ayasofya, Şehid Ali Paşa, Veliyyüddin Efendi, Hacı Beşir Ağa, Fatih Kütüphanesi gibi birçok yazma eser kütüphanesinde bulunan eserlerden alınmış, kopya edilmiştir. Burada II. Bayezid ile ilgili bazı örnekler sunuyoruz.[2]

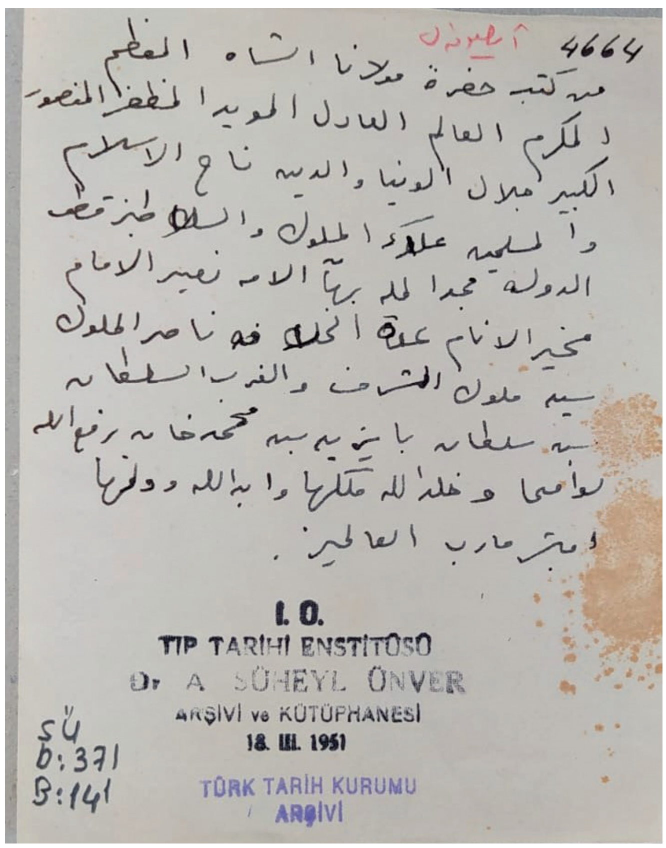
Türk Tarih Kurumu Arşivinde kayıtlı bu evrakta Ebussuud Efendi, Seyyid Şerîf-i Cürcânî gibi zevat; Halep, Dımaşk-Şam, Safed, Hârizm gibi İslam beldelerinde, Medresetü't-Tâhiriyye, Medresetü'l-Azîziyye, Hankâhu'l-Kaffâîn, Kayıtbay Medresesi, Dârülhadîsü'l-Eşrefiyye, Hankâh-ı Samisatiyye, Cürcaniyye vb. mekanlarda istinsah edilmiş yazmalar; bazı hattatlar ve müstensihler hakkında yüzlerce not fişi bulunuyor. Z

NOTLAR

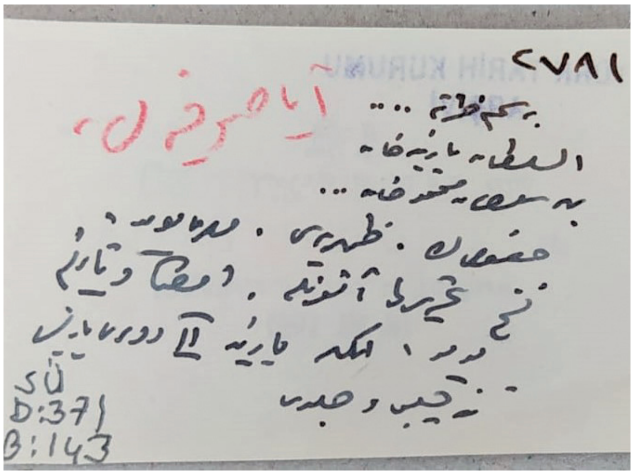
1 Çalışmalarının dipnotları taranarak bunlar tespit edilebilir.

2 Sunduğumuz örnekler Türk Tarih Kurumu Arşivi Süheyl Ünver Koleksiyonunun 371 no'lu gömleğinde mahfuzdur.

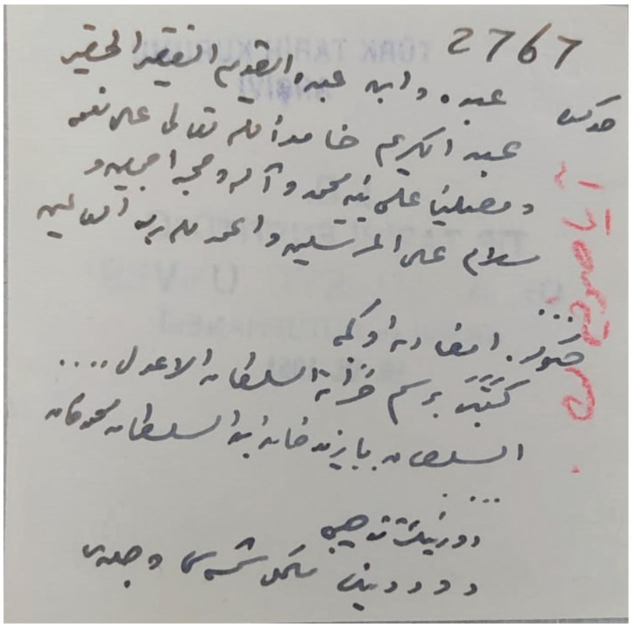
3 Süheyl Ünver bu beyti alıntıladıktan sonra son iki kelimeyi kast ederek "Son kelimeleri kurt yemiş, okunmuyor" şeklinde bir not düşmüştür.

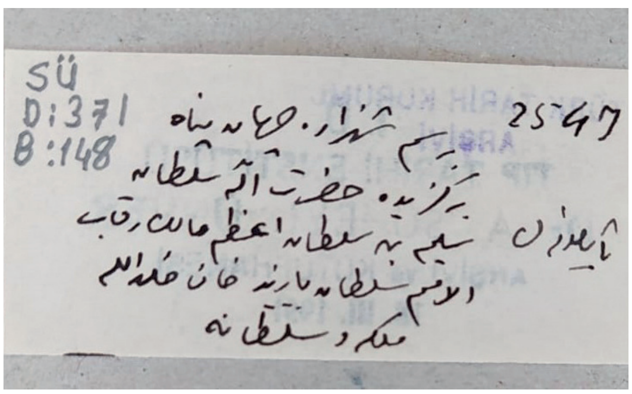
SÜ 371 141:
Ayasofya Kütüphanesi, nr. 4664'teki bir yazmanın II. Bayezid'e aidiyetini gösteren Arapça bir ifade.

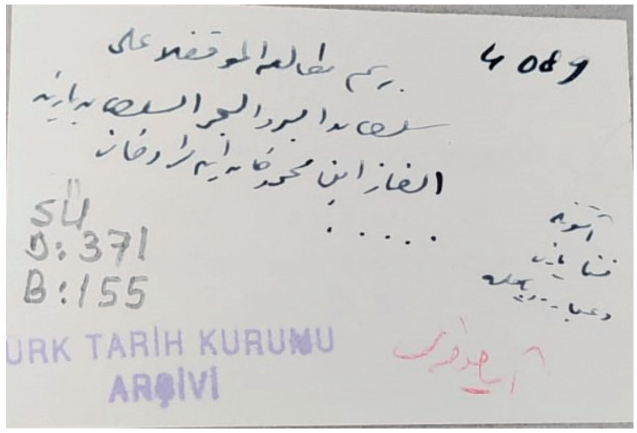
SÜ 371 143:
Ayasofya Kütüphanesi, nr. 2781'de kayıtlı bir yazmada yine
II. Bayezid'e dair not.

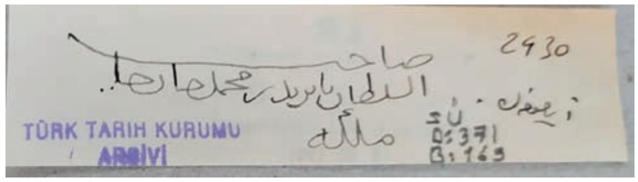
SÜ 371 145:
Ayasofya Kütüphanesi, nr. 2767'deki bir yazmanın sonunda yer alan
II. Bayezid ile ilgili notlar.

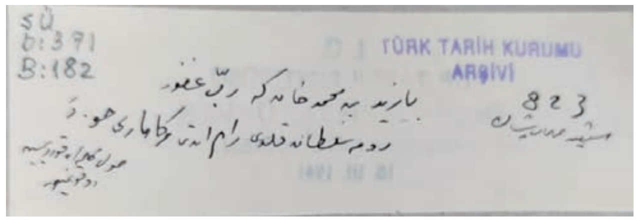
SÜ 371 148:
Ayasofya Kütüphanesi, nr. 2547'deki bir yazmadan
II. Bayezid için bir dua ve sena cümlesi.

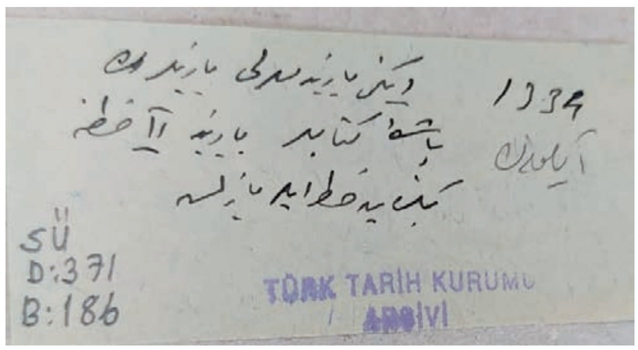
SÜ 371 155:
Ayasofya Kütüphanesi, nr. 4089'da kayıtlı bir yazma üzerinde
II. Bayezid hakkında bir kayıt.

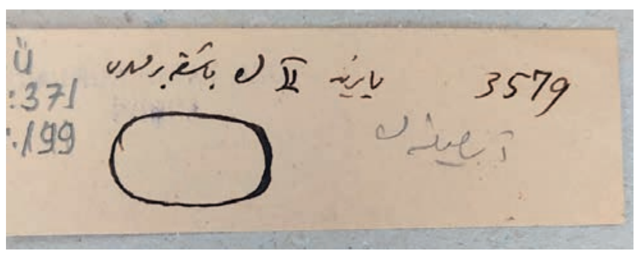
SÜ 371 169:
Ayasofya Kütüphanesi, nr. 2430'da kayıtlı II. Bayezid'in istishab kaydı.

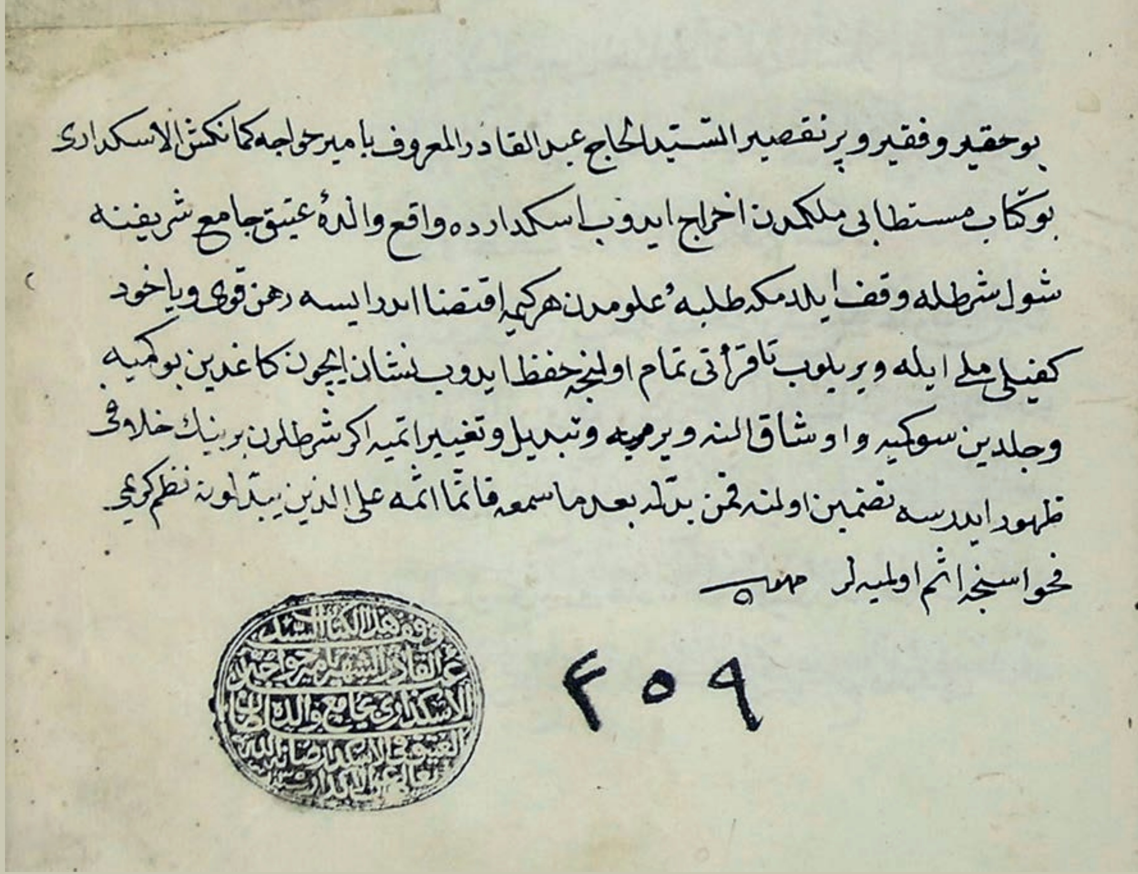
SÜ 371 182:
Şehid Ali Paşa Kütüphanesi, nr. 823'te kayıtlı bir yazmadan
II. Bayezid hakkında bir beyit:
Bâyezîd bin Muhammed Hân ki Rabb-i Gafûr
Rûm'a sultân kıldı râm etti küffârı hôr.[3]

SÜ 371 186:
Ayasofya Kütüphanesi, nr. 1334'te kayıtlı
II. Bayezid mühürlü yazma hakkında not.

SÜ 371 199:
Ayasofya Kütüphanesi, nr. 3579'daki bir yazmadan
II. Bayezid'in bir mührüne dair ayrıntısız bir çizim ve not.

KÜTÜPHANE VAKFİYELERİNDE KİTABIN KORUNMASINA DAİR TEDBİRLER

EMİNE BETÜL ÇAKIRCA

Kitapları toplamakla değil, bunların içindekileri ezber etmekle meşgul ol.
Çünkü, bu kitapların da uğradıkları felaketler ve onlara da musallat olan afetler vardır.
Onları ateş yakar, su basar.
Fareler yırtar, kemirirler, hırsızlar parçalar.
Bunların muhteviyatından bir haber olmayarak
Bunları dolaplarına koyup üzerlerini kilitleyenler
Ve bunlardan istifade edecek kimselerin istifadelerine mani olanlar
Bu hareketler ile bu kitapları bir nevi tahrip ve helak etmiş olurlar.
Bazı cahiller de vardır ki bunlar, bu kitapların muhtevalarına
Ve bunları okuyan kimselere karşı kalplerinde şiddetli buğuz beslerler
ve bu kitapları yok eylemek isterler.
...
İnsanın zatinde saklayabileceği nesneler helak olmaya mahkumdurlar.
Daima mahv olmağa maruzdurlar.
İnsanın kendisinde saklayamadığı, saklayamayacağı nesneleri kendisinden başka her nerede idhar ederse etsin elbet de bir gün başka bir kimse gelip o nesneleri ele geçirir ve onları ilk sahibine rağmen dilediği gibi harç ve sarf eder...

RAHMETLİ Süheyl Ünver'in bir makalesinde Birunî'nin *Kitabu's-Saydanefi't-Tıb* isimli eserinin mukaddimesinden paylaştığı bir not kitapları bekleyen tehlikeler ve kitap sahiplerinin sorumluluklarına dair bir farkındalığı ortaya koymaktadır. Buna göre zamanın ve çevre şartlarının etkisine açık olan kitaplar son derece kıymetli olmalarına rağmen her şey gibi geçicidir. Kitap sahibinin vazifesi kitaplarını koruyup ömürlerini uzatırken başkaları ile de paylaşmaktır. Aksi takdirde kitapları sadece kendisine saklaması onların helakine sebep olacaktır. Biz burada "kitap paylaşma"yı iki kişi arasında ödünç alıp vermenin ötesinde kitapları vakfederek bir kütüphane dahilinde korumak noktasında değerlendiriyoruz. Zira bu yaklaşım İslam tarihinde vakıf kütüphane kurmanın arkasındaki düşünceyi de anlamamızı kolaylaştırır.

Öncelikle, ister kitaplarını kendisine saklasın ister hayatta iken onları paylaşma sorumluluğunu üstlenerek vakfetsin, kitap aşıklarının kitaplarının akıbeti konusunda haklı bir endişeleri olduğuna dikkat çekmemiz gerekir. Mesela 17. yüzyılın ilk yarısında Üsküdar'da Vali-

de-i Atik Camiine kitaplarını vakfeden Kemankeş Emir Hoca, koleksiyonundaki iki ayrı kitaba şu mısraları yazmıştır:

"Ömrümün hasılı gibi iş bu kitap
Korkarım ben ölünce cahil-i nadana düşe
İzzetin hakkı için senden umarım Ya Rab
Hayr ile sahibini yad eden yarana düşe"
Sahibi Emir Hoca Kemankeş Üsküdarî– 1110 (H.)

Kitabın "cahil-i nadan" eline düşmesi, kıymetinin bilinmemesi ve ona zarar verilmesi demek olmalıdır. Bir diğer örnekteyse kitabın dikkatli kullanılması için okuyucu şöyle uyarılmaktadır:

"Bu kitabın kağıdın her kim nişan için büker
Dest-i cehl ile çeküp hançer yere kanım döker"

Yazma eserler üzerine çalışanların da aşina olduğu üzere bu minvalde manzum veya mensur -her zaman çok da kibar olmayan- ifadeleri, kitapların genellikle zahriye yahut fevaid sayfalarına yazmak kitapseverler arasında yaygınlaşmış gibi görünmektedir. Süheyl Ünver bu tür Türkçe, Arapça ve Farsça ikazları karşısına çıktıkça topladığını ve bir eser yazacak büyüklükte bir dosya vücuda getirdiğini belirtmektedir. Ünver, bu gibi notları Şarkta kitap sevgisinin bir tezahürü olarak görmektedir.

Kitapların yanlış ve hor kullanımına karşı okuyucu uyarılırken kitap kurdu ve diğer böceklerden kitapları korumak için ise ilk sayfalara "Kebîkeç" ibaresinin yazıldığı bilinmektedir.

Bütün bu yazılar ne derece caydırıcıydı bilmiyoruz ancak geçmişte kitabın kullanılış şekli ve kitap sahiplerinin çok sevdikleri kitaplarını koruma pratikleri hakkında nefis bilgiler vermektedir.

Peki kitapların korunması ve geleceğe taşınması için daha ciddi tedbirler alınmamış mıydı? Genellikle kâğıt gibi kırılgan bir malzemeden üretilen çok sayıda kitabın, bütünlüğünü kaybetmeden günümüze ulaşması, asırlar boyunca devam edegelen saklama ve koruma uygulamalarının olduğunu göstermektedir. Ayrıca bu uygulamaların sürdürülebilirliğini sağlayan, yaptırım gücüne sahip bir yapının varlığına da işaret etmektedir. Dolayısıyla bu sorunun cevabını Osmanlı vakıf sisteminde ve bu sistemin en önemli yazılı kaynaklarından olan vakfiyelerde aramak yerinde olacaktır. Kitapların güvenliğini, erişilebilirliğini ve kondisyonlarının korunmasını güvence altına alan kütüphanelerin, hangi şartlara göre hizmet vereceği kitap ve kütüphane vakfiyelerinde yer alan hususlardır.

Kütüphanelerin kuruluş amacı bizatihi kitapları korumakla doğrudan ilişkilidir. Zira vakfiyelerde kütüphane kurucularının üzerinde durdukları en temel unsur kitapların muhafazasıdır. Nitekim kitapların belli bir kütüphane çatısı altında biraraya getirilip muhafaza edilmediği takdirde çeşitli sebeplerle hızlıca bozulmaya uğradıkları veya kayboldukları bilinmektedir. III. Ahmed'in Topkapı Sarayında özel bir bina inşasıyla tesis ettiği kütüphanesinin vakfiyesindeki ifadeler sarayda dahi olsa dağınık halde saklanan kitapların birarada muhafaza edilenlerden daha fazla zayi olma ihtimali bulunduğunu göstermektedir. Buna göre kütüphanenin kuruluş sebeplerinden birisi de nice nefis kitabın dolap köşelerinde toz içerisinde unutulmaları, güve ve kurtlara yiyecek olmalarıdır.

Kitapları muhafaza için mekan kadar önemli olan bir diğer husus depolama ve raf düzenidir. Söz konusu mekan ister bir dolap ister müstakil bir oda ya da bina olsun uygun koşullar sağlandığı takdirde kitapların çevresel şartlardan korunmasında hayati önem taşımaktadır. Vakfedilip belli bir mekanda muhafaza edilme ve okuyucuya ulaşma şansını yakalayamayan kitap koleksiyonlarının zaman içerisinde dağılıp kaybolduğu, çeşitli afetlere maruz kaldığı bilinmektedir.

Osmanlıda müstakil binası olmayıp farklı hayır kurumlarının içinde tesis edilen kütüphanelerde kitaplar özel dolaplarda ya da odalarda muhafaza edilmekteydi. Bazı vakfiyelerde bu konuya da işaret edilmiştir. Mesela 17. yüzyıl ilk yarısında Kemankeş Emir Hocanın Valide-i Atik Camii içerisinde muhafaza edilmek üzere vakfettiği kitaplarının yerini vakfiyesinde "Câmi'-i mezkûrda müceddeden vaz' eylediğim dolab içinde ve câmi'-i şerîfin içinde sağ cânibdevâki' dolabda…" şeklinde tarif etmişti.

17. yüzyılın sonlarında kurulan Köprülü Kütüphanesi ise ilk müstakil kütüphanedir. Zaman içerisinde sayıları artan müstakil kütüphanelerin devrin kütüphane mimarisine uygun olarak ve özellikle kitapların sağlığı düşünülerek inşa edilmiş olduğu görülür.

Kütüphane vakfiyelerinde kitapların korunmasına yönelik önemli meselelerden birisi ödünç vermedir (*iare*). Bu konuda kütüphane kurucularının birbirinden farklı görüşleri olduğu anlaşılmaktadır. Kitap ödünç verme, bilgi paylaşımı ve erişilebilirlik konusunda kütüphanecilikte "ileri bir hamle" olmakla birlikte kitapların muhafazası konusunda büyük riskler taşıdığı açıktır.

Osmanlı kuruluş devri kütüphanelerinde ödünç vermeye pek sıcak bakılmadığı anlaşılmaktadır. Timurtaş Paşa oğlu Umur beyin (ö. 1461) vakfiyeleri bu noktada erken örnekler arasında gösterilebilir. Umur Beyin Bursa, Bergama ve Biga'daki vakıfları için değişik tarihlerde düzenlediği vakfiyelerinde ödünç verme konusunda pek istekli olmadığı görülür. Ancak, 1449 tarihli Arapça vakfiyesinde kitapların sadece rehin karşılığı ödünç verileceği ama Bursa dışına kesinlikle çıkartılamayacakları şart koşulmuştur.

15. yüzyıl ikinci yarısında Fatih Külliyesinde tesis edilen kütüphanenin vakfiyesinde ise "her kime ne makule kitap verildi ise defterine kayd edileceği, iade edildiğinde bir yaprağının kaybolmamış olmasına dikkat edilmesi" şartı yer almıştır.

16. yüzyıl sonlarında Cihangir Camiine Mahmud Bey tarafından vakfedilen kitapların vakfiyesindeki "mütâla'a ki kitaba kâdir ve kıraatine talib olanlara rehn-i kavîlerin alup istedikleri kitaplardan intifa ve istifâde için virüp ve virdüğü kitaplarun isimlerin ve alanlarun dahi kezalik isim ve resimlerin defterine yazup tahtına rehin makbuzların ve ne günde virülüğün bile yazup bir aydan ziyade kimesnede turdurmaya" şeklindeki ifadeler ödünç verme işlemi sırasında hafız-ı kütübün izlemesi gereken yol hakkında detaylı bilgi vermektedir.

17. yüzyılın hemen başlarında Hafız Ahmed Paşa Camii içerisindeki dolaplarda tesis edildiği bilinen kütüphanede ise 2 kuruş karşılığında kitap ödünç veriliyordu. 18. yüzyılın sonlarında İstanbul'da bulunan Antonie Galland bu sistemi kayda değer bulmuş ve şöyle anlatmıştır: "İstanbul'da Hafız Ahmed Paşa Camii denilen bir cami vardır. Burada üçü de Sadi tarafından tefsir edilmiş olan *Gülistan*, *Bostan* ve *Hafız* divanlarını okumak veya birer suretlerini yapmak isteyenlere vermek üzere kurulmuş bir vakıf var. Bu maksatla her bir eserden 7'şer cilt mevcut olup bu nüshalar 2 kuruş bırakan herkese verilmekte ve cilt iade edilir edilmez para iade olunmaktadır. Çünkü, alınmasındaki gaye, cilt geri getirilmediği takdirde yenisinin tedarikini temindir".

17. yüzyılın sonlarında kurulan Köprülü Kütüphanesinin vakfiyesinde ödünç vermeye dair önce "taşra ihraç etmeyip ve ettirmeyip" şeklinde bir yasaklama getirilmişse de diğer kütüphanelerdeki uygulama ve muhtemelen öğrencilerin hâlâ ödünç aldıkları kitapları istinsah ederek kitap ihtiyaçlarını giderdikleri düşünülmüş ve kitapların dışarıya çıkarılmaması kaidesine bazı istisnalar getirilmiştir. Zaruret halinde vakıf mütevellisinin bilgisi dahilinde güvenilir kimselere sağlam bir kefil veya rehin karşılığı ödünç kitap verilebilecek, medrese talebeleri de hafız-ı kütübden rehin veya kefil karşılığında ödünç kitap alabileceklerdir.

18. yüzyıl ortalarından itibaren kurulan kütüphanelerde dışarıya ödünç kitap verme konusunda daha korumacı davranılmış, belli şartlar getirilmeye devam edilmiştir. III. Ahmed'in İstanbul'da kurduğu Topkapı Sarayı (1132-1719) ve Yeni Camii (1138-1726) kütüphaneleriyle, Muhammed Sunullah el-Halidi'nin Kudüs'teki kütüphanesinin, Abdürrahim Efendinin Fatih ve Kemankeş Emir Hocanın Valide Camiine vakfettikleri kitapları bu tarz bir uygulamaya tabi tutulmuştur.

Kitabın ödünç verilmesi veyahut verilmemesi esasen kitabın akıbeti noktasında en önde gelen meselelerden biri olduğu için hemen her vakfiyede bu konuya ağırlık verilmiştir. Zira bir kitabın ödünç verilmesi demek o kitabın bir daha koleksiyondaki yerini almaması, kaybolup gitmesi yahut okuyucuda kaldığı süre zarfında kötü kullanımdan dolayı zarar görmesi, ayrıca bir süre diğer okuyucuların o kitaptan istifade edememesi gibi ihtimalleri göze almak anlamına gelmektedir.

Bu noktada ödünç vermenin rehin alma gibi belli şartlara bağlanması son derece haklı gerekçelere dayanmaktadır. Dolayısıyla şartlar konusunda okuyucuyu da doğrudan muhatap alan vakıflar olmuştur. Zira kitabı elinde bulundurduğu süre zarfında kitabın zarar görmeden ya da olabilecek en az zararla dönmesi için mümkün olduğunca önlem almak gerekmektedir. Bu tür vakfiye şartlarının güzel bir örneğini Kemankeş Emir Hoca vakfiyesinde buluyoruz: "Bu hakîr ü fakîr ü pür-taksîr el-Hac Abdülkadir el-ma'rûfbi-Emir Hâce Kemânkeş el-Üsküdârî bu kitâb-ı müstetâbı mülkümden ihrâc edip Üsküdar'da vâki' Vâlide-i Atîk Câmi-i Şerîfi'neşol şartla vakf eyledim ki talebe-i ulûmdan her kime iktizâ eder ise rehn-i kavî veya hudkefîl-i melî ile verilip nişân için kâğıdın bükmeye ve cildin sökmeye ve uşak eline vermeye ve tebdîl ve tağyîr etmeye. Eğer şartların birinin hilâfı zuhûr ederse tazmîn oluna."

Kemankeş Emir Hocayı ilginç kılan taraf, vakfiyesinin bu kısmını koleksiyonundaki pek çok kitabın zahriyesine de yazarak sadece kütüphane görevlilerini şartlarından haberdar etmekle kalmamış kitabı ödünç alacak okuyucuyu da doğrudan muhatap almış olmasıdır. Diğer yandan vakfiyelerdeki bu gibi ifadeler geçmişte kitapların nasıl korunduğu sorusuna cevap verdiği kadar okuyucu hatasından dolayı nasıl hasar aldıkları hakkında da bir resim çizmektedir.

Kütüphane koleksiyonlarının korunması ve okuyucu ile münasebet konusunda vakfiye şartlarının yerine getirilmesinde en aktif rolü kütüphane personeli üstlenmekteydi. Personelin iş tanımı, kaç kişi olacağı, ne kadar ücret tayin edileceği gibi hususlarda bir standart olmasa da bilhassa koruma ve okuyucu hizmetleriyle doğrudan ilişkisi olan hafız-ı kütübün yanısıra ferraş, bevvab, mustahfız, katib-i kütüb, mücellid gibi görevlilere de pek çok vakfiyede rastlanmaktadır.

Hafız-ı kütüb öncelikle vakfedilen kitapları korumak ve okuyucuya sunmakla vazifelidir. Ancak zamanla görevleri artmıştır. Bunlar arasında sayımlara katılmak, durum tespit çalışması yapmak, okuyucuları denetlemek ve kütüphanede kitap istinsah edenleri izlemek sayılabilir. Müstensihlerin istinsah için kitabı cüzlerine ayırmalarına mani olmak, yaprakların kesilmesini yahut işaret için bükülmesini ve üzerine mürekkep dökülmesini önlemek gibi vazifeleri olduğuna dair bazı kayıtlar da mevcuttur.

Mesela Fatih Külliyesinde tesis edilen kütüphanede hafız-ı kütüb, kitapları medrese mensuplarından esirgemeyecek, ödünç vermeye nezaret edecek ve koruma konusunda azami gayret gösterecektir. II. Bayezid'in Edirne'deki külliyesinin vakfiyesinde hafız-ı kütübün vazifeleri daha ayrıntılı olarak verilmiştir. Buna göre vakıf kitapları korumak ve muhafaza etmenin yanısıra medresede oturan talebelere gerektiğinde kitap verirken şahitler huzurunda cüzlerini ve sayfalarını sayıp kitabın ölçüleriyle cilt özelliklerini defterine yazıp şahitlerin adlarını da defterine kaydedecektir. Mihrişah Sultan'ın Üsküdar Külliyesi için hazırlanan vakfiyesinde hafız-ı kütübün medrese mensuplarının istediği kitapları bekletmeden vermesinin yanısıra çoğu günler de kitapların tozunu alması istenmiştir. Köse Hüsrev Paşa Van'daki külliye vakfiyesinde hafız-ı kütüb cüzleri dağılan kitapların cüzlerini bir araya getirmek ile vazifelendirilirken Sinan Paşa'nın İstanbul'daki medrese ve zaviye vakfiyesinde ciltleri eskiyen kitapları tespit edip mütevelliye bildirmek suretiyle yenilenip tamir ettirilmesine refakat etmelidir.

Hafız-ı kütüblerin görevlerini vakfiye şartlarına uygun şekilde layıkıyla yerine getirmeleri nasıl bir kütüphane koleksiyonunun akıbeti için son derece önemliyse, bu önemli görevin ihmali de o derece mühim sonuçlara yol açmaktaydı. Dolayısıyla hafız-ı kütüblerin görevlerini ihmal etmesi halinde bazı vakfiye şartlarında eğer bir kitap kaybı söz konusuysa hafız-ı kütübün bu kaybı tazmin etmesi şart koşulurken bazı kütüphane kurucuları rehinsiz kitap ödünç veren veya kitapların kütüphaneden çıkarılmasına izin veren hafız-ı kütüblerin görevlerine son verileceğini bildirmiştir.

Bazı kütüphane vakfiyelerinde katib-i kütüb istihdamına da bütçe ayrıldığını görüyoruz. Katib-i kütüblerin asıl görevi kitapları defter etme ve kataloglama, okuyucuya ödünç verilen kitapların ve ödünç alan kişinin bilgilerini kayıt altına almaktır. Bazı vakfiyelerde katib-i kütübün ödünç verilen kitapların detaylı kaydını tutması istenmiştir.

Kütüphanelerin açılış kapanışlarındaki intizam, güvenlik ve mekanın temizliği gibi hususlar da elbette koleksiyon yönetiminin ayrılmaz parçalarıdır ve kitapların fiziki anlamda korunmasında hayati önemi taşırlar. Bazı vakfiyelerde zikredilen bevvab bilhassa müstakil bir binaya sahip kütüphanelerin kapılarının belirli saatlerde açılıp kapanmasından mesuldür. Bazı vakfiye kayıtlarında da hafız-ı kütübe işlerinde yardımcı olacağı belirtilmiştir. Ayrıca bazen ferraşlık, kışın kütüphanenin ısıtılması, muhafızlık gibi ek vazifeler de almışlardır.

Ferraşın en temel vazifesi isminden de anlaşıldığı üzere temizliktir. Bunun yanısıra okuyucuların oturdukları hasır ve minderleri yaymak da vazifeleri

arasındadır. Müstakil kütüphanelerin ortaya çıkmasıyla birlikte görülen bir kadrodur. Görevleri hakkında vakfiyelerde pek bilgi verilmez ancak Süleymaniye Camiindeki kütüphanenin I. Mahmud'un veziriazamı Köse Mustafa Bâhir Paşa tarafından yeniden düzenlenmesi esnasında hazırlanan kaydı ferraşın farklı görevleri hakkında detaylı bilgiler sunmaktadır: "Beher yevm vakt-i subhdan vakt-i asra değin hâfız-ı kütüb olanların ma'iyyetinde bulunup minderleri ferş ve meydan-ı kütübhaneyi tathirden sonra bâb-ı kütüphanede kıyam ve âmed-şüdidenlerin yedlerinde olan kitapları tecessüs itmek..." İsmail Erünsal'ın belirttiğine göre bu kayıt ferraşın kütüphane kapısında durup okuyucunun elindeki kitapları kontrol edeceğine dair elimizdeki tek örnektir.

Kitapların metin kısmının formalarının birbirine dikilerek iki kapak arasına konulması, yani ciltleme her ne kadar dekoratif kaygılarla yapılıyor gibi görünse de cildin en önemli işlevi kitabın metin kısmını korumaktır. Cildi hasar gören kitabın metin kısmının da zarar görmesi kaçınılmazdır. Dolayısıyla cilt yapmak bizatihi kitap koruma yöntemlerinden biri olup eskiyen ve hasarlı kitap ciltlerini tamir edecek bir görevlinin (mücellid) istihdam edilmesi yahut bu iş için bütçe ayrılması kütüphane tesis etmenin amaçlarına uygundur. Osmanlı vakıf kütüphanelerinde mücellid ihtiyacı bazen dışarıdan hizmet alma yoluyla bazen de kütüphaneye mahsus bir mücellidin istihdam edilmesiyle karşılanmıştır.

Kuruluş devri kütüphanelerinden Çelebi Mehmed'in Merzifon'daki medresesine kurduğu kütüphanede Kur'an-ı Kerim cüzlerinin ve fıkıh kitaplarının tamiri için günlük iki akçe ücretle bir mücellid tayin edildiğini görüyoruz. Fatih devrinde Eyüp Sultan Camii kadrosunda bir mücellid bulunmaktadır.Kanuni'nin İstanbul'da oğlu Şehzade Mehmed için yaptırdığı külliyesinde de "cüzlerin ve kitapların tamircisi" olarak tarif edilen Mehmed b. Ahmed isimli bir mücellid bulunmaktadır.

II. Selim'in Edirne Külliyesi medresesi için tesis ettiği kütüphanenin vakfiyesinde hafız-ı kütüble ilgili bazı ilginç şartlar kayıt altına alınmıştır. Kütüphaneye tayin edilen üç hafız-ı kütübden ikisinin hattatlık, nakkaşlık gibi vasıflara sahip olmaları ve gerektiğinde Mushafların ve kitapların eksik sayfalarını tamamlamaları istenmektedir. Bu şart bize geçmişte zaman zaman bütünleyici ve estetik uygulamalar yapıldığını göstermektedir.

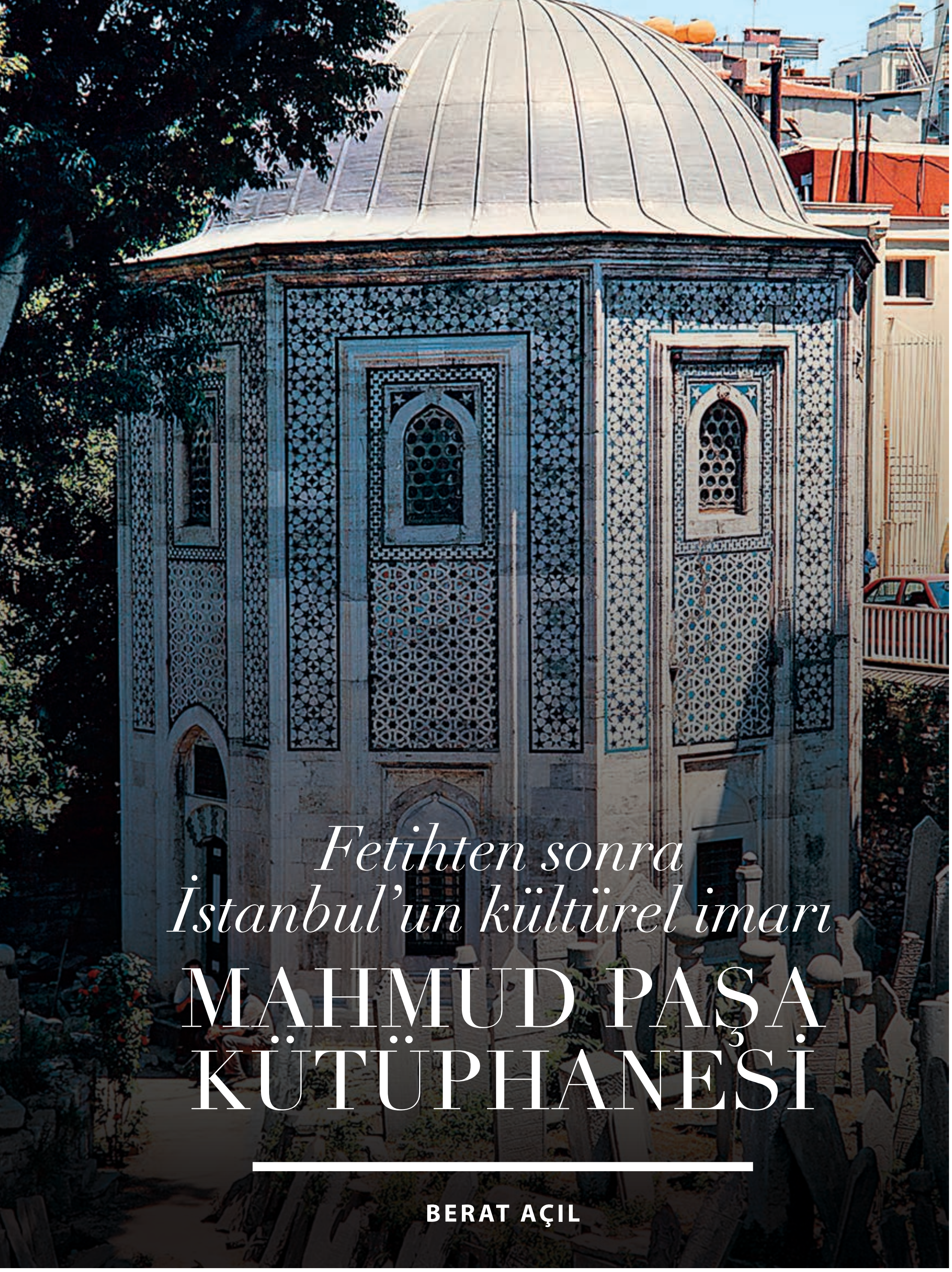
Çağdaş konservasyon çalışmalarında mimari alanda olduğu kadar taşınabilir eserler üzerinde de bütünleyici ve estetik bir uygulamanın doğru olup olmadığı yahut doğru uygulanıp uygulanmadığı tartışma konularından biridir. Konservasyon minimum müdahaleyle eseri/objeyi mevcut durumuna çok fazla müdahale etmeden bozulma hızının asgari seviyede tutulmasını amaçlar. Bütünleyici ve estetik uygulamalar, yani malzeme bozulmaları, yüzey erozyonu ve parça kopmalarının eserin bütünlüğüne zarar verecek seviyeye geldiğinde ve özgün form, malzeme ve tekniklerin yetersiz kaldığı noktada modern malzeme ve tekniklerin yardımcı olarak kullanılması, minimum olmak koşuluyla modern koruma kuramında kabul görmüştür. Dolayısıyla eserin "estetik bütünlüğü" ve "potansiyel bütünlüğü" sağlanırken özgün formunun ve tarihi belge niteliği taşıdığı da unutulmamalıdır. Ancak henüz objeler tarih çalışmalarında bir belge olarak değerlendirilmiyor ve günlük hayatta kullanılıyorlardı. Dolayısıyla eserin bütünlüğünü korumak ve insan faydasına yeniden sunmak amacı ile yapılan tamir esnasında eserin tarihi, sanatsal yahut teknik özelliklerine her zaman dikkat edilmediği anlaşılmaktadır. Günümüzde, yazma eserlerde bulunan eski tamir izleri bu gibi uygulamalara işaret etektedir. Ancak kitabın dönemsel özelliklerine çoğu zaman riayet edilmese de tamir esnasında uygulanan zarif bütünleme örneklerine de —bilhassa saray koleksiyonlarında— rastlıyoruz. Mesela Zeren Tanındı, "13-14. yüzyılda Yazılmış Kur'anların Kanunî Döneminde Yenilenmesi" isimli makalesinde Topkapı Sarayı Nakkaşhanesinin sarayda bulunan Kur'an-ı Kerim'lere müdahale ettiği ve dönemin zevkine göre yenilemelerde bulunduğunu çeşitli örnekler üzerinden göstermiştir.

Öte yandan tıpkı kitap vakfetmek gibi hayır işlemek, öldükten sonra da unutulmayarak dua almaya devam etmek amacıyla kitap tamir ettirme yolunu seçenler de olmuştur. Bazı kitapların üzerindeki tamir kayıtları kitabın tarihi hakkında kıymetli belgelerdir. Saray koleksiyonlarındaki sanatlı eserlerin yanı sıra bilhassa saray koğuşlarında birikmiş ve daha gündelik kullanım için üretilmiş kitaplarda bu tarz tamir kayıtlarına rastlamak mümkündür. Mesela koğuşlar koleksiyonundaki bir Mushaf-ı Şerif'in fevaid sayfasına not alınan ifadeler konunun daha iyi anlaşılmasını sağlayabilir: "Biavnillahi teâlâ bu Mushaf-ı Şerif'i saray-ı cedid terberdarlarından Musa Ağa meremmet etdirmişdir. Kıraat iden mü'min karındaşlarımdan rica ve niyaz olunur ki üç İhlâs ile bir Fatiha-i Şerife okuyup sevabın mezkûra hibe eyleyeler." Hayır işleyip dua almak amacıyla kitap tamir ettirmek ve bunu kayıt altına almak günümüz zaviyesinden bakıldığında kişilerin daha görünür olma ve isimlerini ölümsüzleştirme yollarından biri olarak da okunabilir.

Vakfiyelerin konservasyon ve preservasyon alanında devam edegelen geleneksel ve modern koruma teknikleri konusunda yaşanan tartışmalara ışık tutacağı şüphesizdir. Köklü bir kütüphanecilik ve koruma geleneğinin yüzyıllar boyunca nasıl bir gelişim gösterdiğini izleme imkanı sağlayan vakfiyelerin içerdikleri ilginç detaylar yeni yaklaşımlara kapı aralayabilir. Z

KAYNAKÇA

¶ Adam Gacek, *Arapça Elyazmaları İçin Rehber*, çev. Ali Benli ve M. Cüneyt Kaya, Klasik Yayınları, 2017.
¶ Ahmet Ersen, "Mimarî Korumada Otantiklik ve Bütünleme Sorunu", *Restorasyon ve Konservasyon Çalışmaları Dergisi*, 2009, s. 8-15.
¶ Dündar Ali Kılıç ve Malik Yılmaz, "Kaçanikli Mehmed Paşa Vakfiyesi ve Kütübhanesi", *ATASOBED*, sayı 22 (Özel Sayı), 2018, s.1845 -1860.
¶ Fulya İbanoğlu, "İstanbul Cami ve Tekke Kütüphanelerine İki Örnek: Eyüp Sultan Camii ve Yenikapı Mevlevîhânesi Kütüphanesi", *Din ve Hayat Dergisi*, sayı 30, 2017, s. 94-99.
¶ Günay Kut ve Nimet Bayraktar, *Yazma Eserlerde Vakıf Mühürleri,* Kültür ve Turizm Bakanlığı, 1984.
¶ Hacı Selim Ağa Yazma Eser Kütüphanesi, Kemankeş Koleksiyonu: 15-M; 591.
¶ İsmail Erünsal, *Osmanlılarda Kütüphaneler ve Kütüphanecilik*, Timaş Yayınevi, 2015.
¶ Müjgan Cunbur, "Kütüphane Vakfiyelerinden Notlar", *Erdem*, c.1, sayı 3, 1985, s. 711-743.
¶ Müjgan Cunbur, "Osmanlı Çağı Türk Kütüphanelerinde Personel Düzenini Geliştirme Çabaları", *VII. Türk Tarih Kongresi Bildiriler II.*, TTK, 1973, s. 675-688.
¶ Müjgan Cunbur, "Vakfiyelere Göre Eski Türk Kütüphanelerinin Yönetimi", *Türk Kütüphaneciler Derneği Bülteni* 9, 1962: (1-2), s.14-35.
¶ Müjgan Cunbur, "I. Abdülhamid Vakfiyesi ve Hamidiye Kütüphanesi", *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, c. 22, sayı 1-2, 1964, s. 17-68.
¶ Semavi Eyice, "Hâfız Ahmed Paşa Camii ve Külliyesi", *TDV İslam Ansiklopedisi*, c. 15, 1997, s. 85-87.
¶ Süheyl Ünver, "10 Asır Evvel Şarkda Kitablara Alâkaya Dair", TıbArkivi, c. 2, No. 7, 1938, s. 86-87.
¶ Süheyl Ünver, "Şark'ta Kitap Sevgisi", http://tk.org.tr/index.php/TK/article/viewFile/2254/2220[05.01.2021].
¶ Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi, Antalya Tekelioğlu Koleksiyonu: 701.
¶ Üsküdar Şer'i Sicil Defterleri, 383:58.
¶ Zeren Tanındı, "13-14. Yüzyılda Yazılmış Kur'anların Kanunî Döneminde Yenilenmesi", *Topkapı Sarayı Yıllık*, sayı 1, 1986, s. 140-152.

Mahmud Paşa Külliyesi.

FOTOĞRAF: İSAM

Fetihten sonra İstanbul'un kültürel imarı

MAHMUD PAŞA KÜTÜPHANESİ

BERAT AÇIL

FATİH Sultan Mehmed İstanbul'u fethettikten sonra önemli devlet adamlarını şehrin imarı için görevlendirir. Dönemin en muktedir şahsiyetlerinden biri olan Mahmud Paşa da (ö. 1474) bunlardan biridir. Paşanın bugün 'Mahmutpaşa' olarak anılan semtte inşa ettirdiği cami, türbe, hamam, mahkeme, mektep, medrese, imaret, kütüphane, çeşme, han, tekke ve etrafındaki dükkanlar fetihten sonraki ilk mimari eserlerdendir. Bu yazının konusunu da Mahmud Paşa Kütüphanesi teşkil etmektedir.

Kütüphaneye dair en önemli husus, burasının İsmail E. Erünsal'ın iddia ettiği gibi İstanbul'un fethinden sonra şehirde kurulan ilk vakıf kütüphanesi olmasıdır. Bu, fetihten sonra kurulan ilk medrese kütüphanesi olduğu anlamına da gelir. Mahmud Paşa, şehrin sadece kültürel imarına değil aynı zamanda ilmî kalkınmasına da katkı sunmuştur.

Mahmud Paşa devşirmelikten sadrazamlığa kadar yükselmiş ilk devlet adamıdır. Bazı ihtilaflar olmakla beraber Sırp kökenli olduğu anlaşılmaktadır. Müellifi bilinmeyen *Menâkıb-ı Mahmûd Paşa-yı Velî*'ye göre babası kasaptır fakat bu bilgi tarihi vesikalarca doğrulanamamıştır. II. Murad döneminde devşirilip Edirne sarayında eğitim gördüğü düşünülen Mahmud Paşa daha sonra Fatih'in hizmetine girmiş, sadrazamlığa kadar yükselmiştir. Kanaatimce onun alamet-i farikası, akrabalık ilişkilerinin de etkisiyle diplomaside gösterdiği başarıdır. Nitekim Fatih döneminde fethedilen birçok yer Mahmud Paşa sayesinde müzakere yoluyla ele geçirilmiştir. İlk defa 1454'te vezirlik makamına getirildiği tahmin edilen paşa, 1456'da hem Rumeli beylerbeyi hem de veziriazam olmuş fakat talihi yaver gitmediğinden ve saray içi çekişmelerinin de etkisiyle olsa gerek 1474'te idam ettirilmiştir. İdamında Şehzade Mustafa'yla yaşadığı ailevi sorunların etkisi büyüktür.

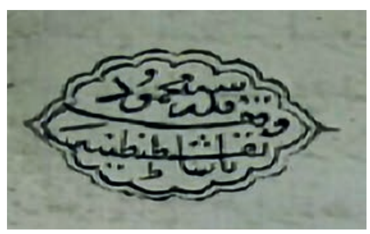
Mahmud Paşa İstanbul'un fethinden sonra şehrin imarına yaptığı katkılardan ve hayratının çokluğundan olsa gerek halk tarafından sevilmiştir. İdamı toplumda huzursuzluğa neden olmuştur. Nitekim birkaç yıl sonra kendisine bir menakıp yazılmıştır. Birçok nüshasının bulunmasından hareketle bu *Menâkıb*'ın çok okunduğu anlaşılmaktadır. *Menâkıb-ı Mahmûd Paşa-yı Velî* ismiyle de bilinen eserin muhtemel etkisiyle Mahmud Paşa, makbul ve maktul olarak tavsif edilegelmiştir.

İsmail E. Erünsal'ın belirttiğine göre medrese talebelerinin yararlanabilmesi için tesis edilen kütüphanede, 1473/74 tarihli vakfiyeye göre 195 kitabın isimleri belirtilmeden kaydedilmiştir.

Tarihi gelişimine bakıldığında bir paşa tarafından kurulmuş olmasına rağmen kütüphanenin iyi korunduğunu söylemek mümkün değil. Örneğin 1777 tarihli bir kayıtta 50 yıldır dolaplarda duran yazmaların açılıp sayılmadığı ve

SAYIMIN YAPILDIĞI YIL	CİLT ADEDİ	DEĞİŞİKLİK
877/1472-73 (ilk vakıf)	195	-
1778	341	146 artma
1910 (Nuruosmaniye)	364	23 artma + 25 külçe hâline gelen ciltler
1893 (Hamidiye Kataloğu)	398	34 artma
1949 (Süleymaniye Kütüphanesi)	366	32 azalma

Kütüphanedeki tarihsel değişim

Mahmud Paşanın vakıf mührü
"Vaḳf-ı medrese-i Maḥmûd Paşa be-Kostantiniyye."

İLİM DALI	ADET
Tefsir	35
Hadis	57
Usûl-ı fıkıh	6
Fıkıh	43
Fetâvâ	9
Tasavvuf	4
Kelam	6
Hikmet	2
Mantık	2
Hey'et	2
Ma'ani ve beyan	5
Nahiv	3
Lügat	6
Sarf (muhtemel)	5
Toplam	**185**[2]

Âişe Hatunun vakıf mührü.
"Vaḳf-ı el-ḥâcce ʿÂişe zevcet-i es-seyyid el-ḥâc Aḥmed Cemîl der-kütüb-ḫâne-i Maḥmûd Paşa, 1200/1785-86".
([Bu kitabı] Hacı Ahmed Cemîl'in zevcesi hacı Aişe, Mahmud Paşa Kütüphanesine vakfetti.)

Mahmud Paşa 46-1b, 2a.

kimi yazmaların böcekler tarafından yendiği tespit edilmiştir. 1778 tarihli başka bir kayıttaysa burada 341 cilt yazmanın olduğu tespit edilmiştir. 1910'da kütüphane Nuruosmaniye'ye nakledilmiş fakat bu arada 25 yazma rutubetten külçe haline gelmiştir. Bu sayımda 364 cilt kitap tespit edilmiştir. Mahmud Paşa Kütüphanesi 1914'te Sultan Selim'e, 1924'te Murad Molla'ya ve nihayet 1949'da Süleymaniye Kütüphanesine nakledilmiştir. Sonuç olarak Mahmud Paşa koleksiyonu hem mekan hem sayı hem de fiziki durum açısından istikrara kavuşmak için çok badireler atlatmıştır.

Koleksiyonda hangi yazmaların mevcut olduğuna dair nitelikli akademik çalışmalara ihtiyaç duyulmaktadır. Bununla birlikte kütüphaneye ait bir katalog 1311 (1893-94) yılında neşredilmiştir. *Devr-i Hamîdî Kataloğu* diye bilinen bu katalog 1296 (1878-79) yılında tamamlandığı halde 1311 (1893-94) yılında Rüstem Paşa Kütüphanesi ile birlikte neşredilmiştir. Buna göre koleksiyonda 398 cilt bulunmaktadır.

Her ne kadar Mahmud Paşa Kütüphanesinin kuruluşunda hangi yazmaların vakfedildiğini bilmesek de birtakım analizlerden sonra kütüphanenin hayali kataloğunu inşa etmek mümkün hale gelmektedir. Elimizde kütüphaneye dair şu bilgiler mevcuttur:

1. 195 eser vakfedilmiştir.

2. Vakfedilen eserlerin isimleri belirtilmemiştir fakat hangi konulara ait olduklarını biliyoruz. Buna göre tefsir, hadis, usul-i hadis, usûl-i fıkıh, fürû fıkıh, Arapça, mantık, hikmet, hey'et, mesnevi, dua kitapları şeklinde bir tasnif gözetilmiştir.

3. Kütüphane bir medrese kütüphanesi olarak tasarlanmıştır.

Bu kısa bilgilerden hareketle kütüphaneye dair neler söylenebilir? İlk iki şıktan hareketle düşündüğümüzde mevcut 398 ciltten hangilerinin mevkuf ilk 195 cilt arasında yer almış olabileceğini ortaya çıkarmak bir noktaya kadar mümkün görünüyor. Bunun için kullanabileceğimiz kıstaslar ve ulaşılan sonuçlar şunlardır:

1. Mevcut katalogda numara atandığı halde herhangi bir eser tayin edilmemiş, yani katalog numarası mevcut olup içinde eser olmayan toplam 32 adet,

2. Matbu olan 8 adet (Mahmud Paşa zamanında matbaa olmadığına göre bunları o vakfetmiş olamaz),

3. Darüssaade ağası katibinin karısı Âişe Hatunun vakfettiği (1785-1786) 37 adet,

4. Mahmud Paşanın mührünü taşımayan 54 adet (Mahmud Paşa, vakfettiği her yazmaya kendi mührünü bastığına göre bunları da o vakfetmiş olamaz) yazmayı toplamdan düşmek gerekir.

Yukarıda sayımı yapılan 131 cilt, Mahmud Paşanın vakfettiği ilk 195 cilt arasında yer alamazlar. Mevcutta 398 cilt olduğuna göre paşa tarafından vakfedilmiş muhtemel ilk 195 cilt, bu 267 adet içinde olmalıdır.

Şöyle bir akıl yürütmede bulunmak mümkündür: Bu 267 adet arasından sadece telif/istinsah tarihi paşanın vefat tarihinden (1474) önce olanlar, paşa tarafından vakfedilmiş olabilirler. Böyle bir dikkatle bakıldığında, yukarıdaki tabloda konu ve adedi görülen yazmaların 1474'ten önce telif/istinsah edildiği ortaya çıkmaktadır.

Yukarıda söz ettiğimiz gibi, burası bir medrese kütüphanesi olarak kurulduğuna göre, paşanın buraya sarf ilmine dair kitap vakfetmemiş olması pek muhtemel görünmemektedir. Nitekim katalogda sarfa ait görünen 374-380 numaralar arasında kayıtlı yazmalarda sadece 374 ve 380 numaradakilerin telif tarihleri bellidir. Diğerlerinin telif tarihleri kaydedilmemiştir. Onların da ilk mevkuf eserler arasında olma ihtimalini göz önünde tutmak gerekmektedir.

Mahmud Paşanın vakfettiği ilk 185 eserini yukarıda sözü geçen tasnife göre dizdiğimizde kütüb-i usuli, ferâiz, kütüb-i mecâmi' bölümlerine ait herhangi bir eser olmadığı görülür. Hatırlanacağı üzere 195 cilt vakfedilmişti. Öyleyse kayıp 10 cilt de bunlardandı.

Sonuç olarak eğer analizimiz doğruysa, vakfedilmiş ilk 195 yazmanın 185'i hâlâ koleksiyonda bulunmaktadır. Bu 185 cildin kayıtlı oldukları numaralar da tespit edilmiştir. Bu da Süleymaniye Kütüphanesinde muhafaza edilen koleksiyonların yeterince güvenilir olduğu sonucunu ortaya çıkarmaktadır. Z

KAYNAKÇA

¶ Berat Açıl, "(Re-)Constructing the Catalog of the Mamûd Pasha's Library", Manuscript Age, Ed. Francois Derouche and Nuria Martinez, 2020.

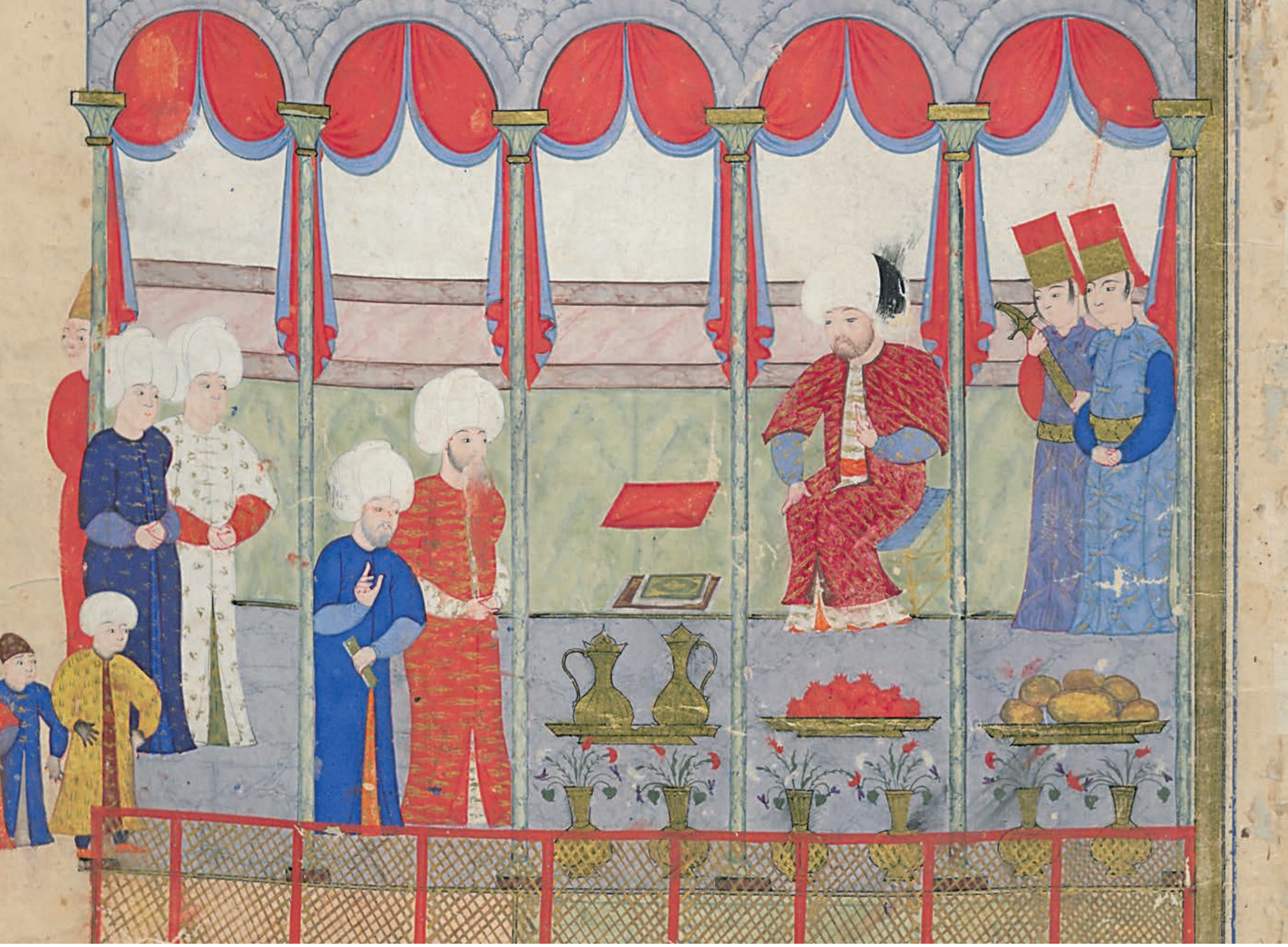
¶ İsmail E. Erünsal, "Mahmûd Paşa Kütüphanesi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, c. 27, Türkiye Diyanet Vakfı, 2003.

¶ İsmail E. Erünsal, "Fatih Sultan Mehmed: Entelektüel Bir Sultanın Portresi, İlgi Duyduğu Konular, Kitaplar ve Kurduğu Kütüphaneler", *Fatih Sultan Mehmed Han*, ed. Fahameddin Başar, Fatih Sultan Mehmed Vakıf Üniversitesi Yayınları, 2018.

¶ Hedda Reindl-Kiel, "The Tragedy of Power; The Faith of Grand Vezier According to Menakıbname-i Mahmud Pasa-i Veli", *Turcica*, 35, 2003.

¶ Theoharis Stavrides, *The Sultan of Vezirs the Life and Tunes of the Ottoman Grand Vezir Mahmud Pasha*, Brill, 2001.

¶ Şehabeddin Tekindağ, "Mahmûd Paşa", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, c. 27, Türkiye Diyanet Vakfı, 2003.

PADİŞAHIN KÜTÜPHANESİNE KİTAP HAZIRLAMAK

HİLAL KAZAN

SULTAN II. Bayezid bir gün Kemalpaşazâde'yi huzuruna çağırır, sohbet esnasında "Eğer tarihler, hikayeler ve fıkralar yazılmasa ve bu yolla büyük hükümdarların muvaffakiyetleri ve muzafferiyetleri gelecek nesiller için ölümsüzleştirilmeseydi tamamı unutulurdu. Bu sebeple kolay anlaşılır Türkçe ile ceddim Osman Oğullarının ve zatımın muzafferiyetlerini kayıt altına alsanız. Böylece hem eşraf hem de kamu müstefid olsa" der.[1] Osmanlı Devletinde Kur'an-ı Kerim'den ilim kitaplarına, dinî konulardan tarih, şiir ve felsefeye kadar sarayda sultan için yazılan/hazırlanan neredeyse bütün kitapların serüveni bu şekilde başlar.

II. Murad devrinde başlayan sultan tarafından kitap sipariş edilmesi, ardıllarının ilgi alanları ve zevklerine göre matbaanın kurulmasından sonra da bir müddet daha —Kur'an-ı Ke-

Sokullu Mehmed Paşa ve Seyyid Lokman sarayda
Selimhan-name'yi II. Selim'e takdim ediyorlar.
TSMK. A.3595,13a. ®

rim'ler dışında— devam eder. Fatih'in bilim, felsefe ve kültür kitapları; II. Bayezid'in ecdadının tarihini yazdırması; Kanuni'nin Safevilerle ilişkiler neticesinde resimli tarih kitap projeleri; II. Selim'in şehnamecilik müessesesini sürdürmesi; III. Murad ve III. Mehmed'in gösterişli ve maliyetli kitapları; 18. yüzyılda ilme meraklı olan III. Ahmed ve oğlu III. Mustafa devirlerindeki Doğudan ve Batıdan yoğun ilmî tercümeleri bu cümleden zikredebiliriz.

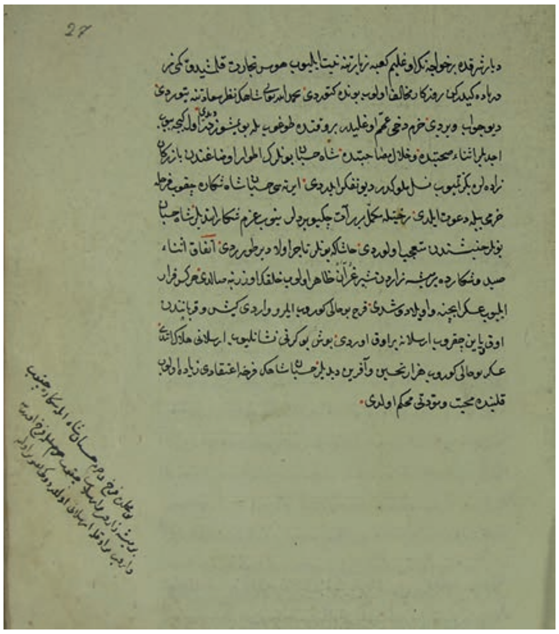
Sultanlar bu kitapların hazırlanmasında kendilerinden başka mutlaka düşüncelerine yakın ve zevklerini iyi bilen devlet adamlarını vasıta kılmışlardır. Sözgelimi II. Murad kütüphanesi için hazırlattığı kitapların bir kısmını Umur bey ve Karaca bey aracılığıyla yazdırmıştır.[2] II. Mehmed'in Batı kaynaklarından Türkçeye çevrilmesini istediği eserleri Mahmud Paşa temin edip tercümanlar görevlendirmiştir. II. Bayezid de çoğunlukla şehzadelik yıllarından beri arkadaşı olup güvendiği kazasker Müeyyedzade Abdurrahman efendiyi aracı kılmıştır. Telif faaliyetlerinin arttığı, şehnameciliğin resmî bir kurum haline getirildiği Kanuni Sultan Süleyman devrinde sadrazamların ön plana çıktığı görülür. Damat İbrahim Paşanın üst seviyede hamiliği bilinen bir husustur. Daha sonra sırasıyla Rüstem Paşa ve Sokullu Mehmed Paşa bu görevi sürdürmüşlerdir. Sokullu Mehmed Paşa aynı zamanda II. Selim devrinde de aracılığa devam etmiştir. Özellikle Şehnameci Seyyid Lokman'ın II. Selim ile tanıştırılıp bu göreve tayini onun aracılığıyla olmuştur.[3] III. Murad devrinde en fazla resimli eser telif edilmiş, aynı zamanda da Osmanlı resim sanatı klasik üsluba erişmiştir. Seyyid Lokman hemen hemen bütün eserlerini onun devrinde üretmiştir. III. Mehmed devrinin en önemli aracısı ise şüphesiz babüssaade ağası Gazanfer Ağadır. O devirde telif ve tercüme edilen eserlerin çoğunluğu onun vasıtasıyla hazırlanmıştır.[4] 18. asırda III. Ahmed ve III. Mustafa devirlerinin aracısı da Nevşehirli Damad İbrahim Paşadır.

Sultan için hazırlanan kitaplarda yazım için seçilen diller kimi devirlere göre farklılıklar gösterir. Erken Osmanlı döneminde sultanın siparişiyle hazırlanan eserlerde yazım dili olarak Türkçe tercih edilmiştir. Bunun sebepleri arasında daha önceki Türk devletlerinin resmî dil olarak Farsçayı seçmiş olması karşısında devlete Türk kimliği kazandırmak, Türkçe yazılan kitaplardan tebaanın daha fazla istifade etmesini sağlayarak toplumun bilgi ve kültür seviyesini yükseltmek, Türkçenin bu telifler vasıtasıyla gelişimini sağlamak gibi hususlar sayılabilir. 16. yüzyılın sonuna değin manzum Farsça şehname olarak tarih yazımı ve bu göreve tayin edilenlerin Acem olmaları bir nevi gelenek haline gelmiştir. Ancak bu devirde Farsça şiir söylemenin ve Acem'den gelen şairlerin popüler hale gelmesi diğer sanatçıları hem rahatsız etmiş hem de bazı kıskançlıklara sebebiyet vermiştir.[5] Bu tercih devletin bir cihan devleti siyaseti gütmesinden dolayı zaferlerinin daha geniş bir coğrafyada tanınıp bilinmesi, o devirde İslam coğrafyasında Arapçanın ilim dili, Farsçanın da edebiyat dili olarak yaygın bir şekilde kullanılması, İslam dünyasının hilafet merkezi olan Osmanlıların Doğuda ve Batıda üstün güç olmaları gibi ihtimalleri akla getirmektedir.

Şehnameci, mütercim veya bir kitap yazmakla görevlendirilecek kişiden öncelikle örnek metin hazırlamaları istenirdi. Bu örnek metin konuya vakıf bir âlim tarafından kontrol edilir, yazara konu hakkında çeşitli bilgiler vererek tavsiyelerde bulunulur. Ayrıca nakkaşlardan birine de bir meclis tasvir ettirilirdi. Bu örnekler sadrazam ve diğer önde gelen devlet ricali tarafından beğenilirse sultana takdim edilir, olumlu sonuca göre tayin işlemi gerçekleşirdi.[6]

Kitap yazımıyla bir şekilde görevlendirilen kişilerin barınma ihtiyaçları karşılanırdı. II. Bayezid İdrîs-i Bitlisî'ye Eyüp'te bir ev tahsis etmiş ve Bitlisî ömrünün sonuna kadar ailesiyle birlikte orada ikamet etmiştir.[7] Bunun yanısıra özellikle ekip halinde hazırlanması gereken şehname gibi çok ciltli, resimli hacimli kitapların üretimi toplu ve yoğun çalışmayı gerektirdiğinden sorumlu yazarın evinin yanında özel mekanlar inşa edilmekteydi. Şehnameci Fethullah Arifî'nin evine bitişik şehname katiplerinin atölye olarak kullanması için bir oda inşa edilmiştir.[8] Diğer taraftan bu kişilere başta kâğıt olmak üzere gerekli her türlü malzeme verilirdi. Mesela Süleymaniye Camii için Kur'an-ı Kerim yazmak üzere seçilen hattatlara kâğıtları, kalemleri ve mürekkepleri verilmişti.[9] Kâğıt, kalem ve mürekkeplerin yanında eserlerin tezyinatında gerekli olan ve çok kullanılan sarı ve yeşil altın, lacivert gibi renkli mürekkep yapılacak malzemeler de ilk etapta verilirdi.[10]

Malzemelerin yanında yazarlara projenin kapsamına göre katipler atanırdı. Fethullah Arifî'nin yazması gereken kitap çok ciltli bir proje olduğundan onun ekibinde 32 katip/hattat çalışmıştır. Bu hattatların bir kısmı 5 cildin müsveddelerini yazmışlar, daha usta olanlar da temize çekmişlerdir.[11] Seyyid Lokman 26 yıl içinde bir kısmı birden fazla ciltli 7 büyük eser yazdığından onun 126 kişilik ekibi içinde katiplerin sayısı toplam 21 kişidir.[12] Nakkaşların ekibe dahil olmaları kitabın yazımının biraz daha ileri safhalarında olurdu. Sözgelimi Arifî'nin şehname metni 20 bin ila 30 bin beyte geldiğinde kendisine 15 kişilik bir nakkaş kadrosu tayin edilmiştir.[13] Tıpkı katipler/hattatlar gibi Seyyid Lokman'ın ekibinde

Yazar nakkaşa nasıl bir meclis çizeceğini not etmiş. *Dâsitân-ı Ferruh u Hümâ* 27a. TSMK. R. 1484,

Nakkaş istenen meclisi çizmiş. *Dâsitân-ı Ferruh u Hümâ* 30a. IUK, T1975.

ise bu sayının yıllar içinde değişime uğrayarak 92 kişi olduğu görülür.[14] Mücellitler eserin hacmine göre bazen nakkaşlarla birlikte bazen de en son olarak ekibe dahil edilirlerdi. Yazılacak eserlerin kaynakları saray kütüphanelerinde mevcutsa buradan istifade edilerek eserler üretilirdi. Kitap tercümelerinde tercümana bir zorluk çıkarılmazdı. Ancak şehname veya sultanın zaferlerini, seferlerini yazanlar için durum farklıydı. Şehnamecilerin veya diğer bahsedilen eserleri yazanların hükümdarla sefere gitmeleri ve orada gördüklerini, yani realiteyi not alarak eserlerini yazmaları gerekirdi. Bu sebeple Matrakçı Nasuh'un bugün bize bıraktığı şehir tasvirleri bu konuda en önemli birinci el kaynaklardır. Seyyid Lokman da diğer görevlendirilmiş yazarlar gibi sultanın seferlerine iştirak etmiştir.[15] Hatta görevden alınması dahi bir sefer esnasında gerçekleşmiştir.[16] Bununla birlikte yazarlar, savaş esnasındaki bazı önemli sahneleri eskiz olarak çizmeleri için yanlarına nakkaş ve musavvirleri de alırlardı.[17]

Uzun soluklu proje kitaplarda zaman zaman hükümdara sunumlar yapılıyordu. Bazen de sultanlar projenin nasıl yürüdüğünü ve hangi safhaya geldiğini merak ediyorlardı. Kanuni Sultan Süleyman bunlardan biriydi. Zaman zaman Arifî'yi çalışırken izlemekteydi. Hızlı yazdığı için günlük ücretine de sık sık zam yapılıyordu. 25 akçe gündelikle başladığı görevinde ücreti önce 35 akçeye çıkmış. 60 bin beyitten oluşan eseri yarıladığında ise ücretine 30 akçe birden zam yapılarak 65 akçeye kadar yükselmiştir. Görev süresi boyunca sarayda ve saray çevresindeki diğer sanatçılar tarafından kıskanılmış, hakkındaki olumsuz cümleler sultanın kulağına kadar gitmiştir.

Resimli kitap üretiminde önemli hususlardan biri de kitaplarda resimlemenin nasıl olduğu, hangi resmin nerede yer alacağı ve bu resimlerin konusunun kimin tarafından belirlendiğidir. Bu hususta genel kanı nakkaş üzerinde yoğunlaşmaktadır. Resim için ayrılan yere nakkaş metinle uyuşan bir sahneyi resmeder ya da bu bir seferi/şavaşı anlatan metinse kendi hazırladığı eskizlerden birini seçerek oraya resmeder.[18] Ancak Şerif Mehmed tarafından III. Mehmed zamanında Farsçadan tercüme edilen *Dâsıtân-ı Ferruh u Hümâ* isimli eserin Topkapı Sarayı Müzesi Revan Kitaplığı 1484 numaralı müsveddesinde bazı sayfalarda yazarın resim için boşluklar bıraktığı gibi, bu boşlukların kenarlarına nasıl bir resmin çizilmesi gerektiği hususunu da ayrıntılı olarak açıklamıştır. Ancak Doğu kültüründe gelenek halinde olan savaş ve işret meclislerinin yer alacağı sayfalara sadece işret meclisi veya cenk meclisi şeklinde not düşmüştür.[19]

Bir diğer husus eserlerin hazırlanma safhasıdır. Öncelikle kâğıtların terbiyesi gelir. Eserler, gözü rahatsız ettiği için beyaz kâğıda yazılmazdı. Beyazın kırılması için nohut ve cehri denilen bir bitki kaynatılarak elde edilen renkle kâğıtlar boyanır, ardından kayganlaştırarak (aharlamak) kâğıtlar yazıya hazır hale getirilir ve bir müddet tam kurumaları için dinlendirilirdi. Daha sonra yazarın müsvedde olarak yazdırdığı metin tamamlanıp kontrol edildikten sonra beyaza çekmek adı verilen esas nüsha görevli hattat veya hattatlar tarafından yazılırdı. Yazımı tamamlanan sayfaların etrafı cedvelkeş denilen sanatkar tarafından bazen altın bazen farklı renkli mürekkepli cetvelle çerçevelenirdi. Renkzenlerin[20] hazırladığı renkli boyalarla musavvir denilen nakkaşların bir kısmı boş sayfalara resimleri, tarrah adı verilen diğer sanatkarlar da dış mekan peyzajlarını çizerlerdi. Bir kısmı boyar, bir başkası taramalarını yapar, bir kısmı altınları sürer, diğeri altınları mühreler, neticede bir sayfanın işi tamamlanmış olur. Bütün bu bir sayfada yapılan işlemlerin her biri farklı bir sanatçı tarafından yapıldığından ortaya çıkan resim anonimdir. Bu sebeple grup çalışmalarıyla üretilen eserlerde sanatçı adı görmek ya da her bir resmi bir sanatçıya atfetmek pek mümkün değildir. Ancak sadece tek bir sanatçının elinden çıkmış resimler de yok değildir. Sayfaların tamamı üzerindeki işlemler bitince formalar deste halinde mücellide teslim edilir. Usta mücellit ve yardımcıları en âlâ tasarımlarını sultanın kitapları için hazırlarlardı.

Tamamlanan kitabın sultana

Ahmed Karabagî, Seyyid Lokman, Ahmed Feridun, Nakkaş Osman ve Nakkaş Ali *Selimhan-nâme*'yi müzakere ediyorlar. TSMK. A.3595, 9a.

takdimi yine bir aracı vasıtasıyla olurdu. Kitaplar takdim edildikten sonra hükümdar kitabın üretiminde çalışan başta yazar olmak üzere diğer sanatkarlara ihsanlarda bulunurdu. Bu ihsanlar bazen tımar ve zeamet gibi toprak cinsinden bazen cübbe, hilat gibi elbise cinsinden genellikle de sikke, filori ve akçe gibi para cinsinden olurdu. Kitapların yazarları en üst derecede ödüllendirilirdi. Sözgelimi İdrîs-i Bitlisî yazdığı *Tarih-i Âl-i Osman* için Bursa çatmasından bir cübbeyle 50 bin akçe inama nail olmuştu.[21]

Böylece Osmanlı sarayında bir kitabın üretimi —ister büyük proje olsun ister tercüme— uzun ve karışık bir yolculuktur. Hükümdara kitap yazma yarışına giren yüksek eğitimli saray görevlileri ve payitahta başka ülkelerden gelen ilim irfan sahibi kişiler sultanın himayesini kazanmak, bir kitap siparişi almak için kendilerinden ve bulundukları mevkilerden beklenmedik yöntemlerle birbirlerini karalamakta beis görmezler. Göreve getirildiklerinde kendilerine birçok maddi-manevi imkanlar ve ayrıcalıklar verilir. Haliyle onların böyle bir refah içinde bulunmaları kaybedenlerde kıskançlık ve çekemezlik krizleri oluşturur. Bu sadece yazarların karşılaştıkları bir husus değildir. Aynı zamanda sanatkarlar ekibinde yer alan her kademeden sanatçı da kendi akranları tarafından kıskanılır. Bu mücadeleci ortamda her bir tarafın şikayetlerine karşı sultanların tavrı her zaman aynıdır. Takip edildiği kadarıyla sultanlar seçtikleri yazarlara sahip çıkmış, dedikoduculara rağbet etmemiştir. Aslında karmaşık görünen bu süreçte üretim, sanatçı ilavesi ve malzeme temini gibi diğer işler kendi düzeni içinde yol almış, eserler vaktinde sultana takdim edilmiştir. Z

NOTLAR

1 Halil İnalcık, "Osmanlı Tarihçiliğinin Doğuşu", *Söğüt'ten İstanbul'a,* çev. Fahri Unan, Ankara: 2000,116.

2 Nihat Azamat, "II. Murad Devri Kültür Hayatı", Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul: 1996, s. 107-175.

3 Bekir Kütükoğlu, "Şehnameci Lokman", *Prof. Dr. Bekir Kütükoğlu'na Armağan*, İstanbul: 1991, 39-49.

4 Esma Şahin, "Hâmilik Faaliyetleri Çerçevesinde Gazanfer Ağa (ö. 1603)'ya Yazılan Manzumeler" *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi / The Journal of International Social Research*, 12/63, Nisan 2019, 168-193.

5 "Mesihî! Gökten insen sana yer yok / Yürü var, gel Acem'den, ya Arap'tan" (Mesihî) [Mine Mengi, *Mesîhî Dîvânı*, Ankara 1995, 177. gazelin 5. beyti.]

Olmak istersen itibara mahal
Ya Arap'tan, ya Acem'den gel (Lealî)
Acem'in her biri kim Rum'a gelir
Ya vezaret, ya sancak uma gelir (Leâlî)

6 Filiz Çağman, "Şehname-i Selim Han ve Minyatürleri", *Sanat Tarihi Yıllığı*, V, İstanbul: 1973, 411-442.

7 Vural Genç, *Acem'den Rum'a Bir Bürokrat ve Tarihçi İdrîs-i Bidlîsî (1457-1520)*, Ankara: 2019, 186-187.

8 BOA, KK. 7098, 42b; Ömer Lütfi Balkan, "Osmanlı Saraylarına Ait Muhasebe Defterleri", *Belgeler, IX*, Ankara: 1979, 9-69.

9 TSMA. D.9612; BOA, D.BŞM. 38, s.263 ve KK. 7098, Masraf-ı Şehriyârî, 43a,43b.

10 TSMA., D.9628.

11 BOA, KK.7098, 42b.

12 Hilal Kazan, "Farklı Açıdan Bir Bakışla Şehnameci Seyyid Lokman'ın Saray İçin Hazırladığı Eserler", *Osmanlı Araştırmaları,* 35, İstanbul: 2010, 117-136.

13 Aşık Çelebi, *Meşairu'ş-Şuara,* Süleymaniye Kütüphanesi, Ali Emiri Tr.772, 442; BOA, KK. 7098, 42b.

14 Hilal Kazan, "Farklı Açıdan Bir Bakışla Şehnameci Seyyid Lokman'ın Saray İçin Hazırladığı Eserler", *Osmanlı Araştırmaları,* 35, İstanbul: 2010, 117-136.

15 Filiz Çağman, "Şehname-i Selim Han ve Minyatürleri", *Sanat Tarihi Yıllığı, V,* İstanbul: 1973, 411-442.

16 Selanikî Mustafa Efendi, *Tarih-i Selanikî I-II,* haz. Mehmet İpşirli, İstanbul: 1999, s. 622.

17 Rıfkı Melül Meriç, *Türk Nakış Sanatı Tarihi Araştırmaları I, Vesikalar,* Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 1953, s. 59 (Bekir Mehmed adında ehl-i hıreften bir nakkaş sadrazam ile sefere gidip dönmüştür).

18 Şerif Mehmed, *Dâsıtân-ı Ferruh u Hümâ,* ed. Mehmet Gürbüz, Ankara: 2017, 27.

19 Şerif Mehmed, *a.g.e.,* "Hümâ ile Ferruh bezm-i işret eyler nakş olunup bir latife meclis yazıla", "Bir cenk tasvir olunup iki cânib askeri nakş olına".

20 Rıfkı Melül Meriç, *a.g.e.*, s. 11. "1005/1596 senesi Nakkaşlar cemâ'ati şakirtlerinden Mûsa Nakkaş, Rengzen, 2..".

21 Hilal Kazan, *XVI. Asırda Sarayın Sanatı Himayesi,* İstanbul: 2010, s. 90.

SULTAN II. BAYEZİD'İN KÜTÜPHANESİ

CEMAL KAFADAR

Nakkaş Osman. II. Bayezid (1481-1512).
Mscr. Dresd. Eb. 373, c. 1590. Slub-dresden.

İNGİLİZCEDEN ÇEVİREN: İBRAHİM KILIÇASLAN

MİNYATÜR: SÄCHSISCHE LANDESBIBLIOTHEK

SULTAN II. Bayezid, 1499 ila 1501 yılları arasında yapılan batı seferini büyük bir muzafferiyet ile tamamlamıştı ve zaferinin yankıları muhtemelen Batı Akdeniz'in en uzak sahillerinden dahi duyuluyordu. Bu sefer aslında Frenklere karşı yapılan ilk ve tek seferi addolunabilirdi; zira daha önceki seferleri Osmanlının cihan hakimiyeti mücadelesindeki asıl rakipleri olan Katolik Avrupa'daki çeşitli güç ve ittifaklara karşı yapılmamıştı.

II. Bayezid'in Akdeniz ve Adriyatik'teki zaferleri, 1502'de Venedikliler ve Macarlarla yapılacak olan antlaşmalarla mühürlenecekti. Lakin kroniklerin aktardığına göre Bayezid, diplomatik görüşmeler sürerken İstanbul'a çekilmiş ve henüz bir başka girişime yeltenmeksizin başkentinde ikamet ediyordu.[1] Sultan, tıpkı Karadeniz kıyılarındaki önemli kalelerin fethiyle sonuçlanan 1484'teki batı seferi sonrasında *Tevarih-i Al-i Osman*'ların yazılı hale gelerek kamuya mal olmasının önünü açtığı gibi, dikkatini yine büyük bir yoğunlukla kültürel himayeye yöneltmişti. Bu, yalnızca kendini askerî bir harekat akabinde inzivaya çekme meselesi değil, aynı zamanda zaferin getirdiği prestijin semeresini toplama yöntemiydi. Temmuz 1501'de kendi adını vereceği külliyenin inşaatı başladı. Aynı ay içinde Manastır'daki Müderris Ali Çelebi'ye babasının tedvin ettiği bilinen bir *Tevarih-i Al-i Osman*'ı göndermesini emreden bir hüküm bildirilmişti.[2] Hatta mülazemet sisteminin standartlaşması için tutulan defterlerin günümüze kalan en erken örneklerinden birinin de aynı temmuz ayında kayda başlaması pek de tesadüf gibi durmuyor.[3]

Kısacası 16. yüzyılın ilk yılları Bayezid'e kütüphanesinin sayımını yapmak, saray ve ötesindeki eğitim kalitesini gözden geçirmek için elverişli bir vakit sunuyordu. Kendinden önceki ve sonraki birçok hükümdar gibi, bilgiyle alakalı meseleleri nizami bir şekle sokmanın memleket nizamının esaslarından olduğunu düşünmüş olmalı. Bu sebeple, tahta geçişinden sonra Bayezid'in halkasına dahil olan çok sayıdaki parlak Amasyalıdan biri olan Hayrüddin Hızır 'Atufi'ye oldukça sıradışı bir belge olan Defter-i Kütüb'ü ısmarladı.

'Atufi'nin İstanbul'a tam olarak kaç yaşında geldiğini bilmiyoruz. Muhtemeldir ki Amasya'daki çocukluk ve ilk gençlik yıllarını takiben Bursa ve İznik'teki bazı ilim halkalarına girdikten sonra 20 yaşı dolaylarındayken Osmanlı başkentine gelmişti. Burada evvela Çandarlı İbrahim Paşa'nın (ö. 1499) himayesine girmiş, onun vefatından sonra Sultan II. Bayezid tarafından Enderun'daki saray görevlilerine hoca olarak görevlendirilmişti. Bu mesaisi sırasında saray kütüphanesini tanıma fırsatı bulmuş olmalıdır. Sultanın kendisine verdiği saray kütüphanesinin envanterini çıkarma görevini tamamladıktan sonra ise saray dışında vaizlik gibi görevlerde de bulunmuştur.

16. yüzyılda yazılan tabakat kitapları, 'Atufi'nin belagat ilimlerinden olan beyan ve meani konularındaki uzmanlığına değinmektedir. Ayrıca 'Atufi, hazırladığı Defter-i Kütüb'de kendi telif ettiği dört kitabın ismini zikretmektedir. Kalem oynattığı konular arasında hadis, kelam, tefsir ve rüya tabirleri ciddi bir yer tutuyordu. Bunun yanında, İbn Sina'nın *el-Kânûn fit-Tıb* isimli eserinden ilhamla yazdığı tıbbî tavsiyeler içeren birkaç kısa risalesi de vardı. Ancak belirtmek gerekir ki hiçbir eseri, büyük bir üne kavuşmuş ve defalarca istinsah edilerek geniş bir dolaşım ağına girmiş de değildir.

Bugünden geriye baktığımızda, 'Atufi'nin hazırladığı Defter-i Kütüb, hikayesi pek de anlatılmamış bir hayatın en büyük başarısı sayılabilir. Tıpkı günümüzde olduğu gibi, bir kütüphanecinin emeği, hak ettiği değeri kendi zamanında görmemiştir. 'Atufi, dönemin bütün tabakat kaynaklarında yazdığı "içerikli" eserlerle hatırlanmaktadır. Onun hesabına üzülerek belirtmek gerekir ki bu eserler, çağdaşlarınca her ne kadar saygıya layık kabul edilseler de bundan öte pek bir ağırlıkları olmamışa benziyor. Ne var ki, 'Atufi'nin hazırladığı nev-i şahsına münhasır kitap envanterini yakından okumak, gözlerimizin önüne, en azından tarihin o anına kadar tanık olmadığımız bir entelektüel girişimi sermektedir. Defter-i Kütüb, kutsal metinler dışındaki metinlerin de kamusal alanda kendilerine giderek artan bir yer bulduğu; eşya ve eşhası kâğıt üzerinde tahrir, terkim ve tadat eden belgeler etrafında kurulu bir arşiv düzeninin inşasına doğru hem keyfiyet hem kemiyet cinsinden bir sıçramanın gerçekleştiği erken modern dönemin erken bir numunesi olarak görülebilir.

Burası aşikar, bu Defter-i Kütüb ile envanteri çıkarılan Hazine-i Amire'deki kitap koleksiyonu önceki sultanların kitap edinimleri üzerine inşa edilmiştir. Ancak seleflerden intikal eden bu kitaplar hakkında daha fazla araştırma yapılmaksızın bir şey söylemek zordur. Yine de açıktır ki bu Defter-i Kütüb'de sıralanan kitaplar, ezici bir çoğunlukla II. Mehmed ve II. Bayezid'in kitaplarıdır.[4] O vaktin İstanbul'undaki sahaf piyasası hakkında daha çok bilgimiz olsaydı, bu kitapların edinim ve dağılımı ile alakalı tahminler yürütmek noktasında daha teçhizatlı olurduk. Kitaplarla alakalı istihbarat ve dedikodu dolaşımının —hatta belli bir dereceye kadar kitapların cismen dolaşımının— boyutlarını küçümsememek gerekir. Bu yaygın şebeke, hükümdar ve saraya mahsus da değildi. 15. yüzyılda bir

Z Cemal Kafadar'ın *Treasures of Knowledge: An Inventory of the Ottoman Palace Library (1502/3-1503/4)* (Gülru Necipoğlu, Cemal Kafadar, Cornell H. Fleischer, eds. 2 vols, Brill, 2019) adlı eserde bulunan "Between Amasya and Istanbul: Bayezid II, His Librarian, and the Textual Turn of the Late Fifteenth Century" başlıklı makalesinin özet çevirisidir.

sahaf ve alim olan Yemenli bir şahıs, iyi bir sözlük arayışında olan Hindistan Kerala'daki Kalikut liman amiriyle yazışabiliyordu.[5]

Şu anda en büyük ve kıymetli İslamî elyazmaları koleksiyonlarına sahip olan İstanbul'daki kütüphanelerle alakalı genel varsayımlardan biri, bu kütüphanelerin raflarının fetih ganimetleri yoluyla doldurulduğudur. Mağlub edilmiş rakiplerin kitap koleksiyonlarına el koyulup, bunların İstanbul'a nakledildiği örnekler gerçekten de vardır; ki Suriye ve Mısır'daki Memluk kütüphaneleri bunlar arasında hem nicelik hem nitelik bakımından en dikkate değerleridir. Bu konuda daha fazla araştırmalar yapılması faydalı olacaktır. Ancak şu aşamada, bu cinsten "edinimlerin" boyutunu değerlendirmek mümkün gözükmüyor. Her halükarda, bugün saray koleksiyonunda olmakla beraber üzerlerinde Bayezid'in mührü yahut 'Atufi'nin eklediği bir başlık bulunmayan 1502 yılından evvel yazılmış veya istinsah edilmiş kitapların en azından bir kısmı, 1514'te Tebriz ve takiben 1516-17'de Suriye ve Mısır'dan nakledilmiş olmalıdır. Kansuh Gavri'nin (ö. 1516) mührünü veya temellük kaydını taşıyan kitaplarda olduğu gibi asıl maliki kolaylıkla belirlenebilen kitaplar da mevcuttur. Yine de fethin, kitapların ganimet olarak nakliyle eşdeğer görülmesi doğru değildir. Mesela 1516'da fethedilen Şam'daki Eşrefiye Kütüphanesi kökenli olup İstanbul'da bulunan kitaplardan pek azı ganimet olarak Hazine-i Âmire'ye girmiş gözükmektedir.[6] Saray koleksiyonu, aynı zamanda, envanterin tamamlanmasından sonra olsa da II. Bayezid hâlâ tahttayken raflara girdiği belirlenebilen bazı künyeler de barındırmaktadır. Kütüphane, müstensihlere verilen siparişler, kitap hediyelerinin kabul edilmesi ve satın alım yoluyla aktif olarak kitap edinmeye devam etmiştir. Zira, 'Atufi'nin hazırladığı Defter-i Kütüb'de bıraktığı boş alanlar, sonradan eklenecek bu edinimlere hasredilmiş gibi durmaktadır.

Defter-i Kütüb, Osmanlı imparatorluk kütüphanesinin oluşumundaki erken bir aşamayı gözler önüne seriyor olsa da şaşırtıcı bir zenginlik arz ediyordu. Envanterde, konuları itibariyle adap, tarih, şiir, tıp, tarım, astronomi, astroloji, matematik, geometri, mantık, felsefe, leksikografi gibi alanlarda; fıkıh, fıkıh usulü, kelam, tefsir gibi çeşitli İslamî ilimler yanında tasavvuf alanında da kitaplar mevcuttur. Listelenen kitaplar, yazıldıkları dil itibariyle de çeşitlilik göstermektedir. Zira çoğunluğu Arapça ve Farsça olan koleksiyonda, metinselleşme macerasının başlarındaki Türkçe kullanılarak yazılmış eserlerin yanında, az sayıda Yunanca, Süryanice eserler, Eski Slavca ve Latince içeren sözlükler de vardır. Zebur, Tevrat, İncil ve Kur'an nüshalarının aynı anda bulunduğu ve envantere dahil edilmeyen ama varlığı dönemin saray arşivi belgelerinden bilinen 100 küsur efrenc kitapları da hesaba katılınca bu koleksiyon, bir bakıma, Osmanlı padişahlarının cihanşümul hakimiyet heveslerinin bir aynası gibidir.[7]

Zamanının en büyük kütüphanelerinden biri olan bu görkemli kitap koleksiyonu giderek daha da büyüyordu. Sadece envanterini tutmak değil, kitap edinimlerini ve kitap dolaşımını sevk etmek, değerli ciltlerin bakımını yapmak gibi görevleri de ifa eden kütüphanecilere bu iş belki de pek çok zorluk çıkarıyordu. Ancak hazırlanan Defter-i Kütüb'ün olağanüstülüğü, bunun aynı zamanda aşkla yapılan bir iş olduğunu da düşündürmektedir. Yorgunluk bir yana, bu çalışma nihayetinde bir gurur ve itibar meselesiydi. Z

NOTLAR

1 Bkz. Codex Hanivaldanus, Latinceden Almancaya çeviren Richard Franz Kreutel, *Der Fromme Sultan Bayezid: Die Geschichte seiner Herrschaft (481-1512) nach den altosmanischen Chroniken des Oruç und des Anonymus Hanivaldanus,* Osmanische Geschichts schreiber 9 (Graz; Vienna; Köln, 1978), 182–285, s. 221. Bu Almanca edisyona dayalı olarak yapılan Türkçe çeviri için bkz. *Haniwaldanus Anonimi'ne Göre Sultan Bayezid-i Velī (1481- 1512)*, çev. Necdet Öztürk, 1997.

2 *II. Bayezid Dönemine Ait 906/1501 Tarihli Ahkām Defteri,* der. Feridun Emecen ve İlhan Şahin, 1994, 102, hüküm numarası 365.

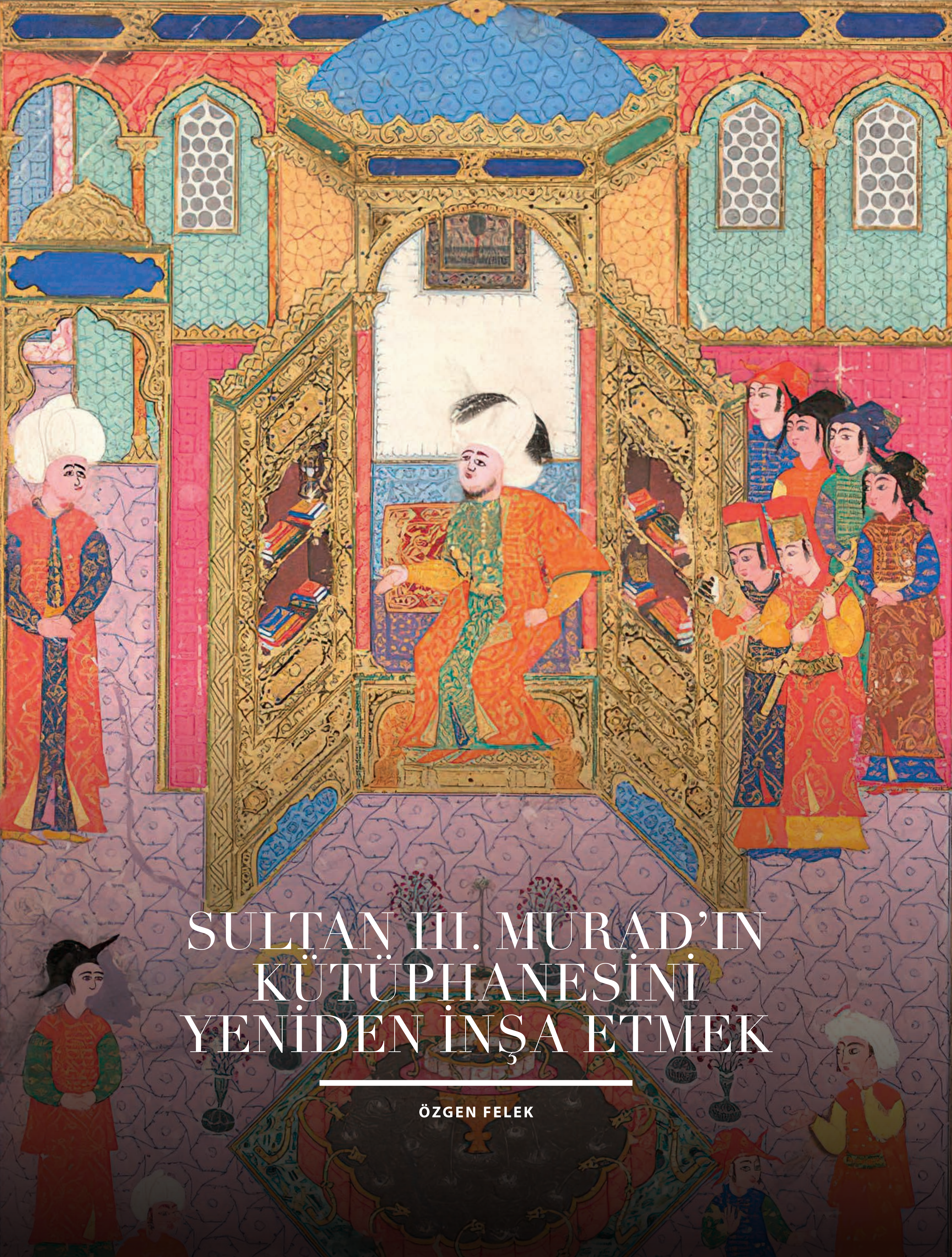
3 Ercan Alan, "Yeni Bir Belgeye Göre XVI. Yüzyılın İlk Yarısında Osmanlı Mülâzemet Sistemi", *Osmanlı Araştırmaları/ The Journal of Ottoman Studies,* XL IX, 2017, 89–124.

4 Kütüphanenin muhtelif sultanlar dönemindeki erken oluşumuyla alakalı öncü bir çalışma için bkz. Süheyl Ünver, "İkinci Selim'e kadar Osmanlı hükümdarlarının hususi kütüphaneleri hakkında", *IV. Türk Tarih Kongresi,* 1948, 1952, 294–312. Mesela Ünver, II. Murad'ın sahip olduğu ve vakfettiği 141 elyazması gördüğünü not etmektedir. İstanbul kütüphanelerine dair kullanışlı bir genel çalışma ve bibliyografya için bkz. Bilgin Aydın, "İstanbul Kütüphaneleri Tarihine Dair Araştırmalar", *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi* 8, 2010, 333–44. II. Mehmed'in kütüphanesinde bulunan tasavvuf kitaplarına odaklı bir çalışma, Mehmet Arıkan, "Fenâdan Bekâya İp Atmak: Fâtih Sultan Mehmed'in Özel Kütüphanesindeki Tasavvuf Eserleri", *Osmanlı'da İlm-i Tasavvuf*, der. Ercan Alkan ve Osman Sacid Arı, 2018, 59–82, künyeli eserdir.

5 1477 yılında gerçekleşen bu çok enteresan yazışmayla alakalı bkz. Franz Rosenthal, "A One-Volume Library of Arabic Philosophical and Scientific Texts in Istanbul," *Journal of American Oriental Studies* 75, 1955, 14–23, 15. Geniş Arap topraklarında geç ortaçağdaki kitap ticareti ve bu ticaretin diğer bölgelerle bağlantıları hakkında bkz. Konrad Hirscler, *The Written Word in the Medieval Arabic Lands: A Social and Cultural History of Reading Practices,* 2012; ve Doris Behrens-Abouseif, *The Book in Mamluk Egypt and Syria (1250–1517): Scribes, Libraries, and Market*, 2019. İran ve geniş Farsî dünya için bkz. Nourane Ben Azzouna, *Aux origines du classicisme: Calligraphes et bibliophiles au temps des dynasties mongoles (les Ilkhanides et les Djalajirides 656–814/ 1258–1411),* 2018.

6 Aslına bakılırsa herhangi bir kütüphanenin dağılması, bulunduğu bölgenin fethiyle doğrudan alakalı olmak zorunda değildir. Mesela Şam henüz Osmanlı topraklarına katılmamışken Eşrefiye Kütüphanesinde bulunduğunu bildiğimiz birtakım kitaplar, 1516 yılından sonra İstanbul'a gelmiştir. Ancak bu kitaplar arasında pek azı, sultanların vakfederek Hazine-i Amire'den başka kütüphanelere naklettiği kitapların günümüzde toplanmış olduğu Süleymaniye Kütüphanesi kataloğunda bulunmaktadır. Savaş ganimetlerinin Hazine-i Amire'de saklandığı düşünülürse Süleymaniye'deki Eşrefiye kökenli kitapların azlığı ve bu kitapların, onları kütüphane halihazırda dağılmış haldeyken satın almış olması muhtemel olan ulema ve ekabir koleksiyonlarında bulunması manidardır. Eşrefiye'nin dağılmış halde olması ise fethin sebep olduğu istikrarsızlık, vakıf kayıtlarının kayıp olması gibi amillerden kaynaklanıyor olabilir. Ancak bu kitaplar, Memluk Sultanının kitaplarının aksine İstanbul'a savaş ganimeti olarak nakledilmiş gibi gözükmüyorlar. Karşılaştırmalı olarak bkz. Konrad Hirschler, "Medieval Damascus: Plurality and Diversity in an Arabic Library: The Ashrafiya Library Catalogue", 2016.

7 Bu envanterde bulunan muhtelif eser türleriyle alakalı bkz. Gülru Necipoğlu, Cemal Kafadar, and Cornell H. Fleischer, eds., *Treasures of Knowledge: An Inventory of the Ottoman Palace Library (1502/3-1503/4),* Studies and Sources in Islamic Art and Architecture, volume XIV, Boston: Brill, 2019. Ayrı belgelerde sözü geçen efrenc kitapları için Necipoğlu'nun bu kitaptaki makalesine bkz.

SULTAN III. MURAD'IN KÜTÜPHANESİNİ YENİDEN İNŞA ETMEK

ÖZGEN FELEK

① **Nakkaş Osman ekibi.** Sultan III. Murad kütüphanesinde, 1582. Türk Sanatı Koleksiyonu, Harvard Art Museums.

DEVRİN nakkaşları tarafından pek çok minyatürde resmedilen Sultan III. Murad, 16. yüzyılın son çeyreğinde hüküm sürdü. Sultanın en güzel tasvirlerinden biri Ali b. Muhammed b. İbrâhim Cürcânî'nin *Dürr-i Bahr-i Acâ'ib* başlıklı eserinin Cenâbî tarafından tercümesiyle hazırlanan 1582 tarihli *Cevâhirü'l-Garâ'ib fi Tercemeti Dürri'l-Acâyib*'teki minyatürdür. Etrafında içoğlanları, ziyaretçiler, hizmetliler, cüceler ile Sultan Murad rafları kitap yüklü iki dolabın arasında oturmaktadır.[1]

Bu minyatürde gördüğümüz III. Murad, devrin tarihçilerinin kitaplara düşkün, zamanını sarayda cüceler, mukallitler, meddahlar ve kıssahanlarla geçiren sultan tasvirinin resme dökülmüş halidir. Özellikle saray hekimi Domenico Hierosolimitano, sultanın günlük hayatının akışı içinde okumanın önemli bir yeri olduğunu vurgular, minyatürlü kitapları hasodada kristal kapaklı iki dolapta kolayca alıp okuyabilmesi için hemen elinin altında tuttuğunu anlatır.[2]

Sultanın saray hekiminin dahi dikkatini çeken kütüphanesini yeniden toparlamaya kalkıştığımızda İstanbul, Dublin, Londra, New York'a ve belki de dünyanın başka uzak köşelerindeki elyazma kütüphanelerine kadar uzanacak meşakkatli bir çalışma gerekecektir.

Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesinde veya diğer yazma eser kütüphanelerinde Osmanlı sultanlarının her biri için bizzat kendilerinin sipariş verdiği veya onlara ismen sunulmuş kitapları listeleyen isme münhasır kataloglar henüz mevcut değildir. Bunun şimdilik bilinen tek istisnası II. Bayezid'in kütüphanecisi Atûfî'nin 7 bine yakın eseri listelediği katalogdur.[3] Yani bir araştırmacı, yazma eser kütüphanelerinde III. Murad'ın sipariş verdiği, okuduğu veya onun adına yazılan yazmaların tam bir listesini görmek istese, tahta çıktığı 1574'den 1595'teki vefatına dek süren 21 senelik saltanatı esnasında saray kitaplığına girmiş telif ve tercüme bütün yazma eserleri tek tek elden geçirmesi beklenir. Hatta kitap tutkusunun daha erken yaşlarda başladığını da hesaba katarsak şehzadelik döneminde telif edilmiş yazmaları da dikkate almalıdır. Böyle bir listenin hazırlanması, bu zaman aralığı içinde üretilmiş metinlerin hem mukaddime, sebeb-i telif ve hatime kısımlarının hem de unvan sayfaları, temellük kayıtları ve mühürlerinin tek tek incelenmesini gerektiren uzun ve sabır isteyen bir çalışmadır.

III. Murad 16. yüzyılın ismi kitaplarla en çok anılan sultanıdır desek yeridir. Devrindeki kitap sanatçılığı ve hamiliği üzerine yapılan kıymetli çalışmaların gösterdiği üzere saltanatı esnasında saray nakkaşları hem sultanın hem de ona kitap hediye etmede adeta birbirleriyle yarışan saray mensuplarının siparişlerini yetiştirmekle meşguldüler. Özellikle II. Selim devrinde şehnameci olarak atanan ve 25 yıldan fazla saray şehnamecisi olarak Farsça ve Türkçe, manzum ve mensur pek çok eser telif eden Seyyid Lokman ve işbirliği içinde çalıştığı Nakkaş Osman gerek şehname gerekse vekayıname türünde *Zafernâme* ve *Zübdetü'l-Tevârîh* gibi çok değerli eserler hazırlamışlardır.

III. Murad, dünya ve İslam tarihi yanısıra Osmanlı hanedan tarihine, dinî ve gizemli hikayelere, bilinmeyen uzak diyarlara, acayip mahluklara, rüyalara ve tabirnamelere meraklı bir okuyucu (ve dinleyici) idi. Şairliğinin yanısıra, hattat ve tasavvufi risale müellifi olduğu belirtilen sultan, bir hayli ehemmiyet yüklediği rüyalarını da tabir etmesi için şeyhi Şücâ Dedeye mektuplar halinde göndermiştir. "Muradî" mahlasıyla yazdığı gazelleri *Murâdî Dîvânı*'nda, rüya ve diğer tasavvufî hallerine dair mektupları ise *Kitâb-ı Menâmât* başlığı altında toplanmıştır.

Sultanın ezoterik mahiyetli ilimlere ilgisinin mücessem delillerinden bir diğeri de El-Belhi'nin (ö. 886) *Kitâbu'l-Bulhân* adlı eserinden Seyyid Mehmed b. Emir Hasan el-Su'ûdî tarafından Türkçeye çevrilip uyarlanan *Metâli'u's-sa'âdet ve menâbi's-siyâdet* adlı kehanet ve astroloji kitabıdır. Eserde, astrolojiye dair ilk iki bölümden sonra harikalar, şeytanlar ve kehanetler üzerine çeşitli konular ele alınır. III. Murad'ın kızları Fatma ve Ayşe Sultanlar için hazırlattığı bu minyatürlü tercüme, 15. yüzyıldan beri sarayda süregelen bu tür metinlere olan genel ilginin de bir göstergesidir. *Metâli'u's-sa'âdet*'in neredeyse birbirinin aynı iki nüshasından Fatma Sultan için hazırlanan Paris Bibliothèque Nationale'de, Ayşe Sultan için hazırlanan ise New York'taki Morgan Kütüphanesinde muhafaza edilmektedir.

17. yüzyıl müelliflerinden Nev'îzâde Atâyî'den öğrendiğimize göre "tevârih ve âsâr u nevâdir-i ahbâr istimâ'ina mâ'il" olan III. Murad, hep aynı konuları okumaktan ve benzer hikayeleri dinlemekten sıkılınca devrin şairlerinden Cinânî Çelebi'ye uzun kış gecelerinde kendisini eğlendirecek, kulakların daha önce hiç duymadığı hikayeler hazırlamasını buyurur. Cinânî Çelebi, sultanın siparişi üzerine gecesini gündüzüne katarak cinlerden, perilerden, acayip hikayelerden müteşekkil *Bedâyi'ü'l-âsâr*'ı hazırlar.

Sultanın bilinmeyen diyarlara ve acayip hikayelere olan ilgisini yansıtan en güzel eserlerden bir diğeri de *Târih-i Hind-i Garbî* veya *Hadîs-i Nev'* isimli coğrafya kitabıdır. İslam kozmolojisi ve coğrafyası ile başlayan eser, yeni dünyanın, yani Amerika kıtasının bitki örtüsü, hayvanları, insanları, gelenek ve görenekleri ile çeşitli özelliklerine dair bilgiler verir, hatta Kristof Kolomb'un hayatı ve Amerika'ya yaptığı seferlerden de bahseder.

Hazırlanmasını buyurduğu Mustafa Darîr'in *Siyer-i Nebî*'sinin Hz. Peygamberin hayatı ve mucizelerini gösteren 800'den fazla minyatür ihtiva eden nüshasından da anlaşıldığı üzere sultanın Hz. Muhammed'e dair hikayelere özel bir merakı vardı. Her ne kadar tamamlandığını görmeye ömrü vefa

etmediyse de, bu eser dindarlığı ve Hz. Peygambere duyduğu derin sevgisiyle bilinen sultanın dinî hikayelerin görsel olarak tahkiyesine özel ilgisini gösterir.

Dünya ve İslam tarihi kadar Osmanlı hanedan tarihine de meraklı olan sultan, İntizâmî'den oğlu şehzade Mehmed'in 1582'deki sünneti için iki aya yakın süren şenlikleri kaleme almasını ister. Böylece ortaya İntizâmî'nin telif edip Nakkaş Osman'ın 400'ün üzerinde minyatürle süslediği *Surnâme-i Hümâyûn* çıkar. Ayrıca Seyyid Lokman'ın bu sünnet düğününü de ihtiva eden iki ciltlik *Şehinşahname*'si de sadece hanedan tarihi bakımından değil Osmanlı sanat tarihi açısından da kıymetli eserlerdendir.

Sultan sadece saray şehnamecisini değil saray dışından müellifleri de beğendiği kitapları hazırlamakla vazifelendirirdi. Konyalı Derviş Mahmud, İstanbul'a seyahati esnasında III. Murad'ın tasavvufi eserlere olan ilgisini duymuş, Mevlana'nın kerametlerini anlatan *Menâkıb-ı Sevâkıb*'tan yaptığı tercümeleri Zeyrek Ağa aracılığıyla sultana arz etmiştir. Çalışmalarını beğenen sultan tarafından Konya'ya dönüp çeviriyi tamamlaması için teşvik edilmiş, daha sonra minyatürlerle süslenerek Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesinde muhafaza edilmiştir.[4]

İslam dünyasında kitaplar her zaman makbul hediyeler arasındaydı. III. Murad'ın kitaplara tutkusu düşünülünce ona da hediye olarak hassaten kitap sunulmuş olması şaşırtıcı değildir. "Hâce-i sultânî" unvanı ile bilinen hünkar hocası ve Şeyhülislam Hoca Sadeddin Efendi *Tâcü't-tevârîh* adlı Osmanlı tarihini III. Murad'a takdim etmiş ve bu hediyesi takdirle karşılanmıştır. Kanuni Sultan Süleyman ve II. Selim devrinden beri kitap sanatının hamisi olan Veziriazam Sokullu Mehmed Paşanın III. Murad için Seyyid Lokman'a hazırlattığı minyatürlü *Kıyâfetü'l-insâniyye fî şemâili'l-Osmâniyye*, Osman Gazi'den III. Murad'a dek Osmanlı sultanlarının hayat hikayelerini, saltanatları esnasında meydana gelen hadiseleri, seferlerini, zaferlerini, faziletlerini, yeteneklerini, beden yapıları ve kişilik özelliklerini tasvir eden bir kıyâfetnâmedir.

Sarayda Sokullu'dan başka kitap hamileri de vardı. Darüssaade ağası Habeşi Mehmed Ağa, cüce Zeyrek Ağa ve Gazanfer Ağa da paşaların çıktığı seferleri ayrıntılarıyla anlatan gazavatnamelerin hazırlanmasına hamilik etmişlerdir. Lala Mustafa Paşanın Doğu seferini anlatan *Nusretnâme*, Özdemiroğlu Osman Paşanın Safevî seferini manzum olarak nakleden *Şecâ'atnâme*, Beylerbeyi Ferhad Paşanın Gence seferini işleyen *Gencîne-i Feth-i Gence* ismi geçen ağaların himayesinde ortaya çıkan eserlerdendir.

Hanedan ve imparatorluğun önemli günleri sultanın himmetini arzu eden kalem sahipleri tarafından bir fırsat olarak görülürdü. Divan-ı hümayun katibi ve şehnameci Talikizâde Mehmed Subhî'nin cülus sebebiyle telif ettiği *Firâsetnâme*'si ile Mustafa Âlî'nin Şehzade Osman'ın doğumunun ilm-i nücuma göre eşref saate tesadüf ettiğini iddia eden *Ferâ'idü'l-vilâde* başlıklı eseri bu vesilerle III. Murad'a takdim edilmiş kitaplar için güzel birer emsaldir.

Yabancı elçilerin Osmanlı sarayını ziyaretlerinde de kitaplar ilk akla gelen yükte hafif, pahada ağır, makbul hediyelerdendi. Şehzade Mehmed'in 1582'deki sünnet düğününde sadece şehzadeye değil III. Murad'a, validesi Nurbanu Sultana, hatta saray çalışanlarına dahi kitaplar hediye edilmişti. Devrin meşhur tarihçisi Mustafa Âlî, bu sünnet törenini detaylı bir şekilde tasvir ettiği *Câmi'ü'l-Buhûr der Mecâlis-i Sûr* adlı eserinde hediye edilen müzehhep ve murassa Kur'an-ı Kerim'ler, bir *Şâh u Gedâ* nüshası, minyatürlü *Şehnâme* nüshaları, Handmir Gıyasüddin Muhammed'in *Hulâsatü'l-Ahbâr*'ı, Heratlı meşhur nakkaş Bihzâd'ın elinden çıkan bir *Hamse-i Nizâmî* nüshası, Kirmânî'nin *Külliyât*'ı, *Hafız Divanı*, Fuzulî'nin *Leylâ vü Mecnûn*'u, Türkçe bir *İskender-nâme* nüshası, *Kıssa-i Yûsuf*, Nizâmî'nin *Hamse*'sinin bir nüshası ve *Külliyât-ı Şeyh Sadî* gibi pek kıymetli eserlerin uzunca bir listesini verir.[5]

Hediye kitaplar, hediye edilen kadar hediye edenin edebî zevki hakkında da bir şey söyler. III. Murad'ın siparişi üzerine hazırlanan kitaplar bize onun entelektüel ilgilerine dair fikir verirken sultanın (veya herhangi bir hükümdarın) ne tür kitapları okumaktan/sahip olmaktan memnuniyet duyacağına dair kanaatlerini de gösterir. Hatta hediye edenlerin, kitaplar üzerinden sultan(lar)ın entelektüel dünyasını şekillendirmesindeki muhtemel etkileri de dikkate alınmalıdır.

Sipariş ve hediyeler dışında, Osmanlı kütüphaneleri üzerine derinlikli araştırmalarıyla tanınan İsmail Erünsal'ın dikkatimizi çektiği "saray kütüphanelerinin koleksiyonlarını zenginleştirmede sıkça başvurulan" müsadere yoluyla da saray kütüphanesine kitapların kazandırıldığı olurdu. Mesela 1589 tarihli bir belgede III. Murad'ın musahibi Mehmed Paşanın katlinden sonra kitaplarının saraya getirildiğini biliyoruz.[6]

Görüleceği gibi III. Murad, pek çok farklı türde telif ve tercüme eserlerden müteşekkil oldukça zengin bir kütüphaneye sahiptir. Kitaplarının sayısını henüz tam olarak tespit edemiyoruz. Ancak yukarıda bahsi geçen eserlerin hikayesi ve muhtevası sultanın kütüphanesi hakkında bir fikir verecektir. Z

NOTLAR

1 Ali b. Muhammed b. İbrâhim Cürcânî'nin *Dürr-i Bahr-i Acâ'ib* başlıklı eserinin Ebû Mehmed Mustafa Cenâbî Efendi tarafından tercümesiyle hazırlanan, 1582 tarihli *Cevâhirü'l-Garâ'ib fi Tercemeti Dürri'l-Acâyib* eserinde Sultan III. Murad'ı (1546-1595) kütüphanesinde otururken resmeden minyatür. Foto: Harvard Art Museums/Arthur M. Sackler Museum, The Edwin Binney, 3rd Collection of Turkish Art at the Harvard Art Museums. Accession Number: 1985.219.2.

2 *Domenico's Istanbul/translated with an introduction and commentary by Michael Austin*; edited by Geoffrey Lewis (Warminster, Wiltshire: Printed and published for the E.J.W. Gibb Memorial Trust by Aris & Phillips, 2001), 30.

3 İlk defa 1988 yılında İsmail E. Erünsal tarafından tanıtılan bu nadir katalog yakın zamanda yayınlandı. Bkz. İsmail E. Erünsal, "959/1552 Tarihli Defter-i Kütüb," Erdem 4, no. 10 (1988): 181–93; *Treasures of Knowledge an Inventory of the Ottoman Palace Library (1502/3–1503/4) Volume I and II: Essays*, Haz. Gülru Necipoğlu, Cemal Kafadar ve Cornell H. Fleischer, Brill: Leiden-Boston, 2019.

4 Zeren Tanındı, "Topkapı Sarayı'nın Ağaları ve Kitaplar", *U.Ü. Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi,* yıl: 3, sayı: 3, 2002, 41-56.

5 Gelibolulu Mustafa, "Âlî, *Câmi'ü'l-Buhûr der Mecâlis-I Sûr*", ed. Ali Öztekin, Türk Tarih Kurumu, 1996, 26a-28a/130-134.

6 İsmail E. Erünsal, *Türk Kütüphaneleri Tarihi II – Kuruluştan Tanzimat'a Kadar Osmanlı Vakıf Kütüphaneleri*, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Kültür Merkezi Yayını: 22, 1988, 200.

BİR OSMANLI ASTRONOMUNUN KÜTÜPHANESİ

HÜSEYİN ŞEN

Ⓣ **Nakkaş Osman.** Rasathaneyi tasvir eden bir minyatür. Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi.

SULTAN III. Murad döneminde kurulan rasathaneyi tasvir eden meşhur bir minyatür vardır, İslam bilim tarihiyle ilgili neredeyse bütün kitaplarda bu minyatüre yer verilir. Görsel, İslam dünyasında bir rasathaneyi tasvir eden çok nadir minyatürlerden biridir. Minyatürde dikkat çeken husus, rasathanede kullanılan gözlem aletlerinin aslına uygun olarak çok detaylı bir şekilde çizilmiş olmasıdır. Ünlü bilim tarihçimiz Prof. Aydın Sayılı'nın bu minyatürde gözüken yer küresi hakkında bilimsel bir makalesi vardır.

Yazımızın konusu minyatürde sağ üst köşede yatay olarak çizilen, renkli dikdörtgen şekillerle tasvir edilmiş rasathane kütüphanesi, yani Takiyüddin'in kütüphanesidir. Ne yazık ki, minyatürü yapan nakkaş, aletlere verdiği ince detayı kütüphane tasvirinde verememiş ve kullanılan farklı renkler kütüphanede yer alan kitaplar hakkında bize hiçbir ipucu vermemektedir. Osmanlı Arşivlerinde rasathane kütüphanesiyle alakalı tek kayıt bir mühimme defterindeki emirden ibarettir: "İstanbul Kadısına hüküm ki, müteveffa Lütfullah'ın vakfı olan müneccim kitapları mahmiye-i mezburede Mimar Sinan mahallesinin imamı ve müezzini ellerinde olduğu ilan olunmağı alınıp, rasathaneye verilmek emredüp buyurdum ki, vardukta tehir etmeyüp *müteveffa*-yimezburun ellerindedir ve eğer *âhardadır* her kimde ise getirip dahi bilfiil rasad hizmetinde bulunan Mevlana Takiyeddin'e *cümlesin teslim edilsin... fi 12 Safer 986*."

Bu hükümden anlaşılıyor ki III. Murad rasathaneyle bizzat ilgileniyor, Takiyüddin'in kütüphanesinin zenginleşmesi için elinden geleni yapıyordu. Kütüphanenin gayet zengin olduğunu tahmin edebiliriz ancak hangi kitaplardan müteşekkil olduğuna dair elimizde herhangi bir liste veya katalog yoktur.

Neyse ki büyük bir şans eseri Takiyüddin'in temellük kaydına sahip bazı eserler günümüze kadar ulaşabilmiştir. Dünyadaki muhtelif özel ve umumi kütüphanelerinde saklanan bu yazmalar, bize İslam bilim tarihinin en önemli isimlerinden Takiyüddin'in dünyası ve kütüphanesi hakkında ilginç ipuçları vermektedir.

Takiyüddin'in kütüphanesine dair ilk kapsamlı çalışma Süheyl Ünver tarafından yapılmıştır. 1968 yazını Hollanda, Leiden'de geçiren Ünver, Leiden Üniversitesi Kütüphanesinin dünyaca ünlü Doğu yazmaları koleksiyonundan 3500 eseri incelerken Takiyüddin'e ait temellük kayıtlarını bularak görselleriyle birlikte *İstanbul Rasathanesi* adlı kitabında paylaşmıştır.

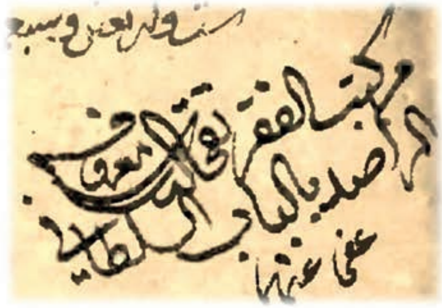
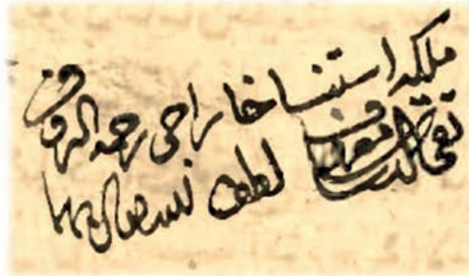
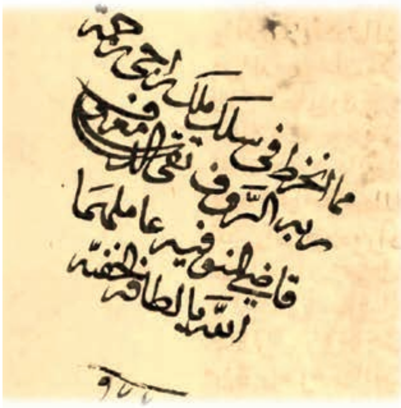
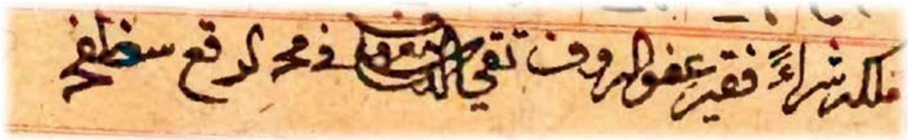
Leiden'de Takiyüddin'in kütüphanesinden gelen 6 yazma bulunmaktadır. Bunlardan bazılarını bizzat kendisi istinsah etmiştir. Bunun dışında Paris Ulusal Kütüphanesinde, St. Petersburg Şarkiyat Enstitüsü Kütüphanesinde, Tunus Millî Kütüphanesinde ve Türkiye'nin muhtelif kütüphanelerinde Takiyüddin'in kütüphanesinden gelen yazmalar mevcuttur.

Takiyüddin'in Leiden ve Oxford'daki yazmalarına baktığımızda geniş ilgi alanına sahip bir bilim insanı görüyoruz. Leiden'daki yazmalar arasında bir müzik yazması, İbn Ebu Usaybia'nın *Uyûnü'l-enbâ* fî *ṭabaḳâti'l-eṭıbbâ* başlıklı tıp tarihi kitabı, İbn Haldun'un *Mukaddime*'si ve önemli matematik risalelerini içeren çok eski bir mecmua vardır. Bunlara ilaveten Fatımiler döneminde yaşayan meşhur astronom İbn Yunus'un en önemli eseri *Zîc-i Kebir el-Hâkimî* ve İbn Ebu el-Şükr el-Mağribi el-Endelüsî'nin *Telhîs el-Mecistî*'si, Oxford ve Paris yazmaları arasında İhvân-ı Safâ'nın *Resail*'i ve astronom el-Merrakuşi'nin farklı astronomik aletleri tarif ettiği ansiklopedisi de gördüklerimiz arasındadır.

Takiyüddin'in *Uyûnü'l-enbâ* ile *Mukaddime*'yi bizzat istinsah etmiş olması bu eserlere büyük önem verdiğini gösterir. *Mukaddime* İbn Haldun çalışmaları için de büyük önem taşımaktadır, zira İbn Haldun *Mukaddime*'sini hayatının farklı evrelerinde farklı hükümdarlara sunmak üzere tekrar tekrar revize ettiği için zaman içinde *Mukaddime* adlı eserinin farklı versiyonları oluşmuştur. *Mukaddime*'nin Leiden'da muhafaza edilen Takiyüddin nüshası ise, eserin standart tahkik ve tercümesi için kullanılan nüshadan farklılıklar göstermekte, standart olarak seçilen metinde olmayan pasajlar içermektedir.

Takiyüddin'in kütüphanesinde bulunan İbn Yunus'un eseri *Zîc-i Kebîr* temelde çizelgelerden oluşan bir astronomi elkitabıdır. Eseri astronomlar ve astronomi tarihçileri için son derece önemli ve ilgi çekici kılan husus, İbn Yunus'un günümüze kadar ulaşamamış birçok eserden, güneş ve ay tutulmaları gibi önemli astronomik olayların üç asrı kapsayan verilerini aktarmasıdır. Bu veriler tarihi bir bilgi olmakla kalmayıp günümüz astronomları tarafından dünyanın dönüş hızında zaman içindeki oynamaları temsil eden Delta T değerini hesaplamakta kullanılmaktadır. Tamamı günümüze ulaşamayan bu eserin farklı bölümleri farklı kütüphanelerde bulunmaktadır. Tutulma verilerinin bulunduğu dünyadaki tek nüsha, Leiden'da muhafaza edilen ve Takiyüddin'in kütüphanesinden gelen nüshadır.

Takiyüddin'in kütüphanesinde astronomi elkitaplarıyla (zîc) ilgili diğer önemli eser Moğol hükümdarı Hülâgu tarafından kurulan Merâga Rasathanesinde görev yapan meşhur astronom İbn Ebuel-Şükr el-Mağribi el-Endelüsî'nin *Telhîs el-Mecistî*'sidir. Müellif hattı ve tek nüsha olan eserin özelliği, İslam medeniyetinde o döneme kadarki

Takiyüddin'in imzaları.
Leiden Üniversitesi Kütüphanesi, Hollanda.

ziçlerin aksine, çizelgelerin nasıl ve hangi gözlem verileri ve parametrelere göre hesaplandığından ayrıntılı bir şekilde bahsedilmesidir. Örneğin dünya astronomi tarihinde bir şaheser olarak görülen ve Uluğ Bey ve maiyetindeki âlimler tarafından kaleme alınan *Uluğ Bey Zîci*'nde sadece çizelgeler ve bu çizelgelerin nasıl kullanılması gerektiği bilgisi yer alır ama bu eserin oluşturulmasında kullanılan gözlem verileri ve hesaplama yöntemleri hakkında hiçbir bilgi verilmez. İslam tarihinde bu tarz eserlerin son derece az olması sebebiyle Takiyüddin'in o dönemde İstanbul Rasathanesinde bu esere sahip olması çok önemlidir. Zira Takiyüddin kendi kurduğu rasathanede benzer gözlemler ile benzer hesaplamalar yapmıştır. Takiyüddin'in kaleme aldığı ancak maalesef tamamlayamadığı *Sidretü'l-Müntehâ*'sı da bu minvaldedir. el-Mağribî'nin bu eserinin ilmi değerini anlayan Amerikalı bilim tarihçisi George Saliba, eserin içeriğini ve önemini anlatan bir dizi makale kaleme almıştır.

Takiyüddin'in kütüphanesinden günümüze ulaşan diğer bir eser Yunanlı astronom Batlamyus tarafından kaleme alınan ve 1500 yıl boyunca en önemli astronomi eserlerinden biri sayılan *Mathèmatica Syntaxis*'in Arapça tercümesi *el-Mecistî*'dir. Bugün Tunus Milli Kütüphanesinde olan *el-Mecistî* yazması Kopernik öncesi astronominin temelini teşkil etmiş, İslam dünyasında ve Avrupa'da son derece etkili olmuş, Galileo'ya kadar temel başvuru eseri şeklinde kullanılmıştır. Takiyüddin de *Sidretü'l-Müntehâ*'da kullandığı hesaplama yöntemlerinde büyük ölçüde *el-Mecistî*'yi takip etmiştir. Takiyüddin'in temellük kaydı ve yer yer derkenar notlarını içeren Tunus yazması, Arapça *el-Mecistî* yazmalarının en eski nüshası olması sebebiyle de bilim tarihi açısından çok önemlidir. Eser, Almanya'da yürütülen "Ptolemaeus Arabus et Latinus" projesi kapsamında yayına hazırlanmaktadır. Takiyüddin'in bu yazmaya düştüğü notların en ilginci, Batlamyus'un isminin yazılışıyla alakalı olarak Calepino adlı bir İtalyanın sözlüğüne verdiği referanstır. 15. yüzyılda Avrupa'da yayınlanan bir esere verilen bu ilginç referans ilk olarak bilim tarihçisi George Saliba tarafından fark edilmiştir.

Takiyüddin'in temellük kaydına sahip yazmalar sadece dünyanın muhtelif kütüphanelerinde değil, ne yazık ki zaman zaman müzayedelerin satış kataloglarında da ortaya çıkmaktadır. Örneğin 25 Nisan 2018'de Londra'da Sotheby's tarafından düzenlenen İslam sanatı müzayedesinde Takiyüddin'in temellük kaydını taşıyan, İslam bilim tarihinin en önemli yazmalarından biri günümüz kuruyla 5.5 milyon TL gibi rekor bir fiyata satılmıştır. Bu eser, matematik ve optik konusunda önemli eserler veren Kemaleddin el-Farisî'nin, meşhur optikçi İbn el-Heysem'in *Kitâbü'l-Menâzır*'ına bir şerh olarak kaleme aldığı *Tenkih el-Menâzır*'ın erken dönem müellif hattı "müsvedde" nüshasıdır. Yer yer karalanmış/iptal edilmiş ve tekrar yazılmış pasajlar bulunan bu eser incelendiğinde el-Fârîsî'nin, teorisini ve deneylerini nasıl inşa ettiği ve yer yer nasıl revize ettiği açıkça görülebilmekte, bu da Takiyüddin'in nüshasını daha değerli kılmaktadır. Müellifin şah eseri olan kitap, bir yağmur damlasının içinde gökkuşağının nasıl oluştuğuna dair ilk doğru açıklamayı içermesi dolayısıyla da bilim tarihi açısından son derece önemlidir.

Takiyüddin'in günümüze ulaşan yazmalarını topluca değerlendirdiğimizde, kendisinin öncelikle bir matematik ve astronom olduğunu ama geniş bir ilgi alanına ve çok değerli ve nadir eserlerden oluşan bir kütüphaneye sahip bulunduğunu görüyoruz. Böyle bir kütüphaneyi göz önünde bulundurduğumuzda aklımıza şu soru gelmektedir: Acaba 16. yüzyılda rasathanenin İslam dünyasının başka bir yerinde değil de İstanbul'da kurulması bir tesadüf müydü, yoksa bu kitapların Takiyüddin'de bulunmasının bir rolü var mıydı?

GAZİ HÜSREV BEY KÜTÜPHANESİ

HAMZA LAVIĆ

GAZİ Hüsrev Bey Kütüphanesi Bosna-Hersek'in en eski kamu kütüphanesidir. 1537 yılından beri hizmet veren kütüphane, yaşadığı sel, yangın, savaş ve türlü sıkıntılara rağmen bugün Balkanların en büyük İslamî elyazma koleksiyonunu barındırmaktadır.

Kütüphanenin kurucusu Bosna sancak beyi Gazi Hüsrev bey (1480-1541), Trebinye valisi Ferhat bey ile Sultan II. Bayezid'in kızı Selçuk Sultanın oğludur. Kurduğu külliye dolayısıyla Saraybosna'nın ikinci kurucusu olarak kabul edilir. Külliyenin vakfiyesinde, "Medresenin inşasından artakalan para ile, adı geçen medresede okutulmak, okurlara hizmet sunmak üzere ve ilimle ilgilenenlerin istinsah edebilmesi için değerli kitapların satın alınmasını" istemiş, kendisi de medresenin kütüphanesine birkaç yazma eser vakfetmiştir.

Kütüphanede Arapça, Türkçe, Farsça, Boşnakça ve çeşitli Avrupa dillerinde elyazması, matbu kitap, dergi ve belge muhafaza edilmektedir. İslamî ilimler ile ilgili 20 bin civarında; Doğu edebiyatı, felsefe, mantık, tarih, tıp, baytarlık, matematik, astronomi ve diğer ilimlerle ilgili de irili ufaklı 10.585 elyazması kitap mevcuttur.

Yazma eserlerin büyük bir kısmı İslam âleminin muhtelif yerlerinde özellikle İstanbul, Mekke, Medine, Kahire, Bağdat gibi büyük merkezlerde telif veya istinsah edilmiştir. Çoğu eşsiz ve nadir olan bu eserler çeşitli yollarla Bosna-Hersek'e ve komşu ülkelere ulaşmıştır. Bir kısmı tacirler tarafından getirilmiş, bir kısmı hac ziyaretleri sırasında elde edilmiştir. Önemli bir bölümünü ise İslam dünyasının büyük ilim merkezlerinde eğitim görmüş Boşnak öğrenciler getirmişlerdir.

Bu yazmalar arasında Boşnak âlim ve devlet adamları tarafından kaleme alınmış ya da istinsah edilmiş olanlar da vardır. Kütüphanedeki en eski yazma eser Gazzâlî'nin *İhyâü Ulûmi'd-Dîn*'idir. Müellif hayattayken, 1105'te istinsah edilen bu yazma, *İhyâ*'nın en eski nüshasıdır.

Kütüphanede Boşnakça, Sırpça, Hırvatça ve diğer Avrupa dillerinde yazılmış yaklaşık 35 bin matbu kitap mevcuttur. Boşnakça ilk matbu kitaplar da koleksiyonda önemli bir yere sahiptir. Mehmed Bey Kapetanoviç Lyubuşak'ın 1883'te Saraybosna'da yayınladığı *Risale-i Ahlâk* adlı eseri, Bosna-Hersek'te bir Müslümana ait, Latin alfabesiyle basılmış ilk kitaptır.

Arapça, Türkçe, Farsça ve Bosna Arap alfabesiyle yazılmış yaklaşık 25 bin matbu kitap arasında Müteferrika'nın matbaasından çıkan birkaç kitabın yanısıra 18. yüzyılın ortasından bugüne kadar basılmış birçok eser bulunmaktadır.

Süreli yayın koleksiyonu ise Bosna-Hersek'te basılmış en eski dergi ve gazeteleri, Saraybosna'da yayınlanan bazı günlük gazeteleri ve Bosna-Hersek'te halen yayınlanmakta olan İslamî gazete ve dergilerin neredeyse tamamını kapsamaktadır. Bosna-Hersek'in işgalinden sonra Avusturya-Macaristan hükümetinin yayınlamaya başladığı gazeteler de eksiksizdir (1878-1882). 1866-1878 yılları arasında Kiril alfabesiyle Boşnakça, Arap alfabesiyle Türkçe olarak çift dilli yayınlanan Bosna vilayeti resmî gazetesi *Bosna*'nın da neredeyse bütün sayıları bulunmaktadır.

Bosna-Hersek tarihiyle ilgili Osmanlı belgeleri koleksiyonu yaklaşık 5 bin vesikadan oluşmaktadır. Ayrıca Bosna-Hersek'in muhtelif yerleriyle ilgili 1600 civarında vakfiye bulunmaktadır. Saraybosna Şer'i Mahkemesinde 1552-1852 yılları arasında tutulan sicillerden 88 defter de burada muhafaza edilmektedir.

Kütüphanedeki yazma eserlerin büyük kısmı kataloglanıp yayınlanmıştır. Ayrıca yazma eserler, arşiv malzemeleri ve eski matbu kitaplar taranarak dijital ortama aktarılmış, çoğunluğu elektronik ortamda kullanıma sunulmuştur. Zarar gören eserlerin onarımı için kütüphanede modern bir merkez de bulunmaktadır.

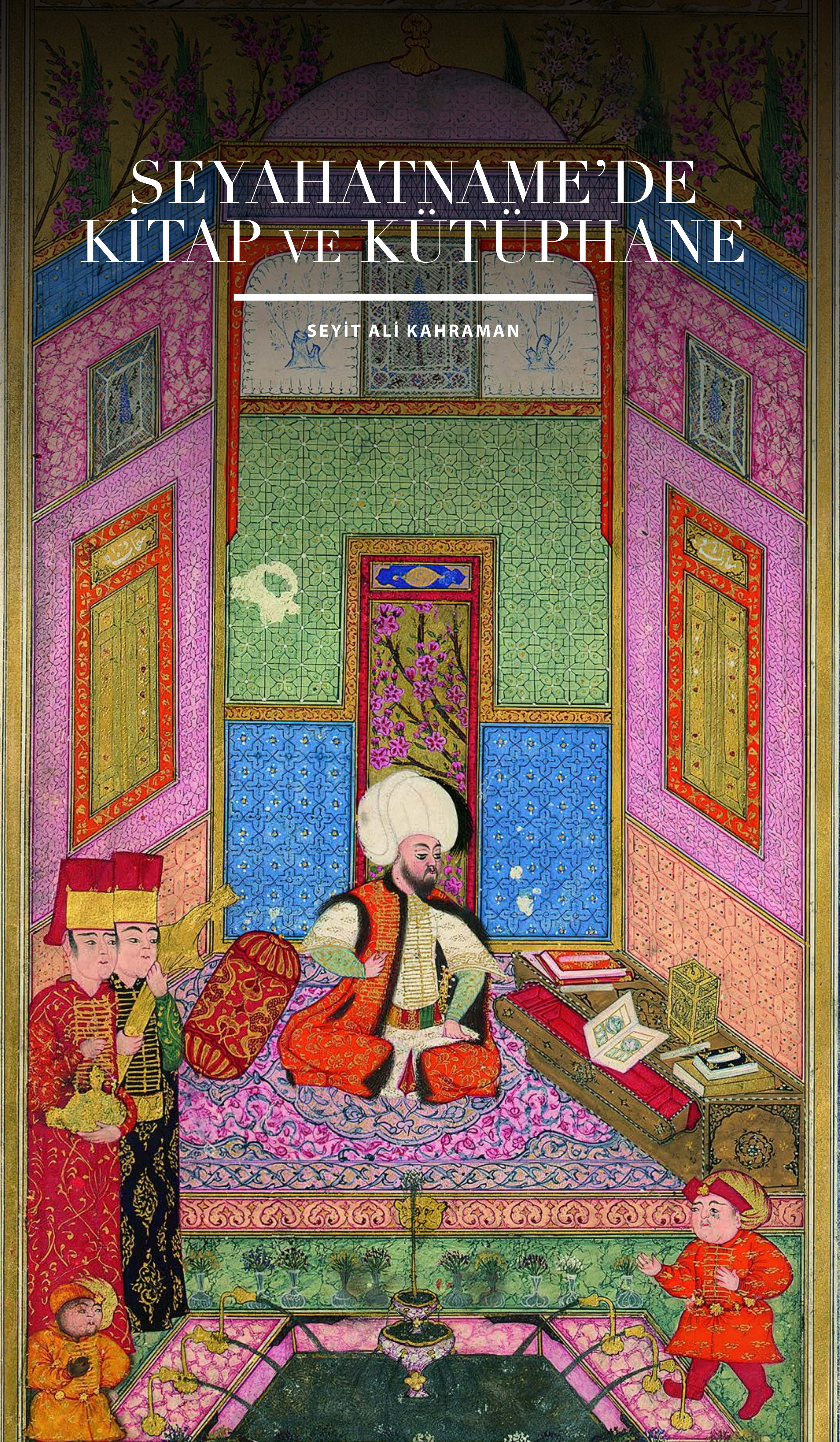
Gazi Hüsrev Bey Kütüphanesi müze koleksiyonu ise Bosna-Hersek'in kültür tarihine ilişkin yaklaşık 2 bin nesneden oluşmaktadır.

Anali Gazi Husrev-begove biblioteke adıyla 1972'den itibaren yıllık olarak çıkmaya başlayan dergide, genellikle kütüphanede bulunan kitaplar, müze malzemeleri, Boşnakların ve Bosna-Hersek'in tarihiyle İslamî ilimlere dair konular işlenmektedir.

Kütüphane binası 2013'te Katar emirliğinin desteğiyle modern biçimde donatılarak Saraybosna'nın kültür merkezi haline gelmiştir.

SEYAHATNAME'DE KİTAP VE KÜTÜPHANE

SEYİT ALİ KAHRAMAN

Sultan III. Murad'ı kütüphanesinde tasvir eden bir minyatür.

FOTOĞRAF: WIKIMEDIA

DÜNYANIN en büyük seyahatname yazarı Evliya Çelebi (1611-1685) İstanbul'da doğmuş, Mısır'da vefat etmiştir. 51 yıl boyunca gezip gördüğü yerlere ait bütün bilgileri topladığı 10 ciltlik *Seyahatname*'si hem kapsadığı coğrafya hem de içerdiği konular itibariyle eşsizdir.

Evliya Çelebi kitaplara olan özel ilgisi dolayısıyla gittiği yerlerin tarihini yazarken mutlaka kitaplardan yararlanmıştır. Mesela Yunan ve Avrupa tarihini *Yanvan Tarihi*'nden, Ermeni ve Ortadoğu tarihini *Mıgdısî Tarihi*'nden, Tatar tarihini ise *Tatarhâniyye*'den yararlanarak yazmıştır. *Seyahatname*'de kütüphanelerin bahsi fazla geçmese de kitaplardan çokça söz edilmektedir.

SARAY KÜTÜPHANESİ

Saray kütüphanesine dair en eski ve geniş bilgiyi Evliya Çelebi'de bulmaktayız. IV. Murad saraya aldıktan sonra hazinedarbaşıyı çağırıp Evliya'ya *Kâfiye, Molla Câmî, Tefsir i Kadı, Misbâh, Dibâce, Müslîm ve Buharî, Mülteka'l-ebhur, Kudûrî, Gülistan ve Bostan, Nisâbü's-sıbyân, Ahterî lügatı*, hasılı padişahlar için yazılmış 20 nefis kitabı hediye etmiştir. Bu anekdot hem saraydaki eğitimin içeriğine hem de okutulan kitaplara dair değerli bilgiler vermektedir.

Seyahatname'de, IV. Murad huzurunda yapılan geçit resminde sanatlarını icra edip hünerlerini gösteren esnaf ve sanatkarlardan kitap sanatları esnafı şöyle anlatılır:

İSTANBUL'DAKİ KİTAP MALZEMESİ VE KİTAP SANATLARI ESNAFI

Müzehheb-keşân (tezhipçiler) esnafı: Dükkan 40, nefer 105. Pirleri Hz. Osman'dır ki Hz. Peygambere kırk yaşında nübüvvet geldiğinde Hz. Cebrail ile ilk defa Kur'an ı Azim'den "Yaradan Rabbinin adıyla oku" (Alak, 1) ayeti gelip sonra Hz. Osman Müslüman olduğunda bu ayeti Kur'an'ın ilk ayeti edip ser-levha ve tezhipli eder, müzehhiblerin silsilesi Hz. Osman'a çıkar. Kabri Medine i Münevvere Bakî'inde denilmiştir.

Bu müzehhibler de dükkanlarında Kur'an ı Kerimleri ve kitapları tezhip ederek geçerler.

Ciltçiler esnafı: Dükkan 100, nefer 300. Pirleri Abdullah ı Yetimî'dir. Bu ciltçiler alayı yukarıda ordu mollası alayında anlatılmıştır.

Sahaflar esnafı: Dükkan 60, nefer 200, zira ayak sahafı çoktur. Pirleri Ebu Zer i Gıfarî'dir. Selman ı Pâk belini bağladı, kabri Bakî'dedir, 170 yaşında vefat etti. On beşinci zengin pir olduğundan Hz. Resul onlara Ebu Zer diye lakap koymuşlardır. Peygamberimizden kırk hadis rivayet eder.

Bunlar da dükkanların nice bin kitaplar ile süsleyip ayak sahafları "*Mülteka ve Dürer [u] Gurer*'im eyidir ama *Keşşâf*'ımı keşfedip *Tarikat ı Muhammedî*'den ayrılman, eyi kitaptır" diye torba torba kitaplarla geçerler.

Kâğıtçılar esnafı: Dükkan 200, nefer 205. Pirleri Peygamberimizin amcası Hz. Abbas'tır, kabri Bakî'dedir. Hz. Ali kemerini bağladı. Bunlar da seyishaneler üzere dükkanlarını İstanbul tabağı, Bosna, Sebte ve Bundukanî kâğıtlarıyla donatıp beyaz kâğıttan ferace, muvahhidîler, hırka, büyük sarıklar ile ve yine kâğıttan çeşitli külâhlar ile kendilerini süsleyip dükkanlarında kâğıtlar mührele yip hepsi silahlı ve beyaz esvaplı asker olup geçerler.

Mukavva kubur divitçiler esnafı: Dükkan 55, nefer 105. Pirleri Muaz ibn Cebel'dir ve Selman kemer bağlamıştır, kabri Ebtah'dadır. Bunlar dükkanlarını çeşitli kubur, yaldızlı ve nakışlı divitler ile süsleyip kendileri de silahlı geçerler.

Mürekkepçiler esnafı: Dükkan 40, nefer 65. Pirleri Zeyd bin Hâris'dir. Enes kemerini bağladı, kabri Mekke Ebtah'ındadır. Bunların dükkanları Sultan Bayezid'dedir. Ama nice yüz kimseler evlerinde işlerler. Özellikle Sultan Selim yakınında İkiçeşme önünde Mürekkepçi Karının mürekkebi gayet meşhurdur. Kızılmusluk'taki yedi iklimde meşhurdur, hatta onun hakkında katipler ve şairler bu beyti söylemişlerdir:

Mürekkeb çokdur İslâmbol'da ammâ
Kızılmusluk'daki gâyet de a'lâ

diye övmüşlerdir.

Ressam nakkaşlar esnafı: Dükkan 4, nefer 40. Pirleri yoktur, zira resim yapmak dinimizde yasaktır. Ancak Hz. Peygamber Hayber Kalesini fethedip ondan bir aslan suretli sancak ganimet almıştı. Gösteriş ve heybet için o aslan resimli sancağı Ebu Eyyub ı Ensarî ki Resulullahın sancakdarıdır, bu zatın büyük oğlu Seydî Emetullah taşımıştır. Babası Eyyub Sultan, Peygamberimiz huzurunda kemerine peştamal bağlayıp bayrakdarlara pir oldu. Kabri Kerbela'dadır. İmam Hüseyin'e bayraktar olup, Kerbelâ şehitleri içinde yatmaktadır.

MISIR'DA BULUNAN KİTAP MALZEMESİ VE KİTAP SANATLARI İLE İLGİLİ ESNAF

Zerkûb, yani altın varakçı esnafı: Dükkan 3, nefer 11.

Müzehhib esnafı: Dükkan 7, nefer 11'dir, ama üstad değillerdir.

Mücellitler esnafı: Toplam 48 dükkandır ve 150 adamdır.

Sahaf esnafı: Dükkan 20, nefer 30. Pîrleri Abdullah-ı Yetimî'dir, Habeş'in Harkova'sında medfundur, 3 kere ziyaret nasip oldu, halkın ziyaretgâhıdır.

Kâğıtçılar esnafı: Dükkan 50, nefer 68.

Kâğıt mührecileri esnafı: Dükkan 11, nefer 30.

Mürekkepçiler esnafı: Dükkan 3, nefer 6. Bunlar Rum mürekkebi gibi dibekte dövmezler, ateşte kaynatırlar.

Musavvirler esnafı: Nefer 20. Dükkanları yoktur, her nerede bir toplantı yeri olsa, orada resimlerini duvarlara mıhlayıp sergilerler.

BİTLİS HANININ ZENGİN KÜTÜPHANESİ

Evliya Çelebi gezip gördüğü yerlerde rastladığı kütüphane ve kitaplara dair bugün erişilemeyecek bilgiler de vermektedir.

Evliya Çelebi yanında çok zaman geçirip iyiliğini gördüğü Bitlis Hanı Abdâl Han'ın bilgi ve becerilerinden hayranlıkla bahseder. Abdâl Han, hanlıktan indirildikten ve Bitlis'ten kaçtıktan sonra zengin kütüphanesindeki kitaplar satılmıştır. Evliya Çelebi tarafından kaydedilen bu kitapların isimleri şöyledir:

Bitlis Hânı'nın kendi mührüyle yedi adet sandukalarında çıkan nefis ve değerli kitaplar

Evvelâ *Fütûhât ı Mekke*, Şeyh Muhyiddin el-Arabî telifi. *Füsûs ı Muhyiddin*

el-Arabî. Şerh i Füsûs, Sarı Abdullah Efendi kendi hattıyla. *[Şerh-i] Fütûhât ı Mekke,* Mevlânâ Kutbeddin i Hanefî telifi. *Târîh-i Fetihnâme-i Mısır Selim Han eliyle,* Kâtib Yusuf Can telifi. *Kitâb ı Milel-i Nihal,* Nuh Efendi telifi. *Menâkıb ı Şeyh Hazret i Ebû İshak ı Kâzerûnî,* Şevki Efendi telifi. *Kitâb-ı Saâdetnâme, Câmî-i Revâkî* telifi. *Kitâb-ı Âşık Paşa. Kitâb-ı Menâsik-i Hac,* Sinan Efendi. *Kitâb-ı Menâkıb-ı Evliyâullah,* Şeyh Dede Maksûd-ı Ahlatî telifi. *Tevârîh-i Hıtat-ı Mıkrisî. Târîh-i Sâlih Efendi. Târîh-i Câmi'u'l-hikâyât. Târîh-i Mîrhând. Lugat-i Lâmi'î. Kitâb-ı manzum Şurûtu's-salât,* Şeyh Şemseddin el-Fenârî telifi. *Kitâb-ı manzum Pendnâme-i Şeyh Attâr Tercümesi,* Bayezid Han huddâmı Emir Çelebi telifi. *Kitâb-ı Harîdetü'l-acâyib. Târîh-i Mir'ât ı Kâ'inât. Tevârîh-i Taberî. Kânûnnâme-i Lütfî Paşa. Târîh-i Gazavât-ı Sultân Murâd-ı Râbi. Târîh-i Peçevî. Risâle-i Akâyid-i Kemalpaşazâde,* Kavsûnîzâde şerhiyle. *Kitâb-ı Mir'ât-ı Kâ'inât, Gınâyî-i Tarabefzûnî Tercümesi. Kitâb-ı Takvîmü'l-Büldân,* Âşık Çelebi-i Tarabefzûnî telifi. *Kitâb-ı Sohbetü'l-ebkâr der-cevâb ı Sübhatü'l-ebrâr,* Atâyî Çelebi telifi. *Kitâb-ı Zeyl-i Şakâyık,* Nev'îzâde Atâyî Çelebi telifi. *Tevârîh-i Sükkerî,* Mısır Fatihi Selim Han'ın bütün gazalarını yazmıştır. *Târîh-i Mısır,* Şihâbî Çelebi telifi. *Târîh-i Şeyh Suyûtî, Kitâb-ı Hüsnü'l-Muhâdara,* Âdem peygamberin yeryüzüne inmesinden Hazret-i Ömer zamanında Amr İbnü'l-Âs'ın Mısır'ı fethettiği seneye dek yazmış değerli bir tarihtir. Bu kitabı Şihabî Çelebi manzum ve selis (akıcı) tercüme etmiştir ki okumaya değer. Bu Şihâbî Çelebi tarih sahibi Sükkerîzâde'dir ki zamanının biriciğidir. *Kitâb-ı Fütûhât-ı Mısır,* İbn Abdülhalîm telifi. *Fezâ'il-i Mısır,* Ebî Amr el-Kindî telifi. *Kitâb-ı İbn Zûlâk. Kitâb-ı Hallekân. Kitâb el-Hıtat el-Kazâî. Kitâb li-İbnü'l-Yesir. Kitâb İkâzu'l-mütefazzıl. Kitâb İkazu'l-mütegâfil,* Tâceddin Muhammed bin Abdullah telifi. *Kitâbü'l-mesâlik,* İbn Fazlullah telifi. *Kitâb ı Muhtasar,* Şeyh Nasreddin-i Kirmanî telifi. *Kitâb-ı Menâhicü'l-fikr. Kitâb-ı Menâhicü'l-iber. Kitâb-ı Avân Unvâni's-Siyer. Kitâb-ı Siyer-i Nebî-i Nuh Efendi. Kitâb-ı Siyer-i Nebî-i Veysî Efendi. Kitâb-ı Vâkı'anâme i Veysî Efendi. Kitâb-ı Avânu's-savâb li-Muhammed İbn Abdülmelik-i Hemedanî. Kitâb-ı Târîhu's-sahâbe. Târîh-i Tecrîd fi's-Sahâbe,* Zehebî telifi. *Târîhu'l-ahbâbe fi Ma'rifeti's-Sahâbe. Kitâb-ı Ricâlü'l-kütübi'l-aşare li-Hüseynî. Kitâb-ı Tabakâtu'l-huffâz ez-Zehebî. Kitâb-ı Tabakâtu'ş-Şâfi'iyye li-ıbni's-Sübkî. Kitâb-ı Tabakâtu'l-Malikiyye li-ıbn Ferhûn. Kitâb-ı Tabakât-ı Şa'râvî. Kitâb-ı Tabakât-ı Mizân-ı Şa'râvî. Kitâb-ı Tabakâtu'l-Hanefiyye li-İbn Dokmak. Kitâb-ı Mir'âtü'z-zamân li-Sibt İbnü'l-Cevzî. Kitâb-ı Bidâye ve'n-nihâye, İbn Kesîr telifi. Kitâbü'l-inbâve'l-gumr bi-isnâdi'l-ömr li-ibn Hacer. Kitâb-ı et-Tâli'u's-Sa'îd. Kitâb-ı Târîhu'z-za'îfe li-Kemal el-İdfevî. Kitâbü's-Sükkerdân li-İbn Hacle. Kitâb-ı Sec' ve'l-hezîl fî Evsâfi'n-Nil. Târîh-i Âbin. Kitâb-ı Simârü'l-evrâk li-İbn Hacce. Kitâb-ı Kadıhan. Kitâb-ı Bezzâziyye. Kitâb-ı Tatarhaniyye. Kitâb-ı Keşşâf. Kitâb-ı Sünen i Davud. Kitâb-ı Dede Cöngü. Kitâb-ı Akâyid-i Birgili. Kitâb-ı Muhammediyye. Kitâb-ı Câmi'u'l-kebîr. Kitâb-ı Câmi'u's-sağîr. Kitâb-ı Envârü'l-âşıkîn. Kitâb-ı Tuhfetü'l-ebrâr. Kitâb-ı Demine ve Kelile.*

Hanın kendi teliflerinden Farsça, Arapça ve Türkçe 76 adet kitabı ve 105 parça çeşitli telifleri çıktı. Ama genellikle Farsçada fasih ve zarif olduğundan teliflerinin çoğu Farsça ile yazılmıştır.

Ve 200 cilt kefere hattı basmasıyla *Kitâb ı Atlas, Minor, Coğraf* ve *Papa Munta* adlı kitaplarla, çeşitli astronomi ve hikmet konularında basma kefere hattı kitaplar çıktı ki mısra:

Görenin aklı gider özge temâşâdır bu

dediği mısra üzere Yeni Dünya atlası, bu eski dünya şekilleri, çeşit çeşit dünya şekilleri haritaları, bütün otların ve bitkilerin hekimlere gerekli basma resimleri ve binlerce çeşit insanların uzuvlarının şekillerini ayırıp çizimlerini basma etmişler ki her resmi canlı sanırsın. Gerçekten de siyah basma Fireng i pür-renge kalemine kalmıştır.

Ve 200 cilt Acem ve Fireng kalemleriyle yazılmış ibret verici bukalemun nakşı resimli mecmualar var idi ki her biri birer sihir mertebesi idi.

Evvelâ Fireng i Mânî kalemince siyah kalem ile iki adet Hint karakası ve bir Kalipot kalyonu ile denizin dalgaları içinde iki geminin birbiriyle savaşlarını çizmiş etmiş ki sanki henüz savaş ederlerdi ve Acem Mânî kalemi, renkli kalemde gerçekten de büyüleyici kalemi vardır.

Şah Kulu, Velican, Şemsi Han, Malik, Erjeng, Ağa Rıza, Muhammed Rıza ve Behzad kalemi gerçekten eşsiz benzersiz sihirli kalemlerdir ve murdar elin hayalî şekillerde hayret edilecek kalemi vardır. Hatta bir cadı at ve cadı fil çizmiş ki büyüleyicidir.

Perizad kalemi, hakka ki peri yüzler ve melek görüntüleri yazmada Perizaddır.

Hacı Murad, Ağa Can ve Takiyeddin i Belhî kalemleri, bunların bütün çizimleri hayal-pesend, büyüleyici, beğenilen kalemlerdir. Kalemkâr Rıdvan Beyin siyah basma kalemi de Mısır şehrinde tek idi.

Kısacası nice bin meşhur büyük üstadların seyre değer büyüleyici kalem eserleri, murakka ve tasvirler (resimler), türlü türlü Ekrad, derinti cahil cemapur tayfası ve nice bin nâpâk Etrak elinde, mezatta elden ele gezmekteydi. Bu adı geçen haşeratlar her yaprağı karıştırıyor, bazı yaprakları dağıtıp örseliyor, tellâl elinde çadırdan çadıra gezip her parçası katlanıp kırışarak çok ucuza satılıyordu.

AVRUPA KÜTÜPHANELERİ

Evliya Çelebi'nin Osmanlı coğrafyası dışında yaptığı geziler arasında kitap ve kütüphane bilgisi açısından en değerlisi Viyana seyahatidir. Orada Nemse çasarı, yani Avusturya imparatoru tarafından kabul edilmiş ve pek iltifak görmüştür. Evliya, bütün gezilerinde yaptığı gibi şehrin kalesinden sonra ibadethaneleri ziyaret eder ve onlar hakkında geniş bilgiler verir. Viyana'da da kiliseleri tek tek görmüş ve onlar hakkında bilgi vermiştir. Viyana'nın en büyük kilisesi olan İstefani Manastırının ünlü kütüphanesine de eserinde yer verir. Bu arada Viyana Kütüphanesi ile bizdeki kütüphaneleri kıyaslamaktan da geri durmaz. Böylece bizdeki bazı kütüphanelerin perişan halini de ortaya koyar. İşte İstefani Kilisesi ve Viyana Kütüphanesi:

İncil, Tevrat, Zebûr ve Furkân olan dolapların duvarlarının içi tamamen ham amber ile sıvalı odalardır ki bütün dünyada her ne kadar çeşit millet varsa onların dillerinde tüm yazarların

değerli kitaplarından yüz binlerce ciltli kitaplarının başka hizmetçi papazları vardır, büyük bir kütüphanedir ki görülmeye değer.

Bir diyarda böyle değerli kitapların bulunduğu kütüphane yoktur. Ancak Mısır'da Sultan Berkuk ve Sultan Ferec Camiinde, İstanbul'da Fatih Camiinde, Süleymaniye'de, Bayezid-i Velî'de ve Yenicamide de hesabını Âlemlerin Rabbi Allah bilir kitaplar vardır. Ancak bu Beç'te İstifan Manastırında kitap daha fazladır. Zira her dilin kefere yazıları resimli kitapları, teşrih (anatomi) kitapları, *Atlas, Minor, Coğrafiyye* ve *Papamonta* adlı heyet kitapları gayet çoktur. Ama bizde "Suret haramdır" diye bu resimli kitaplar yoktur. Onun için bu Beç Manastırında kitap çoktur. Hele bu hakir başpapazın izniyle bu kütüphaneye girip seyrettiğimde hayretler içinde kalıp misk ve ham amber kokusu beynimi kokulandırdı.

İmdi azizim bu uzun sözlerden maksat odur ki "Kâfir kâfirliğince Allah kelâmıdır" diye tüm kitapları haftada bir kere silip süpürür, 70-80 kadar hizmetçileri var. Ama bizim Mısır İskenderiyesinde Camiu'l-attârîn derler büyük bir cami vardır, bu kadar yüz dükkan, han, hamam ve mahzenleri ve nice hayratları var iken cami harap olmuştur. Kütüphanesi üzerine yağmur yağıp nice 1000 cilt değerli kitapları, Yakut-ı Musta'sımî, Abdullah-ı Kırımî, Şemsullah-ı Gamravî ve Şeyh Cûşî hatlarıyla öyle değerli Kur'ân-ı Kerimler yağmurdan çürümüştür. Cuma namazına haftada bir kere bu camiye gelenler bu Kitabullahları yiyen güvelerin, kurtların ve farelerin seslerini işitirler. Bir ümmet-i Muhammed demez ki,

"Bu kadar Kitabullah telef oluyor, buna bir çare edelim." demek ihtimalleri yoktur. Zira Allah'ın kitaplarına kâfir kadar sevgi ve saygıları yoktur. Hemen Allah o camiyi bu kilise gibi imar edip hizmetçileri ve hâkimleri o garip camiye merhamet gözüyle bakalar.

RESİMLİ KİTAPLAR

Evliya Çelebi resimli kitaplar konusunda da kendi görüşlerini ortaya koyan, yaşanmış güzel bir hikaye anlatmaktadır. Bu hikayeyle Evliya'nın resimli kitaplara bakışını ve kitaplara zarar veren yobaz ve cahil kimselere karşı tutumunu da öğrenmiş oluyoruz. Hikayede *Şehnâme*'ye zarar veren bir kişi hakkında kullandığı aşağılayıcı kelimeler, geri kafalılık ve cahillikle sanata düşman olanlara karşı ne denli sert bir tutum içinde olduğunu açıkça ortaya koymaktadır.

Acayip gülünç bir hikâye

Bir mürai yobaz ve sübyancı yani mahbup-dostların Kadızâdeli fırkasından geçinen namert, fesatçı, üçkâğıtçı, faiz yiyici, sahtekâr, hak yiyici, aşağılık, müstamel, anasının hatası rezil bir herif, fazla kazanırım diye açık artırmada satılan sanat eseri bir *Şehnâme*'yi 1600 kuruşa satın alarak üzerine kaydettirdikten sonra çadırına gitmiştir.

Çadırına vardığında resimleri seyrederken, "Resim haramdır" diye bütün sayfalarında olan bazı sanat eseri resimlerin gözlerini çıkarır gibi o nergislerin gözlerini Etrak bıçağıyla oyarken her yaprağı delik delmiş, bazı resimleri bıçağıyla boğazladım sanarak boğazlarından çizmiş, bazı güzel kadın ve erkek resimlerinin yüzlerini ve elbiselerini ağzındaki pis balgamı ve tükürüğüyle pisletmiştir. Böyle çok değerli bir kitabın her yaprağını üstad bir ayda meydana getirememişken bir anda ağzının salyasıyla berbat etmiştir.

Ertesi günü tellâl, tellâliye akçesini istemeye vardığında, "Ben nideyim suratlı papaz kitabını, surat haramdır", diye almayıp, "Cümle suratlarını bozdum" diye *Şehnâme*'yi tellâlın üstüne atar. Tellâl kitabı açar, bakar, görür ki bir resim kalmamış, "Yetişin bre ümmet i Muhammed! Bu *Şehnâme*'yi görün, bu zalim neylemiş!" diye feryat eder. Edepsiz herif, "Ey biraderim hoş ettim. Tire şehrinde şeyhimin dediği gibi nehy i münker eyleyip (kötülüğü engelleyip) hemen bir suret alıkoydum. O da, benim Tire şehrinde bir sevgili oğlanım var idi, onun suretine benzediği için bozmadım" demiştir.

Bunun üzerine çaresiz tellâl gördü ki bu iş kavga etmek ile hallolmaz. Hemen paşaya gelerek adı geçen heriften şikayet edip, "İmdat ve feryat ey yiğit vezir!" dedi. Tellâl, "Sultanım, şu *Şehnâme*'yi Hakkari Beyi kethüdası Cülomerik Kaleli Han Murad Bey, 1400 kuruşa müzayedede satın almışken bu Tireli Hacı Mustafa 1600 kuruşa alıp götürdü. Üç gece kitap kendinde kaldı. Meğer herif Kadızâdeli imiş. 'Resim haramdır' diye bütün resimlerin gözlerini delmiş, bıçağıyla boğazladım deyip her resmi pabuç süngeri ile silerek bu çok değerli *Şehnâme*'nin 50 meclis resimlerini kirletip kitabı değersiz hâle getirmiş, bundan başka benim bu kadar tellâliyeme gadretti" diye *Şehnâme*'yi paşanın huzuruna bırakır. Paşa Şehnâme'yi görünce derin bir âh çekip divanda bulunanlara gösterdi.

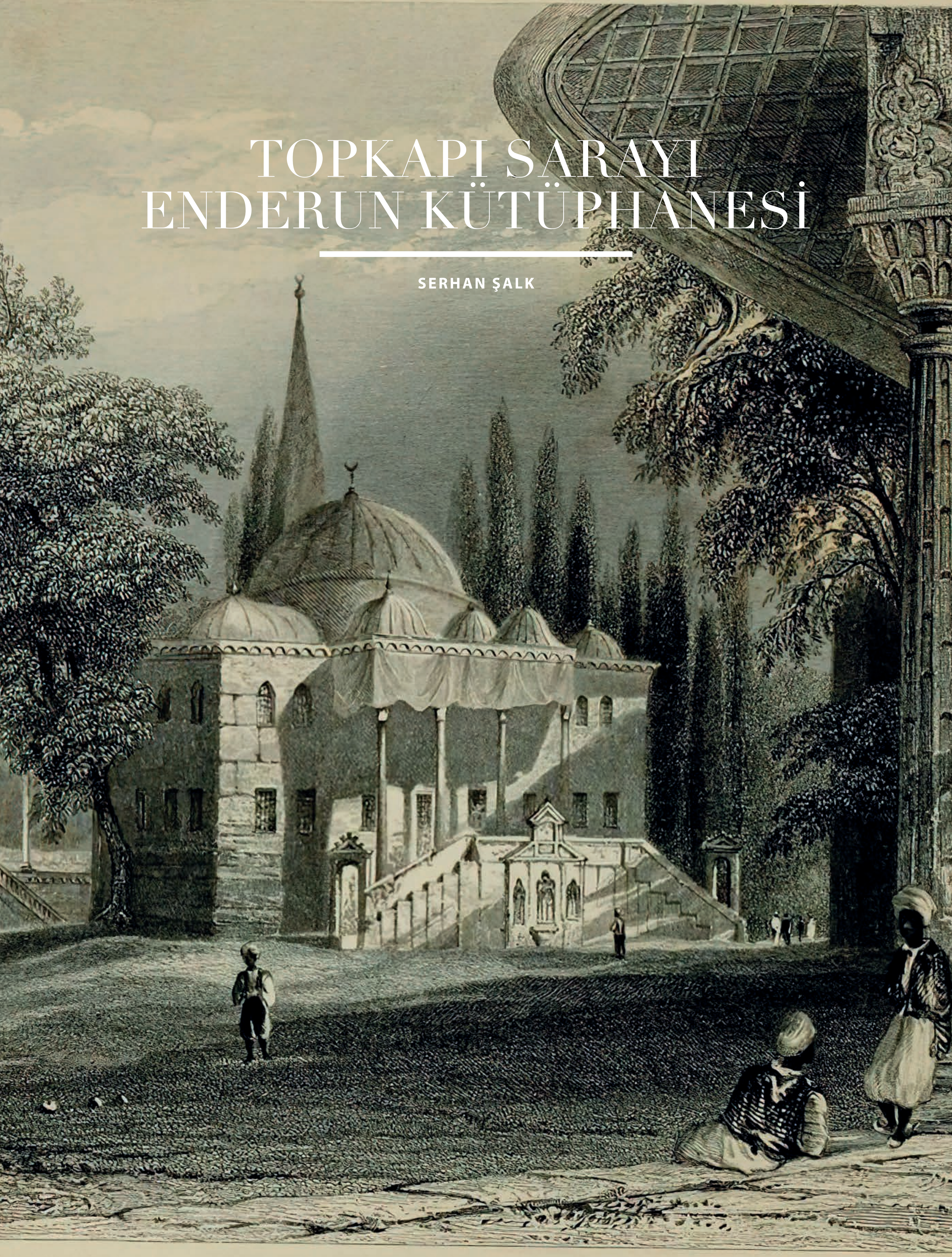
Toplantıda hazır bulunanlar Firavun, Yezid, Hâmân, Mervan, Kârun, Ebu Cehil, Ebu Leheb ve Bel'am b. Baur'un lânetini bu rezil herifin üzerine okudular. Tellâl yine, "Sultanım, aman benim tellâllığıma gadrolmasın" deyince paşa, "Bre sorumsuz, kaygısız kasavetsiz tellâl! Senin tellâllığına haksızlık etmemiş, devlet malına ihanet etmiş. Tez o Tireli Hacıyı getirsinler" deyince kitabı pisleten herifi çeke çeke sürüyerek sille, tokat, yumruk ve tekme vurup zavallıyı keten gibi döverek paşanın huzuruna getirdiler.

"Bre adam niçün bu kitabı böyle ettin?" deyince, herif, "O kitap mıdır, papaz yazısıdır. Nehy i münker edip eyi edip bozdum" der. Paşa, "Senin nehy i münker etmek haddin değil, amma ben hükumet icra edeyim ki müzayedede 2000 kuruşa çıkmış kitabı bozmayı ben sana göstereyim. Al aşağı şunu" diyerek kapıkulu yeniçeriye teslim eder.

Yeniçeri "bismillah" deyince acımasız cellatlar herife aman vermeyip yetmiş çapraz değnek vururlar. Bitlis kadısı da 1600 kuruşun adamdan alınmasına karar verince parayı devlet için tahsil ettiler ve tellâla da 10 kuruş verdiler. Dağılmış, perişan olmuş olan Şehnâme'yi suçlu adamın eline verdiler ve ordudan attılar. Zavallı adam, "Resim haramdır diyen şeyhimizin Allah belasını versin" diye şeyhine beddua ederek Diyarbakır'a gitti.

TOPKAPI SARAYI ENDERUN KÜTÜPHANESİ

SERHAN ŞALK

William Henry Bartlett. Üçüncü avlu ve kütüphanenin gravürü. Miss Pardoe, *The Beauties of the Bosphorus.*

TOPKAPI Sarayı, Osmanlı devlet idaresinin sürdürüldüğü bir merkez olmasının yanında sultanın, ailesinin ve Enderun halkının yaşama alanıdır. Kitaplar da bu yaşantıda önemli bir yere sahiptir.

Enderun Kütüphanesi 1719'da III. Ahmed tarafından Topkapı Sarayında mevcut hazinelerde biriken kitapların istifadeye açılması maksadıyla sarayın üçüncü avlusu olan Enderun Meydanında inşa ettirilmiştir. III. Ahmed devrinde ön plana çıkan ve I. Mahmud ile artarak devam eden müstakil kütüphane inşası hareketinin erken dönem bir örneği sayılabilecek Enderun Kütüphanesi, sarayda bulunduğundan ayrı bir önem taşımaktadır. Topkapı Sarayında "üçüncü yer", "üçüncü avlu" gibi isimlerle anılan ve kütüphanenin de bulunduğu avluya Babüsaadeden geçilerek girilir. Kapının hemen ardındaki Arz Odasının devamında ise Enderun Kütüphanesi yer alır. Sarayın bu avlusunda kütüphane, Ağalar Camii, Fatih Köşkü, Enderun koğuşları gibi yapılar bulunur.[1]

TOPKAPI SARAYININ KİTAPLARI

İstanbul'un fethinin ardından Fatih Sultan Mehmed Edirne'den getirdiği kitaplarını önce Eski Saraya, ardından Topkapı Sarayına taşıyarak Enderun odalarına yerleştirmiş ve Enderun Kütüphanesinin de nüvesini meydana getirmiştir.[2] Babası II. Murad'ın zengin kütüphanesini ve Manisa'da kendi kurduğu kütüphaneyi Yeni Sarayda birleştiren Fatih, Mola Lütfi'yi hafız-ı kütüb tayin eder.[3] II. Bayezid'in de farklı ilim sahalarından eserler topladığı, kitapların zahriyelerine yazılar yazdığı ve mühürlediği bilinmektedir.[4]

Sarayda biriken bu kitaplar Bağdat Köşkü, Revan Köşkü, Enderun koğuşları gibi ayrı yerlerde istifade ve ihtiyaç alanlarına göre dağılmış haldedir. I. Ahmed Kitaplığı olarak bilinen ve Haremde yer alan oda ise başlangıçta bir kütüphane olarak düşünülmemiştir.[5]

18. yüzyıla kadar çoğalan ve hazine birimlerinde bulunan saray kitaplarından oluşan koleksiyonlar, III. Ahmed döneminde kültürel zevklerin yükselmesiyle müstakil bir kütüphaneye dönüşmüştür. Nedim, Seyyid Vehbî, Neylî Ahmed, Ahmed Taib Efendi, Dürrî Efendi, Raşid Mehmed Efendi gibi yüzyılın önde gelen simaları bu devirde yaşamıştır.[6] Ayrıca Levnî, İbrahim Müteferrika, Yirmisekiz Mehmed Çelebi gibi eserleriyle dikkat çeken Osmanlı aydınları da bu asrın başlarında yaşamıştır. III. Ahmed'in de erken yaşlarından itibaren yazılı kültüre ve kitaplara olan meyli ve zarif kişiliği bu çevrenin gelişmesinde etkili olmuştur.

Raşid Mehmed Efendinin tarihinde anlattığına göre hediye ya da satın alınarak Enderun Hazinesine giren çok sayıdaki kitap 1719'a kadar farklı dolaplarda tutuluyor ve pek kullanılmıyordu. Padişah, kitapların bir kenarda istifadeden uzak biçimde tutulmasını istemeyip "ruz-ı cezada beyhûde mes'ul" olmamak için Enderun'da bir kütüphane inşasını emretmiştir.[7] *Tarih-i Raşid*'de geçen bu bilgileri arşiv evrakı da doğrulamaktadır. Kütüphanenin inşasını takiben Topkapı Sarayının farklı hazine birimlerindeki kitaplar, bodrum ve ifraz hazinesinden alınarak Enderun Kütüphanesine yerleştirilmişlerdir.[8] Bodrum hazinesinden alınan kitapların konu skalası hayli geniş olmakla birlikte tefsir ve hadis üzerine yazılmış eserlerle haşiyeler ağırlıktadır. Bunların yanında tıp kitapları, çeşitli risaleler, lügatler, şiir ve edebiyat eserleri de mevcuttur.[9] İfraz hazinesinden alınan iki eser ise "Hazret-i Osman Radıyallahu Anh hattiyle kûfî Kelâm-ı Şerif" ve "Tefsir-i Ebussu'ud"dan ibaret olup önem derecesi yüksek eserlerdir.

Kütüphane için yapılacak temel atma töreninden bir hafta kadar önce hazırlıklara başlanmıştır.[10] İşçiler ayarlanmış, bina için lazım olan malzemeler tedarik edilmiştir. Şubat 1719'da[11] sadrazam, şeyhülislam, sadreyn ve nakibüleşraf efendiler temel atma töreni için saraya davet edilmişlerdir. Padişah bizzat eliyle taş alarak temele bırakmış, ardından hazır bulunanlar da bunu tekrarlamıştır. Törene katılanların bu hayırlı eser için dualarda bulunmasıyla inşaat başlamıştır.[12] 9 ay süren inşaat sürecinin ardından kütüphane 23 Kasım 1719'da yapılan merasimle hizmete açılmıştır.

KÜTÜPHANENİN MEKAN ÖZELLİKLERİ

Arz Odasının arkasında yer alan geniş alanda, Arz Odasıyla simetrik planda olmasa da onu takip edecek şekilde Enderun Kütüphanesinin arka cephesiyle karşılaşılmaktadır. Kütüphanenin dış cephe mermerleri Marmara adasından getirtilmiş olup[13] açık gri renklidir. Kütüphane-

Kütüphanenin iç mekanı.
Edwin A. Grosvenor, *Constantinople*, Little, Brown and Company 1895, s. 733.

Abdullah Biraderler. Kütüphanenin revaklı alanı ve avluya bakan çeşmesi. Bibliothèque nationale de France. IFN-53151756 F. 156, 1882.

1918 tarihli bir kartpostalda kütüphanenin görünümü.

nin planı, önündeki revaklı alan da dahil edildiğinde "+" şeklinde çizilmiştir. Ancak iç mekanı, orta mekana eklenen üç kanattan meydana gelmektedir ve bu kanatları üç cephede kapatan üç adet tekne kubbesi bulunmaktadır.[14] Kubbelerin üzerlerinde ise büyük ve küçük boylarda toplam 15 alem bulunmaktadır. Kütüphanenin avluya bakan ön cephesinde yer alan revaklı giriş alanının üç kubbeli çatısı, sekiz adet başlıkları mukarnaslı sütun üzerinde yer alan kemerleri takip ederek yükselmektedir. Bu sütunlar, yapının dış cephesinde kullanılan mermerlerle uyum içindedir. Kütüphanenin önünde yer alan revaklı alanda iki adet çeşme bulunmaktadır. İlk sıra pencereleri dikdörtgen formda olup bodrum kat pencerelerinin aksine simetrik bir örüntüyle yerleştirilmiştir. Üst sıra pencerelerinin formu ise ilk sırada yer alan pencerelere göre farklılıklar göstermektedir. Bu pencereler uca doğru sivrilen kemerleri bulunmakla birlikte yuvarlatılmış hatlara ve bina üzerinde simetrik bir dizilime sahiptir. 20 adet olan üst sıra pencereleri, ilk kattakilerle aynı örüntüyle dizilmişlerdir.

Orta mekanın üç yanında bulunan tekne kubbe içleri çiçek motifli malakâri süslemelere sahiptir ve altlarında oturma-okuma alanları olan minderler bulunmaktadır. Bu minderlerin arkalarında kütüphaneyi çevreleyen nişlere oturan kitap dolapları, bir sıra pencere bir sıra dolap dizilimini takip etmektedir. Dolapların bazıları tek, bazıları çift kapaklıdır ve hepsinin dış yüzeyi tel örgüyle kaplanmıştır. İlk sıra pencerelerin iç kanatları, kemikkâri işlemeye sahip olup etrafları kütüphanenin tamamında kullanılan mermerden sövelidir. Üst sıra camlarının boşluklarını ise çiniler doldurmaktadır. Kütüphanede kullanılan çiniler, devşirme malzeme özelliği gösterdiğinden birbirinden farklıdır. Ancak iç mekanın sütunlarla dört ayrı kısma bölünmüş olması bu farklılığı ve geçişleri belirsiz hale getirmektedir.

KÜTÜPHANENİN TEŞKİLATI

Bir Osmanlı kütüphanesi, farklı dönemlerde sayı ve görev tanımları değişmekle birlikte, hafız-ı kütüb, katib-i kütüb, bevvab, ferraş, mücellid gibi görevlilerden meydana gelmektedir.[15] Bir saray kütüphanesi olması ve Enderun içinde yer alması hasebiyle bu kütüphane daha farklı bir teşkilat yapısına sahiptir. Bir kütüphane hocası, kurra efendi, ferraş ağa, halifeler, iki nefer hizmetçi,[16] mücellid efendi ve hafız-ı kütüb efendi bulunmaktadır.[17] Kütüphane hocalığına bazen saray içerisinden bazen de saray dışından tayinler yapılmaktadır.[18] "Halifeler" ya da "kütüphane halifeleri" adıyla anılan görevliler ise Enderun halkı içerisinden seçilmektedir. Enderun esâmî defterlerinde verilen listelerden anlaşıldığına göre kütüphane halifelerinin sayıları değişmekle birlikte çoğu zaman onun üzerindedir.[19] Bu teşkilat yapısı devletin son dönemine kadar korunmuştur.

Kütüphane bazı özel kullanımlara da sahne olmuştur. Mesela sefer hallerinde Enderun hocaları tarafından çeşitli dualar ve *Şifâ-i Şerif*[20] okunmaktadır.[21] Kütüphanenin 19. yüzyıldan itibaren sarayı gezen yabancı devlet görevlilerinin de ilgisini çektiği bilinmektedir. Z

NOTLAR

1 Zeynep Tarım Ertuğ, "Topkapı Sarayı", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi,* c. 41, Türkiye Diyanet Vakfı, 2012, s. 258.
2 İsmail Baykal, "Fatih Sultan Mehmed'in Hususi Kütüphanesi ve Kitapları", *Vakıflar Dergisi*, c. 4, Ankara: 1958, s. 77.
3 Süheyl Ünver, *İlim ve Sanat Tarihimizde Fatih Sultan Mehmed*, Fakülteler Matbaası, 1953, s. 8.
4 Gülru Necipoğlu, "The Spatial Organization of Knowledge in the Ottoman Palace Library", *Treasures of Knowledge an Inventory of the Ottoman Palace Library*, editörler Gülru Necipoğlu, Cemal Kafadar, Cornell H. Fleischer, c. I, 2019, s. 12.
5 Şükrü Yenal, "Topkapı Sarayı Müzesi Enderun Kitaplığı", *Güzel Sanatlar,* sayı 6, 1949, s. 85.
6 Ahmet Refik Altınay, *Lâle Devri*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2016, s. 58.
7 Raşid Mehmed Efendi, *Tarih-i Raşid*, İstanbul: 1865, c. V., s. 129.
8 TS.MA.d. 2363, vr. 3b. (12 Aralık 1719).
9 TS.MA.d. 2363, vr. 3b, 4a, 4b. (12 Aralık 1719).
10 TS.MA.D. 2003.1, vr. 2b. (17 Şubat 1719-23 Eylül 1719).
11 Temel atma töreninin, inşa sürecinin TS.MA.D. 2003. 1'den takip edilebilen haftalık durumuna göre 1132 senesi rebiülahirinin ilk haftalarında olma ihtimali yüksektir.
12 Tarih-i Raşid, c. V, s. 129.
13 TS. MA. d. 2003. 1, vr. 17a. (17 Şubat 1719-23 Eylül 1719).
14 Bir ana mekana eklenen yan kanatların kütüphane planlarında kullanılması daha sonra Fatih Kütüphanesine de örnek teşkil edecek, Enderun Kütüphanesinde mevcut olan üç yan kanat sayısı Fatih Kütüphanesinde dörde çıkacaktır. Bu konuda daha detaylı bilgi için bkz. Soner Şahin, "Değişim Sürecinde Osmanlı Mimarlığı III. Ahmed ve I. Mahmud Dönemi (1703-1754)", Doktora Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Mimarlık Anabilim Dalı, 2009.
15 İsmail E. Erünsal, *Osmanlılarda Kütüphaneler ve Kütüphanecilik*, Timaş Yayınları, 2015, s. 334.
16 Bu iki nefer hizmetli, kütüphanede görev yaptıkları bilinen "iki nefer zülüflü teberdâr" olmalıdır. Bu iki zülüflü teberdârların on akçeyle göreve tayini hakkında 1730 senesine ait bir hatt-ı hümayun için bkz. AE. SAMD. III., 215.20801 (25 Mart 1902).
17 TS. MA. E., 608. 73. (Tarih kaydı yoktur).
18 TS. MA. E. 573. 3. (16 Eylül 1761).
19 TS. MA. d. 96, vr.25b. (24 Temmuz 1847).
20 Kadı İyâz'ın *eş-Şifâ* adıyla da bilinen eseridir, 1140'ta kaleme alınmıştır. Detaylı bilgi için bkz. M. Yaşar Kandemir, "eş-Şifâ", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi,* c. 39, Türkiye Diyanet Vakfı, 2010, s. 134.
21 Ahmed Cavid. *Hadîka-i Vekayi*', haz. Adnan Baycar, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1998, s. 172.

Bahriye Müze ve Kütüphane İdaresinin logosu. ①

BAHRİYE KÜTÜPHANESİ

MEHMET KORKMAZ

GÜNÜMÜZDE İstanbul Beşiktaş'ta Deniz Müzesi Komutanlığı bünyesinde Deniz İhtisas Kütüphanesi adıyla faaliyet gösteren kütüphanenin tarihi bir hayli eskiye dayanmaktadır.

Osmanlı bahriyesinde Mühendishane-i Bahriye ve Bahriye Mektebi kütüphaneleri hariç Tersane-i Âmire'de denizcilikle ilgili kitapların muhafazası amacıyla ilk kütüphane Tersâne-i Âmire Kütüphanesi adıyla 1837 yılının ilk aylarında açılmıştır. II. Mahmud'un inşa ettirdiği kütüphaneye askerî kâtip sınıfından Ahmed Efendi, hafız-ı kütüb (kütüphaneci) unvanıyla tayin edilmiş olup 1850'de görevde bulunuyordu. Avrupa'daki denizcilikle ilgili gelişmeleri takip amacıyla alınan kitap ve risaleler de koleksiyona dahil edilmiştir. Örneğin 1858'de Paris sefaretinden gönderilen ve Fransa tersanelerinde tedavülde olan kanunlara ilişkin kitaplar tedarik edilmişti.

Islahat hareketleri sonucunda bahriyedeki kütüphane, 1864'te teşkil edilen ve 1877'de Erkân-ı Harbiye-i Bahriye Dairesi (Bahriye Nezareti Kurmay Başkanlığı) adını alacak olan Erkân-ı Harp Zabitliği bünyesine alınmıştır. 1864'te teşkil edilen erkân-ı harp (kurmay subaylık) sınıfı için Londra'dan

Bahriye Müze ve Kütüphane İdaresinin ilk kadrosu. Sağdan üçüncü müze müdürü Miralay Hikmet bey, sağdan dördüncü Binbaşı Süleyman Nutki bey.

gelen kitaplar Erkân-ı Harp Dairesi Kütüphanesine demirbaş kaydedilmiştir. Dolayısıyla Tersâne-i Amire Kütüphanesi adı sonraki yıllarda Erkân-ı Harbiye-i Bahriye Kütüphanesi bazen de Bahriye Kütüphanesi olarak kayıtlara geçmiştir. 1873'te kütüphanede sol kolağası (yüzbaşı) rütbesine muadil askerî kâtip sınıfından bir kütüphane memuru istihdam edilmekteydi.

Bahriye matbaasındaki işlerinin artmasıyla mevcut binasının yeterli gelmemesi üzerine 1891'de matbaa ve kütüphane için divanhane karşısındaki arsaya yeni bir bina inşa edilmiştir. Matbaa ve kütüphane buraya taşınarak Tersane-i Âmire haricine çıkarılmıştır. Matbaa ve kütüphanenin aynı mekanda bulundurularak işlerin düzenli hale getirilmesi ve kitapların daha iyi muhafazası hedeflenmiştir.

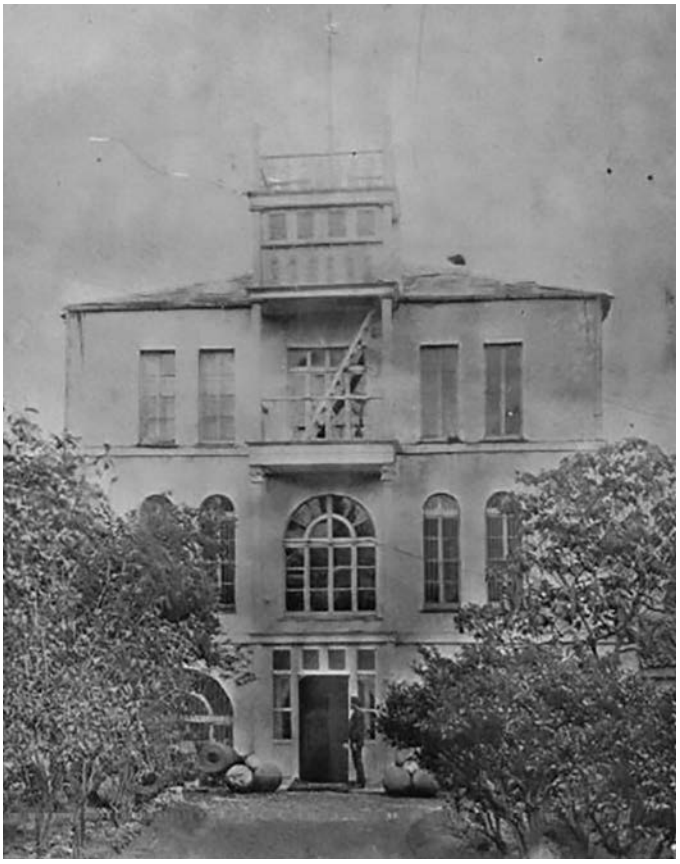
Diğer taraftan eskiden beri gemilerde ve bahriyenin taşra teşkilatındaki birimlerinde temel denizcilik kitaplarının ve denizlere ilişkin rehberlerin, deniz haritaları ile seyir aletlerinin muhafaza edildiği kısmın kütüphane olarak adlandırıldığı bilinmektedir. 1895 yılına ait bir vesikadan anlaşıldığına göre gemilerdeki bahriye zâbitlerinin denizcilikle ilgili son gelişmeleri takip etmelerini sağlamak maksadıyla Bahriye Fen Komisyonu tarafından hazırlanmış olan telif ve tercüme kitap, mecmua, salname ve risalelerden birer nüshanın gemilerin kütüphanelerine konulması kararı alınmıştır.

II. Abdülhamid'in tahta çıkışının 21. yılına rastlayan 31 Ağustos 1897'de Bahriye Müze ve Kütüphane İdaresi adlı kurumun açılmasıyla birlikte kütüphanecilik faaliyetlerinde ilerleme kaydedilmiştir. Temel görevi Türk denizcilik tarihine ilişkin tarihi ve kültürel objeleri muhafaza etmek, sergilemek ve gelecek nesillere aktarmak olan Bahriye Müzesi, Tersane-i Âmire içerisindeki bir binada faaliyete geçirilmiştir. Donanımlı bir bahriye subayı olan Miralay Hikmet bey müdür, o sırada binbaşı rütbesinde bulunan Süleyman Nutki bey müdür muavini, kalyon kâtibi rütbesinde bir hafız-ı kütüb, brik kâtibi rütbesinde bir de kâtip bu kuruma tayin edilmiştir. Resmî açılış törenine katılan Bahriye Nazırı Hasan Paşa, Piri Reis'in *Kitâb-ı Bahriye*'sinin nüshaları ile kendisinde bulunan onlarca yazma ve matbu eseri kütüphaneye bağışlamıştır.

Bahriye Nezareti daire ve şubelerindeki kütüphaneler nezaretin yeni açılan merkez kütüphanesine bağlanmış, bunların koleksiyonlarında bulunan ve önemli görülen kitapların da merkez kütüphaneye gönderilmesi kararı alınmıştır. Kütüphaneye kitap bağışında bulunanların isimleri takdir maksadıyla *Ceride-i Bahriye*'de ilan edilmiş, bağışlanan kitabın ilk sayfasına bağışçının adı yazılmıştır. Bağışçılara nezaretten takdir yazısı verileceği, fazla miktarda kitap bağışı yapanlar için bir raf tahsis edilerek bağışçının adının yazılacağı açıklanmıştır. Bahriye matbaasında basılan kitaplardan beş nüshanın kütüphaneye konulması, kütüphaneye gelen basılı olmayan eserlerin önemli görülmesi halinde bunların matbaada bastırılması benimsenmiştir. Kitapların sadece kütüphaneci yardımıyla çıkarılması, kütüphanede yemek yemenin, sigara içmenin ve uyumanın yasak olduğu ifade edilmiştir. Kitapların bahriye dairelerinin şubelerine senetle verileceği, şahıslara verilmeyeceği bildirilmiştir. Kitapların kütüphanecinin zimmetinde olduğu, kaybolmaları halinde eserin fiyatının beş mislinin kendisinden tazmin edileceği, piyasada nüshası mevcut olmayan nadir bir eserin kaybolması durumunda ise kütüphanecinin görevden uzaklaştırılacağı ve Divan-ı Harb'e sevk edileceği hususu prensip olarak kabul edilmiştir.

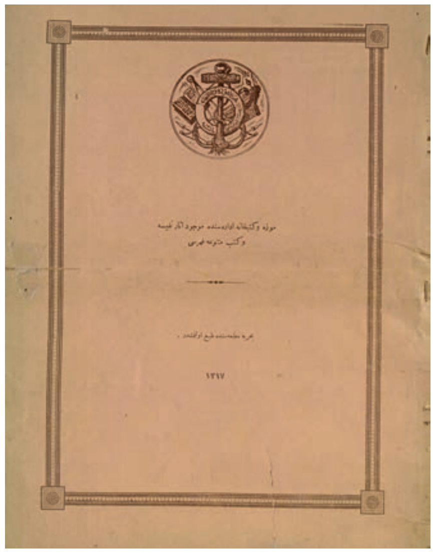
Bazı bahriye subayları kitap bağışında bulundukları gibi zamanla yurtiçi ve yurtdışından satın alma yoluyla da kitaplar temin edilmiştir. Bahriye Mektebi Kütüphanesinden olmak üzere bahriyenin çeşitli birimlerinden nakledilen kitaplarla kütüphane koleksiyonu zenginleşmiştir. Bahriye Matbaası ile aynı binada faaliyet gösteren kütüphane de 1899'da Bahriye Müze ve Kütüphane İdaresine devredilmiştir. Aynı yıl müze objelerinin ve kitapların ilk kataloğu yayınlanmıştır. Buna göre kütüphanede 22'si elyazması olmak üzere toplam 1135 cilt civarında kitap mevcut olup bunların konularına göre raflara yerleştirildiği, çoğunun Türkçe olmakla birlikte İngilizce ve çeşitli dillerde de telif ve tercüme eserler bulunduğu anlaşılmaktadır.

Bahriye Müze ve Kütüphanesi Cumhuriyetin ilanından sonra aynı yerde faaliyetini sürdürmüş, 1929'da kütüphanenin İzmit'te bulunan Donanma Komutanlığına nakli gündeme gelmişse de bundan vazgeçilmiştir. 1933'te ise Büyük Erkân-ı Harbiye Riyasetince yayınlanan bir tebliğle Deniz Müzesinde umumi bir deniz kütüphanesi

ⓘ Tersane-i Amire içersinde açılan Bahriye Müze ve Kütüphane İdaresinin faaliyet gösterdiği ilk binası.

1317 yılında basılan ilk katalog.

açılmasının deniz zabitleri ve memleket için faydalı olacağı mütalaa edilerek gemilerde ve deniz teşkilatındaki kütüphanelerde bulunan kitaplardan lüzum görülmeyenlerin müzeye nakli emri verilmiştir.

2. Dünya Harbinin başlamasıyla Deniz Müzesi objeleri Anadolu'ya gönderilmiştir. Bu sırada kütüphanenin yerinde kaldığı tahmin edilmektedir. Harpten sonra İstanbul'a getirilen müze objelerinin sergilenmesi için Dolmabahçe'deki Bezmiâlem Valide Sultan Camii ve çevresinde bulunan saray garajı, kayıkhane Deniz Müzesine tahsis edilmiş, kütüphane de Kasımpaşa'dan buraya nakledilmiştir. Bu dönemde müdürlük yapan Deniz Albayı Haluk Şehsuvaroğlu müzenin ve kütüphanenin ilmî esaslara göre faaliyetlerinin sürdürülmesine ve koleksiyonların geliştirilmesine yönelik önemli işlere imza atmıştır. 1956'da Dolmabahçe yolunun genişletilmesi sırasında kütüphane ve arşiv Dolmabahçe Sarayının kuzeydoğu kısmında bulunan eski Arabacılar Dairesine nakledilmiştir. Deniz Müzesinin 1961'de Beşiktaş meydanında eski vergi dairesi binasında açılmasından sonra kütüphane burada faaliyete geçirilmiştir. Bu sırada kütüphanede çoğu denizcilik tarihine ait olmak üzere yaklaşık 12.000 cilt kitap bulunmaktaydı. Dolmabahçe Sarayı müştemilatından olup Deniz Kuvvetlerine tahsisli eski Arabacılar Dairesi binasının iki katlı olarak yeniden inşasından sonra Mülga Bahriye Nezareti Arşivi (Deniz Tarihi Arşivi) 1982'den itibaren bu binada hizmet vermeye başlamıştır. Daha evvel müze binasında hizmet vermeye başlamış olan kütüphane, müze objelerine daha fazla yer açılması maksadıyla arşiv binasına taşınmıştır.

Osmanlı Devleti döneminde Tersane-i Âmire Kütüphanesi, Erkân-ı Harbiye-i Bahriye Kütüphanesi veya Bahriye Kütüphanesi ve son olarak da Bahriye Müze ve Kütüphane İdaresi ismiyle faaliyet gösteren kütüphane, günümüzde Deniz İhtisas Kütüphanesi adıyla hizmet vermektedir. Bahriyedeki köklü bir kütüphanecilik geleneğinin temsilcisi olan kütüphane 2020 yılının Temmuz ayında faaliyet gösterdiği Dolmabahçedeki eski Arabacılar Dairesinden Deniz Müzesi binasına taşınmıştır. Türk ve dünya denizciliği, deniz harp tarihi ve deniz ticareti gibi konularda zengin bir koleksiyona sahip olan kütüphanede 23.385 eser mevcuttur. Bunlardan yaklaşık 7500'ü Osmanlıca matbu nadir eser, 289'u ise elyazması eserdir. Harita, atlas ve portolonların toplam sayısı ise 1120'dir.

Kütüphaneye önemli sayıda kitap bağışında bulunan isimler arasında Mehmet Hikmet Salahor, Süleyman Nutki, Binbaşı Mümtaz, Ali Galib bey, Haluk Şehsuvaroğlu, Afif Büyüktuğrul, Vehbi Ziya Dümer, İsmail Öztüren ve Eser Tutel bulunmaktadır. Z

KAYNAKÇA

T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri

¶ Bâbıâli Evrak Odası (BEO): 1406/105436.
¶ İrade Bahriye (İ.BH.): 3/32.
¶ İrade Şûrâ-yı Devlet (İ.ŞD.): 109/6529.

Deniz Tarihi Arşivi

¶ Meclis-i Bahriye Defterleri (MB.d.): 1/5; 7/5; 15/153; 47/222; 60/87; 88/246.
¶ Bahriye Nezareti Mektubî Kalemi Defterleri (MKT): 899/63; 1062/35; 1540/248.
¶ Mülga Bahriye Nezareti Evrakı (MBN): Dosya Nu: 490; 547.
¶ Şûrâ-yı Bahriye Defterleri (ŞUB.d.): 233/190; 237/91.

Kitap ve Makaleler

¶ Hüsnü Tengüz, *Bahriye Matbaası'nın Tarihçesi,* (Elyazması, Deniz İhtisas Kütüphanesi, AA. 6960).
¶ Mehmet Korkmaz, "Bahriye Müze Ve Kütüphane İdaresi'nin Kurucu Müdürü Mehmet Hikmet (Salahor) Paşa (1863-1934): Hayatı, Askerî Faaliyetleri ve Eserleri", *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi,* 43, 2020.
¶ Mehmet Korkmaz, "Yakınçağ Tarih Araştırmalarında Deniz Tarihi (Bahriye) Arşivi'nin Önemi", *2. Uluslararası Osmanlı Coğrafyası Arşiv Kongresi, Bildiriler,* II, 2019.
¶ *Müze ve Kütüphane İdaresinde Mevcut Âsâr-ı Nefise ve Kütüb-i Mütenevvia Fihristi,* Bahriye Matbaası,1315.
¶ Reşat Ekrem Koçu, *İstanbul Ansiklopedisi,* c. 8, 1966.
¶ *Süleyman Nutki Bey'in Hatıraları,* haz., Nurcan Bal, Dz.KK. Yayınları, 2003.

Süreli Yayınlar

¶ *Ceride-i Bahriye,* 16 Eylül 1313, sayı 217.
¶ *İkdam,* 8 Mayıs 1901.

BİR VALİDE SULTANIN VAKIF KÜTÜPHANESİ

ARZU TERZİ

SULTAN Abdülmecid'in annesi ve II. Mahmud'un eşi Bezmiâlem Valide Sultan Osmanlı tarihinin son dönemine damgasını vuran önemli kadınlardan biridir. 1839'dan 1853'e, yani vefatına kadar Osmanlı Devletinde bir kadının yükselebileceği en yüksek noktada bulunan Bezmiâlem, manevi yönü güçlü ve ilme kıymet veren bir şahsiyettir. Kurduğu vakıflar ve yaptığı hayırlarla halkının da validesi olmuştur.

Başta Vakıf Gureba Hastanesi, Darülmaarif Mektebi, Dolmabahçe Camii, Vakıf Gureba Hastanesi Camii olmak üzere pek çok hayır kurumu yaptırmıştır. Bunlardan biri de Darülmaarif Mektebine kurduğu vakıf kütüphanesidir.[1]

Valide Sultanın kurduğu eğitim kurumlarının en önemlisi Darülmaarif (20 Nisan 1850), İstanbul'da, Sultanahmet semtinde II. Mahmud Türbesinin arkasında yer alır. Valide Mektebi veya Valide Rüşdiyesi olarak inşa edilen mektebin faaliyete geçmeden validenin onayıyla amacı değiştirilmiş, Sultan Abdülmecid'in eğitime yönelik aldığı reform kararlarının uygulandığı bir mektep statüsüne getirilmiştir. Buna göre okulda bürokrasinin ihtiyaç duyduğu bilgili yeni tip memur yetiştirmek programı dahilinde rüştiyelerden daha ileri seviyede bir öğretim ve müfredat uygulanır. Okulun amaçları arasında ileride açılacak Darülfünuna talebe hazırlamak düşüncesi de vardır.[2]

Bezmiâlem burada bir de kütüphane yaptırmış ve hususi kütüphanesindeki kitaplarının pek çoğunu buraya vakfetmiştir.

Bir kişinin kütüphanesindeki kitapların türleri, onun entelektüel hayatı hakkında fikir veren önemli bir

Bezmiâlem Valide Sultanın kullandığı mühür.

Bezmialem Valide Sultan tarafından vakfedilen kitapların sıralı olduğu vakfiye sayfasından bir örnek, Mushaf-ı Şerîfler: *Bezmialem Valide Sultan Vakfiyesi,* VGMA, kasa 11, defter nr. 1464.

delildir. Nitekim Bezmiâlem Valide Sultanın dinî ve ilmî dünyasının yansıması, kurmuş olduğu kütüphanede de karşılığını bulur. Validenin din, tarih, astronomi, astroloji, tıp, dilbilim, lügat ve farklı alanlardaki mecmualardan oluşan hususi kütüphanesi vardır. Kütüphanesinde yer alan eserlerin büyük çoğunluğu elyazmasıdır ve sanat değerleri yüksektir.

Ziver Paşanın kaleme aldığı aşağıdaki dizeler ve düşürdüğü tarihler Bezmiâlem'in kurduğu mektep ve kütüphanenin hedeflerini bize yansıtmaktadır:[3]

Şehinşâh-ı cihânın mâderi etfâl içün bildi
Kütüphâne ile mektep binâsı olduğun elzem

Anınçün yapdırıp hayır duâ celb itdi hâkâna
Bu himmet kıldı ilhakk-ı müslimîn etfâlini mükerrem

Mücevher bu iki târîh-i Ziver beyt-i vâhidde
Sezâ yekdiğere olursa kân-ı nizamda tev'em

Kütüphâne ile bu Mekteb-i Rüşdiyeyi yapdı (H. 1265)
Edüp ihsân-ı vâlâ mâder-i şâhenşah-ı âlem (H. 1265)

Kütüphanede muhtevalarına ve alanlarına göre tasnif edilen kitaplar, yaptırılan özel dolaplara yerleştirilerek muhafaza edilmiştir.[4] Kütüphanenin bir köşesi valide sultana ait dinî yönden çok kıymetli bazı kutsal eşyanın sergilenmesine tahsis edilmiştir. Bunların arasında som sedef çekmecede bulunan "lihye-i saadet" validenin hayatında önemli bir yere sahipti. Zira hayatı boyunca lihye-i saadeti kaldığı mekanlarda bulundurmuştur. Nitekim kütüphanesine lihye-i saadet koyarak onun hayrından kütüphanenin ve burada ilimle uğraşan insanların faydalanmasını istemiş olmalıdır. Kütüphanede yer alan bir diğer kutsal eşya sırma işlemeli Mekke-i Mükerreme'nin "puşide-i saadet"idir. Kütüphanede 7 adet puşide muhafaza edilmiştir. Bu puşideler kıymetli bir dolapta saklanmış olmalıdır ki kütüphanedeki eşya arasında bu dolaba örtülen bir de kılapdan saçaklı, badem yeşili canfes dolap puşidesi mevcuttur. Güvez merinos saçaklı iki kapı perdesi kütüphanenin iki kapılı olduğunu, beş adet beyaz saçaklı pencere perdesi ise kütüphanenin beş penceresi bulunduğunu düşündürmektedir. Tablasıyla birlikte bir küçük bakır mangal kütüphanede bulunan bir diğer eşyadır. Yerde ise iki tane kıymetli uşak kaliçesi[5] serilidir.[6]

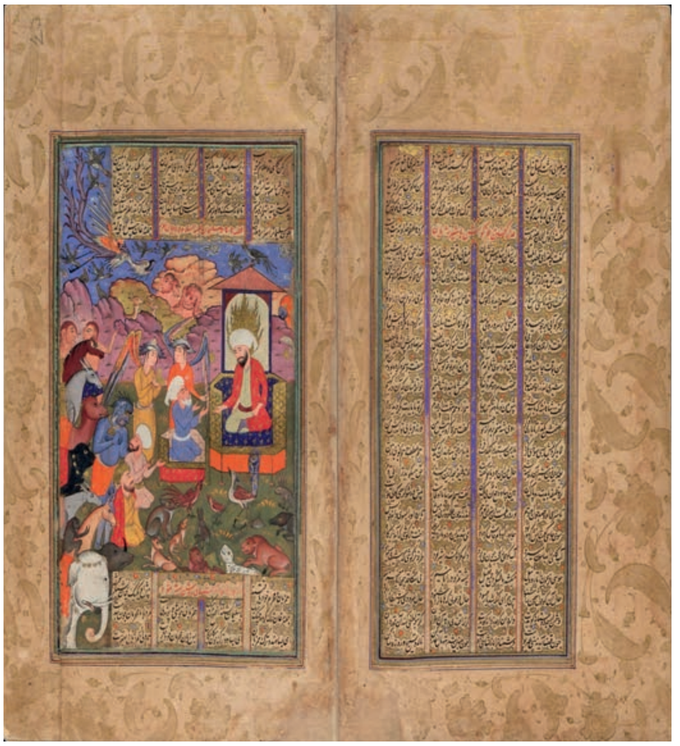
Vakfiyelerden birinde okulda uygulanacak esaslara dair bilgi verilirken, kütüphanenin işleyişi ve çalışanları hakkında malumatlar da yer alır. Buna göre kütüphane cuma günleri dışında her gün hizmet verecekti. Kitaplardan yararlanmak isteyen mektep öğrencilerine yardımcı olmak üzere birinci hafız-ı kütüb unvanıyla bir kütüphaneci görevlendirilmişti. Dışarıdan gelecek araştırmacılar da kütüphaneden cuma günleri faydalanacaktı. Bu araştırmacılara hizmet vermek üzere sadece cuma günleri kütüphanede çalışacak ikinci bir hafız-ı kütüb vazifelendirilmişti.[7] Okulun Darülmaarif haline getirilmesinden sonra alınan kararları bildiren ilmühaber kayıtlarından, kütüphanenin halka hizmetinin salı ve cuma olmak üzere iki güne çıkartıldığı anlaşılmaktadır. Buna göre mektep öğrencilerinin kütüphanede müracaat edecekleri kitapları göstermek üzere salı ve cuma günlerinden başka her gün bir hafız-ı kütübün görevlendirildiği belirtilmekte, salı ve cuma günlerinin ise dışarıdan gelecek araştırmacılara tahsis edildiği kaydedilmektedir.[8]

Kütüphanede hizmet verecek iki kütüphaneciden birincisinin aylık maaşı iki yüz kuruş, ikincisinin ise seksen kuruştu.[8] Kütüphanenin faaliyete geçmesiyle birlikte birinci hafız-ı kütüblüğe Hafız Ebubekir Efendi, ikinci hafız-ı kütüblüğe ise Abdülgani Efendi atanmıştır.[10]

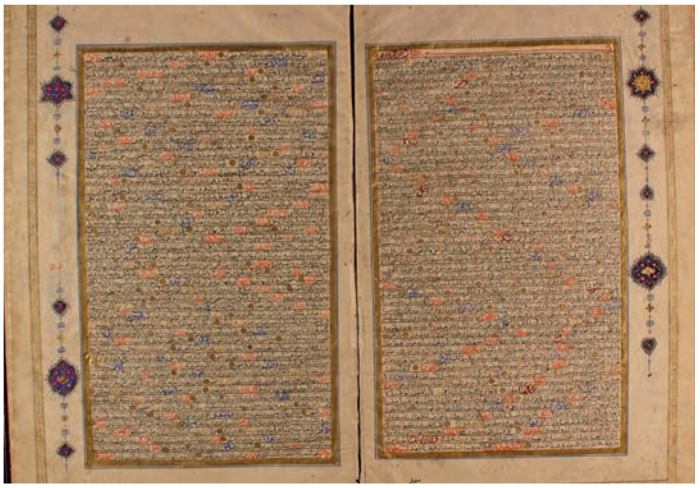
Bezmiâlem Valide Sultanın vakfiyelerinin yer aldığı eserin sonunda Darülmaarif Mektebinde kurulan kütüphaneye vakfedilen toplam 439 cilt kitabın isimleri kayıtlıdır.[11] Valideninikurduğu kütüphaneye vakfettiği kitaplar, çok yönlü ve bilinçli bir sınıflamaya tâbidir. Eserlerin büyük kısmı farklı alanlarda kıymetli elyazmalarıdır. Bu özellik validenin bilinçli bir koleksiyoner olduğunu göstermektedir.

Valide Sultanın vakfettiği kitapların hepsinin ilk ve son sayfaları, kendisine ait özel olarak hakk ettirdiği vakıf

Vakfiyedeki kitap listesinin Tarîkat kısmında 1 nr. da yer alan *Musavver Mesnevî-i Şerîf*'den bir örnek: Beyazıt Yazma Eser Kütüphanesi, nr. Beyazıt 3480.

Kitap listesinde 4 numarada kayıtlı Mushaf: *Kebîr Kıt'a Mushaf-ı Şerîf*, 30 varak, müzehhep kâr-ı acem: Beyazıt Yazma Eser Kütüphanesi, nr. Beyazıt 13.

kütüphane mührüyle mühürlenmiştir. Mühür, "An vakf-ı Valide sultan devletlû ismetlû Bezmiâlem aliyyeti'ş-şân hazretleri 1256" şeklindedir.

Mührün üzerinde ise kitabın Bezmiâlem tarafından vakfedildiğini ve vakfediliş tarihini belirten "Kad vakafa haze'l-kitâbe'l cemîle ve'l-esere'l-celîle validetü's-sultani'l-âzâm ve'l-hâkâni'l-mufahhar es-Sultan Abdülmecîd Hân edâmâllâhû eyyame ve ömre devletihi ilâ ahiri'd-devrân â'nî bihâ hazret-i Bezmiâlem Sultan âliyyetü'ş-şân ce'âlallâhû sa'ye'l-vâkıfeti meşkûren ve cezâhâ mevfûren li-seneti sitte ve sittîne ve mi'eteyn ve elf 1266" şeklinde Arapça ibare yer alır. Bu metnin Türkçe anlamı "Bu güzel kitap ve görkemli eser yüce sultan iftihar sahibi hakan Sultan Abdülmecid Han'ın (Allah onun devletinin günlerini ve ömrünü dünya durdukça sürdürsün) annesi yani şanı yüce olan Bezmiâlem Sultan (Allah vakfedenin gayretini kabul etsin, iyiliğini bol kılsın) tarafından 1266 senesinde vakfedildi." şeklindedir.
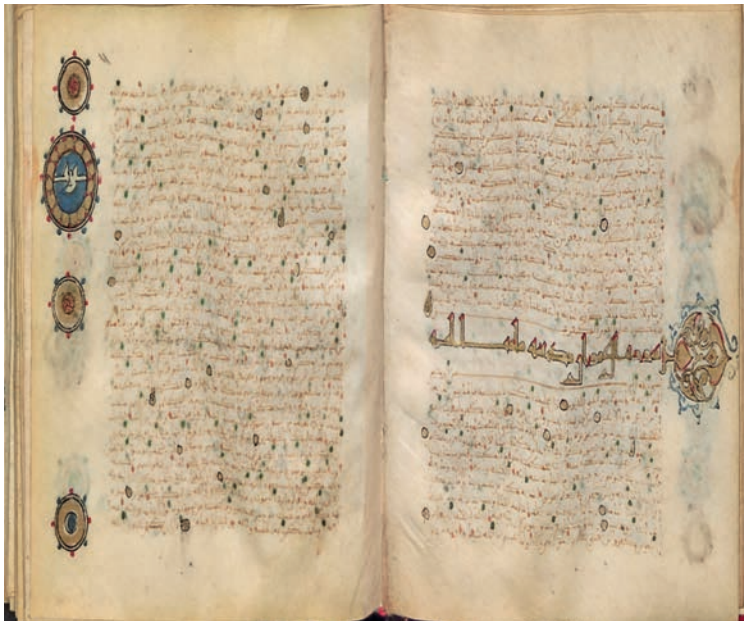
Kitaplar, vakfiyede konularına göre ayrılmış başlıklar altında sıralanmıştır. Yandaki tabloda kütüphanede bulunan kitapların alanları ve her bir başlık altında bulunan kitapların toplam sayısı yer almaktadır. Bu sıralamalarda bazen o alan sonunda yer alan birkaç eserde Başağa Abdülgani, Lala Cevher Ağa, Ülkü Kalfa, Zernümâ Kalfa, Hüsnü Bahar Kalfa, Hoca Rüştü Efendi ve Boşnak Hoca gibi isimler ilave edilmiştir. Bunlardan bir kısmı valide sultana bizzat hizmet eden saray çalışanlarıdır. Mesela Abdülgani Efendi, Bezmiâlem Sultanın vefatına kadar validenin baş ağalığı vazifesini yürütmüştür. Lala Cevher Ağa, Bezmiâlem'e hizmet eden ağalar kadrosuna kayıtlıdır. Sarayda validenin hizmetinde çalışan kalfa seviyesindeki kadınların ilmî alanda kıymetli yazma ve basma eserlere sahip olmaları onların ilim dünyaları hakkında fikir verebilir. Hoca Rüştü Efendi ve Boşnak Hoca ise validenin vefatına kadar her yıl katıldığı huzur derslerinin hocalarıdır. Validenin yakın hizmetindeki bu görevliler vakıf kütüphane oluşturulurken muhtemelen kendi kitaplarıyla bu kütüphaneye destek olmuşlardır.[12]

Kitaplar günümüzde Beyazıt Yazma Eserler Kütüphanesinde bulunmaktadır. Bu kitaplar arasında tezhiplerle süslenmiş bazıları Türkçe mealli çok değerli Kur'an-ı Kerim'ler vardır. Her varağı 29 satırdan oluşan küçük boy Mushaf-ı Şerif'ten bir kıt'anın hem vakfiyede hem de mushafın dış cilt kapağı üzerinde Hz. Ali'nin hattı olduğuna dair kayıt vardır. Bu eser, dinî ve tarihi değeri eşsiz olan bir Kur'an kıt'asıdır. Kelâm-ı Kadîm'den Tilke'r-rüsûl cüzünde her varak beş satırdan oluşmuştur ve Yakut el-Müsta'sımî'nin hattıdır. Şeyh Hamdullah hattıyla Enâm suresi mevcuttur. Bir başka mushaf ise Acem tarzı tezhiplenmiş, büyük boy, her varağı 15 satır üzere tertip edilmiştir. Reyhani hatla yazılmış bu mushafın hattatı İranlı Muhammed el-Mervarîd'dir ve Hicri 843 tarihlidir. Başta Hz. Ali'ye ait mushaf olmak üzere Yakut el-Mu'tasimî, Şeyh Hamdullah gibi hat sanatının en meşhur isimlerinin kaleminden çıkmış Kur'an-ı Kerim'ler ve kıt'alar kütüphanenin şüphesiz en değerli eserleridir.

Valide sultanın kitapları arasında *Delâ'il-i Şerîf*'ler ayrı bir yer tutar. Kütüphanede 10 adet *Delâ'il-i Şerif* yer almaktadır. Bunlardan biri Bezmiâlem'in oğlu Sultan Abdülmecid'in baş imamı olan ünlü hattat Mustafa İzzet Efendiye aittir. Valide sultan hayatı boyunca tekkelere yardımlarda bulunmuş, vakıf gelirlerinden bazılarını tekkelere tahsis etmiştir. Kütüphanesinde 66 tane tasavvufa ait kitap yer almaktadır. Bunlar içinde, dünyada az sayıda olan minyatürlü bir *Mesnevî* nüshası mevcuttur.

Kütüphanede hadis, tefsir, fıkıh, akaid, siyer ve adaba yönelik eserler önemli bir yer tutar. Bu kitapların arasında asırlarca medreselerde ders

Kitap listesinde 5 nr.da Sagîr Kıt'a Mushaf-ı Şerîf, 29 satır, be-hatt-ı Aliyyü'l Murtazâ şeklinde kayıtlı mushafdan örnek: Beyazıt Yazma Eser Kütüphanesi, nr. Beyazıt 1.

Bezmialem Valide Sultan'ın vakıf kütüphanesinde yer alan *Delâ'il-i Şerîf*'lerden vakfiye kaydının tutulduğu sırada Sultan Abdülmecid'in imam-ı evvel-i olan ünlü hattat Mustafa İzzet Efendinin hattıyla bir örnek: Beyazıt Yazma Eser Kütüphanesi, nr. Beyazıt 1265.

KİTAPLARIN TÜRÜ	ADET
Mushaf-ı Şerif	8
Delâ'il-i Şerif	10
Tefsir-i Şerif	25
Hadis-i Şerif	34
Fıkh-ı Şerif	36
Akâ'id-i Diniyye	24
Siyer-i Şerif	19
Tasavvuf	66
Lugat	11
Fenn-i Edep	26
Tarih	69
Tıbb, Nücum ve Havass	21
Nahiv ve't-Tasrif	16
Divânlar	63
Mecmuaü'l-Mütenevvia	11
Toplam	**439**

kitabı olarak okutularak pek çok âlimin yetişmesine vesile olan eserlerin ve onlara yapılan şerhlerin yazma nüshaları da bulunmaktadır. En ünlü Arapça ve Farsça dilbilgisi eserleriyle lügatler de kütüphanede mevcuttur.

Dünya ve Osmanlı tarihine dair 69 eserin yanında tıp, astronomi ve astrolojiye ait eserler de seçkin bir koleksiyon oluşturur. Edebiyat alanında önemli yer tutan 63 divan bu koleksiyonda bir araya getirilmiştir.

Bezmiâlem, sadece kütüphaneye kitap vakfetmekle kalmamış, ilgili vakfiyesinde kütüphanede çalışacak kütüphanecilerin hem çalışma günlerini ve görevlerini hem de vakıf gelirlerinden alacakları maaşlarını belirlemiştir. Burada dikkat çeken en önemli unsur kütüphanenin sadece mektep talebelerine hizmet vermek amacıyla kurulmamış olmasıdır. Haftanın iki günü isteyen ilim erbabı kütüphaneye gelip bu kitaplardan istifade edebilecektir. Burada dış dünyaya da hizmet veren bir kütüphane fikri görülmektedir. Kütüphanede iki kütüphaneci çalıştırılmasını isteyen valide sultan, bir kütüphaneciyi talebelerin kitaplardan yararlanmalarını sağlamak ve derslerine yardımcı olmakla, ikinci kütüphaneciyi ise salı ve cuma günleri dışarıdan gelecek araştırmacılara hizmet etmekle görevlendirmiştir. Bu hususlar kuşkusuz onun kütüphane anlayışını en iyi şekilde ortaya koymaktadır. Vakfiyesinde kayıtlı 439 eser dışında günümüzde Topkapı Sarayı Kütüphanesi, Süleymaniye Kütüphanesi gibi kütüphanelerde validenin vakıf mührünü taşıyan başka kıymetli kitapları da bulunmaktadır. Z

NOTLAR

1 Bezmiâlem Valide Sultanın vakıf kitaplarının özellikleri ve tam listesi: Arzu Terzi, "Bezmiâlem Valide Sultan'ın Vakıf Kütüphanesi", *Journal of Turkish Studies, Festchrift in Honor of the Millet Library's 100th Year and Its Founder Ali Emirî Efendi Part II*, Harvard University, Volume 47, vol. 2, pp. 261-296; Arzu Terzi, *Bezmiâlem Valide Sultan*, Timaş Yayınları, 2018, s. 208-222'de tafsilatlı bir şekilde yer almaktadır. Bu makale ise valide sultanın vakıf kütüphanesi üzerine tarafımızdan yapılan genel bir değerlendirmedir.

2 Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi (VGMA), *Bezmiâlem Valide Sultan*, nr. 44, s. 60-61; *Takvim-i Vekayi,* nr. 425, 23 C 1266.

3 Ziver Paşa, *Asâr-ı Ziver Paşa,* 1313, s. 182.

4 Bezmiâlem Valide Sultanın vefatından sonra vakıf statüsündeki malları Evkaf-ı Hümayun Nezaretine devredilir. Bu devir esnasında Darülmaarif Mektebinde kurduğu vakıf kütüphane bir sayımdan geçirilir. Bu sayım kayıtlarından kütüphanenin içinde yer alan eşya hakkında da bilgi sahibi olmak mümkündür. VGMA, *Bezmiâlem Valide Sultan*, nr. 44, s. 88.

5 Kaliçe, Osmanlı döneminde daha çok Uşak'ta dokunmuş olan küçük ebattaki değerli halılara verilen addır.

6 VGMA, *Bezmiâlem Valide Sultan*, nr. 44, s. 88.

7 Arzu Terzi, *Bezmiâlem Valide Sultan Vakfiyeleri,* Bezmiâlem Vakıf Üniversitesi Yayınları, 2020, s. 233-234.

8 VGMA, *Bezmiâlem Defter,* nr. 44, s. 59.

9 Arzu Terzi, a.g.e., s. 234; VGMA, *Bezmiâlem Defter,* nr. 44, s. 59.

10 VGMA, *Bezmiâlem Defter,* nr. 44, s. 59.

11 Arzu Terzi, a.g.e., s. 241-276.

12 Arzu Terzi, a.g.e., s. 215-216.

ABDÜLMECİD EFENDİNİN KÜTÜPHANESİ

ALİ SATAN

SULTAN Abdülaziz ile Hayrandil Kadınefendinin çocuğu olan Abdülmecid Efendi, *Takvim-i Vekâi* kaydına göre 1 Haziran 1868'de dünyaya gelmiştir. Abdülaziz'in padişahken doğan ilk oğlu olduğu için doğumu resmen ilan edilmiştir.

Bütün Osmanlı şehzadeleri gibi özel bir eğitimden geçen Abdülmecid Efendi Arapça, Farsça, Fransızca ve Almancayı mükemmel derecede; İngilizceyi ise yayınları takip edecek kadar bilmekteydi. Sporla ilgilenmiş, resim ve müzik konusunda kabiliyeti de erken yaşlarda dikkat çekmişti. Piyano, keman, viyolonsel ve klavsen çalan, Batı müziği ile yakından ilgili olan şehzade ressamlığı ile öne çıkmıştır.

Abdülmecid Efendi taht için uzak bir adaydı. Belki de bu yüzden kültür-sanatla ve bu çevrelerle daha çok meşgul olmuştu. Ancak siyasetten, gündemden ve dünya ahvalinden bihaber değildi.

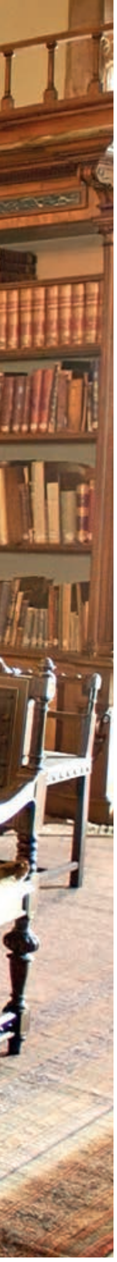
Devrin yerli ve yabancı yazarlarıyla yakın dostlukları olan Abdülmecid Efendi Recaizade Mahmud, Abdülhak Hâmid, Tevfik Fikret, Pierre Loti gibi isimlerin portrelerini yapmıştır.

1908'de 2. Meşrutiyetin ilanıyla daha da hızlanan kültürel etkinlikler çerçevesinde sanat koruyuculuğu ile de ön plana çıkmıştır. Bu dönemde sanatın gelişimini, yaygınlaşmasını ve korunmasını amaçlayan dernekler oluşmaya başlamış, bunların en önemlisi olan Osmanlı Ressamlar Cemiyetinin şeref başkanlığını da Abdülmecid Efendi üstlenmiştir. Cemiyetin yayın organı olan *Osmanlı Ressamlar Cemiyeti Gazetesi*'nin ambleminde de halifenin portresi yer almaktaydı. Abdülmecid Efendi aynı dönemde Paris'te kurulan Société des amis de Stamboul (İstanbul Dostları) adlı derneğin de şeref üyesidir. 1920'de Pierre Loti'nin eserlerini korumak ve Türkçeye kazandırmak için kurulan Pierre Loti Cemiyetini desteklemiş, İstanbul'da düzenlenen birçok sergiyi himaye etmiştir.

Ayrıca ressam Avni Lifij'in Avrupa'da eğitim görmesini sağlamış; Namık İsmail, Nazmi Ziya, Şevket Dağ, Feyhaman Duran'la sanat üzerine tartışmalar yapmış ve onların Türk imgesini Avrupa'da tanıtmayı amaçlayan Şişli Atölyesi çalışmalarına destek vererek sergilere katılmıştır. Abdülhak Hâmid'i evinde ziyaret eden halife, kendisi ile uzun uzun görüşmüş, onun Finten adlı piyesinin Darülbedayi'deki ilk temsilinde hazır bulunmuştur.

Tarih ve edebiyatla yakından ilgilenen Abdülmecid Efendinin telif ve tercüme eserlerinin bulunduğu, ayrıca Fransız romancı ve öykü yazarı Maupassant'dan tercüme ettiği bir kitabı "Sayyad Zeynel" takma adıyla yayınlattığı bilinmektedir.

Abdülmecid Efendi çok dilli olması ve farklı konulardaki merakı dolayısıyla kütüphanesini de bu ihtiyaçları doğrultusunda kurmuştu. Yerli-yabancı sanat ve edebiyat dünyasını yakından takip etmiş, bu yayınları kütüphanesine getirtmiş, pek çok gazetenin daimi abonesi olmuştu. Bugün Millî Saraylar Daire Başkanlığı arşiv kayıtlarında yer alan abone olduğu yabancı gazetelerin bir bölümü şunlardır: *L'Illustratition, Die Kunst, The Morning Post,*

Abdülmecid Efendinin Dolmabahçe Sarayındaki kütüphanesi.

Abdülmecid Efendi oğlu Ömer Faruk Efendiyle birlikte.

Le Temps, Le Matin, The Illustrated London News, Revue des deux Mondes, The Studio, Velhagen-Kolosings Manatsheftc, The Near East, France Islam ve Revue Internationale de Paris.

Abone olduğu yerli yayınların bir bölümü ise şöyledir: *Kalem, Servet-i Fünun, Tercüman-ı Hakikat, Falaka, Püsküllü Bela, Musavver Muhit, Resimli Kitap, Stanbul, Journal Quotidien Politique et Littéraire, Tan, Sebilürreşad.*

Kütüphanede Türkçe, Arapça, Farsça, Almanca, Fransızca toplam 10.867 eser mevcuttur. Dönemin yerli-yabancı süreli yayınlar arasında 700 gazete ve 3829 adet dergi bulunmaktadır. Ayrıca ansiklopedi, sözlük, yıllık, harita, albüm, fotoğraf, kartpostal ve belge tarzı materyaller de mevcuttur. Kitap koleksiyonu edebiyat, tarih, coğrafya, politika, hukuk, din, askerlik, eğitim, iktisat, müzik, spor, ziraat ve hayvancılık, matematik, mimarlık, fizik, kimya, sosyoloji ve psikoloji gibi konu başlıklarından oluşmaktadır. Kütüphanede sadece Abdülmecid Efendiye değil II. Abdülhamid'e, V. Murad'a, V. Mehmed Reşad'a ve Vahideddin'e ithaf edilmiş çok kıymetli kitaplar da yer almaktadır.

Abdülmecid Efendinin ressamlığı müzisyenliğinin önüne geçmiştir, oysa müzikolog ve besteci Dr. Emre Aracı halifenin müzik koleksiyonu hakkında şu tespitlerde bulunmaktadır: "Abdülmecid Efendinin bugün Dolmabahçe Sarayında 49 numaralı odada bulunan, geriye kaldığı kadarıyla, şahsî kütüphanesi bizler için onun müzik bilgi ve ilgisinin en somut ispatını teşkil etmektedir. Burada yapılan tespitlerde profesyonel anlamda müzikle ilgilenen o devrin Avrupalı bir aristokratının kütüphanesinde bulunabilecek hemen hemen her türlü notaya rastlanmış olup, piyano solo ve oda müziği türündeki eserlerin yoğunluğu derhal dikkatleri çekmektedir. Bunlar arasında Beethoven'ın hemen hemen bütün trio ve yaylı kuartetleri, sonatları, senfonileri, senfonilerinin piyano redüksiyonları ve iki piyano için yapılmış aranjmanları ve benzer şekilde, Haydn, Mozart, Mendelssohn ve Dvorak'ın aynı türdeki eserlerinden geniş seçmeler bulunmaktadır. Corelli'nin 6 sonatı, J.S. Bach'ın 48 Prelüd ve Füg'ünden Puccini'nin La Boheme operasının partisyonuna kadar değişik türde yapıt içeren bu kütüphane bugünkü haliyle içlerinde birden çok karışık eserin toplandığı toplam 233 cilt ve nota kutusundan oluşmaktadır."

Şehzade bütçesinden her ay belli kitapevlerinden kitap satın alınmış, yerli-yabancı gazetelere abonelik ücretleri ödenmiştir. Hilmi Kitabevi, İslam Kitabevi, Zellic Kırtasiye, Zühal Ticarethanesi (Kırtasiyeci), Kitapçı Weiss, Mücellit Gerardo, Vatan Mücellithanesi kitap satın alınan yerlerin başında gelmektedir. Ayrıca müzik ve fotoğraf için de çeşitli harcamalar yapılmıştır.

Abdülmecid Efendinin kütüphanesi önce Feriye Sarayında bulunan Şehzade Dairesinde idi; veliahd olduğunda Dolmabahçe Sarayı Veliahd Dairesine taşınmıştır. 1922'de halife olmasıyla beraber Dolmabahçe Sarayını resmî makam olarak kullanmış ve 3 Mart 1924'e kadar kütüphanesi de Mabeyn bölümündeki Hünkar Dairesi sofasında yer almıştır.

Abdülmecid Efendi kütüphanesinde vakit geçirmeye özen gösterir ve sevdiklerini burada kabul ederdi. Kütüphane aynı zamanda tarihi olayların haber alındığı bir mekan da olmuştur. Haluk Şehsuvaroğlu Abdülmecid Efendinin Vahideddin'in İstanbul'dan ayrıldığı haberini, Millî Mücadele'ye katılma davetini, halife olma haberini kütüphanesinde aldığını ve Hilafet Beyannamesini burada imzaladığını yazmaktadır.

Son yıllarda envanter kayıtları üzerinde yapılan çalışmalardan anlaşıldığına göre kütüphanenin Cumhuriyet devrinde Atatürk tarafından da kullanıldığı, bazı kitapların Çankaya'ya gönderildiği ve geri alındığı, ayrıca kütüphaneye Atatürk ve İnönü'nün cumhurbaşkanlıkları döneminde yeni kitap girişi olduğu, daha sonrasında ise herhangi bir kitap alımının olmadığı görülmüştür.

Abdülmecid Efendi Kütüphanesi bugün Dolmabahçe Sarayında Zülvecheyn Salonunun deniz tarafında konumlanan odalarda, 43 numaralı bölümde bulunmaktadır. 26 Ocak 2004'te Abdülmecid Efendi ve Vahideddin'in torunu Mısır prensesi Neslişah Sultan tarafından kurdelesi kesilerek ziyaretçilere açılmıştır. Z

KAYNAKÇA

¶ Akile Çelik, "Dolmabahçe Sarayı'nda Son Halife Abdülmecid Efendi'nin Kütüphanesi", *Millî Saraylar Kültür-Sanat-Tarih Dergisi*, sayı 5 (2010), s. 55-70.
¶ Ali Satan, *Son Halife Abdülmecid Efendi*, Yazıgen Yayınları, 2016.
¶ Emre Aracı, "Beethoven Tutkunu Bir Halife" *Hanedandan Bir Ressam Abdülmecid Efendi*, Yapı Kredi Yayınları, 2004.
¶ Günsel Renda, *Hanedan'dan Bir Ressam Abdülmecid Efendi*, Yapı Kredi Yayınları, 2004,
¶ Haluk Y. Şehsuvaroğlu, *Tarihî Odalar*, İnkılap, 1954, s. 155-160.
¶ Lale Uçan, "Son Halife Abdülmecid Efendi'nin Hayatı – Şehzadelik, Veliahdlık, Halifelik Yılları", İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Bilim Dalında Yayınlanmamış Doktora Tezi, 2019.
¶ Levent Ali Çanaklı, Sercan Alabay, "Son Halife Abdülmecit Efendi'nin Maupssant Çevirisi", *Türklük Bilimi Araştırmaları* 46 (Aralık 2019): 29-64.
¶ Midhat Sertoğlu, "Son Osmanlı Veliahdı ve Son Halife Abdülmecid Efendi", *Hayat Tarih Mecmuası*, sayı 4, Nisan 1978, s.11-15.
¶ Naciye Uçar Başaran, "Abdülmecid Efendi Kütüphanesi Kolleksiyonu'ndan Cilt Sanatı Örnekleri", *Millî Saraylar Kültür-Sanat-Tarih Dergisi*, sayı 7, 2011, s. 111-119.

OSMANLI'DA KÜTÜPHANE MİMARİSİ

SEMAVİ EYİCE

III. Ahmed Kütüphanesi.

FOTOĞRAFLAR: ESRA YURDAKUL

FETİHTEN sonra kurulan camilerin ve medreselerin çoğunda bir veya birkaç kitap dolabında muhafaza edilen kitaplarla küçük kütüphaneler tesis edilmişti. 1584 tarihli bir vesikadan anlaşıldığına göre, Fatih vakfı mütevellisinin isteği üzerine Fatih külliyesi kütüphanesindeki 1800 kadar kitabın 10 senedir teftiş ve tadat edilmediği belirtilerek, bunun derhal yapılması emredilmiştir.[1] Fatih külliyesi medreselerine ait kitapların sonraları dağıldığı tespit edilmiştir.[2]

Bu kütüphanelerin eski çalışma tarzı da alaka çekicidir. Fatih'te, Hafız Ahmet Paşa külliyesindeki hususi kütüphanedeki kitaplardan 7'şer nüsha vardı ve bunlar isteyenlere dışarıya veriliyordu.[3]

Böyle müstakil bir binası olmaksızın bir cami içinde kurulan kütüphanelerin en güzeli 1165'te (1751/1752) Süleymaniye Camiinin sağ tarafında barok üsluplu dökme tunç bir parmaklık ile ayrılmak suretiyle meydana getirilen kütüphanedir. Sonraları buradaki kitaplar Süleymaniye Umumi Kütüphanesine nakledilmiştir. Ancak 17. yüzyıl içlerinden itibaren vakıf olarak tesis edilmeye başlanmıştır.

Türk kütüphane mimarisi nevinin bu misalleri başlı başına bir zümre teşkil etmektedir. Divanyolu'nda Köprülüler manzumesi yakınında inşa edilen Köprülü kütüphanesi bunların şimdiki halde bilinen en eski misalidir. 1611'de yapılan bu küçük abide, mermer sütunlu bir giriş revakını takip eden tek kubbeli bir mekandan ibarettir. Bu müessese Fazıl Ahmed Paşa tarafından hicri 1089 tarihinde tesis edilmeye başlanmışsa da vakfiyesi Fazıl Mustafa paşanındır.[4]

Saraçhanebaşı'nda Amcazade Hüseyin paşa manzumesi içinde, 1110'da (1698/1699) yapılan fevkani bir kütüphane vardır. Medrese avlu duvarının içinde bir merdiven ile çıkılan ve birçok penceresinden bol ışık alan tek kubbeli küçük bir bina olan kütüphanesine nakledilmiştir.[5]

18. asırdaysa, kütüphane mimarisinde, kendi çapında, birtakım yenilikler ortaya çıkmasıyla birlikte, daha süslü olmasına da itina edildiği görülür. Fatih'te başka hiçbir eserde görülmeyen bir tertipte derin bir istirahat revakına sahip olan Feyzullah Efendi, Vefa'da 1715'te tesis edilen Şehid Ali Paşa kütüphanelerinden sonra, Hekimoğlu Ali Paşa Camii dış avlu kapısı kemeri üstünde inşa edilen müstakil kütüphane, harikulade nispetleri ve zarif hatları ile kayda değer. Kütüphanenin altında devamlı hava işleyen bir dehlizin bulunması ve okuma salonu önünde havadar, ferah, geniş, üstü kapalı fakat etrafı açık bir dinlenme balkonunun bulunması bu zarif abideye kendi nevi içinde bir şaheser hüviyeti vermektedir.[6]

I. Mahmud tarafından Ayasofya Camiinin takviye payandaları arasında inşa edilen Ayasofya kütüphanesi[7] de aynı derecede şaheser sayılabilecek bir eserdir. Burada bina dışarıdan herhangi bir gösterişe sahip olmamakla beraber cami içerisindeki dökme tunç parmaklığı, sedirli okuma odası, duvarlarını kaplayan ve herhalde daha eski bir binadan getirilerek, burada ikinci defa kullanılan çok yüksek evsafta 16-17. asra ait çinileri,[8] yaldızlı ve boya nakışlı kitap dolapları ile çok süslü bir eserdir. Aynı tarihlere ait Vefa'da Defterdar Akif Efendi kütüphanesi daha gelişmiş bir tertip göstermektedir. Atıf Efendi kütüphanesinin taş vakfiyesi (1154-1741/1742) Almancaya çevrilerek neşredildiği gibi[9], çok kıymetli malumat ihtiva eden yazma vakfiyesine de Sahaflar Çarşısında rastlanmıştır.[10] Ayrıca bu kütüphanenin daha çok vakfiyeleri vardır.[11] Ufak bir medhal holü ile müstakil biçiminde bir kitap hazinesinden ve ayrıca bir de okuma salonundan içeriden iki sütun ile orta sofadan ayrılan ve iç tarafında hücreler bulunan ileri taşan yedi pahlı bir kısmı vardır.[12]

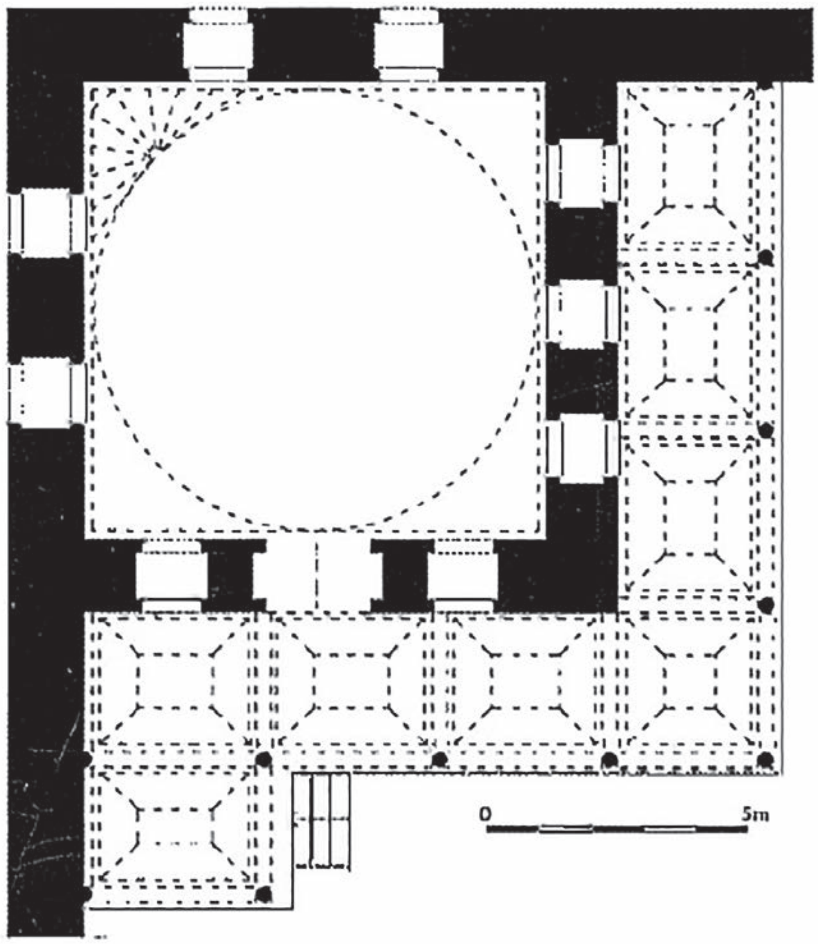
Ayrıca, okuyucuların dinlenmesi için Sultanhamamı'nda reisü'l-küttab Mustafa Efendi tarafından bir kütüphane daha kurulmuş, bu tesis oğlu Aşir Efendi ve torunu Mehmed Hafid Efendi taraflarından tamir edilmiş veya kitap bağışlayarak zenginleştirmiştir.[13] Bu kütüphane, yanında hanı ve banisi ile ailesi mensuplarının mezarları ile küçük bir külliye teşkil ediyordu. İki sokağın birleştiği köşe başında taş çıkmalar üzerinde ileri taşkın bir kârgir oda halinde olan kütüphane, Türk sivil mimarisinin dikkate değer bir eseridir. Bilhassa dar cephesi yanında ustalıklı bir şekilde halledilmiş olan bir pencere yeri dikkate değer. Bu kütüphanenin kitapları 1914'te Süleymaniye kütüphanesine nakledilmiş ve bina ticarethanelere kiraya verilmiştir.

Yine aynı yıllarda Fatih Camii kıble cihetinde müstakil kârgir bir bina halinde tek kubbeli bir kütüphane inşa edilmiştir. Burada da alt kat, kütüphanenin rutubetli olmaması için yüksek bir mahzen halindedir. 1768'de II. Bayezid Camiinin sağ tabhanesinin dış tarafına da tek kubbeli Şeyhülislam Veliyüddin Efendi vakfı olan kütüphane eklenmiştir. Son yıllarda Fatih kütüphanesinin kitapları Süleymaniye kütüphanesine Veliyüddin Efendi kütüphanesinin kitapları ise Bayezid Devlet kütüphanesine nakledilmiştir.

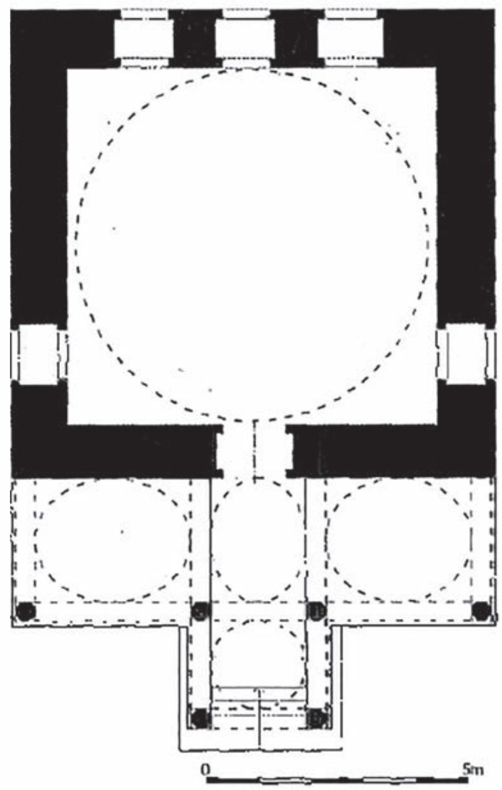
Büyük selatin külliye kütüphanelerinin sonuncuları, Nuruosmaniye ile Bahçekapı'da Hamidiye kütüphaneleridir. Bunlardan ilkinin hâlâ faal olmasına karşılık bir köşe başı üzerinde yükselen zarif bir odadan ibaret olan Hamidiye kütüphanesinin okuma odası, pabuçluk kısmından bir sütunla ayrılmış olup uzun yıllardan beri boş-

Z Semavi Eyice, "İstanbul: Tarihî Eserler-Kütüphaneler", *MEB İslam Ansiklopedisi*, V/2, s. 1214/111-114.

Damat İbrahim Paşa Kütüphanesi planı.

Köprülü Kütüphanesi planı.

tır. Eski bir gravüründen anlaşıldığına göre, okuma odasının duvar ve tavanı evvelce nakışlar ile bezenmiştir.[14]

Nuruosmaniye kütüphanesi, ait olduğu külliye gibi, tam barok üslubun hakim olduğu bir binadır. Sadrazam Râğıb Paşa tarafından 1176 (1762)'da Koska caddesi üzerinde kurulan kütüphane küçük bir avlu ortasında müstakil bir yapı halindedir.[15] Merdiven ile çıkılan giriş revakının arkasına murabba biçimli kütüphane binası bulunmaktadır. Binanın ortasındaki dört sütun üzerinde bir kubbe ve köşelerde daha dört küçük kubbe ile aralarda dört tanoz yer almaktadır. Böylece burada daha değişik bir mimari şeklin tatbiki kendisini gösterir. Binanın içi çiniler ile kaplanmış, avlunun caddeye komşu bir köşesine banisinin türbesi ile bir sebil yerleştirilmiştir.[16] Kütüphanenin ortasında kitap muhafaza etmek üzere müzeyyen bir kafes vardır.[17]

Ragıp Paşa kütüphanesinin planı 1189 yılında (1775/1776) kazasker Damadzade Murad Efendi tarafından ihdas edilen Çarşamba'daki kütüphanede de aynen tekrarlanmıştır. Yalnız burada, giriş holü ve revakı yerine kapıyı muhafaza eden mütevazi bir sundurma yapılmıştır. Tarih kitabesi Fıtnat Zübeyde Hanıma[18] aittir.[19]

Şehrin muhtelif semtlerine dağılmış, küçük vakıf kütüphanelerinin inşasına 18. yüzyıl sonları ve 19. yüzyıl içlerinde de devam olunmuş, Üsküdar'da 1718'de Selim Ağa,[20] Galata'da, Mevlevihane kapısı üstünde 1244 (1828/1829) tarihli Halet Efendi,[21] Yerebatan caddesi üzerinde 1262 (1845-1846) tarihli Esad Efendi, Eyüp'te Husrev Paşa (1895) vb. kütüphaneleri ihdas edilmiştir.

Bugün karakol olan Halet Efendi kütüphanesi, zarif bir "empire" üslupta fevkani bir bina olup, altında bir sebil vardı. Hekimoğlu Ali Paşa kütüphanesinde burada da yanları açık bir dinlenme holü mevcuttur. Es'ad Efendinin Yerebatan'da yaptırdığı ve yanında kendisi ile ailesi ferdlerinin mezarlarının bulunduğu kütüphane ise, haç biçiminde yeni bir tertibi gösterir.[22]

Binaları aslında kütüphane olmamakla beraber, bugün şehrin en mühim üç kütüphanesinden ilki, Fatih'te Feyzullah Efendi medresesinde Ali Emiri Efendinin kitaplarının bulunduğu Millet Kütüphanesidir.[23] İkincisi, Bayezid Külliyesinin imaret ve kervansarayının ahır kısmında büyük ölçüde bir tamirden sonra 1882'de kurulan umumi kütüphanedir ki, sonraları buna, imaret-aşhane binası da ilave edilmiştir.[24] Üçüncü büyük kütüphane Süleymaniye manzumesinin iki medresesini işgal etmekte ve Süleymaniye Umumi kütüphanesi adı ile tanınmaktadır. İstanbul'un dağınık vakıf kütüphaneleri, son 50 yıl içinde yavaş yavaş burada toplanmıştır.[25]

III. Ahmed Kütüphanesi.

Bibliografya:

S. Nüzhet Ergun, "İstanbul Kütüphaneleri", *Yedigün mecmuası*, 1914, XVII, sayı 438, s. 8 vd., resimli,Hamidiye ve Hâlet Efendi kütüphanelerinin iki eski gravürü ile.

Semavi Eyice, "Eski kütüphane binaları hakkında", *Türk Yurdu*, 1957, sayı 126, s. 718-732.

Balcızade T. Harîmî, *Tarih-i medeniyette kütüphaneler,* Balıkesir, 1931.

Muzaffer Gökman, *İstanbul kütüphaneleri rehberi,* 4.baskı, 1954.

Osman Nuri Ergin, *Muallim M. Cevdet'in Hayatı, Eserleri ve Kütüphanesi*, İstanbul, 1937, s. 420.

Kütüphane fihristleri, evkaf kütüphaneler müfettişi Abdurrahman Nâcim'in himmeti ile, 1279 (1863/1864)'da başlamış olup, 12 sene içinde, 40 cilt halinde, 69 kütüphanenin fihristi neşredilmiştir. Bunların tam bir cedveli için bk. Osman Nuri Ergin, age, s. 423-432; şimdi kütüphane kataloglarının neşrine "İstanbul kütüphanelerinde tarih-coğrafya yazmaları katalogları ve Türkçe yazma divanlar kataloğu başlığı" altında muntazaman neşrine 1943'ten beri devam edilmektedir.

Diğer taraftan İstanbul kütüphanelerindeki muayyen mevzuları ile alakalı kitaplara dair de münferit cedveller basılmıştır:

Cevdet Türkay, *İstanbul kütüphanelerinde Osmanlılar devrine ait Türkçe-Arapça-Farsça yazma ve basma coğrafya eserleri bibliyografyası,* İstanbul, 1958.

Muzaffer Gökman, *İstanbul kütüphaneleri ve yazma tıp kitapları*, İstanbul, 1959.

Felix Tauer, *Les manuscrits persans historiques des bibliotheques de Stanboul*, Archiv Orientalni, 1931/1932.

Hellmut Ritter-Richard Rudolf Walzer, *Arabische Übersetzungen griechiescher Artze in Stambuler Bibliotheken,* Berlin, 1934.

Hellmut Ritter, "Philologica" başlığı ile *Der Islam'*da 1928, XVII'den itibaren İstanbul kütüphanelerindeki yazmalar hakkında neşretmiştir; ayn. mll., "Ayasofya kütüphanesinde tefsir ilmine ait arapça yazmalar" *Türkiyat mecmuası*, 1945, VII-VII, 1-93; ayn. mll. *Autographs in Turkish Libraries,* Oriens, 1953, VI, 63-90; *XXII. Milletlerarası müsteşrikler kongresi münasebeti ile de İstanbul umûmî kütüphaneleri yazmaları sergisi*, İstanbul, 1951 adlı bir rehber neşredilmiştir. Z

NOTLAR

1 Ahmet Refik, *On Altıncı Asırda İstanbul Hayatı*, s. 37.

2 *İstanbul Kütüphanelerinde Fatih'in Hususi Kütüphanesine ve Fatih Çağı Müelliflerine Ait Eserler,* İstanbul Üniversitesi Yayını, nr. 549, 1953, s. 65.

3 Antoine Galland, *İstanbul'a Ait Günlük Hatıralar,* 1672/1673, tre. N. S. Örik, 1949, s. 204.

4 Muzaffer Gökman, *Kütüphanelerimizden Notlar*, 1952, s. 32-36, 43-48.

5 Reşat Ekrem Koçu, "Amcazade Hüseyin Paşa Külliyesi", *İstanbul Ansiklopedisi*, c. II, s. 792-199.

6 Halil Edhem ve Ernest Mamboury, *Nos Mosquées de Stamboul*, 1934, s.106, res.103.

7 Ahmet Refik, *Hicri On İkinci Asırda İstanbul Hayatı*, s. 142, 145, 147, 156, 212.

8 Katharina Otto-Dorn, *Türkische Keramik*, 1957, s.166. res.68

9 Joseph von Hammer, *Constantinopolis und der Bosporus*, I, XLIV-XLVI).

10 Fuat Sezgin, Âtıf Efendi Kütüphanesinin Vakfiyesi, *Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, sayı VI, 1954, s. 132-144.

11 İstanbul kütüphaneleri tarih-coğrafya yazmaları katalogları, vakıfnameler, 1962, s. 823-830.

12 Reşat Ekrem Koçu, "Âtıf Efendi Kütüphanesi", *İstanbul Ansiklopedisi*, c. III, s. 1276-1281.

13 Vakfiyeleri hakkında bkz. *İstanbul Kütüphaneleri Tarih-Coğrafya Yazmaları Katalogları*, Vakıfnâmeler, s. 820-823, 851 v.d.

14 Müjgan Cunbur, "Abdülhamid I. Vakfiyesi", *A. Ü. Dil ve TCF Dergisi*, 1964, XXII.

15 Vakfiyesi için bkz. *Tarih-Coğrafya Yazmaları Katalogları,* Vakıfnameler, s. 893.

16 *Hadika*, I, s. 178; Semavi Eyice, s. 43 v.d.

17 Türbe ve kütüphanenin eski gravürleri için bkz. Joseph Marie Jouannin ve Jules Van Gaver, *Turquie*, 1840, lev.30 v.d.; mimari hususiyeti için bkz. Doğan Kuban, *Barok mimarisi*, res. 121; Fehmi Karatay, "Râgıb Paşa Kütüphanesi", *Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu Belleteni*, sayı 59, 1946, s. 21; Kemal Altan, "Mimar Mehmed Ağa", *Arkitekt*, 1937, VII, 195; "Ragıp Paşa Kütüphanesi 200. Yıl, Kütüphanecinin Penceresinden", 1963, sayı 11(özel sayı).

18 *Divan,* İstanbul, 1286, s. 50 v.d.

19 Muzaffer Gökmen, "Murad Molla, Hayatı, Kütüphanesi ve Eserleri", 1943; ayn. Mll., *Murad Molla Kütüphanesi*, 1958.

20 Vakfiyesi için bkz. *Tarih-Coğrafya Yazmaları Katalogları*, Vakıfnameler, s. 849.

21 Vakfiyeleri için bkz. a.g.e., Vakıfnameler, s. 853-856.

22 Kitapları Süleymaniye kütüphanesine nakledilmiştir.

23 Planı için bkz. *Arkitekt*, 1935, I, 224-226.

24 M. Gökmen, *Bayezid Umûmî Kütüphanesi*, 1956.

25 Halit Dener, *Süleymaniye Umûmî Kütüphanesi*, 1957.

Bir kütüphanenin inşası

RAGIP PAŞA KÜTÜPHANESİ

ARAS NEFTÇİ

Kütüphanenin iç görünüşü.

Kütüphanenin dış kapısının üzerindeki kitabe Beyyine sûresi 3. âyet, "Fiha kütubun kayyimeh". Kitabenin üstünde ise "Maşaallah, 1197" yazıyor.

FOTOĞRAFLAR: ARAS NEFTÇİ

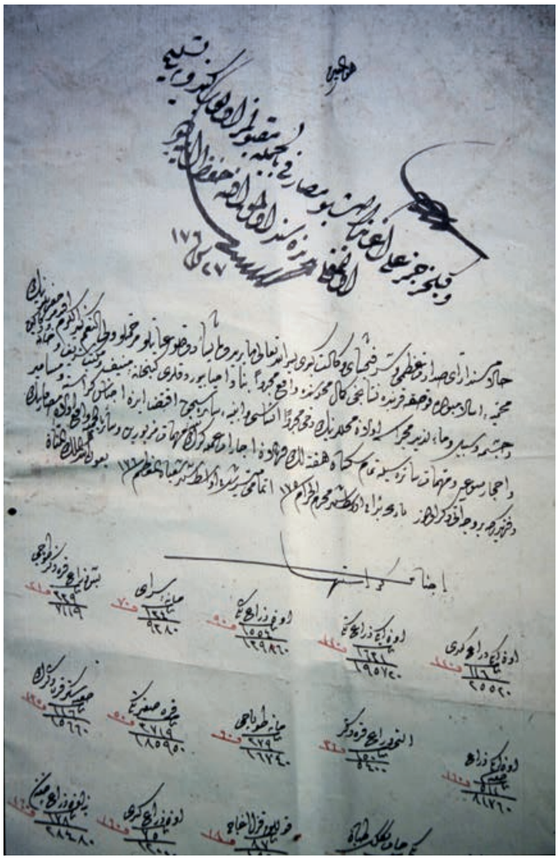
KOCA Ragıp Paşa 18. yüzyılda memuriyetten sadrazamlığa kadar yükselmiş bir devlet adamı ve divan sahibi bir şairdir. Aynı zamanda tarihçi olan Ragıp Paşa, 1699 yılında İstanbul'da doğmuştur. Asıl adı Mehmed olmasına karşın şiirlerinde kullandığı (Ragıp) mahlasıyla tanınmış ve daha sonraki yıllarda Koca sıfatı ile beraber bu isimle anılmıştır. 18. yüzyılın önemli devlet adamlarından biri olan Ragıp Paşa, Avrupa ülkeleriyle yapılan savaş ve müzakerelerde bulunmuş, yoğun gayret ve faaliyetleriyle Osmanlı diplomasisine derin izler bırakmıştır. İlk valiliğini Mısır'da yapar. Aydın muhassıllığı, Sayda valiliği ve Halep valiliğinden sonra 20 Mart 1757'de sadrazamlığa getirilmiştir. 24 Ramazan 1176 (8 Nisan 1763) tarihinde vefat etmiştir, Laleli'de yaptırdığı kütüphanenin haziresine gömülmüştür.

Kişisel servetini hayır işlerinde ve İstanbul'un imarında kullanan Ragıp Paşa, Laleli'de Koska Nişancı Kemal mahallesinde içinde büyük bir kütüphanesi olan bir külliye yaptırmıştır. Barok üslubunda tasarlanan bu yapı, döneminin mimari anlayışını yansıtmaktadır. Örneğin Batı menşeli çiniler kütüphanenin iç duvarlarını süslemektedir. Kütüphaneden başka külliyede sıbyan mektebi, kütüphane görevlisi için bir lojman (hafız-ı kütüb evi), dükkanlar, çeşme, sebil ve hazire bulunmaktadır. Külliyenin yapımı için Ragıp Paşa 229.183 kuruş harcamıştır.

Osmanlı döneminde tutulan inşaat defterleri (defter-i müfredat) sayesinde mimarlık tarihi açısından önemli bilgilere ulaşmak mümkündür. Bu açıdan 18. yüzyılın selatin camilerine ait inşaat defterleri -Sultanahmet, Nuruosmaniye, Laleli ve Ayazma Camileri gibi- araştırmacılar için önemli bir boşluğu doldurmaktadır. Ragıp Paşa Kütüphanesinin inşaatını anlatan defter de günümüze ulaşmayı başarmış ve Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivlerinde (BOA EV- HMH 5303) bulunmaktadır. Defterde külliyedeki yapı topluluğunun inşaatını başlangıcından tamamlandığı güne kadar takip etmek mümkündür.

Defterde 80 hafta süren inşaatın tafsilatları özenle yazılmıştır. İnşaat süreci arsa istimlakiyle başlamıştır ve arsa için 191.883 kuruş ödenmiştir. İnşaatta kullanılan ahşap, kereste, demir, çivi, çilingir aletleri, demir kirişler, madeni aksam, kilit, kurşun, pencere demir kapağı, taşların türleri, tuğla, kireç ve benzeri malzemelerin miktarları verilerek bunlara ait fiyatlar ve kullanıldığı yerler yazılmıştır. Çalışma grupları ise ameleler, suyolcuları, taşçılar, çilingirler, dökmeciler, kazancılar, kurşuncular, doğramacılar ve camcılar olarak kayda geçirilmiştir. Dekoratif donanım elemanları ile ilgili bilgiler de mevcuttur. Camlar, kaşiler (Batı menşeli çini kaplama), boya türleri, altın varak, ahşap avizeler, halı ve perdeler de ayrı masraf kalemleridir.

Külliyenin inşaatında kullanılan malzemeler belli standartlara göre seçilmiştir. Buna kereste alımı örnek verilebilir. Kerestelerin cinsleri, boyutları özenle seçilmiştir. Kullanılan terminoloji sayesinde kaynaklara başvurarak bunların boyutları ve kullanım alanları hakkında ayrıntılı bilgi edinmek mümkündür. Çivilerin isimleri, üretildiği şehirler (Lofça) ve kullanıldığı yerleri tespit edilmektedir. Tartı için kıyye kullanıl-

İnşaat defterinin ilk sayfası.

Okuma salonunda asılı ahşap oyma "Elhamdulillah a'lel tevfik" (Bize muvaffakiyetler veren Allah'a hamdolsun) hat istifi.

maktadır. Defterden mermerin kullanım yerlerini; taban, kademe, battal isimleri verilen türleri olduğunu ve hangi ölçü biriminin kullanıldığını öğrenmekteyiz. Küfeki taşları farklı yer ve boyutta geniş kullanım alanlarına sahiptir. Tuğlalar beylik (devlete ait olan) ve çarşı tuğlası olarak kaydedilmiştir, boyut olarak tam ve yarım (kuzu) şeklinde ayrılmaktadır. Kireç Sokollu, Tekfur ve Sultaniye'den; horasan ise İstanbul, Hasköy, Üsküdar ve Göksu'dan temin edilmiştir.

Demir aksam: Demir kiriş (gergi demiri), kirişleri birbirine bağlamak için simit, kenet, zivana, parmaklıklar, halka, menteşe, dükkan kepenkleri, somon ve cıvatalardan oluşmaktadır. Kilidiler sürmeli, büyük ve küçük olarak ayrılmıştır. Dökmecilerin ürettiği elemanlar ise türbenin ve kütüphanenin içindeki dökme şebekeleri, sütunların bilezik, çemberler ve çeşme lüleleridir. Külliyenin gerekli yerlerinde serilen kurşun levhalar, kenet ve zıvanalarda ise külçe kurşunlar kullanılmıştır.

Ahşap: Binaların değişik yerlerinde çeşitli ahşaplar kullanılmıştır. Örneğin hafız-ı kütüb (kütüphaneci) evinde yüklük ve dolap kapaklarında ıhlamur, kubbe camlarının çerçevelerinde ise karaağaç kullanılmıştır. Dükkan ve diğer yerlerde kepenk, kapı ve tırabzanlarda gürgen, kütüphanenin büyük kapısında ise ceviz ağacı kullanılmıştır.

Kütüphanenin okuma salonunun iç duvarları Avrupa'dan getirtilen çiniler (kaşiler) ile kaplıdır. Defterde duvarlar ve örtü sistemini kalem işi ile süslemek için kullanılan boyaların türleri ve hazırlanmasında katkısı olan hammaddelerin renkleri ayrıntısıyla yazılıdır. Şebekeler ve yazıları altınla kaplamak için altın varak ve tel kullanılmıştır. Okuma salonunda bulunan 13 adet ahşap oyma avize için püskül ve işçilik parası ve birçok amaç için kullanılan aletler, kürek, kırım keçesi, mısır keteni, halı, perde vb. kalemlerin fiyatları yazılıdır. Külliyenin ihtiyacı olan malzemeler (kereste, tuğla, taşlar vb.) İstanbul'un değişik yerlerinden (Ayazma, Langa ve Yenikapı) kayık ve arabalarla taşınarak hammaliye paraları ödenmiştir.

Mermer: Külliyenin yapımında taban, mermer kademe, sütun, pehlu kebir, battal mermer kürsü, kebir mermer kursi, taban kedeme türlerinde mermerler kullanılmıştır.

Madeni aksam (çilingir): Kenad ve zivana, mektebi pencere kapakları, pencere ve kapı cunba ve pervazı, türbe, dükkan, mektebi, mahzenler, hafız-ı kütüb evi ve dükkanların demir pencere parmaklıkları. Kalaylı kapı halkaları, Ragıp Paşa Türbesinin üzerine deve boynu demir profillerden oluşan kubbe, dükkanlara konulan demirkapılar da eklenmiştir.

Suyolu: Kütüphaneye su ulaştırmak için inşa edilen suyolu için kullanılan kurşun boru, rugan bezir (yalıtım için), keten kendir, kebir künk, vasat künk, rugan zeyt, baha-i demir kapak ve darb lüleleri ve tekne, boru hamaliyesi ücreti ve lüle gibi malzemelerin isimleri ve masrafları mevcuttur.

Cam: Külliyedeki yapılarda farklı şekil ve boyutlarda cam kullanılmış olup bunlar zira ile ölçülmektedir. Genellikle dökme cam veya Venedik'ten ithal edilen camlar kullanılmıştır. Külliyede kubbe etrafında, kütüphanenin dolap kapaklarında cam kullanıldığı görülmektedir. Ayrıca avizelerde billur cam kullanılmıştır.

Zer varak (altın varak): Şebeke ve yazılar için sarf olunan altın has varak, bazı yerlerde gümüş varak kullanılmış.

Avize: On üç adet avize takımının oymacı (çıkrıkçı kari) masrafı ve ibrişim püskülü kayıtlıdır.

Mefruşat: Kütüphane, sıbyan mektebi ve lojmanın içine serilen halılar, kütüphane kapıları perdeleri ve bunların masraflarına dair bilgiler verilir.

Amele ücretleri: Külliyenin yapımında marangozlar, taş ustaları, duvarcı ustaları, sıvacılar, nakkaşlar, camcılar, kurşuncular, çilingirler ve oymacılar çalışmıştır. Z

KAYNAKÇA

¶ Aras Neftçi, "Ragıp Paşa Kütüphanesi (Külliyesi) İnşaat Defteri", *13. Uluslararası Türk Sanatı Kongresi*, 2007.
¶ Ayşe Yetişkin Kubilay, "XVIII ve XIX. Yüzyıl İstanbul Vakıf Kütüphanelerinin Mimarisi", Doktora Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1998.
¶ İsmail Erünsal, *Osmanlılarda Kütüphaneler ve Kütüphanecilik*, Timaş Yayınları, 2015.
¶ Mahmud el-Seyyid el-Duğaym, "Ragıp Paşa Kütüphanesi El Yazmaları Kataloğu", Saqifat al-Safa Müessesi, 2016.
¶ Müjgan Cunbur, "Ragıp Paşa Kütüphanesi Hakkında Yabancıların Görüşleri", *Türk Kütüphaneciler Derneği Bülteni*, XII/1-2, 1963, s. 17-26.
¶ Sedit Yüksel, "Kuruluşunun İlk Yıllarında Koca Ragıp Paşa Kütüphanesi", *Türk Kütüphaneciler Derneği Bülteni*, XII/1-2, 1963, s. 27-30.
¶ TC Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı, BOA EV - HMH 5303.

MURAD MOLLA KÜTÜPHANESİ VE YAPIM KİTABESİ

HATİCE AYNUR

ONSEKİZİNCİ yüzyıl Osmanlı İstanbul'unun kültürel ortamını belirleyenler arasına kitap basımını, istinsahını, dolaşımını, koleksiyonları, koleksiyonerleri ve kütüphaneleri nicelik ve nitelik açısından ilk sıraya koymak yanlış olmayacaktır. İsmail Erünsal Hocanın *Osmanlılarda Kütüphaneler ve Kütüphanecilik*[1] başlıklı alanında öncü ve temel çalışmasında bu yüzyıla ait koleksiyonlar ve kütüphanelerin geniş yer tutması sözkonusu düşünceyi desteklemektedir.

Temellük ettikleri kitaplardan başkalarının da yararlanmasını arzu eden kitap sahipleri/koleksiyonerler bunun için ya kütüphane inşa ettirme ya da mevcut olan bir kütüphaneye kitaplarını bağışlama yolunu seçmişlerdir. Bu yazının konusu olan kütüphane ise 1775'te Murad Molla[2] lakaplı Rumeli Kazaskeri Damadzâde Mehmed Murad Efendinin (ö. 1778) yaptırdığı, onun adıyla tanınan ve en azından bina olarak bugünlere ulaşma şansına erişen Murad Molla Kütüphanesidir. Kütüphanenin gerek mimari yapısı gerekse içindeki koleksiyon ayrı bir yazı konusu olacak kadar önemlidir. Burada kısaca kütüphanenin tarihi üzerinde durulup kitabesinin ele alınması amaçlanmaktadır.[3]

Erünsal Hocanın yukarıda bahsettiğimiz eserinde ortaya koyduğu gibi medrese, cami, türbe ve tekkelerin içinde kitaplar için ya dolaplar/raflar ayrılabiliyor ya da bir oda tahsis edilebiliyordu. Tespit edebildiğim kadarıyla, bir tekke binasının dışında fakat tekkeyle bağlantılı olarak ilk kez kitaplar için ayrı bir mekan tasarlanmasının örneği Murad Molla Kütüphanesinde görülmektedir. Osmanlı'da kitaplar için bağımsız bina yaptırmanın ilk örneği, Fazıl Ahmed Paşanın başladığı ve ölümüyle (1676) kardeşi Fazıl Mustafa Paşanın vakfiyesini hazırlatıp resmî olarak 1678'de kurduğu, hâlen binası koleksiyonuyla varlığını sürdüren Köprülü Kütüphanesidir. Müstakil kütüphanelerin bir başka örneği de Murad Molla Kütüphanesidir.

Murad Efendi Fatih Çarşamba'da Tevkii Cafer mahallesinde, önce 1769'da kendi adıyla anılan Nakşibendî tekkesini inşa ettirmiş,[4] ardından kütüphane binasını yaptırmıştır. Baha Tanman'ın işaret ettiği gibi yapı, kütüphane mimarisi açısından ilginç olduğu gibi tekke binasının aksine günümüze kalması ve özgün halini korumasıyla dikkat çeker.[5] Bina, Cumhuriyet döneminde de 17 Ağustos 1999 depreminde hasar görene kadar asli işlevi olan kütüphane şeklinde kullanılmıştır. Bu tarihten sonra uzun bir süre harap halde kapalı kalan kütüphanenin restorasyonu 2013 yılının ortalarında tamamlanmış ve 11 Kasım 2013 tarihli Vakıflar Genel Müdürlüğü kararıyla kültür merkezi olarak kullanılmak üzere İsmailağa Camii İlim ve Hizmet Vakfına 10 yıl süreyle tahsis edilmiştir.

Koleksiyonun çekirdeğini Murad Mollanın tekkesinde kurduğu kütüphanenin oluşturduğu kabul edilmektedir. Bununla birlikte kütüphanenin tesisi için hazırlanan vakfiyesi elde bulunmadığından dolayı kuruluşunda kaç kitaba sahip olduğu kesin şekilde tespit edilememektedir. Erünsal'ın ifade ettiğine göre koleksiyonun temeli, kurucunun kendi kitapları, dedesi Şeyhülislam Ebulhayr Ahmed Efendinin Sultan Selim Camiinde kurduğu kütüphanesinden gelen kitaplar ve babası Şeyhülislam Feyzullah Efendi ile yine aynı aileden Minkarîzâde Abdullah Efendinin kitaplarından oluşmaktaydı.[6] Koleksiyona sonradan tekkede şeyhlik yapan ve Darülmesnevi Kütüphanesini kuran Hafız Mehmed Murad Nakşibendi Efendi[7], oğlu Mehmed Arif Efendinin ve Gelibolulu Tahir Efendinin kitapları da katılmıştır.[8] Ayrıca kütüphane binasının zaman içinde kısa veya uzun süreli farklı koleksiyonlara evsahipliği yaptığı bilinmektedir. Koleksiyona ait yazmalar şu anda Süleymaniye Kütüphanesinde

Cümle kapısındaki tamir ve bilgi kitabesi.

Murad Molla adıyla kayıtlıdır.

Koleksiyon üzerine yapılacak detaylı çalışmalar, koleksiyonun oluşum sürecini ve tarihini ortaya koyabileceği gibi bir tekke kütüphanesinde bulunan kitapların mevcut diğer kütüphane türlerindekilerden hangi bakımlardan, ne gibi farklılıklar taşıdığını anlamamızı sağlayabilecektir. Mesela bir tekke kütüphanesinde bulunan kitaplarla medrese kütüphanesindekileri karşılaştırdığımızda herhangi bir farklılık tespit edebilecek miyiz? Eğer farklılık mevcutsa, kitapların muhtevası ve nüsha sayıları gibi karşılaştırmalar hangi verileri sunacaktır? Bu soruları çoğaltmak mümkündür.

KİTABELER

Baha Tanman, Murad Molla Tekkesi ve Kütüphanesiyle ilgili yazılarında bu iki yapı biriminden küçük külliye olarak söz etmektedir.[9] Şu anda bu küçük külliyenin temel iki yapısından, daha önce de işaret edildiği gibi, sadece kütüphane binası ayaktadır. Dolayısıyla kütüphanenin bulunduğu mekana girmeyi sağlayan cümle kapısında bulunan iki kitabe de kütüphaneyi ele alan yazılarda birlikte değerlendirilmektedir. Burada da bu üç kitabe, kütüphane yapım kitabesinde başlayarak birlikte ele alınacaktır.[10]

Kütüphanenin yapım kitabesi: Kütüphanenin yapımının tamamlanmasına dair —şimdilik bildiğimiz— tek tarih manzumesini, Fıtnat mahlasını kullanan Zübeyde Fıtnat Hanım (ö. 1780) kaleme almış olup metni kütüphanenin kapısı üzerinde talîk hatla yer almaktadır. Kitabede sadece 5 beyti bulunan tarih manzumesi kıta nazım biçimiyle yazılmıştır ve Fıtnat Hanımın elimizde 26'nın üzerinde değişik nüshası olan *Dîvân*'ında on beyit olarak yer almaktadır. Ayrıca *Dîvân*'daki tarih kıtası ile kitabe karşılaştırıldığında bazı küçük farklılıkların bulunduğu görülmektedir. Şimdilik kitabedeki beyitleri kimin seçtiğini, niçin tamamının alınmayıp bazı kelime değişikliklerine gidildiğini bilemiyoruz. Bâninin Fıtnat Hanımdan mı seçme yapmasını istediği yoksa bizzat kendisinin mi tasarrufta bulunduğu ya da birlikte mi karar verdiklerine dair birşey söylemek şu aşamada mümkün görünmüyor.

Özellikle 17. ve 18. yüzyılda yaptırılan hemen hemen her binada yer alan tarih manzumelerinin tamamının Osmanlı yönetici elitine mensup olup aynı zamanda şair kimliği de taşıyan erkekler tarafından yazıldığını görmekteyiz. Mevcut bilgiler ışığında Fıtnat'ın, tarih manzumesi bir kitabeye hakkedilen ilk kadın şair olduğunu söyleyebiliriz. Onun bu manzumeden yaklaşık sekiz yıl önce 1767'de (1181) kaleme aldığı bir başka manzumesi yine dönemin ünlü şeyhülislamı Veliyyüddin Efendinin yaptırdığı kütüphanesi içindir, fakat hakkedilmemiştir.[11] Fıtnat'ın iki kütüphane için tarih manzumesi yazması şaşırtıcı değildir, bilakis hayat hikayesiyle çok yakından ilgilidir. Zira kendisi hem baba hem de anne tarafından ulema ailesine mensup olup dedeleri, babası ve kardeşi şeyhülislamlık makamında bulunmuş kitap meraklısı şahıslardır ve şiirle dîvan tertip edecek kadar ilgilenmişlerdir.[12] Dönemdaşı erkekler, diğer bir ifadeyle erkek kardeşleri gibi medresede eğitim görmemekle birlikte evde iyi bir eğitim gördüğünü, klasik edebiyatla ilgili gerekli bilgi ve görgüyü kazanma imkanı bulduğunu yazdığı şiirlerden anlıyoruz. Ayrıca günceli, etrafında olup bitenleri yakından takip ettiğini yine yazdığı tarih manzumeleri ortaya koymaktadır. Tarih manzumesi yazmak, yazılan konuyu yakından takip etmeyi ve gelişmeler hakkında bilgi sahibi olmayı gerektirir. Aynı zamanda, yazan kişinin, konunun ilgili şahsiyet(ler)ine yakınlığına veya yakın olma arzusuna işaret edebilir. Fıtnat Hanım ile Murad Mollanın en önemli kesişme noktası ikisinin de ulema ailesinden gelmeleri babaları ve dedelerinin şeyhülislam olmasıdır.[13] Dolayısıyla aynı çevrenin insanıdırlar. Fıtnat, Murad Mollanın kütüphane yaptırma sürecini yakından takip etmiş olmalıdır ki tarih manzumesini kaleme almıştır. Şimdilik Murad Mollanın manzumeyi bizzat sipariş edip etmediğini, Fıtnat Hanımın kendiliğinden yazıp yazmadığını bilemiyoruz. Fakat Veliyyüddin Efendinin kütüphanesi için yazdığı şiirin beğenildiğini ve bu kütüphane için yazdığı şiirin kapı üzerine konulmasında etkili olduğunu ileri sürebiliriz. Fıtnat'ın yazdığı tarih manzumesinin kitabede olan kısmına bugünkü Türkçesiyle birlikte aşağıda yer verirken kitabeye alınmayan beyitler dipnota kaydedilmiştir:[14]

Mefâ'îlün Mefâ'îlün Mefâ'îlün Mefâ'îlün

1a/1a[15] *Cihân-ı cûd u ref'et âfitâb-ı matla'-ı himmet*
1b/2b *Murâd Mollâ Efendi hazreti ol zât-ı bî-hemtâ*

(Merhamet ve cömertlik dünyası, himmet (yüksek irade) güneşinin doğum yeri, Murad Molla Efendi hazreti o benzersiz kişi.)

2a/2a *Güzîde necl-i 'âlî-şânı Dâmâd-zâde Efendinin*
2b/- *Ki oldu nâm-ı Minkârî*[16] *onun zâtı ile ihyâ*[17]
(Damadzâde Efendinin şanı yüce ve mümtaz evladı sayesinde Minkarî'nin namı yeniden hayat buldu.)

3a/4a *Ebû'l-hayr eylemekden künyesin cedd-i keremkârı*
3b/4b *O*[18] *zâtın masdar-ı hayr oldugun îmâ imiş Hakkâ*
(Kerem sahibi dedesinin künyesini Ebulhayr eylemesi,doğrusu o zatın [da] hayırlı olduğuna ima imiş.)

4a/8a *Binâ kıldı bu hayr-ı pâki el-hak sarf edip himmet*
4b/- *Esâs-ı 'izz ü câhın üstüvâr etsin onun Mevlâ*[19]
(Gerçekten himmet sarf ederek bu tertemiz hayratı bina etti, Allah onun yüceliğinin ve mevkiinin temelini sağlam kılsın.)

5a/10a *Dedim tahsîn birle Fıtnatâ itmâmına târîh*
5b/10b *Zihî tarh-ı bihîn oldu bu nev dârü'l-kütüb Hakkâ*[20] 1189
(Ey Fıtnat, tamamlanmasına takdir ederek tarih söyledim, aferin bu yeni Kütüphane gerçekten en güzel kuruluş oldu.)

Cümle kapısındaki kitabeler: Tekke ve kütüphanenin bulunduğu mekana giriş kapısının üzerinde iki kitabe yer almaktadır. Bunlardan solda olan sülüs yazıyla üç satır olup Arapçadır. İlk satırda "Allâhu teâlâ yüce kitabında buyurdu" anlamına gelen " قال الله تعالى فى كتابه الكريم " ifadesi, ikinci satırda bu dönemde inşa edilen kütüphanelerde yaygın olarak kullanılmaya başlayan[21] *Kur'ân*'ın Beyyine Sûresinin (98) 3. ayeti[22] ile ayet okumalarından sonra söylenen "Sadakallâhu'l-azîm" ifadesi bulunmaktadır. Üçüncü satırda ise bâninin adı ve vefat tarihi (1192/1778)

Murad Molla Külliyesinin genel görünüşü.

yazılıdır: *Sâhibü'l-hayrât Dâmâdzâde Mehmed Murâd sene 1192* (1778). Dolayısıyla bu kitabenin bâninin ölümünden sonra konulduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca muhtemelen kitabenin hattatı olan "Mehmed" ismi de istifli hatla yazılmıştır:

قال الله تعالى فى كتابه الكريم
فـيهَا كُتُبٌ قَيِّمَةٌ صدق الله العظيم
صاحب الحيرات دامادذاده محمد مراد
محمد سنه 1192

Sağ tarafta bulunan kitabe II. Abdülhamid'in tekkeyi tamir ettirmesi üzerine kaleme alınan 1308 (1890-91) tarihli, şairi belli olmayan manzumedir. Bu kitabe 1999 depreminden sonra kütüphanenin kapatılmasıyla birlikte yok olmuştur.[23] 14 Ekim 2020 tarihinde yaptığımız ziyaret sırasında mevcut kitabeyi sorduğumuzda son onarımda aslına uygun şekilde bir hattata yazdırılıp yerine konulduğu bilgisine ulaştık.[24] Talîk hatla yazılan üç beyitlik onarım kitabesi ve bugünkü Türkçesi şöyledir:

Mef'ülü Fâ'ilâtü Mefâ'îlü Fâ'ilün

Bu hânekâh-ı feyz-penâh-ı Molâ[25] *Murâd*
Olmuşdu kalb-i 'âşık-ı efkende-veş harâb

(Molla Murad'ın feyzinin sığınağı olan bu hankah (tekke), kalbi kırık âşık gibi harap olmuştu.)

Yapdırdı pâdişâhımız 'Abdülhamîd Hân
Üçyüz sekizde oldu nakış-bend ü feth-i bâb

(Padişahımız Abdülhamîd Han yaptırdı; [1]308'de onu süsleyerek açtı.)

Bu bâb-ı müstetâb açıldıkca *subh u şâm*
Versin o şâh-ı a'zama Hak 'ömri bî-*hesâb1308*

(Bu güzel kapı sabah akşam açıldıkça Allah bu büyük Şah'a hesapsız/sonsuz ömür versin)

**

Murad Mollanın tekkesiyle aynı mekanda inşa ettirdiği (1775) ve adıyla anılan kütüphanesi, Köprülü Kütüphanesiyle (1678) başlayan bağımsız kütüphane binası yaptırma uygulamasının bir tekkede gerçekleşmesiyle ilk olması bakımından dikkat çeker. Böylece kitaplar tekkenin içindeki bir oda, dolap veya raftan çıkarak kendine ait mekana sahip olur. Bu kütüphane, yüzyıllara dayanarak binasını neredeyse özgün hâline yakın bir şekilde koruması ve 1999 yılına kadar asli işlevini yerine getirmesiyle de İstanbul'daki tarihî kütüphaneler arasında ayrıcalıklı bir yere sahiptir. Yapım kitabesinin ise mevcut bilgilere göre ilk kez bir kadın şairin, Fıtnat Hanımın kaleminden çıkmış olması kütüphanenin bu ayrıcalıklı konumunu pekiştirir. Koleksiyonun oluşum serencamını ve kitapları biçimsel ve içerik olarak değerlendirecek çalışmalar şüphesiz ki bu kütüphanenin kıymetinin daha fazla anlaşılmasına katkı sağlayacaktır. Z

NOTLAR

1 *Osmanlılarda Kütüphaneler ve Kütüphanecilik: Tarihî Gelişim ve Organizasyon*, 3. bs. (İstanbul: Timaş, 2020), 204-302.

2 Hakkında bilgi için bkz. Mehmed Süreyyâ, *Sicill-i Osmânî*, c. 4 (İstanbul, 1311 [1893]), 358.

3 Kitabeler Latin harflerine birçok kez aktarılmakla birlikte bu metinlerde, aktarılma amacı veya aktaran kişinin birikiminden kaynaklanan bazı sıkıntıların olduğuna burada işaret etmek yerinde olacaktır.

4 Tekkenin inşasından, şeyhlerinden ve kütüphaneden söz eden bir yazı için bkz. Hatice Özdil, "19. Yüzyıl İstanbulu'nun İlim Merkezlerinden Murad Molla Tekkesi ve Kütüphanesi," *Osmanlı İstanbulu II*, Editörler Feridun M. Emecen, Ali Akyıldız, Emrah Safa Gürkan (İstanbul, 2014), 609-636.

5 Baha Tanman, "Murad Molla Külliyesi," *TDVİA*, XXXI, 187-88, https://islamansiklopedisi.org.tr/murad-molla-kulliyesi (erişim 15 Ekim 2020); Baha Tanman, "Murad Molla Tekkesi ve Kütüphanesi," *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, c. 5 (İstanbul, 1994), 516-17.

6 Koleksiyonun gelişimi için bkz. Erünsal, "Murad Molla Kütüphanesi," *TDVİA*, XXXI, 188, https://islamansiklopedisi.org.tr/murad-molla-kutuphanesi (erişim 15 Ekim 2020). Erünsal, *Osmanlılarda Kütüphaneler ve Kütüphanecilik*, 286, dpt 999'da dedesinden gelen kitapların koleksiyonun üçte ikisini oluşturduğunu belirtmektedir.

7 Erünsal, *Osmanlılarda Kütüphaneler ve Kütüphanecilik*, 324'te 1248 (1832) ve 1249 (1833) tarihlerinde hazırlattığı iki vakfiyeye göre 420 cilt kitap vakfettiği yazılıdır.

8 Hamidî katalogları arasında 1311 (1893) yılında *Defter-i Kütübhâne-i Dâmâdzâde Kazasker Mehmed Murâd* başlığıyla yayınlanan ve dört bölümden oluşan kataloğun ilk bölümde Murad Mollanın (1831'i yazma 1836 adet), ikinci bölümde Şeyh el-Hac Murad Efendinin (154 adet), üçüncü bölümde Arif Efendi (108 adet), ve dördüncü bölümde Gelibolulu Tahir Efendinin (101 adet) kitapları yer almaktadır.

9 Tanman, "Murad Molla Külliyesi," 187-88; Tanman, "Murad Molla Tekkesi ve Kütüphanesi," 516-17; Kütüphanenin bina olarak daha ayrıntılı bir değerlendirmesi için bkz. İ. Ebru Pınarcıkoğlu, "Murad Molla Kütüphane Kompleksi Restorasyon Projesi" (YL Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi, 1995).

10 Kitabelerin çeviriyazılı okunuşları ve görselleri için bkz. http://www.ottomaninscriptions.com/, Card ID: [4489, 4488, 2807] [erişim 16.10.2020]

11 Fıtnat'ın 1168-1193 (1755-1779) tarihleri arasında kaleme aldığı 48 tarih manzumesi başta padişah cülusları (III. Mustafa, I. Abdülhamid), mimari eser yaptırmaları (Laleli Camii ve Sebili, Beylerbeyi Camii gibi), şehzade doğumları ve kendi çevresindeki insanların makamlara atanmaları (mesela kardeşi Mehmed Şerif'in şeyhülislamlığa atanması), yaptırdıkları çeşme, ev köşk, yalı gibi mimari eserleriyle ilgilidir.

12 Fıtnat'ın hayat hikayesi tüm yönleriyle mükemmel bir şekilde Ömer Faruk Akün tarafından kaleme alınmıştır. Bkz. "Fıtnat Hanım," *TDVİA*, XIII, 39-46, https://islamansiklopedisi.org.tr/fitnat-hanim (erişim 15 Ekim 2020). Fıtnat'ın yetiştiği ve bulunduğu çevreyi vurgulamak için ailesinden şeyhülislamlık makamında bulunanları şöyle sıralayabiliriz: iki dedesi Ebuishak İsmail Efendi (ö. 1137/1725) ve Mirzazâde Şeyh Mehmed Efendi (ö. 1147/1735), babası Mehmed Esad Efendi (ö. 1163/1753), amcası İshak Efendi (ö. 1147/1734) ve kardeşi Mehmed Şerif (ö. 1204/1790) ve onun oğlu Ataullah Mehmed Efendi (ö. 1226/1811). Eşi Derviş Mehmed Efendinin de ulema ailesine mensup olduğunu belirtmek gerekir.

13 Bir önceki dipnotta Fıtnat'ın ailesindeki şeyhülislamların isimlerini belirtmiştik, burada Murad Mollanınkileri de kısaca işaret edelim: Büyük-büyük dedesi Minkarîzâde Yahya Efendi (ö. 1088/1678), dedesi Ebulhayr Ahmed Efendi (ö. 1154/1741), babası Feyzullah Efendi (ö. 1175/1762).

14 Fıtnat, *Dîvân-ı Fıtnat* (İstanbul: Tasvîr-i Efkâr Matbaası, 1286 [1869-70]), 50-1'de yer alan tarih manzumesiyle karşılaştırılmıştır. Ayrıca, Halil Çeçen, "Fıtnat Hanım: Hayatı, Sanatı ve Divanı, İnceleme - Metin" (doktora tezi, İnönü Üniversitesi, 1996), 295-96'da bu manzume on beyit olarak tenkitli çalışmaya esas alınan altı nüshanın üçünde yer almaktadır. Dipnotta az sayıdaki kelime farkları verilmiştir. *Dîvân*'da yer alıp hakkedilmeyen beyitler:

1b Meh-i burc-ı fazîlet sadr-ı vâlâ-yı kerem-pîrâyerine 2b Murâd Mollâ Efendi hazreti ol zât-ı bî-hemtâ

3a Medâr-ı iftihâr-ı hanedân-ı İbn-i Minkârî/3b Kerîm ü kâmurân u fâzıl u hem kâmil ü dânâ

5a O sadr-ı muhterem 'âlî-himem memdûh-ı 'âlem kim/5b Bu nev dârü'l-kitâb-ı bî-'adîli eyledi inşâ

6a Ta'âlâ'llâh zihî vâlâ eser zîb-i kütüb-hâne/6b Münevver kubbe-i 'âlîsi tâk-ı çarhdan bâlâ

7a Hoşâ zîbende resm ü pâk u dil-keş kim eder elbet/7b Bedî'ü't-tarh matbû'ın gören tahsîn-i müstevfâ

9a Kılıp mazhar hemîşe böyle hayrât u müberrâta/9b Hudâ 'ömrün füzûn ikbâlin etsin dâ'im ü ber-câ

15 İlk rakam kitabedeki beyit sırasını, ikinci rakam ise *Dîvân*'daki sırayı göstermektedir.

16 Şeyhülislam Minkârîzâde Yahya Efendinin (ö. 1088/1678) damadı Mustafa Rasih Efendiden (ö. 1090/1680) olan torunlarına 'Damadzâdeler' denir.

17 Bu mısra *Dîvân*'da yer almamaktadır.

18 *Dîvân*, *O* yerine *Bu*.

19 *Dîvân*'da 8b *Vere 'izz ile maksûdın dü 'âlemde hemân Mevlâ*

20 Tamiyeli tarih olup ilk mısradaki "birle=1" eklenerek ikinci mısraın ebced hesabına göre toplamı, binanın yapım tarihi olan 1189 yılını verir.

21 2016'da yayımladığım makalede bu ayetin ilk kez III. Ahmed'in Topkapı Sarayı'nda yaptırdığı kütüphanenin Arapça manzum kitabesinin tarih mısraında (1131/1719) yer aldığını, bağımsız olarak ise ilk kez I. Mahmud'un Ayasofya Kütüphanesi'nin (1152/1740) Hazîne-i Kütüb adı verilen bölümündeki kitap dolabının üzerinde kullanıldığına dikkat çekip hangi kütüphanelerde kullanıldığına dair bir döküm vermiştim. Bkz. "Ragıb Paşa Kütüphanesi Hakkında Yazılan Tarih Manzumeleri," *Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 25, s. 4 (2016): 50-51, dipnot 11-12.

22 Türkçe "O sahifelerde doğru yazılmış hükümler vardır." anlamına gelmektedir.

23 Kitabenin kırılarak düştüğü ve sonra yanlışlıkla çöpe atıldığına dair bir rivayet bulunmaktadır.

24 Yeni kitabenin hattatı Ali Rıza Özcan, hakkakı ise Halil Evcan'dır. 2014 yılının başlarında yerine konulduğu düşünülmektedir. Bu bilgileri sağlayan İsmailağa Camii İlim ve Hizmet Vakfı Kültür Merkezi'nden Mehmet Ekmekçi'ye teşekkür ederim.

25 Vezin gereği *Mollâ* yerine *Molâ* okunmaktadır.

Nuruosmaniye Kütüphanesi hümayun kapısı kitabesi.

İSTANBUL KÜTÜPHANELERİNDE KİTABELER

ALİ RIZA ÖZCAN

FOTOĞRAFLAR: ALİ RIZA ÖZCAN

OSMANLI döneminde kütüphane yapılarının uygun yerlerine —bu genellikle giriş kapılarının üzeridir— bu kurumların kimlik kartı sayılabilecek inşa kitabelerinin konulması bir gelenekti. Kitabelerde ilim ve hıfz ile ilgili ayet ve hadislere yer verilmiştir. Kitabe umumiyetle manzum olur ve tarih ebcedle düşürülürdü. Ayrıca metinde kütüphanelerin kurucuları, yani banilerinin adları, makamları, binanın yapılış tarihleri ve kitabenin metnini yazan şairin ismi yer alırdı. İstanbul'daki bazı kütüphanelerin kitabelerinden bahsedeceğiz.

ŞEHİD ALİ PAŞA KÜTÜPHANESİ

Kitaba olan alakası, zengin kitap koleksiyonu, sanatkarları himaye etmesiyle tanınan Şehid Ali Paşa (ö. 1716) tarafından İstanbul Şehzadebaşı'nda kurulmuştur. 1909'da açık vakıf kütüphaneleri listesinde isminin yer almaması muhtemelen bir süre kapalı kaldığını göstermektedir. Yazma ve basma eserlerden oluşan zengin koleksiyonu 1933'te Süleymaniye Kütüphanesine nakledilmiştir.

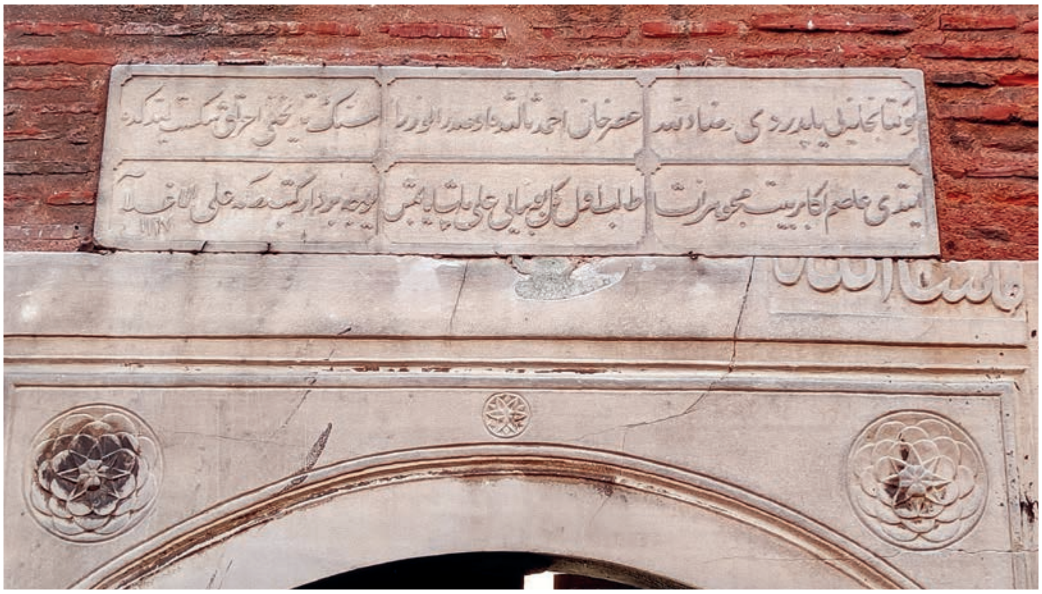
Biri giriş kapısı üzerinde diğeri içeride olmak üzere iki kitabesi vardır (Bu makalenin hazırlanışı sırasında kütüphanede restorasyon çalışması yapılmaktaydı). Bahsi geçen iki kitabeden ilki kütüphane binasının Vefa tarafından girilen dış duvar kapısının üzerinde bulunur:

Bu kütüphâneyi yapdırdı rızâenlillah / Asr-ı Hân Ahmed-i Sâlis'de o sadrü'l-vüzerâ / Seng-i târîhini ihrâk şikest ettikde / Etdi Âsım ona bir beyt-i mücevher inşâ / "Tâlib ol gel bu binâyı Ali Paşa yapmış / Yüce bir dâr-ı kütübdür ki aliyyü'l-a'lâ" / 1127/1715.

Kitabede kütüphanenin III. Ahmed devrinde Sadrazam Ali Paşa tarafından yaptırıldığı ancak bir yangında kırılarak zarar gördüğü bilgisi ve Âsım adlı bir şair tarafından ebcedle düşürülmüş mücevher bir tarih beyti yer almaktadır.

Celî talik hatla ikişer satırdan üç bölüm halinde yazılan kitabe mermere hakkedilmiştir. Yazısı güzel olmayan altın varaksız ve zemini boyasız 1127/1715 tarihli kitabede hattat imzası da yoktur. Kitabenin yerleştirildiği mermer üzerinde bir parçası okunabilen celi sülüs hatla "Maşallah" ibaresinin bir

Şehid Ali Paşa Kütüphanesi Vefa semti giriş kapısı üstü kitabesi.

Atıf Efendi Kütüphanesinin giriş kapısı üstü kitabesi.

Yahya ketebeli ayet-i kerîme.

Âtıf Efendi Kütüphanesi.

kısmı mevcuttur. Ayrıca yapı içerisinde kubbeli odadaki kapı üzerindeki diğer tarih kitabesi şöyledir:

"Sadırü'l-vüzerâ ..... şâhinşeh dânâ-dîl / Bu .... vâlâyı lillâh idecek ihyâ / Târihîni geldi hâtif böyle dedi rahm / "Darü'l-kütüb-i zibâ ihyâ-yı Ali Paşa" / 1127/ 1715

Kitabenin bu güzel kütüphaneyi Ali Paşanın ihya ettiği ifadesi ebcedle, yapılış tarihi olan 1127'yi verir.

ATIF EFENDİ KÜTÜPHANESİ

Fatih Vefa'da Defterdar Atıf Mustafa Efendi tarafından 1740-41 yıllarında kurulmuştur. Birçok eserin nadir nüshalarının yanında önemli sayıda müellif hatlı ya da meşhur âlimler tarafından istinsah edilmiş kitaplar mevcuttur. Zaman içinde vakfedilen değerli kitaplarla zenginleşmiş, 1973'te M. Zeki Pakalın'ın koleksiyonu da ailesi tarafından bu kütüphaneye bağışlanmıştır.

Kütüphanenin giriş kapısı üzerindeki kitabede "Darü'l-kütüb-i Âtıf" ibaresi okunmaktadır. Celî sülüs hatla ve mermere hakkedilen ibare 1289 (1872-73) tarihlidir ve yazıda hattat imzası bulunmamaktadır. Yazı, günümüzde oldukça iyi durumdadır. Zemin rengi nefti yeşil prusya mavisi bir renk olup yazı ve tarih altın varaklıdır. Yazının etrafında mermer bir çerçeve bulunur.

Kitabenin hemen altında Latin alfabesiyle büyük harflerle *"Atıf Efendi Kütüphanesi 1741"* ibaresi okunmaktadır.

Kütüphanenin içindeki başka bir kitabede ise Yusuf suresinin 64. ayeti olan "Allah koruyucuların en hayırlısıdır, en merhametli olan da O'dur." mealindeki "Fallahu hayrûn hafıza ve hüve erhamü'r-rahimîn" ibaresi okunmaktadır.

Yazının altındaki imza kısmında "Ketebehû Yahyâ gufire lehû" kaydı ve "1155 (1742)" tarihi bulunmaktadır. Kitabenin hattatı 18. yüzyılın önemli sanatkarlarından Yahya b. Osman, bilinen adıyla Yahya Fahreddin'dir. Kenarları dendanlı çerçeve içine yazılan yazının baş tarafında bir penç motifi ve ondan çıkan iki yaprak bulunmaktadır. Yazı zemini koyu yeşil, kabartma harfleri ve yazı çerçevesi altın varaklıdır. Kitabenin günümüzde durumu oldukça iyidir.

NURUOSMANİYE KÜTÜPHANESİ

I. Mahmud saltanatının son yıllarında yaptırmaya başladığı külliyede büyük bir kütüphane kurmayı da planlamış, bazı kitaplarını da hazırlatmıştı. Külliye tamamlanamadan ölünce yerine geçen kardeşi III. Osman eseri tamamlatarak kendi adına izafeten "Nûr-ı Osmânî" adını koydu ve kütüphaneyi de kendi ismiyle açtı. Hatta I. Mahmud'un vakfettiği kitapların üzerindeki vakıf kayıtlarını ve mühürleri kazıtarak kendi mührünü koydurdu. Koleksiyon bakımından 18. yüzyılın en zengin kütüphanesidir. Kütüphanede mevcut kıymetli eserlerden 34'ü 1923'te Türk ve İslam Eserleri Müzesine, ceylan derisine kûfî hatla yazılmış iki mushafla bir amme cüzü ise 1933'te Topkapı Sarayı Müzesine gönderilmiştir.

Nuruosmaniye Kütüphanesi geleneksel Osmanlı kütüphane mimarisine göre altta bir bodrum üzerine kurulmuştur. Üst katta okuma salonu ve kitap deposu bulunmaktadır. Kütüphanenin okuyuculara mahsus kapısı dışında padişahın kullanımı için bir kapısı daha vardır. Bu kapının üzerinde celî sülüs hatla yazılmış ve tarih bulunmayan kitabede, "Utlubû'l-ilme mine'l-mehdi ile'l-lâhdi" yani "Beşikten mezara kadar ilim taleb ediniz" mealindeki hadis-i şerif yer alır. Zemini ve harfleri boyasız kitabede imza da yoktur.

Okuma salonundan girilen kitap deposunun kapısı üzerinde kütüphanenin açılış tarihini veren bir kitabe mevcuttur. Kitabe dörder satırdan oluşan üç bölüm halinde tasarlanmıştır. Celî talik hatla yazılan kitabenin zemin rengi koyu lacivert, harfleri ise altın varaklıdır. Kitabede hattat imzası bulunmamaktadır.

Şeh-i Ekrem semiyy camiü'l-Kur'an-ı azam kîm / Şerefdir nûsha-yı zât-ı bihîni âl-i Osman'e / Kitab-ı dîn ü devlet mecma'ü'l-bahreyn-i ümmet / Vucûd-ı şeri'-i metin-i ma'delettir dâd-hâhane / Sezâ Tenvirü'l-Ebsâr eylerse hakk-ı râhından / Taleb-kâran-ı ma'na bakmasın Telvih ü Tıbyâne / Mutavvel Cevdet-i a'tâfını mümkün değil Telhis / Me'ani ü Bedi' lûtfu sığmaz şerh-i mizâne / Değil âyâtı şevket-mâyesi gencide-yi tefsir / Celâleyn Süyutî serd eders Bast-ı İttikâne / Sihâh-ı Cevherî mısra'm Hakim olur târih / "Ulü'l-elbâbe cem'i ders-i kudsîdir kütübhâne" / 1169 / 1755-56.

Kitabe metninde *Mizan, Celâleyn, İttikân, Tenvirü'l-Absâr, Telvih ve Tıbyân* gibi fıkıh ve tefsir, *Sihâh-ı Cevherî, Mutavvel* ve *Telhis* gibi sözlük ve gramer, me'ani ve bedi' gibi dinî konulardaki kitaplarla medreselerde okutulan ilim dallarından bazıları da zikredilmiştir.

RAGIP PAŞA KÜTÜPHANESİ

III. Osman ve III. Mustafa devirlerinde sadrazamlık yapan Ragıp Mehmed Paşa devlet adamlığı yanında şairliği ve çeşitli konularda yazdığı eserleriyle de tanınmaktadır. Konağında zengin bir kütüphanesi ve kitaplarının bakımıyla görevli bir de yardımcısı vardı. İstanbul Laleli'de ölümünden bir yıl önce yaptırmaya başladığı mektep, kütüphane ve şadırvan 1763'te hizmete açılmıştır. Gerek mimarisi gerek kitap deposu ve okuma salonu dolayısıyla İstanbul'u ziyaret eden seyyahların ilgisini çekmiş ve bazı seyahatnamelerde gravürleri yer almıştır. Kütüphanenin okuma salonunun ortasına yerleştirilen kitap dolapları demir parmaklıklarla çevrilidir.

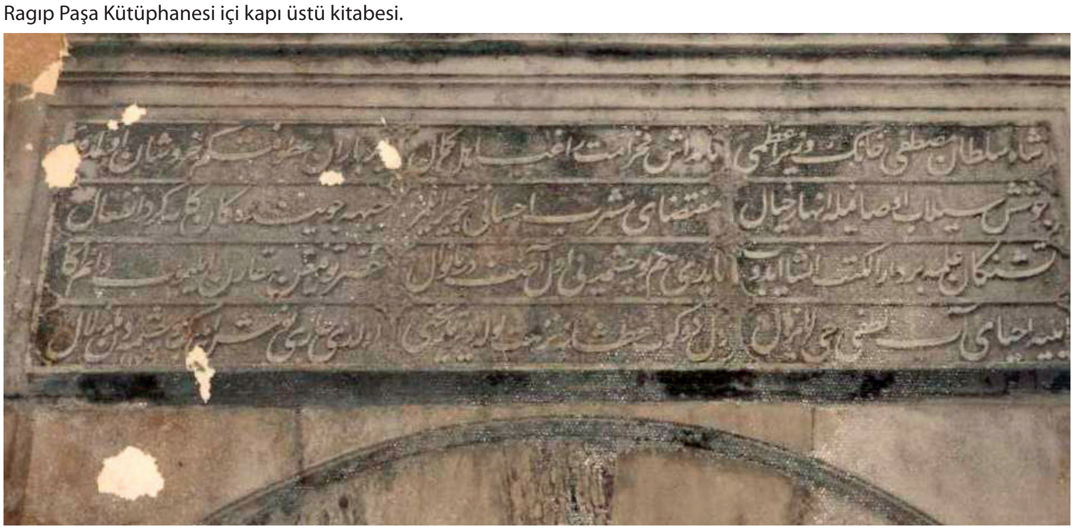
Nuruosmaniye Kütüphanesi.

Ragıp Paşa Kütüphanesi kapı üstü kitabesi.

Ragıp Paşa Kütüphanesi içi kapı üstü kitabesi.

Günümüzde yol kotunun aşağısında kalan ana giriş kapısının üzerinde bulunan celî sülüs kitabede Beyyine suresi üçüncü ayeti olan “Fîhâ kütübün kayyimeh” yani “O sayfalarda dosdoğru hükümler vardır” mealindeki ifade yer almaktadır.

Kütüphanenin avlu giriş kapısı üzerindeki eski inşa kitabesi kaybolmuştur. Kaynaklardan öğrendiğimize göre bu kitabede şunlar yazmaktaydı:

Şehinşâh-ı cihân Sultân-ı âlem Mustafa Hân’ın / Tulû’ı fahr-i işbâh-ı nazâ’ir Âl-i Osman’a / Ânın mecmu’â-ı âsârının bir cüz’idir gûyâ / Bu kân-ı marifet dârü’l-kütüb erbâb-ı itkâne / O adîl ibn adîl emr-i Kur’an ile âmildir / Sezâ Beyzâvî olsa kadı-i belde o sultana / Kitâb-ı âleme şiraze bend-i iltizâm oldu / Bedest-i nâ-sezâ dönmüştü evrâk-ı perişâne / Muvaffak kıldı feyz-i vakt-i ikbâl-i saadetle / Yegâne cami-i seyf ü kalem bir sadr-ı zîşâna / Muhit-i cûdı himmet mecma-ı bahr-i maâriftir / Hülâsa mültekâdır ecr-i hayrat ihsâne / Sezâ-yı rağbeti Râgıb Mehemmed nâm paşadır / Vezir-i â’zamı sadr-ı nizâmü’l-mülki’l-âne / Mücevher söylenir nutk-ı Lebîb-âsâ sezâ tarih / “Ne râ’nâ cem’i ihyau’l-ulûm kütübhâne” / 1176 (1762).

Kütüphanenin giriş kapısı üzerinde biri celî sülüsle yazılmış Arapça, diğeri celî talik hatla yazılmış Türkçe iki kitabe mevcuttur. Günümüzde nefti yeşil zemin üzerine kabartma harfleri altın varaklı olan üç satırlık celî sülüs Arapça kitabede mealen şöyle yazmaktadır:

“İçinde çok kıymetli kitapların bulunduğu bu kütüphane, gerek vakıf gerekse başka desteklerle yaptırıldı. Burası kitapları elden ele ve dilden dile gezen bir yerdir. Yaptıranın adı halk içinde ‘Ragıp’ diye meşhur, vezirler arasında en üstün kimsedir ki adı ‘Mehmed oğlu Mehmed’tir. Bu eser hicretin 1176’sında tamamlandı.”

Bunun altında yine aynı renkli, harfleri altın varaklı iki satır, iki sütunlu, baş ve sonları dendanla kitabeli hale getirilmiş ve her satırda ikişer keşideli şair Zihnî’ye ait celî talik kitabede ise şu ifadeler okunmaktadır:

“N’ola bir beyt ile Zihnî feleğe târîhin / Halden sâde-rûh mihr-veş etse imlâ / Bu kütüphâne-i ilm oldu bi-tevfîk-i Hudâ / Vakf-ı sadrü’l-vüzerâ Hazret-i Râgıb Paşa” / 1176 (1762-63).

Râgıp Paşa Kütüphanesi dış kapı kitabesi.

I. Abdülhamid Kütüphanesi kitabesi.

Hacı Selim Ağa Kütüphanesinin kitabesi.

I. ABDÜLHAMİD KÜTÜPHANESİ

İstanbul'un önemli ticaret merkezlerinden Eminönü-Sultanhamam ile Sirkeci arasında Bahçekapı'da, Hamidiye caddesi kenarında Dördüncü Vakıf Hanın karşısındaki yapı adasının tam karşısında I. Abdülhamid Külliyesi yer alır. 1775'de temeli atılan külliyenin sıbyan mektebi 1777, medrese-kütüphane-mescid-arasta yapı topluluğu 1780, türbe ise 1789 yıllarında tamamlanmıştır. Günümüzde kütüphane, İstanbul Ticaret Borsasının ikinci katında bulunur. Merdivenlerle çıkılan ikinci katta bir koridor yer alır. Kitap okuma salonuna bu koridorun sonunda ve solunda, üstünde kitabe olan bir kapıdan girilir. Kitap okuma salonunun güney duvarına açılan bir kapıdan cilthaneye geçilmektedir.

Kitabe iki sütun halinde dörder satır olarak yazılmıştır. Celî talikle yazılan kitabe mermere kabartma olarak nakşedilmiştir. Zemini yeşil renkli harfleri altın varaklı kitabe metninin şairi Hayrî'dir. 1780 tarihli kitabede imza olmamasına rağmen yazının hattatının Yesarî Mehmed Es'ad Efendi olduğu bilinmektedir. Kitabe şöyledir:

Ekmel-i pâdişâhân Hân Hamîd-i âdil / Fazl-ı Hakk ile edüb adl binâsın teşyîd / Kâm-yâb oldu makâsıdla zamânında fühûl / Bu kütübhânenin ihyâsın edince temhîd / Bendesi mazhar-ı eltaf u a'tâsı Hayrî / Levha manzume-i evsâfın ederken tesvîd / Geldi bâ-lütfile Hudâ hatıra bir hoş târîh / "Yümn-i câvid ola darü'l-kütüb-i şâh Hamîd" / 1194 (1780).

HACI SELİM AĞA KÜTÜPHANESİ

Üsküdar Selamsız caddesi üzerinde Atlamataşı'nda bulunan Hacı Selim Ağa Kütüphanesi tersane emini Hacı Selim Ağa tarafından 1782'de vakıf kütüphanesi olarak yaptırılmıştır.

Kütüphanenin kitabesi Türk talik mektebinin oğluyla beraber kurucusu olan Mehmed Es'ad Yesârî tarafından yazılmıştır. Kitabe şöyledir:

Cenâb-ı umde-i erkan-ı devlet-i mefharü'l-eşbah / Sütude-i menba-ı lütf u mürüvvet zat-ı alicâh / Emin-i matbah-ı şahenşehi Hacı Selim Ağa / Ki evsaf-ı cemili nasa olmuş ziver efvah / Fenay-ı devlet pa-der rikab-ı dehri derk idüb / Tedarik etdi azm-i menzil-i ukbaya zâd-ı râh / Edüb ilm-i şerife izzet ve erbabına ikram / Mü-

Beyazıt Devlet Kütüphanesi üzerinde Kütüphâne-i Umûmî-i Osmanî kitabesi.

Beyazıt Devlet Kütüphanesi kitabeleri.

kemmel bir kütübhane bina itdi li-vechillah / Sıgar-ı ümmete mekteb kibarına kütübhane / Binâsına muvaffak oldu ol sahib-i dil-agah / Edüb her harf-i evrak-ı kitabınca sevab ihsan / Dü alemde muradın vere Hak suret-i dilhâh / Dua-gûne dedi itmâmının tarihini Tevfik / Zehi dârü'l-kütüb ecrin mükemmel eyleye Allah 1196 (1782) / Ketebehû'l-fakir Mehmed Es'ad Yesari gufire zünûbe.

Üç bölüm ve beşer satırdan oluşan kitabe, yekpare mermere hakkedilmiştir. Kabartma harfleri altın varaklı, yazı zemini mermer olarak bırakılmıştır. Bu kitabe hat kaynaklarında Türk talik mektebinin öncü ve önemli kitabelerinden biri kabul edilmektedir.

BEYAZIT DEVLET KÜTÜPHANESİ

II. Abdülhamid döneminde İstanbul'daki vakıf kütüphanelerinde bulunan koleksiyonların bir araya getirilmesi ve "bazı cami, türbe ve kenar mahallerde harap olan kitapların kaybolmasının önüne geçmek, kitap meraklılarının ve halkın istifadesine sunulması" amacıyla devlet tarafından bir "millî kütüphane" kurulmak üzere harekete geçilmiştir. II. Bayezid tarafından 1501-1506 yılları arasında yaptırılan Beyazıt Külliyesinin doğu tarafında bulunan imarethane bölümü Abdülhamid'in de büyük desteğiyle restore edilerek kütüphane haline getirilmiştir. Raflarına yerleştirilen bir takım *Naima Tarihi* ile 24 Haziran 1884'te hizmete açılan kütüphane devlet eliyle kurulan ilk kütüphanedir. Satın alma ve bağış yoluyla kısa sürede zengin bir kütüphaneye dönüşmüştür.

Yer sıkıntısı sebebiyle 1948 ve 1953 yılarında yapılan tadilatlarla imaretin diğer bölümleri de kütüphaneye dahil edilir. 1867-1876 yılları arasında yapılan ve Dişçilik Okulu olarak kullanılan bina da Muzaffer Gökman'ın müdürlüğü döneminde kütüphaneye tahsis edilmiş ve 1988'de hizmete açılmıştır. "Kütüphâne-i Umûmî-i Osmanî" adı 1961'de "Beyazıt Devlet Kütüphanesi" olarak değiştirilmiştir.

Kütüphane binasının sağ taraftaki kitabesi şöyledir:

Şehinşâh-ı devrân edip minneti / Umûma kütüphâne yapdı nigû / Bu Abdülhamîd Hân'ın âsârıdır / Felek etse lâyık buna ser-fürû / Dedi tâm tarîh Sâib kulu / "Açıldı Umûmî Kütüphâne bu".

Ortadaki kitabe şöyledir:

Kütüphâne-i Umûmî Osmanî / 1300 (1883).

Sol taraftaki kitabe şöyledir:

Hazret-i Abdülhamîd Hân lütfedip / Yapdı bir dârü'l-kütüb gayet güzel / Ol şehinşâh-ı ma'arif-perverin / Ömrün efzûn ede Hak izz ü cel / Çâkeri Sâib dedi târîh-i tâm / "Bu kütüphâne-i umûmî bî-bedel" / 1301 (1884-85).

Yapının ön cephesinde oldukça yüksek tasarlanmış pencerelerin üst hizasında yer alan yapı kitabeleri celî talik hatla yazılmıştır. Her iki kitabedeki manzumelerin tarih mısralarının ebced hesabı toplamı 1300 tarihinin karşılığıdır. Sol taraftaki 1301 tarihi kütüphanenin resmî açılış tarihi olan Haziran 1884 tarihinin hicri olarak ebcedle karşılığıdır. Bu kitabelerin ortasında ve biraz daha yüksekte celî sülüs hatla ve istifli olarak "Kütüphâne-i Umûmî Osmanî" ibaresi yer alır. Her iki kitabenin üzerinde beyzî madalyon içerisinde II. Abdülhamid'e ait kabartma tekniğiyle işlenmiş tuğra bulunur.

Kitabe ve tuğraların kabartma harfleri altın varaklı, yazı zemini mermer olarak bırakılmıştır. Hattat imzası bulunmayan yazılar, devrin hakim süsleme unsuru olan Avrupai tarzda motiflerle ve mukarnaslı frizlerle süslü bir cephede yer alır. Z

KAYNAKÇA

¶ Ayşen Alpdoğan, "Şehit Ali Paşa Kütüphanesi", *Türkiyemiz*, 35, 1981, s. 2, Encümen Arşivi, 1943.
¶ Halit Dener, *Süleymaniye Umumî Kütüphanesi*, 1957, s. 32.
¶ İ. Birol Alpay, "Abdülhamid I Külliyesi", *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, c. 1, Tarih Vakfı Yayınları, 1993, s. 36-37.
¶ İsmail E. Erünsal, "Âtıf Efendi Kütüphanesi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, c. 4, Türkiye Diyanet Vakfı, 1991, s. 60-61.
¶ İsmail E. Erünsal, "Nuruosmaniye Kütüphanesi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, c. 33, Türkiye Diyanet Vakfı, 2007, s. 266-67.
¶ İsmail E. Erünsal, "Murad Molla Kütüphanesi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, c. 31, Türkiye Diyanet Vakfı, 2006, s. 188.
¶ İsmail E. Erünsal, "Râgıp Paşa Kütüphanesi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, c. 34, Türkiye Diyanet Vakfı, 2007, s. 406-407.
¶ İsmail E. Erünsal, "Şehid Ali Paşa Kütüphanesi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, c. 38, Türkiye Diyanet Vakfı, 2010, s. 435-36.
¶ İsmail E. Erünsal, *Türk Kütüphaneleri Tarihi II: Kuruluştan Tanzimata Kadar Osmanlı Vakıf Kütüphaneleri*, 1988.
¶ Mehmed Serhan Tayşi, "Fatih İlçesi Kütüphaneleri", *Fâtih Câmileri ve Diğer Târihî Eserler,* haz. Fatih Müftülüğü, s. 257-258, 1991.
¶ Muzaffer Gökman, *İstanbul Kütüphaneleri*, 1938.
¶ Nermin Kırdar Kalyoncu, "Koca Ragıp Paşa Kütüphanesindeki Ahşap Avizeler", *Türkiyemiz*, XIII/ 37, 1982, s. 31-33.
¶ Nurullah Delibaş, *Kitabelerin Kitabı Fatih*, Fatih Belediyesi Yayınları, 2016.
¶ Selim Nüzhet [Gerçek], *Türk Matbaacılığı*,1939.

KÜTÜPHANELERE ŞİİRLE TARİH DÜŞÜRMEK

ABDULLAH UĞUR

OSMANLI tezkire yazarı Latifî'nin bütün kitapseverlere ses olduğu bir gazeli var. Bu gazelin ilk iki beyti şöyle:

Her dem ehl-i dillerün yanında yârıdur kitâb
Mûnis-i evkâtı yâr-ı gam-küsârıdur kitâb

(Kitap her daim gönül ehli olanların yanında, bütün vakitlerin cana yakın arkadaşı, gamları gideren bir sevgilidir.)

Nitekim eglencesidür mâl ü câhı câhilün
Ehl-i 'irfânun da mâl-ı bî-şümârıdur kitâb

(Nasıl ki mal ve mevki cahilin eğlencesi ise kitap da irfan ehlinin sayılmaz, tükenmez malıdır.)[1]

Elbette kitap toplamak ve bir koleksiyon, kütüphane oluşturmak oldukça ciddi bir iştir. Ama bütün bu ciddiyetinin yanısıra Latifî'nin de dediği gibi koleksiyonerler için bir nevi oyun, eğlence hâlini de alıverir. Kütüphane en nihayetinde kenarda durmak ve kendince vakit geçirmek isteyen büyükler için bir oyun odasıdır. Bu oyun odası biraz büyüyünce arkadaşlara, sizinle aynı şeye ilgi duyan tabiri caizse sizin oyuncaklarınızla oynamak isteyen başka kişilere de açılıverir. Çoğunlukla bu oyuncakları (kitapları) oyun odasından (kütüphaneden) çıkarmamak şartıyla paylaşıverirsiniz. Böylelikle kütüphaneler meydana gelmiş olur. Tabii ki bu binanın yapımı ve onun tezyini unsurları da bu "mâl-i bî-şümâra" ayrı bir revnak verir.

Doğu toplumlarında oldukça köklü bir geçmişe sahip olan ebced hesabı kitap telifleri, zaferler, vefatlar, doğumlar, sakal uzatma, çile çıkarma gibi insanların ve toplumların hayatındaki dönüm noktalarını imlemek için kullanılmıştır. Ebced hesabını Arap alfabesindeki her harfin sayı değeri karşılığına göre yapılan bir hesaplama metodu olarak tanımlayabiliriz.[2] Türklerin Anadolu topraklarına gelmesi ve burayı yurt edinip eser vermeye başlamasıyla (hem edebî yani yazılı hem de mimari) ebced sistemi de Batı Türkçesine taşınmıştır. Ebcedle Türkçe tarih düşürmenin ilk örnekleri doğal olarak daha kısa, örneğin tek bir kelime yahut tek bir ibare şeklindedir. Zaman içerisinde şairler tarafından geliştirilerek hem türlü matematik oyunlarına dönüştürülmüş hem de incelmiş olan ebced hesabını her türlü yapı üzerindeki kitabelerde görmek mümkündür.[3] Bir yapıya düşürülen tarih ve o yapı için hazırlanan kitabede şairin dikkat ettiği

Nuruosmaniye Kütüphanesi bina içi kitabesi.

birkaç unsur vardır. Bunlardan ilki baninin uygun sıfatlarla övülmesi ikincisi ise yazılan kitabe metninin yapının işlevine uygun olmasıdır.[4]

Kimi zaman Kur'an-ı Kerim'den ayetlerin de —bağlamından koparılarakSadeddin kitabelerde kullanıldığı görülür. Bugün neredeyse her camide bulunan *"küllema dahale aleyhâ zekeriyye'l-mihrâb"*[5] ayetinin mihrap kelimesi geçtiği için seçilmesi gibi Beyyine suresinin üçüncü ayeti olan "Orada dosdoğru hükümler yer almaktadır" mealindeki "fîhâ kütübin kayyimeh" ayeti de aslında hakkı batıldan ayıran ilahi ayetleri ve hükümleri barındıran Kur'an'ı nitelemekteyken ayette geçen "kütüb" kelimesi dolayısıyla anlam biraz teşmil edilmiş ve kütüphaneler üzerine kitabe olarak hakkedilmiştir.[6]

Bir yapının inşasına yahut tamirine bir veya birkaç farklı şair tarih düşürebilir. Bani, bu tarihlerden en beğendiğini hakkettirerek yapıya koyar. Ortaya çıkan kitabede şüphesiz şairinin bilgisi, baninin zevki, konumu gibi etkenler de rol oynar. Çoğunlukla kitabeler genel geçer bilgiler ve dua cümlecikleri, beğeni gösteren cümleler gibi klişeleşmiş bir yapıdadır.

Bununla birlikte edebî olarak ve zevken daha da incelmiş kütüphane kitabelerine de rastlamak mümkündür. Örneğin Hakîm mahlaslı Seyyid Mehmed Efendinin Nuruosmaniye Kütüphanesine düştüğü yapım tarihi küçük kelime oyunlarıyla oldukça renklidir:

Şeh-i ekrem semiyy-i câmi'i'l-Kur'ân-ı a'zam kim
Şerefdir nüsha-ı zât-ı bihîni âl-i 'Osmân'a

Kitâb-ı dîn ü devlet ***mecma'u'l-bahreyn****-i ümmiyet*
Vücûdı şerh-i ***metn****-i ma'delettir dâd-hâhâna*

*Sezâ****Tenvîr-i Ebsâr*** *eyler-ise hâk-ı râhından*
Talebkârân-ı ma'nâ bakmasın ***Telvîh-i Tıbyân****'a*

Mutavvel *cevdet-i a'tâfeti mümkün degil* ***Telhîs***
Me'ânî-i bedî'-i lutfı sığmaz ***Şerh-i Mîzâna***

Degil âyât-i şevket-mâyesi güncîde-i ***Tefsîr Celâleyn-i Süyûtî*** *serd ederse basr-i* ***itkâne***

Sıhâh-ı Cevherî *mısra'ım Hâkim olur târîh*
Ülü'l-elbâba cem'-i ders-i kudsîdir kütüb-hâne
1169

Kitabe metninde kalın olarak işaretlenen kelimelerin her biri ya kitap ile ilgili bir terime yahut bir esere atıftır. Mehmed Efendinin bu tarih kitabesine Osmanlı sultanı III. Osman'ın halife Hz. Osman ile namdaş olduğunu hatırlatarak başlaması da Hz. Osman'ın Kur'an-ı Kerim'i bir anlamda kitap haline getirmiş olması hasebiyle beyti bir kat daha güzelleştirir. Üçüncü beyitte geçen *Mecmau'l-bahreyn*, Hanefî fakihi İbnü's-Sââtî'nin meşhru eserinin adıdır. Yine aynı beyitte şerh ve metin kelimeleri de ustaca kullanılmıştır. *Tenviri'l-Ebsâr*, Timurtaşî Muhammed b. Abdullah'ın fıkha dair eserinin adıdır. *Telvîh*, Taftazânî'nin Sadrü'ş-şeria'nın *Tenkîhu'l-Usûl* adlı eserine üzerine yazdığı haşiyedir. *Mutavvel*, Taftazanî'nin *Telhisü'l-Miftâh*'a yazdığı şerhin adıdır. *Celaleyn* ve *Süyutî* meşhur iki tefsir kitabıdır. *İtkân*, Suyutî'nin Kur'an ilimlerine dair yazdığı eseridir.

Seyyid Mehmed Efendi düşürdüğü tarihin de mücevher bir tarih olduğunu, yani noktalı harflerin toplanması ile hesaplanacağını yine bir oyunla bize haber verir. Son beyitte geçen "sıhah-ı cevherî" tamlaması hem meşhur dil alimi Cevherî'nin *es-Sıhah* adlı lugatına bir göndermedir hem de Cevherî'nin isminden faydalanarak mücevher tarih düşürüldüğüne işaret edilmiştir.[7]

Baniler ve şairler için bir eğlence olan kitabeler, okurlar için de bir eğlencedir. Kütüphaneye gelen ve talib-i ilim olanlar için kitabelerdeki incelikleri görmek ve anlamak mümkündür. Peki geri kalan için? Bu kütüphanenin yakınında oturan, her gün önünden geçen, geçerken kafasını kaldırıp kitabeye bakan kişiler için de bir anlamı var mıdır bütün bu uğraşın? Burada yardımımıza İvo Andriç yetişiyor. *Drina Köprüsü*'nde bir kitabenin nasıl okunduğunu şöyle anlatıyor: "İşte o sırada üstü yazılı beyaz bir mermer getirdiler. Onu Kapiya'da parmaklıkların üstünde üç arşın kadar yükselen kırmızı duvara yerleştirdiler. Uzun zaman halk bu yazılı taşın çevresinde toplandı. Onu seyretti. Nihayet Müslüman bir din adamı, az çok okuması olan bir genç, bir fincan kahve hatırı için ya da salt iyilik olsun diye onu güç belâ okuyabildi. Günlerce bu manzum satırlar belki yüz defa hecelendi…" Z

NOTLAR

1 Osmanlının meşhur iki kitap koleksiyoneri ve kütüphane sahibi Koca Ragıp Paşa'nın ve Ali Emirî'nin de "kitab" redifli birer gazeli olduğunu ayrıca belirteyim.

2 Bu konu hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. *İsmail Yakıt, Türk İslam Kültüründe Ebced Hesabı ve Tarih Düşürme*, Ötüken Neşriyat, 1992.

3 Bu yazıda kullanılan görseller ve kitabe metinleri Hatice Aynur, Hakan Karateke ve Kayoko Hayaşin'in editörlüğünde yürütelen Osmanlı Bina Kitabeleri Projesi'nden alınmıştır. Osmanlıların hüküm sürdüğü topraklardaki bütün bina kitabelerini dijital ortama aktarmayı hedefleyen proje hakkında ayrıntılı bilgi ve kullanıma açılmış kitabeleri incelemek için internet sitesine müracaat edilebilir. http://info.ottomaninscriptions.com/.

4 Mesela bunun çok hoş bir örneğini Zîver'in Üsküdar'da bulunan Nasuhî Tekkesinin tamirine düştüğü tarihte görmek mümkündür. Üç beyitlik kitabenin ikinci beyti şöyledir: *"Eder tevbe artık harab olmaklığa mebânîsi /Nasûhî dergehin yaptı metîn ol şâh-ı lutf-îcâd* (O lütüflar icat edici sultan Nasuhi Dergâhını sağlam bir şekilde yaptığı için artık binaları yıkılmaya tevbe etmiştir.)" Ziver, kıvrak zekasıyla Nasuhî ismini hem tevbeten nasûhâ ayetinde geçen geri dönülmeyecek, hâlis tevbeye bağlar hem de dergahın binalarının sağlam bir şekilde yapıldığı için yıkılmaya tevbe etmiş olduğunu söyler.

5 Âl-i İmrân, 37. ayetten iktibas: "Zekeriyyâ onun bulunduğu yere, mâbeddeki odaya her girdiğinde".

6 Ayetin kitabelerde kendine yer bulması ve dönüşümü hakkında bkz. Hatice Aynur, "Ragıp Paşa Kütüphanesi Hakkında Yazılan Tarih Manzumeleri", *Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi,* c. 25, sayı 4, 2016, 47-66.

7 Seyyid Mehmed Efendi'nin kitap adlarını ustalıkla kullandığı bu kitabeye benzer bir başka tarih de Kasımpaşalı Sâlik'in I. Mahmud tarafından yaptırılan Ayasofya Kütüphanesine düştüğü tarihtir. Şiirin metni için bkz. Hatice Aynur, "I. Mahmud'un (ö. 1754) Kütüphaneleri ve Tarih Manzûmeleri", *Kitaplara Vakfedilen Bir Ömre Tuhfe: İsmail E. Erünsal'a Armağan,* c. 2, Ülke Yayınları, 2014, s. 715-716.

BATILILARIN GÖZÜYLE OSMANLI KÜTÜPHANELERİ

NİHAN YILDIZ

Hamidiye Kütüphanesi.
Ignatius Mouradgea D'ohsson, Tableau général de l'Empire Othoman, 1787.

BATILI seyyahların Osmanlı kütüphanelerine duyduğu ilginin başlangıcı İstanbul'un fethine uzanmaktadır. Fatih Sultan Mehmed'in bilime ve sanata değer veren imajı Batılıların nazarında Osmanlının Bizans kütüphaneleriyle eski Yunanca ve Latince yazmaları muhafaza ettiğine ilişkin bir kanaat doğurmuştur. Ortaçağ keşişlerinin kaybolmasına göz yumdukları eserlere Türklerin sahip çıkıp iyi bir şekilde muhafaza ettiğini bile dile getirmişlerdir.[1] Buna binaen Batılı entelektüeller Bizans kütüphanelerinin akıbeti üzerinden Osmanlı kütüphaneleriyle ilişki kurmuşlardır.

19. yüzyılda artarak devam eden bu ilginin bir yönü de Batıda moda haline gelen Şarkiyat kütüphanesi oluşturma geleneğiyle alakalıdır. Batılı seyyahların çoğu, ilmin Müslümanlara farz oluşundan ötürü Osmanlı padişahlarının kütüphanelere önem verdiklerini yazmaktadır. Müslüman hükümdarları farklı kılan ilim aşkının Osmanlı sultanlarında da mevcut olduğunu, padişahların bilgiyi yaymak ve sürekli kılmak için en kıymetli eserlerin çoğaltılıp halk kütüphanelerinde muhafaza edilmesini teşvik ettiklerini belirtirler.[2] Patrik Konstantin, kütüphanelerin Müslümanların ilerlemelerinin ve medeniyetlerinin simgesi olduğu kanaatindedir.[3] Seyahatnamelerde geçen geleneksel Osmanlı kütüphaneleriyle ilgili bilgiler saray kütüphanesi, halk kütüphaneleri, şahsî kütüphaneler, Osmanlı Devletinin hem İslam dünyasına ait hem de İslam dünyası dışındaki bilgi birikimini muhafaza etmesinden ötürü manastır ve patriklik kütüphaneleri olarak sınıflandırılabilir. Buralarda Doğu Hıristiyanlığının metinleri olan Bizans bakiyesi eski yazmaları ve değerli İslam yazmalarını aramışlardır. Bunların dışında bir de 19. yüzyılda Batılılaşma ve modernleşme etkisiyle üniversitelerde

kurulan ihtisas kütüphaneleri dikkatlerini çekmiştir.

Batılı seyyahların Osmanlı topraklarındaki kütüphaneleri gezebilmek için izin almaları gerekiyordu. Cami içinden geçmeden girilen müstakil kütüphaneleri görmeleri daha kolaydı.[4] Bununla beraber Robert Walsh Türklerin, Avrupalı Hıristiyanların kendi kitaplarını araştırmalarından rahatsızlık duyduğu düşüncesiyle Türkiye'ye geldiğini, gerçekte ise kütüphanecinin kendilerine gayet medeni ve kibar davrandığını, görmek istedikleri her kitabı gösterdiğini ve incelemelerine izin verdiğini yazmaktadır.[5]

Seyahatnamelerdeki kütüphane tasvirleri birbirine benzerdir. Sade, zarif ve kubbeli binalarla geniş okuma odalarına sahip kütüphanelerdeki ortam, pencerelerden ve kubbeden gelen ışık sayesinde aydınlıktır. Yerler kıymetli halılarla kaplıdır. Kütüphaneye girişte ayakkabılar çıkarılır. Çalışanlar terliklerin hışırtısıyla bile rahatsız edilmezler. Ragıp Paşa Kütüphanesi gibi bazı kütüphanelerin kitaplıkları salonun tam ortasında kare şeklinde, işlemeli tellerle çevrili büyük bir kafesin içindedir. Bu şekil kütüphane okuyucularına yetecek kadar boş alan yaratmaktadır. Kitapların muhafaza edildiği alanın etrafında okuyucuların oturabileceği divanlar, hasırlar, minderler vardır. Bunların hemen önünde okuyucuların okudukları kitabı koyabileceği, üzerinde yazı yazabileceği masa işlevi gören dar bir alan bulunmaktadır. Eğer böyle bir alan yoksa okuyucular hasır, minder ve divanlara oturup dizlerini masa olarak kullanarak da kendi getirdikleri malzemeleri kopya ederler. Ayrıca kitapların konabileceği rahleler vardır.

Kitaplar ekseriyetle elyazmasıdır. Hepsi de kırmızı, siyah veya yeşil renklerde maroken veya dana derisi ciltlere sahiptir. Tozdan, darbelerden ve böceklerden korunması için harita çantası gibi ikinci bir kapakları vardır, maroken ciltli kılıflara ya da deri kutulara yerleştirilmiştir. Her cildin dış kenarında kitapların isimleri yazılıdır. Kitaplar, aynalar ve kafes çitlerle süslü dolaplarda, konuların sırasına göre yatay olarak dizilmişlerdir. Her kütüphanede basit bir elyazması kataloğu ve kitapların içeriğinden bahseden özetler mevcuttur. Kütüphanecilerden bir kitap istenildiğinde bu katalogdan bakıp bulurlar. Hafız-ı kütübler, ziyaretçileri "Doğululara özgü lütufkar bir Müslüman nezaketi" ile karşılar. Eserleri kopya etmek serbesttir ancak dışarı çıkarmak yasaktır.

İçerde ateş, mum ve tütün içmek yasaktır. Kütüphaneler genellikle ramazan ayı, bayramlar ve cuma günleri hariç her gün sabah 09.00'dan ikindi namazına kadar açıktır. Öğle vaktinde kütüphanedekiler namaz kılmak için çalışmalarını bırakır. Aralarındaki en yaşlı kişi imam seçilir ve mevcut cemaatle birlikte ibadetlerini yerine getirirler. Okuyucular huşu içinde namazlarını kıldıktan sonra aynı sükunet içinde kitaplarının başına dönerler. Kütüphanede mükemmel bir düzen ve sessizlik hüküm sürer. Öyle ki kütüphaneler, dinî hayatın başka bir fonksiyonunu icra eder.[6]

Doğu Roma kütüphanelerinden Osmanlı kütüphanelerine intikal eden koleksiyonlara Avrupa hükümetleri tarafından büyük ilgi gösterilmiştir. Sultanın sarayında, İstanbul'daki "saltanat" camilerinde, özellikle Ayasofya'da, Levant'daki Rum manastırlarında basılmamış pek çok eski yazmanın bulunduğuna ilişkin rivayetlerin aslı astarını araştırması için İngiliz hükümeti 1799'da elçi olarak Lord Elgin'i görevlendirmiştir. Cambridge Üniversitesinde Arapça profesörü olan Carlyle da 1800 yılında İngiltere ile Osmanlı Devleti arasındaki dostane ilişkilerden ve elçi Lord Elgin'in nüfuzundan faydalanarak Osmanlı kütüphanelerinde araştırma yapmıştır.[7] Carlyle hizmetine verilen diloğlanının Mihrişah Valide Sultanın kethüdası Yusuf Ağa[8] ile yaptığı pazarlık sayesinde Bostancılar Ocağı Kütüphanesini ziyaret etme iznini almıştır. Ziyaret sürecine dair notları ilginçtir.

İlk başta diloğlanıyla birlikte Yusuf Ağanın evine giderler. Onları Yusuf Ağanın kahyası karşılar ve bostancıbaşıya iletilmesi için Carlyle'a bir mektup verir. Bunun üzerine bostancıbaşının köşküne giderler. O sırada sarayda olan bostancıbaşı yerine Carlyle'a eşlik etmek için bir haberci gelir, beraber sarayın birinci avlusundan çaprazlamasına geçip diğer avluya varırlar. Bostancıbaşının vekili onları karşılar, getirilen mektubu teslim alıp okur ve kütüphane görevlisine Carlyle'a eşlik etmesi talimatını verir. Üç molla ve bir kütüphaneci eşliğinde, hiç konuşmadan parmak ucunda yürüyerek caminin içinden geçip kütüphaneye varırlar. Kütüphanenin kapısı kilitli ve mühürlüdür.

Carlyle kütüphaneyi küçük ama oldukça zarif ve hoş bulur. Tepesindeki kubbe dört adet mermer sütunla desteklenmektedir. Çok sayıdaki pencereler kütüphaneyi aydınlatmaktadır. Üç kolda dörder tane sade, gösterişsiz ve tertipli kitap dolabı bulunmaktadır. Kütüphanede katlanabilen telli dolaplar vardır ve bu dolaplardaki rafların emniyeti asma kilit ve kütüphanecinin mührüyle sağlanır. Kitapların başlıkları dış kenarlarına yazılıdır ve kitaplar karşıdan görülecek şekilde yatay olarak dizilmiş, üst üste durmaktadır. Böyle bir düzen şekli araştırmayı da pratik kılmaktadır. Carlyle kütüphanede Türkçe, Farsça, Arapça yazmalar görmüş, ancak Yunanca ve Latince yazmaya rastlamamıştır. Kitapların hepsini tek tek incelemiş ama "kıskanç mollalar" izin vermediği için bir kataloğunu çıkaramamıştır. Ziyaretten sonra Yusuf Ağa ile görüşen Carlyle, kütüphaneyi ziyaret

etmesine izin verildiği için elçi adına teşekkür etmiş, araştırmasının sonucunu paylaşmıştır. Ancak Carlyle'ın saray kütüphanesinde ek araştırma yapmasına izin verilmemiştir.[9]

Hamidiye Kütüphanesi erişim kolaylığından ötürü[10] seyyahlar tarafından en çok ziyaret edilen kütüphane olmuştur. Bahçekapısı İskelesinin hemen yanında olması dolayısıyla Avrupalı seyyahlar tarafından şehirdeki diğer kütüphanelere nazaran daha bilindiktir. Bünyesindeki kitapların değeri Ayasofya ve Ragıp Paşa Kütüphanelerinin altında olmasına rağmen mekan ve cilt sayısı bakımından bunlarla eşittir.[11] Charles Pertusier buraya yaptığı ziyareti ve kütüphane okuyucularını şöyle anlatmaktadır: "Yabancılar belli başlı halk kütüphanelerine kabul edilirler, özellikle Abdülhamid Kütüphanesine zorlanmadan girebilirler. Buraya girdiklerinde her tarafı zarif kitaplıklarla donatılmış güzel bir oda görecekler. Kitap dolaplarındaki kitaplar yatay olarak yerleştirilmiş ve işledikleri konulara göre sınıflandırılmıştır. İçeride mutlaka masalara yerleşerek tüm dikkatini önündeki sayfalara vermiş softalarla ve tahsil gördüğü için onlara nazik davranacak olan müderrislerle karşılaşacaklar. Ancak her gün gelseler de kütüphanede paşa ya da başka bir askerî görevliye rastlayamayabilirler. Nadir ve seçkin sınıf (eşraf) sedirlerinden kalktıklarında tütün dumanlarından oluşan bir bulutun ortasında ziyaretçi ağırlamaktan başka bir teneffüs, hatta iş bilmezler."[12]

Ragıp Paşa Kütüphanesi de seyyahların çoğunun görebildiği bir yerdir. Michaud kütüphaneyi çoğunlukla ulemadan kişilerin ve medrese öğrencilerinin ziyaret ettiğini, kendisi gittiğinde okuyup not olan 7-8 kişi olduğunu yazmaktadır. Kitapların her senenin başında denetlendiğini, kaybolan ya da aşırı yıpranan kitap var mı diye bakıldığını da ekler.[13] Robert Walsh kütüphaneye gelir gelmez içeri kabul edildiklerini yazarak şöyle devam eder: "Giriş kapısının yanında aynı külliyeye ait yaklaşık 50 öğrenci içeren bir medrese vardı... Medresenin karşısında Ragıp Paşanın, sultanın kız kardeşi olan hanımının ve kızının türbesi vardı. Bir Türk için türbesinin yanına bir kütüphane iliştirmek normaldir. Halet Efendi de Pera'daki dans eden dervişlerin tekkesine aynısını yaptırmıştır. Kütüphane ortada durmaktadır. Merkezinde bir kubbesi ve dört köşesinde daha küçük kubbeleri olan kare şeklinde geniş bir binadır. Kütüphanenin içi geniş ve ferah bir dairedir, en ortada dört tane oldukça hoş sütun bulunur, sütun başlarındaki çıkma kemerler kubbeyi destekler, yana doğru uzananlar ince bir çizgi halinde duran kolonları oluşturur. Kubbenin altındaki kare alanda, kitaplarla dolu dolaplar telle çevrilmiştir. Teller yatay olarak, dış kenarı gözükecek şekilde bağlanmıştır. Her biri konularına göre ayrılarak, dışarıya bakan yüzünde kitabın isminin bulunduğu bir kılıfla kaplanmış şekilde dolaplara konmuştur. Bir cilt talep edildiğinde, kitabı kılıfında tutan ve istendiğinde çıkarılabilen bağcık vasıtasıyla kılıfı çıkartılır. Hem matbu hem de elyazması kitaplar vardır ancak yazmaların sayısı daha çoktur... Burada 2000 kitap vardır ancak hiçbiri Avrupa dilinde yazılmamıştır. Birkaç kitap da Hâfız'a ve diğer Farsî şairlere aittir, hepsi çok güzel süslenmiş ve neşredilmiştir. Odada aralarında dervişlerin de bulunduğu 10 veya 12 kişi okuyup neşretmektedir."[14]

Seyyahların bahsettiği diğer geleneksel Osmanlı kütüphaneleri Fatih, Ayasofya, Nuruosmaniye, Selimiye, Süleymaniye, Eyüp, Şehzade Camii, II. Bayezid, Yeni Camii, Şehid Ali Paşa, Köprülü, İbrahim Paşa, Atıf Efendi, Halet Efendi, Amcazade Hüseyin Paşa, Feyzullah Efendi ve Galatasaray, Bursa Kalesindeki Nakşibendi Tekkesi, Manisa'daki Karaosmanoğlu ve Rodos'taki Ahmed Ağa Kütüphaneleridir.

16. yüzyıldan itibaren seyahatnamelerde verilen bilgilerin yoğunluğuna bakılacak olursa, Osmanlı kütüphaneleri üzerinden bir Doğu-Batı ilişkisi kurulduğu söylenebilir. Seyahatname notları, Batının Doğuya bakışını yansıtmaktadır. Batılı seyyahların Fatih Sultan Mehmed, İstanbul'un fethi ve Osmanlı saltanatının Doğunun ve Batının bilgi kaynaklarına sahip çıkışı üzerinden Osmanlı kütüphaneciliği ile ilişki kurması önemlidir. Nihayetinde Doğudan Batıya kitap ve bilgi götüren Batılılar için Osmanlı kütüphaneleri önemli bir arşiv teşkil etmektedir. Z

NOTLAR

1 Joseph François Michaud ve Jean Joseph François Poujoulat, *İmparatorluklar Şehri İstanbul 1830*, çev. Nedim Demirtaş, İstanbul: Say Yayınları, 2014, s. 228-230.

2 Thomas Thornton, *Bir İngiliz Tacirin İzlenimiyle Osmanlı'da Siyaset, Toplum, Din, Yönetim (1793-1807)*, çev. Ercan Ertürk, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2015, s. 96; Charles White, *Three Years in Constantinople: Or, Domestic Manners of The Turks in 1844*, Second Edition in Three Volumes, C. II, London, Henry Colburn, 1846, s. 182-184.

3 Patrik Konstantin, *Ancient and Modern İstanbul*, çev. John P. Brown, London, Steven Brothers, 1868, s. 103-104.

4 Michaud ve Poujoulat, a.g.e., s. 234.

5 Robert Walsh, *A Residence at Constantinople During A Period Including the Commencement, Progressand Termination of the Greek and Turkish Revolutions*, C. II, London: Richard Bentley, 1838, s. 474.

6 Jean-Henry Abdolonyme Ubicini, *Osmanlı'da Modernleşme Sancısı Türkiye Üzerine Mektuplar*, çev. Cemal Aydın, İstanbul: Timaş Yayınları, 1998, s. 164; Mary Mills Patrick, *Son Sultanların İstanbul'unda*, s. 108-109; Thomas Thornton, *Bir İngiliz Tacirin İzlenimiyle Osmanlı'da Siyaset, Toplum, Din, Yönetim (1793-1807)*, s. 96; Charles White, *age.*, C. II, s. 184-185; Michaud ve Poujoulat, *age.*, s. 234-235. Müstakil kütüphanelerde eğitim-öğretim, ibadet gibi çeşitli faaliyetlerin yapıldığı bilinmektedir bkz: İsmail Erünsal, *Osmanlılarda Kütüphaneler ve Kütüphanecilik*, İstanbul: Timaş Yayınları, 2015, s. 160.

7 Robert Walpole, *Memoirs Relating to European and Asiatic Turkey*, edited From the Manuscript Journals by Robert Walpole, London 1817, s. xvi-xviii ve s. 84-86.

8 İsmail Erünsal, *age,* s. 218.

9 Robert Walpole, *Memoirs Relating to European and Asiatic Turkey*, s. 164-175.

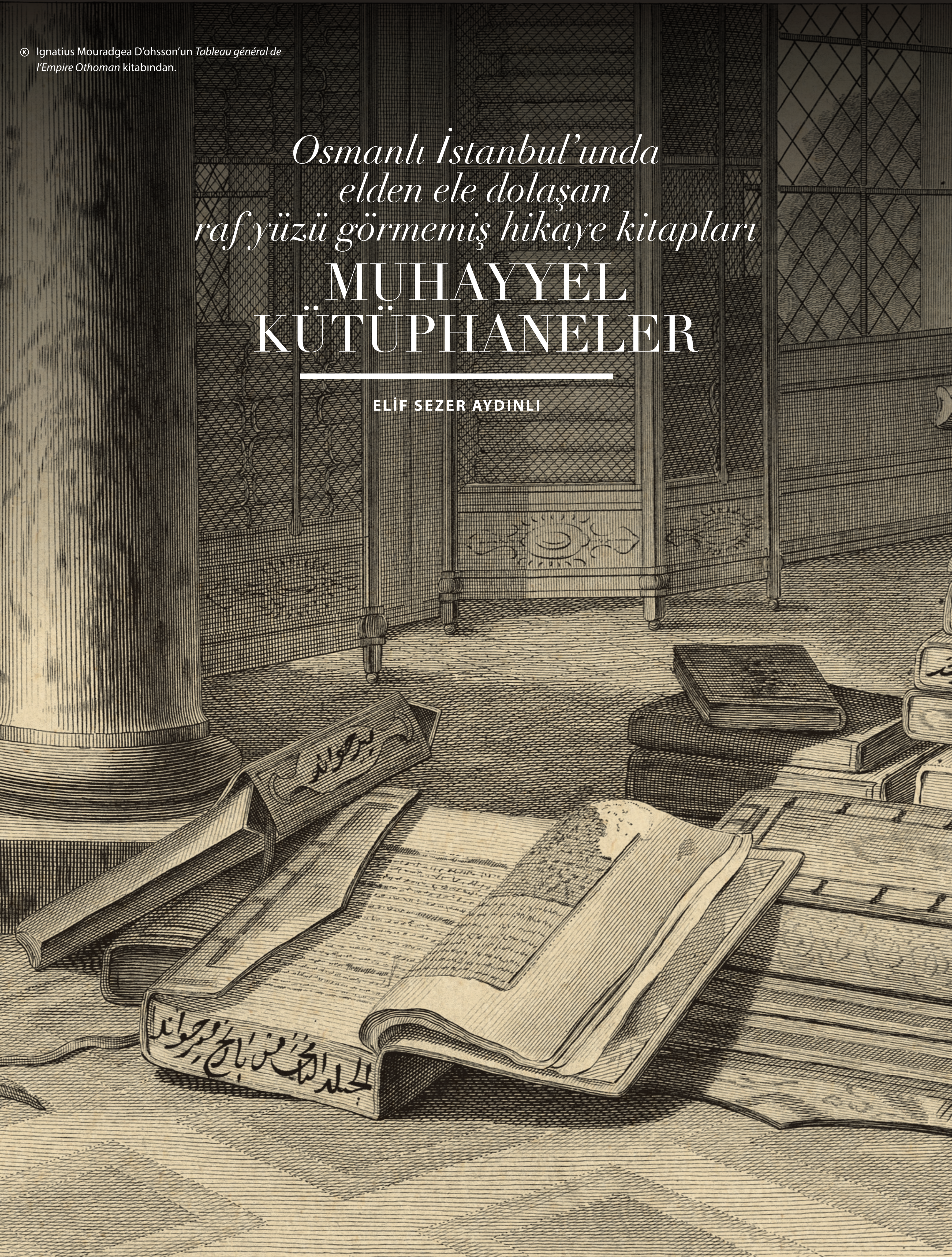
10 James Ellsworth de Kay, *1831-1832 Türkiye'sinden Görünümler*, çev. Serpil Atamaz Hazar, Ankara: ODTÜ Yayıncılık, 2009, s. 106-109; Charles Pertusier, *Picturesque Promenades in and Near Constantinople and on the Waters of the Bosphorus*, Richard Phillips, London: 1820, s. 33.

11 Charles White, *age.,* C. II, s. 196.

12 Charles Pertusier, *Picturesque Promenades in and Near Constantinople*, s. 33.

13 Michaud ve Poujoulat, *age.*, s. 234-235.

14 Robert Walsh, *A Residence at Constantinople*, C. II, s. 472-473.

Ⓚ Ignatius Mouradgea D'ohsson'un *Tableau général de l'Empire Othoman* kitabından.

Osmanlı İstanbul'unda elden ele dolaşan raf yüzü görmemiş hikaye kitapları

MUHAYYEL KÜTÜPHANELER

ELİF SEZER AYDINLI

Ahmed-i Zemcî hikayesinin 35. cildinin (Millî Kütüphane, Yazmalar, 8504/30) üzerindeki okuma notlarına göre İstanbul'da dolaştığı mahalleler. 1812 tarihli bir İstanbul haritası (Plan de Constantinople, F. Kauffer; et I.B. Lechevalier) üzerinde gösterilmiştir.

1. Kulaksız/Kasımpaşa (1208)
2. Unkapanı (1215)
3. Topkapı Sarayı (1290)
4. Üsküdar İskelesi (1301)
5. At Meydanı (1303)
6. Bahçekapusu (1306)
7. Tophane-i Amire (1307)
8. Yeniçeşme
9. Sultan Ahmed Firaz Ağa Mh.
10. Ayasofya-yı Kebir
11. Samatya
12. Kadıköy
13. Eski Ali Paşa Camii
14. Davudpaşa İskelesi
15. Beşiktaş İskelesi
16. Galata Sarayı
17. Çardaklı Hamam

OSMANLI araştırmalarında kitap ve okuma tarihi üzerine ilk akla gelen çalışmalar, koleksiyonlar ve kütüphaneler üzerine yapılmıştır.[1] Kitaplar hemen hemen bütün kültürlerde başlık, konu gibi kıstaslara göre gruplara ayrılarak korunduğundan kitap ve okuma tarihinin kütüphaneler tarihiyle paralel ilerlemesi şaşırtıcı değildir. Osmanlı özelinde konuşursak kitap ve okuma tarihi çalışan araştırmacıların elindeki kaynaklar genellikle vakfiyeler ve terekeler gibi genel bir koleksiyona işaret eder. Bu sebeple patronajda veya pahada ağır olmayan kitapları gözlemlemek zorlaşır. Halbuki diğer birçok kültürde olduğu gibi Osmanlı dünyasında da kurumsal kütüphanelere ait olmayan, anında dolaşıma girmesi amacıyla üretilmiş ve bu nedenle bir meta olarak özenilmemiş, devamlı seyir halinde olan, elden ele neredeyse bütün şehri dolaşabilen, raf yüzü görmemiş kitaplar vardı. Burada kastedilen, kişilerin mülkiyetinde 'duran' ve 'meta' olarak belli bir kıymeti haiz olan kitaplardan ziyade, 'dolaşımda' olan, toplumun faydası veya eğlencesi için birer 'araç' vazifesi gören kitaplardır. 18. ve 19. yüzyılda, İstanbul'da dolaşımda olan Hz. Hamza, Ebu Müslim, Ahmed-i Zemci gibi tarihsel-efsanevi karakterlerin serüvenlerini anlatan kahramanlık hikayeleri bu türden kitaplardır. Üzerlerindeki okuyucu notlarına ve bazı gözlemcilerin kayıtlarına binaen söyleyebiliriz ki, bu hikayeler 17. yüzyıldan itibaren yüksek ulema dışında her türlü sosyo-ekonomik arka plana sahip şehirli kesim arasında bir hayli popülerlik kazanmıştır.[2] Şansımıza bu okurlar bugün Türkiye ve yurtdışındaki yazma eser kütüphanelerinde bulunan yüzlerce hikaye kitabı üzerine, kendi okuma pratikleri ve kitapları kullanım biçimleriyle ilgili ipuçları içeren kayıtlar tutmuşlardır.[3]

Bu kayıtlarda görülüyor ki 18. ve 19. yüzyıllarda popüler hikaye kitaplarıyla ilgili en temel pratik onların bir sahaftan ya da şahıstan, bir dinleyici kitlesi karşısında seslendirilmek üzere, muhtemelen düşük bir ücret karşılığı kiralanarak ya da ödünç alınarak okunmasıdır. Örneğin, mücellit Salih Efendi adlı bir zatın muhtemelen kiralamak üzere elinde birçok hikaye kitabı bulundurduğunu, farklı yazmalardaki temellük kayıtlarından anlayabiliyoruz.[4] Bir okurun Salih Efendinin kitapları ile ilgili yaptığı şu yorum da bu fikri desteklemektedir:

"Şu mücellid Sâlih Efendinin kitâbları gibi dünyâda hic kitâb olamaz. Begâyet lânazîr kitâblardır. Lakin neyleyeyim cildler arasında çok kagıd noksandır, zevke halel veriyor. Yani şu hic noksanı olmasa adem elinden bıragmaz."[5]

Bazı sahafların özellikle bu tarz, ucuz, kahramanlık hikayeleri üzerine yoğunlaştıklarını, terekelerinde kayıtlı aynı ya da farklı hikaye türlerine ait yüzlerce cilt bulunmasından anlayabiliyoruz. Örneğin 1608 tarihli Ahmed Efendinin terekesinde birçok türe ait hikayeler bulunmakla birlikte sadece Hamzaname türünde 184 cilt, Süleymanname türünde 45 cilt ve Ebu Müslim hikayelerinden 33 cilt yazma bulunmaktadır. Ayrıca terekede mürekkep ve hokkanın da kaydedilmesi, bu kitapların bazen sahaflar tarafından istinsah edildiğini de düşündürmektedir.[6] 1680 tarihli Edirneli Ahmet Hocanın terekesinde de, yine farklı hikaye türlerine ait toplam 301 cilt kitap bulunmaktadır.[7]

Kitapların kiralandıktan sonraki akıbeti hakkında neler söyleyebiliriz? Okuyucu notlarında verilen bilgilere ve bazı seyyahların ifadelerine göre uzun kış gecelerinde ya da Ramazanlarda, bilhassa akşam ile yatsı namazı arasında, çoğunlukla bir kahvehanede ya da ev, sokak, devlet dairesi, hatta hapishane gibi kamusal bir mekanda, ekseriyetle bir, bazen de birkaç okuyucu tarafından müştereken seslendiriliyordu. Seslendiren kişiye verilmek üzere bazen dinleyiciler arasında para toplanıyor, bazen de bu kişiler kahvehane sahibi tarafından parayla ya da kahveyle ödüllendiriliyordu.[8] Kişiler, performanslarının sonunda düşük bir ücret alıyorlardı ancak enflasyona ve hikayelere yönelik ilginin artmasına bağlı olarak zaman içinde bu ücretlerin artmış

Elinde birçok dinî-hamasi hikaye kitabı bulunduran mücellit Salih Efendiye ait bir kayıt. *Hamzanâme,* İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi, Türkçe Yazmalar 1141, 1a.

olduğunu söyleyebiliriz. Zira 1672-73 yıllarında yazan Antoine Galland, okuyucuların 3-5 akçe gibi düşük bir ücrete performans sergilediğini belirtirken, 18. yüzyılda bir okuyucu bir *Ebû Müslim* cildini 20 akçeye, 19. yüzyılda ise *Hamzanâme*'nin iki cildini 30 akçeye, *Şahnâme* ile *Ebû Müslim Hikâyesi*'nden iki cildi 20 akçeye kıraat etmişti.[9]

Bu kitapların zikredilen okuma pratiğine bağlı olarak şehirdeki dolaşım alanlarının bir hayli geniş olduğunu söyleyebiliriz. Okuyucuların toplu kıraatın gerçekleştiği mahalleleri kaydetme konusundaki titizlikleri sayesinde okuma pratiğinin yoğunlaştığı bölgeleri saptamak, hatta bu bölgelerdeki okuyucuların memleketleri, meslekleri, unvanları üzerinden sosyolojik gözlemler yapmak mümkün olmaktadır. İlk bakışta 18. ve 19. yüzyıl İstanbul'unda okuma pratiğinin —en azından burada incelenen hikaye kitapları açısından— Kasımpaşa, Tophane, Unkapanı, Fatih, Yenibahçe, Üsküdar gibi semtlerde yoğunlaştığını söylemek mümkündür. Bu semtlerdeki okumalar da özellikle iskele ve meydan gibi ticari ve sosyal açıdan hareketli mekanlarda yoğunlaşmaktadır. Bölgedeki kahvehanelerin sayısı, mevcut okuyucu kitlesinin mesleki arkaplanı, hatta çevredeki hemşerilik ilişkilerinin bile bu yoğunlaşmada etkisi olduğunu söyleyebiliriz. Örneğin askerî kesimin yoğunlaştığı Tophane bölgesinde ve Tophane-i Amire'de, kahramanlık hikayelerine özel bir ilgi olduğu göze çarpmaktadır. Unkapanı'ndaki arpacı esnafına mensup Divriğili okurlar veya çoğu hamallık ve kayıkçılıkla geçinen Çankırılı okurlar, memleketin ve hemşerilik ilişkilerinin okuma yoğunluğu üzerindeki etkisini gösterebilir. Mahalle ve memleket ilişkisi hakkında okuyucu notları üzerinden yaptığımız bu gözlemler, kefalet defterleri gibi arşiv belgelerini kullanan çalışmaları da desteklemektedir.[10] Okuyucu notları üzerinde yapılacak ayrıntılı analiz ve istatistiksel çalışmalar, kuşkusuz şehir ve göç tarihi açısından da önemli sonuçlar doğuracaktır.

Peki elden ele dolaşan kitaplar, neticede kürkçü dükkanına geri dönebiliyorlar mıydı? Müstensih ve okurların kitaplara zarar verilmemesi, sayfaların yırtılması, hatta bir paradoks olarak notlarla doldurulmaması konusunda diğer kullanıcılara uyarıda bulunmaları, bazı kitapların temiz şekilde iade edilmediklerini gösterir. Birkaç yazmada aynı müstensih ya da sahaf tarafından düşülmüş şu not, kitapların elden ele dolaşırken ne kadar bitap düşebileceklerini gösteren örneklerden sadece biridir: "Ya her kim bu kitabı alub okuyub bozar ise veyâhûd yırtar ise veyâhûd hatim idüb virmeyüb virdüm deyü inkâr iderse dilerim Efendimizin şefa'atinden mahrûm kalsun [...] ve bu kitabları okuyub dinleyen ahbablar sizlerden rica iderim ki bu kitabları okuduktan sonra yırtub ve bozmayub hemen teslim itmenizi rica ve niyâz iderim birâder ağalar ve Efendiler ve beyler, 17 Ramazan-ı Şerif 86."[11]

Müstensihler, sahaflar ve titiz okurlar kitapların korunmasını ne kadar rica ve niyaz etseler de bu kitapların akıbeti her zaman için bir muammaydı. Çünkü bunlar elden ele gezerek artık bütün bir şehre mal olan, "raf yüzüne hasret" kitaplardı. Z

NOTLAR

1 Örneğin: İsmail Erünsal, *Türk Kütüphaneleri Tarihi: Kuruluştan Tanzimat'a kadar Osmanlı Vakıf Kütüphaneleri*, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, 1988; *Osmanlılarda Kütüphaneler ve Kütüphanecilik: Tarihi Gelişimi ve Organizasyonu*, Timaş Yayınları, 2015; *Osmanlı Kitap Kültürü: Carullah Efendi Kütüphanesi ve Derkenar Notları*, ed. Berat Açıl, İlem Kitaplığı, 2015.

2 Bu hikayelerin halk arasında kazandığı popülerliğe işaret eden birinci ağızdan bazı gözlemler için bkz. Süleyman Faik Efendi, Mecmu'a, İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi, Türkçe Yazmalar, 3472; *18. Yüzyıl İstanbul'a Dair Risale-i Garibe*, ed. Hayati Develi, Kitabevi Yayınları, 1998; Antoine Galland, *İstanbul'a ait Günlük Hâtıralar (1672-1673)*, TTK, 1949.

3 Çalışmamızda, İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi, Yapı Kredi Sermet Çifter Kütüphanesi, İBB Atatürk Kitaplığı, Süleymaniye Kütüphanesi, Ankara Millî Kütüphane ve Fatih Millet Kütüphanesinde bulunan yaklaşık 200 adet yazmadan faydalanılmıştır. Bu notlardan etraflıca bahseden makaleler için bkz. Tülün Değirmenci, "Söz Bir Nesnedir ki Zâil Olmaz: Osmanlı İstanbul'unda Hamzanâme Geleneğine Göre Kamusal Okuma", *Antik Çağ'dan XXI. Yüzyıla Büyük İstanbul Tarihi,* c. 7, İBB Kültür, 2015; Tülün Değirmenci, "Bir Kitabı Kaç Kişi Okur: Osmanlı'da Okurlar ve Okuma Biçimleri Üzerine Bazı Gözlemler", *Tarih ve Toplum Yeni Yaklaşımlar* 13, 2011, 5-43; Elif Sezer, *The Oral and the Written in Ottoman Literature: The Reader Notes on the Story of Firuzsâh*, Libra, 2015; Elif Sezer-Aydınlı, "Unusual Readers in Early Modern Istanbul: Manuscript Notes of Janissaries and other Riff-Raff on Popular Heroic Narratives", *Journal of Islamic Manuscripts* 9, 2018, 109-131.

4 Salih Efendinin temellük kayıtlarına rastlanan yazmalar şunlardır: *Ebû Müslim Hikâyesi,* Millet Kütüphanesi, Ali Emîrî Roman 26, 1a; *Ebû Müslim Hikâyesi,* Millet Kütüphanesi, Ali Emîrî Roman 31, 80a; *Dâstân-ı Eba Müslim*, Millî Kütüphane 8504/6, 1a; *Hamzanâme*, İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi, Türkçe Yazmalar 1109, 81a; *Hamzaname*, İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi, Türkçe Yazmalar 1111, 1b; 1098, 0b; 1141, 1a; *Hamzanâme*, Yapı Kredi Sermet Çifter Araştırma Kütüphanesi, Yazmalar 150, 1a.

5 *Hikâye-i Fîrûzşâh*, Millî Kütüphane, Yazmalar 1285/1, 2a.

6 Bkz. Meredith Quinn, *Books and Their Readers in Seventeenth Century*, Doktora Tezi, Harvard Üniversitesi, 2016, 133. Ayrıca bkz. Meredith Quinn, "On Yedinci Yüzyıl İstanbul'da Ucuza Okumalar", *Eski Metinlere Yeni Bağlamlar: Osmanlı Türkçesi Metin Çalışmaları*, ed. Hatice Aynur vd., Turkuaz Yayınevi, 2015, 146–69.

7 Bkz. İsmail Erünsal, *Osmanlılarda Sahaflık ve Sahaflar*, Timaş Yayınları, 2013, 519-520.

8 Michel Febvre, Theatre de la Turquie, où sontrepresentées les cheoses les plus remarquables qui s'ypassentaujourd'huy. https://search-proquest-com.ezp-prod1.hul.harvard.edu/eeb/docview/2090320557Erişim: 4/1/2020.

9 Antoine Galland, *Journal d'Antoine Galland pendant son séjour à Constantinople (1672-1673*), ed. Charles Schefer, Tome Premier, Ernest Léroux 1888, 242. "İş bu Eba Müslim hazretlerinin dördüncü cildi Eğri kapu arasında Kapucı Ahmed Ağa'nın kahvesinde bin iki yüz seksen üç senesi kıra'at olunub dinlemeğe dahi yigirmi pare alınmışdır, 17 Şaban 283." *Dâstân-I Eba Müslim*, Millî Kütüphane, Yazmalar 8504/4, 2a. "[...] İsmâ'il Efendi, Hamzanâme'nin iki cildini ve Şahnâme'nin iki cildini ve Eba Müslim Teberdâr'ın altıncı cildine kadar kıra'at idüb safâ itmişdir. Hamzanâme'nin iki cildini otuz pâreye ve Şahnâme'nin Eba Müslim Hazretleri ile berâber iki cildi yigirmi pâreye kıra'at itmişdir, 6 Mart 99". *Dâstân-I Eba Müslim*, Millî Kütüphane, Yazmalar 8504/5, 25b.

10 Bkz. Cengiz Kırlı, "İstanbul'da Hemşehrilik Tabanlı Tabakalar/Yoğunlaşmalar," *Antik Çağ'dan XXI. Yüzyıla Büyük İstanbul Tarihi*, c. 4, İstanbul Büyükşehir Belediyesi, 2015, 72-79.

11 *Dâstân-ı Eba Müslim*, Millî Kütüphane, Yazm. 8688/3, 61b.

Damad İbrahim Paşa Kütüphanesi fihrist-i mukaddimesi.

Osmanlı'da modern kütüphanecilik için önemli bir aşama

DEVR-İ HAMÎDÎ KATALOGLARI

GÖKSEL BAYKAN

KATALOGLAR gerek okuyucu gerek kütüphaneciye sağladığı faydalar açısından vazgeçilmez kaynaklardandır.

Osmanlı Devletinde kurulan ilk kütüphanelerin vakfiyelerinde bağışlanan kitaplarla ilgili bir listenin olması hemen göze çarpmaktadır. Koleksiyonların zenginleşmesine paralel olarak bu listeler 17. yüzyıldan itibaren daha da ayrıntılı hale getirilmiştir. Bu yüzyılda ekli vakfiye listelerinin yanısıra ayrıca "defter" adı verilen müstakil kataloglar yapılmaya başlanmıştır.

19. yüzyıldan itibaren özellikle okuyuculara kaynaklık ve rehberlik etmek üzere "el defteri" adı verilen kataloglar hazırlanmıştır. Tanzimata kadar yapılan kataloglarda genellikle basit bir usul takip edilmiştir.

Başlangıçta kataloglar ilmiye sınıfı tarafından hazırlanırken 19. yüzyıldan itibaren hafız-ı kütüb, evkaf müfettişi ve evkaf katibi tarafından hazırlanmıştır. Özellikle 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren vakıf kütüphanelerinin sayısının artması ve umumi kütüphane kurma fikri ile okuyucu ve kütüphanecilere kolaylık sağlamak, eserlerin bibliyografik denetimini yapmak için başta İstanbul olmak üzere birçok şehirdeki kütüphanenin katalog, indeks ve bibliyografyalarının yayınlandığı görülmektedir.

Osmanlı Devletinde ilk toplu katalog çalışmasını 1850-1854 yılları arasında Ali Fethi bey yapmıştır. Meclis-i Maarif üyesi de olan Ali Fethi bey kütüphanelerin ihtiyaç duyduğu katalog ve fihrist eksikliğini görerek "bilad-ı selâse" adı verilen Üsküdar, Galata ve Eyüp kütüphanelerindeki yazma kitapların bilgilerini ihtiva eden *el-Asârü'l-aliyye fî Hazaînü'l-Kütübi'l-Osmaniye* adını verdiği bir katalog denemesi meydana getirmiştir. Katalogda her yazma eserin İstanbul'da hangi kütüphanede bulunduğu belirtildikten sonra eserler konularına göre bir araya getirilmiştir. Her kitabın yazarının adı, unvanı, doğum ve ölüm tarihleri verilmek istense de bu hususlar çoğunlukla gösterilmemiştir. İstanbul'daki kütüphanelerle sınırlı bu katalog çalışması alanda yapılan ilk ciddi girişim olması açısından önem taşımaktadır. Biraz karışık olmasına rağmen İstanbul'daki 36 kütüphanede bulunan kitapların listesini veren ilk kaynaktır.

Kütüphanelerin 1869'da Maarif Nezaretine devredilmesiyle katalogların hazırlanması, basılması ve neşri konusundaki faaliyetlerin daha etkin ve verimli yapıldığı görülmektedir. Kütüphane kataloglarının hazırlanması ile ilgili 5 Eylül 1883 tarihli bir belgede Hamidiye, Yeni Cami, Köprülü, Ragıp Paşa, Damat İbrahim Paşa ve Atıf Efendi kütüphanelerinin yazılma işlemlerinin iki muavin, iki memur ve iki katip ile tamamlandığı öğrenilmektedir. Bu belgede Yeni Cami Kütüphanesinin kataloğunun tamamlandığı ve yakın bir zamanda "tab' ve neşr edileceği" dile getirildikten sonra pek çok kütüphanenin daha kataloğunun hazırlanacağı beyan edilmektedir.

II. Abdülhamid kütüphanelere ve kütüphanecilik çalışmalarına büyük önem vermiş, 1882'de kütüphanelerin kataloglanması çalışmasını başlatmıştır. Türk kütüphaneciliği için çok önemli bir adım olan bu çalışma 12 yıl sürmüştür. Avrupa'da tahsilini görmüş ilk muallim ve mürebbilerimizden Selim Sabit Efendi kütüphane kataloglarının yapılması işine öncülük ederek ilk önce Bahçekapı'daki I. Abdülhamid Kütüphanesinin fihristini hazırlamıştır. Katalogların hazırlanma işi devam ederken basım faaliyetleri de başlamıştır. 1300-1312 yılları arasında İstanbul'daki 69 kütüphanenin (83 koleksiyon) kataloğu 40 cilt halinde basılmıştır. Bu fihristlerin 15'i mülhak olarak ve 9'u da bir arada basılmıştır. Bu kataloglar II. Abdülhamid döneminde yayınlandıkları için "Devr-i Hamîdî katalogları" olarak adlandırılmıştır.

Devr-i Hamîdî kataloglarının mukaddime kısmı şu şekildedir:

"İstanbul ve bilâd-ı selâsede vaki kütübhanelerdeki kütüb-i mevcudenin her nasılsa şimdiye kadar matlub vechle defterleri tab etdirilememiş idi, amâl-i mea'al-i iştimâl-i şahâneleri daima neşr-i ma'ârife masruf olan pâdişah-ı marifet-perver ve şehin-şâh-ı adalet-küster (Sultan Abdülhamid-i Sani) Efendimiz hazretlerinin müesser-i celile-i mülkdârlarına bir ilave-i cemile olmak ve erbâb-ı ilm ve mütalaanın müracaatını teshil itmek üzere bu kere ... kütüphanesinde mevcûd kütüb-i nefîsenin işbu defteri Maarif Nezaret-i celilesi tarafından tab' u temsîl kılınmışdır."

Devr-i Hamîdî katalogları kitapların numaraları, adı, dili, yazı türü, cilt sayısı, yazı türü, müellif adı, müellifin ölüm tarihi ve mülahazat kısmından oluşmaktadır. Katalogların birçoğunun sonunda hangi disiplinde ne kadar kitap bulunduğu konusunda bir fihrist bulunmaktadır. Bazı ciltlerin sonunda doğru-yanlış cetveli yer almaktadır. Kataloglar, birtakım kurallara uygun olarak hazırlanmaması, kitap ve müellif adı indeksi bulunmaması ve baskı hatasından kaynaklanan bazı eksik ve yanlışlar taşımasına rağmen günümüzde de kullanılmaktadır. Z

KAYNAKÇA

¶ Malik Yılmaz ve İbrahim Göksel Baykan, *Türk Kütüphaneciliğinde Önemli Bir Adım: Devr-i Hamîdî Katalogları*, Hiperlink Yayınları, 2018.

ESER İÇİN Mİ YAZMA ESER İÇİN Mİ KATALOG HAZIRLANMALIDIR?

SAMİ ARSLAN

MEŞHUR Osmanlı bilgini Gelibolulu Mustafa Âlî'nin *Künhü'l-ahbâr*'ı üzerine kaleme alınacak bir tanıtım yazısı için eserin herhangi bir yazma eser kütüphanesindeki nüshasını temin etmek büyük ölçüde yeterli olacaktır. Neden? Çünkü böyle bir yazıda amaç Mustafa Âlî'nin eserinde ne anlattığını öğrenmektir ve herhangi bir nüsha bunun için yeterlidir. *Künhü'l-ahbâr*'ı bir tanıtım yazısının değil de bir kataloğun konusu haline getirdiğimizi düşünelim. Örnek olarak muhayyel bir yazma eser kütüphanesinin muhayyel bir kataloğunu hazırlıyor olalım. Bu katalogda *Künhü'l-ahbâr* hakkında vereceğimiz bilgi ile mesela İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesindeki *Künhü'l-ahbâr* hakkında vereceğimiz katalog bilgisi aynı mı olacaktır ya da aynı mı olmalıdır?

Bu soruya cevabımız hem evet hem hayır olacaktır. Evet, çünkü amaç örneğin *Künhü'l-ahbâr*'ın telif sebebi, tesmiyesi, tesmiye sebebi, telif tarihi, ithaf edildiği kişi, muhtevası gibi şeyleri öğrenmekse, yani metni/ kitabı tanımaksa bütün kataloglarda *Künhü'l-ahbâr* için benzer, hatta aynı bilgilerin verilmesinde bir mahzur olmamalıdır. Bu, kuşkusuz müstensihi yok saymak anlamına gelmez. Zira daha sonra da belirtileceği gibi müstensih, müellif kadar güçlü olmasa da yazma eserin faillerinden biridir. Müstensih ve okurun metne bazı müdahaleleri vaki bir durumdur fakat bu -istisnalar bir yana- mesela üç bölümden oluşan bir metne dördüncü bir bölüm eklemek gibi bir müdahale değildir. Yani metnin/kitabın yapısı her nüshada büyük ölçüde muhafaza edilecektir. Peki bir yazma eser sadece bunlardan mı ibarettir? Metin/kitap, yazma eserin eser tarafıdır, oysa ki yazma eserin bir de nüsha tarafı vardır. O halde yukarıdaki sorunun diğer bir cevabı da "hayır" olacaktır.

Hayır, çünkü yazma eser sadece metinden/kitaptan ibaret değildir. Peki o halde yazma eser nedir? İcmâlen söyleyecek olursak yazma eser müellif, müstensih ve okur üçgeninde çoğalarak var olan ve anlam kazanan bir bilgilendirme aracıdır. Başka bir ifadeyle müellifin ortaya koyduğu metni müstensih

ve okurun nüshaya çevirme serüvenidir. Şu halde yazma eserin metin/kitap ve nüsha olmak üzere iki temel unsuru olduğunu söylemek mümkündür. Bu iki unsur ise temelde üç ögenin elinden çıkmaktadır. Yazma eserin kitap/metin kısmı, bu üç ögeden müellifin hissesine düşerken nüsha tarafı ise müstensih ve okurun hissesine düşmektedir; metnin yazarı müellifken nüshanın yazarları büyük ölçüde müstensih ve *aktif okur*dur.

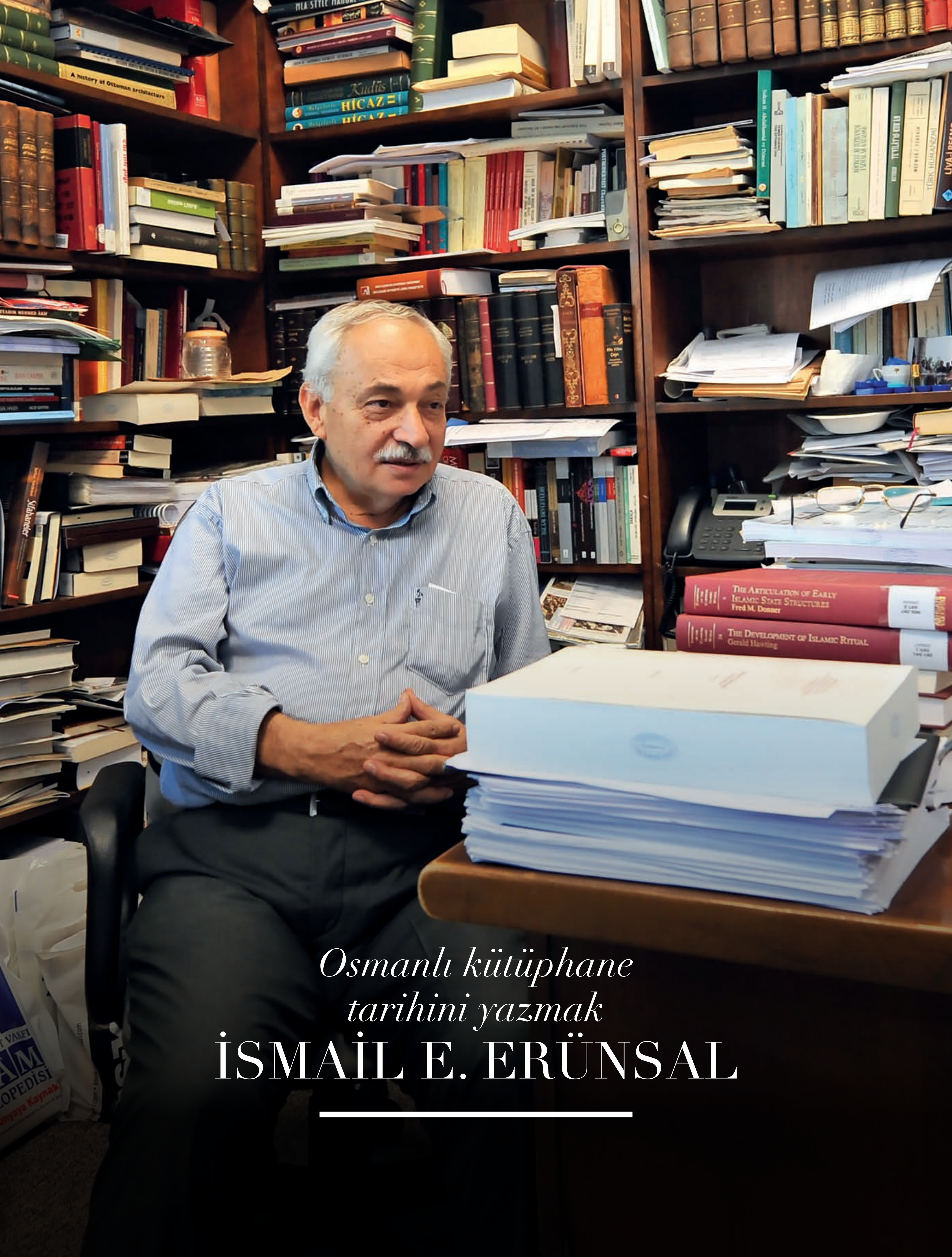
Bu durumu salt bir retorikten, sağlaması yapılabilir bir veri ya da iddia düzeyine taşıyacak olursak yazma eserin sabiteler ve değişkenler üzerinden başka bir tanımını yapabiliriz. Yazma eserin cüzleri olan metin/kitap ve nüshanın kendisine mahsus unsurları vardır. Bu unsurlardan metne/kitaba -dolayısıyla metnin yazarı olan müellife- ait unsurlar, yazma eserin sabitelerini oluşturur ve bunlar her yeni nüshada tekrar eder, en azından tekrar etmesi beklenir. Bu sabit unsurlar -mensur eserlerden hareketle söyleyecek olursak- eserin ismi, müellifin ismi, eserin dîbâcesi, tesmiyesi, ithâfı, eserin bölümleri ve ferâğ kaydıdır. *Künhü'l-ahbâr* örneğinden devam edersek, eserin herhangi bir nüshasında bilinçli bir şekilde eserin isminin değiştirilmesi beklenmez. Mesela herhangi bir müstensih onu *Hakikatü'l-ahbâr* olarak yazmaz, yazmaması beklenir. Nüshanın unsurları ile kastedilen sadece nüsha sahiplerini gösteren temellük ve vakıf gibi ilk akla gelen birtakım kayıtlar değildir. Nüshanın unsurlarının da kendi içerisinde anlamlı bir tasnifi bulunmaktadır. Buna göre "kayıtlar" üst başlığıyla isimlendirebileceğimiz nüshanın unsurları ilk etapta harici kayıtlar, dahili kayıtlar ve maddi unsurlar olmak üzere üçe ayrılır. Dahili unsurlar ile kastedilen nüshaların herhangi bir tarafına ilmî maksatla düşülen notlardır. Bu üç kısmın her birinin de burada detaylandıramayacağımız kısımları vardır.

Nüshaya dair bütün bu unsurların temel özelliği, yazma eserin değişken unsuru olmasıdır. Herhangi bir *Künhü'l-ahbâr* nüshasındaki kıraat ya da istinsah kaydı —velev ki aynı müstensih elinden çıkmış olsun— yekdiğerinin aynısı değildir. Şunu açıklıkla söyleyebiliriz ki bir yazma eseri yazma eser yapan da metin/kitaptan ziyade onun bu nüsha tarafıdır. Nüshayı nüsha yapan şey ise bu kayıtlardır.

Yazma eser katalogları ve özellikle dijital kataloglar bu ya da benzeri bir tasnifi dikkate alarak hazırlanmalıdır fakat kataloglar genel olarak ve büyük ölçüde metni/kitabı dikkate alarak hazırlanmaktadır. Kataloglarda yazma eserin nüsha tarafı ya da başka bir açıdan *nisbî* yazarları olan müstensih ve okur (sanatçı da burada düşünülmelidir) ve bunların elinden çıkan girdiler ihmal edilmektedir. Bir örnek verecek olursak 17 Mart 1575 Perşembe öğle ile ikindi arasında Kostantiniyye'de, Zal Mahmud Paşa Medresesinde müderris Ali Efendinin meclisinde Hüseyin b. Mehmed b. Ali b. Abdullah tarafından istinsah edilen bir nüshanın fişine "Hüseyin b. Mehmed tarafından 17 Mart 1575'te İstanbul'da istinsah edilmiştir." şeklinde yazılmamalıdır. Zira bu istinsah kaydında, istinsahtan öte birçok anlamlı şey zikredilmektedir ve bu bilgiler diğer istinsah kayıtlarındaki anlamlı girdilerle birlikte farklı toplumsal ve kültürel okumalara imkan verecek evsaftadır. Kayıtta medresenin bânisi Mahmud Paşa, istinsah şehri Kostantiniyye, müstensihin kendisi ve müderris Ali Efendiye yaptığı duada geçen ögeler de fişe eklenebilmelidir. Keza derkenarlarında haşiyeler olan bir nüshanın fişi de "Derkenarda haşiyeler vardır." yazılıp bırakılmamalı, derkenarda yapılan haşiyelerin türü, kaç kişinin elinden çıktığı ve daha önemlisi derkenarlarda referans olarak kullanılan eserlerin isimleri de kaydedilmelidir. Böylece söz gelimi bir metnin/şerhin/haşiyenin ne tür yardımcı kaynaklar eşliğinde okunduğunu/mütalaa edildiğini, referans kitapların zaman, mekan ya da ekole göre farklılık gösterip göstermediğini görmek mümkün olacaktır. Yani sadece kataloglar aracılığıyla derkenar notları üzerinden bir metnin Osmanlı veya Memlüklü dünyasında ya da Hindistan veya Kuzey Afrika'da nasıl okunduğu, nasıl anlaşıldığı gösterilmiş olacaktır. Nüshanın başka unsurları üzerinden örnekleri çoğaltmak mümkündür.

Bir katalogda bunca bilgiye yer vermenin zait olduğunu söyleyebilir miyiz? Belki. Fakat yazma eserin bütün unsurlarının kayıt altına alındığı bir katalog, sadece metne ya da müellife dair bilgiler vermeyecek; tarih, edebiyat, hukuk, psikoloji, antropoloji gibi birçok disiplin için elden düşmeyen bir kaynak olacaktır. Elbette bu ölçekte hazırlanacak ideal bir katalog ekip çalışmasını gerektirir.

Bu yazının amacı yazma eserin ne olduğunu tartışmaya açmak değil, kataloglamada mutabakat sağlanmasına yönelik bir teklif sunmaktır. Yeni/den yapılacak katalogların müellif, müstensih ve okur açısından zengin içerikle hazırlanması gerekir. Bu tür kataloglar aracılığıyla, tarihi yapan büyük adamların tahakkümünden kurtulan siyasî/sosyal tarihe, kültür tarihi de katkı sunmuş olacaktır. Kataloglar, başından sonuna dek mütalaa ettiği nüshayı tashih ettikten sonra "Kitabın hattından farklı bir hatla gördüğün ilaveler bana aittir." diyerek kendisi gibi okuyucuları uyaran Hasan b. Abdullah es-Seyrâfî, Ohri müftüsü Süleyman, Müderriszâde Seyyid Abdülkerim b. Mustafa ve Beypazarı mahkemesi kâtibi Abdurrahman'ın temellük kayıtları üzerinden onlarca yıl arayla birbirlerine yaptıkları göndermeler; *Rivayet-i silsile-i ehâdîs* isimli eserin yaprakları arasına not edilen "anne karnındaki çocuğun cinsiyetinin tespitine dair" şeklindeki pratik bilgi ve Drama asâkir-i milliye taburu musiki bölüğü çavuşlarından Dersaadetli Halil Efendinin yaptığı millî şarkıyı da kayıt altına almalıdır. Kısacası kataloglar değirmenci Menocchio'nun dünyasına da yer vermelidir. O halde şöyle diyebiliriz: Mikro tarihe mikro kataloglar gereklidir. Z

Osmanlı kütüphane tarihini yazmak

İSMAİL E. ERÜNSAL

RÖPORTAJ: HALİL SOLAK
FOTOĞRAFLAR: SEDAT ÖZKÖMEÇ

İngiltere'de, Edinburgh Üniversitesinde Osmanlı edebiyatı üzerine doktora yaptınız. 1977'de doktoradan sonra tekrar İstanbul'a geldiniz. Bundan sonra kariyerinize nasıl devam ettiniz?

Edinburgh'tan döndükten sonra sağolsun Muharrem Ergin Bey benim için Eski Türk Edebiyatı kürsüsüne bir kadro istemiş. Bunun için gerekli yazışmaları ve takibi yapmış. Ben kadronun çıkmasını beklerken Boğaziçi Üniversitesinde haftada iki gün ders vermeye başladım. Boğaziçi ile temasımı kuran da Enderundan tanıştığımız Heath Lowry oldu. Lowry o sırada Boğaziçindeydi. Metin Kunt'a benden bahsetmiş. Kunt da beni davet etti, görüştük, anlaştık.

Bu arada Edebiyat Fakültesindeki kadro çıktı mı?

Tabii. Muharrem Hocanın büyük gayretiyle çıktı ama o arada akademik hayatımı değiştiren bir şey oldu. Tarih Bölümünde Orta Çağ Kürsüsü profesörlerinden sevgili ağabeyim Hakkı Dursun Yıldız benim aklımı çeldi.

Nasıl yani?

"Edebiyata girip ne yapacaksın?" dedi. "Sevgilinin ay gibi yüzü, kıl kadar beli, nokta kadar ağzı ile mi uğraşacaksın? Bundan ne çıkar? Sen kütüphanecilik bölümüne gir. Burada kütüphanelerin tarihini yaz. Bu konuda neredeyse hiç bir şey bilmiyoruz. Bu bölümdekilerin de bu konuları yazmak için bir alt yapıları yok." Hakkı abinin bu telkin ve teşvikleri benim aklımı çeldi açıkçası.

O güne kadar sizin bu alana dair bir farkındalığınız var mıydı?

Yani farkındalığım yoktu ama merakım vardı. Bir kitap meraklısı ne kadar biliyorsa o kadar biliyordum tabii ama akademik anlamda bir ilgim olduğu söylenemez.

Oraya geçmeniz kolay oldu mu?

Hakkı ağabey, Kütüphanecilik Bölümü Başkanı Jale Baysal ile konuşmuş. Jale Hanım çok kültürlü ve karakterli bir insandı. Benim için tamam demiş ama tam da onay vermemiş. Herhalde "Hakkı Bey tavsiye ediyorsa ülkücüdür" diye tereddüt etmiş. Kütüphanecilik Bölümü, sol eğilimli bir bölümdü çünkü. Jale Hanım, beni Tahsin Yazıcı'ya sormuş. Kendisi Arap-Fars Filolojisinden benim hocamdı. Hakkımda siyasetle bir ilgim olmadığını ve daha birçok güzel şey söylemiş. Jale Hanım da ona güvenerek hiç itiraz etmedi ve böylece kütüphanecilik bölümüne tayin edildim.

Türk Dili ve Edebiyatı Bölümündeki kadro ne oldu peki?

Tabii Muharrem Beye karşı çok mahçup oldum. Gidip özür diledim ve, "hocam ben bir döneklik yapacağım" dedim. Durumu hocaya anlattım, anlayışla karşıladı ve: "Peki biz bu kadroyu şimdi ne yapalım?" dedi. Benim aklıma da o sırada Erzurum'da çalışan, eskiden beri tanıdığım Kemal Yavuz geldi. Çünkü o İstanbul'a gelmek istiyordu. Kadro bu şekilde değerlendirildi.

Böylece artık siz Kütüphanecilik Bölümünde göreve başladınız. Peki Türkiye'de kütüphanelerin tarihi üzerine daha önce hiçbir şey yazılmamış mı?

Aslında 19. yüzyılın sonları gibi erken bir zamanda, Osmanlı devri Türk kütüphanelerinin tarihini ortaya çıkarmayı amaçlayan bazı teşebbüsler var. Mesela Serkis Orpelyan ve Abdülzade Mehmed Tahir'in *Mahzen-i Ulûm*'un 6. cildini "merkez-i saltanat-ı seniyyede ve memâlik-i şahanede" bulunan kütüphanelerin tarihine tahsis etmeyi düşünüyorlar. Yine Mahmud Cevad İbnü'ş- Şeyh Nâfi'nin meşhur kitabı *Maârif-i Umumiye Nezâreti: Tarihçe-i Teşkilât ve İcrâatı* adlı eserin 2. cildi İstanbul Kütüphaneleri Tarihçesi olarak tasarlanıyor. Ancak bu iki proje de yayınlanmadan kalıyor.

Cumhuriyetten sonra bir gelişme olmuyor mu?

Cumhuriyetten sonra biraz daha hareketlendiğini söyleyebilirim. Mesela Türkiye'de matbaacılık ve gazetecilik üzerine çalışan Selim Nüzhet Gerçek kütüphaneler tarihiyle de ilgilenmiş. Ancak vefatı sebebiyle bu konuda bir çalışma yapamamış. Makale türünde bazı çalışmalar yapılmış. Prof. Dr. Süheyl Ünver ile Dr. Müjgan Cunbur'un Türk kütüphanecilik tarihi üzerine çok değerli makalelerini burada mutlaka zikretmeliyim.

Peki siz kütüphaneler tarihini yazarken hangi kaynaklardan faydalandınız?

Söylediğim gibi Osmanlı kütüphaneleri konusunda müstakil bir çalışma yoktu. Tabii beni uzun sürecek bir arşiv ve kütüphane çalışması bekliyordu. Osmanlı İmparatorluğunda sosyal hizmetler hayır sahipleri tarafından kurulan vakıflar vasıtasıyla yürütülüyordu. Bu vakıflar, bir insanın doğumundan ölümüne kadar hayatının her safhasında duyabileceği ihtiyaçlara cevap verebilmek gayesiyle kurulmuştu. Medreselerde müderris ve öğrencilerin, mahallelerde de mahalle halkının kitap ihtiyaçlarını karşılamak için yapılmış kitap ve kütüphane vakıfları da bulunuyordu. Bu kütüphaneler ilk devirlerde ya cami, türbe, tekke gibi müstakil bir hayır kurumunun içinde veya karakteristik Türk ve Müslüman şehirlerinin teşkilinde ve sosyal ve ekonomik hayata yön vermede önemli bir yeri olan imaret tesislerinde kurulmuşlardı. Daha sonraki yüzyıllarda da aynı gayeye yönelik, yine bir vakıf kuruluşu olan müstakil kütüphaneler ortaya çıkmıştır. Yani Osmanlı devri Türk kütüphaneleri, karşımıza bir vakıf kuruluşu olarak çıkmaktadır. Bundan dolayı da bu konuda yapılacak herhangi bir çalışma da birinci derecede vakıflarla ilgili vesikalara dayanmak zorundaydı. Bir vakıf kuruluşunu incelerken ilk başvurulacak kaynak vakfiyesidir. Vakfiyelerin genellikle orijinalleri mütevellilerin elinde olurdu. Bunların tasdikli birer suretleriyse arşivlerde muhafaza edilirdi. Bu yüzden kitap ve kütüphane vakfiyelerini tespit için Vakıflar Genel Müdürlüğündeki vakfiye defterleri ile şer'i siciller arşivinde bulunan çeşitli mahkemelere ait kayıtlarını taradım. Bunun yanında bazı vakıfların orijinal vakfiyelerinin mevcut olup olmadığını tespit etmek için de Topkapı Sarayı Arşivi, Başbakanlık Arşivi

ve çeşitli kütüphanelerde araştırmalar yaptım. Bu çalışmaların sonucu kütüphanelerle ilgili yüzlerce vakfiye tespit ettim.

Ana kaynağınız vakfiyelerdi o halde…

Öyleydi ama tabii sadece vakfiyelere güvenmenin bazı sıkıntıları var. Çünkü vakfiyeler bir vakfın nasıl işlediğini değil, ne şekilde çalışması istendiğini gösteren belgelerdir. Bu yüzden bir vakfın nasıl işlediğini ise ancak maaş defterlerinden, muhasebe raporlarından ve vakfın idaresiyle ilgili olarak yapılan yazışmalardan çıkarmak mümkün oluyor.

Bu belgeler hangi arşivlerde hocam?

Şimdiki Cumhurbaşkanlığı, o zamanki adıyla Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde. Maliyeden Müdevver Defterler tasnifinde bulunan 20 bin civarındaki defter arasından kütüphanelerle ilgili kayıtlar ihtiva etmesi muhtemel olan muhasebe ve evkaf vazife defterlerini taradım. Kütüphane personelinin tayini, azli ve çıkan anlaşmazlıkların çözümlenmesi ile ilgili kayıtlar için de ruûs defterlerinden yüz tanesini gözden geçirdim, aynı arşivde bulunan Cevdet-Maarif, Cevdet-Evkaf ve İbnülemin-Evkaf bölümlerindeki vesikaları taradım. Tahrir defterlerinde de bazen kitap listeleri verildiği bilindiğinden çeşitli bölgelere ait tahrir defterlerini inceledim. Topkapı Sarayı Müzesi Arşivindeki Selâtin Evkafı ile ilgili yazışmalar taranırken vakıfların işleyişi, kitap sağlama ve bazı kütüphanelerin kuruluşu gibi konularda aydınlanmamızı sağlayacak önemli belgeler buldum. Ayrıca bu arşivde bulunan bazı kitap listeleri Osmanlı vakıf kütüphanelerindeki kataloglama çalışmaları hakkında bilgi edinmemizi sağladı. Birkaç kütüphane kataloğuna arşivlerde rastladıysam da bu tür eserler genellikle kütüphanelerde bulunuyordu. Kütüphaneleri tarayarak incelediğim devre ait katalogları tespit ettim. Ayrıca İstanbul Şer'iyye Sicilleri Arşivi ve İstanbul Belediye Kütüphanesi (şimdiki Atatürk Kitaplığı) Muallim Cevdet Bölümünde bulunan defterleri de inceledim. Basılı kaynaklar arasında Taşköprizade'nin *Şakâ'ik-i Nu'maniyye* adlı eserinden ve zeylinden özellikle Osmanlı ilim hayatı ve ilmiye sınıfına mensup kimselerin kurdukları kütüphanelerle ilgili olarak bilgi edinme hususunda yararlandım. Batılı yazarların Osmanlı İmparatorluğuyla ilgili müşahedelerine yer veren seyahatnamelerde zaman zaman kütüphanelere de temas edildiği için bu tür kaynakları da taradım. Cumhuriyetin ilk yıllarında Anadolu'nun çeşitli bölgelerinde başlayan kültürel çalışmaların bir ürünü olan şehir tarihlerini de gözden geçirdim.

Oldukça yoğun bir araştırma ve tarama süreci hocam…

30-40 yıllık bir çalışma… Ama yine de "Tamam, oldu" diyemiyorum. Çünkü ülkemizde yapılan bu tür çalışmalarda siz hem işçi, hem kalfa, hem mühendis hem de mimar olmak zorundasınız. İşe sıfırdan başladığınız, binlerce belgeyi taramanız ve değerlendirmeniz gerektiği için genellikle ömrünüz kalfalıktan öteye geçmeye imkan vermiyor. Ortaya ancak binanın kara yapısını koyabiliyorsunuz. Batıda aynı konuyu çalışan bir meslektaşınız ise size göre çok daha avantajlı bir konumda çalışmasına başlıyor. Mesela Batılı bir araştırmacı yayınlanmış olarak 11. yüzyıldaki bir manastır kütüphanesinden ödünç kitap almış kişilerin listesine, 13. yüzyıldaki bir kütüphanenin ödünç verme esaslarına, Canterbury'deki bir kütüphanenin 1375'te hazırlanmış kataloğuna kolayca ulaşabiliyor. Eğer kitap ticareti çalışıyorsa Padua'da 1485 yılında yapılan bir kitap müzayedesinde kitap alanların aldıkları kitapları ve bunlara ödedikleri miktarı müzayede kataloğunda bulabiliyor. Ya da bir müstensihin 15. yüzyılda hangi tür yazının satırını kaça yazdığını ve yazı örneklerini evinin kapısına astığı listede görebiliyor. Bu şartları düşündüğünüzde Osmanlı kültür tarihi çalışmalarında bir monografi hazırlamanın zorluğu daha net bir şekilde görünür. Yani hem alandaki malzemenin ortaya konulup işlenmemiş olması hem de öncü çalışmalar bulunmaması gibi esaslı problemler bu tür monografileri hazırlamak isteyen akademisyenlerin yüzleşmesi gereken zorluklar. Üstelik benim tek başıma yapmaya çalıştığım işi Batılı meslektaşlarım yüzlerce kişinin alana yaptıkları katkılardan yararlanarak yapıyorlar ve layıkıyla da yapıyorlar. Ben mesela sadece kataloglarla ilgili 30-40 sayfalık bölümü yazmak için birkaç sene, bulduğum katalogları inceledim.

Kütüphane tarihiyle ilgili ilk çalışmanız 1988'de yayınlanıyor.

Osmanlı vakıf kütüphaneleri tarihinin bir bölümünü ele alan bir çalışmaydı o. Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Kültür Merkezince yayınlanan *Türk Kütüphaneleri Tarihi II: Kuruluştan Tanzimat'a Kadar Osmanlı Vakıf Kütüphaneleri.* Aslında bu eser 3 cilt olarak tasarlanmıştı ama başka müelliflerce hazırlanacak birinci ve üçüncü cilt yazdırılamadığı için kurumun teşebbüsü akim kaldı. Benim kitabım da araştırmacılar tarafından birinci ve üçüncü cildi aranan ama bir türlü bulunmayan "garip" bir kitap oldu. 2008'de ilk kitaptan çok farklı olan *Osmanlı Vakıf Kütüphaneleri* yayınlandı. Bu tarihten sonra aynı konu üzerindeki çalışmalarımı sürdürdüm. Arşivlerde yaptığım yeni taramaları ekleyerek, konuyla ilgili literatürü güncelleyerek ve yeni bölümler ilave ederek 2015'te bu eserin *Osmanlılarda Kütüphaneler ve Kütüphanecilik* adıyla yeni baskısı yapıldı. Onun da güncel ve genişletilmiş baskısı 2020'de yapıldı. Ben her baskıda yeni ulaştığım bazı belge ve bilgilerin yardımıyla geçmiş baskılarda yaptığım hataları ve fark ettiğim eksiklikleri gidermeye çalışıyorum.

Peki kitabınızda Osmanlıdaki bütün kütüphaneler var diyebilir miyiz?

Bütün bu çabalarıma rağmen bunu söylemek çok mümkün değil. Zira bu kütüphanelerin kuruluşlarını gerçekleştiren vakfiyelerin bir kısmı resmî kayıtlara geçirilmemiş, bir kısmı ise günümüze ulaşamamış. Bazıları da zaman içinde bir iz bırakmadan kaybolmuş.

Buradan kütüphane tarihine girelim istiyorum artık. Osmanlılar "kütüphane"den bugün bizim anladığımızı mı anlıyorlardı?

Belgelere baktığımızda tarihi gelişimi içinde kütüphane sözcüğü farklı koleksiyonu, teşkilatı ve işleyişi olan kurumlar için bir ayrım yapılmadan kullanılmış. II. Murad devri vezirlerinden Saruca Paşanın Gelibolu'daki medresesinin bir odasındaki bir rafa konmuş, herhangi sorumlusu olmayan 19 cilt kitap koleksiyonu da kütüphanedir, I. Mahmud'un Aya-

sofya'da kurduğu titizlikle hazırlanmış kataloğunda yer alan 4 bin civarında bir kitap koleksiyonuna, geniş bir kütüphaneci kadrosuna ve müstakil bir mekana sahip kütüphanesi de bir kütüphanedir. Bu bakımdan her dönemde kütüphane denildiğinde farklı oluşumlar göz önüne getirilmelidir.

Osmanlılarda kütüphanenin tarihini ilk dönemden itibaren takip edebiliyor muyuz?

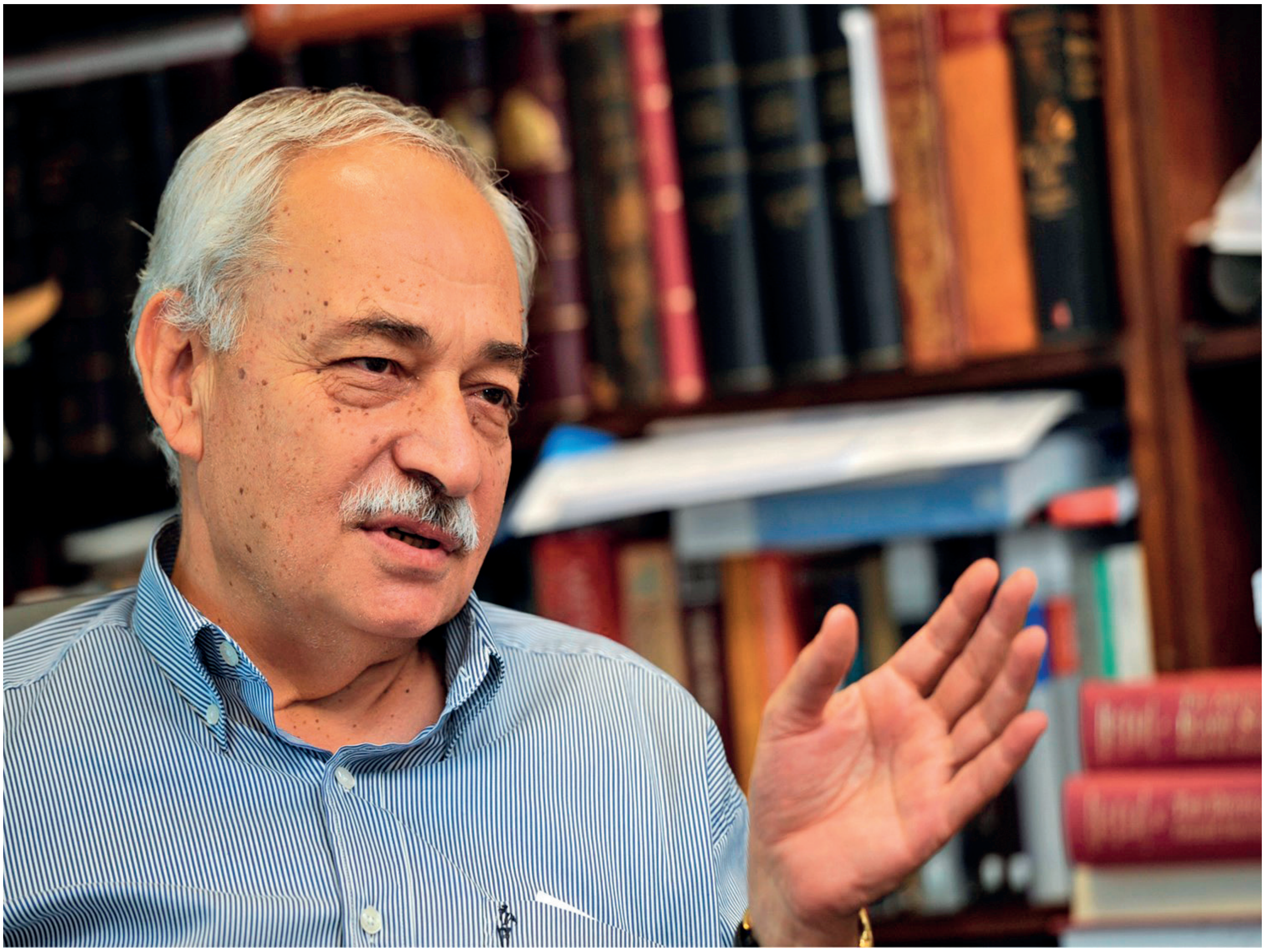
Biliyorsunuz Osmanlıların kuruluş döneminin siyasi tarihini ve kronolojisini bile kesin çizgilerle tesbit etmek çok mümkün değil. Dolayısıyla ilk dönem için kütüphanelerden söz etmek mümkün değil. Orhan Gazi'nin İznik fethinden sonra burada Osmanlıların ilk medresesi kuruluyor. Şüphesiz bu medreseyle birlikte öğretim için gerekli olan bazı kitaplar da temin edilmiştir. Fakat dönemin anlayışına göre bir kitap dolabından ya da kitap için ayrılmış bir odadan söz edebilmek için bir kayıt yok şu an elimizde. Bu devirde kurulan diğer medreselerde de kütüphane olduğuna dair bilgiye sahip değiliz. Asıl kitap birikiminin başladığı dönem I. Murad dönemi. Çünkü Osmanlı topraklarına diğer beyliklerden hem ulema akını hızlanıyor hem de ilim hayatında yavaş yavaş bir gelişme görülüyor. Ayrıca bazı Osmanlı âlimleri de o devrin ilim merkezlerine giderek bilgilerini artırmaya çalışıyorlar. Bu seyahatler neticesinde gelişen ilim alışverişinin yanında Anadolu'ya bilhassa Şam, Mısır, Maveraünnehr ve Horasan'dan bir kitap akımı da başlıyor. Mesela Molla Fenârî Mısır'a gidip bir süre öğrenim gördükten sonra tekrar Anadolu'ya dönüyor. Muhtemelen yaptığı ilmî seyahatlerde kütüphanesini de zenginleştiriyor. Öldüğünde geride 10 bin ciltlik bir koleksiyon bıraktığı naklediliyor kaynaklarda. Bunun yanında Osmanlı medreselerinden yetişen ilim adamlarının da bu devirde eser vermeye başlamaları ve bu eserlerin kopyalarının meydana getirilmesiyle de artık Osmanlı ülkesinde bir kitap birikiminin başladığını görüyoruz. Ancak bütün bu müsbet gelişmelere rağmen I. Murad devrinde kurulan öğretim kurumlarında ve ibadet yerlerinde bu kitaplardan oluşan koleksiyonların varlığından söz edebilmemizi sağlayacak ne tarihi bilgilere ne de vesikalara sahibiz. Üstelik bu dönemde Bursa ve İznik gibi şehirler birer ilim merkezi haline gelmiş, buralara Anadolu dışındaki ve içindeki ilim merkezlerinden büyük bir ulema göçü başlamıştı.

Bu o dönemde kütüphane kurulmadığına işaret edebilir mi?

Bunu bir kütüphane teşkil edecek sayıda kitap bulunmamasıyla ve bunun tabii bir neticesi olarak da böyle bir görev için herhangi bir tayinin yapılmamasıyla izah edebiliriz. Mesela *Şakâ'ik*'te nakledilen bir kayda göre o dönemde öğretim kurumlarında halen kitap sıkıntısı çekildiğini öğreniyoruz. Taşköprîzade anlatıyor: Molla Fenârî'ye kadar medrese talebeleri cuma ve salı günleri tatil yapıyorlarmış. Molla Fenârî bu tatil günlerine pazartesini de eklemiş. Çünkü medrese talebeleri o devirde büyük bir şöhret kazanan Sa'deddin Teftâzânî'nin eserlerini okumak istemelerine rağmen satın almak için bu eserlerin nüshalarını bulamamışlar ve kendi kitaplarını yazmaya başlayıp da vakitleri yetmeyince Molla Fenârî tatil günlerini üçe çıkarmış.

Molla Fenarî gibi büyük bir koleksiyona sahip başka âlimler var mı?

Elbette var. Mesela *Meşâirü'ş-Şuarâ* müellifi Âşık Çelebi'nin dedesi Osmanlı âlimi Müeyyedzade'nin özel kütüphanesi büyük bir kütüphaneymiş. Mükerrerleri dışında 7 bin cilt

eserden oluştuğunu yazıyor kaynaklar. Hatta koleksiyondaki eserlerin bazıları görülmek şöyle dursun, adları bile duyulmamıştır deniliyor.

7 bin kitap çok değil mi o dönem için hocam?

Kaynakların verdiği rakam biraz mübalağalı görünüyor, evet ama Topkapı Sarayı Arşivindeki bir defter incelendiğinde Müeyyedzade'nin, devri için gerçekten çok zengin sayılabilecek bir kitap koleksiyonu olduğu anlaşılıyor.

Vakıf kütüphanelerinin kuruluşundan devam edersek....

Yıldırım Bayezid zamanında kurulan medreselerin bazılarında kütüphane olduğunu biliyoruz. Ancak Bursa'nın Timur istilasına uğraması sonucunda muhtemelen birçok kitap ve kütüphane yok olmuştur. Çelebi Mehmed dönemindeyse ilmî müesseselerde kütüphanenin varlığını gösteren tek kayıt, Merzifon'da 1417'de tamamlanan Çelebi Mehmed Medresesindeki kütüphaneye ait. Ayrıca bazı eserlerdeki temellük kayıtlarından da Çelebi Mehmed'in özel bir kütüphanesi olduğunu anlıyoruz. Tabii II. Murad devrinde sağlanan siyasi birlikle kurumların istikrara kavuşmasından ve özellikle Edirne'nin hükümet merkezi olmasından sonra Osmanlı kültür hayatı canlanmıştır. İlim ve fikir hareketleri bu hükümdar devrinde büyük bir gelişme göstermiş, bu kütüphane sayısına da yansımıştır. Kuruluş devri kütüphanelerinin genellikle medrese veya camilerde hizmet verdiğini görüyoruz. İstanbul'un fethiyle birlikte de devlet bir imparatorluğa dönüşmeye başlamış ve başta payitaht İstanbul olmak üzere imparatorluk coğrafyasının pek çok yerinde kütüphaneler kurulmuştur.

Evet, buradan sonrası yüzlerce sayfalık bir tarih... Meraklılarını *Osmanlılarda Kütüphaneler ve Kütüphanecilik* kitabınıza yönlendirelim. Şuradan devam etmek istiyorum: Vakıf kütüphanelerinden kimler istifade edebiliyordu?

Bu kütüphaneler, kuruluş yıllarından 18. asrın sonlarına kadar medrese öğrencilerine ve ulema sınıfına hizmet etmek üzere şekillendirilmişti. Koleksiyonlarının genellikle dinî ilimlerle ilgili eserler ve ders kitaplarından oluşması, ayrıca medreselerin içindeki bir odada veya medresenin bitişiğinde bulunan bir mekanda bulunmaları da bunu gösteriyor. Ayrıca bu kütüphanelere ait vakfiyelerdeki de "umum talebe-i uluma, mütalaasına ehil olan ulemaya, intifa eden talebe-i uluma" şeklindeki ifadelerden hedef okuyucu kitlesinin daima ulema sınıfı ve talebeler olduğunu görüyoruz.

Halk bu kütüphanelerden istifade edebiliyor muydu?

Bu kütüphanelerdeki koleksiyonlar neredeyse tamamen Arapça eserlerden oluşuyordu. Dolayısıyla halktan birinin, hem dil problemi dolayısıyla hem de kitapların bulunduğu çoğu mekanların umuma açık olmaması sebebiyle, herhangi bir yasak olmasa da istifadesi bahis konusu olamazdı. Kütüphanelerin açık olduğu saatler de bu konuda önemli bir engel...

Çalışma saatleri nasıldı?

Düzenli çalışan vakıf kütüphaneleri bile öğleden birkaç saat önce açılıyor ve güneş batımından bir saat önce kapanıyordu.

Bunlar medreselilerin istifadesi için kurulmuş. Hedef kitlenin halk olduğu kütüphaneler yok mu peki?

15. ve 16. yüzyıllarda mahalle halkının veya cami cemaatinin istifadesi göz önünde bulundurularak kurulmuş birkaç kütüphane var. Ben bunları halk kütüphanelerinin ilk örnekleri olarak adlandırabileceğimizi düşünüyorum.

Nerede kurulmuşlar?

Bir tanesini Bursa'da Timurtaş Paşanın oğlu Umur Bey kuruyor. Şehrin doğusunda Akçardak denilen yerdeki caminde. Umur Bey, bu kütüphanedeki koleksiyonu, cami cemaatinin istifadesi için bilinçli bir şekilde oluşturmuş. Umur Bey, vakıfları için Nisan 1440 tarihinde hazırlattırdığı Arapça vakfiyesinde, camiye vakfettiği kitapları iki bölüm altında toplamış. Birinci bölümde Arapça eserler var. Bu bölümdeki 7 eserden ikisi hadis, biri fıkıh, dördü de tıpla ilgilidir. Cami koleksiyonuna tıpla ilgili 4 eser konulması oldukça dikkat çekici. Bizi asıl ilgilendiren "Kütüb-i Türkiyye" başlığını taşıyan bölümdeyse 25 kitap (41 cilt) var. Bu eserlerden bir kısmı meşhur Kur'an tefsirlerinden bazılarının Türkçe tercümeleridir: *Tefsir-i Ebu'l-Leys*, 4 cilt; *Tefsir-i Necm Dâye*, 5 cild. Koleksiyonda tasavvuf ve va'z ve nasihatla ilgili *Tezkiretü'l-Evliyâ, Şir'atü'l-İslâm, Zikrü'l-Mevt, İksir-i Sa'adet, Mirsâdü'l-İbâd, Sirâcü'l-Kulûb, Bidâyetü'l- Hidâye* ve *Va'znâme* adlı eserler bulunuyor. İslâm tarihiyle ilgili de dört eser var: *Kısasu'l-Enbiyâ, Siyer-i Nebi* (6 cilt), *Tarih-i Taberî* (4 cilt), *Futûh-ı Şâm*. İki ciltlik diğer bir *Fütûh-ı Şâm* nüshasının yanında ise bu eserin Farsça olduğu belirtilmiş. Koleksiyonda *İskender-nâme, Dîvân-ı Aşık, Merzuban-nâme* gibi Türk edebiyatının ilk devir ürünlerinden birkaç kitap da var. Tıpla ilgili de bir ciltlik *Tıbb-ı Nebî* ve rüya tabirleriyle ilgili *Ta'bir* adlı eserler bulunuyor. Vakfiyeden anlaşıldığına göre Umur Beyin hedeflediği okuyucu kitlesi cami cemaatidir. Şöyle diyor vakfiyede: "[Umur Bey] Vakfiyede tafsilatlı bir şekilde yazılan Türkçeye tercüme edilmiş kitapların camiye konulmasını ve bunlardan cami cemaatinin istifade etmesini istedi."

Umur Bey, ilkinden 16 yıl sonra, düzenlettiği ikinci vakfiyesinde ise genel bir ifade kullanmış ve kitaplarının istifade edebilecek herkese verilmesini istemiştir. Ayrıca bu vakfiyesinde hem kitap sayısının hem de koleksiyondaki Türkçe kitapların sayısının arttığını görüyoruz. Türkçe kitaplar arasında Türkî ma'nâlu *Mushaf, İskender-nâme* (28 mücelled), Ahmedî Nazmı Tıb (1 mücelled), *Ferhenk-nâme* (3 mücelled), *Sindbâd-name* (2 mücelled), İbn Baytar, *Baytar-nâme*, *Kâmilü's-Sınâ'a, Vikâye, Divân-ı Şeyhî, Divân-ı Kemâl* gibi eserler var. Bütün bu tablodan Umur Beyin Bursa'da kurduğu kütüphanesinin gerek koleksiyon gerekse hedeflediği okuyucu kitlesi bakımından bir halk kütüphanesi görünümünde olduğunu düşünüyorum.

Birkaç kütüphane demiştiniz. Başka nerede var bu tür kütüphaneler?

Bursa'da bir tane daha var. Bir mektep hocası olan Pir Ahmed Çelebi'nin yaptırdığı mektepteki kütüphanesi de, koleksiyonundan anlaşıldığına göre, ulema ve medrese öğrencilerinin yanında mahalle halkının istifadesi de göz önünde bulundurularak kurulmuştu. Pir Ahmed Çelebi 1546'da düzenlettirdiği vakfiyesinde bu kütüphaneye koyduğu 33 cilt kitabın isimlerini veriyor: *Kur'ân Tefsiri* (4 cilt), *Kuduri Tercümesi* (kadim Türkçeyle, yani Tatarca yazılmış, 2 cilt), *Muhammediye, Şir'atü'l-İslâm, Ferec Ba'de'ş-Şidde, Leyla ve Mecnun* (Hamdullah Hamdi'nin), *Mevlid, Risâle* (Sultan Murad'ın şâirlerinden Ahmed-i Dâ'î'nin), *Hüsrev ü Şîrîn* (Şeyhi'nin), *Târih-i Taberî* (2 cilt), *İskender-nâme* (nesir), *Süleymân-nâme, Siyer-i Nebî, Fütûhu'ş-Şâm, Tercümet-i Ferâyiz*, içinde Mekke, Medine ve Kudüsle ilgili hikâyelerin olduğu bir kitâb, *Gülşen-i Râz,* Süleyman *Mevlid*'i ve *Güzîde* gibi Türkçe eserler. Ayrıca vakfiyede, mahalledeki caminin imamının kitapları isteyenlere birer birer vermesi hususunda önemli bir kayıt da var.

İkisinin de Bursa'da olması ilginç. Payitahtta hiç bu kütüphanelerden yok mu?

16. yüzyılın sonlarında İstanbul'da bu tür bir kütüphane tespit ettim. Peremeciler Kethüdası Mahmud Beyin Cihangir Camiindeki kütüphanesi mahalle halkına hizmet vermek üzere tesis edilmiş. 1593 tarihli vakfiyesinden Mahmud Beyin mahalle halkının ve cemaatin ihtiyaçlarını düşünerek bir koleksiyon oluşturduğunu anlıyoruz. Koleksiyondaki kitapların birkaçı hariç hepsi Türkçe ve halk hikayeciliğinin ürünü, dinî, lâ-dinî eserler.

Ödünç alınabiliyor mu bu kitaplar?

Evet, ödünç süresi de bir ay. Böyle bir süre ile sınırlandırmasının sebebi kitaplardan mümkün olduğunca çok kişinin istifade edebilmesini sağlamak olmalı. Ayrıca Mahmud Bey, koleksiyonunun yoğun olarak kullanılacağını ve bazı kitapların kullanılamayacak hale geleceğini veya kaybolabileceğini düşünerek bu kitapların yerine vakfın geliriyle yenilerinin alınmasını istemiş. Bu tür bir kütüphanenin 17. asrın başlarında Balkanlarda da kurulduğunu görüyoruz. Kaçanikli Mehmed Paşa Üsküp'te türbesinde kurduğu kütüphanenin zaviyesinde bulunan dervişlerin yararlanabilecekleri eserler olmasına dikkat etmiştir. Bu eserlerin çoğu dil ve konu bakımından halkın da yararlanabileceği eserlerdir.

Peki sonraki dönemlerde böyle kütüphaneler çıkmıyor mu karşımıza?

Maalesef müteakip asırlarda mahallelerde kurulmuş ve halka hitap eden bu tür kütüphanelere pek rastlamıyoruz. İstanbul'un çeşitli mahallelerine yayılmış tekkelerdeki küçük koleksiyonlarda halkın yararlanabileceği bazı kitaplar vardı. Muhtemelen halk buralardan istifade ediyordu. Ancak tekkeler de genel halk kitlesine değil belli bir kesime hitap ettiklerinden bu yararlanma sınırlı olmuştur. 18. yüzyıldan itibaren müstakil kütüphanelerin ortaya çıkışı ve kütüphanelerdeki kitap mevcutlarının çoğalmasıyla birlikte dahi halkın buralardan istifadesi mümkün olmuyor. Çünkü dinî ilimler yanında daha çok tarih, edebiyat ve bazı temel bilimlerle ilgili belli bir ilmî seviye gerektiren eserler var bu kütüphanelerde.

OSMANLIDAN CUMHURİYETE KÜTÜPHANELERİN DÖNÜŞÜMÜ

R. TÛBA KARATEPE

İSMAİL E. Erünsal'ın *Osmanlılarda Kütüphaneler ve Kütüphanecilik*[1] kitabını okuduğunuzda kütüphanelerin ve kütüphane yönetiminin tarihini en ince ayrıntısıyla öğrenebilirsiniz. Kitabın dipnotlarının ve kaynakçasının izinden giderseniz, işaret edilen, düzeltilen, kıymetine dikkat çekilen yayınları bu ikazların ışığında okursanız çok şey öğrenebilirsiniz. Sonunda da Osmanlının kütüphane tahayyülü zihninizde canlanmaya başlar.

Vakıf kütüphanelerini, günümüzün kütüphanecilik anlayışıyla değerlendirmemiz ve buna bağlı sınıflandırmamız mümkün değildir. Ancak kuruluş amaçları ve koleksiyonlarına bakarak günümüzdeki türlerle benzerliklerini kurabiliriz. Kitabın ortaya çıkışından okunuşuna kadar farklı bir gelenek ve anlayış sözkonusudur. Bu kütüphanelerdeki kitapların müelliflerinin kim olduğu, kimler için yazıldığı, okur kitlesi, kimler tarafından hangi saiklerle çoğaltıldığı, şerhler ve haşiyelerle nasıl farklı bir ilim geleneğinin ortaya çıktığı; "bilginin" ya da daha doğru bir ifadeyle ilmin yayılmasındaki katkılarını ve buna benzer pek çok hususu dikkate almak gerekiyor.

Osmanlı İmparatorluğunda değişimin başladığı Tanzimat sonrası için Erünsal, şöyle bir değerlendirme yapıyor:

"Yenileşme döneminde vakıf kütüphaneleri sadece medrese öğrencilerinin ve klasik İslam ilimleri üzerine araştırma yapacak kimselerin başvurduğu bir kurum haline gelmiş ve imparatorlukta medreselerin eski

① Yıldız Sarayından İstanbul Üniversitesine intikal eden ve Nadir Eserler Kütüphanesinde bulunan kitaplığın eski bir fotoğrafı.

önemini koruyamaması, genellikle bu kurumların öğrencilerine hitap eden vakıf kütüphanelerinin de önemini azaltmıştır."[2]

Tanzimat döneminde eski-yeni veya geleneksel olan-olmayan ikiliğini, kütüphaneler alanında da görmek mümkündür. Bu dönemde bir yandan vakıf kütüphaneleri varlıklarını, değişmeye başlayan rolleriyle sürdürürken bir yandan da yeni kütüphane türleri ortaya çıkmıştır. Yeni kütüphaneler önce değişmek ve yeniliğe ayak uydurmak maksadıyla kurulan farklı seviyelerdeki okullarda ve derneklerde karşımıza çıkar. Değişen çok şey vardır: Okuyucu profili ve bu profilin ihtiyaç duyduğu ya da arzuladığı kitaplarla dolu kütüphaneler.

Eğitimde girişilen reformlarla okul sisteminin değişimi ve okullaşma oranının yükselişi, yeni siyasi fikirlerin propagandasını yapan gazete ve dergilerin artışı, bize artık farklı bir kullanıcıyı işaret etmektedir. Bu yeni tip okuyucular, hızla gelişen yayıncılığın yeni ürünlerini ve Avrupa ülkelerinden gelen kitapları bulabilecekleri "okuma mekanı olarak kütüphane"lere kavuşana kadar kaçınılmaz olarak evlerindeki kişisel kütüphanelerini geliştirmeye yönelmiştir. Romanlara konu olan, muhtevasıyla "Batılı" veya "Doğulu" karakterlerin tarif edildiği bu ev kütüphaneleri, dönemin aydınları için aynı zamanda bir prestij kaynağıdır. Hayat şartları yüzünden kütüphanelere gidemeyen ama babalarının, eşlerinin veya kendi kütüphanelerinde "kitap okuyan kadınlar", kitabı sadece eğitim ve keyif almak amacıyla değil, aynı zamanda gerçek hayattan kaçış için de okudular.

Artık kitap hâlâ "herkes" için olmasa da belli bir kesimin, eskisinden farklı amaç ve belki de heyecanla okuduğu ve aydınlar, eğitimciler, yazarlar veya uzmanlar tarafından önemle üzerinde durulan bir bilgi taşıyıcısıydı. Kütüphaneler de bu kitaplara ulaşabileceğimiz mekanlardı. Artan ihtiyacı karşılamada kütüphanelerin gerçekçi bir işlev üstlenebilmesi için uzun bir sürece yayılmış, ciddi bir değişim geçirmeleri gerekiyordu. Değişimin merkezi imparatorluğun başkenti İstanbul'du.

Yenileşme döneminde Osmanlı kütüphanelerinin koleksiyonları yazma kitaplardan basma kitaba doğru yönelmiş, satınalma ya da bağış yoluyla sağlanan Türkçe, tercüme ya da Avrupa dillerinden kitaplarla gazeteler, dergiler, hatta kitap dışı malzemeler kütüphanelerde daha fazla yer almaya başlamıştır. Batı örnekli okulların ve cemiyetlerin kurulması devletin idari teşkilatında yapılan değişiklikler, yabancılara sağlanan eğitim haklarıyla kurulan yabancı okullar, kendi kütüphanelerini de ortaya çıkartmıştır.

Yine bu dönemin bir özelliği olarak, kurulan bu kütüphanelerin bazen içinde yer aldıkları kurumu işaret eden (Darülfünun Kütüphanesi gibi) bazen sürdürülemese de yeni bir türü, belki de arayışı ifade eden (Kütübhane-i Umumî gibi) bazen de ismin ifade ettiği işlev yerine (Bursa Millî Kütüphanesi gibi) siyasi bir amacı somutlaştırmak için verilmiş, hatta kimilerinde binaların üzerine asılı kitabelerle ifşa edilen "isim"leri vardır. Vakıf kütüphaneleri ise genellikle vâkıfının/bânisinin veya içinde yer aldığı eğitim veya ibadet kurumunun ismiyle anılırdı.

Kuruluşlarıyla birlikte "kanunname" veya "nizamname" adıyla hazırlanan ve kimilerinde bazı maddelerin neredeyse aynen alınıp ilgili kütüphaneye uyarlandığı yönetmelikleriyle bu kütüphanelerin nasıl işleyecekleri resmî olarak kayıtlara geçirilmiştir.[3] Bu yönetmeliklere ne kadar uyulduğunu kesin olarak söylemek zordur. Ama sanki hepsinin hazırlanmasında bir heyecan, belki bir telaş ve yeni oluşturulanın kullanılması ve korunması için bir çaba seziliyor.

Hafız-ı kütüblüğü ulema sınıfına ait bir meslek şeklinde tarif eden Erünsal,[4] bunun koleksiyonların yapısına bağlı olarak kaçınılmaz olduğunu, bu sebeple de vakfiyelerde kütüphaneci olma şartı ifade edilirken her zaman bu hususun belirtilmediğini yazar. Osmanlı hafız-ı kütüblerini konu alan bir araştırmada kütüphanelerin yer aldığı kurumlardaki diğer görevlilerle maaşları mukayese edildiğinde -istisnalar olmakla birlikte- hafız-ı kütüblerin genellikle düşük ücretlerle çalıştıkları anlaşılmaktadır.[5] Yeni kurulan kütüphanelerde 'kütüphane müdürü', 'kütüphane memuru' gibi unvanlarla çalışan kadroların mali durumlarının pek değişmediği görülür.

Osmanlının son döneminde varlığını sürdüren, Cumhuriyet ile birlikte 1925'te çıkarılan kanunlarla Maarif Nezaretine devredilen/ kapanan, 1928'den sonra "nadir eser" veya "özel araştırma kütüphanesi" vasfı kazanan bu kütüphanelerde çalışan hafız-ı kütübler farklı kurumlarda görevlendirilmiştir.

Kütüphane koleksiyonlarının arasında, gelirleri azaldığı için kapananlar, başka kütüphaneye devredilenler, ihmal edilenler, kötü şartlarda saklananlar veya başka sebeplerle zarara uğrayanlar olsa da pek çok kitap bugüne ulaştı.

Şimdi geç de olsa, bu kültür mirasının kataloglarını tamamlamak vaktidir. Zira Osmanlıların okuma serüvenini bize anlatacak, zihin dünyasını ayrıntılarıyla resmedecek araştırmalar için bu kataloglara çok ihtiyacımız var. Z

NOTLAR

1 İsmail E. Erünsal, *Osmanlılarda Kütüphaneler ve Kütüphanecilik*, Timaş, 2020. Hocanın konuyla ilgilenenlerin okuyabilecekleri diğer eserlerinin yanında artık baskısı tükenen, bu yüzden de zor bulunan iki kitabı, kütüphaneler ve kitaplar hakkında farklı dönemlere ait pek çok değerli arşiv belgesini ve matbu metni muhtevidir. Üstelik alışık olmayanlar için zor okunabilecek vesikaların, rahat okunabilir halde eski harflerle "dizgisi" yapılarak basılması, bu kitapları daha da kıymetli kılıyor: *Kütüphanecilikle İlgili Osmanlıca Metinler ve Belgeler I*, Edebiyat Fakültesi, 1982 (İkinci basım, 1990); *Kütüphanecilikle İlgili Osmanlıca Metinler ve Belgeler II,* Edebiyat Fakültesi, 1990.

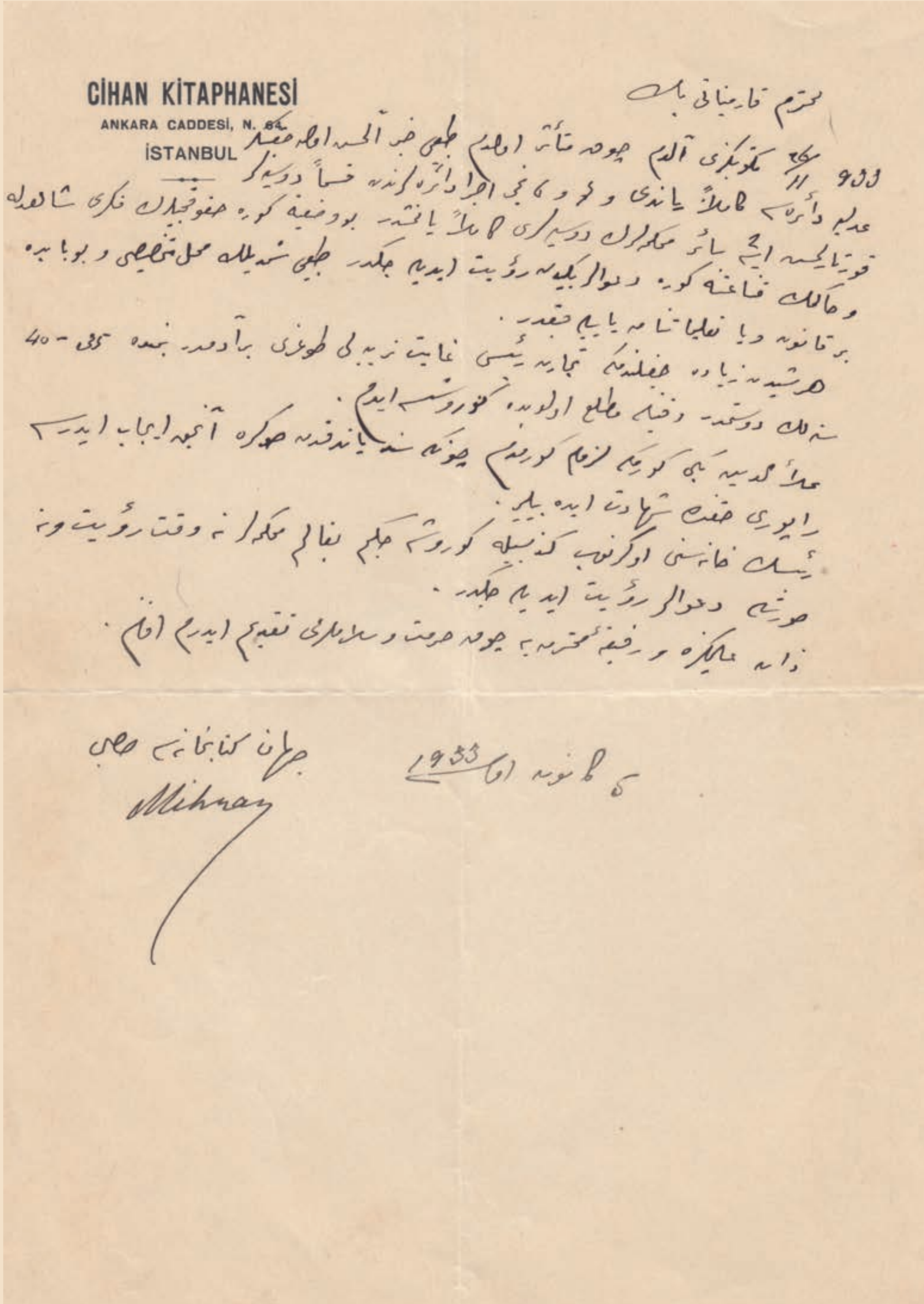
2 Erünsal, *Osmanlılarda Kütüphaneler ve Kütüphanecilik*, s. 613. Vakıf kütüphaneleri bu kitabın 589. sayfasında şöyle de değerlendirilir: "Vakıf kütüphaneleri Cumhuriyet'e kadar ve Cumhuriyet'ten sonra da toplumun belli bir kesimine hitap etme özelliğini korumuştur."

3 Bu konuda örnekler için bkz. Ekrem Tak, "Hafız-ı Kütübden Kütüphaneciye: Osmanlıdan Günümüze Bir Mesleğin Gelişimi", *Bilgi ve Belge Araştırmaları* 13, 2020, s. 81-102.

4 Erünsal, a.g.e., s. 421.

5 Mine Bilgili, "Osmanlı hafız-ı kütübleri", Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2016.

İstanbul Cihan Kitaphanesi antetli kağıdına, Karminati Beye Osmanlıca yazılmış mektup.

CİHAN KİTAPHANESİ
ANKARA CADDESİ, N. 64
İSTANBUL

محترم قارميناتی بك

1933

Mihran

Yayınevi olarak kütüphane, kütüphane olarak yayınevi

KÜTÜPHANE Mİ YAYINEVİ Mİ?

MEHMET ERKEN

KİTAPLIK ve kitap koyulan dolap, insanların kullanımı için bir odada/binada tesis edilen kitaplık gibi anlamlara sahip "kütüphane" kelimesi, 19. yüzyılın son çeyreğinden 20. yüzyılın ortalarına kadar kitap yayıncısı, kitap satıcısı, yayın dizisi gibi farklı yan anlamlar kazanmıştır. Bugün kütüphane kelimesi bu anlamlarını neredeyse tamamen yitirmiş ve tekrardan, bilinen anlamında kullanılır hale gelmiştir.

Kütüphane kelimesinin farklı anlamlar kazanması Osmanlıda matbaanın tarihi seyriyle ilişkilidir. Gelişkin bir kitap ve kütüphane kültürüne sahip Osmanlı İmparatorluğunda matbaa, 15. yüzyılın sonundan itibaren faaliyet göstermeye başlanmış fakat resmî olarak ilk matbaa 1727'de İbrahim Müteferrika tarafından açılmıştır. Kitap sayısındaki artışın ivme kazanması ise 1830'lu yıllardan sonra olmuştur. 1857'de yayınlanan matbaalar nizamnamesiyle özel matbaaların açılmasına izin verilmiş, böylece matbaa ve yayınlanan kitap sayısında çok ciddi bir artış yaşanmıştır. Bu dönemde kitap yayınlayanların büyük çoğunluğu, imparatorluğun ilk devirlerinden itibaren kitap satışı yapan sahaflardır. 1860'lı yıllara gelindiğinde yeni türlerde eser üretiminin artması, özel gazetelerin yayınlanması, yeni eğitim kurumlarının açılması, Batı ile artan entelektüel etkileşim gibi çoklu sebepler kitap sayısında artışa ve çeşitliliğe yol açmıştır.

Artan kitap arzının mevcut kitap satıcıları tarafından karşılanamaması nedeniyle kitaplar artık sadece sahaflarda değil, çayhanelerde, eczahanelerde, tütüncü dükkanlarında da satılmaya başlanmıştır.[1] Kitap dağıtımındaki bu karmaşa hali 1880'li yıllarda ortaya çıkan kitapçılar eliyle çözülmeye çalışılmış,[2] kitapçı anlamında kütüphane kelimesinin kullanımı da ilk defa bu dönemde görülmüştür.

Osmanlı yayıncılığının yenileşme dönemi olarak da niteleyebileceğimiz 1880 sonrasında açılan dükkanlar, matbaa-yayın-kitap satışı-dağıtım gibi işlevlerin tamamını kendi bünyelerinde taşımakta ve çoğunlukla kitabevi veya kütüphane adını kullanmaktadır. Arakel Matbaa ve Kütüphanesi, Cihan Kütüphanesi, Zaman Kütüphanesi bu kitabevlerinden bazılarıdır. Bu noktada altını çizmemiz gereken bir diğer husus aynı dönemde Avrupa ve Amerika'da da mesleklerin görev tanımlarının tam

anlamıyla netleşmemiş olduğudur.

Yine bu dönemde kütüphane kelimesi sadece yayınevi-kitabevini ifade etmek için değil, "kütüphane-i meşahir" örneğinde görebileceğimiz gibi yayıncıların kitap serilerini anlatmak için de kullanılmaktadır. Örneğin II. Meşrutiyet dönemi yayıncılarından Cemiyet Kütüphanesinin "Ekinci Kütüphanesi" isminde bir kitap serisi vardır.

II. Abdülhamid döneminde karşımıza çıkan ve II. Meşrutiyet döneminde çokça görmeye başladığımız kütüphane isminin kullanımı Cumhuriyetin ilanı ve harf değişikliği ile beraber azalmıştır. 1930'larda açılıp halen yayınına devam eden Remzi ve İnkılap kitabevleri, kendi isimlerini Remzi Kütüphanesi veya İnkılap Kütüphanesi olarak değil, Remzi Kitabevi ve İnkılap Kitabevi olarak belirlemiştir. Fakat Osmanlıdan Cumhuriyete intikal eden yayıncılar çoğunlukla isimlerinde bir değişikliğe gitmemişlerdir. Osmanlı son döneminde kurulup halen yayınına devam eden Saatli Maarif Takvimi yayıncısı İstanbul Maarif Kütüphanesi bunun günümüzde yaşayan bir örneğidir.

Kullanım farklarıyla ilgili olarak dönemin sözlüklerine ve kanunlarına müracaat edebiliriz. Şemseddin Sami'nin *Kamus-ı Türkî*'sinde kütüphane kelimesi özetle, "kitapların bulunduğu oda, mütalaa edilmesi için kitaplar koyulmuş/vakfedilmiş oda/bina ve kitap dolabı" anlamlarıyla karşılanmaktadır. Fakat Şemseddin Sami kitapçıların yanlış bir şekilde kendilerine kütüphane ismi vererek bu ismi suistimal ettiklerini söylemektedir. Raif Necdet'in *Resimli Türkçe Kamus*'u ise kütüphane ile kitaphane kelimelerine ayrı ayrı yer vermektedir. Kütüphane, yukarıdaki anlamla benzer bir şekilde karşılanırken kitaphane, kitap satılan mahal olarak karşılanmaktadır. Sonuçta bu iki sözlükten birinde kütüphane kelimesinin yanlış bir şekilde kitapçı anlamında kullanıldığı, diğerinde ise kütüphane yerine kitaphane şeklinde yazılarak farklı kelimelerin anlamları dile getirilmektedir. Gerçekten de yeni harflerle basılan kataloglarda kütüphane yerine kitaphane isminin kullanılmaya başlandığı görülmektedir (Tefeyyüz Kitaphanesi, Ahmet Halit Kitaphanesi gibi).

Bir adım ileriye giderek bu kelimelerin yabancı dillerdeki karşılıkları üzerinden bir değerlendirme yapabiliriz. *Redhouse* İngilizce-Türkçe sözlüğün 1856 ve 1880 baskılarında bugün kitapçı anlamı ile karşılanan *bookseller* kelimesinin karşılığı kitapçı, Kur'an satan kitapçı anlamında ise sahhaf olarak geçmektedir. *Library* ise kütüphane kelimesiyle karşılanmaktadır. Sözlüğün 1880 baskısında Türkçeden İngilizceye bölümünde "kitabcı" kelimesinin karşılığı olarak yabancı ya da genel kitapların satıcısı anlamıyla beraber *library*, yani kütüphane kelimesi de vardır. Aynı tarihli yayında, 1856 baskısında olmayan bir kelime olarak *publisher*, yani bugünkü anlamıyla yayıncı kelimesi de kitapçı ile karşılanmıştır.

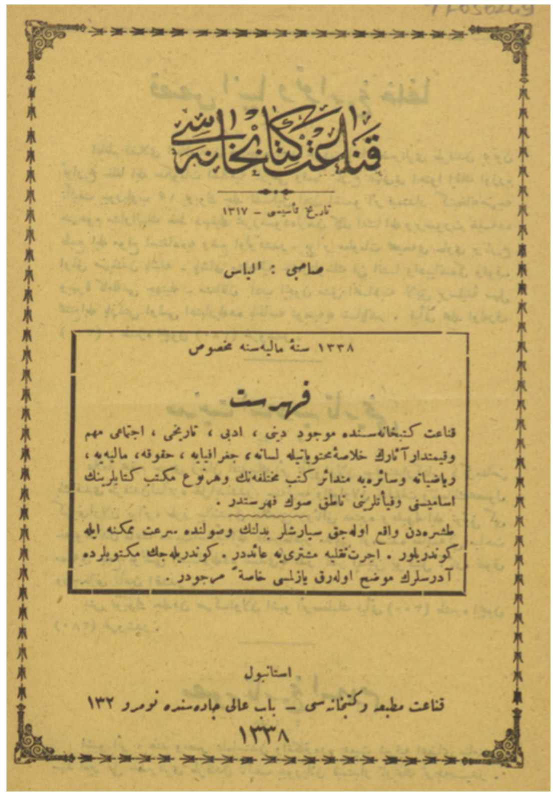
Fransızca sözlüklere baktığımızda; Şemseddin Sami 1886'da yayınlanan *Kamus-ı Fransevi*'sinde kütüphane *bibliothéque*, kitapçı *libraire*, kitapçılık-sahaflık ise *librairie* kelimesinin karşılığı olarak verilmiştir. Nâşir ise *éditeur* kelimesinin karşılığıdır. Hasan Bedreddin'in 1928 tarihli *Fransızcadan Türkçeye Küçük Kamus-ı Fransevi*'sinde de kelimelerin karşılıkları aşağı yukarı aynı şekildedir.

Sonuç olarak sözlüklerdeki anlamlar içinde bir bütünlük olmadığı, kelimenin anlamının zaman içinde değiştiği ve yazılışları benzer farklı dillerdeki kelimeler arasında anlam yönünden farklılık olduğu dikkat çekmektedir: library-libraire-librairie veya editör-éditeur gibi.

Bu noktada bakılabilecek bir diğer metin grubu kanunlardır. 1857, 1888, 1895 ve 1909 yıllarında çıkan matbaa kanunlarında kitap basımı, kitapçılar ya da matbaalar hakkında kütüphane kelimesi kullanılmamaktadır. Fakat kanun metinlerinin aksine Fatma Nur Uçar'ın belirttiği gibi 1880'lerden itibaren kütüphane kelimesi arşiv belgelerinde dahi oldukça yaygın bir şekilde kullanılmaktadır.[3]

Kitapçı, yayıncı ya da kitap serisi anlamında kütüphane kelimesini kullanan yayıncıların bir kısmı zaman zaman kitap katalogları (esami-i kütüb) bastırmıştır. Bu kataloglarda neden bu kelimenin kullanıldığına dair doğrudan bir açıklama yer almasa da katalogların tamamında yayıncılar kendilerini ilim ve irfanı yaymak sorumluluğunu yerine getiren kişiler olarak tanıtmakta, yaptıkları kitap yayınının da alelade bir ticaretten öte memleket irfanına bir katkı olduğunu vurgulamaktadır.[4]

Bu noktadan hareketle kütüphane isminin, yayınevi yahut kitap dizisi

قناعت کتبخانه‌سی
تاریخ تأسیسی – ۱۳۱۷
صاحبی : الیاس
۱۳۳۸ سنهٔ مالیه‌سنه مخصوص
فهرست
قناعت کتبخانه‌سنده موجود دینی ، ادبی ، تاریخی ، اجتماعی مهم
وقیمتدار آثارڭ خلاصهٔ محتویاتیله لسانه ، جغرافیایه ، حقوقه ، مالیه‌یه ،
ریاضیاته وسائره‌یه متدائر کتب مختلفه‌نڭ وهرنوع مکتب کتابلرینڭ
اسامیسنی وفیأتلرینی ناطق صوڭ فهرستدر .
طشره‌دن واقع اوله‌جق سپارشلر بدلڭ وصولنده سرعت ممکنه ایله
کوندریلور . اجرت نقلیه مشتری‌یه عائددر . کوندریله‌جك مکتوبلرده
آدرسلرڭ موضع اوله‌رق یازلمسی خاصةً مرجودر .
استانبول
قناعت مطبعه وکتبخانه‌سی – باب عالی جاده‌سنده نومرو ۱۳۲
۱۳۳۸

Kanaat Kütüphanesi.

anlamlarında kullanımının yayınlanan veya satılan kitaplara yüklenen anlam ile ilişkili olduğunu düşünebiliriz.

Kütüphane kelimesinin yayınevi, kitabevi ve kitap serisi anlamında kullanımının ortaya çıktığı dönem, dönemin yayın ortamı, sözlükleri, kanunları ve bu kullanımı ortaya çıkaran ve yaygınlaştıran kişilerin yazılarına baktığımızda, bu kullanımın iki sebebi olduğunu varsayabiliriz. Bunlardan biri 19. yüzyılın *Lingua Franca*'sı Fransızcanın Osmanlı toplumunda etkinliğinin artması ve zaman içinde yerini İngilizceye bırakması, bu durumun da benzer kelimelerin anlamlarında ufak oynamalara sebep olmasıdır. İkinci sebep ise yayınevi-matbaa-kitabevi sahiplerinin işyerlerini "okurları bir kütüphane gibi aydınlatacakları kurumlar" olarak düşünmeleri ve kütüphane ismini tercih etmeleridir. Z

NOTLAR

1 Johann Strauss, "İstanbul'da Kitap Yayını ve Basımevleri" çev. Erol Üyepazarcı, *Müteferrika* 1, Güz 1993, s. 8.

2 İsmail Erünsal'ın tespitlerine göre yüzyıl başında kitap satışı yapanlar sadece sahaflarken yüzyıl sonunda sahaf-kitapçılar ve kitapçılar ortaya çıkmıştır. Bkz. İsmail Erünsal, *Osmanlılarda Sahaflık ve Sahaflar,* Timaş Yayınları, 2013, s. 81.

3 Fatma Nur Uçar, "1876-1923 Yılları Arasında İstanbul'daki Kütüphane İmtiyaz Sahipleri, Kütüphaneleri ve Katalogları", Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, 2017.

4 Arakel Kitaphanesi Esami-i Kütübü, Matbaa-i Ebüzziya 1301, mukaddime; *Asır Kütübhanesi Esami-i Kütübü* (2. Baskı), Kasbar Matbaası 1306, s. 6.

TÜRKİYE YAZMA ESERLER KURUMU

FERRUH ÖZPİLAVCI

FOTOĞRAF: İBRAHIM YAŞAR

TÜRKİYE Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı 2010 yılının Aralık ayında 6093 sayılı kanunun meclisten geçmesiyle kuruldu. Kurumun temel misyonu; (1) kadim yazma ve nadir eserlerin muhafazası, (2) onarımı, (3) kataloglanması, (4) araştırmacılara sunulması ve (5) yayınlanması şeklinde ifade edilebilir. Bu görevleri icra eden ana birimler şunlardır: Yazma ve nadir eserlerin korunması ve restorasyonu vazifelerini üstlenen Şifahane ve Arşiv Dairesi; kataloglama ve yayım faaliyetlerini icra eden Çeviri ve Yayım Dairesi; okuyucu ve araştırmacılara sunulan hizmetleri düzenleyen Yazma ve Nadir Eserler Dairesi.

Başkanlık, Türkiye çapında İstanbul, Ankara ve Konya şehirleri bölge müdürlükleri olmak üzere 20'ye yakın yazma eser kütüphanesiyle hizmet vermektedir: Amasya, Ankara, Balıkesir, Bursa, Çorum, Diyarbakır, Edirne, Erzurum, Kastamonu, Kayseri, Konya, Kütahya, Manisa ve Sivas şehirlerimizdeki bağlı kütüphaneler, öğrenci ve araştırmacılara hizmet vermekte, yayınlanan eserleri okuyuculara sunmaktadır.

Başkanlığın icra ettiği en önemli görevlerden biri, yazma eser mirasımızın nadide örneklerini yayımlayarak okuyucuya sunmaktır. Kuruma yapılan yayın başvuruları yılda en az iki defa toplanan yayın kurulu tarafından değerlendirilmeye alınmaktadır. Başvurular arasından yayınlanması uygun görülen eserlerde sırasıyla şu kriterler dikkate alınmaktadır: (1) Eserin, bilim tarihinde yahut kendi sahasında çığır açıcı bir hususiyete sahip olması. (2) Yayınlanması istenen eserin nüshasının tek, kadim veya yüksek sanat değerini haiz olması. (3) Eserin, yazıldığı dilin (Türkçe, Arapça, Farsça) söz varlığına özgün katkıda bulunmuş olması. (4) Eserin, İslam-Türk medeniyetinin kurucu isimlerinden birisi tarafından kaleme alınmış olması. (5) Eserin zamanında medrese, tekke veya ortak kültür mekanlarında sıkça okunan popüler bir kitap olması. (6) Eserin kendisinin veya nüshasının bir sultan ve hükümdar için kaleme alınmış olması. Bunlara ek olarak, yayına hazırlanan eserin çeviri ve inceleme kısımlarının, yeterli özgünlük ve bilgilendiricilik vasıflarını taşıması beklenmektedir.

Bu kriterler göz önünde bulundurularak bugüne kadar araştırmacılar tarafından hazırlanıp Başkanlıkça yayınlanan eserler genel olarak beş ana seri altında toplanmaktadır: (1) Dini İlimler, (2) Bilim ve Felsefe, (3) Tarih ve Toplum Bilimleri, (4) Edebiyat ve Sanat ve (5) Tıpkıbasım serileri. Bu seriler arasından herbiri bilim, sanat ve kültür tarihimizin nadide örnekleri olan 200 cildi aşkın eser yayınlanmıştır. Yayınlarda, eserin tıpkıbasım olmasını gerektirecek hususlar bulunmadığı sürece, ana metnin kritik edisyonunun yer alması ve günümüz Türkçesine paralel neşir şeklinde çevrilmesi bir standart gereklilik olarak belirlenmiştir. Yayına hazırlanan eserlerin inceleme kısımlarında herbiri bazen bir makale, bazen bir kitap olacak kadar zengin içeriğe sahip giriş bölümlerinin olmasına önem verilmektedir. Yayınlarda, zengin kelime dağarcığına sahip olan erken dönem eserlerin sonlarına lügatçeler konularak, dil bakımından taşıdıkları özgün içerik de okuyucuya sunulmaktadır.

Başkanlık tarafından yayınlanan eserlerden temel konu başlıklarına göre örnekler:

Dinî ilimler serisinde, tefsir, kelâm, fıkıh ve hadis gibi temel disiplinlerde kaleme alınmış temel klasikler neşredilmektedir. Bunlar arasından özellikle meşhur dil bilgini ve müfessir Zemahşerî'nin (ö. 538/1144) İslam tarihine damga vurmuş eseri el-Keşşâf'ı zikretmemiz gerekir. Bu eserin uzman akademisyenlerimiz tarafından yapılan tercümesi altı cilt halinde Arapça dizgisi ile birlikte yayınlandı. İbn Hazm'ın (ö. 456/1064) *el-Fasl* adlı dinler ve mezhepler tarihine dair kaleme aldığı eseri, üç cilt halinde yayınlanmıştır. Ahmed Avni Konuk'a (ö. 1938) ait *Fusûsu'l-Hikem Tercüme ve Şerhi* dört cilt halinde tıpkıbasımıyla birlikte çıkmıştır. İmâm Gazzâlî'nin (ö. 505/1111) kaleme aldığı *İhyâu Ulûmi'd-dîn*'in, Yusuf Sıdki el-Mardinî (ö. 1319/1901) tarafından yapılmış olan tercümesi, müellif hattı nüshasının tıpkıbasımı ile birlikte yayınlanmıştır.

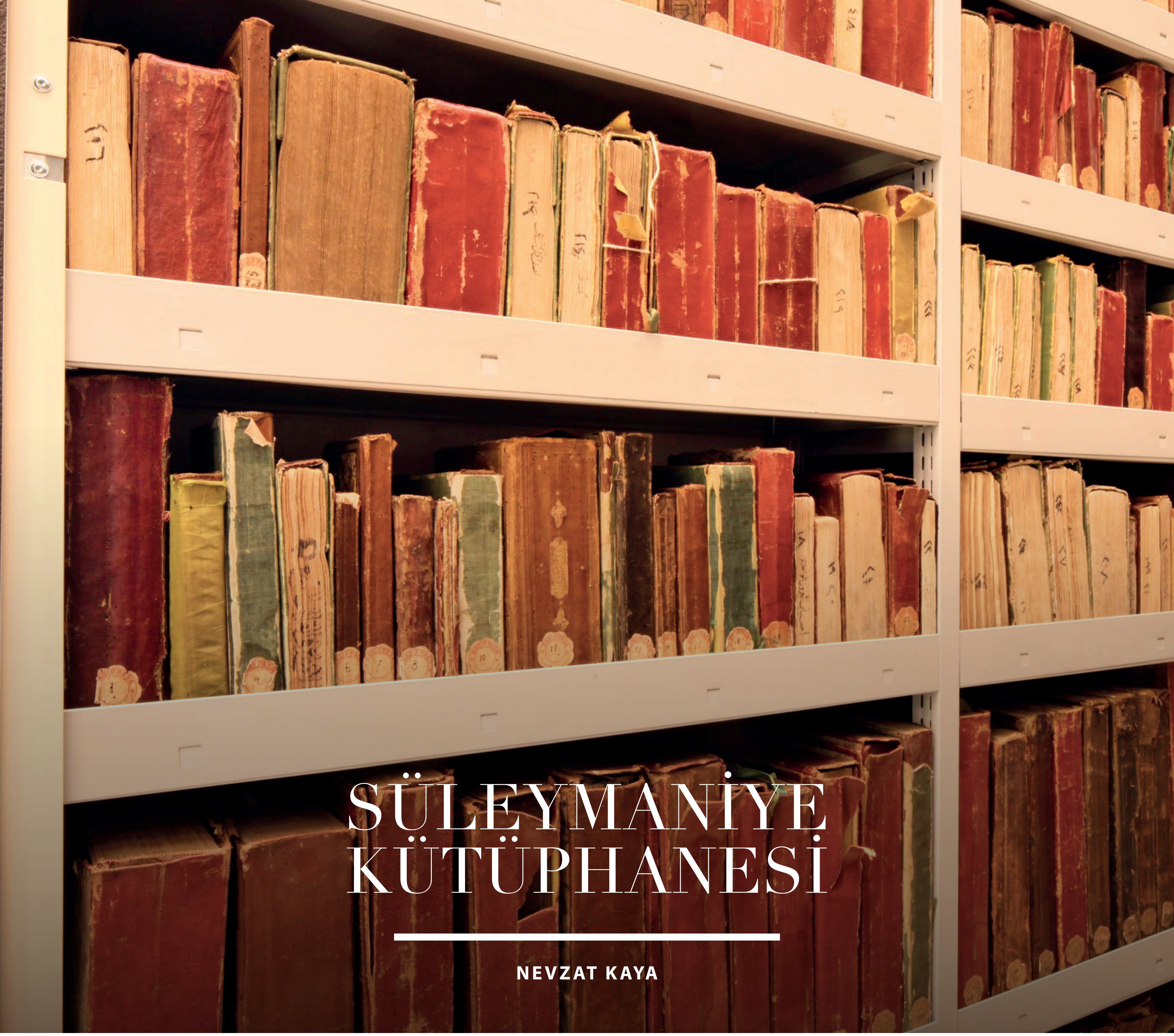
Bilim ve felsefe serisinde ise, İslam entelektüel tarihinde çığır açmış pek çok âlimin eserleri neşredilmektedir. Tıp, fen bilimleri, matematik, coğrafya, savaş teknolojileri, felsefe ve mantık gibi farklı alanlardan kıymetli eserler okuyucuya sunulmaktadır. Tıp alanından İbn Sina'nın (ö. 428/1037) *el-Kânûn fi't-Tıb*'ı, saray başhekimi Tokadî Mustafa Efendi'nin (ö. 1196/1782) tercümesi ile birlikte altı cilt halinde neşredilmiştir. Erken dönem cerrâhisi ile ilgili Cerrâhnâme adlı eser de bu sahada yayınlanan eserler arasındadır. Matematik ve geometri sahasından yayınlanan Nâsıruddin et-Tûsî'nin (ö. 672/1274) *Kitâbu't-Tahrîr fî Usûli Öklides*'i ile Nizâmüddin Nîsâbûrî'nin (ö. 730/1329) *eş-Şemsiyye fi'l-Hisâb*'ı önemli klasikler arasındadır. Savaş teknolojileri ve askeri strateji ile alakalı olan Fenn-i Humbara ve Ümmü'l-Gazâ adlı eserler de, Osmanlı askeri tarhine ışık tutan ve zengin görsel içerikleriyle öne çıkan yayınlar arasındadır. Mantık ve felsefe sahasındaki yayınlardan İbn Sina'nın *el-İşârât*, *el-İlâhiyât* ve *Dânişnâme-i Alâ'î* adlı eserleri; büyük işrâkî filozof Şihâbüddin Sühreverdî'nin (ö. 587/1191) *Hikmetü'l-İşrâk*'ı, İmâm Gazzâlî'nin *Mi'yâru'l-İlm*'i, Şemsüddin Semerkandî'nin (ö. 702/1303) *Kıstâsü'l-Efkâr*'ı, Gelenbevî'nin (ö. 1205/1791) *Burhân*'ı ve Ali Sedâd Bey'in (ö. 1900) *Mîzânu'l-Ukûl*'u herbiri sahasında çığır açmış klasikler arasındadır.

Tarih ve toplum bilimleri serisi arasından çıkan eserler, dünya ve İslam tarihine ışık tutan kaynaklardan oluşmaktadır. Öncelikle, meşhur bilgin İbn Haldun'un, tarih teorisine dair kalame aldığı şaheseri el-Mukaddime'si, Ahmed Cevdet Paşa (ö. 1895) ve Pirizâde Mehmed Sâhib Efendinin (ö. 1162/1749) tercümeleri ile birlikte üç cilt olarak çıkmıştır. Osmanlı biyografi yazıcılığının önemli örneklerinden olan Taşköprizâde'nin (ö. 968/1561) eş-Şakâik'i ile üzerine yazılmış zeyiller çoklu ciltler halinde yayınlanmıştır: Nev'î-zâde Atâ'î (ö. 1045/1635), Ali b. Bâli (ö. 992/1584), Şeyhî Mehmed Efendi (ö. 1144/1731) zeyil yazan ve yayınlanan yazarlardan birkaçıdır. Bu biyografi kaynakları, hem alanlarının özgün örnekleri olmaları dolayısıyla, hem de içerdikleri çok detaylı bilgilerle dikkat çekmektedir. Tarih serisinde bir başka odak ise Osmanlı vakanüvislerinin kaleme aldığı kroniklerdir. Büyük tarihçi ve dilci Mütercim Âsım Efendi (ö. 1235/1819), Hâkim Mehmed Efendi (ö. 1184/1770) ve İzzî Süleyman Efendinin (ö. 1168/1755) herbiri birer başucu kaynağı mesabesinde olan tarih eserleri bu seri arasından neşredilmiştir.

Edebiyat ve sanat serisi ise özellikle dilbilim ve sözlükçülük alanına damga vurmuş klasiklerle öne çıkmaktadır. Yine Mütercim Âsım Efendinin meşhur Arapça-Türkçe lügatı *el-Okyanûs* altı cilt halinde yayınlanmıştır. Osmanlı âlimleri arasında başucu kaynağı olmuş olan *Vankulu Lügati* ile Farsça-Türkçe ihtisas sözlüğü *Ferheng-i Şu'ûrî* bu seri arasından iki ve dört cilt halinde çıkmıştır. *Ferheng-i Şu'ûrî*'nin, herbir Farsça kelimenin anlamını izah etmek için bir şiir örneği getirip açıkladığını özellikle vurgulamak gerekir. Edebiyat sahasından çeşitli dîvânlar, menâkıbnâmeler, nesirler ve pâdişâh dîvânları yine bu seride yer almaktadır. Fatih Sultan Mehmed'in Avnî mahlasıyla kaleme aldığı *Avnî Dîvânı*; Kanunî Sultan Süleyman'ın *Muhibbî Dîvânı* ile III. Murad'ın *Murâdî Dîvânı* sultânî eserler olarak tıpkıbasım ve edisyon kritikleriyle birlikte neşredilmiştir.

Tıpkıbasım serisinde, özellikle sanat değeri ve nüsha özelliği ile öne çıkan eserler yayınlanmaktadır. Şeyh Hamdullah Efendi (ö. 926/1520) ile Hasan Rıza Efendinin (ö. 1920) mushafları bu serinin en nadide eserleri arasındadır. İmâm Buhârî'nin (ö. 256/870) *Sahîh*'inin en erken nüshası İSAM ile ortak şekilde yayınlanmıştır. Bu seri arasından dikkat çeken bir alt seri de, Fatih Sultan Mehmed'e takdim edilmiş nüshaların tıpkıbasım ve çeviri şeklinde neşredildiği Fatih Sultan Mehmed Kitaplığı'dır. Kendisine sunulmuş 100'ü aşkın eser arasından, nüsha hususiyeti ile öne çıkan eserler peyderpey yayınlanmaktadır. *Miftâhu'l-Gayb, el-Milel ve'n-Nihal, Delâilu'l-İ'câz* ve *Mesâlihu'l-Ebdân ve'l-Enfüs* bu seriden çıkan eserlerden birkaçıdır.

Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığının yayınları yardımıyla gerçekleştirilecek ikincil ve üçüncül çalışmalar, bilim, kültür ve sanat tarihimize ışık tutacaktır. Z

SÜLEYMANİYE KÜTÜPHANESİ

NEVZAT KAYA

SÜLEYMANİYE Külliyesinin birinci ve ikinci medreselerinin kitaplık haline getirilmesiyle meydana gelen, değerli yazma ve basma eser koleksiyonlarının bulunduğu Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi, İstanbul'un çeşitli semtlerinde mevcut kütüphanelerdeki kitapların bir araya toplanmasıyla oluşmuştur. Büyük çoğunluğu İstanbul'da bulunan, Anadolu'nun çeşitli vilayetlerinde kurulan ve hemen hemen tamamı vakıf olan kütüphaneler, çeşitli sebeplerle kendi binalarını ve içindeki kitapları koruyamaz veya hizmet veremez hale gelince Evkaf Nezâreti kıymetli eserleri bir binada toplamaya karar vermiştir. Bazı kitaplar, 1. Dünya Savaşı sebebiyle 1914 yılında Sultanselim'de Medresetü'l-mütehassısîne nakledilmiştir. Eski sadrazamlardan Âlî Paşanın Mercan'da yanan konağının arsası üzerine bir kütüphane yapılması düşünülmüşse de mali sıkıntılar buna elvermemiştir.

Nihayet kitapların Süleymaniye medreselerinde toplanmasına karar verilmiş, Medresetü'l-mütehassısîne götürülen kitaplar Süleymaniye Camii içindeki kitaplarla birlikte külliyenin ikinci medresesine konulmuştur. Böylece 1918 yılında Süleymaniye Umûmî Kütüphanesi ortaya çıkmıştır. Kütüphaneye Süleymaniye adının verilmesinde, içerisinde bulunduğu külliyenin yanısıra camiden gelen ve kütüphanenin çekirdeğini oluşturan Süleymaniye koleksiyonunun da payı vardır.

Z Nevzat Kaya'nın *TDV İslâm Ansiklopedisi*'ndeki "Süleymaniye Kütüphanesi" maddesi kısaltılarak alınmış ve metindeki imlaya bağlı kalınmıştır.

Süleymaniye Külliyesinin tesisi sırasında burada kütüphane binası yoktu. Vakfiyede, "Medâris-i mezbûreye kütüb tedârik olundukta hâfız-ı kütüb ve kâtib-i kütüb vüzerâ-i izâm-i zevi'l-ihtirâm ma'rifetiyle ta'yin ve vazifeleri tebyin oluna" denilmektedir (Süleymaniye Vakfiyesi, s. 42). Külliye 1557'de hizmete açıldıktan birkaç yıl sonra saray kütüphanesinden bazı kitapların buraya gönderilmeye başlandığı, böylece kütüphanenin temellerinin atıldığı belirtilmektedir.

Zamanla caminin içinde biriken kitaplar, I. Mahmud devrinde Sadrazam Köse Mustafa Bâhir Paşa zamanında 1165'te (1751-52) cami içerisinde sağ taraf revak altı demir parmaklıklarla çevrilerek oluşturulan yere konulmuştu. *Devr-i Hamîdî* fihristleri adıyla bilinen seriden olan *Defter-i Kütübhâne-i Süleymâniyye* adlı eserde (İstanbul 1310) kütüphanenin tesis tarihi 1280 (1863-64) diye kayıtlı ise de aynı fihristin sonunda yer alan, "... hulâsa defterinde muharrer olduğu veçhile bin iki yüz seksen tarihinde yazılıp kütüphanede bulunan deftere tatbiken ..." ifadesinden bunun kitapların deftere kayıt tarihi olduğu anlaşılmaktadır.

Bugünkü Süleymaniye Kütüphanesi 1918'de kurulurken cami içerisindeki kütüphane yanında Medresetü'l-mütehassısine nakledilen Âşir Efendi, Beşir Ağa, Çelebi Abdullah Efendi, Çorlulu Ali Paşa, Damad İbrâhim Paşa, Esad Efendi, Hâfız Ahmed Paşa, Kılıç Ali Paşa, Lâleli, Mesih Paşa, Molla Çelebi kütüphaneleri bir araya getirilmiştir. Kütüphanenin ilk müdürü Kırım muhacirlerinden Mûsâ Akyiğitzâde, ikinci müdür Cevdet Beydir. Vakıflar tarafından yönetilen kütüphaneler, 1924 yılında Tevhid-i Tedrisat Kanunu ile Maarif Vekâletine bağlanınca cami, tekke ve medreselerde bulunan kitaplıklardan bazıları Süleymaniye Umumi Kütüphanesine, diğerleri kendi bölgelerine yakın Eyüp'te Hüsrev Paşa, Çarşamba'da Murad Molla, Lâleli'de Ragıb Paşa, Üsküdar'da Hacı Selim Ağa kütüphanelerine nakledilmiştir. Küçük ölçülerde yapılmış, bazılarının memur odaları dahi olmayan bu kuruluşlar yeni gelen kitaplar sebebiyle işlev göremez, kitapların bakımını yapamaz hale gelince bunlar da Süleymaniye Külliyesi ikinci medresesine getirilmiştir.

Birinci medrese önce, Hamdullah Subhi'nin (Tanrıöver) maarif vekilliği zamanında Halil Ethem Beyin başkanlığında kurulan heyet tarafından Ankara Etnografya Müzesi için biriktirilip hazırlanan müzelik eşyaya ayrılmışken müze binasının yapımı tamamlanıp koleksiyon 1927'de Ankara'ya gönderilince burası Süleymaniye Kütüphanesi Müdürlüğü idaresine verilmiştir. Birinci medresenin güneye doğru uzantısında yer alan sıbyan mektebi de 1957'de çocuk kütüphanesi olarak hizmete açılmış, ancak çevrenin iş yerlerine dönüşmesi üzerine 1980'de kapatılmıştır. Kütüphane oluştuktan sonra meslek içi eğitim kurslarının ilki 15 Eylül 1341 (15 Eylül 1925) tarihinde açılmış, kursta İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi müdürü Ethem Fehmi (Karatay) ve müfettiş Ahmed Tevfik Bey ders vermiştir.

Zamanımızda Süleymaniye Kütüphanesi, Türk-İslam kültürünün ana kaynaklarından olan yazma ve eski harfli basma eserleri bünyesinde barındıran, yerli ve yabancı araştırmacılara uluslararası düzeyde hizmet veren bir kuruluş durumundadır. İçerisinde hayırsever kişilerin ve Fatih, Hamidiye, Sultan Ahmed, I. Mahmud tarafından kurulan Ayasofya ve Lâleli gibi padişah kütüphanelerinin de bulunduğu 152 koleksiyon mevcuttur. Kütüphanede cilt, tezhip, minyatür, hat ve ebru gibi geleneksel sanatların en güzel örneklerini görmek mümkündür. Bu eserler içerisinde tarihi çok eski, müellif hattı, dünyada tek nüsha veya sultanlara ithaf edilmiş çok değerli yazmalar bulunmaktadır. Süleymaniye Kütüphanesinin farklı koleksiyonlarda 73.486 yazma ve 49.494 matbu olmak üzere toplam 122.980 adet eser bulunmaktadır. Ayrıca alfabe değişiminden sonra basılan kitaplar, yabancı dillerde kitaplar, levha, defter, dosya ve fotokopi bölümleri de mevcuttur.

"Siroz, makarr-ı ulemâ, mesken-i üdebâ, medfen-i şühedâ bir şehr-i dilârâdır."
—Hacı Hasan Hilmi Efendi

Süleymaniye Kütüphanesinde Rumeli yâdigârı

SEREZ KOLEKSİYONU

HASAN YILDIZ

Siroz Orta Çarşısı. 23 Mayıs 1328/5 Haziran 1912.
İBB Atatürk Kitaplığı.

FOTOĞRAF: WIKIMEDIA.ORG

YUNANİSTAN'IN kuzeydoğu kesiminde yer alan Serez, Osmanlılar tarafından 1383'te fethedildi. Geleneğe göre barış yoluyla teslim alınmış olan Serez'de Hıristiyan nüfusa dokunulmadı, kiliseler camiye çevrilmedi. Bölgedeki araziler Gazi Evrenos Bey ile Kazasker Çandarlı Kara Halil Paşaya tahsis edildi. Fetihle birlikte şehre gelen Müslümanlar sur içine yerleştirilmedi; cami, medrese, tekke, zaviye, mektep, kütüphane ve diğer yapılar şehrin surla çevrilmiş kısmının dışında inşa edildi. Hıristiyanların meskûn bulunduğu mahalleler bayındır hale getirildi. Serez Sancağı 530 yıl barış ve huzura tanıklık etti.

1900 yılı itibarıyla şehrin nüfusu 21.602 kişiydi ve %39'u Müslüman, %37'si Bulgar, %21'i ise Rum ahali idi. 55 mahalleden 25'inde Müslümanlar yaşamaktaydı. 1907 yılında 36 cami, 21 kilise, 2 havra vardı. 9'u gayrimüslimlere ait olmak üzere toplam 23 mektep, 11 medrese, 15 tekke ve bir de kütüphane mevcuttu.

Balkan Harbinde şehir Bulgarlar tarafından muhasara altına alındı. Savunma imkanı kalmadığı anlaşılınca herhangi bir mukavemet göstermeksizin 5 Kasım 1912 tarihinde sulh yoluyla teslimine mecbur kalındı. Geleneğe göre mukavemet gösterilmeden teslim edilen şehirlerde ahaliye zarar verilmemesi gerekirken, Serez halkı katliam, yıkım ve talana maruz kaldı. Cami-i Kebir işgal ve tahrip edildi, çifte minareleri yıktırıldı ve kiliseye dönüştürüldü. Yıktırılan mabetlerin molozları da Müslüman ahaliye kaldırtıldı.

Serezliler 1387-1912 arasında ilim adına ne kadar kıymetli eser varsa Câmi-i Kebir'in yanına inşa edilmiş olan kütüphanede muhafazaya almışlardı. Mimarisi camiye benzeyen büyük kubbeli bu kütüphanenin bânisi Sirozî Abdurrahman Ağa idi. İçinde müellif hattı yegâne nüsha olan kitaplar da bulunan yazma ve basma eserler Abdurrahman Ağa tarafından kütüphaneye vakfedilmişti.

İşgal sırasında kütüphanedeki kitaplar Müslüman ahali tarafından candan önce kurtarılması gereken en kıymetli hazine olarak görüldü ve onların çabasıyla tecavüz ve tahribattan kurtuldu. Harbin sonundaki mübadele sırasında bu havalide bulunan diğer kitaplarla birlikte Serez Cemaat-i İslamiye Reisi ve aynı zamanda son Serez müftüsü İsâmeddin Efendinin girişimleriyle sandıklara konuldu ve meşakkatli bir yolculuğun ardından İstanbul'a getirilip Evkaf Nezaretine teslim edildi.

Payitahta getirilen kütüphane araya giren 1. Dünya Savaşının zorlu yılları ve İstanbul'un işgalinin getirdiği sıkıntılara rağmen, İsâmeddin Efendinin kardeşi olan Evkaf Nezareti Mebani-i Hayriye ve Müessesat-ı Diniye Müdürü Mehmed Esad'ın yoğun çabaları sonucunda Süleymaniye Kütüphanesine teslim edilebildi. Esad'ın belirttiğine göre Serez kitaplığında 2136 yazma 5048 basma olmak üzere toplam 7184 kitap bulunmaktaydı.

Cumhuriyet döneminde soyadı kanunu ile 'Serezli' soyadını alan ve Vakıflar Genel Müdürlüğünde üst düzey görevler üstlenen Mehmed Esad, 'Esad Serezli' imzasıyla kaleme aldığı İstanbul Kütüphaneleri isimli makalesinde, Balkan Harpleri sonucunda elden çıkan Rumeli vilayetlerinden Serez, Vidin ve Şumnu'dan getirilmiş tamamı vakıf, %90'ı yazma, on binden fazla kitabın Süleymaniye Kütüphanesinde bulunduğunu belirtmektedir. Ancak bu oranlar sayısal verilerle örtüşmemektedir. Nitekim Halit Dener'in 1957'de basılan Süleymaniye Umumi Kütüphanesi isimli eserinde "Süleymaniye Kütüphanesindeki Serez kitaplığında 2136 yazma, 5048 basma olmak üzere toplam 7184 kitap bulunduğu" şeklinde geçen bilgi, Neriman Malkoç Öztürkmen'in İstanbul ve Ankara Kütüphaneleri isimli eserinde de teyit edilmektedir. Malkoç 1950'li yıllarda kaleme aldığı bir gazete yazısında da Serez'den getirilerek Süleymaniye Kütüphanesine teslim edilen kitap sayısını 6700 olarak vermekte ve bu bilgiyi Esat Serezli'ye dayandırmaktadır.

Öte yandan, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi web sayfasında paylaşılan listede, kütüphaneye geliş yılı 1925 olan "Serez" koleksiyonunda 1810 yazma, 2489 matbu olmak üzere toplam 4299 kitap bulunmaktadır. Bu bilgi, kitap sayısında yaklaşık üçte bir oranında azalma olduğuna işaret etmektedir.

Yine Süleymaniye Kütüphanesinin hazırladığı "Serez" koleksiyonu kitap listesinde toplam 2571 yazma, 2869 matbu olmak üzere toplam 5440 kitabın kaydı bulunmaktadır. Excel formatındaki listede şöyle bir bilgi notu vardır: "Serez bölümü; Serez ve civarındaki kütüphane ve medreselerden Balkan Harbi esnasında toplanarak bir müddet Sultan Ahmet Camii mahfelinde muhafaza edildikten sonra 1925 yılında Süleymaniye Kütüphanesine nakledilmiştir." Buna göre, Serez, Vidin ve Şumnu'dan getirilen üç ayrı kütüphaneye ait kitaplar muhtemelen muhafaza edilecek mekan yokluğu ve İstanbul'un işgal yıllarının yol açtığı zorluklar nedeniyle bir süre Sultan Ahmet Camiinde muhafaza edilmiştir. Her ne kadar Dener ve Malkoç'un, Süleymaniye Kütüphanesi Serez koleksiyonundaki kitaplara ilişkin verdikleri sayılar arasında ciddi boyutta bir fark yoksa da, bu verilerin "Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesinde Bulunan Koleksiyonlar ve Kitap Sayıları" listesiyle ve yine excel formatında hazırlanmış ikinci bir listeyle örtüşmemesi izaha muhtaç bir durumdur. Kaldı ki Esat Serezli'nin ifadesiyle, sadece Serez'den getirilen kitapların sayısı 6700 ise, Şumnu ve Vidin'den gelen kitaplarla bu sayının daha da artması gerekir. Z

KAYNAKÇA

¶ 1325 Sene-i Hicriyesine Mahsus Selânik Vilâyeti Salnâmesi, Yirminci defa, Selanik Hamidiye Mektebi Matbaası.
¶ Esat Serezli, *İstanbul Kütüphaneleri*, Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu Belleteni, Kasım-Aralık 1949, s. 94-95, s. 14-19.
¶ Evangelia Balta, "Serez", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi,* c. 36, Türkiye Diyanet Vakfı, 2009.
¶ Halit Dener, *Süleymaniye Umumi Kütüphanesi*, Maarif Basımevi, 1957, s. 48-49.
¶ Mehmed Esat Serezli, *Memleket Hatıraları I-II,* haz. İbrahim Şirin, Faruk Yavuz, Türk Tarih Kurumu, 2012.
¶ Mehmed Es'ad Sirozî, *Siroz Ulemâsı*, Millî Kütüphane, 06_Hk_4786, s. 4.
¶ Neriman Malkoç, "İstanbul Kütüphaneleri: Süleymaniye Kütübhanesi", (isimsiz ve tarihsiz gazete köşe yazısı), http://earsiv.sehir.edu.tr:8080/xmlui/handle/11498/13626, (Erişim tarihi: 9 Nisan 2020).
¶ Neriman Malkoç Öztürkmen, *İstanbul ve Ankara Kütüphaneleri,* Millî Kütüphane Basım ve Cilt Evi, 1957, s. 65.
¶ "Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesinde Bulunan Koleksiyonlar ve Kitap Sayıları", http://www.suleymaniye.yek.gov.tr/Content/UploadFile/Doc/koleksiyonlar2020.pdf, (Erişim tarihi: 9 Nisan 2020).
¶ Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi Serez koleksiyonu listesi.

İstanbul'un işgalinde

SÜLEYMANİYE KÜTÜPHANESİNİ KAÇIRMA GİRİŞİMİ

SÜLEYMAN ZEKİ BAĞLAN

Beyazıt Kulesinden Süleymaniye Camii ve Harbiye Nezareti (Seraskerlik binası).
1923 yılında İstanbul, 5 yıl süren düşman işgalinden kurtuldu. Lozan Anlaşmasının ardından düşman güçleri tek tek İstanbul'dan ayrılıyor.

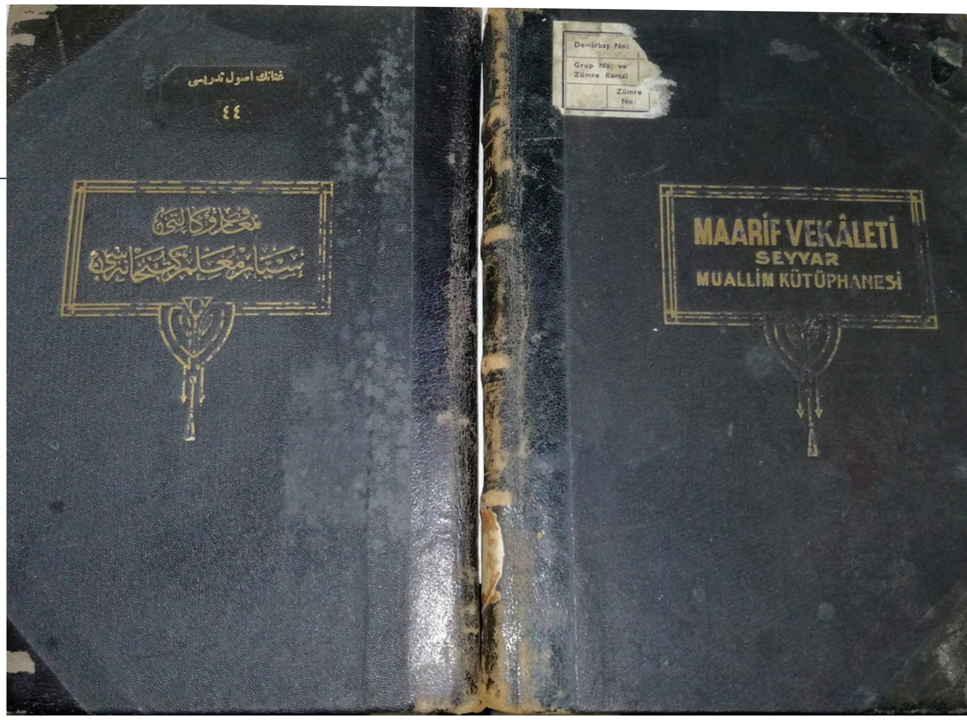
MİLLET Kütüphanesinde kütüphaneci olarak hizmet eden merhum Mehmed Serhan Tayşi'nin kapısı herkese açıktı. Bildiklerini anlatır, araştırmacıları teşvik ederdi. Şahit olduğum ilgi çekici hatıralarından birisi işgal İstanbul'unda yaşanmış bir hadisedir. Mehmed ağabey şunları anlatmıştı:

İstanbul'un işgal günlerini benim ailem de yaşamış. O günlerde işgal kuvvetlerinden İngiliz bir oryantalist subay Süleymaniye Kütüphanesine, emrindeki bir manga silahlı askerle gelmiş. Nadide yazmaları sandıklara doldurtmaya başlamış. O sırada hafız-ı kütüb olan, [hatırladığım kadarıyla] Abdullah Hulusi [Güzelyazıcı], derhal Devr-i Hamîdî Kataloglarını müsteşrik komutanın önüne koyarak şöyle demiş: "Biz bunları seneler evvel bastırıp dünyaya dağıttık. Siz bu kitapları götürürseniz görülecektir ki yazmalar İstanbul'dan çalınmıştır/cebren alınmıştır."

Bir an duralayan komutan sandıkları boşalttırmış ve askerleriyle birlikte çekip gitmiş.

II. Abdülhamid'in emriyle hazırlanan Devr-i Hamîdî Katalogları Süleymaniye Kütüphanesinin yağmalanmasına engel olmuştur. Z

SEYYAR MUALLİM KÜTÜPHANESİ

SELAHATTİN ÖZTÜRK

SEYYAR Muallim Kütüphanesi, gezici kütüphanelerden önce eğitim ordusunun bilinçlenmesi ve öğretmenlerin donanımlı meslek mensubu olarak hizmet etmeleri amacıyla planlanıp iki farklı dönemde uygulanan bir projedir.

Projenin ne zaman (gün ve ay olarak), nasıl, kaç kitapla ve kimler tarafından koordine edilerek başladığı konusunda herhangi bir belgeye ulaşılamamasına rağmen elde bulunan yayınlardan bazı bilgiler çıkarmak mümkündür.

Seyyar Muallim Kütüphanesi Maarif Vekaleti İlk Tedrisat Dairesi tarafından öğretmenlerin kitap okumasını teşvik ve okunan kitapların dolaşımını takip etmeyi amaçlayan bir proje olarak, 1928'de Arap harfli Türkçe, 1930'dan sonra ise Latin harfli Türkçe kitaplarla yürütülmüştür. Birinci devrede 1914-1928 yılları arasında basılmış kitaplar bulunmaktadır. Projede en az 51 kitap olduğu elimizde kimliği bulunan 27 kitabın cildindeki numaralardan anlaşılmaktadır. Sadece kitaplar değil *İçtihad, Muhit, Terbiye Mecmuası* gibi dönemin önemli dergileri de kullanıma sunulmuştur.

İkinci devre olan Latin harfli dönemde ise 1929-1932 yılları arasında basılan 85 cilt eser bulunmaktadır.

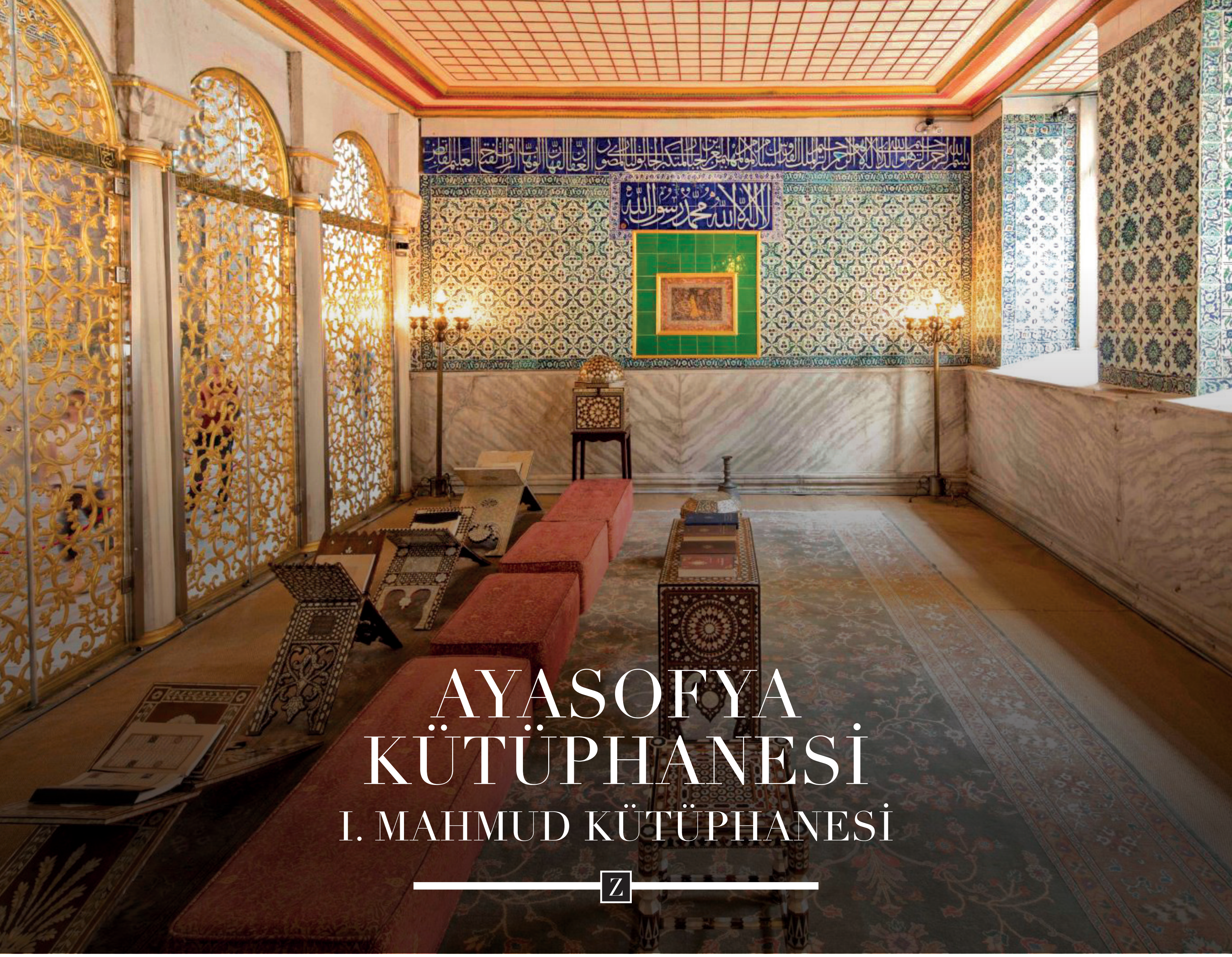
Her iki dönem için eserlere özel olarak deri cilt yapılmış, kapak üzerine eserin adı, "Maarif Vekâleti Seyyar Muallim Kütüphanesi" başlığı ve projede yer alan sıra numarası yazılmıştır. Ayrıca kitaba ait sayfalar dışında projenin takibi için gerekli bilgilerin (okuyanın adı, adresi, okumaya başladığı ve okumayı bitirdiği tarihler) yazılacağı çizelge için eserin sonuna boş sayfa eklenmiştir.

Mesela bu kitaplardan biri olan *Kaptan Mago'nun Sergüzeştleri*'nin sonundaki takip çizelgesinde yazılı bilgilerden hareketle eserin 27 Ocak 1931'de Siirt'te okunmaya başlandığı ve en son 30 Ocak 1956'da Silivri/Ortaköy'e kadar ulaştığını öğrenmekteyiz. Eser bu süre zarfında Siirt, Denizli, Sakarya ve İstanbul'da on iki muallim tarafından okunmuştur.

Bütün eserlerin ön kapağının iç yüzüne yapıştırılmış "muhtıra" başlıklı yazıdan projenin kararlılıkla yürütülmesi için her türlü planlamanın yapıldığını ve ciddiyetle uygulamaya konulduğunu anlıyoruz.

Projenin ne zaman sonlandığına dair resmî belgelere ulaşılamamakla birlikte, Muzaffer Gökman, *Kitaplar Arasında 44 Yıl* isimli hatıralarında 1 Haziran 1933 yılında İstanbul Maarif Müdürlüğünde göreve başladıktan kısa bir müddet sonra bu çalışmanın kaldırıldığından bahsetmektedir.

Seyyar Muallim Kütüphanesi projesi kütüphanecilik tarihimizde önemli bir yeri olan, "Eşekli Kütüphaneci" Mustafa Güzelgöz'ün gezici kütüphane uygulamasından önce kitabın okuyucunun ayağına gönderildiği bir sistem olarak karşımıza çıkmaktadır. Ayrıca günümüzde uygulanan kütüphaneler arası ödünç verme uygulamasının ilk örneği olması bakımından da dikkate değerdir. Projedeki kitap listesi, devrin eğitimcilerinden öncelikle okumaları beklenen konuları ve eserleri ortaya koymaktadır. Z

AYASOFYA KÜTÜPHANESİ

I. MAHMUD KÜTÜPHANESİ

TAHTA 1730-1754 yılları arasında oturan Sultan I. Mahmud, Osmanlı devletine son parlak dönemini yaşatan padişah olarak kayıtlara geçmiştir. Kaynaklarda dindar, zeki, bilgili, yumuşak huylu, adil ve vakur biri olarak anılan Sultan I. Mahmud "Sebkatî" mahlasıyla şiirler yazmıştır. Musikiyle uğraştığını ve bestelerinden bazılarının günümüze ulaştığını da bilmekteyiz. Padişahın başta lale olmak üzere çiçekleri çok sevdiği ve satranç meraklısı olduğu nakledilir. Sultanın düşkün olduğu başka bir şey de kitap ve kütüphanelerdir. Öyle ki hükümdarlığı sırasında en fazla kütüphane yaptıran Osmanlı padişahıdır. Kaynaklara göre toplam 12 kütüphane yaptırmıştır.

Hayattayken Ayasofya, Fatih ve Galatasaray'da kendi adına birer kütüphane inşa ettirmiş, Nuruosmaniye Kütüphanesi ise vefatından sonra bitmiştir. Süleymaniye Camii içindeki kütüphaneyi yeniden düzenletmiş, Revan Köşkünü kütüphaneye dönüştürmüştür. Bu kütüphanelerin giderleri için Vidin ve Semendire'de köyler vakfetmiş, taşradan toplattığı değerli yazmaları ve sarayda atıl vaziyette duran eserleri de yok olmaktan kurtarmıştır. Padişahın izinden giden dönemin devlet adamları da kendi isimlerine kütüphaneler yaptırmışlardır. Bu dönemde yaptırılan Âşir Efendi ve Reisülküttab Mustafa Efendinin kütüphaneleri daha sonradan Süleymaniye Kütüphanesinin koleksiyonuna katılmıştır. Yine bu dönemde kurulan Atıf Efendi Kütüphanesi ise Fatih'teki müstakil binasında hizmete devam etmektedir. Görüldüğü üzere Sultan I. Mahmud'un kitap ve kütüphane sevdası sayesinde İstanbul yeni kütüphanelerle zenginleşmiştir.

Bunların arasında padişahın gözdesi Ayasofya Kütüphanesidir. 1739 yılında yaptırılan diğer adıyla I. Mahmud Kütüphanesi, Ayasofya'nın güneyindeki iki payanda arasında yer almaktadır. Mimarisi ve süslemeleriyle dikkat çeken kütüphane 16-17-18. yüzyıllara ait İznik, Kütahya, Tekfur Sarayı çinileriyle bezenmiştir. Okuma salonu, eski adıyla hazine-i kütüb, yani kitapların korunduğu oda ve bunların arasındaki koridordan meydana gelir. Okuma odası, camiden başlıkları baklava dilimli altı

sütunun taşıdığı bir camekan ve bunu örten tunç şebeke ile ayrılmıştır. Kütüphaneye girişi sağlayan iki kanatlı kapının kulplarındaki "Ya Fettah" oyması dikkati çeker. Kapının yüzeyi ise çiçek ve kıvrık dallarla süslü tunç şebeke ile kaplanmıştır. Okuma odasının duvarları çini ve yazı frizleriyle süslenmiştir. Kapının tam karşısındaki duvarda Sultan I. Mahmud`un yeşil çinilerle bordürlenmiş tuğrası bulunmaktadır.

İki bölümü birleştiren koridordaki panolar renk ve şekil bakımından eşsizdir. Çini panolardaki gül, karanfil, lale, servi motifleri hemen dikkatimizi çeker. Hazine-i kütüb ise 4 sütun ve bir seki ile birbirinden ayrılan iki mekandan oluşur. Birinci bölüm kubbe, diğeri aynalı tonozla örtülüdür. Bu bölümün ortasına ahşap kitap dolabı bulunmaktadır. Koridordan bu bölüme girilen kapının iç tarafında bulunan Sultan I. Mahmud`un tuğrası dikkat çeker. Onun üstünde kütüphanenin yapım kitabesi bulunur. 15 beyitlik kitabenin sonunda h. 1152 (1739) tarihinin eklendiği görülür.

Vakfiyesi Ocak 1740'ta hazırlanan kütüphanenin açılışı aynı yılın Nisan ayında gerçekleşmiştir. 21 Nisan'da Sultan I. Mahmud'un da katıldığı bir tören tertip edilmiş, Buhârî hatmi ve duası yapıldıktan sonra dualarla açılan kütüphanede tefsir ve hadis dersleri yapılmıştır. Sultan I. Mahmud Galata Saray-ı Humayundaki kitapları buraya göndermiş, ayrıca Topkapı Sarayı Hazine-i Humayunundaki değerli kitapları da kendi mührü ile mühürletip buraya vakfetmiştir. Kütüphanede ayrıca Şeyhülislam Sadettin Efendinin, sadrazam, darüssaade ağasının ve diğer devlet adamlarının padişaha hediye ettiği kitaplar da vardır. Açıldığı dönemde kaynakların verdiği bilgiye göre kütüphane 4000 eserden oluşan bir koleksiyona sahiptir. Uzmanlara göre bu rakam o dönemin şartlarına kıyasla oldukça iyidir.

Kütüphanedeki kitapların kataloğu titizlikle hazırlanmıştır. Katalogda Sultan I. Mahmud'un bu kütüphaneyi kurmasıyla ilgili bir giriş ve Haremeyn müfettişinin, Anadolu ve Rumeli kazaskerlerinin tasdik mühürleri mevcuttur. Özenle hazırlanan bu kataloglardan anlaşıldığı kadarıyla Ayasofya Kütüphanesinin koleksiyonu itinayla korunmuştur. Kütüphanenin Osmanlılar döneminde hazırlanmış beş adet kataloğu bulunmaktadır. Bunlardan dördü yazma, biri de baskıları içermektedir.

Bizzat padişahın katılımıyla açılan Ayasofya Kütüphanesi halk arasında da epeyce dikkat çekmiş, tezyinatı ve süslemeleri çok beğenilmiştir. Sultan I. Mahmud'un çeşitli vesilelerle kütüphaneyi ziyaret ettiği ve burada vazife yapan hafız-ı kütüplere, hocalara, mücellit ve diğer vazifelilere hediyeler verdiği bilinmektedir. O dönemde dikkat çeken bir başka husus, kütüphanenin 22 kişilik kadrosu olmasıdır. Bunların vazifelerini İsmail Erünsal şu şekilde açıklamaktadır: "Bunların arasında altı hâfız-ı kütüb, bir mücellit, bir kâtib-i kütüb ve tatbîki-i kütübden başka Buhârî okuyanların hangi sayfalara geldiklerini takip ve tesbit için iki noktacı, kütüphanenin temizliği ve korunmasıyla görevli iki müstahfız, iki bevvâb, üç ferrâş, bir mâniu'n-nukūş, kütüphanenin tamiriyle görevli iki meremmetçi, bir kurşuncu ve kütüphaneyi güzel kokması için buhurlayacak bir buhurcudan ibaret olmak üzere yirmi iki kişi idi." Bu personelin maaşlarının diğer meslektaşlarına nazaran çok yüksek olduğunu da ekleyelim.

Envanterindeki yazmaların sayıca çokluğu yüzünden alanın uzmanları Ayasofya Kütüphanesini bir "yazma kütüphanesi" olarak tasnif etmektedirler. Bu yazmalar arasında tek nüsha olan çok kıymetli kitaplar da mevcut. Fatih Sultan Mehmet tarafından Grekçeden tercüme ettirilen ünlü coğrafyacı Batlamyus'a ait *Coğrafya Kılavuzu* adıyla bilinen meşhur kitap, Cezerî'nin içinde çok önemli çizimlerin bulunduğu ***el-Cami' beyne'l-ʿilmi ve'l-ʿameli'n-nâfiʿ fî sınâʿati'l-hiyel*** adlı eseri, Sadreddin Konevî'nin ***Tebsıratü'l Mübtedî ve Tezkiretü'l Müntehî*** isimli kitabı bunların başında gelmektedir. Yine kütüphanedeki kitaplar arasında Hz. Osman (ra) ve Hz. Ali'ye (ra) ait Kur'an-ı Kerimler de yer almaktadır. Yavuz Sultan Selim'in Mısır seferinden dönüşte getirdiği kitapların da burada muhafaza edildiği bilinmektedir. Bu kitaplar ayrıca içeriği kadar paha biçilemeyen cilt, hat ve yazılarıyla göz kamaştırıyorlardı. Kütüphanede Uygur alfabesiyle yazılmış eserlerin bulunduğu ve bu sebeple şarkiyatçıların sıkça uğradığı mekanlarından biri olduğu da kaynaklardaki bilgiler arasındadır.

Kütüphane kataloğundan çıkan sonuca göre raflarda mushaf-ı şerifler, kıraat, tefsir, usul-i hadis, ehadis, gök bilimleri, usul-i fıkıh, fıkıh, fetva, feraiz, tasavvuf, akaid, kelam, nücum, mantık, hikmet, ahlak, siyaset, mühendislik, matematik, beyan, edebiyat, tarih, tıp, lügat, sarf, nahiv gibi otuz üç farklı disipline ait eser yer almaktadır.

Diğer kütüphanelerde yapılan "kütüphanede öğretim" faaliyetleri zamanla Ayasofya Kütüphanesinde de yapılır. Bu dersler için tayin edilen dersiam, muhaddis ve şeyhülkurra haftanın belli günlerinde kütüphaneye gelerek öğrencilere ders okuturdu. Ayrıca kütüphane vakfiyesinden bu derslere katılan öğrencilere burs verilmekteydi. Kaynaklar Sultan II. Mahmud döneminde kütüphanenin 30 öğrencisi olduğunu bildirmektedir.

Ayasofya Kütüphanesi pek çok tamir görmüştür. Kütüphane binasının Osmanlı dönemindeki ilk tamiri imaretle birlikte 1777 yılında gerçekleşmiştir. Sultan II. Abdülhamid döneminde ise Sultan II. Selim ve Sultan III. Murad türbelerindeki çiniler tamir edilirken kütüphanedeki çiniler de yenilenmiştir. Yine 1906 yılında da tadilat geçirilen kütüphane, 1959-60 yılları arasında Kütüphaneler Genel Müdürlüğünün emriyle tekrar onarılmıştır. Bu sırada okuma odasındaki sedirler kaldırılmış ve yerlere parke döşenmiştir. Maarif Vekaletince hazırlanan raporda kitapların zarar görmemesi için binaya yeni raf sistemi yapılması istenilse de bu talep Gayrimenkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulu tarafından kabul edilmemiştir. Kitaplığın yapının bir parçası olduğu ve yerinde korunmasına karar verilmiştir. Buna karşın burada muhafazası zor olacağı düşüncesiyle kitaplar Süleymaniye Kütüphanesine nakledilmiştir. Z

KAYNAKÇA

¶ Abdülkadir Özcan, "I. Mahmud", *TDV İslam Ansiklopedisi,* c. 27, 2003, s. 348-352.

¶ İsmail E. Erünsal, "Ayasofya Kütüphanesi", *TDV İslam Ansiklopedisi,* c. 4, İstanbul: 1999, s. 214-215.

¶ Mehmet Erturan, "Ayasofya Kütüphanesi'ni bütün şarkiyatçılar bilirdi", https://www.dunyabizim.com/gezi-mekan/ayasofya-kutuphanesini-butun-sarkiyatcilar-bilirdi-h41712.html.

¶ Selman Can ve Esengül Yıldız Altunbaş, "Ayasofya I. Mahmud Kütüphanesi ve Geçirdiği Onarımlar", *Atatürk Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü Dergisi,* sayı 35 (2015), s. 181-222.

¶ Türkiye Kültür Portalı. kulturportali.gov.tr.

MİLLET YAZMA ESER KÜTÜPHANESİ

MELEK GENÇBOYACI

Millet Kütüphanesi okuma salonu, 1916.

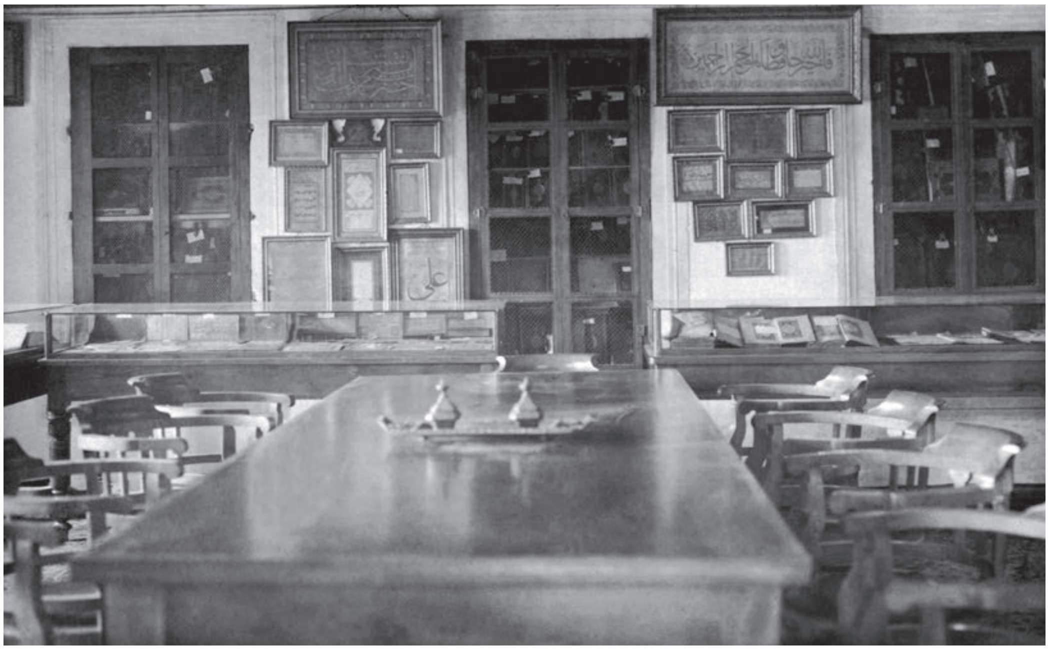
MİLLET Kütüphanesi 17 Nisan 1916'da Diyarbakırlı Ali Emirî Efendi tarafından kurulmuştur. Bütün ısrarlara rağmen kütüphaneye isminin verilmesini istememiş, "Ben bu kitapları milletim için topladım ve milletime armağan ediyorum; kütüphanemin ismi de 'Millet Kütüphanesi' olacak!" demiştir.

Kütüphanenin binası, kitabe ve vakfiyesine göre H. 1112'de (1700-1701) Erzurumlu Şeyhülislam Seyyid Feyzullah Efendi tarafından Darülhadis olarak yaptırılmış ve kurucusunun adıyla "Feyziyye Medresesi" olarak tanınmıştır. Bina, Fevzipaşa caddesinin başlangıcı ile Macar Kardeşler caddesinin kesiştiği, Feyzullah Efendi sokağı ile Ali Emirî sokağı arasındadır. Mektep kısmı 1912'de gerçekleştirilen yol çalışmaları ve 20 Ağustos 1913'te Macar Kardeşler caddesinin halka açılması sırasında yola gitmiştir.

Toplam 1650 metrekare alan üzerine kurulan, köfeki taşı ve tuğladan yapılan medrese (L) şeklindedir. Ön tarafı revaklı on küçük oda ile karşısında taş avludan merdivenle çıkılan simetrik ve kubbeli iki salondan oluşan ana binayla iki bölümden müteşekkildir.

Medrese savaştan, 1894'teki İstanbul zelzelesinden, daha sonra Fatih yangınından da etkilenmiş ve harap bir duruma gelmiştir. 1914'te yıktırılıp meydan olarak halka açılması düşünülmüşse de 1912'de Said Halim Paşanın başkanlığında kurulan İstanbul Âsâr-ı Atîka Muhipleri Cemiyetinin fahri üyesi Fransız

Millet Kütüphanesi okuma salonu, 1916.

büyükelçisi Maurice Bompard'ın eşinin girişimleriyle bundan vazgeçilmiştir. Evkaf Nazırı Şeyhülislam Mustafa Hayri Efendinin gayretleriyle de tamir ettirilerek (1916) yok olmaktan kurtarılmış ve kütüphane için o sıralarda yer arayan Ali Emirî Efendiye tahsis edilmiştir.

Ana bina giriş kapısı kemerinin üzerindeki oymalı taç arasına, binanın yapılışına Türkçe olarak düşürülen iki beyitlik tarih kitabesi şöyledir:

Hâce Feyzullâh Efendi hazret-i müfti'l-enâm
Eyledi bünyâdına bu dâr-ı ilmin ihtimâm
Lafzan ü manen dedim itmâmına târîh-i tâm
Bin yüz on ikide hakkâ medrese oldu tamâm

Bugün müze ve okuma salonu olarak kullanılan (dershane-mescit ve kütüphane) kuş evleri ile çevrili ana bina; bahçesinde şadırvanı, kuyusu ve ayrıca yan yüzünde bulunan nefis kitabeli çeşmesiyle Osmanlı mimarisinin klasik döneminin sonuna aittir.

Çeşmenin üzerinde Edirneli Kâmî Mehmed Efendinin (ö. 1136/1724) dört beyitlik tarih manzumesinin talik hatla kitabesi bulunmaktadır:

Hâce-i hâkân-ı azam hazret-i müfti'l-enâm
Seyyidü'l-âfâk Feyzullâh kudsiyyü'l-hısâl

Bu nümûdâr-ı tahûru sû-be-sû icrâ edip
Eyledi âsâr-ı pür-envârını cennet misâl

Cûşiş-i mâ'ü'l-hayâtîdir ferâh-bahşâ-yı cân
Hod-be-hod olmuş sadâ-yı kulkulu zîb-i makâl

Lûle gördüm Kâmiyâ târîh içün atşâna der
Gel gel iç bu çeşmesâr-ı nûrdan âb-ı zülâl
(Tarih 1112/ 1700-1701)

Çocukluğundan itibaren kitap okumaya ve toplamaya başlayan Ali Emîrî Efendinin hayatına ve milletine duyduğu derin sevgi ve bağlılığa şöyle bir göz atacak olduğumuzda doğum yeri olan Diyarbakır'dan İstanbul'a kadar uzanan hayat serüveninde 67 yıllık ömrüne çok şey sığdırdığını görürüz.

Ali Emirî Efendinin kütüphane kurmasında milletine karşı duyduğu büyük saygı ve sevginin önemli yeri vardır. Bir diğer sebebi ise eski bir layihada yer alan güzel bir teklifin onda bıraktığı tesirdir. Bu layiha 1871'de Maarif Meclisi Başkanlığında bulunduğu sırada Tahir Müni bey tarafından yazılmıştır (MYK AEMtf 85). Layihada, İstanbul'da devrin ihtiyaçlarını karşılayacak Doğu ve Batı kültürüne dair kitapları ihtiva eden bir "Millet Kütüphanesi" kurulması lüzumu belirtiliyor ve bu maksatla Çemberlitaş'ta yanmış vaziyetteki Elçiler Hanı arsasına büyük bir bina inşa edilmesi teklif ediliyordu. Ancak bu teklif hayata geçirilmemiş, sadece yazıda kalmıştı. Ali Emirî de kurduğu kütüphaneye Millet Kütüphanesi adını verirken bir kenarda unutulmuş bu eski layihayı hatırlamıştır.

Kütüphanenin kuruluş aşamasında Şeyhülislam Hayri Efendiden büyük yardım gören Ali Emirî, bu süreci yazılarında uzun uzun anlatmıştır. Medresenin kütüphaneye dönüştürülmesi sırasında yapının nasıl kullanılacağı tespit edilmiş, nadir eserler ve hat levhaları için ayrı bir mekan, önemli kişiler ve araştırmacılar için ayrı bir okuma salonu, medrese odalarının da kitap deposu olması kararlaştırılmıştır. Ali Emirî, "umuma mahsus bir mütalaahâne" diye adlandırdığı bir okuma salonu ile hafız-ı kütübler için odalar da planlamıştır. Ayrıca Feyzullah Efendinin o yıllarda vakıfların depolarında korunan kitaplarını Feyzullah Efendi Medresesine getirtmiştir.

Nihayet Ali Emirî hayatı boyunca topladığı paha biçilmez kitaplarını oluşan kütüphanesini 17 Nisan 1916'da kurduğu Millet Kütüphanesine bağışlamıştır.

KÜTÜPHANENİN GEÇİRDİĞİ EVRELER

1924'ten itibaren binaları kullanılamayacak durumda bulunan Reşid Efendi, Carullah Efendi, Hekimoğlu Ali Paşa ve Pertev Paşa gibi önemli vakıf kütüphanelerinin kitapları, Millet Kütüphanesinde toplanmıştır. Ancak 1962'de kütüphane halk kütüphanesi konumuna geçince bu kitaplar Süleymaniye Kütüphanesine nakledilmiştir. 1981'de İl Halk Kütüphanesinin Laleli'deki Simkeşhane binasına taşınması üzerine kütüphane tekrar Millet Kütüphanesi kimliğine kavuşup "Fatih İlçe Halk Kütüphanesi" olarak hizmete devam etmiştir.

Kütüphaneye Murad Molla, Adile Sultan, Yusuf Paşa, Hekimoğlu Ali Paşa halk kütüphaneleri ile Ebu Bekir Paşa, Yavuz Selim, Zembilli Ali Efendi çocuk kütüphaneleri bağlı birim olarak hizmet vermişse de bugün bu kütüphaneler vakıflara devredilmiştir. Kültür ve Turizm Bakanlığı, Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü idaresinde hizmet veren Millet Kütüphanesindeki yeni kitaplar da Sakarya Üniversitesi Kütüphane ve Dokümantasyon Merkezine aktarılmış, böylece burası, araştırma ve ihtisas kütüphanesine dönüştürülmüştür. Bugün Millet Yazma Eser Kütüphanesi adıyla hizmete devam etmektedir.

Bu eşsiz kütüphanede, başta Kaşgarlı Mahmud tarafından yazılan, Türk dilinin ve kültürünün temel kitabı *Divânu Lugâti't-Türk* olmak üzere çeşitli padişahların kıymetli divanları, tezhipli-minyatürlü tek nüsha nadir eserler, Türk-İslam dünyasının dil, edebiyat, tarih, coğrafya, tıp, sanat ve pozitif ilimlerle ilgili paha biçilemeyen elyazmaları, ferman, berat, hat koleksiyonu, Cumhuriyet öncesi gazete ve mecmualar, Fransızca kitaplarla birlikte 30 bine yakın eser mevcuttur. Ayrıca Ali Emirî'nin telif ve istinsah ettiği eserler de bulunmaktadır.

Yahya Kemal kütüphaneyi şu beytinde pek güzel tarif eder:

Yekpâre nûr olan bu kütübhâne-i nefîs
Yekpâre servetiydi bu âlemde kendinin

Millet Kütüphanesinde bulunan *Dîvânu Lugâti't-Türk*. Harita AE Arabi 4189.

Zengin koleksiyonuyla haklı bir üne sahip olan Millet Kütüphanesi, yerli araştırmacıların yanında, yabancı araştırmacıların da dikkatini çekmiş, seçkin Fransızca dergilerde hem Ali Emirî'den hem de kütüphanesinden övgüyle bahsedilmiştir.

Bir ara Macar İlimler Akademisinin *Dîvânü Lugâti't-Türk*'ü satın almak için Tarih-î Osmani Encümeni üyelerinden İskender bey aracılıyla 10 bin altın teklifine Ali Emirî, "Ben kitaplarımı milletim için topladım. Dünyanın bütün altınlarını önüme koysalar, değil böyle bir kitabımı, herhangi bir kitabımın bir yaprağını bile satmam." şeklinde cevap vermiştir. Daha sonra Fransızlar da bu kütüphaneye 30 bin İngiliz lirası teklif eder. İlave olarak Paris'te adına bir kütüphane kurulacağını, yaşadığı müddetçe dolgun bir maaşla kitaplarının başında "hafız-ı kütüb" olarak kalacağını, ayrıca emrine Bolulu bir aşçı ile Müslüman hizmetkarlar tahsis edileceğini söylerler. Bütün bu cazip tekliflere karşı Ali Emirî'nin cevabı, "Efendiler ben bu kütüphaneyi devletimin bana verdiği maaşlarla yaptım. Öldüğüm zaman milletime kalması için. Bir daha böyle bir teklifle gelirseniz sizi buradan kovarım!" olmuştur.

ALİ EMİRÎ KOLEKSİYONUNDAN NADİDE ÖRNEKLER

Dîvânu Lugâti't-Türk

Ali Emirî Arabî 4189

Türk dünyasının en önemli eserlerinden *Dîvânu Lugâti't-Türk*, 11. yüzyılda Kaşgarlı Mahmud tarafından kaleme alınmıştır. Adından da anlaşılacağı gibi Türk dillerinin lügatıdır. Kaşgarlı Mahmud'un 10 Şubat 1074'te tamamlayıp Abbasi halifesine takdim ettiği müellif nüshası kayıptır. Bu nüsha müellif nüshasından 1 Ağustos 1266'da istinsah edilen tek nüshadır. Ali Emirî tarafından 1915'te bir tesadüf sonucu sahaflardan satın alınıp millete armağan edilmiştir. Araplara Türkçeyi, Türk dillerini, kültürlerini ve edebiyatlarını tanıtmak gayesiyle yazılan sözlük 319 yapraktan oluşmaktadır. İçerisinde bir Türk tarafından çizilen ilk dünya haritası da mevcuttur.

Kıyâfetü'l-İnsâniyye fî Şemâ'ili'l-Osmâniyye

Ali Emirî Tarih 1216

Lokman b. Hüseyin el-Urmevî tarafından 1588'de telif edilen eser Osmanlı padişahlarının fiziksel özelliklerini, beden alâmetlerini ve vasıflarını ihtiva eder. Osman Gazi'den itibaren III. Murad dahil Osmanlı padişahlarının hayatları, saltanat yıllarındaki olaylar ve hilyeleri tespit edilmiştir. 12 padişah minyatürü bulunmaktadır. Manzum-mensur karışık bir eserdir.

Meşâ'irü'ş-Şu'arâ Âşık Çelebi Tezkiresi

Ali Emirî Tarih 772

Âşık Çelebi tarafından 1568'de yazılan eser II. Selim'e sunulmuştur. I. Murad döneminden tezkirenin yazıldığı zamana kadar yaşayan 427 şairin ebced sırasına göre yer alan hâl tercümelerini içerir. Eserin bu nüshasında Osmanlı padişahlarına ve şairlerine ait minyatürlerin bulunması ona ayrı bir değer katmıştır. 389 yaprak olan bu nüsha 88 minyatürü ihtiva eder.

Cerrâhiyetü'l-Hâniyye Cerrâhiye-i İlhâniyye

Ali Emirî Tıb 79

Sabuncuoğlu Şerefeddin eserini Fatih Sultan Mehmed'e ithaf etmiştir. Müellif eserini 10. yüzyılın ünlü Endülüslü cerrahı Ebu'l-Kâsım Zehravî'nin *Kitabü't-Tasrîf fi't-Tıbb* adlı ansiklopedik eserinin cerrahiye ait 30 bölümünü esas alarak hazırlamış, kendisi de birçok bölüm eklemiştir. Metin içinde minyatürler de vardır. Z

KAYNAKÇA

¶ Ahmet Refik Altınay, *Türk Tarih Encümeni Mecmuası*, Sayı 1/78, s. 47–51.
¶ Ali Aksakal, "Ölümünün 60. Yılında Kitap Dostu Ali Emirî Efendi", TKY, XXII, 250, Şubat 1984, s. 105–108.
¶ Ana Britanica, "Ali Emîrî Efendi", 7, 1986, s. 385–386.
¶ Çiçek Derman, Melek Gençboyacı, "Kitaplar", *Ali Emîrî ve Dünyası/ Fermanlar, Beratlar, Hatlar, Kitaplar- Millet Yazma Eser Kütüphanesi'nden Bir Seçme*, İstanbul: Pera Müzesi Yayını, 2010, s. 284-388.
¶ Franz Babinger, *Osmanlı Tarih Yazarları ve Eserleri*, çev. Coşkun Üçok, Ankara: 1982, s. 437–439.
¶ Günay Kut, "Millet Kütüphanesi", *Anadolu Kütüphaneleri*, haz. Bülent Yılmaz, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 2013, s. 251-269.
¶ Melek Gençboyacı, "Ali Emîrî Efendi ve Divanu Lugati't-Türk", *II. Uluslararası Türkiyat Araştırmaları Bilgi Şöleni Bildirileri Kâşgarlı Mahmud ve Dönemi 28-30 Mayıs 2008*, Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Dil Kurumu Yayınları, 2009, s. 251-260.
¶ Melek Gençboyacı, "Ali Emirî Efendi ve Divanü Lugati't-Türk", *Türk Dili Dergisi, Kâşgarlı Mahmud Özel Bölümü*, Ankara: Kasım 2008, Cilt: XCVI, Sayı: 683. s. 542-552.
¶ Melek Gençboyacı, "Cumhuriyetten Günümüze Millet Kütüphanesi", *Ali Emîrî ve Dünyası/ Fermanlar, Beratlar, Hatlar, Kitaplar - Millet Yazma Eser Kütüphanesi'nden Bir Seçme*, İstanbul: Pera Müzesi Yayınları, 2010, s. 45-53.
¶ Melek Gençboyacı, "Kuruluşunun Yüzüncü Yılında Millet Yazma Eser Kütüphanesi ve Ali Emîrî Efendi", *Journal of Turkish Studies/ Türklük Bilgisi Araştırmaları*, 46, 2016, s. 105-145.
¶ Melek Gençboyacı, "Şeyhülislâm Feyzullah Efendinin Kütüphanesine Vakfettiği Kitaplar ve Millet Kütüphanesi", *Şehir ve Kültür,* 11, 2015, s. 62-67.
¶ Melek Gençboyacı. "Fethü'l-Müte'âl fî-Vasfi'n-Ni'âl (FE 1264)", *İslam: İnanç ve İbadet Sergi Kataloğu (22 Temmuz - 10 Ekim 2009/ Abu Dhabi),* Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2009, s. 382-383.
¶ Muhtar Tevfikoğlu. *Ali Emîrî Efendi,* Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1989.
¶ Serhan Tayşi, "Ali Emirî Efendi", *İslam Ansiklopedisi*, c. 2, İstanbul: 1989, s. 390-391.
¶ Ş. N. Bayraktar, "Feyzullah Efendi Medresesinde Fatih Millet Kütüphanesi", *İstanbul Ansiklopedisi,* 10, 1968, s. 5743-5745.
¶ Zeynep Ahunbay, "Feyzullah Efendi Medresesi", *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi,* 3, 1994, s. 308-309.

FOTOĞRAF: VEYSİ ARCAGÖK

ZİYA GÖKALP YAZMA ESER KÜTÜPHANESİ

NAZLI HİLAL KIZILKAYA

ARTUKLU, Akkoyunlu, Osmanlı yüzyılları boyunca Bağdat, İstanbul, Şam, İskenderiye ve Konya'ya uzanan ilim yolculuğu Diyar-ı Bekr'deki Zinciriye, İmadiye, Aziziye, Kadiriye, Latifiye, Mesudiye medreselerinden başladı. Ulu Cami Külliyesini oluşturan yapılardan biri olan Mesudiye, Diyarbakır'ın ilk büyük medresesi, Anadolu'nun da ilklerinden. Yapımına 1198'de Artuklu hükümdarı Ebu Muzaffer II. Sükmen devrinde başlandı, 32 yıl sonra Melikü'l-Mesud zamanında tamamlandı. Önde gelen âlimlerin dinî ve tabiî ilimlerde dersler verdiği medrese, uğradığı değişikler dolayısıyla beş ayrı kitabeye sahip. Bina, Diyarbakır'a özgü ihtişamlı taş işçiliğiyle insanı etkiliyor.

Diyarbakır'ın zengin elyazması birikimini biraraya getirmek üzere 1986'da İl Halk Kütüphanesi Müdürlüğüne bağlı Eski Kültür Sarayında Ziya Gökalp Yazma Eserler İhtisas Kütüphanesi kuruldu. Eserler 2014 yılında, restore edilen Mesudiye Medresesine taşındı.

Kütüphanede kayıtlı en eski eser Endülüslü bilgin Said el-Endelüsî'nin 1067 tarihli *et-Tarif bi't-Tabakati'l-Ümem*'i. İbn Sina'nın tıp ilkelerini şiir tarzında yazdığı meşhur *Urzucet fi't-Tıbb* önemli eserlerden bir diğeri. Kürt edebiyatının önde gelen şahsiyetlerinden Ahmed-i Hani'nin üç eseri de burada. Kütüphanede gramer, edebiyat, tefsir, hadis, fıkıh, belağat, kelam, akaid, felsefe, mantık konularını içeren 2200 yazma, 7 bin nadir matbu eser var. Yazma eserler, ısı ve nem oranı sabit tutulan ve izinle girilen özel bir odada muhafaza ediliyor. Kitapların çoğu dijital ortama aktarılmış durumda. Kütüphaneden yararlanmak isteyen araştırmacılara kitabın CD'si verilerek elyazmalarının yıpranması engelleniyor.

YUSUF AĞA YAZMA ESER KÜTÜPHANESİ

İBRAHİM DIVARCI

YUSUF Ağa Kütüphanesi, Konya merkezde Mevlana Dergahı yakınlarında Selimiye Camiine bitişik bir yapıdır. Bugün pencereden bozma bir kapıdan kütüphaneye girilmektedir. Asıl kapısı Selimiye Camiine açılmaktaydı. Külliye olarak inşa edilen medrese, hamam ve kütüphaneden oluşan yapı manzumesinden ne yazık ki günümüze sadece kütüphane kısmı gelebilmiştir. Kütüphanesinin şöhretinden dolayı yapının "Kütüphane Medresesi" olarak anılması da dikkate değerdir.

Müjgân Cunbur'un yayınladığı vakfiyeden öğrendiğimize göre söz konusu yapılar topluluğu 17 Ocak 1795'te inşa ettirilmiştir. Bu tarihlerde kütüphaneye ismini veren Yusuf Ağa III. Selim'in annesi Mihrişah Valide Sultanın kethüdasıdır.

Giritli fakir bir aileden olan Yusuf Ağa, Girit serhat ağalarından Süleyman Ağanın yanında yetişmiş, zamanla adı geçen ağaya mühürdar ve kethüda olmuş, bir süre Gelibolu Baruthane Nazırlığında bulunmuştur. 1786'da I. Abdülhamid'in kızı Esma Sultanın, 1789'da da Mihrişah Valide Sultanın

Kütüphanenin kuzey ve batı cephesi.

FOTOĞRAFLAR: AHMET KUŞ VE İBRAHIM DIVARCI

Yusuf Ağa Kütüphanesinin güney duvarının iç kısmında bulunan kitabe. "Fihâ kütübün kayyimeh sene 1209 / O sayfalarda doğru hükümler vardır, sene 1795."

Elyazması kitapların bulunduğu bölüm.

kethüdalığına atanmış, valide sultanın 1806'daki vefatına değin bu görevde kalmıştır. Bir süre darphane eminliği ve kapıcıbaşılığı yapmış, III. Selim'in ölümü üzerine hacca gitmiş, dönüşünde Bursa'da ikamete mecbur tutulmuş ve 25 Haziran 1807'de idam edilmiştir. Konya'daki kütüphane ve medresesinden başka memleketi Girit'te bir cami ve mektep, Hanya ve Beykoz'da birer çeşme yaptırmıştır.

Araştırmalara göre Konya'dan Hanya'ya gönderilen ailelerden birinin çocuğu olduğu belirtilen Yusuf Ağanın Konya'ya geldiğine dair her herhangi bir kayıt bulunmamaktadır. Anlaşılan, hiç görmediği Konya'ya atalarına vefa göstermek için bu yapılar manzumesini inşa ettirmiştir.

Kütüphaneye ilk vakfedilen kitap sayısı 1205'tir. Bu kitaplar tefsir, kıraat, hadis, siyer, kelam, tarih, tabakat, sarf, mantık, hendese, tasavvuf, edebiyat, tıp, rüya tabirleri gibi konulardadır. Vakfiyeye göre kütüphanedeki görevlilerin her şeyden önce Konya'da oturmaları, güven verici, doğru, bilgili, istidatlı, tavırları övülmeye değer, hoş yaradılışlı, dindar, güzel tutumları ile tanınmış, iyi ahlaklı, beğenilir vasıflı ve seçkin kimseler olmaları istenmektedir. Birinci hafız-ı kütübe günde 100, ikinci hafız-ı kütübe günde 90 akçe, birinci ve ikinci yamaklara 50'şer akçe verilmektedir. Yamakların görevi kitapların düzenlenmesinde kütüphaneciye dikkatle yardımcı olmaktır. Kütüphaneciler ve yardımcılarından —Konya'da kendilerini fazlasıyla geçindirecek kadar maaş verildiği için— başka vazife ile meşgul olmamaları, iş saatlerinde görevlerinin başında bulunmaları, vekalet ve nöbetleşme gibi hususlarda ısrar etmemeleri istenmektedir. Vakfiyede kadı, naib, müderris, katip, imamlarla sanatkarların ve tüccarların kütüphane hizmetlerine alınmayacağı kesinlikle bildirilmiştir.

Kütüphane cuma günleri dışında haftanın altı gününde sabah gün doğuşundan bir saat sonra açılacak, arada öğle ve ikindi namazları kılınacak kadar bir süre tatil edildikten sonra, akşamları gün batışına bir saat kalıncaya kadar açık bulundurulacaktır. Kütüphane açılırken vâkıf hayatta bulunduğu müddetçe ömrü için, öldükten sonra da ruhu için dua edilecektir.

Gerek üstat gerekse talebe bütün okuyucuların istedikleri kitaplar tereddüt edilmeden, bekletilmeden verilecek, okuyucuya iyi muamele yapılacak, okumalarına ve kitap çoğaltmalarına engel olunmayacak, ancak kitaplardan kütüphane içinde yararlanılacak, dışarıya katiyen çıkarılmayacak, kitap kaybolmaması ve yaprak yırtılmaması için okuyucular kontrol edilecektir.

1795'ten 1927'ye kadar kütüphane olarak kullanılan yapı 1927'de Memurlar Kooperatifine tahsis edilmiştir. 1946'dan sonra Maarif Vekaleti Kütüphaneler Müdürlüğüne geçen yapı 1949'da tekrar kütüphane olarak hizmete girmiştir.

Bugün kütüphanede değişik kütüphanelerden aktarılan kitaplarla birlikte Arapça, Farsça, Türkçe olmak üzere matbu ve yazma toplam 8600 civarında eser bulunmaktadır. Kitapların tamamı dijital ortama aktarılmış olup okuyucunun hizmetine sunulmuştur.

2000'de kütüphanede yapılan bir sayımda 103 değerli elyazmasıyla bazı matbu kitapların çalındığı ortaya çıkmış, Konya Yazma Eserler Kütüphanesinin ısrarlı takibi sonucu Amerika ve İngiltere'ye kaçırıldığı anlaşılan eserlerden bazıları yurda geri dönmüştür. Bu aşamada İngiltere merkezli Muhyiddin İbn Arabi Derneğinin de çabaları zikredilmelidir. Diğer kitaplarla ilgili yasal süreç devam etmektedir.

Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığına bağlı olarak teşkilatlandırılan kütüphane, Konya Yazma Eserler Bölge Müdürlüğüne bağlı olarak hizmet vermektedir. Z

KAYNAKÇA

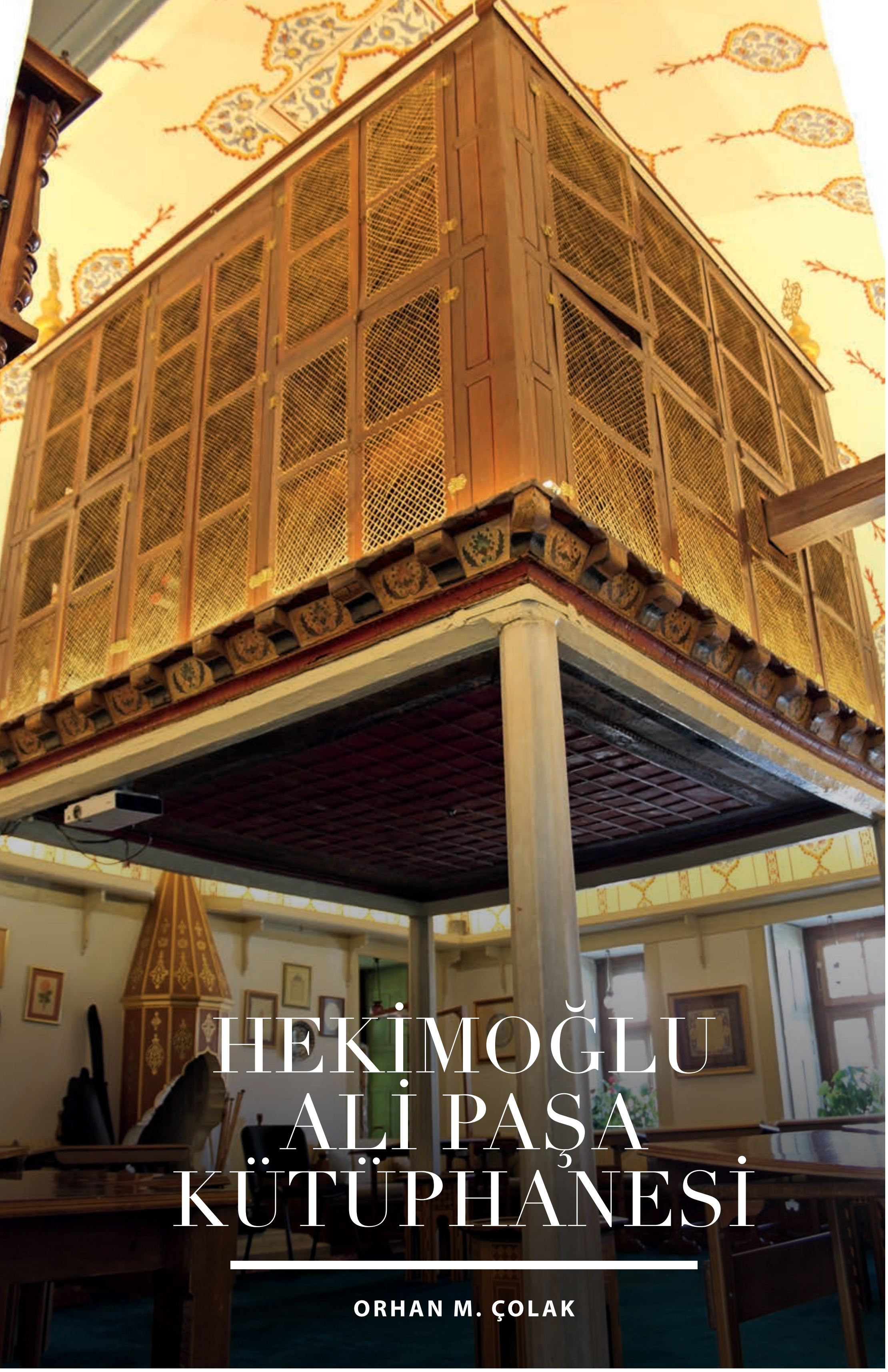
¶ Bekir Şahin, https://konyaarastirmalari.blogspot.com/2012/12/selcuklu-donemi-kitaplarinin-bazi.html.

¶ İzzet Sak, *Şer'iye Sicillerinde Bulunan Konya Vakfiyeleri (1650-1800)*, Konya: 2005, s. 83-88.

¶ Müjgan Cunbur, "Yusuf Ağa Kütüphanesi ve Kütüphane Vakfiyesi", *TAD*, I/1, 1963, s. 203-217.

¶ Naci Bakırcı, "Mevlâna Müzesi İhtisas Kütüphanesi'nin 1926 Yılında Kuruluşu, Yusuf Ağa Kütüphanesi'nin Buraya Nakli", *X. Millî Mevlâna Kongresi, Tebliğler*, Konya: 2002, I, 301-305.

¶ Yılmaz Önge, "Konya Yusuf Ağa Kütüphanesi", *Yusuf Ağa Kütüphanesi, Tarihçe, Teşkilat ve Kataloğu: Konya*, haz. Lütfi İkiz, Arı Basımevi, s. 9-11.

Hekimoğlu Ali Paşa Kütüphanesinin içindeki kitap dolabı.

FOTOĞRAFLAR: ORHAN M. ÇOLAK

HEKİMOĞLU ALİ PAŞA KÜTÜPHANESİ

ORHAN M. ÇOLAK

BABASININ sarayda hekimbaşı olmasından dolayı Hekimoğlu, Hekimbaşızâde veya Hekimzâde şeklinde anılan Ali Paşa, 1689'da İstanbul'da doğmuştur. Seçkin bir ortamda yetişen ve iyi bir eğitim gören Ali Paşa, silahşor olarak saraya alınmasının ardından çeşitli kademelerde görev yapmış, ikisi I. Mahmud, biri III. Osman döneminde olmak üzere üç defa sadrazam olmuştur. 1758'de vefat etmiş, Kocamustafapaşa'da yaptırdığı külliyedeki türbeye defnedilmiştir.[1]

Ali Paşa sadaret dönemlerinde Damat İbrahim Paşanın başlattığı ıslahatların takipçisi olmuş, III. Ahmed devrinde kurulan matbaa çalışmalarını devam ettirmiştir. Hatta onun sadaretinde matbaada yerli kâğıt kullanmak maksadıyla bir fabrika kurulması kararlaştırılmıştır.

"Âli" mahlasıyla şiirler kaleme alan paşa, ilmi araştırmaları da desteklemiş, kendisine pek çok kitap takdim edilmiştir.[2] Ayrıca hayatı ile ilgili eserler kaleme alınmış,[3] yaptırdığı hayratlara devrin şairleri tarafından tarihler düşülmüştür.[4]

Hekimoğlu Ali Paşa iyi bir kitapsever ve koleksiyonerdi. İlk ve üçüncü sadaretinden azledildiğinde borçları için müzayedeyle satılan malları arasında kitapları da vardı. İlk sadaretinden sonra 111,[5] üçüncü sadaretinden sonra ise 156 kitabı[6] satılmıştır.

Hekimoğlu Ali Paşa daha beylerbeyiliği zamanında (1723-1726) Kocamustafapaşa'da ahşap bir cami yaptırmıştır. Sonra bu ahşap cami ve buradaki Abdal Yakup Tekkesini yıktırarak 1733-1735 yılları arasında cami, kütüphane, türbe, tekke, sebil ve çeşmeden oluşan külliyesini inşa ettirmiştir.

Kütüphane, caminin Hekimoğlu Ali Paşa caddesi üzerindeki kapısının üzerinde, bir bodrum ve bir esas kat olarak camiyle aynı zamanda yapılmıştır. Bodrum katının bir tarafında kapı bulunurken karşı tarafı açıklıktır. Aynı zamanda sağ ve solunda büyük ve küçük hazireye bakan açık pencereler bulunmaktadır. Bu haliyle dört taraftan hava akımına açık tutulmuş ve üst kattaki okuma salonu ile burada mevcut kitaplar nemden korunmuştur. Bu katın yan tarafından bir merdivenle üst kata çıkılmaktadır. Bu merdivenle okuma salonunun önünde altı kolon ve kemerle kuşatılan üstü kapalı bir sofaya geçilir. Burası açık bir okuma terasıdır. Yandan bir kapıyla okuma salonu ile kitapların bulunduğu kitaplığa geçilir. Kitaplığın orta kısmında dört direğe müstenit eski bir kitap dolabı vardır. Ayrıca odanın iç kısmını pencerelerin üst hizasından itibaren bir kitap rafı çevreler. Bu odanın Hekimoğlu Ali Paşa caddesine bakan üçer, büyük ve küçük hazireye bakan birer penceresi vardır.[7]

Paşanın bu hayratı için düzenlettirdiği 1738 tarihli vakfiyeye göre[8] vakfın geniş bir kadrosu vardı. Bu kadro arasında yer alan kütüphane personeli şöyledir: Kütüphane dersiamı, kitap nazırı, hafız-ı kütüb-i evvel, hafız-ı kütüb-i sani, hafız-ı kütüb-i salis, mücellid ve kapıcı.

Hekimoğlu Ali Paşa Kütüphanesinin cami avlusundan görünüşü.

Hekimoğlu Ali Paşanın vakıf mührü.

Kütüphane kadrosundaki dersiam hem ders veriyor hem de kütüphanenin işleyişini kontrol ediyordu. Bir sanat hamisi olan Ali Paşa 1726'da Tebriz'de yanında memuriyete başlayan şair ve münşi Abdürrezzak Nevres'i kütüphanesinde hafız-ı kütüb olarak görevlendirmişti.[9]

Kitaplarda 1733-34 tarihli Hekimoğlu Ali Paşanın vakıf mührü görülür. Arapçadır ve "Vakafe'l-vezirü'l-a'zam Ali Paşa ibnü'l-merhum Nuh Efendi 1146" şeklindedir.

Kütüphanede Ali Paşanın kitaplarından başka III. Ahmed'in kızlarından Saliha Sultanın vakıf mührünü taşıyan 57 kitap vardır. Saliha Sultanın Hekimoğlu Ali Paşanın eski damadı ve kethüdası Hatipzâde Yahya Paşa ile olan evliliği, Yahya Paşanın Ağustos 1755'te vefatıyla sona ermiş ve Saliha Sultan Yahya Paşanın terekesinden mevrusen aldığı kitapları da Hekimoğlu Ali Paşa Kütüphanesine vakfetmiştir.

19. yüzyılın ikinci yarısında kütüphane personeline dördüncü hafız-ı kütübün eklenmesi de zamanla kitap sayısının arttığını göstermektedir.[10]

II. Abdülhamid döneminde basılmış kataloğa[11] göre kütüphanede 946 eser mevcuttu. Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesinin Hekimoğlu Ali Paşa kısmında bugün 908 yazma ve 15 basma olmak üzere toplam 923 kitap vardır.[12] Aradaki fark, bazı kitapların Evkaf-ı İslâmiye Müzesine (bugünkü Türk ve İslam Eserleri Müzesi) verilmesiyle oluşmuştur.

1894 depreminde harap olan cami, kütüphane ve zaviye tamir görmüş; 1908'de yapılan bir teftişte ise eserlerden 70 kadarının eskidiği ve tamir edilip ciltlenmesinin gerektiği ortaya çıkmıştır.

Süheyl Ünver 1937'de yazdığı bir makalede[13] odanın üç duvarının önünün sedirle kaplı olduğunu ve kütüphaneden yararlanmak isteyen okuyucunun sedirlere oturarak önlerindeki rahlelere koydukları kitapları incelediklerini kaydediyor.

Yapının 1918'deki Fatih yangınında kullanılamayacak hale gelmesinden sonra kitaplar 1924'te Millet Kütüphanesine, 1963'te de Süleymaniye Kütüphanesine devredilmiştir. Kütüphanenin tahta üzerine ta'lik hatla yazılmış manzum kitabesi de Türk ve İslam Eserleri Müzesindedir.

Kütüphane binası, 1966'dan sonra Millî Eğitim Bakanlığına devredilerek yine kütüphane olarak hizmet vermiş,[14] bu satırların yazarı da eski bir Kocamustafapaşalı olarak ortaokul ve lise yıllarında (1984-1989) bu kütüphanenin müdavimi olmuştur.

2002'de restore edilen bina halen Bilim Kültür ve Sanat Derneğine (BİKSAD) bağlı Uygulamalı Türk-İslam Sanatları Kütüphanesi olarak hizmet vermektedir. Z

NOTLAR

1 Orhan M. Çolak, "Arşiv Belgelerinin Işığı Altında Sadrazam Hekimoğlu Ali Paşa'nın (1100-1171/1689-1758) Hayatı, İcraatı ve Hayratı", Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Arşivcilik Bölümü, İstanbul: 1998. Tez için bkz. https://ssuzer.academia.edu/OrhanMÇolak. Bu makale, seneler sonra bu tezden yapılmış ilk yayındır.

2 Bunlar arasında Câmiü'l-ezher Şeyhi Abdullah Efendinin Arapça kaleme aldığı *Nasîhatü'l-vüzerâ*, mütercimi bilinmeyen *Tercüme-i Ravzatü's-safâ*, Abdülgani b. İsmail Nablusî (ölm. 1731)'nin *El-Keşfve'l-beyânfîmâyeta'allakbi'n-nisyân* adlı eseri, Hollanda sefareti tercümanı Petros Baromian'ın tercüme ettiği *Fen-nümây-ı Câm-ı Cem-âyin ez Fenn-i Coğrafya*, Tabib Bursalı Ali Efendinin *Tuhfe-i âliyye ve Papakogalu* adlı eserler sayılabilir.

3 Hekimoğlu Ali Paşanın hayatı ile ilgili Ömer Bosnavî'nin *Târîh-i Bosna der Zamân-ı Hekimzâde Ali Paşa*, Müminzâde Ahmed Hasib'in derlediği manzum *Mecmûa-i Tevârîh*, Abdürrezzak Nevres'in *Tebriziyye-i Hekimoğlu Ali Paşa* adını taşıyan eserler vardır. Hekimoğlu Ali Paşa hayatta iken yazılan bu eserler dışında vefatından sonra oğlu İsmail Ziyaeddin Bey'in kaleme aldığı *Matâli'ü'l-aliyye fî gurreti'l-gâliyye* adlı eseri de unutmamak gerekir.

4 *Hekimoğlu Ali Paşa Sadâretine Tevârîh-i Manzûme*, İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi TY. 2993; *Hekimoğlu Ali Paşa'nın Sadâret ve Hayrâtı Hakkında Tevârîh-i Manzûme*, İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi TY. 2962.

5 BOA, Cevdet-Maliye, 24584.

6 BOA, D. BŞM. MHF., 13669.

7 Doğan Kuban, "Hekimoğlu Ali Paşa Külliyesi", *İstanbul Ansiklopedisi*, IV, İstanbul: Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı, 1994, s. 43.

8 VGMA, Defter No: 736, s. 67-71 ve 76.

9 Nagihan Gür, "Lâle Devrinde Yetişmiş Kudretli Bir Sanat Hâmisi: Hekimoğlu Ali Paşa ve Şairleri", *Doğu-Batı*, Mayıs-Temmuz 2018, sayı: 85, s. 154.

10 BOA, EV. HMH. 746.

11 *Defter-i Hekimoğlu Ali Paşa Kütüphanesi*, İstanbul: Alem Matbaası, 1311.

12 "Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi'nde Bulunan Koleksiyonlar ve Kitap Sayıları" http://www.suleymaniye.yek.gov.tr/Content/UploadFile/Doc/koleksiyonlar2020.pdf, (Erişim tarihi: 4 Ekim 2020)

13 Süheyl Ünver, "Hekimoğlu Ali Paşa Kütüphanesi", *Yücel*, Mayıs 1937, s. 102.

14 T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (BCA), 30-18-1-2-195-30-9.

TEŞEKKÜR: Tez çalışmam sırasında Hekimoğlu Ali Paşa Camiinde imam-hatiplik görevini sürdüren Hattat Hüseyin Kutlu Hocamıza yardımları için teşekkür ederim.

LEFKOŞA II. MAHMUD KÜTÜPHANESİ

İSMAİL GÜLEÇ

FOTOĞRAFLAR : HÜSEYİN TUNCA

SULTAN II. Mahmud'un İstanbul dışında kütüphane inşa edilmesini istediği yerlerden biri de Kıbrıs'tır. Padişahın bu arzusu sayesinde Lefkoşa'da o zamanlar adı Ayasofya olan Selimiye Camiine vakfedilen kitaplar ile Kıbrıs'taki diğer hayırseverlerin kurdukları kütüphanelerden yazma eserler biraraya toplanarak zengin bir koleksiyonun ortaya çıkması sağlanmış, oluşan koleksiyonun iyi bir şekilde korunması da temin edilmiş olur.

Selimiye Camiinin Aziziye (doğu) kapısının hemen karşısında yer alan küçük, sevimli, samimi kütüphane binası, yaptırdığı eserler ve hayratlarla adaya damgasını vuran Ali Ruhi Efendi tarafından 1829'da II. Mahmud adına yaptırılmış ve kütüphaneye sultanın ismi verilmiştir. Ne yazık ki kütüphane ile birlikte yaptırılan Büyük Medrese 1936'da İngilizler tarafından yıktırılmış, geriye çeşmesinin kitabesinden başka birşey kalmamıştır.

Kütüphanenin önemli bir özelliği Kıbrıs'ta kütüphane binası olarak tasarlanıp inşa edilen tek yapı olmasıdır. Bina düzgün kesme taştan yapılmış, üç yanı kemerli, üstü iki kubbe ile örtülü zarif bir yapıdır. Üç cephesine de "maşallah" yazılı mermer levhalar konulmuştur.

Revaklar arasına girince sizi iki kapı karşılar. Biri kitapların olduğu salona çıkan basık kemerli kapı, diğeri hâfız-kütüb denilen kütüphanecinin dinlenme ve yazışma için kullandığı küçük odadır.

Kitapların olduğu odanın kapısının üstünde Beyyine suresinin "O sahifelerde en doğru hükümler vardır" mealindeki "Fîhâ kütübün kayyime" ayeti yazılıdır. Küçük oturma odasının güney duvarında ise II. Mahmud'un tuğrası vardır.

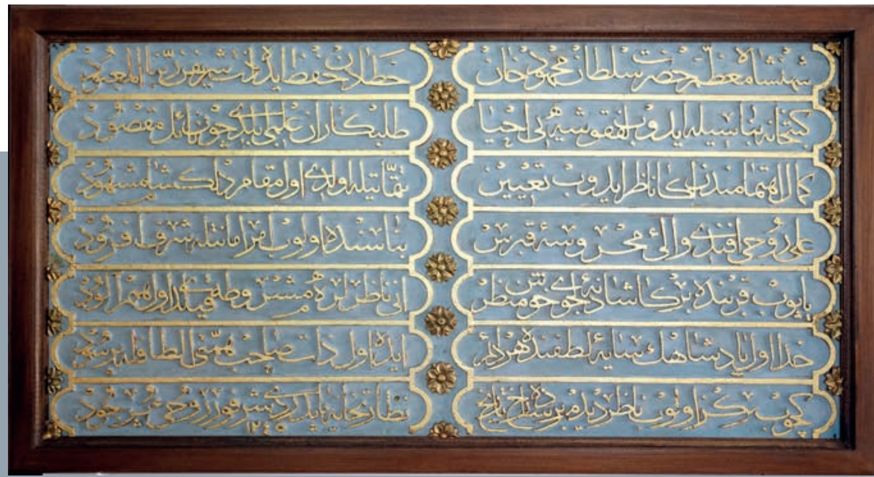
Giriş kapısının hemen güneyindeki duvarda bir mermer üzerine hakkedilmiş kitabe asılıdır:

Hazret-i Sultan Mahmûd Hân-I âlî-rütbetin
Rûz u şeb yazılmada hayrâtı çarh-ı atlasa
Hâcegân-ı devletinden hânedân-ı beldeden
Çün Alî Rûhî Efendi oldu vâlî Kıbrıs'a
Arz idüp dergâhına dârü'l-kütüb inşâsını
İzn alup savb-ı hümâyundan bu emr-i akdese
Bir kütübhâne binâ etdirdi kim hayrân olur
Resmini seyreyleyen erbâb-ı fenn ü hendese
Evvelâ her mübtedî kılsun duâ-yı devletin
Sâniyen bed' eylesin tahsîl-i ilm-i enfese
Ol makâm-ı pâke dâhil ola her tâlib olan
Tâ küşâde olmayınca ana bâb-ı medrese

Son beyitte kendilerine medrese kapıları açılmayan kimselerin cahil kalmamak için kütüphaneye gidebilecekleri söylenerek kütüphane binasının medreseden bağımsız, müstakil olarak inşa edildiği ifade edilmiştir.

Salonun iç duvarına Kıbrıslı meşhur şair Müftü Hilmî'nin
Kitâb-ı kâinata sebt olup evsâf-ı şâhâne

II. Mahmud Kütüphanesi salon bölümü.

II. Mahmud Kütüphanesi giriş kapısı.

Kütüphanenin içinde, ahşap çerçeve içinde ve gri zemin üzerindeki yaldızlı kitabesi şöyle:

Şehinşâh-ı muazzam Hazret-i Sultân Mahmûd Han
Hatâdan hıfz ede zât-ı şerîfin Rabbene'l-Ma'bûd
Kütübhâne binâsıyla edip Lefkoşa'yı ihyâ
Talep-kârân ilmi eyledi çün nâil-i maksûd
Kemâl-i ihtimâmından ana nâzır edip ta'yîn
Tetimmâtıyla oldu ol makâm-ı dil-küşâ meşhûd
Alî Rûhî Efendi vâli-i mahrûse-i Kıbrıs
Binâsında olup emr-i emânetle şeref-efrûz
Yapıp kurbunda bir kâşâne-i dilcû-yı hoş-manzar
Anı nâzırlara meşrûta kıldı ol himem-âlûd
Hüdâ ol pâdişâhın sâye-i lütfunda her dâim
Ede ol zât-ı sâhib-himmeti eltâf ile pür-sûd
Geçip bir kez olup nâzır dedim bir sâde-ruh-ı târîh
Nezârethâne yaptırdı şeref-ver Rûhî-i pür-cûd (1245/1829-30)

Okunsun haşre dek âyât-ı hayrât-ı mülûkâne

matla'ı ile başlayıp

Sıhâh-ı Cevherîden eyledim târîhini tahrîr
Fünûn-ı 'ilmile sa'd oldu bu vâlâ kütübhâne (1244)

beytiyle sona eren kasidesi altın ile tezyin edilerek talik hat ile nakşedilmiştir. Hilmî bu kasidesi ile "sultanü'ş-şuarâ", yani "şairlerin sultanı" unvanını almıştır.

Ahşap çerçeve içinde, gri zemin üzerindeki yaldızlı kitabe ise şöyledir:

Şehinşâh-ı muazzam Hazret-i Sultân Mahmûd Han
Hatâdan hıfz ede zât-ı şerîfin Rabbene'l-Ma'bûd
Kütübhâne binâsıyla edip Lefkoşa'yı ihyâ
Talep-kârân ilmi eyledi çün nâil-i maksûd
Kemâl-i ihtimâmından ana nâzır edip ta'yîn
Tetimmâtıyla oldu ol makâm-ı dil-küşâ meşhûd
Alî Rûhî Efendi vâli-i mahrûse-i Kıbrıs
Binâsında olup emr-i emânetle şeref-efrûz
Yapıp kurbunda bir kâşâne-i dilcû-yı hoş-manzar
Anı nâzırlara meşrûta kıldı ol himem-âlûd
Hüdâ ol pâdişâhın sâye-i lütfunda her dâim
Ede ol zât-ı sâhib-himmeti eltâf ile pür-sûd
Geçip bir kez olup nâzır dedim bir sâde-ruh-ı târîh
Nezârethâne yaptırdı şeref-ver Rûhî-i pür-cûd (1245/1829-30)

Kütüphane kayıtlarında görünen 1750 yazma eserin bugün ancak 1283 adedi elimizdedir ve Girne Millî Arşivinde muhafaza edilmektedir. Kütüphane binası müze olarak hizmet vermektedir. Z

KAYNAKÇA

¶ İsmail Güleç, *Lefkoşa Suriçi Rehberi*, Gazimağusa: Adakent Üniversitesi Yayınları, 2020.
¶ Beria Remzi Özoran, "Kıbrıs'ta Sultan Mahmut Kütüphanesi", *Türk Kültürü*, VIII/92, Ankara: 1970.
¶ İsmet Parmaksızoğlu, *Kıbrıs'ta Sultan II. Mahmut Kütüphanesi*, Ankara: Türk Kütüphaneciler Derneği Yayınları, 1964.
¶ Hasan Behçet, *Kıbrıs Türk Maarif Tarihi (1571-1968)*, Lefkoşa: Halkın Sesi, 1969.
¶ İsmail Erünsal, *Osmanlılarda Kütüphaneler ve Kütüphanecilik*, İstanbul: Timaş Yayınları, 2015.
¶ Harid Fedai, *Kıbrıs Müftüsü Hilmi Efendi. Şiirler*, Lefkoşa: KKTC MEB ve KB Yayınları, 1987.

BEYAZIT DEVLET KÜTÜPHANESİ

üzerine Ramazan Minder ile

Beyazıt Devlet Kütüphanesi müdürüsünüz. Kütüphanenin tarihçesini sizden dinleyelim.

Burası ülkemizde kurulan ilk devlet kütüphanesidir. II. Abdülhamid'in kendi özel bütçesiyle yaptırdığı bu kütüphane, 24 Haziran 1884'te Ramazan ayının ilk cuma günü açılmıştır. İlk açıldığındaki adı "Kütüphane-i Umûmî-i Osmanî"dir, Beyazıt Devlet Kütüphanesi adını Cumhuriyet döneminde alıyor. Kütüphane için İstanbul'un çok özel bir bölgesi seçilmiş. İstanbul Üniversitesi, Sahaflar Çarşısı, Küllük ve Çınaraltı gibi mekanlar sayesinde Beyazıt aydınların, fikir, sanat ve kültür adamlarının toplandığı bir merkez olmuş. Tabii kütüphanenin değerli müdürlerinin sosyal çevrelerinden önemli insanlar buraya gidip gelirlermiş. Kütüphanemizin ilk müdürü Tahsin Efendi. Onun hakkında kaynaklarda çok fazla bir bilgi bulamıyoruz. Ama bir sonraki müdür İsmail Saib Sencer zaten herkesin tanıdığı, takdir ettiği âlim bir zat. Tahsin Hoca zamanında imtihanı kazanarak burada ikinci hafız-ı kütüb olarak göreve başlamış, 1916 ile 1939 yılları arasında müdürlük yapmıştır. Biliyorsunuz, onun zamanında buraya "Kedili Kütüphane" diyorlar. Kedileri çok seviyor, başta ciğer olmak üzere yiyecekler alıyor ve onları burada besliyor. Saib Efendinin ardından Necati Lugal geliyor. Almanya'da bulunmuş, Şarkiyat alanında önemli işler yapmış, DTCF'nin de en meşhur Farsça hocalarından. 1939-1943 yılları arasında burada müdürlük yapmış. Ondan sonraki müdür Sadeddin Nüzhet Ergun. Edebiyat, folklor, tasavvuf gibi alanlarda çok fazla kitap yayınlayan Ergun, 1943-1946 yılları arasında hizmet etmiş. Bir sonraki müdürümüz de Muzaffer Gökman. Hem eser sahibi hem de 1946'dan 1977'ye kadar burada müdürlük yapmış ve kuruma çok önemli katkılarda bulunmuş bir isim.

Şu anki bina kütüphanenin ilk binası mı?

Kütüphane şu anda içerisinde bulunduğumuz binada değil, halen kullandığımız kubbeli salonumuz dahil olmak üzere Beyazıt Külliyesinin imaret binasında açılmıştır. Var olan mekan kütüphane için restore edilmiş. Çalışmalar 1882'de başlamış, 1884'e kadar tanzim, teşrifat gibi hizmetleri ayarlanmış ve sonra faaliyete geçmiş. Şu an imaret binasının kubbeli salon dediğimiz bölümünü okuyucu salonu olarak kullanıyoruz. Binanın kalan kısmı da Beyazıt Yazma Eserler Müdürlüğü olarak kullanılıyor. Yine elyazması kitaplarla Osmanlıca matbu kitaplar da o bölümde araştırmacıların hizmetine sunuluyor. Dolayısıyla aslında imaret binasının tamamı şu an kütüphane olarak kullanılıyor. Ayrıca Osmanlı döneminde askerî misafirhane, Cumhuriyet döneminde diş hekimliği fakültesi olarak kullanılan bina 1974'te kütüphaneye tahsis ediliyor. Binanın kütüphaneye tahsis edilmesinde rahmetli Muzaffer Gökman'ın çok büyük gayretleri olmuş. Vezneciler alt geçidi yapılırken binanın bulunduğu yere otopark yapacaklarmış fakat Gökman çok direnmiş. Sonunda cephesinden altı metre yola verilmek suretiyle binanın geri kalan kısmı kurtarılabilmiş.

Burayı daha önce ziyaret ettiğimizde aşağıdaki geniş alanda dağ gibi yığılı kitaplar, dergiler görmüştük. Ama şu an bunlar erimiş durumda. Bu yığılmanın sebebi neydi?

1934'te çıkan kanundan beri burası bir derleme kütüphanesidir. Yani ülkemizde yayınlanan her eser buraya geliyor. Şu anda kütüphanemizde 1 milyon 200 bini aşkın kitabımız var. Tabii bu rakama her yıl 70, 80 bin civarında yeni kitap ilave oluyor. 130 bin cilt dergi ve 50 bin cilt gazete var. Bunlar tasnif edilip okuyucunun hizmetine sunulmuş olanlar. Gelelim sorunuza... Ben mart ayının son haftasında göreve başladım. Salgın dolayısıyla kütüphaneler kapalıydı. 1 Haziran itibariyle faaliyete başladık. Geldiğimde gördüğüm manzara korkunçtu. Ana kapıdan girdikten sonraki bütün salon, koridorlar, yukarıdaki odalar lebaleb, tavanlara kadar kitap doluydu. Hepsi balyalar, koliler halinde duruyordu. 2016'dan itibaren yaklaşık 400 bin kitap kataloğa kaydedilmemişti, bunların hızlıca kaydedilmesi gerekiyordu. İstanbul'da Kültür ve Turizm Bakanlığına bağlı muhtelif kütüphanelerde çalışan kütüphaneciler ve yardımcı arkadaşlarımızdan 50 kişilik bir proje ekibi oluşturduk ve iki ay gibi bir zaman içerisinde 400 bin kitabın kataloglamasını yaparak kullanıma hazır hale getirdik. Bu gerçekten hem organizasyonu hem de yürütülmesi güç bir projeydi. Ancak destekçilerimiz sayesinde yemek ve çay işlerini hallettik. Kataloglamalar devam ederken bir taraftan da binayı boyadık, mutfağı ve perdeleri yeniledik. Bunları da hep dostlarımızın yardımlarıyla hallettik. Kısacası yılların birikmiş işlerini çok kısa bir zamanda bitirdik.

Yeni kataloglanan kitaplara erişim mümkün mü?

Kütüphanemizin fiziki kapasitesi 10 yıl önce dolduğu için yeni kayda geçirdiğimiz kitapları raflara koyamadık maalesef. Kültür ve Turizm Bakanlığı tarafından Rami'de büyük bir şehir kütüphanesi kuruluyor. Burası bittiğinde Türkiye'deki en büyük kütüphanelerden biri olacak. Dolayısıyla biz de kütüphanemizin önemli bir kısmıyla şu anda raflara koyamadığımız kitapların tamamını Rami'deki kütüphaneye taşıyacağız. Tabii Beyazıt Devlet Kütüphanesi bazı koleksiyonlarıyla yine burada hizmete devam edecek.

Tasnif ettiğimiz 400 bin kitabın yanında burada göreve başladıktan sonra yaklaşık yedi-sekiz büyük koli içerisinde Hakkı Tarık Us'un özel arşivi bulunduğunu fark ettim. Bunların tamamını açıp inceleme imkanımız olmadı ancak pek çok önemli şahsiyete ait mektuplar, biyografik metinler ve fotoğraflar var. İleriki günlerde özel bir ekiple bu arşivi de tasnif edip online olarak araştırmacıların hizmetine sunacağız. Tabii başka bağışlar da var. Mesela eski bakanlardan Şükrü Kaya ile gazetecilik, milletvekilliği ve bakanlık yapan Cihad Baban'ın da kütüphaneleri burada. Başka bağışlarla birlikte yıllardır atıl bir vaziyette duran bu kitapları kataloglamaya başladık. Tabii bu özel kütüphaneler ve arşivler Türkiye'de büyük bir sorun. İBB Kütüphaneler ve Müzeler Müdürü olarak Atatürk Kitaplığında görev yaparken Türkiye'de belki ilk kez özel arşivlerin satın alınması yolunda çok büyük bir gayret sarf ettik ve öncü olduk. 100'e yakın kişinin özel arşivini satın almıştık. Mesela, Rauf Orbay'ın 7 bin belgeyi ihtiva eden bütün arşivini aldık. Aynı şekilde ilk hemşiremiz Safiye Hüseyin Elbi'nin diploması, nişanları, mektupları, not defterlerini içeren bütün arşivini aldık. Kâzım Karabekir'den Mahmud Şevket Paşaya kadar önemli birçok asker, siyasetçi, edebiyatçı ve kültür adamının özel arşivini buldukça Atatürk Kitaplığına kazandırdık. Tabii bu arada bu işler için ciddi bir bütçe ayırmak gerektiğini de unutmayalım. Bağış yoluyla özel arşivler pek fazla gelmiyor, daha çok satın almayla sahip olabiliyoruz. Biz İBB'deyken hem özel arşivler

hem de Osmanlıca yazma, basma nadir kitaplar için ciddi bir ödenek tahsis ediyorduk. Bu da araştırmacı zenginliğine sebep oluyordu. Farklı branşlardaki araştırmacılar için Atatürk Kitaplığını tercih edilir bir duruma getirmiştik. Rami'deki büyük şehir kütüphanesine geçtiğimiz zaman özel arşivler konusunda bir çalışma yürüteceğimizi de buradan haber vereyim.

Madem konu Atatürk Kitaplığına geldi, oradaki maceranıza intikal edelim. Nasıl başladı?

Çeyrek asırlık ömrüm Atatürk Kitaplığında geçti. 1995'ten 2019'un Kasım ayına kadar orada görev yaptım. Daha önce Millî Eğitim Bakanlığına bağlı değişik okullarda dört yıl öğretmenlik yapmıştım. 1995'te naklen atanmak suretiyle İBB Kütüphaneler ve Müzeler Müdürlüğüne getirildim. Önemli kütüphanecilerle, müzecilerle, sanat tarihçileriyle, akademisyenlerle, yazarlarla, kültür adamlarıyla bu süreçte tanışma imkanım oldu. Bu insanlarla sohbet ederek, okuyarak, bir şekilde kendimizi geliştirip, çalıştığımız kuruma daha faydalı hizmetler yapma yolunu tercih ettik. Sahaflarla çok yakın temasımız oldu. Koleksiyonlarını bize satan, bağışlayan insanlarla, ülkemizin önemli isimleriyle temaslarımız oldu. Onlarla kitap merkezli arkadaşlığa, dostluğa varan ilişkilerimiz oldu.

Peki Atatürk Kitaplığında ne gibi faaliyetleriniz oldu?

Ben göreve başladığımda Atatürk Kitaplığı, Kadın Eserleri Kütüphanesi, İtfaiye Müzesi, Karikatür ve Mizah Müzesi, Tanzimat Müzesi, Aşiyan Tevfik Fikret Müzesi ve Atatürk Müzesi, Kütüphaneler ve Müzeler Müdürlüğüne bağlıydı. Dolayısıyla 1995'te belediyeye bağlı sadece iki kütüphane vardı. O zamanki belediye başkanı Sayın Cumhurbaşkanımız Recep Tayyip Erdoğan idi ve kütüphaneler konusunda çok hassastı. Buraya da çok alaka göstermişti. Biz de 2019'a kadar kütüphane sayısını 21'e çıkardık. İstanbul'un muhtelif ilçelerinde halk ve çocuk kütüphaneleri açtık ve bu mekanları her yıl 2 milyonu aşkın insana hizmet verir hale getirdik. Tabii Atatürk Kitaplığı da ilk zamanlardaki gibi kalmadı. İlk zamanlarda raflarının çoğu boştu. Biz daha sonraki süreçlerde hem yeni kitap alımlarıyla zenginleştirdik hem de nadir eserler ve yukarıda bir kısmından bahsettiğim özel arşivlerle Atatürk Kitaplığını dünya çapında ses getiren büyük bir kütüphane haline getirdik. Dedik ki Osmanlı döneminde basılmış bütün kitapları toplamamız lazım. Bir hedefimiz buydu. Dolayısıyla piyasada ne kadar Osmanlıca kitap bulduysak bunları satın alma yoluna gittik. Uzmanlara göre 1827 ile 1928 arasındaki 200 yıllık dönemde yaklaşık 40 bin kitap basılmış. Bunların yaklaşık 30 binini Atatürk Kitaplığında topladık. Bunun yanında hem Türkiye'den hem de yurt dışından elyazması eserler satın aldık. Mesela Fas ve Mısır'dan bazı yazmalar getirttik. Kartpostal koleksiyonunu zenginleştirmek için çok ciddi çaba sarf ettik. En son Kuzey Afrika, Ortadoğu ve Balkanları ilgilendiren, yurt dışından 63 bin kartpostal satın aldık. Aldığımız malzemeleri depolarda tutmayıp hızlı bir şekilde katalogladık, dijital ortama aktardık ve internetten erişime açtık. Görevden ayrıldığımda internet üzerinden 6 milyon görüntü erişime açıktı ve dijital kütüphanemizin yerli-yabancı 30 bin üyesi vardı.

Benim de bu hususta şöyle bir tecrübem oldu: Hüseyin Rahmi Gürpınar'ın Fransızcadan çevirdiği romanlar var. Bir ara rahmetli İsmail Dervişoğlu bunları aramış ve bir tek Atatürk Kitaplığında bulunduğunu görmüş. Dervişoğlu'nun ricasıyla bunlardan iki tanesinin yayına hazırlama işini de ben üzerime almıştım fakat olmadı. Yani demek ki sizin buraya topladığınız 30 bin Osmanlıca eser arasında bunlar da ilk kez umuma açık bir kütüphaneye girmiş.

Atatürk Kitaplığının kitap sayısı bazı kütüphanelerle kıyaslandığınca çok olmayabilir ama hepsinin nitelikli kitaplar olduğunu söylemeliyim. Çünkü Muallim Cevdet, Osman Nuri Ergin, Tarık Zafer Tunaya, Behçet Kemal Çağlar, Hüsamettin Bozok gibi çok önemli bağışçıları olmuş.

Atatürk Kitaplığı arşiv belgesi yönünden Beyazıt'tan daha mı zengin?

Elbette daha zengin. Atatürk Kitaplığının yelpazesi çok geniş: Kitaplar ve şahıs arşivleri dışında kartpostallar, haritalar, salnameler, ferman ve beratlar… Zannımca Atatürk Kitaplığının koleksiyon zenginliği ile Türkiye'de hiçbir kütüphane boy ölçüşemez. Müteferrika Matbaasından iki yüz yıl önce İspanya'dan göç eden Yahudi Nahmias kardeşlerin kurduğu matbaada basılan 8 kitabı yurt dışından satın almıştık. Böyle kıymetli eserler de var orada mesela. Bizim dönemimiz, yaptığımız alımlardan dolayı sahaflarımız için de bereketli bir dönem oldu. Önemli koleksiyonları elde ettikçe bizi haberdar ediyorlardı. Biz de ilgileniyorduk. Bu vesileyle Nedret İşli, Halil Bingöl, İskender Dereli, Bahtiyar İstekli, Lütfü Seymen, Turgay Erol ve daha birçok sahafla yakın dostluklarımız oldu. Onlar sayesinde kütüphanemize çok kıymetli koleksiyonlar kazandırdık. Hepsine buradan teşekkür ediyorum. Sahaflar bu ülkede çoğunlukla kıymet verilmeyen materyallere gerçek kıymetlerini kazandıran insanlardır. Çöpe gidecek malzemeye sahip çıkarak bize ulaşmasını sağlıyorlar. Hurda kâğıtçılar dahi sahaflarla çalışabiliyor bu sebeple.

Merhum sahaf Davut Özgül Hoca, Fahir İz evrakını çöpten böyle kurtarmıştı. Kâğıt hurdacılar bu evrakı çöpten ayırmışlar, Davut Hocayı tanıdıkları için arayıp haber vermişler. Fahir İz evrakı bu vesileyle TTK Arşivine girip araştırmacılara sunuldu. Dönüşüme de girebilir ve tamamen yok olabilirdi. Büyük kütüphanelerin hemen hepsinde arşiv, sanki o kütüphanenin bir mütemmim cüzü mesabesinde değil mi?

Doğru. Yani şimdi dünyadaki kütüphanelere de baktığımızda aslında özel arşivlerle kitap koleksiyonları bir arada bulunabiliyor. Ama Türkiye'de kütüphaneler, bilhassa yeni oluşturulan kütüphaneler tamamen yeni kitaplardan müteşekkil. Özel şahıs arşivleri alan, muhafaza eden çok az sayıda kütüphane var. Bunların sayısını çoğaltmamız gerekiyor. Mesela önemli bir yazarımız büyük bir kütüphane yanında, bir de özel arşive ve gözlüğü, kalemleri, çantası, masası gibi özel eşya sahip oluyor. Bu yazarımız vefat ettiğinde —bazen vefatlarından önce, sağlığında bağışlayan da olabilir— birikimi dağılmadan bunların kütüphanelerde toparlanması, hatıra evleri oluşturulması gerekiyor. Toplumsal hafızayı korumak için bunu yapmalıyız.

Peki bir kütüphaneye kitap, arşiv ya da eşya bağışlamak hukuki açıdan taraflara nasıl bir sorumluluk yüklüyor?

Ramazan Minder.

Bağışlayanın şartları çok önemli. Yani bağışçı "Ben size kütüphanemi bağışlayacağım ama bu kütüphanemin tamamını muhafaza edeceksiniz. Size 30 bin kitap veriyorum, bu kitaplardan hiçbirisini başka bir yere intikal ettirmeyeceksiniz, burada muhafaza edeceksiniz" diyebilir. Siz de bu şartlarla kabul ediyorsanız, bu koleksiyonu bütünüyle alır ve muhafaza edersiniz. Tabii bu büyük bir sorumluluk.

Peki aynı kişiye ait kitaplarla bağış evrakı bir arada mı olmalı?

Bu kütüphanenin özelliğine bağlı. Mesela bir ilçe belediyesi tarafından kurulan bir halk/çocuk kütüphanesinde daha çok gençlerin, çocukların okuyabileceği yeni kitaplar bulunur. Burada bir arşiv, yazma eser, ya da yabancı dillere ait kitaplar biriktirilmez. Ama Atatürk Kitaplığı, Beyazıt, Cumhurbaşkanlığı Millet Kütüphanesi, Millî Kütüphane gibi büyük kütüphaneler kişinin kitaplarıyla birlikte şahsî arşivlerini de muhafaza edebilir, ediyorlar da zaten. Bunlar kütüphane içerisinde fiziksel olarak özel arşiv kutularına, özel zarflara yerleştirilir, uygun şartlarda muhafaza edilir. Ardından da şahıs arşivi olarak sisteme girilir.

Artık kütüphanelerde kitapların olduğu gibi arşiv belgelerinin de çevrimiçi kataloğu bulunuyor. Hatta çoğunun dijital kopyasına da ulaşılabiliyor.

Biliyorsunuz biz Atatürk Kitaplığında, İstanbul Kalkınma Ajansının katkılarıyla Osmanlıca bütün gazeteleri, bütün dergileri, kitapları ve yazma eserleri dijital ortama aktarmıştık. Dolayısıyla Osmanlı döneminde çıkan bütün neşriyata dünyanın herhangi bir yerindeki bir araştırmacı çevrimiçi kataloğa girmek suretiyle ücretsiz ulaşabiliyor. Atatürk Kitaplığında ilk yıllarımı hatırlıyorum: Bir Osmanlıca kitabın fotokopisi için Erzurum'dan gelen okuyucularımız vardı. Ne büyük eziyet! Şimdi öyle mi?

Çalıştığınız kütüphanelerin müdavimleri arasındaki renkli ve ünlü simalardan bahseder misiniz?

Aslında bir kütüphanede çalışmak, bir kütüphanenin idarecisi olmak aynı zamanda o ülkenin kültür adamlarıyla, sanat ve bilim insanlarıyla haşir neşir olmanızı da sağlıyor. Bu vesileyle çok güzel insanlarla tanışma imkanımız oldu. Yine müzelerdeki işlerimiz dolayısıyla tarihimizde çok önemli mevkilerde bulunmuş kişilerin torunlarıyla tanışma fırsatım oldu. Enver Paşanın torunu Arzu Enver Hanım, Medine Müdafii Fahrettin Paşanın torunu Ömer Türkkan ağabey, Atatürk'ün yaveri Cevad Abbas'ın torunu Hüseyin Gürer ağabey gibi pek çok saygıdeğer kişiyle tanıştım, güzel işler yaptık. Kamuoyunun yakından tanıdığı araştırmacı Murat Bardakçı iyi bir kütüphane müdavimidir. Kendisi bir çalışma yaptığında muhakkak arşivlere, kütüphanelere gider. Atatürk Kitaplığına da çok sık gelirdi. Belgeleri, matbu ve elyazması kitapları gözden geçirir, gerektiğinde kopyalarını alırdı. Doğan Hızlan, Beşir Ayvazoğlu, Taha Akyol, Zafer Toprak da Atatürk Kitaplığına gelip istifade ederdi. Sizin de tanıdığınız rahmetli İsmail Dervişoğlu —artık iyice rahatsızlanıncaya kadar— çok gelip gitmişti. Tabii dijital kütüphanecilik yaygınlaştıktan sonra Türkiye'nin her tarafındaki üniversitelerden akademisyenler, bize e-posta veya sosyal medya üzerinden mesaj göndererek taleplerini iletirlerdi. Biz de çok hızlı bir şekilde onlara dönüş yapardık.

Son olarak Atatürk Kitaplığından pek de beklenmeyen bir şekilde görevden alınmanıza değinmek istiyorum. Süreç nasıl gelişti?

İktidar değişikliklerinde Türkiye'de maalesef siyasi atamalar yapılabiliyor. Bu beklediğimiz bir şeydi. Yeni bir parti gelmiş, yeni bir Belediye başkanı gelmiş, kendi ekibini kurmak istiyor. Bizi de değiştirmek tercihinde bulundular. Bu değiştirmenin tabii bazı kanuni ve etik kurallara uygun olması gerekiyor. Burada o kanuni ve etik kurallara pek riayet edilmedi. Benim müdürlük kadrom vardı, o benim elimden alındı, düz bir memur olarak başka bir birime sürüldüm. İdare mahkemesi yürütmeyi durdurma kararı verdi ama uygulanmadı. En son müdür yardımcılığı kadrom iade edildi. Çalıştığım yıllar boyunca hiçbir zaman particilik yapmadım. Kişilerin siyasi tercihlerine değil iş ahlaklarına baktım. Vedalaşırken de hiçbir arkadaşımız aksini söylemedi. Şimdi bile gidip sorsanız aksini söyleyecek bir kişi bulamazsınız. Böyle çalıştığımız için de başarılı olduk. Her şerde bir hayır vardır, buna inanan insanlarız. Böylece bizim için yeni bir yol da açılmış oldu. 25 yıl belediyede çalıştıktan sonra Kültür ve Turizm Bakanlığına gelip Beyazıt Devlet Kütüphanesi gibi bir kütüphanede hizmet etmek benim için büyük bir şeref. Nasıl ki Atatürk Kitaplığını Türkiye'nin kütüphanecilik alanında amiral gemisi haline getirdiysek, şimdiki hedefimiz buraya aynı şekilde hizmet etmek. Burada da çıtayı yüksek tutacağız. Bakanlığımız bize bu alanda güç ve destek verdiği müddetçe elimizden geldiğince güzel işler yapacağız. Çünkü ele alınması gereken çok büyük bir kütüphane ve materyal birikimi var burada. Beyazıt'ta ilk önce bir dijital arşiv otomasyon sistemi kurup mevcut 1 milyonun üzerindeki görseli internet üzerinden erişime açmak istiyoruz. Kataloglanmamış yerel medya ürünleri (gazeteler, dergiler) var. Bunları da uygun şekilde en kısa zamanda okuyucuya sunacağız. Rami'deki kütüphaneye dair çalışmalarımız devam ediyor. Kitapseverlerin mazeret değil, hizmet beklediğinin farkındayız. Z

Tarih-i Osmanî Encümeni Kütüphanesinden bu yana

TÜRK TARİH KURUMU KÜTÜPHANESİ

YUSUF TURAN GÜNAYDIN

® Turgut Cansever ve Ertur Yener'in tasarladığı Ankara Sıhhiye'deki Türk Tarih Kurumu binası 1967'de inşa edildi, 1980'de Ağa Han Mimarlık Ödülüne layık görüldü.

TARİH-İ Osmanî Encümeni (1909-1923) son yıllarında Türk Tarih Encümeni adını almış, 1927'den itibaren resmen bu adla faaliyetini sürdürmüştür. 1931'de Türk Tarihini Tetkik Cemiyeti adıyla kurulan ve 1935'ten itibaren Türk Tarih Kurumu (TTK) adını alan kurumun kütüphanesi öncelikle Tarih-i Osmanî Encümeninin kitaplarını tevarüs etmiştir.

Türk Tarih Kurumu Kütüphanesi, içinde sadece yazma veya basma eserler bulunan bir mekân değil, aynı zamanda, Osmanlı'nın son devrinde doğup Cumhuriyet'in ilk yıllarında vefat eden son devir tarihçilerinin ruhlarının kaynaştığı bir cem alanıdır. Kitapları vasıtasıyla Tarih-i Osmanî Encümeni/Türk Tarih Encümeni üyeleri Abdurrahman Şeref Bey, Ahmed Tevhid Ulusoy, Ahmed Refik Altınay, Efdaleddin Tekiner, Necip Âsım Yazıksız, Ahmed Rasim gibi tarihçilerin ruhları kütüphanede yaşıyor. Daha sonraki yıllarda bağış veya satın alınan kitapları vasıtasıyla ruhları buraya sinen isimleri de ekleyebiliriz: Reşit Galip, Yusuf Akçura, Halil Edhem Eldem, Osman Ferit Sağlam, Tevfik Bıyıklıoğlu, Şemseddin Günaltay, Mükrimin Halil Yinanç, Esad Fuad Tugay, Tâvit et-Tancî, Yusuf Hikmet Bayur, İbrahim-Cevriye Artuk, Ali Sevim ve Halil Akıncı...

Tevârüs ettiği kitaplık ve kütüphaneler TTK Kütüphanesini her zaman sürprizlerle dolu bir çalışma alanı kılıyor. Kitaplarını kuruma bağışlayanlarla kurumun satın aldığı şahsî kütüphanelerin sahiplerinin evrakı da kitaplarıyla birlikte kütüphaneye bağlı olan arşiv birimine dahil edilmiştir. TTK Arşivi adıyla tanınan bu birim, başta Enver Paşa ve Cemal Paşa olmak üzere Mehmed Asaf, Uluğ İğdemir gibi şahsiyetlerin bağışlarıyla zenginleşmiştir. TTK Kütüphanesini bütünleyen bu arşivde Halil Edhem, Osman Ferit, Tevfik Bıyıklıoğlu, Reşit Galip gibi birtakım zevatın kitaplarıyla birlikte evrakı (belgeler, fotoğraflar vs.) da yer almaktadır.

TTK Kütüphanesinin en meşhur ve ilgi toplayan yönlerinden biri büyük kısmı altmış yıl önce Türkçeye tercüme ettirilmiş birtakım tarih kaynaklarının bazen el yazısı (bir kısmı eski harfli), bazen daktilo edilmiş tek nüshalarını barındırıyor oluşudur. Bu tercümelerden bazıları tercüme edilir edilmez basılmış ama epeyce bir kısmının basılması için 2009'u beklemek gerekmiştir. Basılanlar nasılsa okuyucusuna ulaşmıştır, asıl altmış bu kadar yıl basılmayanlar hangileridir, bilebildiğimiz kadarıyla açıklayalım:

Géza Fehér'den Hamit Koşay tercümesi *Bulgar Türklerinin Tarihi*; Ahmed Emin'den Zakir Kadiri Ugan tercümesi *Duha'l-İslâm* (3 cilt) ve *Fecrü'l-İslâm* (1. Kısım), Aleksey Federoviç Malinovskiy'den Kemal Ortaylı çevirisi *Kırım Kazan Hanlarının 1462-1733* Yıllarında Büyük Rus *Knezleri ve Çarlarıyla Olan İlişkileri*, Barthold'dan M. Emin Resulzade tercümesi *Avrupa'da ve Rusya'da Doğuyu Öğrenme Tarihi*, Vladimir Evgeneviç Sıroçkovskiy - B. E. Sinnoeçkovskiy'den yine Ortaylı tercümesi *Kırım Tarihinde İncelemeler: Muhammed Geray ve Vasalları*, İbn Haldun'dan yine Zakir Kadiri çevirisi *Tarih-i* İbn *Haldun* yani namıdiğer *Târîhu'l-İber* (3 cilt-4 kitap), Marco Polo'dan Haydar Çerçil tercümesi *Seyahatnâme*, Cüveynî'den Abdülbaki Gölpınarlı tercümesi *Cihangüşa Tarihi*, Guy le Strange'den Mübin Manyas tercümesi Şark Halifelerinin Memleketleri: *XXVII. Horasan Bahsi*, W. Heyd'den Nazım Poroy tercümesi *Orta Çağda Yakın Doğu Ticaret Tarihi* 2. cilt (1. cilt basılmıştır); Joseph Cattaui Pacha'dan (1861-1942) yine Nazım Poroy tercümesi *Mısır Milletinin Kronolojisine Bir Göz Atış Yahud Zaman Sırasıyle* Mısır Milletinin Tarihleri (*Coup d'oeil sur la chronologie de la nation* Égyptienne), Angelo S. Rappoport'dan Nurullah Kunter tercümesi *Filistin Tarihi*, V. I. Avdiyev'den Abdülkadir İnan tercümesi *Orta Asya'da Tarih ve Arkeoloji Tetkikleri*, Bartold'dan yine Abdülkadir İnan tercümesi *Hudud-al-alem Mukaddimesi (Tumanski* nüshası), Bjarne Jonsson'dan Şükrü Akkaya tercümesi İzlanda'da Türkler: Rivayetlere Göre Norveçlilerin İzlandaya Göç Edişlerinden Sonra Türklerin Baskınları ve daha birçok kıymetli eser...

2009 sonrasında bu ünik tercümeler arasından -dönemin kurum başkanı Prof. Dr. Ali Birinci'nin girişimiyle- basılma şansını yakalayan birçok tercüme oldu: Bîrûnî'den Kıvameddin Burslan tercümesi *Tahkîku mâ li'l-Hind* ve *Tahdîdu Nihâyâti'l-Emâkin*, İbn Miskeveyh'ten *Tecâribü'l-Ümem* (kısmî tercüme), R. Grousset'den Halil İnalcık tercümesi *Stepler İmparatorluğu*, Novoseliskiy'den Kemal Ortaylı tercümesi *XVII. Yüzyılın Birinci Yarısında Moskova Devletinin Tatarlarla Mücadeleleri*, Paul Ricaut'dan Halil İnalcık tercümesi *Osmanlı* İmparatorluğu'nun *Hâlihâzırının Tarihi (XVII. Yüzyıl)*, Vladimir Gordlevskiy'den Abdülkadir İnan tercümesi *Küçük Asya'da Selçuklular Devleti*, M. Hudyakof'dan İdilli Ayaz İshakî tercümesi *Kazan Hanlığı Tarihi*, A. Yu. Yakubovskiy'den Sabur Rasol tercümesi *Timur ve Timuriler Devrinde Semerkand*, Necati Lugal tercümesi *Beyhakî Tarihi*, İskender Bey Münşî-yi Türkmen'den Ali Genceli tercümesi *Târîh-i Âlem-Ârâ-i Abbasî* (4 cilt-7 Kitap), Jacob Ph. Fallmerayer'den Ahmet Cevat Eren tercümesi *Trabzon İmparatorluğu'nun Tarihi* ve en son basılan (Ağustos 2020) Bartold'dan Seniha Sami Moralı tercümesi *Moğol İstilâsı Devrinde Türkistan*.

Tercüme eserler 2009 sonrasında, tercüme edildikleri dili bilen birer araştırmacıya verilerek asıl metinleriyle karşılaştırmalı bir biçimde yayına hazırlatılmış, eksikleri ve rastlanan hataları giderilerek basılmıştır. Bir kısmının yayın hazırlığı ise sürmektedir.

Türk Tarih Kurumunun 1940'lardan itibaren dönemine göre oldukça masraflı ve emek gerektiren bazı çalışmalara da imza attığı görülüyor.

Bunların somut meyveleri ise çoğu zaman defterlere kaydedilmiş ünik nüshalardır. Aralarında şüphesiz en kıymetlisi dönemin Konya Âsâr-ı Atîka Müzesi Müdürü M. Yusuf Akyurt'a ait *Resimli Türk* Âbideleri adlı 27 defterlik benzersiz çalışmasıdır. Bu çalışma birkaç açıdan benzersizdir: Öncelikle Konya başta olmak üzere Ankara, Amasya, İzmir, Kastamonu, Erzurum, Kayseri, Niğde, Bor, Sivas, Adana, Mersin, Tarsus, Tokat (Pazar, Zile, Turhal, Niksar), Afyonkarahisar, Divriği, Isparta, Manisa, Beyşehir, Karahisar, Osmancık, Karaman, Tire, Birgi, Balıkesir, Maraş, Merzifon, Samsun, Sinop ve Kütahya'da bizzat yerinde tespit ve incelemelerle abidelerin 1940'lı yıllardaki durumlarını gösteren fotoğraflar açısından eşsizdir. Akyurt'un şahane sanatsal tasarımıyla düzenlenmiş sayfaları ve hem Latin hem Arap alfabesiyle yazılmış el yazısının güzelliği de cabası. Bu eserde asıl itibariyle tarihî eserlerin tarifi, vakfiye ve kitabelerinin tespiti hedeflenmiş, binaların planları da ihmal edilmemiştir. Kitabelerden Arapça olanlar Türkçeye tercüme edilmiştir. Ne var ki 9 ciltte biraraya getirilip tasarım çalışması yaptırılan 27 defter hâlen basılmamıştır. Tespit edilip fotoğraflanan vakfiye ve kitabelerden bazılarının bugün kayıp olduğu düşünülürse çalışmanın önemi daha iyi anlaşılabilir.

TTK Kütüphanesine tesliminden bu yana basılmamış daha birçok bakir malzeme vardır: Bunlardan M. Nail Tuman'ın *Türk Tarih Lügati* (8 cilt) eski harflerledir ve TTK tarafından bir ekibe hazırlatılmaktadır. Yine M. Zeki Oral ve Naci Kum da Akyurt tarzında birkaç cilt çalışma gerçekleştirmiştir. Karakoç Sarkis'in tek nüshası TTK Kütüphanesinde bulunan *Külliyât-ı Kavânîn*'i (42 Cilt-50 Klasör) üzerinde de bir ekip çalışmaktadır. Fakat Bosna Kroniği (Enver Kadiç Kroniği) (30 küsur cilt), M. Zeki Oral'ın *Niğdeli Âşık ve Şairler Antolojisi*, Necati Lugal'in Tuslu Meâlî'nin Farsça *Hünkârnâme* adlı eseri üzerindeki tashih ve istinsah çalışması, bazı elyazması hatırat metinleri, Enver Paşa ve Cemal Paşa evrakı ve benzerleri neredeyse hiç el sürülmemiş malzemeler olarak yıllardır bekliyor.

Klasik elyazması türünden eserler bakımından da TTK Kütüphanesi oldukça zengindir. Bir ihtisas kütüphanesi olmasına rağmen yazma eserler de ihtisas alanında olup olmadığı gözetilmeden TTK Kütüphanesine dahil edilmiştir. Bunlardan büyük bir kısmı bağış ve satın alınan şahsî kütüphaneler vasıtasıyla kuruma girmiştir fakat ne yazık ki bu birikimin bir kataloğu henüz hazırlanmamıştır.

Kurumun kitap yayınına başladığı yıllardan itibaren elyazması tıpkıbasımları yayımlanmıştır fakat özellikle 2009 yılı ve hemen sonrasında bu alanda daha bilinçli hareket edilmiştir. Mesela bu dönemde basılan Gelibolulu Mustafa Âlî'nin meşhur kroniği *Künhü'l-Ahbār*'ın Osmanlı tarihini içeren dördüncü kısmı TTK nüshasının tıpkıbasımdır (2009)[1]. Elyazması istinsah çalışmaları da kütüphaneyi zenginleştirmiştir. TTK bu alanda Kilisli Rifat Bilge'nin (1874-1953) ihtisasına başvurmuştur.[2]

TTK Kütüphanesine yazma eser kazandırma çabası sürmektedir. Esad Fuad Tugay ve Muhammed Tâvît et-Tancî'den TTK Kütüphanesine intikal eden yazmalar oldukça kıymetlidir. Tugay koleksiyonunda bulunan Kâmil Akdik hattıyla enfes bir *Mevlid* yazması Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından tıpkıbasım olarak yayınlanmıştır.

İstanbul menşeli Syllogos Kütüphanesi yazmaları da TTK Kütüphanesini zenginleştiren, buraya fark katan bir koleksiyondur. Çoğu Rumca olan bu yazma eserler, İstanbul işgalinin bitmesinden sonra sahipsiz kalan kütüphanenin önce muhafaza altına alınarak İstanbul'dan Ankara'ya getirtilmesi, ardından TTK Kütüphanesine emanet edilmesi sonucu günümüze kadar gelmiştir. TTK bu yazma koleksiyonu için bir katalog da yayınlamıştır.[3]

Arkeoloji kaynakları için de TTK Kütüphanesi, Türkiye'de bir eşi bulunmayacak bir mekândır. Bilhassa Batı dillerinde yayımlanmış arkeoloji kitapları kütüphaneye düzenli olarak girmektedir.

Kütüphanenin çevrimiçi katalogu da bütün bu saydığımız zenginliği oturduğumuz yerden bizim için görünür kılan dijital bir platformdur. 70 yıllık yasal koruma süresi dolmuş bulunan Osmanlıca, Arapça, Farsça, Fransızca, İngilizce vb. dillerdeki birçok kitap bütün sayfalarıyla taranarak çevrimiçi kataloğa konulmuştur.

Kütüphanede, kurumun hayata geçmesinden önce Atatürk'ün direktifleriyle hazırlatılan "Türk Tarihinin Anahatları" serisinden çalışmaların bazen daktilo edilmiş, bazen prova baskıları yapılmış nüshalarını da bulmak mümkündür. Bu nüshalar, —bugünden bakıldığında ilmî açıdan yetersiz kalsa da— Cumhuriyet Türkiye'sindeki ilk ciddi tarih çalışmaları olmaları bakımından önem arz etmektedir.

Türk Tarih Kurumu Kütüphanesi dünyadaki 200 küsur bilim kuruluşu ve kütüphane ile irtibat hâlinde bulunan, elyazması ve matbu eserleri bakımından gerçek bir ihtisas kütüphanesidir.

NOTLAR

1 Yusuf Turan Günaydın, "Türk Tarih Kurumu'nda Yazmaların İhtisas Hâli", *Mostar*, 171, 2019, s. 14-18.

2 Yusuf Turan Günaydın, "Kilisli Rif'at Bilge'nin Türk Tarih Kurumu İçin Gerçekleştirdiği İstinsah Çalışmaları", *YOYAV Dergisi*, 291, 2017, s. 19-21.

3 Paul Moraux, *Bibliothèque de la Société Turque d'Histoire: Catalogue des Manuscrits Grecs (Fond du Syllogos)*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1989.

Kütübhane-i Umumi-i Osmanî mührü.

BEYAZIT DEVLET KÜTÜPHANESİ VE TÜRK TARİH KURUMU KÜTÜPHANESİ MÜHÜRLERİ

ÖZEL ve genel kütüphanelere sadece kütüphane mühürleri açısından bakmak buralara girmiş kitapların macerası hakkında ilgi çekici ipuçları sunabilir: Kitapların da insanlar gibi gezebildiği, dönem dönem farklı şehirlerde yaşayabildiği veya aynı şehrin bir mekanını beğenmeyip (veya atılıp, kovulup, aktarılıp) başka bir mekanına taşındığını çoğu zaman kütüphane mühürlerinden izleyebiliriz. Şahsî kütüphanelerden yola düşerek bir sahafta konaklayan, oradan yine bir başka şahsî kütüphaneye veya bir genel kütüphaneye giren, birkaç sahip değiştiren, bağışlandığı kütüphaneye dahil edilirken üzerine bu hususu belirten bir mühür basılan kitaplar da bize konunun başka başka veçhelerini sunar.

Türkiye'deki kütüphanelerin hangisine girersek girelim, bu alanda çok çeşitli ve farklı, son derece ilgi çekici kütüphane mühürleriyle karşılaşabiliriz. Burada Beyazıt Devlet Kütüphanesi ve Türk Tarih Kurumu Kütüphanesinde gördüğümüz bir kısım örnekleri söz konusu edecek ve görsellerini sunacağız.

KÜTÜPHANE AİDİYET MÜHÜRLERİ

Bir kitabın hangi kütüphaneye ait olduğunu gösteren en belirgin unsur o kütüphaneye mahsus mühürlerdir. Aynı kütüphanenin mühürleri zamanla değişiklik gösterebildiğinden bu süreci kitaplar üzerinden izleyebilmek mümkündür.

Beyazıt Devlet Kütüphanesinin (BDK), ilk kurulduğunda (1884) "Kütüphane-i Umûmî-i Osmanî" olan adı, 1961'de toplanan VII. Millî Eğitim Şûrasında alınan kararla "Beyazıt Devlet Kütüphanesi" olarak değiştirilmiştir. Bu hususu ayan beyan gösteren bir kütüphane mühründe "Kütüphane-i Umûmî-i Osmanî" adlandırmasına rastlıyoruz. Bu mühre dair örnekler kütüphaneye Osmanlı devrinde giren kitaplarda bulunuyor. Cumhuriyet dönemindeki ismiyle hazırlanmış kütüphane mührü ise hâlihazırda kullanılıyor.

Türk Tarih Kurumu (TTK) Kütüphanesindeki kitaplarda bulunan mühürlerden de bu kurumun geçirdiği evreleri takip edebilmek mümkündür. Burada görebildiğimiz en eski kütüphane mührü, TTK'nın öncülü sayabileceğimiz Türk Tarih Encümeni Kütüphanesine aittir. TTK'nın 1931'de kurulduğundaki adı olan "Türk Tarihini Tetkik Cemiyeti" mührü ise kronolojik olarak ikinci sırada gelir. Bu dönem TTK kütüphane mühürlerinde ilk zamanlar kurum adının açıkça yazıldığı ve daha sonra T.T.T.C. kısaltmasının kullanıldığı görülüyor.

KÜTÜPHANELERİ DOLAŞAN KİTAPLAR

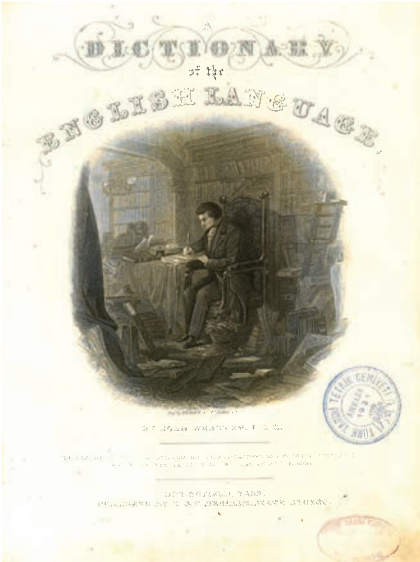
Kitapların hem aynı şehirdeki kütüphanelerde ve hem de farklı şehirlerdeki kütüphanelerde; şehirlerarası dolaşımda olabildiğini gösteren mühürlere de rastlanıyor. Dolayısıyla bir kütüphanenin mührüyle buraya nereden nakledildiğini gösteren bir başka kütüphanenin mührü bir arada olabiliyor. Beyazıt Devlet Kütüphanesindeki bir kitapta bir arada rastladığımız BDK mührüyle Divan Edebiyatı Müzesi mührü bulunan bir *Büyük Târîh-i Umûmî* nüshasını, bir *el-Muhâkemât* nüshasında BDK mührü ile Dârü't-Tıbâati'l-Âmire mührünü, yine Köprülü Kütüphanesi mührünü bu bapta örnek verebiliriz. Ayrıca yine Beyazıt Devlet Kütüphanesindeki "Bibliotheque Générale Ottom, de la Mokan, Constantinople" ve "Türkiye Cumhuriyeti Burusa Millî Kütüphanesi 1339/1341" mühürlerini taşıyan kitaplar da ilgi çekici örnekler arasındadır. Beyazıt Devlet Kütüphanesinden bir örnek de *Şâfiye Şerhi Abdullah* adlı eserin üstündeki "Bursa Genel Kitaplığı" mührüdür.

Bazen kütüphanelerde aynı kitap içinde ikiden fazla kütüphane mührüne de rastlanabiliyor. Beyazıt Devlet Kütüphanesindeki bir *Mîzânü'l-Mevâzîn* nüshasında Dârü't-Tıbâati'l-Âmire, hem T.İ.E.M. hem İstanbul Türk ve İslam Eserleri Müzesi Müdürlüğü Galata Mevlevihanesi Şefliği hem de BDK mühürleri olmak üzere aynı anda üç (aslında dört) kütüphane mührünü de bir arada görebiliyoruz. *Türk Bayrağı* adlı kitabın kapağında BDK mührü, iç kapağında ise M. Eğ. B. Ankara Genel Kitaplık ile T.C. Mf. V. Ankara Umumi Kütüphanesi mühürlerinin üçünü bir arada görebiliriz.

BAĞIŞ MÜHÜRLERİ

Bu tür mühürler bazen bizzat kitap bağışlayan (kendisi veya ailesi), bazen de bağış alan kütüphane tarafından hazırlanabiliyor. Beyazıt Devlet Kütüphanesindeki örneklerden Şükrü Kaya kitaplarındaki mühür, ölümünden sonra bağışın ailesi tarafından yapıldığını gösteriyor. Tabii bu mühür de aile tarafından yaptırılmış olabilir. Pertev Naili Boratav ve Kadri Çelikiz mühürleri ise kitapların bizzat kendileri hayattayken bağışlandığını gösteriyor olmalıdır. Türk Tarih Kurumu Kütüphanesindeki örneklerden Esad Fuad Tugay, Halil Edhem bağış mühürleri ise

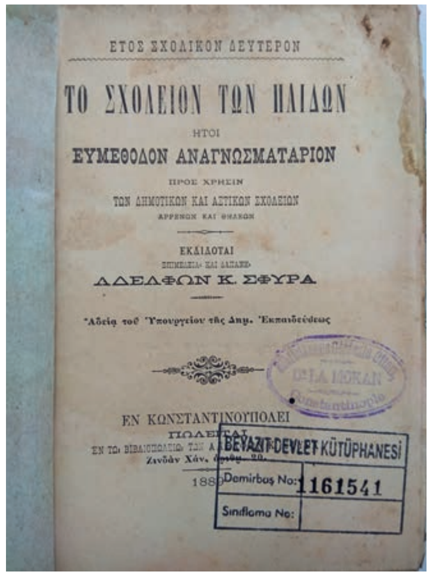
Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti mührü.

BDK ve Divan Edebiyatı Müzesi mührü.

BDK'da bulunan "Bibliotheque Générale Ottom, de la Mokan, Constantinople" mührü.

TTK tarafından yaptırılmıştır. Dr. Reşid Galip'e ait kompoze mühür ise bir tür ekslibris gibidir ve bizzat kendisi tarafından kazıtılmış bir mühür olmalıdır.

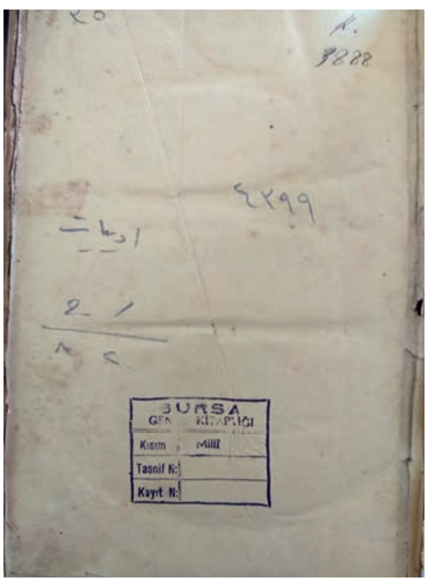
Beyazıt Devlet Kütüphanesindeki bağış kitaplar arasında Hakkı Tarık Us Koleksiyonu önemli bir yere sahiptir. Bu bağışlar arasında rastlanan *İslam Hanımları* adlı Osmanlıca bir eserin üstünde "*Sayın Niyazi Bektaş tarafından Hakkı Tarık Us Kütüphanesine bağışlanmıştır*" şeklinde bir mühür basılıdır ve burada Us'un kendi mührü yoktur. Ona ait mühre ise birçok kitabın yanısıra Türkçe bir eserde de rastlıyoruz.

ŞAHSÎ MÜHÜRLER-İSTİSHAB KAYITLARI

Özel kütüphaneler için şahısların kazıttığı mühürlere de bolca rastlanır. Bu mühürlerin basılı olduğu birçok kitap sonradan genel kütüphanelere —gerek bağış, gerekse satın alma yoluyla— girmiştir. Epeyce bir kısmı da sahaflar vasıtasıyla tekrar başka özel kütüphanelere girmiştir ve elan girmeye devam etmektedir.

Şahsî mühürlerin en dikkat çekicilerinden biri Türk Tarih Kurumu Kütüphanesindeki Şikârî'ye ait *Karaman Tarihi* yazmasında rastladığımız Ali Emirî Efendinin mührüdür. Hemen belirtelim ki Ali Emirî, birçok yazma eseri kendisi için istinsah etmiştir ve bu nüshanın müstensihi de kendisidir. Burada Ali Emirî mührünü nüshaya eliyle çizmiştir. Fatih Millet Kütüphanesine bağışladığı kitaplarında bu mührün aynısı bulunuyor: "Allah Teâlâ Hazretlerinin rızâsiyçün vakfettim. Ali Emîrî." Fakat bağışladığı ve kütüphanesinde muhafaza edilen yazmalarında basılı bulunan mühür, metal üzerine kazınmıştır. *Karaman Tarihi* nüshasının bir özelliği de iki istishab kaydı içermesidir. Üsttekinde "İsteshabehu'l-fakîr es-Seyyid Muhammed İbrâhîm" kaydının peşinden "5 Ramazan 236" (6 Haziran 1821) tarihi; alttakinde ise "Ba'dehû isteshabehu'l-fakîr es-Seyyid Muhammed Hâşim" kaydının peşinden "19 Şevval 1260" (1 Kasım 1844) tarihi vardır. Bu istishab kayıtları şüphesiz Ali Emirî'nin istinsaha esas aldığı nüshada bulunuyordu. O da oradan aynen kendi yazmasına aktarmıştır. Bu istishab kayıtları, "aktarma" olmak bakımından farklıdır.

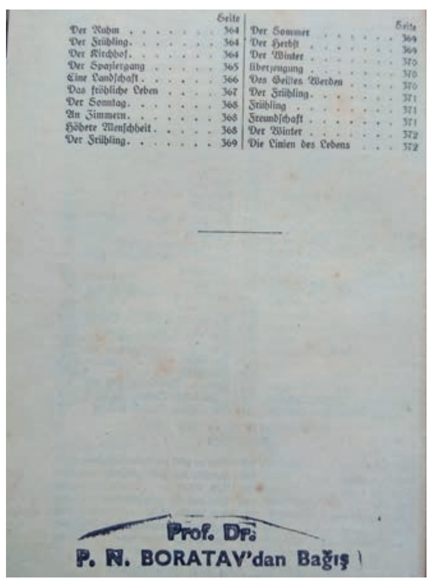
Beyazıt Devlet Kütüphanesindeki bir kitapta bulunan diğer bir örnek Bâver Ağa mührüdür. Bu mühürde "Saray-ı Hümâyûn Ağalarından Muhammed Bâver Ağa'nın vakfıdır. [1]309" (1891/92) cümlesi kazınmıştır. Şahsî kütüphanemizde bulunan Mekkîzâde'ye ait *Tevessül* adlı *Kasîde-i Bürde Şerhi* nüshasında da bir

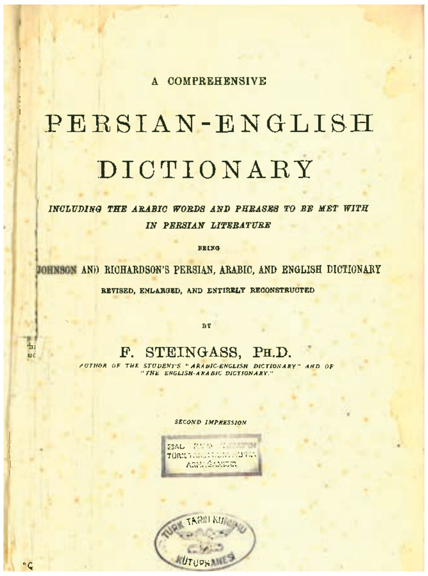
Şâfiye Şerhi Abdullah adlı eserin üstündeki "Bursa Genel Kitaplığı" mührü.

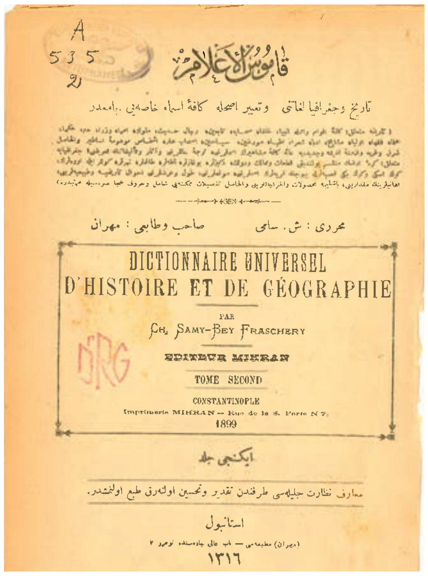
Türk Bayrağı Ankara Genel Kitaplık mührü. (BDK)

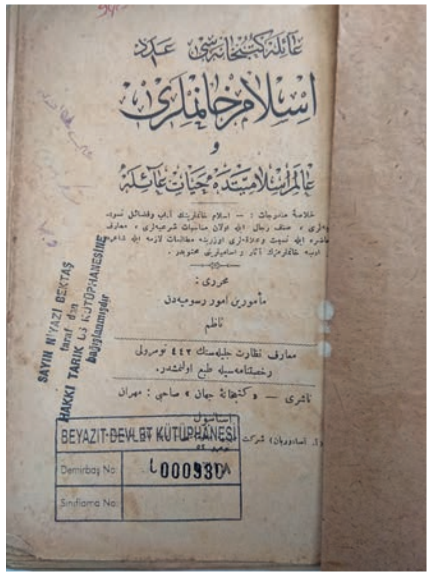
Pertev Naili Boratav mührü.

Esad Fuad Tugay bağış mührü.

Dr. Reşid Galip'e ait kompoze mühür.

Niyazi Bektaş'ın HTU'a bağış mührü (BDK).

vakıf mührü vardır: "Bilfiil şeyhülislâm iken irtihâl-i dâr-ı selâm eyleyen Mekkîzâde merhûm ve mebrûr Mustafa Âsım Efendi Hazretlerinin rûh-ı pür-fütûhlariyçün li merzâtillâhi Teâlâ vakfolunan kitâb-ı şerîftir". Bu ifadenin önce elle yazılmış, sonra da altına mühür olarak basılmış olması ilgi çekici görünmektedir ve pek de rastlanmayan bir örnek olsa gerektir. Yine şahsî kütüphanemizde bulunan *Misbâhu'l-İhvân li Tahrîrâti'l-Kur'ân* nüshasında "Kemâl Edîb Kürkçüoğlu" kaydına rastlıyoruz ki bunu da tesahüb kaydı saymalıyız.

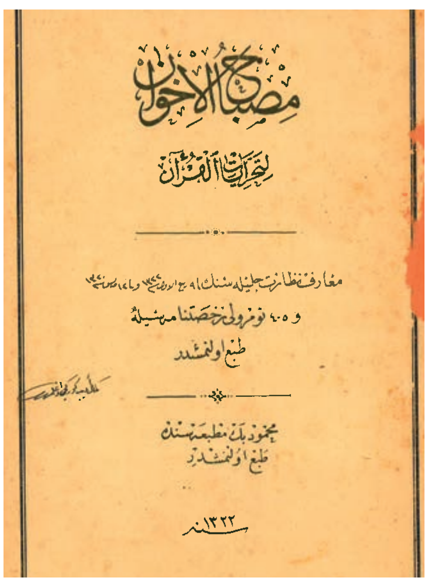
Bu tarz tesahüb kayıtlarına Beyazıt Devlet Kütüphanesindeki kitaplarda da rastlıyoruz. Bunlardan bir *Fenn-i İnşâ* nüshasında şu kayıtla bulunuyor: "Mekteb-i İdâdî-i Mülkiye ikinci sene, ikinci şube talebesinden 715 numerolu İsmail Hakkı bendelerinin Fenn-i İnşâ kitabıdır. 8 Eylül [1]316". Yine yukarıda bahsi geçen Bâver Ağanın mührünün bulunduğu kitapta da istishab kaydı cinsinden notlara rastlanır: "Fî 2 Rebîülevvel sene 1301, Saâdetlü Bâver Efendi Defter-i mahsûsuna kaydolunmuştur. Numero 76. Fî 20 kânûnisânî sene 1320". Ayrıca daha önce örneğini sunduğumuz *Mîzânü'l-Mevâzîn* nüshasında da bir istishab kaydı vardır: "*İsteshabehû Sa'deddîn, 'afallâhu anh.*"

MATBAA VE YAYINCI MÜHÜRLERİ

Osmanlı döneminde matbaacılar arasında birçok yayıncı da vardır. Bunlardan bir kısmı bugünkü yayınevi logolarına benzer biçimde matbaa veya yayıncı mührünü matbu olarak basarken bir kısmı da sonradan kaşe yaptırarak basmıştır. Bunlardan Dârü't-Tıbâati'l-Âmire mührü ilk akla gelenidir ve yukarıdaki örnekler arasında yer almıştır.

TTTK Kütüphanesindeki Tâvît et-Tancî koleksiyonundan Arapça bir *el-Esfâr fî Risâleti'l-Envâr* nüshanın üstünde matbu olarak yayıncının unvanı yazılmadığı için sonradan mühür basılarak bu eksiklik giderilmeye çalışılmıştır. Net olarak okunmuyorsa da yayıncının "Mektebetü Hâbid 'İcâzi'l-Cedîd" olduğunu söyleyebiliriz. BDK'da bulunan bir *Hukūk-ı Düvel* nüshasında yayıncı makamında "*Bâbıâli Caddesinde Otuz Sekiz Numerolu Kitapçı Karabet 1296/1879*" şeklinde bir kaşe basılıdır. Yine aynı kütüphanede bulunan ve daha önce bahsi geçen *Fenn-i İnşâ* kitabında da bu tarz iki ayrı mühre rastlıyoruz. Bunlardan üstteki iyi çıkmadığı için okunamıyor. Alttaki ise "*Matbaa ve Kitâbhâne-i Karabet*"in mührüdür. Bu tarz mühür/ kaşeler bazen yayıncıyı bazen de kitabın satıldığı yeri gösteriyordu. Z

—YUSUF TURAN GÜNAYDIN

Kemal Edîb Kürkçüoğlu tesahüp kaydı.

Fenn-i İnşa kapağı ve Karabet mührü.

Bâver Ağanın şahsî mührü.

TÜRK TARİH KURUMU ARŞİVİ

SEMİHA NURDAN

Türk Tarih Kurumu Arşivi Atatürk fotoğrafları.

KÜTÜPHANELER kitapların ve kitap dışı materyallerin satın alımı, bağışı ve şahıs koleksiyonlarının devriyle büyürler. Kütüphanelerin kitap dışı materyallerden oluşan arşivlerinde belge, mektup, hatırat, rapor, defter, özlük dosyası, gazete kupürü, fotoğraf, afiş, plak, CD, teyp kaseti, tablo vs. bulunur.

Türk Tarih Kurumu (TTK) Kütüphanesi de zengin bir arşive sahipti. Ancak 2020 başlarında arşiv birimi ayrı bir müdürlük haline getirildi.

TTK BÜNYESİNDE ARŞİVCİLİK ÇALIŞMALARI

Arşivin tarihini TTK'nın kuruluşuyla başlatmak mümkündür. Mustafa Kemal Atatürk'ün kuruma 1935'te verdiği çalışma programında arşiv çalışmaları önemli bir yer tutmaktadır. Bu minvalde kuruma gerek satın alma yoluyla gerekse bağış yoluyla arşiv materyali niteliğinde eserler kazandırılmıştır.

Devlet Arşivlerinin kurulması çalışmaları da TTK bünyesinde başlatılmıştır. Kurum sadece arşiviyle değil, Türkiye'deki arşivcilik çalışmalarıyla da ilgilenmiştir. TTK yetkilileri 1935'te bakımsız binalarda çürümeye terk edilen Osmanlı Arşivinin modern bir binada toplanması ve bilimsel metotlara göre tasnif edilmesi için teşebbüse geçtiler. Halil Edhem Eldem'in başkanlığındaki bir kurul bu işle vazifelendirildi.

Atatürk'ün direktifleri doğrultusunda kurum, Macar bilim insanı Lajos Fekete'nin Türkiye'ye gelmesini sağlamış, Ord. Prof. İsmail Hakkı Uzunçarşılı ve Ord. Prof. Ömer Lütfi Barkan'ın başkanlığında iki kurul oluşturarak incelemeleri başlatmıştır. Bunun yanında ortaya çıkan ürünler de kurum yayınları arasında basılmıştır.

TÜRK TARİH KURUMU ARŞİVİNDE BULUNAN MATERYALLER

Türk Tarih Kurumu arşiv ve dokümantasyon açısından hayli zengindir. Kurum idareci ve üyeleri kendi arşivlerini TTK'ya bağışlamıştır. Arşivdeki koleksiyonların bazıları şunlardır: Tevfik Bıyıklıoğlu, Osman Ferit Sağlam, Uluğ İğdemir, Tevfik Paşa, Kazım Orbay, Enver Paşa, Süheyl Ünver, İstanbul Üniversitesi, Bilge Kitabevi, İsmet İnönü, Halil Edhem Eldem, Fahir İz ve Hamit Zübeyir Koşay arşivleri.

TTK Arşivinde bulunan belgeler genellikle mektup, rapor, defter, özlük dosyası ve şahıs arşivi niteliğinde materyallerdir.

Enver Paşa ile Naciye Sultanın birbirlerine yazdıkları mektuplar hem nitelikleri hem de sayısı bakımından arşivdeki mektup koleksiyonuna iyi bir örnektir. Rapor mahiyetinde yazılan belgeler daha çok bir konu üzerine görüş bildiren siyasi, içtimai ve askerî konular hakkındadır. Askerî belgeleri bir defterde toplamaya yönelik çalışmaları içeren veya hatırat türünde yazılan materyaller de mevcuttur. Özlük dosyası niteliğindeki evrak İstanbul Üniversitesi personeline aittir. Şahıslara ait evrak ise genellikle şahsın kendi ilgisine göre topladığı belgeler veya tuttuğu notları içermektedir. TTK Arşivindeki diğer bir materyal türü fotoğraflardır. Geniş bir Atatürk fotoğrafları koleksiyonu yanında şehir, devlet adamları, müessese ve şahıs fotoğrafları da mevcuttur. Arşivde A. Süheyl Ünver bağışı içinde yer alan sanat eseri niteliğinde el yapımı suluboya resimler de vardır. Arşivdeki bir kısım materyal Genelkurmay Başkanlığı Arşivinin (ATASE) devamı niteliğinde belge ve fotoğrafları da içermektedir.

ARAŞTIRMA VE KUPÜR DERLEME HİZMETİ

TTK Arşivindeki bütün evrak, araştırmacılara açıktır. Bunun tek istisnası varisleri izin vermediği için açılamayan Latife Hanımın evrakıdır. TTK arşiv biriminin görevleri arasında Interpress vasıtası ile TTK ve halen bağlı olduğu Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu hakkındaki günlük haberlerin takibini yapmak ve arşivlemek de vardır. Böylece TTK ve ilgili kurumlarla alakalı basında yer alan haberler düzenli biçimde arşivlenmektedir. Z

KAYNAKÇA

¶ Uluğ İğdemir, *Cumhuriyetin 50. Yılında Türk Tarih Kurumu*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1973.

MİLLÎ KÜTÜPHANE

R. TÛBA KARATEPE

TÜRKİYE'DE Millî Kütüphane'nin kuruluşu, bazı araştırmacılara göre Beyazıt'ta Kütübhâne-i Umûmî-i Osmânî'nin hizmete açılış tarihi olan 24 Haziran 1884'e kadar gitmektedir. Bu görüşün dayanağı, basılan her eserin bir nüshasının bu kütüphaneye ücretsiz olarak verilmesini hükme bağlayan 14 Zilkade 1299 (27 Eylül 1882) tarihli iradedir. Ancak bu kararın ne kadar süreyle ve nasıl uygulandığı bilinmediği gibi dönemin siyasî şartları da bir millî kütüphane fikrinin ortaya çıkması için uygun değildir. Özellikle Münif Mehmed Paşanın Maarif nâzırlığı dönemlerinde İstanbul'da bir devlet kütüphanesi açılması yönünde çalışmalar olmuşsa da bunlar sonuçlanmamıştır.

İttihat ve Terakkî Fırkası'nın sekizinci kongresinde (1917) İstanbul'da bir millî kütüphane kurulması kararı alınmış, ancak uygulamaya geçilememiştir. Bu istek, adında "millî" kelimesi bulunan, fakat aslında birer halk kütüphanesi olan ve 1912-1920 yılları arasında açılan İzmir, Kayseri, Eskişehir, Diyarbekir ve Bursa Millî kütüphaneleriyle gerçekleştirilmeye çalışılmıştır. 1925'te Hamit Zübeyr (Koşay) tarafından hazırlanıp Maarif Vekâletine sunulan halk kütüphanelerine dair raporda "devlet kütüphanesi" şeklinde ortaya konan millî kütüphane fikri Atatürk zamanında hazırlanan bina projeleriyle desteklenmişse de bu da bir sonuca varmamıştır. Bu konuda en önemli katkıyı Adnan Ötüken yapmıştır. Millî kütüphanenin kurulmasının önemini ortaya koyan makaleleri yanında Ötüken, 15 Nisan 1946 tarihinde Maarif Vekâleti Neşriyat Müdürlüğünde Millî Kütüphane Hazırlık Bürosunu, bu büronun çeşitli masraflarını karşılamak için de 21 Şubat 1947'de Millî Kütüphaneye Yardım Derneğini kurmuştur. Millî Kütüphane Hazırlık Bürosu 1 Nisan 1947'de 60.000'e yakın kitapla geçici bir süre için başka bir binaya taşınmış, 16 Ağustos 1948'de de bugün Ankara İl Halk Kütüphanesi olarak kullanılan binada Millî Kütüphane hizmete açılmıştır. 29 Mart 1950'de 5632 sayılı Millî Kütüphane Kuruluş Kanunu, 18 Mayıs 1955'te bu kanuna ek 6568 sayılı kanun kabul edilmiştir. Mart 1952'de UNESCO'nun yardımıyla Millî Kütüphane bünyesinde kurulan Bibliyografya Enstitüsüne bu ek kanunla resmî hüviyet kazandırılmıştır. Hızla gelişen koleksiyon ve kullanıcı ihtiyaçları göz önüne alındığında kısa zamanda yetersiz kalacağı anlaşılan binanın yerine 1965 yılında hazırlık çalışmalarına başlanan yeni bina 5 Ağustos 1983 tarihinden itibaren hizmet vermeye başlamıştır.

Millî Kütüphane'nin görevi "millî kültür araştırmalarını mümkün kılmak, bu maksada elverişli bütün eserleri ve belgeleri bir araya toplayarak bir merkez oluşturmak, yurt içinden ve yurt dışından gelen bilgi isteklerini karşılayıp her türlü bilim ve sanat araştırmalarını kolaylaştırmak"tır. 1934'te kabul edilen Basma Yazı ve Resimleri Derleme Kanununa göre Türkiye'de yayınlanan her eserin bir nüshası ücretsiz olarak Millî Kütüphane'ye gönderilmektedir.

Kültür ve Turizm Bakanlığına bağlı olan Millî Kütüphane, diğer kütüphanelerden farklı olarak yabancı yazarların yurt dışında yayınlanmış Türkiye ve Türklerle ilgili eserlerini ve Türk yazarların yurt dışında yayınlanmış eserlerini ve elyazması kitapları satın alınmaktadır. Millî Kütüphane tarafından hazırlanarak basılan bibliyografya ve kataloglarla yürütülen projeler, Türkiye'nin geriye dönük ve güncel bilgi birikimini ortaya koyması bakımından önemlidir.

1993 yılından itibaren Millî Kütüphane veri tabanına yüklenmiş bibliyografik künyelere internetten (www.mkutup.gov.tr) ulaşmak mümkündür. Z

Z R. Tûba Karatepe'nin *TDV İslâm Ansiklopedisi*'ndeki "Millî Kütüphane" maddesi kısaltılarak alınmış ve metindeki imlaya bağlı kalınmıştır.

İZMİR MİLLÎ KÜTÜPHANE

İTTİHAT ve Terakki Cemiyetinin İzmir'deki önde gelen üyeleri 1911'de İlm ü İrfan Cemiyetini kurdular. Cemiyet temel olarak İzmir'e bir kütüphane kurmayı amaçlıyordu ve kısa süre sonra İzmir Millî Kütüphane Cemiyetine dönüştü. Aynı yıl kitap bağışı kabul edilmeye başlandı. 6 Temmuz 1912'de İzmir Millî Kütüphane resmen açıldı.

Kütüphanenin esas nizamnamesinde hiçbir siyasî fırka ile bir bağ içinde olmadığı belirtilmişti. Ancak idare heyeti İttihat ve Terakki Cemiyetinin himayesi altındaydı ve Cemiyete karşı sorumluydu. Birçok kitabın üzerinde "İttihat ve Terakki Cemiyeti Himayesinde İzmir Millî Kütüphanesi" mührü bulunmaktadır.

Kütüphane büyük ölçüde kitap bağışlarıyla gelişti ve kısa sürede 4000 kitaba ulaşıldı. İzmir gazetelerinde yer alan haberlerden Şehzade Yusuf İzzetdin Efendi, Mithat Paşanın oğlu Ali Haydar Mithat, Keçecizade İzzet Fuad Paşa, Talat (Muşkara), Manastırlı İsmail Hakkı, Dr. Abdullah Cevdet'in de kitap bağışlayanlar arasında olduğu anlaşılmaktadır. Bir habere göre, "Veliaht-ı Saltanat Yusuf İzzetdin Efendi hazretleri tarafından *Osmanlı Müellifleri* namında bir cilt kitap İzmir Müftüsü" aracılığıyla Millî Kütüphane'ye gönderilmiştir.

1913'te İzmir valiliğine atanan Rahmi Bey kütüphaneye önem verdi. İttihat ve Terakki Cemiyeti kâtib-i mesulü Mahmud Celal Beyin de (Bayar) gayretiyle kütüphanenin yeni ve büyük bir binaya kavuşması kararı alındı ve binanın temelleri atıldı. Aynı zamanda kütüphaneye sürekli gelir sağlamak için Birinci Beyler sokağında bir sinema binası yapıldı. Savaş dolayısıyla yarım kalan kütüphane inşaatı ancak Cumhuriyet döneminde tamamlanabildi. Yeni kütüphane binası Cumhuriyet'in onuncu yılında, 31 Ekim 1933'te büyük bir törenle açıldı.

Türkiye'de yayınlanan her esere ait bir nüshanın ücretsiz olarak gönderildiği İzmir Millî Kütüphane, günümüzde İzmir Millî Kütüphane Vakfı tarafından idare edilmektedir. Z

KAYNAKÇA

¶ Zeki Arıkan, "İzmir Milli Kütüphanede Bulunan Mühürlü ve İmzalı Kitaplar" [CIEPO=CİEPO] *Acta Viennensia Ottomanica*, Akten des 13. CIEPO- Symposiums (Comite International des Etudes pre-Ottomanes et Ottomanes) vom 21. bis 25. September 1998, Wien, s. 29-41.
¶ izmirmillikutuphane.com

TBMM KÜTÜPHANESİ

TBMM Kütüphanesi 26 Nisan 1920'de TBMM Arşivi olarak kurulmuştur. Aydın mebusu Dr. Mazhar beyin meclise ait kütüphanenin lüzumundan bahsettiği önerge 28 Eylül 1920'de kabul edilir. Arşiv farklı adlandırmalarla varlığını sürdürür. 18 Aralık 2011'de kütüphane olarak hizmet vermeye başlar. TBMM'de üretilen ve arşivi ilgilendiren bilgi ve belgenin yönetimini sağlamak, saklamak, tasnifini yapmak ve kullanıcıya sunmakla yükümlü olan kütüphanede, yasama, denetim ve yönetsel belgelerin yaklaşık 25 milyon civarında olduğu tahmin ediliyor.

Dünyadaki parlamento kütüphanelerinin genel yapısını yansıtan TBMM Kütüphanesi, milletvekillerinin yasama faaliyetleri için ihtiyaç duyulan bilgiyi sağlamasından ötürü koleksiyonunda genellikle hukuk, siyaset bilimi, ekonomi ve sosyal bilimler alanındaki yayınlara yer veriyor. Her geçen gün büyüyen envanterinde yaklaşık 300 bin kitap, 30 bin cilt gazete, 40 bin cilt süreli yayın, 350 adet takip edilen süreli yayın, 6800 rulo mikrofilm bulunmaktadır.

Kütüphane Gazete Dökümasyon Veri Tabanı için ulusal gazeteleri günlük olarak takip ediyor ve siyasi, hukuki ve ekonomik haberler indeksleniyor. Kütüphane personeli koleksiyonda yer alan bilgi kaynaklarına ulaşmada rehberlik ediyor. Temel amacı milletvekillerine yasama, denetim ve temsil görevlerini yerine getirirken ihtiyaç duyabilecekleri belge ve bilgi kaynaklarını sağlamak olan kütüphane, öncelikle milletvekillerine ve TBMM personeline hizmet vermekle yükümlü. Ancak gerekli başvuruları yapmak ve şartları yerine getirmek kaydıyla meclis dışından kullanıcılar da kütüphaneden faydalanabiliyor. Kütüphaneye giriş için izin belgesi ve bir giriş kartı gerekiyor.Bu kart 30 gün süreyle veriliyor, ihtiyaç olduğunda uzatılabiliyor. Dışarıdan gelen araştırmacıların kitapları ödünç almasına izin verilmiyor ancak kopyalama imkanı var.

T.C. CUMHURBAŞKANLARININ KÜTÜPHANELERİ

TUĞBA ÖRÜN ÇINAR

Mustafa Kemal Atatürk kütüphane odasında çalışırken.

TÜRKİYE Cumhuriyeti cumhurbaşkanları ülkemizin siyasal yaşamında önemli ve ayrıcalıklı bir yere sahip olmakla birlikte, toplumsal değişim veya dönüşümün izlenmesinde de önemli rollere sahiptirler. Cumhurbaşkanlarının özel kütüphaneleri hem Türkiye'nin siyasal tarihinin bir parçası hem de kültürel mirasıdır. Bunlardan bir kısmı bizzat kendileri ya da yakınlarının hassasiyet ve ilgisiyle araştırmacılarla buluşturulmuşsa da gelecek planlaması yapılmamış kütüphaneler olduğu da bilinmektedir. Kendileri ya da yakınları tarafından kurumsal kimlik kazandırılmış cumhurbaşkanlarının kütüphaneleri incelendiğinde, bunların görev sırasıyla Mustafa Kemal Atatürk, İsmet İnönü, Celal Bayar, Cevdet Sunay, Turgut Özal, Süleyman Demirel, Abdullah Gül ve Recep Tayyip Erdoğan'a ait oldukları görülmektedir.

ATATÜRK'ÜN KİTAPLIĞI

Mustafa Kemal Atatürk çoğunlukla cephelerde bulunduğu için bir kütüphane oluşturması Cumhuriyetten sonra mümkün olabilmiştir. Ankara'ya yerleştikten sonra Keçiören'deki köşkünde çalışmalarını yapıp misafirlerini ağırladığı bir kütüphane mevcuttur. Fakat burası yetersiz gelince yeni bir köşk yapılmıştır. Atatürk yerli ve yabancı yazarlı tarih, din, yönetim, askerlik sanatı, edebiyat, sosyoloji, fen bilimleri, sosyal bilimler alanındaki eserleri kütüphanesine kazandırmıştır. Ayrıca, Türk edebiyatı eserlerini takip edip kitaplığına eklediği bilinmektedir.[1]

Cumhurbaşkanlığı tarafından yayınlanan *Atatürk'ün Kitaplığı* isimli eser, Atatürk'ün okuduğu ve kendi yazdığı kitaplara ilişkin bibliyografik bilgiler içermesi yanında, vefat ettiği tarihte kitaplığındaki eserlerin saptanmasına yönelik bir araştırmadır. Millî Kütüphanenin yapmış olduğu çalışmada Atatürk'ün kitaplığında yer alan eserlerin konu dağılımları şu şekildedir: Türk tarihi 399, Avrupa tarihi 266, askerlik 261, siyasal bilimler 204, hukuk 150, Türk şiiri 127, Türk dili 119, İslam 111, eğitim 101, tıp bilimleri 99, gelenek ve görenekler 27. Bu çalışmaların sonucunda kütüphanede 102 ayrı başlık altında 4289 eserin bulunduğu tespit edilmiştir..[2]

Cumhurbaşkanlığı tarafından 2006'da yapılan çalışmada incelenen tereke kayıtları sonucunda ise 65 ayrı başlık tespit edilmiştir. Bu eserlerin konulara göre dağılımları şu şekildedir: Dil bilimi 425, Türk edebiyatı 377, Türk ve İslam tarihi 367, genel tarih 307, coğrafya 302, yabancı ülkeler tarihi 301, kamus ve lügatler 276, yabancı edebiyat 202, arkeoloji ve kitabeler 133, siyasi tarih 113, askerlik-bilim-felsefe 98, hukuk 33.[3]

Bu çalışma sırasında Atatürk'ün kitaplığında Erzurumlu İbrahim Hakkı'nın yazdığı 1835 tarihli *Marifetname* baskısı ve Kur'an-ı Kerim'in Türkçe Heyet-i İlmiye Tercümesi'nin (İstanbul 1924) de bulunduğu da görülür.[4]

Günümüzde Atatürk'ün kitapları Anıtkabir'de ve Atatürk Müze Köşkünde tutulmaktadır. Anıtkabir'de mevcut özel kitaplığı, Anıtkabir Atatürk ve Kurtuluş Savaşı Müzesinde yer almaktadır. Bu bölümdekiler Türkçe, Fransızca, İngilizce, Romence, Yunanca, Latince dillerinde yazılmış, daha çok tarih, dil ve edebiyat ağırlıklı kitaplardır. Anıtkabirin açık olduğu saatlerde Atatürk Özel Kitaplığı gezilebilmektedir. Atatürk Müze Köşkünde bulunan kitaplığı ise 1924'ten itibaren kullanılmaya başlanmış olup içinde Türkçe, Fransızca, Almanca, İngilizce yazılmış çeşitli konularda kitap bulunmaktadır. Atatürk Müze Köşkü telefonla ya da e-posta ile randevu alınarak ziyaret edilebilmektedir.[5]

İNÖNÜ MÜZE EVİ

İnönü kitaplığı İsmet İnönü'ye ait kitaplar, süreli yayınlar, atlas gibi koleksiyonlardan oluşmaktadır. Müzede yer alan İnönü kitaplığı 3 bölümdür: Kütüphane, belge ve fotoğraf arşivleri. Kötü durumda olan 5 binden fazla kitap onarılıp ciltlenmiştir. Türkçe, İngilizce, Almanca, Fransızca, Arap harfli toplam 5238 kitap bulunmaktadır. İsmet İnönü kitaplığında bulunan eserlerin yazar, eser adı vb. bilgilerle taranabilir olduğu müzenin internet sitesinde belirtilse de kitapların künye bilgilerine internet üzerinden erişilemediği görülmektedir.

İsmet İnönü kitaplığında birçok arşiv niteliği taşıyan belge, mektup ve telgraf mevcuttur. Arap harfli belgeler transkribe edilmiş olup Fransızca, İngilizce belgeler de Türkçeye çevrilmiştir. Bu kitaplıkta bulunan belge sayısı 7777 adettir.[6] Bunların belge türü, yer adları, konu başlıkları vb. türlerine göre taranabilir olduğu belirtilse de internet üzerinden erişilememektedir. Araştırmacıların arşivden faydalanmak istediklerinde İnönü Vakfına e-posta ile başvurmaları gerekmektedir.

Pembe Köşkte bulunan İsmet İnönü Müze Evi birçok sergiye de ev sahipliği yapmaktadır. Aynı zamanda İsmet İnönü ile birlikte çalışmış, özellikle Cumhuriyet dönemine tanık olmuş kişilerle sözlü tarih çalışmaları da yapılmaktadır. Ankara'da bulunan Pembe Köşk her yıl 23 Nisan, 29 Ekim gibi özel günleri içine alan aylarda hizmet vermektedir. Açılış tarihleri ve süreleri İnönü Vakfı tarafından bildirilmektedir.

CELAL BAYAR MÜZESİ

Celal Bayar kitaplarını, arşiv belgelerini araştırmacıya sunmak ve bunları gelecek nesillere aktarmak amacıyla doğduğu yer olan Bursa'nın Umur Bey köyünde kendi adıyla bir müze kurmuştur. 26 Ağustos 1970'te faaliyete geçen müze siyasal tarih yazımına kaynaklık etmesi açısından oldukça önemlidir.

Müzenin içerisinde Atatürk ile ilgili bir bölüm de bulunmaktadır. Ayrıca Kuvâ-yı Millîye yılları, İş Bankasının kuruluş yılları, cumhurbaşkanlığı yaptığı dönemlerden fotoğraflar, belgeler ve eşya sergilenmektedir. Kütüphanede ise 20 binin üzerinde kitap, yazma, gazete, süreli yayınlar ve fotoğraf arşivi mevcuttur.[7]

Müze Abdullah Gül'ün cumhurbaşkanlığı döneminde çıkarılan kararname ile cumhurbaşkanlığına bağlanmıştır. Müzenin web sayfası yoktur.

CEVDET SUNAY MÜZESİ

Trabzon Ataköy beldesinde bulunan Cevdet Sunay Müzesi, 2001'de restore edilen tarihi bir binada hizmet vermektedir. Çalışma odası olarak düzenlenen mekanda Cevdet Sunay'a ait kitapların yanısıra çeşitli belgeler de mevcuttur. Cevdet Sunay'ın kitaplarının bir kısmının oğlu tarafından Çaykara ve Dernek Pazarı Eğitim Vakfına bağışlandığı bilinmektedir.[8] Ne yazık ki müzeye ait bilgilerimiz son derece kısıtlıdır. Kütüphanenin web erişimli bir kataloğu da mevcut değildir.

TURGUT ÖZAL MÜZESİ

Malatya'da kurulan Turgut Özal Müzesi, İnönü Üniversitesine bağlı özel bir kurumdur. Yakın dönem siyasi tarihimize tanıklık etmesi amacıyla kurulan müze 2010'da açılmıştır. Semra Özal'ın bağışladığı Turgut Özal'a ait şahsî eşya da buradadır. Müzedeki çalışmaları, İnönü Üniversitesi rektörlüğü tarafından belirlenen tarihçi, iç mimar gibi çeşitli uzmanlardan oluşan bir komisyon yürütmektedir.Müze envanterine kayıtlı 80 kıyafet, 64 özel eşya, 57 kimlik ve çeşitli belgeler, 59 fotoğraf olmak üzere toplam 260 adet özel eşya ve obje bulunmaktadır.[9] Bu envantere kayıtlı Turgut Özal'ın şahsî kitaplığına ait kitap bulunmadığı görülmektedir. Bu durumun için başbakanlık ve cumhurbaşkanlığı yapmış Turgut Özal'ın bütün yönleriyle incelenmesini zorlaştırmaktadır. İnönü Üniversitesi içerisinde yer alan müze haftaiçi hizmet vermektedir.

SÜLEYMAN DEMİREL DEMOKRASİ VE KALKINMA MÜZESİ

Isparta'nın İslamköy beldesinde bulunan Süleyman Demirel Demokrasi ve Kalkınma Müzesi, Demirel Vakfı tarafından inşa edilmiştir ve özel müze statüsündedir. Süleyman Demirel'in kendi kütüphanesinde bulunan 46 bin kitap, 126 bin fotoğraf, 8 bin hediye eşya, 4 bin tablo, 6 bin teyp ve video kaset, 500 giyim-kuşam malzemesi ve halı-kilim, 10 bin klasör, 6 milyon dokümandan oluşmaktadır.[10]

Ayrıca müzede bilgi ve belge merkezinde 1968'den bu yana yayınlanmış ve yayınlanmakta olan 32 bin adetten oluşan Türkçe ve yabancı gazetelerle dergiler bulunmaktadır. Müzede yer alan kitapların bibliyografik kayıtları yapılmıştır. Kütüphane açık raf sistemiyle kullanıcılarına hizmet vermektedir. Arşivde yer alan fotoğraflar Süleyman Demirel'in çocukluk, eğitim dönemleri, memuriyeti, siyasi parti genel başkanlıkları, başbakanlık ve cumhurbaşkanlığı dönemlerine ışık tutmaktadır. Süleyman Demirel'in doğduğu evi de içeren müze ziyaretçilere açıktır.

ABDULLAH GÜL MÜZE VE KÜTÜPHANESİ

Türkiye'nin siyasi tarih müzesi olma özelliğini taşıyan bu müze-kütüphane Kayseri'deki tarihi Sümerbank dokuma fabrikasında yer almaktadır. Binanın restorasyonunu mimar Emre Arolat üstlenmiştir. Fabrikadaki enerji ve buhar santralleri, müze ve kütüphane olacak şekilde restore edilmiştir.[11] Abdullah Gül Müze ve Kütüphanesi, Gül'ün cumhurbaşkanlığı döneminde çıkarılmış olan kararname ile cumhurbaşkanlığına bağlı bir kurum olarak hizmet vermektedir.

Kütüphane sosyal bilimler ağırlıklıdır. Kütüphanede bulunan kitapların büyük bir kısmı Abdullah Gül'e aittir. Cumhurbaşkanlığı yayınları ile birlikte kendisi ve dönemi hakkında yazılmış yayınlara ulaşılabilmektedir. Hediye gelen imzalı kitaplar da kataloglanarak kullanıcıların hizmetine sunulmuştur. Kütüphanede yaklaşık 16 bin kitap bulunmaktadır.

Arşiv malzemesinin kimi önemli belgeleri dijitalleştirilip müze kısmında sergilenmekle birlikte dijitalleştirme çalışmaları devam etmektedir. Kütüphanede 500 civarında DVD vardır. Abdullah Gül'ün yurtiçi ve yurtdışı seyahatleri ile ilgili fotoğraf ve videolara da yer verilmektedir.

Kütüphane koleksiyonu yeni satın alımlar ve bağışlarla zenginleştirilmektedir. Özellikle yakın dönem Türkiye ve dünya siyaseti üzerinde akademik çalışma yapacaklara kaynaklar sunan kütüphane ve arşiv merkezi bütün araştırmacılara açıktır.

CUMHURBAŞKANLIĞI MİLLET KÜTÜPHANESİ

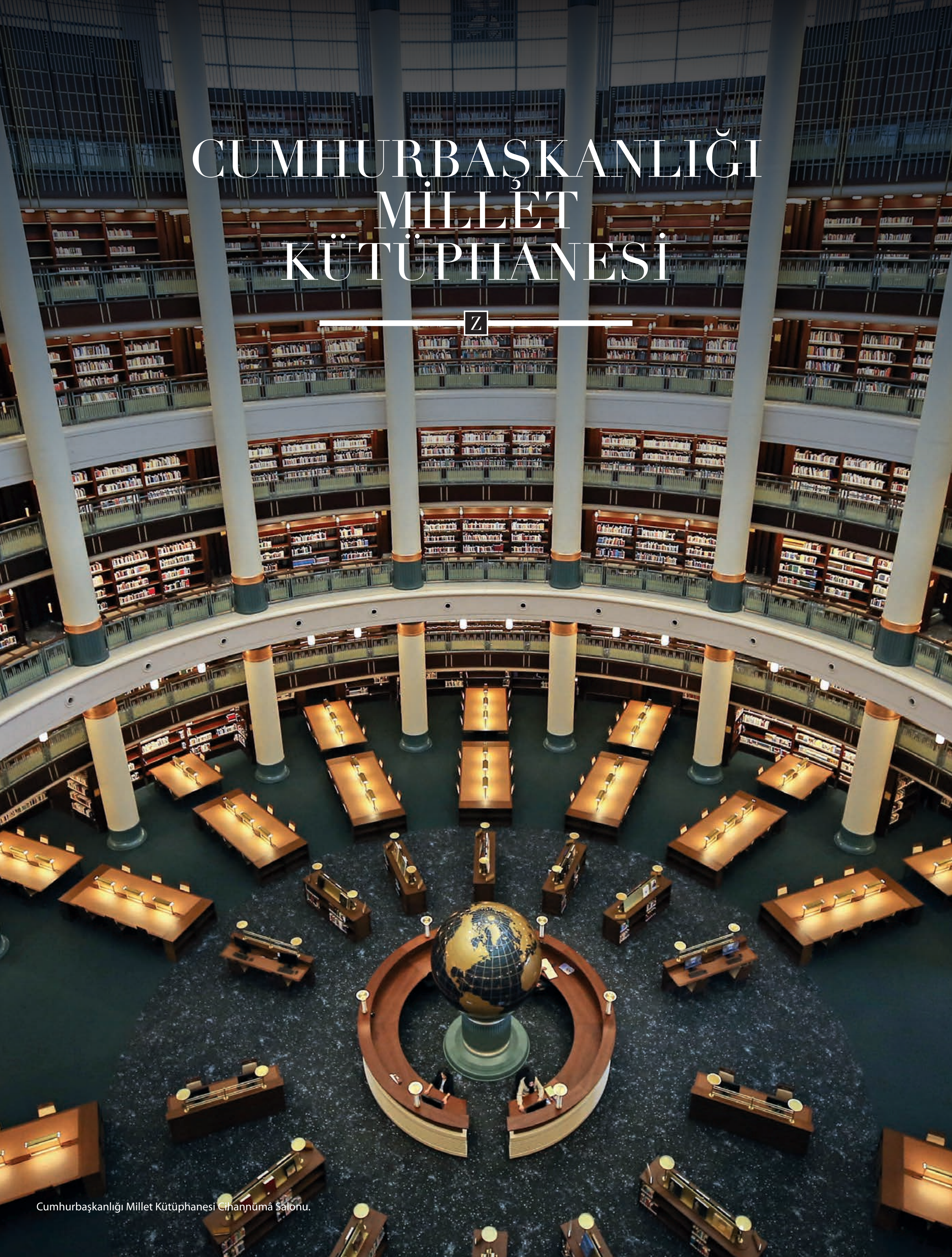
Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan'ın talimatıyla oluşturulmuş, özel koleksiyonların bağışıyla zenginleştirilmiş Cumhurbaşkanlığı Millet Kütüphanesi, Türkiye'nin en büyük ve yeni nesil kütüphanesi olma özelliğini taşıyan ve farklı faaliyetlere ev sahipliği yapan bir bilim merkezidir.

Erdoğan, içinde, "en kârlı yatırımım ve ilk hayalim" dediği, lise döneminde simit satıp para biriktirerek aldığı Ömer Nasuhi Bilmen'in *Istılahat-ı Fıkhiyye Kamusu* bulunan şahsî kütüphanesi yanında elyazması bir Kur'an-ı Kerim'i de kütüphaneye bağışlamıştır.[12] Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan'ın makam odasında yarı özel bir kütüphanesinin de bulunduğu bilinmektedir.[13] Z

NOTLAR

1 *Atatürk'ün Kitaplığı,* Cumhurbaşkanlığı Yayınları, 2006, s. 15.
2 a.g.e., s.16.
3 a.g.e., s.17.
4 a.g.e., s.19.
5 Anıtkabir El Rehberi: http://www.anitkabir.tsk.tr adresi içinde PDF dokümanı kısa URL: www.kisa.link/OoF8.
6 İnönü Vakfı Arşivinden Seçmeler: ismetinonu.org.tr adresi içinde kısa URL: www.kisa.link/OoFH.
7 Celâl Bayar Müzesi: kulturportali.gov.tr adresi içinde kısa URL: www.kisa.link/OoFI.
8 Faik Yeni, *Cevdet Sunay*, Çaykara ve Dernekpazarı Eğitim Vakfı, 2008.
9 Yüksel Göğebakan, "İnönü Üniversitesi'nin Müzeleri 1: Özel Turgut Özal Müzesi", *Sanat Dergisi* 23, s. 72.
10 Süleyman Demirel Demokrasi ve Kalkınma Müzesi http://www.demirelvakfi.org/muze.html.
11 Cumhurbaşkanlığı Abdullah Gül Müze ve Kütüphanesi Küratöryel Ekibi, *Bir Tarih, Bir İnsan, Bir Vizyon: Cumhurbaşkanlığı Abdullah Gül Müze ve Kütüphanesi,* 2016.
12 Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan-İlk Kitabım: youtube.com adresi içinde kısa URL: www.kisa.link/OoFL
13 Sıkça sorulan sorular: mk.gov.tr adresi içinde kısa URL: www.kisa.link/OoFM.

CUMHURBAŞKANLIĞI MİLLET KÜTÜPHANESİ

Cumhurbaşkanlığı Millet Kütüphanesi Cihannümâ Salonu.

KURULUŞUNA Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan'ın öncülük ettiği Cumhurbaşkanlığı Millet Kütüphanesi, hizmete açıldığı 20 Şubat 2020 tarihinden itibaren Türkiye'nin en büyük kütüphanesi olma vasfını taşıyor. İslam medeniyetinin birikiminin yanısıra insanlığın entelektüel mirasını kucaklamayı hedefleyen kütüphanenin, koleksiyon ve verdiği hizmetler bakımından, kısa süre içinde dünyanın sayılı kütüphaneleri arasında yer alması bekleniyor.

Cumhurbaşkanlığı Külliyesi içinde yer alan kütüphanenin yapımı 2016 yılında başladı. Millet Camii, kongre merkezi ve sergi salonundan sonra, kütüphanenin de hizmete açılmasıyla birlikte Cumhurbaşkanlığı Külliyesi tamamlandı.

KOLEKSİYON

125 dönüm alan üzerine inşa edilmiş bu devasa kütüphaneden aynı anda 5500 kişi yaralanabiliyor. Kütüphanenin envanteri şöyle: 2 milyon basılı kitap, 12 bin 500 matbu dergi (sayılarıyla birlikte 2 milyon adet dergi), 56 adet veritabanı üzerinden 550 bin e-kitap, 6 milyon 500 bin elektronik tez ve 60 bine yakın e-dergiye ait 120 milyon makale ve rapor. Bunlara ek olarak kıymetli yazma eserler var.

BAĞIŞÇILAR

Kütüphane envanterine kayıtlı kitap ve süreli yayınların büyük kısmı satın alındı. Bunun dışında bağışlar da envanterde önemli yer tutuyor. Başta Cumhurbaşkanı Erdoğan olmak üzere birçok ismin bağışlarıyla zenginleşen kütüphanedeki bağış koleksiyonları şu isimlere ait: Abdurrahman Güzel, Abdülbaki Gölpınarlı, Ahmet Burak Erdoğan, Ahmet Güner Elgin, Cemil Meriç, Cinuçen Tanrıkorur, Devlet Bahçeli, Hasan Celal Güzel, Hasan Doğan, İlber Ortaylı, Khalid Hasan Hendawi, Mahmud Esad Coşan, Mehmet Şevki Eygi, Metin Külünk, Muhsin Mete, Mustafa Kamil Dürüst-Beste Gürsu, Mustafa Sabbagh, Mustafa Şerif Onaran, Sâmân-Hatice Helvacıoğlu, Şefik Can.

Cumhurbaşkanlığı Millet Kütüphanesi 8 ayrı bölümden meydana geliyor ve her bir bölüm envanter, mekan ve teknik imkanlar bakımından bağımsız bir kütüphane olabilecek kapasitede. Bu bölümlerin bazıları kütüphane şeklinde isimlendirilirken bazıları da salon olarak tanımlanmış.

CİHANNÜMÂ SALONU

Selçuklu, Osmanlı ve çağdaş mimariden esintiler taşıyan Cumhurbaşkanlığı Millet Kütüphanesinin en gösterişli bölümü Cihannümâ Salonu. Salon, her biri Cumhurbaşkanlığı forsunda yer alan Türk devletlerini temsil eden 16 sütunun üzerinde yükselen devasa bir kubbeyle taçlanıyor. Tavan yüksekliği 33 metre olan kubbede Alak suresinin 4. ve 5. ayetlerinin Türkçe meali okunuyor: "O, kalemle yazmayı öğretendir. İnsana bilmediğini öğretendir".

Yaklaşık 200.000 adet kitaptan oluşan devasa bir koleksiyona sahip olan ve aynı anda 224 kişinin faydalanabildiği bu salonda, Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanları adına yazılmış ve tarihte kurulan 16 Türk devletine ait kitaplar da mevcut. Dışişleri Bakanlığı Kültür İşleri Genel Müdürlüğü ile ortak yürütülen bir çalışma neticesinde burada 100 ülkeye ait ve 134 farklı dilde kitap bulunuyor. Türkiye'nin diplomatik ilişkileri olan ülkelerden getirilen kitaplar da bu salonda sergileniyor.

NADİR ESERLER

Cumhurbaşkanlığı Millet Kütüphanesinin en değerli bölümlerinden biri 50 bin eserden oluşan Nadir Eserler Kütüphanesi. 2 katlı olan kütüphane binasında aynı anda 226 kişi çalışabiliyor ve grup çalışmaları için ayrılmış 8 çalışma odası bulunuyor. Bu bölümde yazma eserler, Osmanlı Türkçesi matbu kitaplar, resim ve gravür tarzı görsel malzemeler, baskısı tükenmiş ve sınırlı sayıda basılmış eserler ve 1900 öncesi Batı dillerinde basılmış kitaplar bulunuyor. Bu eserlerin bir bölümüne dijital ortamdan erişim mümkün, geri kalanının da aktarımı için çalışmalar devam ediyor. Halihazırda 45 milyon belgeye Nadir Eserler Kütüphanesinden online olarak ulaşılabiliyor.

ÇOCUKLAR İÇİN

5-10 yaş arası kullanıcılar için kurulan Nasreddin Hoca Çocuk Kütüphanesi 25 bin kitaptan oluşuyor. Masal dinleme faaliyetleri ve geleneksel Türk sanatlarına yönelik çalışmaların da yapıldığı Nasreddin Hoca Kütüphanesi 197 kişilik bir kapasiteye sahip. İçinde görsel ve işitsel materyalleri grup ya da bireysel olarak dinlemek ya da izlemek için özel tasarlanmış ses ve görüntü salonu da mevcut.

GENÇLER İÇİN

10-15 yaş arası kullanıcılar için tasarlanan Gençlik Kütüphanesi 12 bin kitaplık bir koleksiyondan oluşuyor. 74 kişilik oturma kapasitesine sahip bu bölümde rezervasyon yapılarak kullanılan bireysel çalışma odaları da mevcut. Ayrıca grup çalışmaları için 3 oda ayrılmış. Bu salonlarda gençler için Türk el sanatlarına yönelik kursların yanında, kitap okuma ve tahlil etme atölyeleri, yazarlık dersleri gibi faaliyetler düzenleniyor.

SES VE GÖRÜNTÜ

Ses ve Görüntü Kütüphanesinde yaklaşık 10 bin adet görsel-işitsel materyalden oluşan bir koleksiyon mevcut. 209 kişilik oturma kapasiteli bu 2 katlı kütüphanede 4 adet dijital

FOTOĞRAFLAR: MK.GOV.TR/

oda ve bireysel dinleme ve izleme talepleri için ayrılan 12 kabin bulunuyor. Odalarda bulunan dokunmatik ekranlardan TRT'nin sesli kitap, belgesel, müzik arşivi, dizi, film, çizgi film ile radyo ve televizyon canlı yayınlarına erişilebiliyor.

SÜRELİ YAYINLAR

Süreli Yayınlar Salonunda 1550 güncel dergi ve gazete bulunuyor. Aynı anda 193 kişinin faydalanabildiği salonda dokunmatik ekranlardan katalog taraması yapmak mümkün. Bu ekranlar üzerinden 120 ülkeden, 60 dilde 7 binin üzerinde dergi ve aynı gün erişim imkanı bulunan günlük gazeteler ile bu yayınların 90 günlük arşivlerine tam sayfa özgün baskısıyla ulaşılıyor.

Cumhurbaşkanlığı Millet Kütüphanesinin her iki katında da bulunan Okuma Salonlarında yaklaşık 300 bin kitaba ulaşmak mümkün. 1328 kişiye hizmet veren bu salonlarda, grup çalışmaları için 32 çalışma odası ve mola vermek isteyenlere hizmet veren 8 dinlenme alanı mevcut. Bunun yanında her katta kitap ödünç alma imkanı sunan kiosklar var.

Kütüphanede bir mücellithane ve kitap şifahanesi de var.

Toplam 11 katlı kütüphanede eğitim ve atölye çalışmaları için hazırlanmış sınıflar veya grup çalışmalarına ayrılan salonlar mevcut. Yeme-içme ve dinlenme alanlarından mescitlere, bebek emzirme odalarından otoparka ziyaretçilerin her türlü ihtiyacı karşılanıyor. Misafirlere günün 24 saati çay, kahve, simit ve kek ikram ediliyor.

YENİ NESİL KÜTÜPHANE

Ülkemizde ilk defa uygulanan entegre kitap taşıma sistemi, teknolojik altyapısı, bilgisayarları, dokunmatik ekranları ve internet bağlantısı ile bu kütüphanede bilgiye erişim çok kolay. Okurlar mobil uygulamalarla da kütüphaneye 7/24 erişim sağlayabiliyor. Kütüphaneye üyelik ve üyelik yenileme işlemleri ise e-Devlet üzerinden veya kütüphanedeki danışma masalarından yapılıyor. Külliyenin ve kütüphanenin mimarı Şefik Birkiye, "yeni nesil kütüphane" kavramına vurgu yapıyor: Çok maksatlı, iletişime dönük ve günün 24 saati hizmet veren bir bilim ve öğrenim merkezi.

Cumhurbaşkanlığı Millet Kütüphanesi; yazılı, sesli ve görüntülü kaynaklar dışında, bünyesinde bulunan konferans salonları, mesleki eğitim merkezleri, atölyeler, müze, sergi, seminer ve toplantı salonlarıyla bir "bilgi sarayı".

İstanbul'un ilk belediye kütüphanesi

ATATÜRK KİTAPLIĞI

CUMHURİYET döneminde İstanbul'da ilk belediye kütüphanesi 1924'te kurulmuştur. Belediye binasının bir bölümünde oluşturulan kütüphane büyüdükçe daha geniş bir mekana ihtiyaç duyulmuş ve önce 1929'da Şişli'deki Atatürk Evine, ardından da 1931'de Beyazıt Medresesine taşınmıştır. Kurucuları arasında Süheyl Ünver, Osman Nuri Ergin, Fuat Köprülü gibi isimlerin olduğu İnkılâp Müzesi ve Kütüphanesi 1939'da hizmet vermeye başlamıştır.

Bağışlarla ve satın alınan kitaplarla büyüyen kütüphane 1960'lara gelindiğinde medreseye de sığmaz olmuştur. Cumhuriyetin kuruluşunun 50. yılı anısına Koç Vakfı tarafından kütüphane için yeni bir bina yaptırılacağı duyurulmuş, bina 1973-76 yılları arasında inşa edilmiş ve kütüphane 1981'de yeni binasına taşınmıştır.

Sedad Hakkı Eldem'in Hilton Oteli için çizdiği fakat hayata geçiremediği, geleneksel Türk mimarisi ile modern mimariyi sentezleyen proje Taksim'de Boğaziçine nazır konumda Atatürk Kitaplığı adıyla gerçekleşmiştir. 5 bin metrekarelik bir alan üzerinde yükselen 3 katlı binanın en alt katındaki altıgen planlı depoda 600 bin kitabı muhafaza etmek mümkündür.

Türk kütüphaneciliğinin öncü isimlerinden merhum Nail Bayraktar "Dünden Bugüne Atatürk Kitaplığı Koleksiyonları" makalesinde kütüphanenin gelişmesini ayrıntılı olarak yazmıştır:

İstanbul Büyükşehir Belediyesi Atatürk Kitaplığının çok çeşitli eserlerle dolu değerli koleksiyonları; bir taraftan satın alma yoluyla, bir taraftan da kitapseverlerin bağışlarıyla oluşmuştur. Kütüphanenin 1939'da Beyazıt'daki eski binasında "İnkılâp Müzesi ve Kütüphanesi" adıyla açılışını takip eden yıllarda alınan bir kararla; 500'den fazla kitap bağışlayanların koleksiyonuna kendi adlarının verilmesi uygun görülmüştür. Bu karar bir teşvik olmuş ve pek çok kişi kitaplarını kütüphaneye bağışlamıştır.

1953'deki bir kayda göre ilk koleksiyonlar şunlardır: Muallim Cevdet, Belediye, Ziya Emiroğlu, Yahya Recai, Talat Bayrakçı, Osman Ergin kitapları; Türkçe ve yabancı dillerde gazeteler ve mecmualar.

Daha sonraki yıllarda diğer bağışlar onları takip etmiştir. Halit Bayrı'dan Halit Fahri Ozansoy'a, İsmail Habib Sevük'den Ahmet Kutsi Tecer'e, Fahrettin Kerim Gökay'dan Tarık Zafer Tunaya'ya kadar pek çok isim kitaplarını kütüphaneye bağışlamıştır. Bunlardan Fahrettin Kerim Gökay'ın üç koleksiyonunun (Osmanlıca, Yabancı Dil ve Yeni Harfli Türkçe Kitaplar) tutarı 7800'dür.

Kütüphanede şahıs adıyla anılan 48 koleksiyon vardır. Bunların bir kısmı yeni harfli Türkçe kitaplardan oluşur. Bir kısmı Osmanlıca kitaplardan ibarettir; aralarında Müteferrika baskılarına da rastlanır. Sadece yazma eserlerden müteşekkil koleksiyonlar ise ayrı bir kıymeti haizdir. Bu koleksiyonları şahıslar ya kendileri, ya da kendilerinden sonra yakınları kütüphaneye armağan etmiştir.

..

Atatürk Kitaplığı, kültür mirasımız olan yazma ve eski harfli nadir basma eserler ile yeni harfli kitaplara birlikte sahip olan ve onları koruyarak okuyuculara sunan bir kütüphanedir.

Kütüphaneye geniş çapta ilk bağış, 1935 yılında, kütüphanenin hazırlık çalışmaları sırasında eğitimci, arşivci ve tarihçi Muallim Cevdet tarafından yapılmıştır. O, hayatı boyunca değerli yazma eserler toplamış, birçok evrak biriktirmiştir. M. Cevdet bu eserleri, yakın arkadaşları Osman Ergin, Dr. Süheyl Ünver ve Raif Yelkenci'nin teşvikleriyle, ölümünden üç ay evvel Belediye Kütüphanesine hediye

etmiş ve sağlığında kütüphaneye taşıtmıştır.

Muallim Cevdet'in ölümünden sonra Osman Ergin bir kadirşinaslık örneği olarak onun adına bir anı kitabı hazırlamış ve Belediye Başkanlığınca bu eser 1937'de bastırılmıştır. Çok aranan kitabın 2005'de yeni basımı yapılmıştır.Muallim Cevdet Yazmaları koleksiyonunda; sık sık aranan vakıf defterleri yanında, tarih ve edebiyata dair çok kıymetli eserler bulunmaktadır. Bunlar yıllarca araştırmacılar tarafından incelenmiş; haklarında yayınlar yapılmış, bir çok makalede kaynak olarak zikredilmiştir. Ayrı bir koleksiyon halinde kaydedilen Muallim Cevdet Evrakı'nda eğitim, dil, edebiyat ve tarih konularındaki araştırmalar, ders notları, harita ve planlar, fotoğraflar, kartpostallar ve diğer belgeler göze çarpmaktadır. Bunların devamında ferman-berat ve vakfiyeler gelmektedir. Aralarında silsilenameler ve icazetnameler de vardır. Bu üç koleksiyonun ayrı ayrı katalogları yayınlanmıştır.

İkinci yazma eser koleksiyonu olan "Belediye Yazmaları", muhtelif şahısların değişik zamanlarda bağışladığı kitapların bir arada kaydedilmesinden meydana gelmiştir. Bunlar arasında azımsanmayacak sayıda olanlar da vardır. Meselâ Sadettin Ferit'in 1960 yılında hediye ettiği 21 yazma, daha sonra Kemal Salih Sel'in bağışladığı 35 yazma, Metin Nigâr'ın bağışladığı 292 yazma, Hasan Cafer Ergin'in bağışladığı 189 yazma, Hüseyin Pektaş'ın bağışladığı 64 yazma, Ş. Nail Bayraktar'ın bağışladığı 74 yazma kayda değer niteliktedir. Ayrıca, diğer bağış sahiplerinden bir kısmının yazma kitapları da Belediye Yazmaları bölümünü zenginleştirmiştir. Bu koleksiyonun kataloğu da yayınlanmış bulunmaktadır. Bunlar 3 cilt halindedir. Birincisi ve ikincisi, *"Atatürk Kitaplığı'na Yeni Bağışlanan Yazma Eserler Alfabetik Kataloğu"* adını taşımaktadır. Üçüncü cilt ise Belediye Yazmaları yanında iki koleksiyonu daha içine almaktadır. Adı *"Atatürk Kitaplığı Belediye Yazmaları, Cevdet Paşa Yazmaları ve Kur'an-ı Kerimler Alfabetik Kataloğu"*dur.

Büyük devlet adamı, tarihçi ve hukukçu Cevdet Paşanın yazma eserleri, kütüphaneye kızı Fatma Aliye Hanımın terekesinden intikal etmiştir. 53 adet olan kitapların çoğu Cevdet Paşanın yayınlanmış eserlerinin müsveddeleridir; dolayısıyla kendi el yazısı iledir.

Elyazması Kur'an'lar ayrı bir koleksiyon halinde kaydedilmiştir. Kütüphanenin ilk kuruluşundan beri bağış yoluyla

FOTOĞRAF: WIKIMEDIA.ORG

kazanılan ve aralarında hat, tezhip ve cilt sanatının güzel örnekleri bulunan bu Kur'ân-ı Kerimler, iyi şartlarda ve güvenli bir ortamda özenle korunmaktadır.

Yazma koleksiyonların bir diğeri ve önemli olanı "Osman ErginYazmaları"dır. Eğitim ve belediyecilik konularında birçok eseri bulunan Osman Ergin; önce Türkçe, Arapça, Farsça ve yabancı dil matbu kitaplarını kütüphaneye bağışlamıştır. Yazma kitaplarını tespit fişlerini kendisi hazırladıktan sonra vermeyi uygun görmüştür. Tasavvuf konulu eserlerin ağırlıklı olduğu koleksiyonun kataloğu 4 cilt olarak yayınlanmıştır.

Muallim Cevdet, Belediye ve Osman Ergin yazmalarının katalogları tamamlandıktan sonra; bu koleksiyonlarda bulunan "Türkçe Yazma Divanlar"ın ayrı bir kataloğu da basılmıştır. Burada 119 şairin divanlarının 241'i bulan farklı nüshaları tanıtılmaktadır.

Diğer bir yazma eser koleksiyonu, "Fatma Aliye Hanım Evrakı"dır. Koleksiyonda; mektuplar, yazı ve şiir taslaklarının bulunduğu defterler, gazete kupürleri, kitaplar ve fotoğraflar bulunmaktadır. 1 numarada kayıtlı *Enin* adlı romanı 31 defter tutmaktadır. Fatma Aliye Hanım ile Ahmet Midhat Efendinin birbirlerine yazdıkları mektuplar 232 adettir. İlk Türk kadın romancı olan Fatma Aliye Hanımın, bugüne kadar yayınlanmamış *Tezahür-i Hakikat* adlı yazma kitabı "Osman Ergin Yazmaları" 1236 numarada kayıtlıdır. Koleksiyonun kataloğu yayınlanmıştır.

Öncü bir kadın romancının koleksiyonu yanında, öncü bir tiyatrocunun koleksiyonu da Atatürk Kitaplığının raflarında yerini almıştır. Muhsin Ertuğrul'un evrakı Koç Vakfı tarafından satın alınarak kütüphaneye bağışlanmıştır. Türk tiyatro tarihi açısından çok zengin belgeleri ihtiva etmektedir. Muhsin Ertuğrul'a gelen mektuplar, kendi el yazısıyla tiyatro metinleri, fotoğraflar, tiyatro afişleri vb. belgeler..

Atatürk Kitaplığı'na 1992 yılında, Türk musikisi nazariyatçısı ve tanbur sanatkârı Laika Karabey'in adına kızı Filiz Ofluoğlu tarafından bir değerli arşiv hediye edilmiştir. İçinde matbu ve elyazması notalar, fotoğraflar, kaset, plak ve ses bantları ile yerli ve yabancı musiki eserleri bulunan bu koleksiyon "Laika Karabey Evrakı" adıyla tasnif edilmiş ve sonra kataloğu da yayınlanmıştır.

Kütüphanede belediyenin Harita Müdürlüğünden devredilenlerle birlikte 9000 dolayında bir harita koleksiyonu bulunmaktadır ki, bunların çoğu el yapımıdır. Bu itibarla Atatürk Kitaplığı, İstanbul haritaları bakımından Türkiye'nin en zengin koleksiyonuna sahip kütüphanedir, diyebiliriz.

**

Ramazan Minder'in müdürlüğü döneminde Atatürk Kitaplığı koleksiyonuna, kaybolmaktan kurtarılan binlerce kitap ve belge katıldı. Bunlar arasında Sultan Abdülhamid'in Yıldız Sarayındaki özel kütüphanesine ait olan, 1924'te İstanbul Üniversitesine devredilen ancak Kemal Alemdaroğlu'nun rektörlüğü sırasında çöpe atılan son derece kıymetli 4500 kitap ile Medine müdafîi Fahreddin Paşa ve Hamidiye kahramanı Rauf Orbay'ın şahsî arşivleri bulunmaktadır. Z

KAYNAKÇA

¶ Nail Bayraktar, "Dünden Bugüne Atatürk Kitaplığı Koleksiyonları", *1. Ulusal İslam Elyazmaları Sempozyumu*, TÜRÇEK 2009.

İSAM KÜTÜPHANESİ

MUSTAFA BİROL ÜLKER

TÜRKİYE Diyanet Vakfı İslâm Araştırmaları Merkezi (İSAM), İslamî ilimler alanında araştırmacıların yetişmesine katkıda bulunmak, kütüphane ve dokümantasyon imkanları sağlamak, araştırma projelerini desteklemek, *Türkiye Diyanet Vakıf İslâm Ansiklopedisi* başta olmak üzere akademik yayınlar yapmak, ilmî dergiler çıkarmak, bilimsel toplantılar düzenlemek maksadıyla 1988'de kurulmuştur.

Küçük bir ansiklopedi kütüphanesi şeklinde oluşturulan fakat yıllar ilerledikçe İSAM'daki ilmî çalışmaların beraberinde gelişen ve büyüyen İSAM Kütüphanesi dinî ilimler, İslam ve Türk tarihi, kültürü ve medeniyeti başta olmak üzere sosyal bilimlerin birçok alanını kapsayan zengin bir kütüphane olmuştur. Gerek ansiklopedinin gerekse diğer araştırma ve yayın faaliyetlerinin süratli ve sağlıklı bir şekilde yürütülebilmesi için yeni yayınlanan kitap ve süreli yayınlar düzenli izlenerek araştırmacıların hizmetine sunulmaktadır.

İSAM Kütüphanesi koleksiyon özellikleri, sosyal bilimler sahasındaki önemi ve akademik araştırmalara katkısı, diğer kütüphanelere göre farklılık arz eden yapılanması ve hizmet anlayışı çeşitli çalışmalara konu olmuştur.[1]

Kütüphane halihazırda bir katı 1200 metrekare olmak üzere beş katlı müstakil binasında faaliyet göstermektedir. Koleksiyonunu satın alma dışında bağış ve mübadele yoluyla sürekli geliştirmektedir.

1 Eylül 2020 itibariyle koleksiyonunda 315.115 cilt kitabın yanı sıra 914 adedi sürekli takip edilen 4169 çeşit

FOTOĞRAFLAR: İSAM

yerli-yabancı derginin 228.857 sayısı yer almaktadır. Koleksiyon içinde 13.700 kadar da lisansüstü tez mevcuttur.

İSAM Kütüphanesi, bünyesinde bulundurduğu eserlerin konusu itibariyle bir sosyal bilimler kütüphanesidir. Modern kütüphanecilik anlayışı çerçevesinde yayın sağlama, süreli yayınlar ve mübadele, kataloglama ve tasnif (teknik hizmetler), arşiv (kadı sicilleri dahil), dokümantasyon, okuyucu hizmetleri, fotokopi ve cilt atölyesi birimleri şeklinde örgütlenmiştir.

Yüksek lisans ve doktora öğrencileri ile öğretim üyeleri ve öğretim görevlilerine açık olan kütüphane, araştırma kütüphanesi niteliğindedir. Her geçen gün artan üye sayısı şu anda 36 bini geçmiş olup, 2019'da günlük ortalama 590'ın üzerinde araştırmacıya hizmet vermiştir. Üyeliği olan araştırmacılar haftanın yedi günü 09:00 ile 23:00 saatleri arasında kütüphaneyi kullanabilmektedir.[2] İSAM Kütüphanesindeki kitap ve dergiler ödünç verilmemektedir. Katalog bilgilerine ve diğer veritabanlarına merkezin web adresinden ulaşılabilir: www.isam.org.tr.

İSAM Kütüphanesinde aralarında bazıları rahmetli olmuş önemli şahsiyetlerin bağış koleksiyonları bulunmaktadır.

Orhan Şaik Gökyay (ö. 1994): 70 yıllık hocalık hayatında binlerce öğrenci yetiştirmiştir. İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi tarafından kendisine 7 Haziran 1989 tarihinde yapılan bir törenle fahri doktorluk payesi verilmiş, ayrıca çeşitli kuruluşlarca birçok ödüle ve dostları tarafından "hocaların hocası" unvanına lâyık görülmüştür. *Journal of Turkish Studies*'in 6. ve 7. sayıları Orhan Şaik Gökyay Armağanı adıyla yayınlanmıştır (1984).[3] Büyük bir titizlikle koruduğu kitaplarını İSAM'a bağışlamıştır. 10 binden fazla eserden oluşan Gökyay koleksiyonu, kütüphane binasında ayrı bir bölümde muhafaza edilmektedir.

Kasım Küfrevî (ö. 1992): 146'sı yazma, 3679 eser ihtiva eden kütüphanesi kızı Semra Nasırlı tarafından 2006'da bağışlanmıştır. Koleksiyonun tamamına yakını Arapça, Osmanlıca, İngilizce ve Farsça eserlerden oluşmaktadır ve İslam diniyle ilgili temel kaynakların genelde ilk baskıları bulunmaktadır.[4]

Prof. Dr. Nihat M. Çetin (ö. 1991): 1953'te İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Arap-Fars Filolojisi Kürsüsüne girmiştir. 1965-1967 yılları arasında İstanbul Yüksek İslam Enstitüsünde müdürlük yapmış, *TDV İslâm Ansiklopedisi*'nin ilim heyeti ve müellif kadrosunda yer almıştır. Hayatı boyunca İslam kültür ve sanatlarıyla meşgul olmuştur. Şahsî koleksiyonundaki 4 bin civarında eser İSAM Kütüphanesinde yer almaktadır.[5]

Ayrıca Prof. Dr. Nejat Göyünç (ö. 2001), Yavuz Argıt (ö. 2009), A. Ragıp Akyavaş (ö. 1969), Erzurumlu Rasim Efendi (Erverdi, ö. 1950), Dr. Hidayet Nuhoğlu, Kathleen R. F. Burrill (ö. 2005), İsmail Otar (ö. 2005), Dr. Numan Külekçi, Fethi Gemuhluoğlu (ö. 1977), Prof. Dr. Suphi Saatçi, Cüneyd Kosal (ö. 2018), Prof. Dr. Baykan Sezer (ö. 2002), Prof. Dr. Nihat Keklik (ö. 2017), Prof. Dr. İnci Enginün, Mehmet Sofuoğlu (ö. 1987), Prof. Dr. Bilge Seyidoğlu (ö. 2014), Prof. Dr. Oluş Arık ve Prof. Dr. Rüçhan Arık bağış koleksiyonları bulunmaktadır.

Satın alma yoluyla temin edilen bazı koleksiyonlar ise Ziyad Ebüzziya (ö. 1994), Prof. Dr. Tahsin Yazıcı (ö. 2002), Hilmi Oflaz (ö. 1998), Prof. Dr. Günay Tümer (ö. 1995), H. Fahrettin Başaran (ö. 1981), Albert Hourani (ö. 1993), Timuçin Tanaslan (ö. 2015), Jacques Waardenburg (ö. 2015) ve Mahmut Şakiroğlu'na (ö. 2013) aittir. Z

NOTLAR

1 İshak Keskin ve Ceyhan Güler, "İslâm Araştırmaları Merkezi (İSAM) Kütüphanesinin Türkiye'de Bilimin Gelişmesine Etkisi", *Türkiye'de Bilgi Üretimi ve Bilim Politikaları Uluslararası Sempozyumu,* 2018, s. 454-514; İshak Keskin, Mehmet Fahri Furat, Esra Gökçen Kaygısız, Nizamettin Oğuz, "Bilgi Kurumlarında Kurumsal İtibar: İslâm Araştırmaları Merkezi (İSAM) Kütüphanesi Örneği", *Bilgi Ekonomisi ve Yönetimi Dergisi,* c. IX/ sayı: II, 2014, s. 101-120.

2 Koronavirüs salgınından dolayı şu anda kütüphanede randevu sistemi uygulanmaktadır.

3 İsmail E. Erünsal, "Gökyay, Orhan Şaik", *TDV İslâm Ansiklopedisi,* c. XIV, 1996, s. 144-146; Recep Yılmaz, "TDV İSAM Kütüphanesi Bağış Koleksiyonları", *Yavuz Argıt Armağanı*, haz. Mustafa Birol Ülker, 2012, s. 317.

4 Muhammed Küfrevi, "Küfrevî, Kasım", *TDV İslâm Ansiklopedisi,* c. Ek-2, 2016, s. 102; Recep Yılmaz, "TDV İSAM Kütüphanesi Bağış Koleksiyonları", s. 318-319.

5 Tevfik Rüştü Topuzoğlu, "Çetin, Nihad Mazlum", *TDV İslâm Ansiklopedisi,* c. VIII, 1993, s. 290-291.

IRCICA
İSLÂM TARİH, SANAT VE KÜLTÜR ARAŞTIRMA MERKEZİ KÜTÜPHANESİ

NESLİHAN SANDAL

Darü't-Tıbâati'l-Âmire adlı ilk Türk matbaasının kurucusu İbrahim Müteferrika'nın bastığı 23 ciltten oluşan 17 eser IRCICA Farabi Sayısal Kütüphanesinde.

FOTOĞRAFLAR: IRCICA

İSLÂM Tarih, Sanat ve Kültür Araştırma Merkezi (IRCICA) 56 üye ülkesiyle Birleşmiş Milletlerden sonra dünyanın ikinci büyük uluslararası kuruluşu olan kısa adı OIC olan İslâm İşbirliği Teşkilatına (İİT) bağlı bir kurumdur.

Kuruluş süreci 1976 yılında İstanbul'da yapılan "7. İslâm Ülkeleri Dışişleri Bakanları Konferansı"nda Türkiye Cumhuriyetinin sunduğu teklifle başlamıştır. 1978'de Senegal'in başkenti Dakar'da yapılan "9. Dışişleri Bakanları Toplantısı"nda IRCICA'nın kuruluşuna onay verilmiş ve 1979'da merkez, Türkiye Cumhuriyeti Devleti tarafından Yıldız Sarayında tahsis edilen Seyir Köşkünde çalışmalarına başlamıştır. Yıllar içinde Yıldız Sarayı içerisindeki Çit Kasrı, Yaveran Kasrı ve Silahhane binaları da IRCICA'ya tahsis edilmiştir. Merkez, 2017'den bu yana İstanbul'un tarihî semtlerinden Cağaloğlu'nda beş binadan oluşan büyük bir kompleks içinde çalışmalarını sürdürmektedir.

İslâm Tarih, Sanat ve Kültür Araştırma Merkezinin çalışma programı, IRCICA Yönetim Kurulu tarafından hazırlanarak İİT'ye üye devletlerin Dışişleri Bakanlarınca onaylandıktan sonra yürürlüğe girmektedir. IRCICA Yönetim Kurulu, İslâm İşbirliği Teşkilatı üye ülkeleri arasından yenilenebilir üçer yıllık süreler için seçilen temsilciler, İİT Genel Sekreteri veya temsilcisi ve IRCICA Genel Direktöründen oluşmaktadır.

Kurum Kur'an-ı Kerim, tarih, sanat, kültür ve medeniyet araştırmaları, yazılı kültürel ve mimarî mirasının korunması gibi konularda İslâm ülkelerinin kültür, sanat ve bilim insanlarını bir araya getirerek bu konularla ilgili araştırma, yayın, enformasyon, arşiv çalışmaları yapmakta; akademik kongreler, sergiler, yarışmalar ve eğitim programları düzenlemekte; bu çalışmaların sonuçlarını bütün dünyadaki üniversite ve araştırma kurumları ile araştırmacıların kullanımına sunmaktadır. Ayrıca İslâm dini ile ilgili gerçeği yansıtmayan algılara, Batı literatüründe yer alan İslâmın yanlış yorumlarına karşı da çalışmalar yürütmektedir.

Bu çalışma ve faaliyetler çeşitli ülkelerde ilgili devlet kurumları, üniversiteler ve kültür kuruluşlarıyla işbirliği içinde gerçekleştirilmektedir. Merkezin çalışmaları aynı zamanda İslâm kültür ve medeniyetini daha iyi tanıtmaya, üye ülkelerin birbirleriyle ve diğer ülke kültürleriyle yakınlaşmasına katkıda bulunmaya yöneliktir.

Merkez 1979'dan itibaren yapılan araştırma ve incelemelerde doğru, güvenilir ve evrensel bilgiye erişimi sağlamak üzere bünyesinde bir ihtisas kütüphanesi kurmuştur. Merkezin devamlı gelişen bu birimi, bugün dünyanın sayılı ihtisas kütüphaneleri arasındadır.

Kütüphane koleksiyonunda 87.000 kitap, nadir eser ve tez, 2290 başlıkta 120.000 süreli yayın, 12.700 gri yayın, 4440 ayrıbasım, 1700 harita, 1650 kaset, 890 CD ve DVD, 23.500 slayt, 1150 mikrofiş ve mikrofilm, 77.000 görsel malzeme, 9080 hat levhası, 16.500 IRCICA Arşivi belgesi ve 2500 şahıs arşivi belgesi bulunmaktadır.

Kütüphane koleksiyonu satın alma, değişim ve bağış yoluyla her geçen gün genişlemektedir. Kurumlar arası değişim programı çerçevesinde 75 ülkeden 850 kişi ve kurumla aktif değişim faaliyeti sürdürülmektedir. Koleksiyonda İslâm medeniyeti ve Müslüman milletlerle ilgili özellikle tarih, coğrafya, bilim, sanat, din, edebiyat, felsefe konularında yoğunlaşmış 145 dilde eser bulunmaktadır. Türkçe, Arapça, İngilizce, Fransızca, Farsça ve Almancanın yanı sıra Swahili, Zulu gibi az bilinen dillerde de eserler mevcuttur. Çok sayıda nadir eseri de bünyesinde barındıran kütüphanede, Kur'an-ı Kerim'in Latince ilk tercümeleri, İbrahim Müteferrika baskılarının tamamı ve Batı dillerindeki bazı nadir eserler dikkat çekmektedir.

Kütüphane Zaki Ali, Vedat Eldem, Haidar Bammate, Prof. Dr. Necmeddin Bammate, Nezahat Nurettin Ege, Prof. Dr. Yusuf H. Ibish, İbrahim Artuk, Cevriye Artuk, Dr. Sultan b. Mohammad al-Qassimi, Nuri Arlasez, Dr. Murad Wilfried Hofmann, Prof. Ahmed Ateş, Prof. Dr. Oktay Aslanapa gibi pek çok tanınmış ilim ve kültür adamının özel koleksiyonuna ev sahipliği yapmaktadır.

Kütüphane bütün bu koleksiyonların yanında muhtelif ülkelerin halkları, sosyal hayatları, mimari ve sanat eserleriyle ilgili yaklaşık 77 bin görsel malzemenin yer aldığı bir fotoğraf arşivine de sahiptir. Fotoğraf arşivinde Osmanlı hanedanından Neslişah Osmanoğlu, Halife Abdülmecid Efendinin yaveri Ekrem Akömer ile başkâtibi Salih Keramet Nigar, Medine Müdafii Fahrettin Paşa, İbnülemin Mahmud Kemal İnal, Ziyad Ebuzziya ve Nuri Arlasez gibi Türkiye'nin tarih ve kültür hayatında önemli yerlere sahip kişilerin özel fotoğraf arşivlerinden oluşan 100 ayrı koleksiyon yer almaktadır. Bunların en önemlisi ise şüphesiz II. Abdülhamid dönemine ait fotoğrafların yer aldığı Yıldız Koleksiyonudur. 19. yüzyılın en büyük görsel arşivi olan bu koleksiyon 1862-1917 yıllarında çekilmiş, mükerrerler ve gravürler dâhil toplam 38.599 fotoğraftan oluşmaktadır.

Teknolojinin gelişmesi ile birlikte öncü uygulamalarda bulunan IRCICA, sunduğu kütüphane hizmetini sürekli geliştirmekte ve kütüphanecilik sahasında yol gösterici bir rol üstlenmektedir. Bu çerçevede 2006'dan itibaren RFID uygulamasının kütüphanecilik çalışmalarına uygulanabilirliği değerlendirilerek kurumun ihtiyaçları doğrultusunda teknoloji uzmanlarının desteği ile bir yazılım geliştirilmiştir. Bu uygulamayla birlikte kütüphanede arama-bulma, ödünç verme, etiketleme, yanlış yerleştirilen materyallerin

IRCICA Kütüphanesi binası.

tespiti, sayım, güvenlik ve her türlü raporlandırma işlemleri kolay, hızlı ve güvenilir bir şekilde yapılmaktadır.

IRCICA teknolojiyle birlikte değişen dünyamızda giderek önem kazanan kullanıcılarına doğru-güvenilir bilgiyi sunma konusunda farklı bir tarz ve anlayış geliştirmiştir. 2008'de uluslararası sayısal kütüphane standart, felsefe ve normlarına uygun bir şekilde kütüphaneciliği elektronik ortama taşıyarak IRCICA Farabi Sayısal Kütüphanesini oluşturmuştur. Ülkemiz için pilot bir uygulama kabul edilen ve web tabanlı ilk sayısal kütüphane olan IRCICA Farabi Sayısal Kütüphanesinde yazılı, basılı, görsel ve işitsel materyaller standartlara uygun tarayıcılarla taranarak OCR işleminden geçirildikten sonra okunabilir, düzeltilebilir ve yararlanılabilir formda elektronik ortama aktarılmaktadır. Diğer kütüphanelerde de kurulup işletilebilecek yapıda tasarlanan uygulama ile araştırmacılar, çalıştıkları konunun materyaline çevrimiçi olarak ulaşabilmektedir.

Günümüzde görüntü işleme ve bilişim teknolojilerinin ilerlemesi ile birçok yazılı eser için OCR (Optical Character Recognition) ya da Türkçe adıyla OKT (Optik Karakter Tanıma) yapılmaktadır. Sayısallaştırma sürecinin en önemli aşamalarından biri olan OCR ile basılı metinler görüntü işleme sonucunda bilgisayar ortamında anlaşılabilir ve işlenebilen metinlere çevrilmektedir. Fakat yakın bir zamana kadar Osmanlı Türkçesi ile yazılmış metinler için ülkemizde ve dünyada herhangi bir yazılım bulunmamaktaydı. Yurt dışında Arapça ve Farsçaya yönelik bazı OCR yazılım sistemleri (Abbyy, Sakhr, Iris) mevcut olsa da bunlar sözkonusu metinlerin çözümlenmesine imkân vermiyordu. Bu nedenle IRCICA 2011'de Osmanlıca OCR çalışmalarını başlattı ve Türk Patent Enstitüsünden Osmanlıca OCR Marka Tescil Belgesini de alarak uluslararası standartlarda dünyada tek olan yerli bir OCR yazılımı oluşturdu. Bu yazılım sayesinde 1729'da matbaanın Osmanlı İmparatorluğuna girişinden başlayarak 1928'deki harf devrimine kadar olan dönemde kültür, tarih, sanat, bilim, medeniyet gibi çeşitli konularda muhtelif matbaalarda, farklı fontlarda basılan Osmanlı Türkçesi ile yazılmış eserler içinde Arap ya da Latin harfleriyle arama yapılabilmektedir. Böylece IRCICA Osmanlı Türkçesinin bilen ya da bilmeyen bütün kullanıcılara daha önce içeriğinden haberdar olmadıkları eserlerin tamamına eksiksiz bir biçimde ulaşma imkânı sağlamıştır.

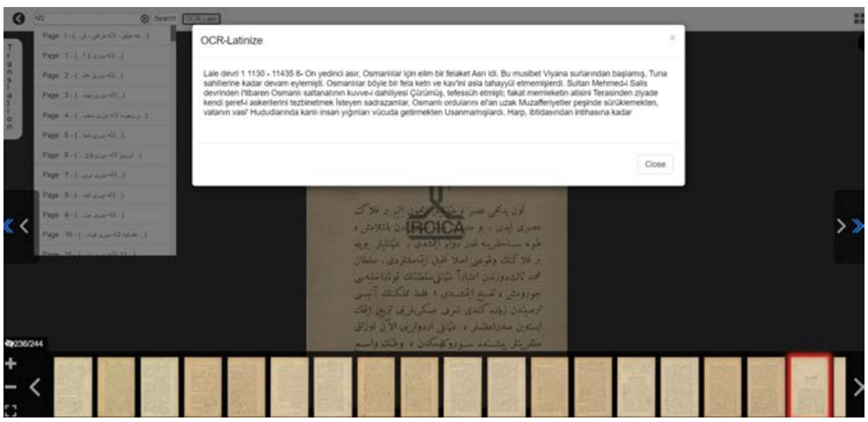
IRCICA 2015'te kütüphaneciliği elektronik ortama taşıma çalışmalarını hızlandırarak bugünün mesleki ve teknolojik gelişmelerine paralel olarak hazırladığı, tüm materyalleri tek çatı altında toplayan bütünleşik ve oldukça özel Farabi Entegre Kütüphane Programını da oluşturarak bütün modülle-

riyle kullanmaya başlamıştır. Yayının kütüphaneye girdiği andan kullanım raporlarının hazırlanmasına kadar geçen tüm süreçleri içeren bu programda yalnız kitaplar değil, tüm materyal türleri birlikte yönetilmektedir. Sağlama, kataloglama, süreli yayınlar, UHF RFID (sayım, yanlış yerleştirme, fotokopi, güvenlik, etiketleme), sayısal kütüphane işlemlerinin tamamı bu programla tek elden yürütülmektedir. IRCICA, Farabi Entegre Kütüphane Programı ile hem sayısallaştırma iş akışını yönetmekte hem de web ara yüzü ile (https://library.ircica.org) genel ve sayısal kütüphane hizmetlerini çevrimiçi olarak 7/24 en iyi bir şekilde sunmaktadır. Farabi Entegre Kütüphane Programı web ara yüzü kütüphane hizmetlerinin kullanıcılarıyla buluştuğu sade, kullanışlı ve fonksiyonel bir tasarımdır.

Farabi Entegre Kütüphane Programında kullanıcılar için seçilerek sayısal koleksiyona aktarılan materyaller temelde İslâm ülkeleri kültür ve medeniyeti alanındaki konulardan oluşmaktadır. Tarihî olayları isimler ve gerçekleşme zamanıyla ele alan kronikler, Osmanlı siyasî tarihi hakkında birinci elden bilgi veren ana kaynaklar, saray takvimleri, gazavatnameler, fetihnameler, ruznameler, Osmanlı tarihi araştırmalarının temel kaynaklarından olan salnameler, *Takvim-i Vekayi* ve *Servet-i Fünun* gibi gazete ve dergilerin bütün sayıları ile IRCICA Yayınları, Farabi Entegre Kütüphane Programının sayısal koleksiyonunda kullanıcıların hizmetine sunulmaktadır. Aynı zamanda dünyanın en zengin görsel arşivi olan Yıldız Fotoğraf Koleksiyonunun da içerisinde bulunduğu tarihî fotoğraflar, detaylı meta-datalarıyla sayısal koleksiyonda yer almaktadır. IRCICA Kütüphanesinin kullanıcıları kendi sayısal koleksiyonlarını oluşturabilmekte, ayrıca eseri istenilen dilde sesli olarak okutabilmekte ve çevirisini anlık olarak yaptırabilmektedir.

Farabi Entegre Kütüphane Programında kullanıcının sayısal nüshaya erişimi noktasında telif hakkı, kişilerin özel hayatının gizliliği vb. sebeplerle getirilecek sınırlamanın dışında herhangi bir kısıtlama getirilmemiştir. Bununla birlikte programda materyallerin kullanıcılar tarafından kendi bilgisayarlarına indirilmesi engellenmiştir. Ancak kullanıcıların kendi kişiselleştirilmiş sayısal kütüphanelerini ve koleksiyonlarını oluşturmalarına imkan sağlanmıştır.

Farabi Entegre Kütüphanesi Türkiye, ABD, Almanya, Yunanistan, İran, İngiltere, Mısır, Suudi Arabistan, Fransa ve Irak başta olmak üzere 75 ülkenin araştırmacıları tarafından aktif olarak kullanılmaktadır. Z

TÜRKİYE'DE İLK SAYISAL KÜTÜPHANE YÖNETİM SİSTEMİ: IRCICA FARABİ

ÜLKEMİZ için pilot bir uygulama kabul edilen ve web tabanlı ilk sayısal kütüphane olan IRCICA Farabi Sayısal Kütüphanesinde yazılı, basılı, görsel ve işitsel materyaller standartlara uygun tarayıcılarla taranarak OCR işleminden geçirildikten sonra okunabilir, düzeltilebilir ve yararlanılabilir formda elektronik ortama aktarılmaktadır. Diğer kütüphanelerde de kurulup işletilebilecek yapıda tasarlanan uygulama ile araştırmacılar, çalıştıkları konunun materyaline çevrimiçi olarak ulaşabilmektedirler.

IRCICA Farabi Sayısal Kütüphanesinde yaklaşık 2 milyon taranmış Osmanlıca sayfanın içerisinde ister Osmanlıca ister Latin alfabesi ile metin içi arama yapılabilmektedir. Aynı zamanda diğer dünya dillerine tam sayfa çeviri ve okuma özelliklerini kullanıcılarına sunmaktadır. Kullanıcılar için seçilerek elektronik ortama aktarılan koleksiyonlar temelde İslâm ülkeleri kültür ve medeniyeti alanındaki yayınlardan oluşmaktadır. Tarihî olayları isimler ve gerçekleşme zamanıyla ele alan kronikler, Osmanlı siyasî tarihi hakkında birinci elden bilgi veren ana kaynaklar, saray takvimleri, gazavatnameler, fetihnameler, ruznameler, Osmanlı tarihi araştırmalarının temel kaynaklarından olan salnameler, *Takvim-i Vekayi* ve *Servet-i Fünun* gibi gazete ve dergilerin tüm sayıları, İbrahim Müteferrika baskıları, Farabi Sayısal Kütüphanesinde okuyucuların hizmetine sunulmuş durumdadır. Z

ON ÜNİVERSİTE KÜTÜPHANESİ

İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Kütüphanesi.

FOTOĞRAF: ÖZNUR KOÇAK

İstanbul Üniversitesi Merkez Kütüphanesi

Fatih Sultan Mehmed fethin ardından kurulan ve sekiz bölüm olduğu için Sahn-ı Seman Medreseleri olarak anılan eğitim kurumuna kendi kütüphanesinden kitaplar vakfetmiş ve böylece kütüphanenin temeli atılmıştır. Darülfünun'un ve Darülfünun'a devredilen Abdülhamid'in Yıldız Sarayı Kütüphanesinin koleksiyonu buradadır. Kütüphaneye bağlı Nadir Eserler Kütüphanesinde harf Devrimi öncesine ait 93 bin cilt Türkçe, Arapça, Farsça, Latince ve diğer dillerde yazma ve basma kitap, dergi, gazete, haritalar, notalar, 911 albüm içindeki 36.585 fotoğraftan oluşan Abdülhamid koleksiyonu bulunmaktadır. Türkiye'deki 6 derleme kütüphanesi arasındadır. Beyazıt meydanında, eski bina yerine akıllı ve yeşil bina olarak tasarlanan yeni kütüphane inşa edilmektedir.

Ankara Üniversitesi Kütüphaneleri

1935'te kurulan Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesinin kütüphanesine Türk Dil Kurumu, Başbakan Şükrü Saraçoğlu, Milli Eğitim Bakanı Hasan Âli Yücel gibi kurum ve devlet adamlarının bağışları yanısıra satın alma yoluyla Oskar Rescher (Osman Reşer), Mahmut Zeki, Ahmet Celâlettin Baykara, Hilmi Bayhan, Mustafa Con, Enver Behnan Şapolyo, İsmail Saib Sencer ve Muzaffer Ozak koleksiyonları kazandırılmıştır. Kütüphanede fakültenin bütün bölümlerine ayrı katlar tahsis edildiği için farklı ve pratik bir sistem mevcuttur. Siyasal Bilgiler Fakültesi Kütüphanesinde 140 binin üzerinde kitap, 55 bin ciltlik süreli yayın vardır. Ali Çankaya Nadir Eserler Koleksiyonu buradadır. 1949'da kurulan İlahiyat Fakültesinin kütüphanesine M. Şerafettin Yaltkaya, M. Zeki Oral koleksiyonları bağışlanmıştır.

İstanbul Bilgi Üniversitesi Kütüphaneleri

Üniversitenin kütüphaneleri Kuştepe, Dolapdere ve Santral yerleşkelerinde hizmet vermekte, kütüphane kaynakları "in-transit" adlı bir uygulama ile yerleşkeler arası transfer edilmektedir. Kütüphanelerde 170 bini aşkın basılı kaynak, 500 bini aşkın e-kitap, 62.500'den fazla e-dergi, 125 veri tabanı, 7500 DVD, video kaset, caz CD'si ve notalardan oluşan bir koleksiyon bulunmaktadır. Dolapdere kütüphanesinde bulunan AB Enformasyon, AB kurumlarına ait resmî yayınları ve e-kaynakları içermekte ve Avrupa entegrasyonu ile ilgili akademik çalışmalara katkı sunmaktadır. Kütüphanelerde 15 çalışma salonu vardır.

Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi Kütüphanesi

Üniversite kütüphanesi Uluğbey, Biruni, Âşıkpaşazâde, Dursun Fakih adlarında dört büyük salonda hizmet vermektedir. 1200 kişilik oturma kapasitesine sahiptir. Engelsiz ve akıllı bina olarak inşa edilen kütüphanede grup çalışma odaları ve sosyal kullanım alanları bulunmaktadır. Radyo Frekanslı Tanıma teknolojisi ile hizmet veren kütüphanede 80 bin kitap bulunmaktadır.

Boğaziçi Üniversitesi Aptullah Kuran Kütüphanesi

Üniversitenin kütüphanesi 1863'te Robert Kolej olarak kurulduğu tarihle oluşmaya başlamıştır. Kütüphane daha önce şu an rektörlük olarak kullanılan Van Millingen Hall'a yerleşmişti. Bina, adını, İstanbul'un Bizans anıtları hakkında kitaplarıyla bilinen ve şahsî kütüphanesinin okul kütüphanesine bağışlanmasını vasiyet eden Robert Kolej hocası Alexander Van Millingen'den almıştır. Bu kitaplar Yakın Doğu koleksiyonunun temelini oluşturmuştur. Kütüphane 1983'te Şandor Hâdi ve eşi Sevinç Hâdi'nin tasarladığı yeni binaya taşınmış, 1999'da kurucu rektör Aptullah Kuran'ın ismini almıştır. 1000 kişilik oturma kapasitesi vardır. 480 bini aşkın materyal, 620 basılı, 80 bin e-dergi, 3 milyon 250 bini aşkın e-kitap, gazete, mikrofilm, 16. yüzyıla kadar uzanan nadir eserler, Braille alfabeli 2300 kitap, CD-DVD arşivinden oluşan koleksiyona her yıl yaklaşık 10.000 yeni kitap satın alma yoluyla, 15.000 kitap bağış yoluyla katılmaktadır. Kütüphane 175 e-dergi, 20 e-kitap veritabanına sahiptir.

İstanbul Teknik Üniversitesi Mustafa İnan Kütüphanesi

Mühendishane-i Bahri-i Hümayun ardından açılan Mühendishane-i Berri-i Hümayun'da kütüphane matbaa ile aynı tarihte, 1797'de kurulmuş ve İstanbul Teknik Üniversitesi kütüphanesinin çekirdeğini oluşturmuştur. İlk 'hafız-ı kütüb' (kütüphaneci) Hasköylü Ali Veled-i Abdullah'tır. Üniversitenin kütüphanesi bugün Ayazağa yerleşkesinde hizmet vermekte ve 1957-1959 arasında rektörlük yapan Mustafa İnan'ın adını taşımaktadır. 500 bin civarında kitap ve tez barındırmaktadır. 6 bini aşkın kitap ve süreli yayını olan nadir eserler koleksiyonu 18. yüzyıla kadar uzanır. 350 bin e-kitap kayıtlıdır. 63 bin e-dergi, 200'den fazla veritabanına abonedir. Kütüphanede Celal Şengör'ün bağışı olan jeoloji haritaları koleksiyonu, Yalçın Tura, Cüneyd Orhon, Şehvar Beşiroğlu, Ercümend Berker, Nida Tüfekçi, Pınar Görsev, Fettah Cankurtaran, Aral Okay, Çağlan Tekil ve Borusan bağış koleksiyonları bulunmaktadır.

İhsan Doğramacı Bilkent Üniversitesi Kütüphanesi

Üniversitenin kütüphanesinde koleksiyonlar; sanat, multimedya, Halil İnalcık, Hasan Âli Yücel ve özel olmak üzere beş kategoriye ayrılmıştır. 1993'te şahsî kütüphanesini bağışlayan Halil İnalcık'ın koleksiyonu Osmanlı tarihi ile ilgili çok dilli özel bir ihtisas kütüphanesi boyutundadır. 2014'te Hasan Âli Yücel'in kızı Canan Yücel Eronat tarafından bağışlanan koleksiyonda kitap, dergi ve fotoğraf albümlerinden oluşan 8 binden fazla materyal bulunmaktadır. Toplam 2 milyon 150 bini aşkın kaynak barındıran kütüphane 220 civarında veritabanına sahiptir.

Marmara Üniversitesi Orhan Oğuz Kütüphanesi

Üniversitenin kurucu rektörünün adını taşıyan merkez kütüphanesi "3. nesil akıllı kütüphane" yaklaşımıyla hizmet vermektedir. Kütüphanede 70 bini aşkın kitap, bir kısmı birim kütüphanelerine gönderilen 1700'ü aşkın kayıtlı dergi vardır. Dijital koleksiyonda 2 bine yakın yazma, 7 bine yakın eski harfli basma, 580 Latin harfli nadir eser, 715 cilt süreli yayın mevcuttur. Ayrıca CD-DVD arşivi, Braille kütüphanesi ve yazıcısı vardır. 850 kişilik oturma kapasitesine ve iki adet 7/24 salona sahip kütüphanede bireysel, grup ve akademik çalışma odaları, kendi kendine ödünç alıp vermeye imkan tanıyan akıllı cihazlar, kitapları dezenfekte etmeye yarayan kitap yıkama makinesi, cep kütüphanem mobil uygulaması bulunmaktadır.

ORTA DOĞU TEKNİK ÜNİVERSİTESİ
MIDDLE EAST TECHNICAL UNIVERSITY

Orta Doğu Teknik Üniversitesi Kütüphanesi

Üniversitenin kütüphanesinin kuruluşunda BM, UNESCO, CENTO, bazı yabancı ülkeler ve kütüphanelerin yardımı olmuştur. Anadolu Üniversite Kütüphaneleri Konsorsiyumu (ANKOS) başkanlığını uzun yıllar yürütmüştür. 520 bini aşkın kitap, 200 bin ciltli, 100'den fazla güncel süreli yayına sahiptir. 550 bini aşkın e-kitap kayıtlıdır. 70 bin e-dergi, 170 veritabanına abonedir. Gülek Ailesi tarafından bağışlanan koleksiyon Kasım Gülek salonundadır. 750 kişilik oturma kapasitesi olan kütüphanede 8 okuma, 2 gösteri salonu vardır. Engelsiz bina anlayışıyla ve Radyo Frekanslı Tanıma teknolojisi ile hizmet vermektedir.

YAKIN DOĞU ÜNİVERSİTESİ

Yakın Doğu Üniversitesi Kütüphanesi

Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nde bulunan üniversitenin kütüphanesi 500 bini aşkın kitap, Braille alfabeli 75 cilt kitap, 7 bini aşkın DVD barındırmaktadır. Kütüphanede Ahmet C. Gazioğlu, Atila Türk, Kutlu Adalı, Erdoğan Mirata, Osman Türkay ve Özker Yaşın'ın özel koleksiyonları bulunmaktadır. 17 film izleme kabini, 12 bireysel ve grup çalışma odası, 1000 kişilik 4 amfitiyaro, 350 kişilik tiyatro sahnesi, 600 kişilik çalışma masası ile 24 saat açık bir kültür merkezi durumundadır.

ANKOS

2000 yılında kurulan Anaodolu Üniversite Kütüphaneleri Konsorsiyumu (ANKOS), üniversite ve araştırma kütüphanelerinin en uygun fiyatla, en fazla e-bilgi kaynağına erişimlerini sağlamak, ölçek ekonomisi çerçevesinde bu ürünlere yapılan yatırımı paylaşmak, eğitim ve araştırmaya kütüphanelerin desteğini arttırmak için ortak çalışmalar yürütmeyi amaçlayan mesleki birlik ve gönüllü topluluğudur. ANKOS bugün 60'dan fazla yayıncının 80'den fazla ayrı veritabanıyla 1600'ü aşkın anlaşması bulunan, 155 üniversite ve araştırma kurumunun üye olduğu bir platformdur.

İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ NADİR ESERLER KÜTÜPHANESİ

R. TÛBA KARATEPE

① İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi. Albüm odası.

İSTANBUL Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi, barındırdığı eserler dışında çoğu zaman başka özellikleriyle de konu edilir. Kütüphanede çalışanlar, kütüphaneciler bunların başında gelir.

Prof. Dr. Jale Baysal kütüphane için şöyle diyor: "İstanbul Üniversitesi Merkez Kütüphanesinin tarihi, büyük ölçüde yöneticileri ve çalışanları ile kütüphanecilerin tarihidir."[1] Başlangıçtan bugüne kadar olan biteni, bir de bu zaviyeden görmek, kütüphaneye, tarihine ve hakkında yazılanlara, söylenenlere bakışımızı değiştirebilir.

Beyazıt'ta, Besim Ömer Paşa caddesinde Kaptan İbrahim Paşa Camiinin yanında bulunan kütüphane binası bir Mimar Kemaleddin bey eseridir. 1913'te tamamlanan bina aslında başka bir amaçla inşa edilmiştir; 1854'te İstanbul'da kadıların yetiştirilmesi maksadıyla Muallimhâne-i Nüvvâb adıyla kurulan, 1885'te Mekteb-i Nüvvab, 1908'de Mekteb-i Kudat ve 1909'da Medresetü'l-Kudat olarak ismi değişen okulun[2] mekan ihtiyacını karşılamak için. Medresetü'l-Kudat 1924'te Tevhid-i Tedrisat Kanunu ile aynı işleve sahip diğer kurumlarla birlikte Maarif Vekâletine bağlandı. Ardından "Şer'iyye ve Evkaf ve Erkân-ı Harbiyye-i Umûmiyye Vekâletlerinin İlgasına Dair Kanun"a istinaden kapatılıp, binası kütüphane olarak kullanılmak üzere Darülfünuna devredildi ve kısa süren bir tadilattan sonra hizmete açıldı. 1981'de yeni binanın[3] yapımı tamamlanıp nadir eserler dışındaki kitapların buraya taşınmasıyla da kütüphane bugünkü işlevini kazanmış oldu.

93 bin cilt Türkçe, Arapça, Farsça, Latince ve diğer dillerdeki inkunabel, basma ve elyazması kitap, dergi, gazete, harita, plan ve nota araştırmacıların hizmetine sunulmuş durumdadır. Ayrıca Yıldız Sarayı Kütüphanesinden gelen 36 bin 585 fotoğraftan oluşan 911 albümün Prof. Dr. Nurhan Atasoy, Prof. Dr. Hüsamettin Aksu, Dr. Nur Taviloğlu ve Dr. Nihat Ergin tarafından hazırlanan dizinine ve dijital ortama aktarılmış nüshalarına da erişim mümkündür.

Kütüphaneye bağış yoluyla gelen farklı özellikteki eşya müze koşullarında saklanıyor, belli zamanlarda düzenlenen özel sergiler veya izinlerle araştırmacıların bilgisine sunuluyor.

15 Kasım 1988 tarih ve 19990 sayılı *Resmî Gazete*'de yayınlanan kütüphane yönetmeliğine göre "Nadir Eserler ve Müze Şube Müdürlüğü" şeklinde organizasyon şemasında yer alan kütüphanede 9 personel görev yapıyor. Kütüphane ve Dokümantasyon Daire Başkanlığına bağlı çalışan kütüphaneciler, konu uzmanları, restoratörler ve diğer görevliler koleksiyonlardan faydalanmak isteyenlere yardımcı oluyor. Üniversite Yönetim Kurulunun aldığı kararlar doğrultusunda belirlenen kütüphaneden faydalanma şartlarını web sayfalarında ayrıntılarıyla görmek mümkün.

Nadir Eserler Kütüphanesinden bahsederken 1938'de Ord. Prof. Dr. Hellmut Ritter'in çabalarıyla kurulan ve uzun yıllar bu kütüphanede enstitü için tahsis edilmiş yerde faaliyet gösteren Şarkiyat Enstitüsünü de anmak gerekir.

Kütüphaneciler tarafından yazılmış tez, makale ve kitap bölümlerinde, Nadir Eserler Kütüphanesinin görevleri, işlevleri ayrıntılarıyla ele alınmış; hatta bir kütüphaneci gözüyle eleştiriler ve öneriler sunulmuştur. Kütüphaneler, kütüphaneciler tarafından anlatıldığında, yapılan işler, bunların değerlendirilmesi, eksik veya öncelikle ele alınması gereken hizmetler de vurgulanır. Çalışmalara destek olanlar, ilgi gösteren/ göstermeyen yöneticiler işaret edilir. Bazen de satır aralarında, açıkça söylenemeyen ama ihsas edilen sitemleri fark edersiniz.

Leman Şenalp ve Pervin Bezirci tarafından kaleme alınan iki kitap ise, İstanbul Üniversitesi kütüphanelerinin tarihini konu edinmelerinin yanında, her iki yazarın da kütüphanenin yöneticilerinden olması yönüyle önemlidir.

Leman Şenalp, kütüphanenin 1933'e kadar olan tarihini yazarken,[4] 1923-1925 yılları arasında rektörlük yapan İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu'nun hatıralarından alıntılar yapar.[5] Baltacıoğlu edebiyat, hukuk, fen medreselerindeki kitapların, o zamanki adıyla Bayezid Kütübhane-i Umumisinde uzun yıllardır kullanıma sunulmadan duran bağış kitapların, İttihad ve Terakki Cemiyetinin kütüphanesi ve şahısların bağışladıkları kitaplar ile Yıldız Sarayı Kütüphanesinin İstanbul Darülfünun Kütüphanesine getirildiğini

anlatır. İlerleyen sayfalarda, özellikle bu koleksiyona ilişkin çalışmaların devam etmesi için hafız-ı kütüb Sabri Kalkandelen'in görevine devam ettiğine de işaret eder.[6] Kütüphanenin o dönemi için öncü çalışmalar yapan Fehmi Ethem Karatay kütüphanecilik ve kütüphanecilerin eğitimi için gönderildiği Paris'ten dönüşünde personel için eğitim kursları düzenler. Hatta bir okul açılması için girişimlerde bulunur ama en önemlisi kütüphanenin yönetmeliğini hazırlar. 1953'e kadar üniversite kütüphanesinin ve kütüphaneciliğin gelişmesi için önemli çalışmalar yapar. Emekliliğinden sonra Topkapı Sarayı Kütüphanesi nadir eserleri üzerinde çalışmaya devam eder. Şenalp'in kitabı Nadir Eserler Kütüphanesindeki okuyucu hizmetleri ve koruma çalışmaları için yapılan meşakkatli işleri de ayrıntılarıyla anlatır.

Halen İstanbul Üniversitesi Kütüphane ve Dokümantasyon Daire Başkanlığı görevini sürdüren Dr. Pervin Bezirci'nin kitabında, İstanbul Üniversitesi Merkez Kütüphanesinin 2012-2020 dönemine ağırlık verilirken, kütüphanenin tarihine emek verenler başlığı altında zikredilen isimler, görev yaptıkları tarihlerle birlikte şöyle verilmiş: Sabri Kalkandelen (1925-1934), Fehmi Ethem Karatay (1925-1953), Nurettin Kalkandelen (1953-1971), Leman Şenalp (1971-1977), Erol Pakin (1977-1987), Gülgün Sayarı Bostancı (1987-1994), Meral Alpay (1994-2005), Ümit Konya (2005-2006), Sinan Altıok (2006-2008), Şenay Erendor (2008-2011), Figen Cihan (2011-2012), Pervin Bezirci (2012-...).[7]

Şenalp'in belgeler yanında kendi yaşadıklarına dayanarak kimi bilgileri tashihi veya kanaatlerini eklemesi gibi, Bezirci'nin kitabında da özellikle son dönemlere ilişkin resmî belgeler, birincil kaynaklar yanında uzun yıllardır kütüphanede görev yapan kütüphanecilerin tanıklıkları da yer almaktadır. İki kitap da, bu konuda çalışanlar için önemli ipuçları sunmaktadır.

Kütüphanenin tarihini araştırırken bulunan kimi bilgiler ise araştırılmaya muhtaçtır. Gazeteler, kurum tarihlerinin yazılmasında kullanılabilecek kaynaklardandır ama aşağıda verilen örnekte de görüldüğü üzere birincil belgelerle desteklenmeye ihtiyaç duyulabilir. 31 Aralık 1942 tarihli *Cumhuriyet* gazetesinde yayınlanan bir haberde Kızılay'ın üniversite öğrencileri için yeni bir aşevi (haberde aşocağı diye geçiyor) açmaya karar verdiği ve "İstanbul Meb'usu Sadeddin Uraz, Üniversite Rektörü Cemil Bilsel ve Maarif Müdürü Muhsin'in iştirakiyle yapılan bir toplantıda bu yeni aşocağı için Süleymaniye yolu üzerindeki eski Medrese-i Kuzat binasının münasib görüldüğü" yazılıdır. Günde 1200 kişiye sıcak yemek dağıtımı için acaba gerçekten bu kütüphane mekanı seçilmiş olabilir mi? Kızılayın savaş zamanı yaptığı yardımlar konusundaki çalışmalarda, bu haber kaynak olarak gösterilse de kütüphaneden bahsedilmemekte ancak benzer tarihlerde üniversite bahçesinde kurulan aşevinin faaliyetleri anlatılmaktadır. Üniversite arşivinde bulunacak yeni belgeler, konunun aslını ortaya çıkarabilir.

Kurum arşivlerinde veya özel arşivlerde bulunabilecek kaynaklar da üniversite yöneticilerinin bu kütüphanenin üzerinde ihtimamla durduklarını göstermektedir. Kütüphanenin tarihinde unutulmaz isimler arasında olan Sabri Kalkandelen'in oğlu Nurettin Kalkandelen'in 1934'ten itibaren kütüphanede çalıştığını, Karatay'ın emekliliği ardından müdürlük görevine getirildiğini biliyoruz. 1967'de emekli olan Nurettin Kalkandelen'in, 20 Ocak 1968 tarihli ve Rektör Ord. Prof. Dr. Ekrem Şerif Egeli imzalı bir belgeye göre yeni müdür tayin edilinceye kadar "uzman" kadrosuyla istihdam edilerek bu görevi sürdürdüğü anlaşılmaktadır. Yine aynı belgeden üniversite yönetimini, Prof. Dr. Bedii Şehsuvaroğlu, Prof. Dr. Fikret Işıltan ve Prof. Dr. Tahsin Yazıcı'nın bulunduğu bir komisyonun oluşturduğunu ve bu komisyonun, kütüphane hakkında yapılacak işlerin tespit, kütüphane müdürlüğüne bildirme ve bildirilen işlerin denetim raporlarını rektörlüğe iletmekle görevlendirildiğini öğreniyoruz.

Kütüphaneleri anlatırken büyüklüklerini ve buna bağlı olarak önemlerini ifade etmek için genellikle sayılara başvurulur. Kitap, süreli yayın, kitapdışı yayın ve diğer kaynakların sayısı, raf uzunluğu, kaç kullanıcısı olduğu ve benzeri birçok sayı o kütüphane hakkında zihnimizde bir değerlendirme yapabilmemize, muadil kütüphanelerle mukayese edebilmemize yardımcı olur. "Burada kaç kütüphaneci, kaç uzman çalışıyor?" sorusu, galiba ilk akla gelen sorulardan değildir. Bizde müspet izler bırakan kütüphaneciler ise, tezlerin önsözlerinde, bazen bir gazete yazısında, çok kolay bulunmayan yerel bir dergide ya da kitap ve kütüphanelere dair yazılmış hatırat kitaplarında yer alır.

Yazının başında bahsettiğim kütüphaneciler arasında daha sonra kütüphanecilik bölümünde hocam olan Erol Pakin, Duhter Uçman ve Hatice Çeşmeci var. Tabii isminin arkasına 'bey' kelimesini eklemekten imtina ettiğimiz ama eklemesek ismiyle hitap ettiğimiz için mahcup olduğumuz Gülbey, depoları iyi bilen Ekrem bey, fotoğraflar için başvurduğumuz Recep beyi de unutmamak lazım. Duhter Hanımın ve Nadir Eserler Kütüphanesinde şu anda görev yapan kütüphaneci ve uzmanların hakkını bu yazının sınırlarını zorlayacağı için saklı tutarak Hatice Hanımı yad etmek isterim. O, kütüphanedeki çalışmaları yanında zarafetiyle de bilinirdi. Sanırım onu tanıyan ve hatırlayan herkes bunu teyid edecektir. Şahsî sebeplerle kütüphaneden ayrıldıktan sonra genç yaşta aramızdan da ayrıldı. Mekanı cennet olsun. Prof. Dr. İsmail E. Erünsal danışmanlığında 1989'da başladığı İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi Türkçe yazmaların temellük kayıtlarını konu alan yüksek lisans tezi tamamlanabilmiş olsaydı, pek çok araştırmacının faydalanacağı temel bir başvuru kaynağı olacaktı.

Kütüphanelerin resmî tarihine yaşanmışlıkları da eklemeli. Kütüphaneciler bize zamanın ruhunu aktarabilir, sadece gazetelerden okuyabildiğimiz olayların vaktinde tam anlatıl(a)mamış hikayelerini daha doğru öğrenmemizi sağlayabilirler.

Kütüphaneciler iş günlüklerini yazmaya başlasa ne iyi olur. Z

NOTLAR

1 Jale Baysal, "Leman Şenalp'ten değerli bir araştırma: İstanbul Üniversitesi Merkez Kütüphanesi", *Cumhuriyet Kitap* eki, 508, 11 Kasım 1999, s. 14.

2 Mehmet İpşirli, "Medresetü'l-Kudat", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, c. 28, Türkiye Diyanet Vakfı, 2003, s. 343.

3 Bu bina, 2019 Kasım ayında depremde yıkılma riski taşıması ve yapısal sorunları sebebiyle yıkılmıştır. Yerine İstanbul Üniversitesi Merkez Kütüphane ve Gençlik Merkezi ismiyle yeni bir bina yapılacak ve hizmet vermeye devam edecektir.

4 Leman Şenalp, *İstanbul Üniversitesi Merkez Kütüphanesi*, Türk Kütüphaneciler Derneği, 2002.

Şenalp (1924-2018) Millî Kütüphanenin kuruluş çalışmalarında yer almış; diğer görevlerinin yanında, İstanbul Üniversitesi Kütüphanesinde 1960-1971 yılları arasında uzman, 1971-1977 yılları arasında da yönetici olarak çalışmıştır.

5 Leman Şenalp, a.g.e., s. 11-13.

6 Sabri Kalkandelen'in emeklilik yaşını doldurduğu halde "sıhhatinin tam olması hasebiyle ihtisasından istifade edilmek üzere" kütüphanedeki görevine devam etmesine ilişkin kararları arşiv belgelerinde görmek mümkündür.

7 Pervin Bezirci, *Geçmişten Geleceğe Açılan Kapı: İstanbul Üniversitesi Merkez Kütüphanesi 2012-2020,* Hiperyayın, 2020, s. 47-74.

① 20. yüzyılın başlarında Yıldız Sarayı Kütüphanesi.
İÜ Ktp., Albüm, nr. 90552.

YILDIZ SARAYI KÜTÜPHANESİNİN HAZİN SERENCAMI

HÜSEYİN TÜRKMEN

SULTAN Abdülhamid döneminde kütüphanecilik alanında yapılanlar üzerinde yeteri kadar durulmamıştır. Halbuki bu dönemde Kütüphane-i Umumi gibi farklı tür kütüphaneler kurulması ve Devr-i Hamidî Katalogları'nın hazırlanması şeklinde pek çok yenilik gerçekleştirilmiştir. Bu faaliyetler arasında Yıldız Sarayında kurulan kütüphaneler ayrı bir öneme sahiptir.

Çeşitli kaynaklarla muhtelif şahısların hatıratlarda Yıldız Sarayında farklı mekanlarda kütüphanelerin mevcut olduğu belirtilmektedir. Bizim tespitimize göre bunlar sırasıyla saray dışındaki kütüphane-i hümayun, bir dönem Silahhane olarak da kullanılan ve yakın zamana kadar IRCICA tarafından kullanılan mekandaki kütüphane, Yıldız Sarayının Cumhurbaşkanlığına devrinden önce Şehir Müzesi olarak kullanılan mekandaki tıp kütüphanesi ile Küçük Mabeyn Köşkündeki Kütüphane-i Hususidir. Dünden bugüne Yıldız Sarayı Kütüphanesi denildiğinde ise, çoğunlukla bunlardan ilki kastedilmektedir.

Yıldız Sarayı Kütüphanesi gerek kuruluş ve koleksiyon gerekse bugüne gelişim süreci bakımından Türk kütüphaneciliğinde farklı bir yere ve öneme sahiptir. Kütüphanenin tarihini üç dönemde ele almak mümkündür. Bunlardan birincisi II. Abdülhamid'in saltanat yılları (1876-1909), ikincisi padişahın tahttan indirilmesiyle kütüphanenin Darülfünuna verilmesi arasında geçen dönem (1909-1924), üçüncü dönem ise kütüphanenin Darülfünuna devrinden günümüze kadar uzanan dönemdir (Haziran 1924 sonrası).

Yıldız Sarayı Kütüphanesinin tesis tarihi basılı kaynaklarda genellikle 1881-1882 olarak geçmektedir. Ancak bu tarih Tuba Çavdar Karatepe ile Hüseyin Türkmen'in müşterek çalışmasındaki belgeler ışığında 1876 olarak tespit edilmiştir.

Koleksiyonun nüvesini II. Abdülhamid'in şehzadeliği sırasında sahip olduğu kitaplar oluşturmuştur. Bununla birlikte kütüphane koleksiyonu padişahın saltanat yılları süresince zenginleşmiş, zaman içinde yabancı devlet adamlarıyla araştırmacıların ziyaret etmek ve araştırma yapmak istedikleri zengin bir kütüphane olmuştur.

Bu değerli kütüphane bugüne kadar birçok yağma teşebbüsü ve tasfiye ile karşı karşıya kalmıştır. Bunların ilki 31 Mart Vakası sonrasında Yıldız Sarayının Hareket Ordusu tarafından teslim alınması sırasında vuku bulmuştur. Yıldız Sarayı 25 Nisan 1909 sabahı Hareket Ordusu II. Fırka komutanı Mirliva Şevket Turgut Paşa tarafından teslim alınmıştı. Bu sırada olayların gelişiminde çatışmalara sokulmayan Bulgar askerlerinin Yıldız Sarayına girmesine müsaade edilmiştir. Bu kişiler Yıldız Sarayını tarihinde benzeri pek görülmedik bir şekilde yağmalamışlardır. Bu sırada Kütüphane-i Hümayun da yağmalanmak istenmiş ancak kütüphanenin baş hafız-ı kütübü Sabri Kalkandelen hayatı pahasına kütüphaneyi korumuştur. Yağmacılar kütüphane önüne geldiklerinde Sabri Bey kütüphanenin önüne yatarak, "Benim cesedimi çiğnemeden kimse içeri giremez" diyerek vücudunu siper etmiştir. Bir talih eseri orada bulunan Arnavut askerler, önce şivesinden Sabri Beyin de kendileri gibi Arnavut olduğunu, sonrasındaysa memleketlerinde hürmet edilen Şeyh Mustafa Ruhi Efendinin oğlu olduğunu anlamış ve bunun üzerine geri çekilmişlerdir. Böylelikle Kütüphane-i Hümayun tarihinin en büyük yağmasından kurtulmuştur. Ancak bu durum kütüphanenin tasfiyesine ve koleksiyonun, Yıldız'da kurulan Tasfiye Komisyonunun aldığı kararlarla farklı yerlere gitmesine engel olamamıştır.

Komisyon, kütüphanedeki birçok malzemenin ve eşyanın başta Askeri Müze, Müze-i Hümayun ve Kütüphane-i Umumi olmak üzere başka yerlere nakledilmesine karar vermiştir. Yıldız Kütüphanesi kurulan hususi komisyonun çalışmaları ve sayım işlemlerinin tamamlanmasını müteakiben 14 Mart 1910'da Maarif Nezaretine devredilmiştir.

Cumhuriyet döneminin ilk yıllarında, 1 Haziran 1924'te alınan Heyet-i Vekile (Bakanlar Kurulu) kararı sonucunda kütüphane bütün eşyayla birlikte İstanbul Darülfününuna devredilmiştir. Böylelikle kütüphanenin tarihinde yeni bir döneme girilmiştir. Resmi yazışmalardan ve gazete haberlerinden anlaşıldığına göre kütüphanenin taşınması tek seferde olmamış, 1925 yılı içerisinde dahi taşınma süreci devam etmiştir.

Yıldız Kütüphanesi İstanbul Darülfünununa devredilirken kütüphane personeli de görevlerine devam etmiştir. Öyle ki Sabri Bey vefatına kadar bu kütüphanede çalışmıştır. Cumhuriyetin ilk yıllarında görevde bulunan kütüphane müdürü Fehmi Ethem Karatay da Yıldız Tasfiye Komisyonunun yaptığı gibi Yıldız'dan Darülfünuna intikal eden kütüphanedeki bazı malzeme ve defterleri Topkapı Sarayı Müzesi, İstanbul Arkeoloji Müzesi ile Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivine göndermiştir. Böylelikle Kütüphane-i Hümayun ikinci defa tasfiyeye uğramıştır. Yine bu dönemde kütüphanedeki yazmalar koleksiyon adlarıyla (Yıldız Umumi, Yıldız Hususi, Halis Efendi, Sahip Molla, Rıza Paşa...) tasnif edilmişken daha sonraları bu özelliği yok edilerek dillerine göre Arapça yazmalar, Farsça yazmalar ve Türkçe yazmalar olarak yerleştirilmiştir. Kütüphanedeki bu yeni yerleştirme düzeni koleksiyon içerisindeki Yıldız Umumi (Kütüphane-i Hümayun) ve

Yıldız Hususi (Kütüphane-i Hususi) kitaplarının izinin sürülmesini zorlaştırmıştır.

Kütüphaneye Yıldız'dan ve diğer medrese/fakülte kütüphanelerinden intikal eden Batı dillerindeki basma kitaplar yer darlığı sebebiyle önceleri farklı depolara, 1985 sonrasında ise İstanbul Üniversitesi Merkez Kütüphanesine taşınmıştır. Bu binada bulunan kitaplardan bir kısmı maalesef taşınma sırasında kaybolmuştur.

Halen İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi olarak kullanılan tarihi Medresetü'l-Kudat binasının 17 Ağustos 1999 depreminde zarar görmesi üzerine, kütüphanede bulunan bütün eserler kolilenerek uygun görülen depolara kaldırılmıştır. 2003 yılı içerisinde bunlardan bir kısmı İ.Ü. Rektörlüğü Bilim ve Sanat Merkezinde okuyucu hizmetine açılmıştır. Restorasyonun tamamlanması üzerine tekrar aynı binada hizmet vermeye devam etmiştir. Bu arada 1999'daki taşınma sırasında talihli bir olay yaşanmıştır. Nadir Eserler Kütüphanesindeki Kütübhâne-i Hümayun Esas Defteri'nin Süleyman Hasbî tarafından yazılmış 11 Mayıs 1899 tarihli takdim yazısında, kitapların kolay bulunabilmesi için konu ve dillerine göre yine defter şeklinde katalogların hazırlandığı ve bunların 22 büyük cilt halinde kütüphanede bulunduğu bildirilmekteydi. Ancak bu defterler ortada yoktu. Deprem sonrasında kütüphanenin taşınması sırasında Arapça yazmaların sonundaki kayıtsız defterlerin söz konusu bu defterler olduğu tarafımızdan tespit edilmiş, böylelikle bir felaket hayra vesile olmuştur.

17 Ağustos 1999 depremi sonrasında başta İstanbul ve Ankara olmak üzere sahaflarda "Darülfünun Kütüphanesi" mühürlü pek çok kitap satılmıştır. Ancak bunların hangi tarihte ve ne şekilde sahaflara düştüğü tespit edilememiştir. Bunların İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesinden çıkmadığı kesinlik kazanmıştır, çünkü kütüphanenin restorasyon sonrası yapılan sayımlarında herhangi bir kayıp tespit edilmemiştir. Burada sıkça karıştırılan bir hususun aydınlatılmasında yarar olacaktır: Bugün piyasalarda satılan Darülfünun damgalı kitapların hemen tamamı İ.Ü. Merkez Kütüphanesi veya İ.Ü. Nadir Eserler Kütüphanesinden değil muhtelif fakülte kütüphanelerinden çıkmadır. Ayrıca bu kitapların sahaflara düşmesi 1999 depremi sonrasında değil daha önceleri başlamıştır. Zira bugün muhtelif şahıs ve kurum kütüphanesine 1999 depremi öncesi intikal etmiş pek çok kitap bulunmaktadır. Ayrıca hem Osmanlı döneminde hem de Cumhuriyetin ilk döneminde, basında Yıldız Kütüphanesinden çıkma kitapların yurt içinde ve yurt dışında görüldüğüne dair pek çok habere yer verilmiştir.

Bu hazin hikaye, bundan sonra kütüphanelerin tasfiye vb. sebepler altında yağmalanmasının önüne geçmek için yasal ve idari tedbirler alınmasının şart olduğunu gösteriyor.

Hikayenin bize yüklediği görevse Yıldız Sarayı Kütüphanesinin ihyasıdır. Bu konuda öncelikle yapılması gerekenler şunlardır:

Kütüphane-i Hümayun binasının tekrar kütüphaneye tahsis edilmesi.

Yıldız Saray Kütüphanesinin envanter dökümünün yapılması (BOA ile İ.Ü. Kütüphanesindeki defterlerin veri tabanına işlenmesi).

Envanter dökümü yapılan eserlerin hangi kütüphanelerde olduklarının tespit edilmesi. Bunlardan kamu kurumlarında olanlarının kanunlar muvacehesinde devirlerinin gerçekleştirilmesi. Şahıs veya diğer özel kurumlardakilerin ise bağış, satınalma veya sayısal kopya yoluyla temin edilerek kütüphaneye kazandırılması. Z

KAYNAKÇA

¶ Ali Said, *Saray Hatıraları: Sultan Abdülhamid'in Hayatı,* haz. Ahmet Nezih Galitekin, Nehir Yayınları, 1994.
¶ Bedi N. Şehsuvaroğlu, "Birinci Ölüm Yıldönümü Nedeniyle: Nurettin Kalkandelen 1902-1974", *Türk Kütüphaneciliği,* 24(4) 1975, s. 331-333.
¶ İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu, *Hayatım,* haz. Ali Y. Baltacıoğlu, Dünya Yayınları, 1998.
¶ Leman Şenalp, *İstanbul Üniversitesi Merkez Kütüphanesi,* Türk Kütüphaneciler Derneği, 2001.
¶ Murat Candemir, "II. Abdülhamid'in Halli Sonrasında Yıldız Kütüphanesi'nin Tasfiyesine Dair Bazı Tespitler", *Prof. Dr. Mübahat Kütükoğlu Armağanı*, haz. Zeynep Tarım Ertuğ, İÜ Edebiyat Fakültesi, 2006, s. 407-449.
¶ Murat Candemir, "Yıldız Sarayı Kütüphanesi: Saray'dan Üniversite'ye", *İÜ Tarih Dergisi,* 45, 2007, s. 123-153.
¶ Murat Candemir, *Yıldız'da Kaos ve Tasfiye,* İlgi Kültür Sanat, 2007.
¶ Tuba Ç. Karatepe ve Hüseyin Türkmen, "Yıldız Sarayı Kütüphanesi", *Osmanlı Dünyasında Bilim ve Eğitim Milletlerarası Kongresi (12-15 Nisan 1999)*, haz. Hidayet Yavuz Nuhoğlu, IRCICA, 2001, s. 637-641.
¶ Tuba Ç. Karatepe, "Yıldız Sarayı Kütüphanesi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi,* c. 43, Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırmaları Merkezi, 2013, s. 543-544.

Abdullah Frères. Darülfünun'un nadir fotoğraflarından birisi. IRCICA Arşivi.

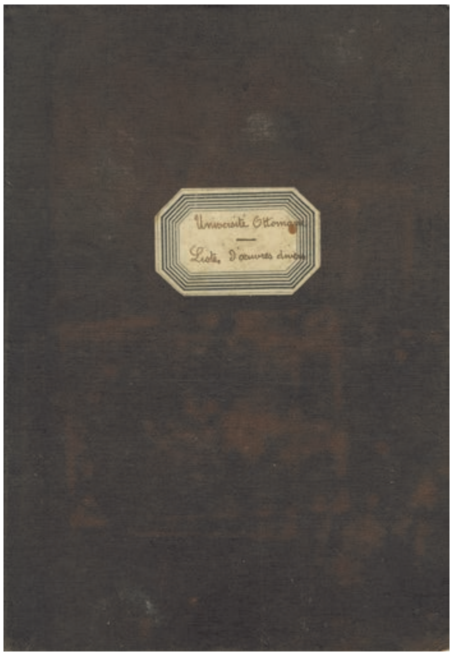
DARÜLFÜNUN KÜTÜPHANESİNE YURTDIŞINDAN ALINAN YAYINLAR (1915-1916)

HALÛK PERK KOLEKSİYONU

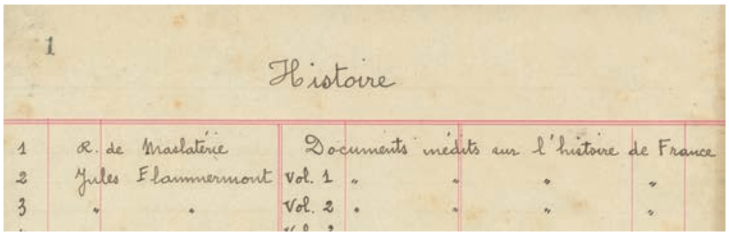
DARÜLFÜNUNA ait kütüphane demirbaş kaydı olduğu anlaşılan defterde, yurtdışından alınan kitapların listeleri yer almaktadır.

Defterde ana başlıklar Fransızcadır, ancak gerekli notlar Osmanlı Türkçesi ile yazılmıştır.

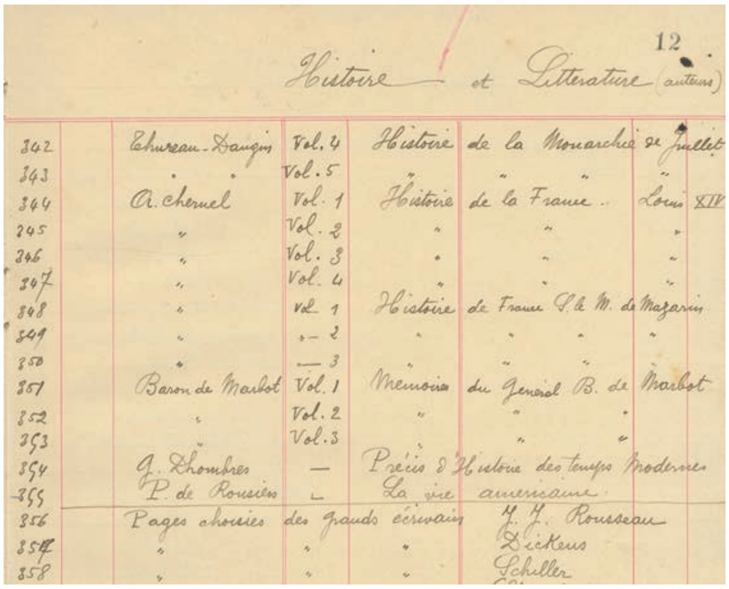
Defter içinde 1915 ve 1916 tarihlerine dair kayıtlara rastlanmaktadır.

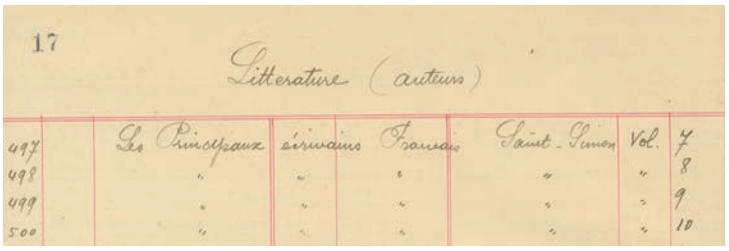
Defterin kapağı. Etikette Fransızca olarak **Universite Ottomane** [Osmanlı Üniversitesi] **Liste d'oeuvres divers** [çeşitli eserlerin listesi] yazmaktadır.

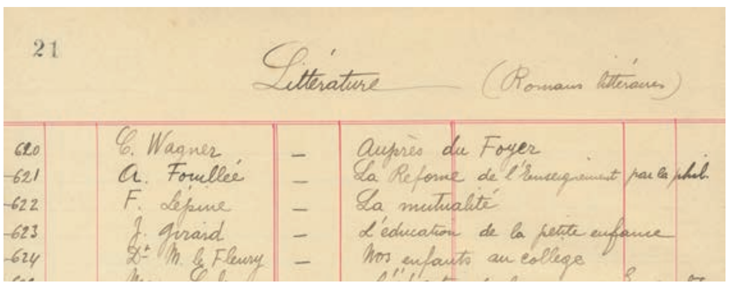
1. sayfabaşı: **histoire** [tarih] kitapları.

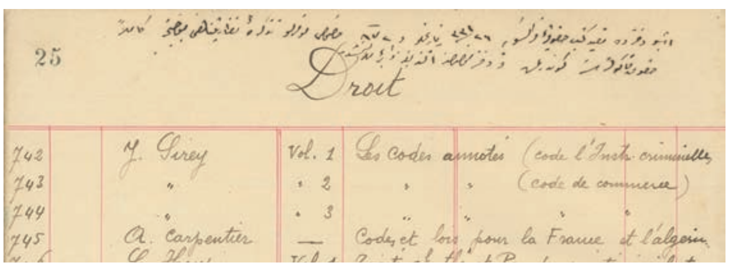
12. sayfabaşı: **histoire et litterature (auteurs)** [tarih ve edebiyat (yazarlar)].

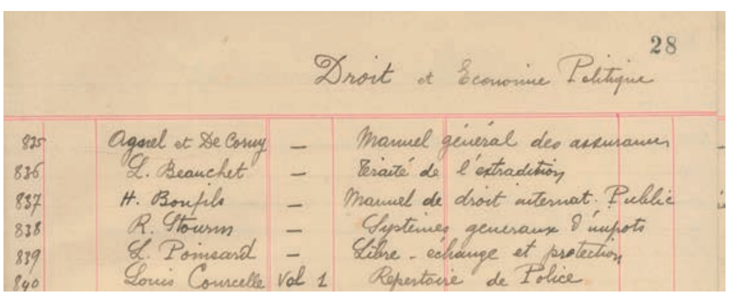
17. sayfabaşı: **litterature (auteurs)** [edebiyat (yazarlar)].

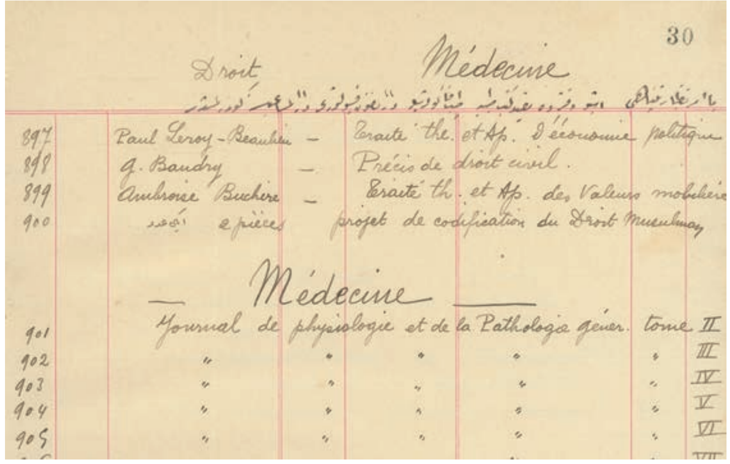
21. sayfabaşı: **litterature (roman litteraiers)** [roman literatürü]

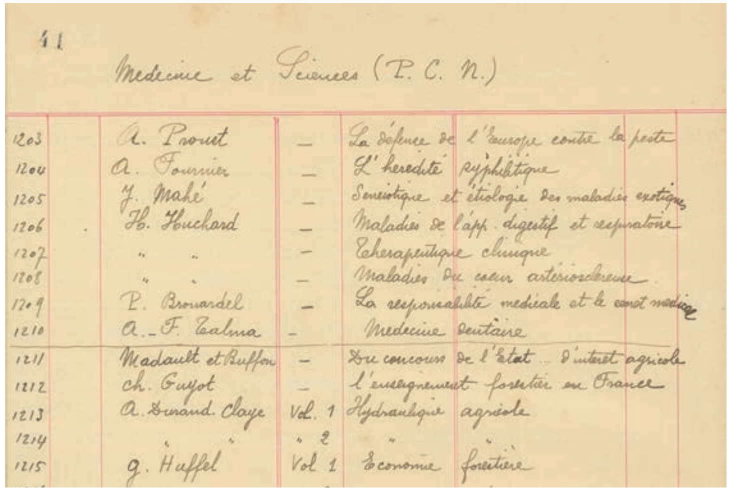
25. sayfabaşı: **droit** [hukuk] (Hukuk Fakültesine gönderilen kitaplar).

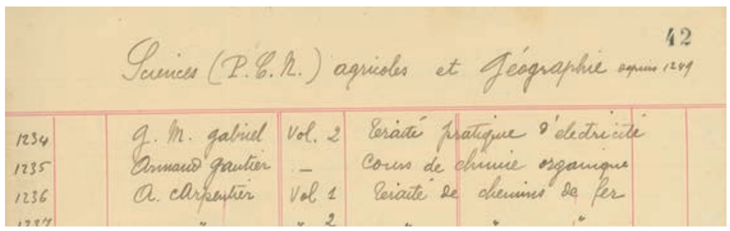
28. sayfabaşı: **droit et ekonomie politique** [hukuk ve ekonomi-politik].

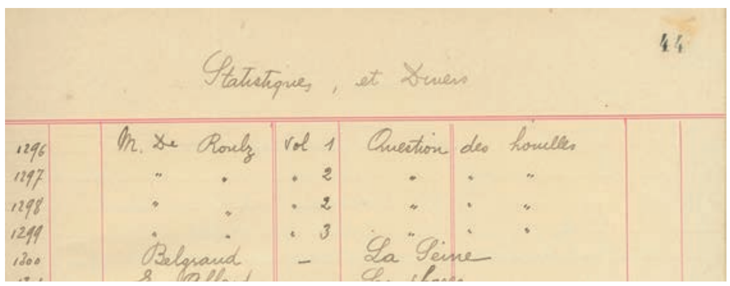
30. sayfabaşı: **droit** [hukuk] – **medecine** [tıp] (Kitapların Tıp Fakültesi ve Darülfünun Fizyoloji kürsüsüne gönderildiği belirtilmektedir).

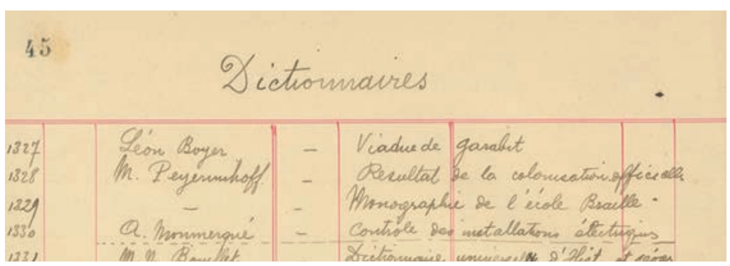
41. sayfabaşı: **medecine** [tıp] – **sciences** [bilim] **(P. C. N.)**

42. sayfabaşı: **sciences (P. C. N.) agricoles et geographie** [arkeoloji ve coğrafya] **oepuis** (Kitapların bir kısmının Sanayi-i Nefise Tarihi kürsüsüne gönderildiği belirtilmektedir).

44. sayfabaşı: **statistiques** [istatistik], **et divers** [ve diğerleri].

45. sayfabaşı: **dictionnaires** [sözlükler] (Kitapların bir kısmının Hukuk Fakültesi ve Sanayi-i Nefise Tarihi kürsüsüne gönderildiği belirtilmektedir).

İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ TÜRKİYAT ENSTİTÜSÜ KÜTÜPHANESİ

Katanov Koleksiyonu

MUSTAFA BALCI

Nikolay Federoviç Katanov.

FOTOĞRAF: WIKIMEDIA.ORG

TÜRKİYAT Enstitüsü, İstanbul Darülfünunu Edebiyat Fakültesine bağlı olarak 1924'te kurulmuş ve müdürlüğüne Köprülüzade M. Fuad tayin edilmiştir. Talimatnamesinde dil, tarih, sanat tarihi, coğrafya, siyaset, eğitim gibi Türklere ait ilmî alanlarda araştırma ve yayın faaliyetlerinde bulunacağı, yürütülen çalışmaların kitaplaşması gerektiğinde ihtiyaçların Maarif Vekaleti bütçesinden temin edileceği karara bağlanmıştır.

Enstitünün Türkiye'nin akademik tarihi bakımından bazı ilk olma hususiyetleri vardır. Birincisi bakanlar kurulu kararıyla kurulan ilk enstitüdür. İkincisi enstitü kütüphanesinin nüvesini teşkil eden Nikolay Federoviç Katanov'dan satın alınan kıymetli kitaplardır. Türk asıllı Rus Türkolog Katanov, Kazan Üniversitesinde çalışmalarını sürdürmüş, zaman zaman da Türklerin yaşadığı muhtelif coğrafyalarda farklı vazifeler için bulunmuştur. Hayatı boyunca çıktığı gezilerde, farklı Türk lehçe ve şive örneklerini derleyip bir araya getirmiştir. Çalışmaları, topladığı malzeme ve sahip olduğu kütüphane büyük bir birikimin yansımalarıdır.

1914'te Zeki Velidi Togan'ın Katanov koleksiyonunun satılık olduğunu bildirmesiyle gerekli bütçe Evkaf Nezaretinden temin edilmiş ve yaklaşık 5 bin kitap Kazan'a gönderilen resmî bir heyet tarafından satın alınıp Togan'ın ilave ettiği başka kitaplarla birlikte İstanbul'a getirilmiştir. Katanov'un kitaplarının alınmasının ardından Togan, elde kalan bir miktar parayla kütüphanede bulunması lüzumlu ancak zor bulunan bazı kitapları ve takımların noksan ciltlerini kendi çabalarıyla muhtelif yerlerden temin etmiştir. Zeki Velidi'nin hatıratındaki ifadesiyle, Umumi harp başladığında kitaplar İstanbul'a ulaşmıştır. Kütüphane kataloğuna daha sonra gelen kitapların aynı başlık altında kaydedilmesiyle Katanov koleksiyonunda yaklaşık 7500 takım kitap mevcuttur. Katanov kütüphanesi ile Togan'ın temin ettiği kitaplar, bir süre Süleymaniye Kütüphanesinin depolarında muhafaza edilmiş, 1924'te yeni kurulan Türkiyat Enstitüsüne tahsis edilmiştir.

Katanov koleksiyonu, Türklük bilimiyle ilgili, satın alındığı tarihe kadar yayınlanmış ekseriyeti Rusça ve muhtelif Batı dillerinde nadide kitap ve dergi koleksiyonlarından oluşmaktadır. Bugün Katanov koleksiyonu enstitü kitaplarının yaklaşık %38'ini oluşturmaktadır. Ayrıca sözkonusu koleksiyonunda Çağatay Türkçesi ile kaleme alınmış 50 kadar elyazması mevcuttur.
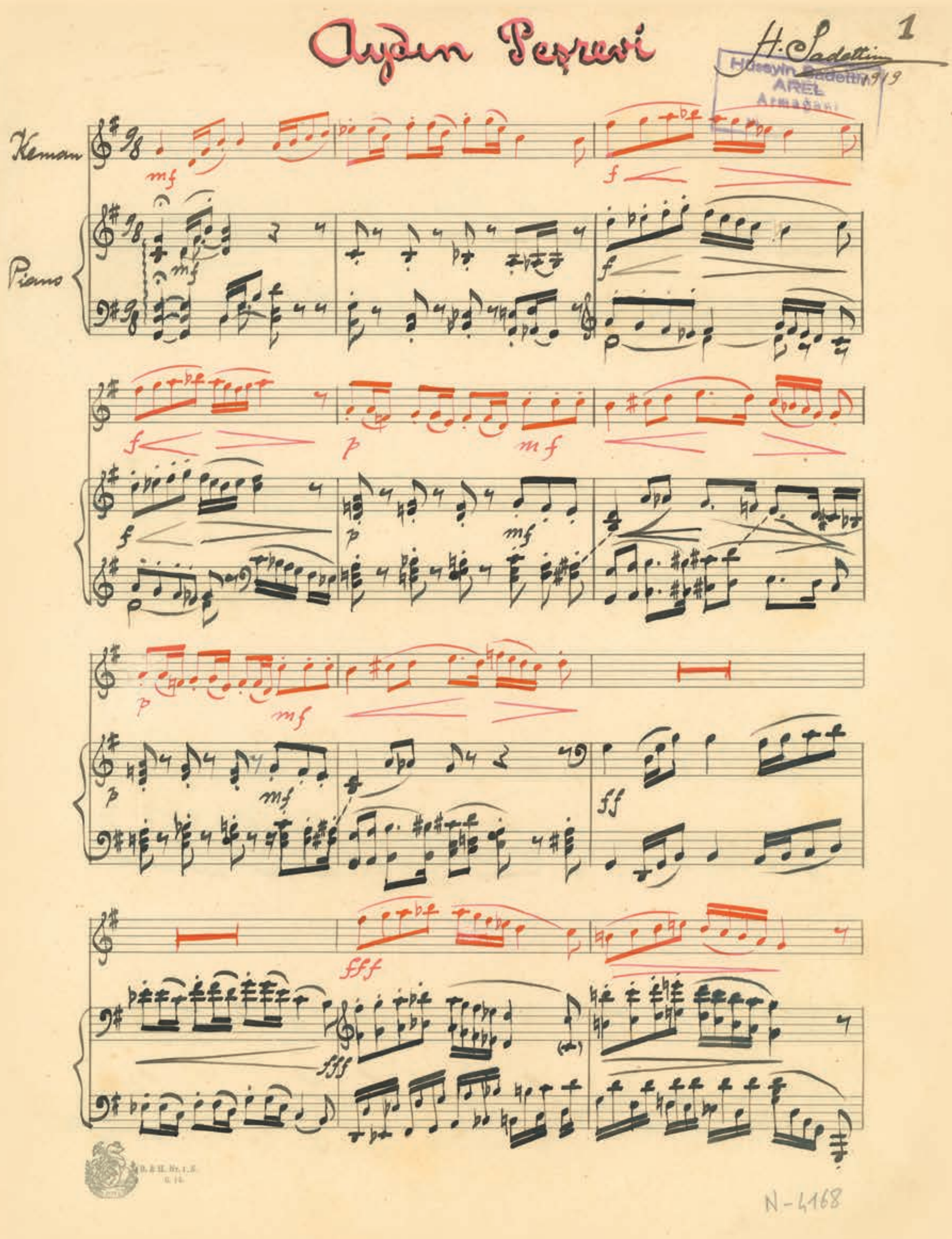
Türkiyat Enstitüsü Kütüphanesi, 1980'lerin başına kadar İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümünde tamamlanan tezlerden oluşan zengin bir koleksiyona sahiptir. Ali Nihad Beyin (Tarlan) "Leyla vü Mecnun" adlı araştırması ile başlayan koleksiyondaki tezlerin 28'i Arap harfleriyle kaleme alınmıştır ve yazma halinde tek nüsha olarak korunmaktadır. Eski Türk Edebiyatı, Eski Türk Dili, Yeni Türk Edebiyatı, Yeni Türk Dili ve Halk Edebiyatı gibi alanlarda hazırlanmış toplam 2557 tezin bulunduğu bölüm kütüphanenin %13'ünü teşkil etmektedir. Sayısı az olmakla birlikte kayda değer 10 adet tez de tarih şubesinde hazırlanmıştır. Tezlerin özetli kataloğu hazırlanmış ve kütüphanedeki bilgisayarda araştırmacıların hizmetine sunulmuştur.

Türkiyat Enstitüsü Kütüphanesinde bugün 200 bin ciltten fazla kitap bulunmasına rağmen kataloglarda 25-30 bin civarında hayli düşük bir sayı görülmektedir. Bunun sebebi kataloglamada cildin değil kitap adının esas alınmasıdır. Mesela Millî Eğitim Bakanlığının *İslâm Ansiklopedisi* 13 ciltte toplanmıştır. Oysa katalogda sadece tek bir kitap olarak gözükmektedir.

Kütüphanede muhtelif ciltler içinde ekseriyeti Türkçe olan 294 elyazması eser bulunmaktadır. Türk Tarih Kurumu, Türk Dil Kurumu ve İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi gibi resmî kurumların yaptığı bağış kitaplar da büyük bir yekûn oluşturmaktadır.

Şahıs kitaplıklarının bağışıyla birikmiş eserlerin sayısı kitap olarak 10 bin civarındadır ve kütüphanenin %50'den fazlasını oluşturmaktadır. Halit Ziya Uşaklıgil ve Ahmet Hamdi Tanpınar'ın kütüphaneleri olmasa da çok kıymetli evrakı, çeşitli eserlerinin yazım sürecine dair notlar, ilk taslaklar, yazılmış veya tefrika edilmiş metinler üzerindeki düzeltmeler veya yeniden yazımlar, mektuplar, davetiyeler vs. Türkiyat Enstitüsüne intikal etmiştir. Adı Fecr-i Ati çevrelerinde sıkça geçen şair, münekkit ve araştırmacı kimliğiyle bilinen Mehmet Behçet Yazar'ın varisleri tarafından bağışlanan kitaplar da enstitü kütüphanesini zenginleştiren unsurlardandır. Sayısı 1500'ü bulan bağışlar arasında Arap ve Latin harfli roman, hikâye ve şiir kitapları dışında elyazmaları da önemli bir yer tutar. Türk dili alanında şöhret sahibi olan Ahmet Caferoğlu, Muharrem Ergin, Osman Nedim Tuna gibi isimlerin vefatlarından sonra kitapları ve evrakı da Türkiyat Enstitüsüne bağışlanmıştır. Bahsi geçen hocalara ait hususi yazışmalar, mektuplar, davetiyeler, yarım kalmış çalışmalar, farklı konularda kaleme alınmış raporlar, fişler, ders notları da bulunmaktadır. Enstitüye bağış olarak en son gelen kitap koleksiyonu Ahmet Ağaoğlu'na aittir. Yaklaşık 3 bin ciltten oluşan kitaplar genellikle Türkçedir ancak Arapça, Fransızca, Arap harfli ve Azerbaycan Türkçesiyle basılmış eserler de mevcuttur. Enstitüye bağışlananlar arasında Hüseyin Sadettin Arel, Hamit Ongunsu ve Oktay Aslanapa'nın kitaplıkları da vardır.

Enstitü kütüphanesi, Katanov koleksiyonuyla başladığı yolculuğuna zaman içinde aldığı birçok bağış kitap ve evrakla, günümüzde büyük bir ihtisas kitaplığı olarak hizmet vermeye devam etmektedir. Z

İÜ Türkiyat Enstitüsü Kütüphanesi

SADETTİN AREL KOLEKSİYONU

HARUN KORKMAZ

YİRMİNCİ yüzyılın ve belki de Türk musiki tarihinin en etkili isimlerinden biri olan Sadettin Arel (1880-1955), Anadolu kazaskerlerinden müderris Mehmed Emin Efendinin oğlu olarak İstanbul Vefa'da dünyaya geldi. İzmir'de Fransız Kolejinden mezun oldu. 1906'da Mekteb-i Hukuk-ı Şâhâneyi bitirdi. 15 yaşından itibaren devletin çeşitli kademelerinde görev yapan Arel, 1913'te Şûrâ-yı Devlet Nafia ve Maliye Dairesi azası oldu. Bir yıl sonra Defter-i Hakani nazırlığına, 1915'te Şura-yı Devlet Tanzimat Dairesi reisliğine getirildi. 1918'de Şura-yı Devletin lağvı üzerine görevden ayrıldı. Cumhuriyetin ilan edildiği günlerde İzmir'e giderek bir avukatlık bürosu açtı ve beş yıl burada kaldı. Türk Hukukçular Derneğini kurdu. 1943'te İstanbul Belediye Konservatuarı İlmî Kurul Reisliğine getirildi ve 5 yıl görevde kaldı. Akabinde İleri Türk Musikisi Konservatuarı Derneğini kurdu ve hayatının sonuna kadar başkanlığını yaptı. 6 Mayıs 1955'te Bomonti'deki evinde vefat etti. Kabri Zincirlikuyu Asrî Mezarlığındadır.

İngilizce, Fransızca, Almanca, Arapça ve Farsça bilen Arel, İslam hukuku, Mecelle ve Avrupa hukuku hakkındaki derin bilgisiyle Türk hukuk tarihinin önemli simaları arasında yer almıştır. Devletin çeşitli kademelerinde üstlendiği görevler, Avrupa ve Birleşik Amerika'da verdiği konferanslar, tebliğler ve yazdığı makalelerle 1928-1953 yılları arasında İstanbul'daki avukatlık hayatı onun iyi bir hukukçu olarak tanınmasına sebep olmuştur. Fakat asıl şöhretini Türk musikisindeki çalışmalarıyla elde eden Arel'in Türk musikisi öğretiminde Suphi Ezgi ve Salih Murat Uzdilek'le birlikte ortaya koyduğu teori, günümüzde musiki öğretiminin temelini oluşturmaktadır.

Arel, Türk ve Batı musikisi alanında yetişmiş belli başlı birçok musikişinasın ya hocası ya da hamisi olmuştur. Adnan Saygun, Mesud Cemil, Fahri Kopuz, Ruşen Kam, Kemal Batanay, Veli Kanık, Hasan Ferit Alnar, Kemal İlerici, Lâika Karabey, Ercümend Berker, Haydar Sanal, Burhan Yılmaz Uysal, Yılmaz Öztuna, Cahit Atasoy onun muhitinde yetişmiş musikişinaslardır.

Neşredilmiş eserleri şunlardır:

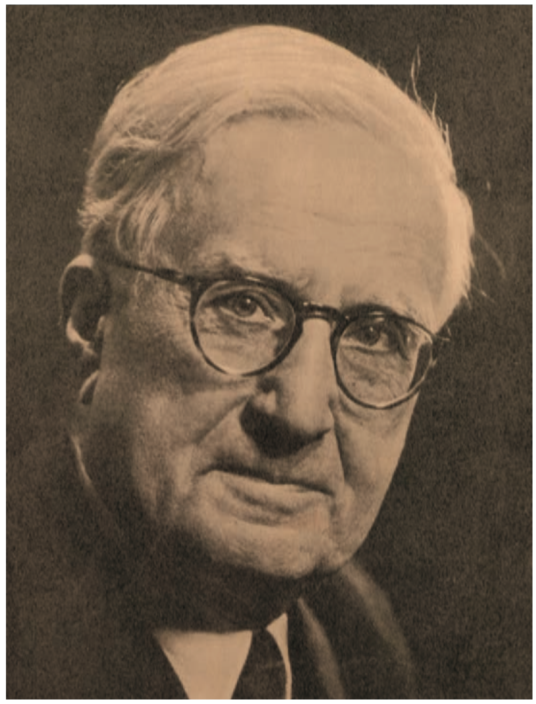
1. *Türk Musikisi Nazariyatı Dersleri* (İstanbul 1968),
2. *Türk Musikisi Kimindir?* (İstanbul 1969; Ankara 1988),
3. *Prozodi Dersleri* (Murat Bardakçı tarafından 1992'de yayınlandı).

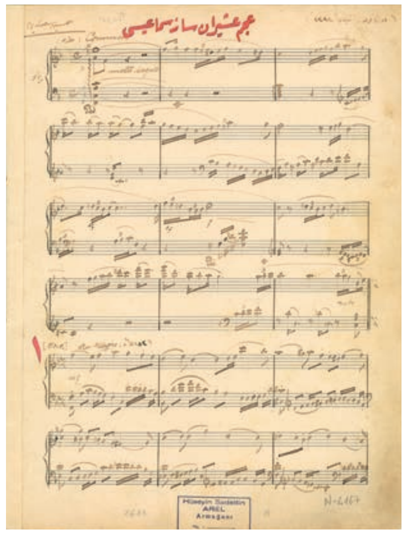
Bunların dışında kendi neşretmiş olduğu *Şehbâl* ve *Musiki Mecmuası*'nda musiki üzerine pek çok makalesi bulunmaktadır. Muhtelif dergilerde spiritüalizm konulu bazı yazılar da yazmıştır.

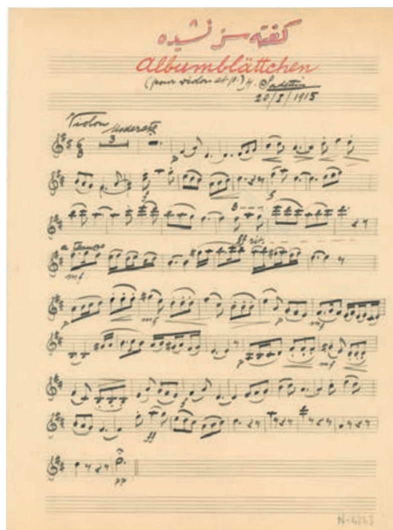
Dinî ve dindışı sahada yaklaşık 1000 civarında eseri bulunan Sadettin Arel, Lâlegül adlı yeni bir makam terkip etmiş, Ferahnümâ makamı ile ilk defa klasik bir fasıl bestelemiştir. Yenilikçi ve Türk musikisinin çokseslilik yönünde ilerlemesi gerektiğini savunan bir bestekardır.

Arel genç yaşlarından itibaren geniş bir kütüphane vücuda getirmiştir. Kütüphanesinde hukuk, tıp, psikoloji, spiritüalizm konulu hem mesleki ilgi hem de merak saikiyle topladığı pek çok kitap olmakla birlikte, yaşadığı devrin en geniş musiki kitapları külliyatlarından biri bulunmaktaydı. Bunların yanısıra Arel'in kütüphanesinde, yine muhtelif konulara ait ve büyük çoğunluğu musiki ile ilgili olan yazma eserler, klasik Türk musikisi âsârına ait çok geniş bir nota koleksiyonu ve musikiyle ilgili muhtelif yayınlar ile gazete kupürleri yer almaktaydı.

Vefatından kısa bir müddet sonra kütüphanesinin büyük kısmı ailesi tarafından İstanbul Üniversitesi Türkiyat Enstitüsüne bağışlanmıştır. Musiki ile ilgisi bulunmayan eserlerin çoğu aile arasında paylaşılmış, bir kısım notalar ile bazı musiki evrakı da yakın talebesinden Lâika Karabey tarafın-

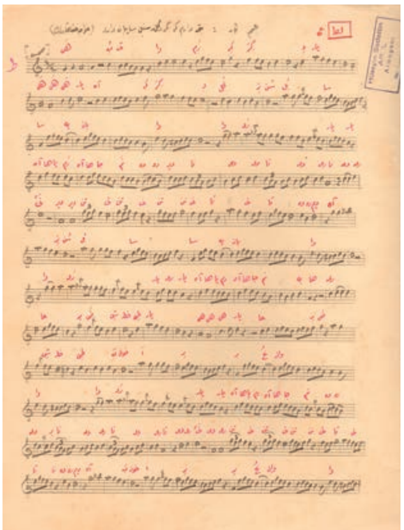
Arel'in kendi eserlerine ait notalardan örnekler.

İstanbul Üniversitesi Türkiyat Enstitüsü Arel Koleksiyonundan örnekler.

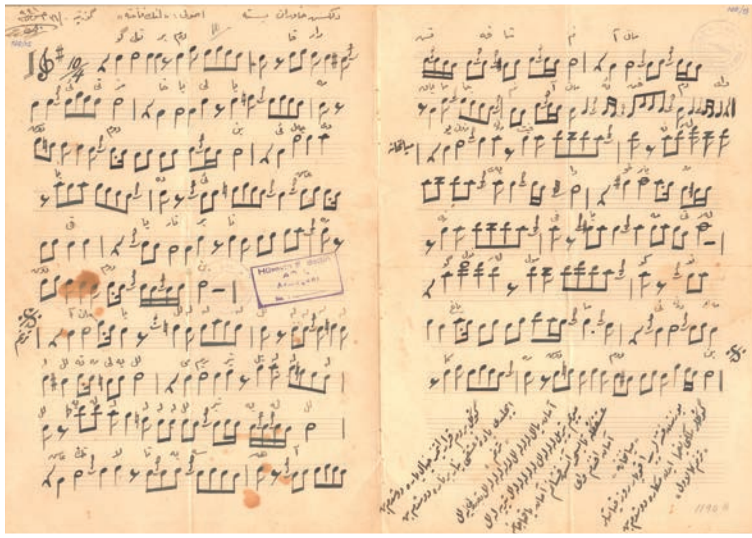
N409

N6

N414

dan alınmıştır. Bunlardan önemli bir kısmı Arel'in kendi besteleridir. Lâika Hanımın kütüphanesi ve arşivi İstanbul Büyükşehir Belediyesine bağlı Atatürk Kitaplığındadır. Dolayısıyla Arel arşivinin bir kısmı bugün burada bulunmaktadır.

Arel'in kütüphanesi Türkiyat Enstitüsüne 1956'da intikal etmiştir. Cavit Baysun tarafından varaklar halinde tanzim ve her bir varağı bizzat kendisi tarafından imza edilmiş olan tesellüm belgesi, enstitüye getirilen kitap ve evrakın toplu bir listesini sunması bakımından son derece önemlidir. Bağışlanan bütün kitaplar ve evrak tek tek "Hüseyin Sadettin Arel Armağanı" ibareli damga ile damgalanmak suretiyle enstitüye nakledilmiştir.

Kütüphanesi, bazı belgelerden ve evrak üzerindeki farklı devirlere ait numaralandırmalardan anlaşıldığı kadarıyla birkaç kez tasnif ve kataloglama girişimlerine tabi tutulmuştur. Ancak bu kataloglamaların hiçbiri bütün arşivi kapsamamaktadır, ayrıca elimizde bu çalışmalara ait tam bir döküm de yoktur. Katalog çalışmalarından en kapsamlı olanı Arel'in talebelerinden Haydar Sanal tarafından yapılmış, fakat onun çalışması da tamamlanamamıştır. Arşiv üzerine en son tasnif ve kataloglama çalışması 2013-2017 yılları arasında tarafımca gerçekleştirilmiştir.

Arel'in arşivi 8 ana kısımda incelenebilir:

1) Yazma Eserler. Enstitüde bulunan diğer yazma eserlerle birlikte kataloglanmıştır. Önemli musiki yazmalarının Arel tarafından istinsah edilmiş nüshaları, Hamparsum notası ile yazılmış bazı defterler, *Kantemiroğlu Edvârı* gibi nadide eserler ile bazı metot kitapları, güfte mecmuaları vardır. Bunların içinde musikiyle herhangi bir şekilde ilişkisi bulunmayan, mantık, havas ve spiritüalizm gibi konularda yazılmış eserler de vardır. Toplam adetleri 96'dır.

2) Kitaplar. 4425 kitap ile 1595 süreli yayın bulunmaktadır. Fakülteden gelenler dışında tamamı demirbaş numarasıyla kayıtlıdır. Koleksiyonda 1810 Türkçe, 1406 Fransızca, 547 İngilizce, 362 Almanca, 208 Arapça, 9 Farsça ve 1 Rumca kitap bulunmaktadır. Kitapların büyük kısmı musikiye dairdir.

3) Şahsî Evrak. Arel'e gönderilmiş bazı mektuplar ile davetiyeler, Arel'in çeşitli kitaplardan yaptığı/yaptırdığı tercümeler ve çoğu musikiye dair, yazılı ve basılı belgelerden oluşmaktadır.

4) Resmî Evrak. Konservatuara ait müfredat programları, raporlar, neşriyata dair bazı belgeler, sicil defterleri, talebe defterleri, kongre programları ve zabıtları, musiki mecmuasında yayınlanması için gönderilmiş yazılar bu tasnifte bulunmaktadır.

5) Fotoğraflar. Arşivde az sayıda fotoğraf da vardır. Aralarında musikişinaslara ve kültür muhitlerine mensup bazı zatlara ait fotoğraflar bulunmaktadır. Sünbül Efendi Dergahı zakirbaşısı "Durakçı" namıyla anılan Fehmî Efendinin cama tabedilmiş filmi Arel'in koleksiyonunda yer almaktadır.

6) Notalar. Arşivin en geniş kısmıdır. Yazma ve baskı notalar olmak üzere iki kısımda değerlendirilebilir. Yazmalar kısmı defter ve müteferrik notalardan oluşmaktadır. Arel'in koleksiyonunun Türkiyat Enstitüsüne intikal eden kısmında basılı nota fasikülleri dışında 6431 yazma, 633 matbu, 50 aydinger, şapirograf ya da fotokopi tekniği ile çoğaltılmış olmak üzere toplam 7114 esere ait nota bulunmaktadır. Arel arşivinde geniş bir baskı nota koleksiyonu da vardır. Aralarında hem Avrupa'da hem de Osmanlı İmparatorluğu sınırlarında yayınlanmış çok sayıda nota fasikülü bulunmaktadır.[1]

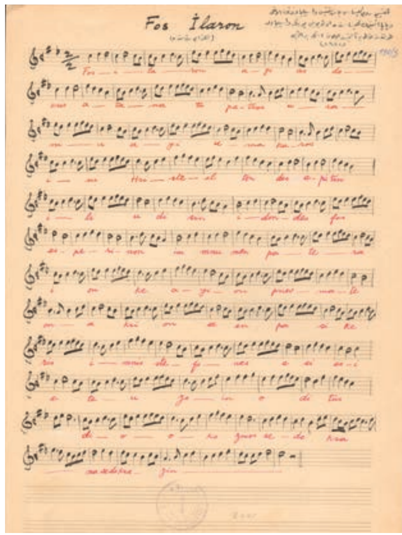
20. yüzyıldaki en yaygın Türk müziği teorisini kuran kişi olan Arel'in yazma koleksiyonunda 9. yüzyılda yaşayan el-Kindî'den başlayarak 20. yüzyıl başlarına kadar yazılmış olan pek çok musiki risalesinin istinsah edilmiş nüshaları bulunmaktadır. Bunların çoğu bizzat Arel tarafından muhtelif kamu kütüphanelerindeki nüshalardan istinsah edilmiştir. Müellif nüshası olan ya da müellif nüshası olması kuvvetle muhtemel bazı risaleler de koleksiyonda yer almaktadır. Bunların en değerlisi *Kantemiroğlu Edvârı* olarak da anılan *Kitâbü İlmi'l-Mûsikî alâ Vechi'l-Hurûfât* isimli eserdir. Boğdan voyvodası Dimitrie Cantemir'in (1673-1723) kaleme aldığı ve kendisi tarafından icat edilen nota ile 350 civarında eserin notasını verdiği kitap, geniş bir musiki nazariyatı bölümünü de içermektedir.

Arapça, Farsça ya da Türkçe yazılmış musiki risalelerini Arel, tespit edebildiği en güvenilir nüshalar-

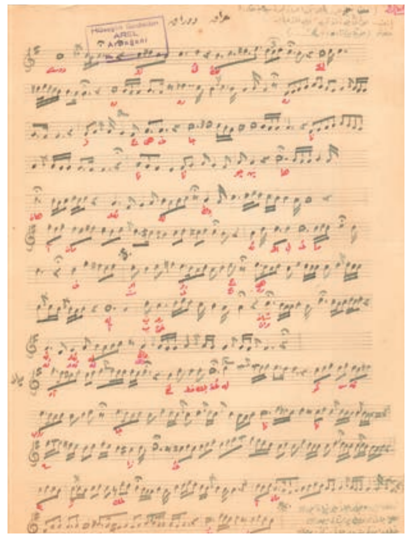
N553

N1272

N2669

dan istinsah ederek kütüphanesine kazandırmıştır. Koleksiyonda ayrıca bazı metot kitaplarının yazmaları, güfte mecmuaları, kendisi tarafından yapılmış lügat/lügatçe çalışmaları, havas yazmaları, mantık risaleleri ve İslamî ilimlere ait risaleler bulunmaktadır. Bunların dışında 27 adet nota defteri de yine bu koleksiyonda yer almaktadır.Defterlerin büyük bir kısmı Arel tarafından yazılmamış olup, satın almak suretiyle kütüphanesine dâhil ettiği, muhtelif kişilerin elinden çıkmış olan defterlerdir. Bu defterler arasında Santurî Edhem Efendi tarafından yazılmış, kendi eserleri ve klasik eserlere, şarkılara ait notalarını içeren defterler, Leyla Saz'ın (1850-1936) eserlerinin yer aldığı defter, Ali Rıza Şengel tarafından yazıldığını düşündüğümüz ayin-i şerif defterleri, Mustafa Nezih Albayrak (1871-1964) tarafından yazılarak Fahri Kopuz'a (1882-1968) hediye edilen defter, Asdikzâde Bogos (1872-1945) tarafından yazılan ve Şevki Beyin, notası başka yerde bulunmayan bazı şarkılarının notaları içeren defter, Doktor Arif Atâ Beye ait defter ile Suphi Ezgi tarafından yazılmış, büyük kısmı dinî eserlere ait notalardan oluşan iki defter bulunmaktadır.

Arel'in nota koleksiyonu klasik Türk musikisi sahasında derlenmiş en geniş koleksiyonlardan biridir. Notaların üzerinde çoğu zaman Arel tarafından tespit edilerek yazılmış mehaz bilgilerine rastlanmaktadır ki bu, koleksiyonu değerli kılan başlıca unsurlardandır. Klasik eserlerin bulabildiği bütün versiyon ve nüshalarını koleksiyonuna dahil eden Arel bize, ilmî kriterlere uygunluğu ve zenginliği bakımından fevkalade mühim bir birikimi miras bırakmıştır. Türk musikisinin repertuar tarihine ışık tutacak bu koleksiyonda, en meşhur bestekarların bile başka yerde rastlanmayan eserlerine ya da bilinen eserlerin, eldeki nüshalarına nazaran daha ehliyetli kimselerden notaya alınmış versiyonlarına tesadüf etmek mümkündür.

76 klasöre ayrılan makam klasörleri tasnifinde 108 muhtelif makamda, 2683 eser bulunmaktadır. Bu klasörlerde peşrev, saz semaisi, kâr, kâr-ı nâtık, kârçe, nakış, murabba beste, ağır ve yürük semai, şarkı, ilahi, marş, longa, mandıra, sirto başta olmak üzere pek çok formda eserin notası yer almaktadır.

Duraklar klasöründe 22 adet durak ve 2 adet na't notası bulunmaktadır. Bu klasörün içerisindeki durak notalarından bir kısmı mehazları belirtilmesi ve o mehazların da mühim tekke musikişinasları olmaları bakımından fevkalade kıymettardır. Durakların Suphi Ezgi tarafından "Durak Evferi" usulüne sokulması süreci ile ilgili dikkat çekici ipuçları da yine bu klasördedir. Ayrıca Abdülkadir Töre tarafından Hamparsum ve Batı notaları ile kaleme alınmış durak notaları da bulunmaktadır.

Hamparsum koleksiyonu hangi koleksiyonlardan istinsah edildikleri belirtilerek kaydedilmiş eserlerden oluşmaktadır. Bu koleksiyonda ağırlıklı olarak Hamparsum, Necib Paşa, Atâullâh Efendi ve Salih Dede'nin defterlerinden istinsah edilen saz eserleri bulunmakta, az sayıda da sözlü eserin notasına rastlanmaktadır.

Hasan Ferid Alnar, pek çok eserini imza ve ithaflı olarak Arel'e takdim etmiştir. Bugün Türkiyat'taki Arel koleksiyonunda yer alan bu eserlerden bazılarının, başka hiçbir koleksiyonda bulunmadığı araştırmacılar tarafından tespit edilmiştir.[2]

Arel koleksiyonundaki klasörlerin içerisinde, Suphi Ezgi'ye ait de pek çok nota bulunmaktadır.

Bunlar dışında koleksiyonda Rauf Yektâ, Abdülkadir Töre, Kemal Emin Bara, Doktor Zühdî Ziya, Neyzen Şevket Gavsi Bey, Ali Rıfat Çağatay, Mühendis Galib Bey [Alnar], Zeki Arif Ataergin, Sadettin Kaynak, Sedat Öztoprak, Refik Talat Alpman, Fahri Kopuz, Ahmet Yektâ Madran, Ali Rıza Şengel, Münir Mazhar Kamsoy, Ekrem Zeki Ün, Burhan Uysal, Ercüment Berker gibi pek çok bestekarın kendi elyazısıyla notaları bulunmaktadır.

NOTLAR

1 Bu nota fasikülleri kitaplar tasnifinde yer aldıklarından, bu çalışmada ayrıca kataloglanmamışlardır.

2 Bkz. Erol Gregory ve Mehmet Koymen, *Conservative Progressivism: Hasan Ferid Alnar and Symbolic Power in the Turkish Music Revolution*, Master of Music, The University of Texas at Austin, 2016.

İÜ Nadir Eserler Kütüphanesi

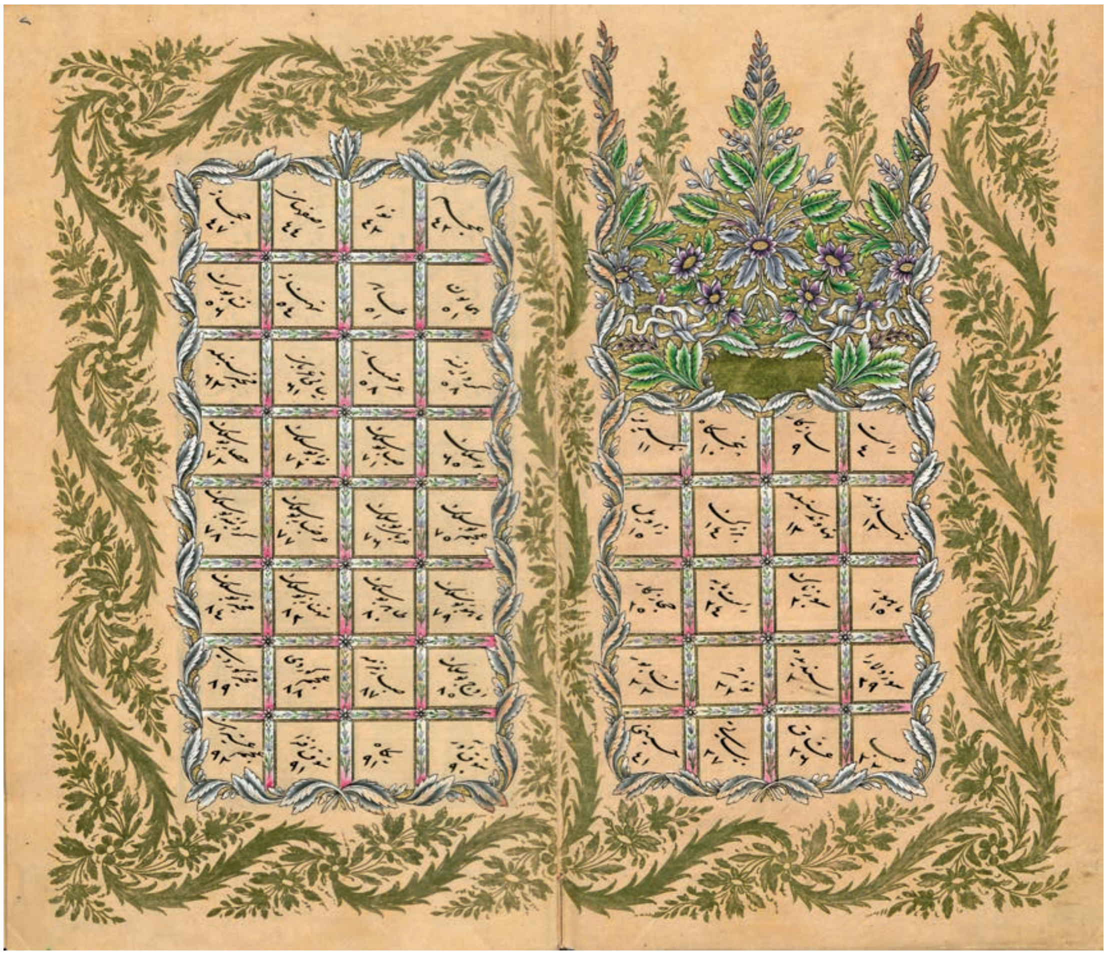
MÜZİK YAZMALARI

HARUN KORKMAZ

İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi.

Kazasker Mustafa İzzet Efendinin *Mecmuası*'nın fihristi. T.Y. 5649.

İSTANBUL Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesinin temeli Yıldız Sarayındaki kitap ve fotoğraf albümlerinin Atatürk'ün emriyle buraya taşınması ve fakültelerdeki yazmaların bir merkezde toplanmasıyla teşekkül etmiştir. Özellikle Topkapı Sarayının bir devamı sayılan Yıldız Sarayının seçkin koleksiyonuna sahip olduğu için diğer yazma kütüphanelerinden ayrılır.[1] Ayrıca Halis Efendi, Mollazâde İbrahim Bey, Şeyhülislam Pîrîzade Mehmed Sâib Molla, Serasker Rıza Paşa, Hakkı Paşa ve İbnülemin Mahmud Kemal İnal gibi zevatın koleksiyonları da kütüphaneye dahil edilmiştir. Önceden Darülelhan, sonra İstanbul Belediye Konservatuarı, en sonunda da İstanbul Üniversitesi Konservatuarına dönüşen kurumun kütüphanesi de burada muhafaza edilmektedir. Bu koleksiyon bünyesinde çok sayıda nota defteri ile plak barındırmaktadır. Plakların bir kısmı Darülelhan kayıtlarının asli kopyalarıdır.[2]

Kütüphane musiki yazmaları için eşsiz bir müracaat kaynağıdır. Hâfız Post, Itrî, Ebûbekir Ağa, Hekimbaşı Abdülaziz Efendi, Kazasker Mustafa İzzet Efendi, II. Mahmud gibi meşhur bestekarların kendi güfte mecmualarının bu kütüphanede bulunduğunu özellikle vurgulamak gerekir.

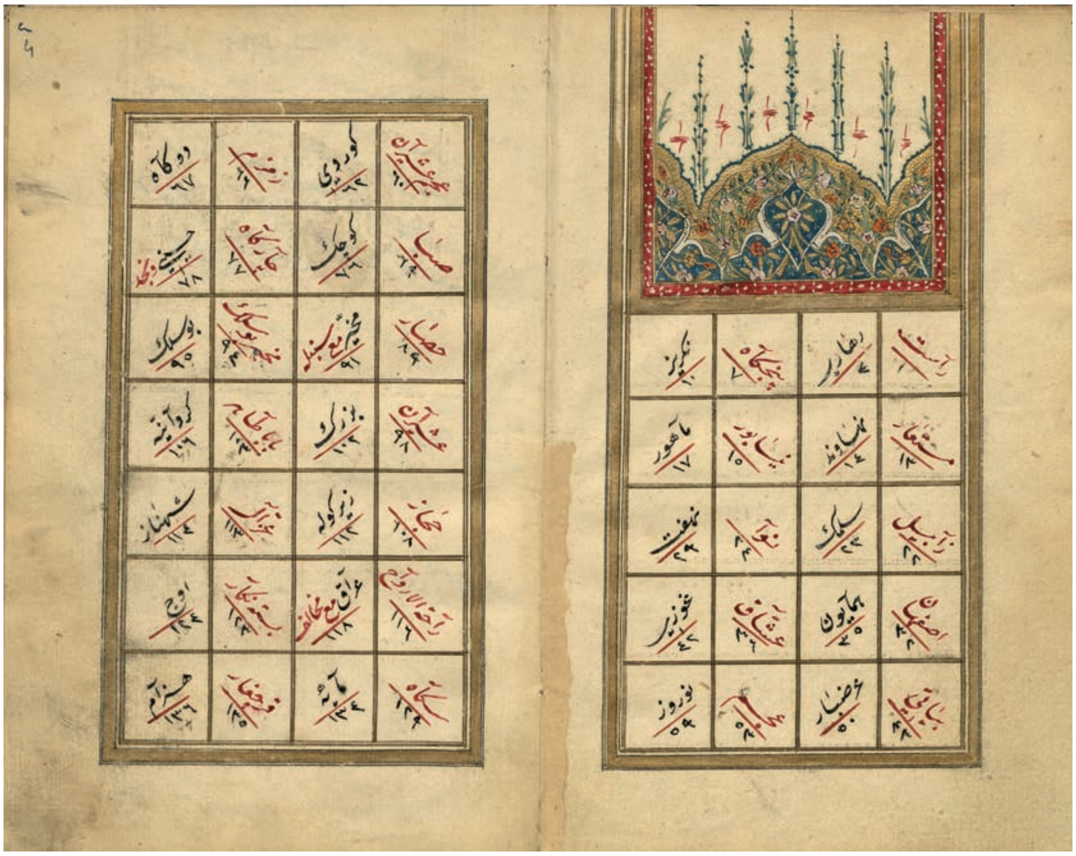
Nedense müzik teorisiyle alakalı çok mühim kitaplar Topkapı Sarayında kalmış,[3] güfte mecmualarının büyük kısmı ise Yıldız Sarayı Kütüphanesine nakledilmiştir. II. Abdülhamid'in klasik Türk musikisi ile çok alakadar olmadığı bilinmektedir. Peki bu kadar güfte mecmuasını Yıldız'a kim götürmüştür? Bu şu an maalesef meçhuldür. Ancak arşivlerde ve eski kütüphane kayıtları üzerinde yapılacak incelemeler neticesinde söz konusu yazmaların macerası meydana çıkarılabilir.

2015 yılında bu satırların yazarı tarafından yayımlanan "İstanbul Üniversitesi Kütüphanesindeki Musiki Yazmalarının Kataloğu"[4] başlıklı katalog, Nadir Eserler Kütüphanesinin koleksiyonlarında bulunan Arapça, Farsça ve Türkçe musiki yazmalarının tamamını içermeyi hedeflemiş, kütüphanede bulunan 20 bin civarında yazmadan içinde musiki ile ilgili metin bulunma ihtimali bulunan 8500'ü incelenmiştir. Çalışma sonucunda, Nadir Eserler Kütüphanesindeki yazmalardan musiki ile ilgisi bulunduğu bilinenlerin adedi 60-70 civarında iken bu sayı 383'e yükselmiştir.

Bunların 4'ü semâ kitabı; 11'i musiki nazariyatına dair kitap/risale; 36'sı fasıl, 21'i şarkı, 4'ü ilahi, 5'i

III. Selim dönemine ait bir güfte mecmuasının fihristi. T.Y. 5630.

ayin-i şerif, 4'ü miraciye mecmuası olmak üzere 70'i güfte mecmuası; 4'ü nota defteri; 6'sı biyografi kitabı; biri opera/operet programı; bir diğeri ise İbnülemin'e ait bir makaledir. Bunların dışında bütünüyle musikiye ait olmadığı halde içinde musikiye dair kısım ya da kısımlar bulunan toplam 286 yazma daha bulunmaktadır.

Semâ kitaplarının 4'ü de, İsmail Ankaravî'nin *Hüccetü's-Semâ'* isimli kitabının nüshalarıdır. Biri eserin Arapça aslı, diğer üçü ise Türkçe tercümesidir. Bu eser, musikinin caiz olduğunu ispata çalışan eserlerdendir. Karşıt görüşten eserler ise kütüphanede hiç yer bulamamıştır. Üniversitesi Kütüphanesinin bel kemiğini oluşturan Yıldız Sarayı Kütüphanesinin bir saray kütüphanesi oluşu, fıkhî bir tartışma olan bu meseleyle alâkalı risâlelerin neden ilgi çekmediğini açıklamaktadır. Diğer yandan bünyesinde birçok medrese, tekke gibi vakıf kütüphanelerinin koleksiyonlarını barındıran Süleymaniye Kütüphanesinde, çok fazla sayıda semâ' kitabı bulunmaktadır.

Nazariyata dair yazmalar incelendiğinde eserlerin 8'inin klasik Türk musikisi ile 3'ünün ise klasik Batı musikisiyle ilgili olduğu görülür.

Kütüphanedeki en eski tarihli müzik teorisi kitabı, 1484'te istinsah edilen *Zeynü'l-Elhân fî İlmü't-Te'lîf ve'l-Evzân*'dır. Eser 15. yüzyıl Türkçesini yansıtması ve elimizdeki en eski Türkçe edvarlardan olması cihetiyle gayet önemlidir.

Aynı yüzyılda yazıldığı bilinen fakat üstünde herhangi bir tarih kaydı bulunmayan *Mukaddimetü'l-Usûl* de eski nazariyat kitaplarının en kıymetlilerindendir. Hüseyin Sadettin Arel tarafından 1930 yılından sonraki bir tarihte bu nüsha kullanılarak çıkartılan ve şu an İstanbul Üniversitesinin bir birimi olan Türkiyat Enstitüsünde muhafaza edilen nüshası dışında dünyadaki bilinen tek nüshası Nadir Eserler Kütüphanesindedir.

Osmanlı tarihinin en önde gelen edvarlarından biri olan *Kantemiroğlu Edvârı*'nın Nadir Eserler Kütüphanesinde iki nüshası vardır. Bu nüshaların ehemmiyeti, içlerinde nota bulunmamakla beraber, edvar kısmının tam birer nüshası olmalarıdır. Yine büyük oranda *Kantemiroğlu Edvârı*'ndan faydalanarak yazılan *Teşrîh-i Makâmât-ı Mûsikî*'nin de bir nüshası buradadır.

18. yüzyılda yazılan en mühim birkaç nazariyat kitabından biri olan Abdülbâkî Nâsır Dede'nin *Tedkîk ü Tahkîk*'in, biri erken tarihli olmak üzere iki nüshası da yine buradadır.

Mükemmel Ta'lîm-i Mûsikî/Nazarî ve Amelî, Armoni Fenni yâni Fenn-i Âheng, Borizan ve Tronpet Muallimi isimlerini taşıyan eserler, Osmanlı dünyasında müziğin değişim ve dönüşüm süreçlerini algılayabilmek için başvurulması gereken ilginç kaynaklardır. Bu meyanda *Opera ve Operet Programı*'na da bakılabilir.

Kütüphanedeki musiki yazmaları içerisinde en büyük paya sahip eserler güfte mecmuaları külliyatıdır. Bu külliyat keyfiyet bakımından bünyesinde İslam yazmaları bulunan diğer bütün kütüphanelerin fevkindedir. Kütüphanede hemen hemen bütün türlerde güfte mecmuaları bulunmaktadır.

Günümüze ulaşan güfte mecmualarının en eskileri 15. yüzyıla aittir. Üzerlerinde az sayıda da olsa çalışma yapılmıştır. 16. yüzyıl mecmualarından ise ne kataloglarda ne de sair araştırmalarda bahis yoktur. Bu çalışma sonucunda ortaya çıkan bir mecmua (T.Y. 1020) bu bakımdan fevkalade mühimdir. Ayrıca yine bu yüzyıla ait bazı yazmalarda bir bölüm olarak karşımıza çıkan güfte mecmuaları da vardır. Bunlardan T.Y. 822 numaralı yazmadaki güfteler kısmı, içindeki güftelerin çeşitliliği ve zikredilen bestekar isimlerinden dolayı çok daha mühimdir.

Üzerinde tarih olmamakla beraber mürettibinin vefat tarihinden ve içindeki bazı kayıtlardan yola çıkarak 1682-1694 tarihleri arasındaki bir zamanda tertip edilmiş olduğu bilgisine ulaşılan

Ayin-i Şerif Mecmuası'ndan Rast Ayin-i Şerifinin güftesi. T 5600.

F454.

Hâfız Post Mecmuası (T.Y. 9857) ilk defa kütüphanenin musiki kataloğu yapılırken farkedilmiştir.

Itrî'nin elinden çıktığı anlaşılan mecmua, kütüphanede bulunan mecmualar arasında musiki tarihi bakımından en dikkat çekici olanlarındandır. (T.Y. 5525). İçindeki eserlere bakılarak Itrî'nin bu mecmuayı orta yaşlarında tertib ettiği söylenebilir.

18. yüzyılın, bilhassa Lâle devrinin en maruf ve velut bestekarlarının başında hiç şüphesiz Ebûbekir Ağa gelir. 18. yüzyıl boyunca da mecmualarda diğer bestekarlardan çok daha fazla eseri bulunur. Türk musikisinde nota kullanılmadığı için eserlerinin büyük çoğunluğu nisyana kurban olmasına rağmen bestelediği eserlerin bir kısmı bugün hâlâ okunmaktadır. Çağları aşan ve bugün bile klasik musiki icracıları ve meraklılarınca tanınan Ebûbekir Ağanın bilinen yegane güfte mecmuası da buradadır.

18. yüzyılın ortalarında kaleme alınan mecmualar arasında, hatta tespit edilebilen yazma fasıl mecmuaları içerisinde, muhteviyatında en çok eser bulunanı T.Y. 5657 numaralı fasıl mecmuasıdır. 1165 [1751/1752] senesinde tertip edildiği anlaşılan ve içinde 3332 güfte kayıtlı olan bu mecmua cildi, kağıdı, tezhibi ile de göz doldurmaktadır. Harikulade sanatlı lake cildi, meşhur mücellid ve müzehhib Ali Üsküdarî'nin eseridir.

"Hattatlar arasında onun gibi bestekar, bestekarlar arasında onun gibi hattat yoktu" denilen Kazasker Mustafa İzzet Efendinin hatt-ı destiyle muharrer şarkı mecmuası da buradadır. Mecmua Kazasker'in ve devrinin eğlence musikisi dünyasını aksettirmesi bakımından ehemmiyet taşımaktadır. Cildi, tezhibi ve sair fiziki özelliklerinin yanı sıra Kazasker'in el yazısının bir örneği olması dolayısıyla da fevkalade mühimdir.

Şeklinûr Hanım isminde, yüksek ihtimalle saray kadınlarından birine ait olan şarkı mecmuası da (T.Y. 3877), Osmanlı sarayında yaşayan bir hanımın müzik dünyasını yansıtması bakımından önemlidir.

Kütüphanedeki dört ilahi mecmuasından en hacimlisi T.Y. 4116 numarasıyla kayıtlı *Ebhe'n-Negâmât fî Terennümâti'l-İlâhiyyât*'tır. Bu mecmua aslında bir ilahi mecmuası olmakla beraber şeyh efendi gasledileceği zaman okunacak duadan yemekten önce okunacak duaya, çeşitli zikir, dua ve merasimlerde okunacak manzum parçalardan hangi makamın hangi vakitte okunması gerektiğine kadar birçok metni barındıran zengin bir tekke kırkambarıdır.

1722'den önceki bir tarihte tertip edildiği anlaşılan T.Y. 742 numaralı ilahi mecmuası da elimizdeki en eski tarihli, geniş ilahi mecmualarından olması cihetiyle mühimdir.

Osmanlı tarihinin bilinen yegane musikişinaslar tezkiresi *Atrabü'l-Âsâr*'ın altı nüshası da buradadır.

Kütüphanenin Arapça, Farsça ve Türkçe yazmalar kısmında sadece dört nota defteri bulunmaktadır. Bunlardan üçü H&J Blumenthal Fréres isimli plak şirketine aittir.

Bunların dışında Darülelhan-İstanbul Belediye Konservatuvarından intikal eden nota, belge ve ses kayıtları ile Yıldız'dan gelen geniş nota koleksiyonu, Nadir Eserler Kütüphanesinin araştırmacıları davetkar nazarlarla bekleyen ışıltılı hazinelerindendir. Z

NOTLAR

1 Bu devamlılık o derecededir ki, kitapların bazı parçaları üniversitenin kütüphanesindeyken başka parçaları Topkapı Sarayında olabilmektedir. Mesela Seyyid Lokman'ın *Şehinşahnâme*'sinin 1. cildi üniversite kütüphanesinde, 2. cildi Topkapı Sarayındadır.

2 Darülelhan koleksiyonundaki Hamparsum notaları Prof. Dr. Ralf Martin Jäger tarafından kataloglanmıştır. Bkz. Ralf Martin Jäger, *Katalog der hamparsum-notası-Manuskripte im Archiv des Konservatoriums der Universität Istanbul* (=Schriften zur Musikwissenschaft aus Münster 8, hrsg. von Klaus Hortschansky), Eisenach, 1996.

3 *Makāsıdü'l-Elhân, Kitâbü'l-Edvâr, Nekāvetü'l-Edvâr, el-Matla, Şerhu'l-Muhtasar fi İlmi'l-Mûsikî* gibi pek çok mühim nazariyat kitabı halihazırda Topkapı Sarayında muhafaza edilmektedir.

4 Harun Korkmaz, *The Catalog of Music Manuscripts in Istanbul University Library (İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi'ndeki Musiki Yazmalarının Kataloğu)*, Harvard University The Department of Near Eastern Languages and Civilizations, MA, 2015.

İTÜ MİAM
DR. EROL ÜÇER MÜZİK İLERİ ARAŞTIRMALAR MERKEZİ KÜTÜPHANESİ

HULUSİ ÖZBAY

MÜZİKOLOJİ, müzik teorisi, etnomüzikoloji, icra, kompozisyon, ses mühendisliği ve tasarımı, sonik sanatlar ve müzik yöneticiliği alanlarında lisansüstü eğitim veren Dr. Erol Üçer Müzik İleri Araştırmalar Merkezi, 1999'da İstanbul Teknik Üniversitesine bağlı olarak kurulmuştur.

Üniversitenin eski mezunlarının çeşitli projelere ekonomik destek sağlamaları talep edildiğinde, büyükbabası Mızıka-yı Hümayunda vazifeli bir müzisyen olan ve genç yaşından itibaren Batı müziğiyle ilgilenen 1951'de İTÜ İnşaat Yüksek Mühendisliği mezunlarından Dr. Erol Üçer merkezin ve kütüphanesinin masraflarını üstlenmiştir. Bu desteği dolayısıyla da merkeze ismi verilmiştir. Prof. Dr. Kamran İnce ve Prof. Dr. Cihat Aşkın merkezin ve kütüphanenin kuruluşunda önemli katkılar sunmuşlardır.

Kütüphane, merkezin kuruluşundan bir sene sonra Mayıs 2000'de açılmıştır. Satın alma yoluyla kurulan kütüphane Türkiye'deki az sayıda müzik ihtisas kütüphanelerinden biridir. Yıllar içerisinde envanterini ve koleksiyonlarını hem satın alma hem kişisel ve kurumsal bağışlarla büyütmüştür. Bilhassa 2014'te kapatılma kararı alınan Borusan Müzik Kütüphanesinin de buraya devredilmesiyle nicelik ve nitelik bakımdan zenginleştirmiştir.

Çeşitli disiplinlerden gelip lisansüstü müzik eğitimi alan öğrencilerin akademik ihtiyaçlarına cevap verebilecek kapasitede müziğin çok çeşitli dönem ve türleriyle alakalı 40 bini aşkın materyal bulunan kütüphanede Ekim 2020 itibariyle 9912 basılı kaynak (kitap, ansiklopedi, sözlük vs.), 13.779 basılı nota, 17.779 görsel-işitsel materyal (CD, DVD, plak vs.) kayıtlıdır. Bu materyaller arasında besteci Cemal Reşit Rey'in kullandığı notalar ve Osmanlı döneminde yayınlanmış birçok nota yayını gibi kıymetli nadir eserler de mevcuttur. Basılı yayınların internet üzerinden birçok veritabanına ve elektronik kaynağa erişebilmek de mümkündür.

Üniversitenin Maçka Kampüsünde bulunan merkez, Yabancı Diller Yüksekokulunun bulunduğu Maçka Silahhanesi olarak da bilinen tarihî binada faaliyet göstermektedir. Kütüphanenin ilk müdürü Judith Frangos'tan bu yana görevli kütüphanecilerin çok büyük bir emeği bulunmaktadır.

İTÜ mensuplarının ve öğrencilerinin ödünç alma yoluyla faydalanabildikleri kütüphane dışarıdan gelen araştırmacılara da hizmet vermektedir. Ayrıca kütüphane, akademik dönem içerisinde birçok toplantı ve konsere de ev sahipliği yapmaktadır. Z

KAYNAKÇA

¶ Yücel Manyas ve Özlem Gürkan, *MİAM Dr. Erol Üçer Müzik Kütüphanesi*, Sanat Dünyamız, Mayıs-Haziran 2020, s. 72-77.
¶ *Andante*, İTÜ MİAM 15. Yıl Özel Sayısı.
¶ Özlem Gürkan, kişisel görüşme, 6 Ekim 2020.

DÜNYADA MÜZİK KÜTÜPHANELERİ

MÜZİK kütüphanesi, bilgisayar ve internetin yaygınlaşması ile kişiselleştirilebilen dijital ses arşivini çağrıştırsa da, esas olarak müzikle ilgili her türlü materyalin bilgi ve belge yönetimi standartlarında muhafaza edildiği ve hizmete sunulduğu bir kütüphane formatıdır. Müzik eserlerine ait notalar, sözler ve ses kayıtlarının elyazması, baskı veya elektronik materyal şeklinde biraraya getirildiği ihtisas kütüphaneleri bulunmaktadır. Üç ülkeden örnekler aşağıdadır.

Britanya Kütüphanesi Ses Saklama

The British Library Sound Preservation

Britanya Kütüphanesi bünyesinde bir koleksiyon olarak kurulan "Ses Saklama" arşivinde, 1880'lerden günümüze kadar 1 milyondan fazla plak, 200 bin bant dahil 6 milyondan fazla parça bulunuyor. Hem fiziksel bozulma hem de çalma araçlarının kullanımdan kalkmasıyla yok olma tehdidi altında olan ülkenin ses koleksiyonunu korumak ve dijital kayıtlarla yeniden üretmek amacını taşıyan arşiv 1930'da Patrick Saul tarafından kuruldu. Girişin ücretsiz olduğu, kayıt kullanımının izne tâbi olmadığı, okuyucu kartıyla faydalanılan kütüphanede şu koleksiyonlar bulunmaktadır:

Drama ve edebiyat koleksiyonu: Drama, şiir ve edebiyatın işitsel-görsel kayıtlarından oluşan benzersiz bir koleksiyon.

Sözlü tarih koleksiyonu: Dünyadaki en büyük sözlü tarih ve hayat hikayesi röportaj koleksiyonlarından biri.

İngilizce aksan ve lehçeler koleksiyonu: Kapsamlı bir sözlü ses kayıtları koleksiyonu.

Klasik müzik kayıtları: Batı konser geleneğine ait opera, ayin müziği ve Batı Avrupa'nın Barok öncesi repertuar kayıtlarının bulunduğu koleksiyon.

Pop müzik kayıtları: Dünyanın en geniş kapsamlı popüler müzik koleksiyonlarından biri.

Dünya ve geleneksel müzik koleksiyonu: Geleneksel müzik, halk veya dünya müziği olarak çeşitli türlerde dünyanın en büyük kayıt koleksiyonlarından biri.

New York Halk Kütüphanesi Gösteri Sanatları

New York Public Library for the Performing Arts

1895'te Lenox Kütüphanesinin Astor Kütüphanesi ile birleştirilmesinin ardından, Müzik Bölümü New York Halk Kütüphanesinin ilk konu bölümlerinden biri oldu. Müzik sanatını kapsamlı bir çeşitlilikle belgeleyen kütüphane, klasik müzik ve operanın yanısıra spiritüeller, ragtime, caz, müzikal tiyatro, film, rock ve dünya müziği de dahil olmak üzere bütün popüler müzik yelpazesini kapsayan ciddi bir arşive sahiptir. Kütüphanede Bach, Brahms, Liszt, Glinka, Handel, Haydn, Korngold, Mozart, Paganini, Schubert ve Schumann'ın klasik müzik elyazmaları ile Jazz'ın büyük temsilcilerinin elyazmaları mevcuttur. Amerikan Müzik Koleksiyonu özellikle dikkat çekicidir. "The Star-Spangled Banner" ın ilk baskısından Kızılderili şarkılarına, Henry Cowell, John Cage, Louis Moreau Gottschalk ve Lou Reed gibi Amerikalı bestecilerin kapsamlı elyazması koleksiyonlarına kadar Amerikan klasik ve popüler müziğinin kapsamlı bir dokümantasyonu bulunmaktadır.

Hyundai Kart Müzik Kütüphanesi

Hyundai Card Music Library + Understage

Kore'nin en büyük kredi kartı şirketi Hyundai Card'ın sanat ve müziğe ilgi duyan müşterileri için Seul'de yaptırdığı kütüphane, Rolling Stone dergilerinin tamamına, 1950'lerden günümüze kadar seçilmiş 10.000'den fazla vinil plağa ve 2600'ü çok nadir veya baskısı bulunmayan eser olmak üzere müzikle ilgili 3000 kitaba ev sahipliği yapmaktadır.

ROBERT KOLEJ KÜTÜPHANESİ

ÖNDER KAYA

ROBERT Kolej Amerika Birleşik Devletleri'nin kendi sınırları dışında tesis ettiği ilk yüksekokul olma vasfını taşır. Robert Kolej ismi üç kurumu kapsar: 1863'te tesis edilen Robert Kolej, kolejin 1912'den sonra içinde barındırdığı yüksekokul (bu okul 1971'de Boğaziçi Üniversitesi'ne dönüşecektir) ve 1871'de Gedikpaşa'da açılan, ardından Üsküdar'a ve 1914'te Arnavutköy'e yerleşen Amerikan Kız Koleji.

Robert Kolej ve Amerikan Kız Koleji mali sebeplerden dolayı 1932 yılında bir başkan nezaretinde idari anlamda birleşir ancak ayrı kampüslerde eğitim vermeye devam ederler. 1971'de Robert Kolej yönetimi Millî Eğitim Bakanlığı ile bir anlaşma yaparak Bebek'teki Robert Kolej kampüsünü Bakanlığa devreder. Burada İngilizce eğitim yapan Boğaziçi Üniversitesi'nin temelleri atılır. Robert Kolej ve Amerikan Kız Koleji ise Arnavutköy'deki kız kolejinin kampüsünde birleşir.

Robert Kolej, kurulduğu andan itibaren kütüphanesine değer veren bir okul olagelmiştir. Kütüphane, kolejin eğitim faaliyetlerinde önemli bir yere sahiptir. Öğretmenler öğrencilere bir sonraki ders için kütüphaneden çeşitli okumalar verir ve bunları bir sonraki ders sınıfta tartışırlardı. Bu yöntem, bilimsel bakışa ve özgüvene sahip bir öğrenci kitlesinin oluşumuna hizmet ediyordu. Okulun bugüne kadar devam eden güçlü münazara geleneğinin ardında da kuvvetli bir kütüphaneye sahip olmasının rolü vardır.

Kütüphanenin temelleri Harvard Üniversitesinin kolejin kuruluş aşamasında hediye ettiği 200 parça kitapla atılmıştı. Bu sırada kolej henüz Bebek'teki bir konakta faaliyet gösteriyor ve daha çok Bulgar, Ermeni ve Rum öğrencilere hitap ediyordu. Kolej ilk Türk mezununu 1903'te verecektir. Bu nedenle okul kitaplığında Bulgarca, Ermenice, Rumca pekçok kitap ve süreli yayın bulunuyordu. 19. yüzyıl sonlarında kolejde eğitim gören Hagop Mintzuri, Doğu ve Batı Ermenicesine ait birçok kitap bulunan bu zengin kütüphaneden doyasıya yararlandığından bahseder.

Kütüphane Rumelihisarı'ndaki kampüse taşındığı sırada kitap sayısı 5 bin kadardı. 1957 yılına gelindiğinde Robert Kolej'deki kitap sayısı 112 bin, takip edilen süreli yayın adedi 214'tü. Amerikan Kız Koleji'nde ise 27 bin kitap bulunuyor ve 108 süreli yayın takip ediliyordu. 1963-64 eğitim yılında Robert Kolej'deki toplam kitap sayısı 130 bini bulmuştu.

1971 yılında Bebek kampüsünün Boğaziçi Üniversitesine dönüşmesi sırasında üniversite seviyesindeki kitaplar Arnavutköy Kız Kolejinden Boğaziçi Üniversitesine, ortaokul ve lise seviyesindeki kitaplar da Bebek'ten Arnavutköy'e gönderilmiş ve kütüphaneler son şekillerini almıştı. Günümüzde Robert Kolej kütüphanesi 40 bin civarında kitapla Türkiye'nin sayılı lise kütüphanelerinden biri olmaya devam etmektedir.

Kütüphanenin düzenlenmesinde kolejin 1892-1897 öğrencilerinden Kaspar Tüygil'in büyük rolü vardır. Tüygil, 1897'de Science Hall olarak tesis edilen ve bugün saatli bina olarak da tanınan Albert Long Hall'de fizik laboratuvarlarından birini kütüphaneye dönüştürmüş, o vakte kadar çeşitli hocaların odalarında ya da evlerinde bulunan okula ait kitapları toplayarak kayıt altına almıştır. Kütüphanenin ilk tam zamanlı görevlisi olan ve 1956'ya kadar kütüphanenin düzenlenmesiyle ilgilenen Tüygil 1960 yılında hayata gözlerini yummuştur.

Kütüphane hakkında mezunlardan Üstün Ergüder şunları söyler:

"Kolej'in kitaba ve kütüphaneye verdiği önem onu farklı kılan yönlerden biridir. Bugün Boğaziçi Üniversitesi rektörlüğünün üst katındaki *Rektörlük Konferans Salonu* olan eski Robert Kolej kütüphane salonu mimarisiyle, masalarıyla, ortamıyla her öğrencinin vakit geçirmek isteyeceği ve istediği bir

Ⓚ Robert Kolej Kütüphanesi.

mekandı. Ayrıca bugün rektörlük binası olan Van Millingen Hall'un alt katları *stack* dediğimiz kitap raflarıyla doluydu. Kütüphaneye verilen önemin en büyük kanıtı Van Millingen Hall gibi bir tesisin kütüphaneye tahsis edilmiş olmasıydı."

Kütüphaneye adı verilen Alexander van Millingen 1878'de kolej kadrosuna öğretim görevlisi olarak katılır ve I. Dünya Savaşı sırasında İngiliz vatandaşı olması sebebiyle sınır dışı edileceği 1915 yılına kadar tarih dersleri verir. Aynı yıl ağırlığı Bizans araştırmalarına yönelik olan kıymetli kütüphanesini koleje bağışlar ve hayata gözlerini yumar. 1932'de açılan kütüphaneye Van Millingen Hall ismi verilir. Bugün rektörlük binası olarak kullanılan yapı, Robert Kolej'in diğer tarihi binaları gibi üniversitenin güney kampüsünde yer alır. Günümüzde Boğaziçi Üniversitesi kütüphanesi kuzey kampüsü olarak bilinen ve sonradan inşa edilen kısımdadır.

Mihri Belli anılarında kitap okuma alışkanlığının kolej yıllarına tesadüf ettiğini söyler: "Az sonra okulun kitaplığını keşfettim ve olanlar oldu. Kitaplıkta bütün Fransızca klasikler, romantikler rafları dolduruyordu. İşe Victor Hugo ile başladım. *Sefiller* uzun süre başucu kitabım oldu. Roman okumaya dalış o dalış. Ders kitaplarını açmaz oldum."

Erol Haker anılarında kütüphaneden bahsederken, "Kütüphane her standarda göre ama özellikle o dönem göz önüne alındığında etkileyici boyutlardaydı. Türkçe ve İngilizce olarak tarih, edebiyat, gezi kitapları ve başka kitaplardan oluşan muazzam bir koleksiyonu vardı" ifadelerini kullanır.

Kâni Mutlugün Gökpınar 50'li yıllardaki kütüphaneyle kurduğu ilişkiyi dile getirir: "Önceleri kütüphaneye gazeteler için gelip giderken kitap okuma hastalığım da nüksediverdi. O sene Dostoyevski'nin bir takım az tanınmış romanlarını okuyunca *Suç ve Ceza*'ya da heveslendim."

Ömer Altuğ anılarında kampüsün en cazip yerlerinden birinin kütüphane olduğunu söyler. Kütüphane etkileyici bir kitap koleksiyonunun yanı sıra zengin bir klasik müzik plak koleksiyonunu da bünyesinde barındırıyordu. O dönemde başka bir örneği olmayan tek kişilik kabinlere giren öğrenciler, kulaklık vasıtasıyla başka öğrencilere rahatsızlık vermeden diledikleri parçayı dinleyebiliyorlardı.

Roni Margulies kütüphanenin alt katında yer alan ve son derece zengin bir koleksiyona sahip audio-visual kısma dikkat çeker. Bu kısım bilhassa müzik tutkunlarına hitap eden pek çok plağa ev sahipliği yapıyordu.

Nobel ödüllü yazarımız Orhan Pamuk'un Robert Kolej ile ilgili aklında kalan en önemli şey "Amerikalı laik hocalarca kurulan kütüphanesinin alçak tavanlı ve eskimiş kâğıt kokusuyla kokan labirentlerinde kaybolmak"tır.

Kolej aynı zamanda sosyal sorumluluk projeleri kapsamında öğrencileri kitabı olmayan okullara ve Anadolu'ya yardım etmeye teşvik ediyordu. ENKA okullarını kuran İbrahim Betil, kolejde öğrencilik yaptığı yıllarda Anadolu'ya kitap yollayan isimlerden biriydi.

Öğrencilerin kütüphane içinde uyması gereken kurallar için bir "kütüphane anayasası" düzenlenmişti. Kütüphaneye girilirken kapı yavaşça kapatılmalı, yağmurlu günlerde botlar çıkarılarak bir torba içine konmalı ve içeriye terlikle girilmeli, kitaplar kesinlikle yere düşürülmemeli, alınan kitaplar zamanında iade edilmeli, kütüphanede gülünmemeli ve gözlerden uzak köşe yerlere oturulmamalıydı.

Robert Kolej'de ayrıca Kütüphanecilik Kulübü bulunmaktaydı. Kulüp hakkında Cem Kozlu şu bilgileri verir: "Hüsnü Özyeğin, Şahin Alpay bu kulüpte aktiftiler. Biz Şahin'le belli zamanlarda hocalarımızdan birinin Volkswagen arabasını ödünç alır, Eminönü taraflarına gidip Redhouse gibi kitapevlerinden genel konulara dair kitaplar alırdık. Okula dönüp bu kitapları satar, ya da ödünç verirdik."

Amerikan Kız Kolejinin kütüphanesi de etkileyiciydi. Esasen kampüsteki binaların yapımına başlandığı 1910'lu yıllarda çizilen projede önüne bir obeliskin dikili olduğu ihtişamlı bir kütüphane binası tasarlanmış ancak maddi sebeplerden dolayı bu plan uygulanamamıştır. Kütüphane için Gould Hall adı verilen ana binada bir yer ayrılması yoluna gidilmiştir. Burada haftada bir saat "Library" dersi olurdu ve bu dersi sonradan kolej hakkındaki en nitelikli kitaplardan birini kaleme alacak olan May Fincancı verirdi. Fincancı okulun arşivini de kataloglayan isimdi. Derste öğrencilere Dewey sisteminden bahsedilir, kütüphaneyi nasıl kullanacakları öğretilirdi.

Robert Kolej'in bugünkü kütüphanesi Amerikan Kız Kolejinin kütüphanesidir. Kütüphane binasının olduğu alan ilk zamanlar oditoryum olarak kullanılmış, burada çeşitli törenler ve tiyatro müsamereleri yapılmış, sonraları spor salonuna çevrilmiş ve 1996'da da kütüphaneye dönüştürülmüştür. 2015'te kolej mezunlarından İbrahim Bodur'un yaptığı bağış sonrasında kütüphane onun adını ve son şeklini almıştır. Z

KAYNAKÇA

¶ Ayşen Akpınar, *Bana Kolej'i Anlat*, Doğu Kütüphanesi Yayınevi, 2017.

¶ Cem Akaş, *Tepedeki Okul Robert Kolej'in Üç Yüzyılı*, NMC New Media Company, 2017.

¶ Cem Kozlu, "Robert Kolej Yıllarım", *Bir Geleneğin Anatomisi: Robert Kolej'in 150 Yılı (1983-2013)*, ed. Cem Akaş, İstanbul Araştırmaları Enstitüsü, 2013.

¶ Erol Haker, *İstanbul'dan Kudüs'e Bir Kimlik Arayışı,* çev. Natali Medina, Kitap Yayınevi, 2004.

¶ Fatma Acun, Evrim Şencan Gürtunca, "Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Robert Kolej'de Eğitim", *Tarih İncelemeleri Dergisi*, 1, 2016.

¶ Fethiye Erbay, Mutlu Erbay, "Boğaziçi Üniversitesi'nin 150 Yıllık Kültürel Mirası", *Üniversite Müzeleri,* Mimarlık Vakfı İktisadi İşletmesi Yayınevi, 2016.

¶ Hagop Mintzuri, *İstanbul Anıları 1897-1940,* çev. Silva Kuyumcuyan, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1993.

¶ Haldun Derin, *Çankaya Özel Kalemini Anımsarken (1933-1951),* Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1995.

¶ *İstanbul Amerikan Koleji Teşkilat ve Kaydü Kabule Mahsus Prospektüs,* Matbaa-i Ebuzziya, 1939.

¶ Kâni Mutlugün Gökpınar, *Robert Kolej Günleri 1954-1959*, Boğaziçi Üniversitesi Matbaası, 1997.

¶ May Fincancı, *The Story of Robert College Old and New (1863-1982)*, Intermedia, 1983.

¶ Mihri Belli, *İnsanlar Tanıdım,* Milliyet Yayınları, 1989.

¶ Mustafa Baykan ve Vecdi Çıracıoğlu, *Bilim Yolunda 100 Yıl Boğaziçi Üniversitesi Mühendislik Fakültesi*, Boğaziçi Üniversitesi Yayınları, 2013.

¶ Ömer Altuğ, *Hatırımda Kalanlar Bir Diplomatın Ege'den Baltıklar'a Uzanan Öyküsü*, Boyut Yayın Grubu, 2014.

¶ Rahime Sezgin, *İbrahim Betil. Bir İnsan Birkaç Hayat,* Alfa Yayınları, 2018.

¶ Roni Margulies, *Ailem ve Diğer Yahudiler*, Everest Yayınları, 2018.

¶ Üstün Ergüder, "Robert Kolej ve Türk Eğitim Sistemi: Paradokslar Demeti", *Bir Geleneğin Anatomisi: Robert Kolej'in 150 Yılı (1863-2013),* ed. Cem Akaş, İstanbul Araştırmaları Enstitüsü, 2013.

¶ Zafer Toprak, "Amerika'nın Ülke Dışında İlk Koleji: Robert Kolej", *Tombak,* sayı 31, 2000.

Kütüphane, Fener'de kıyı yolunun hemen paralelinde bulunan Sadrazam Ali Paşa caddesinde mütevazı bir kilise ve idari binalar topluluğu içinde yer almaktadır.

Kütüphanenin bulunduğu Patrikhane binası. lifo.gr

FENER PATRİKHANESİ KÜTÜPHANESİ

SALİH İNCİ

DÜNYA tarihinde farklı din ve etnik yapıdaki imparatorluklara başkentlik yapmış ve içinde barındırdığı zengin kültürel mirası günümüze kadar taşımayı başarabilmiş çok az şehir vardır. İstanbul o şehirlerden biri. İstanbul'un çok kültürlü mirasını yansıtan unsurlardan biri de Ortodoks dünyası için önemli sayılan *İstanbul Kilisesi, bilinen adıyla* Fener Rum Patrikhanesidir. Kiliseleri, manastırları ve ayazmalarının yanısıra bugün patriklik merkezinde bulunan kütüphane de bu kültürel mirasın bir parçasıdır.

Kilise tarihçileri kütüphanenin varlığını, Konstantin dönemine kadar geriye götürmektedirler. İmparator Konstantin'in Filistin Cesaria Piskoposu Eusebius'tan başkente 50 adet Kitab-ı Mukaddes kopyası göndermesini rica ettiği, böylelikle bir kütüphanenin oluşmaya başladığı rivayet edilir.[1] Bunların kutsal kitap yazmaları, kilise babalarının yazıları, dogmatik, polemik türü eserlerle kutsal kitabı gerçek ve doğru (Ortodoks) inanca uygun bir şekilde yorumlamak için ihtiyaç duyulan çeşitli eserlerden oluştuğu düşünülmektedir.[2] Bizans döneminde Patrikhane Kütüphanesi hazırlık dönemi (324-610), zirve dönemi (610-1204) ve düşüş dönemi (1204-1453) olarak adlandırılan üç bölümden oluşmuştur.[3]

İlk dönemde Hıristiyanlık doktrini üzerinde yapılan tartışmalar, düzenlenen evrensel ve yerel sinodlar, Bizans'ta klasik teoloji çalışmalarının ortaya çıkmasına zemin hazırlamış, bu da imparator ve patrik himayesindeki Patrikhane Kütüphanesine son derece değerli kaynaklara sahip olma imkânı vermiştir. Özellikle ekümenik konsillerin zabıtları güvenli bir şekilde burada muhafaza edilmiştir. Ancak bunların

Patrikhane Kütüphanesi. lifo.gr

asılları çeşitli nedenlerle korunamadığı için sadece bazı kopyaları elde kalmıştır. Bu kopyalar 16. yüzyıla kadar Patrikhane Kütüphanesinde muhafaza edilmişlerdir. 1565-1575 tarihli Patrikhane kataloglarında bahsi geçen kopyalardan söz edilmektedir.[4]

I. Justinian döneminde (527-565) Patrikhane Kütüphanesinde heretik olarak görülen kitaplar yakılmış, teolojik kitapların yanında Hıristiyanlık öğretilerine karşı olan diğer kitaplar da yok edilmişti.[5] Zira dindar bir imparator olarak bilinen Justinian ülkesindeki putperestlik kalıntıları ile mücadele etmiş ve hatta 529'da Atina Akademisini de kapattırmıştı. İmparatora tepki olarak 532'de İstanbul'da patlak veren Nikea İsyanı kanlı bir şekilde bastırılmıştır. İsyanda yıkılan eski kilisenin yerine bu günkü meşhur Ayasofya yeniden inşa edilmiştir.[6] Bu olayların yaşandığı dönemlerde Patrikhane Kütüphanesinin nerede olduğu kesin olarak bilinmemektedir. Büyük ihtimalle patriğin ikamet ettiği Ayasofya Kilisesi civarında olduğu sanılmaktadır. Tarihçiler kütüphanenin bizzat Ayasofya'nın içerisinde olmasını ihtimal dışı olarak görmektedirler. Zira yukarıda bahsettiğimiz Nikea Ayaklanması (532) esnasında Ayasofya yandığı zaman kütüphanenin de yıkıldığına dair bir kayıt bulunmamaktadır.[7] Bu dönemde kütüphanedeki kitapların sayısı ve içeriği ile ilgili kesin bir bilgi yoktur. Ancak bunların içeriğinin çoğunluğunun kilise babalarının eserleri, konsil zabıtları, dini mektuplar ve heretiklere yönelik çalışmaların oluşturduğu söylenebilir.[8]

Bizans döneminde Patrikhane Kütüphanesi için ikinci safha olarak bilinen dönem en verimli dönemdir (610-1204). Bizans İmparatoru Heraklios'un (610-641) tahta geçmesiyle başlayıp Dördüncü Haçlı Seferi sonrası (1204) İstanbul'un Latinler tarafından işgaline kadar geçen altı asırlık bir dönemdir.[9] Bizans'taki ikona kırma devri boyunca (711-843), özellikle taşradaki kitaplar büyük oranda tahriplere maruz kalmışlar, başkentteki Patrikhane Kütüphanesi de bu yıkımlardan nasibini almasına rağmen kitaplara karşı hassas olan dönemin ikon taraftarı patrikleri kitapların yok edilmesini engellemeye çalışmışlardır. [10] Bu dönemlerde kütüphaneye büyük katkıları olan Patrik VII. İoannes (836-843), Patrik Photios'u (858-867, 877-886) da hatırlamak gerekir.[11]

Kütüphanenin çöküş dönemi 1204'deki Latin istilası ile başlayıp 1453'de Bizans'ın yıkılışına kadar süren dönemi kapsar. 1204 yılında şehrin Latinler tarafından alınmasıyla gerçekleştirilen yağmadan kütüphane de nasibini almıştır. Bizanslı tarihçilerin anlatımıyla şehirde üç gün boyunca korkunç bir ölüm ve yağma kol gezmiş, kutsal olan hiçbir şeye saygı göstermeyen yağmacılar tarafından sayısız kitap yakılmış ve mahvedilmiştir.[12]

İstanbul'un yağmalanması ve tahribi ile sonuçlanan bu kargaşanın ilk dönemlerinde muhtemelen Latinlerin sebep olduğu bir yangında (1203) Thomaites Triklinos olarak anılan patrikhane binası kütüphane ile birlikte yanmıştı. Latin istilası sırasında sayıları hayal bile edilemeyecek miktarda kitap ya yakılmış ya tahrip edilmiş ya da çalınmıştır. Dönemin Atina başpiskoposu olan entelektüel ve kitap dostu Mihail Honiates mektuplarında Latin fatihleri barbar ve cahil olarak nitelendirir. Ayrıca bu esnada birçok kitap ve elyazması eserin, batıdaki teologların ve diğer aydınların talebi üzerine oraya götürüldüğü de söylenir.[13] Nitekim tarihçi Silvestros Siropoulos da Ortodoks-Katolik birliğini sağlamak adına yapılacak olan Floransa Konsilinin (1438) hazırlık döneminde birlik doktrinini teolojik delillerle desteklemek için kitaplara ve yazmalara çok büyük ihtiyaç duyulduğunu, ancak bu hazırlıkları desteklemek için yeterli kaynağın bulunmadığını, bu nedenle de gerekli materyaller için manastır kütüphanelerinden faydalanıldığını söylemektedir. Başkentin ve kütüphanesinin içine düştüğü bu

durumdan dolayı, -Fetih sonrasının İstanbul patriği olan- Scholarios Gennadios'un büyük üzüntü duyup yas tuttuğu söylenir.[14] Yine onun fetihten 8 yıl önce söylediği, "İlim şehri İstanbul şimdi harabe halindedir" sözü ile, Yunanlı tarihçi Sp. Lampros'un, "Barbar saydığımız İtalyanlar şimdi ilme yönelip yeni şeyler keşfederken bizler için kitaplar fazla yük teşkil etmeye başlamıştır. Hatta onlardan kurtulmak için yok fiyatına satılmıştır. Artık yeniden bilim yapmaya kalkışacak olsak onları dışarıdan tedarik etmeye mecbur kalacağız... Roller değişti artık, biz hoca onlar talebe iken şimdi biz onların talebesi olduk" şeklindeki sözleri bir bakıma durumu özetlemektedir.[15]

1453 yılında İstanbul'un fethiyle birlikte Patrikhane Kütüphanesinin akıbeti hakkında faklı değerlendirmeler yapılmaktadır. Dukas, Kritovulos gibi kimi Bizanslı kronikçiler doğrudan Patrikhane Kütüphanesini zikretmeden genel olarak İstanbul'daki kütüphanelerin zarar gördüğünü, doğuda ve batıdaki değişik yerlere dağıtıldığını ya da ucuza satıldığını, hatta Papa V. Nikolas'ın teşvikiyle bazı kitapların satın alınarak Roma'ya gönderildiğini söylerler. Bu bilgileri daha sonraki kimi yazarlar Patrikhane Kütüphanesinin de bundan zarar gördüğünü ilave ederek tekrarlarlar.[16] Bu değerlendirmeleri ele alırken, son dönemlerini yaşayan imparatorluğun o eski ihtişamlı günlerini artık çoktan geride bırakmış olduğu gerçeği unutulmamalıdır. Özellikle 1204'deki Latin yağmasından sonra şehir asla o eski günlerine tekrar kavuşamamış, bu yıkımın etkileri 1453'e kadar sürmüştür. Nitekim konuyla ilgili kimi değerlendirmelerde fetih sırasında İstanbul'un kitap ve kütüphane bakımından içinde bulunduğu acıklı duruma vurgu yapılır ve Fatih'in fethin akabinde şehirde külliyatlı bir kitap ve kütüphane ile karşılaşmadığı ifade edilir. Var olan kitapların çoğunun da kendi dindaşlarınca ve bizzat bazı Bizanslı aydınlarca değişik şekillerde dışarıya kaçırıldığı bilgisi verilir.[17]

Fetihten sonra kütüphanenin, muhtemelen patriklik binası içindeki bir bölümde varlığını sürdürdüğü düşünülmektedir. Fethin ardından patriklik merkezi Ayasofya bölgesinden, bugünkü Fatih Camiinin yerinde bulunan Havariyyun Kilisesine (1453-1455), akabinde Pammakaristos Kilisesine (Fethiye Camii) (1455-1586), daha sonra Panayia Paramithia (Wallah) Sarayına (1586-1597) taşınmış, ardından da bugüne kadar devam eden Fenerdeki Aya Yorgi Kilisesinde faaliyetlerini sürdürmüştür. Bugünkü kütüphane de zaten bu son kilisenin de içinde bulunduğu patriklik binasının içinde yer almaktadır.[18]

Patrikhane görevlisi Theodosios Zigomalas, parikhanenin Pammakaristos'ta iken, 1565-1575 tarihleri arasında kütüphaneye dair yapmış olduğu bir listede, içerisinde teoloji ve çeşitli sinod zabıtlarına (kopyalarına) dair eserleri ihtiva eden 174 adet yazmadan bahseder ve bunların fragmanlarının halen mevcut olduğunu ve "Menandar kataloğu" olarak bilindiğini ifade eder. Stephanos Gerlachda, Martin Crusios'a gönderdiği 7 Mart 1578 tarihli bir mektupta da kütüphaneden bahsetmekte ve günlüğüne yapmış olduğu bir girişte (1587) 150 eserin kayıtlı olduğunu, ancak bunların ihmaller nedeni ile kullanılamadığını söyler.[19] Patrikhane'nin 19. yüzyıldaki önemli arşivcilerinden birisi olan Manuel Gedeon'da 16. yüzyıldaki yazmaların sayısının sadece 55 olduğunu söyler.[20] Konuyla ilgili olarak bir dönem İstanbul'da yayınlanan *Ekklesiastiki Alithia* (1880-1923) adlı dergide yapılan bir çalışmada da bir liste yayınlanır.[21] Gedeon da eserinde Gerlach'ın ve Antonie'nin listelerinden bahseder.[22]

1844'te Heybeliada Ruhban Okulu açılınca birçok patrik kitaplarını buraya bağışlamış ve burada oldukça büyük bir kitap koleksiyonu oluşmaya başlamıştır. Ancak bu bağışlardan ne kadarının Fenerdeki Kütüphaneye aktarıldığını bilmiyoruz. Fakat Rum ileri gelenlerinin doğrudan Patrikhane Kütüphanesine kitap bağışında bulunduklarını biliyoruz. Örneğin 18. yüzyılda Eflak Prensi Nikolas Mavrokordatos, tabip ve tarihçi Athanasios Komminos İpsilantis, şahsî kitaplarını bu kütüphaneye bağışlamışlardır.[23] Kütüphane zaman zaman yangın, deprem gibi değişik afetlerle zarar görmüş ve içindeki değerli eserler tahrip olmuştur.[24]

Heybeliada Ruhban Okulu[25] açıldıktan sonra Patrik Yermanos okulun ihtiyaçlarını karşılamak için Patrikhane Kütüphanesindeki yazmaları okulun da içinde bulunduğu Aya Triada Manastırındaki kütüphaneye nakletti. 1866'da ise Patrik III. Sofronios, Patrikhane Kütüphanesinde bulunan matbu eserleri Mekteb-i Kebire (Fener Rum Lisesi) bağışladı. İlerleyen yıllarda kütüphane için patrikhanede özel bir komisyon kuruldu (1890). Mevcut kütüphane binası ile ilgili yenilikler yapıldı. Kütüphane içindeki kitaplarla ilgili detaylı rapor hazırlandı, kitaplar kataloglara geçirildi. 20. yüzyılın başlarında küçük risalelerle birlikte kütüphanedeki kitap sayısı 3000 kadardı. Yukarıda bahsettiğimiz kütüphane komisyonunun kurulmasından önce, yani 1890 öncesinde iki kütüphane kataloğu ile karşılaşıyoruz. Bunların ilki 20 Ekim 1849 tarihli olan ve Mekteb-i Kebir hocalarından Skarlatos Vilkios tarafından yapılan "Büyük Kilise Kütüphanesinin Genel Kataloğu" (Kathalogos Vivliothikis tu Kinutis Megalis Ekklisias) adlı çalışmadır. Burada 1116 ciltlik eserden bahsedilir. İkinci katalog çalışması ise 1860'da öğretmen Vasilios Kallifronos tarafından yapılan "Genel Kütüphane Kataloğu" (Kathalogostis Vivliothikis tu Kinu) adlı çalışmadır. Bu katalogda yer alan kitap sayısı öncekinden daha az olarak gözükmektedir. 1923 yılında ise patrikhane kütüphanecisi Triandafillos Georgiadis modern kataloglama işlemini başlattı. Bundan sonra kütüphane personeli tarafından sürekli olarak bu kataloğa yeni isimler ilave edildi. Kütüphanede araştırma yapacaklar için yazarın ve eserinin adının yazılı olduğu kataloglar ayrı fiş dolaplarında muhafaza edildi.[26]

19. ve 20. yüzyıl boyunca yapılan bağışlarla kütüphane zenginleştirildi. Bu bağışlar içerisinde meşhur Migne'nin kilise babalarının incelediği 161 ciltlik *"Patrologia"*sı önemli bir külliyattır. Bunlara ilaveten birçok patrik de kütüphaneye yaptıkları bağışlarla ön plana çıkmıştır. Bunların başında 2000 kitap bağışlayan Patrik II. Photios (1929-1935), 500 kitap bağışlayan Patrik Venyamin (1936-1946) ve 7500 eser bağışlayan Patrik Athinagoras (1948-1972) gelmektedir. Bunlardan başka birçok önemli bilim insanı ve başta kiliseler

olmak üzere farklı kurumlar çeşitli bağışlarla kütüphaneye katkı sağlamışlardır.[27]

Patrikhaneye bağlı kütüphanelerde bulunan yazmalarla ilgili en detaylı çalışma Arhimandrit Emilianos Tsakopulos tarafından yapılmıştır. Fener Patrikhanesi, Heybeliada Panagias Kamariotissis Manastırı, Heybeliada Aya Triados Manastırı, Heybeliada Ruhban Okulu ve Panagias Kamariotissis Manastırındaki kütüphanelerin ele alındığı bu çalışma Türkiye Cumhuriyeti döneminde Patrikhanenin resmî yayın organı olan *Ortodoksia (1926-1963)* adlı dergide bir dizi halinde yayınlanmıştır.[28] Bunlardan en eski yazma 11. yüzyılda Ayasofya Kilisesinde bulunan elyazması bir İncil'dir. Patrikhane Kütüphanesi yazmalarının tamamı Bizans araştırmaları ile bilinen Amerika'daki Dumbarton Oaks tarafından 1956-1957 yıllarında filme alınmış ve kullanıma sunulmuştur.[29]

Mevcut Patrikhane Arşivlerinin tümü 1453 sonrasına aittir. Ancak bu dönemde de çeşitli nedenlere bağlı olarak arada birçok boşluklar bulunmaktadır. 20. yüzyılın ilk çeyreğinden itibaren Patrikhaneye bağlı okullarla diğer bazı manastırlarda bulunan yazma eserler ve diğer bazı kıymetli matbu çalışmalar nem, yangın, deprem vb. nedenlerden dolayı daha korunaklı bir şekilde muhafaza edilmek üzere Patrikhane Kütüphanesine nakledilmişlerdir.[30]

Konuya dair Türkçe bir kaynakta ise İstanbul'da bir Patrikhane Kütüphanesinin fetihten sonra ancak 18. yüzyılda kurulduğu ve 15.800 cilt esere sahip olduğu, bunun da 1200'ünün Türkçe, geri kalan 13.800'ünün de diğer dillerde olduğu söylenir.[31] Ayrıca verilen bu kitap sayılarının hangi yüzyıla ait olduğu çok net değildir. Ancak bu sayılara bakarak yazarın kendi dönemindeki (1950'ler) kütüphaneden bahsettiğini tahmin edebiliriz.

Günümüzde Patrikhanedeki kitaplar, dergilerin ve gazetelerin de bulunduğu zemin katta yer almaktadır. Binanın girişindeki ilk katta kütüphanecinin ve arşivcinin bürosu yer alır. Okuma odası da bu kattadır ve burası 1923'de yenilenmiş ve zaman zaman toplantı amaçlı olarak da kullanılmaktadır. İkinci katta ise eskiden basılmış kitaplar, yazmalar, Patrik II. Photios, Venyamin ve Athinagoras tarafından bağışlanmış eserler bulunmaktadır. 1991'te Patrik I. Dimitrios'un kişisel çabaları ve P. Angelopulos'un maddi desteğiyle kütüphane ve arşiv odalarının tamamının yenilenmesine başlanmıştır. Bu restorasyon şimdiki Bartholomeos'un patriklik döneminde tamamlanarak 20 Mart 1994'te Ortodoks Pazarında törenle açılmıştır. Kongre Kütüphanesi tasnif sistemi kullanılan kütüphanede şu an takribi 50 bin cilt eserin bulunduğu ifade edilmektedir (2020 tarihi itibariyle bu rakamların güncellenmesi gerekecektir). Bunların çoğu kiliseye ve teolojiye ait eserlerden oluşmaktadır.[32]

Kütüphanenin ve arşivlerin yönetimi Patrikhanede oluşturulan bir komisyon tarafından yürütülmektedir. Bugün komisyon başkanlığı görevi Terkos Metropoliti (Apostolos Danilidis) tarafından yürütülmektedir.[33] Bunun yanısıra Patrikhaneye dair çalışmaları ile bilinen araştırmacı Yorgo Benlisoy da 1995'ten beri değişik kademelerde kütüphanede çeşitli görevlerde bulunmuş bir isimdir.

Ayrıca bir dönem Heybeliada'da Heybeliada Ruhban Okulu adıyla faaliyet göstermiş olup şimdi Millî Eğitim Bakanlığına bağlı azınlık okulları statüsünde Heybeliada Rum Erkek Lisesi olan ve Aya Triada Manastırı ile aynı binayı paylaşan okulun en alt katındaki kütüphane de Ortodoks araştırmaları için önemli bir kaynaktır. İçerisinde Ortodoks teolojiye dair çeşitli eserler, Yunan ve Latin klasikleri, Roma, Bizans ve Osmanlı tarihi ile ilgili binlerce eserin ve süreli yayınların da bulunduğu bu kütüphane de önemli bir merkez konumundadır. Gerek bu kütüphane ve gerekse Patrikhane Kütüphanesinin kullanımı izne tabi olduğu için önceden izin alınması gerekmektedir.

Patrikhane Kütüphanesi Ortodoksluğa dair kaynaklar bakımından önemli bir yere sahiptir. Fonksiyonel hale gelmesi için araştırmacıların kolay ulaşabilir olması ve bazı eserlerin online erişeme açılması gerekir. Z

NOTLAR

[1] Eusebius, "The Life of Constantine", haz. Philip Schaffand Henry Vace, *Nicene and Post-Nicene Fathers of the Christian Church*, IV, s. 549.

[2] George C. Papademetriou, "The Patriarchal Libraries of Constantinople", *The Greek Orthodox Theologıcal Review*, c. 45 (1-4), s. 172.

[3]Konstantinu A. Manafi, *En Konstantinupoli Vivliothike Aftokratorike Ke Patriarhiki Ke Peri Ton En Aftes Hierografon Mehritis Aloseos* (1453) [Fethe kadar İstanbul'daki İmparatorluk ve Patriklik Kütüphaneleri ve Arşiv Kolleksiyonları]. Tipografion Adelfon Rodi, 1972, s. 62, 72, 130.

[4] Manafi, a.g.e., s. 62-63; Papademetriou, a.g.e., s. 172-173.

[5] Manafi, a.g.e., s. 66-67; Papademetriou, a.g.e., s. 173.

[6] Ostrogorsky, a.g.e., s. 66-71.

[7] Manafi, a.g.e., s. 68; Papademetriou, a.g.e., s. 173.

[8] Papademetriou, a.g.e., s. 173; İbrahim Mutlu, "Bizans Devri Kütüphaneleri II", *Türk Kütüphaneciler Derneği Bülteni,* 8(2), 1959, s. 39-40.

[9] Bkz. Manafi, a.g.e., s. 30-70.

[10] Manafi, a.g.e., s. 92-94, 105-111; Papademetriou, a.g.e., s. 175.

[11] Runciman, *The Byzantine Theocracy*, s. 85-86.

[12] Işın Demirkent, *Niketas Khoniates'in Historia'sı (1195-1206),* Dünya Kitapları, 2004, s. 146 – 167

[13] Manafi, a.g.e., s. 130-131; Papademetriou, a.g.e., s. 177.

[14] Manafi, a.g.e., s. 142-145; Papademetriou, a.g.e., s. 178.

[15] Adnan Adıvar, "İstanbul'un Fethi Sırasında Bizans ve Türk Kültürü", *Tarih Dergisi,* c. IV (9), 1954, s. 4.

[16] Doukas, *Decline and Fall of Byzantium to the Otoman Turks,* Wayne State University Press, 1975, s. 240; Manafi, *a.g.e.,* s. 145-147; [Dipnotlar dahil], Papademetriou, a.g.e., s. 179.

[17] İbrahim Mutlu "Bizans Devri Kütüphaneleri II", *Türk Kütüphaneciler Derneği Bülteni*, c. 8, sayı 2, 1959, s. 34 ve 10 no'lu dipnot.

[18] Stavridis, *İstoria tu Patriarhiu,* s. 16 - 17.

[19] Manafi, s. 148; Stavridis, *İstoria tu Patriarhiu,* s. 200.

[20] Papademetriou, a.g.e., s. 188.

[21] *Ekklisiastiki Alitheia,* yıl IV, (11 Ocak 1883 - 29 Eylül 1884), s. 566-567.

[22] Manuel Gedeon, *Chronicles of the Patriarchal Residenceand Church* (Yunanca), Patrikhane Matbaası, 1884, s. 62, 127-129. (naklen Papademetriou, 188. ve ayrıca bkz. 36 no'lu dipnot).

[23] Papademetriou, a.g.e., s. 181-182.

[24] Stavridis, a.g.e., s. 201-202.

[25] Bkz. Salih İnci, *Heybeliada Ruhban Okulu, Yedirenk, 2010.*

[26] Stavridis, a.g.e., s. 202-204.

[27] Stavridis, a.g.e., s. 203.

[28] Arhimandritu Emilianu Tsakopulu, "Perigrafikos Katalogos ton Heirografon tis Vivliothiki tu İkumeniku Patriarhiu Tmima Heirografon I. Monis A. Triados Halkis" *Ortodoksia*, 1954-1956. Diğer bölümler için derginin 1953, 1957- 1963 yıllarındaki sayılarına bakılabilir. Ayrıca bunlar 3 ciltlik bir katalog halinde 1953-1968 yılları arasında İstanbul'da Rumca olarak basılmıştır.

[29] Stavridis, a.g.e., s. 204. Ayrıca bkz. https://www.doaks.org/resources/mmdb/manuscripts/istanbul-patriarchate-library-panaghia-68.

[30] Stavridis, a.g.e., s. 206-207; Papademetriou, s. 183.

[31] Mutlu, a.g.e., s. 22.

[32] Stavridis, a.g.e., s. 204-206; Papademetriou, s. 184.

[33] Bkz. https://www.patriarchate.org/synodal-committees (Erişim Tarihi: 17 Eylül 2020).

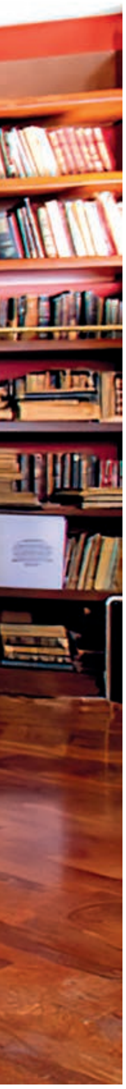

SAKULİDİS KÜTÜPHANESİ

İSTİKLAL caddesindeki Sismanoglu Konağı (Sismanoglio Megaro), eski adıyla Grand Rue de Pera binası bugün Sakulidis Kütüphanesine ev sahipliği yapıyor. Barok ve klasik mimarisi ile tarihi önem taşıyan yapı 1939'da İstanbul'da Yunanistan Başkonsolosluğu kurulabilmesi için Yunanistan'a bağışlanmış. Fakat 2. Dünya Savaşı sebebiyle o dönemde kullanılamamış. 1973 yılında koruma altına alınan tarihî eserler arasına giren konak, 2003 yılında restore edilmiş. 19. yüzyıla ait bu görkemli bina Sismanoglu ailesinin yardımları ile ayakta duruyor.

2013 yılında Sismanoglu Megaro bünyesinde açılan kütüphane Osmanlı İmparatorluğunda yaşamış Rum milleti ve İstanbul'un Rum cemaatinin tarihiyle ilgili çalışmaları destekleyen özel bir araştırma kütüphanesi. Mevcut koleksiyonunu yeni kitaplar satın alarak ve bağışlarla genişletmeye devam ediyor. Kütüphanede aslolarak "Çağdaş Yunan Edebiyatı" ve "Okumayı Seven Çocuklar Köşesi" olmak üzere iki bölüm bulunuyor. Çağdaş Yunan Edebiyatı Bölümünde Yunan edebiyatından örnekler mevcut. Bu kitapların çoğunun Türkçesi de bulunuyor.

Kütüphaneye adını da veren en önemli bölümü, İstanbul'daki Yunanistan Başkonsolosluğuna hibe edilen peder Meletios Sakulidis'in (1926-2009) zengin kitap koleksiyonu. Birbirinden değerli kitaplardan oluşan bu arşiv, peder Sakoulidis'in kızı İvi

FOTOĞRAF: AYKUTHALL ARCHITECTURAL INTERIORS

Sakoulidis tarafından kütüphaneye bağışlanmış.

İstanbul ve Anadolu Rumlarının tarihine ve kültürüne özel ilgi duyan Sakulidis bu konuda birçok kitap okur ve bunları biriktirmeye başlar. Hayatının sonuna dek devam eden bu merak sayesinde ardında İstanbul, Anadolu Rumları ve Osmanlı Devleti tarihi ile ilgili paha biçilemez bir koleksiyon bırakır.

Koleksiyondaki kitapların büyük çoğunluğu 19. yüzyıl ile 20. yüzyıl başlarında yaşayan Osmanlı Rumlarının hayatıyla ilgili. Yunanca ve başka dillerde yayınlanan bu kitaplar arasında Karamanlıların, Yunan alfabesi ile Türkçe yazılı kitapları da bulunuyor. 160 ciltten oluşan Karamanlıca kitap grubunun çoğu İstanbul baskısı.

Sakulidis Kütüphanesinin zengin içeriğine bakıldığında din ve kiliseyle ilgili kitaplar, 700 kitaplık derneklerle ilgili tüzük ve raporlar, 600 ders kitabı, yabancı dillerde yazılmış roman tercümeleri ve İstanbullu veya Anadolulu yazarların özgün eserleri, 190 ciltten oluşan yıllıklar, 150 ciltten fazla müzik kitabı ve 200 sözlük ve dil eğitimi kitapları göze çarpıyor. Kütüphane bunlar dışında hukuk, yerel tarih, İstanbul'da ve İzmir'de yayınlanan edebiyat/hiciv dergilerine, Aynalı Çeşme Rum İlkokulu ve Kumkapı Cemaat arşivine de ev sahipliği yapıyor.

Kütüphanedeki kitapların dijitalleştirilmesi halen devam etmekte. Yunanistan Başkonsolosluğu, dünyada herkesin ulaşıp faydalanabilmesi için arşivi "Medusa" adındaki elektronik ortamda meraklılarına sunuyor. Bu ortamda Sakulidis Koleksiyonu da mevcut. Kütüphane hafta sonları ve resmî tatiller hariç, araştırmacıların kullanımına açık. Z

SYLLOGOS KÜTÜPHANESİ

İSTANBUL'DA kurulan Syllogos Cemiyeti Türkiye'de daha çok İstanbul Helen Cemiyeti adıyla tanınır.

Syllogos Cemiyeti 1861'de kurulmuştur. Muallim Cevdet, "Rum Mesai-i İlmiyyesi" başlıklı yazısında Syllogos Cemiyeti üzerinde genişçe durmuş, bu cemiyetin faaliyetlerini ahilik teşkilatının çalışmalarıyla kıyaslamıştır.[2] Muallim'in bu konuda yazdıkları yabancı araştırmacıların da dikkatini çekmiştir.[3]

Cemiyetin idarecilerinin, İstanbul'un işgal yıllarında işgalcilerle işbirliği boyutlarına varan ilişkileri bulunuyordu. Bu sebeple Türkiye Cumhuriyeti kurulunca Yunanistan'a gitmişlerdi. Syllogos Cemiyeti bünyesindeki kütüphane de bir süre sahipsiz kalmıştı.

Kütüphane son derece önemli Rumca elyazmaları, tarih, edebiyat ve dinî içerikli kitaplar barındırması sebebiyle Cumhuriyetin ilk yıllarında koruma altına alınmış ve kitaplar Ankara'ya gönderilmiştir. 1931'de Türk Tarih Kurumu kurulunca tarih konulu kitaplar oraya verilmiştir. Türk Tarih Kurumu Kütüphanesinde muhafaza edilen Rumca ve kıymetli tarih yazmalarının kataloğu da yayınlanmıştır: Paul Moraux'un hazırladığı *Bibliothèque de la Société Turque d'Histoire: Catalogue des Manuscrits Grecs (Fonds du Syllogos)* adlı eser, Syllogos yazmalarının künyelerini bütünüyle ihtiva eder.[1]

Syllogos Kütüphanesinden intikal eden matbu tarih kaynakları ve yazmalar halen Türk Tarih Kurumu Kütüphanesinde muhafaza edilmektedir ve araştırmacılara açıktır. Syllogos'tan intikal eden tarih dışı eserler ise Millî Kütüphanededir. Z

NOTLAR

1 Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1. bs., 1964, XIV, 265, [1] s. + [11] s. Ek 1. Paul Moraux, "Un document nouveau sur le Syllogos", *Belleten*, c. XLI, sayı 162 (Nisan/1977) -Ek 2, Kitap Tanıtımı: J. F. Pomar, "Bibliothèque de la Société Turque d'Histoire: catalogue des manuscrits grecs (Fonds du syllogos) / P. Moraux"; 2. bs., 1989.

2 Bkz. Muallim Cevdet, *Mektep ve Medrese*, haz. Erdoğan Erüz, Çınar Yayınları, 1978, s. 115-123.

3 Bkz. İchard Clogg, *Anglo-Greek Attitudes: Studies in History*, Palgrave McMillan, 2000, s. 168-169.

İSTANBUL'DAKİ ERMENİ KÜTÜPHANELERİ

BETÜL BAKIRCI

17. yüzyıla ait Ermenice elyazması.

FOTOĞRAF: PANORAMA.AM

Hrant Dink Vakfı Kütüphanesi.

FOTOĞRAF: BERGE ARABİAN

ERMENİLERİN toplumsal, siyasi, edebi ve kültürel tarihine dair çalışmaların ulaşılabilir mekanlarda korunarak erişime açılması, başta Ermeni araştırmalarına kaynaklık etmesi bir yana çok kültürlü ve çok dilli Osmanlı coğrafyasının paradigmasını da ortaya koyar. Dahası sunduğu zengin koleksiyonlar aracılığıyla kültürlerin etkileşimini, ortaklık ve farklılıklarını, hafıza mekanları ile gündelik hayatı bir arada görme imkanı sunar. Bu yüzden Ermeni kütüphanelerinin, son derece kıymetli kaynakları ilgililere sunmasının yanında bu coğrafyanın melezliğini de vurguladığı açıktır.

Yüzyıllardır Ermeni nüfusunun ikamet ettiği İstanbul'da dört kütüphane aktif olarak çalışmaktadır. Bu kütüphanelerde siyaset, tarih, edebiyat, dil ya da sosyoloji gibi farklı disiplinlerde yapılan araştırmalara, şehir ve bölge koleksiyonlarına, arşiv kayıt ve belgelerine, derleme, anı ve hatıratlara ulaşılabilir. Aynı zamanda Türkçe kaynaklar dışında Ermenice, Fransızca, Almanca, Arapça ve İngilizce kaynaklara da erişilebilir. Osmanlı ve Cumhuriyet tarihine tanıklık eden Ermenilerin kültürel hayatına ışık tutan kütüphane koleksiyonlarını, geçmişi hatırla(t)ma pratiğiyle yorumlamak mümkündür. Dahası Ermenilerin güncel yayınlarına da yine bu kütüphaneler aracılığıyla ulaşılabilir.

ERMENİ PATRİKHANESİ KÜTÜPHANESİ

Ermeni Patrikhanesi Kütüphanesi 1963'te Patrik Şınorhk tarafından kurulur. İstanbul'daki kilise vakıflarının bağış ve destekleriyle açılan kütüphanenin zaman içinde patrikhanenin zengin koleksiyonlarını barındıran bir araştırma mekanına dönüştüğü söylenebilir. Kütüphanenin ilk tasnifi önemli Ermeni tarihçi ve araştırmacılarından Kevork Pamukciyan tarafından yapılır. Çeşitli düzenlemelerin ardından ziyaretçilere açılan kütüphane 2004'ten itibaren Ermeni kilisesi tarihinde mühim bir yere sahip Patrik Mağakya Ormanyan'ın adıyla anılmaktadır.

SURP PIRGİÇ ERMENİ HASTANESİ KÜTÜPHANESİ

Surp Pırgiç Ermeni Hastanesi Kütüphanesinin talihi Varujan Köseyan ile değişir. Önceleri depo olarak kullanılan mekan şimdi bir araştırma kütüphanesine dönüştürülmüş; Köseyan'ın topladığı Ermenice gazete ve dergi koleksiyonları, kitaplar, çeşitli kayıtlar ve belgeler ile Ermenilerin toplumsal belleğini yansıtan kaynaklara ev sahipliği yapmaktadır.[1] Patriklik kütüphanesine araştırmacılar özel izinle girebilirken, Surp Pırgiç Ermeni Hastanesi Kütüphanesi haftaiçi her gün ziyaret edilebilir.

ÖĞRETMENLER VAKFI KÜTÜPHANESİ

Bünyesinde 5000'e yakın kitap barındıran Öğretmenler Vakfı Kütüphanesinde Ermeni tarih ve edebiyatı başta olmak üzere sözlüklere, yıllıklara, anı ve hatıratlara ulaşılabilir. Örneğin vakfın kütüphanesinde Ermeni harfli Türkçe yazılmış ilk roman bulunmaktadır. Ancak ilgili kütüphanelerin ne yazık ki çevrimiçi katalog üzerinden erişiminin olmaması çoğu okur ve araştırmacının çalışma sürecini zorlaştırmaktadır.

HRANT DİNK VAKFI KÜTÜPHANESİ

Hrant Dink Vakfı Kütüphanesi sunduğu zengin külliyatı dijital erişime açmasıyla diğer kütüphanelerden ayrılır. Vakıf ilk olarak farklı alanlarda Ermeniler üzerine yapılan çalışmaları toplar. Buna ek olarak Ermenilerin yaşadığı ya da komşu olduğu mekanlara dair koleksiyonları arşivler. Şehir ve bölge koleksiyonları olarak adlandırılan eserlerde Sivas, Muş, Bitlis, Urfa, Diyarbakır'ın çoğulcu yapısı üzerine araştırmalara rastlanır. Öte yandan kütüphanede Gomidas Enstitüsünün yayınlarına da erişilebilir. Enstitü başta Ermeniler olmak üzere komşu halklar üzerine çalışmalar yapmaktadır. Birçok çeviri, kayıt, derleme, günlük ve hatıratlar bu sayede okura ulaşmaktadır. Sadece enstitünün değil kıymetli araştırmacı ve gazetecilerin de arşivi erişime açılmıştır. Hrant Dink, Hagop Ayvaz, Diran Bakar arşivi ile Hraçya Acaryan'ın kıymetli eseri *İstanbul Ermenileri Sözlü Halk Edebiyatı*'na ulaşmak ve böylece Ermenilerin sözlü geleneğini, gündelik yaşama pratiklerini, daha geniş bir ifadeyle halk kültürünü yakından tanımak mümkündür.[2] Vakfın bünyesindeki 1500'den fazlası Ermenice, toplam 20 bin kitap ve süreli yayının araştırmalara kaynaklık ederek önemli bir merkeze dönüştüğü söylenebilir.

Her biri çok geniş ve çok dilli kaynaklara sahip Ermeni kütüphanelerinin, öğrenci, akademisyen, bağımsız araştırmacı ve ilgililere basılı ve dijital kaynaklara erişim imkanı sağlayarak Türkiye'nin çoğulluğunu yeniden ürettiği görülmektedir. Z

NOTLAR

1 Talin Suciyan, *Modern Türkiye'de Ermeniler: Soykırım Sonrası Toplum, Siyaset ve Tarih*, Aras Yayıncılık, 2018, s.10.

2 Daha geniş bilgi için bkz. hrantdink.org/tr/kutuphane.

TEK-ESİN VAKFI KÜTÜPHANESİ

Tek-Esin Vakfı Kütüphanesi nadir eserler bölümü.

TÜRKÇÜLÜK akımının ileri gelen isimlerinden Ahmed Ferid Tek'in kızı olan Emel Hanım İstanbul'da dünyaya gelir. Çocukluk yılları Millî Mücadele dönemine rastlar. Cumhuriyetin ilanından sonra babası diplomat olarak görevlendirilince hayatının büyük bir kısmını kaplayacak olan yurtdışı serüveni başlar. Öğrencilik yılları Fransa ve İngiltere'de geçer. Bakaloryadan sonra mimari okumak için École des Beaux-Arts'a gider ancak Ortaçağ usulüne göre eğitim veren okuldaki ağır şartlar yüzünden tahsilini yarım bırakır. Babasıyla annesinin okuduğu École des Sciences Politiques'in tarih bölümünden mezun olur. Sorbonne'dan da yüksek matematik sertifikası alır. Kültür tarihine duyduğu ilgi onu Paris ve Viyana'daki güzel sanatlar akademilerine sürükler. Mimari, resim, mozaik, vitray ve gravür dersleri alır. Doktorasını Paris Üniversitesinde sanat tarihi alanında yapar.

1941 yılında babasının Tokyo büyükelçiliği sırasında, sefaret başkatibi, Plevne gazilerinden İbrahim Edhem paşanın oğlu Seyfullah Esin ile evlenir. Eşinin diplomat olması yurtdışı serüveninin devamı anlamına gelir. Dünyanın pek çok ülkesini gezme imkanı bulur. Stockholm elçiliğine gitmek üzere Kore, Mançurya, Moğolistan, Sibirya, Türkistan ve Azerbaycan yoluyla Türkiye'ye dönerler. Emel Hanım 2 ay kadar süren bu yolculuk sırasında Orta Asya ve Çin'in kültür sanat mirasını yakından inceler. Eşi farklı ülkelerde vazife yaptıktan sonra 1954'te Moskova'ya atanır. Bu onun için önemli bir fırsattır ve hakkıyla değerlendirmesini de bilir. Aldığı özel bir izinle Türkî Cumhuriyetlerin hepsini gezer ve gözlemlerini kaleme alarak *Türkistan Seyahatnamesi* adıyla yayınlar. Sovyet makamlarınca resim çekmesine izin verilmediği için gördüklerini çizerek aktarır. Mimari yapılarla ilgili en küçük ayrıntıları kaydetmiş olması, yapıların o günkü durumlarını tesbit bakımından önem taşımaktadır. 1960'ta eşinin Kahire'ye atanması onun için yine nimet olmuştur. Hayran olduğu ve merak ettiği Mekke ve Medine'yi ziyaret eder. Daha sonra birçok defa ziyaret ettiği ve arkeolojik açıdan da incelediği bu şehirler için bir kitap kaleme alır: *Mecca the Blessed Medinah the Radiant*. Kitapta, bölge topoğrafyasının bozulmaması ve orijinal yerleşim planına dönülmesi konusunda önerilerde bulunur.

İngilizce, Fransızca, Almanca, Rusça, Arapça ve Farsça bilen Dr. Emel Esin kitap, makale, tebliğ ve gazete yazısı olarak çeşitli dillerde 300'e yakın çalışma kaleme alır. Türk - İslam sanatı ve tarihi alanında pek çok ilke imza atar. 1982'de eşini kaybeder. 26 Şubat 1987'de İstanbul'da vefat eder.

Emel Esin'in vasiyeti doğrultusunda iki yıl sonra Tek-Esin Türk Kültürünü Araştırma ve Geliştirme Vakfı kurulur. Vakfın amacı Türk kültürü alanında yapılan akademik çalışmalara destek vermektir. Emel Hanımın kütüphanesi Mihin Lugal ve ekibi tarafından kataloglanır ve 2005 yılında Üsküdar Salacak'taki evinde açılarak lisansüstü araştırmacılara hizmet vermeye başlar.

Sahibinin ilgi alanlarını ve büyük birikimini ortaya koyan seçkin eserlerin bir araya geldiği, özellikle İslam öncesi Türk kültür ve sanatına dair ülkemizdeki en zengin koleksiyona sahip kütüphanede 7385 cilt kitap, 890 yazma, 4500 kadar makale ve ayrıbasım, 290 ayrı dergi, dosyalar ile zengin bir fotoğraf ve dia arşivi bulunuyor.

FOTOĞRAF: TEK-ESİN

ALMAN ARKEOLOJİ ENSTİTÜSÜ KÜTÜPHANESİ

FOTOĞRAF: FOURSQUARE

ALMAN Arkeoloji Enstitüsü Kütüphanesi zengin koleksiyonuyla Türkiye'deki bir disipline hasredilmiş özel kütüphanelerden biridir. Uluslararası arkeoloji araştırmaları alanında Almanya'nın önde gelen kuruluşlarından biri olan Alman Arkeoloji Enstitüsünün şubelerinden biridir. Merkezi Berlin'de bulunan enstitünün 100. yıldönümü münasebetiyle İstanbul'da bir şube açılmasına karar verilir. Bu doğrultuda Türkiye Dışişleri Bakanlığı ile iletişime geçilmiş ve alınan izin doğrultusunda 1929'da kurulan Alman Arkeoloji Enstitüsü Beyoğlu'nda Sıraselviler'deki ilk binasında çalışmalarına başlamıştır. Kurum öncelikle şehrin tarihi ve İstanbul'daki Bizans mimarisiyle ilgilenmiştir.

Kuruluş yıllarında oldukça mütevazı şartlarda faaliyet gösteren enstitünün ilk müdürü Martin Schede idi ve ekibi bir asistan (Paul Wittek), bir kütüphane memuresi, bir kütüphane yardımcısından oluşmaktaydı. Bazen çalışmak amacıyla kısa süreli görevlendirilen araştırmacılar da bu kadroya dahil olurdu. Türkiye'nin 2. Dünya Savaşını kazanan Müttefik Devletler ile yaptığı anlaşma sonucunda Alman Arkeoloji Enstitüsü, 2 Ağustos 1944'de mühürlenerek kapatılır ve çalışanları Türkiye'yi terk eder. Binası ise İsviçre Sefaretinin nezaretine bırakılır.

23 Mayıs 1945'te enstitünün sorumluluğu İstanbul Üniversitesine verilir. Bu süreçte enstitüsünün çalışmalarını klasik arkeoloji profesörü Arif Müfid Mansel sürdürmüştür. Siyasi engeller aşılınca Türk yönetimi, 1953 yılının sonlarında enstitüyü Almanya'ya devretme kararı alır. Böylece kurum 1954 yılında çalışmalarına kaldığı yerden devam eder. Bu dönemde daha fazla kadro verilen enstitü bugünkü Alman Hastanesinin bulunduğu arsa üzerindeki binayı kullanır. Kuruluşundan itibaren arkeoloji ve şehircilik tarihi alanındaki kitapları toplamaya gayret eden Alman Arkeoloji Enstitüsü, zamanla yer sıkıntısı çekmeye başlar. Kütüphaneye ait kitaplar çalışanların odalarına yığılır. Bunun üzerine 1989 yılında Gümüşsuyu'nda bir zamanlar Alman Sefareti olarak kullanılan binaya taşınır. Kütüphane halen aynı binada hizmet vermektedir.

Arkeoloji üzerine çalışan araştırmacıları desteklemeyi hedefleyen Alman Arkeoloji Enstitüsü, bu kapsamda Türk araştırmaların eğitimine de katkıda bulunmaktadır. İstanbul dışında ayrıca Pergamon, Hattuşa, Milet, Didyma ve Göbeklitepe'de de bilimsel araştırmalar yürütmektedir.

Alman Arkeoloji Enstitüsü Kütüphanesi koleksiyonundaki 56.000 kitap ve abone olduğu 250 bilim dergisiyle arkeoloji alanında Türkiye'nin en büyük kütüphanesidir. Her yıl envanterine 1000 yeni kitap ekleyen kütüphane kısa süre önce dijital erişime de açılmıştır.

Kütüphane ayrıca zengin bir fotoğraf arşivine sahiptir. 1870'ten günümüze 100.000 fotoğraftan oluşan bu arşivde arkeolojik resimlerin yanında Osmanlı İstanbul'una ait fotoğraflar da mevcuttur. Son dönemlerde bu malzeme İstanbul Üniversitesi ile ortak yürütülen bir proje kapsamında dijitalleştirilmeye başlanmıştır.

Kütüphane ayrıca redaksiyonu kendi ekibi tarafından yapılan yayınlarla koleksiyonunu dünyaya açmaya çalışmaktadır. Bu çalışmalar yılda bir çıkarılan *Istanbuler Mitteilungen* dergisiyle duyurulmaktadır. Dergideki makaleler Almanca, İngilizce ve Fransızca yayınlanmakta olup yazarları arasında Türk akademisyenler de bulunmaktadır. Z

FRANSIZ ANADOLU ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ KÜTÜPHANESİ

FRANSIZ Anadolu Araştırmaları Enstitüsü (IFEA) Türk ve Osmanlı dünyası üzerine beşeri ve sosyal bilimler sahasında araştırmalar yapmaktadır. Albert Gabriel tarafından 1930 yılında kurulan enstitü, başlangıçta İstanbul Arkeoloji Enstitüsü adıyla anılmıştır. Araştırma alanını giderek genişleterek büyümüş ve halihazırda günümüz Türkiye'si kadar, eski Anadolu uygarlıklarını da inceler hale gelmiştir.

İstanbul'da bulunan kurum, Fransa Dışişleri Bakanlığı ve Centre National de la Recherche Scientifique (CNRS) tarafından destekleniyor. Enstitü Türkiye merkezli, Osmanlı ve Türk tarihi, sosyoloji, politika ve şehirleşme alanlarında araştırmalar yürütüyor. 1931'den bu yana yürüttüğü çalışmaların yanında, 1950-2000 yılları arasında araştırmacıların projeleri kapsamında saha çalışmalarında çektiği fotoğraflardan büyük bir arşiv oluşturmuştur. Söz konusu arşiv enstitü ve SALT işbirliği ile çevrimiçi erişime açılmış durumda. Enstitü sürdürdüğü arkeoloji ve Osmanlı-Türk çalışmaları ile antik dönem bilimlerine de ciddi katkılar sağlamaktadır.

Enstitünün kütüphanesi zengin içerikli bir koleksiyona sahip. Çeşitli belgesel koleksiyonlarına ev sahipliği yapan kütüphanede 700 süreli yayın dahil olmak üzere 50.000'den fazla eser var. Enstitü arşivi, yöneticileri, araştırmacıları, ünlü kitapçı/yayıncılardan talep edilen satın almaların yanısıra bağışlar sayesinde kısa sürede zenginleşen kütüphane, Anadolu'da arkeolojiye adanmış önemli koleksiyonlara da ev sahipliği yapıyor. Bizans ve Balkan çalışmalarının yer aldığı koleksiyonda, Türk sanatı ve mimarisine de geniş bir yer ayrılmış durumda.

Ayrıca kütüphanede 18. yüzyıla kadar uzanan 300 kitabı bir araya getirmiş çok zengin bir seyahat kitapları koleksiyonu, Türkiye ve İstanbul hakkında bilgi veren birçok turist rehberi bulunuyor. Şehrin eski planlarının ve haritalarının yanısıra Türkiye'deki diğer şehirler ile ilgili 1500 eserin bulunduğu bir harita odası da mevcut. 2000'li yıllarda dijitalleşmeye başlayan kütüphane kataloglarına dışarıdaki istasyonlardan başvurmak mümkün.

Arşivini daha iyi muhafaza edebilmek için 2013 yılında restore edilen kütüphane günümüzde 9 odaya bölünmüş. Misafirlerine pazartesiden cumaya 09:00-13:00 ve 14:00-17:00 saatleri arasında hizmet vermektedir.

YAPI KREDİ ARAŞTIRMA KÜTÜPHANESİ

YAPI Kredi Bankası 1944 yılında kuruldu. Bir yıl sonra *Doğan Kardeş* çocuk dergisiyle kültürel faaliyetlere başladı. Bankanın yayıncılık faaliyetlerine paralel olarak kurum içinde kendiliğinden bir kütüphane oluşmaya başladı. Satın alma veya bağış yoluyla yapılan ekler ve özel koleksiyonlarla büyüyen kütüphane zaman içinde bir ihtisas kütüphanesine dönüştü. Çemberlitaş'ta "Yapı Kredi Bankası Kitaplığı" adıyla kapılarını araştırmacılara açan kütüphane özellikle edebiyat, tarih ve sanat alanlarındaki zengin koleksiyonlarıyla araştırmacıların ilgisini çekti. 1992'de Galatasaray'daki yerine taşındı. Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık A.Ş. bünyesinde, bankanın ilk genel müdürü olan Sermet Çifter'in adıyla tarih, sanat, edebiyat ve İstanbul konularında uzmanlaşan kütüphane daha işlevsel bir mekana kavuştu. Yapı Kredi Araştırma Kütüphanesi koleksiyonu genel koleksiyon, yazma eserler, nadir basma eserler, süreli yayınlar ve Yapı Kredi Yayınları olmak üzere beş ana bölümden oluşuyor.

Tarih, sanat, edebiyat ve İstanbul kenti başlıklarına dağılmış olan kütüphanenin genel koleksiyonu 80 bin cilde ulaşıyor. 14.-20. yüzyıl arasına tarihlenen 1635 yazma eser araştırmacıların en çok rağbet ettikleri bölümlerden biri. Ayrıca kütüphanede çeşitli koleksiyonlardan derlenmiş 1901 adet nadir kitap da bulunuyor. 16.-20. yüzyıllara ait, çeşitli dillerde basılmış olan bu kitaplar arasında Strabon'un 1523 tarihli *Geographia*, Raif Efendinin 1803 tarihli *Cedid Atlas Tercümesi* ve Katip Çelebi'nin 1732 tarihli *Cihannüma* adlı eseri eseri de mevcut.

Kütüphane envanterinde 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Türkiye'de ve yurtdışında yayınlanan 750'nin üzerinde süreli yayın kayıtlı.

Prof. M. Fuat Köprülü, Prof. Cavit Baysun, Falih Rıfkı Atay, Hamdullah Suphi Tanrıöver, İsmail Hikmet Ertaylan, Küçük Sait Paşa, Şevket Rado, Vedat Nedim Tör, Yaşar Nabi Nayır, Memduh Tayanç, Orhan Burian ve Yahya Kemal Beyatlı'nın koleksiyonları da kütüphanede bulunuyor. Z

FOTOĞRAF: MARINA PEREZ

SALT ARAŞTIRMA KÜTÜPHANESİ

İSTANBUL Bankalar caddesinde yer alan SALT Galata, Bank-ı Osmani-i Şahane için Fransız asıllı Levanten mimar Alexandre Vallauri tarafından tasarlanmıştır. 1892'deki özgün halini, 1925'te Merkez Bankası'nın kullanımına girene kadar korudu. 1999 yılına kadar Osmanlı Bankası Genel Müdürlüğü hüviyetini sürdürdü. Bu tarihten sonra Garanti Bankasının bünyesine dahil oldu ve Osmanlı Bankası Arşiv ve Araştırma Merkezi ile Osmanlı Bankası Müzesi olarak hizmet verdi. 2011 yılında Salt Araştırma Kütüphanesi olarak yeniden hayat buldu.

Bodrum katları da dahil olmak üzere toplam 6 katlı olarak tasarlanan Bank-ı Osmani-i Şahane, ziyaretçilerini girişindeki devasa mermer merdivenlerle karşılıyor. Nev-i şahsına münhasır ilk tasarımı ve sonradan yapılan müdahalelerle tarihi ve mimari bir eser olma vasfını taşıyan Salt Galata binası, Türkiye'nin önemli ihtisas kütüphanelerinden birini barındırıyor.

Salt, Osmanlı Bankası arşivi, Platform Garanti Güncel Sanat Merkezi ve Garanti Galeri'nin arşiv ve kütüphane kaynaklarının birleştirilmesiyle oluşturulan kütüphane, Salt Galata'nın orta avlusunda 650 metrekarelik bir alana konumlanmış. Sanat, mimarlık, tasarım, şehircilik, sosyal ve ekonomik tarih konularına odaklı kapsamlı bir koleksiyonu ihtiva eden Salt Araştırma Kütüphanesi, 40 bin yayını kapsayan kitap, dergi, makale, tezlerden ve CD/DVD'lerden oluşan işitsel malzeme ve dijital dokümanlarıyla araştırmacıların gözde mekanlarından biri olmayı başarmıştır.

Kurulduğundan bu yana bilgiyi kamuyla paylaşmayı hedefleyen kütüphane, bağış ve satın alma yoluyla büyümeye devam ediyor. Uzman araştırmacıların önerileriyle gelişen yayın koleksiyonuna yılda 2000 - 3000 arası yerel ve uluslararası çalışma ekleniyor. 1930 öncesi basılmış nadir eserlerden güncel kitap ve dergilere, salnamelerden seyahatnamelere, ansiklopedilerden albümlere çok çeşitli yayın bunlar arasında yer alıyor. Kütüphaneye yapılmış kişisel bağışların arasında sanatçı Hüseyin Bahri Alptekin (1957-2007) ile sanat tarihçisi, yazar ve eleştirmen Prof. Dr. Kaya Özsezgin'in (1938-2016) binlerce eserden oluşan kitaplıkları da mevcut. Ayrıca Türkiye'nin ilk mimarı Ali Saim Ülgen'in kitaplarının bir kısmına da ev sahipliği yapıyor.

Kültürel faaliyetleri aynı çatı altında toplamayı amaçlayan Salt Araştırma Kütüphanesi binasında 218 kişi kapasiteli oditoryum, çok sayıda katılımcıyla çalışmaya imkan veren atölye salonları, ofisler, program ve özel faaliyet mekanları mevcut. Binanın -1. katında bankanın yönetim kurulu başkanının adını taşıyan Ferit F. Şahenk Salonu bulunuyor. Bu salonda çalışmak için kayıt yaptırmak gerekiyor. Bunun dışında kütüphaneden ücret ödemeden herkes faydalanabiliyor. Z

FOTOĞRAF: IAE.ORG.TR

İSTANBUL ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ KÜTÜPHANESİ

İSTANBUL Araştırmaları Enstitüsü, Tepebaşı'nda 19. yüzyılın sonlarında mimar Guglielmo Semprini tarafından inşa edilen ve mimar M. Sinan Genim tarafından renove edilen tarihî bir yapıda hizmet vermektedir. Enstitü bünyesindeki kütüphane, Suna ve İnan Kıraç Vakfı ile Pera Müzesinin başlattığı kültür sanat projesinin bir etabı olarak tasarlanmıştır.

Kütüphane, Bizans Araştırmaları, Osmanlı Araştırmaları ve Atatürk ve Cumhuriyet Araştırmaları olmak üzere üç bölümden oluşuyor.

İstanbul'u uluslararası düzeyde temsil etmeyi amaçlayan İstanbul Araştırmaları Enstitüsü Kütüphanesi, şehirle ilgili çalışma yapmak isteyen araştırmacıların basılı ve elektronik kaynak ihtiyacını karşılamak gayesiyle kurulmuş. Bu hedef doğrultusunda koleksiyonunu her geçen yıl zenginleştiren kütüphane, kendisini "kullanıcı dostu" olarak tanımlıyor

Kütüphanenin her katında ayrı koleksiyonlar mevcut. Birinci kattaki Atatürk ve Cumhuriyet Araştırmaları Bölümünde konuyla ilgili yayınlar yer alıyor. Bunun yanısıra genel okuyucu kitlesine hitap eden bir İstanbul Kitaplığı ve bir referans koleksiyonu bulunuyor. Suna ve İnan Kıraç tarafından yıllar içinde oluşturularak vakfa bağışlanan "Atatürk ve Cumhuriyet İstanbul'u Fotoğrafları Koleksiyonu" yaklaşık 18 bin fotoğrafla bölüm arşivine zengin bir temel oluşturmuş. Yine bu katta İstanbul ile ilgili her türlü bilginin dijital ortamda depolanması için kurulmuş olan "İstanbul Bilgi-Belge Merkezi" yer alıyor.

İkinci katta yer alan Şevket Rado Yazma Kitaplığı ve Osmanlı Araştırmaları Bölümü'nde ise Osmanlı çalışmalarını kapsayan eserler bulunuyor. Aynı zamanda Şevket Rado koleksiyonuna ait 1000'e yakın elyazmasını bünyesine alan kitaplık zengin bir içeriğe sahip. Araştırmacıların daha kolay erişim sağlaması için Şevket Rado yazmaları dijital ortama da aktarılmış. Ayrıca bu bölümde 19. yüzyıl İstanbul'una ait, dönemin önde gelen fotoğrafçıları tarafından çekilmiş 4500 fotoğrafla değişik tarihli gravür ve haritalar yer alıyor.

Kütüphanenin üçüncü katı ise Bizans Araştırmaları Bölümü kitaplığını, çağdaş Bizans incelemelerini ve Semavi Eyice kitaplığını kapsıyor. Türkiye'de Bizans araştırmalarına öncülük eden isimlerden biri olan Semavi Eyice'ye ait nadir baskı eserlerin bulunduğu bu bölüm 30 bini aşkın kitaba, süreli yayınlara ve çok sayıda arşiv malzemesine sahip. Bizans'ın yanısıra Eyice'nin ilgi alanlarını yansıtan kitaplıkta İslam, Türk, Osmanlı tarihi, sanatı, edebiyatı gibi çeşitli konular ve dönemlere dair seyahatnameler, arkeoloji ve sanatla ilgili yayınlar mevcut.

Kütüphanede ayrıca 130 pafta Jacques Pervititch sigorta haritası, 31 pafta Suat Nirven sigorta haritası, Cüneyd Orhon imzalı 1083 adet nota ve İstanbul'un tarihi ve mimarisine ilişkin yaklaşık 10 bin gazete kupürü de yer almaktadır. Z

PROF. FUAT SEZGİN VE DR. URSULA SEZGİN

BİLİMLER TARİHİ KÜTÜPHANESİ

MEHMET Fuat Sezgin İslam bilim tarihinin günümüzdeki en önemli ismiydi.

İstanbul'a üniversite okumaya geldiğinde zihninde matematik okumak vardı ancak İstanbul Üniversitesi Şarkiyat Araştırmaları Enstitüsünde Alman şarkiyatçı Hellmut Ritter'in konferansına katıldı ve Ritter'in öğrencisi oldu. Muazzam kütüphanesi bu sıralar oluşmaya başladı.

Alexander von Humboldt Vakfı bursunu kazandı ve 1957-58 yıllarında Almanya'da bulundu. 1960 yılında askerî darbenin ardından üniversiteden ihraç edilen 147 akademisyen arasında yer aldı. Çalışmalarını yurtdışında sürdürmeye mecbur kaldı.

1966'da Ursula Hanım ile evlendi. Bir taraftan sürekli okuyor diğer taraftan akademide ilerliyordu. Kısa zamanda Frankfurt Üniversitesinde doçent ve profesör unvanını aldı. Hayatının en mühim eseri olan *Arap-İslam Bilimler Tarihi*'nin (*Geschichte des Arabischen Schrifttums*) ilk cildini de bu yıllarda yayımladı. Eser 17 ciltten oluşuyor, hemen hemen bütün ilim dallarını kapsıyordu.

Fuat Sezgin, 1978'de Kral Faysal'dan aldığı İslamî İlimler Ödülünü fırsata çevirip Frankfurt'ta Goethe Üniversitesi bünyesinde Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften'ı (Arap-İslam Bilimler Tarihi Enstitüsü) kurdu. Yıllar sonra bunun bir benzerini de İstanbul'da kurmaya karar verdi ve aradığı desteği dönemin başbakanı Recep Tayyip Erdoğan'dan aldı. Gülhane Parkı içindeki tarihi binalar restore edildi; 2008'de İslam Bilim ve Teknoloji Tarihi Müzesi, 2019'da Türkiye'deki bilim tarihi araştırmalarının merkezi olması düşünülen "Prof. Dr. Fuat Sezgin ve Dr. Ursula Sezgin Bilimler Tarihi Kütüphanesi" kuruldu.

Kütüphane binasının restorasyonu bitip nem kontrol ve argon gazlı yangın söndürme sistemi de kurulunca, Fuat Sezgin Almanya'da bulunan şahsî kütüphanesini yeni kütüphaneye bağışladı. Önce eserlerinin üçte biri Türkiye'ye getirildi. Ardından Almanya'da savcılık, Enstitüye ait oldukları gerekçesiyle kitapların gerisinin getirilmesini engelledi. Oysa Sezgin'in getirmek istedikleri Enstitü bütçesinden alınan kitaplar değil, kendi bütçesiyle aldığı kitaplardı.

Prof. Dr. Fuat Sezgin İslam Bilim Tarihi Araştırmaları Vakfı tarafından daha önce satın alınan 3 bin civarındaki kitap da kütüphaneye taşındı. Ayrıca İstanbul'da bulunan kitabevlerinden 6 bin civarında kitap satın alındı.

Kültür ve Turizm Bakanlığına bağlı kütüphane 27.000 eser bulunduruyor. Bu yayınların büyük çoğunluğunu kitaplar oluşturmakla birlikte, süreli yayınlara da ulaşmak mümkün. Hatırı sayılır sayıda yazma eseri bünyesinde barındıran bu kitap deryasında İngilizceden Fransızcaya, Arapçadan Farsçaya birçok dilde eser bulunuyor. Almanya'daki Arap-İslam Bilimleri Tarihi Enstitüsü tarafından yayınlanan tıpkıbasımlardan oluşmuş koleksiyon da kütüphanenin envanterinde. Bu tıpkıbasımlar; İslam matematik ve astronomisi 101 cilt, İslam coğrafyası 318 cilt, İslamda tabii bilimler 90 cilt, İslam felsefesi 120 cilt, İslam mimarisi 35 cilt, tarih yazımı yaklaşık 60 cilt, İslamda müzik bilimi 8 cilt, İslam tıbbı 95 cilt, İslam dünyasında nümizmatik 56 cilt, çeşitli Arapça eserlerinin bibliyografyaları 50 cilt, Arapça yazmaların tıpkıbasımları yaklaşık 150 cilt, yabancı seyahatnamelerde İslam dünyası 79 cilt olmak üzere toplamda 1300 ciltten oluşuyor.

Bir ihtisas kütüphanesi olarak katalog ve bibliyografya bölümü İslam bilim tarihi araştırmacıları için özel önem arz ediyor. Ansiklopedi ve sözlüklerle birlikte, matematik, astronomi, fizik, kimya, optik, mineroloji, botanik, tarım, zooloji, eczacılık, tıp, cerrahi, mekanik, askerî teknoloji, denizcilik, haritacılıkla ilgili bilim tarihi eserlerini barındırıyor.

FOTOĞRAF: EMRE DÖRTER

NESİN MATEMATİK KÖYÜ KÜTÜPHANESİ

FOTOĞRAF: NESINKOYLERI.ORG

İZMİR'İN Selçuk ilçesine bağlı Şirince köyüne 1 kilometre mesafede Kayser Dağının eteğinde yer alan Nesin Matematik Köyü, kuruluş amacı, faaliyetleri, organizasyonu ve kütüphanesiyle sıradışı bir kurum. Faaliyetlerini yazar Aziz Nesin tarafından kurulan Nesin Vakfının çatısı altında sürdürüyor.

Eğitim verdiği üniversite öğrencilerinin yetersizliğini gören Ali Nesin, evinde ve Nesin Vakfında dersler vermeye başlamış. Ayrıca yaz aylarında Türkiye'nin farklı yerlerinde yaz okulları düzenlemiş. Yaz okullarının çokça rağbet görmesi ve talebin artması Ali Nesin'i yeni arayışlara sokmuş.

Yaklaşık 38 dönüm arazi üzerine inşa edilen ve 2007 yılında açılan Nesin Matematik Köyü, başlangıçta sadece üniversite öğrencilerine hizmet vermiş. Ancak yoğun talepler neticesinde ilkokul, ortaokul, lise öğrencilerine de kapılarını açmış.

Matematik Köyü gençlere matematiği tanıtmayı ve sevdirmeyi amaçlıyor. Gönüllü eğitmenler tarafından verilen dersler, üniversite giriş sınavlarına ya da müfredata göre belirlenmiyor. Konular derslere giren eğitmenlerin ilgi alanlarına göre şekilleniyor ve gençler matematiksel araştırmaya heveslendiriliyor.

Köyün içinde öğrenciler için hazırlanmış 161 yatak kapasiteli 15 koğuş, eğitmenler ve çalışanlara hizmet veren 54 ev bulunmakta. Ayrıca 4 kapalı derslik, 2 amfi, 200 kişilik bir konferans salonu ve yemekhaneler mevcut. Yaz aylarında talebi karşılamak için ek olarak çadırlar kuruluyor. Köyde daimi çalışanların yanında Fransa, İspanya ve Meksika gibi yabancı ülkelerden gelen pek çok gönüllü de var.

Nesin Matematik Köyünde birkaç kütüphane var. Bunların en büyüğü mimarisi ile görenleri etkileyen Sevan Nişanyan Kütüphanesi. İki katlı olan yapı 400 metrekarelik bir alana sahip ve alt katında 250 kişilik bir konferans salonu mevcut. Matematik, felsefe ve sanat kitaplarından oluşan koleksiyonda 7 bin kitap mevcut. Bu açıdan Türkiye'nin tematik kütüphanelerinden biri olduğunu söyleyebiliriz. Mevcut koleksiyonun yakın bir zamanda 15 bine ulaşması hedefleniyor. Kütüphanenin inşaatına katkı yapanlardan biri Sezen Aksu. Köyü gezen sanatçı ortamdan çok etkilenmiş ve 2012 yılında vefat eden senarist Meral Okay'ın vasiyetini yerine getirmek amacıyla düzenlediği konserin gelirini buraya bağışlamış.

Köyde birkaç tane açık hava kütüphanesi, çalışma alanları ve okuma köşeleri olarak işlev gören inziva ortamları mevcut. Kütüphanedeki kitap listesine ve çevrimiçi kütüphaneye Nesin Matematik Köyünün web sayfasından ulaşmak mümkün. Köyde işlenen derslerin videoları da paylaşılıyor

Aslında köyün tamamı faaliyetlerini kütüphane mantığıyla sürdürüyor. Televizyon yok, yüksek sesli müzik dinlemek yasak. Her köşesinde birilerinin ders çalıştığı, kitap okuduğu bu ortamda insanların birbirini rahatsız etmemesine büyük özen gösteriliyor.

Uluslararası Matematik Birliğinin Leelavati Ödülü 2018 yılında Nesin Matematik Köyü projesi dolayısıyla Ali Nesin'e verildi.

İSTANBUL KİTAPLIĞI

FOTOĞRAF: EMRE DÖRTER

ÇELİK Gülersoy (1930-2003), öğrenciliği sırasında girdiği Türkiye Turing ve Otomobil Kurumunda (TTOK) önce hukuk müşaviri, ardından genel müdür oldu. Özellikle İstanbul'da birçok tarihî yapının onarılarak günümüze kazandırılmasını sağladı. İstanbul üzerine pek çok yazı ve belgesel metni kaleme aldı. Kitapları TTOK Yayınları arasında çıktı.

Sultanahmet'te Topkapı Sarayı surları ile Ayasofya Camii arasında olan ve girişinde 1800 yılına ait çeşme bulunan Soğukçeşme sokağında sura bitişik, enkaz halinde veya betonlaşmış 12 tarihi ev ve bir Roma sarnıcı Çelik Gülersoy/TTOK tarafından restore edildi. Evler 1986'da butik otel olarak hizmete açıldı.

Evlerden biri kütüphane olarak tasarlandı ve Gülersoy değerli koleksiyonunu buraya armağan etti. 1990'da açılan İstanbul Kitaplığı, Çelik Gülersoy Vakfına aittir.

En eski eserin 1541 tarihli olduğu kitaplıkta İstanbul'un Bizans, Osmanlı ve Cumhuriyet dönemlerine ait çeşitli dillerde, 500'ü nadir olmak üzere her dilde 14 binden fazla eser bulunmaktadır.

KAYNAKÇA

¶ Nuriye Özlem Çuhadar, "İstanbul'a Adanmış Bir Hayat: Çelik Gülersoy", *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi,* 2010, Cilt 8, Sayı: 16, s. 711-723.

Soğukçeşme sokağı

VİTALİ HAKKO KREATİF ENDÜSTRİLER KÜTÜPHANESİ

BEGÜM BAŞOĞLU ÖNER

FOTOĞRAF: VAKKOESMOD.COM

CAM tavanından güneş ışığının usulca süzüldüğü, ahşap rafların arasında binlerce kitabın büyülü dünyalar vaadettiği; Christian Dior'un hayallerine, Claude Monet'nin korkularına, Federico Fellini'nin rüyalarına tanıklık edecek kadar samimi, sanatın bütün alanlarında ilham verici yolculuklara çıkacağınız bir kütüphane.

2007 yılında böyle bir kütüphane hayali kurmuştuk. Türkiye'nin köklü markası Vakko'nun kurucusu Vitali Hakko'nun vefatının ardından, sanata, kitaplara ve eğitime olan tutkusunu simgeleyecek, ismini kuşaklar boyunca yaşatacak, binlercesinin hayatına dokunacak bir kütüphane hayali. Davetlileri, başta sanatın her alanında eğitim alan öğrenciler olmak üzere eğitmenler, sanatçılar, araştırmacılar ve bütün meraklılar olacak, sanat dolu bir araştırma deneyimi sunacaktı. Ve Cem Hakko'nun önderliğinde yola çıktık.

Şanslıydık, ona yuva olacak bina, geçmiş projeleri arasında Guggenheim Las Vegas ve Seattle Public Library bulunan New York tabanlı mimari ofis REX'in elinden çıkmıştı: Vakko Moda Merkezi. Nakkaştepe sırtlarındaki bu özel bina ilerleyen yıllarda İstanbul'un en dikkat çekici modern mimari eserlerinden biri olarak kabul edilecek, *Wallpaper* dergisi tarafından verilen "Dünyanın En İyi Çalışma Alanı" ödülü dahil olmak üzere birçok ulusal ve uluslararası ödüle layık görülecekti.

Her şeyden önce bir moda markası olan Vakko'nun ışığında, bu alana dair basılmış en değerli kitaplar çıkış noktamız oldu. Modanın beslendiği ve aynı zamanda beslediği resim, heykel, fotoğraf, mimari ve sinema gibi diğer alanları da dahil ederek kapsamlı bir "kreatif endüstriler" kütüphanesi kurmaya başladık. İlk adım olarak İngiltere, Amerika, Fransa, Almanya ve daha birçok ülkenin sanat alanında önemli eserlerini basan yayınevlerinin kapısını çaldık. Ardından "ilk baskı" meraklılarının, tozlu yazışmaları gün ışığına çıkaranların izini sürdük. Sonra özel edisyonları, sınırlı sayıda basılmış birçok kitabı koleksiyonumuza dahil ettik. Kitaplar çoğaldıkça, içlerindeki satırlardan, resimlerden, eskizlerden ortaya çıkan bağlantılar da çoğaldı. Böylece birbiri peşisıra 10 binin üstünde kitap raflardaki yerini aldı. Vitali Hakko Kreatif Endüstriler Kütüphanesi 2012 yılında açıldı. Bugün ilk günkü heyecanla koleksiyonumuzu zenginleştirmeye devam ediyoruz.

Binaya adımınızı atarken Bedri Rahmi Eyüboğlu'nun 1969 yılında Merter'de bulunan Vakko Fabrikası için ürettiği duvar çitiyle karşılaşıyor, içerilere ilerledikçe Jale Yılmabaşar, Burhan Doğançay, Ferruh Başağa gibi çağdaş Türk sanatçılarının eserleriyle göz göze geliyor ve cam kapıların ardında sizi bekleyen kütüphaneye ulaşıyorsunuz. Nevzat Yüzbaşıoğlu'nun sanki kütüphaneye konacağını bilirmiş gibi isimlendirdiği "Sessiz Devinim" adlı sgraffito panosu sizi karşılıyor. Artık sessiz bir devinim içinde saati unutarak rafların arasında kaybolmaya hazırsınız.

**

Kütüphanemizde bugüne kadar binlerce kişi araştırma yaptı. Ayrıca dünyaca ünlü birçok misafiri ağırladık. Bir gün tasarımcı Haider Ackermann moda tasarımı öğrencileriyle atölye çalışması gerçekleştirdi, bir gün moda editörü Carine Roitfeld kitabını imzaladı, bir başka gün ünlü fotoğrafçı Peter Beard mavi mürekkebe buladığı elleriyle adeta kendi kitabını sanat eserine dönüştürdü.

Yenilikçi fikirlerin farklı disiplinler ve alanların kesiştiği noktalardan çıktığına inanarak, ziyaretçilerin bilgi edinmeleri ve doğru bağlantıları kurmaları için, Centre Pompidou Kütüphanesi direktörü Michel Melot'nun tanımıyla, entelektüel ilişkiler inşa eden mimarlar olmaya gayret gösterdik. Bu sayede bir mimarın moda kitapları arasında kaybolduğunu, bir fotoğraf öğrencisinin aradığı ilhamı heykel kitaplarında bulduğunu gördük.

Yıllar önce çizmeyi bırakmış birinin bu kütüphaneden aldığı destekle yeniden çizmeye başladığına, ülkede yalnızca bu kütüphanede bulunan bir kitap sayesinde bir tezin tamamlandığına, birçok kişinin, hiç hesap etmediği biçimde, gizli kalmış tutkularını gün ışığına çıkarmış olarak kütüphaneden ayrıldığına, kaç öğrencinin "bu kütüphane hayatımızı değiştirdi" dediğine tanıklık ettik. "Başardık" diyebilir miyiz?

Vitali Hakko Kreatif Endüstriler Kütüphanesine ismini veren Vitali Hakko'yla birlikte çalışma fırsatı bulmuş bir kitapsever ve kütüphanenin kurucu küratörü olarak, bu mekanın her zaman ilham verici, besleyici ve yaratıcı olmasını, kapıdan giren hiç kimsenin aynı çıkmamasını dilerim.

KAZLIÇEŞME SANAT KÜTÜPHANESİ

FOTOĞRAF: İSMAİL KÜÇÜK

İSTANBUL'UN yeni kültür sanat merkezlerinden Kazlıçeşme Sanat'ın bir bileşeni olarak açılan Sanat Kütüphanesi, ihtisas kütüphanesi niteliğiyle Türkiye'de sayısı çok olmayan örneklerden biri.

Kütüphanenin bulunduğu Kazlıçeşme Sanat binasının geçmişiyle ilgili en eski kayıt 1828 tarihli. Arkasında denize doğru inen geniş bir üzüm bağı bulunan konak Askerî Hastane olmuş, 1847'de civardaki askerî fabrikaların müdürü İbrahim Halil Paşa (Tophane Müşiri) tarafından 75 yataklı olarak, 1893'de II. Abdülhamid tarafından 150 yataklı olarak yeniden inşa edilmiş. Girişteki kitabede ebced hesabıyla 1311 (1893) tarihi görülüyor. İstanbul'un İngiliz işgali altında kaldığı yıllarda faaliyeti durmuş, 1935'te yeniden açılmış, 1956'ya kadar hastane fonksiyonunu sürdürmüş. Daha sonra İstanbul Üniversitesinde okuyan subay çocukları için yurt, askerlik şubesi ve tanzim satış yeri olarak kullanılmış.

Bina 1984'ten sonra 30 yıl Zeytinburnu Belediye Başkanlığı olarak hizmet verdi. Ardından üç yıl süren bir restorasyon geçirdi ve kültür merkezi olarak açıldı. 2019 sonunda Kazlıçeşme Sanat adını aldı.

Restorasyon sırasında bina zemininde Geç Roma– Erken Bizans dönemine ait mozaik bulundu, korumaya alındı ve sergilenmeye başlandı. Kazı daha sonra bina dışına genişletildi, mozaiğin devamı bulundu ve alan bir Mozaik Müzesi olmak üzere hazırlandı.

Binanın zemin katında Sanat Galerisi, orta katında Belediye Meclisi toplantı salonu ve makam odası, üst katında Sanat Kütüphanesi bulunuyor. Ek binada ise Sanat Eserleri Konservasyon Merkezi ve Geleneksel Kâğıt Üretim Atölyesi var.

Dekorasyonu bir sanat kütüphanesine yakışacak biçimde tasarlanan Sanat Kütüphanesi, resim, grafik, fotoğraf, heykel, mimarlık, tasarım, tekstil, moda, sinema, tiyatro, müzik konularında 10 bin kadar Türkçe ve yabancı dilde kitap barındırıyor. Periyodik yayın yelpazesi de geniş.

Kütüphane akademisyenlere, yazarlara ve sanatçılara hizmet veriyor. Mevcut bilgisayarlarla veya kişisel bilgisayarla ilgili alanlarda dijital kaynaklara ve veritabanlarına ulaşmak kolay. Kitap ödünç verilmiyor ancak fotokopi hizmeti var.

Kütüphanede bir program çerçevesinde özel gösterimler, söyleşiler ve mini konserler düzenleniyor. Ziyaretçilere ilham vermek üzere salonun merkezine yerleşen piyano, içinde saklı duran sesleri açığa çıkaracak hünerli elleri bekler durumda. Yanındaki küre ise sanatın evrenselliğini sembolize ediyor.

Kütüphanede çay kahve içmek isteyenler için gerekli donanım var. Marmara denizine bakan teras ise Sanat Kütüphanesinin bir ayrıcalığı. Burada kitap okumak, çalışmak ayrı bir zevk. Üyelik sistemi olan kütüphane hergün 10.00 ile 22.00 arasında açık.

SİVRİCE DENİZ FENERİ KÜTÜPHANESİ

ASSOS'DAN Babakale'ye doğru giderken 10 km kadar sonra Bektaş köyüne, köyün içinden 3 km sahile doğru inince de Sivrice koyuna varılır. Koyda kırmızı renkli demir kule radarın ardında yapım yılı 1863 olan deniz feneri vardır.

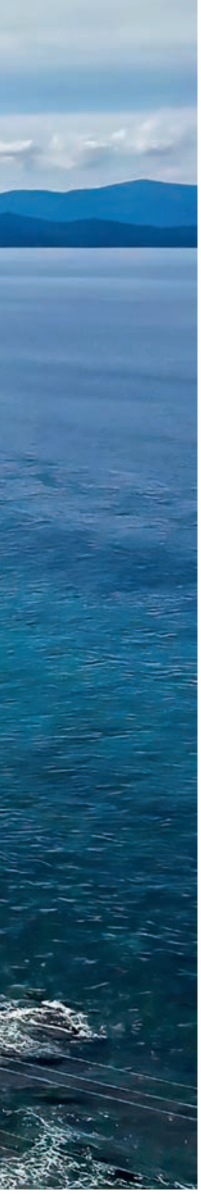
Sivrice Deniz Feneri, Kıyı Emniyeti Genel Müdürlüğü tarafından 2008 yılında açık artırma yoluyla 10 yıllığına kiraya verilir ve 1996-2002 yılları arasında üç dönem İstanbul Barosu başkanlığı yapan Yücel Sayman ve eşi Hacer Sayman tarafından kiralanır.

Sayman çiftinin asıl amacı deniz fenerinin ilgisiz bir turistik işletmeye dönüşmesini engellemek, feneri korumaktır. Mekanı nasıl değerlendireceklerini düşünürken akıllarına, 1990'lı yıllarda henüz yaygın turizme açılmayan ve yakınlarda yerleşim yeri bulunmayan Sivrice koyunda yürürlerken Fransız arkadaşlarının söylediği söz gelir: "Bu fenerde bir kütüphane ne hoş olurdu." Fener lojmanının küçük odasını yaşama alanı olarak düzenlemeye, büyük odasında ise bir kütüphane kurmaya karar verirler. Dünyanın her tarafında, her denizde, her gölde, her nehirdeki deniz fenerleriyle ilgili, her dilde yayınlanmış eserlerin toplandığı bu kütüphane —bildikleri kadarıyla— dünyada bir ilk olacaktır.

Sayman çifti önce feneri orijinal haline, 'kimliğine' geri döndürmeye çalışırlar. Fenerin bekçileri tarafından kullanılan mekanları aylar süren çalışmayla restore ederler. Avluyu ve bahçeyi örten betonları söker, yerine toprak döker, ağaçlandırıp yeşillendirirler.

Restorasyon sonrası gittikleri New York'ta sokağa çıkınca ilk işleri, şehrin en büyük kitapçı dükkanlarından birine girip deniz fenerleri ile ilgili kitapları keşfe koyulmak olur. Buldukları her kitapla heyecan duyarlar. Sivrice Deniz Feneri Kütüphanesinin raflarına dizilecek ilk kitaplar böylece temin edildikten sonra heyecanlarını onları destekleyenlere aşılarlar. Bir seferberlik başlar; yurt içinden ve yurt dışından arkadaşları girdikleri kitapçılarda hangi dilde yazılmış olursa olsun deniz fenerlerine ilişkin kitapları sorarlar. Onların armağan ettiği kitaplar da kütüphanenin raflarında yerini alır.

Dünyanın bilinen ilk deniz fenerinden bu yana inşa edilen fener modellerini, inşa süreçlerini ve teknik bilgileri aktaran, her deniz feneri hakkında bilgiler veren, en ilginçlerini tanıtan, mimarlık ve sanat tarihi açısından inceleyen kitaplar, deniz fenerlerine ilişkin şiir ve öykü antolojileri, deniz

Deniz feneri kitaplarında ilginç bilgiler bulunmaktadır. Mesela Fransa'da aylarca karaya çıkmayan deniz feneri bekçilerine deniz araçlarıyla su, yiyecek, içecek, sağlık kitapları, edebiyat kitapları ulaştırılmaktadır. Deniz feneri bekçilerinin yalnız ve zorlu hayatlarını öyküleştirdikleri eserlerinde bu seyyar kitaplık hizmetinin payı vardır. Deniz fenerleri denizcilere yol göstermek, fırtınalı ya da sisli günlerde gemilerin kayalara çarpmasını, parçalanmasını önlemek amacıyla tasarlanmasına karşın kötü amaçlarla da kullanılmıştır. Mesela, bir deniz fenerinin etrafında kurulan kasabanın halkı korsanlardan, hırsızlık çetesi üyelerinden oluşmakta, deniz fenerinin çalışmasını fırtınalı ya da sisli günlerde geçen gemileri kayalara yöneltecek biçimde ayarlamakta, sonra izleri ortadan kaldırmakta, batan geminin içindeki yükleri paylaşmaktadır. Polis bu örgütlü yapıyı uzun bir süre ortaya çıkaramaz, çünkü koca bir kasaba halkının çete üyelerinden oluşabileceği hiçbirinin aklına gelmez.

FOTOĞRAF: OĞUZ BÜKTEL

fenerlerinde yaşanan aşkların, cinayetlerin, yağmaların, ganimet peşindeki çetelerin, korsanların gerçek ya da kurgu serüvenlerini anlatan, fener bekçilerinin kendi kalemlerinden anılarını canlandıran romanlar, bilim kurgular, çocuklara seslenen resimli öyküler, konusu deniz feneriyle ilgisi olmasa bile kapağında deniz feneri olan kitaplar, deniz feneri takvimleri, yap-bozları, deniz feneri temalı pullar, kartpostallar, fotoğraflar, magnetler, suluboya veya akrilik resimler, gravürler, reprodüksiyonlar, irili ufaklı deniz feneri oyuncakları, objeleri, yerleştirmeleri, heykelleri, bibloları, deniz feneriyle ilgili sinema filmleri, belgeseller, afişler, arşiv çalışmalarının bulunduğu CD ve DVD'ler zaman içinde kütüphanedeki yerlerini alırlar. Seramik 'Bizim Fener' kopyaları üretilir. Komşu köylerden Söğütlü'de yazlığı olan bir ressamın deniz feneri temalı yağlıboya tabloları fenerde sergilenir.

Kütüphane girişiminden heyecan duyanların yazdıklarını, çektikleri fotoğrafları ve çizdikleri desenleri içeren 'Bizim Fener' kitabı yayınlanır. Londra King's College'den bir grup akademisyen Fenere konuk olur, bir hafta süren çalıştay yaparlar ve ülkelerine döndükten sonra Fenere ithaf ettikleri özel baskı bir kitabı armağan olarak gönderirler. Mimar Sinan Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi öğretim üyesi Gevher Gökçe Acar'ın 'Deniz Feneri İmgesinin Batı Resmindeki İzleri' başlıklı, tanınmış ressamların deniz feneri konulu eserleri üzerine bir araştırması kitaplaştırılır. Günışığı Kitaplığı yazar ve çizerlerinin de katkısıyla 'Fenerden Taşınan Işık' adlı çocuk kitabı çıkar. Fenerde toplantılar düzenlenir. Beş yıl ardarda yapılan ve üçer gün süren BioHukuk toplantılarının tebliğleri, tartışmaları kitaplaştırılır. On yıl boyunca her yıl üç gün 'dost buluşmaları' gerçekleştirilir.

Sayın Yücel Sayman'a katkıları için teşekkür ederiz.

FOTOĞRAF: KEK

KADIN ESERLERİ KÜTÜPHANESİ

KADIN Eserleri Kütüphanesi ve Bilgi Merkezi Vakfı bünyesinde yer alan kütüphane, 14 Nisan 1990'da Fener semtindeki tarihi binada hizmete açılmıştır. Kadın tarihine ışık tutan koleksiyonuyla kütüphane, vakfın kuruluş amaçları arasında yer alıyor. Bu gaye vakıf senedinde şu şekilde dile getirilmiş: "Kadınların geçmişini iyi tanımak, bu bilgileri araştırmacılara derli toplu bir şekilde sunmak ve bugünün yazılı belgelerini gelecek nesiller için saklamak." Kuruluşuna Jale Baysal, Aslı Davaz, Şirin Tekeli, Füsun Ertuğ ve Füsun Akatlı'nın öncülük ettiği vakfın birçok bağışçısı da mevcut.

Türkiye'de kadınlar üzerine odaklanan ilk ve tek kütüphane olan Kadın Eserleri Kütüphanesi, Ulusal Mimarlık Ödülleri Yapı Dalı "Koruma-Yaşatma" Başarı Ödülü'nü kazanan bir binada hizmet veriyor. Osmanlı'dan günümüze kadınlara ait ya da kadınlarla ilgili eserleri, belgeleri bir araya toplamaya çalışan kütüphane binası ayrıca kadın konulu birçok etkinliğe de ev sahipliği yapıyor. Geçmiş belgeleri toplamanın yanısıra kütüphane, kadınlarla ilgili mevcut kurumlardaki belgeleri tespit ederek, yine aynı bilinç ve titizlikle arşivliyor.

Kadınların iş hayatı, günlük ve özel yaşamıyla ilgili kaynakları bir arada tutan kütüphanenin arşivi oldukça zengin. Bu çeşitliliğin içinde kaynakçalar, günceler, kadınlara ait kişisel arşivler, aile evrakı ve aile arşivleri, mektuplar, kadın örgütleri ve kampanyalarının kayıtları, sanat eserleri, özgeçmişler, biyografiler, slaytlar, filmler, videobantları, çizimler, afişler, efemera, sözlü tarih kayıtları ve transkripsiyonlar mevcut. Ayrıca Kadın Eserleri Kütüphanesi, Türkiye'de efemera koleksiyonu olan tek kütüphanedir.

Kütüphanenin envanterinde kadın konusunda 13 binden fazla kitap bulunuyor. Süreli Yayın Koleksiyonu'nda 400'ün üzerinde kadın dergisi mevcut. 580 tez ve 6865 makale bulunan Tezler ve Makaleler Koleksiyonu ihtisas çalışmaları için oldukça değerli. Bunların dışında kütüphanede Gazete Kupür, Görsel-İşitsel, Kadın Sanatçılar, Sanat Eserleri, Kadın Örgütleri ve Örgütlenmeleri, Kadın Yazarlar, Nadir Eserler Koleksiyonları olmak üzere toplamda 12 koleksiyon daha mevcut.

Kurumun özel arşivleri de bulunuyor. Bu arşivlerde kadın hareketine ve örgütlenmesine ilişkin bültenler, efemera, kitaplar, süreli yayınlar, e-posta çıktıları, toplantı notları, mesleki yazışmalar, plaketler, kadın konulu araştırmalar, roman ve senaryo taslakları, gazete ve dergilerde çıkan yazılar, mektuplar, fotoğraflar, günceler yer alıyor. Bu zengin koleksiyonlar bizzat şahıslarla eğer vefat ettiyse yakınlarıyla iletişime geçilerek kütüphane arşivine dahil edilmiş. Kütüphanenin katalog çalışmaları ise devam etmektedir.

EDEBİYAT MÜZE KÜTÜPHANELERİ

İSTANBUL

Ahmet Hamdi Tanpınar Edebiyat Müze Kütüphanesi

Gülhane parkının içinde bir 17. yüzyıl Osmanlı yapısı olan Alay Köşkündeki kütüphane, İstanbul'da yaşamış yazarların oluşturduğu Türk edebiyatı kitapları ile şehir kitaplarından oluşan bir koleksiyona sahip. Müze kütüphanede 33 ayrı yazarın 100'ü aşkın ayrı eşyası-belgesi ile birlikte 60 farklı kurumun verdiği 700'ü aşkın ödüllü kitap bulunuyor. Üç katlı köşkün duvarlarında Ahmet Hamdi Tanpınar ve bazı yazarların el yazılarından oluşan notlar sergileniyor. Üst katta Nedîm (1681-1730), Yahya Kemal Beyatlı gibi Türk edebiyatının şahika isimlerine ait büstler ve İstanbullu 50 yazarın hayatı ve eserleri yer alıyor. Kütüphane hizmeti yanında mesai saatlerine bağlı kalınmaksızın edebiyat, sanat, kültür, tarih, felsefe, müzik, resim gibi konularda söyleşi, toplantı, sanatsal faaliyetler için ortam sunuyor.

DİYARBAKIR

Ahmet Arif Edebiyat Müze Kütüphanesi

Kütüphane Diyarbakır'ın Sur ilçesinde 6 odalı, avlulu, şehrin en güzel sivil mimarî örneklerinden biri olan 120 yıllık bir konakta faaliyet gösteriyor. Kapısının açıldığı geniş avluda Diyarbakır'ın ünlü şairlerinden Ahmet Arif'in büyük portresi, onun yanındaki panoda ise Anadolu şiiri yer alıyor. Şairin diğer dizelerinden örnekler ile bölgede yetişmiş başka edebiyatçıların fotoğrafları duvarları süslüyor. Kütüphanenin bir diğer odasında şairin gözlüğü, daktilosu ve el yazısı şiir müsveddeleri gibi kişisel eşyası bulunuyor. Yaklaşık 2500 kitaplık koleksiyonda Diyarbakırlı yazarların ve çevredeki onbir ilin yetiştirdiği edebiyatçıların eserleri var. Diyarbakır'la ilgili kitaplar, bölgenin yerel özeliklerine uygun olarak Türkçe, Kürtçe, Ermenice, Arapça vb. dillerde kitaplar ve süreli yayınlar bölümü de mevcut.

ADANA

Karacaoğlan Edebiyat Müze Kütüphanesi

Adana'nın Seyhan ilçesinde tarihî Dişçi Ethem Konağının restore edilmesi ve 17. yüzyıl güçlü halk ozanlarımızdan olan Karacaoğlan'ın adına ithaf edilmesiyle açılan kütüphanede, Adana ve yakın bölgede doğmuş ve yaşamış yazarların fotoğrafları, yazma eserleri, tıpkı basımları ve objeleri bulunuyor. Bu ihtisas kütüphanesinde Karacaoğlan'la ilgili yazılmış kitaplar, Orhan Kemal, Yılmaz Güney gibi sanatçı ve yazarlara ait kitaplar, Yaşar Kemal ve Muzaffer İzgü'ye ait daktilo, gözlük, saat gibi objeler de yer alıyor. Hattat Etem Çalışkan'ın yazdığı Karacaoğlan şiirlerinin yer aldığı tablolar kütüphaneyi süslüyor. Kütüphane yaklaşık 5000 materyalin bir araya getirilmesinden oluşuyor. Bölgenin edebiyat hafızasını canlandırmayı ve korumayı amaçlayan kütüphanede birçok kültürel faaliyet de yapılıyor.

TRABZON

Muhibbi Edebiyat Müze Kütüphanesi

Ortahisar ilçesi Kanuni parkındaki tarihî bir Trabzon evi, bu şehirde doğan ve şiirlerinde 'Muhibbi' mahlasını kullanan Kanuni Sultan Süleyman adına müze kütüphanesi olarak kuruldu. Cumhuriyet öncesi ve sonrası Trabzonlu yazarların eserlerinin yer aldığı kütüphanede, ayrıca Artvin, Gümüşhane, Rize, Giresun, Ordu ve Bayburt'ta doğmuş ya da yaşamış sanatçıların eserleri ve eşyası bulunuyor. Kütüphanede Türk ve dünya edebiyatına ait yaklaşık 14 bin kitap var. Karadeniz bölgesine dair üretilmiş edebî eserlere de yer verilen kütüphanede, ağırlıklı olarak öğrencilere yönelik çeşitli kültürel faaliyetler gerçekleştiriliyor.

ANKARA

Mehmet Akif Ersoy Edebiyat Müze Kütüphanesi

Çoğunlukla millî şairimiz Mehmet Akif Ersoy'un eserleri ve hakkında yazılmış olan eserleri bulunduran bu ihtisas kütüphanesi, aynı zamanda şaire ait fotoğraf, objeler ve şahsî eşyanın sergilendiği özel bir bölüme sahip. Giriş katında yazarları ya da çevirmenleri tarafından imzalanmış kitaplar ve edebiyat ödülü almış kitaplar ile süreli yayınlar; ikinci katta ise Ankara şehir kitapları, kuramsal kitaplar, dilbilgisi konulu kitaplar ile roman, hikaye, deneme, hatıra, şiir türünde kitaplar bulunuyor.

ERZURUM

Erzurumlu Emrah Edebiyat Müze Kütüphanesi

19. yüzyıl saz şairlerimizden Erzurumlu Emrah'ın adına yapılan kütüphane, Yakutiye ilçesinde bulunan tarihî asker hamamının restore edilmesiyle vücut buldu. Kütüphanede Erzurum'la ilgili çeşitli materyal yer alıyor. Erzurumlu İbrahim Hakkı ve Nef'i'nin eserleri yanında çok sayıda yazma eserin tıpkıbasımlarının da bulunduğu bu ihtisas kütüphanesi, bine yakın yazarın edebiyatla ilgili yaklaşık 5 bin kitabını ve kitap dışı materyali barındırıyor.

KÜTAHYA

Evliya Çelebi Edebiyat Müze Kütüphanesi

Tarihî Yüksek Kahve binası restore edilerek Kütahyalı seyyah Evliya Çelebi adına müze kütüphanesine dönüştürüldü. Kütüphanede, edebiyat araştırmaları, şiir, biyografi, Kur'an, elyazması eserler ile Evliya Çelebi'nin *Seyahatname*'si ve hayatını anlatan eserler var. Kütüphanede 5000 kitap ile edebiyat ve sanat konulu 83 süreli yayın bulunuyor. Mesai saatlerine bağlı kalınmaksızın edebiyat, sanat, kültür, tarih, felsefe gibi konularda söyleşi, toplantı ve kültürel faaliyetler düzenleniyor.

Revnakoğlu arşivinde

TEKKE KÜTÜPHANELERİ

MUSTAFA KOÇ

Cemalettin Server Revnakoğlu.

YENİ hayattan önce İstanbul'un tekkeleri zengin kitap koleksiyonlarına, kütüphanelere sahipti. Bilhassa meşihat postuna oturan ilmiyeden şeyhlerle tekkelerin kütüphaneleri şekillenir, irfan ve ilim noktainazarından müktesebatı olan şeyhlerin vücutlarıyla eserler nitelik ve nicelik cihetinden zenginleşirdi. Banisi saraylı ya da devlet ricali olanlar ile tesis tarihi erken zamana dayanan tekkeler kütüphane hususunda daha imtiyazlıydılar. Edebi zevki olan münevver şeyhlerin postnişini olduğu tekkeler bilhassa mesnevilerle, divanlarla doluydu. Şüphesiz bu metinlerin bir kısmı hattat olan tekke mensupları tarafından istinsah edilmiş yazmalardan müteşekkildi. Diğer tarikatlara taarruz etmeden diyebiliriz ki bilhassa Mevleviler "ikra" ve "bişnev" sırrını tekkeler tarihinde erken duymuşlardı. Bugün birçoğu Süleymaniye Kütüphanesine devredilmiş kitaplarıyla şehrin dini ve mistik mekânları olan tekkeler içinde mevlevihaneler dışında diğer tariklerden Aziz Mahmud Hüdai, Murad Molla, Düğümlü Baba, Hekimoğlu Ali Paşa da koleksiyonları cihetinden isimleri sık duyulanlardı.

Bir süredir neşri için metinleri üzerinde yoğunlaştığımız Cemalettin Server Revnakoğlu Arşivi, İstanbul'un birçok cephesi gibi tekke kütüphaneleri için de zengin bir kaynaktır. Revnakoğlu, 1909-1968 yılları arası hayat sürmüş, İstanbul'un bilhassa dini-manevi hayat cephesini -Osmanlı Devleti'nin son yarım yüzyılı ile Cumhuriyet'in ilk yüzyılı ile- mekan mekan, şahıs şahıs, taş taş, satır satır ele alan müstesna şahsiyetin adıdır. Dersaadet'in 400'ü aşkın tekkesine girmiş ve her bir tekkenin âhir şeyhlerini görmüş, terekelerini zabtetmiş ve bunları emsalsiz şahsî üslubuyla birçoğu neşir kisvesine bürünmeyen dosyalarına dercetmiştir. Metinlerinde diğer akranlarından farklı olarak büsbütün İstanbul'un iç tarihi işlenmiştir.

KÜÇÜK EFENDİ TEKKESİ VE KÜTÜPHANESİ

Sadece kütüphanesini ilk haliyle muhafaza eden Küçük Efendi Tekkesi orijinal bir iç peyzaja malik olan tevhidhanesini 1956'da çıkan yangında büsbütün muhafaza edemedi ancak bu felaketten geriye kalanlar şimdi bütün sadeliğine rağmen ilk vaziyetinin zevkini ve şöhretini takdire imkân verir. Bu itibarla tekkeler devrinde Küçük Efendi Kütüphanesine dahil olacakların içinden geçtiği cami-tevhidhane, ruhani bir hazırlık temin edecek kabiliyetteydi, kütüphaneye kapı tevhidhaneden açılır. Revnakoğlu kütüphanesiyle beraber zarif bir terkip olan mabedin mazisini şöyle anlatır (74:7,8,12):

"Biraz loş olmakla beraber kafes gibi zarif, şirin, dilber bir tevhidhanesi vardı. Tavanı göz alacak derecede büyütülmüş Sünbüli tacı şeklindeydi. Uçları birbirine kavuşan ince çıtalar, tacın terklerini gösteriyordu. Mihrabın içi küçücük dolap kapısı gibi iki çift kanatçıkla açılırdı. Burası tekkede postnişin olan şeyh efendiye mahsustu; Hazret-i Pir'in Ayasofya'da tefsir dersinden dönüşünü temsilen yaptırılmıştı, bundan dolayı tevhidhanede pîş-kadem efendi tarafından devran idare olunurken şeyh efendi dışarıdan mihraptaki bu küçücük kapıyı kendisi açarak içeriye girer, boyun kesip niyaz ettikten sonra ayak vurmasıyla devranı hafifletir ve hiç ara vermeden bir ikinci vuruşuyla devranın bundan sonraki diğer faslını açardı. Dergâhların seddinden sonra ayin icra edilmediği için bu küçük kapının üstüne siyah bir örtü çekilmiş ve artık mihrap açılmaz olmuştu.

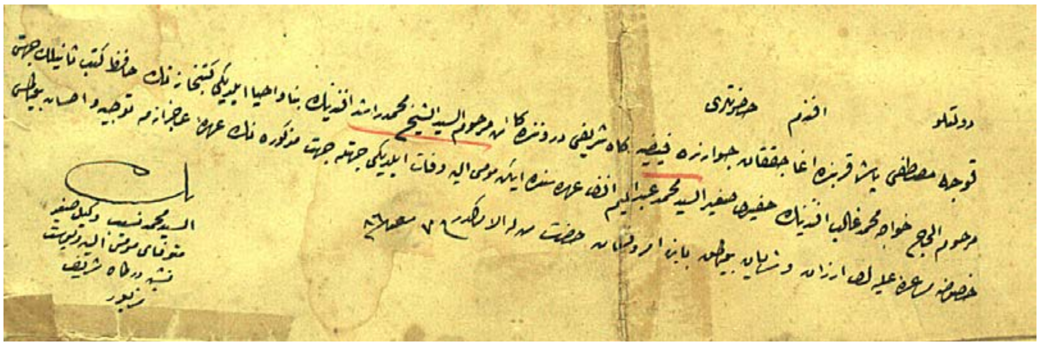
Mihraba varmadan üç metre kadar önünde bir basamakla çıkılan set üzerinde bir kısmı yaldızlı ve karşılıklı iki küçük minber, camiye girenlerin gözünü alırdı. Küçücük asma bir köşke benzeyen bu minberlerin önüne kabartma çiçekli, yaldızlı iki kürsü konulmuştu. Bunların arkasında iki küçük mihrap, daha arkada yan yana iki küçük çilehane vardı, bundan dolayı tekkeye "Üç Mihraplı" da derlerdi. Çilehanelere önündeki iki küçük maksureden girilirdi. Caminin içinde yaptırılmış büyük kütüphaneye hünkâr mahfilinin merdiveni altındaki kapıdan geçilirdi.

Dışarıdan iki kapısı, bu iki kapının arasında süslü ve sanatlı bir çeşmesi varsa da Kırkçeşme sularının kesildiği tarihten beri akmamaktadır; H. 1241 yılında yaptırılmıştır. Sonradan Hekimoğlu Ali Paşa Kütüphanesine, oradan da Fatih Ali Emiri Kütüphanesine kaldırılmış olan bu kütüphane caminin içinde uzunlamasına üç buçuk metre yer kaplıyordu, genişliği iki metre idi. Dış kapıların üstünde uzunca yumurta çerçeve içinde güzel bir sülüsle istiflenmiş "Feyzüddîn" yazısı tekkenin banisinin ismini vermektedir."

1956 yılında Kasım ayında bir gece birden bire yanıp kül olan tekkeden zarar görmeden kurtarılan kütüphanenin yazmaları daha önce buradan Hekimoğlu Ali Paşa Kütüphanesine, oradan da Ali Emirî Kütüphanesine kaldırılmıştı.

Banisi Mehmed Reşid (Abdürreşid) Efendinin ismiyle "Reşid Efendi" ve "Feyziye Kütüphanesi" isimleriyle de anılmış olan Küçük Efendi Kütüphanesi bünyesinde kitap olmamakla beraber hâlen zaman zaman ders yapılan oda olarak kullanılmaktadır. Kütüphanenin kapısı önünde kütüphanenin banisi ve tekkenin ilk şeyhi olan Küçük Efendinin, diğer adıyla Mehmed Abdürreşid Efendinin mezarı yer alır: "Hüve'l-Hallâku'l-Bâkî – Eizze-i kirâmdan es-Seyyid el-Hâc Feyzullah Efendizâde

Küçük Efendi Tekkesinin üçüncü şeyhi Hacı Mehmed Nesib Efendinin kütüphane hâfız-ı kütüb-i sânîliği için yaptığı müracaat belgesi.

eş-Şeyh Mehmed Abdürreşîd Efendinin merkad-i şerîfleridir, 7 Recep 1274 (21 Şubat 1858)"

Aşağıdaki vesika (74:116) bu tekkenin üçüncü şeyhi Hacı Mehmed Nesib Efendi (Hacı Ekşizâde) tarafından 12 Kasım 1869'da bu kütüphanenin hâfız-ı kütüb-i sânîliğinin uhdesine tevcihi için yaptığı müracaatın Revnakoğlu dosyasındaki kaydıdır:

YEDİKULE UŞŞAKİ TEKKESİ VE KÜTÜPHANESİ

Yedikule'de İmrahor Caddesi üzerinde kale kapısına yakın tarafta kapıya doğru sağ köşenin başındadır. Bugün birçok müştemilatından artakalan sade cami – tevhidhane kısmıdır.

Başlangıçta Evkaf Nazırı Halid Bey'in yaptırdığı bir mescitken bir müddet sonra yanmasıyla bu sefer nazırın kızı tarafından 1297'de yeniden bu yapı meydana getirilmişti. Halid Bey, mescidin karşısında refikası Vahide Hanım'a ait 42 odalı büyük konağını tekkeye bırakmış, bu konak tekkenin selamlığı olarak kullanılmıştı. Fakat kısa bir zaman sonra, aynı yılın içinde 13 Ocak 1885'teki büyük İmrahor yangınında bu da yanınca tekkenin ilk şeyhi Emin Baba, kendi gayreti ve ihvanın yardımıyla konağın arsası üzerine bir zaviye uyandırdı.

Tekke binası bahçe içindeydi, caddeye bakan cümle kapısı 92 numarayı almıştı. Bu kapıdan içeri girince hemen sağda kütüphane, soldaysa su haznesi vardı. Dışarıda cümle kapısı yanındaki kıymettar çeşmenin suyu bu hazneden veriliyordu. Kütüphanenin çoğu yazma olan kitapları beş yüzü buluyordu. Dergahların sırlanmasından sonra bunlar Süleymaniye Kütüphanesine kaldırıldı. İçeride kütüphanenin yanına yine Halid Efendi vakfından bir mektep yaptırılmıştı.

Tevhidhane, bahçenin sol tarafındaydı, etrafı dedegan hücreleri ile çevrilmişti. Bu hücrelerin alt katında matbah-ı şerif, taamhane, kahve ocağı ve ayrıca iki küçük oda vardı. Şeyh dairesi, meydan odası bunların yanına düşüyordu.

1329 Ramazan-ı şerifinin yirmi birine rastlayan 15 Eylül 1911'de tekke ikinci defa yandı ve çok geçmeden Emin Efendi tarafından tekrar yaptırıldı. Dergahların kapatıldığı tarihe kadar cuma günleri öğleden sonra ikindiye yakın Nâzenîn-i Uşşâkiyye usulüyle mukabele devam etti, bu sebeple Yedikule halkının buraya verdiği isim de "Cuma Tekkesi"ydi. Kapatılışından biraz sonra, yani 5 Ocak 1924'ten itibaren üç yıla yakın asker işgali altında kaldı, tevhîdhanesi elbise ve erzak deposu olarak kullanıldı. Zaten harap olmuştu, sonra kendiliğinden yıkıldı. Şeyh Emin Efendinin oğlu Şeyh Ali Şihabüddin Efendi tarafından kalan kısımlar tamir ettirildi ve tevhidhane yeniden kargir olarak yaptırıldı. Tekkenin bugünkü son şekli bu ikinci şeyhin eseridir ve 12x8 metre murabbaı üzerine bina edilmiştir.

Bu tekkenin kütüphanesinin banisi de olan Emin Baba'ya dair Revnakoğlu şu bilgilere yer verir (204:91-95):

Tirelidir, Aydınlı Doksanzâdeler ailesindendir. Mürebbî Baba'dan istihlâf edildikten sonra 1300 tarihinde İstanbul'a geldi. Kasımpaşa'da Hazret-i Pîr Hüsâmeddîn-i Uşşâkî'nin hankahı yakınlarında Tahtaköprü çevresinde oturmuş, şeyhliğini, dervişliğini gizleyerek oralarda eskicilik etmiş, "Eskici Baba" diye tanınmıştır. Bir müddet sonra camilerde halka vaaz ve nasihatte bulunmak, bazen de cuma ve teravih namazlarını kıldırmak suretiyle asıl şahsiyetini yavaş yavaş belirtmeye başlamış ve kısa bir zaman içinde halkın çoğunu kendisine derviş yapmıştır. Kendisi 21 yaşında tarikata girmiş, 121 sene yaşamış ve bütün ömrü boyunca hep bu yolda çalışmış, pek çok insan yetiştirmiş, irşat ve ibadet dışında vaktini de daima tetkik ve mütalaa ile geçirmiştir.

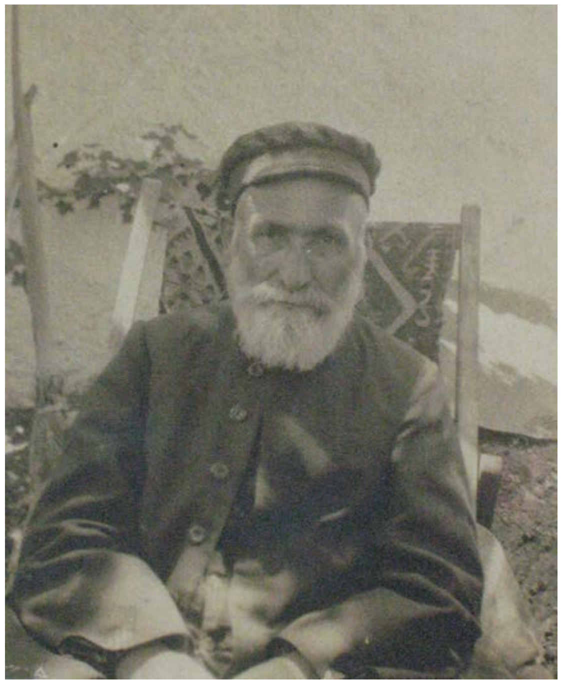
Hayatının sonlarına doğru üst üste dört gözlük takmış, yine okumaya ve okutmaya devam etmiştir. Sık sık seyahate çıktığından çok yer görmüş, her gittiği yerin ilim ve tarikat adamlarıyla görüşerek bilgisini artırmış, hususiyle kendi memleketi olan Aydın, İzmir tarafları başta gelmek üzere Akhisar, Salihli, Nazilli, Manisa ve çevrelerinde hayli canlar uyandırmış, bunlardan bir kısmını feyizlemiş ve cihazlamıştır. Seyahatte bulunduğu zamanlar kendisine halifelerinden Fahreddin Himmetî Efendi vekâlet ederdi.

SAFVETÎ PAŞA TEKKESİ VE KÜTÜPHANESİ

Nakşibendiyyenin Halidiyye kolundan bu tekke, İstanbul'da bu tarikatın tesis edilmiş ilk merkeziydi, bu itibarla asitane kabul edilirdi. Cuma günü öğleden sonra hatm-i hâce okunan tekkenin banisi beş defa Maliye nazırlığında bulunan, ayrıca Evkaf nazırı, daha önce de Meclis-i Vâlâ-yı Hükkâm-ı Adliye reisi olan Musa Safvetî Paşa'ydı. Tekke, 1845'te yaptırıldı. Revnakoğlu kendi devrine kadar bu tekkenin kısa tarihini ve kütüphanesinin başına gelenleri kendisine has üslûpla aktarır (61:119-121):

Tekkenin ilk yapılışı ahşaptır. Babıali'nin arka duvarına yapışık ve epeyce büyük bir konak hâlindeydi. Bir çıkmaz sokağın içinde bulunan bu tekke Hoca Paşa yangınında yandıktan sonra Musa Safvetî Paşa'nın kardeşi Mustafa Efendi tarafından ve yine Safvetî Paşa'nın bıraktığı para ile bugünkü şeklinde kârgir olarak inşa edilmiştir. Harem tarafında beş odası ve selâmlıkta da mutfak ve tevhîdhaneden başka dervişlerin ikametine

Unkapanı Şâzelî Tekkesi son şeyhi Bekir Sadık Efendi.

mahsus olmak üzere on iki odası vardı ki bu kısım dergâhların Maarife devri tarihinden itibaren 48. İlkokul olarak kullanılmaktadır. Beş odadan ibaret bulunan harem tarafı da son mütevellisi tarafından kiraya verilmiştir. (Vakıf şartlarının icabı bahçesine kimse gömülmediğinden haziresi yoktur.)

Bu tekkenin içinde bir câmi'-i şerîf ile çoğu yazma eserlerden teşekkül eden küçük, zarif bir kütüphane de vardı ki dergâhların seddi münasebetiyle altın yaldızlı fihristi ve vakfiyenamesi ile beraber Evkaf tarafından teslim alınmış, fakat üç araba dolduran ve yazılması üç gün süren bu nadide kitaplarla yazma Mushaflar hakkında hangi kütüphaneye devredildiğine dair Evkaftan şimdiye kadar hiçbir malûmat alınamamıştır.

HASİB EFENDİ TEKKESİ (SAÇLI ABDÜLKÂDİR EFENDİ TEKKESİ) VE KÜTÜPHANESİ

Eyüp'te Kalenderhane karşısında son olarak Rifai olan Saçlı Abdülkâdir Efendi Tekkesi (229:172-73,228) şeyhi Hasib Efendi (ö. 14 Temmuz 1911) döneminde, Ebülhüda Efendi, 1895-96'da hem bu tekkeyi kendi kesesinden genişleterek tamir ettirmiş hem de buraya bir kütüphane yaptırmıştı. 1956 Kasımında küçük ahşap mescitle birlikte kütüphane ve bitişiğindeki türbe yıktırılmıştı (229:173,206-7):

Eyüp'te Hazret-i Hâlid'e hem-civâr olan Kalenderhane Caddesi üzerinde Kalenderhâne-i Özbekiyân'ın tam karşısında kâindir. Bidayette Ayazma Darülhadisi olarak yapılmıştır, tekkenin altında ayazma vardır. Yanındaki mescit sonradan ilâve edilmişti, asıl mescit taş kubbeli olan mahaldir ki hem darülhadis hem mescit idi.

Önceleri Halvetiyye'den iken Celvetiyye'den olmuş, sonra yine Halvetiyye'nin Sünbüliyye, Şemsiyye ve Şa'bâniyye kollarına geçmiş, son zamanlarda ise tamamıyla Rifâ'î olmuştur. Fakat ilk Rifâ'î şeyhi Ma'rifî olduğundan âyîn-i şerîf evvelâ Ma'rifiyye usulü üzere, sonradan son şeyh Hasîb Efendi merhumun Rifâ'iyye'nin Harîriyye kolundan müstahlef bulunması münasebeti ile Harîriyye ve Sayyâdiyye erkânına göre icra edilmiştir. İlk zamanlardan beri mukabele gecesi pazartesidir. Kadir geceleri Eyüp Câmi'-i kebîrinde icrâ-yı âyîn etmek bu dergâha meşrut idi.

En eski adı Saçlı Mûsâ olan bu dergâhın Yahyâzâde Tekkesi, Saçlı Abdülkâdir Efendi Tekkesi, Hoca Sadeddin Efendi Tekkesi, Şeyh Hasîb Efendi Tekkesi gibi müteaddit isimler aldığı görülür.

Haziresinde Tâcü't-Tevârîh sahibi Şeyhülislam Yahyâzâde Sadeddin Efendi, Harîrîzâdeler gibi eâzım-ı ricâl-i eslâftan bir hayli zevat medfundur.

Dergâhın 1308'de Evkaf tarafından tamir edildiğini gösteren kitabesi cümle kapısı tâkında iken 1938'de şiddetli bir kış gecesi etrafının harcı gevşeyerek düşmüş ve parça parça olmuştur. Mehmed Cemîl el-Eyyûbî'nin pek güzel sülüsüyle istif edilmişti.

Son şeyh Hasîb Efendi ile Ebü'l-Hüdâ gayet iyi görüştüklerinden Ebü'l-Hüdâ bu tekkeyi benimsemiş, Hasîb Efendiye teberrüken Sayyâdiyye'den icazet vermiş, hatta bizzat alâkadar olarak 1313're dergâhı kendi kesesinden tevsîan tamir ettirmiş, kendi istifadesi için bir de kütüphane yaptırtmıştır. (Elif Efendinin tarihi vardır.) Ebü'l-Hüdâ'nın oğlu İsmail Sirâceddîn ile kızı Nuriye Hanım tevhidhaneye medhal olan geniş sofanın sağ yanındaki kubbeli taş türbede medfundurlar. Bu türbenin kubbesindeki Rifâ'î tacı uzaklardan görünmekte idi.

Tekkelerin seddinden sonra kitaplar Süleymaniye Kütüphanesine kaldırıldı. ((229:228) Tekkenin kütüphanesi hâlen Süleymaniye'de mahfuz olup 528 kitaptan müteşekkildir.) Kütüphanenin câmi'-i şerîf tarafından girilen kapısının tâkında çok güzel bir sülüs celîsi ile ve altın yaldızla yazılmış kitabesi şöyledir:

"Kütübhâne-i Sayyâdiyye-i Rifâ'iyye sudûr-ı izâmdan ve sâdât-ı kirâmdan Sayyâdîzâde semâhatli Seyyid Mehmed Ebü'l-Hüdâ Efendi hazretleri tarafından vakf ve inşa olunmuştur. Sene H. 1313"

1956 Teşrîn-i sânîsinde küçük ahşap mescitle birlikte kütüphane ve bitişiğindeki türbe de yıktırılmıştır. Kubbenin üzerinde çok güzel Rifâ'î tacı ile kitabe de aşağı indirilmiştir.

UNKAPANI ŞAZELİ TEKKESİ VE KÜTÜPHANESİ

Tekkenin ilk şeyhi Hacı Ahmed Şem'î Efendinin Unkapanı'ndaki evini tekkeye dönüştürmesiyle faaliyete geçen mabet, dergâhların seddinden sonra Halk Partisi binası ve spor kulübü olmuştu. Son şeyhi Bekir Sadık Efendi aslen Nakşibendiyyedendi; Şazeliyye'den icazeti Alibeyköy Şazeli Tekkesi son şeyhi Hacı Ahmed İzzî Efendidendi. Galata'da Arap Camiin'de, Kantarcılar'da ve son olarak Unkapanı'ndaki Elvanzade Camii'nde ders okutmuş, vaaz ve nasihat etmişti. Diyanet İşleri'nin isteğiyle Sahih-i Buhari'nin musahhihleri arasına da katılmıştı.

İstanbul'un zengin kitap koleksiyonlarından biri bu tekkenin kütüphanesi, tekkenin Abdülhamid tarafından yeniden inşaasında yapıldı (228:77-79):

Unkapanı Şâzelî Tekkesi: Sultan Hamid'in zamanında kendisi tarafından yaptırıldığı zaman yukarıda selâmlığa üç oda, bir sofa, bir sandık odası, bir aralık yaptırılmıştı. Alt katta iki oda, bir sofa, bunlarında altına bir bodrum ilâve edilmişti. Bodrumun yanı başında ayrıca iki tane yer odası vardı. Bu iki oda hademeye mahsustu. Selâmlık katında, üstünde sofa en üst katta, tekrar bir büyük sofa, bir aralık açılmıştı. En aşağıda taşlıkta yan yana büyük iki oda, bir kocaman mutfak, bir taşlık vardı. Sultan Hamid bunlardabaşka altı yatak, yorgan ve battaniye göndermişti. Mihrabın sağ ve solundaki parlak renkte koyun postlarının,

Cemalettin Server Revnakoğlu.

halı ve seccadelerin bir kısmı da yine padişahın gönderdiği hediyelerden idi. Tevhîdhanede çoğu kadife ciltli yazma, basma kitaplardan terekküp eden kütüphanesi de padişahların, şehzadelerin ve sultan hanımların gönderdikleri kıymetli kitaplarla zenginleştirilmişti. Bugün bunlar da Süleymaniye Kütüphanesindedir.

SELİMİYE TEKKESİ VE KÜTÜPHANESİ

Tekke, Şeyh Behcet Efendinin mensuplarından Pertev Paşa (Mehmed Said Pertev Paşa) tarafından ele alındığında yeni bir kütüphane bina edilmiş ve kitaplarla burası donatılmıştı. Sürgün gittiği Edirne'de 1837'de vefat eden Pertev Paşa'nın bu tekkeye hizmeti ve tesis ettiği kütüphaneye dair Revnakoğlu notlarında şu bilgiler Şeyh Behcet etrafında aktarılır (234:58-60):

Dergâha ricâl-i devletten bir hayli mühim zevatın intisabı vardı. O zaman dîvân-ı hümâyûn âmedî hulefâsından ve sonra umûr-ı mülkiyye nazırı olan Şair Mehmed Said Pertev Paşa, Humbarahane-i Amire nazırı iken irtihal eden Ahmed Hamdi Efendi, Baruthane nazırı Mehmed Said Efendi, Şeyhülislam Turşucuzâde Ahmed Muhtar Efendi gibi zamanın belli başlı şahsiyetleri bu zevatın başında gelmektedir. Pertev Paşa tekkenin meydancı dedeliğini, Ahmed Hamdi Efendi de kahve nakipliğini yaparlardı. Tekkeye geldikleri zaman bilhassa mukabele günleri resmî elbiselerinden soyunup cübbe ve haydariye giyerek hizmete koşmaları onlar için nefs-i emmâreyi kırmak mahiyetinde bir muvaffakiyet olduğundan kendilerine büyük gönül safası temin ediyordu.

Umûr-ı mülkiyye nazırı ve zamanının kuvvetli şairlerinden Mehmed Said Pertev Paşa, Şeyh Ali Behcet Efendiye ve dolayısıyla dergâha çok yakın alâka ve sevgisinden tekkenin cenuba bakan yerinde taştan bir kütüphane binası vücuda getirmiştir ki 12 Muharrem 1252'de yani kendisinin irtihalinden bir yıl önce vakfiyenamesi yazılan bu kütüphanenin Türkçe, Arapça, Farsça yazma ve basma olarak 872 kitabı vardı. "Kütübhâne yapıldı hamdü lillâh" kuruluşunun tarihidir.

Eski teamül iktizası kütüphanelerin vâkıfları adlarıyla yâd olunmaları icap ederken bazı emsali gibi müstesna olarak bulunduğu yerin adıyla "Selimiye Kütüphanesi" de (denilmişti.)

Revnakoğlu'nun yukarıdaki notları metinde isim tasrih edilmemişse de her halde tekkenin şeyhi ve hafız-ı kütübü Behcet Efendiden nakildir. Selimiye Tekkesi'nde harabeye yüz tutan Pertev Paşa Kütüphanesinin Ali Emiri Kütüphanesinin kuruluşuyla oraya intikaline dair şu bilgi notu dikkat çekicidir (234:120-22):

Mürûr-ı eyyâm ile dergâh-ı şerîf müşrif-i harâb olmuş, civarı da pek tenha bir hâle gelmiştir. Bu hâliyle hazret-i vâkıfın maksudu olan "istifâde-i ibâd" tabiiî mümkün olamazdı. Asrımız urefâsından Ali Emiri-i Âmidî Efendi merhum sahip oldukları kütüb-i nefîsenin vakfını teemmül; Maarif idaresi de lâzım gelen binayı taharri ediyordu. O esnada Fatih'te Şeyhülislam Erzurumlu Seyyid Feyzullah Efendi Medresesi bulunmuş, bunu Emiri merhum da münasip görmüştür. Mükemmelen tamir olunan binada daha boş dairelerde kalıyordu. Diğer bazı kütüphaneler miyanında Pertev Paşa merhumun kütüphanesinin dahi naklini Ali Emiri Efendi o zaman bizlere teklif, bittabi tarafımızdan da şükranla kabul edilmişti. İşte bu suretle kütübhâne-i mezkûr hâfız-ı kütübleriyle beraber aynı isimle, "Pertev Paşa Kütüphanesi" namıyla hâlen bulunduğu Fatih Millet Kütüphanesindeki müstakil dairesine nakledildi. Ümit olunur ki rûh-ı cenâb-ı vâkıf da bu suretle esas gayenin tahakkuku noktasından şad olmuştur.

HASAN HÜSNÜ PAŞA TEKKESİ VE KÜTÜPHANESİ

Tekke ve kütüphane Eyüp'te Bostan İskelesi'ndedir. Nakşibendiyyenin Halidiyye kolundandır. II. Abdülhamid'in bahriye nazırlarından Hasan Hüsnü Paşa tarafından yaptırıldığı için

Hasan Paşa Tekkesi derler. Bir ismi de Hünkâr iskelesi tekkesidir. Yanında kütüphanesi vardır. Perşembe günleri ayin icra edilirdi. 1319'da yaptırılmıştır. Kapısının tâkında istifli, güzel bir sülüs celisi ile yazılmış "Fiha kütübün kayyimetün" ayet-i celilesinin yazı sanatı bakımından kıymeti yüksektir, eşi az bulunur eserlerimizdendir.

Yirmi yıldan fazla Arapça okuttuğu Galatasaray Lisesi'nde öğrenci arasında adı "Dazırduzur"du. Mehmed Fehmi'nin hakim olan oğlu Emin Ali de soyadı olarak "Dazıroğlu"nu almıştı. Bozcaadlı Hasan Hüsnü Paşa'nın Nakşibendiyyeden Hâlidiyye kolu için yaptırdığı tekkenin şeyhi ve kütüphanesinin (Bu kütüphane 2774 cilt yazma ve basma eserleriyle Süleymaniye Kütüphanesinde intikal etmiştir) de hâfız-ı kütübüydü. Revnakoğlu, Galatasaray'da talebesi olduğu Fehmi Efendiden (ö.1937) hem biyografisini hem de tek eserinin müsveddelerini almıştı (115:81-85): Şeyh Hacı Fehmi Efendi b. Arif (Dazır) (115:81-85): Hoca Refî' Efendinin damadı ve halifesidir. "Attar Hacı Fehmi", "Kütüphaneci Fehmi Efendi" diye anılır.

Refî' Efendinin vefatından sonra posta geçmiş, Galatasaray'daki derslerini de üzerine almıştır. Yeniliği çok seven ileri görüşlü bir adamdı. Galatasaray'daki hocalarımızın hocası sayılırdı. Cazip ve ihtişamlı bir hâli vardı. Sözlerini, fikirlerini kanun gibi dinler ve sayarlardı. Devrin büyükleri, Darülfünun ailesi, tanınmış ilim adamları, hususiyle tekkeyi yaptıran Bozcaadalı Hasan Paşa kendisine fevkalâde saygı gösterirlerdi. Hasan Paşa, hocamızın dervişlerinden biri bulunmakla iftihar eylemiştir; Fatih'te Haydar'daki konağında onun için bir daire ayırmıştır. Bu konağın yanındaki mescitte cuma geceleri hatm-i hâcegân okutuyordu.

Fehmi Efendi aslen Yugoslavyalıdır. Oranın Viranya kazasının büyük şöhret yapmış Sa'dî şeyhlerinden Şeyh Arap Baba'nın torunlarındandır. Eyüp'e muhacir olarak gelmişlerdir.

Fehmi Efendi çocukluk ve gençlik çağlarını Kalenderhane Caddesi'ndeki Attar Hacı Mehmed Efendinin yanında geçirmiş, kendisi de bir müddet attarlık etmiştir. Hazret-i Hâlid türbedarı ve câmi'-i şerîfinin imam vekili Hafız Recep Efendiden talim, kıraat okumuş, ayrıca Eyüp çevresinin pek tanınmış ilim adamlarından Hoca Raik Efendinin derslerine devam ederek hemen her şeyi ondan öğrenmiştir. Hoca Raik Efendi, Hacı Fehmi Efendinin irfanen ilerlemesinde, olgunlaşmasında büyük amil olmuştur.

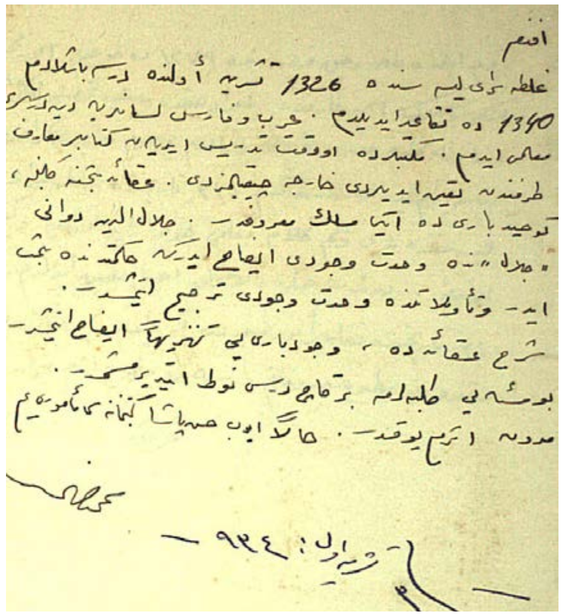
Cumhuriyette ilk Beyoğlu müftüsü olan Recep Efendi merhum, İslâm Bey Bedevî Tekkesi şeyhi Hafız İbrahim Efendi merhum, Şeyh Ceylan ve Yahya Galip Bey merhumlar gibi Eyüp'ün tanınmış simaları hep Raik Hocanın rahlesinden yetişmiş kimselerdir.

Şeyh Fehmi Efendi uzun boylu, yakışıklı, güzel yüzlü, gözleri içinden gülen, uzunca beyaz sakallı, pembe tenli, sevimli, mübarek, müeddep bir insandı. Hocalığından beklenmeyecek derecede çok ileri fikirli ve inkılâpçı idi. Musa Kâzım Efendi gibi sınıfta zaman zaman başını açar ve derslerine Hıristiyan talebeyi de kabul ederdi. Dinî takrirlerinin onlar tarafından dinlenmesinden, takip edilmesinden mahzuz olurdu, fakat hiçbir telkinde bulunmazdı. "Başımıza şapka geçirmek değil, icap etse de millet ve memleketin selâmeti ve dünya gidişine uymak için alnımıza put koysak (eliyle de yerini gösterirdi) müslümanlığımızdan bir şey kaybetmiş olmayız!" derdi. Bu derece serbest, yüksek görüşleri vardı.

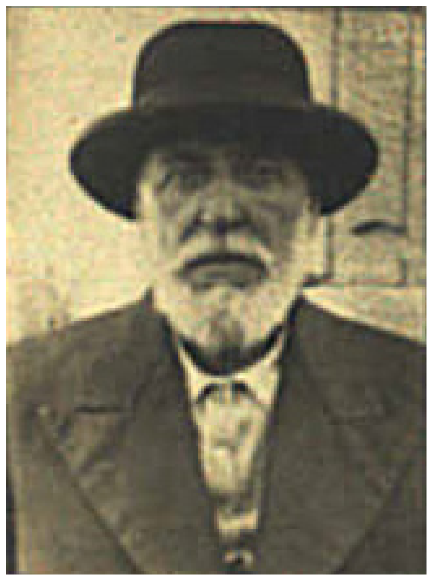
Hacı Zihni Efendinin bile saygı ve sevgisini kazanmıştı. Derste ve sohbette daima diz üstü oturur, konuşurken arada bir dizlerine vururdu. Üç saatten fazla ayağını değiştirmeden diz üstü oturduğunu bilirim. Sohbet sırasında namaz vakti girerse kimseyi namaza kaldırmaz, devam ederdi. Zevksiz ve isteksiz bir ibadetin kuru bir âdet olduğunu bilenlerdendi, bu itibarla kimseyi zorlamazdı. Sohbetine doyulmayan emsalsiz bir insandı.

Tertemiz giyinir, gösterişli bir sarık sarar; tekkede Nakşî tâcı üzerine krem renginde yün şemle dolardı. Z

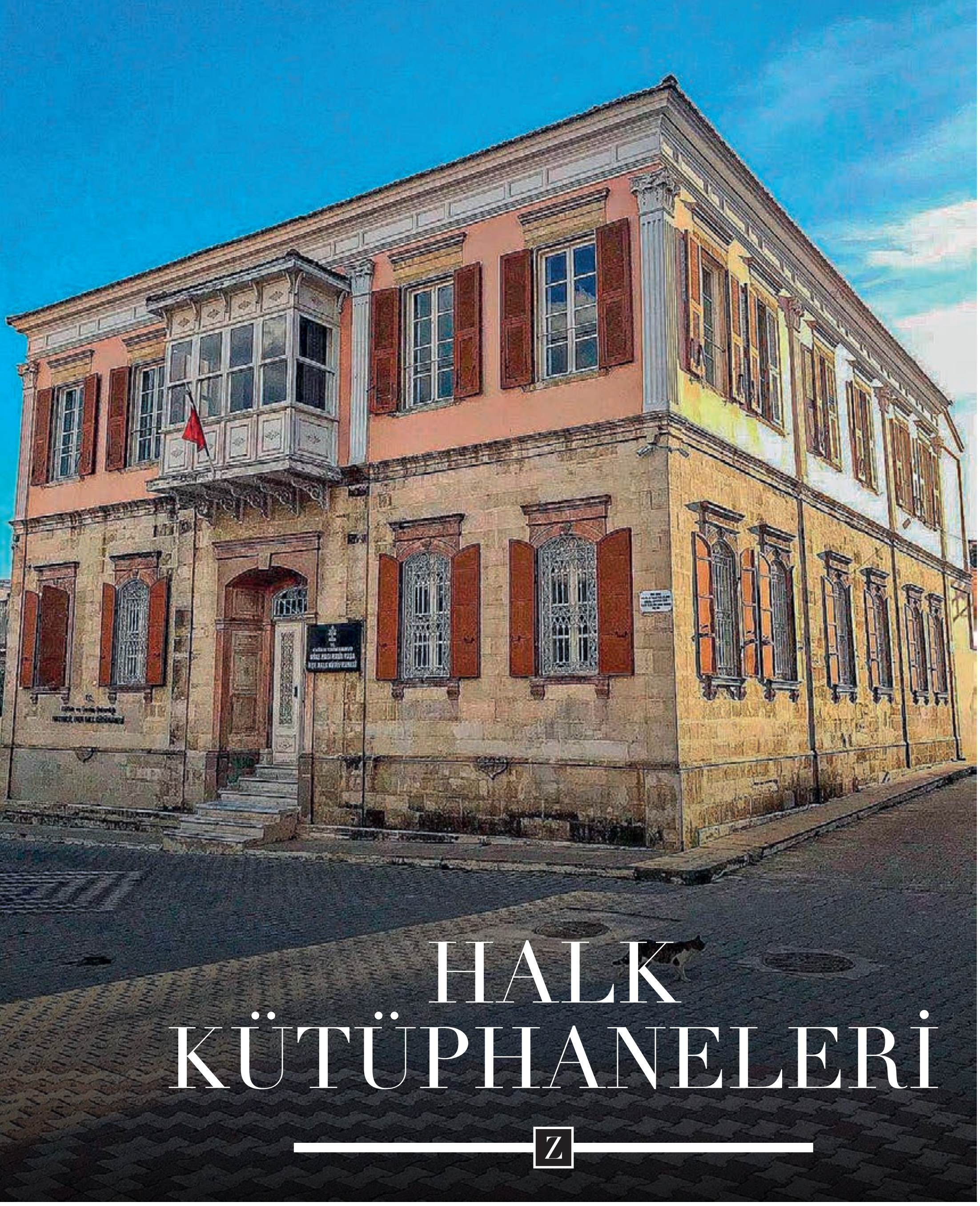
Alıntılar Revnakoğlu Arşivinin Süleymaniye Kütüphanesinde bulunan dosyalarındandır. Atıflarda parantez içindeki iki noktadan öncesi dosyanın numarasına, sonrası görüntü sayfasına işarettir.

Fehmi Efendinin kendi eliyle yazıp Revnakoğlu'na verdiği ve "Hâlen Eyüp Hasan Paşa Kütüphanesi memuruyum" cümlesiyle bitirdiği 1934 tarihli kısa biyografisi.

Hasan Hüsnü Paşa hâfız-ı kütübü Şeyh Hacı Fehmi Efendi.

Aydın Söke Hacı Halil Paşa İlçe Halk Kütüphanesi.

HALK KÜTÜPHANELERİ

HALK kütüphaneleri, ihtisas ve araştırma kütüphanelerinden farklı olarak kamuya yönelik kültür hizmeti verirler. UNESCO Halk Kütüphanesi Bildirgesi'ne göre halk kütüphanesi, kullanıcılarına her türlü bilgi ve enformasyonu gönüllü sağlayan yerel bir bilgi merkezidir. Halk kütüphanesinin görevleri, okuma alışkanlığını ve eğitimi desteklemek, kişisel gelişim için fırsatlar sağlamak, kültürlererası diyaloğu geliştirmek, bilgi ve bilgisayar okuryazarlığı becerilerini geliştirmek, bireysel ve kendi kendine eğitimi desteklemektir.

Türkiye'de en eski örgütleme yapısına sahip olan kütüphane türü halk kütüphaneleridir. Ülkemizde halk kütüphanesi kavramı Cumhuriyet döneminde kullanılmaya başlanmıştır. Ancak işlevsel olarak halka ücretsiz kütüphane hizmeti verme işi çok daha eskilere dayanır. 1932 yılında 'Halk Evleri'nin kurulması ile halk kütüphanesi hizmetinin daha etkin olarak verilmeye başlanması sağlanmıştır. 1950'li yıllara kadar şehir kütüphanesi, umumi kütüphane, maarif kütüphanesi ve şehir kitaplığı gibi değişik adlarla kurulan ve Maarif Vekaletine bağlı olan bu tür kütüphaneler 1960 yılında Kütüphaneler Genel Müdürlüğünün kurulması ile "halk kütüphanesi" adını almıştır.

"Hayat boyu öğrenme" kavramı halk kütüphaneleri ile birlikte anılmaktadır. Eğitimin örgün eğitim kurumlarından sonra yaygın eğitim kurumları ile devam ettirilmesini öneren bu kavram öğrenmeyi insan hayatının tamamına yayan ve bilgi ihtiyaçlarını giderebilecekleri ortamları oluşturmayı amaçlayan bir çerçevedir. Bu çerçeve, sosyal ve kültürel faaliyetlerle desteklenmektedir. UNESCO kararlarında halk kütüphanelerinin, "bütün uygulamalı sanatların kültürel anlatımlarına erişim sağlama", "her düzeyde örgün eğitimi destekleme" gibi rollerinden söz edilmiştir.

Ülkemizde genel bir eğilim olarak halk kütüphaneleri, öğrencilerin ders çalışabilecekleri, ödev yapabilecekleri, sınavlara hazırlanabilecekleri güvenli bir ortam ve etüt merkezi olarak anlaşılmaktadır. Öğrencilerin kitapların olduğu mekanlarda bulunarak, en azından kitaplarla birlikte vakit geçirmesi, kitaplara göz âşinalığı geliştirmesi, ders çalışma aralarında herhangi bir kitaba duyabileceği ilgi.. gibi geliştirici beklentiler olumlu görülmektedir. Buna karşılık, halk kütüphanelerinin ödünç materyal (kitap, dergi vs.) alınan, kültürel faaliyetler yapılan, yaratıcı alan uygulamaları gerçekleştirilen, vatandaşları bilgi ile daha çok buluşturan, eğitime destek olan, boş zamanların olumlu değerlendirilmesini imkan tanıyan kültür ortamları olarak geliştirilmesi hedeflenmektedir.

Günümüzde halk kütüphanelerinin 7/24 hizmet vermesi, yerel yönetimlere devredilmesi gibi açılımlar tartışılmaktadır.

TÜİK'in 2019 verilerine göre Türkiye'de 1182 halk kütüphanesi bulunmaktadır. Z

KAYNAKÇA

¶ Aynur Ersoy ve Bülent Yılmaz, "Yaşam Boyu Öğrenme ve Türkiye'de Halk Kütüphaneleri", *Türk Kütüphaneciliği* 23, 4 (2009), 803-834.

¶ Orhan Açıkgöz ve Bülent Yılmaz, "Türkiye'de Halk Kütüphanesi Hizmetlerinin Özel İdarelere Devri Konusunda Özel İdare Yöneticilerinin Görüşleri", *Türk Kütüphaneciliği* 27, 1 (2013), 136-153.

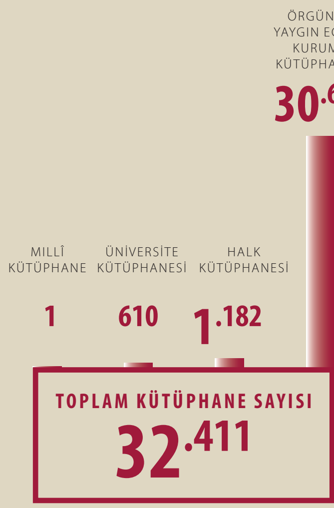
¶ Bülent Yılmaz, "Türkiye'de Halk Kütüphanelerinin 7/24 Hizmet Vermesi Konusu", bbyhaber.com sitesi içinde, www.kisa.link/OzCW

¶ "UNESCO Halk Kütüphanesi Bildirgesi, Kasım 1994", Çev. Yaşar Tonta, *Türk Kütüphaneciliği* 9, 2 (1995), 144-147. www.kisa.link/OzCW

İNFOGRAFİK

Türkiye'de Kütüphaneler

İnfografikteki rakamlar beş kategoride verilmiştir. Gelişmiş ve önde gelen şehirlerin kütüphaneler konusunda da önde olması beklenirken, daha az gelişmiş birçok şehirde fazla sayıda kütüphane olduğu görülüyor. Nüfusa oranlandığında kütüphane sayısının ekonomik sebeplerden farklı gerekçelere dayandığı görünüyor.

30 ve üzeri
20-29 arası
10-19 arası
5-9 arası
0-4 arası

81 İLİN HALK KÜTÜPHANESİ HARİTASI

TÜİK 2019 verileri.

ÇOCUK KÜTÜPHANELERİ

MEHLİKA KARAGÖZOĞLU ASLIYÜKSEK

Yahya Kemal Beyatlı Çocuk Kütüphanesi, İstanbul.

KÜTÜPHANELERİN geçmişi çağlar öncesine dayansa da, çocuklara özgü kütüphane hizmeti verme fikrinin doğması ve tasarlanması için 19. yüzyılı beklemek gerekmiştir. Matbaanın icadı, yayın sayısının artması, okullaşma, Rönesans, Fransız ihtilali, Aydınlanma ve sanayi devrimi Batı'da okuryazarlığın kitlesel olarak yayılmasını sağlarken çocuk kütüphanelerine giden yolun da habercileri olmuştur. Eğitim psikolojisine ilişkin gelişmelerle "çocuk" ve "çocukluk" kavramlarının kabul görmesi, okumayı söktükten sonra ilgi çekici yetişkin kitaplarına el atan çocuklara özel kitap üretimini teşvik etmiş ve bir çocuk yayıncılığının inşasına yol açmıştır. 1800'lü yıllardan itibaren çocuklara yönelik yayınların artması ve çocuk okur kavramının olgunlaşması ise çocuk kütüphanelerinin kurulması ihtiyacını doğurmuştur.

Çocuklara yönelik kütüphane hizmetinin ilk defa hangi tarihte nerede verilmeye başladığıyla ilgili farklı bilgiler olmakla birlikte, kaynakları karşılaştırdığımızda buranın 1835'te Massachusetts West Cambridge'de kurulan Robbins Kütüphanesi olduğunu söyleyebiliriz. Ardından 1890'da New York Brooklyn'de, 1893'te Minneapolis'te, 1894'te Denver'de, 1895'te Boston, Omaha, Seattle ve San Francisco'da çocuklara yönelik kütüphane hizmeti verilmeye başlanmıştır. İlk müstakil çocuk kütüphaneleri ise 1914'te New York Brooklyn'de, 1923'te Kanada'da, 1924'de Long Island'da, 1934'de Massachusetts Newton'da, 1940'ta Kaliforniya'da açılmıştır. Avrupa'daki ilk çocuk kütüphanesi 1911'de -Amerikan örnekleri dikkate alınarak- Stockholm'de açılmış, bunu Paris ve Londra takip etmiştir. Çocuk kütüphaneleri 1. Dünya Savaşının ardından çoğalmış ve zamanla hastane, postane, okul gibi gündelik hayatın olmazsa olmaz bir kurumu halini almıştır.

Bugün dünyanın dört bir yanındaki gelişmiş çocuk kütüphaneleri, çocuk psikolojisine uygun ergonomik ve eğlenceli mekanları, çocuğun hem gelişimine hem sanat zevkine katkı sağlayacak "çocuğa göre" nitelikli yayın ve oyuncak koleksiyonları ve çocuk dilinden anlayan uzman kütüphaneci ve yardımcı personeliyle yarının büyüklerine hizmet etmekte, dünyanın geleceğinin güzelleşmesine katkıda bulunmaktadır.

Çocuk kütüphanesinin kullanıcıları yalnızca çocuklar değildir. Bebekler, okul öncesi çocukları, okul çağı çocukları, özel eğitime muhtaç çocuklar, gençler, anne babalar, bakıcılar ve çocuklarla ilgili çalışmalar yürüten diğer yetişkinler de çocuk kütüphanesinden ve kütüphane dermesinde kendilerine özel hazırlanmış koleksiyonlardan faydalanırlar.

Çocuk kütüphaneleri dil, din, ırk, yaş ve cinsiyet ayrımı yapmaksızın toplumun her kesimine bilgi hizmeti sunan halk kütüphanesi sisteminin önemli bir parçasıdır. Öte yandan çocuk kütüphanelerinin işlevleri ilk kuruldukları dönemde tahmin edilemeyecek ölçüde genişlemiştir. Uluslararası Kütüphane Dernekleri Federasyonu (IFLA), hazırladığı bildirgelerle çocuk kütüphanelerinin ayrım gözetilmeksizin her kesimden çocuk için bir eğitim merkezi olduğunu, dezavantajlı gruplar için ücretsiz hizmetler sunarak fırsat eşitliği sağladığını duyurmaktadır.

Temel amacı çocuklara okuma alışkanlığı kazandırmak ve toplumda okuma kültürünün yaygınlaşmasını sağlamak olan çocuk kütüphaneleri bir öğrenme ve gelişme merkezidir. Çocuk orada, okumayı, araştırmayı, öğrenmeyi öğrenir. Hayatı, hayatı paylaşmayı, haklarını ve hakkını savunmayı öğrenir. Açık erişimli

kaynaklara ve ortamlara erişim sağlarken, işlevsel, görsel ve dijital okuryazarlık kazanır. Kütüphanede ruhsal olarak güçlenen, özgürlüğünü ve güvenliğini savunmayı öğrenen çocuklar, kendine güvenen ve yeterli bireyler olarak yetişirler. Çocuk kütüphaneleri, bu amaçları gerçekleştirebilmek için günlük, haftalık, aylık okuma saatleri, kurslar, uyum programları, aile okuryazarlığı etkinlikleri, okuma kulüpleri, ödev kulüpleri, yazarla buluşma günleri, kafiyeli şiir saatleri, her yaş grubuna yönelik sessiz, sesli, müzikli, ritimli etkinlikler, yaratıcılık etkinlikleri, kodlama çalışmaları, drama uygulamaları ve masal/hikaye dinleme saatleri gibi çok çeşitli faaliyetler düzenlerler. Çağdaş dünyada çocuk kütüphaneleri çocuklar ve aileleri için ev, işyeri veya okuldan sonra üçüncü mekandır.

Türkiye'deki ilk çocuk kütüphanesi 1925'te Akhisar'da Türk Ocakları tarafından, ikincisi ise Manisa'da Halkevleri tarafından kurulmuştur. 1937'de İstanbul'da Çocuk Esirgeme Kurumu bir çocuk kütüphanesi kurmuştur. 1953'te yayınlanan bir yönetmelikle çocuk kütüphanelerinin kurulup geliştirilmesi hedeflenmiş ancak sürekli değişen politikalar nedeniyle bugüne kadar bu hedef gerçekleştirilememiştir. Resmi verilere göre her il ve ilçe halk kütüphanesinin bir çocuk bölümü ya da köşesi bulunmakla birlikte, iyi çocuk kütüphaneleri birkaç büyük şehirde toplanmıştır ve sayıları parmakla sayılacak kadar azdır. Çocuk kütüphanelerinin önemi sürekli vurgulansa da bu konudaki eylem planları ertelenmekte, toplu bir kültür hamlesine cesaret edilememektedir.

Son yıllarda Kültür ve Turizm Bakanlığı konu hakkında çalıştay ve sempozyumlar düzenlemekte, yenilediği halk kütüphanelerinde çocuk bölümleri hazırlamakta ve müstakil çocuk kütüphaneleri açmaktadır. Geçtiğimiz yıllarda önce 200, sonra 500 kütüphaneci alımı yapılması, kütüphanelerin eski çehrelerini değiştirmeye başlamıştır. Ancak hâlâ birçok kütüphanede çocukları, resmi devlet dairesi görünümünden sıyrılamamış mekanlar karşılamakta, standart mobilyalar, gri ya da kahverengi duvar boyaları, hapishane hissi veren demir parmaklıklı kapı ve pencereler onları daha içeriye girmeden itmektedir. Raflarda, Türkiye'nin zengin çocuk yayınları havuzundan nasıl olup da seçildiği anlaşılamayan, sanat ve edebiyat zevkinden yoksun kitaplar bulunmaktadır. Az sayıdaki nitelikli çocuk kitapları da seçici çocuk okurlar tarafından sürekli ödünç alınmakta ve diğer çocukların tanışmasına fırsat kalmadan yıpranıp gitmektedir. Teknik hizmetler kullanıcı hizmetlerinden önemli görülmekte, atanan az sayıdaki uzman personel teknik hizmetlerde görevlendirilmektedir. Kütüphanelerin birçoğunda kullanıcı hizmetleri, kamulaştırılan kurumlardan devlet memurluğuna geçen alan-dışı personel tarafından verilmekte, çağdaş kütüphanecilik yaklaşımlarından habersiz olan bu kişiler, çocuklara gözlüklerinin altından ya da üstünden bakarak sessiz olmalarını söylemektedir. Yeni atanan uzman personelin gayreti ve çeşitli aktivistlerin desteğiyle yeni yeni kütüphane etkinlikleri düzenlenmekte ancak iş yükü, insan ve ödenek yokluğu, çeşitli maddi ve manevi imkansızlıklar sebebiyle bunlar sınırlı kalmaktadır. Genç kütüphaneciler alan-dışı idari personele derdini anlatamamakta, bir süre sonra mesleki tükenmişliğe düşerek kişisel çabalarıyla sürdürdükleri çalışmalara son vermektedir. Ne yazık ki Bakanlığın gayretleri, halk kütüphanelerinin on yıllara dayanan eksikliklerini kapatmaya yetmemektedir. Büyük şehirlerdeki yerel yönetimler, yöneticilerinin vizyonlarına göre çeşitlilik arz eden gayretleriyle toplumun çocuk kütüphanesi ihtiyacını karşılamaya çalışmakta, ancak bu da yeterli olmamaktadır.

Türkiye'de kütüphaneler meselesinin çözümü için devletin kalıcı bir kültür politikası olmalı ve bunu yazıya döken yeni bir yasa -veya en azından bir yönetmelik- hazırlanmalıdır. Bakanlık, çocuk kütüphaneleri için ayrı bir birim oluşturmalı ve bu birime ayrı bütçe tahsis etmelidir. Söz konusu birimin öncelikli amacı en kısa zamanda halk kütüphanelerinin çocuk bölümlerini iyileştirmek ve yeni çocuk kütüphaneleri kurmak olmalıdır. Kütüphane mekanları lüks ve mükemmellik takıntısına kapılmadan, uygun bütçeyle yenilenmelidir.

Bakanlık uzman personel alımına öncelik vermekten vazgeçmemeli, Bilgi ve Belge Yönetimi Bölümü mezunu uzman personel ihtiyacı kapandığında, Dramaturji, Okul Öncesi Öğretmenliği, Psikoloji, Psikolojik Danışmanlık ve Rehberlik, Filoloji, Çocuk Gelişimi ve Sanat Eğitimi bölümlerinden mezun kişiler konu uzmanı olarak istihdam edilmelidir. Mevcut personeli ise çocuk psikolojisi ve çocuk edebiyatı hakkında uzmanlaştırmaya çalışmalıdır.

Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü Yayın Seçme Yönetmeliğine göre halk ve çocuk kütüphanelerine seçilecek kitaplar, büyük çoğunluğu Bakanlık bürokratlarından oluşan bir kurul tarafından belirlenmektedir. Yönetmelikte, seçilecek çocuk kitapların niteliklerine ilişkin yeterli, ayrıntılı bilgi bulunmamaktadır. Bu sebeple Halk ve Çocuk Kütüphaneleri Yayın Seçme Yönetmeliği uzman ve akademisyen görüşü alınarak yeniden yazılmalı ve tercihen çocuk koleksiyonlarının seçimine ilişkin ayrı ve yeni bir yönetmelik çıkarılmalıdır. Kitap seçiminde görevlendirilecek kurul üyeleri yeniden belirlenmeli veya çocuk, çocuk yayınları, çocuk edebiyatı ve çocuk kütüphaneleri konusunda uzmanlaşmış kişilerden oluşan bir de akademik danışma kurulu oluşturulmalıdır.

Kütüphane yöneticilerinin kütüphanelerinin mekan organizasyonunu yapmak konusunda karşılaştığı bürokratik engeller kaldırılmalıdır. Bakanlık kütüphane etkinlikleri için özel bir bütçe ayırmalı ya da sponsorluk anlaşmaları yapmalıdır.

Dileğimiz, bütün halk ve çocuk kütüphanelerimizin en kısa zamanda çağdaş kütüphanecilik anlayışıyla yenilenmesi ve çocuklara —daha fazla nesil kaybetmeden— okuma kültürünün kazandırılmasıdır. Z

KAYNAKÇA

¶ "Çocuk Kütüphaneleri Çalıştayı Sonuç Raporu", 2017. http://www.cocukkutuphaneleri.org/2018/01/25/cocuk-kutuphaneleri-calistayi-sonuc-raporu-yayinlandi/ (Erişim tarihi: 25 Şubat 2018).

¶ Hasan Keseroğlu, *Halk kütüphanesi politikası ve Türkiye Cumhuriyeti'nde durum*, Türk Kütüphaneciler Derneği İstanbul Şubesi, 1989.

¶ "IFLA 0-18 yaş grubundaki çocuklar için kütüphane hizmetleri rehberi", 2018. https://www.ifla.org/files/assets/libraries-for-children-and-ya/publications/ifla-guidelines-for-library-services-to-children_aged-0-18-tr.pdf (Erişim tarihi: 10 Haziran 2020).

¶ "IFLA Çocuk kütüphanesi hizmetleri için ilkeler", çev. Bülent Yılmaz ve Selda Ekici, *Türk Kütüphaneciliği*, 25(4), 2011, s. 545-552.

¶ "Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayın Seçme Yönetmeliği". https://teftis.ktb.gov.tr/TR-263913/kultur-ve-turizm-bakanligi-yayin--secme-yonetmeligi.html (Erişim tarihi: 23 Eylül 2020).

¶ M. Yurttabir, "İstanbul Ragıb Paşa çocuk kütüphanesi", *Türk Kütüphaneciler Derneği Bülteni,* 5(1), 1956.

¶ Mehlika Karagözoğlu Aslıyüksek, *"Mustafa Ruhi Şirin'in çocuk edebiyatına dair görüşleri ve eserleri",* Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2010.

¶ Mehlika Karagözoğlu Aslıyüksek, "Çocuk ile edebiyat arasındaki bağlantı yolu: Kütüphane", *Türk Dili Dergisi Çocuk ve Gençlik Edebiyatı Özel Sayısı,* CVII (756), 2014, s. 791-793.

¶ Mehlika Karagözoğlu Aslıyüksek, "Çocuk kütüphaneleri çalıştayına dair izlenimler ve beklentiler", *ÇETO Çocuk Edebiyatı Tercüme Ofisi Dergisi,* 1(1), 2018, s. 200-201.

¶ Mehlika Karagözoğlu Aslıyüksek, "Çocuk kütüphaneleri ve Türkiye'de durum", *Halk Kütüphaneleri: Geçmişten Geleceğe Yönelimler ve Yeni Roller* içinde, (ed.) Hüseyin Odabaş ve Mehmet Ali Akkaya, Hiperyayın, 2018.

¶ Reşat Göndem ve Ruşen Alaylıoğlu, *Öğretimde okul kütüphanesi ve öğretmen kütüphaneci,* Maarif Basımevi, 1954.

¶ R. Sebak, "The Carnegie Library", *Pitsburgh Magazine,* 2011, https://www.pittsburghmagazine.com/the-carnegie-library/ (Erişim tarihi: 10 Haziran 2020).

¶ Wayne A. Wiegand and Donald G. Jr. Davis, *Encyclopedia of Library History*, Routlegde, 2015.

ZEYTİNBURNU KÜTÜPHANELERİ

SELAHATTİN ÖZTÜRK

KÜLTÜR faaliyetleri kapsamında Zeytinburnu'nda yürütülen kütüphane hizmetlerinin başlangıcı, ülkemizde ilk kez Zeytinburnu Belediyesi tarafından planlanan ve pek çok belediyeye öncülük eden Bilgi Evlerinin 2005'teki açılışına kadar gitmektedir.

Bilgi Evleri özellikle 8–18 yaş arası gençlerin kitapla buluşmalarına, teknolojiye ayak uydurmalarına ve çağın gereklerine uygun bireyler olarak yetişmelerine katkı sağlamak amacıyla planlanmıştır. Bilgi Evlerinde her yaş ve seviyeye hitap edecek zengin içerikli kütüphaneler hizmete sunulmuştur.

Zeytinburnu'nda yaşayanların kitaba ve okumaya olan ilgi ve istekleri ile kütüphane kullanımının sürekli artması, yaş kategorisine bağlı kullanım sınırlamasına çözüm bulmayı gerektirmiş, farklı mekanlarda kütüphaneler planlanmıştır.

Zeytinburnu'nda şu anda, Kültür ve Turizm Bakanlığına bağlı bir ilçe halk kütüphanesi ile 5 belediye kütüphanesi hizmet vermektedir: Merkezefendi Millet Kıraathanesi, Seyitnizam Millet Kıraathanesi, Zeytinburnu Millet Kıraathanesi, Zeytinburnu Kültür ve Sanat Merkezi Kütüphanesi ve Kazlıçeşme Sanat Kütüphanesi. Bu kütüphanelerde toplam 55 bini aşkın kitap vardır. Üye sayısı 40 bin civarındadır (%70'i Zeytinburnu dışından). Kullanıcı sayısı 2020 sonunda 200 bini aşmıştır.

ZEYTİNBURNU KÜLTÜR VE SANAT MERKEZİ KÜTÜPHANESİ

Zeytinburnu Kültür ve Sanat Merkezi (ZKSM) içinde yer alan Zeytinburnu Kültür ve Sanat Merkezi Kütüphanesinde 96 kişilik çalışma masası bulunmaktadır. Açık raf sistemine sahip kıraathanede 5 bin kitap, 25 süreli yayın, ödünç kitap hizmeti ve internet vardır. 09:00-24:00 saatleri arasında hizmet vermektedir. Z

MERKEZEFENDİ MİLLET KIRAATHANESİ

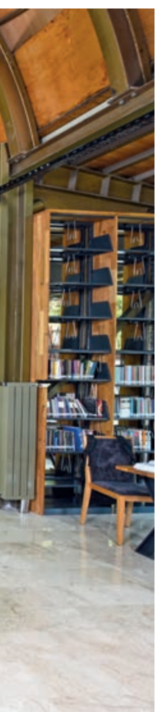

Mimar Turgut Cansever'den alınan ilhamla tasarlanan Meydan Saçağı, sergi, konferans, eğitsel-kültürel faaliyet, mahalle meclisi, ticaret gibi çok amaçlı kullanıma imkan vermek üzere planlanlanmıştır. Bina çelik karkas olarak inşa edilmiş, çatı kaplamasında kurşun tercih edilmiştir. Saçağın tamamlayıcısı, üç katlı "kule" yapısıdır. Simgesel bir niteliğe sahip kulenin alt kısmı yığma taş duvarla çevrelenmiştir. Meydan Saçağı 2011 yılında sabit cam doğrama yapılarak kapalı mekan hüviyetine bürünmüş ve uzun zaman organik pazar ve 'el emeği göz nuru' pazarı olarak hizmet vermiştir. Bilgi Evleri ve ZKSM Kütüphanesinin kullanım yoğunluğu ve gelen istekler üzerine 2016'da Merkezefendi Şehir Kütüphanesine dönüştürülmüştür. Bağımsız raf sistemi getirilerek, yaklaşık 50 bin kitap kapasiteye ulaşan kütüphaneye daha sonra Merkezefendi Millet Kıraathanesi ismi verilmiştir.

Merkezefendi Millet Kıraathanesi 16 yaş ve üzeri kullanıma açıktır. Üyelik sistemiyle çalışmaktadır. 121 kişilik çalışma masası, 48 kişilik bekleme salonu, 68 kişilik konferans salonu ve 25 kişilik özel toplantı salonu bulunmaktadır. Koleksiyonunda ağırlıklı olarak şehir temalı yayınlar ve güncel eserler yer almaktadır. Açık raf sistemine sahip kıraathanede 23 bin kitap, 35 süreli yayın, ödünç kitap hizmeti ve internet vardır. 10 sayfa fotokopi, çay, kahve, çorba ücretsizdir. 7/24 hizmet vermektedir. Z

SEYYİDNİZAM MİLLET KIRAATHANESİ

Seyyidnizam Külliyesi içinde yer alan Seyyidnizam Millet Kıraathanesi 2018 mart ayında açılmıştır. İki katlı binasında hizmet vermektedir. 194 kişilik çalışma masası, 100 kişilik bekleme salonu ve konferans salonu bulunmaktadır. Açık raf sistemine sahip kıraathanede 10 bin kitap, 34 süreli yayın, ödünç kitap hizmeti ve internet vardır. 10 sayfa fotokopi, çay, kahve, çorba ücretsizdir. 09:00-24:00 saatleri arasında hizmet vermektedir. Z

ZEYTİNBURNU MİLLET KIRAATHANESİ

Zeytinburnu Millet Kıraathanesi 2020 ocak ayında açılmıştır. Zeytinburnu'nda yaşayanların ve okulu Zeytinburnu sınırları içinde olanların kullanımına açıktır. 176 kişilik çalışma masası bulunmaktadır. Açık raf sistemine sahip kıraathanede 5 bin kitap, 30 süreli yayın, ödünç kitap hizmeti ve internet vardır. 10 sayfa fotokopi, çay, kahve, çorba ücretsizdir. 7/24 hizmet vermektedir.

SAPIENTIAM ANTIQUORUM EXQUIRET SAPIENS
DOCTOR SOCIETATIS
BIBLIOTHECA NATIONALIS

AVRUPA'DA KÜTÜPHANELERİN DEĞİŞİMİ

BETÜL ÖZEL ÇİÇEK

Klementinum Kütüphanesi. Prag.

FOTOĞRAF: SHUTTERSTOCK.COM

BATI dünyasında ortaçağ sonlarında kütüphanelerin muhtevası ve hizmet şekli günümüzde alışageldiğimiz uygulamalardan çok farklıydı. Matbaanın icadından ve reform hareketinden önce kütüphaneler çoğunlukla kiliseye ait mekanlarda, özellikle de manastırlarda bulunuyorlardı. Bu kütüphaneler, üretimi ve çoğaltılması matbu eserlere göre daha uzun zaman ve emek isteyen yazma eserler barındırıyordu. Bu kıymetli ve nadir kitaplar okuyucular tarafından raflara ya da masalara zincirli şekilde kullanılıyorlardı.

Kütüphanelerin dikkat çekici bir hususiyeti daha vardı: herkese açık değillerdi, bir kütüphaneden istifade edebilmek için belli bir grubun mensubu veya belli bir mesleğin erbabı olmanız gerekiyordu. Bir kütüphaneden kitap ödünç almanın ise modern bir olgu olarak karşımıza çıktığını görüyoruz. Kütüphanelerden kitap ödünç alabilmek özel izinlere tâbiydi. Ayrıca ödünç alınan kitaba mukabil aynı değerde bir kitabın bırakılması veya bir miktar kapora verilmesi gerekiyordu.

Matbaanın yaygınlaşması ve reform hareketleriyle sadece bilgiye erişimin tabiatı değişmedi, kitaplara verilen önem de başka bir şekle büründü. Başlangıçta kitaplar ve kütüphaneler, ulaşılması güç ve açıkçası herkesin kullanmasına gerek olmayan "pahalı" kutsal bilgiyi barındırıyordu. Önceleri gözden sakınılan bilgi, matbaa ile yazmaların üretim hızından çok daha hızlı bir şekilde toplumun istifadesine sunuldu. Bir yandan yazma eserlerdeki bilgiler çoğaltılmaya başlanırken diğer yandan yeni ve değişik konularda eserler üretildi. Bilgiye erişimin kolaylaşması kütüphanelerin muhtevasının değişmesini de beraberinde getirdi. Önceden sadece imtiyazlı sınıfların erişimine açık ve üst düzey bilgileri haiz kitapları barındıran kütüphaneler, içerik olarak gittikçe sekülerleşen bir kimlik kazandılar. Bilginin ulaşılabilir olması bir taraftan birkaç asır sonra bilim devrimiyle gerçekleşecek paradigma değişimine zemin hazırlarken diğer yandan da kitaba yeni bir misyon yüklemiştir. Erasmus'un meşhur "Kütüphaneniz cennetinizdir" sözü bu zihinsel dönüşüme ışık tutar.

Kütüphanelere erişim kısıtının devam etmesi neticesinde bazı ticari ve şahsî teşebbüslerle tesis edilen ve tamamen ya da kısmen kamuya açık kütüphaneler ortaya çıkmaya başlamış, ve bunlar halkın her kesiminden rağbet görmüştür.

Bütün gelişmelere rağmen kitaplar ve kütüphaneler uzun bir süre kilisenin ve din adamlarının etkisinden çıkamayacaktı. Kütüphanelerin içeriğinin dinî veya bilimsel uzmanlık alanlarından uzaklaşmasında en büyük etken, romanın ortaya çıkışı ve halk kitleleri arasında büyük popülerlik kazanmasıdır. Öyle ki, bu tür içeriklerin ifsat edici etkisinden bizar olan rahip Robert Wodrow —kendisi aynı zamanda Glasgow Üniversitesinin eski kütüphanecisidir— 1726'da Londra'da Allan Ramsay tarafından açılan İngiltere'nin ilk "ödünç kitap veren kütüphanesi"nin sosyal zararlarından dem vurarak bu tür kütüphanelerin içindeki dünyevi arzu ve hevesleri körükleyen profan kitapların üç-beş kuruşa her isteyenin eline geçmesinin felaketinden bahseder. Fakat bu çekinceler kütüphanelerin yayılışını engellemediği gibi başlangıçta otoritelerin çoğu, kütüphaneleri kötü yola düşme ihtimali olan gençleri kurtarmanın da bir aracı olarak görmüştü. Mesela 1684'de Westminster'da vekil piskoposluk yapan Dr. Thomas Tenison, genç rahip ve vaizleri vakitlerini boşa harcadıkları taverna ve kahvelerden çıkartabilmek için bir kütüphane kurmuştu.

18. yüzyılda ise kütüphane hizmetlerinde birçok gelişme olmuştur: erişimin kolaylaşması, koleksiyonların büyümesi ve kütüphanelere kitap tedariklerinde yeni modellerin geliştirilmesi, kütüphane mimarisi vs.

1850'de artık herhangi bir insan, istediği bir kaynağı ödünç alıp kendi ev ortamında okuyabiliyor veya kurumsal bir kütüphaneyi kullanarak kendisiyle benzer düşüncede insanlarla buluşabiliyordu. Zamanın İngiltere başbakanı Benjamin Disraeli, bir anısında babası Isaac D'Israeli'nin 1820'lerde araştırma yapmak istediği eserlere erişiminin engellendiğini yazar. 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren bir ilim talebesine dünyanın bütün kütüphaneleri ardına kadar açıktır. "Bilginin kutsal tapınağa girişi yasaklanmaz, aksine samimi ve içten bir şekilde içeri girmeye ve önündeki hazineden özgürce seçmeye davet edilir" (*The Times*, 9 Ocak 1849).

19. yüzyılın ilk yarısıyla beraber modern kütüphanecilik uygulamalarının yaygınlaştığını görürüz. Artık belirli bir zümrenin girebileceği kütüphaneler değil "halk kütüphaneleri" rağbet görmeye başlamıştır. Halk için olan kütüphaneler muhteliftir: 1 peniye kitap ödünç veren kütüphaneler (bu kütüphaneler bir daha eşine rastlanmayacak bir popülerlik kazanmıştır), pazar okulu (sunday school) ve mahalle kilisesinin kütüphaneleri, teknik alanlara has, makinistlerin, madencilerin istifade edebileceği kütüphaneler... Bunların yanısıra imtiyazlı zümrelerin istifadesine sunulmuş kütüphaneler de yok değildi: üyelerinin hisselerini satın aldıkları abonmanlık sistemiyle çalışan kütüphaneler, sadece erkeklerin girebildiği, yine üyelik sistemiyle çalışan centilmen kulüplerinin kütüphaneleri. Her yaş, cinsiyet ve gruptan bilimsel araştırma yapmak isteyenler için hizmet verenlere Bodleian ve British Museum kütüphanelerini örnek verebiliriz.

İngiltere'de kütüphanelerin bu şekilde çoğalması, dünya geneline yayılmasına da öncülük etmiştir. Artık bilgi, her İngiliz bireyin kolaylıkla ulaşıp kendini donatması gereken millî bir silahtır. İngiliz tüccarlar, askerler, denizciler, hatta mahkumların istifadesi için kolonilerde dahi kütüphaneler tesis edilmiştir.

Öte yandan zengin ve bilime meraklı burjuva kütüphaneleri, muhtelif kıymetli eserler biriktiren ve kitaplarını zaman zaman araştırmacılara açan aristokratların kütüphaneleri, bu devirde formel bir şekilde organize edilmeye başlanmış, kütüphane satışları, katalogların basılması ve kitap koleksiyonerliğinin popülerlik kazanmasıyla yaygınlaşmıştır. Bu özel kütüphanelerden bazıları bir süre sonra British Museum ve diğer akademi kütüphanelerine bağışlanacaktır. Nispeten daha küçük koleksiyonlar ise birikmeye devam ediyordu. Aristokratların arazileri üzerine kurulmuş atadan kalma evlerindeki kütüphaneler de entelektüel amaçların dışında gittikçe artan bir şekilde sosyal amaçlar için kullanılmaya başlanmıştır. Büyük bir evin kütüphanesi evin beyefendisinin gündüzleri avukatı, muhasebecisi, vekilharcı ile çalıştığı; akşamları konukları ile çekildiği eril bir sosyalleşme mekanıydı. Kütüphanenin büyüklüğü, evin nesilden nesile aktarımı vurgusunu da yaptığı için önemliydi. Bu vurguyu taklit etmek isteyen yeni zenginler de kişisel kütüphanelerini toplu alımlarla zenginleştirmek isteyince toplu kitap satışları da rağbet görmeye başladı.

Bilgi muhteva olarak sekülerleştiğinde bile toplum nazarında kutsiyetini korudu ve bu kutsal güce kamunun kolay erişebilmesi önemsendi. Böylece kamuya açık, temel bilim alanlarını ve edebi eserleri kapsayan, ödünç alınma imkanı olan ücretsiz halk kütüphanelerinin oluşturulması hususunda talepler arttı. Ücretsiz ve kolay erişilebilir eğitim imkanını bölgesel halk kütüphaneleri üzerinden karşılamaya çalışan kurumsal temayül, 19. yüzyıl boyunca halktan gelen istekler ve ihtiyaçlarla şekillenmişti. Bu kurumlar, sonrasında benzer şekilde Amerika ve Kanada'da yayılmaya başladı.

Bugün bile bilginin herkes tarafından ulaşılabilir olması ve bir güç olarak eşitleyici etkisi aksi beyan edilemez bir önkabuldür. Amerika Birleşik Devletleri gibi, her kurumu özel sektör elinde olan bir federal devlet yapısında bile tek kamu kurumu halk kütüphaneleridir. Bu kütüphaneler, özellikle alt-orta sınıf çocukların okul öncesi çağlardan başlayarak eğitimine yardım ve destek için türlü pedagojik programları da bünyesinde barındırır. Belli bir bilgi birikimine veya maddi imkana sahip olmayan ebeveynlerin çocuklarının eğitim eşitliğinden istifadesi için okuma yazma öğretme, özel dersler verme, seminerler ve özel günler düzenleme, bilgisayar ortamları sunma, ödevlere yardımcı olma gibi çeşitli hizmetleri, gönüllülerin de yardımları ile ücretsiz sunmaya devam ederler.

Kütüphanelerin yardımcı olduğu kesim sadece çocuklar ve gençler değildir. Toplumun kenarda kalmış diğer unsurları, evsizler de bu hizmetlerden istifade etmektedir. Gündüzleri en azından sıcak bir barınma ve meşgale ortamı oluşturan kütüphaneler, böylelikle sokaklarda yaşayan ve suça bulaşma ihtimali olan kişilere bir koruma kalkanı vazifesi de görmektedir. Z

KAYNAKÇA

¶ Giles Mandelbrote ve Keith A. Manley (ed.), *The Cambridge History of Libraries in Britain and Ireland,* vol. II, Cambridge: 2006, 3.
¶ John Evelyn, *The Diary of John Evelyn* (ed.), vol. 4, 1955, 367.
¶ Robert Wodrow, *Analecta,* Maitland Club 60, vol. 3, 1843, 515–16.

BRİTANYA KÜTÜPHANESİ

THE BRITISH LIBRARY

FOTOĞRAF: BL.UK

İNGİLİZ Kütüphanesi adıyla da bilinen Britanya Kütüphanesi, 1 Temmuz 1753 yılında kurulmuştur. Başlangıçta British Museum'un bir parçası olsa da 1972 yılında çıkarılan yasayla ondan ayrılır. Önemli bir araştırma kütüphanesi olan kurum, içerisinde 170 milyondan fazla eser barındırır. Bu zengin envanteri çeşitli ülke ve dillere ait dergiler, gazeteler, ses ve müzik kayıtları, dijital kitaplar, haritalar, videolar ve elyazmaları şeklinde kategorize etmek mümkün. Kütüphanede tarihi MÖ 2000'li yıllara kadar uzanan nadir eserler de mevcut. Ayrıca Leonardo da Vinci'nin not defteri, Beatles'ın çalışmaları ve Mozart'a ait notlar gibi birçok değerli esere de ev sahipliği yapıyor.

Kütüphane, öğe sayısı bakımından dünyanın en büyüğü kabul ediliyor. Koleksiyonu o kadar geniş bir yelpazeye sahip ki, bunların tamamını sadece görmek bile yıllar sürebilir. Kitap ve elyazmalarının yanısıra videolar, oyun senaryoları, patentler, veritabanları, haritalar, pullar, özel baskılar ve çizimler koleksiyonun nadide parçalarındandır. Her yıl 1,5 milyon ziyaretçiye kapılarını açan kütüphane, yılda 3 milyon yeni kitabı raflarına ekliyor. Toplam raf alanı 746 kilometre. Dijital koleksiyonlar ise 1 petabaytın üzerinde. Kütüphane aynı anda 1200'den fazla okuyucuya hizmet verebiliyor.

Kütüphanenin bu denli zengin içeriğe sahip olması biraz da kraliyet ailelerinin desteğini almasından kaynaklanıyor. Kral II. George'un zengin bağış koleksiyonu örneğinden hareketle kütüphanenin onların yaptığı bağışlardan beslendiğini söylemek abartı olmaz. Ayrıca bu zengin koleksiyonun ardında sömürge mirasının yattığını da hatırlatmak gerekir. Bir zamanlar üzerinde güneş batmayan imparatorluk olarak şöhret kazanan Britanya, sömürgeleştirdiği ülkelerin her türlü kaynağını merkeze taşımıştır. Şüphesiz bunların arasında kitaplar başı çekiyordu.

Sayıca fazla olması sebebiyle gazetelere "Gazeteler Kütüphanesi" adıyla ayrı bir bölüm ayrılmıştır. 2. Dünya Savaşı sırasında bina zarar görmüş, kitaplar ve gazeteler de yıpranmıştır. En büyük hasar gazete bölümünde meydana gelmiştir. Öyle ki gazete koleksiyonları hâlâ tamamlanamamıştır. Ziyaretçiler bu eksik gazetelerden birini talep ettiğinde ise karşısına diğerlerinden farklı bir fiş çıkar. Savaş sırasında yok olan gazetelerin fişinde "destroyed" kelimesinin ilk harfi olan "d" harfi kullanılır. Böylece hem okuyucunun isteği kibarca geri çevrilmiş olur, hem de savaşın yıkıcı hatırası tazelenir.

Kuruluş yıllarında kütüphaneden yalnızca araştırmacılar yararlanabiliyordu. Öğrenciler ancak aradıklarını başka bir kütüphanede bulamadıklarında ve yapacakları araştırma ile ilgili profesörlerinden bir tavsiye mektubu getirmek kaydıyla araştırma yapabiliyorlardı. Günümüzde ise artık bu koleksiyonlar herkese açık.

Kütüphane geniş bir personel kadrosuna sahip ve bu kişileri özenle seçiyor. Kütüphanecilik mezunları ve kütüphaneciler derneğinden —kütüphanelerde yaptıkları staj sonrası— diploma almış üniversite öğrencileri de burada görev alabiliyor. Z

FOTOĞRAF: KEW.ORG

KEW BOTANİK KÜTÜPHANESİ

KISA adı Kew Gardens olan Kraliyet Botanik Bahçeleri (The Royal Botanic Gardens), Londra'nın güneybatısında bulunan 120 dönümlük arazi içindeki bahçelerden ve seralardan oluşuyor. Kew Gardens'ın kuruluşu resmî olarak 1759 yılına tarihlense de kütüphanesinin oluşması 1852'de ancak mümkün olur. Bununla birlikte kaynaklardan 1846 yılında kitap satın alınmaya başlandığını görmekteyiz.

Kew Botanik Kütüphanesinin tarihi, müdürlerinin kendi kişisel kütüphanelerini kullanıma açmasıyla başlamıştır diyebiliriz. İlk müdür tabiat bilimci ve botanikçi Sir Joseph Banks, botanikçi William T. Aiton, botanikçi ve botanik illüstratörü Sir William Hooker iyi bir botanik kütüphanesinin oluşumu için büyük katkı sağlamışlardır. Bunların yanısıra Rahip William A. Bromfield yaklaşık 600 cilt kitabını ve herbaryum koleksiyonunu, 1854'de George Bantham ise 1200 adet kitabını ve herbaryum koleksiyonunu kütüphaneye bağışlamıştır.

18. yüzyıldan bu yana botanik koleksiyonunu sürekli geliştirerek zenginleşen Kew Gardens, 38 bin civarında farklı bitki türüne ev sahipliği yapıyor. Birçok özelliği ile bu alanda dünyanın en büyüğü olma vasfını taşıyor. Çok zengin botanik ve mikolojik koleksiyona sahip olmasının yanında kütüphanesi de onu ayrıcalıklı kılıyor.

Kew Gardens botanik alanında dünyanın en büyük ihtisas kütüphanesi ve arşivi de bulunuyor: 300 bin kitap, elyazmaları, nadir kitaplar, 5 bin dergi, 25 bin harita, botanik alanındaki en iyi ressamların suluboya, baskı, çizim, yağlı boya, ilustrasyon ve fotoğraflarını barındıran ve 200 binden fazla parçadan oluşan koleksiyon, 7 milyon civarında mektup, liste, katalog, defter, günlük.

160 yıllık tarihin getirdiği bu zengin koleksiyon hediye, satın alma ve takas yoluyla elde edilmiş. Farklı dillerden çeviriler yapılarak ulaşılan bilgiler ışığında kütüphane, küresel bir kaynak haline gelmiş.

Kew Botanik Kütüphanesi dijital ortamda da bu eşsiz koleksiyonu meraklılarına sunuyor. Kitapları ve illüstrasyonları internet üzerinden erişime açık. Z

BODLEIAN LIBRARY

OXFORD ÜNİVERSİTESİ KÜTÜPHANESİ VE ŞARKİYAT

OXFORD Üniversitesi Kütüphanesi, kurucusundan dolayı "Bodleian Kütüphanesi" olarak da anılmaktadır. Avrupa'nın en eski kütüphanelerinden biri olan Bodleian Kütüphanesi, her fakültesinde ayrı kütüphaneleri bulunan Oxford Üniversitesinin ana araştırma kütüphanesidir. Ayrıca zamanla birbirine eklemlenen devasa bir kütüphane zincirinin de adıdır. 2000 yılında üniversite içindeki çok sayıda kütüphane bir çatı altında toplanmış ve en büyük parçası Bodleian Kütüphanesi olduğundan bu isimle anılmıştır. Kütüphanelerin hepsi Bodleian Kütüphanelerinin internet üzerindeki kataloğu olan OLIS adlı ağa bağlıdır. Kütüphane arşivlerinin çoğu 2015 yılı itibarıyla dijital hale getirilip kamu kullanımına açılmıştır.

İngiliz Kütüphanesinden sonra İngiltere'nin en büyük ikinci kütüphanesi unvanını taşıyan Oxford Üniversitesi Kütüphanesindeki eser sayısı, 2015 yılının Kasım ayında alımı yapılan İngiliz şair Percy Bysshe Shelley'nin *Eşyanın Mevcut Tabiatına Dair Şiirsel Bir Makale* adlı kitabıyla 12 milyonun üzerine çıkmıştır. 2003 yılından bu yana İngiltere'de yayınlanan her türlü yayını derleme hakkına sahip olan kütüphane, İrlanda Cumhuriyeti'nde yayınlanan her kitaptan bir nüsha talep ediyor.

Kütüphanede dünyada baskıları çok az olan nadir eserler de bulunmaktadır. Günümüze yalnızca 21 tanesi ulaşan Gutenberg İncili'nin 1455 tarihli nüshasından biri buradadır. Yine Shakespeare'in komedi oyunlarından biri olan *First Folio*'nun 1623 tarihli nüshasına ev sahipliği yapmaktadır. Kuzey Amerika'da basılmış ilk kitap olan 1640 tarihli *Bay Psalm Book*'un günümüze ulaşan 11 nüshasından biri de envanterine kayıtlıdır. Bu, ABD dışındaki tek nüshadır.

Kütüphane eserlerin korunması ve kullanılması hususunda çok titiz bir politika izlemektedir. Bir araştırma kütüphanesi şeklinde hizmet verdiğinden belgeler ve kaynakların okuma salonlarının dışına çıkartılmasına izin verilmez. Hattâ çok yakın bir tarihe kadar kitapların yıpranması endişesiyle fotokopi çekilmesine bile izin verilmiyordu. Ancak şimdilerde 1900'den sonra basılmış eserlerin fotokopi yoluyla çoğaltılması mümkün. Basımı 1801-1900 arasına tarihlenen kitapların çoğaltılması ise ancak bir kütüphane memurunun refakatinde yapılabiliyor. Bundan daha eski tarihli eserlerin kopyası için özel izin gerekiyor. Eski eserlerin mikrofilm-

leri mevcut olduğundan kütüphane için-de rahatlıkla kullanılabiliyor. Kütüphane envanterinin dijitalleştirilme süreci ise devam ediyor.

Oxford'daki Broad caddesi üzerindeki beş grup binadan meydana gelen Bodleian Kütüphanesi devasa bir kampüs kütüphanesidir. Kronolojik sıraya göre gidersek önce 15. yüzyıldan kalma Dük Humfrey Kütüphanesi gelir. Kuruluşu 1320 yılına kadar götürülse de kütüphane akademisyenlere ilk olarak 1602 yılında hizmet vermeye başlamıştır. Bu da kütüphanenin en eski bölümü olan Dük Humfrey'in odasıdır. Sonra altına kitap depoları yapılan 17. yüzyıldan kalma Schools Avlusu, 18. yüzyıla tarihlenen Clarendon Binası ve Radcliffe Camera ile 1930'larda inşa edilerek şimdilerde "Weston Kütüphanesi" olarak anılan Yeni Bodleian binası onu takip eder.

ERKEN MODERN DÖNEMDE OSMANLI-İSLAM BİLİMİ VE OXFORD ÜNİVERSİTESİ

19. yüzyılda kurumsal bir kimlik kazanan oryantalizmin penceresinden baktığımızda İslam bilim ve düşünce geleneğinin Avrupa'ya etkisi oldukça sınırlıdır. Daha çok Endülüs coğrafyası üzerinden kendini gösteren bu etkileşim süreci İslam medeniyetinin altın çağı olarak tanımlanan 9.-12. yüzyılları kapsar. Ayrıca bu etkileşimin eksenini de antik Yunan düşüncesine ait kaynakların Arapçadan Latinceye tercümesi oluşturmaktadır. Buna mukabil coğrafi açıdan komşu olunan, siyasi ve ekonomik ilişkilerin daha yoğun olduğu Osmanlı İmparatorluğu ile Avrupa arasındaki herhangi bir kültürel ve bilimsel etkileşimden bahsedilmez. Bunun sebebi Osmanlı Devletinin ilmî ve kültürel alanlarda dikkate değer bir üretime ve birikime sahip olmamasıdır. Zira oryantalizmin inşa ettiği bu algıya göre İslam düşüncesi 13. yüzyıldan itibaren gerilemeye başlamıştır ve İslam medeniyeti artık ölü bir medeniyettir. Üç kıtaya hükmeden Osmanlı İmparatorluğunun başarısı da kılıç ve barutla açıklanmaktadır.

Dr. Yusuf Alpaydın, "Erken Modern Dönemde Osmanlı-İslam Bilimi ve Oxford Üniversitesi" başlıklı makalesinde 17. yüzyılda Osmanlı-İslam bilim ve düşüncesinin Oxford Üniversitesindeki yansımalarını ele alarak oryantalizmin bu iddiasının aksine bilimsel ve fikri alandaki bu etkileşimin hâlâ devam ettiğine dikkat çekmektedir. Alpaydın 17. yüzyılda Oxford Üniversitesi Kütüphanesi için Osmanlı topraklarından İngiltere'ye getirtilen kitap ve metinlerin içeriğinden hareketle, Osmanlı-İslam bilim ve düşünce metinlerinin erken modern dönemde Oxford Üniversitesindeki bilimsel gelişmelere ve öğrenme kültürüne etkilerini incelemiştir.

Araştırmasını William Laud'un 1630-1641 yılları arasında üniversitenin şansölyeliğini yaptığı yıllarla sınırlandıran Alpaydın, çalışması sırasında 17. yüzyılda Osmanlı ile Oxford Üniversitesi arasındaki bilimsel ve fikri akışın hızlandığını fark eder. Bu süreçle üniversitedeki bilimsel gelişmeler arasındaki ilişkileri takip eden yazar, makalesinde transfer edilen metinlerin her birinin bilinçli ve belirli ihtiyaçlara binaen seçildiğini ortaya koymaktadır.

1610'larda Arapça, Farsça ve Türkçe metinler toplamaya başlayan William Laud, Oxford Üniversitesinin şansölyeliğine tayin edildikten sonra bu merakına daha da ağırlık verir. Kendi kütüphanesindeki yazmaları Oxford Üniversitesi Kütüphanesine bağışlayan Laud, Levant Şirketinin papazı olan Edward Pococke aracılığıyla yazma transferini sürdürür. Toplanan kitaplar arasında edebiyat, İslamî ilimler, tarih, dil bilimleri ve tabii bilimlerle ilişkili olanlar ağırlıktadır. Bu kitapların önemli bir özelliği de büyük çoğunluğunun Osmanlı topraklarında 13.-17. yüzyıllar arasında üretilmiş olmalarıdır. Laud'un Oxford'a getirttiği kitapların çoğunun yeni üretilen eserler olması, oryantalizmin yukarıda bahsi geçen iddiasını tek başına çürütmeye yeterlidir.

1630'lu yıllara gelindiğinde Osmanlı'dan İngiliz üniversitelerine kitap toplanması süreci bir tür devlet politikasına dönüşmüştür. Şubat 1634'te Kral, Oxford Rektörü ve Canterbury Başpiskoposu William Laud'un isteği ile Levant Şirketine, Osmanlı ile ticaret yapan her geminin her seferinde bir adet elyazması kitabı getirmesini talep eden bir yazı göndermiştir. Bu kitapların ekseriyeti Arapçadır. Kütüphanenin dokümanlarından anlaşıldığı kadarıyla Avrupa'da 17. yüzyılda Arapça öğrenmek oldukça popüler bir hale gelmiştir.

1720 yılına gelindiğinde kütüphane envanterinde 1500'den fazla Arapça elyazması kayıtlıdır. Oysa 1602'de açıldığında kütüphanede sadece bir elyazması Kur'an bulunmaktaydı. Laud'un kütüphaneye yaptığı bağışlar arasında 147 adet Arapça ve 74 adet Farsça ve Türkçe elyazması vardır. Bugün ise kütüphane envanterine 2350 Arapça, 2530 Farsça ve 480 adet Türkçe elyazması eser kayıtlıdır. Bunların çoğunluğunu Arap bilimi, matematik ve tıp alanındaki eserler oluşturur.

Peki, Osmanlı topraklarından getirilen bu kitapları kimler okuyordu? O dönemde Oxford Üniversitesinde bu metinlere ilgi duyan ya da bu çalışmalardan faydalanan isimlere göz attığımızda John Locke (1632-1704), Robert Boyle (1627-1691), Edmund Halley (1656-1742), John Graves (1602-1650), Edward Bernard (1638-1696) ve John Bainbridge (1582-1643) gibi isimleri görüyoruz. İslam bilim ve düşünce tarihi üzerine çalışmaları olan Gül A. Russell ve Rim Turkmani gibi isimler konuyu bir adım daha öteye taşıyarak, Osmanlı ile etkileşimin İngiltere'de 17. yüzyılda meydana gelen bilim devrimine önemli katkıları olduğunu ileri sürmektedirler. Daha fazla araştırma gerektiren bu iddiaların ötesinde şu bir gerçektir: Bilim devriminde özerk kimlikleriyle üniversitelerin ayrı bir yeri vardır. Oxford Üniversitesinin tarihinde önemli bir yer tutan William Laud'un eğitim reformları ile Osmanlı'dan temin edilen kaynaklar arasında da sıkı bir bağlantı mevcuttur.

17. yüzyılda gücünün doruklarında olan Osmanlı İmparatorluğu, Avrupa'yı güneyden ve doğudan kuşatmıştı, kıtanın merkezi konumdaki Macaristan topraklarının büyük bir kısmına da hakimdi. Avrupalı komşularının bu başarının ardındaki fikrî birikimden etkilenmemesi imkansızdır. Z

KAYNAKÇA

¶ Yusuf Alpaydın, Erken Modern Dönemde Osmanlı-İslam Bilimi ve Oxford Üniversitesi", İLEM 2019-2020 Açılış Konferansı metni.
¶ Rim Turkmani, Arabic roots of the scientific revolution. Muslim Heritage. Erişim tarihi: 15 Aralık 2018, http://muslimheritage.com/article/arabic-roots-scientific-revolution.
¶ Bodleian Library: https://www.bodleian.ox.ac.uk/bodley
¶ https://digital.bodleian.ox.ac.uk/.

WARBURG KÜTÜPHANESİ

ENİS BATUR

WARBURG Enstitüsü'nün, 1933 yılında, arşiviyle birlikte Hamburg'dan Londra'ya gemiyle taşınan seksen bin kitaplık kütüphanesi, Asrî Zamanlar'ın en efsanevî serüvenlerinden birini oluşturuyor.

Efsanenin doğumunda, zengin bir banker ailesinin iki oğlundan büyük olanının, çocukluk yıllarında kardeşine getirdiği öneri yatıyor: Aby Warburg, Max'a yaşam boyunca dilediği kitapları kendisine satın alması kaydıyla bankadaki payını devrediyor. Bu benzersiz kütüphaneyi o anlaşmaya borçlu dünya kültürü.

Enstitü kütüphanesi, başlangıçta kişisel bir kitaplık. Ölçülmesi güç ilgi alanı yelpazesinin peşinde, Aby Warburg bütün bütüne kişisel bir mikrokozmosun inşasına yöneliyor orada. Yardımcısı, bir başka önemli sanat tarihçisi Fritz Saxl, anılarında huzursuz hocasının en çok kitaplar arasındaki gerçek *komşuluk ilişkilerini* gözönünde tuttuğunu belirtiyor. "Aradığım kitap her vakit gereksinmeni en iyi karşılayacak olandır diye kural koyamazsın" dermiş Warburg: "Hemen yanındaki, daha doğru bir seçim olabilir."

Kendi alçakgönüllü kitaplığını, Warburg'un adını olsun duymadığı yıllarda, yarıyarıya bir iççağrıya, yarıyarıya da 'sıçrayan fasulye' bünyesine bağlı biçimde oluşturmaya, açmaya çalışmış biri olarak, bu kütüphane kurma felsefesini başkalarıyla kıyaslamaya kalkışmam ben —en doğrusu ille de en doğrusu olmayabilir.

Komşuluk ilişkisi kolay kolay zaptedilecek, ehlileştirilecek kavramlardan değil: Hangileri hangileriyle yanyana? Gizlerini şıpınişi açığa vurmayan nedenselliklerle apaçık görünenler ortak mayada buluşuyorlar. *Bu* sıralamayı anlıyorum, *bu* sıralamayı anlamlandıramadım: Öznelliğe yaslanmış bir kütüphane düzeni iki cümleyi de kurdurtabilir insana.

***

Kişisel bir kitaplığın "özür"ü değilse bile "açıklama"sı *içindedir* benim gözümde: Siz ne arıyorsunuz, arıyordunuz burada —her iki anlamı çağırarak yanıtlar, tek yurttaşlı ülkenin efendisi. Hiç mi konuk gelmez, gelmemelidir böyle bir kütüphaneye? Ziyaretçi, gezgin, ama keyfekeder ama başı sıkışmış, uğramışsa, Klossowski'nin sapkın boyutlarını açtığı "Konukseverliğin Yasaları"na boyun eğecektir: Sizin için kuramazdım şu yapıyı.

Kişisel kitaplık, genel kütüphanelerin mantığını kolay, kolaylaştırıcı bulabilir, bir diyeceğim olmaz; uygun bulmamış, kendi düzenini, mantığını seçmişse, yapılacak iş *dilini* öğrenmek ya da oradan uzaklaşmak olmalı. Ziyaretçi, yanında mihmandar varsa ne âlâ, yoksa tıpkı yabancı bir kentte, ülkede sapacağı yol, kayboluşlardan kıvanç toplamayı bilmeli.

"Warburg *continuatus*" başlıklı denemesinde Settis, Saxl'dan aktarıyor: "Felsefe kitaplarının yanına astroloji, büyü, folklor ile ilgili olanları koyar, edebiyat ve sanat kitaplarını biribirile-

FOTOĞRAFLAR: WARBURG ARCHIVE

rine yakın tutar, din ve felsefe kitaplarından koparmazdı: İnsan düşüncesinin değişmez ve değişken yapısını eleverirdi onlar."

1920'lerde kitaplıkla tanışan Ernst Cassirer, düğümü hemen çözmüş: "Bir kitap koleksiyonu değildi bu: Bir sorunlar koleksiyonu demek daha uygun olurdu". İşin içinde kırk eğretileme yoktur. Cassirer, Warburg kitaplığının bir "labirent" olduğunu anlamıştı: Ya oradan kaçıp gidecek, ya da yıllar yılı tutsağı kalacaktınız. *İyi* bir kütüphanenin başka *birşey* olduğunu, olabileceğini kesinkes aklımdan geçirmedim.

***

Durmuş, soruyorsunuz: Labirent tarihiyle ilgili kitapların yanında Anglosakson bahçeciliğiyle ilgili bir kitabın durmasına bir diyeceğiniz yok da, hemen yanlarında Massignon'un bir makalesinin yeraldığı derginin, Borges'in öykülerinin, Escher'in resim albümünün, Hoftstadter'in, paradokslarla ilgili özel sayının, düğüm ve kravat kitaplarının, handiyse eksiksiz Wölfli külliyatının, iki Paz cildinin, ötekilerin ve daha da ötekilerin işi ne? Bu koşullarda aradığınızı nasıl bulabiliyorsunuz?

Yanıt düzayak, *böyle* kurulan bir kitaplığın sahibinden geldiğinde: Onları yanyana ben getirdim, hepsinin "yer"ini bilirim: Ne arıyorsanız bana sorabilirsiniz. Benden sonra mı: Benden sonra önce tufan, gerisini bilemem. Dağılırlar mı, korunurlar mı, farklı bir mantığın onları böleceği, ayrıştıracağı, yeni (eski) komşuluk ilişkileri kurma yönüne sapacağı bir yaşam hakları mı olur, kutulara doldurulup, gemiye bindirilip taşınacakları *başka* bir *yerde* —nereden, nasıl bilebilirim?

Almanlar, özellikle son yıllarda, *sürgünde* saydıkları Warburg Kütüphanesinin Londra'dan dönmesini istediklerini açık açık ifade eder oldular. Bir vakitler koruma aczine düştükleri, büyük olasılıkla bir *autodafe* sahnesinde yitip gideceği tartışılmaz bu labirenti şimdi kendilerinin saymaları aklıbaşında kimseyi ikna etmeye yetmiyor sanırım.

Kendi payıma, iki nokta üzerinde düşünmeden edemiyorum. II. Dünya Savaşı bombardımanlarında Hitler'den fazla kitap yoketmeyi başaran, Irak savaşında Irak'taki paha biçilmez elyazmalarının yanmasını seyretmekle yetinen İngilizlere bir kütüphane konusunda ne denli güven duyulabilir?

İkinci nokta, ele avuca sığmazlığı belirgin olsa da, canalıcı bir konunun alanına sokuyor kitapseveri: Bir başka denemesinde Salvatore Settis, "İngilizlerin Warburg'un mirasını *anlayamadıkları*"nı ileri sürüyor: "Bu kütüphane doğduğu, ait olduğu *doğal* ortama (abç), Alman kültürü bağlamına geri dönmeli".

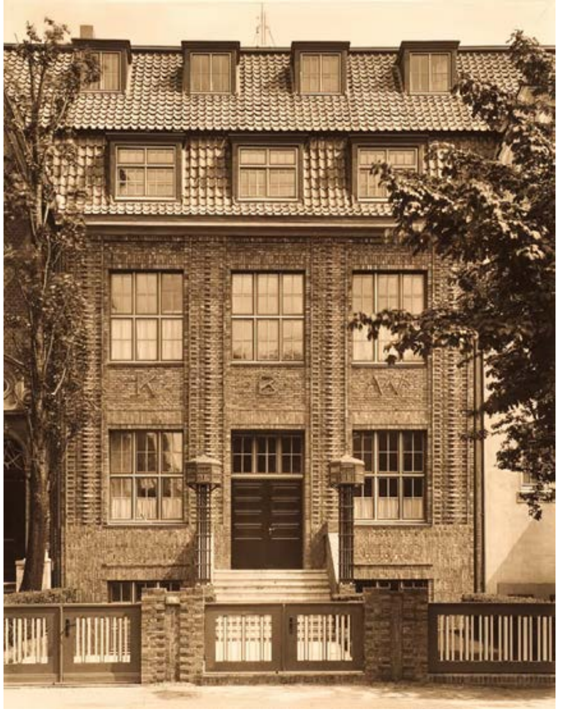
***

Ağır top soru: Bir kitaplığın, kütüphanenin doğal ortamı nedir? Oradan uzaklaştığında 'hâle'sini bir ölçüde olsun yitirme olasılığından sözedilebilir mi?

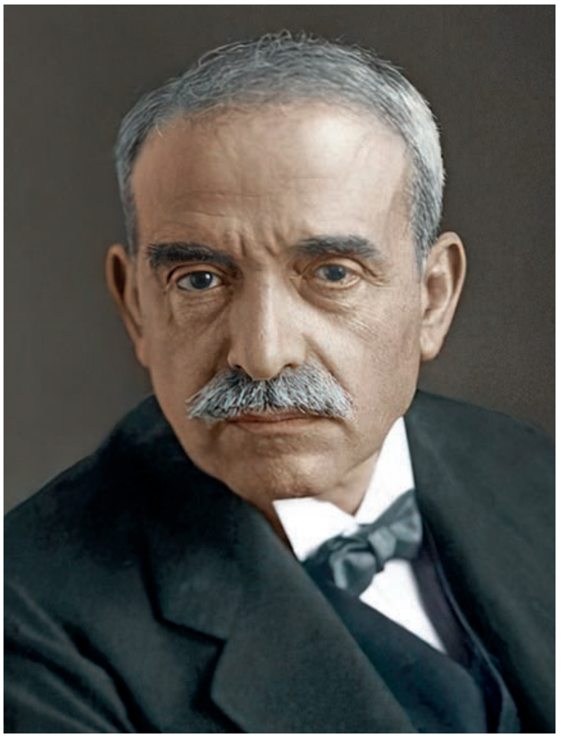
Boyutları açısından Warburg'unkiyle kıyaslanamayacak olsalar bile, kimi kapsamlı kişisel kitaplıkların dağılmasına, kimilerinin yer değiştirmesine, kimilerinin de daha büyük toplamların içinde erimesine tanık oldum bugüne dek. Çoğu durumda, kitapların yurtsama çektikleri duygusuna kapılmışımdır. Sorulduğunda, vereceğim yanıt bellidir. Ülküsel olanı, bir kütüphanenin doğduğu yerde değil de, yerleşip büyüdüğü yerde korunmasının gönle en uygun çözüm olduğunu söyleyebilirim herhalde. İşte Semavi Eyice'ninki: Bir kurum sahiplense de, yerinde korumayı seçse onu. Öte yandan, sözgelimi Karasu'nun vasiyetine uyularak Eskişehir Anadolu Üniversitesi kütüphanesinde koruma altına alınan kitaplığı için başka bir çözüm gelmiyor aklıma —yazarın evinin korunabildiği durumlarda, kitaplığındaki kitapların kilit altında erişilmez kılınmasından rahatsızlık duyduğumu belirtmeliyim. Kestirme, kalıp bir karşılık bulmak zor her seferinde: Duruma göre değerlendirmeli bir kütüphanenin yeri.

Warburg'un kitaplığının kişisel cephesinin bunca yıl sonra herhangi bir önem taşıdığı görüşünde değilim: Sahibi 1929'da ölmüş, dört yıl sonra sürgüne çıkmak durumunda bırakılmış Warburg Enstitüsü kütüphanesinin yetmiş yıldır yerinde saydığı düşünülemeyeceğine göre, onun artık farklı bir labirent sayılması gerektiği açık. Yeraltından ister istemez Almanya'ya bağlıdır bir yanıyla. Daha önce şunu sormalı

Warburg Enstitüsü, Hamburg.

Aby Warburg, 1925.

ama: Aby Warburg'un ne denli doğal ortamıydı Almanya? Kendi otoportresini çizmişti: "Hamburglu bir aileden, Yahudi kanından, Floransa ruhundan" biri —Almanya onu delirtmişti. Yahudiliği asla benimseyememişti, bir tek Floransa'ya, daha doğrusu Ronesans çağına sadık kalmıştı: Aslında bir labirentin gerçek yerini kimse tayin edemez. Z

Z Enis Batur'un *Kütüphane: Bir Başka - Labirent Öyküsü* (Sel Yayıncılık, 2005) adlı eserinden alınmış ve kitaptaki imlaya bağlı kalınmıştır.

STAATSBIBLIOTHEK ZU BERLIN

BERLİN DEVLET KÜTÜPHANESİ DİEZ KOLEKSİYONU

CHRİSTOPH RAUCH

ALMANCADAN ÇEVİREN: M. TACEDDİN KUTAY

ORYANTALİST ve diplomat Heinrich Friedrich von Diez'in sahip olduğu 400 Doğu elyazması, 1817'de kapsamlı bir kitap bağışının bir parçası olarak Berlin Kraliyet Kütüphanesine (şimdi Berlin Devlet Kütüphanesi) bağışlandı. Bu koleksiyon Prusya-Osmanlı ilişkilerinin tarihine ve bu dönemde Türk dili ve kültürüne karşı alakanın kıymetli bir delili niteliğindedir.

DİEZ KİMDİR?

1751'de doğan Diez renkli bir kişiliktir ve bu özelliğiyle bilinmeyi hak etmektedir. Halle Üniversitesinde tamamladığı hukuk eğitiminin ardından Magdeburg'da Prusya hükümetinin hizmetine girerek müstakbel kariyerine ilk adımı attı. Genç yaşlardan itibaren münazaraya düşkün bir aydın olarak Aydınlanmacı akımı temsilen felsefi yazılar yayınladı. Bu esnada çeşitli yabancı diller öğrenme hususunda büyük bir ilgi ve kabiliyet ortaya koydu. Gençlik yıllarında büyük hedefler peşinde koşan hırslı bir bilim adamıydı ve 1784'te Prusya'nın İstanbul sefiri olmak için dönemin Prusya İmparatoru Büyük Friedrich'e müracaatta bulundu. Müracaatı kabul edildi. İstanbul'da bir özel öğretmenden Türkçe öğrendi ve şarkiyat çalışmalarına başladı. Diez bu dönemde Prusya ve Babıali arasında bir ittifak anlaşmasının imzalanmasını mutlaka yerine getirmesi gereken bir vazife olarak kabul etti. Anlaşmanın 1789'da imzalanması öncesinde, Berlin'de popülaritesini yitirmesine sebep olan zorlu müzakereler gerçekleştirdi ve bu süreçte "başına buyruk, inatçı davranışlar sergileyen" ve Türklere fazla dostça davranan biri olmakla suçlandı. Oluşan bu olumsuz hava sebebiyle Diez anlaşmadan bir yıl sonra görevinden azledildi ve uygun bir maaşla emekliye ayrıldı. Artık kendisini yoğun bir şekilde çalışmalarına vermek ve kütüphanesini genişletmek için bolca zamanı vardı. Bu dönemde edindiği kitap koleksiyoncusu namına ilaveten günümüzde Goethe'nin *Batı-Doğu Divanı* için en büyük ilham kaynaklarından biri olduğu kabul edilmektedir. Ayrıca Diez Doğu edebiyatının Batı'ya taşınmasında önemli bir rol üstlenmiştir zira Osmanlı Türkçesinden çok sayıda eseri Almancaya çevirmiştir. *Kabusname* ve *Dede Korkut Hikayeleri* tercüme ettiği eserler arasında önemli bir yere sahiptir.

ELYAZMASI KOLEKSİYONU

Diez'in koleksiyonunu benzerlerinden ayıran en önemli özelliği çok sayıda Osmanlı-Türk eserleri ihtiva etmesidir. Diez koleksiyonunu tam bir "Türk Koleksiyonu" kılan husus, koleksiyonuyla ilgilenenlerin büyük oranda sanat ve edebiyat tarihi olarak anlamlandıracak araştırmalar yapan Türkler olmasıdır. Diez, bu anlamlandırmayı mümkün kılacak pek çok edebi ve tarihi eserin yanısıra ahlak ve adaba dair pek çok metin ve atasözü yazması toplamıştır. Kütüphanesinde dervişlerin Galata Mevlevihanesinde okuduğu çok sayıda ilahi ve müzik eseri koleksiyonu da bulunmaktadır. Diez, mevlevihaneyi, ikamet ettiği eve yakın olduğu için sık sık ziyaret ederdi. Üsküdar Mevlevihanesi şeyhiyle de yakın bir ilişkisi vardı. Diez'in kütüphanesindeki elyazmalarının çoğu basit metin kopyalarından oluşmaktadır. Bununla birlikte koleksiyon, aynı zamanda özenle yapılmış minyatürlere ve tezhipli eserlere de sahiptir ki Diez'in bu eserlere karşı büyük bir sevgi beslediği muhakkaktır. Bunlar arasında *Kısas-ı Enbiya*'nın bir nüshası (Diez A fol. 3, Şiraz'da istinsah edilmiş 16. yüzyıl eseri), *Şahname* (Diez A fol. 1, Şiraz, 16.

1791 yılında yapılmış bir Heinrich Friedrich von Diez portresi. Sanatçısı bilinmiyor.

Sufi şiirleri, ilahi ve müzik koleksiyonu. Diez A oct. 149–158.

FOTOĞRAFLAR: BERLİN DEVLET KÜTÜPHANESİ

yüzyıl) ve Nizami tarafından yazılmış *Hamzaname* gibi muhteşem Farsça elyazmaları bulunmaktadır (Diez A fol. 7, Herat, 15. yüzyıl). Diez özellikle 17. yüzyılda istinsah edilmiş Piri Reis'in *Kitabü'l-Bahriye* adlı atlasıyla gurur duyuyordu (Diez A fol. 57). O dönemde bütün Osmanlı topraklarındaki yegane kopya olduğunu düşündüğü için 835 kuruş gibi çok yüksek bir baha ödeyerek bu esere sahip olmuştur. III. Selim'in tahta geçmesinden sonra sözkonusu atlası, bir saraylı aracılığıyla Topkapı Sarayı'ndan teslim aldı. Bu eserin yanında aynı zamanda pek çok sayıda resimli Farsça elyazmasına da sahip oldu. Elyazmaları o dönemde saray kütüphanesinde değil özel dairelerde tutuluyordu; bu durum Diez koleksiyonunun en değerli parçaları olan albümler için de geçerlidir.

ALBÜMLER

Beş Diez albümü yaklaşık 450 resimden oluşmaktadır. Söz konusu albümler minyatürlerin yanısıra çizimler, eskiz sayfaları, hatlar, hatta gravürler içermektedir. Görsellerin çoğu çalışma sayfaları veya örnek çizimlerden oluşmaktadır ve bu görseller, kumaş gibi materyallere aktarılması için hazırlanan şablonlar olarak tasarlanmıştır. İran'ın Moğol, yani İlhanlılar dönemine ait çok sayıda resim özellikle zikredilmelidir. Diğer birtakım resimlerin çizimleri Timurlular döneminde yapılmıştır. Albümlerde Çinli sanatçıların bireysel çalışmaları (Karahıtay), 18. yüzyıl Osmanlı kostüm resimleri ve Avrupa eserleri de yer almaktadır. Sayfaların çoğu Topkapı Sarayı çevresinden gelirken diğer yapraklar muhtemelen çarşıdan alınmıştır. Bu kapsamlı materyal daha sonra -herhalde Diez'in girişimiyle- albümlerde bir araya getirilmiştir. Mesela albümler arasında yer alan Diez A fol. 70, 71 ve 72 henüz İstanbul'dayken ciltlenmiştir. Diğer iki albümdeki (Diez A fol. 73 ve 74) materyaller gevşek bir şekilde bir klasörde bir araya getirilmiştir. Resimlerin çoğu, bugün hâlâ saray kütüphanesinde korunan birkaç albümden elde edilmiştir. Minyatürler muhtemelen 1500'lerde Akkoyunlu hanedanının Türkmen hükümdarları döneminde (1468-1508) albümlerde toplanmış ve bu albümler de Safevi hükümdarlarına hediye edilmiş yahut ganimet olarak ele geçirilmiştir. Daha sonraki bir dönemde de yeniden kesilerek düzenlenecekleri Osmanlı sarayına intikal etmiş olmalıdırlar.

Son yıllarda Heinrich Friedrich von Diez elyazmaları ve albümleri hakkında çok sayıda araştırma yapılmış, sonuçları 2013 ve 2014'de Berlin Eyalet Kütüphanesinde yapılan uluslararası konferanslarla duyurulmuştur. Burada bahsi geçen elyazmalarının çoğu dijital ortama aktarılmıştır ve Berlin Eyalet Kütüphanesi (www.orient-digital.de) Doğu elyazmaları portalı üzerinden çevrimiçi olarak görüntülenebilir. Z

KAYNAKÇA

¶ Christoph Rauchund Gideon Stiening (Hrsg.), *Heinrich Friedrich von Diez (1751–1817): Freidenker-Diplomat-Orientkenner*, de Gruyter, 2020.

¶ Julia Gonnella, Friederike Weis und Christoph Rauch (Hrsg.), *The Diez Albums: Contents and Context*, Brill, 2016.

Fransa Millî Kütüphanesi okuma odası.

© FOTOĞRAF: WIKIPEDIA

FRANSA MİLLÎ KÜTÜPHANESİ

BIBLIOTHÈQUE NATIONALE DE FRANCE (BnF)

FRANSA Millî Kütüphanesi (BnF) bu adı 1994 yılında alsa da kuruluş tarihi 1461 yılına uzanıyor. 15. yüzyılın sonuna kadar kraliyet kütüphanesi olarak hizmet vermiş. Saray kütüphanesinden millî bir kütüphaneye dönüşmesi epeyce bir zaman almış. Ancak daha 16. yüzyılda Fransızlar kendi dilleriyle yazılan bütün eserleri kütüphanede toplamaya özen göstermişler. Bu gayret 1537 yılında derleme yasasının kabulüyle birlikte bir devlet teamülü haline geliyor. Böylece kütüphane Fransa'nın yazılı, görsel her türlü mirasının muhafaza edildiği ve gelecek nesillere aktarıldığı bir köprüye dönüşüyor. 1789'daki Fransız ihtilali kütüphanenin misyonunu da değiştirmiştir. Artık kütüphane ülkedeki diğer her şey gibi kraliyet ailesinin değil, Fransız milletine aittir. Bu değişim kütüphanenin adına da yansımıştır.

Dünyanın en büyük ortaçağ ve modern elyazmaları koleksiyonuna ev sahipliği yapan Fransa Millî Kütüphanesi, envanterinin zengin olması dolayısıyla dördü Paris'te, biri Paris dışında olmak üzere beş mekanda hizmet veriyor.

Kütüphane toplama, organize etme, koruma ve iletme misyonunun yanısıra ansiklopedik olma gayesini taşıyor. Bu nedenle de dünyanın dört bir yanından gelen eserlere kapısı açık. Fransa'daki bütün bilgi ve kültür merkezlerini takip ediyor, ayrıca web sitelerini derlemekle yükümlü.

Matbu kitap sayısı 14 milyonun üzerinde olan kütüphanede 36 bin süreli yayın koleksiyonu, 250 bin ciltlik yazma mevcut. Bunlar dışında harita, sikke, fotoğraf, nota, afiş, sesli kayıt vb. gibi kitap dışı materyalin sayısı 10 milyonu geçiyor. Kütüphanede çok sayıda yazma ve matbu kitabın yer aldığı Türkçe bir koleksiyon da var. Yazmaların 1672 yılından itibaren özenle toplanmaya başlandığını hatta bu amaçla kütüphanenin kitap satın alması için İstanbul'a birini gönderdiğini biliyoruz. Görevlendirilen kişi *Binbir Gece Masalları*nı Fransızcaya çeviren Antoine Galland'tır.

BnF zengin envanterine ek olarak elektronik kaynaklarıyla bu koleksiyonlara ulaşımı da kolaylaştırıyor. 1990'larda oluşturduğu "Gallica" adlı internet sitesiyle, bu ortama aktarılmış kaynaklarını bütün dünyaya ulaştıran, üyelik ve ücret talep etmeyen dijital bir kütüphaneye sahip. Bu dijital kütüphane taranmış BnF belgelerinin yanısıra 10 binlerce elektronik dergiye, 250'nin üzerinde veri tabanına, hızla sayısı artan e-kitaplara ve tasnif edilmiş web sitelerine erişimi mümkün kılıyor.

Kütüphanenin günlük okuyucu sayısı ortalama 3500 kişiyi buluyor. Kütüphaneciye soru sorma sistemi olan "Sindbad" sistemi ziyaretçilere büyük kolaylık sağlıyor. Sistem üzerinden yöneltilen sorular uzman personel tarafından en geç 2 gün içinde cevaplanıyor. Ayrıca bu cevaplar internet sitesinde herkesin yararlanabilmesi için açık bir şekilde sergileniyor. Z

AVUSTURYA MİLLÎ KÜTÜPHANESİ

ÖSTERREICHISCHE NATIONALBIBLIOTHEK

VİYANA'DAKİ Avusturya Millî Kütüphanesi, 12 milyondan fazla materyal ile Avusturya'nın en büyük kütüphanesi. Viyana'nın tarihi surları içinde Habsburglular tarafından 1368'de kurulmuş İmparatorluk Saray Külliyesi (Hofburg) ve kütüphanesinin merkezî yapısı olan Prunksaal, bütün cephelerin kaplandığı ahşap raflarıyla Avrupa'nın en büyük barok kütüphanesi ve dünyanın en güzel barok binalarından biri.

Başlangıçta İmparatorluk Mahkemesi Kütüphanesi (Kaiserliche Hofbibliothek) olarak kullanılan kütüphane, 1920'de Habsburg Monarşisinin sona ermesi ve Avusturya Cumhuriyeti'nin ilan edilmesi ile şimdiki kimliğine kavuştu. Kütüphanenin bulunduğu kompleks, dört müze ve dev bir arşivi biraraya getiriyor.

Binanın yaklaşık 30 metre yüksekliğindeki kubbesinin ortasını süsleyen fresk saray ressamı Daniel Gran tarafından 1730'da tamamlanmış. Duvarlardaki diğer süsleme ve resimlerle, mermer sütunlarıyla etkileyici salon içinde dört zarif Venedik barok küresi bulunuyor. Vincenzo Coronelli'nin eseri olan bu kürelerden ikisi yeryüzünü, ikisi gökyüzünü resmediyor.

Kütüphanede; basma eserler bölümü, yazmalar bölümü, müzik bölümü, harita bölümü, papirus bölümü, portre ve resim bölümü, tiyatro bölümleri bulunuyor. MS 4. yüzyıldan günümüze kadar uzanan kıymetli bir elyazması ve nadir kitap koleksiyonuna sahip olan kütüphane, hemen hemen her kültürden antik, ortaçağ ve modern materyaller bulunduruyor. Harita koleksiyonunda 2400'den fazla sayıda çizim ve harita bulunuyor. 180 bin parçalık kıymetli bir papirüs koleksiyonuna sahip. Tanınmış bestecilerin nota ve eserlerinin bulunduğu kaydadeğer bir müzik koleksiyonu da mevcut.

Birkaç binadan oluşan kütüphanede bulunan bazı kıymetli eserler; Gutenberg İncili, 1. yüzyıldan kalma Dioscorides Tıp Antlaşması, Blaeu Atlasları ve Tabula Peutingeriana veya Peutinger's Tabula.

Kütüphanede Osmanlı toplumunu çeşitli yönleriyle resmeden illüstrasyonların yer aldığı koleksiyonlar nadide eserler arasında 400 adet Türkçe elyazması var.

Avusturya Millî Kütüphanesinin arşivine internet üzerinden erişmek; başta İstanbul olmak üzere, Osmanlı Devleti, 1. Dünya Savaşı ve Türkiye Cumhuriyeti dönemlerine ait tarihî fotoğrafları görmek mümkün. Z

EL ESCORIAL KRALİYET KÜTÜPHANESİ

REAL BIBLIOTECA DEL MONASTERIO DE SAN LORENZO DE EL ESCORIAL

UĞUR BORAN

RİVAYETE göre Roma şehrinin yedi diyakozundan biri olan Aziz Laurentius, hasımlarınca tazibe maruz kalıp ızgarada kızartılırken kendisini pişiren pek de iyi niyetli sayılamayacak aşçılarına istikametine olan inancından taviz vermeyen bir kahraman edasıyla dönerek "Bu tarafım pişti, şimdi öteki tarafımı çevirin!" demiş.

Melankolik karakteri yüzünün çizgilerinden okunacak ölçüde belirgin, teolojik kaygıları düşünce dünyasını ve siyaset yapma biçimini yönlendirecek derecede baskın bir karakter resmi çizen Katolik Kral II. Felipe, Fransızlara karşı yürütülen Batalla de San Quintín —savaşını— kazandığı takdirde gösterişli bir manastır inşa ettirerek bunu Aziz Laurentius'a adamaya ahdetmişti. Felipe hayalini gerçekleştirecek zafere 1557'de mazhar olunca 1563'te ahdini yerine getirmek için ilk somut adımı attı.

Bütün imkanlar seferber edilerek ve verilebilecek her türlü maddi ve manevi destek sağlanarak 1584'te tamamlanan Escorial'in 21 yıllık inşa süreci uzun sürdüğü kabulüyle kimi İspanyolları memnun etmemiş olacak ki böyle durumlar için kullanılan *durar más que la obra del Escorial* deyimi bu türden bir analojinin kurulmasına yol açtı.

Madrid'in kuzeybatısında San Lorenzo'da konumlandırılan, sert ve haşin görünümlü muhkem bir kaleye benzeyen bu kompleksin birkaç temel kuruluş gayesi vardır. İlkin Felipe, Aziz Laurentius'a adanan bu yapıyı Katolik dünyanın birliğini ve İspanyol monarşisinin gücünü simgeleyecek bir "barış tapınağı" kılacaktı. Dahası Escorial hem dindar kralın hem de neslinden gelecek Habsburgların bedenleri için bir istirahatgaha, dolayısıyla otorite temerküzünün etkin ve devamlı kılınacağı bir nekropole dönüştürülecekti (tasarlandığı gibi de olmuş ve Escorial son beş asrın İspanyol kralları için bir makbereye dönüşmüştür). Meselenin manevi ve kültürel vechesinin bir yönünü Felipe'nin en büyük arzularından biri olan bütün İspanyol azizlerine ait kutsal emanetleri (*relics*) Escorial'de toplamak teşkil ederken diğer taraftan içerisinde Avrupa'nın en zengin koleksiyonlarının yer aldığı bir kraliyet kütüphanesi kurulmak istenmiştir. Bütün bu çabalar neticesinde Escorial, İspanya Krallığının manevi gücünün taşa kazınmış mücessem bir abidesi haline gelecekti.

El Escorial Kraliyet Kütüphanesi iç görünümü.

FOTOĞRAF: QUOTEMASTER.ORG

Sierra de Guadarrama'nın eteklerine kurulan bu yapı için atılan ilk önemli adım bir dönem Michelangelo'nun Vatikan San Pedro Bazilikasında yardımcısı olarak çalışan Juan Bautista de Toledo'nun kral tarafından "kraliyet mimarı" unvanıyla atanarak bu muazzam projenin başına geçirilmesiydi. Escorial'in tamamlandığını dünya gözüyle göremeyen ustanın 1567'deki ölümüyle iş önce İtalyan Giovanni Battista Castello'ya, daha sonra ise Toledo'nun çırağı Juan de Herrera'ya verildi. Başlangıçta bir manastır olarak tasarlanan bu devasa yapı sonraları kralın talepleri ve yapılan istişareler doğrultusunda manastır okulu, panteon, bazilika, kütüphane, kraliyet sarayı ve bunlara bağlı irili ufaklı mütemmim cüzlerin eklenmesiyle peyderpey genişleyerek farklı işlevsel boyutlar kazandı.

Escorial, Real Monasterio (Kraliyet Manastırı) ve La Granjilla de la Fresneda (Bautista de Toledo tarafından tasarlanan kraliyet avlanma locası ve manastır hayatına özgü inzivagah) olarak kültürel ve tarihi öneme sahip iki temel mimari kompleksten meydana gelir. Dolayısıyla burası her şeyden önce bir manastır ve bir İspanyol kraliyet sarayıdır. Tarihçilerin değerlendirmesi, Escorial' in ikili bir tabiata sahip olduğu ve hem İspanyol monarşisinin hem de Roma Katolik Kilisesinin müşterek mimari manifestosunu yansıttığı yönündedir. Gelenek, bu devasa yapının mimari açıdan Aziz Laurentius'un ızgarada işkence görmesinden mülhem ızgara biçiminde teşkil edildiğinde hem fikir olsa da konu epey tartışmalıdır. Bu tarz bir mimari düzenin asla Escorial'e özgü olmadığı, hatta Yahudi tarihçi Flavius Josephus'un naklettiği bilgilere dayanılarak yapının kat planının Süleyman Mabedinden ilham alınarak inşa edildiği öne sürülmektedir.

20. yüzyıla değin genişleyerek büyüyen Escorial'i teşkil eden temel tamamlayıcı birimleri Patio del los Reyes (kral avlusu), Bazilika (Latin haçı şeklinde tasarlanmıştır), Palacio de Felipe II (II. Felipe'nin sarayı), Palacio de Borbones ("Escorial Komplosu" ile de ilişkili Borbon hanedanına ait olan ve Bazilikanın kuzeyinde yer alan saray), La Sala de Batallas (savaş salonu), Panteón (hem krallar hem de prensesler için iki ayrı panteon), Jardines de los Frailes (rahip bahçeleri), Cripta (ölülerin gömüldüğü kilise yeraltı türbesi), Museo de Arquitectura (mimari müze) ve Biblioteca (kütüphane) şeklinde genel bir sınıflandırmaya tabi tutulabilir.

Escorial Kraliyet Kütüphanesi (La Biblioteca del Escorial) her şeyden önce 16. yüzyılın en önemli üç kütüphanesi olan Vatikan (Roma), Laurenciana (Floransa) ve Marciana (Venedik) ile rekabet edecek düzeyde tasarlanmıştır. Biri bazilikanın arka kısmında, ikincisi manastırın içinde ve bir diğeri Kraliyet Kütüphanesi olarak bilinen ve halka açık kısmı teşkil eden bölüm olmak üzere toplam üç kütüphaneye ev sahipliği yapmaktadır.

Tasarım açısından ortaçağ Avrupa'sı kütüphane stilinden ayrışan Escorial, dönemi için oldukça gelişmiş bir tarzı temsil etmekteydi. Hatta İtalyan mimar Dominico Fontana'nın Vatikan Kütüphanesinin tasarımında Escorial Kraliyet Kütüphanesinden etkilendiği söylenir. Binadaki hemen her şey gibi kütüphane de sembolik bir düzenin önemli bir parçasıdır. Manastır ile Papaz Okulunu birbirine bağlayan kütüphane, bu yönüyle maddi ve manevi dünyanın birliğini temsil eden bir konumdadır. Bu sembolizm kitapların tasnifinde de kendisini açıkça gösterir. Bir dünya tasavvurunun yansıması olarak tarih, coğrafya ve botanik gibi seküler içerikteki kitaplar girişe en yakın kısımda bir araya getirilmişken şiir, gramer, geometri, matematik ve teoloji gibi soyut veya eskatalojik muhtevasıyla öne çıkan kitaplar bazilikaya en yakın bölümde kendilerine yer bulmuşlardır.

Kütüphanenin kurulmasındaki temel motivasyon yeniyi keşfetmek ve eskiyi korumak yoluyla siyasi otoritenin takviyesini gözetmenin yanısıra entelektüel anlamda dünya liderliğini de kurumsal bir düzleme oturtmaktır. Bundan hareketle Escorial Kraliyet Kütüphanesi hem İspanya'nın ilk millî kütüphanesi olacak hem de topyekun bir *contrarreforma* (karşı reform) niteliği taşıyan bu devasa tasarım bir araştırma merkezi hüviyeti kazanacaktı. Zira kitaplar ile kutsal emanetlerin bir merkezde toplanması girişimi kutsallık (katoliklik) ile sapkınlık (protestanlık) arasındaki mücadelenin bir simgesidir.

Bu minvalde Felipe, iki amaç doğrultusunda son derece istekle yürüttüğü bir sürecin hayatının sonuna dek bizzat takipçisi olmuştur. Kütüphaneye çeşitli yollardan binlerce kitap temin edilecek ve başta İspanya olmak üzere Avrupa'nın dört bir yanındaki kutsal emanetler (*relics*) Escorial'e taşınacaktır (nitekim 1570'ten itibaren 7500 civarında kutsal emanetin İspanya'ya getirildiği bilinmektedir). Tarihçi Sigüenza'nın naklettiği bir anekdot kralın kutsal emanetlere olan düşkünlüğünü oldukça çarpıcı bir şekilde gözler önüne sermektedir. Felipe'nin ölüm döşeğinde dinmek bilmeyen ıstırabına gece gündüz yanı başında kendisine refakat etmek suretiyle tanıklık eden kızı Infanta Isabela Clara Eugenia, babasının bilincini kaybetmesinin önüne geçmek maksadıyla kendince bir hile tertipler. Buna göre Infanta Isabela, babası her ne zaman ıstırabından bilincini kaybedecek olsa kralın yanında yüksek sesle "Kutsal emanetlere dokunma!" diye bağıracak ve böylece babasının bu konudaki hassasiyetinden istifadeyle sanki içeriye birisi girmiş ve kutsal emanetlere el uzatmışçasına, başarılı bir kurguyla onun uyanık kalmasını temin edecekti. Gerçekten de bu canhıraş çığlıklara kayıtsız kalmayan kral, yatağında irkilerek uyanır ve gözünü dört açarak etrafta tehlike arz eden birilerinin olup olmadığına mütecessis bir tavırla dikkat kesilirmiş.

Escorial'deki kütüphaneye kitap toplama süreci beş farklı yolla gerçekleşmiştir: satın alma, hediye ve bağışlar, savaş ve korsanlık faaliyetleri sonucunda ele geçirilenler, kararnameyle kitap temini, engizisyonun yasaklı kitaplar listesindeki bazı kitapların kurtarılarak koruma altına alınması.

Felipe özellikle satın alma sürecinin her aşamasında aktif bir rol oynamış ve aksamasına göz yummamış, aksine hareketin organize bir bütünlük çerçevesinde sürmesi için bütün imkanlarını seferber etmiştir. Bir kısmı zaten imparatorluğun resmî elçisi konumunda olan memurlar ve bazı danışmanlar Avrupa'nın dört bir yanından satın aldıkları (veya satın alınması için gerekli girişimleri vakit geçirmeden başlattıkları) kitap koleksiyonlarını, doküman ve muhtelif yazılı materyalleri Escorial'e taşımak için olağanüstü bir çaba sarfetmişlerdir. Bu haris kitap avcıları arasında hemen ilk sırada Juan Páez de Castro, Honorato Juan, Antonio Agustín, Ambrosio de Morales, Diego Guzmán de Silva ve Benito Arias Montano gibi isimler akla gelmektedir.

Felipe'nin hükümranlığı döneminde Latince, Yunanca, İbranice, Arapça, Aramca, İtalyanca, Fransızca ve İspanyolcadan oluşan, bütünüyle eski yazmalara tahsis edilmiş bir oda bulunmaktay-

dı. Yaklaşık 1800 adedi Arapça olan bu yazmaların bir kısmı 1571'de Juan Páez de Castro tarafından satın alınmış bir kısmı ise İspanya ile Osmanlı Devleti arasında vuku bulan irili ufaklı deniz savaşlarında barış bedeli (*peace price*) olarak ele geçirilmişti. Kral bir yandan aracılar göndererek kitap satın alımını kuvvetli bir biçimde desteklerken bir taraftan da bu işe bizzat arka çıkmaktaydı. Örneğin aralarında 57 Yunanca ve 112 Latince yazmanın bulunduğu Gonzalo Pérez'in kitap koleksiyonunu satın alan bizzat kendisiydi. Juan Páez de Castro'nun 66'sı hariç tamamı Arapça yazmalardan teşekkül eden 315 ciltlik (kimilerine göre 320) kişisel kütüphanesinin satın alınması sürecinde de karşımıza yine kral çıkar.

Escorial'e kitap satın almakla görevlendirilen "kültür elçileri" bu vazifelerinde başkütüphaneci tarafından koordineli bir şekilde yönlendirilmişlerdir. Başta Mallorca ve Barcelona olmak üzere imparatorluğun her bir köşesi karış karış dolaşılmış, Murta ve Poblet manastırlarından 293 ciltlik kitap kütüphaneye taşınmıştır. Diego Guzmán de Silva hareketin en meşhur kitap avcılarından birisi olarak kayıtlara geçmiştir. Onun Venedik'te bulunduğu bir sırada Yunanca yazmalar ile Latin kodekslerinden oluşan bir koleksiyonu satın alarak Escorial'e getirtmesi önemli bir hamle kabul edilir.

1576'da kütüphanedeki kitaplara dair hazırlanan bir envanter 2 binin üzerinde yazma eser ile 2500 basılı kitabın mevcudiyetini ortaya koymaktadır. Aynı yıl Diego Hurtado de Mendoza'nın, döneminde İspanya'daki en değerli koleksiyonlardan birisi kabul edilen kütüphanesinin tamamı satın alınarak Escorial'e kazandırılmıştı. Pedro Fajardo ve Antonio Agustin'in son derece önemli kütüphaneleri de kral tarafından satın alınarak kütüphanenin envanterine katılmıştır. Bu oldukça yoğun sayılabilecek nicel artışa paralel olarak Benito Arias Montano da bir yandan kitapları dil ve konu bütünlüğü gözeterek tasnif etmekteydi.

Hediye ve bağışlar yoluyla da kitap temini söz konusu olmuştur. Bunlardan bir kısmı çok sayıda kitabın bir arada bulunduğu koleksiyonlarken kimi zaman nadir yazmaların bağışlanmış olduğu da göze çarpmaktadır. 1580'de Jorge Beteta tarafından bağışlanan 9. yüzyıldan kalma bir *Concilios Visigóticos* yazması bu türdendir. Ayrıca Burgos de Paz'ın da bağışçılar arasında yer aldığı bilinmektedir. Ünlü İbranice uzmanı ve 1584'e kadar Escorial'in başkütüphanecisi Arias Montano çok sayıda orijinal İbranice yazmayla birlikte 28 adet Arapça yazmayı bağışlarken kral da kişisel dokümanlarını bağış yoluyla kütüphaneye vermiştir. Kütüphanede yer alan Usâme b. Munkiz'in *Kitâbu'l-i'tibâr*'ı gibi son derece nadide kitapların nasıl temin edildiği açıkça bilinmese de bağış veya savaş yoluyla temin edildiklerini düşünebiliriz.

Kitap temin sürecinin belki de en ironik manzaralarından biri engizisyon kurumunun marifetiyle ambarlara yığılan bazı Arapça ve İbranice kitapların engizitörlerin elinden kurtarılarak burada istiflenmesidir. Özellikle Arapçayı 16. yüzyılın ortalarında iyice yoğunlaşan kamusal alandan tasfiye etme girişimleri neticesinde imparatorluktan kovulan Müslümanların ya da kalmalarına izin verilen Moriskoların (yeni Hıristiyanlar) kitapları icra edilen etnik temizliğe paralel olarak toplanıyor, kimisi yakılarak yok edilirken bir kısmı da çeşitli nedenlerle muhafaza ediliyordu. Yakılmaktan bir şekilde kurtulan ancak engizisyon yetkililerince tehlikeli görülen çoğu Arapça yasaklı kitap (*libros prohibidos*) engizisyon ile işbirliği içinde olduğu söylenen kitap avcısı kraliyet memurları tarafından ülkenin dört bir yanından Escorial'e taşınmaya devam ediyordu. Hatta kralın engizisyon tarafından mimlenen 400'ün üzerinde kitabı toplatarak koruma altına aldırdığı biliniyordu.

Reconquista süreci boyunca ya yakılarak ya da kimi manastırların mahzenlerine hapsedilerek kullanım ve dolaşımları engellenen, Müslüman ve Yahudi toplumlarına ait binlerce eserin akıbeti bir tarafa, özellikle deniz savaşları ve korsanlık faaliyetleri neticesinde İspanya'ya bir hayli kitap ve doküman taşınmıştır. Örneğin İnebahtı Deniz Savaşında ele geçirilen ancak bugün mevcut olmayan bir Kur'an nüshasının varlığını ve fiziksel niteliklerini envanter kayıtlarından takip etmek mümkündür.

Korsanlık faaliyetleri sonucu ele geçirilen kitaplar konusunda en çarpıcı örnek Fas Sultanı Muley Zidan'ın Arapça yazma eserlerden teşekkül eden kitap koleksiyonuna dairdir. Zidan'a ait bu kültür hazinesinin birkaç el değiştirdikten sonra nihayet Escorial'in envanterine katılmasının, hatta politik ve hukuki bir pazarlık malzemesi haline gelişinin hayli ilginç bir tarihi vardır.

1612'de XIII. Louis tarafından bazı esirleri fidye karşılığı kurtarması için Fas'a gönderilen eski konsolos, yeni korsan/tacir Jehan Philippe de Castelane, Faslı Sultan Muley Zidan'ın sandıklara yerleştirilmiş eşyasını Agadir'e taşımak için sultanla 3000 escudo karşılığında anlaşır. Nakliye sonrası kendisine vadedilen parayı alamayan Castelane eşyayı Marsilya'da satabileceği düşüncesiyle gemisiyle derhal kuzeye doğru hareket eder. Ancak donanma amirali Luis Fajardo'ya ait dört İspanyol kalyonu tarafından durdurularak mürettebatıyla birlikte derdest edilip Lizbon'a götürülür. Burada savaş konseyi tarafından korsan ilan edilen Fransız mürettebatın gemisinde yer alan Muley Zidan'a ait eşya meşru bir ganimet (*de buena presa*) sayılarak doğruca Cadiz'e nakledilir. Zidan'a ait 120 sandığın ilk envanter sayımı Fajardo tarafından gerçekleştirilir. 120 adet sandıktan 73'ünde altın ve gümüş beklentisi içerisindeki Fajardo'yu hayal kırıklığına sevketmiş olsa da başka türlü bir hazine yatıyordu: binlerce Arapça yazmayı ihtiva eden bir kültür hazinesi.

Bu değerli eserler aynı yılın son aylarında III. Felipe'nin emriye Madrid'e taşınarak yerel mahkeme üyelerinden Juan de Idiáquez'in evine konuldu. Idiáquez'in yeğeni ve kraliyetin Arapça, Türkçe ve Farsça tercümanlarından Francisco Gurmendi kitapları inceleyerek tasnif etmekle vazifelendirildi. Onun hazırladığı rapora göre koleksiyonda 4 bin kitap yer almaktaydı ve bunların bir kısmı Kur'an ve tefsirlerinden oluşurken diğer bir kısmını da tıp, astroloji, matematik ve sair dinî ilimlere dair kitaplar teşkil etmekteydi. Raporun can alıcı noktası ise kitapların Escorial'e gönderilmesi tavsiyesiydi. Gurmendi, bir kısmı sözlük olmak üzere koleksiyondaki bazı kitapları çalışmalarında kullanmak ya da İspanyolcaya tercüme etmek için almayı da ihmal etmedi.

Nihayet engizitörlerle yapılan uzun soluklu istişarelerin akabinde III. Felipe'nin 1614 yılının mayıs ayında yayınladığı fermanla Muley Zidan'ın kitaplarının Escorial'e taşınma emri verilmiş oldu. Ancak kitaplar bir süre manastırın "bir köşesinde" depolanarak muhafaza edilecek, kraliyet koleksiyonunun "şimdilik" bir parçası olmayacaktı. Dönemin manzarası dikkatlice tetkik edildiğinde bu muvakkat kararın engizisyonla ters düşmemek için alındığı aşikârdır.

Zidan'ın Escorial'e nakledilen kütüphanesi ilerleyen dönemde siyasi bir

Giuseppe Canella. Escorial. Museum of Fine Arts.

krize dönüşerek takas nesnesi haline geldi. Buna göre Faslı sultan, kütüphanesi kendisine iade edilinceye kadar Hıristiyanları fidye karşılığı kurtarmakla vazifeli tesliscileri engellemeye başlayarak esirleri birer rehine olmaya mahkum etti. Kütüphane başlarda siyasi bir takas nesnesiyken yavaş yavaş hukuki bir ihtilaf meselesine dönüşmeye yüz tuttu. Yaşanan onca tartışmanın nihayetinde İspanya talebini bir adım öteye taşıyarak potansiyel değeri yüksek olan kütüphaneye karşılık sultandan Garnizon şehrini talep etti. Saray kronikçisi Gil Gonzales Dávila'nın yazdıklarına göre Muley Zidan, Escorial'de tutulan kitaplarına karşılık olarak III. Felipe'ye 70 bin dukalık bir meblağ dahi teklif etmişti fakat gelişmeler işin sonunda sultanın aleyhine sonuçlanacaktı.

III. Felipe, teolojik anlamda bir yatkınlığı olmasa da babasının çizgisini izlemek suretiyle genel olarak Escorial Kütüphanesini korumayı ve günden güne zenginleştirmeyi sürdürdü. Onun asıl önemli adımı imparatorluk dahilinde yayınlanacak her kitabın bir nüshasının behemehal kütüphaneye verilmesini emreden bir kararname çıkartmasıdır.

Kütüphanedeki kitaplar nicelik açısından IV. Felipe'nin hükümranlığı döneminde zirveye ulaştı. Bu arada 1671'de meydana gelen bir yangında kitapların büyük bir kısmı yok oldu. Ancak manastırda bulunan *scriptorium* sayesinde yaşanan felaketin acısı bir nebze olsun hafifletilebilmiş olmalıdır. Zira bu manastır yazıhanesinde binlerce yazma eserin kopyası yapılmış, böylece yanan eserlerin bir kısmının kaybolmasının önüne geçilebilmiştir. Antonio de San José yangından 25 yıl sonra, kurtulan nüshaları yeniden sınıflandırıp envanter kopyalarını almak için uğraştı. Bu envanter yangından sonra kalan kitapların 45 bin civarında olduğunu ortaya koymuştur. Bourbon hanedanının, İspanyol veraset savaşlarından sonra tahtı Habsburglardan aldığı dönemlerde Escorial'de daha fazla kitap kaybı yaşanmıştır. Zira Bourbon hanedanı kitap temini süreçlerini akamete uğratmakla kalmamış, buradaki kitapları peyderpey Fransa'ya veya kendilerine ait hususi kütüphanelere göndermişlerdir.

Bugün Escorial Kraliyet Kütüphanesi 40 bin civarında nadir esere ev sahipliği yapmaktadır. José Quevedo bunların 1920'sinin Arapça, 562'sinin Yunanca, 72'sinin İbranice ve 210 kadarının da Latince ve diğer Romen dillerine ait eserler olduğunu söyler. Yazmaların toplamı 4564 adettir. Ayrıca Kastilya dilinde ve Don Alonso dönemine ait çok sayıda kronik vardır.

Kütüphanedeki Arapça koleksiyona dair Morato Aga olarak da tanınan Diego de Urrea tarafından hazırlanan 449 başlığı ihtiva eden bir katalog yayınlanmıştır. Antonio Gracián, Guzmán de Silva'ya gönderdiği mektuplardan anlaşıldığı kadarıyla, Escorial'deki bütün yazmaların bir indeksini hazırlayıp basmak niyetindeydi. Hernando de Briviesca'nın Escorial Manastırındaki papazlara teslim ettiği yazma eser envanteri ise ilk indeks olarak kabul edilebilir. Latin kodekslerinin ilk kataloğu ise 17. yüzyılın başlarında hazırlanmıştır. Kimin eseri olduğu tam olarak bilinmiyor olsa da kütüphaneci Sigüenza tarafından hazırlandığı tahmin edilmektedir. Z

KAYNAKÇA

¶ Guillermo Antolín, *Catálogo de las Códices Latinos de la Real Biblioteca del Escorial*, v. I, 1910.
¶ Alfonso Muñoz Cosme, *Los Espacios del Saber: Historia de la Arquitectura de las Bibliotecas*, Trea, 2004.
¶ Fray Jose de Sigüenza, *La Fundación del Monasterio del Escorial*, Turner, 1988.
¶ David H. Stam, *International Dictionary of Library Histories*, 2015.
¶ Dainel Hershenzon, "Gezici Kütüphaneler: Muley Zidan'ın Arapça Yazma Eserleri ve Escorial Kütüphanesi", çev. Leyla Y. Boran, Uğur Boran, 2019.
¶ Braulio Justel Calabozo, *La Real Biblioteca de El Escorial y Sus Manuscritos Arabes*, 1978.
¶ Guy Lazure, "Possessing the Sacred: Monarchy and Identity in Philip II's Relic Collection at the Escorial", 2007.
¶ Javier Morales Vallejo, *El Símbolo Hecho Piedra: El Escorial, un labirento descifrado*, Áltera, 2008.
¶ José Quevedo, *Historia del Real Monasterio de San Lorenza*, 1849.

İSPANYA MİLLÎ KÜTÜPHANESİ

BIBLIOTECA NACIONAL DE ESPAÑA

FOTOĞRAF: VALERY ROKHIN, SHUTTERSTOCK.COM

BIBLIOTECA Nacional de España (İspanya Millî Kütüphanesi) ülkenin en büyük kütüphanesidir. Madrid'deki bu ihtişamlı kütüphane, 1712'de V. Philip tarafından kurulmuş ve 1836'da ismi "Biblioteca Nacional" olarak değiştirilmiştir. İspanya Millî Kütüphanesi mimarisi ve muhafaza ettiği eserlerle İspanyol tarihini her yönüyle kuşatan millî bir karaktere sahip.

Biblioteca Nacional, bibliyografik bir müze vasfı taşımasından dolayı İspanya'daki onca kütüphanenin içinde farklı bir yere sahip. Bu özelliğinden dolayı "Kitap Sarayı" olarak da anılıyor. İspanya'da kütüphanecilik kültürü geçmişi eskilere giden güçlü bir gelenek oluşturmuş. Bu gelenekten beslenen İspanya Millî Kütüphanesi kendinden önce kurulmuş birçok kütüphanenin mirasını devralmış. Binası eskiyen veya küçük gelen ya da ulaşımı sorunlu olan eski arşivler ve kütüphaneler tek bir çatı altında toplanmış. Böylece kütüphanelerden oluşan dev bir kütüphane oluşmuş.

Neoklasik bir anlayışla inşa edilen kütüphane binası, heykeller, mermer sütunlar ve ağaçların eşlik ettiği bir bahçe içinde hayranlık uyandırıyor. Kütüphanenin içinde Modern Sanat Müzesi, Arkeoloji Müzesi gibi sayısız eseri ihtiva eden müzeler mevcut. Ayrıca devasa bir sergi salonu var.

Biblioteca Nacional hem büyüklüğü hem envanterinin zenginliği sebebiyle çeşitli bölümlere ayrılmış.

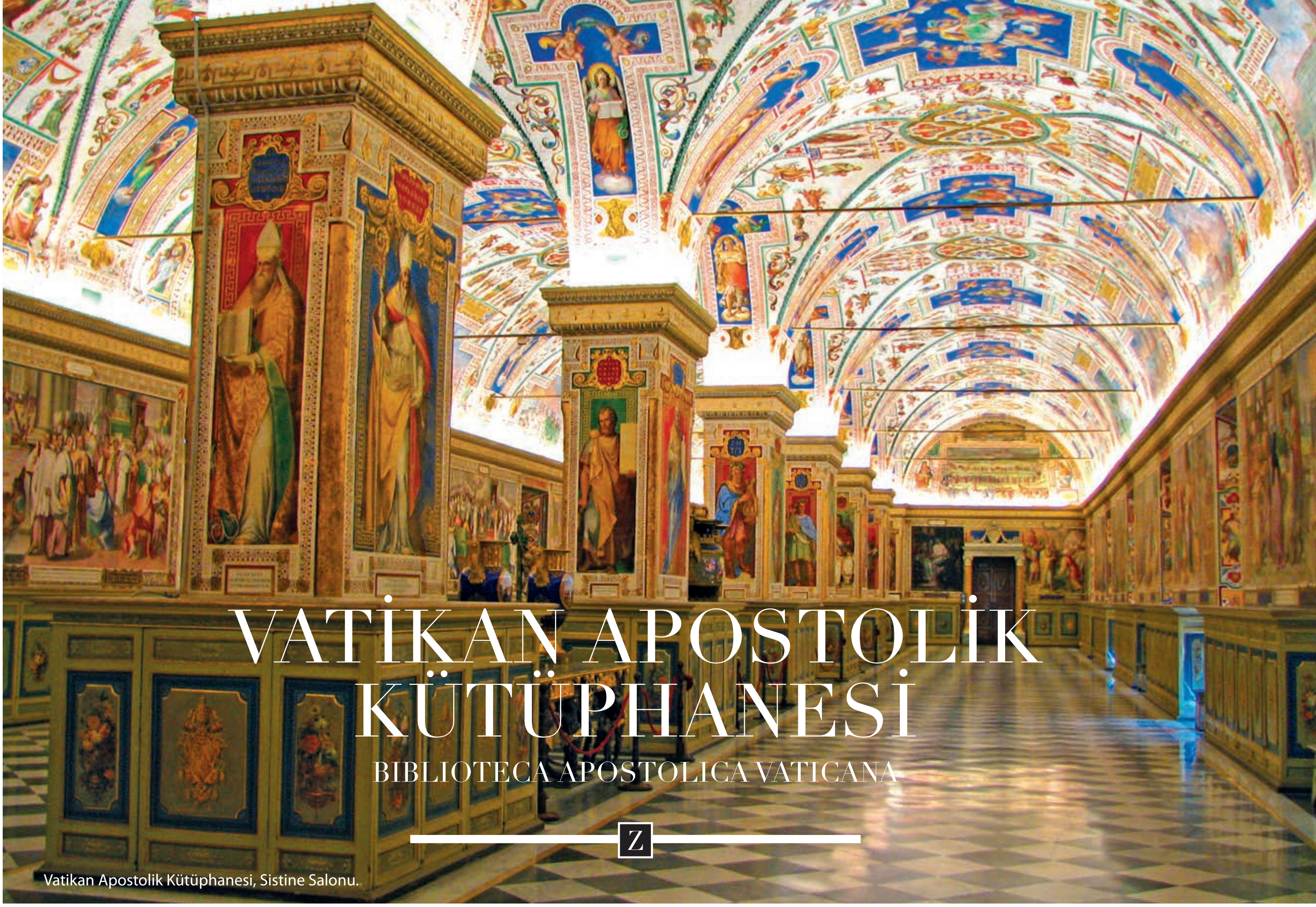
Nadir Eserler Bölümü: Özel okuma salonu, nadir eserler okuma salonu ve büro olmak üzere üç büyük salonda işlevini sürdüren bu kısım 25.713 nadir esere ev sahipliği yapıyor. Burada, İspanyol klasiklerinin ilk baskıları ve 1700 öncesine tarihli matbu eserler mevcut. Nadir eserlerin fişlerinde "R" (raros) harfi bulunuyor.

Cervantes Bölümü: Bağışlarla zenginleşen bu bölümde eserlerinin ilk baskıları da dahil olmak üzere Cervantes'in koleksiyonu bulunuyor. *Don Kişot*'un birçok dildeki ilk çevirileri raflarda yerini almış. Buradaki eserlerin fişleri genel katalogda da mevcut. Bu bölümde fişlerin üzerinde bulunan "Cerv" harfleri rehberlik ediyor ziyaretçilere.

Aksesyon Bölümü: Satın alınarak, bağış ya da derleme yoluyla kütüphaneye gelen tüm kitaplar bu bölümde hizmet veriyor. Gelen her kitap kayıt defterine not alınıyor. Kayıt defteri dolup taştığında ciltlenerek rafa kaldırılsa da kayıtların numaralandırılması kaldığı yerden devam ettiriliyor.

Bibliyografya Bölümü: Bu bölümde *İspanya Bibliyografyası* yıllık olarak yayınlanıyor. Ayrıca derleme yoluyla elde edilen kitapların aylık bülteni oluşturuluyor. Böylece İspanya'da yayınlanan her şey aylık olarak halka duyurulmuş oluyor. Bu bölüm İspanyolların bibliyografyaya ne denli önem verdiklerini açıkça göstermektedir. İtiraf etmek gerekirse tanıtmaya çalıştığımız bu bölümler kütüphanenin ufak bir kısmını oluşturuyor.

Ayrıca, kütüphane bünyesinde kitapların ciltlenmesi için bir bölüm ve kitapların mikrofilmlerinin alındığı atölyeler de var.

VATİKAN APOSTOLİK KÜTÜPHANESİ

BIBLIOTECA APOSTOLICA VATICANA

Vatikan Apostolik Kütüphanesi, Sistine Salonu.

FOTOĞRAF: CHECCO2, SHUTTERSTOCK.COM

VATİKAN Apostolik Kütüphanesi ya da daha yaygın adıyla Vatikan Kütüphanesi, 15. yüzyılda kurulmuş ve "gizemli kütüphane" olarak nam salmıştır. Bu sözün ardında pek çok kitabın ve sanat eserinin orijinalinin burada saklandığı iddiası yatar.

Roma'da imar faaliyetleri başlatan Papa V. Nicholas (1447-1455) bir halk kütüphanesi kurulmasını ister ancak bu emeline ulaşamadan ölür. Vatikan Kütüphanesinin temelini oluşturan bu hayali gerçekleştirmek halefi Papa IV. Sixtus'a kısmet olur (1471-1484). Bugün Vatikan Şehir Devleti sınırları içinde kalan kütüphane resmî olarak 1475 yılında hizmete başlar.

Kütüphane için farklı isimlerle birçok bina yapılmış. Bu yüzden bilim adamları kütüphanenin tarihini beş döneme ayırma ihtiyacı hissetmişler: Lateran Öncesi, Lateran, Avignon, Vatikan Öncesi ve nihayet Vatikan. Görüldüğü gibi bu dönemlendirmede kütüphanenin Lateran Sarayı ve Vatikan'a taşınması belirleyici olmuş.

Kütüphanenin bugünkü hali Vatikan döneminin mirası. Vatikan Sarayının içinde yer alan kütüphaneye sarayın muazzam Belvedere Avlusundan giriliyor. Papirüs odasının bulunduğu bodrum katında elyazmaları için de bir depo ayrılmış. Bunların sayıca fazla olması kütüphanenin "elyazmaları kütüphanesi" olarak anılmasına yolaçıyor.

Dede Korkut'un orijinal nüshalarından birine de ev sahipliği yapan kütüphanede çok kıymetli vesikalar mevcut. Bunlardan bazılarının tarihi 1. yüzyıla kadar uzanıyor. Vatikan'ın içinde olmasından dolayı kütüphane, Hıristiyanlara göre kutsal makamda bulunuyor. Bu nedenle koleksiyonlarında İnciller, kanonik hukuk metinleri ya da teolojik eserler ağır basıyor. Bununla birlikte envanterindeki seküler kitaplar hiç de azımsanmayacak bir yekuna ulaşmış.

Koleksiyonda yaklaşık 1,6 milyon basılı kitap, 150 bin elyazması, 8 bin 300 incunabula, 100 binden fazla gravür ve harita; 300 bin sikke ve madalya bulunuyor. Envantere her yıl 6 bin yeni kitap ekleniyor. Kütüphanenin rafların uzunluğu 42 kilometreyi buluyor. Birinci katta restorasyon laboratuvarı, ikinci katta fotoğraf arşivi var.

Temmuz 2007'de yenileme çalışmaları nedeniyle kapatılan kütüphane 2010 yılı Eylül ayında yeniden hizmete açıldı. Bu çalışmalar sırasında oluşabilecek herhangi bir hırsızlığa karşı kütüphanedeki 70 bin cildin tamamı elektronik çiplerle etiketlendi. Z

Dünyanın en büyük kütüphanesi

ABD KONGRE KÜTÜPHANESİ

LIBRARY OF CONGRESS

FOTOĞRAF: NURCAN TOPRAK

AMERİKA Birleşik Devletleri'nin millî kütüphanesi kabul edilen Kongre Kütüphanesi (Library of Congress) kitap sayısı bakımından dünyanın en büyük kütüphanesi kabul ediliyor. 1800 yılında ABD başkanı John Adams'ın girişimleriyle kurulan kütüphane kongre üyelerinin, devlet adamlarının ve kurumlarının, komite ve personelin ihtiyaçlarına hizmet etmeyi amaçlıyor. Ancak bilim adamları, sanatçılar ve araştırmacılara da kapısı açık. ABD ve Britanya İmparatorluğu arasında gerçekleşen ve 3 yıl süren 1812 Savaşı sırasında kütüphane, İngilizler tarafından tamamen yakıldı. Buna karşın 1815 yılında savaş bitince ABD Başkanı Thomas Jefferson 6 bin 487 kitaptan oluşan kütüphanesinin tamamını bağışlayarak Kongre Kütüphanesini yeniden kurdu. O tarihten itibaren kütüphane bağış, satın alma, hediye, değiş-tokuş yoluyla hızla büyüdü.

1864-1897 yılları arasında kütüphaneci olarak çalışan Ainsworth Rand Spofford, kütüphanenin müstakil bir binaya taşınmasını önerdi. 1897'den itibaren ayrı binada hizmet veren kütüphane, kitap sayısının ve taleplerin artmasına paralel olarak birkaç defa yer değiştirdi. Bugün kullanılan binaya ise 1980 yılında taşındı.

1870 yılında yine Spofford'un teklifiyle çıkarılan telif yasasından sonra ülkedeki her türlü yayından bir nüsha kütüphanenin envanterine eklenmeye başlandı. Bugünlerde envanterine günde ortalama 14 bin yeni parçanın eklendiği kütüphane mevcut binasının imkanlarını da zorluyor.

Son verilere göre kütüphanenin kitap koleksiyonlarının yarıya yakını İngilizce, diğer yarısında ise 470 dilden eserler mevcut. Bunlar arasında Arapça, İspanyolca ve Portekizce koleksiyonları zengin bir içeriğe sahip. Slav ve Asya dillerindeki koleksiyonlar da dikkat çekici. Kongre Kütüphanesi dünyanın hukuk sahasındaki en büyük kütüphanesi olma vasfına sahip. Ayrıca 15. yüzyılda Avrupa'da yayınlanan kitapların bulunduğu 700 bin ciltten oluşan kapsamlı koleksiyonuyla en büyük nadir eserler kütüphanesi. Envanterinde ABD hükümet belgelerinin yanında Calvin Coolidge, Alexander Graham Bell ve Wright kardeşler gibi mucitlerin; Susan B. Anthony ve Frederick Douglass gibi sosyal reformcuların ve Walt Whitman gibi kültürel figürlerin özel arşivleri de bulunuyor.

1994'te başlayan dijitalleştirme çalışmalarıyla kütüphanedeki koleksiyonlar Ulusal Dijital Kütüphane Programı (NDLP) üzerinden erişime açıldı. Kütüphanenin kuruluşunun 200. yıldönümü münasebetiyle 2000 yılında 5 milyondan fazla eserin (elyazmaları, filmler, ses kayıtları ve fotoğraflar) yüksek kalitedeki dijital versiyonları ücretsiz olarak paylaşıldı. American Memory Web sitesinin amacı internete erişimi olan herkesin dünyanın her yerinden kütüphanedeki metinlerden ve görüntülerden faydalanması sağlamak. Bugün itibariyle site üzerinden Arapça, Çince, İngilizce, Fransızca, Rusça ve İspanyolca ve Portekizce olmak üzere yedi dilde arama yapılabilmektedir. Dijital koleksiyonda kitapların yanında elyazmaları, süreli yayınlar, güncel ve tarihi haritalar, sanatsal değeri olan çizim ve materyaller, nota kayıtları, sesli ve görüntülü malzemeler yer almaktadır. İhtiyaç duyulduğunda dijital portal üzerinden çevrimiçi danışmanlardan yardım almak da mümkün.

Sultan II. Abdülhamid'in 1880-1893 dönemine ait fotoğraf arşivini merak edenlerin başvuracağı adres de Kongre Kütüphanesi. Arşiv 1891 fotoğraf ve dijital baskıdan oluşuyor. Ermeni asıllı Abdullah Biraderler tarafından çekilen fotoğraflar arasında portreler, askerî ekipman, okul ve hastane gibi devlet kurumları ve Osmanlı toplumunun günlük hayatından kesitler sunan kareler var. Z

BEINECKE NADİR KİTAPLAR VE ELYAZMALAR KÜTÜPHANESİ

Gizli kalmış Türkçe yazmalar

ÖZGEN FELEK

Yale Üniversitesi Beinecke Nadir Kitap ve Elyazması Kütüphanesi.

FOTOĞRAF: DARREN BRADLEY

BİR milyonun üzerinde nadir kitap, yazma eser ve arşiv belgesiyle bugün dünyanın en büyük yazma eserler kütüphanelerinden kabul edilen Beinecke Nadir Kitaplar ve Elyazmalar Kütüphanesi, muhafaza ettiği 4597 kalem İslamî yazma ile Princeton ve Los Angeles California Üniversitesi (UCLA)'nden sonra Amerika'nın en fazla İslamî yazma eser barındıran kütüphanesidir.

Beinecke'nin ağırlıklı olarak Arapça olan İslamî yazmaları on farklı koleksiyonda toplanmıştır. Türkçe yazma eserlerin ise 464 adeti Türkçe Yazma Eserler ve Türkçe Yazma Eserler İlaveler koleksiyonlarında muhafaza ediliyor. İlaveten, Hartford Seminary Muhtelif Yazma Eserler Koleksiyonu'nda yer alan 327 kalem İslamî eserin 103 adedi de Türkçe'dir.

OSMANLI TOPRAKLARINDAN YENİ DÜNYAYA

Yale Üniversitesinin Türkçe yazmalarla tanışması, Amerika'nın ilk Arapça ve Sanskritçe profesörü Edward E. Salisbury sayesinde olmuş. 1842 yılında Yale'de ders vermeğe başlayan Salisbury, Avrupa seyahatleri sırasında müzayedelerden ve sahaflardan İslamî yazmalar toplayarak zengin bir yazma eser koleksiyonu oluşturmuş. Salisbury'nin vefatından sonra satın alma ve bağışlar yoluyla üniversitenin İslamî yazma eserlerinin sayısı yıllar içinde artmış. 1900 yılında Landberg koleksiyonu ile 842 yazma eser, 1949 yılında Wellcome-Kraus koleksiyonu ile yaklaşık 300 yazma eser, takip eden yıllarda yüklü oranda Arapça, Farsça ve Türkçe yazma eser Yale koleksiyonuna kazandırılmış. 154 Türkçe yazma eser 1963-1966 yılları arasında koleksiyona dahil olmuş.

Türkçe yazma eserlerin en fazla girişi Rescher Koleksiyonu ile gerçekleşmiş. Rescher Koleksiyonu, ismini aslen Alman bir Yahudi olan Şarkiyatçı Oskar Rescher'den alır. 1925 yılında İstanbul'a yerleşen ve İsmail Sâib Efendinin sohbetlerine devam eden Rescher, nihayetinde ihtida edip Osman Reşer adını almıştır. İstanbul İmam-Hatip Okulu ve İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesinde Arapça hocası ve Süleymaniye, Topkapı Sarayı ve İstanbul Arkeoloji Müzeleri kütüphanelerinde kütüphaneci olarak görev alan Reşer, zaman içinde özel koleksiyonunda pek çok yazma eser toplamış. Vefatından sonra kitaplarının önemli bir kısmının Bochum Üniversitesindeki Şarkiyat Seminerine satıldığı biliniyordu. 1959'dan vefatına dek Yale Üniversitesine Türkçe yazmalar satan Reşer'in 1972'deki vefatını müteakiben satın alınan Rescher Koleksiyonu içinde 82 parça da Türkçe eser yer alır.

TÜRKÇE YAZMALARI RAFLARDAN İNDİRMEK

Beinecke'nin Türkçe yazmalarının ilk okuyucuları Yale Üniversitesi Yakın Doğu Dilleri ve Medeniyetleri Bölümü bünyesinde 2019 Güz döneminde açtığımız "Reading and Research in Ottoman History and Literature" (Osmanlı Tarihi ve Edebiyatında Okuma ve Araştırma) dersinin öğrencileri oldu. Beinecke'de dersimize tahsis edilen bir seminer odasında seçtikleri yazmaları inceleme imkanı bulan öğrencilerimiz, inceledikleri eserleri 11 Aralık 2019 tarihinde düzenlenen bir sempozyumda akademik dünyaya ve meraklı okuyuculara tanıttılar.

Türkçe yazmalar siyer, fıkıh, ilm-i hâl, tasavvuf, menakıbname, tarih, havâs, tıp, baytarlık gibi geniş bir yelpazede kaleme alınmışlardır. Birgivî Mehmed Efendi ve Üstüvânî Mehmed Efendi başta olmak üzere, Niyâzî Mısrî, Aziz Mahmud Hüdâyî, ve İsmâîl Hakkı Bursevî, eserlerinin birden fazla nüshalarıyla Beinecke'de en sık karşılaştığımız müelliflerdendir. Süleyman Çelebi'nin asırlarca şevkle okunan *Vesîletü'n-necât*'ı da beş farklı nüshası ile öne çıkan eserler arasındadır. Yazıcıoğlu'nun *Muhammediye*'si ise sekiz nüshası ile bahsi geçen üç koleksiyonda en fazla nüshası olan mensur eserdir.

Beinecke'nin Türkçe yazmalar koleksiyonu mesneviler ve dîvânlar açısından da oldukça zengindir. 60'ı aşkın dîvân içinde çoğu müzehheb Fuzûlî, Bâkî, Rûhî-yi Bağdâdî, Nef'î, Nedîm dîvânlarının ikişer nüshası, Nâbî dîvânının ise dört nüshası mevcuttur. Ayrıca Fuzûlî'nin *Hadîkatü's-sü'edâ*'sının üç, *Leylâ vü Mecnûn*'unun iki, *Sâkînâme*'sinin bir nüshası vardır. Şair Nâbî, Dîvân'ının dört nüshası dışında, *Hayrînâme*'sinin beş, *Zeyl-i siyer-i Veysî*'nin üç, *Münşe'ât*'ının iki, *Hayrâbâd* ve *Siyer*'inin birer nüshası ile Beinecke'deki Türkçe koleksiyonlarda en fazla ismi geçen şairdir. Beinecke, Nâbî'nin kendi eserleri yanısıra *Siyer*'ine de bir zeyl ihtiva eder.

Türkçe yazmalar koleksiyonlarında yer alan her Türkçe eser yazma değildir; rûzname, ferman, cönk gibi yazma eser kategorisinde yer almayan Türkçe parçalar yanısıra bir kaç yazma eser de mikrofilmden yazıcı aracılığıyla kâğıt üzerine basılmış kopyalar halindedir.

Nasıl ki koleksiyonlardaki her parça, yazma eser değilse, her Türkçe eser de Arap alfabesi ile yazılmış değildir. Güzel bir istisnai örnek olarak Aziz Grigor Narekats (ö. 1003) tarafından yazılmış dualar ve ilmihal kitabı *Aziz Grigor Narekats'i Yeraneli Ruhbanın İlm-i server Olan Mü'eddeb Mushaf-ı salatın Tercümesi* bahse değerdir. Eserin 1860'de yapılan Türkçe çevirisi Ermeni alfabesiyledir.

Ahmedî'nin 1458 tarihli *İskendernâme* nüshası ketebe kayıtlarındaki tarihler itibariyla en eski yazmadır. Koleksiyondaki en dikkat çekici yazmalardan biri 4.6 x 7.5 cm'lik, bir gömlek cebine sığacak ebatta, çeşitli hâl ve sıkıntılara karşı bir dualar ve tılsımlar kitabıdır.

Koleksiyonda, tezhibi zayıf veya yarım bırakılmış 100'e yakın eser bulunmaktadır. Zarif tezhip, serpme altınla ışıl ışıl süslenmiş *Dîvân-ı Halîm* Yale'deki en göz alıcı yazmalardandır. Sema eden Mevlevî dervişlerin tasvirleriyle Mustafa Sâkıb Dede Dîvânı, hastalıkların tedavilerinde kullanılabilecek çiçeklerin resimleriyle Mehmed bin Ali'nin *Terceme-i cedîde fi'l-havâssi'l-müfrede* risalesi, sırat köprüsü ve mizan tasvirleriyle Erzurumlu İbrahim Hakkı'nın *Marifetnâme*'si, Mekke ve Medine tasvirleriyle *Delâ'il-i hayrât* tercümesi Beinecke'nin az sayıdaki minyatürlü ve resimli Türkçe yazmalarından bazılarıdır. Z

Z *Nihayet* dergisinde Şubat 2020'de yayınlanan aynı başlıklı yazının kısaltılmış versiyonudur.

Bir kütüphaneler zinciri

NEW YORK HALK KÜTÜPHANESİ

NEW YORK PUBLIC LIBRARY (NYPL)

Okuma salonu, Stephen A. Schwarzman binası.

FOTOĞRAF: SHUTTERSTOCK

EĞİTİME destek vermek isteyen gönüllülerin 1895 yılında kurduğu New York Halk Kütüphanesi (NYPL) kurulmadan önce şehirde iki halk kütüphanesi vardı fakat ihtiyacı karşılamıyordu. Dönemin New York valisi Samuel J. Tilden'in mevcut kütüphanelerin envanterinin zenginleştirilmesine yönelik bağışı yeterli gelmedi. Nüfus artışı yetersizlik sorununu daha da büyüttü. Şehrin ileri gelenleri kendi aralarında topladıkları bağışlarla yeni bir halk kütüphanesi yaptırmaya karar verdiler.

80'den fazla kütüphaneyi bir araya toplayan New York Halk Kütüphanesi aslında şehrin dört bir yanına dağılmış bir kütüphaneler zinciri. Bütün şubelerinde 51 milyona yaklaşan devasa bir koleksiyona sahip. Kitaplar, yazmalar, CD ve DVD koleksiyonu, dijital arşivi yanında önemli tarihî belgelere de ev sahipliği yapmaktadır. Colombus'un "Hind Okyanusunda" yeni adalar keşfettiğini duyuran 1493 tarihli mektubu, George Washington'un orijinal "Veda Konuşması" bunların en meşhur olanlarıdır. Yaklaşık 100 ana başlık altında tasnif edilen bu vesikalar, yeni bölümlerin açılmasına sebep olmuştur. Performans sanatları (LPA), Siyahi Kültürü Araştırma Merkezi ve Bilim, Endüstri ve İş Kütüphanesi (SIBL) örneklerinde gördüğümüz gibi sayıca çok fazla vesika barındıran başlıklar için yeni bölümler açılmıştır.

Tanıtımlarında çoğunlukla Bryant Park'taki The Stephen A. Schwarzman binasının fotoğrafları kullanıldığından New York Halk Kütüphanesi, Çocuk Kütüphanesi olarak kullanılan bu binayla özdeşlemiş durumdadır. 16 metrelik yüksek tavanları ve bu tavanları süsleyen resimleriyle misafirlerini etkileyen bina şehrin turistik merkezlerinden biridir. Sayısız çocuk kitabının yanında Çocuk Kütüphanesi, Orijinal Elyazması Eser Koleksiyonu, yaklaşık 1200 farklı dil ve lehçe barındıran Dünya Dilleri Koleksiyonu, Sosyal Bilimler ve Tarih koleksiyonunu gibi çok kıymeti eserlerin sergilendiği galerileriyle hizmet vermektedir.

NYPL'yi her yıl ortalama 18 milyon kişi ziyaret ediyor. İnternet üzerinden verdiği hizmetlerle de dünyadaki bütün araştırmacıların yardımına koşuyor. İnternet sitesinden e-kitapları indirmek ve yaklaşık 800 bin ayrı eserin sergilendiği dijital sergiyi gezmek mümkün. Ayrıca "Ask to NYPL" seçeneği ile uzmanlar soruları cevaplıyor. Üyelik kartıyla başvuran herkes kütüphanenin hizmetlerinden faydalanabiliyor.

Kütüphane erişilebilir olmak için kendisini sürekli geliştiriyor. Pandemi sürecinde 50 ayrı noktada hizmet veren alıp götür (Grap&Go) sistemini geliştirmiş. Ayrıca internet sitesinde "Pandemi Günlükleri" adıyla açtığı bölümde küresel salgına dair kişisel tecrübe ve izlenimlerin paylaşılmasına imkan veriyor. Z

KANADA MİLLÎ KÜTÜPHANESİ VE ARŞİVLERİ

LIBRARY AND ARCHIVES CANADA

DÜNYANIN büyük kütüphaneleri arasında 4. sırada yer alan Kanada Millî Kütüphanesinin hikayesi, ülkenin bağımsızlığını elde etmesiyle başlamıştır. 1 Temmuz 1867 tarihinde İngiliz Kuzey Amerika Yasasının geçmesiyle birlikte Britanya İmparatorluğu Kuzey Amerika'daki sömürgelerine kendi kendilerini yönetme hakkı verir. Bağımsızlığını kazanan eyaletlerden biri de Kanada Federasyonudur. Dominion of Canada (Kanada Devleti veya Kanada Hükümeti) adıyla tarih sahnesine çıkan Kanada, 1 Temmuz 1867 tarihini bir süre kurtuluş günü (Dominion Day) olarak kutlar.

Kuruluşundan 5 yıl sonra Kanada Devleti resmî bir arşive ihtiyaç duyar. Bu kapsamda yürütülen çalışmalar neticesinde ülkenin ilk resmî arşivi, Tarım Bakanlığı bünyesinde 1872 yılında "Dominion Arşivi" adıyla hizmete başlar. 1912 yılında devletten ayrılan kurum, Kanada Halk Arşivleri adını almıştır. Bu isim değişikliğinin altında İngilizcede devlet/hükümet anlamında kullanılan "dominion" kelimesinin aynı zamanda sömürge/koloni anlamına gelmesi yatmaktadır. Kurtuluş gününün adı da "Canada Day" olarak değiştirilmiştir. 1987 yılında adı Kanada Ulusal Arşivleri olarak tekrar değiştirilen arşivin idaresi ve muhafazası 2004 yılında Kanada Halk Kütüphanesine devredilir. Böylece ortaya Kanada Kütüphanesi ve Arşivi (LAC) çıkar.

Kanada Kütüphanesi ve Arşivi, Kanada devletinin resmî arşivini ve dokümanlarını muhafaza eden federal bir kuruluştur. Bu statüsü kütüphanenin resmî sayfasında şu şekilde deklare edilmektedir: "Uzak geçmişimizin ve yakın tarihimizin koruyucusu olan Library and Archives Canada (LAC), bireysel ve toplu olarak kim olduklarını daha iyi anlamak isteyen tüm Kanadalılar için önemli bir kaynaktır. Kanada Kütüphanesi ve Arşivi belgesel mirasımızı edinir, işler, korur ve bunlara erişim sağlar ve Kanada hükümeti ve kurumlarının devam eden hafızası olarak hizmet eder."

Ulusal arşiv ve dokümanların muhafazasıyla yükümlü olan kütüphanenin envanterinde 20 milyon kitap, 24 milyon fotoğraf bulunuyor. Bunların dışında 24 milyondan fazla değerli materyale ev sahipliği yapıyor. Kütüphanedeki en eski kitap 1470 yılı basımı olan tarihçi Flavius Josephus'un kaleme aldığı *Yahudilerin Antik Tarihi*'dir.

Ancak bu materyallerin sadece %1'i dijital ortama aktarılmıştır. Kitap koleksiyonunun bir kısmına internet üzerinden ulaşılabilir. Buna karşın çevrimiçi erişime açık olan nüfus kayıtları araştırmacılar için oldukça kıymetlidir. Çünkü Kanada nüfus sayımı kayıtları koleksiyonu 1671 yılından 1945'e kadar bütün nüfus verilerine sahiptir. Ayrıca dijital ortamdan Fransa'ya kadar uzanan askerî kayıtlara ve 1965'ten sonra yapılan tezlere de ulaşmak mümkündür.

Kütüphane, Ottawa'nın merkezinde 1967 yılında inşa edilmiş ana binada bulunuyor. Arşivler ve kıymetli derlemeler ise ana binaya 25 kilometre uzaklıktaki Gatineau şehrinde hizmet veriyor. 54 parçalık koleksiyona ev sahipliği yapan kütüphane Kanada'nın millî birikimini omuzlamış durumdadır. Z

ÇİN MİLLÎ KÜTÜPHANESİ

NATIONAL LIBRARY OF CHINA / 中国国家图书馆

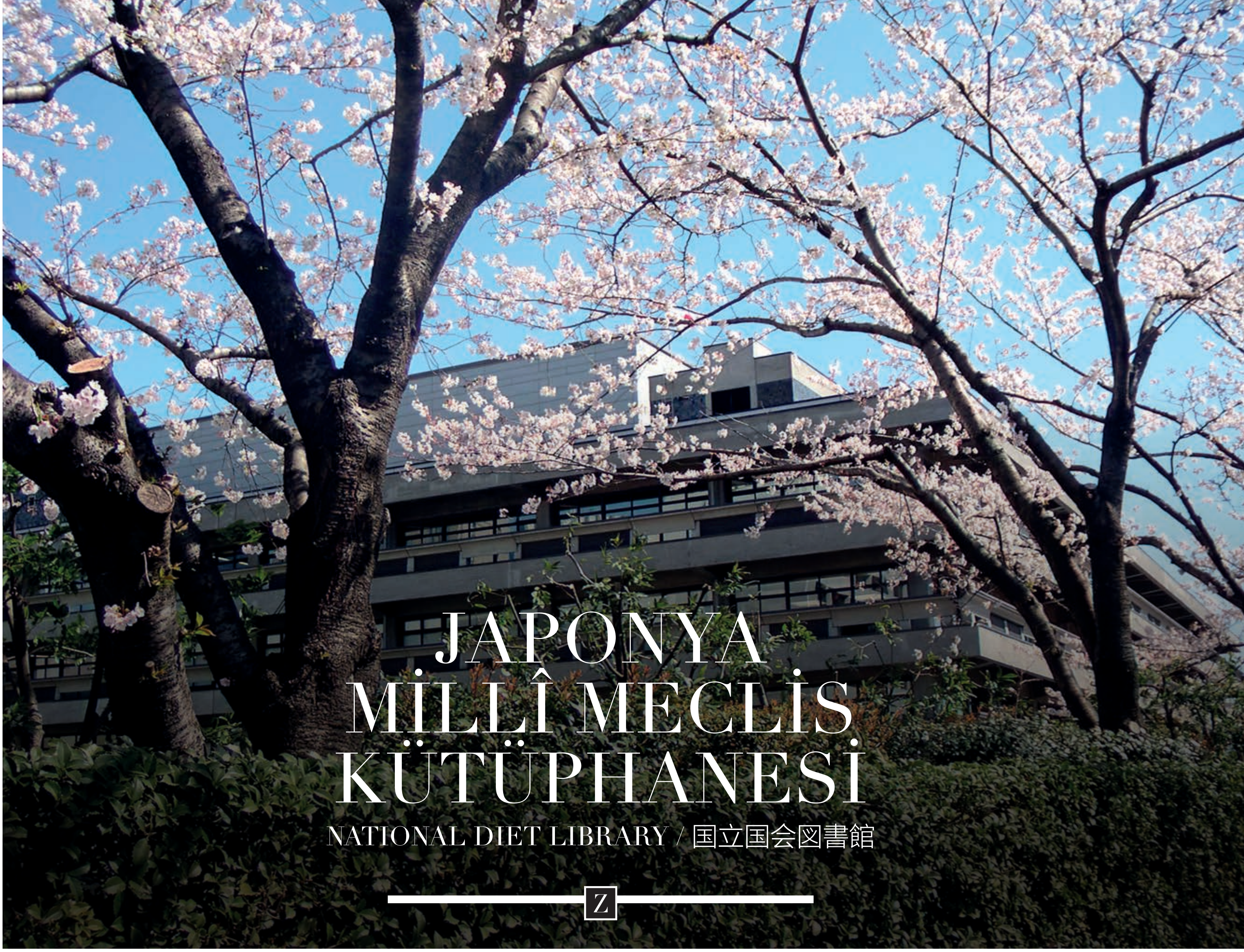
ASYA'NIN en büyük kütüphanesi olmasıyla dikkatleri üzerine çeken Çin Millî Kütüphanesi (NLC) Pekin'de bulunuyor. Çalkantılı Çin tarihi boyunca, kütüphane birkaç kez isim değiştirse de envanterini artırarak varlığını sürdürdü. Çin Hanedanlığı tarafından 1909'da kurulduğunda ilk ismi Başkent Kütüphanesidir. Daha sonra Pekin Devlet Kütüphanesi adını almış, ancak bu isim de 1999 yılında Çin Millî Kütüphanesi olarak değiştirilmiştir.

2016 yılının verilerine göre kütüphanede 115 farklı dilde 35 milyonu aşkın eser bulunuyor. Çin Millî Kütüphanesi farklı inanç ve dillerdeki çok sayıda esere ev sahipliği yapmasıyla ülkedeki diğer kütüphanelerden ayrılıyor. Kütüphanedeki en eski tarihli eser 3 bin yıl öncesinden günümüze ulaşmış, kaplumbağa kabuğu üzerine yazılmış yazıtlardır.

Dünyanın en büyük kütüphaneleri arasına giren Çin Millî Kütüphanesinde klasik eserlerden oluşan koleksiyon diğer bölümlerden ayrılıyor. Okuma, araştırma, çalışma salonları farklı binada hizmet veriyor. Ziyaretçilerinin tüm kütüphaneyi görebilmeleri adına bina, geometrik ve çok katmanlı şekilde tasarlanmış. Katlar arasındaki geçişler geçmişten-geleceğe, eskiden-yeniye şeklinde dizayn edilmiş. Kütüphane binasının tabanında temel eserler, sözlük, ansiklopedi, akademik tez ve makale gibi kaynaklardan oluşan bir referans kütüphanesi ile okuma salonu bulunuyor. İkinci katmanda dünyada eşine az rastlanır standartlara sahip olan dijital kütüphane hizmet veriyor. 2004 yılında başlayan dijitalleştirme çalışmaları neticesinde Çin Millî Kütüphanesinin dev arşivinin ancak bir kısmı online erişime açılabilmiş durumda. Buna karşın her yıl 100 terebaytlık veri eklenen dijital kütüphane, toplamda 1323 terebaytlık zenginliğiyle araştırmacıların gözdesi durumunda.

Çin Millî Kütüphanesinde sergi ve konferans salonları da mevcut. Her yıl bünyesine eklediği kitaplarla büyüyen kütüphane için ek bir bina yapılıyor. 77 bin metrekarelik bu yapının 12 milyon kitap alacağı ve günde 12 bin kişiye hizmet vereceği düşünülüyor.

Kütüphanenin bir diğer özelliği aldığı sıkı güvenlik tedbirleri. Girişte x-ray cihazlarıyla üzerinizdeki eşya kontrol ediliyor. Yanınıza kitap, dergi vb. malzeme almanıza izin verilmiyor ve çantanızın da büyük olmaması gerekiyor. Z

JAPONYA MİLLÎ MECLİS KÜTÜPHANESİ

NATIONAL DIET LIBRARY / 国立国会図書館

JAPON İmparatorluk Kütüphanesinin mirasçısı olarak 1948'de kurulan Japonya Millî Meclis Kütüphanesi (National Diet Library-NDL) ülkenin tek millî kütüphanesi olma vasfını taşıyor. Japon millî politikasına hizmet eden kütüphane, millet meclisi üyelerinin araştırma yapması için kurulmuş. Daha önce Japonya'da bulunan üç kütüphane grubunun birleştirilmesiyle oluşturulmuş: House of Peers Kütüphaneleri, Temsilciler Meclisi'nin Kütüphanesi ve Kraliyet Kütüphanesi.

Kütüphane 1948'de bugün adı Devlet Misafir Evi olan (eski adı Akasaka Detached Palace) binada açıldığında 100.000 kitaplık bir koleksiyona sahiptir. 1949'da Japonya Millî Kütüphanesi (eski adı İmparatorluk Kütüphanesi) ile birleştirildi. 1961'de bugün merkez olarak kullanılan Nagatacho'da meclisin yanındaki binaya taşındı. Kütüphanenin ayrıca Tokyo ve Kyoto'da iki ana binası ve Japonya'nın birçok yerinde de şubeleri mevcut.

Halihazırda yarım milyardan fazla esere ev sahipliği yapan kütüphanenin girişinde Yunanca ve Japonca "Hakikat özgürleştirir" yazmaktadır. Kanun koyuculara kamu politikalarında doğru yolu gösterecek kaynakları sağlamayı kendine misyon edinen kütüphane farklı dillerde ve farklı coğrafyalarda üretilen insanlığın ortak kültürel belleğini toplamayı ve muhafaza etmeyi amaçlıyor. Bu devasa envanter şöyle:

» Japonya'nın politik ve modernleşmesi ile ilgili 300.000 adet yayın,

» 2. Dünya Savaşı sonrası Japonya'nın işgaline yönelik mikrofilm şeklinde 30 milyon sayfalık doküman,

» Yasalar ve İçtihatlar Koleksiyonu: 170.000 Japonca ve 2.000.000 yabancı dilde, Japonya ve 150 yabancı ülke ile ilgili, yasa, antlaşma ve diğer meclislerin çalışma dokümanlarını kapsamaktadır,

» Bilim ve Teknoloji: 530.000 kitap ve 2 milyon mikrofilm mevcuttur,

» 16. asırdan bu yana 25.000 materyali içeren nadir eserler bölümünde çeşitli elyazmaları, takvimler, almanaklar, tahta üzerine yazılmış kitaplar bulunmaktadır.

» 440.000 harita,

» Müzik koleksiyonunda ise Japonya'da kaydedilmiş 300.000 vinil kayıt ve 200.000 kompakt disk bulunuyor.

Japonya Millî Meclis Kütüphanesine giriş yaşı 18 ile sınırlandırılmıştır. Giriş için kütüphanenin ön başvuru ve anket şartı var.

RUSYA DEVLET KÜTÜPHANESİ

RUSSIAN STATE LIBRARY

РОССИЙСКАЯ ГОСУДАРСТВЕННАЯ БИБЛИОТЕКА

MOSKOVA'DAKİ Rusya Devlet Kütüphanesi (RSL), 1828'de 1. Nikolay'ın talimatı ile St. Petersburg'da müze olarak kurulmuş, 1845'te Moskova'ya taşınmıştır. Çarlık Rusya'sı, Sovyetler Birliği ve Rusya Federasyonu olmak üzere üç rejime hizmet eden kütüphane, Bolşevik devriminden sonra "Lenin Kütüphanesi" olarak isimlendirilmiştir. Günümüzde ulusal bir karakter kazanmış olsa da halk kütüphaneye "Leninka" demeye devam ediyor.

47 milyonu aşkın yerli ve yabancı eserle RSL, dünyanın en büyük beş kütüphanesinden biri olarak kabul ediliyor. 3 milyon değerli yayını içeren kütüphanede 100'den fazla nadir eser ve dünyada başka nüshası veya kopyası olmayan 30 kitap var. 247 farklı dilden oluşan seçki ise kütüphanenin %29'luk bölümünü oluşturuyor. Kütüphane 1922-1991 yılları arasında SSCB'de basılmış bütün yayınların birer kopyasını bulunduruyor.

Rusça eser bakımından dünyadaki en zengin kütüphane olan RSL haritalar, nota kitapları, plaklar, kasetler, gazeteler, dergiler, gravürler, posterler, fotoğraflar, mektuplar, grafik çalışmaları, mikrofilmler, diskler ve sanat objeleri gibi materyaller açısından da zengin bir envantere sahip. Ayrıca 13 milyonu dergi, 350 bini ses kaydı, 150 bini ise kopya olmak üzere 43 milyonun üzerinde dijital kayda ev sahipliği yapıyor.

Yılda 1 milyon ziyaretçiye kapılarını açan anıtsal kütüphane, Osmanlı-Türk eserlerinin zenginliğiyle de dikkatleri üzerine çekiyor. En zengin bölümlerden biri olan Türkiye koleksiyonunda 35 bine yakın eser mevcut. Bunlar Doğu Edebiyatı Merkezinde bir araya getirilmiş. Bu eserlerin içerisinde 13 bini Cumhuriyet, diğerleri ise Osmanlı dönemine ait kitap, gazete, dergi ve belgeler bulunuyor. Osmanlı döneminde ilk Türk matbaasını kuran İbrahim Müteferrika'nın sadece 1000 tane basılmış olan eseri *Vankulu Lügatı*, *Tarih-i Hind-i Garbi* ve Kâtip Çelebi'nin *Cihannümâ*'sı burada bulunan nadir eserlerden bazıları. Türk yetkililerinin kütüphaneye hediye ettikleri eserler de bu bölümde muhafaza ediliyor.

2016 yılına kadar okuma odaları yalnızca 18 yaşından büyüklerin kullanımına açıktı. Ancak daha sonra yapılan düzenlemeyle bu sınır 14 yaşına çekildi. Randevu usulüyle çalışan kütüphaneden faydalanmak isteyenler önceden kayıt yaptırmak zorunda. Aksi takdirde içeri girmeleri mümkün değil. Z

RUSYA MİLLÎ KÜTÜPHANESİ

NATIONAL LIBRARY OF RUSSIA
РОССИЙСКАЯ ГОСУДАРСТВЕННАЯ БИБЛИОТЕКА

RUSYA'NIN en eski kütüphanesi olan Rusya Millî Kütüphanesi 1795 yılında Çariçe Katerina tarafından halk kütüphanesi olarak kurulmuştur. Daha önceki binasına sığamaz olunca 1990'larda taşınılan kütüphane binası Petersburg'un tam merkezinde ve en güzel caddelerinden birinde bulunuyor. Binanın büyüleyici bir mimarisi var.

Dünyanın en büyük kütüphanelerinden biri ve Rus millî mirası bakımından en zengin ikinci kütüphane olan Rusya Millî Kütüphanesi 36 milyondan fazla esere ev sahipliği yapıyor. Avrupa dillerindeki temel eserleri içeren 420 bin parçalık koleksiyonu 19. yüzyıl Rus aydınlanmasına zemin hazırlamış. Kurulduğu andan itibaren Rusya'daki bütün yayınları çatısı altında toplamaya başlamış. 1864 yılına gelindiğinde kütüphane, Rusça basılı eserlerin %90'ını envanterine dahil etmeyi başarmış.

Yeni eserlerle koleksiyonu her geçen gün büyüyen kütüphanede 20. yüzyılın sonlarında büyük bir sayısallaştırma projesi başlatılmıştır. Bu sayede kütüphaneye internet üzerinden ücretsiz bir şekilde ulaşmak mümkün.

Kütüphanede çevrimiçi form aracılığı ya da telefonla randevu oluşturmak veya ziyaret günü kayıt yaptırmak mümkün. Kütüphane her ayın son salı günü temizlik için ziyarete kapanıyor. Z

İRAN KÜTÜPHANELERİ

TURGAY ŞAFAK

FOTOĞRAF: WIKIPEDIA

İRAN'da tarih boyunca sarayda birçok şah ve şehzadenin şahsî kütüphanesi bulunmaktaydı ancak bunlar çoğunlukla belli tasnif, katalog ve düzenden yoksundu. Ciddi anlamda ilk düzenleme Kaçar şahlarından Fetihali Şah zamanında yapılmış ve özellikle Nasırüddin Şah zamanında müstakil odalar tahsis edilerek geliştirilmiştir. Nasırüddin Şah sonrası dönemdeki hercümerç esnasında pek çok kıymetli yazma yurtdışına çıkarılarak satılmıştır. Rıza Şah döneminde Millî Kütüphanenin kurulmasıyla saray kütüphanesinin bazı kitapları oraya aktarılmıştır. Geriye kalan, özellikle müze değeri olan 3200 civarında tezhip ve minyatür açısından oldukça kıymetli kitap bugün Gülistan Sarayı Kütüphanesinde muhafaza edilmektedir.

İran'da klasik cami, mescit, medrese kütüphanelerinin dışında tesis edilen ilk kütüphane Tahran'da ilk yüksek öğretim kurumu olan Darülfününa bağlı olarak oluşturulmuştur. 1851'de Darülfünunun kuruluşundan yaklaşık 12 yıl sonra, 1863'te küçük bir koleksiyonla kütüphane kurulmasına karar verilmiştir. Bu küçük kütüphanenin tesisi Millî Kütüphanenin ilk adımı olarak kabul edilmektedir. Ancak İran'daki modern anlamda kamu kütüphanesi başkent Tahran'da değil Tebriz'de, Muhammed Ali Terbiyet tarafından İstanbul'daki kamu kütüphanelerinin faydalarının görülmesi sonrası kurulmuştur. Muhammed Ali Terbiyet kurduğu dergi, hazırladığı biyografik çalışmalar ve açtığı kitapçıyla Tebriz ve İran'ın kültür hayatına önemli katkılar sunmuştur.

Tahran'da Kaçar hakimiyeti döneminde 1898'de kurulan bir başka kütüphane özel bir mahiyete sahip "Encümen-i Maarif-i Millî" adında bir encümen tarafından kurulan "Kitabhane-i Milli-yi Maarif"tir. Bu kütüphane 1906'da Darülfünun Kütüphanesi ile birleşmiştir. 1920'de "Kitabhane-i Maarif" adını kullanmaya başlamış ve bilahare Ali Asgar Hikmet'in Maarif Bakanlığı döneminde 1934'te "Kitabhane-i Umumi-yi Maarif" adını almıştır. O günlerde bu kütüphanenin müdürü olan Mehdi Beyani bir millî kütüphane kurulması gerektiği düşüncesinden bakan Ali Asgar Hikmet'e bahsetmiş, o da bu fikri olumlu karşılamıştır. O günlerde Fransız mimar ve arkeolog André Godard tarafından yapılmakta olan İran Millî Müzesinin hemen yanına kütüphane için müstakil bir bina yapılmasına karar vermiştir.

14 Eylül 1937'de resmî olarak kurulan İran Millî Kütüphanesi uzun yıllar kültür ve maarif bakanlıklarına bağlı müdürlük olarak faaliyetlerini yürütürken 1990'da çıkan bir kanunla cumhurbaşkanlığına bağlanmıştır. 2002'de hazırlanan bir kanunla Millî Kütüphane ile İran Arşiv Kurumu birleştirilmiştir. "Sâzmân-ı Esnâd ve Kitabhâne-i Millî Cumhurî-yi İslâmî-yi İrân", yani "İran İslam Cumhuriyeti Millî Kütüphane ve Arşiv Kurumu" adıyla faaliyetlerini 2004'te inşa edilen yeni binasında sürdürmektedir.

Bugün cumhurbaşkanlığına bağlı olarak faaliyetlerini yürüten İran Millî Kütüphanesinde 25.400 yazma, 27.300 taş baskı eser bulunmaktadır. Bunun yanında, 23.500 başlıkta süreli yayın da koleksiyonda yer almaktadır. Konu bakımından muhtelif bölümlere ayrılan ve her biri zengin koleksiyonlar barındıran kütüphanenin İran İslam araştırmaları bölümünde 65 bin civarında İranoloji konusunda kitap bulunmaktadır. 2019 yılı verilerine göre kütüphanedeki toplam kitap sayısı 2 milyon 841 bindir.

300 civarında Türkçe kitabın yer aldığı yazma eserler koleksiyonunun büyük bir kısmı online erişime açılmıştır.

Tahran'da Millî Kütüphane dışında belli başlı özellikleriyle ön plana çıkan başka kütüphaneler de bulunmaktadır. Bunlar arasında özellikle yazma eser ve

arşiv belgesine sahip olmaları bakımından İran Meclis Kütüphanesi, Tahran Üniversitesi Kütüphanesi, Melik Kütüphanesi sayılabilir.

İSLAMÎ ŞURA MECLİSİ ARŞİV, MÜZE VE KÜTÜPHANESİ

Meclis Kütüphanesi İran'da meşrutiyetin ilan edilmesinden 2 yıl sonra, 1909'da tesis edilmiştir. Zamanla satın alma ve dönemin ünlü isimlerinin yaptığı bağışlarla koleksiyonunu geliştirmiştir.

Kuruluş amacı öncelikle milletvekillerine ve meclis çalışanlarına hizmet vermektir. Zamanla büyüyen kütüphane 1996'da gerçekleştirilen yeni yapılanmayla "Kitâbhâne, Müze ve Merkez-i Esnâd-ı Meclis-i Şûrâ-yı İslâmî" adını alarak faaliyetlerini sürdürmektedir. Koleksiyonunda 200 bin matbu kitabın yanısıra 24 bin yazma eser bulunmaktadır. Meclis Kütüphanesinin en zengin bölümlerinden biri süreli yayınlar bölümüdür. Burada Kaçarlardan meşrutiyete, Rıza Şah'tan İslam devrimine uzanan süreli yayınlar bulunmaktadır. İran'da erken dönem neşredilmiş gazetelerin büyük bir kısmı da bağış veya satın alma yoluyla kütüphaneye kazandırılmıştır. Süreli yayınların yanısıra siyasi bildirilerden oluşan bir koleksiyon da vardır. Meclis tutanakları, resmi raporlar, eski fotoğraf albümleri ve mikrofilm arşivi de bulunan kütüphane neşretmiş olduğu muhtelif dergiler ve yayıneviyle İran'ın kültür hayatında önemli bir yere sahiptir. Yazma eserlerin büyük bir kısmı online erişime açılmıştır. Kütüphane müdürü meclis başkanı tarafından atanmaktadır. İlk müdürü meşhur şair Pervin İtisami'nin babası Yusuf İtisami'dir.

TAHRAN ÜNİVERSİTESİ MERKEZ KÜTÜPHANESİ

Üniversitenin İnkılap caddesinde yer alan merkez kampüsündeki kütüphane, İran'daki en büyük üniversite kütüphanesidir. 1949'da Muhammed Mişkat sahip olduğu 1329 adet yazma eseri üniversiteye bağışlayarak bir kütüphane kurulmasına önayak olmuştur. Kurum, şahsî kütüphanelerdeki elyazmalarının satın alınması ve yurtdışındaki Farsça elyazmalarının mikrofilmlerinin elde edilmesi için bütçe ayırmıştır. Mesela Mücteba Minevi İstanbul'da kültür ateşesi olarak bulunduğu 1958-1961 yıllarında Türkiye kütüphanelerindeki pek çok önemli Farsça elyazmasının mikrofilmini Tahran Üniversitesine götürmüştür.

Kütüphane pek çok önemli kişi ve ailenin kütüphanesini satın alma veya bağış yoluyla koleksiyonuna katmıştır. Halihazırda 180 bin Arap harfli kitap (Arapça-Farsça) 90 bin Latin harfli kitap, 17 bin elyazması (Arapça, Farsça, Türkçe), yaklaşık 60 bin civarında arşiv belgesi, 90 bin civarında yüksek lisans ve doktora tezi, 2 bin civarında tarihi harita, 8 bin 500 civarında mikrofilm arşiviyle ayrıca dergi ve gazeteler bulunmaktadır.

Kataloglarında 350 civarında Türkçe yazma eser olduğu bilgisi varsa da daha fazla olduğu tahmin edilmektedir.

MELİK MÜZE VE KÜTÜPHANESİ

Merkezi Meşhed'de bulunan İmam Rıza Vakfına (Âsitân-i Kuds-i Rezevi) bağlı olarak faaliyetlerini sürdüren kurum, Tahran'daki vakıf kütüphanelerinden biri olarak zengin yazma koleksiyonu ve müzesiyle dikkat çekmektedir. Hacı Hüseyin Ağa Melik tarafından kurulan ve vakfettiği arazi ve dükkanlarla düzenli bir şekilde faaliyetlerine ve koleksiyonunu geliştirmeye devam etmektedir.

Kütüphane bölümünün ilk nüvesi, Ağa Melik'in kendi evinin salonunu okuma salonuna çevirmesiyle oluşmuştur. Bu dönemde "Kıraathâne-i Melik" adıyla anılan kütüphane zamanla Ağa Melik'in gayreti ile günden güne büyümüş ve bugün İran'daki en önemli yazma eser kütüphanelerinden biri haline gelmiştir. 19 bin yazma eser bulunmakta olup çoğunluğu nadir eserdir. Yazma eserlere ek olarak 100 bin matbu, 3567 taş baskı kitap ve 548 süreli yayın vardır. Matbu kitapların çoğunluğu 1941'den önceki yıllara ait olup İran'daki ilk matbu eserlerdendir.

Melik Müze ve Kütüphanesinin müze bölümü de oldukça zengindir ve 7 ayrı bölümden oluşmaktadır: sikke bölümü, sanat eserleri bölümü, lake sanatı bölümü, pul koleksiyonu, halı bölümü, Banu Melik koleksiyonu ve hüsn-i hat bölümü. Kütüphanede 130 civarında Türkçe yazma bulunmaktadır.

BÜYÜK İSLAM ANSİKLOPEDİSİ KÜTÜPHANESİ

Tahran'daki önemli kütüphanelerden biri de *Büyük İslam Ansiklopedisi*'ne aittir. 1983'te farklı konularda ansiklopedi hazırlamak maksadıyla kurulmuş, İslam ve İran araştırmaları sahasında ülkenin en önemli merkezlerinden biri haline gelmiştir. Merkezin kuruluşundan bir yıl sonra kurucusunun şahsî kütüphanesini bağışlamasıyla oluşan kütüphane bugün Arapça, Farsça ve Batı dillerinde pek çok kitabı barındırmaktadır. Kurum, son yıllarda daha çok İran araştırmaları merkezi olma yönüne evrilmiş olup İran tarihi, İran coğrafyası, İran dilleri ve lehçeleri gibi konular hakkında ansiklopedi ve kitaplar yayınlamaktadır. Merkez kuruluşundaki ismi olan "Dâiretü'l-Maârif-i Büzürg-i İslamî"nin yanına İran ve İslam Araştırmaları Merkezini de (Merkez-i Pejuheşhâ-yi İranî ve İslamî) ekleyerek sahip olduğu yönelimi göstermiştir.

Kütüphane koleksiyonu özellikle İranoloji sahasında Batıda çıkmış dergiler ve yayınları barındırmaktadır. 3293 yazma eser, 8512 taş baskı, 7176 başlıkta süreli yayın, 1310 adet mikrofilm ve 11 bin civarında arşiv belgesi vardır. Bir diğer önemli özelliği İranlı pek çok akademisyen, yazar ve kültür adamının şahsî koleksiyonlarına sahip olmasıdır. Bunlar arasında Feridun Ademiyet, Kamer Aryen, Hüseyin Hatibi, Behran Fereveşi, Menuçehr Murtazavi, Nasrullah Purcevadi, Humayun Sanatizade, Mehdi Beyani, Ahmed Münzevi, İrec Efşar ve Abdülhüseyin Zerrinkub sayılabilir.

Burada tanıtmaya çalıştığımız kütüphaneler araştırma kütüphanesi kategorisine giren, barındırdığı yazma eserler ve koleksiyonlarla diğer kütüphanelerden farklılaşanlardır. 20 milyona yaklaşan nüfusuyla İran'ın en büyük şehri olan Tahran'da Halk Kütüphaneleri Müdürlüğüne bağlı onlarca kütüphane ve kıraathane bulunmaktadır. Z

ÂYETULLAH MAR'AŞÎ-YI NECEFÎ ELYAZMA ESERLER KÜTÜPHANESİ

YUSUF TURAN GÜNAYDIN

MAYIS 2009'da Tahran Kitap Fuarına katıldık. Ardından iki saatlik bir yolculukla dinî merkez olan Kum şehrine vardık. Amacımız yazma eserleriyle ünlü Âyetullah Mar'aşî-yi Necefî Kütüphanesini ziyaret etmekti.

Daha önceden randevu alındığı için bekleniyorduk. Bizimle birlikte başka ülkelerden gelen misafirler de kütüphaneyi gezeceklerdi.Bir görevli bize yazma eserlerin bulunduğu büyük salonu gezdirmeye başladı.

Kütüphanede ağırlıklı olarak Âyetullah Mar'aşî'nin (1897-1990) gençliğinde, fakir bir mollayken büyük fedakarlıklarla toplamaya başladığı yazmalar yer alıyor. Görevlinin anlattığına göre Âyetullah Mar'aşî kitaplarının çoğunu, parası olmadığı için —Şia fıkhındaki bir hükme binaen— karşılığında günlerce vekaleten namaz ve oruç tutarak elde etmiş. Bunun dünyada başka bir örneğinin olduğunu sanmıyorum.
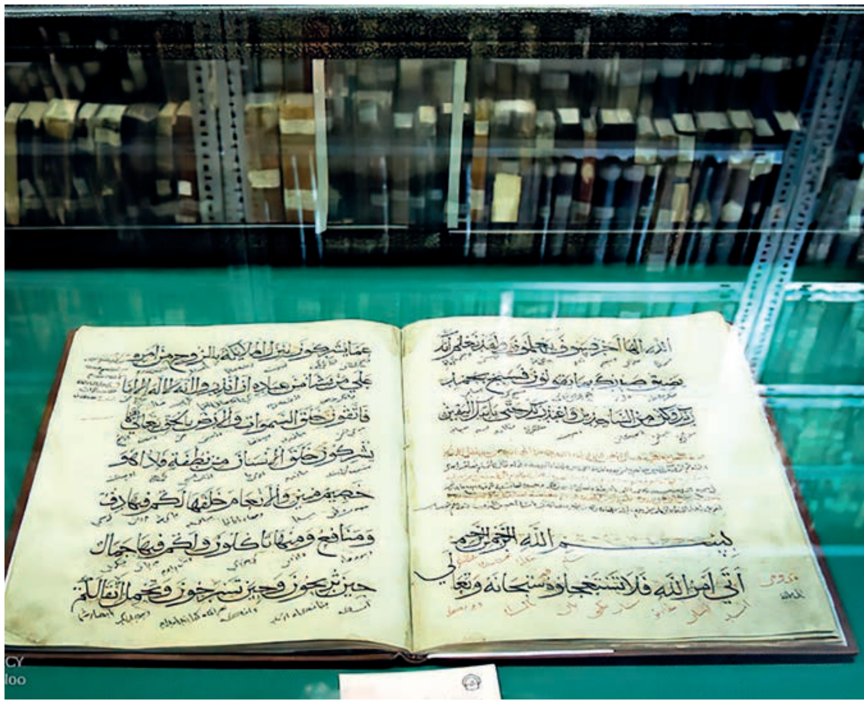
Bu fedakarlığa katlanmasına ise Batılı müsteşriklerin İran'dan satın aldıkları yazmaları ülkelerine götürmeleri sebep olmuş. Mar'aşî'nin bu gayreti sayesinde birçok elyazması eserin yurtdışına kaçırılması önlenmiştir.

1960'ta faaliyete başlasa da kütüphanenin kuruluş merhalesi asıl itibariyle Âyetullah Mar'aşî'nin Necef'te ilim tahsil ettiği döneme tekabül eder.[1] O, İslam dünyasında yazma eserlerin önemine pek kimsenin vâkıf olmadığı bir ortamda bu yolda yalnız başına mücadele etmiştir. Hatta Mirzâ Abdullah Efendinin *Riyâzü'l-Ulemâ* adlı elyazmasını satın almak için hapse dahi düşmüştür.

Âyetullah Mar'aşî önce değerli matbu ve elyazması kitapların bir listesini hazırlamış ve zamanla bunları satın almaya başlamıştır. Mali gücü yetersiz olduğu için günlük yemeklerinden bir öğün azaltmış, şahsî harcamalarından kısarak, namaz ve oruç borcu olanların yerine namaz kılıp oruç tutarak (isticarî namaz-oruç) ve geceleri bir pirinç atölyesinde çalışarak elyazması eserleri alacak parayı kazanmaya gayret etmiştir.

Âyetullah Mar'aşî bir İran yolculuğunun sonunda Kum'a yerleşince

FOTOĞRAF: LIB.IR

kütüphanesini de buraya taşımıştır (1925). Necef'te başladığı elyazması toplama çabasını İran'da da sürdürmüş, dünyanın her tarafındaki kitap dostlarıyla yazışmış, âlimler ve İslam ülkelerindeki üniversitelerle ilişkiler kurmuştur. Bu arada İran'ın önemli araştırmacı ve kültür adamları cuma günleri Âyetullah Mar'aşî'nin kişisel kütüphanesinde mevcut elyazması nüsha ve kitaplardan yararlanmak üzere Kum'a gidiyorlar, kitaplardan faydalanıp ilmî görüşmeler yapıyorlardı.

Kitapların günden güne artması ve evinin kitapları almaması üzerine Âyetullah Mar'aşî yüzlerce cilt yazma eseri İran ve dışındaki çeşitli üniversite ve medreselerin kütüphanelerine bağışladı. Yine de bütün bu bağışlar yer sorununu çözüme kavuşturamadı. Sonuçta Kum'un İran caddesinde bir medrese kurdu ve medresenin bir salonunu kütüphaneye dönüştürdü. Buraya ilgi yoğunlaşınca söz konusu medresenin üçüncü katını kütüphaneye tahsis ederek 10 Aralık 1960'ta bir törenle kullanıma açtı.

Bir süre sonra bugün Âyetullah Mar'aşî-yi Necefî caddesi olarak isimlendirilen bölgede yaklaşık bir dönüm arsa satın aldı ve müstakil bir kütüphane binasının temelini 1970'te kendi eliyle attı. Kütüphane dört yıl sonra, 5 Eylül 1974'te görkemli bir törenle "Kitâbhâne-i Mevkufe-i Âyetullahi'l-Uzmâ Mar'aşî-yi Necefî" adıyla resmen açıldı. Açıldığında yaklaşık 16 bin matbu ve yazma kitaba sahipti. Sonraki yıllarda kütüphanenin matbu ve yazma koleksiyonları artmıştır.

Kütüphanedeki 50 bine yakın yazma eserin 30 bin küsurunu Âyetullah Mar'aşî, kalanını ise oğlu Seyyid Mahmud Mar'aşî-yi Necefî toplamıştır. Kütüphanedeki dinî kitaplar sadece Şiî mezhebine göre telif edilmiş eserlerden ibaret değildir, ehlisünnet âlimlerinin kaleme aldığı eserler de mevcuttur. Bu arada matbu birçok eser de bulunmaktadır. Büyük bir odası sadece dünyanın hemen her yerinde — bu arada Türkiye'de de— yayınlanmış bibliyografik eserlere tahsis edilmiştir. Ayrıca kütüphane binasının alt katı bir kitap hastanesi olarak düzenlenmiştir. Burayı gezerken güveler tarafından dantel gibi işlenmiş perişan görünümlü yazmaların hangi işlemlerden geçirildikten sonra ele alınabilir hale getirildiğini teferruatlı bir şekilde görmek mümkündür.

Faaliyete başladığı ilk günden itibaren kurucusunun vasiyeti uyarınca kütüphanenin vakıf başkanı Âyetullah Necefî'nin büyük oğlu Hüccetü'l-İslâm Dr. Mahmud Mar'aşî-i Necefî'dir. Gerçek bir kitap dostu olan Mahmud Mar'aşî kütüphanenin Türkçe yazmalar fihristini Fihrist-i Nüshahâ-yı Hattî-yi Türkî adıyla hazırlamıştır.[2] Türkiye Diyanet Vakfı *İslâm Ansiklopedisi*'ndeki "Âyetullah Mar'aşî" maddesini de o kaleme almıştır.[3] Kütüphanecilik ilmini bilen Mahmud Mar'aşî kütüphanenin biçimlenmesinde önemli rol oynamıştır. Babası da onun bu rolünü "gerçekte bu kütüphanenin kurucusu odur" diye vurgulamıştır. Z

NOTLAR

1 Bundan sonraki bilgiler şu siteden alınmıştır: http://icro.ir/index.aspx?pageid=8282&p=1 (Erişim tarihi: 25.08.2020).

2 *Fihrist-i Nüshahâ-yi Hattî-yi Türkî: Kitâbhâne-i Bozorg-i Hazret-i Âyetullâh el-Uzmâ Mar'aşî-yi Necefî, Gencîne-i Cihânî-yi Mahtûtât-i İslâmî = Ayat-Allah el-Uzma Maraşi Nacafi Büyük Kütüphanesi Türkçe Yazmalar Kataloğu Catalogue of the Turkish Manuscripts in the Great Library of Ayatollah al-Uzma Marashi Najafi in Qom*, I. Cilt, Kum 1381 [2002], nigâreş: Hüseyin Muttakî, be serperestî: Seyyid Mahmud Maraşî-yi Necefî.

3 Bk. Seyyid Mahmud Mar'aşî, "Mar'aşî, Seyyid Şehâbeddin", *Diyanet İslâm Avsiklopedisi*, c. XXVIII, 2003, s. 36.

MEDİNE ARİF HİKMET BEY KÜTÜPHANESİ

BİLAL KEMİKLİ

ARİF Hikmet bey (ö. 1859), Rumeli Kazaskeri İbrahim Paşanın oğlu ve I. Abdulhamid dönemi vezirlerinden Raif İsmail Paşanın torunudur. Kudüs, Mısır (Kahire) ve Medine mevleviyetleri, nüfus tahrir memurluğu, nakibüleşraflık, Anadolu ve Rumeli kazaskerlikleri, Tanzimat müfettişliği ve şeyhülislamlık gibi görevlerde bulunmuştur. Onun ilmiyeden gelen bir devlet adamı olma vasfının yanında Türkçe, Arapça ve Farsça şiirler yazmaya muktedir bir şairlik tarafı da vardır. Keza tezkire, teracim, tarih ve fıkıh alanlarında eserler yazmış bir müelliftir. Onun bu çok yönlü kişiliğinin bir parçasını da kitaplara ve hayır işlerine düşkünlüğü oluşturmaktadır. Nitekim bir yandan konağını ilim ve irfan ehline açarken öte yandan Cevdet Paşa gibi istidadı olan genç ilim adamlarını himaye ederek kültür tarihimizin önemli simalarının yetişmesinde yardımcı olmuştur.[1] Geride kalan en önemli eseri Medine'de tesis ettiği kütüphanesidir.

Arif Hikmet beyin kurduğu kütüphane bir vakıf kurumudur. 1855'te tescil edilen vakfiyesine göre kütüphane, Şeyh Cüneyd Zaviyesinin bitişiğinde, Mescid-i Nebevinin kıble tarafına düşen yerdedir. 5 bin cilt kitabı ihtiva eden kütüphanenin iyi çalışması ve vazifelileri için Medine'de 5 adet ev ve 1 hurmalık, İstanbul'un başta Üsküdar, Kuzguncuk ve Sarıyer olmak üzere muhtelif semtlerinde dükkan, bostan, bahçe, hamam, han, berber dükkanı, içinde fırını, kuyusu ve sair müştemilatı olan binalar vakfedilmiştir.

Üç yıl sonra vakfiyeye ilave yapılarak yeni maddi kaynaklar tahsis edilmiş, vakfın gayesi genişletilmiş, yeni yükümlülükler eklenmiştir. Bu ilavede dikkat çekici bir husus "Kütüphaneden herkes faydalanabilir ve herhangi bir engellemeye gidilemez" ilkesinin konulmuş olmasıdır. Böylece farklı görüş veya mezhep mensuplarının da buradan yararlanmasının önü açılmıştır. Bundan başka kütüphaneyle alakalı temel ilkeleri şöyle sıralayabiliriz:

1. Kütüphanede bir emin (müdür), dört hafız-ı kütüp, kapıcı, sucu ve temizlikçiden oluşan üç adet hizmetli ve mücellit istihdam edilmiştir. Ayrıca kütüphanecilerin âlim ve salih olmasına dikkat edilmesi esasa bağlanmıştır. Hafız-ı kütüplerin gelen araştırmacı ve okuyucuya samimi bir şekilde hizmet sunmaları gerektiği de not edilmiştir.

2. Kitaplar onarım için bile olsa dışarı çıkartılamaz, onarımlar içerde yapılır. Gerekli malzemenin temini ve tamiratın yapılması için harcamalar vakıftan yapılır.

3. Kütüphane sabahtan akşama kadar hizmete açıktır. Okuyucu ve araştırmacı olmasa da..

4. Kütüphanede dört hafız-ı kütüp, her gün ikişer cüz okuyarak ayda iki hatim yapılmasını sağlar. Hatmin sevabı, Hz. Peygambere(sav) ve mushaf vakfedenlere bağışlanır.

5. Personelin maaşları vakıftan karşılanır. Maaştan başka her Ramazan ayında ikramiye verilir. Buna göre kütüphanecilerin derecelerine göre aylıkları 10, 8, 7 riyal arasında değişmektedir. Hizmetlilere ise 4 riyal verilir.

6. Mütevelli gerektiğinde kütüphanenin tamiri ve onarımına karar verebilir.

7. Medine-i Münevvere kadısı huzurunda üç yılda bir kitapların sayımı yapılır.

Arif Hikmet'ten bahseden yazarlar mutlaka kitaplarını da mevzubahis ederler. Mesela *Tarih-i Cevdet*'i yazar-

ken Arif Hikmet'in hususi kütüphanesinden faydalanan Cevdet Paşa onun çoğu nadir eserlerden oluşan 12 bin ciltlik bir koleksiyona sahip olduğunu söyler. Bu kitaplar arasından 5 bin kadarını seçerek Medine'deki kütüphanesini kurduğu rivayetine karşılık Cevdet Paşa sadece 3 bin tanesinin Medine'ye gönderildiğini nakleder.[2]

Arif Hikmet'in kitaplarından bahseden diğer bir kişi de İbnülemin Mahmud Kemal İnal'dır. Ona göre Medine'ye gönderilen kitaplar, Arif Hikmet beyin kütüphanesindeki nadir eserlerden çok hariçten satın alınan kitaplardır. Arif Hikmet'in nadir kitaplarının yeğeni İzzet beye kaldığını, onun da bir müzayede ile bunları sattığını söyleyen İbnülemin, müzayedeye zamanında gitmediği için üzülmüştür. Müzayede sonuna yetişerek buradan satın aldığı birkaç kitap ve evrakı düzenleyerek korumuştur.[3] Bunlar, İbnülemin'in diğer kitaplarıyla birlikte İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesindedir. Ancak yeğeni tarafından satılan koleksiyondaki diğer kitapların akıbeti bilinmemektedir. Öte yandan yıllar önce Medine'deki çalışmalarımızda, bahse konu bütün kitapları inceleme imkanımız olmasa da kitapların sadece buraya vakfedilmek üzere hususi olarak yazdırılıp ciltlendiğini tespit etmiştik.

Arif Hikmet şeyhülislamlıktan infisalini müteakip "gûşe-i tayyibe" olarak vasıflandırdığı Medine'ye hicret ederek ömrünün kalan kısmını orada ibadet ve ilimle meşgul olarak geçirmek istemiştir. Bundan dolayı da kütüphanesini Medine'de tesis etmiş olabilir. Ayrıca Medine'nin İslam ilim tarihi açısından önemi malumdur. İslam coğrafyasının farklı bölgelerinden gelerek haccını eda eden âlimler, bir müddet burada kalarak hem eser telif etmişler hem de farklı görüşleri müzakere etme imkanı bulmuşlardır. Bu bakımdan Medine ilim adamlarını buluşturan bir şehirdir. Arif Hikmet de burada devrinin en büyük ve zengin kütüphanesini kurarak farklı dil ve kültürlerden gelen âlimlere hizmet etmeyi hedeflemiş olmalıdır.

Sultan II. Mahmud, Medine'de Hz. Muhammed'in türbesinin yanı başına inşa ettirdiği kütüphaneye kendi adını verdiği gibi birçok kitap da bağışlamıştı. Daha sonra Şeyhülislam Arif Hikmet Bey de özellikle topladığı müellif nüshası ve çok değerli eserleri değerlendireceği kütüphaneyi Mescid-i Nebevi'nin 20 metre dışında vakıf olarak kurmuştu. Kütüphanenin arsasını Hz. Hasan'ın torunlarından satın alırken çok yüksek bir meblağ ödemiş. Zengin gelir kaynaklarını da vakfetmiş. Günümüzde bu iki kütüphane ne yazık ki yerinde değil. Binaları yıkılmış, kitapları Suud ailesinin kurduğu üniversite ve enstitülere dağıtılmış. Neyse ki kitapların az bir miktarının zayi olduğu kaydediliyor. Fahrettin Paşa 1917'de Medine'deki "emanat-ı mübareke"yi İstanbul'a yollarken buralardaki kitapları da sandıklarla trene yükletmiş. Ne var ki Şam'da kitapların geriye gönderilmesine karar verilmiş ve yerlerine iade edilmişler. Mahmudiye Kütüphanesinin iki nadir fotoğrafı mevcut. İçeriyi gösteren fotoğrafın Mahmudiye Kütüphanesi olduğuna şüphe yok ama binanın ön cephesini gösteren diğer fotoğrafın Arif Hikmet Bey Kütüphanesi olma ihtimali var. Hamiş: Günümüzde Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesinde yer alan "Medine" koleksiyonu 1917'de ayrıca getirilen 566 civarında değerli yazma eseri içermektedir.

—SİNAN ÇULUK

Medine'de Türkler tarafından kurulan 14 kütüphanenin en kapsamlısı Arif Hikmet'in kurduğudur. Bu dönemde Medine'de çok fazla kütüphane olduğunu söyleyen el-Betenûnî bu kütüphanenin temizlik, düzen ve kitapların tertibi itibariyle kütüphanelerin en güzeli olduğunu söylemektedir. İstifade edecek okuyucuların her açıdan huzur bulacağı bir ortam söz konusudur. En önemlisi de nadir elyazması eserlerin çokluğudur.[4] el-Betenûnî dışında Eyüp Sabri Paşa, Muhammed Kürt Ali ve Fuat Hamza gibi müellifler de buradan sitayişle bahsetmişlerdir.

1. Dünya Savaşında Arap isyanı sırasında buradaki kitaplar İstanbul'a gönderilmek maksadıyla Şam'a nakledilmiştir. Ancak kitaplar Şam'daki Sultan Selim Tekkesinde kalmış, ardından vakfiyeye uyularak Medine'ye nakledilmiştir. Kütüphane binasının Mescid-i Nebevi'nin kıble cenahında uygulanan genişletme projesi çerçevesinde yıktırılmasından sonra kitaplar Melik Abdülaziz Kütüphanesine nakledilmişse de buranın da yıkılmasıyla geçici olarak el-Câmiatü'l-İslâmiyyeye taşınmıştır. Bilahare yapımı devam eden Melik Abdülaziz Müzesi içinde müstakil bir bölüme nakledileceği söylenmektedir. Z

NOTLAR

1 Hayatı hakkında ayrıntılar için bkz. Bilal Kemikli, *Şâir Şeyhülislâm Ârif Hikmet Beyefendi: Hayatı-Eserleri-Şiirleri*, 2011.
2 Cevdet Paşa, *Tezâkir*, 13-20, haz. Cavit Baysun, 1991, 73.
3 İbnülemin Mahmut Kemâl İnal, *Son Asır Türk Şairleri*, IV, 1927, 627.
4 Muhammet Lebib el-Betenûnî, *er-Rıhletü'l-Hicâziye*, 1327, 226.

KÜTÜPHANELERDE KÜRTÇE ELYAZMALARI

AYHAN TEK

KİTAP kültürü literatürü içinde elyazma eserlerin serencamları dikkat çekicidir. Günümüzde az sayıda sahafın elinde bulunan ya da kişisel kütüphanelerde karşımıza çıkan Arapça, Farsça, Kürtçe ya da Osmanlı Türkçesiyle yazılmış elyazma eserlerin sahaf piyasasındaki görünürlükleri gün geçtikçe azalmaktadır. Saydığımız bu diller içerisinde Kürt medreseleri olarak anılan ilmî çevrelerin etrafındaki okur/yazar kitlesinin telif/talim edegeldiği Kürtçe eserler ve bu eserlerin elyazma nüshaları, derkenarda kalmıştır. Bu bağlamda özellikle Türkiye'deki Kürtçe elyazma eserlere ait nüshaların çok azı, bir kütüphanede korunma/kayıt altına alınabilmiştir. Son 200 yıla ait Kürtçe eserlerin elyazma nüshaları, daha çok şahsî kütüphanelerde karşımıza çıkmaktayken daha eski eserlerin nüshalarıysa Kürdoloji alanında çalışmış Doğubilimci araştırmacıların çabalarıyla özellikle Rusya ve Almanya gibi ülkelerin kütüphanelerinde kaydedilmiştir.

Kürtlerin kültür ve tarihi ile en erken ilgilenen araştırmacıların Rus şarkiyatçıları olduğu söylenebilir. Bu sebeple Petersburg'daki Doğu Bilimleri Akademisindeki arşiv, neredeyse 200 yıllık bir geçmişe sahip olup, Kürtçe eserler bakımından en zengin arşivlerden biridir. Bu koleksiyon, Rusya'nın Erzurum konsolosu olan Auguste Jaba (1801-1894)'nın Mela Mehmûdê Bayezîdî (öl. 1867)'nin vasıtasıyla haberdar olup derlediği elyazma eserler bakımından önemlidir. Çünkü bu koleksiyon içerisinde Kürtçe edebiyatın klasik metinlerinin yanı sıra, dil çalışmalarından folklor çalışmalarına değin, önemli elyazmaları yer almaktadır. Kürt edebiyatının en önemli metinlerinden olan Ehmedê Xanî (öl.1707)'nin *Mem û Zîn*'i, Selîmiyê Hîzanî'nin *Yusuf û Zuleyxa*'sı, Feqiyê Teyran'ın *Şêxê Sen'an ve Zembîlfiroş*'u, Siwadî'nin *Leyla û Mecnûn*'u ve Siyahpoş'un *Seyfülmülük* gibi edebi metinlerden, iki-dilli sözlükler ile dil ve folklor derlemelerine dair elyazmaların görüldüğü bu koleksiyondaki eserlerin çok azının tekrar okurla buluşturulup yayınladığını ifade etmeli. Bununla beraber aynı akademide Kürtçe elyazmaları üzerine çalışmış olan Margarita B. Rudenko gibi araştırmacıların katkılarıyla özellikle Rusya'da önemli bir Kürtçe elyazma koleksiyonunun varlığından söz etmek gerekir.

Avrupa'daki kütüphanelerde bulunan Kürtçe elyazma nüshalara baktığımızda ise Berlin Devlet Kütüphanesindeki Doğu Elyazmaları bölümündeki eserlere değinmek gerekir. Bu bölümde özellikle *Mem û Zîn* mesnevisinin nüshaları ve bunların içinde de Süryani dilindeki *Mem û Zîn* çevirisinin elyazması önem arz etmektedir.

Irak'ta Bağdat Devlet Kütüphanesinde zamanında pek çok Kürtçe elyazmanın mevcut olduğundan araştırmacıların çalışmaları sayesinde haberdarız. Bununla beraber Irak'ın kuzeyinde Kürtlerin resmî kurumlara sahip olmasının da etkisiyle Kürtçe klasik eserlerin pek çoğu korunabilmiş ya da yeniden yayınlanıp okurlara ulaştırılabilmiştir. Bu çerçevede özellikle Elî Qeredaxî, Sadiq Bahaddîn Amêdî, Ebdurreqîb Yusuf, Tehsîn İbrahîm Doskî ve Seîd Dêrîşî gibi araştırmacıların emekleri oldukça değerlidir. Aynı şekilde Süleymaniye'deki "Bingey Jîn" gibi elyazma eserleri koruyup tamir etme amacıyla kurulan araştırma merkezlerinin ve Spîrêz ve Aras Yayınları gibi kurumların bu alandaki katkıları çok kıymetlidir.

İran'daki duruma baktığımızda Kürtlerin yaşadığı bölgelerle beraber Tahran'daki elyazmalardan söz edebiliriz. Türkiye'dekine benzer bir alfabe değişikliğinin yaşanmadığı İran ve Irak gibi ülkelerde elyazma dediğimiz eserlerin günlük dil ve okuma kültürünün içinde kaldığını hatırlatmak gerekir. Bu sebeple özellikle İran'da Kürtçe eserler de Farsçayla aynı alfabeyle yazıldığından gerek kütüphane koleksiyonlarını taramak, gerekse günlük hayat içinde dolaşan nüshaları takip etmek, özellikle Türkiyeli araştırmacılar açısından, biraz daha zordur. Bu bağlamda, en azından Türkiye'deki Kürt dili uzmanları açısından, Kürtçe elyazmaların İran'daki maceraları tamamlanmamış gibidir. Yine de Tahran'daki Kütüphane-yi Meclis-i Şura-yı Millî'deki eserler ile Dairetü'l-Ma'arif gibi kurumlardaki eserleri anmamız gerekir.

Kürtçe eserlerin oldukça geniş bir coğrafyada dolaşıma girdiği, çeviriler yoluyla diller arası yolculuklara çıktığı görülmektedir. Bu çerçevede dünyanın birçok önemli şehir kütüphanesinden şahsî ve kurumsal koleksiyonlara kadar girebilmiş Kürtçe yazma eserlerin Türkiye'deki akıbetine baktığımızda ise bunların çoğunlukla İstanbul'daki kütüphanelerde karşımıza çıktığını söylemeliyiz. Özellikle Süleymaniye Kütüphanesi ve Millet Kütüphanesi başta olmak üzere Arkeoloji Müzesindeki Kürtçe eserleri anmak gerekir. Bu kütüphanelerde özellikle *Mem û Zîn*, *Melayê Cizîrî Divanı* ile Melayê Bateyî'nin *Mewlîd*'i başta olmak üzere Kürt edebiyatının temel metinlerinden nüshalar bulunmaktadır. Ankara'da da Millî Kütüphane ve Türk Dil Kurumu Kütüphanesi ve Ankara Üniversitesi Dil-Tarih-Coğrafya Fakültesi Kütüphanesinde bulunan az sayıdaki Kürtçe elyazmayı da sayabiliriz.

Yazılan her bir eserin başlı başına bir hikayesinin olduğu düşünülürse, bazen sadece bir nüshaya sahip eserlerin hikayeleri de nüshaları gibi biricik olabilmektedir. Nitekim sadece bir nüshası bulunan ve bunun da kayıplara karıştığı eserlerin yolcuğu erken bitebilmektedir. Bundan dolayı nüshaları günümüze kadar gelen eserler, sadece nüsha sayısı bakımından "biricik", "eşsiz" ya da "nadir" eser olabilmektedir. Bu çerçevede Türkiye'de diğer dillerdeki elyazmalara göre daha zorlu bir yolculuk geçirmiş Kürtçe elyazmalar, gerçek anlamda "nadir eserler" arasındadır.

Süryani elyazması örneği.
Hill Müzesi & Elyazması Kütüphanesi (HMML). ©

KÜTÜPHANELERDE SÜRYANİCE ELYAZMALARI

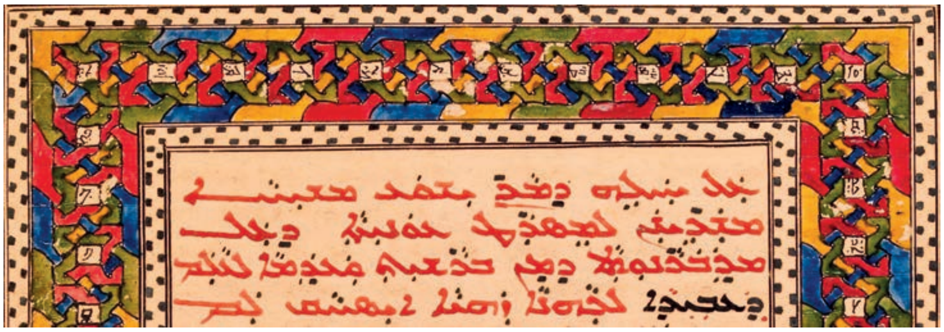
ABDULLAH RIDVAN GÖKBEL

HENÜZ 1. yüzyılda Hz. İsa'nın ilk havarilerinden Aziz Petrus'un fikirleri etrafında gelişen Süryanilik, zamanla Güneydoğu Anadolu ve Mezopotamya'ya yayılan bir Hıristiyan mezhebi olmuştur. Eski Suriye halkı olarak da isimlendirilen Süryanilerin diline, edebiyatına, tarihine ve teolojisine dair modern anlamda sistematik çalışmalar (Süryaniyât) 17. yüzyılın sonunda Avrupa'da başlamıştır.[1] Süryani literatürü Sami dil ailesinden Aramicenin Urfa bölgesi lehçesi olarak ortaya çıkan Süryani dilinde kaleme alınmış metinleri ifade eder. Söz konusu literatür şiir, Kitab-ı Mukaddes tefsirleri, Hıristiyan teolojisi, azizler ve kilise büyükleri, tıp, tarih yazımı, felsefe, apoloji[2] metinleri, çeviri çalışmaları gibi çok farklı alanları kapsar. Süryani literatürünün en velut dönemi 4 ve 13. yüzyıllar arasındadır. Nitekim Efrem, Mikhael Rabo, İbnü'l-İbrî (Bar Hebraeus) ve Ebu'l-Ferec İbnü't-Tayyib gibi önemli hekim, filozof ve Hıristiyan ilahiyatçılar bu dönemde yaşamışladır.[3]

Son derece önemli ve malzeme açısından bir hayli zengin olan bu sahaya ışık tutacak orijinal çalışmaların yapılabilmesi ise günümüze ulaşabilen elyazmalarının tetkikine bağlıdır. Bundan dolayı tarihten felsefeye, Hıristiyan teolojisinden tıbba kadar geniş bir yelpazede araştırma yapacaklar için Süryanice elyazması metinlerin hangi kütüphanelerde, hangi koleksiyonlarda bulunduğunu bilmek gerekir.

Süryanice yazma eser ihtiva eden kütüphaneler dünyanın her yerine yayılmıştır. Günümüzde en önemli ve en geniş kapsamlı Süryanice elyazması koleksiyonları Londra British Library[4], Roma Vatikan Kütüphanesi, Birmingham Üniversitesi Mingana Koleksiyonu, Manchester John Rylands Kütüphanesi, Berlin-Brandenburg Fen ve Beşeri Bilimler Akademisi (Berlin-Brandenburgische Akademie der Wissenschaften) ve Alte Bibliothek, Fransa Millî Kütüphanesi (Bibliothèque Nationale, Paris), Oxford Bodleian Kütüphanesi ve Cambridge Üniversitesi Kütüphanesinde yer almaktadır. Mısır Sina Yarımadasında yer alan Azize Katerina Manastırında (Saint Catherine's Monastery) da son derece önemli Süryanice eserler mevcuttur. Kuzey Amerika'daki en değerli koleksiyon ise Kitab-ı Mukaddes uzmanı James Rendel Harris'in Süryanice yazmalarını

Süryanice elyazması ve süslemesi olan belge.

satın alarak bünyesine katan Harvard Üniversitesinde bulunmaktadır.

Süryanice elyazmalarının tespitinde ve kataloglanmasında, yazmaların bir yerden (manastırdan veyahut kiliseden) başka bir yere sürekli olarak nakledilmesinden ve Hıristiyan doğu kiliselerinde her mezhebin kendi kitaplarını saklayarak/gizleyerek korumaya çalışmasından kaynaklanan birtakım zorluklarla karşılaşıldığı gözlemlenmektedir. Şimdiye kadar yayınlanmış kataloglara göz atıldığında ise bunların yetersiz ve eksik olduğu görülür. Ancak bu eksik ve yetersiz görülen kataloglar bile son derece bakir kalmış Süryani literatürünü tanımak için hayati önem arz etmektedir. Yukarıda isimleri zikredilen üniversite, kütüphane ve manastırların neredeyse her biri için çeşitli kataloglar kaleme alınmıştır. Bu kataloglar arasında Ortadoğu ve Avrupa Süryanice elyazmaları koleksiyonları üzerine uzman olan Anton Baumstark'ın 1922'de yayınlanan *Geschichte Der Syrischen Literatur Mit Ausschluss Der Christlich-Palästinensischen Texte* isimli Almanca eseri en kapsamlısıdır. Baumstark'ın kendine özgü kısaltmaları, alanın uzmanlarının bile esere vâkıf olmasını zorlaştırsa da müellifin dünya üzerindeki elyazması koleksiyonlar hakkındaki derin ve kapsamlı bilgisi kitabın önemini artırmaktadır. En geniş Süryanice elyazma koleksiyonlarından biri olan Birmingham Üniversitesi Mingana Koleksiyonu ise 1922'den sonra kataloglanıp yayınlanmıştır.[5] Dolayısıyla Süryani literatürü üzerine araştırma yapan bir araştırmacının *Geschichte* ile yetinmeyip Mingana Koleksiyonunun kataloglarına da bakması gerekir.

Avrupa ve Amerika'da bulunan Süryanice elyazmalarının büyük çoğunluğunun Mısır'daki Azize Katerina Manastırından (Saint Catherine's Monastery) ve Deyrus'-Süryân Manastırından (Dayr al-Suryan)[6] geldiği tespit edilmiştir. Süryani elyazmaları açısından çok zengin olan bu iki manastırdan toplanan veyahut istinsah edilen eserler 18. yüzyılda Vatikan ve 19. yüzyılda İngiliz kütüphaneleri tarafından satın alınmıştır. Deyrus'-Süryân Manastırında kalan az sayıdaki yazmanın kataloglaması ise çok daha geç bir tarihte, 1975'te yapılmıştır.[7]

Günümüzde ABD'de Oklahoma ve Saint John's Üniversiteleri gibi üniversiteler bünyesinde yapılan projelerle Süryanice elyazması eserler ve kataloglar internet ortamına aktarılmış ve açık erişim mümkün hale gelmiştir.[8] Hatta bu açıdan Süryanice'nin Yunanca, İbranice ve Arapça gibi diğer klasik dillerdeki elyazması eserlere kıyasla bir ilk teşkil ettiği söylenebilir. Süryani elyazmalarına, kataloglarına ve kütüphanelerine internet ortamından erişim sağlayan projelerden en başarılısı, Oklahoma Üniversitesi'nin desteklediği An Annotated Bibliography of Syriac Resources Online (Çevrimiçi Süryanice Kaynakların Açıklamalı Bir Bibliyografyası) isimli projedir. Saint John's Üniversitesi Hill Müzesi ve Elyazması Kütüphanesi (Hill Museum and Manuscript Library-HMML), basit üyelikten sonra Süryanice elyazmalarına açık erişim imkanı vermektedir.[9]

Süryanice elyazması ihtiva eden kütüphaneler ülkemizde de vardır. Genellikle manastır ve kilise kütüphanelerinde bulunan eserler ağırlıklı olarak Diyarbakır, Mardin, Elazığ ve Adıyaman'da yer almaktadır. Ayrıca Süleymaniye Yazma Eserler Kütüphanesinde, Konya Yazma Eserler Bölge Müdürlüğü Kütüphanesinde[10] ve Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesinde[11] de muhtelif konulara ait Süryanice eserler mevcuttur. Ancak söz konusu elyazmalarının birkaç istisna dışında derli toplu bir kataloğu maalesef yapılmamıştır.

Süryanice elyazması uzmanları ve bu alandaki araştırmacılar için günümüzde gelinen nokta sevindiricidir. Eskiden varlığından dahi haberdar olmadığımız birçok eser, son yıllarda çeşitli projeler neticesinde internet ortamına aktarılmıştır veyahut aktarılmaya devam etmektedir. Bu bakımdan Yunanca, İbranice ve Arapça yazma eserlere nazaran avantajlı bir konum elde eden Süryanice elyazmaları araştırmacıların ilgisini beklemektedir. Dijitalleştirme ve kataloglama çalışmalarının nispeten daha tertipli bir görünüm arz etmesinde Süryanice eserlerin Arapça gibi külliyatlı bir literatüre nazaran çok daha az bir yekun teşkil etmesinin de önemli bir payı olsa gerektir. Z

NOTLAR

1 18. yüzyıldan itibaren bu alanda araştırma yürüten isimler ve sahada gelinen nokta hakkında detaylı bilgi için bk. Matti I. Moosa, "Studies in Syriac Literature", *The Muslim World* 58/2, 1968, 105-119. İlgili çalışma, Kutlu Akalın ve Zafer Duygu tarafından Türkçeye çevrilmiştir, bk. Matti Moosa, "Süryanî Literatürü Çalışmaları: Giriş ve Konunun Historiyografisi", *Süryanî Literatürü*, ed. Kutlu Akalın ve Zafer Duygu, Mardin Artuklu Üniversitesi Yayınları, 2017, s. 69-79.

2 Yunancada savunma anlamına gelen apoloji (apolojetik), Hıristiyan geleneğinde ilahiyat bilimlerinin bir dalı olarak kabul edilen ve Hıristiyanlığın savunulmasını konu edinen bir yazım türüdür, bk. Şinasi Gündüz, *Din ve İnanç Sözlüğü*, Vadi Yayınları, 1998, s. 38.

3 Sebastian P. Brock, *A Brief Outline of Syriac Literature*, Baker Hill, St. Ephrem Ecumenical Research Institute, 1997.

4 Londra British Library'de bulunan Süryanice elyazmaları için bkz. William Wright, *Catalogue of Syriac Manuscripts in the British Museum Acquired Since the Year 1838,* 3 cilt, Gilbert & Rivington, 1870.

5 Üç cilt halinde basılan koleksiyonun katalogları için bk. A. Mingana, *Catalogue of the Mingana Collection of Manuscripts: Now in the Possession of the Trustees of the Woodbrooke Settlement, Selly Oak, Birmingham*, W. Heffer and Sons, 1933.

6 Deyrus'-Süryân Manastırındaki yazmaların büyük çoğunluğunun tıpkıbasımı için bk. W. H. P. Hatch, *An Album of Dated Syriac Manuscripts*, Boston: American Academy of Arts and Sciences, 1946.

7 Sebastian P. Brock and Lucas van Rompay, *Catalogue of the Syriac Manuscripts and Fragments in the Library of Deir al-Surian, Wadi al-Natrun (Egypt)*, Leuven, Walpole: Uitgeverij Peeters, 2014.
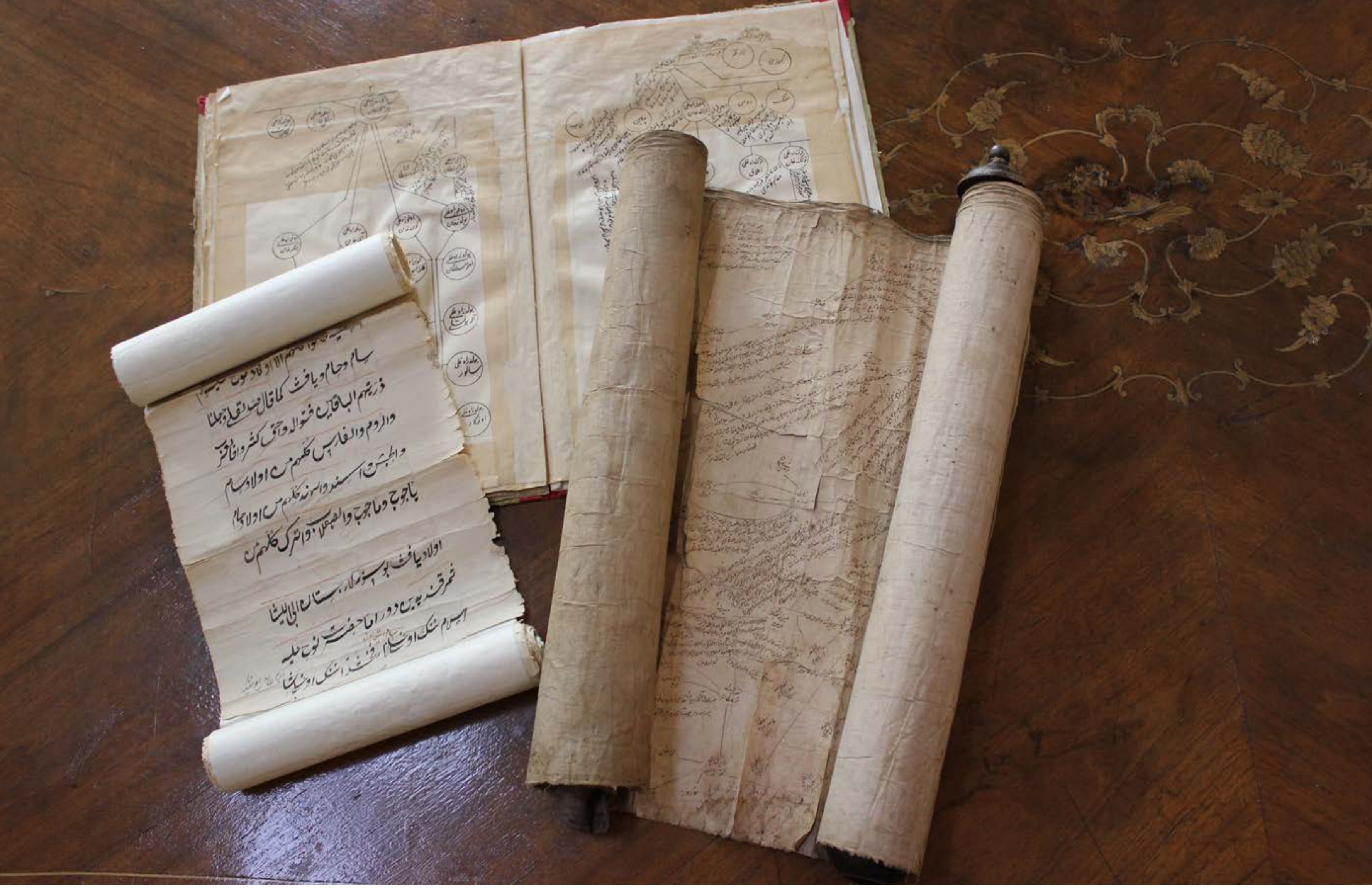
8 Söz konusu proje, ilgili alanda şimdiye dek yapılan en başarılı bibliyografya projesi olup, detaylı bilgi için bk. http://syri.ac/.

9 Hill Müzesi ve Kütüphanesi, Süryanicenin yanısıra Arapça, Kıptîce, Ermenice ve Geezce (Etiyopya dilinde) olmak üzere 4 binin üzerinde yazmayı dijital ortamda araştırmacılara sunmaktadır, detaylı bilgi için bk. http://hmml.org/manuscripts/.

10 Konya Yazma Eserler Bölge Müdürlüğü Kütüphanesinde 34 adet Süryanice elyazması tespit edilmiş, kataloglaması ise Hatice Özbek tarafından yapılmıştır, bk. Hatice Özbek, *Konya Yazma Eserler Bölge Müdürlüğünde Bulunan Süryanice Elyazmalarının Kataloglanması,* Yüksek Lisans Tezi, Mardin Artuklu Üniversitesi, 2019.

11 Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesindeki Yunanca, Latince ve Süryanice eserler "Gayri İslami Eserler" başlığı altında topluca kayda geçirilmiş ve bunların detaylı bir Türkçe kataloğu hâlâ hazırlanmamıştır. Söz konusu yazmaların ayrıntılı kataloğu Almanca olarak 1933'te Adolf Deissmann tarafından yapılmıştır, bk. Adolf Deissmann, *Forschungen und Funde im Serai: Mit einem Verzeichnis der nichtislamischen Handschriften im Topkapu Serai zu Istanbul,* W. de Gruyter & Co., 1933.

TEŞEKKÜR: Fikir ve yönlendirmeleriyle çalışmaya katkı sağlayan Dr. öğr. üyesi Kutlu Akalın'a, öğr. gör. Mihayel Akyüz'e, yazma eser uzmanı Abdullah Dilek'e ve arş. Ömer Said Güler'e teşekkür ederim.

Kazakistan, Özbekistan, Kırgızistan, Tacikistan

ORTA ASYA'DA ELYAZMASI KÜTÜPHANELERİ

AŞİRBEK MUMİNOV[1], TOKTAR ALBEKOV[2], AYHAN BEKPULATOVA[3], GÜLŞAT ABİKOVA[4], SHOVOSİL ZİYODOV[5], OTABEK MUHAMMADİYEV[6], ASEL ISAEVA[7], FAHRİDDİN IBRAGİMOV[8], SANCAR GULAMOV[8], ŞARİFCAN ISLAMOV[9]

FOTOĞRAF: GÜLŞAT ABIKOVA

SOVYETLER Birliği 1991 yılında dağıldıktan sonra Orta Asya'da 5 yeni devlet sahneye çıktı: Tacikistan, Özbekistan, Türkmenistan, Kırgızistan ve Kazakistan. Bu devletlerin ortak bir trajedileri vardı. 300 yıl boyunca süren Rus hâkimiyeti altında kültürel şiddet ve kimliksizleştirmeye maruz kalmış; tarih, dil, inanç gibi milleti var eden unsurları tahrip edilmişti. Türk devletleri bağımsızlığını kazanınca, aidiyetlerini/kimliklerini tanımlayan unsurların ortaya çıkartılmasına yöneldiler. Kültürel arkeoloji yapar gibi akademik ciddiyet içinde tarihe bakılması gerekiyordu. Arşivler açılarak düzenlenecek, toplanan belgeler tasnif edilerek yorumlanacak, ele geçen bütün kültürel varlık uzman bir ekiple değerlendirilecekti. Bu hedefler doğrultusunda bazıları üniversiteler, bazıları da devlet kütüphaneleri bünyesinde yeni kurumlar oluşturuldu. Elyazmaları, kitaplar, fotoğraflar, sözlü tarih belgeleri gibi değerli nadir eserlerin derlendiği, tasnif edildiği, incelendiği ve üzerlerine makaleler yazıldığı bir dönem başladı.

KAZAKİSTAN

Kazakistan'ın büyük yazarlarından filoloji doktoru Muhtar Ömerhanoviç Avezov'un adını taşıyan Edebiyat ve Sanat Enstitüsü bünyesinde Elyazmaları Bölümü oluşturuldu ve tekstoloji (metinbilim), yayın, folklor kayıtları ve arşivler üzerinde çalışmalar yapan Elyazmaları ve Tekstoloji Merkezi kuruldu. Böylece birçok araştırmacı yazdıkları makalelerle sistematik yöntemler kullanarak metin analizlerinin oluşturulmasına katkı sağladı.

Kütüphanede 19. ve 20. yüzyıllara

ait Kazakça, Arapça, Farsça, Çağatayca, Tatarca gibi doğu dillerinde 500 binden fazla belge ve elyazması mevcut. Bunlara Kazak kültürü ve tarihi üzerine litografik kitaplar ve fotoğrafların yanısıra toplam uzunluğu yaklaşık 700 km olan 300 ses kaydı, mikrofilm, mikrofişi de eklemek gerekiyor. Tarihî belgeler, aşk ve kahramanlık destanları, masallar, bilmeceler, atasözleri, şiirler, ritüel kayıtları, çocuk folkloru, halk sanatı, sözlü edebiyat örnekleri ve şarkılar kütüphaneyi Kazak kültürü açısından çok değerli kılıyor.

Kazakistan Cumhuriyeti Ğılım Ordası Merkez Bilimsel Kütüphanesi nadir kitapların ve elyazmalarının toplandığı bir diğer kütüphane. 1932'de Bilimler Akademisi bünyesinde kurulan kütüphanede 2 bin orijinal bağışlanmış kitap bulunuyor. Yıllar geçtikçe kütüphane fonu zenginleşerek 1946'da Merkez Bilimsel Kütüphane olarak isimlendirildi. Dil ve Edebiyat Enstitüsünün kurulmasıyla sözlü edebiyat ve folklor derleme süreci başladı. Fon içinde Arapça, Farsça, Türkçe, Çağatayca, Azerice, Çince gibi farklı dillerde yazılmış elyazmaları da mevcut. Diğer taraftan 7 milyon belgesiyle Kazakistan Cumhuriyeti Millî Kütüphanesi Nadir Kitap ve Elyazmaları Fonu da çok değerli eserler barındırıyor. 19. yüzyılın sonları ve 20. yüzyılın başlarına kadar Kazan ve Ufa'da basılan ve ancak ülke bağımsızlığını kazandıktan sonra ortaya çıkartılan nadir kitap ve yayınların kütüphanede özel bir yeri var. Arap, Latin ve Kiril alfabelerindeki bu eserler, elyazmaları ile birlikte kütüphanenin karakteristik özelliklerini oluşturuyor. Burası Kazak ve Türk tarihinin folklorunu araştırmak isteyen akademisyenler için zengin bir envanter sunuyor.

ÖZBEKİSTAN

Özbekistan Cumhuriyeti, Orta Asya'daki üç hanlık merkezinin bulunduğu topraklarda yer almaktadır: Hiva, Buhara ve Kokand. Buralara ait yazılı kaynaklar, farklı ortaçağ dönem kütüphaneleri, medreseler ve camilerdeki vakıf fonlarının yanısıra özel elyazmalarını kapsıyor.

26 bin elyazması ve 5 bine yakın belgenin bulunduğu Ebu Reyhan Biruni Doğu Araştırmaları Enstitüsü, Özbekistan Cumhuriyeti Bilimler Akademisinin bir kuruluşu ve Taşkent'te bulunuyor. Vakıf statüsünde olan enstitü, hem halk kütüphanesinin, hem de bağımsız bir enstitünün parçasıdır.

Taşkent Halk Kütüphanesi açıldığı 1870 tarihinden itibaren elyazmaları toplamaya başlandı. SSCB Halk Komiserleri Konseyi 1933'te Cumhuriyet elyazması fonlarının Devlet Halk Kütüphanesi Doğu Elyazmaları Bölümünde birleştirilmesine karar verdi. Böylece Semerkand'daki Özbek Bilimsel Araştırma Enstitüsü, İbni Sina'nın adını taşıyan Eski Buhara Merkez Kütüphanesi ve Kokand ile Hiva hanlarının kütüphaneleri bir çatı altında birleştirildi. Kurum 1943'te Devlet Halk Kütüphanesi Doğu Elyazmaları Bölümü Özbek SSR Bilimler Akademisi Doğu Elyazmaları İnceleme Enstitüsüne dönüştürüldü. 1950'de Doğu Elyazmaları Çalışmaları Enstitüsü, Doğu Araştırmaları Enstitüsü olarak yeniden isimlendirildi. 1957'de ise Ebu Reyhan Biruni'nin adını aldı.

1998'de hükumet, Bilimler Akademisi Hamid Süleymanov Elyazmaları Enstitüsünün tasfiye edilmesi ve elyazması fonları ile nadir kitapların Doğu Araştırmaları Enstitüsüne aktarılmasına ilişkin kararı aldı. Böylece litografik yöntemle yayınlanan 7329 cilt elyazması ve 7 bin ciltten fazla kitap Doğu Araştırmaları Enstitüsü fonunun bir parçası haline geldi.

Türkçe, Arapça, Farsça, Urduca, Hintce, Peştuca ve diğer doğu dillerindeki bu yazma eserler tefsir, hadis, fıkıh, kelam, felsefe, kimya, coğrafya, geometri, astronomi, tıp, farmakoloji, madencilik, tarih, edebiyat, dilbilim, müzikoloji, tarım, hayvancılık, avcılık gibi bütün bilim ve meslek dallarını ihtiva ediyor. Enstitü koleksiyonu Osmanlı tarihi, bilimi ve kültürü üzerine değerli yazma eserler bulunduruyor. Bu eserlerin bazıları Özbekçeye çevrildi ve üzerine akademik makaleler yazıldı.

İmam Buharî Uluslararası Bilim Araştırma Merkezi 2016'da Semerkand'da inşa edilen akademik bir eğitim merkezi. İmam Buharî, İmam Tirmizî, Ebu Mansur Maturidî, Ebü'l-Muin Nesefî, Burhaneddin Merginanî, Ebü'l-Leys Semerkandî gibi İslam tarihi ve ilahiyatı açısından önemli kişiler bu bölgede yetişmişti. Yüzlerce yıldır dokunulmayan bu elyazması mirasının incelenmesi ve yayınlanması günümüzün en acil kültürel konulardan birisi olarak görülüyor. Merkezin Kaynaklar Fonu büyük elyazma fonunu yönetiyor. Taşbaskı fonları ile birlikte 382'si elyazması 700'ün üzerinde kitap bulunuyor. Kaynaklar fonunda ayrıca 18. ve 19. yüzyıllara ait yaklaşık 400 eşsiz mezar taşı da var.

KIRGIZİSTAN

Kırgızistan Millî Bilimler Akademisinin en eski bölümlerinden birisi elyazması koleksiyonudur. Fona elyazmaları bağışlayan koleksiyonerler ve kişisel arşiv sahipleri koleksiyonun oluşumuna büyük katkı sağladı. Günümüzde Elyazması Fonu tarih, folklor, etnografya, dilbilim, edebiyat konusundaki materyallerinin depolanması, sistematikleştirilmesi, incelenmesi ve yayınlanması için tek merkezdir.

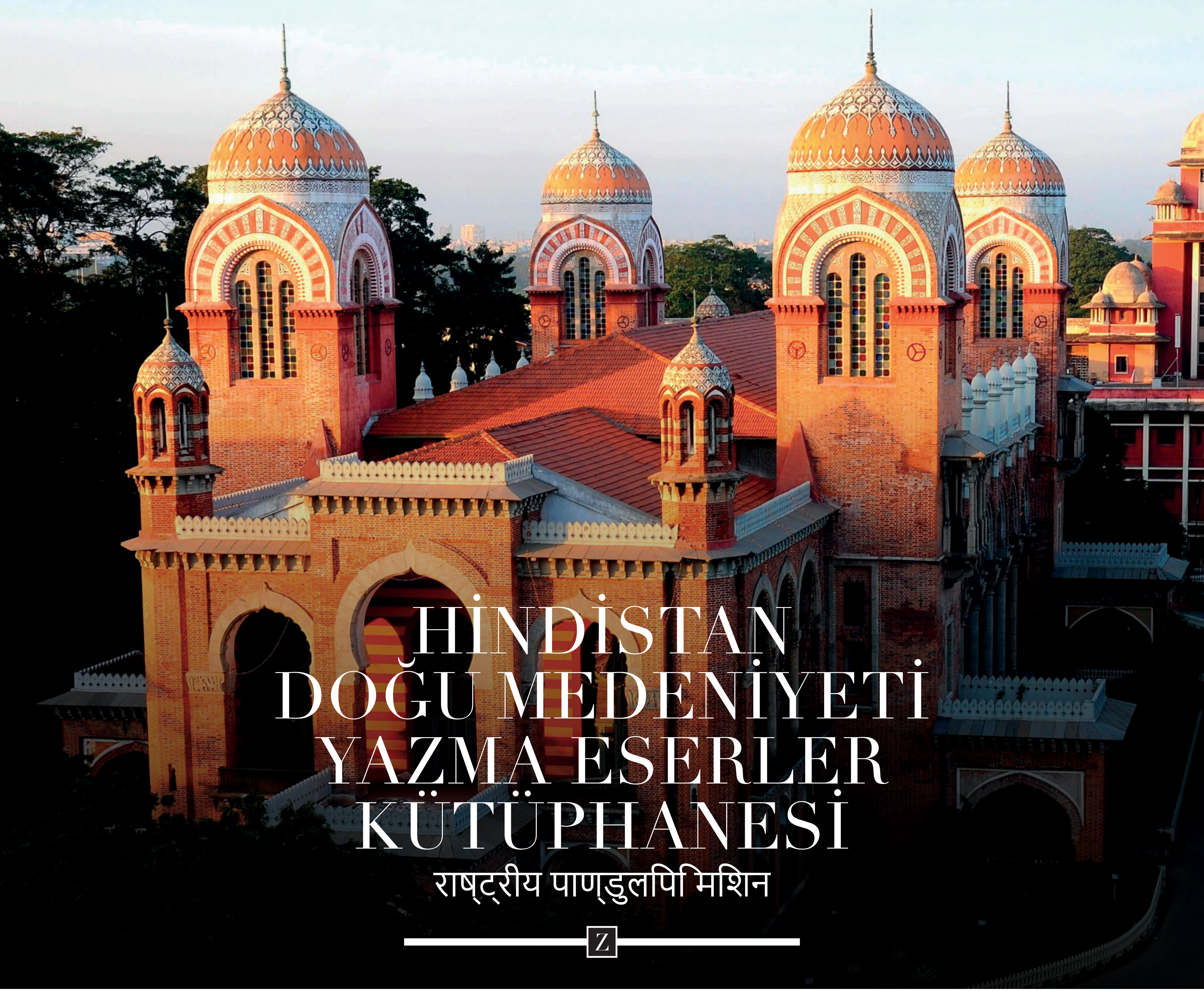
1916'da Kırgız folklorunun örneklerini derlemek ve yayına hazırlamak göreviyle Talas ve Ton ilçelerinde halk edebiyatının ilk alan çalışmaları yapıldı. 1922'de Kazak-Kırgız Bilim Komisyonunun girişimiyle Türkistan Devlet Bilim Konseyi bünyesinde halk destanlarını toplamak amacıyla bir folklor gezisi düzenlendi. Bu çalışmanın en mühim çıktısı Manas destanının kaydı oldu.

1968'de elyazmaları ve yayınlar bölümü Dil ve Edebiyat Enstitüsüne aktarıldı. Elyazmaları Fonu şu an için bu enstitünün parçası olarak faaliyet göstermektedir. Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı (TİKA) 2005'te Yazma Eserler Fonuna teknik destek sağladı.

TACİKİSTAN

Tacikistan'da elyazmalarına sahip iki önemli kütüphane bulunmaktadır: Tacikistan Millî Bilimler Akademisinin Yazılı Miras Merkezi ve Ferdowsi Millî Kütüphanesi. Bu kütüphanelerde Farsça, Çağatayca, Arapça ve diğer doğu dillerinde yazılmış eserlerin yanısıra *Şah Senem*, *Yesevî Hikmetleri*, *İbrahim Ethem Kıssası* ile 30 civarında *Fuzulî Divanı* nüshasının varolması, bölgede Batı Türkçesinin de etkili olduğunu gösteriyor. Kütüphanecilik alanında Tacikistan ile Türkiye arasında dijital kopya paylaşımları ile restorasyon, ciltleme ve kataloglama gibi teknik konularda eğitim anlaşmaları var. Tacikistan'ın kütüphane çalışanları, Konya Bölge Yazma Eserler Kütüphanesinde eğitim görüyorlar. Z

1 IRCICA. **2** Muhtar Avezov Edebiyat ve Sanat Enstitüsü Elyazmaları ve Yenilikler Daire Başkanı. **3** Kazakistan Cumhuriyeti Millî Kütüphanesi, Nadir Kitaplar ve Elyazmaları Servisi Başkanı. **4** Ğılım Ordası Merkez Bilimsel Kütüphanesi Nadir Kitaplar, Elyazmaları ve Millî Edebiyat Bölümü Başkanı. **5** İmam Buharî Uluslararası Bilim Araştırma Merkezi Müdürü. **6** İmam Buharî Uluslararası Bilim Araştırma Merkezi Müdür Yardımcısı. **7** Kırgızistan Millî Bilimler Akademisinin Dil ve Edebiyat Enstitüsü Elyazmaları Fonu Başkanı. **8** Özbekistan Cumhuriyeti Bilimler Akademisi, Ebu Reyhan Biruni Doğu Araştırmaları Enstitüsü, Araştırmacı. **9** Özbekistan Cumhuriyeti Bilimler Akademisi, Ebu Reyhan Biruni Doğu Araştırmaları Enstitüsü, Fon Müdürü.

HİNDİSTAN DOĞU MEDENİYETİ YAZMA ESERLER KÜTÜPHANESİ

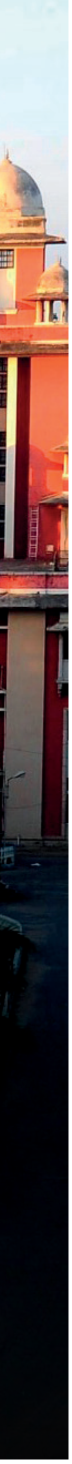
राष्ट्रीय पाण्डुलिपि मिशिन

MADRAS Üniversitesi kampüsü içinde, çoğu kimsenin bilmediği bir hazine mevcut. Üniversite kütüphanesinin yüksek cephesinin arkasında, kum tepecikleri ve inşaat malzemesi arasında bir kemere işaret eden bir levha yer alır. Merdivenlerden yukarı çıktığınızda ise 1869 tarihinde üç kişinin özel koleksiyonlarıyla oluşmaya başlayan özel bir kütüphaneyi görürsünüz: Devlet Doğu Elyazmaları Kütüphanesi ve Araştırma Merkezi.

Tik ağacından dolaplar, kart çekmeceleri, uzun kemerler, pirinç kulplu ahşap cam kapılar, depolama alanında üzerinde binlerce elyazması bulunan tik ağacında raflar kütüphanenin tarihine işaret ediyor. Kütüphane 1936'da Madras Üniversitesi Kampüsüne gelene kadar birçok yer değiştirmiş. O tarihe kadar da yazmalarının ne kadar kıymetli olduğunu umursayan olmamış. 2. Dünya Savaşı sırasında kütüphanedeki yazmalar, bombalama tehlikesine karşılık 1942'de Tirupati'ye gönderilmiş. Savaş bittikten sonra Hindistan'ın Andhra Pradesh eyaletindeki Tirupati şehrinde muhafaza edilen yazma eserler kütüphaneye geri getirilmiş.

Şu an kütüphanede Tamilce, Sanskritçe, Telugu, Kannada, Marathi, Urduca, Arapça ve Farsça dillerinde 72.315 yazma mevcut. Bunların çoğu palmiye yaprağı üzerine yazılmış. Ayrıca bakır levhalar, kadidam ve bhurja ağaçlarının kabuklarına, deri ve diğer malzemeler üzerine yazılmış olanlar da var. Elyazmalarının yaklaşık 49 bini Sanskritçe, 16 bine yakını ise Tamil dilindedir. Hindistan 15 Ağustos 1947 tarihinde Britanya İmparatorluğundan ayrılarak bağımsızlığını kazandığında kütüphane koleksiyonundaki 7 bin elyazma Telugu, Kannada ve Malayalam eyaletlerindeki kütüphanelere taşınmış. Kütüphanede ayrıca başvuru kaynağı olan yaklaşık 22.887 kitap bulunmaktadır.

Kütüphanedeki en eski yazma eser 450 yıllık bir tıp kitabı olan "Agathiyam"dır. Ayrıca kimliği belirlenemeyen bir yazma da bulunuyor. Edebiyat, drama, şiir, siddha (bir yoga ekolü),

Madras Üniversitesi senato binası.

Birçoğu palmiye yapraklarına, bazıları ise bakır plakalara yazılmış elyazmaları.

James Sant. Albay Colin Mackenzie, 1842. Tate Bratin.

yunani ve ayurveda tıbbı ve mimarlık gibi 19 farklı başlık altında toplanan yazma eserler araştırmacılar için birincil kaynak niteliğini taşıyor. Neredeyse 500 yıl önce yazılmış eserlerin yer aldığı kütüphanedeki bu kıymetli koleksiyonları korumak amacıyla bazı kimyasal işlemler yapılıyor. Ayrıca her ihtimale karşı metinler kopyalanıyor. Kütüphane koleksiyonunun üçte ikisini oluşturan Sanskritçe elyazmalarının tamamı, Indira Gandhi Millî Sanat Merkezinin yardımıyla mikrofilme çekilmiş durumda.

Dünyanın dört bir yanından doktora öğrencilerinin, Hindistan coğrafyasının dini, kültürü ve dili üzerine çalışan araştırmacıların ziyaret ettiği kütüphanede yazmalar ödünç verilmemektedir. Zarar vermeden yazmalar üzerinde çalışma yapılabilmesi için Hindistanlı yöneticiler kütüphanenin modernizasyonu ve dijitalleştirilmesine büyük önem veriyorlar. Şimdiye kadar 1862 elyazması dijitalleştirilmiştir ve geri kalanı için de çalışmalar devam etmektedir. Dijital ortama aktarılan yazmalara ayrıca üniversitenin arkeoloji bölümünün web sayfası üzerinden de ulaşmak mümkün.

Hindistan'daki birçok dile ve kültüre ait yazma eserlerin bir araya geldiği bu kütüphanenin geçmişi de ülkenin tarihiyle paralel şekillenmiştir. Hindistan'daki baharat ticaretinden pay kapmak isteyen İngiliz tacirler tarafından 1600 yılında kurulan Doğu Hindistan Şirketinin Hindistan'daki ticari faaliyetleri zaman içinde bu toprakların sömürgeleştirilmesine kapı aralar. İngiltere kraliyetinden aldığı yetkiyle şirket Hindistan topraklarında bir devlet gibi hareket eder. 19. yüzyılın ortalarında neredeyse tamamını sömürgeleştirdiği Hindistan'ın idaresini imparatorluğa devreder. 1858 tarihinden 1947 yılına kadar resmî olarak İngiltere'nin sömürgesi olan Hindistan, Londra'dan atanan sömürge valileri tarafından yönetilir. Üstelik bugünkü Pakistan topraklarının tamamı da bu sınırlara dahildir.

Kütüphanenin kurucusu olan Albay Colin Mackenzie (1754-1821) ise Doğu Hindistan Şirketinin çalışanlarından biridir. 1783 yılında Hindistan'a gelen Mackenzie, Madras'da stajyer mühendis olarak işe başlar. Matematiğe ve dillere olan yoğun ilgisi onu elyazması toplamaya iter. Ancak bununla yetinmez; bulduğu madeni para, harita, yazıt gibi materyalleri de toplamaya başlar.

Zaman içinde mevkii yükselen Mackenzie şirketin genel araştırma görevlisi olarak atanır, bundan sonra yazma toplama işini kendi başına yapmaz ve çalışanlarını ülkenin dört bir yanına gönderir. Özellikle Hindistan'ın güney eyaletlerinden epeyce yazmayı koleksiyonuna dahil eder. Malezya, Endonezya, Afganistan gibi birçok yeri gezerek koleksiyonunu geliştirir. Kalküta'ya taşındığında kütüphanesini de beraberinde götürür. 1821 yılında ölene kadar da yazma toplamayı sürdürür. Mackenzie koleksiyonunu oluşturmak için bir ömür harcamıştır. Yazmaların yanısıra koleksiyonundaki harita, resim, çizim, levhalar, sanatsal objeler ve metal paralar da oldukça kıymetlidir. Bugün bunların birçoğu İngiltere'deki müzelerde sergilenmektedir.

Onun ölümünden sonra kütüphanesi Doğu Hindistan Şirketi tarafından 10 bin pounda satın alınarak üçe bölünür. Bir bölümü Londra'ya, bir bölümü Kalküta'daki Millî Kütüphaneye gönderilir. Geriye kalanı ise Madras'ta, bugünkü adıyla Hindistan Doğu Medeniyeti Yazma Eserler Kütüphanesinde muhafaza edilir. Sadece Madras'taki kısmını gezmek bile hayretler içinde şu soruyu sordurur: Bir adamın ömrü bu kadar eseri toplamaya nasıl yeter?

Kütüphanede, Mackenzie'nin kitaplarının yanısıra dilbilimci ve gezgin Dr. John Leyden'a ait Tamil, Telugu ve Kannada dillerindeki yazma koleksiyonu ve Charles Philip Brown'ın 1855'te Telugu'dan getirtirilen Sanskritçe kâğıt yazmaları koleksiyonu da yer almaktadır. Bu koleksiyonların birleşmesiyle kütüphane Madras Başkanlık Kolejinin bir parçası olarak hizmet vermeye başlar. 1870'te üniversitede Sanskritçe profesörü olarak çalışan J. Pickford'dan bir katalog oluşturması istenir. Ayrıca o dönemde koleksiyona yeni eklemeler de yapılır. Böylece ortaya dünyanın eski medeniyetlerine kucak açan Hint coğrafyasının hafızası niteliğinde bir kütüphane çıkar.

Koleksiyonunun büyük çoğunluğu otantik eserlerden meydana gelen Hindistan Doğu Medeniyeti Yazma Eserler Kütüphanesine günümüzde yeni alım yapılmamaktadır. ∎

AVUSTRALYA MİLLÎ KÜTÜPHANESİ

NATIONAL LIBRARY OF AUSTRALIA

AVUSTRALYA Federal Parlamentosu 1901'de bünyesinde bir millî kütüphane oluşturmaya karar verdi. Bu yüzden, kütüphanenin aynı anda kullanılan iki ismi oldu: Commonwealth Millî Kütüphanesi ve Commonwealth Parlamento Kütüphanesi. 1960'da Avustralya Millî Kütüphanesinin temel dayanağı olan Millî Kütüphane Yasası ile iki kütüphane ayrı kurumlar haline geldi.

Avustralya Millî Kütüphanesi ülkenin en büyük kütüphanesidir. Üçü Canberra'da, diğeri Cakarta'da (Endonezya) olmak üzere dört binası bulunmaktadır. Canberra'da Burley Griffin gölü kenarında bulunan merkez bina 1968'de açılmıştır.

Kütüphane, 'Avustralyalılar tarafından, Avustralyalılar için ya da Avustralya tecrübesi hakkında' kitap, dergi, gazete, harita, resim, fotoğaf, efemera, dijital kaynak, müzik kaydı, sözlü tarih kaydı gibi farklı formatlardan oluşan koleksiyonuyla ülkenin kültür mirasını en geniş şekilde muhafaza etmektedir.

Yaklaşık 8 milyon parçalık bir koleksiyona sahip olan kütüphanede 18. yüzyıldaki deniz keşif ve yerleşim döneminden günümüze kadar uzanan geniş bir elyazması koleksiyonu vardır.

Kütüphanenin güçlü Asya ve Pasifik denizaşırı koleksiyonunda Birmanya, Çin, Fars, Endonezya, Japonya, Khmer, Kore, Lao, Mançu, Moğol, Tay, Timor, Vietnam dillerine ait basılı ve elektronik kaynaklar yer almaktadr.

Avustralya Millî Kütüphanesi, Avustralya'daki bütün kültürel unsurların millî koleksiyonda temsil edilmesini sağlamak için Collecting Multicultural Australia (CMA) girişimini başlatmış, eyalet kütüphanelerinin bağlı olduğu bir ağ oluşturmuştur. Z

Afrika'nın hazineleri

TİMBUKTU'NUN ELYAZMALARI

OSMAN KAĞAN YÜCEL

BATI Afrika'nın tarihi ve kültürel geçmişiyle önemli ülkelerinden Mali'de, 2012 yılındaki siyasi kaosu fırsat bilen terör örgütlerinin ülkenin kuzey kesimlerindeki faaliyetleri Timbuktu'daki elyazması eserleri uluslararası gündeme taşıdı. Başta Timbuktu olmak üzere bölgeyi bir süre ele geçiren gruplar Mali'deki cami, medrese ve türbelere karşı sistematik bir yıkım faaliyeti içine girmiş, şehirdeki elyazmaları da bu dönemde yok olma tehlikesiyle karşı karşıya kalmıştı. İslam medeniyetinin dünya kültürel mirasına bir hediyesi olan Timbuktu elyazmaları, kitapları elinde bulunduran ailelerin büyük özverisi sonucu kurtarılmıştır.

TİMBUKTU'NUN YÜKSELİŞİ

Sunceta Keita'nın bölgedeki en güçlü devletlerden Gane (Gana) Krallığından ayrılan dört küçük sultanlık olan Susu Krallığını mağlup etmesiyle Mali İmparatorluğunun temelleri atıldı. 1235'te teşekkül eden, Mense Musa (1312-1337) döneminde en geniş sınırlarına ulaşan devlet, bölgede önemli bir siyasi güç haline gelerek ekonomik bakımdan en kudretli dönemini yaşadı. Mali İmparatorluğu 1329'da Mense Musa tarafından alınan Timbuktu ile birlikte ilim ve kültür açısından bir cazibe merkezine dönüştü. Mense Musa'nın meşhur hac ziyareti sonrasında getirdiği mimarlar Timbuktu'da Arap mimarisi tarzında saray ve camiler inşa ettiler. Timbuktu zaman içinde irili ufaklı 180 medrese ve 25 bin öğrencinin eğitim gördüğü bir ilim merkezi haline geldi. Başta Fas ve Mısır olmak üzere buraya gelen ilim adamları yüksek ücretlerle istihdam edildi. Afrikalı Leo olarak bilinen Hasan el-Vezzan, şehre İslamî ilimlerle ilgilenen âlimler yanında ünlü hekimlerin de getirildiğini ve buradaki bazı medreselerden mezun olanların ilmî yeterliliklerinin devrin standartlarının üstünde bulunduğunu belirtmiştir. Timbuktu'daki ilim havzalarında Arapça gramer (sarf, nahiv, belagat), tefsir, hadis, kelam, usul gibi İslamî ilimlerin yanında, hendese, tıp, astronomi, fizik, cebir, felsefe gibi çeşitli ilim dallarında da üst düzey eğitimler verilmekteydi. Timbuktu ve çevresinin sadece Afrika kıtasının değil, İslam medeniyetinin ilim ve kültür bakımından en ihtişamlı dönemlerinden birine şahitlik etmesi ve şehrin bu seviyede bir ilim merkezine dönüşmesi kütüphanelerin oluşturulmasını da beraberinde getirdi.

KÜTÜPHANELERİN TEŞEKKÜLÜ

Trans-Sahra ticaret yolunun önemli güzergahları arasında olan Timbuktu deve kervanlarıyla yapılan devasa ticari faaliyetten önemli bir ekonomik getiri sağlıyordu. Çeşitli ürünlerin bu ticari rota sayesinde alınıp satılmasının yanında, kitap Sahra ticaretinde önemli bir ticari meta olarak döneme damgasını vurmuştur. Bu güzergah vasıtasıyla Arap ve Berberi kitap satıcıları Timbuktu ve bölgedeki diğer şehirlere İslam dünyasının dört bir yanından gelen kitapları satma imkanı bulmuş, kütüphanelerin zenginleşmesini sağlamıştır.

Kitap temininde sadece bu yol kullanılmadı. Timbuktu'ya gelen ilim adamları farklı ülkelerdeki bağlantılarıyla çok sayıda kitabın getirilmesini sağladı. Ayrıca buradaki öğrenci ve âlimler hem hac için gittikleri Mekke'den hem de yolda uğradıkları Kahire'den aldıkları ya da istinsah ettikleri yeni kitapları kütüphanelere kazandırdılar. Şehre gelen kitaplar katipler tarafından çoğaltılarak bölgedeki çeşitli kütüphanelere gönderiliyordu. Bu dönemde işinin ehli bir katip günde 140 satır yazabiliyor; musahhihler de günde 170 satır okuyup düzeltebiliyordu. Her iki meslek grubu da ücretini altınla alıyordu.

Fas Sadi Sultanı Ahmed el-Mansur'un 1591'de Songay İmparatorluğuna son vermesiyle Timbuktu eski önemini kaybetmeye başladı. Çok sayıda ilim adamı göç etti, ayrıca şehirdeki kitap ticareti de son buldu.

Bütün bunlara rağmen şehirdeki kütüphaneler yüzyıllarca korunmuş ve büyük bir kısmı günümüze intikal etmiştir.

ELYAZMALARININ KORUNMA SÜRECİ

Timbuktu'nun altın çağını yaşadığı dönemlerde 700 bine yakın kitabın muhafaza edildiği kütüphanelerde bugün ancak 300 bin eser kalmıştır. Çoğunluğu şahıs kütüphanelerinde bulunan bu değerli elyazmaları günümüzde bibliyofil aileler tarafından muhafaza ediliyor. Şeyh Mamma Haydara, Şeyh el-Aravani, el-Hassani, Fondo Kati, İmam el-Suyuti gibi aileler elyazması kütüphaneleriyle ünlüdür.

Kolonyalizm döneminde Timbuktu kütüphaneleri bir araya getirilmeye çalışılmışsa da kitapların farklı ailelerin elinde olması ve çoğunun farklı bölgelere yerleşmesi yüzünden bir sonuç alınamamıştır. Mali bağımsızlığını kazandıktan sonra Kuveyt ve Birleşmiş Milletler Eğitim ve Kültür Teşkilatının verdiği destekle 1977'de faaliyete başlayan Ahmed Baba Araştırma Enstitüsü, Timbuktu elyazmalarının başkent Bamako'da toplanabildiği ilk kütüphane olmuştur. 18 bin yazma eserin bulunduğu kütüphanedeki kitapların neredeyse tamamı Arapça, çok az bir kısmı ise yerel dildedir. Timbuktu kütüphanelerindeki kitapların büyük bir kısmı 2012'de bölgede yaşanan kriz sonrasında başkent Bamako'ya nakledilmiştir. Z

CHINGUETTI ÇÖL KÜTÜPHANELERİ

Z

FOTOĞRAF: WIKIPEDIA.ORG

MAURITANIEN de Recherche Scientifique Enstitüsünün (IRMS) elyazmaları direktörü Ahmad Ould Mohamed Yahya, 20 yıldan fazla bir süredir Moritanya çöllerinin altını üstüne getiriyor. Adeta çöl kumlarının içine saklanmış, irili ufaklı yüzlerce kütüphanenin olduğu bu bölge muazzam derecede zengin Arapça elyazmaları mirasına sahip. Ahmad Ould Mohamed, bu mirasın korunduğu kütüphaneleri gezerek içeriklerini katalogluyor ve kütüphanecileri bu işe devam etmeleri hususunda yüreklendiriyor. “Şimdiye kadar 200 özel kütüphane gördüm, bazıları sadece mütevazı bir sayfa yığını, bazıları ise hayli fantastik zenginlikler bulunduruyor. İbn Rüşd’ünkine eşdeğer bir nadir elyazması bulursam hiç şaşırmam” diyor. İbn Rüşd’e yapılan atıf, buraların özel durumunu gösteriyor: İbn Rüşd’ün gramer üzerine olan meşhur kitabı *Darûrî fî el-Nahv*’in tam elyazması buralardaki kütüphaneden birisinin içinde bulunuyor. Şeyh Sidiyya el-Kabir’in kurduğu aile kütüphanesi sadece bu kıymetli eseri değil, zaman içinde zenginleşmiş özel koleksiyonlar da bulunduruyor. Moritanya, Afrika’nın kuzey batısında merkezden uzak, gözlerden ırak, sahra çölünün ıssız bir köşesinde yer almasına rağmen, ilim gelenekleri açısından neredeyse merkezî bir önemi var. Bu durumu Afrika çalışmaları uzmanı Illinois Üniversitesinden Prof. Charles C. Stewart şöyle açıklıyor: “Moritanya’da ilim gelenekleri ortaçağdan bu yana birbiriyle bağlantılı, son üçyüz yıldır bu hiç değişmedi, bu konuda Batı Afrika’da en zengin bölge”.

7 bin maddelik IRMS koleksiyonu, 40 bin civarında orijinal elyazması, bu miktarın dörtte üçlük kısmının yerel dillerde çoğaltılmış nüshaları ile birlikte Fez, Tunus, Kahire ve diğer kültür merkezlerinden intikal eden kitapların olduğu zengin bir arşiv barındıran bu kütüphanelerde, Hüseyin el-Mas’udî’nin ceylan derisine yazılmış dünya tarihi *Muruj al-dhahab wa ma’adin al-jawhar*, *Sahih-i Buharî* gibi temel metinler, İslam öncesi şairlerin eserleri bulunuyor.

Moritanya, biraz da coğrafi özelliğinden dolayı civardaki şehirler gibi yerleşik bir nüfusa sahip olmadı, fakat kervanların sürekli geçtiği bir güzergahtı. Dört tarihî kervan kasabası Chinguetti, Wadan, Walata ve Tichitt büyük şehirlerin karmaşasından uzak bir sükunet içinde kütüphanelerinde sakladığı tarihî miras ile UNESCO’nun “Dünya Mirası Sit Alanı” listesine alındı.

Chinguetti, ülkenin en şöhretli kasabası. Aslında yüzyıllar boyunca bütün Moritanya Arap dünyasında Bilad Shinqit (Chinguetti ülkesi) olarak bilindi. Bugün kasaba, zengin ve özel çöl kütüphaneleri için bir vitrin niteliği taşıyor. Buradaki dört aile kütüphanesi; al-Habot, al-Ahmad Mahmud, al-Hamoni ve Ould Ahmad Şerif, iyi organize edilmiş, kataloglanmış, akademik değeri olan ve aynı zamanda turistik ziyaretler için açık kütüphaneler. Kasabanın gelirinin çoğu bu tür ziyaretlerden geliyor.

Bu dört kütüphane içinden kapsamlı

FOTOĞRAF: SHUTTERSTOCK.COM

şekilde kataloglanmış olan al-Habot kütüphanesi en meşhurları. İslamın ilk halifesi Ebu Bekir'in soyundan gelen Sidi Muhammed Ould Habot (1784-1869) tarafından kurulan kütüphane, Kuzey Afrika'nın başka yerlerindeki kütüphaneleri toptan satın alarak ve mevcut kitapların kopyalanmasıyla büyüdü. Şu anda yaklaşık 2 bin elyazması bulunan koleksiyonda başka yerlerde bulunmayan eserlerin orijinal nüshaları bulunuyor.

Ould Ahmad Şerif'in kütüphanesi, yaşlı bir noter olan Muhammed Judu tarafından korunuyor, hayli mütevazı olan bu kütüphanenin raflarındaki karton kutularda tarihi 6. yüzyıllara kadar giden elyazmaları mevcut.

al-Ahmad Mahmud Kütüphanesi, tarihî koleksiyonu yanında Chinguetti gençleri için modern kitap ve dergilerin bulunabildiği bir kütüphane. Kütüphanenin öğretmenlik yapan enerjik sorumlusu Saif al-Islam ilginç bir şey söylüyor: "Kütüphanemizde İbranice bir dua kitabı ile Kremlin'den geldiği söylenen bir elyazması var. Bu ikisinin buralara nasıl geldiğini merak ediyorum".

Muhammed Ould Ahmad Salem, Moritanya hurufatının ve kaligrafisinin tarihi ve gelişimi üzerine üniversitede tez yazmış genç bir hattat. Chinguetti kütüphanelerindeki birçok elyazmasının fiziksel açıdan hırpalanmış olmasının, depolamadan ve kütüphane şartlarından değil, birçok kişi tarafından okunmasından kaynaklandığını söylüyor. Bu durum, orijinal nüshaların kopyalanmasının önemini de gösteriyor. Ahmad Salem, "Pekçok kişi Moritanya yazılarını tamamen Mağrıbî stillerin türevi gibi görüyor. Çok erken bir dönemde Fas'ta Mağrıbî'ye dönüşen Endülüs kaligrafisini benimsedik. Bazı tarihçiler Endülüs yazısının uzun zaman önce ortadan kaybolduğunu söylüyor, ancak 12. yüzyıldan kalma bir Endülüs elyazması ile 19. yüzyıla ait Moritanya elyazması neredeyse aynı hat hissini verecek kadar yakındır". Salem'e göre Moritanya'da yazıldığı bilinen ilk elyazması, 1097'de ölen İmam el-Hadramî'nin *al-Ishara fi Tedbir al-Imara* adlı derlemesidir. Şu anda Tichitt'teki Abd al-Mu'min Kütüphanesinde güzel bir Endülüs hattı ile kopyası bulunuyor.

Bugün yok olma tehlikesiyle karşı karşıya olan Moritanya'nın kütüphaneleri içindeki sayısız eserin akıbeti ve bu sorunun çözümüne yönelik ne tür tedbirler alınacağı meselesi, içine Dünya Bankası ve UNESCO'nun dahil olduğu uluslararası bir krize dönüşmüştür. Saklama şartlarının yetersizliği yüzünden zarar gören eserler okunamaz hale gelmiş, kopyalarını almak ya da kataloglamak da giderek zorlaşmıştır. Bu kütüphanelerin kaybı, insanlığın ortak mirasına ve hafızasına indirilen büyük bir darbe olacaktır. Z

QR karekodu okutarak, Chinguetti Kütüphaneleri ile ilgili BBC videosunu seyredebilirsiniz.

Z Lous Werner'in https://archive.aramcoworld.com/issue/200306/mauritania.s.manuscripts.htm adresindeki "Mauritania's Manuscriprs" başlıklı yazısından derlenmiştir.

MANASTIR KÜTÜPHANELERİ

Claustrum sine armario, quasi castrum sine armamentario.

(Kütüphanesi olmayan manastır, cephaneliği olmayan kaleye benzer.)

Geoffory de Breteuil

Klementinum Kütüphanesi, Prag, Çekya.

Klementinum Kütüphanesi

PRAG, ÇEKYA

Günümüzde Çekya'nın Merkez Kütüphanesi olarak hizmet veren Klementinum Kütüphanesi, 6 milyon materyal ile ülkenin en büyük kütüphanesi durumunda. 1722 yılında bir Cizvit manastırının parçası olarak kurulan kütüphane, dünyanın en güzel ve görkemli kütüphaneleri arasında zikrediliyor. "Prag'ın barok incisi" olarak anılan kütüphanenin süslü tavan freskleri eşsiz bir görünüme sahip.

FOTOĞRAF : SHUTTERSTOCK

FOTOĞRAF : WIKIPEDIA

Admont Manastırı Kütüphanesi

ADMONT, AVUSTURYA

Admont Manastırı, Admont kasabasındaki Enns nehri üzerinde bulunan bir Benedikten manastırıdır. Dünyanın en büyük manastır kütüphanesidir. 1776'da inşa edilen manastır, barok mimarisi ve elyazmaları ile meşhur. Admont Kütüphanesi, aynı zamanda Avrupa'daki en büyük üç sinek ve böcek koleksiyonunu bulunduruyor. Tarihî ve modern, iki büyük sanat koleksiyonuna sahip. Kütüphanede 200 bin cilt kitap ve 1400 kıymetli elyazması bulunuyor.

Kremsmünster Manastırı Kütüphanesi

KREMSMÜNSTER, AVUSTURYA

Kremsmünster Manastırı, Kremsmünster'de bulunan bir başka Benedikten manastırıdır. 777 yılında Bavyera dükü III. Tassilo tarafından kurulan manastır, kütüphanesi ile meşhurdu. 1700 elyazması ile 160 bin ciltlik koleksiyonuyla Avusturya'nın en büyük kütüphanelerinden biridir. 800 tarihli bir İncil olan "Codex Millenarius" envanterindeki en kıymetli eserlerden biridir.

Melk Manastırı, Tuna nehrine bakan kayalık bir tepede Avusturya'nın Melk kasabasının yukarısında bir Benedikten manastırıdır. 1089 yılında kurulan manastır 12. yüzyılda kapsamlı elyazması koleksiyonu ile meşhur oldu. Manastırın yazı salonu da elyazması eserlerin üretimi için önemli bir yerdi. Melk Manastırı Kütüphanesi ortaçağ müzikal elyazmaları konusunda eşsizdir. Umberto Eco'nun kült romanı *Gülün Adı*'nda "Melk Adso" ismi buraya yapılan bir atıf olarak biliniyor.

Melk Manastırı Kütüphanesi

MELK, AVUSTURYA

Metten Manastırı Kütüphanesi

BAVYERA, ALMANYA

766 yılında Michaelsbuch'lu Gamelbert tarafından kurulan Metten Manastırı, kütüphanesine 1260 yılında kavuştu ve yıllar içinde genişletildi. 1722 yılında barok bir üslupta yeniden inşa edildi. Manastırın kütüphanesinde koyun derisi parşömen üzerine elle yazılmış 1434 elyazması, 150 binden fazla teoloji, felsefe ve tarih kitabı bulunmaktadır.

Bir Benedikten manastırı olan Rajhrad 1045 yılında kurulmuş. Manastır kurulduktan kısa bir süre sonra geniş kütüphanesi oluşmaya başlamıştır. Koleksiyonunda 9. yüzyıla ait 65 bin cilt elyazması bulunduran kütüphanesi, antik romanesk ve gotik süslemelerle bezenmiştir.

Rajhrad Manastırı Kütüphanesi

RAJHRAD, ÇEKYA

Shrahov Manastırı Kütüphanesi

PRAG, ÇEKYA

1140 yılında Prag'ın en önemli yerlerinden Petrin tepesinde kurulan Strahov Manastırı, kıymetli 3 bin elyazması, 130 binden fazla kitabı, barok tavan süsleme ve freskleriyle Çekya'nın en eski kütüphaneleri arasında. Kütüphanenin en eski eseri 9. yüzyıldan kalma Strahov İncilidir.

Vorau Manastırının 1731 yılında tamamlanan kütüphanesi, 40 bin ciltten fazla kitap, 416 kıymetli elyazması ve 206 incunabula bulunduruyor. Ayrıca 11. yüzyıldan 18. yüzyıla kadar "kaiserchronik" denilen Roma ve Alman imparatorlarının şiirleri elyazması olarak mevcut. Bu sebeple kütüphanenin girişinde Latince olarak "Tereddüt etmeden içeri gelin ve huzurlu saatlerden memnun olun; meşgul olun ve içeri gelin, bilgelik alacaksınız!" şiirini okumak şaşırtıcı değil. Kütüphane tavanında bulunan üç fresk, kütüphanenin üç temasını temsil ediyor: felsefe, teoloji ve hüküm çıkarmak.

Vorau Manastırı Kütüphanesi

STYRIA, AVUSTURYA

Ⓚ

Benedikten rahibe (sistersiyen) manastırı olan Waldsassen 1128 yılında, kütüphanesi ise 1724'te geç barok ve erken rokoko tarzında inşa edilmiş. Zengin ve karmaşık bir şekilde oyulmuş raflarında beyaz domuz derisi ve dana derisiyle ciltlenmiş binlerce kitap bulunuyor. Oyulmuş sütunlar üzerinde daha fazla raf bulunan korkuluklu bir asma kat mevcut. Ihlamur ağacı oymaları ve boyalı tavan süslemeleri ile zengin bu manastır kütüphanesi, aynı zamanda Bavyera'daki en önemli sanat kütüphanelerinden birisi sayılıyor.

Waldsassen Manastırı Kütüphanesi

WALDSASSEN , ALMANYA

Wiblingen Manastırı Kütüphanesi

WIBLINGEN, ALMANYA

Wiblingen Manastırı Ulm Üniversitesi Tıp Fakültesine bağlı binalarda faaliyet gösteren eski bir Benedikten kilisesi. Kilise 1093 yılında Kont Hartmann ve Otto von Kirchberg tarafından kurulmuş. Ortaçağda daha çok verdiği eğitimle ün kazanmıştır. 1700-1806 yılları arasında binalar barok stilinde, İspanya'daki El Escorial'den esinlenerek yenilenmiş. 1806'da daha ziyade pagan ve Hıristiyan konularını ele alan birçok elyazması eser muhtelif kütüphanelere aktarılmış. Kütüphane rokoko tipi iç mimarisi ve dekorasyonu ile muhteşem bir görüntüdedir. Yan duvarları ve balkonlarını geniş kolonlar taşımaktadır. İç ve yan kolonlar ahşaptır fakat scagliola denilen bir teknikle mermer görüntüsü verecek şekilde boyanmıştır. Kütüphane heykel ve tavan freskleriyle donatılmıştır.

Ⓚ

Eski bir kütüphanenin dönüşümü

MARIENBERG MANASTIRI KÜTÜPHANESİ

FOTOĞRAFLAR: RENÉ RILLER

AVRUPA'NIN 1340 metre ile en yüksek manastırı olan Marienberg, İtalya'nın kuzeyinde 1150 yılında kuruldu. Keşiş eğitimi amacıyla kurulan bu Benedikten manastırı; kilisesi, müzesi ve kütüphanesi ile ziyaretçilerin de ilgi odağında yer alıyor.

17. yüzyıla kadar çalkantılı süreçlerden geçen manastır, 1807'de Bavyera hükûmeti tarafından feshedildi, keşişler sürüldü ve manastırın arşivi ve kütüphanesi yağmalandı. Ancak 1816'da ortalık duruldu, manastır yeniden kuruldu, bünyesindeki tartışmalı lise yeniden açıldı ve 19. yüzyıla kadar birinci sınıf bir eğitim kurumu oldu. Manastırın şimdiki kütüphanesi, 1816'dan sonra manastırın yeniden kurulmasının ardından aşama aşama oluştu ve büyüdü.

Bir 12. yüzyıl yapısı olmasına rağmen, 100.000'den fazla nadide basılı esere ev sahipliği yapan kütüphane, bilinen manastır kütüphanelerinden çok farklı bir görünümde. Modern bir yeraltı kütüphanesi olarak 2019'da kısmen restore, büyük oranda da yeniden inşa edilerek açıldı. Her ne kadar görünümü modern olsa da, sıcaklık ve nem kontrolleri ortaçağda kullanılan geleneksel havalandırma yöntemleri ile sağlanıyor.

Kütüphanenin yeniden yapılmasını üstlenen Goswin Vakfı, 1393'te ölen tarihçi ve kütüphaneci Prior Goswin'in anısını yaşatmak ve arşivle kütüphaneyi korumak amacıyla kurulmuş.

Barok kulenin iki kat aşağısına inildiğinde, geleneksel taş yapıya dokunmadan onun destekleyicisi olarak düşünülmüş beton bloklar arasında çelik ve ahşap karışımı, modern ışıklandırmalı bir yeraltı kütüphanesi karşılıyor.

14. yüzyıl keşişi Goswin'in tek eseri *Registrum*'dan alıntılanmış "uno volumine" yazısı içerideki beton tavana entegre edilerek modern bir biçimde ışıklandırılmış.

Mimar Werner Tscholl, "Barok dönemin beyaz ve parıldayan görünümünü değiştirmeden, manastır için önemli olan kütüphane ve arşiv mekanlarını modern şekilde koruyan bir alan üretme"yi hedeflediğini, tarihî duvar işçiliğine beton, cam ve çelik gibi modern unsurların eşlik edebileceği bir mimarî tasarım ürettiğini söylüyor. Z

Arşiv- kütüphanenin içi.

SAN LAZZARO MIKHİTARYAN KÜTÜPHANESİ

BETÜL BAKIRCI

SAN Lazzaro adasını, Ermeni toplumunda yaşanan değişim ve dönüşümlerin temsili bir mekanı, daha açık bir ifadeyle merkez noktası olarak görmek mümkündür. Adayı hem Ermeni hem de Osmanlı çalışmaları için kıymetli kılan en önemli nokta, 18. yüzyılda başrahip Mıkhitar'ın burada kurduğu manastırın Ermenilerin fikrî hayatına sağladığı katkının yanısıra coğrafyaları aşan, kapsamlı bir kültürel etkileşim ağına sahip olmasıdır.

Esasında Ermenilerin Venedik ile bağlantısı 16. yüzyıla dayanır. Hagop Meğabard'ın (Günahkar Hagop) girişimi ile 1512'de Venedik'te ilk Ermenice kitap basılır ve böylelikle Ermenilerin matbaa faaliyetleri burada başlamış olur. Bu tarihi 1564 ve 1565 yılları izler. Meğabard gibi Apkar Tıbir Toghatetsi'nin de kitabı Venedik'te basılır. Daha da önemlisi Toghatetsi 1567'de İstanbul'da mülkiyeti ve idaresi kendisine ait bir matbaa kurarak "basım sanatını Ermeni dünyasına aşamalı ve etkin bir biçimde sokan ve bu alanda kalıcı bir etki yaratan kişi" olur. 16. yüzyılın sonuna kadar Apkar'ın desteğiyle, yaklaşık 25 kitap basılarak ciddi bir üretim gerçekleştirilir.[1]

Meğabard ve Apkar'ın faaliyetlerinin akıbeti hakkında pek bir bilgiye sahip olmamakla birlikte Ermenilerin matbaacılık aracılığıyla kurdukları temasın, birçok komşu kültürle etkileşimi çoğalttığı aşikardır. Ayrıca bu faaliyetler doğrudan Ermeni modernitesini şekillendirerek yeni bir dünya algısının habercisi olur. 18. yüzyılda bu yeni algıya tanıklık eden San Lazzaro'da üretim giderek genişler ve Ermeni toplumu dışına da taşarak Batı ile Doğu arasında bir kesişim noktası oluşturur.

San Lazzaro'yu bir akademik merkeze dönüştüren Mıkhitar 1676'da Sivas'ta doğar. 15 yaşına geldiğinde rahip olmaya karar vererek ailesinin yanından ayrılır. Kilisedeki yaşantısı boyunca her zaman bir arayış halinde, daha derin ve bilinçli bir inanç sisteminin peşinden giden Mıkhitar'ın ilk göçü Erzurum'a olur. Oradan önce Eçmiyadzin, daha sonra ise İstanbul'a geçerek amaçlarını gerçekleştirmeye çalışır. Mıkhitar ve taraftarları yeni bir dinî birlik ve bilinç kurma niyetindedir ama İstanbul'daki patrikhaneyle görüşleri örtüşmez ve bir çatışma içine sürüklenirler.[2] Bu çatışma sonucunda onları yeni bir göç beklemektedir. Her ne kadar zorunlu bir hareket olsa da Mıkhitar ve yoldaşlarının çıktığı yol Ermeni aydınlanmasında bir dönüm noktasıdır.

1717'de San Lazzaro'ya yerleşen birliğin temel hedefini şöyle açıklamak mümkündür: "Birincisi tarikatın çalışmalarını kendi başına yürütecek kalitede öğrenci yetiştirmek, ikincisi ise Ermeni milletinin manevi ve entelektüel aydınlanmasını sağlamak."[3] Bu doğrultuda hareket eden Mıkhitaristlerin San Lazzaro'yu yalnızca dinî bir yere değil, her alanda yoğun üretim temposuna sahip, entelektüel faaliyetlerde bulunan bir merkeze dönüştürdüğü gözlemlenir.

Mıkhitaristlerin hem San Lazzaro'ya hem de Ermeni toplumuna bir diğer katkısı da faaliyetlerini sürdürdükleri dönemde oluşturmaya başladıkları arşiv ve kütüphanelerdir. Uzun yılların sonunda ortaya çıkan bu miras sadece Ermeni kültürünü değil birçok halkın birbiriyle

San Lazzaro.

FOTOĞRAF: WIKIPEDIA

temasları sonucu oluşan birikimi yansıtır.

San Lazzaro'daki Mıkhitaryan Kütüphanesinde Ermeni dil, tarih ve kültürü başta olmak üzere buradaki matbaada basılmış farklı disiplinlere ait eserlere; Yunan, Latin ya da Avrupa dillerinden tercüme kitaplara ve Ermeniler ile yakın temasa sahip birçok kültüre dair geniş bilgiye ulaşmak mümkündür.[4] Gürsoy Şahin, San Lazzaro Arşivi himayesindeki birikime şöyle dikkat çeker:

"Kaynaklardan anlaşıldığına göre buradaki müzede 150.000 cilt kitap, çoğu Arabistan, Hindistan ve Mısır'dan toplanmış 4000-4500 Ermenice elyazması eser bulunmaktadır.

Manastırın müzesi de oldukça zengindir. Buradaki bazı eşsiz antikalar, özellikle kütüphane, Ermenice ve Ermenilerle ilgili çalışmalar açısından dünyanın en zengin kitaplarına sahiptir.

Ayrıca Ermenice elyazmaları, neredeyse her çeşit eski ve ortaçağ Ermeni kültürünün örnekleri bulunmaktadır. Müzedeki materyal Akdeniz ve Avrupa kültür dairesi içinde Ermeni alfabesinin başlangıcı ve gelişmesini anlamaya yardım edecek seviyededir. Venedik'teki merkezde olduğu gibi Viyana'daki merkezde de bugün bağışlarla birlikte 40.000'i Ermenice olmak üzere 270.000 cilt kadar kitap bulunmaktadır. Bu eserlerden yaklaşık 3000'i eski dönemlere ait Ermenice elyazması, 10.000'den fazla metin ve Ermenice eser ile Ermeni araştırmaları için kaynaklar bulunmaktadır."[5]

Benzer şekilde Zakarya Mildanoğlu da günümüze kadar hayatta kalmayı başaran 30 bin Ermeni elyazmasının 4 bininin Mıkhitaryan Kütüphanesinde korunduğunu vurgular.[6] Kütüphanenin bünyesindeki nadir koleksiyonlar yalnızca Ermeni kültür ve tarihine değil, bu coğrafyanın farklı milletlerine de işaret eder. Öte yandan Mıkhitaristler kitap basım, dağıtım ve toplama faaliyetleri aracılığıyla Ermeni toplumunun yeni bir dünya algısı kazanmasında öncü bir rol oynar. "Mıkhitaristler ile Venedik arasındaki hayli verimli ortaklığın vücut bulduğu .. bir başka boyut da .., Ermeni kültürü alanında yaptığı muazzam hümanist üretim"dir.[7]

San Lazzaro, Osmanlı tebaasına mensup Sivaslı Mıkhitar'ın çalışmalarıyla farklı kültürleri konuşturan ve buluşturan bir mekana dönüşmüş, bir yandan da zengin kütüphanesiyle "kendi tarih ve medeniyetinin tipik boyutuyla adeta kesişen, kendi imgesini yansıtan bir ortak nokta"[8] olma pozisyonunu korumuştur. Z

NOTLAR

* Boğos Levon Zekiyan, *Kayıp Kentten Manevi Vatana: Ermeni Tarihine Toplu Bir Bakış Denemesi,* Aras, 2018, s. 74.

1 Boğos Levon Zekiyan, *Ermeniler ve Modernite,* Aras, 2002, s. 42.

2 Zekiyan, *Kayıp Kentten Manevi Vatana: Ermeni Tarihine Toplu Bir Bakış Denemesi,* s. 87-88.

3 Gürsoy Şahin, "Sivaslı Mkhitar ve Mkhitaristlerin Ermeni Kimliğine Katkıları", (Erişim 11 Eylül, 2020).
http://turksandarmenians.marmara.edu.tr/tr/sivasli-mkhitar-ve-mkhitaristlerin-ermeni-kimligine-katkilari/.

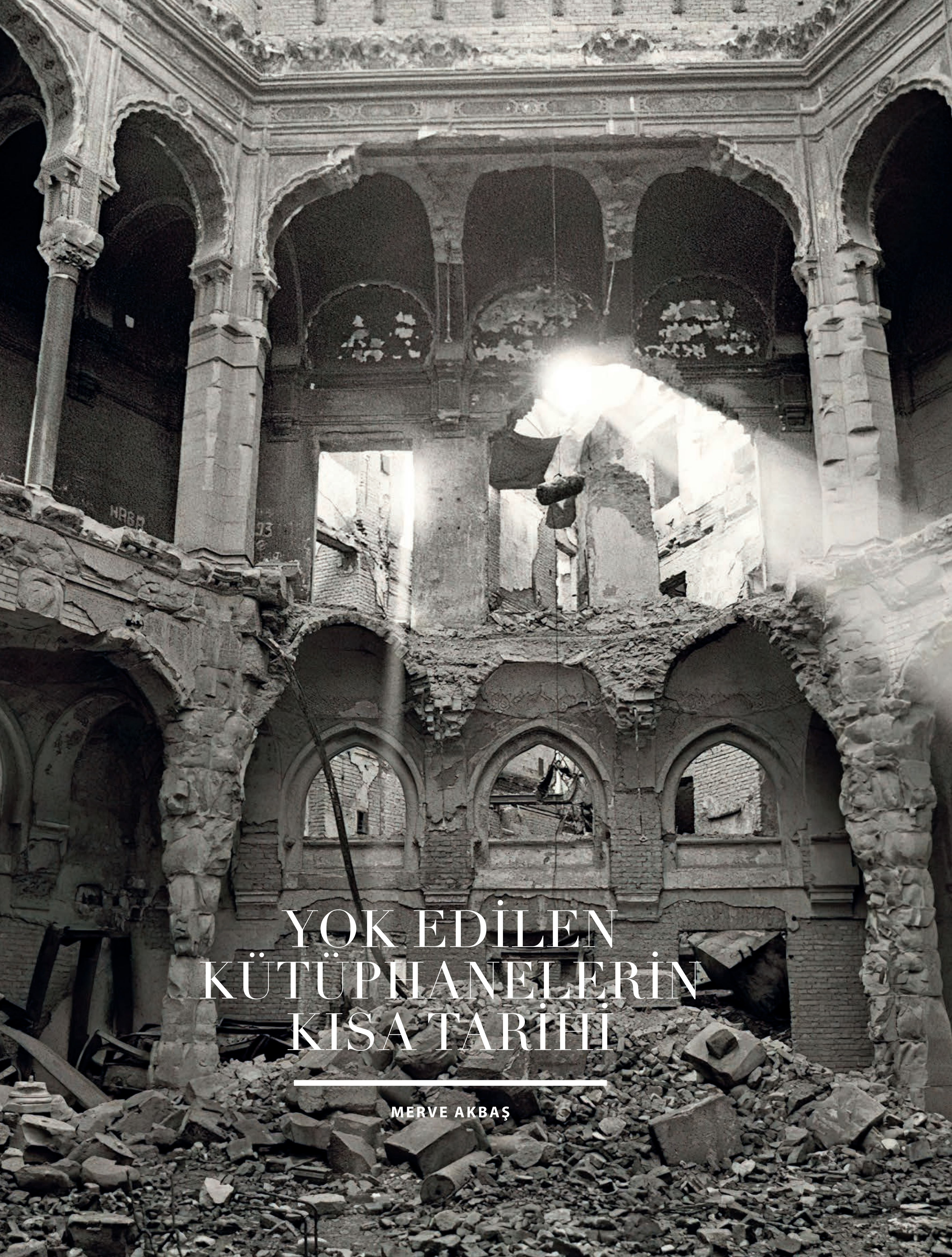
4 Yervant Baret Manok, *Doğu ile Batı Arasında San Lazzaro Sahnesi: Ermeni Mıkhitarist Manastırı ve İlk Türkçe Tiyatro Oyunları,* haz., Fırat Güllü ve Mehmet Fatih Uslu, BGST, 2013, s. 26.

5 Gürsoy Şahin, "Sivaslı Mıkhitar (1676-1749), Mıkhitaristler ve Ermeni Milliyetçiliğine Katkıları", *Hoşgörüden Yol Ayrımına Ermeniler,* cilt 2, haz., Prof. Dr. M. Metin Hülagü, Doç. Dr. Şakir Batmaz ve Yrd. Doç. Dr. Gülbadi Alan, Erciyes Üniversitesi Yayını, 2008, s. 252-53.

6 Mildanoğlu, *İzmir Ermenileri*, s. 184.

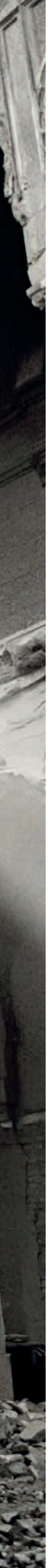
7 Zekiyan, a.g.e., s. 102.

8 Zekiyan, a.g.e., s. 103.

YOK EDİLEN KÜTÜPHANELERİN KISA TARİHİ

MERVE AKBAŞ

Vijećnica. Avusturya-Macaristan İmparatorluğu döneminde belediye binası olarak inşa edilen ve Bosna-Hersek'in başkenti Saraybosna'da millî kütüphane olarak kullanılan tarihî yapı. 1992-1995 yılları arasındaki Yugoslavya iç savaşı ve Srebrenitsa Katliamı sırasında yakılan ve hasar gören bina, restore edilerek 2014'te tekrar açıldı.

FOTOĞRAF: GRAHAM LETORNEY

MİLATTAN önce 200'lü yıllarda yaşayan tarihçi Li Si, Çin İmparatoru Qin Shi Huang'a sunduğu rapora, "Hizmetkârınız, Ts'in (Qin) hanedanına ait olanlar dışında tüm kitapları yakmasını talep eder." cümlesiyle başlıyordu. Li Si, mutlak gücü böyle sağlayabileceklerine inanmıştı. Onların tarafından, bilim ve felsefe potansiyel tehlike olarak görülüyordu. Toplumsal düzenin sağlanması için imparatoru eleştiren veya farklı bakış açıları sunan her kitap yok edilmeliydi. Öyle de oldu. Ancak iktidarı için kitaplar yakan, arşivler talan eden Qin Shi Huang'in kendi kütüphanesi de öldüğünde yerle bir edildi.

Ne yazık ki kütüphanelerin tarihi bu ve buna benzer hikayelerle, yani insan eliyle yok edilmeleriyle başlıyor. Tarihçiler, arkeologlar, araştırmacılar kitapların geçmişine yolculuk yaptıklarında karşılarına ilk olarak yok edilen kütüphaneler çıkar. Bunun nedeni aslında yazının insanlık tarihinin en ilginç maceralarından biri olmasıdır. Latin yazar Plinius, bundan yaklaşık 2 bin sene önce, insanlığın tarihinin papirüse dayandığını yazmıştı. Yani kütüphanesinde kitaplar biriktiren herkes kendini tarihin, edebiyatın, sanatın ve bilimin sürdürülebilirliğine katkı sağlamış da sayabilirdi. Bu kitaplar yüzyıllar boyunca farklı kültürlerin, düşüncelerin ortadan kaldırılması için tahrip edildi, yakıldı, yağmalandı.

HAMMURABİ'DEN "TABLETİ KIRIN" EMRİ

Bugün bizler bizzat kitabın yok olup olmayacağını, kâğıt kokusunun yerini e-book'ların alıp almayacağını tartışadurالım, bilindiği kadarıyla insanlığın bilinçli bir biçimde ortadan kaldırdığı ilk kütüphanelerden biri Babil Kütüphanesiydi. Babil imparatorlarından Hammurabi, her zaferini kütüphanesini daha da zenginleştirmek için bir araç olarak görüyordu. Tarihin en eski yazılı kanunları olarak da bilinen Hammurabi Kanunları da 'tablet'lerin yok edilmesinden bahseden ilk metinlerden biri olarak anılabilir. Bugün Fransa'daki Louvre Müzesinde sergilenen iki metrelik silindir taşın üstüne işlenen kanunların 37. maddesi binlerce yıl öncesinden bize şöyle bir haber veriyor: "Herhangi bir kimse bir kabile reisinin, bir adamın ya da bir tebaanın kiradaki arazisini, bahçesini ya da evini satın alırsa tableti kırılır ve parası yanar." İlginçtir ki yine Hammurabi'nin temellerini attığı, uğruna nice kütüphanenin yağmalandığı dev arşiv, Babil topraklarını Asur kralı Sanherib'in almasının ardından yerle bir edildi.

KİTAPSEVERLERİN CENNETİ

Bu kötü talih Babil'e özgü olarak kalmadı. İskenderiye Kütüphanesinin de benzer bir kaderi oldu. Tarihin büyük ve önemli kütüphanelerinden biri olan bu kültür merkezini Ptolemaios hanedanı kurmuştu. Aynı zamanda bir yayınevi işlevi gören kütüphanede sayısız papirüs saklanıyordu. Bir kitapseveri cennette hissettirecek boyutlardaki kütüphaneyi Demtrios isimli Yunan asıllı bir kitapseverin idare ettiği, genişlettiği ve imrenilecek boyutlara getirdiği sanılıyor. 4. yüzyıla kadar ayakta kalmayı başaran kütüphanenin nasıl yok edildiği hakkında birbirinden farklı hikayeler mevcut. Kimilerine göre kütüphane Hıristiyanların pagan inancına ait belleği yok etme çabaları sırasında kül oldu, kimilerine göre de Sezar'ın İskenderiye'ye kuşatması sırasında yakıldı.

İKONA KIRICI HAREKETLERİN BIRAKTIĞI İZLER

Şimdi kendi coğrafyamıza, yani İstanbul'a yönelelim. İstanbul'un Doğu Roma tarafından yönetilmeye başlaması 330'lu yıllara denk geliyor. Konstantin tarafından hipodrom, tiyatrolar, saraylar, hamamlar ve sarnıçlarla çevrilen bu kent her dönemde olduğu gibi o dönemde de muhteşem kütüphanelere ev sahipliği yaptı. Özellikle 3. yüzyılda yaygınlaşan bir yöntemle, her iki yüzüne yazı yazmaya imkan sağlayan parşömen, papirüsten daha dayanıklı bir malzemeydi. Bu şekilde yazılan kitapların bir kısmı bugüne kadar ulaştı. Ancak kitabın olduğu kadar savaşın da bol olduğu bu coğrafyada, kütüphanelerin yok edilişi kaçınılmazdı. Şehirdeki çoğu kütüphane farklı tarihlerde saldırılara maruz kaldı. Bunların en unutulmazlarından biri 8. yüzyıl ile 9. yüzyıl arasında süren ikona yani tasvir kırıcı hareketler esnasında gerçekleşti. Kilisenin devlet üzerindeki etkisini azaltmaya çalışan harekete mensup olanlar binlerce elyazmasını içindeki tasvirler nedeniyle tahrip etti. Kütüphaneler yakıldı, kitaplar ortadan kaldırıldı. Sayısız sanat eseri yok oldu.

ENDÜLÜS'ÜN KAYBOLAN HAZİNESİ

Endülüs Emevilerinin büyük yöneticilerinden Halife II. Hakem Avrupa'daki en büyük kütüphaneyi kurmayı başarmıştı. Kurtuba'daki bu kütüphanenin 600 bini aşkın kitaba ev sahipliği yaptığı söylenir. Endülüslülerin en önemli özelliğinin kitap sevgisi olduğu o coğrafyayı ziyaret eden seyyahların da dillerine dolanmıştır. Ancak önce Berberi akınları Kurtuba kütüphanelerine zarar verdi. İberya Yarımadası olarak da bilinen bölge Hıristiyanlar tarafından ele geçirildiğinde de Granada'nın meşhur kütüphanesi, binlerce elyazması, sayısız alandaki eser ve Kur'an-ı Kerimler yakıldı. Tarihin yazdığı en büyük kültür kıyımlarından biri yaşandı.

AZTEK MEDENİYETİ TLATELOLCO'DA SON BULDU

Aynı yüzyılda Avrupalılar ikinci bir kıyımı Amerika'da gerçekleştirdiler. Kristof Kolomb'un keşfiyle kölelik, hırsızlık ve yağma yeni kıtaya hızla yayıldı. Yerel halkı Hıristiyanlaştırma çabalarıyla başlayan kıyımlar esnasında bölgenin otantik kültürleri tahrip edildi. 1536'da Meksika valisi ve Meksika Engizisyon Mahkemesi başkanı olan İspanyol Başpiskopos Juan de Zumarraga, bugün doğrudan Aztek İmparatorluğunun edebiyatını imha etmekten sorumlu tutuluyor. Zumarraga yerli halkı dindar Hıristiyanlar haline getirebilmek için bölgedeki bütün farklı inanç ve kültürlere ait kitapları yaktırırken, bir yandan da Avrupa'dan matbaa makinası getirip bölge dillerinde İncil bastırdı. Kitaba sahip olduğunu düşündüğü herkesin peşine düştü. Ülkenin en ücra bölgelerine bile bu uğurda baskınlar yaptırdı. İşkenceyle konuşturduğu çoğu insandan saklanan eser ve kütüphanelerin yerini öğrendi. Topladığı eserleri Meksika'nın önemli meydanlarından sayılan Tlatelolco'daki pazarın ortasında yaktırdı. Amerika yerlilerinin bilim, sanat, edebiyat gibi alanlarda geliştirdikleri birikim günlerce devam eden bu yangında kül oldu.

KİTAP YAKAN İNSAN DA YAKAR

19. yüzyılın ünlü Alman şairi Heinrich Heine, İspanya Krallığının Endülüs'ü, yani Granada'yı işgalinden oldukça etkilenmişti. Bu nedenle de o ünlü eserini, *Almansor*'u yazdı. Almansor ve Hassan karakteri arasındaki diyaloglar işgalin kitaplara, kütüphanelere, sanat eserlerine yaptığı tahribatın boyutlarını anlamamızı sağlıyor. Eserdeki bir cümle ise yazıldığı dönemde oldukça ciddi bir öngörü içeriyordu: "Ön gösteriydi bu, kitapların yakıldığı yerde / İnsanlar da yakılır nihayetinde!" Heine maalesef yaklaşık 100 yıl sonra haklı çıktı. Almanya'da Hitler'in iktidara gelmesinden sonra zararlı bulunan pek çok kitap adeta dinî bir tören gibi, marşlar eşliğinde toplu biçimde yakıldı. Onlarca kütüphane de bu kitap kıyımlarından nasibini aldı. Nazi devletinin yasakladığı yazarlar içinde Heine de vardı. 1933 yılı Avrupa'da sayısız kütüphanenin yakıldığı bir zaman dilimi olarak anıldı. Kitapların yakılmaya başlamasının ardından insanlar da işkencelere, toplu ölümlere sürüklendi, kendi vatanlarından kaçmaya zorlandı. Sigmund Freud'un aynı dönemde bir gazeteye verdiği söyleşide kullandığı şu cümle, yaşananları Heine'nin bakış açısından, ters ve ironik biçimde anlatıyor: "Ortaçağda olsa beni yakarlardı, bugün kitaplarımı yakmakla yetiniyorlar".

"SAYFA ELİNİZDE ERİYİP YOK OLANA KADAR..."

1989'da Yugoslavya'nın parçalanması yüz binlerce insanın ölümüne, bir o kadarının da mülteci durumuna düşmesine neden oldu. Tabii binlerce kitabın yakılmasına da... Balkan savaşlarının ilk darbelerinden birini Dubrovnik kenti aldı. Sırp askerleri, tarihi kenti işgal etmek için uzun süren bombardımanlar gerçekleştirdi. İşgalin ardından da 1991'de Üniversitelerarası Merkez Kütüphanesini bombaladı. Kütüphane, içindeki 30 bini aşkın kitapla birlikte tamamen kül oldu. Kısa süre sonra Skocibuha Sarayındaki ortaçağdan kalma elyazmaları, bilim adamlarından kalan sayısız arşiv belgesi ve yarım milyon kitap çatışmalar esnasında yok edildi.

Tarihin bilinen en büyük kütüphane imhasına da bir yıl sonra Saraybosna şahitlik etti. 1890'larda neo-Mağribi üslupla inşa edilen Bosna-Hersek Millî Kütüphanesi, tahminen iki milyon kitapla beraber tamamen bilinçli ve sistematik bir biçimde Sırp askerleri tarafından bombalandı ve yakıldı. Bu imha nedeniyle 25-27 Ağustos 1992 tarihlerinde şehrin üstünden duman hiç eksik olmadı. Sırp keskin nişancılar ateşi söndürmeye çalışan itfaiyecileri ve gönüllü halkı bile bile hedef aldı ve vurdular. Bosna-Hersek Millî Kütüphanesi çalışanlarından Kemal Bakarsic şöyle anlatıyordu: "Yangın ertesi güne kadar devam etti. Kitapların dumanından güneş görünmez olmuştu. Yanmış yapraklar, kül olmuş narin sayfalar bütün şehrin üzerine kirli kara bir kar gibi yağdılar. Bir sayfayı yakaladığınızda ısısını hâlâ hissedebiliyor, bir metin parçasını gri-siyah tuhaf bir negatif üzerinde bir anlığına okuyabiliyordunuz. Ta ki ısının dağılmasıyla sayfa elinizde eriyip toz olana kadar." Şarkiyat Enstitüsü de aynı kaderi paylaştı. Enstitü binasıyla beraber Arapça, Farsça, Osmanlıca, Arap harfleriyle yazılmış Boşnakça elyazmaları, ülkenin tarihi için kaynak niteliği taşıyan 200 bini aşkın eser, Osmanlı döneminden kalan sayısız önemli arşiv belgesi küle döndü. Bosna Savaşı bitene kadar onlarca kütüphane bu kaderi yaşadı.

SAYISIZ ESER KAYIPLARA KARIŞTI

21. yüzyılın ilk kütüphane kıyımı Irak'ta yaşadı. Olaylar Saddam Hüseyin iktidarını yıkmak isteyen ABD'nin 2003 yılında kimyasal silah bahanesiyle ülkeyi işgal etmesiyle başladı. Bu işgalin getirdiği istikrasız günler, ülkenin önemli koleksiyonlarının kayıplara karışmasına neden oldu. İşgalin ikonik anlarından biri olarak hatırlanan, Bağdat'taki Saddam Hüseyin heykelinin yıkılışının hemen ardından Ulusal Kütüphane ve arşivler yağmalanmaya başladı. Ardındaki günler Bağdat Arkeoloji Müzesi ve Kur'an Müzesi de benzer bir akıbete uğradı. Amerikan askeri olanlara müdahale etmedi. Dönemin ABD Savunma Bakanı Donald Rumsfeld de, "Olur böyle şeyler" açıklamasını yapmakla yetindi. O gün olanlara şahit olan kütüphane yetkililerinden biri "Moğol zamanlarından beri böyle bir barbarlık olmadı." cümlesiyle yaşananları özetlemişti. O dönemde Irak'ta nice kütüphane benzer biçimde yağmalandı, bombaların hedefi oldu. Oysa çatışmalar arasında kalanlar dünyanın en önemli sanat eserleri, kitapları, arşivleriydi. Kimileri yıllar sonra farklı ülkelerde ortaya çıktı. Kimileri müzayedelerde satıldı.

TİMBUKTU'NUN MİRASI

2013 yılında ise dünyanın farklı bir ucunda benzer bir olay yaşandı. Mali'deki Fransız güçleri ve silahlı gruplar arasında devam eden olaylar, elyazmaları konusunda bir zamanlar dünyanın en zengin kenti olan Timbuktu'ya sıçradı. Şehri ele geçiren silahlı gruplar, elyazması eserlerin bulunduğu bir kütüphaneyi ateşe verdi. Bütün dünya

Rakka Müze ve Kütüphanesi.

kitaplar için üzülürken, eserlerin bir kısmının kurtarıldığı öğrenildi. Timbuktu'nun arşivi şu an koruma altında.

SURİYE'NİN HAFIZASI KÜLE DÖNÜYOR

Suriye'deki savaşın da önemli arşivleri yerle bir ettiğini biliyoruz. IŞİD'in yok ettiği kitapların ve tarihi eserlerin sayısı oldukça fazla. Antik döneme ait eserlerin yer aldığı birbirinden farklı koleksiyon ve arşivler savaş esnasında yağmalandı, yok edildi. Bunlardan biri Rakka Kütüphanesi ve Müzesiydi. Yok edilen eserlerle beraber ülkenin entelektüel hafızası da kısmen yok oldu.

Tarih boyunca yaşanan bütün bu olaylar bize yok edilen kütüphaneler hakkında küçük bir çerçeve çizebilir. Ancak hikaye buraya aktarabildiklerimizden çok daha uzun, hüzünlü ve soru işaretleriyle dolu. Umberto Eco ve Jean-Claude Carriere'in karşılıklı sohbetinden oluşan *Kitaplardan Kurtulabileceğinizi Sanmayın* isimli kitabın girişinde Jean-Philippe de Tonnac okura şu soruları sorar: "Koskoca kitap, resim, film, çizgi roman, sanat nesnesi koleksiyonları bu şekilde ya sorgu memuru tarafından alıkondu ya alevler arasında yok olup gitti yahut da sırf ihmal yüzünden kayboldu. Önceki yüzyılların muazzam mirasının en iyi kısmı mıydı bunlar? ... Kaybetmiş olduğumuz muhafaza etmiş olduğumuzdan daha mı iyiydi? Kafamızdaki şüpheyi kim söküp atacak?"

Herhalde bu şüpheden kurtulmanın bir yolu yok. Ancak bu şüphenin doğuracağı sorular, sorgulamalar, hikayeler bize daha nice kütüphane hediye edebilir. Onları da yok etmezsek tabii.

KAYNAKÇA

¶ Fernando Báez, *Kitap Kıyımının Evrensel Tarihi*, Can Yayınları, 2018.
¶ Lucien X. Polastron, *Kitap Yakmanın Tarihi*, Everest Yayınları, 2015.
¶ Umberto Eco & J.-C. Carriere, *Kitaplardan Kurtulabileceğinizi Sanmayın*, Can Yayınları, 2010.
¶ Georges Jean, *Yazı- İnsanlığın Belleği*, Yapı Kredi Yayınları, 2018.
¶ Alberto Manguel, *Geceleyin Kütüphane*, Yapı Kredi Yayınları, 2017.
¶ Juan Goytisolo, *Saraybosna Yazıları*, Nisan Yayınları, 1996.
¶ Andras J. Riedlmayer, *1990'ların Balkan Savaşları Sırasında Kütüphanelerin İmhası*, Doxa, 8, s. 63-64.

YENİ İSKENDERİYE KÜTÜPHANESİ

BIBLIOTHECA ALEXANDRINA مكتبة الإسكندرية

ANTİKÇAĞDA Mısır, Akdeniz'in en önemli medeniyet merkezlerinden biriydi. Büyük İskender'in ölümünden sonra yönetimi ele geçiren Ptolemaios I. Soter'in ilk icraatlarından birisi liman şehri İskenderiye'de bir kütüphane ve müze kurulması idi. Dönemin ünlü ilim adamları için burası, imtiyaz ve teşvikler sayesinde, önemli bir çekim merkezi haline geldi. 700 bin parşömenin toplandığı İskenderiye Kütüphanesi, bilim ve kültür tarihinde eşsiz bir şöhret kazandı. Eski Ahit ilk defa burada Yunancaya çevrildi, Callimachus ilk kitap kataloğunu burada hazırladı ve Öklid *Geometri Öğeleri*'ni burada yazdı.

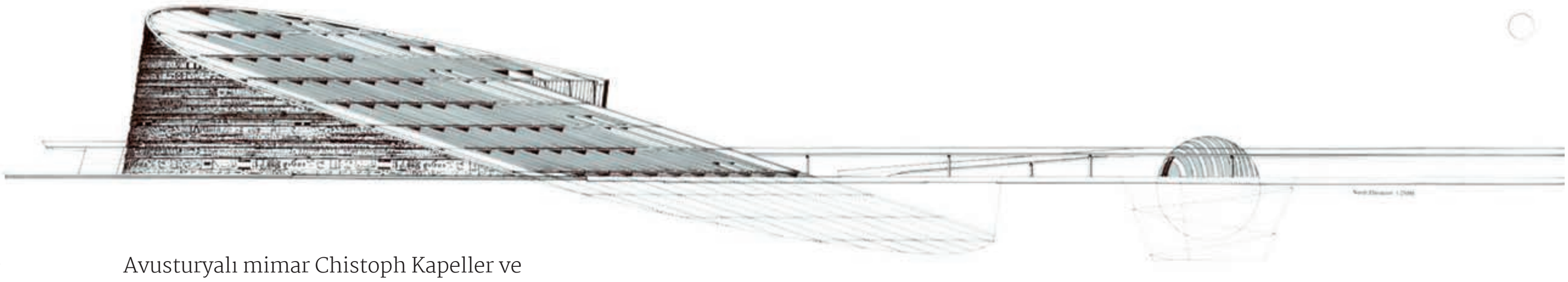
Bernard Lewis gibi bir grup tarihçinin iddiasına göre, paganlar ve Hıristiyanlar arasındaki gerilim, bu kıymetli dünya mirasının yok olmasına yol açtı. Pagan kültürünü devam ettiren binalarla birlikte İskenderiye Kütüphanesi de tahrip edildi, bütün kitaplar şehir hamamlarına dağıtılarak yaktırıldı.

Yakılan kütüphanenin yerine 2002 yılında eskisini aratmayacak kadar görkemli "Yeni İskenderiye Kütüphanesi" (Bibliotheca Alexandrina) inşa edildi.

Norveçli mimarlık ofisi Snøhetta Arkitektur Landskap tarafından tasarlanan Yeni İskenderiye 70 bin m^2 bir alan üzerinde yükseliyor. İçinde kütüphane ve okuma salonları dışında konferans salonları, müzeler, galeriler, planetaryum ve bir kitap hastanesi de bulunuyor.

ESKİ KÜTÜPHANEYİ CANLANDIRMA

Yeni bir İskenderiye kütüphanesi inşa etmek fikrinin doğuşu 1974 yılına kadar uzanıyor. İskenderiye Üniversitesi tarafından kurulan bir komisyon bu fikri projelendirdi. Komisyon proje için, "dünyanın Mısır'a açılan penceresi, Mısır'ın dünyaya açılan penceresi, yeni dijital çağ için bir kütüphane, öğrenme ve diyalog merkezi" olarak dört ana hedef tanımlandı. "İskenderiye'yi 21. yüzyılın en büyük entelektüel ve kültürel merkezlerinden biri olarak yeniden kurmak" hedefindeki projeyi politikacılar da destekledi. 1988'de Mısır cumhurbaşkanı projeyi millî bir politika olarak kabul etti ve İskenderiye Kütüphanesi Genel Teşkilatını (GOAL) kurdu. Mısır hükümetinin girişimleriyle, UNESCO "Akdeniz bölgesinde kültürel ve bilimsel gelişim merkezi" fikrini benimsedi ve 1988 yılında bir mimari tasarım yarışması düzenledi. Katılan 1400 eser arasından yarışmayı, Norveçli mimarlık ofisi Snøhetta Arkitektur Landskap kazandı. Fakat proje varlığını iki isme borçluydu:

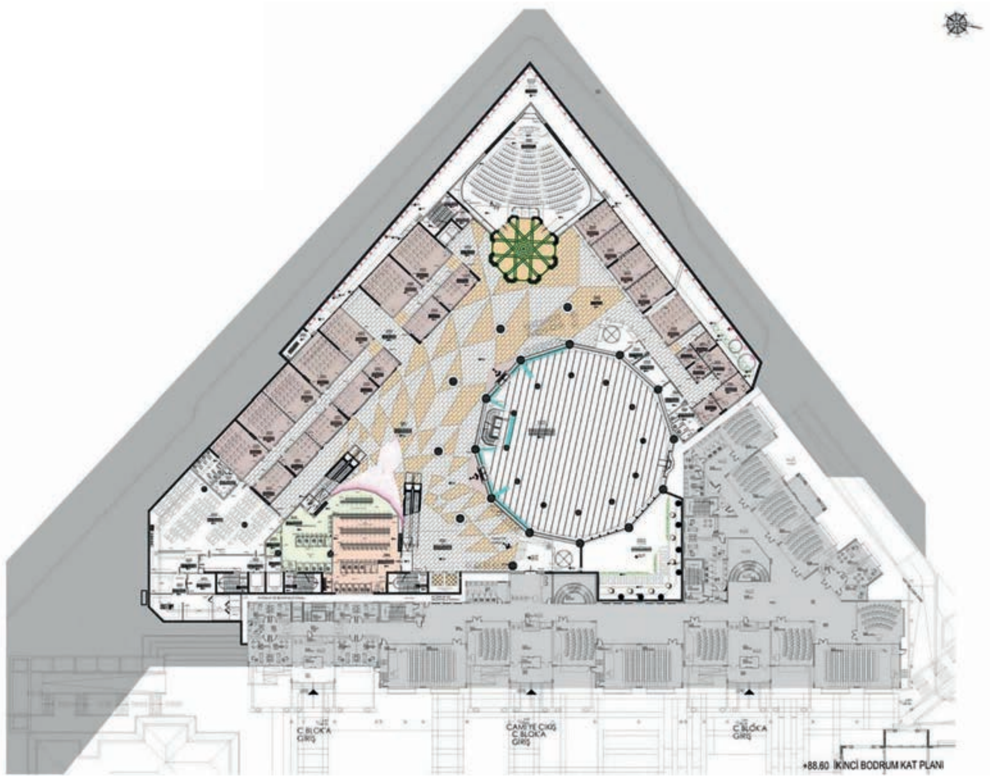
FOTOĞRAF: SHUTTERSTOCK

Avusturyalı mimar Chistoph Kapeller ve Mısırlı mimar Ihab el-Habbak.

1990 yılında Aswan Deklarasyonu, proje için uluslararası destek çağrısında bulundu ve inşaat maliyetine yönelik 65 milyon ABD dolarına tekabül eden taahhütler verildi. Altı ülkeyi temsil eden on üyeden meydana gelen mimari ekiple birlikte Snøhetta, projenin denetiminden sorumlu Mısırlı uzmanlarla bir konsorsiyum oluşturdu. Bir adım sonrasında UNESCO bir komisyon kurarak 18 farklı ülke ve organizasyonun temsilcilerini bir araya getirdi.

1995 yılında başlayan proje tamamlandığında 220 milyon ABD doları harcanmıştı. Kompleks 16 Ekim 2002'de resmî olarak açıldı.

Yeni İskenderiye Kütüphanesi, klasik Arapça, İngilizce ve Fransızca kitaplar içeren üç dilli olacak şekilde tasarlandı. 2010 yılında kütüphane, Fransa Millî Kütüphanesi Bibliothèque nationale de France (BnF)'den 500 bin kitap bağışı aldı. Bu bağış ile, Yeni İskenderiye Kütüphanesi dünyanın en büyük altıncı Frankofon kütüphanesi oldu.

MİMARİ YAKLAŞIM

İnşaat konusunda hedefler şöyle tespit edilmiş: Binanın yükseklik FAR (taban alanı oranı) vb. açısından yerel yönetmeliklere uygunluğu, siteye erişim kolaylığı ve engelli kullanıcının bütün bölümlere erişimi; personelin ve kitapların hareketini en aza indirmek için kompaktlık; bina içinde genişletilebilirlik ve iç esneklik; ofislerde ve okuma alanlarında doğal ışığın sağlanması; konfor, güneş erişiminin, nemin ve gürültünün kontrolü, Mısır, İngiliz ve Amerikan standartlarına uygun yangın önleme tedbirleri; güvenlik ve verimlilik için bütün sistemlerin merkezileştirilmesi, bakım sorunları, enerji verimliliği ve yönetimle ilgili çözümler.

PROJE

Projenin ana yaklaşımı, sudan yükselen, geçmişi temsil eden, geleceğe doğru eğilen, zemin seviyesi bugünü temsil eden bir disk olarak kurgulandı. Disk, dünya alfabelerinden harflerin oyulduğu granit bir duvarla çevrildi.

Bina, kütüphane ve planetaryum olmak üzere iki ana bölümden oluşuyor. Bunlar, halka açık plazanın altındaki bodrum seviyesinde mevcut konferans merkezine bağlanırken, üniversite ile Corniche arasındaki plazaya bir yaya köprüsü geçiyor.

Kütüphane, yerin altında dört, üstte yedi olmak üzere on bir kattan oluşuyor. Bina 33 m yüksekliğinde ve site alanı 45 bin m^2.

Kütüphanenin ana okuma salonu 2000 kişilik, oditoryum 3000 kişilik, planetaryum 99 kişilik kapasiteye sahip.

Kütüphane tasarımına yön veren mimarlık ofisi Snøhetta Arkitektur Landskap arkaplan düşüncesini şöyle açıklıyor: "Proje siyaset, din, kültür ve tarih engellerini aşmalı. Bu zorluğun üstesinden gelmek için, zamanın geçişi ve üzerinde yaşadığımız gezegenle ilişkimiz gibi, insan toplumunu etkileyen temel şartları dikkate alacak güçlü, sembolik bir ikonografi öneriyoruz. Dairesel form, bütün kültürlerde bulunan ve insanların güneşin, ayın ve yıldızların hareketiyle zamanın geçişini ilk kez kavradığı cennete dair nesnelerle ilişki kurduruyor. Bina, zamanın geçişini hissettirmek için yavaşça döndürülmüş bir disk görünümünde. Bina nihayetinde zamanda donmuş bir an olarak hissediliyor."

Kütüphanenin çatısı güneş ışığının, parlama yapmayacak şekilde kullanımı için tasarlandı.

KULLANICI İHTİYAÇLARI

Binanın batı kesimi, ana okuma alanını barındıran diskin doğu kesimi ve kütüphaneye girişi, idari alanı, ihtisas kütüphaneleri, müzeleri ve diğer tesis ve hizmetleri içerecek şekilde düzenlenmiş. Meydan boyunca çemberdeki 'kesik', iki ışık kuyusu ile yönetim alanına ışık sağlamak için camla kaplanmış.

Ana okuma alanı, bilginin köklerinden (felsefe, tarih, din ve coğrafya) başlayıp en son teknolojilerle biten, her biri konuya göre kütüphanenin bir bölümünü barındıran sekiz teraslı

açık alan. Her okuma alanının arkasına kitap saklama imkanı yerleştirilerek kompaktlık sağlanmış. Okuma odasına giriş, odanın bütün genişliğine bakan teraslar ile biten bir mekan alayı olarak planlanmış. Teraslar, kendi alanlarında çalışan bireyler için okuma alanı ölçeğini bozuyor. Servis bölgesinde ve okuma alanında asansörler bulunurken, dört merdiven bütün katları birbirine bağlıyor. Planetaryum tiyatrosu dışında her yer engelliler için erişilebilir.

Eğimli disk, kütüphaneye "dördüncü piramit" unvanını kazandıran 4000 oyma granit bloğundan oluşan dairesel bir duvarla çevrili. Ana okuma alanı, "geçmişin, bugünün ve geleceğin sembolik olarak tek bir açık alanda birleştiği" özel bir mekan oluşturuyor.

Planetaryum, plazanın kenarındaki yaya köprüsünün yanında, Corniche boyunca plazanın ana odağı olan 12 zeytin ağacıyla birlikte, asılı bir küre.

PEYZAJ

Gri granitle kaplı hafif yükseltilmiş açık bir alan içindeki ana meydanda küçük bir oturma yeri var. Bu alan yazın canlı performanslar için açık hava tiyatrosu olarak kullanılıyor. Altında çeşitli açık hava sergilerinin düzenlendiği plazanın batı kısmına barışı simgeleyen 12 zeytin ağacı dikildi. Kütüphaneyi üç taraftan çevreleyen havuz, yansıma yoluyla yer ve gökyüzü arasında bağlantı kurarken, bina ile halk arasında bir sınır görevi de görüyor. Papirüs bitkileri, zeytin ağaçları, doğal bitki örtüsü var. Bölgenin tarımsal geçmişini temsil etmek için havuzun Port Said caddesi boyunca uzanan bölümünde yetiştiriciler istihdam edilmiş durumda.

YAPI

Kütüphanenin altyapısı, projenin en yenilikçi kısmını oluşturuyor. Denize yakın bir alanda binanın 18 m altında yarı yarıya batması ciddi yapısal riskler taşıyordu. Yapılması gereken dairesel diyafram duvar, 160 m çapında ve 35 m yüksekliğiyle dünyanın en büyüğü kabul ediliyor. Dairesel formu bozan mevcut konferans salonunun getirdiği karmaşıklık ve diyafram duvarının uzunluğu boyunca değişen sıcaklık farkları nedeniyle, duvarın tasarımı bilgisayar modelleme ve programlar kullanılarak analiz edildi ve çalışıldı. Şekli bir silindir değil, "torus adı verilen bir kesit" (Snøhetta).

Planetaryum, bir radye temel üzerinde desteklenen diyafram duvarına doğru uzanan çelik bir köprüye bağlanarak sarkan çelik bir yapıya sahip.

Kütüphane, 2001 yılında İngiliz *Construction News* dergisi tarafından düzenlenen İnşaatta Kalite Ödülü, 2002 yılında Amerikan İnşaat Mühendisleri Derneği (ASCE) tarafından düzenlenen Üstün İnşaat Mühendisliği (OCEA) Başarı Ödülü, yine 2002 yılında Afrika ve Ortadoğu Bölgesi için Dünya Mimarlık Ödülü gibi çok sayıda uluslararası ödül aldı.

İKLİMSEL PERFORMANS

Yapının en başarılı özelliklerinden biri de doğal ışığın kullanımı. Ana okuma alanında ışıklar ancak 18:00'den sonra açılıyor. Doğrudan güneş ışığı olmadan maksimum düzeyde doğal ışık sağlamak için çatı panellerinin yönü tasarım aşamasında bilgisayarda dikkatlice çalışılmış. Pencerelerin üzerindeki cam gözleri rahatsız etmeyecek şekilde seçildi. Çevre sokaklarda yüksek düzeyde gürültü var ama bina sese karşı iyi bir şekilde yalıtıldı. Akustiği de çok iyi; beton, alüminyum veya ahşap bütün paneller, içindeki sesi azaltan akustik yuvalara sahiptir.

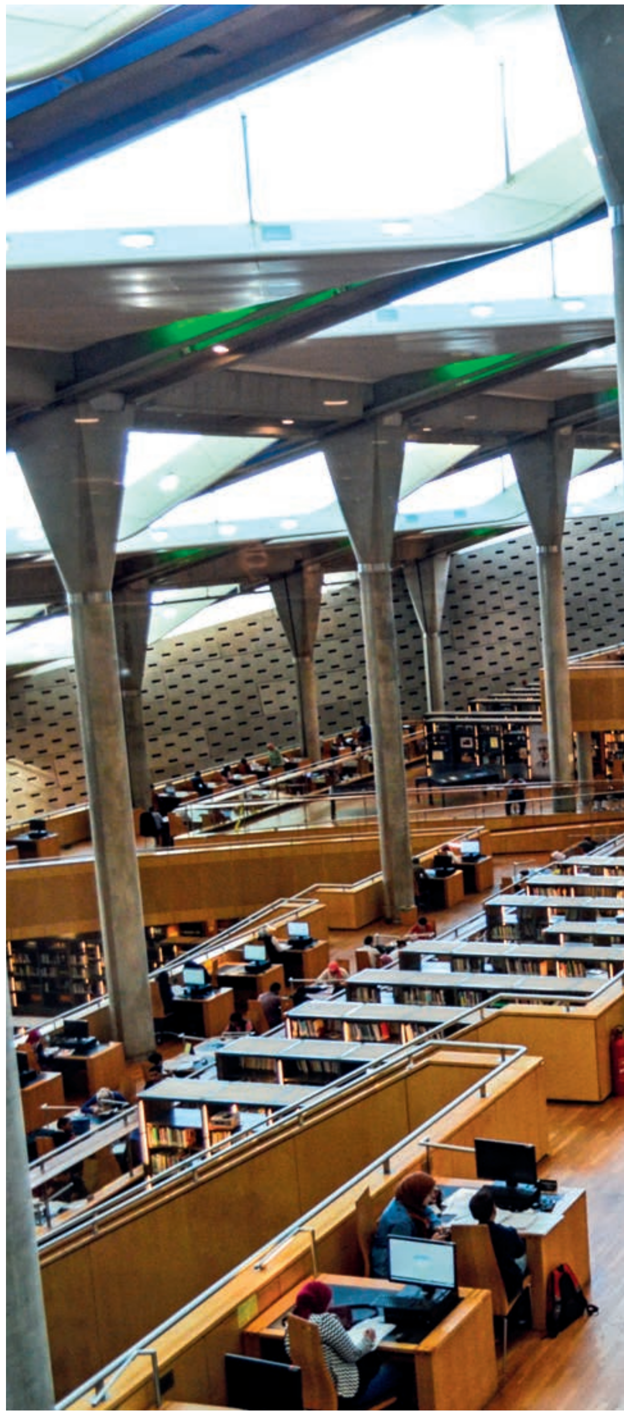
ÇEVRE İLE İLİŞKİ

Proje, sahil boyunca denize doğru açık duruyor. Aynı zamanda arkadaki kentsel çevreye de saygı duyan bir duruşu var. Bununla birlikte, meydanı soluk ve gri renklerden oluşuyor. Bu boğukluğu kırmaya ve ortamı canlandırmaya yönelik renk kullanımlarına ihtiyaç hissediliyor.

ACİL DURUMLAR

Sahil boyunca rüzgar zaman zaman kuvvetli olabiliyor, ancak ana binanın çatısı 16 ° eğimi ile rüzgarı yayıyor ve etkisini kırıyor. Yapının tasarımında deprem riski de göz önünde bulundurulmuş. Kızılötesi tarayıcılar ve duman dedektörleri kullanılıyor. Kütüphanedeki ana okuma alanı 15 dakikada tamamen boşaltılabilecek durumda. Ayrıca, klima fanlarının 5 tanesi, bu tür durumlarda dumanı çekmek için ters dönme özelliğine sahip. Elektrik kesintilerinde, binada acil aydınlatma ve güvenlik erişim sistemi için üç jeneratör ve dokuz UPS sistemi bulunuyor.

FOTOĞRAF: DAHLIA MUSTAFA, SHUTTERSTOCK

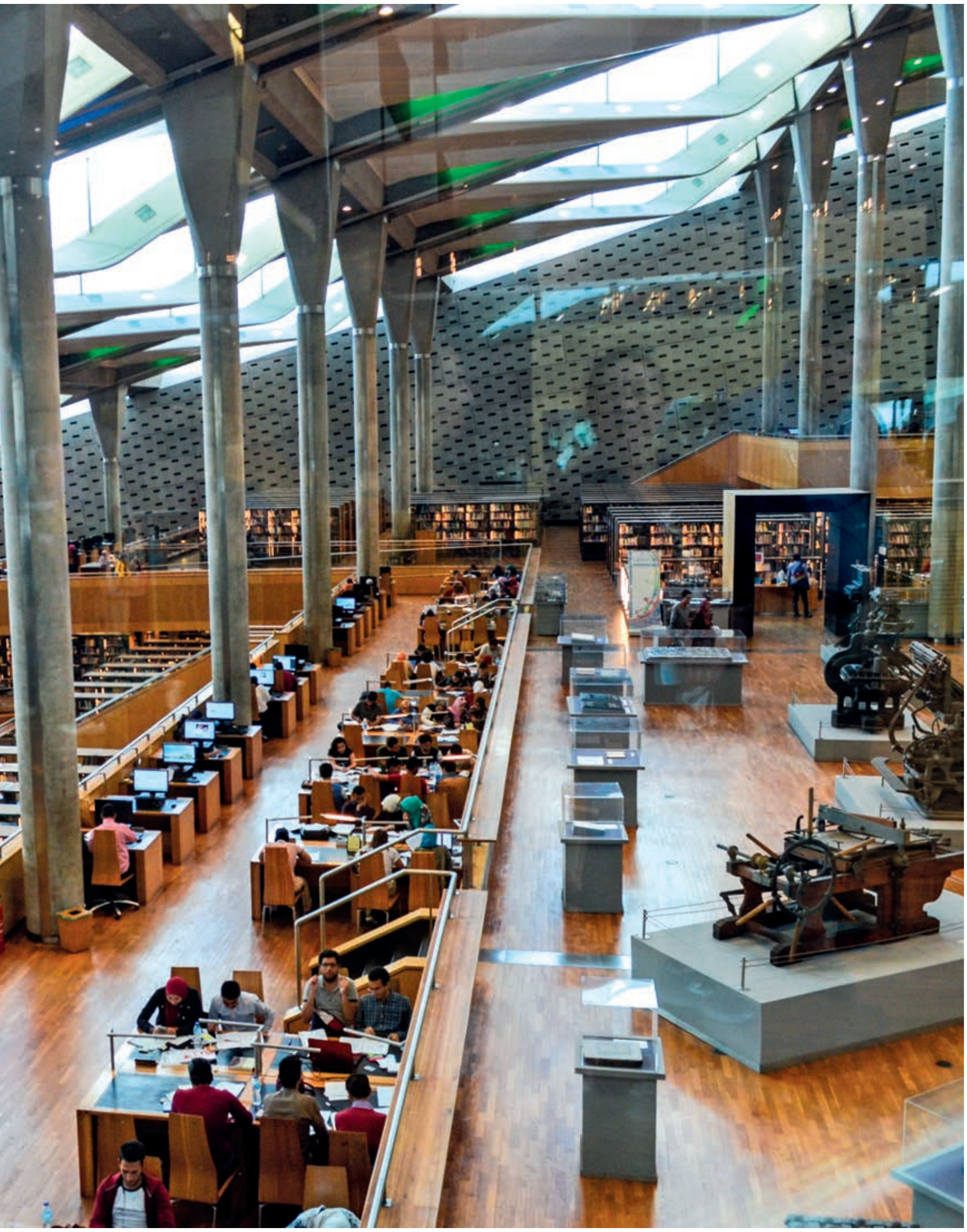

YAŞLANMA VE BAKIM SORUNLARI

Binanın yapısal özellikleri 200 yıllık bir kullanım ömrü için tasarlanmış. Yapıdaki çeliğin herhangi bir korozyonla başa çıkabilmesi için katodik koruma ve izleme sistemi devreye sokulmuş. Yeraltı sularının penetrasyonu kontrol altında tutuluyor, su baskını riskine karşı kütüphane duvarının çevresinde su pompaları bulunuyor.

KULLANICI PROFİLİ

Kütüphanenin çalışma saatleri, salı hariç pazar-perşembe, 11:00-19:00 ve cuma ve cumartesi günleri 15:00-19:00 arasında. Başlangıçta, kütüphaneye giriş

ücretsizdi, ancak ziyaretçi sayısı o kadar arttı ki (günde 18 bin ziyaretçi), kütüphanenin asıl fonksiyonunu kullanmak isteyenler zarar görmeye başladı. Bundan dolayı girişler ücretlendirildi.

Kullanıcıların çoğunun, İskenderiye Üniversitesi ve yerel okulların öğrencilerinden oluştuğu görülüyor. Diğer kullanıcıları rahatsız etmeyecek şekilde 09:30-11:00 arasında okul gezileri düzenleniyor. Kütüphane kullanıcılarının dışında ziyaretçilerin konferans tesislerini ve araştırma merkezlerini kullanmasına imkan tanınıyor. Her ay seminer, konferans, sergi ve konser gibi ortalama 11 faaliyet düzenleniyor.

Yılda 1,5 milyondan fazla ziyaretçi kabul eden komplekste 1100 personel bulunuyor.

İskenderiyeliler Bibliotheca Alexandrina'dan gurur duyuyorlar. Onları çağdaş dünyaya bağlayan modern, güncel bir proje olarak görüyorlar. Komplekste düzenlenen çeşitli konferanslar, bütün şehrin profilini yükselten bölgesel ve uluslararası etki sağlıyor ve ilgi görüyor. Kütüphane, bir bütün olarak ülke için ilerici bir dönüm noktası olarak görülüyor ve Mısır'ı dünyaya açık, modern bir kültürel alışveriş merkezi olarak konumlandırıyor. Z

BİR BAKIŞTA İSKENDERİYE KÜTÜPHANESİ

Bibliotheca Alexandrina bir kütüphaneden çok daha fazlası olmayı hedefleyen bir yapı olarak tasarlandı. Bu yapıyı oluşturan unsurlar şöyle özetlenebilir:

*** Ana kütüphane ve bağlı kütüphaneleri:** 1) Frankofon Kütüphanesi, 2) Depo Kütüphanesi, 3) Haritalar Kütüphanesi
*** Altı özel kütüphane:** 1) Sanat ve Multimedya Kütüphanesi, 2) Görme engelliler için Taha Hüseyin Kütüphanesi, 3) Çocuk Kütüphanesi, 4) Gençler Kütüphanesi, 5) Değişim ve Arşiv Bölümü, 6) Nadir Kitaplar ve Özel Koleksiyonlar Kütüphanesi, 7) İnternet arşivi
*** Dört müze:** 1) Eski Eserler Müzesi, 2) Elyazmaları Müzesi, 3) Sedat Müzesi, 4) Bilim Tarihi Müzesi, 5) Planetaryum Bilim Merkezi (PSC)
*** ALEXploratorium:** Bilimi çocuklara tanıtmak için bir keşif evi
*** Culturama:** 9 büyük ekrana yansıtılan kültürel bir panorama. Patentli 9 projektörlü interaktif sistem olarak ilk örnek. Birçok ödül kazandı. CULTNAT tarafından geliştirilen Culturama, zengin veri katmanlarının sunumuna izin veriyor. Kullanıcılar bir öğeye tıklayarak yepyeni bir başka ayrıntı düzeyine erişebiliyor.
Mısır'ın 5000 yılı aşkın tarihî mirasını, Eski Mısır ve Kıptî / Müslüman mirasını önemli ve temel noktaları örneklendiren bilgilendirici ve çekici bir multimedya sunumu.
*** VISTA (Sürükleyici Sanal Bilim ve Teknoloji Uygulamaları Sistemi):** Araştırmacıların iki boyutlu veri setlerini 3D simülasyonlara dönüştürmesine ve bunların içine girmesine imkan tanıyan etkileşimli bir sanal gerçeklik ortamı. Pratik bir görselleştirme aracı olan VISTA, araştırmacıların yalnızca bir sistemi gözlemlemek veya fiziksel bir model oluşturmak yerine doğal veya insan mühendisliği yapılmış sistemlerin davranışını simüle etmelerine yardımcı oluyor.
*** On iki akademik araştırma merkezi:** 1) İskenderiye ve Akdeniz Araştırma Merkezi (Alex Med), 2) Yazma ve Komut Dosyası Merkezi, 3) Özel Çalışmalar ve Programlar Merkezi (CSSP), 4) Uluslararası Bilgi Bilimi Okulu (ISIS), 5) Elyazmaları Merkezi, 6) Kültürel ve Doğal Miras Belgeleme Merkezi (CULTNAT), 7) İskenderiye Helenistik Araştırmalar Merkezi, 8) Sürdürülebilir Kalkınma Çalışmaları, Gençlik Kapasite Geliştirme ve Afrika İlişkileri Destek Programı, 9) İslam Medeniyeti Araştırmaları Merkezi, 10) Kıptî Araştırmaları Merkezi, 11) Stratejik Araştırmalar Merkezi, 12) Kadın Çalışmaları ve Sosyal Dönüşüm (WSST) Programı
*** Sanat Merkezi: On üç kalıcı sergi:**
İskenderiye İzlenimleri: Awad Koleksiyonu
Shadi Abdel Salam Dünyası
Arapça Hat: Mohamed Ibrahim Koleksiyonu
Baskı Tarihi: Bulaq Press
Arap-Müslüman Ortaçağ Astronomi ve Bilim Aletleri (Yıldız Binicileri)
Çağdaş Sanat Sergileri: Geçici sergiler için dört sanat galerisi
*** Konferans Merkezi**

Ayrıca, Yeni İskenderiye Kütüphanesi kompleksinin ev sahipliği yaptığı kurum sayısı gittikçe artıyor. Bu kurumlar sayesinde kütüphane, birçok uluslararası ve bölgesel ağın merkezi haline geliriyor.

BABİL KİTAPLIĞI

JORGE LUIS BORGES

Érik Desmazières'in Borges'in Babil Kütüphanesi öyküsü için çizdiği ilustrasyonlardan biri.

İşte bu sanat aracılığıyla
23 harfin çeşitlemelerini tasarlayabileceksin...

Melankoli'nin Anatomisi, Bölüm 2, parça II, mem. IV.

EVREN, (kimileri kitaplık diye anıyorlar) birbirinden engin hava sütunlarıyla ayrılmış, çok alçak parmaklıklarla çevrili, sayısı belirsiz, belki de sonsuz, altıgen dehlizlerden oluşmuştur. Altıgenlerin hangisinden bakılsa uçsuz bucaksız üst katlarla alt katlar görülebilir. Dehlizlerin dağılış düzeni de değişmezdir. Her yanda beşer uzun raftan toplam yirmi[1] raf, ikisi[1] dışında duvarların tümünü kaplamaktadır, rafların yüksekliği, tavandan zeminedir, sıradan bir kitaplığınkini pek aşmaz. Açıktaki kenarlardan biri dar bir geçide, ilk geçidin ve ötekilerin tıpkısı bir başka dehlize açılır. Geçidin sol ve sağ yanında iki küçücük hücre vardır. Bunların birinde, ayakta uyuklanabilinir; ikincisinde dışkılama gereksinimi karşılanabilir. İkisinin arasında, döner bir merdiven dipsizliklere inerek tepelere doğru ağar. Geçitte, her görünüşün aslına bağlı bir suretini çıkaran bir de ayna bulunur. İnsanlar, genellikle, bu aynadan Kitaplık'ın sonsuz olmadığı sonucuna varırlar; sonsuz olsaydı, bu gözbağcı suret niyeydi? Ben onun ışıltılı yüzeylerinin sonsuzu simgelediğini ve muştuladığını düşlemeyi yeğlerim... Işık, lamba adı verilen bir tür küremsi meyve aracılığıyla sağlanmaktadır. Her altıgende, bunlardan karşılıklı yerleştirilmiş ikişer tane bulunur. Verdikleri ışık, yetersiz ve kesintisizdir.

Kitaplığın bütün insanları gibi ben de hac görevini yerine getirdim, bir kitabın ardına düştüm, belki de kataloglar kataloğuydu bu; şimdi gözlerim kendi yazdıklarımı bile güç seçiyor ve doğduğum altıgenden birkaç fersah ötede ölmeye hazırlanıyorum.

Öldüğümde, beni parmaklığın üstünden atacak inançlı eller bulunacaktır nasılsa; mezarım, deşilmez hava olacaktır; bedenim, bu sonsuz düşüşün doğurduğu rüzgârda sonu gelmez diplere inecek, çürüyecek ve ayrışacaktır. Zira ben, Kitaplık'ın sonu gelmeyeceğini ileri sürüyorum. İdealistler, altıgen odaların mutlak uzamın, en azından bizim uzam sezgimizin vazgeçilmez bir biçimi olduğunu savlıyorlar. Üçgen ya da beşgen bir oda düşünülmez diye us yürütüyorlar. (Gizemciler, doruk-coşku anında kendilerine, yuvarlak, kocaman bir kitabın durduğu yuvarlak bir odanın göründüğünü belirtiyorlar, bu kitabın cilt sırtı da süreğenmiş ve duvarların kapalı çemberi boyunca akıyormuş; ama tanıklıkları pek güven vermiyor, sözleri karanlık: Bu dönümlü-kitap, Tanrı'dır). Şimdilik bildik bir yargıyı yinelemekle yetineyim: *Kitaplık, kesin merkezi altıgenlerinin herhangi biri olan, çevre kuşağı erişilmez bir küredir.*

Altıgenin duvarlarının her birine beş raf düşmektedir; her rafta genel düzenleri tıpkı otuz iki kitap bulunur; her kitap, dört yüz on sayfadır; her sayfa kırk satırlık, her satır da yaklaşık seksen siyah harfliktir. Ayrıca her kitabın sırtında da harfler vardır; bu harfler, sayfalarda yazılanları belirlemezler, yansıtmazlar: Bir zamanlar bu tutarsızlığın gizemli sayıldığını biliyorum. Şimdi, çözümü özetlemeden önce (ki bu buluşun aydınlığa çıkışı, olanca trajik uzantılarına karşın, belki de tarihin baş olgusudur) birkaç belit anmak istiyorum.

Birinci belit: Kitaplığın varlığı *ab aeterno*'dur. Getirdiği ilk dolaysız öneriyle dünyanın gelecekteki sonsuzluğunu imleyen bu doğrudan hiçbir sağduyu kuşkulanamaz. İnsan, o kusurlu kütüphaneci, rastlantının ya da kötücül bir yaradanın ürünü olabilir; evren, bağışlanmış soylu rafları, giz yüklü ciltleri, yolcuya sunduğu tükenmez merdivenler ve oturgan kütüphaneciye sunduğu helalarla ancak bir tanrının elinden çıkmış olabilir. Tanrısalla insan olanın arasındaki uzaklığı algılayabilmek için benim zavallı elimin bir kitabın kapağına çiziktireceği şu kabasaba ve acemi simgelerle kitabın içindeki örgensel harfleri, o şaşmaz, zarif, simsiyah, simetrilerine ulaşılmaz harfleri karşılaştırmak yetecektir.

İkinci belit: Yazım simgelerinin sayısı yirmi beştir.[2] Bu gözlem aracılığıyla, üç yüz yıl önce, Kitaplık üstüne genel bir kuram geliştirmek, böylelikle o güne kadar hiçbir varsayımın yeterince açıklığa kavuşturamadığı soruna doyurucu bir çözüm getirmek olanağı doğmuştur: kitapların hemen tümünün biçim ve düzen-dışı bir yapıları oluşuna. Bu kitaplardan biri, babamın bin-beş-yüz-doksan-dördüncü devrede bir altıgende bulduğu kitap, ilk satırdan son satıra durmaksızın, sapıkça yinelenen MCV[1] harflerinden oluşuyormuş. Bir başka kitap (buralarda ona sıkça başvuruluyor) bir harf labirenti sanki, yalnız sondan bir önceki sayfada şöyle diyor: *Ey zaman, piramitlerin senin*. Şu kadarını zaten biliyoruz: dolambaçsız her bilgi karşılığında nice boş laf, laf salatası ve tutarsızlık var ortalıkta. (Oldukça yabanıl bir yöre bilirim, oralı kütüphaneciler, kitaplarda anlam bulma gibisinden kör ve anlamsız bir alışkanlığı durmaksızın yadsırlar ve bu çabanın, düşleri sorgulamak ya da el ayasındaki karmaşık çizgilerden anlam çıkarmaktan farksız olduğunu söylerler. Gerçi bu yazıyı bulanların yirmi-beş doğal simgeye öykündüklerini benimserler ama bu uygulamanın raslansal olduğunda, kitapların tek başlarına bir anlama gelmediklerinde de diretirler. Birazdan göreceğimiz gibi bu görüş hepten asılsız değildir.)

Uzun bir süre, gizine erilmez kitapların birtakım eski ya da bilinmeyen

Z Jorge Louis Borges'in *Ölüm ve Pusula* (Çev. Tomris Uyar, İletişim Yayınları, 1994) adlı eserinden alınmış ve kitaptaki imlaya bağlı kalınmıştır.

dillerde yazıldığına inanılmıştır. En eski insanların, ilk kütüphanecilerin, bugün bizim kullandığımızdan odkukça değişik bir deyiş kullandıkları doğrudur aslında; doğrudur, birkaç mil sağa kayın, lehçeler başlar, dört-yüz kat tırmanmayagörün, dil anlaşılmazlaşır. Yineliyorum, bunların hepsi doğru, gelgelelim o değişmez MCV[1]'nin dörtyüzon sayfasının hiçbir dilde karşılığı yok, dil ne kadar lehçeye dayalı, ne kadar ilk elden olursa olsun.

Kimileri, her harfin bir sonrakini etkileyebileceğine, 71. sayfanın üçüncü satırındaki MCV[1] değerinin, başka bir sayfada, başka bir konumdaki aynı dizge değeriyle tıpkı olamayacağına değindiler, ne var ki bu kaypak varsayım pek tutulmadı. O zaman "şifreciler"e başvuruldu; sonunda geçerlilik kazanan da bu varsayım oldu zaten ama artık sözcüğe yüklenen anlam, elbette eskisinden farklı.

Beş yüz yıl önce, üst kat altıgenlerinden birinin başkanı[3] en az ötekiler kadar akıl karıştıran bir kitaba rastlamıştı, yalnız bu kitapta yaklaşık iki sayfa süreyle bağdaşık satırlar yer alıyordu, görünüşe göre okunabilir nitelikteydi bu satırlar. Bulgusunu gezgin bir şifre-çözücüye gösterdi, ondan bu satırların Portekizce olduğunu öğrendi; başkaları, Yidiş çedediler. Yüzyıla kalmadan dil kesinlik kazandı: Klasik Arapça çekimleriyle Guarani'nin bir Litvanya lehçesiymiş söz konusu. İçeriği de çözüldü: sınırsız sayıda yinelenen çeşitlemelerle örneklendirilmiş birtakım bileştirici çözümleme kavramları. Bu örnekler, üstün zekâlı bir kütüphanecinin, Kitaplık'ın temel yasasını keşfetmesine yol açtı. Bu düşünürün gözlemine göre, kitapların tümü, farklılıklarına karşın, eşit ögelerden oluşuyordu: boşluklar, nokta, virgül ve abecenin yirmi-iki harfi. Kütüphaneci, gezginlerin de doğruladığı bir olguya parmak basmıştı: *Engin Kitaplık*'ta birbirinin tıpkısı iki kitap yoktur. Bu karşı-çıkılmaz iki öncülden, Kitaplık'ın bir toplam olduğu, raflarında, yirmi-iki küsur yazım simgesinin (çok engin bir sayı ama sonsuz değil tabii) her türlü bileşim olanağının kayıtlarına raslandığı sonucuna vardı: başka bir deşiyle her dilde her anlatılmak istenenin. Hepsi: geleceğin ince ayrıntılı bir tarihçesi, başmeleklerin özyaşam öyküleri, Kitaplık'ın asla sadık bir katalogu, binlerce ama binlerce düzmece katalog, bu katalogların safsatasını sergileyen belgeler, asıl katalogdaki safsatayı sergileyen belgeler, Basilides'in Bilge incili, o incil'in yorumu, o incilin yorumunun yorumu, kendi ölümünün sahici öyküsü, her kitabın bütün dillerdeki çevirileri, her kitabın bütün kitaplarda uğradığı saptırmalar, Saxon halkının mitolojisi üzerine Bede'nin yazmış olabileceği (ama yazmadığı) risalesi, Tacitus'un kayıp kitapları[1].

Kitaplık'ta gelmiş geçmiş kitapların tümünün bulunduğu açıklandığında, ilk izlenim engin bir mutluluktu. İnsanlar, el değmemiş, gizli bir hazinenin sahibi gibi oldular. Tumturaklı çözümü altıgenlerin birinde nasılsa bulunmayacak ne kişisel bir sorun kalmıştı, ne de bir dünya sorunu. Evren haklı çıkıyordu; evren, birdenbire, umudun sınırsız boyutlarını ele geçirmişti. O dönemde Aklamalar'dan sıkça söz ediliyordu: evrendeki her insanın her dönemdeki edimlerini doğrulayan, geleceğine cömert, doğal gizler biriktiren af ve kehanet kitaplarıydı bunlar. Binlerce inançlı, sevimli yerel altıgenlerini bırakarak merdivenlere atıldılar, kendi Aklama belgelerini bulmak gibi boşuna bir inancın itisiyle. Bu hacılar, daracık geçitlerde tartışıyor, kara sövgüler savuruyor, tanrısal basamaklarda birbirlerinin boğazına sarılıyor, düzmece kitapları hava sütunlarına fırlatıyor ve uzak yöre yerlilerinin eliyle aynı biçimde aşağılara fırlatılarak ölümlerini buluyorlardı. Bir bölüğü çıldırdı... Aklamalar'a bugün de raslanmakta (Geleceğin kişilerine, belki de imgelem ürünü olmayan kişilere ilişkin iki tane Aklama gördüm) ne var ki arayıcılar, kişinin kendi Aklama'sını ya da onun haince bir uyarlamasını bulma olasılığının sıfıra yakın bir sonuç verebileceğini hesaba katmamışlardı.

O dönemde, insanlığın ana gizlerini —Kitaplık'ın ve zamanın kaynağı— aydınlığa kavuşturmanın bir yolu bulunacağı umudu da besleniyordu. Bu ciddi gizlerin yalnızca insanların sözcükleri yardımıyla açıklanabilmesi olmayacak iş değildi; feylesofların dili yeterli değilse, kat kat Kitaplık, aranan bu öncelsiz dili, sözcük dağarcıklarıyla, dilbilgisiyle nasılsa sunacaktı. Ama dört yüzyıl oluyor ki insanlar, bu umutla altıgenlerini tükettiler... Şimdi resmi araştırmacılar var, *engizisyoncular*. Onların işlerinin başında gördüm: yolculuklarından her zaman çok bitkin dönerler; az kalsın ölümlerine yol açan basamaksız bir merdivenden söz ederler; kütüphaneci ile dehlizleri ve basamakları konuşurlar; arasıra en yakındaki cilde el atıp sayfaları şöyle bir karıştırırlar, muzır sözcükler ararlar. Besbelli, hiçbirinin bir şey bulma umudu yok.

Beklenebileceği gibi bu taşkın umudu yoğun bir çöküntü izledi. Altıgenlerden birindeki herhangi bir rafta, çok değerli kitapların durduğu ve bu değerli kitapların kesin erişilmezliği, kolay katlanılmaz bir gerçekti. Zındık bir mezhep, aramalara son verilmesini önerdi; onun yerine, olasılık payı pek yüksek olmasa da, mutlu bir rastlantı sonucu bu dinsel kitaplar oluşturulana kadar herkes harflerde simgeleri rasgele çalkalasın dursundu. Yetkililer, ağır yasalar koymak gerekliliğini duydular. Mezhep ortadan kalktı ama ben çocukluğumda ne ihtiyarlar gördüm, helalara uzun uzun kapanır, yasaklanmış zar çanaklarına koydukları madeni kürelerle sözümona tanrısal düzensizliğe öykünürlerdi.

Buna karşılık kimileri, tam tersine, yararsız yapıtların ortadan kaldırılmasını baş koşul sayıyordu. Altıgenleri bastılar, zaman zaman sahici arama izinleri gösterdiler, bir cildi can sıkıntısıyla karıştırırken rafları boydan boya mahkûm ettiler; milyonlarca kitabın yok olmasını onların bu bağnaz arındırma taşkınlığına borçluyuz. Adları kargışlandı bu adamların, gelgelelim çılgınlığın talanına uğramış "hazineler"e yananlar, iki önemli olguyu gözden kaçırıyorlar. Birincisi: Kitaplık öylesine kocamandır ki, insan kökenindeki herhangi bir eksilme, orda solda sıfır kalmaktadır. Öbürü: her nüsha tek ve benzersiz, yeri doldurulmazdır. Yine de (Kitaplık, bir toplam olduğundan) her zaman yüzlerce kusurlu suret bulunabilmektedir: yalnızca bir

harfi ya da virgülü değişmiş yapıtlar. Genel inanışın aksine, Arıtmacılar'ın giriştiği yağmanın sonuçları, bana kalırsa bu bağnazların saçtığı ürkü yüzünden oldukça abartılmıştır. Onlar, Kızıl Altıgen'deki yüce kitaplara erişme nöbetine tutulmuşlardı: düzenleri ortalamaya uymayan, tasvirlerle süslü, tılsımlı kitaplara.

O dönemden kalma bir başka kör-inanç da bugüne kadar geldi: İnsan-ı Mukaddes inancı. Herhangi bir altıgendeki bir rafta (diye us yürütüyordu kimileri) *ötekilerin tümünün* anahtarı ve yetkin bir özeti denebilecek bir kitap olmalı mutlaka: bir kütüphaneci onu gözden geçirmiş de güya tanrı katına yükselmiş. O bölgenin dilinde bu memurun kurduğu çok eskilerden kalma mezhebin izlerine bugün de raslanıyor. Birçoğu O'nun ardından yollara düştü. Bir yüzyıl süreyle boşu boşuna kıyı-bucak dolaşıp her yerin altını üstüne getirdiler. O'nu barındıran saygın, gizli altıgenin yeri nasıl saptanabilirdi? Biri, geriye doğru işleyen bir yöntem önerdi: A kitabın yerini saptamak için önce A'nın durumunu saptayan B kitaba başvurun; B'nin yerini saptamak için önce bir C kitaba başvurun ve böylece sonsuza kadar... İşte yıllarımı bu tür serüvenlerle harcadım, boşa geçirdim. Hiç kuşkusuz evrenin raflarından birinde bir toplam kitap var.[4] Bilinmeyen tanrılara yakarıyorum, n'olur biri —tek kişi, isterse binlerce yıl önce— onu incelemiş, okumuş olsun. Onur, bilgelik ve kıvanç bana bağışlanmayacaksa, başkalarına bağışlansın varsın. Cennet olsun, ben cehennemde kalayım. Sövgüler yağsın, hiçliğe itileyim, yeter ki bir an, bir varlıkta Senin o dev Kitaplık'ın aklansın. Kâfirler, Kitaplık'taki saçmanın kurallaştığını, sağduyulu bölümlerin (en yalın, saf tutarlılıklarını bile) handiyse tansık soyundan bir kural-dışı sayıldığını ileri sürüyorlar. Konuşma sırasında (biliyorum) sapıtmış bir ilahı andıran raslansal ciltleri her an başka ciltlere dönüşme, her şeyi olumlama, olumsuzlama, birbirine karıştırma tehlikesiyle yüzyüze olan hummalı "Kitaplık"tan söz ediyorlar. Bu sözler, yalnızca düzensizliği açığa vurmakla kalmıyor, düpedüz örnekliyor, yazarın tiksinç beğenisini ve onulmaz bilisizliğini de elegüne kanıtlıyor. Aslında Kitaplık'tan söz-yapılarının tümü, yirmi-beş yazım simgesinin elverdiği çeşitlemelerin tümü vardır da katışıksız saçmaya tek örnek bulamazsınız. Benim yönetimimdeki bir yığın altıgendeki en yetkin yapıtın *Sorguçlu Gümbürtü*, bir başkasının *Gaz Basıncı*, bir başykasının *Axaxaxas mlö*[1] adını taşımasına boşuna dikkat çekmeyelim.İlk bakışta bağlantısız görünen bu tümceler, hiç kuşkusuz şifresel ya da allegorik bir tutumla temize çıkarılabilirler; böyle bir aklama sözseldir ve *ex hypothesi* Kitaplık'ta yerini zaten önceden almıştır; kutsal Kitaplık'ın bugüne kadar öngörmediği, ondaki gizli dillerin herhangi birinde ille de korkunç bir anlam taşımayan, örneğin

dhcmrlchtdj

gibi birkaç harflik bir diziyi biraraya getirmeye elim varmaz. Hiç kimse, sevecenlik ve korkuyla dolup taşmayan, ayrıca sözkonusu dillerin hiçbirinde tanrının güçlü adı anlamına gelmeyen tek hece söyleyemez. Konuşmak, bir şey söylemek değildir. Bu lafazan ve yararsız risaleyi, sayısız altıgenden birinin beş rafından birinin otuz cildinden birinde bulabilirsiniz zaten —karşı savıyla birlikte.[5]

Yöntemli yazma uğraşı çok şükür insanların bugünkü durumundan uzaklaştırıyor beni. Her şeyin önceden yazılmış olduğu inancı, onları ya olumsuzluyor, ya da karaltılara çeviriyor. Ne mahalleler bilirim, delikanlılar kitapların ayaklarına kapanır, sayfalarını barbarca öperler de tek harf sökemezler. Salgınlar, kuram çekişmeleri, kaçınılmaz olarak soygunculuğa dönüşen hac yolculukları, nüfusumuzun onda birini silip süpürdü. Sanırım cana kıymalara da değinmiştim, her yıl nasıl arttıklarına. Belki de ihtiyarlık ve ürkekliğim yanıltıyor beni, yine de insan soyunun —o tek ve benzersiz soyun— kısa sürede dünya yüzünden silineceğine inanıyorum, ama Kitaplık sürecektir; aydınlık, ıssız, sonsuz, kıpırtısız, değerli ciltlerle donanımlı, yararsız, bozulmaz, gizli.

Demin "sonsuz" sözcüğünü yazdım. Bu sıfatı söz sanatı yapma uğruna çarpıtmadım; dünyanın sonsuz olduğunu düşünmek us-dışı değildir, diyorum. Onun sınırlı olduğunu ileri sürenler, geçitlerin, merdivenlerin ve altıgenlerin kuytu köşelerde son bulmasının pekala düşünülebileceğini söylüyorlar —ki saçma. Onun sınırsızlığını düşlemek, olası kitap sayısının sınırsızlığı konusunda yanılgıya düşmektir. Eski soruna şöyle bir çözüm öneriyorum: *Kitaplık sınırsız ve sarmaldır.* Bir sonsuzluk yolcusu ondan geçerek hangi yöne giderse gitsin, yüzyıllar sonra aynı ciltlerin aynı bozuk-düzende yinelendiğini görecektir (ve böyle bir yineleniş, yeni bir düzene değişecektir. Biricik Düzen'e). Yalnızlığım, bu soylu umutla avunuyor.

Mar del Plata, 1941[1] Z

NOTLAR

1 Çevirideki yanlış düzeltilmiş veya eksik giderilmiştir.

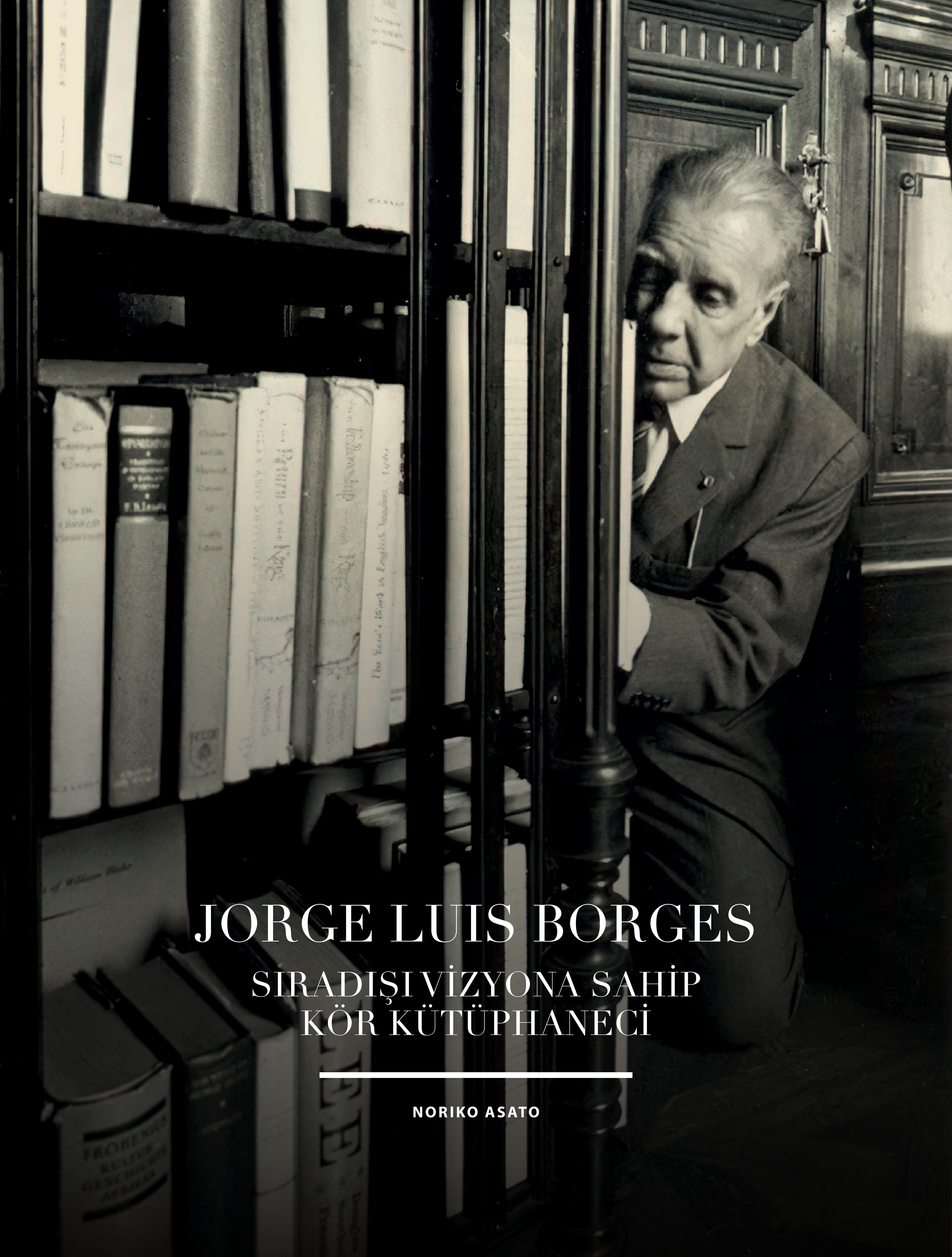
2 Özgün elyazmasında sayı basamakları ve büyük harfler yok. Yazım, virgül ve noktayla sınırlandırılmış. Bu iki işaret, boşluklar ve abecenin yirmi iki harfi, adı bilinmeyen yazarın yeterli saydığı yirmi beş simgeyi oluşturuyor. (Yayımcının notu).

3 Önceleri üç altıgene tek kişi bakıyordu. Cana kıymalar ve akciğer sayrılıkları bu oranı altüst etti. Anlatılmaz kertede hüzün verici bir anı: zaman zaman, geceler boyu geçitlerde, cilalı merdivenlerde yolalmışımdır da tek kütüphaneciye rastlamamışımdır.

4 Yineliyorum: onun varlığı için tek kitabın bulunma olasılığı yeterlidir. Yalnızca olanaksız, hesap dışı bırakılmıştır. Sözgelimi: hiçbir kitap merdiven olamaz ama hiç kuşkusuz bu olasılığı tartışan, değilleyen ve sergileyen kitapların yanısıra yapıları merdiveninkine uyan kitaplar da vardır.

5 (n sayıda olası dil, aynı sözcük dağarcığını kullanmaktadır; kiminde *kitaplık* simgesi, doğru tanımıyla yer almıştır *altıgen dehlizlerden oluşan, her zaman her yerde süregen bir düzenleme*, gelgelelim *kitaplık, ekmek* de olabilir, *piramit* de, başka bir şey de ve onu tanımlayan şu yedi sözcük, başka bir değer üstlenirler. Beni okuyanlar, sizler, dilimi anladığınıza emin misiniz?)

Letizia Alvarez de Toledo, engin Kitaplık'ın yararsız olduğunu gözlemlemiş: açık söylemek gerekirse, *tek cilt*, genel düzene uyan, dokuz ya da on kadrata dizilmiş, sonsuz sayıda, sonsuz incelikte yaprağı olan tek cilt yeterliymiş. (On yedinci yüzyılın başlarında Cavalieri, som gövdelerin tümünün sonsuz sayıda düzlemlerin eklentisiyle oluştuklarını söylemişti.) Gerçi bu ipeksi *vademecum*'u taşımak kolay olmazdı; görünen her sayfa benzerlerine açılırdı; düşünülemeyen orta sayfanın da arkası olmazdı.

JORGE LUIS BORGES

SIRADIŞI VİZYONA SAHİP KÖR KÜTÜPHANECİ

NORIKO ASATO

Sara Facio'nun objektifinden Jorge Luis Borges, 1973.

İNGİLİZCEDEN ÇEVİREN: MURAT D. ÇEKİN, SUDE AYBÜKE ANBARLI

DÜNYADA geniş bir hayran kitlesi olan Arjantinli yazar Jorge Luis Borges aynı zamanda bir kütüphaneci ve güçlü bir entelektüel özgürlük savunucusuydu.

Borges 1899'da Arjantin'de doğdu. Çocukluğunda İspanyolca ve İngilizce olarak daha çok evde eğitim gördü. 15 yaşından 22 yaşına kadar bulunduğu Avrupa'da formal eğitim ve özel çalışmaları sayesinde birkaç Avrupa diline hâkim oldu ve İspanyol avangart akım mensubu arkadaşlarından aldığı ilhamla ilk denemelerini yazdı. 1986'da öldüğünde Borges, öncelikle edebî gelenek ve türlerin kaleydoskopundan yararlanan benzersiz kısa hikayeleri ve yazar kimliği - kültürel kimlik gibi konularda nükteli felsefî keşifleriyle geç modern edebiyata önemli katkılarda bulunmuş ve yaygın bir ün kazanmış durumdaydı. Borges'in önce bir belediye kütüphanesi çalışanı, ardından uzun yıllar boyunca Arjantin Millî Kütüphanesinin müdürü olması dünyanın dört bir yanındaki okurları tarafından iyi bilinir, fakat asıl işi olan kütüphaneciliği Arjantin dışında az dikkate alınmıştır. Borges faşizm, ırkçılık ve Peronizme açıktan cesurca karşı koyması dolayısıyla da Arjantin'de önemli bir figürdü.

..

BORGES VE ARJANTİN'DE KÜTÜPHANELER

Borges 38 yaşına kadar aralıklarla çeşitli yazarlık ve editörlük işleri yaptı. Ancak 1937'de babasının sağlığını kaybetmesiyle düzenli maaş kazanabileceği bir iş aradı. Bağlantılarını kullanarak Buenos Aires Belediye Kütüphanesinin Miguel Cané şubesinde "ilk düzenli - tam zamanlı iş"ine girdi. Önce Birinci Asistan olarak çalıştı, sonra terfi ile Üçüncü Yetkili oldu ve öncelikle koleksiyonu kataloglamakla görevlendirildi. 1970'te yayınladığı "Bir Otobiyografi Denemesi"nde kütüphanede geçirdiği dönemi "dokuz yıllık kesintisiz sıkıntı" diye tarif eder. İş arkadaşlarını kaba ve duyarsız buluyordu. İşi ise "vasıfsız", belki de gereksizdi. Borges, "Koleksiyonlar o kadar azdı ki, bir sisteme başvurmadan da kitapları bulabiliyorduk. Güçbela bir sistem kurmuştuk fakat kullanmaya ihtiyaç duymuyorduk" diyordu. Borges yaptığı işin değer görmediğini, kataloglandırmayı hızlı ve ara vermeden yapması yüzünden, işsiz kalmaktan endişe eden iş arkadaşları tarafından uyarıldığını dile getirmişti. Mesainin ilk saatinde işini tamamlıyor, kalan beş saatte giriş katında kendi başına okuyup yazıyordu. Borges bugün ününü borçlu olduğu, kendisini Arjantin edebiyatının başta gelen isimlerinden biri kılacak kısa hikayelerinden çoğunu işte bu dokuz yıllık "kesintisiz sıkıntı" döneminde yazmıştı. Yayınladığı eserler, Juan Domingo Perón'un başını çektiği yükselen milliyetçilik hareketine sert bir şekilde muhalefet ediyordu. 1946'da Peronistler ülkenin kontrolunu ele geçirince Borges tarım müfettişliğine "terfi ettirildi". Bu görevi kabul etmedi ve 1955'teki askeri darbeyle Perón hükümeti devrilene kadar İngiliz ve Amerikan edebiyatı eğitmenliği yaptı.

Rejim değişikliği ile birlikte Arjantin Millî Kütüphanesi müdürü olarak atandı ve 1973'e kadar görevini sürdürdü. Borges bu atanma sürecinden bahsederken, çeşitli entelektüel ve akademik kuruluşlardaki arkadaşlarının, kendisini müdürlüğe getirmesi için hükümete başvurma fikrini "icat ettiklerini" belirtmişti. Hayatı boyunca bu göreve gelişiyle ilgili mütevazı bir duruş sergiledi. Mesela, 1977'de "Körlük" üzerine verdiği halka açık konferansta şöyle demişti: "Hayatımda birçok kez hakkım olmadan onurlandırıldım ama aralarında öyle bir tanesi var ki beni diğer hepsinden daha çok mutlu etmiştir: Millî Kütüphane müdürlüğü. Aramburu hükümeti tarafından, edebî kimliğimden ziyade politik kimliğim dolayısıyla atandım." Bu şerefe eriştiği yıl, doktoru, katarakt ve başarısız göz ameliyatları sebebiyle bir daha kendi başına okuyup yazamayacak kadar körleşeceğini bildirmişti. Borges yazılarında ve şiirlerinde bunu bir ironi olarak niteledi. En dokunaklısı "Armağanlar Şiiri"dir:

Hiç kimse sızlanıp sitem etmesin
Tanrının hükmüne ve hikmetine
O ki görkemli bir ironi ile
Bana kitapları geceyle verdi.

Borges'in müdürlüğe atanmasını hikaye etme şekli, bunun için aktif olarak çalıştığını iddia edenler tarafından kibar bir dille eleştirilmiştir. Daha güçlü bir eleştiri ise Arjantinli akademisyen Josefa Sabor'dan gelmiştir. Borges'in müdürlük konusundaki niyetinin farkında ve buna karşı olan bir grup entelektüelin devleti fiilen yöneten General Eduardo Lonardi'ye başvurarak Borges ve nüfuzlu arkadaşlarının talebini geri çevirmesini istediklerini söyleyen Sabor'a göre, General Lonardi de Borges'in Arjantin'in en önemli kütüphanesini yönetmek için gerekli niteliklere sahip olmadığı iddiasına katılıyordu. Lonardi, Borges'e başka önemli görevler teklif etmiş, bunların reddedilmesi üzerine sonunda, meslekten bir kütüphaneciyi müdür yardımcısı atamak şartıyla Borges'in müdürlüğünü onaylamıştı. Sabor, entelektüel katkılarını inkar etmemekle birlikte Borges'in 18 yıllık müdürlüğünün, Millî Kütüphane ve genel olarak Arjantin kütüphaneciliği için talihsiz sonuçlar verdiğini öne sürerek şöyle söylüyor: "Kurumun, ülkenin ihtiyaç duyduğu kütüphaneciliğin büyük dönüşümü için öncü ve itici güç olabilecek değişimine ket vurdu."

Borges'in atanması ile Arjantin şair-kütüphaneci bir Millî Kütüphane

Z Noriko Asato'nun "Jorge Luis Borges: The Blind Librarian with Extraordinary Vision" (Assignment 4, Biographical Study LIS 610, 05.10.2008) başlıklı makalesinin özet çevirisidir.

Ⓚ Arjantin Millî Kütüphanesi (Biblioteca Nacional) eski binası, Buenos Aires, 1917.

müdürüne sahip oldu. Borges'in müdürlüğü "sembolik, fahri" bir unvan olarak görüldü. Görevinin önemli bölümünü müdür yardımcısı José Edmundo Clemente yerine getirdi. Borges yurtdışına konferanslara gitmediği zamanlar rutin olarak işine gelir, fakat ofisini daha çok şiir yazmak ve çeviriler yapmak için kullanır, bunları yazıya dökmek için kütüphane personelinden faydalanırdı. Biyografi yazarı Edwin Williamson 1969'da Borges'in Buenos Aires rutinini şöyle tasvir ediyor: "Sabahları kütüphanedeki bir sekretere İspanyolca yeni şiirlerini yazdırırdı. .. Öğleden sonraları saat dörtte editörü ve çevirmeni Norman Thomas di Giovanni onu evinden alıp yeniden kütüphaneye getirir, Amerika'da yayınlanabilmesi için eserlerinin İngilizce çevirileri üzerinde çalışırlardı." 1976'da verdiği bir röportajda Borges, kütüphanedeki makamını edebî işleri için kullandığını ama kütüphane işleriyle de ilgilendiğini vurguluyordu: "1955'ten itibaren yaptığım bütün edebî üretimimi, sekreterlerim ve diktafonumun yardımıyla Millî Kütüphanede gerçekleştirdim. Ama oraya yalnızca yazmak için geldiğimi düşünmeyin. Her zaman problemlerle ilgilenirdim, özellikle de çalışanların yetersiz maaşlarıyla."

Öte yandan, Borges ve müdür yardımcısı Clemente 1955'te yönetimi üstlendiklerinde kurum çok kötü bir durumdaydı. Kütüphane binası Millî Piyango için 19. yüzyılın sonlarında inşa edilmişti ve ciddi tadilata ihtiyacı vardı. Koleksiyonun büyüklüğü yanında yetersiz kaldığı kütüphaneciler ve sürekli kullanıcılar tarafından uzun zamandır dile getiriliyordu. Yıllardır personel eksikliği çekiliyor, kataloglanmadığı için yerlerde yığılan ve giderek büyüyen kitap dağları hareketi engelliyordu. Kütüphane yöneticilerinin profesyonel niteliklerinden bağımsız olarak, hükümetlerin kütüphanenin gelişmesini engelleyen kemikleşmiş ihmalleriyle başa çıkmak bir meseleydi. Kütüphanenin modernleşmesi önündeki ekonomik, politik ve bürokratik engellerin çoğu, Borges'in 1973'teki, Clemente'nin 1979'daki istifalarından sonra da, 20. yüzyılın son on yılına kadar var olmaya devam etti.

Borges ve Clemente yönetiminde elde edilen önemli başarılar arasında, 1956 yılında Millî Kütüphaneciler Okulunun (Escuela Nacional de Bibliotecarios) kurulması başta gelmektedir. Clemente burada otuz yıldan fazla müdürlük yapmıştır. 1961 yılında hükümet, Clemente'nin başını çektiği ısrarlı kampanya sonucu Millî Kütüphane için yeni bir bina yapımını desteklemeyi kabul etti. Ancak, Clemente'nin müdürlüğü devraldığı 1976 yılına gelindiğinde bina inşaatı hâlâ ilk aşamasındaydı. Nihayet Clemente projenin bu derece yavaş ilerlemesi karşısında son bir protesto olarak 1979'da istifasını verdi. Borges'in kütüphane müdürü olarak kayda değer bir başarısı da, kütüphane ile halk arasındaki ilişkiyi güçlendirecek çalışmalar yapmasıydı. Kütüphanenin ziyaret saatlerini yeniden düzenlemek, *La Biblioteca* adlı kütüphane dergisini birkaç yıllığına (1957-1960) canlandırmak, çoğu, devlet radyosundan yayınlanan, entelektüel özgürlük temalı bir dizi seminer vermek bu çalışmalar arasındaydı. Ayrıca, Borges'in bir yazar ve Peronist - faşist ideolojilere karşı kültürel değerlerin

1992'de açılan binasında Arjantin Millî Kütüphanesi.

savunucusu olarak ünü dolayısıyla Millî Kütüphane onun müdürlüğü döneminde önceki dönemlere göre basın tarafından daha dikkatle takip edilmişti.

BORGES VE ENTELEKTÜEL ÖZGÜRLÜK

1955'te birçok Arjantinlinin görüşüne göre Millî Kütüphane için en değerli kişi Borges'ti, çünkü 1931-1955 arasında kütüphanenin müdürü olan hukukçu akademisyen Gustavo Martínez Zuviría'nın politik antiteziydi. Zuviría da bir yazardı ve faşizm sempatizanıydı. 1930'ların ortalarında yazdığı, Yahudilerin kitlesel ihtidası veya ortadan kaldırılmasını işleyen bir dizi antisemitik romanıyla biliniyordu. Borges halk nezdinde, Zuviría ve onun Yahudileri aşağılayıcı kitaplarını okul müfredatına alan Peronist rejime tam karşı kutuptaydı. 1930'larda Arjantin'de politik kadrolar Avrupa'daki faşist hareketlere destek verirken, Borges ve arkadaşları konferanslar, seminerler ve bu eğilime karşı koymak için *Comité contra el Racismo y el Antisemitismo en la Argentina* gibi komiteler organize ettiler.

..

Borges'in 1955'ten önceki politik faaliyetlerini değerlendirince, Millî Kütüphane müdürü olarak atanmasının (Borges'inkiler de dahil) çoğu yazıda bahsedildiğinden çok daha fazla politik anlam taşıdığı, ayrıca Arjantin kütüphanelerine yaptığı hizmetin esasen sembolik olmakla birlikte önemsiz olmadığı sonucuna varılabilir. Borges'in göreve gelmesinden önce Arjantin'de entelektüel özgürlüğe yönelen tehditler ve 1960'lar ve 70'lerde yaşanan istikrarsızlık ve yükselen şiddet ortamı dikkate alındığında, Kütüphanenin ve halkın, bağımsız düşünme, konuşma ve yazmayı güçlü biçimde temsil eden sembolik bir liderin varlığından faydalandığı söylenebilir. .. Z

RASTLANTI OLARAK KÜTÜPHANE

ALBERTO MANGUEL

Alberto Manguel, Fransa Vienne'deki evinde, 2013.

© FOTOĞRAF: LÉA CRESPI, LIBÉRATION

KÜTÜPHANE sadece düzen ve karmaşa yeri değildir; aynı zamanda rastlantılar dünyasıdır. Onlara bir raf ve bir numara verildikten sonra bile kitaplar kendi hareketlerini sürdürürler. Kendi başlarına bırakılınca umulmadık şekilde bir araya gelirler; kendilerine göre gizli benzerlik kurallarına, kayıtlara geçmemiş soyağaçlarına, ortak ilgi alanlarına ve temalara bağlıdırlar. Hep ertelediğimiz bir gün ayıklanmayı ve kataloglanmayı bekleyen gözden uzak köşelere bıraktığımız ya da yatağımızın başucuna, kutulara veya raflara istiflediğimiz kitaplardaki öyküler çoğu zaman okurların gözünden kaçan Henry James'in[1] deyişiyle "genel niyet" etrafında toplanırlar: "incilerin dizildiği sicim, gömülü define, halıdaki desen".[2]

Umberto Eco'ya göre bir kütüphane gelişigüzel, bit pazarı özelliğine sahip olmalıdır. Pazar sabahı yaşadığım yere yakın komşu köylerden birinde *kullanılmış eşya pazarı* kurulur. Ne Paris'teki yerleşik bit pazarları kadar iddialıdır ne de Fransa genelinde düzenli olarak kurulan antika panayırlarına benzer. Kullanılmış eşya pazarında 19. yüzyılın esaslı kır evi mobilyalarından tutun da antik brokar ve dantellere, uçları çatlamış porselen ve kristallerden paslı vidalara, bahçe aletlerine, hüzün veren eski yağlı boya tablolarla kim oldukları bilinmeyen aile fotoğraflarından tek gözü çıkmış plastik oyuncak bebeklere, yamru olmuş oyuncak arabalara kadar her türlü ıvır zıvır bulunur. Bu ticari kamplar Stevenson'ın bir çocuğun gözünden hayal ettiği eski çağlardan kalma harabelere benzer:

> Büyüdüğüm gün geleceğim
> Bir deve kervanıyla
> Tozlu bir yemek odasında
> Ateş yakacağım karanlıkta;
> Duvarlardaki resimlere bakacağım,
> Kahramanlara, savaşlara, şölenlere;
> Bir köşede de oyuncaklar olacak
> Eski Mısırlı çocuklara ait oyuncaklar.[3]

*Kullanılmış eşya pazarı*nda ilgimi çekenler sandıklarca kartpostal, yayın, takvim ve özellikle kitaplardır. Bazen kitaplar dikkat çeken bir afişin altında sergilenir: bölge tarihi ya da Yeni Çağ'ın iksirleri, hayvancılık ya da aşk hikâyeleri. Ama genellikle gelişigüzel istiflenirler, Homeros'un 18. yüzyıldaki deri kaplı tek ciltlik çevirileriyle Simenon'un[4] savaş zamanından kalma yırtık pırtık kitapları, imzalı romanların kaliteli baskılarıyla ('çifti 8 euro' olanların kutusunda "Kadınları 'tamir' etmeye kalkışan ve mucizevi olarak başarılı olan Gloriane'e" diye imzalanmış, Colette'in 1947 baskısı *Chéri*[5] romanını buldum) Amerikan edebiyatının unutulup gitmiş sayısız çoksatarları bir aradadır.

Kitapları bir araya getiren nedenler bir koleksiyoncunun geçici hevesleri, bir topluluğun simgesel işaretleri, geçen savaşlar ve zaman, savsaklama, özen gösterme, sağ kalmanın düşünülememesi, paçavra alım-satımında gelişigüzel yapılan ayıklamadır ve bu topluluk bir kütüphanede tanınan bir şekle girmeden önce yüzyıllar geçer. Dewey'in de anladığı gibi her kütüphanede bir düzen olması gerekir, ancak her düzen iradeli değildir ya da mantık çerçevesinde kurulmamıştır. Oluşumunu beğeni gösterisine, rastgele yapılan bağışlara ve karşılaşmalara borçlu olan kütüphaneler vardır. Moritanya'nın ortasındaki Adrar çölünde yer alan Chinguetti ve Ouadane vaha yerleşimleri bugün hâlâ varlıklarını baharat, tuz, kitap taşıyan hacı kervanlarının geçici heveslerine borçlu olan kaç asırlık kütüphanelere ev sahipliği yapar. 15. yüzyıldan 18. yüzyıla dek bu şehirler Mekke'ye gidiş yolunda zorunlu duraklama noktalarıydı. Yıllar boyunca ticaret ya da güvenlik sebebiyle oraya bırakılan kitaplar —Granada ile Bağdat'ın, Kahire ile Meknes'in, Cordoba ile Byzantion'un ünlü Kuran okullarında yazılmış eserler içeren hazineler— şimdi birkaç seçkin ailenin evinde saklanıyor. Örneğin, 18. yüzyılın altın çağında iki camii ve yirmi beş binlik nüfusuyla övünen Chinguetti'de bugün kalan üç bin kişi arasından beş altı ailenin evinde meraklı okurlar için astronomiden, sosyolojiye, Kuran yorumlamalarından, tıbba ve şiire kadar çeşitli konularda on bini aşkın kitap bulunuyor.[6] Bunların çoğu gezgin bilginlerden ödünç alınmış ve bu okuryazar şehirlerdeki kütüphaneciler tarafından kopya edilmiş; bazen de tersi yaşanmış, buraya gelen öğrenciler kütüphanenin raflarını dolduran kitaplardan birinin kopyasını çıkarmaya aylarını harcamışlar.

15. yüzyılın başlarında karnı zil çalan, paçavralar içinde şehir kapılarında görülmüş bir dilencinin öyküsü anlatılır Ouadane'da. Onu camiye almışlar, karnını doyurup giydirmişlerdi, ama adını da doğduğu şehri de öğrenmeyi başaran olmamıştı. Adamın bir tek Ouadane'daki kitaplar arasında saatler geçirmeye, çıt çıkarmadan okumaya önem verdiği anlaşılıyordu. Bu tuhaf davranışını sürdüğü birkaç ayın sonunda imamın sabrı taşmış, dilenciye, "Bilgisini kendine saklayan kimse Cennet'in kapılarından içeriye alınmayacaktır diye yazar," demişti. "Her okur bir kitabın ömründe bir bölümden başka bir şey değil, eğer bilgisini başkalarına aktarmazsa, bunun o kitabı diri diri gömülmeye mahkûm etmekten farkı yok. Sana iyi hizmet eden kitapların kaderi bu olsun ister misin?" Bunu duyan adam ağzını açtığı gibi gözünün önünde duran kutsal metni uzun uzadıya ve fevkalâde yorumladı. İmam ziyaretçisinin dünyanın sağırlığı karşısında umudunu yitirmiş ve öğrenimin gerçekten üstün tutulduğu bir yere

Alberto Manguel'in *Geceleyin Kütüphane* (Çev. Dilek Şendil, Yapı Kredi Yayınları, 2. baskı, 2013) adlı eserinden alınmış ve kitaptaki imlaya bağlı kalınmıştır.

gelene kadar dilini tutmaya ant içmiş ünlü bir bilge olduğunu anlamıştı.[7]

Bir kütüphanenin başlangıç noktası bazen önceden kestirilmez. MS 336 yılında adını bilmediğimiz Budist bir keşiş Gobi Çölü'yle Taklamakan'ın çorak toprakları arasında, iki yüzyıl önce Yunan coğrafyacı Pausanias tarafından ipekböceği sözcüğünden türetilen Serler ülkesi diye adlandırılmış Büyük İpek Yolu boyunca hac yolculuğuna çıkmıştı.[8] Burada, kumla taşların arasında binlerce nokta ışıktan oluşmuş (inanmayanlar bunu bölgedeki dağlara saçılmış pirit kırıntıları üzerinde güneşin oynadığı oyun diye açıklamaya çalışırlar) bir takımyıldızı içinden Tanrısının hayali çıkmıştı karşısına. Bu görüntüyü ölümsüzleştirmek için keşiş kayaları oyarak bir mağara açmış, duvarları sıvazladıktan sonra üzerlerine Buddha'nın yaşamından sahneler çizmişti.

Ondan sonraki bin yılı aşkın bir sürede yumuşak taştan beş yüze yakın mağara oyup zarif duvar süslemeleriyle ve incelikli kil heykellerle bezenerek Batı Çin'in ünlü Mogao Mağaraları ortaya çıkarıldı. Dindar sanatçıların peş peşe kuşakların yontup resimlediği bu imgeler Tibet ve Çin'in özünde soyut Budist ikonografisinin serüven düşkünü tanrıları, hırslı kralları, aydınlanmış keşişleri ve meraklı kahramanları konu alan şahane hikâyeler önüne sermektedir. Zamanla bu kutsal yere çeşitli isimler verildi, bunlardan bazıları Mogaoku ya da Benzersiz Yükseklikte Mağaralar ve Qianfodong ya da Bin Buda Yöresi'dir.[9] Derken, 11. yüzyıl dolaylarında, olasılıkla burasını yabancı orduların açmaz elyazması ve resim koleksiyonu kaldırarak Mogao mağaralarından birine saklandı, böylece orası yedi yüzyıl süresinde rahatsız edilmeyecek dünyanın "en büyük ve en eski belge arşivine ve zamanının biricik Budist kütüphanesine"[10] dönüştürmüş oluyordu.

Öte yandan Mogao'daki kovanı andıran mağaralar bölgedeki yegâne değerli depolama yeri değildi. Tapınağın çok yakınında MÖ 4. yüzyılda kurulmuş Büyük İpek Yolu üzerindeki en önemli ana duraklardan biri olan, doğuda Sarı Nehir üzerindeki Luoyang'dan, batıda Semerkant ile Bağdat'a uzanan antik Dunhuang şehri yer alıyordu. Kuruluşundan bir, iki yüzyıl sonra Çin İmparatorluğu'nun sınırındaki stratejik konumu nedeniyle Dunhuang pek çok ulusun göz koyduğu bir garnizona dönüşmüştü: Tibetliler, Türki Uygurlar, Hotanlılar, Tangutlar ve nihayet 13. yüzyıl başlarında Cengiz Han'ın hükümdarlığında bu epey kozmopolit bölgeyi fetheden Moğollar. İki büyük çöl arasındaki bu sınırda Persia'nın lüks alışkanlıklarıyla Helenistik Asya'nın biçimci tarzları, Hindistan'ın çok bölümlü kültürleriyle Çin el sanatının gelenekleri, Tibet uygarlığının soyut kavramları ve Avrupa'nın tasvir sanatının simgeleri tek bir çatı (ya da Dunguang'ın birkaç çatısı) altında bir araya gelerek birleşmiş kültürlerin olağanüstü karışımıydı. Dunhuang'da 5. yüzyıldan kalma dans figürleriyle süslü dikey bir frizdeki hareketlerin taklit edildiği sanılmaktadır; 3. yüzyıldan gelme Prens Siddhartha'nın öğretmeni Visvamitra'dan altmış dört farklı alfabeyi öğrenmeyi nasıl başardığını anlatan öykünün sahnelendiği taşa işlenmiş yüksek kabartma küçük çocuğu kucağında yazı gereçleriyle bağdaş kurmuş halde tasvir ederken, hem oturmuş biçimi hem de tepesine konmuş ışık halkası bugün Strasburg'daki Musée de l'Oeuvre Notre Dame'da sergilenen 10. yüzyıldan kalma Almanca dua kitabının kapağına fildişinden oyulmuş Çocuk İsa'nın başının üstündekiyle aynıdır; daire olmuş birbirini kovalayan üç tavşanın tasvir edildiği 6. yüzyıla ait Dunhuang'daki bir tavan süslemesi İngiltere'deki Chester Katedrali'nin 13. yüzyıldaki yer karolarını çağrıştırır; Hotan'ın doğusundan kilometrelerce uzakta, 1274'te Marco Polo'nun ziyaret ettiği vahada bulunmuş goblenlerde Roma gladyatörleri tasvir edilmiştir; Çin'deki Lop Nor Çölü yakınlarındaki 8. yüzyıl Tibet kalesinde bulunan bir Budist tapınağındaki duvar süslemeleri ortaçağ Avrupa'sının sunaklarındaki yüzlerce kanatlı melek tasvirinin izlerini taşır.[11]

Çin kadar uçsuz bucaksız bir imparatorlukta böylesi kültürel iç içe geçmişlik uzun zamandır, iyi ya da kötü, yayılmacı politikaların sonucu olarak bilinmektedir, ayrıca Çinliler açısından fatihin önceliklerinden biri yenilgiye uğrattığı kültürün kazanımlarını susturmak değil kabul etmek ve onlarla zenginleşmek olduğu ortaya çıktı. Eski çağlardan Çince bir tarihsel kayıt MÖ 206'da Ch'in krallığını fethettikten sonra Çu'dan Hsiang Yu ile Han'dan Liu Pang adlı Çinli liderlerin egemenlik kavgasına tutuştuklarını anlatır. Hsiang Yu ile askerleri Liu Pang tarafından kuşatıldıkları gece düşman kampında anayurtları Çu'nun şarkılarının söylendiğini duydular "ve nihayet Çu ülkesinin artık tümüyle Han'dan Liu Pang'ın eline geçtiğini anladılar".[12]

İster o uzak diyarlardan geçiyor, ister bir süreliğine oraya yerleşmiş olsunlar, beğenileri ve gelenekleriyle etkileşim içinde olan ve birbirlerine dönüşen tüm bu insanlar yaşamın düzenli akışı içerisinde —geçici ya da deneyüstü, gerçek ya da hayal ürünü— yaptıkları alışverişleri ve yaşadıkları deneyimleri kayda geçiriyorlardı. Böylelikle Dunhuang bir yandan değerli elyazmalarının alım satımının yapıldığı yer olurken, diğer yandan da iki bin yılı aşkın bir süre orayı ziyarete gelen keşişlerin, hacıların, askerlerin ve tacirlerin kaleminden çıkma akla gelebilecek her türlü çiziktirme ve karalamanın çöplüğüne dönüşmüştü: idari evrakla özel belgeler, kişisel ve kamusal yazışmalar, kutsal yazılar ve seküler kayıtlar, gelişigüzel tutulmuş defterler ve resmi tomarlar. İpek Yolu'nun bu kesiminden geçiş azaldıktan ve Dunhuang gözden düştükten sonra bile döküntüler, buradaki insanların günlük yaşamlarının izleri birikmeye devam ediyordu. Gerek Mogao'daki yığınla elyazması gerekse Dunhuang'ın terk edilen konutlarında bırakılan kırpıntılar yüzlerce yıl çöl kumlarının altında unutulup gitmişti.

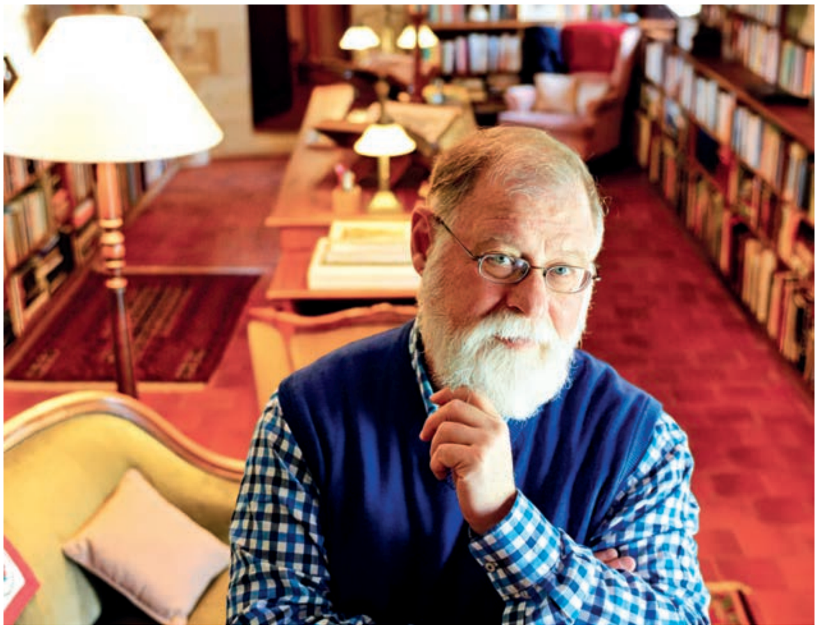
1900'de Marcu Aurelius (sonradan Mark Aurel olarak kısaltıldı) Stein diye umulmadık bir ismi olan Macaristan'da doğmuş Britanyalı bir bilim insanı Hindistan Bürosu'nda göreve geldiği zaman görünüşte efsanevi olan bölge hakkında kulağına gelen öykülere merak sarmıştı. Unutulmuş tapınağın peşinde kaya ve kumları aşarak binlerce kilometrelik hiç de konuksever olmayan yolları tepti. Serüvenli yolculuğunu anlattığı yayınlanmış yazılarından birinde Stein, o yöreye Pausanias'ın terminolojisinden esinlenerek Serindia[13] adını verdi.[14] Se-

rindia'ya doğru dört keşif gezisine çıkan Stein, Britanyalı yetkililerden çok az ve gecikmiş destek görmesine rağmen elyazmaları ve objelerle dolu muazzam bir gizli hazine buldu.

Oysa Çin hükümeti Stein'ın keşiflerini British Museum'un salonlarını doldurmak için fark gözetmeksizin yapılan yağmaya uydurulmuş kılıflar gibi görünüyordu. Ne var ki Stein yalnızca değerli elyazmalarıyla sanat eserlerini değil, çöl yerleşimlerinin sakinleri tarafından çöp diye bırakılmış, "izleyen çağlarda hazine avcılarının ilgisini çekmemiş ama bizim için fevkalade değer taşıyan"[15] ıvır zıvırı da toplamıştı: kırık bir fare kapanı ya da paramparça olmuş bir içecek kupası kırıntısı, tahılı koruma yöntemlerinin sıralandığı bir liste, bir şölende sarhoş olan birinin alçakgönüllü özrü, Budist bir şiirin ilk taslağı ve kaçırılan bir çocuğun sağ salim kurtarılmasını dileyen bir dua.

Bütün ganimet keşif gezilerinde günışığına çıkarılmamıştı. Stein'in İngiltere'ye getirdiği daha binlerce değerli elyazmasını ona Wang Yuanlu adına, yerel yargıçların çıkarını güvence altına almak için pek çok önemli parçayı çoktan elden çıkarmış olan Daoist bir keşiş satmıştı. Stein'in eline geçenlerin eşi benzeri yoktu: Çinlilerin boyalı tomarlarından sağlam kalmış, illerinde orijinal ipek bağları bile duran ilk örnekleri; var olan ilk kozmolojik harita (Çinliler açısından bu aynı zamanda siyasal idarenin şemasıydı, çünkü imparatorun Kutsal Komutan olduğuna inanılırdı); ve dünyada bilinen ilk basılı kitap olan ünlü Elmas Sutra. Bugün British Museum'da muhafaza edilen bu eserler gelmiş geçmiş en nadide, en önemli koleksiyonudur.

Peki, bu koleksiyon neyi temsil eder? Geleceğin okurları için bir mağarada özenle saklanmış felsefeyle astronomi, teolojiyle politika hakkındaki bu eserlerle bir tavernanın ya da tuğlalarla kapatılmış bir helanın kalıntıları arasında bulunan bölük pörçük mektuplar, listeler ve notların ortak yönleri nedir? Moritanya kütüphanelerinin tersine Chinguetti ve Ouadane vaha yerleşimlerinde, kendilerine verilen görevi atalarına hizmet diye gören bekçilerin koruduğu Serindia hazineleri ya da onların arasından ayıklanmış parçalar yıllar sonra uzaklardan gelen bir yabancı dışında uzmanların eline geçmemişti. Rastlantı sonucu bir araya gelen ama artık gömüldükleri yerden kurtulan bu parçalar arasında belli bir tutarlılık olduğu görülür. British Museum'un koridorlarıyla British Library'nin raflarını dolduran o eserler açgözlü bir kâşifin ele geçirdiği tek ganimet, öksüz yazıların sokağa terk edilmiş koleksiyonu, yitik bir uygarlığın kekelemeyen kaydı, bugünkü imparatorluklarımızı uyarıcı nitelikte bir masal olarak görünebilir gözümüze. Ya da Stein'ın girişimini kurtarma harekâtı diye görebiliriz. Her biri kendi zamanında diğerleriyle ilişkisiz bir değere ve işleve sahipti. Bir araya getirilmeleriyle birlikte karşımıza ortak tanık olarak çıkmışlardır, sağ kalanların, yitip gitmiş bir tarihin oyuncuların kütüphanesi olarak. ◼

Manguel'in kütüphanesi Lizbon'da

Alberto Manguel'in bir türlü sabitlenemeyen kütüphanesi sonunda Lizbon'da yerini bulmuş görünüyor. 18'inci yüzyıldan kalma bir sarayda faaliyet göstermeye başlayan Okuma Tarihi Araştırmaları Merkezi'nin başına getirilmesiyle Manguel 40 bin kitaptan oluşan kütüphanesini merkeze bağışladı. Bu vesileyle yapılan ve Lizbon belediye başkanının da bulunduğu törende Manguel şöyle dedi: "Düğünlerde gelinin babasına 'bir kız çocuğu kaybetmiyorsunuz, bir erkek çocuk kazanıyorsunuz' demek âdettir. Bugün ben de kendim için benzerini söylüyorum: Kütüphaneni kaybetmiyorsun, büyülü bir şehir kazanıyorsun."

NOTLAR

1 Henry James (1843-1916). Amerika doğumlu Britanyalı yazar. Edebiyat eleştirmeni, romancı ve öykücü. Kitaplarından bazıları Türkçe'ye de çevrilmiştir. (ç.n.)

2 Henry James, "The Figure in the Carpet," *Embarassments*, William Heinemann, 1896.

3 Robert Louis Stevenson, "Travel", *A Child's Garden of Verses*, The Bodley Head, 1896.

4 Georges-Joseph Christian Simenon (1903-1989). Belçikalı yazar. Kitaplarından bazıları Türkçe'ye de çevrilmiştir (ç.n.)

5 Sidonie-Gabrielle Colette (1873-1954). Türkçesi *Cicim*, çev. A. Erhat, Varlık Yayınları, 1955; *Sevgilim*, çev. G. Suveren, Altın Kitaplar, 1965. (ç.n.)

6 Thédore Monod, *Méharées*, Actes Sud, 1989.

7 Anne-Marie Tolba, *Villes de sable: Les cités bibliothèques du désert mauritanien*, Hazan, 1999.

8 Pausanias, *Guide to Greece*, çev. Peter Levi, Harmondsworth, Middlesex: Penguin, 1971; Cilt II, VI:6.

9 Jaques Giès ve Monique Cohen, "Giriş" bölümü, *Sérinde, Terre de Bouddha*, Paris Réunion des Musées Nationaux, 1995.

10 Susan Whitfield ve Ursula Sims-Williams (haz.), *The Silk Road: Trade, Travel, War and Faith*, British Librariy, 2004.

11 Giès ile Cohen'in *Sérinde, Terre de Bouddha* kitabıyla Whitfield ve Sims-Williams *The Silk Road* adlı çalışmasında resimlenen parçalar.

12 Liu Jung-en, haz. *Six Yuan Plays*'in giriş yazısı, Harmondsworth, Middlesex: Penguin, 1972.

13 Çin anlamına gelen Seres (Serler ülkesi) ile Hindistan'ın İngilizce karşılığı India sözcüklerinin karışımından türetilmiştir (ç.n.)

14 Mark Aurel Stein, *Serindia*, Cilt I, Oxford University Press, 1921.

15 Alıntı: Whitfield ve Sims-Williams, *The Silk Road*.

İDEAL KÜTÜPHANE

ALBERTO MANGUEL

İDEAL kütüphanenin kapısının üstünde Rabelais'nin düsturunun değiştirilmiş hali yazılıdır: "lysce Que voudra" "Ne istersen oku." İdeal kütüphane hem sanaldır hem maddi. Her teknolojiye, her muhafazaya, metnin her tezahürüne izin verir. İdeal kütüphaneye kolayca erişilir. Okur ile kitaplar arasında yüksek merdivenler, kaygan gezinti yerleri, kafa karıştırıcı kapı çokluğu, caydırıcı bekçiler olmamalı. İdeal kütüphanenin, Paris'teki Ulusal Kütüphane'de yası tutulan Salle Labrouste'taki gibi, kolluklara ve eğimli bir sırta sahip, rahat ama destek verici koltukları olmalı. İdeal kütüphanenin, tercihen pürüzsüz deri üstlü büyük, rahat masaları, elektronik donanım için prizleri (tamamen sessiz çalışmaları şartıyla) ve insana Colegio Nacional de Buenos Aires'in yeşil-cam okuma lambalarını hatırlatan yumuşak, tek kişilik ışıkları olmalı. Richard de Fournival 1250'de ideal kütüphaneyi bir *hortus conclusus*, yani duvarlı bahçeyle mukayese etmişti. İdeal kütüphanenin tuğla ya da ahşaptan ılık duvarları ve aynı zamanda huzur verici manzaralara açılan serin camları vardır. İdeal kütüphane asla tamamen conclusus bir hortus değildir. İdeal kütüphanede daha ziyade kitap vardır ama sadece onlar yoktur. Aynı zamanda haritaları, resimleri, nesneleri, müziği, sesleri, filmleri ve fotoğrafları da toplar. İdeal kütüphane, kelimenin en geniş anlamıyla bir okuma yeridir. İdeal kütüphane her okurun oradaki kitap raflarına erişe bilmesine izin verir.

Okura, şans eseri karşılaşma özgürlüğü tanınmalıdır. İdeal kütüphanede her bir raf, okurun kolunun uzanacağı seviyededir, uzanımından daha yüksek ya da alçak değildir, ideal kütüphane, akrobat gerektirmez. İdeal kütüphane hiçbir zaman fazla sıcak ya da fazla soğuk değildir. İdeal kütüphane, etiketlemeden düzenler. İdeal kütüphanenin hiçbir bölümü nihai değildir. İdeal kütüphanenin haritası, kataloğudur. İdeal kütüphanede yiyecek, içecek ve fotokopi makinelerine kolayca ve bolca erişim vardır. İdeal kütüphane hem gözden uzaktır hem halka açıktır, hem mahremdir hem toplumsal ilişkiye açıktır, meditasyon ve diyalog için yapılmıştır, cimridir ve cömerttir, hikmet sahibidir ama sorgular, bolluğun umutsuzluğu ve henüz okunmamış olanın umuduyla doludur. İdeal kütüphane mümkün olan her kitabın vaadini içinde taşır. İdeal kütüphanedeki her kitabın bir başkasında yankısı vardır.
İdeal kütüphane bitmek bilmeyen, hep yenilenen bir antolojidir. İdeal kütüphanenin kapanma saati yoktur. İdeal kütüphane kitaplarına not almaya izin verir. İdeal kütüphane hem popüler hem gizlidir. Bütün bilinen klasikler ile sadece birkaç okurca bilinen klasikleri içerir. İdeal kütüphanede Dante'nin *Commedia'*sı Phil Cousineau'nın *Deadlines'*ının, Montaigne'in *Denemeler'*i Eduardo Lourenço'nun *Montaigne'*inin, Flaubert'in *Madame Bovary'*si Edgardo Cozarinsky'nin *The Bride of Odessa'*sının, Dostoyevski'nin *Karamazov Kardeşler'*i Lâzlo Flöldenyi'nin *Dostoyevsky Reads Hegel in Siberia and Bursts into Tears'*inin (Dostoyevski Sibirya'da Hegel Okuyor ve Gözyaşlarına Boğuluyor) yanı başında durur. İdeal kütüphanede okurun görevi, kurulu düzeni altüst etmektir. İdeal kütüphanede kitapların sayısı değişir. İskenderiye Kütüphanesinde yedi yüz bin parşömen tomarı olduğu söylenir; Jorge Luis Borges'in kitap raflarında yalnızca beş bin cilt bulunuyordu; çocuklar için Birkenau temerküz kampının ise, her gece farklı bir yere saklanması gereken sekiz kıymetli kitaplık gizli bir kütüphanesi vardı. Duvarlar, raflar ve kitapların dışına bile inşa edildiği zaman, ideal kütüphane zihindedir. İdeal kütüphane, hatırlanan kütüphanedir. İdeal kütüphane, fark edilebilir bir başlangıcı ve tahmin edilebilir bir sonu olmayan devamlı bir metni akla getirir. İdeal kütüphanede yasak kitap da yoktur, tavsiye edilen kitap da. İdeal kütüphane Aziz Hieronymus ve Noam Chomsky'ye aşinadır. İdeal kütüphanede hiçbir okur istenmediği duygusuna kapılmaz.

İdeal kütüphanede her sayfa ilktir. Sonuncu olan yoktur. Paul Valery'nin beyindeki kutuları gibi, ideal kütüphanenin de üzerinde şunlar yazan bölümleri vardır: Daha elverişli bir durumda çalışmak. Asla akla getirilmemek. Daha fazla araştırmak yararsız. İçeriği incelenmedi. Anlamsız iş. Ancak ikinci bir hayatta incelenebilecek bilinen hazine. Acil. Tehlikeli. Hassas. İmkânsız. Terk edilmiş. Temkinli. Bırak bunu başkaları yapsın! Güçlü noktam. Zor vb. İdeal kütüphane Babil'in lanetini etkisizleştirir. İdeal kütüphane, bir toplumun temsil ettiği her şeyi simgeler. Bir toplum kim olduğunu bilmek için kütüphanelerine güvenir, çünkü kütüphaneler toplumun hafızasıdır. İdeal kütüphane daha fazla fiziksel yer talep etmeden sonsuz şekilde büyüyebilir ve daha fazla fiziksel zaman talep etmeksizin her şey hakkında bilgi sunabilir. İdeal kütüphane, güzel bir imkânsızlık olarak, zamanın ve uzamın dışında vardır. Kemik saklanan kadim yerlerde "Sen neysen, biz de vaktiyle oyduk; biz neysek, sen de o olacaksın" yazılıdır. Aynı şey ideaI kütüphanenin kitapları ve onların okurları için söylenebilir, ideal kütüphane ölü kemiklerin konduğu bir yer değildir, ilk kütüphanelerden bazılarına, dünyadan ayrılmış ruhlara ölüler krallığında rehberlik etsin diye kitaplar veren Mısırlı rahipler gözkulak olurdu. İdeal kütüphane de bu ruhrehberliği işlevini sürdürür. İdeal kütüphane koleksiyonunu hem yeniler, hem muhafaza eder. İdeal kütüphane akışkandır. Kendi başlarına ideal kütüphane olan bazı kitaplar vardır. Örnekler: Melville'in *Moby-Dick'*i, Dante'nin *Commedia'*sı, Chateaubriand'ın *Mémoires d'outre-tombe'*u. İdeal kütüphanede pusula gerekli olmaz. Fiziksel görünüşü, aynı zamanda entelektüel yapısıdır. İdeal kütüphanenin mimarı öncelikle ideal bir okurdur. Her zorbanın imkânsız görevi, ideal kütüphaneyi yok etmektir. Her okurun imkânsız görevi, ideal kütüphaneyi yeniden inşa etmektir. İdeal kütüphane (her kütüphane gibi) sadece sizin için yazılmış hiç değilse bir satır içerir.

Alberto Manguel'in *Okumanın Tarihi* (Çev. Füsun Elioğlu, Yapı Kredi Yayınları, 2019) adlı eserinden alınmış ve kitaptaki imlaya bağlı kalınmıştır.

KİTAP YERLEŞTİRME SANATI VE YOLLARI

GEORGES PEREC

DÜŞÜNMEK, yazmak ve özellikle yayımlamak konusunda direnen bir insanlıkla işi olan bizler için kitaplarımızın çoğalması sorunu, gerçek olan tek sorun haline gelebilir: Çünkü elinde on ya da yirmi, hatta diyelim yüz kitap bulundurmanın zor olmayacağı açıktır; ama üç yüz altmış bir ya da bin ya da üç bin kitabımız olmaya başladığında ve özellikle bu sayı neredeyse her geçen gün arttığında, önce bütün bu kitapları bir yere yerleştirme, sonra da şu ya da bu nedenle onları okumak hatta yeniden okumak istediğimizde, yerlerini hemen bulabilme sorunu ortaya çıkar. Böylece kitaplıklar sorunu, iki sorun birden doğurur: Önce mekan sonra düzen sorunu.

1. MEKAN ÜZERİNE

Kitaplar dağınık değil bir arada dururlar. Nasıl ki, bütün reçel kavanozlarını reçel dolabına koyuyorsak, kitapları da aynı yere ya da bir arada birkaç yere koyarız. Onları muhafaza etmek isteğiyle sandıkları doldurabilir, kömürlüğe, tavan arasına ya da gömme dolap diplerine de kaldırabiliriz ama genellikle kitapların görünürde olmaları tercih edilir.

Günlük yaşamda kitaplar, duvarlar ya da bölmeler boyunca ne çok derin ne çok geniş, birbirine paralel, düz taşıyıcılar üzerine yan yana dizilir çoğunlukla. Kitaplar —genel olarak— üstünde eserin adı bulunan kısmı görülebilecek biçimde, diklemesine yerleştirilir (bazen kitapçı vitrinlerinde olduğu gibi kitapların kapağı gösterilir ama asıl alışılmamış ve yasak olan, neredeyse her zaman nahoş kabul edilen, yalnızca yan kenarını gördüğümüz kitaptır).

Kitaplık çağdaş evde bir köşedir: "Kitaplık köşesi". Bu çoğunlukla;

açılır kapanır bar,
açılır kapanır yazı masası,
iki kapılı yemek takımı dolabı,
müzik seti mobilyası,
televizyon mobilyası,
slayt makinesi mobilyası,
büfe,

vs'den oluşan salon takımının bir parçasıdır ve kataloglarda birkaç içi boş ciltle süslenmiş olarak yer alır.

Yine de günlük yaşamda her nereye olsa koyabiliriz kitapları.

Evin kitap koyabileceğimiz bölümleri
antre,
salon,
oda ya da odalar,
helalar.

Mutfağa tipik tek bir tür eser, "yemek kitapları" diye adlandırdıklarımız konulur.

Birçok kimse için en gözde okuma yeri olmasına karşın banyolarda pek kitaba rastlanmaz. Oybirliğiyle içerdeki nemin, basılı metinlerin baş düşmanı olduğu kabul edilmiştir. Yine de banyoda bir ecza dolabı ve bu ecza dolabında "Doktor gelene kadar ne yapılmalı?" adlı küçük bir kitap bulunabilir.

Z Georges Perec'in *Gütenberg Gökadasına Gezi* (Haz. Enis Batur, Yapı Kredi Yayınları, 2001) adlı eserden kısaltılarak alınmış ve kitaptaki imlaya bağlı kalınmıştır.

Bir odada kitap koyabileceğimiz yerler

şöminenin ya da radyatörlerin üstü (bir süre sonra ısının zararlı olduğu görülecektir),

iki pencere arası,

battal bir kapının girintisi,

işlevsiz duruma getirilen bir kitaplık merdiveninin basamakları, (çok şıktır, bkz. Renan), bir pencere altı,

diklemesine yerleştirilmiş ve odayı ikiye bölen bir mobilya (çok şıktır, hele birkaç yeşil bitkiyle daha da iyi etki yapar).

Kitap olmayan ve sık sık kitaplıklarda rastladığımız eşya

Sarı pirinç çerçevelerde fotoğraflar, küçük gravürler, mürekkepli kalemle yapılmış resimler, ayaklı cam bardaklarda kuru çiçekler, kimyasal kibritli ya da kibritsiz ateş alıcılar (tehlikelidir), kurşun askerler, Ernest Renan'ın College de France'taki çalışma odasında çekilmiş bir fotoğrafı, kartpostallar, taşbebek gözleri, kutular, Lufthansa Havayolları'nın küçük paketlerdeki tuz, biber ve hardalları, mektup terazileri, kancalar, bilyeler, pipo temizleyicileri, eski arabaların küçük modelleri, renkli taş ve çakıllar, adaklar, zemberekler.

2. DÜZEN ÜZERİNE

Toplanılmayan bir kitaplık dağılır: Bu, bana antropinin ne olduğunu anlatmaya çalıştıklarında verdikleri örnektir ve ben de birçok kez deneyerek doğruladım bunu.

Bir kitaplığın dağınıklığı kendi içinde bir önem taşımaz:

"Çoraplarımı hangi çekmeceye koydum?" türden bir şeydir bu: Her zaman şu ya da bu kitabı nereye koyduğumuzu anımsayabileceğimizi sanırız; anımsamasak bile, bütün rafları gözden geçirmek zor olmayacaktır hiçbir zaman.

Aşağılık bir kişisel bürokrasi eğilimi, düzensizliğin bu sevimli savusuna karşı çıkar: Her yer için bir eşya ve her yerin kendi eşyası ve bunun tersi; biri düzensizlik yaratan iyi niyetten ve boş vermişlikten yana olan, diğeri *tabula rasa*'nın erdemlerini, büyük düzenlemenin etkili soğukluğunu yücelten bu iki eğilim arasında kalınca, sonunda hep kitaplarımızı düzene sokmayı deneriz: Dayanılması güç ve yıldırıcı bir iştir bu ama görmeye görmeye unuttuğumuz bir kitabı yeniden bulmak gibi sürprizler karşımıza çıkarabilir. Sonuçta o gün yapılamayacak olan işi ertesi güne bırakır, yatağa yüzüstü yatarak bulduğumuz kitabı bir çırpıda yeniden okuruz.

Kitapları yerleştirme yolları

alfabetik sıralama,
kıtalara ya da ülkelere göre sıralama,
renge göre sıralama,
alınış tarihine göre sıralama,
yayınlanış tarihine göre sıralama,
boyutlarına göre sıralama,
türlere göre sıralama,
büyük edebi dönemlere göre sıralama,
dillere göre sıralama,
okuma önceliklerine göre sıralama,
ciltlere göre sıralama,
dizilere göre sıralama.

Hiçbir sıralama tek başına yeterli değildir. Günlük yaşamada her kitaplık bu sıralama türlerinin birleşmesiyle düzenlenir: Dengeleri, değişikliğe dayanma güçleri, eskimişlikleri, ayakta kalmakta diretmeleri, her kitaplığa kendi özgün kişiliğini verir.

Önce, değişmez düzenleme ile geçici düzenlemeyi ayırmak gerekir; değişmez olan genel olarak bir daha bozmayacağımız düzenlemedir. Geçici düzenleme, kitap yerini buluncaya ya da yeniden buluncaya dek, birkaç gün için yapılır: Bu yeni alınmış ve henüz okunmamış ya da yeni okunmuş ama nereye koyacağımızı iyi bilmediğimiz ve ilk "büyük düzenlemede" yerleştireceğimize kendi kendimize söz verdiğimiz bir eser ya da okumaya ara verdiğimiz ve yeniden elimize alıp bitirmeden yerleştirmek istemediğimiz ya da belli dönemde her an yararlandığımız, bir bilgi ya da kaynak aramak için çıkardığımız ama daha yerine koymadığımız ya da yerine koyamadığımız çünkü bize ait olmayan ve birçok kez geri vermeye söz verdiğimiz, vs.. bir kitap olabilir.

Bana gelince, kitaplarımın dörtte üçü hiçbir zaman gerçekten düzenlenmemiştir. Kesin olarak geçici biçimde yerleştirilmiş olanlar, aynı OuLİPO'da olduğu gibi, geçici olarak kesin yerlerini bulmuşlardır. Bu arada ben onları bir odadan diğerine, bir raftan bir başkasına, bir kitap yığınından öbürüne taşırım, bir kitabı üç saat boyunca arayıp, bulamadığım ama bazen işimi pekâlâ görebilecek altı ya da yedi başka kitap keşfedip sevindiğim olur.

Kolaylıkla yerleştirilebilen kitaplar

Kırmızı ciltli büyük Jules Verne'ler (gerçek Hetzel ya da Hachette baskısı fark etmez), çok büyük kitaplar, en küçükler, Baedeker'ler, ender kitaplar ya da ciltlenmiş olanlar, La Pleiade ciltleri, Presence du Futur'ler, Minuit yayınlarından çıkan romanlar, koleksiyonlar (Change, Textes, Les Lettres Nouvelles, Le Chemin, vs), elimizde en az üç sayısı bulunan dergiler gibi tek tip kitaplar, vs.

Yerleştirilmeleri çok güç olmayan kitaplar

Yönetmenler üzerine denemeler olsun, yıldızlar üzerine albümler ya da senaryolar olsun, sinemayla ilgili kitaplar; Güney Amerika romanları, etnoloji, psikanaliz, yemek kitapları (yukarıya bkz), telefon rehberleri (telefonun yanında), Alman romantikleri, *Que saisje?* koleksiyonundan kitaplar (sorun bu kitapların bir arada mı yoksa konu aldıkları bilim dalına göre mi sınıflanacağındandır) vs.

Yerleştirilmeleri neredeyse olanaksız kitaplar

Geri kalanlar, örneğin elimizde yalnızca bir tek sayısı bulunan dergiler ya da 31. Dragon Süvarisi Başkomutanı, Genel Kurmay'dan bröveli M. Begouen tarafından Almanca'dan çevrilen, Clausewits'in *Rusya'da 1812 Kampanyası*, Paris, R. Chapelot et Cie Askeri Kitapçısı, 1900 ya da derneğin yıllık kongresinin 666 iş toplantısının programını veren *Publications of the Modern Language Association of America*'nın (PMLA) 91. cildinin 6. fasikülü (Kasım 1976).

Kendilerine bütün kitapların anahtarını verecek kitabı arayan Borges'in Babil kütüphanecileri gibi, yetkinlik yanılsamasıyla anlaşılmaz olanın baş döndürücülüğü arasında gidip geliyoruz. Yetkinlik adına bizi hemencecik bilgiye ulaştırabilecek tek bir düzenin varlığına inanmak istiyoruz; anlaşılamaz olan adına, düzenin ve düzensizliğin rastlantıyı işaret eden iki aynı sözcük olduğunu düşünmek istiyoruz.

Belki de her ikisi de kitapların ve sistemlerin çöküşlerini gizlemeye yarayan tuzaklar, aldatmacalardır.

Yine de düzen ve düzensizliğin arasında, kitaplıklarımızın arada bir bize ne yapmamız gerektiğini anımsatan akıl defteri, kedilere dinlenme yeri ve gereksiz eşyayı tıktığımız bir yüklük görevi görmeleri hiç de fena sayılmaz. Z

Toronto Üniversitesi Kütüphanesi.

Yale Üniversitesi Sterling Memorial Kütüphanesi.

FOTOĞRAFLAR: WIKIPEDIA

UMBERTO ECO'NUN GÖZÜNDEN KÜTÜPHANELER

BETÜL PARLAK

BAŞKA birçok kimliği ve özelliğinin yanı sıra kitaplara, kütüphanelere, anlatı dünyasının merkezine kütüphaneleri koyan yazarlara tutkusuyla da tanınan Umberto Eco, 10 Mart 1981'de Milano Belediye Kütüphanesinin 25. yılı vesilesiyle yaptığı bir konuşmada[1] kütüphanelere dair görüşlerini paylaşır. Konuşmasına Jorge Luis Borges'in *Babil Kütüphanesi*'nden[2] uzun bir alıntıyla başlar. Bu alıntı hiç de tesadüfi değildir. Yazarın 1980'de yani bu yazıda ağırlıklı olarak söz edeceğim konuşmasından bir yıl önce yayınlanan ilk romanında da kütüphane başrolde yer almış ve neredeyse anlatı kahramanlarından birine dönüşmüştür. *Gülün Adı*'ndaki kütüphane ortaçağ manastırlarında keşişlerinin elyazmalarını kopyaladıkları, saatlerce vakit geçirdikleri, metinleri okumaktan çok içerdikleri kutsal bilgileri saklayıp muhafaza ettikleri bir mekandır. Bu mekanın kurgulanışı, anlatıdaki yeri ve kahramanlar okura hemen Jorge Luis Borges'i ve onun evren metaforu olarak bir kütüphane tasarladığı *Babil Kütüphanesi* öyküsünü anımsatmıştır. Altıgen petek biçimli galerilerden oluşan düşeyde ucu bucağı görünmeyen, adeta kendini kopyalayıp çoğaltan ama çoğaldıkça farklı kombinasyonlarla yeni ihtimaller yaratabilecek bu mekan başka pek çok edebiyatçıyı olduğu gibi Umberto Eco'yu da etkilemiştir:

"[...] *Gülün Adı*'nı yazarken, kütüphaneyi oluşturma aşamasında Borges'i düşündüğüm apaçık ortadadır. *Einaudi Ansiklopedisi*'nde yer alan 'Düzgü'[3] başlıklı maddeyi okursanız orada paragraflardan birinde Babil Kütüphanesi'ne dair deneysel bir çalışma yaptığımı görürsünüz. O madde 1976'da *Gülün Adı*'na başlamadan iki yıl önce yazılmıştı, yani uzun zamandır Borges'in kütüphanesine takıntılı olduğumu gösteren bir şeydi. Sonra romanı yazmaya başladığımda doğal olarak kütüphane fikri aklıma geldi ve onunla birlikte kör kütüphaneci, ona da Jorge de Burgos[4] adını vermeye karar verdim. Aslında ona bu adı vermeye karar verirken Burgos'da o çağda neler olup bittiğini kontrol etmiş miydim yoksa o çağda Burgos'da pergamino de pano yani

parşömen yerine kâğıt üretildiğini zaten bildiğimden mi bu adı vermiştim, gerçekten hatırlamıyorum. Bazen işler çok hızlı bir biçimde orada burada bir şeyler okurken oluverir ve neyin önce neyin sonra olduğunu hatırlayamazsınız. Herkes, benim hikâyemde neden Jorge'nin 'kötü' karaktere dönüştüğünü sorduktan sonra, tek yanıtım, karakterime o adı verdiğim anda ileride ne yapacağını bilmiyor olduğumdu (diğer romanlarımda da aynı şey başıma geldi, bu yüzden, pek çok kişinin ona buna yönelik net göndermeler bulma oyununa kalkışması genelde zaman kaybından başka bir şey değil)."[5]

Evren metaforu olarak kütüphane edebiyat ve sanat dünyası için kuşkusuz çok ilham vericidir ve pek çok farklı okumaya kapı açabilir. Literatür ve edebiyat dünyası hem bu tür okumalar hem de kütüphanenin mekan ya da ana motif olduğu örneklerle doludur. Ancak bu yazının konusu ne Borges'in öyküsüne yapısalcı yöntemle yaklaşmak ne de literatürde evren metaforu olarak kütüphanenin izleri sürmek, ne de Eco'nun eserlerinde Babil Kütüphanesine yapılan açık ya da örtük göndermeleri bulmaktır. Bu metaforun benim aklıma, sonsuz okuma imkanlarına izin veren ve okurun müdahalesiyle harekete geçecek farklı kombinasyonlarla sıralanması mümkün, epeyce farklı küçük ölçekli evrenleri içeren bir uzamı getirdiğini söylemekle yetineceğim ve Eco'nun bu yazının başında andığımız konuşmasına döneceğim.

Bu konuşmada Eco, evren modeli ve imgesine dayanarak oluşturulan Babil Kütüphanesinin pek çok olası kütüphaneye model olup olamayacağını ve fantastik modellere dayanarak kütüphanelerin geleceği ve şimdisinden söz edilip edilemeyeceğini sorar. Yazar bunun mümkün olduğuna inanırken kütüphanede kullanılacak bir kodun nasıl kurgulanabileceğine açıklamak üzere pek çok kez yaptığı bir alıştırmadan örnekler verir. Önerisi dört haneli oldukça basit bir koddur. İlk hanesi, kitabın hangi salonda bulunduğu, ikinci hanesi hangi duvarda olduğunu, üçüncü hanesi hangi rafta olduğunu, son hanesi de raftaki yerini göstermektedir. Yani 3-4-8-6 basit bir kod, aradığınız kitabın üçüncü salona girince soldaki dördüncü duvarın sekizinci rafının altıncı sırasında olduğunu söyleyecektir. İster dilsel ister rakamsal ister görsel olsun, göstergeler bize onları nasıl sıraladığımıza bağlı olarak pek çok farklı sözce üretme imkanı verir. Dolayısıyla göstergelerin belli bir koda göre dizilerek oluşturdukları anlam sonsuz sözce üretilmesine imkan sağlayacaktır. Eco, böylesi basit bir kodla bile ilginç oyunlar yapılabildiğine göre, 3335.33335.33335. 33335. gibi bir kod da yazılabileceğini, böyle bir kodla akla hayale sığmayacak kadar fazla, her biri, tam olarak olmasa bile aşağı yukarı arı gözüne benzeyen çokgen yapıda odası olan bir kütüphane imgesi tasarlanabileceğini belirtir. Bu odaların her birinde 3.000 ila 33.000 arasında devasa duvar, bu duvarlarda 33.000 uzun mu uzun raf, bu rafların her birinde de 33.000 ve daha fazla kitap olduğunu söyleyebilir bu kod bize. Böyle bir kütüphane anlatı evrenlerine özgü bir kurgu gibi görünmektedir. Dolayısıyla böyle bir örnek tıpkı Borges'in kütüphanesi gibi içinden çıkılamayan ve hakikat arayışının sonsuz ve umarsız öyküsünün mekanı olarak kurgulanabilir.

Bu kurgusal tasavvurdan ve evren modeli olarak kütüphaneden gerçek dünyanın örneklerine geçen Eco, tarihsel bağlamda kütüphanelerin işlevlerine dikkat çeker. Ciltleme ve saklama konusunda insanlığın acemi olduğu dönemlerde kütüphanelerin işlevi ruloları ve kolayca dağılabilecek ciltleri bir arada tutup saklamaktır, o zamanlar bu yazı malzemeleri pek de ekonomik olmadığından kütüphaneler bir hazine oluşturma işlevi de taşır. Ortaçağda Benedikten tarikatının hâkim olduğu dönemde kütüphanelerin işlevi kopyalamaktır. Kütüphane adeta bir geçiş bölgesidir, kitap gelir, kopyalanır ya kopyası ya da orijinali tekrar yola çıkar. Tarihsel açıdan bakıldığında kütüphanenin işlevleri arasında halkın kitaba ulaşmasını kolaylaştırmak gibi bir işlevin pek de öne çıkmadığı söylenebilir. Eco, kütüphanelerin saklamak, muhafaza etmek ve gizlemek için ideal mekanlar olduğunu ancak saklanan şeylerin yeniden bulunmasını sağlayacak şekilde kurgulandığını söylerken on beşinci yüzyıl hümanistlerinin kayıp elyazmalarını bulma konusundaki becerilerine dikkat çeker. Sonra da tıpkı çokgen kütüphane örneğinde olduğu gibi yine kurgusal bir örnekle geçmişteki kütüphane deneyimlerini de yansıtan bir kötü kütüphane tasarlar. Eco'ya göre, iyi bir kütüphane uçsuz bucaksız bir karabasan gibi olmalıdır. Bu anlamda iyi bir kütüphaneyi tanımlamak için Borges'in modelinin gayet iyi olduğunu belirtir, içine girilebileceğiniz ama çıkmanızın mümkün olmadığı bir labirent.

Evren metaforu olarak kütüphaneden mekan ve kurum olarak kütüphaneye geçtiğinde verdiği kötü kütüphane örneğiyle İtalyan kütüphanelerin en az kırk yıl önceki durumunu karikatürize eder. Eco'ya göre kötü bir kütüphanede:

A) Kataloglar gereğinden fazladır, katalog kategorileri abartılıdır ve farklı yazım biçimleriyle kayıtlar içerir.

B) Konu başlıklarına kütüphaneci karar verir.

C) Kopyalanamayacak kadar karmaşık yazılmış, epeyce fazla sayıda kısaltma içeren bilgi fişleri bulunur.[6]

D) Kitabın talebiyle teslimi arasındaki süre uzadıkça uzar.

E) Bir seferde birden fazla kitap teslim edilmez.

F) Okuma salonunun dışına çıkarılamaz kaydı bulunan kitaplar, diğer kaynaklarla karşılaştırılmak üzere araştırma salonuna götürülemediğinden araştırmacı iki salon arasında koşuşturup durur.

G) Fotokopi makinesi bulunmaz, bulunsa bile kullanılması epeyce uzun ve zahmetlidir. Fotokopi kırtasiyeden daha pahalıya mal olur. Kopya sayısı iki ya da üç ile sınırlıdır.

H) Kütüphaneci okuru düşman, işe gitmek yerine kütüphanede olduğuna göre aylağın teki ve potansiyel bir hırsız gibi görür.

I) Danışma ofisi ulaşılmazdır.

J) Kitap ödünç almak bezdiricidir.

K) Kütüphaneler arası kitap talebi imkansızdır, olsa bile aylar sürer, başka kütüphanelerde hangi kitapların bulunduğunu bilmek mümkün değildir.

L) Bütün bunların sonucunda ise hırsızlık nadiren görülür.

M) Çalışma saatleri olağan mesai saatleriyle aynıdır. Cumartesi, Pazar,

akşam ve yemek saatlerinde çalışılamaz.

N) Hiçbir şekilde bir şey yenilip içilemez, hatta gözünüz açılsın zihniniz çalışsın diye bir şeyler atıştırmak için kütüphaneden çıkarsanız, aldığınız kitapları teslim etmeniz, döndüğünüzde de tekrar talep etmeniz gerekir.

O) Bugün üzerinde çalıştığınız kitabı yarın bulmanız imkansızdır.

P) Bulunamayan kitabın kime verildiğini bilmek imkansızdır.

R) Tuvalet yoktur. (s.4-5)

Yazarımızın karikatürize kötü kütüphanesi kuşkusuz ülkesinde yaşadığı deneyimlere dayanmaktadır. Andığımız yazıda dinleyici kitlesine böylesine kütüphanelerin hâlâ mevcut olup olmadığını sorar. Bizler de kendi kendimize bu tür deneyimleri Türkiye'de yaşayıp yaşamadığımızı sorarsak iç açıcı cevaplar almayız. Üniversite kütüphaneleri her yıl her bölümden kitap listesi ister ama yeni kaynak satın almaya gelindiğinde bütçe yetersizliği bahane edilerek listeler bir sonraki yıla kalır, on yıl boyunca aynı listeleri yönetime teslim edersiniz, sonra kitaptaki bilgiler güncelliğini yitirir, siz bu arada kitabı temin etmenin bir yolunu bulmuş, en çok da Eco'nun bu konuşmasında söz ettiğini Xerox Uygarlığı yani fotokopi kitap furyasıyla ihtiyacınızı gidermiş, bir de ister istemez utanmadan öğrencilerinize de fotokopi kitapları temin edebilecekleri yerlerin listesini vermek zorunda kalmışsınızdır. Kütüphanelerin ve buna bağlı olarak üniversite kütüphanelerinin kaderi her zaman bir ülkedeki kültür politikasına bağlı olarak şekillenir. Bundan on yıl kadar önce ülkemizin köklü üniversitelerinden birinin merkez kütüphanesinde —elyazması ve nadir eser olmayan— bazı kitapların ödünç verilmediğini, okuma salonuna götürülemediğini, size kitabı getiren memurun gözünün önünde kitabı karıştırmanıza izin verildiğini, fotokopi çekilemediğini hatırlıyorum. Kütüphanelerle ilgili bütün deneyimlerim bu kadar olumsuz olmasa da yazarımızın karikatürize örneğindeki saptamaların abartı olmadığını ve herkesin benzer deneyimler yaşamış olabileceğini tahmin ediyorum. Ülkemizde bazı kütüphanelerdeki en son satın almaların 1980'lere dayandığını, neredeyse hiç yabancı kaynak girmediğini, bazı büyük üniversitelerde merkez kütüphane kurmak bahanesiyle bölüm ve anabilim dalı kitaplıklarının dağıtıldığını, bu yüzden el altında olması gereken kaynaklara bile güçlükle ulaşıldığını hatırlıyorum. Bir keresinde de "derste kullandığınız yerli kaynakların listesini yapın, en az 10 kopya kütüphaneye satın alalım" diye bir talimat verilmişti. Yerli kaynakları temin etmek yabancı kaynaklara göre çok daha kolay ve ekonomik olduğundan, öğrenci bunları satın alabilecek ve kişisel kütüphanesinde muhafaza edebilecekken bu kaynakları satın alma talebi ve zorlaması nasıl açıklanabi-

lir? Ülkemizde üniversite yönetimleri bölümlerden ve hocalarından uluslararasılaşma hedefini tutturmalarını beklerken, bütçe yetersizliğini bahane ederek yabancı kaynakları satın almaktan kaçınıyorlar. Birçok üniversitemizde, abonelikler yoluyla nispeten daha ucuza malolan elektronik kitaplara, dergilere ve uluslararası veritabanlarına ulaşmak da mümkün olmuyor.

Eco ile nostalji yapmayı sürdürürsek onun hayranlık duyduğu iki kütüphane ve bu kütüphanedeki deneyimlerine değinmek yerinde olacaktır. Bunlardan ilki olan Yale Üniversitesi kütüphane sisteminin ana kütüphane binası Sterling Memorial Library neogotik tarzda inşa edilmiş ve 1931'de hizmete girmiştir. Kütüphanenin kulesi, dört milyondan fazla cilt içeren on altı kademeli bir depolama alanına sahiptir. Üniversitenin Elyazmaları&Arşivler Koleksiyonu da dahil pek çok özel koleksiyonu bu binadadır. Diğeri ise Toronto Üniversitesi'nin yazarımıza göre çağdaş bir mimari şaheseri olan binasıdır. Güncel bilgilere göre Toronto Üniversitesi Kütüphaneleri sistemi Kanada'daki en geniş akademik kütüphane sistemidir ve Kuzey Amerika'daki benzer kurumlar arasında üçüncü sırada yer alır. Bu sistem, Toronto Üniversitesi'nin üç farklı yerleşkesinde bulunan 44 kütüphaneden oluşur. 341 dilde 12 milyondan fazla basılı kitap barındırır, 150 binden fazla dergiye, çeşitli türde milyonlarca elektronik kaynağa erişilmesini sağlar. Her yıl 150 binden fazla yeni basılan kitap satın alınır.[7]

Bu kütüphanelerde yazar ve konu aramasının aynı anda yapılabilmesi, bölgedeki diğer kütüphanelerin katalogları konusunda bilgi alınabilmesi, araştırmacıların sorunsuzca kitap depolama alanlarına girebilmesi, rahatça araştırma yapıp, istedikleri kitaplarla bir köşeye çekilebilmeleri, istedikleri zaman istedikleri kadar fotokopi çekebilmeleri yazarımız için iyi kütüphaneyi örnekleyen hizmetlerdir. Üstelik bu kütüphanelerde üye olma, ödünç alma, katalog tarama, okuma salonlarından yararlanma gibi hizmetlere de çok kolay, çabuk ve sorunsuzca ulaşılabilmektedir. 1981 yılında Yale Üniversitesinde bütün bunların yapılmasını sağlayan şey sekiz milyon ciltlik bir sermayedir. Yıllar öncesinde bir araştırmacıyı böylesine mutlu eden bu kolaylıklar, kuşkusuz günümüzde çok daha fazlalaşmış ve söz konusu kütüphaneleri kullanıcılar için bir macera ve keşif mekanına dönüştürmüştür.

Kütüphaneyi keşif mekanına dönüştüren şey aslında yazarımızın da belirttiği gibi açık raf sistemidir; rafların arasında dolaşırken yeni keşifler yapmak, bilginizi ve bakış açışınızı zenginleştirmek, bulduğunuz yeni kaynaklarla araştırma konunuza farklı bir açıdan yaklaşmak mümkün olacaktır. Ancak, kitaplarla kütüphanenin içinde dolaşamamak, kitabı alıp kahve ya da çay eşliğinde göz gezdirememek, açlıktan ve yorgunluktan bitap düşmüşken bir şeyler atıştıramamak tatsız bir deneyimdir. Bu olumsuzlukların yaşanmadığı bir kütüphanede bütün gününü geçirebileceğini söyleyen yazarımız, araştırmacıların üzerinde çalıştıkları kitapları ertesi gün gittiklerinde kolayca bulabilmeleri için kendilerine ayrılan kutuların bulunduğu kütüphanelerin sağladığı kolaylığın da altını çizer. Bu tür bir kütüphanede hırsızlık olaylarına rastlanması bir dezavantaj olabilir ama Eco nadir eserler ve elyazmaları çalınmadıkça sorun olmadığını, diğerlerinin yeniden satın alınabileceğini söyler. Bir başka dezavantaj da fotokopi uygarlığıdır, bu uygarlık yayın dünyasına yasal açıdan pek çok zarar verir ve telif haklarını ihlal eder. Eğer fotokopiyi kütüphanede görevli birinin nezaretinde çekmek gerekirse, telif hakları konusunda uyarılır ve belli bir sayfa sayısını aşamazsınız ama bozuk para atarak kendi kendinize kullandığınız fotokopi makineleri varsa, kitabın tamamını kopyalayabilirsiniz. Aynı şeyi kitabı ödünç aldıktan sonra üniversite yakınlarındaki bir fotokopiciye götürerek de yapabiliriz. Eco, eğitim sisteminde fotokopi kullanımının yaygınlığına, fotokopi yüzünden yayıncılık sektörünün uğradığı maddi zararlara, akademik yayınlarda baskı sayılarının azalmasına, öğrencilerin kütüphane kullanımı konusundaki deneyimsizliği ve beceriksizliğine, kütüphanelerin kitapları koruma ve kamu kullanımına sunma işlevleri arasında bocalamasına, araştırmacılar için kitap maliyetlerinin getirdiği yüke değinir. Lazım olur diye çektirilip bir kenara yığılan fotokopiler de cabasıdır.

Gerçi artık fotokopilerden kurtulup pdf çağına geçtik. Telif hakkı ihlali kitapların internete yüklenen kopyalarıyla artık çok daha kolay hale geldi. Yayınevleri, yazarlar, çevirmenler, yazı çizi işiyle hayatlarını kazananlar devasa bir kitaplığa dönüşen kocaman ağda zincirin en zayıf halkasını oluşturuyorlar. İçerik üreticileri mağdur, içerik fazla, hangi içeriğin güvenilir ve işe yarar olduğunu saptamak ise "kütüphane" deneyimi" olmayan okurlar için oldukça zor. Bu koca ağı, uçsuz bucaksız bir kütüphane gibi kabul edersek, elimizin altındaki, bir tık kadar uzak bu mekan cennetimize de cehennemimize de dönüşebilir. Maceralara açık bu labirentte, bir linkten ötekine umarsızca dolaşıp saatler kaybedip aradığımıza ilişkin hiçbir şey bulamayabiliriz ama en azından çayımızın kahvemizin elimizin altında olmasıyla avunabiliriz.

Eco bu yazıya konu olan konuşmasını, "kütüphane Borges'in dediği gibi Evren'in bir örneği ise, insani ölçülerde bir evrene dönüşmesi için uğraşmalıyız" diyerek bitiriyor. Yazarımız için insani ölçülerde bir evren örneği olarak kütüphane, açık rafların arasında dolaşılabilecek, kitaplarla bir köşede saatlerce oturulabilecek, çay kahve içilebilecek, bir şeyler atıştırılabilecek, Modern Sanat Müzesi gibi içinde sineması, kafeteryası, bahçesi, heykelleri ve resimleri olan, asla sıkılmayacağınız ve her zaman gitmek isteyeceğiniz bir mekan. Z

NOTLAR

1 https://www.borges.pitt.edu/sites/default/files/Eco%20De%20Bibliotheca.pdf

2 Borges'in dilimize "Babil Kitaplığı" başlığıyla çevrilen uzun öyküsü.

3 Kod, "codice" bir dilbilim terimi olarak dilimize düzgü olarak aktarılmıştır.

4 Burgos'lu Jorge

5 Umberto Eco, "Borges ve Etkilenme Endişem", *Edebiyata Dair* içinde, Can Yayınları, 2016, s.153, çev. Betül Parlak

6 Kataloglardaki bilgi fişlerinin bir zamanlar el yazısı ya da daktilo ile doldurulduğunu, bırakın uluslararası ölçütleri ulusal ölçütlerin bile yerleşik olmadığını unutmamak gerekir.

7 https://en.wikipedia.org/wiki/University_of_Toronto_Libraries

Rauf Tunçay hocası Süheyl Ünver ile birlikte Osman Hamdi Beyin kabrinde (27 Mayıs 1964). Atatürk Kitaplığı. Müteferrik Evrak no: 17709.

FOTOĞRAF: HASAN ALİ GÖKSOY

Rauf Tunçay Arşivindeki belgeler ışığında

SÜHEYL ÜNVER'İN AMERİKAN KÜTÜPHANELERİ DENEYİMİ

LOKMAN COŞKUN

MEDRESETÜ'L-Hattatin'de tezhip ve ebru tahsili yapan Ord.Prof.Dr. Ahmet Süheyl Ünver (1898-1986) Türk süslemesi, minyatür sanatı konusunda kitaplar, makaleler yazmış ve Topkapı Sarayı Nakkaşhanesi ve İstanbul Üniversitesi Tıp Tarihi Enstitüsü Türk Tezyinatı Seminerinde çok sayıda öğrenci yetiştirmiştir.

Ünver, 1958 yılında (50 yaşında) İstanbul Üniversitesinde kadrolu öğretim üyesi olarak çalışırken akademik çalışmalar yapmak üzere Amerika'da Columbia Üniversitesine misafir profesör olarak kabul edilir. Rauf Tunçay'a yazdığı 23.10.1958 tarihli mektubunda Amerika'ya gidişini şöyle izah eder: *"Bir defa beni Columbia Üniversitesi'ne ziyaretçi âlim olarak kabul ettiler... İşte benim bu unvanım üniversite ve müze ve kütüphanelerde çok işime yarayacak. Nitekim faydalarını görmeğe başladım."*

Ünver, Amerika'ya giderken Tıp Tarihi Enstitüsü atölyesini 36 yaşında olan Rauf Tunçay ve Azade Akar gibi tecrübeli asistanlarına emanet etmiştir. Rauf Tunçay bu dönemde tezyinat çalışmaları, sergi ve etkinlikleri düzenleyip yürütme sorumluluğunu yüklenmiştir.

Rauf Tunçay (1922-1989), Süheyl Ünver'in idealist düşüncelerle kurup yürüttüğü Topkapı Sarayı Nakkaşhanesinde yetişmiştir. Ömrü boyunca Ünver 'in yanında yer almış ve onu desteklemiştir. Beraber geziler, rölöve ve tezyinat çalışmaları yapmışlar, yazılar kaleme almışlardır.

Süheyl Ünver'in kızı Gülbün Mesara, Ünver Hocanın o dönemdeki ruh halini şöyle aktarır: *"Ünver'in Birleşik Amerika günlerine gelince; orada edindiği geniş cevre, yoğun sayılacak meşguliyetleri ve refakatindeki biz ailesine rağmen intibak edemediği gurbet hayatını, 'Cehennemname' adını verdiği defterleri ile ifade etmekteydi."*[1] Ünver ayrıca *"Amerika'yı cehenneme benzetmiyorum. Ben burada cennet içindeki cehennemde bir tetkik yapıyorum. İşte bunlar benim*

30 Ekim 1958 tarihinde Süheyl Ünver'in Rauf Tunçay'a gönderdiği mektubun ön ve arka yüzü. Rauf Tunçay Arşivi.

sizlere getireceğim yeniliklerdir. Hele kendi zaviyemden sanat görüşlerim daha mühim." diyerek orada gördüklerini pozitif yönden değerlendirdiğini söyler.[2]

Amerika'ya giden Ünver'i samimi dertleşme ve yazışmalar ile dolu mektuplarıyla en çok destekleyenlerden biri Rauf Tunçay'dır. Tunçay ve Ünver'in önceleri hoca-öğrenci, sonra hoca-asistan ve nihayetinde de iki dost ve yoldaş olarak evrilecek birlikteliklerini sağlamlaştıran en önemli bağlardan biri de, o dönem Ünver'le birlikte olan Gülbün Mesara'nın aktardığı gibi, birbirlerine yazdıkları mektuplardır: *"Bu dönemlerde Rauf Bey ve İstanbul'daki diğer dostlarından iştiyakla beklediği mektupları alma sevincinin, Onun memleket hasretini gideren yegane tesellisi olduğunun da yakın şahitleriydik."*[3]

Ünver, New York'tan Tunçay'a gönderdiği 3.12.1958 tarihli mektupta şöyle der: *"Amerika'ya dediğin gibi hem alıştım, hem değil. Zira aradıklarımı buldukça seviniyorum fakat burası benim kalacağım bir yer değil. Ben Amerikan hâleti ruhiyesini iyi anladım. Gelince anlatacağım. Allah Amerika'yı Amerikalılara, Türkiye'yi bizlere bağışlasın. Düşmanlarımız da asla felâh bulmasın."*

Ünver'in faaliyetlerine dair yazdıkları, aslında öğrencileri için birer ders notu niteliğine bürünecek, kurduğu sistem, çalışkanlığı, sebatı, araştırma aşkı ile herkese örnek olacaktır. Rauf Bey, onu model alarak ve tavsiyelerine uyarak kendisine iyi bir arşiv oluşturmuştur. Rauf Tunçay Arşivinde bulunan mektuplar bize ikilinin ilişkilerini anlattığı gibi arka planda Amerika'daki sosyal hayat, akademik hayat, mimari vs hakkında birçok önemli ve ilginç bilgiler vermektedir.[4]

ÜNVER VE 'KİTAP CENNET'LERİ KÜTÜPHANELER

'Kitap' ve 'kütüphane' kelimeleri Ünver'in Rauf Bey'e yazdığı neredeyse her mektubunda sıklıkla geçer.

Başbakanlık Osmanlı Arşivinde tecrübeli bir arşivist olan Rauf Bey, Ünver'in ortaya koyduğu Türk tezyinatı rönesansı teorisinin temel kaynaklarından biri olan kütüphanelerin önemiyle ilgili şunları yazmıştı: *"Medeniyetimizin bölünmez bir parçası olan 'Türk Süsleme Sanatları' hakkında, sağlam kanaatlere varabilmek için takip edilecek yolun kütüphane, müze ve arşivlerimizden geçtiği hakikati bu konu ile uğraşanların malumudur."*[5]

Kitap okumayı seven bir akademisyen ve yazar olarak Ünver, bilginin kaynağı olarak kitabın kendisine de tutkun bir sanatçıdır; türlü süslemeler, hat çalışmaları, minyatür, çiçekler, cetveller, tezhipler, ciltlerdeki şemseler, altın kakma işleri...

Ünver ve ekibi kütüphanelerimizin çok zengin eserler barındırdığını, keşfedilmemiş kaynakların varlığını biliyordu: *"Yurdumuzdaki eserler bunların yüksek birer misalidir. Kütüphanelerimiz Türkün en ince zevklerine makes olan süslü ve resimli eserlerle zenginleşmiştir."*[6] Bu ruh ve gayretle hummalı bir seferberlik başlatmışlar; özellikle İstanbul'daki arşiv, müze ve kütüphaneleri dolaşarak sistematik envanter fişleri ve kataloglarla ciddi bir arşiv, desen kütüphanesi oluşturmuşlardı. Rauf Bey'in kişisel arşivi Süleymaniye, Topkapı Sarayı, Nuruosmaniye, Fatih, Ayasofya, İstanbul Üniversitesi, Selimiye ve Kütahya Vahit Paşa Kütüphaneleri ve daha nicelerinden toplanan şemse, hat, stilize çiçek örnekleri ile doludur.

Ünver, ülkemiz dışında bulunan hat ve minyatürlerin de toplanarak resimli Türk tarihinin oluşturulması amacıyla Paris Milli Kütüphanesinde, Avusturya Viyana'da, Vatikan'da ve Hollanda Leiden'deki kütüphanelerde yazma eserleri inceleyip Türk eserlerini tespit etmiştir.

'KENDİNE DÖNMESİ' İÇİN BİR FIRSAT

Ünver, Amerika'da kendine Tıp Fakültesindeki rutin görevlerinden ve çok sevip özlediği Enstitüdeki öğrencilerinden uzak akademik bir çalışma ortamı oluşturmuştur. 30 Nisan 1959 tarihli mektubunda Rauf Bey'e çok mütevazı bir öz muhasebe yapmıştır: *"15 ay sürecek Amerikan hayatımda 15 sene müddet de oturabilsem, göreceklerimi gördüm sayılamam ammâ çok istifade ettim. Kendime dönmem bir egoistlik değil noksanlarımı kendi bünyemiz çevresinde tamamlamak. Zira çok noksan taraflarım varmış. Beni avdette daha sessiz, daha verimli çalışıyor görürsen şaşma. Benim gözümün ve kulağımın süzgeçlerinden her şeyi geçirmedim. Buna emin olun. Fakat muazzam bir ufuk genişliği içindeyim."*

Orada kütüphanelerin huzurlu, temiz, düzenli ortamı ve donanımlı olmaları onu etkiler: *"Müzeler de bizde olduğu gibi teşhir için değil, terbiye ve eğitim için açılmış. Lokantalar çeşitli sınıfta, çocuk ve hususî kütüphaneleri temiz ve hürrem ve çeşitli hazır yemek satan lokantaları var. Hizmeti sen yapıyorsun. Salonlara fotoğrafla girer ve istediğin resimleri ve eşyanın örneklerini alırsın. Sonra kulaklıklarla izahat veren aletler var. Neler neler yok ki. Sonra müzelerde teşhirde olmayan eşyayı benim şimdiki san'atımla"*[7] *"...zemin katında matbaasının yanında. Bu bir kütüphanenin matbaası. Maarif Matbaasının yarısı... Malzemesi ondan bol. Mücellidleri ve her şey var. 5-6 pedalı var. Karton ve etiketleri ve ufak davetiyeleri basıyor. Değil kütüphanelerin, her ufak bir müessesenin bile matbaası*

Soldan sağa: Rauf Tunçay, Bekir Pekten, Süheyl Ünver, Necmeddin Okyay ve Uğur Derman. Kadıköy, 19 Mart 1961. Rauf Tunçay Arşivi.

var."[8]

Kütüphanelerde arşivin ve envanterin çeşitliliğini ve kültür ögelerine önem verildiğini belirtir: *"Şu Amerika kütüphanelerinin zenginliği, yalnız kitap değil, gazetelerin kesik makalelerinden bu resimlere kadar yer verilmesi... Bunları da kitaplar gibi tek tek sayıyorlar. Ben bir şey atmayarak ve boyuna toplayarak bir arşiv kurdum. Sizler de Amerika'da olduğu gibi bir arşiv kurun. Burada da tasnif olunmamış şeyler çok. Amma durmadan çalışıyorlar. Sizler de bir şey atmayın ve toplayıp kutular içinde tasnif edin."*[9] *"Amerika'da şehir şehir dolaşarak Türk eserlerini aramak için seneler lâzım... Ben iki şehirde bulduklarımla başa çıkamadım. Hayretler içindeyim."*[10]

"Filadelfiya'da Şark ve Türk yazmaları notlarım. Tam yüz [100] tezhipli ve elyazması Arapça, Türkçe ve Farsça eser gördüm. Bunların beşte biri bizim. İşte bizimkilerden aldığım notlar 40 sahife tuttu. Şimdi on sekiz kadarını itina ile yazıyorum. Neler yok neler... Artık benden defter sıra numerosunu sormayın. 12'yi çoktan geçti. Sayısını kaçırdım; sen şimdilik 15 de. Fakat çok üstünde. Bir dânesi Filadelfiya'da Türk eserleri."[11]

Orada kendisinin değerini anladıklarını, bunun yanında onlardan yeni şeyler de öğrendiğini aktarır: *"Şimdi oradaki mütehassıslar bunların değerlerini öğrendiler. Etrafımda pervane gibi dolaşıyorlar. Hele ora mücellidi peşimde. Fakat Amerikalılar bana bu kâfî diye yeni bir şey öğretmek istemiyorlar. Ben ise o kadar mühim bir yapıştırma usûlü öğrendim. Gelince göstereceğim. Ammâ o malzeme hususî ve dışarıda satılmıyor. Zira Amerika kâğıt fabrikaları o kartonları bilhassa koleksiyonlar için hazırlıyor."*

Ünver, müzelerde ve kütüphanelerde eserlerin özenli bir şekilde sunulduğunu görmüştür. Tunçay'a bütün bunların kendisine ilham verdiğini ve Türkiye'ye dönünce daha çok çalışacağını söyler: *"Çok ilhamlar geldi... Burası ilham memleketi, neler buluyorum ve bulduklarım bana neler, ne ilhamlar veriyor, şaşarsın."*[12] *"Amerikada Türkü ve onun sanatını tanıtmak neyle ve nasıl olur, faydası nedir daha anlayamadım... O gün Prof. Gabrielin*[13] *dediği gibi ben Türkiyede lazımım. İşim bitince dönmek zaten Amerikaperest değildim. Gelince orada ne yapacağımı daha eyi anlıyorum. Çalışmayı daha artırmak. Aslında bizim oradaki çalışma ruh ve... burada yok."*[14]

FREE LIBRARY, BUTLER LIBRARY, PUBLIC LIBRARY, MORGAN LIBRARY...

Ünver, New York'ta Columbia Üniversitesine bağlı Butler Library ve Public Library'de çalışmıştır. Amerika'da Princeton Üniversitesi Kütüphanesi ve Morgan Kütüphanesinde[15] iki Sevakıb-i Menakıb tercümesi gördüğünü söyler. Morgan'daki resimli yazmayı oraya defalarca giderek tetkik eder, bu nüsha ile Topkapı Sarayı Kütüphanesindeki resimli nüshayı karşılaştırır.[16]

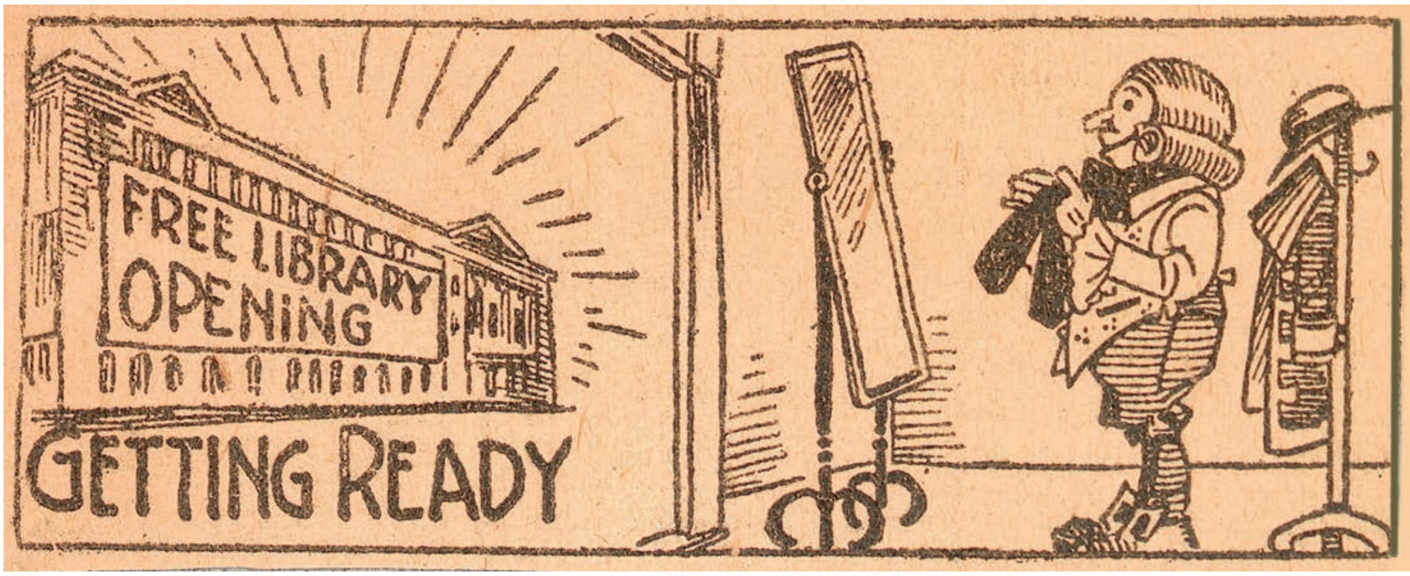
Buralarda ilginç şekilde güncel kitaplar ve hiç beklemediği önemli eserlerle karşılaşır. Bu eserleri Amerika'da gördüğüne hem sevinir, hem de üzülür: *"Benim aradığım Galata Mevlevîhânesi minyatürü burada çıkmasın mı, aklımı çok şükür oynatmadım. Hem üzüntü ve hem sevinç bir arada."* *"Dün [Hamlin] Koleji Kütüphanesinde şair Abdülhak Hâmid pederi Hekimbaşı Hayrullah Efendi'nin bir tıp kitabını buldum. Tercüme ve yazma fakat el-A...'ya ait. Notlar aldım. Memnunum. Hiç ummadığın yerden bir şey çıkıyor... tekaüt olup köyüne dönerken bir hatıra olarak boğçasına koymuş olsa gerek."*[17] *"Gündüzü hep Public Library'de çalıştım. Bize ait neler neler buldum. Şaşarsın. Kütüphanenin yazmaları arasında 39 eser gördükten sonra yoruldum. Resimler dairesine indim ve orada meşgûl oldum. Şunu söyleyeyim ki bize de arşivimizde, yani sizde mevcud resimleri varsa tasnif edip bir kısım ilâve etmelisiniz"*[18]

Sayar, Ünver'in New York Public Library'de Kasımpaşa Mevlevihanesi Şeyhi Abdi Dede taliki ile kaleme alınmış Firdevsi Şehnamesi ve Princeton Üniversitesindeki yazmaların içinde de Kuşadalı İbrahim Efendiye ait üç mektup gördüğünü aktarır.[19]

"Arada Princeton Üniversitesi Kütüphanesine gidiyorum. Bulduğum malzeme sonsuz ve İstanbul'da görmek imkânı yok."[20] *"Columbia Üniversitesi'nde birkaç Türk cildi de bulunan kitap ciltleri sergisini gezdim...Birisi En'âm-ı Şerîf. İmzasını alarak dolan defterime geçirdim. Diğeri İran Kur'ân-ı Kerîm'i ammâ cildi İstanbul'da geçmiş. XVII. Asır. Diğeri de Ali eş-Şükrî Kur'ân-ı Kerîm'i..."* *"Aziz dostum burası anlatılamaz New York öyle yazmakla tarif edilemez yalnız bir otelde kaldığımız Columbia Üniversitesini anlatayım. Bir defa bizde öyle geniş ve büyük binalar yok yeni laleli binası 20 de bir parçasına misal verelim. Kütüphanesi müteaddid."*[21] *"Burada R.HA Bibliotech'te çok yaptırmak, tekrarlar ile çok esaslı öğretimde mühim adımlar atmışlar. Meselâ birisi bir kelimeyi söyleyemiyor, on defa tekrar ettiriyorlar. Senede bir bu yaprağı beceremeyenlere on defa öğretirsiniz..."*

Columbia Üniversitesinde Butler Library'de çalışır: *"Columbia'da benim 50+39=89 eserimin de fişlerini gördüm. Orada çalışan kız, sizsiniz diye şaşırdı. Velhasıl burası tarife sığmaz bir âlem. Anlatılamaz. Hele teşkilât şâyân-ı hayret derecede vüs'at-*

Free Library'nin Açılışı: Hazırlıklar yapılıyor, broşür, 1927.

li."[22] *"Bir defa bir ayda 600'e yakın yazma Türkçe, Arapça ve Farsça kitabı Columbia Üniversitesi banliyö kütüphanesinde görerek fişlerini hazırladım. Şimdi mütebâkî 150 kitabın da fişlerini tashih edeceğim. O da bu hafta bitecek diye..."*[23]

Ünver, 5 ay sonra Philadelphia'ya taşındığında West Oak Lane semtindeki halk kütüphanesinin[24] müdavimi olur. Bunu 6 Mart 1959 tarihli mektubunda Tunçay'a şöyle anlatır: *"Bu satırları bilsen bizim mahallede Free Library şubesi kitap cennetinde yazdım. Burası evim gibi. Şadırvandan su şırıltıları görme, defterime kadar giriyor. Ne müdhiş. Haftada üç gün akşamları buraya yine geliyorum. Buradaki dostlar hep İngilizce ve kitap olmuşlar.. Rauf, bugün Free Library'de yani benim burada açılan serginin yerinde dört dâne Levnî bulduğum kanaatindeyim. Birisi beğenmediğimiz bir albümünün 30 ve 34. parçaları olan Mevlevîler ve bir harem bağçesi resmidir. Dün öbür teki karşıma koydular. Renklerini tesbit ettim. Bugün de 4 ve üçünü tesbit ettiklerim üzerinden bitirdim. Bu ayı saymazsam tam iki ay sonraki haftalardan birinde görürsün."*

Ünver gezdiği yerlerde oradaki sosyal hayatı yansıtan magazin, yerel gazete, takvim gibi basılı materyali inceler, kupürler, broşürler, posterler ve tarifeler biriktirir ve bunlardan defterler oluştururdu. Philadelphia'dan Rauf Beye gönderdiği 24 Şubat 1959 tarihli mektupta şöyle der: *"Lâkin ben boş durur muyum? ...Aşağıya —müze, kütüphane, hastahane ve laboratuvarlar; şimdi bunlar da zammoldu— inmezsem 2-3 saat buradayım. Resimli ve resimsiz en yeni İngilizce bilhassa vulgarize eserleri takip ediyor ve tahmin edemeyeceğin derecede faydalı notlar alıyorum. Onları defter yapacağım. Zira piyasada defter kalmadı. Onları notlar hâlinde getireceğim... Şimdi Free Library'ye yine buradaki kitap tezyinatı sergim[in] tertibi için gidiyorum."*

Ünver'in bu kütüphaneler haricinde College of Physicians Library, Washington'daki Library of Congress, Boston'daki Harvard Üniversitesi kütüphanelerinde de incelemeler yaptığını biliyoruz.[25]

MENBA OLARAK AMERİKAN KÜTÜPHANELERİ

"...bu şehirde mesaimi Amerikan psikolojisi, yeni tıbbî terakkîler, kütüphane ve menbalar, çok müsbet netice veren araştırmalar üzerinde teksif ettim."

Ünver, yukarıda anılan kütüphanelerde bulunan Türk süslemelerini, Türk tıp tarihi hakkındaki eserleri, şark yazmalarını, Türk-İslam eserlerini tespit etmiş, bu kitapların ciltlerinin ve süslemelerin rölövelerini çıkarmış, bazılarını ise boyamıştır: *"Bunların hepsinin resimlerini aldırıyorum. Birkaçını boyayacağım."*[26]

Kitaplarda resimleri ve yazıları olan Türk nakkaşlarının hattatlarının imzalarını toplar: *"New York'ta Türk 21'leri bahsinde san'atkârlarımızın adedi 130'u buldu"*,[27] *"Rauf Bey New York ve Filadelfiya'da bulduğum Türk eserlerinde Türk san'atkârların imzaları iki yüze yaklaştı. Hele o notlar. Hayret."*[28]

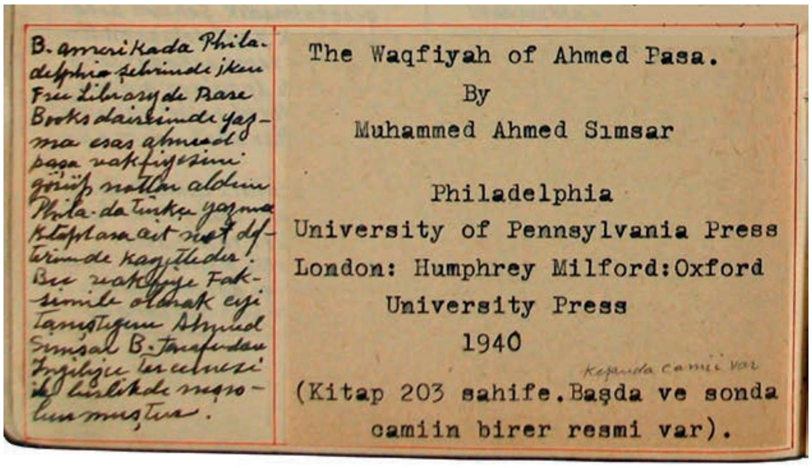
Ünver, Butler Kütüphanesinde yaptığı çalışmaları bir rapor halinde yayınlar;[29] Columbia Üniversitesi Türkoloji Enstitüsünden arkadaşı Macar Halasi Kun ile fikir alışverişinde bulunur ve Smith/Plimpton Koleksiyonunda bulunan 440 yazma eser için kart kataloğu hazırlar. Amerika'da bu anlamda müze ve kütüphane koleksiyonlarında 100.000 kadar elyazması ve basılı kitap olduğunu tahmin ettiğini söyler.

KÜTÜPHANELERDE GÜNLÜK MESAİ

Ünver, kütüphanelere düzenli olarak giderek, uzun saatler boyunca okuyarak, kitap karıştırarak çalışıyor; bulduğu malzeme hakkında, kitabın müellifi ve kimin hattıyla yazıldığı, iş veya desenin tarzı, işçilik kalitesinin tespitinden oluşan notlar alıyordu. Aynı zamanda rölöve alarak, vakti kısıtlı ise krokiler çizerek bulduklarını kağıda aktarıyor, sonra, bir isim verdiği defterine temize geçiyor, böylece yeni aforizmalar ve monografiler oluşuyordu.[30]

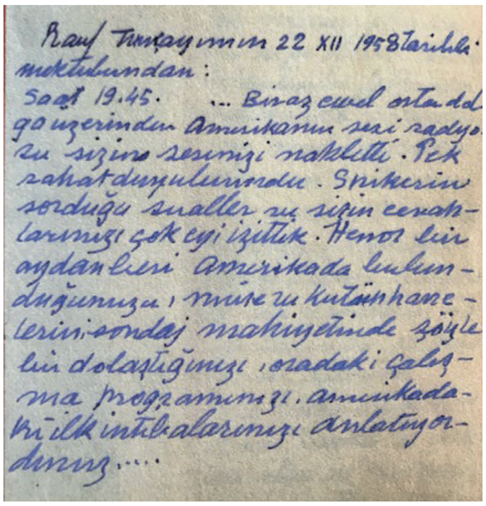
Bir mektubunda, Rauf Beye araştırmalarına yoğunlaştığını anlatır: *"...yine kütüphanelerin birisine Türk yazma garîblerini aramağa çıkacağım. Bu araştırmalarımla çok şeyler bulduğuma emin olun. Bunları defterlerime geçiriyorum."*[31] *"Bu günlerde tasavvur edemeyeceğin derecede çok meşgûldüm. Hatta ne kadar yorulduğumu tasavvur edebilirsin."*[32] *"Bir günlük mesainin de bir haftada defterlerime geçirmesi var."*[33]

Kütüphane ve müzelerin memur ve yöneticileriyle ahbap olarak, Columbia Üniversitesindeki misafir akademisyen

The Waqfiyah of Ahmed Pasa.
By
Muhammed Ahmed Sımsar

Philadelphia
University of Pennsylvania Press
London: Humphrey Milford: Oxford
University Press
1940
(Kitap 203 sahife. Başda ve sonda
camiin birer resmi var).

Ünver'in Amerika'da hazırladığı kütüphane envanter fişlerden biri, yanında da el yazısı not: "B. Amerika'da Philadelphia şehrinde iken Free Library'de Rare Books dairesinde yazma esas Ahmed Paşa vakfiyesini gorüp notlar aldım. Philadelphia'da Türkçe yazma kitaplara ait not defterimde kayıtlıdır..." SYEK, Süheyl Ünver Araştırma Merkezi, "Edirne" isimli defter, Demirbaş no: 00749, s. 75.

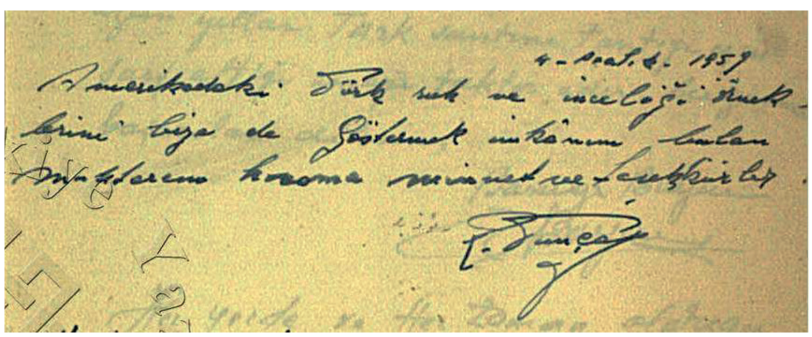

Ünver, New York'ta tuttuğu defterine Rauf Tunçay'dan aldığı mektuptaki cümlelerden birini şöyle aktarır: "Rauf Tunçayımın 22 XII 1958 tarihli mektubundan:
"Saat 19.45. ...Biraz evvel orta dalga üzerinden Amerika'nın Sesi radyosu sizin sesinizi nakletti. Pek rahat duyuluyordu. Spikerin sorduğu sualler ve sizin cevaplarınızı çok eyi işittik. Henüz bir aydan beri Amerika'da bulunduğunuzu, müze ve kütüphanelerini sondaj mahiyetinde şöyle bir dolaştığınızı, oradaki çalışma programınızı Amerika'daki ilk intibalarınızı anlatıyordunuz..."
SYEK, Süheyl Ünver Araştırma Merkezi, "New York" isimli defter, Demirbaş no: 00757

Ünver 'in Amerika'da yaptığı çalışmalarını -1959 tarihli defterinde- anlattığı bir not ve orada çizdiği nefis bir buket. "Colombiya University'de Butler Library'de IX 654 de N.X893.7K84 I14 de Kayıtlı İstanbul işi Kur'an-ı Kerim kabında zilbahar tarzında bir buket. Renklerini ben koydum. Burada Visiting Scholar olduğumdan kitap depolarında çalışarak bunları bulmaktayım."
SYEK, Süheyl Ünver Araştırma Merkezi, "New York" isimli defter, Demirbaş no: 00757

Amerika'da Türk Eserleri Sergisi defterinden detay
SYEK, Süheyl Ünver Araştırma Merkezi, "Sergi" isimli defter, Demirbaş no: 00058, s. 4

1900'lerin başında 1,2 milyon kitap koleksiyonu olan Princeton Üniversitesi Kütüphanesi, kartpostal.

Columbia Üniversitesi Butler Kütüphanesi, New York, kartpostal.

unvanının da yardımıyla aradığı şeyi bulması kolaylaşmış, depo ve arşivlerde tahmin edilemeyen yerlerden malzeme bulup gün ışığına çıkarma imkanı elde etmiştir: *"Hem de bulmak kolay olmuyor. Oda oda soracaksın. Bir oda yanındakini bilmiyor."*[34] *"Buranın idarecileriyle dost olduk. Hele bir Hazai Kun var ben ondan neler öğreniyorum, o da benden neler öğreniyor. Hafta geçmeden bizdeler."*

Ünver çalıştığı kütüphanelerde —dikkati ve onu yanıltmayan hafızası sayesinde— birçok yanlış da tespit etmiştir. Tunçay'a şöyle yazar: *"Nitekim Metropolitan'da gördüm. Bir dâne hakiki Yakub Kur'ân-ı Kerîm'ini böyle buldum. Velhasıl gözümden bir şey kaçmıyor. Bazı yanlışlıkları bildirdim. Bir kısmını yanımda düzelttiler. Artık ötesini bilmem."*[35] *"Columbia Üniversitesi'nde birkaç Türk cildi de bulunan kitap ciltleri sergisini gezdim. Orada üç mühim yanlış buldum. Memur hanımı çağırdık. Üzerini açtırdım. Etiketlerini düzelttirdim."*[36] Hocası Necmettin Okyay'a benzer şekilde, bir askerî müzede Arap-Acem okları diye sergilenen okların bazılarının Türk oku çıktığını ve yanlış tasniflerini düzelttirdiğini anlatır.[37]

ÇEŞİTLİ KÜTÜPHANELERDE AÇILAN SERGİLER

Ünver kendisiyle yapılan söyleşide *"Avrupa'da ve Amerika'da her fırsattan faydalanarak sergiler açtım...Türk Sanat Tarihi Sergisi... Ve bunlar çok tutuldu. 62 tane yalnız Birleşik Amerika'da açtım."*[38] der.

24 Şubat 1959 tarihli mektubunda sergi hazırlıklarını ve açılış günü olanları Rauf Bey'le şöyle paylaşır: *"Yine Public Library'de sergi vaktine kadar çalıştım... Sergi saat üçte gazetecilere açıldı. Resimler aldılar falan. Sergiyi kuran müessese çoğunu renkli aldı. Saat altıda davetliler geldi...Bizim nelerimiz varmış; Amerika'ya bilhassa Sultan Hamîd zamanında Ermeniler vasıtasiyle hepsi gelmiş. Rumlar da getirmiş. Gelenler de almış. Her yer dolu mu dolusu...Sen uykudasın ben daha eve gidiyorum. Ortalık aydınlık değil, 6'ya doğru akşam oluyor. Kütüphaneden dönüyorum. Benim sergi hummalı bir surette hazırlanıyor. Kütüphane bir âlem... Dün bu maksadla Free Library'de tam 4 saat meşgul oldum. Şimdi orası 8 Desembrda benim san'at eserlerimden ibaret bir sergi açacak... şart koştum, sizin kütüphanede nefis Türk Kur'ân ve meâlleri de teşhire konacak dedim. Peki dediler. Dün onları da ayırdım. Kiminin kabı, kiminin başı, kiminin imza sahifesi... Hele bir kap var, benim Yâsîn kabı gibi. Yûsuf-i Mısrî'nin veya talebesinden birisinin. Görme... Zira ben bunu hatırlarına getirmesem bir daha onları kim ayırır da teşhir eder? Görüp görecekleri rahmet bu..."*

AMERİKA DÖNÜŞÜNDE 'AMERİKA'DA TÜRK ESERLERİ SERGİSİ'

26 Şubat 1959 tarihli mektubunda İstanbul'a döndüğünde çalışmalarını, topladıklarını sanatseverlerle paylaşmak için açacağı sergiden bahseder: "İlk defterlerde neler neler yok. Burada hiçbir ân boş durmadığımın da inşâallah bir şâhid-i âdili olacak ve Amerika'dan avdette inşâallah açacağım "Amerikan Hayatım Sergisi"nde yerini alacak. Çok malzeme var deyip geçme."

Nitekim Ünver, 1 Aralık 1959 tarihinde Tıp Tarihi Enstitüsünde 'Amerika'da Türk Eserleri Sergisi'ni açar. Rauf Bey de sergiye katılanlar arasındadır ve sergi defterine şunları yazmıştır: *"Amerikadaki Türk zevk ve inceliği örneklerini bize de göstermek imkanını bulan muhterem hocama minnet ve teşekkürler. R.Tunçay".* Z

NOTLAR

1 Gülbün Mesara Ünver, *A. Süheyl Ünver ve "Hayrülhalefi" Rauf Tunçay. Rauf Tunçay: Bir Sanatçının Mirası*, İON Yayınları, 2021, s 14.
2 Ünver'den Tunçay'a gelen 3.12.1958 tarihli mektup.
3 Mesara, a.g.e., s. 15.
4 Rauf Tunçay hakkındaki kitabımızın ilham kaynağı olan Tunçay'a ait arşiv, eskizler, çizimler, fotoğraflar, hat, minyatür, bezeme ve grafik çalışmaları, mektuplar ve el yazısı notlar içeren yaklaşık 2 bin belgeden oluşmaktadır. Süheyl Ünver'in 15 ay kaldığı Amerika'danRauf Tunçay'a gönderdiği (6 tanesi New York'tan, 7 tanesi Philedelphia'dan)13 mektup arşivin en önemli parçalarındandır. Lokman Coşkun ve F. Selim Ramazanoğlu, *Rauf Tunçay: Bir Sanatçının Mirası,* İON Yayınları, 2021, s. 7-51.
5 Rauf Tunçay, "Vesikaların Işığında Süsleme Sanatkarlarımız", *Türk Kültürü Dergisi,* C 3, Sayı 27, 1965. s.197-200.
6 Süheyl Ünver, *Tarihte 50 Türk Yemeği,* Tıp Tarihi Enstitüsü, 1948. s. III.
7 Ünver'den Tunçay'a gelen 23.10.1958 tarihli mektup (RTA).
8 Ünver'den Tunçay'a gelen 24.12.1959 tarihli mektup (RTA).
9 Ünver'den Tunçay'a gelen 6.12.1958 tarihli mektup (RTA).
10 Ünver'den Tunçay'a gelen 24.2.1959 tarihli mektup (RTA).
11 Ünver'den Tunçay'a gelen 26.2.1959 tarihli mektup (RTA).
12 Ünver'den Tunçay'a gelen 24.2.1959 tarihli mektup (RTA).
13 Albert Gabriel (1883-1972) Türk hükümetinin davetiyle geldiği Türkiye'de öğretim üyeliği, Arkeoloji Enstitüsü müdürlüğü yapan Fransız mimar, arkeolog, tarihçi ve yazardır.
14 Ünver'den Tunçay'a gelen 27.9.1958 tarihli mektup (RTA).
15 Morgan Kütüphanesi hayırsever Morgan ailesi tarafından 1924 yılında halka açılır.
16 Süheyl Ünver, *Sevakıb-i Menakıb, Mevlana' dan Hatıralar,* Organon Yayınları, 1973, s.VII
17, 18 Ünver'den Tunçay'a gelen 6.3.1959 tarihli mektup (RTA).
19 Ahmet Güner Sayar, *A. Süheyl Ünver: Hayatı, Şahsiyeti ve Eserleri 1898 -1986,* Ötüken, İstanbul, 2011, s. 394-395.
20 Ünver'den Tunçay'a gelen 21.7.1959 tarihli mektup (RTA).
21 Ünver'den Tunçay'a gelen 26.2.1959 tarihli mektup (RTA).
22 Ünver'den Tunçay'a gelen 23.10.1958 tarihli mektup (RTA).
23 Ünver'den Tunçay'a gelen 18.1.1959 tarihli mektup (RTA).
24 Philadelphia'da bir halk kütüphanesi mahiyetinde olan Free Library'nin The West Oak Lane şubesi 1957'de açılmıştır.
25 Sayar, *a.g.e.,* s. 400.
26 Ünver'den Tunçay'a gelen 24.2.1959 tarihli mektup (RTA).
27 Ünver'den Tunçay'a gelen 18.1.1959 tarihli mektup (RTA).
28 Ünver'den Tunçay'a gelen 20.2.1959 tarihli mektup (RTA).
29 Süheyl Ünver, *Islamic Manuscripts in the Columbia Libraries,* Columbia Library Columns, Nov 1958, vol VIII, Number 1.
30 Amerika'da Kırkambarname, Washingtonname ve Raufname vb. isimli defterler yazmıştır. Raufname, Ünver'in Tunçay'a adadığı ilginç bir defterdir. Ünver peyderpey Tunçay'a gönderdiği bu kurgu yazı serisiyle vatan hasretini gidermekte ve hocalarını, dostlarını Rauf Bey ile beraber yad etmektedir. Bu defter hakkında bkz. "Rauf Tunçay: Bir Sanatçının Mirası", s. 78-81.
31 Ünver'den Tunçay'a gelen 3.12.1958 tarihli mektup (RTA).
32 Ünver'den Tunçay'a gelen 18.1.1959 tarihli mektup (RTA).
33 Ünver'den Tunçay'a gelen 21.7.1959 tarihli mektup (RTA).
34 Ünver'den Tunçay'a gelen 3.12.1958 tarihli mektup (RTA).
35 Ünver'den Tunçay'a gelen 23.10.1958 tarihli mektup (RTA).
36 Ünver'den Tunçay'a gelen 26.2.1959 tarihli mektup (RTA)
37 Sayar, a.g.e., s. 395.
38 Abdi İpekçi, "Türk Süsleme Sanatı", *Milliyet* gazetesi, 7 Şubat 1972.

(RTA: Rauf Tunçay Arşivi).

Refik Halid Karay.

BÜYÜKBABAM REFİK HALİD KARAY'IN KÜTÜPHANESİ

ASLIHAN KARAY

BÜYÜKBABAM Refik Halid Karay'ın kurucuları arasında olduğu, sokaklarına isim verdiği ve 1958 senesinden vefatına kadar yaşadığı Esentepe Gazeteciler mahallesinde, Matbuat sokağında bulunan evinde büyüdüm ve orada oturmaya devam ediyorum. Büyükbabamın yaşadığı evde, onun yazı masasını, kitaplarını, kalemlerini, günlüklerini, sevdiği ressamların resimlerini, kaşık koleksiyonunu, biblolarını, aile fotoğraflarını, babamın doğumunda düşürdüğü tarihleri görerek büyümek; onu gittikçe daha iyi tanımamı, anlamamı ve daha çok sevmemi sağladı.

Babam sıklıkla, büyükbabamın sürgüne giderken ve sürgünden dönerken kitaplarını yakınlarına hediye ettiğini, bu sebeple —çok sevdiği birkaç eser dışında— eskilerden gelen kitabının olmadığını ve zaman zaman bunun için dertlendiğini söylerdi. Çok tertipli bir insan olan büyükbabamın kütüphanesinde günlükleri, porselen yazı takımları, ailesinin konağından kalan bir hüsn-i hat levhası ve kütüphanesinin hemen yanında bir hilye-i şerif yer alırmış. Yazı masasında ise en sevdiği kitaplar ile en sevdiği biblosu ve boy sırasına göre sıraladığı kurşun kalemleri.

Kütüphanesinin önemli kısmı Fransızca kitaplarmış. Galatasaray Lisesindeyken Fransız klasiklerini severek okuduğunu biliyoruz. Günlüklerini de Fransızca yazmış.

Yazıları için araştırma yapmaya, ansiklopedi ve hemen her konuda dergi okumaya meraklı olduğu hep anlatılır. Ciltli, 1932 senesi baskısı Fransızca *Larousse* ansiklopedilerine kütüphanesinde başköşede yer verdiğini de babam anlatırdı.

Le Sage'ın ilk defa 1715 senesinde basılan ve 12 ciltten oluşan eğlenceli *L'histoire de Gil Blas de Santillane* eserinin bazı ciltleri de yazı masasında dururmuş. Fransa'nın 1813-1830 dönemini anlatan 10 ciltlik *Histoire des deux restaurations* serisi, La Martine'in 1848 baskısı ciltli eserleri, Taxile Delord'un 1875 baskısı ciltli *Histoire du Second Empire* serisi büyükbabamın sevdiği kitaplardanmış.

Gastronomi konularına olan ilgisinden dolayı *Petit Larousse Gastronomique* ve Ekrem Muhiddin Yeğen'in imzaladığı kitapları da çok okurmuş. Ekrem Muhiddin Yeğen evinde davetler verir, özel ve günümüzde deneysel diyebileceğimiz yemekler yapar, büyükbabamın da dahil olduğu bir gruba tattırırmış.

Yaşar Kemal, Asaf Halet Çelebi, Aziz Nesin, Orhan Veli, Ahmet Hamdi Tanpınar, Orhan Kemal, Ümit Yaşar Oğuzcan ve daha pek çok yazardan kendisine armağan olarak gelen imzalı kitaplar onu çok mutlu edermiş. Kütüphanesinde imzalı kitaplar için özel bir bölüm ayırtmış. Genç yazarları ise her zaman cesaretlendirdiğini babam anlatırdı.

Hasan Âli Yücel klasikler dizisi için çalışma odasında, şu anda da olduğu gibi muhafaza ettiğimiz bir kütüphane ayırmış.

Masasının ayrılmaz bir parçası da Fransızca-eski Türkçe kalın bir sözlükmüş. Bu sözlük de saydığım diğer eserler ve imzalı kitaplar gibi bizimledir.

Büyükbabamın kitaplarını ve ondan kalan diğer hatıraları sevgi ve ihtimam ile koruyoruz.

İKİ YAZAR-OKUR PORTRESİ

MEHMET SAMSAKÇI

BİR yazarın dünyasına biraz da kitaplarının açtığı kapıdan girilir, girilmelidir. Merhum Prof. Dr. Mehmet Kaplan'ın Valery'den iktibasla çok sık zikrettiği, "Aslan yediklerinden müteşekkildir" önermesi, herhalde şair ve yazarların kitaplıklarının "kelimelerle inşa ettiği güzellikler"in mayası ve harcını anlamak ve kavramak için ne kadar mühim ve vazgeçilmez hazineler olduğunu ispata kafidir. Fakat bunu söylemek bir yazarı en sağlam idrak ve ihatanın onun kütüphanesini bilmeye bağlı olduğunu iddia etmek değildir. Zira pekala biliyoruz ki bazı yazarlar, pek az okurlar! Mesela Abdülhak Hamid'in, Fikret'in, yine Necip Fazıl'ın az okuyan şairler oldukları söylenegelir, bilinir. ("Cehl ile iftihârı pek severim" mısraı Hamid'e aittir. Fakat bunun şairane ve Hamidane olduğu unutulmamalıdır.) Zira bu peşin ve kulaktan dolma önerme ve genellemeler —bütün genellemeler gibi— tehlikelidir. Belki de ne kadar çok kitaba ve şuurlu bir okumaya sahip olurlarsa olsunlar, onların kitaplıklarını bize fakir ve zayıf gösteren, eserlerindeki göz kamaştırıcı derinlik ve genişliktir. Yoksa herhangi bir insan ya da yazar için çoğu defa o kütüphaneler "zengin" kabul edilir, edilebilir.

Yahya Kemal ve Ahmet Hamdi Tanpınar'ın kitapları ve kitaplıkları da bize onlar hakkında az çok fikir verecektir.

UMMANDAN KATRE, ŞEMSTEN ZERRE: YAHYA KEMAL'İN KİTAPLIĞI

Hem bir Rumeli çocuğu hem de diplomat olmak, "hicret" ve "hicran"la dolu bir ömür geçirmek demektir. Temekkün (bir yeri mekan tutmak), karar ve istikrar kelime ve kavramları, bu yüzden Yahya Kemal'in şahsî lügatinde yoktur. Seçtiği hayat tarzının, daha açık bir ifadeyle bekar yaşamasının, mücbir sebebi olarak gösterdiği bu yolda olma hali Yahya Kemal'i, içinde daima huzur ve sükunla yaşayacağı bir "ev"den, dolayısıyla da bir kütüphaneden mahrum etmiştir.

İstanbul Fetih Cemiyetinin faaliyetlerini sürdürdüğü İstanbul, Çarşıkapı'daki Merzifonlu Kara Mustafa Paşa Medresesinin Sıbyan Mektebinde bulunan Yahya Kemal Müzesini gezen ve bu müzenin üst katındaki valiz-gardırobu görenler hayatı göç, azil ve nasbla geçen "la-mekan" bir şairin hikayesini okumuşlar demektir. Yahya Kemal temekkün ve tavattun kabiliyetine hayran olduğu ecdadının bu taraflarını hayatında tatbik edememiştir. O maddi dünyası sırtında, bu yüzden lazım değil elzem ile yaşamak zorunda olan bir şairdir. Öyleyse sözkonusu müzede bulunan sadece 398 kitap bizi şaşırtmaz. Bizi şaşırtacak olan şey, hayatı boyunca yazmış olan Yahya Kemal'in bu kitaplardan mahrumken bile isimleri, eserleri, mekanları, zamanları, hadiseleri hatırlamak ve yeri-zamanı geldiğinde emri altına almaktaki çarpıcı kudreti ve başarısıdır. Edebi mesaisinin en velut yıllarını yanında kitapları olmaksızın Magosa Kalesinde geçiren Namık Kemal[1] gibi Yahya Kemal de yazılarının çoğunu zengin ve ilham verici, ufuk açıcı bir kütüphanenin sunduğu bir iklimde değil, hafızasının kudreti ve cömertliği sayesinde yazabildi.

Bugün yine müzede muhafaza edilen Mushaf-ı Şerif ve annesi Nakıye Hanımın okuduğu *Muhammediye* unutulmaksızın söylenebilir ki Üsküp (bir ara Selanik) yıllarında Yahya Kemal'in kitaplarla irtibatı

zayıf ve tesadüflere bağlıdır. Evlerinde bir kitaplık söz konusu değildir. Tahsil yılları geçtikçe ve bir daha ikamet edemeyeceği Üsküp'ten ayrılış zamanı yaklaştıkça, kısaca tanıştığı, görüştüğü, dairesine ve hanesine devam ettiği kişilerle temas ettikçe kitapların, dolayısıyla fikirlerin dünyasına girmiştir.

Bir yıldan az olmak kaydıyla ilk İstanbul tecrübesi de kitaptan yana fakirdir. Fakat 1903-1912 arasında Paris'te geçen seneler, şiiri çocukken az çok tatmış ve fikirle tanışmış bir gencin, bir entelektüel haline gelişinin hikayesidir. 100 yıllık mutadın aksine Avrupa'ya Garplı giden fakat oradan yerli dönen, kısaca Garp dikkatiyle ve Şark rikkatiyle mücehhez bir entelektüel...

Onun bu yıllardaki okumalarının izini sürmek, okuduğu isim ve eserlerin fihristini çıkarmak zor değildir. Zira Yahya Kemal hem bizzat kaleme aldığı (tabii vefatından sonra neşredilen) hem de Nihad Sami Banarlı'ya anlattığı hatıralarında, çeşitli sohbetlerinde kimleri ne zaman, nerede, hatta hangi vesileyle okuduğunu, okuduklarından ne anladığını, bu sayede yaptığı keşifleri cömertçe sıralar.

Kendi tabiri ve tercümesiyle Bulvar Saint Germain üzerinde Elsine-i Şarkıye Mektebi Kütüphanesinde geçirdiği saatler, özellikle okuduğu divanlar, Fransız Millî Kütüphanesindeki hummalı kıraat demleri, Yahya Kemal'i vatan, milliyet, tarih, medeniyet, politika, Garp ve Şark konusunda pişirmiş; İstanbul'a döndükten sonra temellendirip dillendirdiği nazariyelerin çekirdeğini oluşturmuştur.

Yahya Kemal hastaneye yatışından önce, mebusluk ve elçilik görevlerindeyken de aralıklarla 19 yıl ikamet ettiği Ayaspaşa'daki Park Otelde kalıyordu. Son günlerini Cerrahpaşa Hastanesinde geçirdi ve orada vefat etti. Vefatın getirdiği üzüntü, ıstırap, defin işleri vs. telaşların arasında merhum Banarlı'nın, şairin varisleriyle anlaşıp oteldeki odada dağınık şekilde bulunan metrukatı kurtarması, sonra Yahya Kemal Enstitüsüne kazandırması Türk kültür ve edebiyatı namına daima şükran ve minnetle anılacak bir gayret ve feragattir. İşte bugün Yahya Kemal Enstitüsünün bir cüzü olan müzenin alt katında, birkaç gömme rafta bulunan 398 kitaplık minyatür kütüphane bu sayede günümüze kadar gelebilmiştir.

BU KİTAPLIKTA NELER VARDIR?

Kitapların büyük çoğunluğu Fransızcadır. Fransız şair, nasir ve tarihçilerinin çoğu Gallimard'ın, kırık beyaz renkte, kalın kapak ve gramajı yüksek kâğıtlarla bastığı bu ciltler, Yahya Kemal'in vefatından sonra neşredilen kitapların da fiziki özelliklerini verir. Ahir ömründe eserlerini artık kitap halinde neşretme kararı veren, üç şiir kitabının başlığını belirleyen, şiirlerin sırası konusunda Ahmet Hamdi Tanpınar ve Nihad Sami Banarlı ile istişareler yapmış olan şair, bu kitaplar için Avrupa'dan kâğıtlar sipariş etmiş fakat eserlerinin basıldığını görememiştir.

Kitaplıktaki Fransızca kitapların çoğu şiir, tarih, seyahat ve politika üzerinedir. Öğrencisi Tanpınar gibi Yahya Kemal'in de Régnier, Valery ve Gide'i çok sevdiği dikkati çekmektedir. Nerval ve Gautier'in seyahat kitapları türün ilk göze çarpan örneklerindendir. İspanya edebiyatı, tarihi ve siyaseti hakkındaki kitaplar ise Madrid'de elçilik yapan Yahya Kemal'in görev yaptığı ülkeyi yakından tanıma gayretini izah eder. Aynı şekilde Polonya tarihine dair kitaplar da Varşova elçiliğinin yadigarı olsa gerektir.

Yahya Kemal'in, Bizans ve Rus tarihine de ilgi duyduğu göze çarpmaktadır. *Aziz İstanbul*'da yer alan fetihle ilgili konferans metni ve makalelerden, Yahya Kemal'in Dukas, Nicalo Barbaro, Kalkokondiles, Diehl gibi Bizans tarihçilerini okuduğunu biliyoruz. Mütareke yıllarında kurulan Pierre Loti Cemiyetinin azası olan, o zaman tertip edilen bir Pierre Loti gecesinde konuşma yapan Yahya Kemal'in Loti'nin bazı eserlerini okuyup muhafaza ettiği görülmektedir. Andre Maurois, Tanpınar'ın *XIX. Asır Türk Edebiyatı Tarihi*'nde metodunu benimsediği Thibaudet, Huxley, Victor Hugo, Yahya Kemal'in kitaplığında dikkati çeken yabancı isimlerdendir. Ayrıca İstanbul tarihi, topografisi ve peyzajı ile ilgili yine Fransızca kitaplar bulunur.

Bu kitaplığa göre Yahya Kemal, Türkçede ne okumuştur? *Peçevî, Naima* tarihleri ve Kâtip Çelebi'nin *Fezleke*'si, Farsça *Hafız Divanı,* İbnülemin'in *Son Hattatlar*'ı ve *Son Asır Türk Şairleri*'nin bazı kısımları, *İslâm Ansiklopedisi*'nin birkaç fasikülü ve *Hayat Mecmuası*'nın bazı sayıları, İsmail Hami Dânişmend ve İsmail Hakkı Uzunçarşılı'nın bazı etütleri, *Usûl-i Fârisî*, yine Ekrem, Hamid, Halid Ziya, Yakup Kadri, *Sesini Kaybeden Şehir, Portreler, Jakond ile Si-ya-u, Varan 3 ve Taranta Babu'ya Mektuplar*'ıyla Nazım Hikmet, "Bütün Cepheleriyle ...." serisine ait çeşitli kitaplarla Hilmi Yücebaş, Burhan Toprak'ın Yunus Emre neşirleri ilk dikkati çekenlerdendir.

Bu küçük kütüphaneyi teşkil eden kitapların bazısı yazarları tarafından Yahya Kemal'e hediye edilmiş, bazısı ödünç alınmış ve anlaşıldığı kadarıyla geri verilmemiştir. Öğrencisi ve dostu Ahmet Hamdi Tanpınar'ın ilk baskısını "Aziz Üstadım Yahya Kemal'e. Ellerinden öperek", ikinci baskısını "Aziz Üstadım Yahya Kemal'e... En derin bağlılıklarla ve ellerinden öperek" şeklinde imzaladığı *XIX. Asır Türk Edebiyatı Tarihi* bu imzalı kitapların en güzel örnekleridir.

Yahya Kemal'in bugün 12 kitaplık külliyatını, bu külliyata dahil olmayan, farklı zamanlarda farklı araştırmacılarca neşredilen yazılarını, mektuplarını bu gözle, yani şairin okumaları ve okudukları ekseninde inceleyen bir göz, bir şekilde zikrettiği, iktibaslar yaptığı eserlerin envanterini yapacak bir araştırmacı, kitaplıkta bunların pek azını görebilecektir. Yukarıda belirtildiği gibi, dünyasını sırtında taşıyan, bir evin sağlayacağı nimetlerden mahrum olan bir kişinin, okuduğu, incelediği, kullandığı eserlerin tamamını gittiği yerlere taşıması mümkün değildir.

"KİTAP YOKLUĞU, ERGİNLİK ÇAĞLARIMIN HAKİKİ AZABIDIR": TANPINAR'IN KİTAPLIĞI

Prof. Dr. Birol Emil'in "Tanpınar'ın Eserlerinde Adları Geçen Garplı Sanat ve Fikir Adamları" başlıklı makalesi Tanpınar'ın kaynaklarını ve okuma faaliyetini deşifre etmek için bir araştırmacıyı ne kadar büyük ve ürkütücü bir mesainin beklediğini açıkça gösterir. Sinop, Siirt, Ergani, Kerkük özellikle Antalya yıllarında kitap yokluğu Tanpınar için ıstırap sebebidir. Kerkük'e dair hatıralarının bir yerinde "Bu kitap yokluğu, erginlik çağlarımın hakiki azabıdır." der. Antalya'da kitaptan yana daha şanslıdır. Kitap kiralayabildiği bir kütüphane ve kitap ödünç alabilceği komşuları vardır.

Tanpınar tarih mi felsefe mi tahsil edeceği konusunda tereddüt halindeyken, Yahya Kemal'in Türkolojide hoca olduğunu duyunca edebiyat şubesine kaydolmuş, artık hocasının nezareti değilse de tavsiyeleriyle daha planlı ve kapsamlı bir okuma faaliyetine girişmiştir. İlk derslerin birisinde o zaman için herhangi bir öğrencisi olan Ahmed Hamdi efendinin elinde "gizlemeyi unuttuğu bir Jean Moreas" görüp elinden alan, "gençliğinden bir şeye bakar gibi bakıp karıştıran" Yahya Kemal, "Güzel ama sizin için daha erken, klasikleri okuyun, sırasıyla okuyun ve her muharriri tekmil okuyun." demiştir. Tanpınar'ın, bir şair veya yazarı külliyat halinde okuma terbiyesini de Yahya Kemal'den almış olduğu görülmektedir.

Seneler sonra, "Yahya Kemal'in derslerini dinledikçe içimdeki karışık dünya nizamını buldu. Yavaş yavaş hislerin

dünyasından fikirlerin dünyasına girdim." diyecek olan Tanpınar, fakülteden mezun olduktan sonra ilk tayin yeri olan Erzurum Lisesine gider. Okuma faaliyeti burada hız kazanarak devam etmiştir: "... o yıllar benim okuma hızımın arttığı yıllardı. Konforsuz hayatımız, -her şeyimiz ya karyolalarımızın altında ya başlarımızın üstündeki raflarda idi- yalnızlık beni kitaba atmıştı. Mektepten çıkar çıkmaz yatağıma uzanır, yeni tanıdığım Dostoyevski ile Erzurum'a kadar cebimde getirdiğim Baudelaire'i, İstanbul'dan bin güçlükle getirttiğim kitapları okurdum. Fakat asıl okuduğum bu ikisi idi. Fransız şairinin Darülfünunda iken cazibesine kapılmıştım. Dostoyevski'yi ise yeni yeni tadıyordum. Muazzam bir şeydi bu. Her an dünyam değişiyordu. İnsan ıstırabıyla temasın sıcaklığı her sahifede sanki kabuğumu çatlatacak şekilde beni genişletiyordu. Düşüncem adeta birkaç gece içinde boy atan o mucizeli nebatlara benziyordu. Ciltten cilde atladıkça ufkum başkalaşıyor, insanlığa ve hakikatlerine kavuştuğumu sanıyordum." der.[2]

Erzurum'dan sonra Konya'da, daha sonra Ankara, özellikle Gazi Eğitim Enstitüsünde kitaplar ve plaklarla geçen yıllar Tanpınar'ın önünde başka başka ufuklar açar. Nihayet Güzel Sanatlar Akademisi ve üniversite hocalığı... Artık tamamen kitapların dünyasındadır. Tanpınar 1939'da Tanzimat Fermanının ilanının 100. yıldönümünde, Maarif Vekili Hasan Âli Yücel'in tensibiyle İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümünde açılan Tanzimat Edebiyatı Kürsüsünün başına geçmiş ve bir "19. Asır Türk Edebiyatı Tarihi" yazmayı da vaat etmişti. Bu kitaptan önceki hocalığını, yazılarını, bütün fikri ve edebi mesaisini unutmaksızın diyebiliriz ki Tanpınar'ı medeniyet ve edebiyatın gerçek iklimlerine sokan, bu kitabın yazılış sürecidir. Kitabın ilk baskısında o zamanki asistanı Mehmet Kaplan'ın, ikinci ve elimizdeki baskısında da Ömer Faruk Akün'ün çok ciddi katkıları vardır. Bu katkıların en büyüğü de Tanpınar'a istediği kitapları, risaleleri temin etmeleridir. Elbette Tanpınar'ın külliyatında karşımıza çıkan ve çeşitli seviyelerde söz konusu ettiği, irdelediği bu kitaplar onun mülkiyetinde değildir. Bilakis ariyet olarak kullandığı kitaplardır. Bu yüzden Yahya Kemal'de olduğu gibi Tanpınar'ın terekesinden çıkan kitaplar da fikir verecek düzeydedir fakat bizi tatminden uzaktır.

Tanpınar'ın çeşitli elyazısı müsveddeleri, eskizleri, bazı mektup ve fotoğrafları gibi kitapları da 1974'te kardeşi Kenan Tanpınar tarafından İstanbul Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsüne tevdi edilmişti. Güler Güven başta olmak üzere bazı araştırmacılar bu dosyaları incelemiş, bu incelemelerden bazı neşirler de çıkmıştır. En son Prof. Dr. Handan İnci bu dosyalar üzerinde çalışmış ve Tanpınar'ın elbette çoğu Fransızca olmak üzere 568 kitabının künye bilgilerini yayımlamıştır.[3] Bu listeye bakarak "Tanpınar'ın Kütüphanesi" başlıklı bir yazı kaleme alan merhum Prof. Dr. Orhan Okay, hocasının bir bibliyoman hatta kitap meraklısı olmadığını, ihtiyaç duyduğu kitapları üniversite veya Türkoloji Seminer Kitaplığından ödünç aldığını, toplam 568 kitabın 373'ünün Fransızca olduğunu belirtmektedir.[4] "Benim seviyemden aşağı olanlar beni okumuyorlar, benim seviyemdekiler ise Garbı okuyorlar." diyen bir yazarın kitaplığı için şaşırtıcı olmayan rakamlardır bunlar.

Bu kitaplıkta André Gide'in 15, "biricik şairim" dediği Valery'nin ise 9 eseri bulunur. İsim ve eserlerini külliyatının çeşitli ciltlerinde zikretmekten haz duyduğu, bazıları hakkında makaleler yazıp konferanslar-dersler verdiği Baudelaire, Balzac, Alain (Mehmet Kaplan'a Alain'i Tanpınar'ın tavsiye ettiği düşünülebilir), Camus, Claudel, Dostoyevski (elbette Fransızca tercümeleriyle), Paul Eluard, Flaubert, Régnier, -Yahya Kemal'in tavsiyesiyle olsa gerek- José Maria de Heredia, elbette Victor Hugo, 6 eseriyle Huxley, 2 eseriyle Kafka, Mallarme, Andre Maurois, 3 eseriyle Proust, 5 kitabıyla Rilke, Tanpınar'ın en çok okuduğu yabancı yazarlardır. Bunların yanında Batı müziği ve resmine dair çeşitli çaplardaki eserler de Tanpınar denen büyük bütünün kaynakları hakkında ipuçları vermektedir. Esasında çoğu Yahya Kemal'in de kitaplığında bulunan bu Fransızca kitaplar 19. asır sonlarında ya da 20. asrın hemen başında doğan pek çok şair-yazarın kütüphanesinde de mevcuttur. Çok açıktır ki Türk entelektüelinin Avrupa bilgisi ve donanımını uzun yıllar boyunca Fransızca literatür oluşturmuş ve bu entelektüellerin sanat-edebiyat bahislerindeki kaynakları yukarıdaki isimlerin eserleri olmuştur.

Tanpınar'ın kitapları arasında 20 adet çeviri eser vardır. Bu 20 eserin bir araya gelişi tesadüfidir denebilir. Zira bu kitapların bazıları Tanpınar'a çevirmenleri tarafından imzalanmış, hediye edilmiştir. Kaldı ki Tanpınar'ın çeviri eserden pek hazzetmediğini, bir yazarın ancak kendi dilinde okunduğu zaman anlaşılıp tadıldığına inandığını biliyoruz.

Türkçe kitaplara gelince... Yine birçoğu ithaflı/imzalı olan bu kitapların Tanpınar'ın asıl okuma faaliyetini vermekten çok uzak olduğu belirtilmelidir. Ataî'nin *Şakayık Zeyli*, *Çeşmîzâde Tarihi*, *Seyahatname*, Gölpınarlı'nın *Divan-ı Kebir*, *Fih-i Mâ-Fîh* ve *Nedim Divanı* neşirleri, matbu bir *Nâbi Divanı*, Ali Nihad Tarlan'dan imzalı *Fuzûlî* ve *Hayalî Bey* divanları, Süleyman Çelebi'nin *Mevlid*'i, dikkati çeken klasik eserlerdendir. Babinger'in *Fetihname-i Sultan Mehmed*'iyle *Tarih-i Cevdet*, *Tezakir*, Ahmet Rasim'in *Osmanlı Tarihi* ve Uzunçarşılı'nın bazı incelemeleri tarih sahasından ilk göze çarpan örneklerdir.

Yahya Kemal'in eserlerinin bu listede görülmemesi normaldir. Zira Yahya Kemal'in kendisi gibi Tanpınar'ın da Yahya Kemal külliyatının neşrini göremediğini biliyoruz. Ama ilk kitap *Kendi Göz Kubbemiz* yayınlandığında Tanpınar sağ idi ve kitap hakkında bir de yazı yazmıştı. Tanpınar'ın okuduğunu bildiğimiz pek çok kitap gibi bunun da listede yer almaması bazı eserlerin ödünç verilip geri alın(a)madığını veya taşınmalar yüzünden kaybolduğunu göstermektedir.

Tanpınar'ın Abdülbaki Gölpınarlı'nın pek çok çalışmasını edindiği, Abdülhak Şinasi'nin 2 eserini, o zamanların genç şairleri Özdemir Asaf'ın (*Bir Kapı Önünde*), Metin Eloğlu (*Odun*), Edip Cansever (*İkindi Üstü*) ve Arif Damar'ın da (*İstanbul Bulutu*) birer kitaplarını Tanpınar'a imzaladıkları görülmektedir. Kitaplıkta ayrıca Yakup Kadri'nin 5, Ziya Gökalp'ın de 3 eseri mevcuttur.

Listenin tamamını vermek ya da sıralamak bu yazının sınırlarını aşmak demek olur. Bu yüzden toparlayıcı bir hüküm vermek gerekirse: Türk edebiyatının hayatları boyunca taşınmış, dolayısıyla daimi bir meskenin sunacağı istikrardan mahrum olmuş iki büyük şair-yazarı Yahya Kemal ve Tanpınar'ın bize ulaşan kitaplıkları, onların okuma faaliyetleri konusunda kısıtlı veriler sunar. Bununla beraber özellikle ithaflar her iki yazarın muhiti, arkadaşlıkları ve tanışıklıkları hakkında değerli ipuçları da verir. Onları besleyen, zevklerini ve estetik donanımlarını oluşturan asıl kaynakları, hele eserlerinin şifrelerini bize çözdürecek olansa külliyatlarının içinde, arasında, damarlarında yapılacak sabırlı ve dikkatli yolculuklardır. Z

NOTLAR

1 "İlk piyesiyle Midilli'de biten sonuncu piyesi istisna edilirse diğer bütün tiyatro eserlerini, *İntibah* adlı ilk romanını, meşhur edebi tenkitlerini burada meydana getirdi." (Prof. Dr. Ömer Faruk Akün.)

2 "Kitap Korkusu", *Cumhuriyet*, 31 Temmuz 1951.

3 *Ahmet Hamdi Tanpınar: Tanpınar Zamanı (Son Bakışlar)*. haz. Handan İnci, Kapı Yayınları, 2012, s. 319-342.

4 a.g.e., s. 346.

EDEBİYATÇININ 'EKSİK' KÜTÜPHANESİ

MEHMET AYCI

BİR edebiyatçı, sağken evini ve kütüphanesini "müze kütüphane" hâline getirse; bu kütüphane o yazarı ne kadar yansıtır? Kütüphane bir türlü tamamlanmayacak, yazar yaşadıkça yine kitap almaya, okumaya, ona imzalı imzasız eşten dosttan, başka yazarlardan kitaplar gelmeye devam edecek, bu 'devam' durumu kütüphaneyi doğası gereği eksik bırakacaktır.

Edebiyatçı vefat edince terekesini, kütüphanesini, hatta yaşadığı evi müze haline getirsek, bu kütüphane bile yazarın 'eksik' kütüphanesi olur. Ödünç verdiği, bir zamanlar okuyup elden çıkardığı, lüzumsuz gördüğü için ayıkladığı, kütüphanesini görüp de kitap isteyenlere gönüllü gönülsüz verdiği, kitapçıda, sahafta görüp de karıştırdığı, almayı planladığı ancak alamadan öldüğü kitaplar da yazarın kütüphanesine dahil değil midir?

Edebiyat bilgini de olsa, yalnızca edebiyat meraklısı da olsa, her edebiyatçı doğası gereği bir kütüphane sahibidir. Ancak edebiyatın 'edebiyat içi' kıvrımları, labirentleri, dehlizleri, rafları, o kadar karmaşıktır ki, bir defa hiçbir edebiyatçının kütüphanesi diğeriyle bırakın aynı olmayı benzer bile değildir. Edebiyatın türlerine, türlerin kendi içinde türlerinden dünya edebiyatına uzanan geniş yelpazede bir edebiyatçının ömrü boyunca edindiği, okuduğu, karıştırdığı, gördüğü kitaplar buzdağının görünen kısmı bile değildir. Edebiyatçı kendi kitaplı ömrüyle sınırlı bir kütüphaneciğin sahibidir; kütüphanesi velev ki en zengin kişisel kütüphanelerden biri olsun.

Uzmanlık alanı Rus dili edebiyatı, Fransız edebiyatı, Amerikan edebiyatı, sair ülkelerin/ dillerin edebiyatı olanların, bu alanda ders okutan, literatür takip edenlerin kütüphaneleri de bir edebiyat kütüphanesidir ancak bunların kütüphaneleri her halukarda Türk edebiyatı hocalarının kütüphanelerine göre daha eksik ve cılız olacaktır. Türkiye'de bir üniversitede bu dillerden birinin uzmanı olan edebiyatçı sınırlı sayıda kitap takip imkanına sahiptir. Çünkü kitap kitapçıdan alınır, sahaftan alınır, kütüphanenizi nasıl oluşturduğunuz hangi ülkede ve hangi şehirde yaşadığınızla, ne kadar kitapçı yolu adımladığınızla, ne kadar raf arşınladığınızla yakından ilgilidir.

Diyelim Türk edebiyatı hocasısınız. Uzmanlık alanınızın yeni, eski, halk, tekke 'dönem' edebiyatı olması durumuna göre, hatta yüksek lisans ve doktorada hangi akımı, hangi yazarı/ şairi, hangi dergiyi, hangi dönemi çalıştığınıza göre, dahası alanınızla ilgili yeni yayınları takip edip etmediğinize göre, dahasının dahası 'sıcak edebiyatı' ne ölçüde izlediğinize göre kütüphaneniz şekillenecek, şekillenen her kütüphane birbirine 'birazcık' benzese bile yine birbirinden farklı olacaktır.

Esasında, mümkün değil ama diyelim mümkün oldu, iki edebiyatçının kütüphanesindeki kitaplar, yine aynı şekilde iki yazarın kütüphanesindeki kitaplar, sayıca, baskıları, kapakları aynı olmak kaydıyla 'aynı' olsalar bile bu kütüphaneler yine aynı kütüphane olmayacaktır. Kitapların edinilme, okunma, altı çizilme, dizilme, tasnif edilme hal ve şekilleri, yazarların/edebiyatçıların kitaplara bakışı, ne ölçüde istifade edip etmedikleri kütüphaneleri farklı kılacaktır.

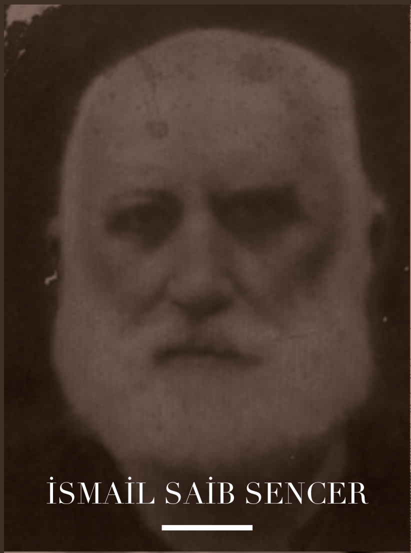
İyi bir edebiyat bilgininin kendi yazdığı/hazırladığı kitaplar tarandığında kaynak gösterilen, atıf yapılan, dipnotta adı geçen yahut iyi bir yazarın, bir edebiyat eleştirmeninin kitaplarında zikredilen kitapların neredeyse bir 'kütüphane' dolması işten bile değildir. Bu kitapların yarıdan fazlasının yazarın/edebiyatçının kütüphanesinde olmadığı görülecektir.

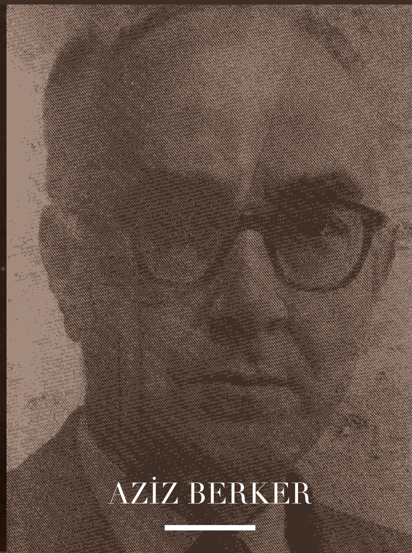
Bazen bir edebiyatçının kütüphanesinde, bir tarihçinin kütüphanesindekinden fazla tarih, bir psikoloğun kütüphanesinininkinden fazla psikoloji, paragrafı boğmayalım, benzer şekilde sosyoloji, din, felsefe, hatta iktisat kitapları olduğunu görmek şaşırtıcı gelmemelidir. Edebiyat sosyal bilimlerin tamamıyla yakından ilgilidir çünkü.

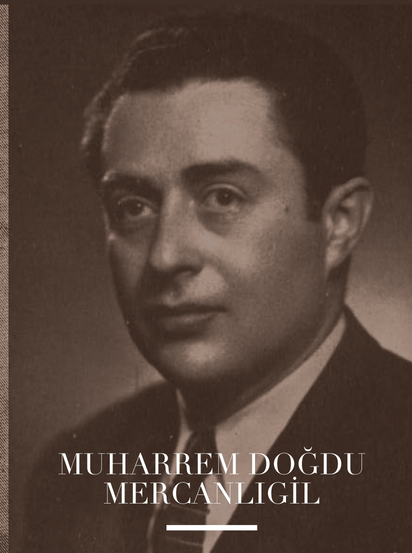
Her edebiyatçı/yazar kütüphanesi, nevi şahsına münhasır bir ihtisas kütüphanesidir. Doğal olarak 'ihtisas' özellikleri de kendine özgü zenginlikler arz etmektedir. Bu zenginlik karşılaştırılabilir cinsten değildir. Kütüphanenin niteliği ve zenginliği kendi bütünlüğüyle kaimdir.

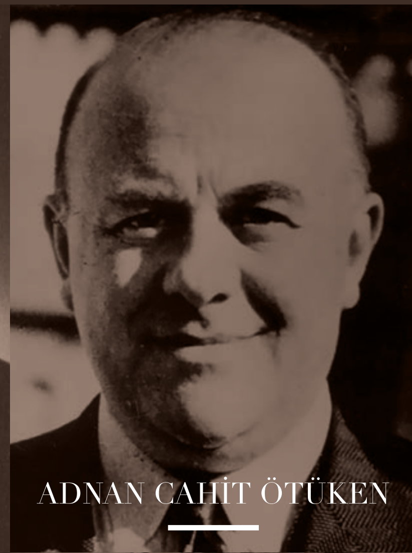
Her edebiyatçının kütüphanesi 'mevcut' haliyle alabildiğine çekici, alabildiğine büyülü bir tapınağı andırır. Ancak bir edebiyatçının kütüphanesinin kurumsal bir kimliğe dönüştürülmesi, adı 'edebiyat müze kütüphanesi' olsa bile asla mümkün değildir.

Tematik edebiyat kütüphaneleri daha işlevsel olmakla beraber onlar da hep eksiktir. Diyelim tarihî roman, polisiye roman merakınız var, kütüphanenizi bunlardan kurdunuz, diyelim herhangi bir büyük yazarın bütün kitaplarını, yazar hakkında yazılan kitapları, yazarı 'dosya' yapan dergileri, dergi özel sayılarını, tezleri, bildiri kitaplarını bir araya getirip bir kütüphane kurdunuz eksiklik devam edecek, sizin görmediğiniz, ulaşamadığınız kitaplar olacak; yazarın terekesinden yeni kitaplar çıkacak, siz tamamlayayım derken, ömrünüz vefa etmeden ilginiz ve kütüphaneniz sizin gidişinizi boynu bükük seyredecektir. Z

İSMAİL SAİB SENCER

AZİZ BERKER

MUHARREM DOĞDU MERCANLIGİL

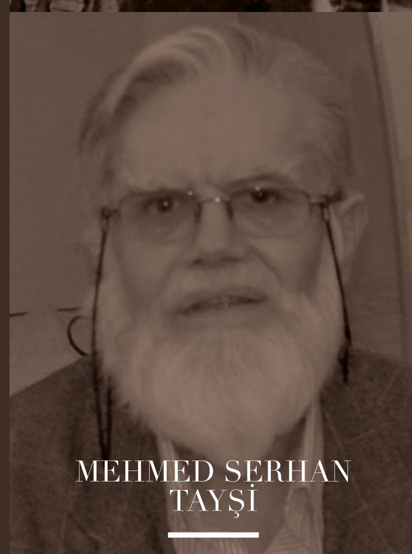

ADNAN CAHİT ÖTÜKEN

M. SEYFETTİN ÖZEGE

MÜJGÂN CUMBUR

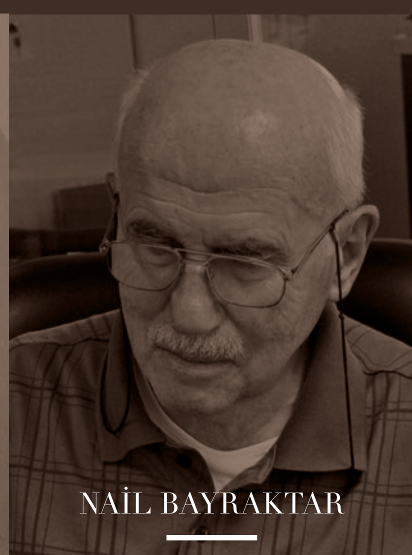
İZ BIRAKAN KÜTÜP- HANECİ- LER

MUZAFFER GÖKMAN

MEHMED SERHAN TAYŞİ

MUAMMER ÜLKER

LEMAN ŞENALP

NAİL BAYRAKTAR

MİHİN LUGAL

İSMAİL SAİB SENCER

AHMED GÜNER SAYAR

İSTANBUL Üniversitesinde yüksek tahsile başladığımda, hemen her gün Sahaflar Çarşısına giderdim. Kitapların peşinde koşarken, kitap tiryakisi birçok kimseyi de tanıdım. Onlarla ayaküstü sohbet eder, bilgilerinden istifade ederdim. Bu tiryakilerden biriyle sohbet ederken, kitaba olan tutkusunun İsmail Saib Efendi isimli bir hafız-ı kütübden geçtiğini söyledi. İlk kez ismini duyduğum bu zat kimdi? Sohbet derinleştikçe gördüm ki, İsmail Saib Efendi, Fatih türbedarı Ahmed Amiş Efendinin sohbet dostlarından imiş. Bunun üzerine ben de dedemin Amiş Efendiye mülaki olduğunu söyleyince, bu kitap tiryakisi, dedemin kim olduğunu sordu. İsmini söyleyince işin rengi değişti. Şu kadar ki, bu zat dedemi de tanıyormuş. Onun anlattıklarının aydınlığında, dedemin İsmail Saib Efendiyi Bayezid Devlet Kütüphanesinde ziyaret ettiğini, vefatında Bayezid Camiinde kılınan cenaze namazına iştirak ettiğini sözlerine ilave etti. Artık İsmail Saib Efendiyi tanımak farz olmuştu.

Bu ayaküstü konuşmanın üzerinden çok geçmemişti ki rahmetli Prof. İsmet Sungurbey'in yayına hazırladığı, Ebul'ûla Mardin'in *Huzur Dersleri*'nin II ve III. cildi 1966 yılında yayınlanmıştı. Bu kitapta İsmail Saib Efendi üzerine etraflı ve doyurucu bilgiler vardı. Bu tarihten hemen sonra, çarşıda Abdülbâki Gölpınarlı'yı, müteakiben de Süheyl Ünver'i tanıdım. Onların sohbetlerinden İsmail Saib Efendiye dair dinlediklerim cidden doyurucu idi. Bilhassa yazdıkları, başka âlemden ışıklar salmaktaydı. İsmail Saib Efendi bir güneşti. Güneş batmıştı ama ona mülaki olanlardan, Gölpınarlı ve Ünver'in yanında Hasan Âli Yücel'in de yazdıklarıyla ay ışığına kavuşmuştum. Artık, İsmail Saib Efendi portresinin yüz çizgileri koyulaşıyordu.

Bir "meçhul-malum" olan İsmail Saib Efendi, bu memleketin yetiştirdiği eşi emsali olmayan bir kıymet, deha sahibi bir zeka, bulunması imkansız diyebileceğimiz benzersiz bir hafızaya sahip melâmet ehli bir kamil insandı. Bilinmemekliğine aşırı titizlik göstermesine rağmen ona yetişmiş, onunla sohbet etmiş, onun yol göstermeleriyle araştırmalarında müşküllerini halleden çok sayıda akademisyen ve müsteşrik vardır. Onun melâmet neşvesi, sahibi olduğu bin cevhere rağmen bir kabiliyetini bile söylemekten hicap duyan bu mübarek insanı Abdülbâki Gölpınarlı'dan aktaracağımız, onun şahidi olduğu şu olay anlatacaktır:

"Herhangi bir ilmî bahsi kendilerine sorana, her hususta istifade bahş malumatı verirler... not tutarsınız. Giderken sizi isminizle çağırır, 'Bahsettiğim şeyleri yazarken lütfen benim adımı anmayın.' [derdi].

'Efendim! Olur mu? Rica ederim.'

'Hayır. Aksi takdirde çok fena müteessir olurum, müteezzi olurum, kırılırım. Yemin edin.'

Çok defa yemin ettirirler ve ondan sonra;

'Hadi git öyleyse!' derlerdi."[1]

Yine Gölpınarlı'nın kaleminden İsmail Saib Efendiyi evvela bir insan olarak resmedelim:

"Hayatımda (...) bir büyük insana mülâki oldum ve büyük bir insanın nasıl ebediyete intikal ettiğini bu fâni gözlerimle gördüm. İsmail Saib, (...) Ali kadar mümin, Hüseyin kadar iradeli ve mütevekkil, Gazalî ve Hace Nasreddin kadar mütekellim, Fahr-i Râzî kadar müfessir, Buharî ve Kuleynî kadar muhaddis, İbni Sina kadar hakîm, Şeyh-i Ekber kadar âlim, Mevlana kadar âşık ve ârif, Hacı Bayram kadar vâkıf, Kınalızâde kadar zîfünûn zât tasavvuruna hacet yok. İsmail Saib'i tanıtanlar, bu büyük ve âlim insan kişilerin hepsini (...) İsmail Saib'de görmüşler, seyretmişler, tanımışlar, hayran ve derecelerine göre o vücuda fâni olmuşlardır."[2]

Süheyl Ünver'in de İsmail Saib Efendiyle kurduğu gönül bağı, kayda değer bir öneme sahiptir. Önce babası Mustafa Enver Bey ile hocası Balıkesirli Abdülaziz Mecdi [Tolun] Efendi, İsmail Saib Efendi ile birlikte Fatih türbedarı Ahmed Amiş Efendinin sohbet dostlarıydılar. Ayrıca Süheyl Bey, tıpkı İsmail Saib Efendi gibi tıp tahsili gördüğünden, mesleki çalışma konularında bazı bilgilerin devşirilmesinde, hususiyle Türk tıp tarihine ilişkin yazma ve basma kitapların tedarikinde, bu büyük ustanın teklifsiz yardımlarını görmüştür. Süheyl Ünver'i zikredecek olursak:

"Rahmetli babamın da aziz dostu idi. Kendisinden tıp tarihimize ait çok bahisler öğrendim."[3]

Ünver'in İstanbul Üniversitesi Tıp Fakültesi Tıp Tarihi Enstitüsünde başlattığı tercüme faaliyetlerinde İsmail Saib Efendi de Arapçadan bir tıp kitabı tercüme etmişti.[4] Diğer taraftan Süheyl Bey de sohbet ehliydi. Saib Efendi, bu genç istidadı pek severdi. Onu sohbet halkasına katmıştı. Süheyl Ünver'i dinliyoruz:

"[Şerefeddin Yaltkaya'yı] Bayezid Kütüphanesi Müdürü İsmail Saib Efendi Hoca yanında görürdük. Her iki âlimin samimi ve sırf ilmî mevzularda konuşmalarında bazen bir tarafın hâlimhane, diğer tarafın şiddetlice münakaşalarına muttali olurduk. Bundan çıkan hakikatlerden muhakkak ki faydalanılırdı. Biz de istifade ile dinlerdik."[5]

Süheyl Ünver'i dinlemeye devam edelim:

"O [İsmail Saib Sencer], bize neler söylemez ve neler anlatmazdı. Eğer bunlar toplansaydı, büyük bir eser olurdu. İstanbul'da hiçbir kütüphane yoktur ki muhteviyatını birer birer gözden geçirmiş olmasın. Kendisine mahsus bir hususiyeti de yalnız bahisleri bildirmekle iktifa etmeyerek, eserlerin kütüphane numaralarını ve aranan yerlerin bazen sahifelerini bile bildirmesi idi."[6]

Süheyl Ünver'in İsmail Saib Efendiye dair muhtelif dergilerde çıkmış yazıları bulunmaktadır. Bundan öte Saib Efendi ile sohbetlerini içeren notları bir defter ve zarfta toplanmıştır. Kütüphane dedikodularını içeren bu notların tamamı kütüphane ve kitaba dairdir. Süheyl Ünver, sohbetlerinde bulunduğu kütüphanecilerden İsmail Saib Efendi, Sabri [Kalkandelen] Bey ve sahhaf Raif [Yelkenci] Efendiden duyduklarını da 1975 yılında *Kütüphane Kıyl ü Kâli* başlıklı defterde bir araya getirmiştir.

İsmail Saib Efendiden hayranlıkla bahseden bir yazarımız da eski maarif bakanlarından Hasan Âli Yücel'dir.

Yücel, “Eflatun kadar ilâhi olan bu mükemmel insan”, “insanların melek olabileceğine başka misal aratmayacak derecede fazilet sahibi olan büyük hakîm İsmail Saib Efendi[yi]”[7] çocukluk günlerinde tanımış, gençlik yılları ve sonrasında bu büyük âllame ile temasını sürdürmüş, edebi ve tasavvufi araştırmalarında karşılaştığı müşküllerin hâllinde onun yardımına ihtiyaç duymuştur. Hasan Âli Beyin yazdıkları da yolumuzu aydınlatacaktır:

“Beyaz sarığı, açık alnı, süt gibi ak sakalı ile hafız-ı kütüb rahmetli İsmail Saib Efendi, oranının [Bayezid Devlet Kütüphanesinin] şeyhi, pîri idi. Ebu Hureyre gibi kedi dostu olan bu kâmil, âlim, faziletli insan, hepimizin hocasıydı. Şark ilimleri alanında ona sorup cevap alamadığımız mesele olamazdı.”[8]

Bu büyük insanla kurduğu gönül bağını Yücel şu sözlerle dile getirmişti: “Manevi kemâline büyük bir saygı beslediğim (...) muhterem üstad.”[9]

Bu aziz üstad, Şark ilimlerinin müstesna âllamesi, Hasan Âli Beyin Hz. Mevlana'ya olan aşkını yerinde ve zamanında keşfetmiş olmalı ki bir vesile ile o güne değin hiç bilinmeyen Mevlana'nın elyazısını kendisine takdim etti. Büyük bir coşku ile hazretin elyazısına kavuşan Hasan Âli Beyin kaleminden duygularını paylaşalım:

“Şimdiye kadar Mevlana'nın el yazısını —basılmış, basılmamış— hiçbir yerde görmemiş ve görene de tesadüf etmemiştim. [Mevlana'nın] Rubaileri[ni] bastıracağımı kendisine söylediğim müderris Şerefeddin [Yaltkaya] Bey, Umumi Kütüphane müdürü muhterem üstad İsmail Saib Efendinin bu hususta malumatı olduğunu bana söylediği zaman manevi kemâline büyük bir saygı beslediğim müşarünileyhe gittim. Her zamanki tevazu ile kendisinde bulunan bir kitabın içinde Mevlana'nın elyazısı olduğunu söyleyince çok sevindim. Bu sevincin kıymetini, büyük insanların büyük ruhlarına kıymet verenler kolay takdir ederler. (...) Bu kıymettar ve tarihi elyazıyı Türk irfan âlemine takdim imkânını bana verdiği için İsmail Saib Sencer Efendiye en derin minnettarlığımı burada zikretmeyi hem kendim hem bu nevi yâdigârların kıymetini bilenler için bir borç telakki ederim.”[10]

İsmail Saib Efendinin bir kütüphaneci olarak kitaplara olan hakimiyeti akıllara durgunluk verecek boyutta idi. Bir araştırmacıya aradığı kitabı nerede bulacağını söylerken aranan kitabın hangi kütüphanede, hangi sıra numarası ile kayıtlı olduğunu söyler ya da yazma bir eserin yırtık sahifesini, sanki o sahife yırtılmamış gibi okurmuş. Bir örneği Abdülbâki Gölpınarlı, İsmail Saib Efendinin vefatının 40. yılı münasebetiyle Beyazıt Devlet Kütüphanesinde tertip edilen toplantıda anlatmıştır:

“Hafızasına hayran olmamanın imkânı ve ihtimali yoktu. (...) Başımdan geçen bir vakayı anlatacağım. Kendilerine geldim. ‘Filan kitapta şöyle bir bahis gördüm, filan müellif yazmış, siz ne buyurursunuz?’ dedim. Bana cevapları şu oldu: ‘Ondan evvel falan kitapta, ondan daha evvel de filan kitapta buna dair bahis vardır. Zannedersem o kitap, Mısır'da 1250 [1834] tarihinde basılmıştır. Eğer hafızam beni aldatmıyorsa, 56. sahifenin ortalarına doğru o bahis başlar.’

Hafızası böyle idi ve hakikaten hiçbir suretle hafızasının yanıldığına şahit olan, yanıldığını bilen, yanıldığına dair bir şey nakleden birine rastlamadım.”[11]

Süheyl Ünver, “Bu büyük üstadı maalesef aramızdan 23.3.1940 tarihinde kaçırdık” dediği İsmail Saib Efendiyi, “Âlemin istiğrakından, istiğrakının âlemine karıştı”[12] diyerek anlatmıştı. Z

NOTLAR

1 Ahmed Güner Sayar, *Abdülbâki Gölpınarlı*, İstanbul: 2014, s. 124.
2 Abdülbaki Gölpınarlı, “Kaybettiğimiz Büyük Adam, İsmail Saib”, *Vakit*, (9. IV. 1940).
3 A. Süheyl Ünver, “Gülbünümüze Mektup”, Defter no. 319 (Gülbün Mesara Arşivi).
4 A. Süheyl Ünver, *İ.Ü. Tıp Fakültesi Tıp Tarihi Enstitüsü 1938 – 1939 Ders Yılı Çalışmaları Hülasası*, İstanbul: 1939, s. 7-9.
5 A. Süheyl Ünver, “Üstad Şerefeddin Yaltkaya'ya Tıp Tarihi Enstitüsü'nün Şükran Borcu”, *Tıp Dünyası*, no. 6,1947, s. 5950.
6 A. Süheyl Ünver, “İslâm ve Türk Tababetinde Göze Ait Resimler ve İsmail Saib Sencer”, *Göz Kliniği*, no. 4, 1944, s. 166.
7 Hasan Âli Yücel, “Mukaddime”, *Katip Çelebi*, Ankara: 1957, s. 21, 219.
8 Hasan Âli Yücel, *Öğretmen-Öğrenci Köşesi*, Ankara: 1995, s. 527.
9 Hasan Âli Yücel, *Mevlana'nın Rubaileri*, İstanbul: 1932, s. 120.
10 Hasan Âli Yücel, *age*, s. 121-122.
11 Ahmed Güner Sayar, *age*, s. 124.
12 A. Süheyl Ünver, “Türk Hakimi Farabi'nin Udu”, *Türk Tıp Tarihi Arkivi*, no. 18, 1940, s. 49.
13 O. N. Ergin (der.), *Balıkesirli Abdülaziz Mecdi Divanı*, İstanbul: 1945, s. 152.

AZİZ BERKER

ALİ BİRİNCİ

MAARİF tarihimize dair Cumhuriyet devrindeki önemli eserlerden birini yazan Aziz Berker aynı zamanda küçümsenemeyecek miktarda neşriyatı olan bir tarihçimizdir. Hayatına dair yazılanların ise ikmal edilmeye muhtaç tarafları bulunmaktadır.

23 Ağustos 1899 tarihinde İstanbul'da doğan Aziz Berker'in tahsil hayatı Beşiktaş Barbaros Hayrettin Mektebinde başladı. 1914-1915 ders senesinde Darülmuallimine girdi ve 1915'te bu mektebin kısm-ı ibtidaiyesinden âlâ derece ile mezun oldu. Daha sonra Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesini de iyi derece ile bitirdi.

Aziz Beyin meslek hayatı İzmit Darülmuallimininde resim ve el işleri ile terbiye-i bedeniye muallimliğiyle başladı. İkinci vazife yeri, yine aynı derslerin muallimliği ile Bursa Darülmuallimini oldu. Bu vazifesi 31 Ağustos 1921'e kadar devam etti. Bursa'nın işgali üzerine hakkı mahfuz kalmak şartıyla, maaşı kesildi ve kaydı terkin edildi. Bu devrede Beşiktaş'taki ilk mekteplerde fahri muallim vekili olarak çalıştı. Aziz Bey İstiklal Harbini takiben İzmir'de Şehit Fethi Bey Mektebinde iki seneye yakın çalıştıktan sonra İzmir Darüleytam muallimliğine nakli yapıldı.

İzmir'den Ankara'ya, Ankara Gazi Erkek Numune Mektebi müdürlüğü vazifesiyle gelen Aziz Bey bir sene sonra terfian merkezde ilk tedrisat müfettişliğine nakledildi. Maarif Vekili Mustafa Necati'nin maarif ıslahatı esnasında Antalya Maarif Müdürlüğü vazifesi verildi. 22 Mart 1931'de Antalya Maarif Eminliği ismini alan müdürlüğe vekalet etmeye başlayan Aziz Bey, aynı zamanda vekaleten Antalya Orta Mektebi el işleri muallimliği ve aynı mektebin müdürlüğü vazifelerinde bulundu.

Antalya'daki vazifesi 1 Ocak 1933'te hitama eren Aziz Bey, Talim ve Terbiye Heyetinde muamelat müdürlüğü ile ikinci defa Ankara'ya geldi. 30 Haziran

Z Ali Birinci, *Tarihin Alacakaranlığında Meşâhir-i Meçhuleden Birkaç Zât 2*, (Dergâh Yayınları, İstanbul, 2010) s. 603-608'den özetlenmiştir.

1939 tarihli kararla Maarif Vekâleti Kütüphaneler Direktörlüğü vazifesine getirilen Aziz Berker bu vazifesinden Eylül 1964'te emekliye ayrıldı. Bu arada dairenin ismi 20 Ocak 1943'te Kütüphaneler Müdürlüğü, 1 Ocak 1946'da Kütüphaneler Dairesi Direktörlüğü ve 1 Mart 1960'ta Kütüphaneler Genel Müdürlüğü oldu. Bu vazifesinden 1964'te emekliye ayrılan Berker Türk kütüphaneciliğinde derin izler ve unutulmaz hatıralar bıraktı, ismi her zaman hürmet ve minnetle anıldı.

Aziz Berker bu asli vazifesinin yanı sıra vekaleten Ticaret Öğretim Müdürlüğü, Hasanoğlan Köy Enstitüsü ve Hasanoğlan İlköğretmen Okulu tarih öğretmenliği, Atatürk İlköğretmen Okulu tarih öğretmenliği gibi vazifelerde bulunmuştu. Aziz Berker 30 Ocak 1968'de İstanbul'da rahmete kavuştu. Cenazesi Şişli Camiinden kaldırılarak Zincirlikuyu kabristanına defnolundu.

Aziz Berker'in ilk bakışta pek fazla dikkati çekmeyen bir yazı hayatı vardır. O bütün gayretini Türk kütüphaneciliğinin gelişmesi için teksif etmiş ve bunun dışında yazmak için fazla bir heves duymamıştır. Ancak asıl çalışma sahasına, yani kütüphaneciliğe dair yönetmelikler hazırlamıştır.

Türk Düşüncesi (1956) ve *Ülkü* (1943) gibi mecmualarda az sayıda yazısı basılmış ancak tarihçilik bakımından asıl neşriyatını *Tarih Vesikaları* mecmuasında yapmıştır. Bu mecmua için "Mora İhtilâli Tarihçesi veya Penah Efendi Mecmuası" (Ankara, 1942-1943, Sayı. 7-12) ve "Teşrifatî Naim Efendi Tarihi" (1944- Sayı. 13-15) gibi tarih metinlerini ilk defa tenkitli bir şekilde hazırlamıştır. Göze çarpan yazılarından biri de "Maarif Vekâleti Kütüphaneler Umum Müdürlüğünün program ve personel ihtiyaçlarına üniversitelerdeki kütüphanecilik eğitimi nasıl hizmet edebilir" başlığını taşımaktadır.

Aziz Berker'in bahse mevzu teşkil eden eseri ise *Türkiye'de İlk Öğretim I. 1839-1908* (Ankara, 1954, 168 s. Millî Eğitim Basımevi) ismini taşımaktadır. Kitap Türkiye'de maarif tarihinin yazdırılması faaliyetinin bir neticesi olarak hazırlanıp basılmıştır. Kitap bir bakıma maarif tarihine dair kitapların girişi gibidir ve ilköğretime tahsis edilmişti. Ne yazık ki 1908 senesine kadar olan safhayı tedkik eden kitabın ikinci cildi yazılmamış veya çok zayıf bir ihtimale göre yazılmışsa da basılamadan kalmıştır.

Kitabın bibliyografyası Başbakanlık ve Millî Eğitim Bakanlığı arşivlerine, Devlet ve Maarif salnameleri, Takvim-i Vekâyi ile diğer resmî neşriyata ve bazı kaynaklara dayanmaktadır. Ancak bilhassa mektep hatıralarını ihtiva eden kitap ve tefrikalara müracaat bakımından kitabın bir zaaf içinde olduğuna da bu meyanda işaret edilmesi gerekmektedir.

Aziz Berker'in kitabı ilk öğretim meselesine ve tarihine bilhassa mevzuat bakımından yaklaşmakta ve her bahisle alakalı kanun, nizamname ve resmî tahriratın metinlerini vermektedir. Bu bir bakıma kitabın hem en değerli tarafını ve hem de en büyük zaafını teşkil etmektedir. Ancak kitap ilköğretim hakkında halen ilk, tek ve en kıymetli bilgi kaynağı olma vasfını korumaktadır.

Kütüphanecilik alanının ilk mühim isimlerinden Aziz Berker, bu kitabıyla aynı zamanda Türk maarif tarihinin de ilk araştırıcılarından biri olmuştur. Hem kütüphanecilik çalışmaları hem de bu eseriyle ismi daima yaşayacak ve hatırlanacaktır. Z

MUHARREM DOĞDU MERCANLIGİL

İSMAİL ÇAKMAK

ÜLKEMİZDE kütüphanecilik mesleğinin öncülerinden biri Muharrem Doğdu Mercanlıgil'dir. 1920'de Gerede'de dünyaya gelen Mercanlıgil ilk ve orta öğreniminin ardından İstanbul Erkek Öğretmen Lisesini bitirmiştir. Okulun taşınmasından sonra edebiyat öğretmeninin gözetiminde iki yıl çalışarak İstanbul Üniversitesinin tasnif usullerine göre buranın kütüphanesinin düzenlenmesine yardımcı olmuştur. 2. Dünya Savaşının çıkması üzerine askere alınmış, bu vazifesi yaklaşık üç yıl sürmüştür. 1944'te Gazi Eğitim Enstitüsü Edebiyat Bölümünü bitiren Mercanlıgil, Ankara ve Bitlis'te öğretmenlik ve idarecilik yaptı. Millî Kütüphanenin kuruluşunda katkıları oldu (1948) ve sonrasında burada çalışmaya başladı. Bu arada Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesindeki kütüphanecilik kurslarına devam etti. Bir ara Paris'te kütüphanecilik ve dil eğitimi aldı (1951-1952). Dönüşünde Millî Kütüphanedeki görevine devam etti. Bu yoğun temposuna rağmen toplam 433 adet künye tespit ettiği *Atatürk ve Devrim Kitapları Kataloğu*'nu yayımladı (1953). Aynı yıl Sami N. Özerdim ile "Fethin 500. Yıldönümü Münasebetiyle Çıkan Eserler" adlı çalışmayı hazırladı. Birkaç yıl sonra *Yeni Yayınlar* adlı aylık bir bibliyografya dergisi çıkarmaya başladı (1956).

1955'te bibliyografya uzmanlığına tayin edildikten sonra aynı kütüphanede Eski Harfli Türkçe Eserler Bölümünde şef olarak çalışmaya başladı (1953-1958). Enver Koray'ın *Türkiye Tarih Yayınları Bibliyografyası*'na ek olarak *Eski Harflerle Basılmış Türkçe Tarih Kitapları*'nı hazırladı (1959). 1960'ta *Ebced Hesabı* kitabını yayımladı. İlk yazısı 1937'de *Ateş* dergisinde çıkan Mercanlıgil'in ulusal ve yerel basında pek çok yazısı çıktı. *Yeni Yayınlar*'da çıkan kitap ve kütüphanelere dair yazılarını *Kitaplar/Kütüphaneler*'de bir araya getirdi (1963). Ayrıca iki ciltlik *Millî Kütüphanede Mevcut Arap Harfli Türkçe Kitapların Muvakkat Kataloğu*'nun hazırlanmasında büyük emeği geçti.

Çocuklarından Fahriye Mercanlıgil Gündoğdu da babasının izinden giderek kütüphanecilikle ilgili bazı çalışmalar yapmıştır.

Verimli bir hayat geçiren Muharrem Doğdu Mercanlıgil 1971'de Ankara'da vefat etmiş ve Gerede'ye defnedilmiştir. Z

KAYNAKÇA

¶ Giambattista Toderini, *Türklerin Yazılı Kültürü (Türklerin Edebiyatı)*, çev. Ali Berktay, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2018; İsmail Çakmak, "Atatürk Hakkında Hazırlanan Bibliyografik Eserlerden Örnekler ve İçerikleri", *Toplumsal Tarih*, 320, 2020, s. 50-56.
¶ Leman Şenalp, "Cumhuriyet Döneminde Kütüphaneciliğimiz", *Türk Kütüphaneciler Derneği Bülteni*, 23/1, 1974, s. 38-47.
¶ Louise-Noelle Malchés, Andrée Lhéritier ve M. Türker Acaroğlu, *Batı'da ve Türkiye'de Kaynakça Tarihi*, çev. M. Türker

Acaroğlu, İstanbul: İletişim Yayınları, 2003.
¶ Muzaffer Gökman, "Basma Yazı ve Resimleri Derleme Kanunu ve Atatürk'e Ait Bir Hatıra", *Türk Kütüphaneciler Derneği Bülteni,* 1/2, 1952, s. 111-114.
¶ Nejdet Sançar, "Türk Kütüphaneciliğine Hizmet Edenler: Muharrem D. Mercanlıgil", *Türk Kütüphaneciler Derneği Bülteni,* 7/3-4, 1958, s. 74-77.
¶ Özer Soysal, *Türk Kütüphaneciliği/ Bilginin Yazgısı,* Ankara: Türk Kütüphaneciler Derneği Yayını, 1998.

ADNAN CAHİT ÖTÜKEN

SELÇUK AYDIN

TÜRK kütüphaneciliğinin öncülerinden olan Adnan Cahit Ötüken 1911'de Manastır'da doğdu. Babası Doktor Binbaşı Ali Naşit Bey, annesi Lütfiye Hanımdır. Dünya Savaşında Kafkasya cephesinde görevli olan babasının şehit düşmesi üzerine henüz yedi yaşındayken yetim kaldı. İlk öğrenimine Kadıköy Osmangazi Numune Mektebinde başlayan Ötüken, daha sonra Kadıköy Orta Mektebi ve İstanbul Lisesini bitirerek yüksek öğrenim hayatı için İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesine kayıt oldu. Burada Türkoloji ve Fransızca Bölümlerinde eğitim aldı. 1935'te Türk atasözleri üzerine bitirme teziyle üniversiteden mezun oldu. Üniversite yıllarında oldukça aktif bir öğrencilik hayatı geçiren Adnan Ötüken bu sürede Millî Türk Talebe Birliğinde yönetim kurulu üyeliği, Edebiyat Fakültesi Talebe Derneğinde başkanlık gibi çeşitli görevler üstlenmiştir.

Ötüken İstanbul kütüphanelerindeki yazma eserlerin kataloglarını hazırlamak üzere 2 Mart 1935'te Maarif Vekaleti tarafından oluşturulan Kütüphaneler Tasnif Komisyonu maiyetinde çalışmak üzere seçilen öğrenciler arasında yer aldı. Önce Prof. Hellmut Ritter'in, sonrasında da Muallim M. Cevdet İnançalp'in başkanlığında çalışan komisyonda 9 ay süreyle katiplik yaptı. Hem mezuniyet tezini hazırlama sürecinde hem de komisyonun yaptığı çalışmalar sırasında İstanbul kütüphanelerini ve sorunlarını yakından görme ve inceleme fırsatını bulmuştur.

Prof. Ritter tarafından hazırlanan "İstanbul Kütüphanelerinin Islahı İçin Umumi Plân" adlı rapor, bu komisyon çalışmaları sırasında Adnan Ötüken tarafından kaleme alınmıştır. Ötüken'in "Kütüphanecilik tarihimizin hiç şüphesiz mühim vesikalarından biridir" diyerek dikkat çektiği bu raporun ardından Ritter'in "Almanya'ya kütüphanecilik tahsili için talebe gönderilmesi" konusundaki ısrarlı tavsiyesi üzerine Maarif Vekaleti tarafından Adnan Ötüken'in de dahil olduğu üç Edebiyat Fakültesi öğrencisi Almanya'ya gönderilmiştir. Almanya'daki kütüphaneler ve kütüphanecilik uygulamaları hakkında deneyim sahibi olmak ve mesleki eğitim almak üzere Berlin Devlet Kütüphanesinde eğitimlere katılan Ötüken, daha sonra Berlin ve Leipzig Üniversitelerinin kütüphanelerindeki staj programlarını başarıyla tamamlayarak 1939'da Türkiye'ye dönmüştür.

Asistan kadrosuyla İstanbul Üniversitesi Türkoloji Bölümüne atanan Adnan Ötüken, kısa bir süre sonra askere gitmiş, yedek subay olarak görev yaptığı bu sürede kütüphanecilik üzerine aldığı eğitimlerin bir çıktısı olarak *Bibliyotek Bilgisi ve Bibliyografi* adlı ilk kitabını yayınlamıştır.

Terhis olduktan sonra, 1 Ekim 1941'de Maarif Vekaleti Neşriyat Müdürü olarak görevlendirilen Ötüken, bu görevde bulunduğu altı yılda kültür tarihimiz için önemli kaynak eserlerin yayınlanmasını sağlamıştır. "Dünya Edebiyatından Tercümeler Serisi", *İslâm Ansiklopedisi* ve kütüphanecilikle ilgili maddelerini yazdığı *İnönü Ansiklopedisi* (daha sonra *Türk Ansiklopedisi*) bu dönem yayınlanmış temel kaynaklardandır.

Adnan Ötüken neşriyat müdürlüğünü sürdürürken diğer taraftan da büyük hayallerinden biri olan kütüphanecilik kurslarının düzenlenmesi için girişimlerde bulunmuştur. İlki Fehmi Edhem Karatay tarafından açılan ve 15 Eylül 1925'te başlayıp 1926 yılının mayısında sona eren kursların ikincisi Yüksek Ziraat Enstitüsü Kütüphane Müdürü Dr. Josef Stummvoll tarafından yapılmıştı.

1936'da açılan kurs ise Ankara kütüphanelerinde çalışanlara yönelik olarak gerçekleştirilmiş ve üç ay sürdü. Adnan Ötüken'in Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dekan Vekili Mehmet Emin Erişgil ile yaptığı görüşmeler sonrasında 28 Kasım 1941 tarihli yazıyla üniversitede kütüphanecilik eğitimlerinin temeli atıldı. Mart 1942'de başlatılan kurslar yılda iki yarıyıl olarak planlanmış ve iki grup halinde 1952'ye kadar devam ettirilmiştir.

21 Aralık 1946 tarihinde Neşriyat Müdürlüğü görevinden ayrılan Adnan Ötüken Millî Kütüphane Hazırlık Bürosu Şefliğine getirildi. Bürodaki rafa yerleştirilen temsili iki kitap ile toplanmaya başlanan koleksiyon kısa zamanda 60 bin yayına ulaştı. Adnan Ötüken imkanları kısıtlı olan büronun masraflarını karşılamak amacıyla 21 Şubat 1947'de Millî Kütüphaneye Yardım Derneği'ni kurdu. 6 Ağustos 1948'de bugün kendi adıyla anılan ve İl Halk Kütüphanesi olarak kullanılan binada hizmete başlayan Millî Kütüphane 23 Mart 1950'de yürürlüğe giren "5632 sayılı Millî Kütüphanenin Kuruluşu Hakkında Kanun" ile Maarif Vekaletine bağlı bir müdürlük olarak tüzel kişilik kazandı. Ülke kütüphaneciliğimizin lokomotiflerinden biri olan Millî Kütüphane, kurucusu ve ülkemizin öncü kütüphanecilerinden Adnan Ötüken'in deyimiyle "ülkemiz kütüphaneciliğinin kalkınması davasında alemdar vazifesi ifa etmekte ve bu bakımdan haklı bir gurur ve iftihar duymaktadır".

1952'de Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, kütüphanecilik kursunun Adnan Ötüken'in yönetiminde, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü müfredatı içinde seçmeli ders olarak verilmesini kararlaştırmıştır. İki yıl bu şekilde devam eden eğitimler, 1954-1955 eğitim-öğretim yılından itibaren Kütüphanecilik Enstitüsünün bir faaliyeti olarak yapılmıştır. Enstitünün kurucusu ve ilk öğretim görevlisi olan Adnan Ötüken Türk kütüphaneciliği için dönüm noktası sayılan bu olayla aynı zamanda büyük bir hayalini de gerçekleştirmiş oluyordu.

1965'te ilk Kültür Müsteşarı oldu. Müsteşarlığı sırasında Millî Kütüphaneyi müdürlükten genel müdürlüğe dönüştürdü.

Ötüken, çalışma hayatının başlangıcında bir süre liselerde Edebiyat ve Almanca öğretmenliği yapmış, ilerleyen yıllarda Millî Kütüphane Müdürlüğü, Yüksek Öğrenim Genel Müdürlüğü Ve-

killiği, Güzel Sanatlar Genel Müdürlüğü Vekilliği gibi çeşitli görevlerde bulunmuştur. 1964'de İstanbul Üniversitesi Kütüphanecilik Bölümünün lisans düzeyinde eğitim öğretime başlaması için çalışmalar yapmıştır. 1949'da kurulmasına öncülük ettiği Türk Kütüphaneciler Derneğinin 1950-1951 yıllarında başkanlığını da yürütmüş, dernek tarafından çıkarılan bültenin yayım müdürlüğünü yapmıştır.

Adnan Ötüken 1971'de emekli olarak İstanbul'a yerleşmiş, kalp krizi sebebiyle 2 Mart 1972'de vefat etmiştir. 4 Mart 1972'de Kadıköy Osman Ağa Camiinde kılınan cenaze namazı sonrası Karacaahmet Mezarlığı'nda toprağa verilmiştir. Sahada, akademide ve bürokraside yaptığı hizmetlerle Türk kütüphaneciliğinde yeni bir devir başlatan Adnan Ötüken, kütüphaneciliğin ülkemizde kurumsallaşması ve saygın bir meslek olması için yoğun mesai harcamıştır. Z

KAYNAKÇA

¶ Adnan Ötüken kimdir? 08 Ocak 2021 tarihinde https://adnanotuken.kutuphane.gov.tr.adresinden erişilmiştir.
¶ D. Atılgan, *Türkiye'de Kütüphaneciliğin Gelişimi, Türk Kütüphaneciliği, 9(1), 10-20*.
¶ A. Artukoğlu, Türkiye'de Kütüphanecilik Eğitimine Genel Bir Bakış, Türk Kütüphaneciler Derneği Bülteni 28(1-2), 1-11.
¶ A. Ötüken, Millî Kütüphane Nasıl Kuruldu?*Türk Kütüphaneciler Derneği Bülteni*, 4(1), 1-40
¶ A. Ötüken, Prof. HelmutRitter'in İstanbul Kütüphaneleri Hakkında Mühim Bir Raporu, *Türk Kütüphaneciler Derneği Bülteni*. 6(1-2), 36-46.
¶ A. Ötüken, Türkiye'de Kütüphanecilik Öğretiminin Tarihçesi, *Türk Kütüphaneciler Derneği Bülteni*. 6(1-2), 1-35.
¶ TKDB, Adnan Ötüken Bibliyografyası, *Türk Kütüphaneciler Derneği Bülteni 11(2)*, 66-74.

M. SEYFETTİN ÖZEGE

ALİ UTKU

OSMANLI matbuatı alanında bıraktığı eserlerden tanıdığımız Mehmet Seyfettin Özege, 7 Şubat 1901'de İstanbul'da doğdu. Hukuk Fakültesinden mezun olduğu yıl bankada memur olarak göreve başladı ve 1950'de kendi isteğiyle emekliye ayrıldı. Özege gerçek bibliyofil ve bibliyoman olarak bütün imkanını, gelirini, evini, yegane merakı kitaplara tahsis etti. 27 Nisan 1981'de İstanbul'da vefat eden Özege, Merkezefendi Kozlu Mezarlığına defnedilmiştir.

Seyfettin Bey hayatı boyunca hakkında *Bir Bibliyografımız: Nurullah Pertevoğlu* (İstanbul, 1957) başlıklı bir risale kaleme aldığı, üstadı Nurullah Pertevoğlu'nun iki büyük hayalini gerçekleştirmeyi hedefledi: birincisi eski harflerle basılmış kitaplardan oluşan zengin bir koleksiyon oluşturmak, ikincisi bu alanda eksikliği hissedilen kapsamlı bir bibliyografya yayınlamak.

Kütüphanesini bir katalogunu yayınlamak şartıyla 1961'de Atatürk Üniversitesine bağışladı. "Seyfettin Özege Koleksiyonu" 1728-1928 yılları arasında, yani İbrahim Müteferrika matbaasının açılışından Latin harflerinin kabulüne kadar geçen süre içinde, eski harflerle basılmış Türkçe kitapların yaklaşık %90'ını içermektedir ve bugün, Atatürk Üniversitesi Merkez Kütüphanesinin ikinci katındaki Seyfettin Özege Nadir Eserler Salonunda hizmetini sürdürmektedir.

Koleksiyonda yazma eser değeri taşıyan, kaybolduğunda yerine yenisi konulamayacak çok nadir, hatta dünya kütüphanelerinde bulunmayan tek nüsha ya da nüshası azalmış kitaplar ve üstelik birden fazla baskısı bulunan kitapların farklı basımları mevcuttur. Ayrıca Osmanlı İmparatorluğu sınırları dışında kalan Kazan, Bombay, Kalküta, Bakü, Kabil gibi kültür merkezleri ile Paris, Genève, Berlin, Londra, Budapeşte, Roma ve Viyana gibi Avrupa şehirlerinde basılmış eserler de bu zengin koleksiyonda yer almaktadır. Evliya Çelebinin *Seyahatname*'si veya *Devlet-i Aliyye-i Osmaniye Tarihi* gibi çok ciltli kitaplar, şarkı sözleri, destan, şiir, kanunname, nizamname, talimatname, tebligat, karne niteliğindeki bir veya birkaç yapraklık eserler, ilahiyat, felsefe, edebiyat, tarih, iktisat, coğrafya, kimya gibi farklı disiplinlere ait eserler, dönemin eğitim kurumlarının farklı sınıflar ve dersler için hazırladığı ders kitapları, hatırat, mükafat dağıtma cetvelleri, haritalar, el ilanları, prospektüsler, hatta takvimler gibi pek çok basılı materyal Özege koleksiyonundadır. Bunlara bir de süreli yayınları eklemek gerekir. Türkiye'de eski harflerle basılmış dergi ve gazete sayısı 2500 civarındadır. İlk gazete *Takvim-i Vekâyi*'den başlayarak Özege koleksiyonunda bu süreli yayınlardan 1500'ü, yani yarısından fazlası mevcuttur. Koleksiyonda yer alan eserlerin sayısı, 28 Nisan 1961 tarihli mektubunda Seyfettin Bey tarafından "15- 16 bin civarında" tespit edilmişse de 1989'da yayınlanan son cildin ortaya koyduğu üzere bu rakamın iki katıdır. Bugün bu sayı 70 bine ulaşmıştır.

Atatürk Üniversitesine bağışladığı koleksiyon Seyfettin Özege'nin gerçekleşen ilk hayalidir. İkincisi ve daha büyüğü ise, eski harflerle basılmış ilk Türkçe eserden (1612'de Leipzig'de basılan Türkçe Gramer) Latin harflerinin kabul edildiği 1928 sonuna kadar Türkiye'de ve yurtdışında basılmış Türkçe eserlerin ve ayrıca dünyadaki diğer Türk toplulukların (Irak Türkleri ve diğerleri gibi) yayınladıkları eserlerin bibliyografik bilgilerini içeren *Eski Harflerle Basılmış Türkçe Eserler Kataloğu*'dur. "Önsöz Yerine Bazı Açıklamalar" başlığı altında verdiği bilgiye bakılırsa katalog, birincisi alfabetik sıra ile kitap ismi ve künyelerinin yer alacağı bibliyografya bölümü, ikincisi yazarlar ve mütercimlere ayrılan indeks ve biyografiler bölümü olmak üzere iki bölüm olarak planlanmıştır. 1971'de aylık fasiküller halinde yayımlamaya başlanan eser 1982'de tamamlanmıştır. Seyfettin Bey çalışmalarında yürürlükteki bibliyografya metot ve kurallarına bağlanmak yerine, alanın kendine özgü yapısından kaynaklanan bir yaklaşım geliştirmiş, araştırmacılar için üst düzeyde yarar ilkesini her şeyin önünde tutmuştur. Bunun en önemli göstergelerinden biri kataloğun eser adına göre hazırlanmasıdır.

Kataloğun en önemli özelliği eserde yer alan kitapların ve süreli yayınların künyelerinin yazar tarafından bizzat görülerek kaydedilmiş olmasıdır. Bizzat görüp inceleyemediği kitapları, tereddüt ettiği künye kayıtlarını kataloğuna almamıştır. Böylece başka bir kaynaktan alınan bilgilerdeki muhtemel yanlışlık ve eksiklikleri tekrarlamaktan sakınmıştır. Bu yüzden 30 yıllık çabasına rağmen göremediği yayınların bulunması kaçınılmazdır. Kendisi de eserin önsözünde bu eksikliği kabul etmektedir. Ayrıca son yıllarında bu eksikliğin 2-3 bini aşmayacağını tahmin ettiğini

de yakınlarına beyan etmiştir. Nitekim akademik çalışmalardan müzayede kataloglarına her alanda esas alınan klasik başvuru kaynağı durumundaki katalogda yer almayan bir eserin tespit edilmesinin günümüzde övünç meselesi halini alması da çalışmanın kapsam genişliğinin bir göstergesidir.

Vefatının 40. yıldönümü yaklaşırken Seyfettin Özege'nin geride bıraktığı miras, her geçen gün bir kat daha değer kazanmakta ve kültür dünyamızın üstada vefa borcu daima artmaktadır. Z

MUZAFFER GÖKMAN

KÂMİL BÜYÜKER

İSTANBUL'DA 1915 yılında dünyaya gelen Muzaffer Gökman, çalışma hayatına öğretmenlikle başlamış ardından sırasıyla Süleymaniye, Murat Molla, Köprülü kütüphanelerinde memur, başmemur ve müdür olarak vazife yapmıştır. 1946 yılında Beyazıt Umumi Kütüphanesine müdür vekili olarak atanmış daha sonra vazifesi asalete çevrilmiştir. Bu arada memuriyeti sırasında İstanbul Erkek Lisesini dışarıdan bitirmiş, ardından İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümünden mezun olmuştur. Mesleki incelemelerde bulunmak üzere Roma, Paris, Londra, Almanya kütüphanelerine gönderilmiştir (1957). Amerika hükümeti tarafından Amerika'ya çağrılır ve burada 4 ay kalır.

30 yılı aşkın bir süre müdürlüğünü yürüttüğü Beyazıt Devlet Kütüphanesinden kendi isteği ile 1977 yılında emekliye ayrılmıştır. 1882 senesinde çok mütevazı şartlar içinde kurulmuş olan Beyazıt Umumi Kütüphanesi, Muzaffer Gökman'ın uğraşları ve çabası sonucunda Beyazıt imaretiyle, tesisleriyle, teşkilatıyla ve dönemin ileri kütüphanecilik tekniğiyle her bakımdan mükemmel hale getirilmiştir.[1]

Beyazıt Kütüphanesinin hacmi Gökman'ın idareciliği döneminde 1950 yılında 40 bin kitabı geçmiş ve "Kütüphane kapısından giren kitap, en çok 15 gün içinde ciltlenir, fişlenir ve okuyucuya verilir." düsturuyla önemli bir yol almış, yılda ortalama 15 bin kitap ciltleyen kütüphane haline gelmiştir.

Beyazıt Kütüphanesinde pek çok ilkleri gerçekleştiren Gökman'ın bir diğer başarılı çalışması Beyazıt Çocuk Kütüphanesidir. Yapılan bu işe bir takdir ifadesi ABD Kütüphane Müşaviri Dr. Lawrence S. Thompson'dan gelmiş ve şöyle demiştir: "Türkiye hakkında en tatlı hatıram, çocuk kütüphaneleri için hepinizin beslediği şevk olacaktır. Döndüğüm zaman Amerikan muhitlerindeki dostlarıma Muzaffer Gökman'ın Beyazıt'taki çocuklara mahsus salonu tertip etmekteki maharetini hikâye edeceğim."[2] Aynı isim "Türkiye'de Kütüphaneleri Geliştirme Programı" kapsamında hem umumi kütüphanelerin hem çocuk kütüphanelerinin hem de halk kütüphanelerinin kurulması ve yaygınlaştırılmasını teklif etmiştir.[3]

Beyazıt Umumi Kütüphanesinin 1956 yılı Nisan ayında açılması arifesinde Muzaffer Gökman tarafından neşredilen kitapçık onun görev yaptığı 10 yıllık süre zarfında kütüphanenin fiziki ve teknik anlamda ne kadar ileriye taşındığını göstermesi bakımından manidardır.

Muzaffer Gökman görev yaptığı süre boyunca İngiltere, Fransa, Almanya, İtalya, Avusturya ve Amerika'daki kütüphaneleri dolaşmış ve gözlemlerini aktarmıştır. Amerika'da geçen 4 aylık süre zarfında (2 Kasım 1958-10 Mart 1959) görüp yaşadıklarını Amerika Notları[4] ve Amerika'da Kütüphane Sevgisi başlığı ile kaleme alır. Bu süre zarfında *The Louisville Times*, *Teche News*, *The Lexington Leader*, *The Stanford Daily* gazetelerinde röportajları yayınlanır.[6] Amerikan toplumunun köyden kasabaya ve şehre kadar kütüphane mefhumunu içselleştirdiğini gören Gökman bunu röportajlarında da dile getirmiştir. Şunları söyler: "Amerika'da kütüphanecilik uzun yılları ardında bırakarak kitap alıp vermeden ayrılmış okuldan daha ileri halk eğitimine eğilmiştir."[7]

Evvela kütüphaneciliğin sürekliliği için kadrosuna önem vermiş ve personelin yetişmiş, işini seven insanlardan olması için mücadele etmiştir. I. Millî Kültür Şurası'na (23-27 Ekim 1982, Ankara) katkı olarak sunduğu tebliğde "Kütüphaneyi kütüphane yapan personeldir" der ve şunları ekler: "Kütüphane ve müzenin değer ölçüleri, yetişmiş, mesleğine gönül vermiş, bir an önce başka yere, işe atlamayı planlamamış ve düşünmeyen, göçmen kuşlardan arınmış kütüphaneci ve müzecilerin katkısıyla oluşur ve yücelir."[8]

Kütüphaneciliğin ciddi bir meslek olarak kabul edilmesi ve o yönde çabaların artırılması gerektiğini ifade eden Gökman, ilk programlı "Kütüphanecilik Öğretimi"ne Paris'te aldığı kütüphanecilik eğitimi ve Fehmi Karatay'la başladığını ifade eder. Karatay, İstanbul Üniversitesi Merkez Kütüphanesi müdürüdür. Yine Maarif Vekâleti Kütüphaneler müdürü Aziz Berker'in çabalarını da zikreder. Adnan Ötüken'in Millî Kütüphaneyi kurmak için gösterdiği çabaların yanısıra üniversitelere açılan kütüphanecilik programları, Halkevlerinde kütüphanecilik kursları, kütüphanecilik dernekleri hep bu büyük çabanın devamı olmuştur.

Bu ısrarını kütüphanecilik literatüründe de gösteren Gökman, hazırladığı *Türk Kütüphaneciliğinin Bibliyografyası*'nda[9] eski vakıf kütüphanelerinin her birinin başlı başına bir yönetmelik olan vakfiyeleri dışında, memleketimize modern kütüphaneciliğin yeni bir ilim dalı olarak biraz geç girmesinin literatürün de geç doğmasına neden olduğunu ifade etmiştir.

Basma Yazı ve Resimleri Derleme Müdürlüğünün kurulduğu 1934 yılında memur olarak çalışan Gökman, kurumun müdürü Selim Nüzhet Gerçek'in kanun uyarınca derlenen beş kitaptan birini ileride Ankara'da kurulacak millî kütüphane için ciltlettiğini ve ciltten gelen kitapları tek tek muayene ettiğini söyleyerek, "Müdürün işi mi?" diye düşünürdüm çok kez, "Yıllar geçtikçe onu daha iyi anlamaya başladım." der.[10]

Gökman, geride büyük bir çaba ve özveri ile modern bir hüviyete büründürdüğü Beyazıt Devlet Kütüphanesinin yanısıra ciddiye alınan bir meslek olarak kütüphaneciliği de bıraktı. Özellikle çalıştığı alanla ilgili 30'un üzerinde kitap kaleme aldı. Gazete ve dergilerde başta kütüphanecilik üzerine olmak üzere yüzlerce yazı yazdı. M. Taşköprülü takma adını kullandı. Gökman yaşadıklarını ve tecrübelerini 1977 yılında

emekliliğinin ardından *Kitaplar Arasında 44 Yıl* kitabında anlatmıştır.

Remzi Kırık, Gökman'a "Hocam, tekrar dünyaya gelmiş olsanız hangi mesleği seçerdiniz?" diye sormuş, Gökman gözleri dolarak cevap vermiştir: "Hiç düşünmeden kütüphaneciliği derim. Yeter ki o zamana kadar memleketimizde kütüphaneciliğin tanımı yapılmış, dershane-kütüphane ayrılmış, canlı kütüphane-müze kütüphane ayrımı, hele hele ortaokuldan sonra üç sınıflı, canlı bir kütüphaneden yararlanan 'Kütüphanecilik Meslek Okulu' kurulmuş olsun."[11]

Kütüphaneciliğe mesai mefhumu gözetmeksizin yaklaşan ve "damarlarımda dolaşan kütüphaneciliktir" diyecek kadar işine âşık olan Gökman, 14 Aralık 1996 tarihinde vefat etmiştir. Z

NOTLAR

1 Muzaffer Gökman, *Bayezit Umumî Kütüphanesi,* İstanbul: Maarif Basımevi, 1956, s.19.
2 Gökman, *age,* s.17.
3 Gökman, *age,* s.18
4 Varlık Yay. 1961.
5 Yeni Doğuş mat., tsiz., 30 s.
6 Muzaffer Gökman, *Amerika Notları*, Varlık yay. , 1961, s.14 (*Dünya Gazetesi*'nde 14 Ocak 1959-20 Ocak 1960 tarihleri arasında tefrika edilmiş 46 yazıdan oluşmaktadır.)
7 Muzaffer Gökman, *Amerika'da Kütüphane Sevgisi*, Yeni Doğuş Mat., s. 27.
8 Muzaffer Gökman, *Kütüphane ve Müzelerimiz İçin İnsan ve Yönetici,* İstanbul: 1982, s.5.
9 Muzaffer Gökman, *Türk Kütüphaneciliğinin Bibliyografyası*, Ankara: Türk Kütüphaneciler Yayınları, 1964, s. 7.
10 *age,* s.16.
11 Muzaffer Gökman, *Kitaplar Arasında 44 Yıl*, haz. Remzi Kırık, Ankara: Eğitim-Öğrenci yay., Ekim 1977, s. 352.

FATMA MÜJGÂN CUMBUR

İNCİ ENGİNÜN

İSTANBUL Fatih'te (1926) doğdu. Babası İbrahim Salih, annesi Seniye Hanımdır. İstanbul'daki kısa süre dışında öğrenimini Ankara'da yaptı, Ankara Kız Lisesi'ni (1944), Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü'nü (1948) bitirdi. Doktorasını eski edebiyat dalında (*Gülşehrî* ve *Mantıku't-Tayr*'ı) tamamladıktan sonra (1952) yazma eserlere karşı duyduğu ilgi onu kütüphaneciliğe yöneltti. Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Kütüphanesindeki yazma eserleri tasnif etti, ardından Millî Kütüphaneye tayin edildi (1954). Millî Kütüphanenin kurucusu Adnan Ötüken'in yurt dışında bulunduğu 1959-1960 yıllarında müdür vekilliği yaptı. Adnan Ötüken'in Millî Kütüphaneden ayrılması üzerine kütüphane müdürlüğüne getirildi ve emekliye ayrılıncaya kadar (1986) görev adlarında yapılan değişikliklerle ve zaman zaman ayrılıp yeniden dönerek Millî Kütüphanede çalıştı. Kütüphaneye yeni bina yerinin seçilmesi, binanın yapılması ve kütüphanenin taşınmasında (1965-1983), kitap sayısının artırılmasında büyük gayret sarfetti. Kütüphanenin sadece kitapların bulunduğu bir mekân olmanın ötesinde çeşitli bilimsel toplantı, konferanslar, konser ve sergilerle canlı bir kültür merkezi haline gelmesinde çaba harcadı. Kültür Bakanlığı müşavirliği yıllarında Türkiye kütüphanelerindeki yazma eserlerin kataloglarının hazırlanmasıyla uğraştı. Anadolu kütüphanelerinde çalıştı. 1980'de yeniden Millî Kütüphane başkanlığına tayin edildi. Bu arada Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Kütüphanecilik Bölümü'nde 1960-1982 yılları arasında yazma eserler, kataloglama ve paleografya derslerini okuttu. Yazılarında Müjde Nasiboğlu, Salim Şehidoğlu takma adlarını da kullanan Müjgân Cunbur 25 Eylül 2013 tarihinde Ankara'da öldü.

Kadın hakları ve folklor araştırma dernekleriyle Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü üyesi olan Müjgân Cunbur, UNESCO Türkiye Millî Komisyonu Yönetim Kurulu'nda görev yapmış (1975-1978), Atatürk Kültür, Dil ve Tarih-Yüksek Kurumu'na bağlı Atatürk Kültür Merkezi'nde aslî üye olmuş, bu kurumun çeşitli kollarında faaliyet göstermiştir (1984-2001). Kurum tarafından yayınlanan Türk Dünyası Ortak Edebiyatı Türk Dünyası Edebiyatçıları Ansiklopedisi'nde alt grup başkanı olarak çalışmıştır. 1948 yılından itibaren *Kırşehir Gazetesi, Erdem, Bilge, Belleten, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi, Diyanet İşleri Başkanlığı Dergisi, Türk Folklor Araştırmaları, Hisar, Ka-De-Fe, Kubbealtı Akademi Mecmuası, Millî Işık, Önasya, Selâmet, Türk Dili, Türk Edebiyatı, Türk Kadını, Türk Kültürü, Türk Yurdu, Vakıflar Dergisi* gibi yayın organlarında pek çok yazı yazmış, mahallî yazarların eserlerinin tanıtılmasına da hizmet etmiştir. Çevresindeki gençleri yazmaya teşvik etmesi, yazdıklarının basılmasına ön ayak olması da onun önemli hizmetleri arasındadır. Yurt içinde ve yurt dışında pek çok toplantıya katılmıştır.

Türk kültürü alanında çalışan yerli ve yabancı pek çok bilim adamının saygısını kazanan Müjgân Cunbur'a çeşitli ödüller verilmiştir. Türk Folkloruna Üstün Hizmet Belgesi, Türkiye Millî Kültür Vakfı Türk Kültürüne Üstün Hizmet armağanı (1986), İLESAM'ın Türk Kültürüne Üstün Hizmet ödülü, Türk Folklor Araştırmaları Kurumu İhsan Hınçer Türk Folkloruna Hizmet ödülü, Türk Kütüphaneciler Derneği Üstün Hizmet ödülü (1995) bunlardandır. Hakkında üniversitelerde hazırlanmış mezuniyet tezleri bulunmaktadır. Sadece işin tekniğiyle ilgilenen bir kütüphaneci değil bir öğretmen-kütüphaneci olan Cunbur kendisinden önce gelenlerden aldıklarını geliştirerek kendisinden sonrakilere devretmiştir. Ölümü üzerine yazılan yazılarda onun insana verdiği değer üzerinde özellikle durulmuştur. Z

KAYNAKÇA

¶ İhsan Işık, *Türkiye Yazarlar Ansiklopedisi,* Ankara: 2002, s. 255.
¶ İnci Enginün, "Millî Kütüphane Yeni Binasında Hizmete Girerken" (Müjgân Cunbur ile sohbet), *Kaynaklar,* Sayı: 2, Ankara: 1984, s. 49-60.
¶ Ahmet Kot, "Cunbur, F. Müjgân", *TDEA,* II, 90-91.
¶ "Cunbur, Fatma Müjgân", *Türk Dünyası Edebiyatçıları Ansiklopedisi,* Ankara: 2002, II, 490-491.
¶ "Cunbur, Müjgân", *Tanzimat'tan Bugüne Edebiyatçılar Ansiklopedisi,* İstanbul: 2003, I, 275.

NOT: Bu makale, *İslam Ansiklopedisi*'nden alınmıştır.

MEHMED SERHAN TAYŞİ

ÖMER FARUK DELİKTAŞ

İZMİR Bayındırlı bir ulema ailesinin evladı olarak 1942'de Adana'da dünyaya gelmiştir. İzmir Atatürk Lisesinden mezun olunca bir yıl İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesinde tahsil görmüş, sonrasında aynı üniversitenin tarih bölümüne geçiş yapmıştır. Sadi Irmak, Cavit Baysun, Şehabeddin Tekindağ, Zeki Velidi Togan,

Ali Nihad Tarlan gibi ünlü hocalardan dersler alarak 1969'da üniversiteden mezun olmuştur. Bu arada Ali Alparslan'dan hat meşk etmiş, rik'a icazeti almıştır. Mezuniyetinin ardından 1970'te Nail Bayraktar'ın yanında Millet Kütüphanesinde memuriyete başlamıştır. 1983'te Millet Kütüphanesinin müdürlüğü kendisine tevdi edilmiş ve toplam 31 sene ve 10 aylık süren vazifesinin son 18 yılını kütüphane müdürü olarak geçirmiştir.

Ali Emîrî'nin İzinde adlı hatırat kitabında anlattığına göre Millet Kütüphanesindeki 20 bine yakın kitabın SEKA'ya gönderilmesi için baskı görmüş ancak bir şekilde bu kitapların Sakarya Üniversitesine gönderilmesini sağlamıştır. Kütüphanenin en mühim eseri olan *Dîvânu Lugâti't-Türk*'ün korunması için büyük çaba sarfetmiş olduğunu da hatıralarından okumaktayız.

İstanbul'daki kültür mahfillerinin seçkin isimlerini kütüphaneye davet ederek seminerler verilmesini sağlamıştır. Kütüphanenin banisi Ali Emirî Efendi için vefat yıl dönümü olan 23 Ocak'ta ihtifaller düzenlemiş, kabri başında dualar edilmesine vesile olmuştur. Bu ihtifallere sağlıklarında Süheyl Ünver ve Sadi Irmak'ın da muntazam bir şekilde katılmış olduğunu biliyoruz.

Kütüphanecilik yanında talebe yetiştiren Mehmed Serhan Tayşi, hayatının son 3 yılında yanında bulunmak bahtiyarlığına ermiş biri olarak Millet Kütüphanesindeki vazifesini, orada tanıştığı güzel insanları her daim hayırla, güzellikle yad ettiğine şahidim.

Hayatının son yıllarına doğru gözlerinin az görmesi kendilerindeki kitap okuma aşkını asla söndürmemiştir. Haftada birkaç defa evlerine gider ve zamanın nasıl geçtiğini anlamadan sabahtan akşamın geç saatlerine kadar kitap okurdum. Sonrasında da okuduğum kitaplar üzerinde mütalaa ederdik. Çeşitli kitapları her sene hatmederdi. Mesela Birgivî'nin *Vasiyetname* adlı eserini her sene okur, okuturdu. Niyâzî-i Mısrî'nin *Divan*'ı da yine yıllardır okuttuğu eserler arasındaydı.

Mesnevi'yi, İbn Arabî ve Melâmi pirlerinden Muhammed Nuru'l-Arabî'nin eserlerini pek çok kez okuma halkalarıyla hatmetmişlerdir.

Bir ara Şehabettin Tekindağ'ın teşvikiyle onun yanında doktoraya başlayan Tayşi, çalışma konusu olarak belirlediği Halvetiliğe dair 8 sene derinlikli okumalar yapmasına, bir bavul fiş ve not çıkartmasına rağmen bir türlü tezini yazamaz. Sonrasında Bekir Kütükoğlu ile çalışmaya devam etse de hem iş hem de tez yazmanın zorluklarından dolayı akademiyi bırakmak durumunda kalmıştır.

Birçok makale ve kitap yayınlayan Mehmed Serhan Tayşi'nin eserlerinden bazıları şunlardır: Zakir Şükri Efendinin *Mecmua-ı Tekâyâ*'sı, Cemâleddin Hulvî'nin *Lemazât-ı Hulviye*'si, Şeyh Bedreddin'in *Varidat*'ı, Yahya Agâh Efendinin *Mecmu'atü'z-Zara'if Sandukatü'l-Ma'arif*'i *(Osmanlılarda Tarikat Kültürü ve Sembolleri)*.

Tayşi, ömrünü kütüphanelere, kitaplara vakfettiği gibi hayatı boyunca biriktirdiği kıymetli 5 bin eseri de ilmî araştırmalar yapan bir vakfın kütüphanesine bağışlamıştır. Böylece yapılan nice çalışmalara kitaplarıyla katkı vermeye devam etmektedir. Z

KAYNAKÇA

¶ *M. Serhan Tayşi Kitabı: Ali Emîrî'nin İzinde*, haz. Taha Kılınç, İstanbul: Timaş Yayınları, 2009.

MUAMMER ÜLKER

NESLİHAN ER KOÇOĞLU

YUSUF Muammer Ülker, 1931 yılının Ekim ayında Amasya'da dünyaya gelmiştir. İlk, orta ve lise öğretimini Amasya, Sivas ve Samsun'da tamamlayan Ülker, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Klasik Şark Dilleri ve Edebiyatları Bölümünde lisans eğitimi almıştır. Ayrıca Amasya ulemasından şair Ahmet Emri Yetkin'den eski Türk edebiyatıyla Farsça ve Arapça öğrenmiştir. Bu dillere ek olarak İngilizce de bilmektedir.

Ülker'in babası Fatih Medresesi müderrislerinden olup medreseler kapandıktan sonra Amasya Bayezit İl Halk Kütüphanesinde hafız-ı kütüb olarak görev yapmıştır.

Muammer Ülker de 1952'den itibaren 15 yıl boyunca babasının görev yaptığı kütüphanede müdürlük vazifesinde bulunur, ayrıca fahri müze müdürü olarak hizmet verir. 1962-63'te British Museum ve British Library'de incelemelerde bulunmak üzere Londra'ya gönderilir. 1966'dan 1971'e kadar Ankara'da Kütüphaneler Genel Müdürlüğünde uzman, başuzman ve Teknik Hizmetler Şube Müdürlüğü yapar, kütüphanecilik kurslarında öğreticilik ve kurs müdürlüğü görevlerini yürütür. 1971'de Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesine tayin edilir. Emekli olacağı 1996 yılına kadar çeyrek asır süren müdürlük görevini başarıyla sürdürür. Ayrıca uzun yıllar Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Geleneksel Türk Sanatları Bölümünde yarı zamanlı öğretim görevlisi olarak çalışmıştır.

Ülker birçok ulusal ve uluslararası kuruluşa üye olmuş, bilimsel toplantılarda konuşmalar yapıp seminerler vermiştir. Frankfurt'ta Arap-İslam Bilimler Tarihi Enstitüsünde tetkiklerde bulunmuş, Polonya'da Jasna Góra Manastırında bulunan elyazmalarını ve 1683'teki Viyana bozgunundа ganimet olarak alınan Osmanlı eserlerini incelemiştir. Londra'daki The Muhyiddin Ibn Arabi Society, Paris'teki Dünya Bibliyofilleri Konfederasyonu, İskenderiye'deki Bibliotheca Alexandrina ve Türk-Japon Derneği gibi kurumların üyesi olarak görev yapmış, Türk Kütüphaneciler Derneğinin İstanbul şubesinde aktif rol almıştır. Türk Tıp Tarihi Kurumu, Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu üyelikleri de bulunmaktadır. 1992'de Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı tarafından Süleymaniye Kütüphanesine verilen ödül, müdür olarak Muammer Ülker'e sunulmuştur. 1996'da Hollanda'da "40 Körün Bir Değneği: Muammer Ülker'in Portresi" adlı bir belgesel yayınlanmış, 2004'te ise Ülker Hollanda kraliyet nişanına aday gösterilmiştir.

Muammer Ülker oldukça üretken bir hayat sürmüştür. Kitaptan ansiklopedi maddesine kadar çeşitli türlerde birçok çalışması bulunmaktadır. Ayrıca pek çok kitaba ve projeye katkı sağlamıştır.

Muammer Ülker, 3 Ekim 2017'de İstanbul'da vefat etti ve Karacaahmete defnedildi. Yakınlarından Emre Öktem'in "Muammer amca"sına dair

şu cümleleri onu bize daha yakından tanıtmaktadır: "Onunla Süleymaniye'den Eminönü'ne inerken her çeşmenin, hanın, caminin önünde anlattıklarını dinlerken öyle tılsımlı hayallere dalardım ki, köşe başından bir yeniçeri müfrezesi çıksa hiç şaşırmayacaktım. Türkçe, Arapça ve Farsça ezbere bildiği şiirlerin sayısı hayret vericiydi. Bunların bazılarını ara sıra tekrarlayarak gençlere ezberletmeye çalışırdı. 1980'lerde Muammer amcadan ezberlediğim bir şiiri cenazesinde okuyacağım hiç aklıma gelir miydi? Bana eski kitap kokusunu sevdiren sevgili Muammer amcayı rahmet ve minnetle anıyorum."

Muammer Ülker'in hayat serüveni Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesine bağışladığı 500'yü aşkın kitabı ihtiva eden koleksiyonunda ve yakınlarının hafızasında sürüyor. Z

KAYNAKÇA

¶ A. Rippin ve Michael Lecker, *Muslims, Jews, and Pagans: Studies on Early Islamic Medina,* E. J. Brill, 1995. https://doi.org/10.2307/605478.
¶ Abdülkadir Karahan (ed.), *Kırk Hadis* (4. baskı), Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı, 1996.
¶ Emre Öktem, "Muammer Ülker'in ardından", *Toplumsal Tarih,* 288, 2017, 12-13.
¶ Muammer Ülker, *Başlangıcından Günümüze Türk Hat Sanatı,* Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1987.
¶ Muammer Ülker, *Traditional Turkish Arts: Calligraphy.* Ankara: Turkish Republic, Ministry of Culture and Tourism General Directorate of Fine Arts, 1987.
¶ Raşit Çavuşoğlu, "Amasya Ulemasından Şair Ahmet Emri Yetkin'in hayatı ve eserleri üzerine", *Tarihten İzler: İlkçağlardan Modern Döneme,* 491–516, 2018. www.academia.edu.
¶ "Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi, Fotoğraf Koleksiyonu, 263", t.y.
¶ Şeyda Algaç, "Fatih Dönemi Kitap Sanatında Sayfa Tasarımı", İstanbul Üniversitesi, 1994. nek.istanbul.edu.tr:4444/ekos/TEZ/24617.pdf.
¶ Şinasi Acar, "Topkapı Sarayı'ndaki Mushafın Gizi", *Erdem,* 58, 2010, 1-18. dergipark.org.tr/en/download/article-file/669939.
¶ TK Yayın Kurulu, "Haberler (Sonbahar 1992)", *Türk Kütüphaneciliği,* 1992, 239–44. www.tk.org.tr
¶ Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi, "Geçmişten Günümüze Müdürlerimiz", t.y. www.suleymaniye.yek.gov.tr.
¶ Yunus Emre, *Yunus Emre Divanı,* Danışman Muammer Ülker. İstanbul: Sabah Gazetesi Yayınları, 1990.
¶ "Yusuf Muammer Ülker Vefat İlanı", https://www.hurriyetvefatilani.net (Erişim tarihi: 30 Eylül 2020).

TEŞEKKÜR

Katkılarından dolayı Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi Müdürü Menderes Velioğlu'na, bütün kütüphane personeline, değerli arkadaşlarım İsmail Çakmak ve Dr. Elsa Bitri'ye sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

LEMAN ŞENALP

İSMAİL ÇAKMAK

LEMAN Şenalp 10 Şubat 1924'te Bursa'nın Karacabey ilçesinde dünyaya gelmiştir. Münevver bir ailenin çocuğu olan Şenalp ilk eğitimini babasından almıştır. İlk, orta ve lisenin ardından Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümünden mezun olmuştur (1945). Çalışma azmini ve disiplinini Hitler Almanya'sından kaçarak ülkemize gelen Alman hocalardan öğrendiğini söyleyen Şenalp, fakültenin üçüncü sınıfından itibaren kütüphanecilik kurslarına başlamış ve iki yıl sonra "uzman kütüphaneci" unvanını almıştır. Şenalp'in başarısını fark eden Adnan Ötüken millî kütüphane fikrinden bahsederek bu konuda kendisine destek olmasını istemiştir. Ötüken'in teklifini kabul eden Leman Şenalp Millî Eğitim Bakanlığı Yayınlar Müdürlüğünde kütüphane memurluğuna atanmıştır.

Adnan Ötüken tarafından 15 Nisan 1946'da Millî Kütüphane Hazırlık Bürosu ve bu büronun çeşitli masraflarını karşılamak için de 21 Şubat 1947'de Millî Kütüphaneye Yardım Derneği kurulmuştur. 16 Ağustos 1948'de ise bugün Ankara'da İl Halk Kütüphanesi olarak kullanılan binada Millî Eğitim Bakanı Tahsin Banguoğlu tarafından Millî Kütüphane hizmete açılmış, kuruluş kanunu ise 23 Mart 1950'de hazırlanmıştır.

Bu arada Şenalp, Adnan Ötüken'in Tahsin Banguoğlu'na yaptığı öneriyle İsviçre'ye kütüphanecilik alanında lisansüstü eğitim için gönderilir. İsviçre'de dil eğitiminin yanısıra 7 üniversite kütüphanesinde, Zürih'te çeşitli kütüphanelerde staj ve incelemeler yapmıştır. 1951 Ekim ayında yurda dönen Şenalp, bir yıl sonra İstanbul'daki Basma Yazı ve Resimleri Derleme Müdürlüğüne atanmıştır. *Makaleler Bibliyografyası*'nın ilk cildini hazırladıktan sonra buradaki görevini Paris'ten dönen Türker Acaroğlu'na devretmiştir. Ötüken'in yönlendirmesiyle "Konu Kataloğu Servisi"ni kurmakla görevlendirilmiş ve bir grup arkadaşıyla "Alfabetik Kataloglama Kuralları"nı hazırlamıştır (1954). *Dört Dilde Kütüphanecilik Terimleri Sözlüğü*'ne Türkçe kısmını hazırlayarak katkıda bulunmuştur (1959). Bu arada kendisine Maliye Bakanlığı Kütüphane Müdürlüğü önerilince Millî Kütüphaneden ayrılma kararı almıştır. En büyük pişmanlığı olarak naklettiği doktorasını bitiremeden İstanbul Üniversitesi Merkez Kütüphanesine uzman kütüphaneci olarak atanmış (1960) ve buradan emekli olmuştur (1977).

Türkiye'nin ilk "Sözlük Katalog" uygulamasını yapmış olan Şenalp, *İstanbul Üniversitesi Yayınları Bibliyografyası*'nı yayımlamıştır (1969). Bir yıl sonra Bedi N. Şehsuvaroğlu ile birlikte *Ord. Prof. Dr. Tevfik Salim Sağlam Kütüphanesi Kataloğu* çalışmasını yapmıştır (1970). Bunların dışında *Kitap Yılı Bibliyografyası* (Arslan Kaynardağ ile birlikte, 1974), *Cumhuriyet'in 50. Yılında İstanbul Üniversitesi Tıp Fakültesi Yayınları 1923-1973* (Nuran Gökhan ve Olcay Neyzi ile birlikte, 1975), *Çocuk Yılında Çocuk Kitapları* (1979), *Dünya Çocuk Yılında Türkiye'de Çocuk Kitapları Açıklamalı Kaynakçası* (Ayten Şan'la birlikte, 1981), *İstanbul Üniversitesi Merkez Kütüphanesi: Başlangıcından Günümüze* (Ankara, 1998) gibi eserlerle bibliyografya kültürünün gelişmesine yardımcı olmuştur.

1981'de hem Atatürk'ün doğumunun 100. yılı olması hem de UNESCO tarafından "Atatürk Yılı" olarak ilan edilmesinden dolayı Şenalp hummalı bir çalışmaya girmiş ve Türk Tarih Kurumunun basma garantörlüğünde iki cilt halinde bir *Atatürk Kaynakçası* hazırlamıştır. Bu çalışma için binlerce dergi ve gazete tarayan Şenalp 7880 bibliyografik künyeye ulaşmış ve eserini 1984'te yayınlamıştır.

Hayatı boyunca birçok dernek ve kuruluşa emeği geçmiş ve bu sebeple de Türk Kütüphaneciler Derneği tarafından Üstün Hizmet Ödülüne layık görülmüştür (1995). Türk kütüphanecilik tarihine bu kıymetli eserler kazandıran Leman Şenalp 2018'de vefat etmiştir. Z

KAYNAKÇA

¶ Adnan Ötüken, "Millî Kütüphane Nasıl Kuruldu?", *Türk Kütüphaneciler Derneği Bülteni,* IV/1, 1955, s. 1-40.
¶ Hacer Çimen, *Kütüphaneciliğe Adanmış Bir Ömür: Leman Şenalp,* İstanbul: Türk Kütüphaneciler Derneği İstanbul Şubesi Yayınları, 2012.
¶ Hüseyin Türkmen [ed.], *Millî Kütüphanemizin İlk*

Kütüphanecisi/ Leman Şenalp'e Armağan, İstanbul: Türk Kütüphaneciler Derneği İstanbul Şubesi Yayınları, 2006.
¶ Louise-Noelle Malchés, Andrée Lhéritier ve M. Türker Acaroğlu, *Batı'da ve Türkiye'de Kaynakça Tarihi*, çev. M. Türker Acaroğlu, İstanbul: İletişim Yayınları, 2003.
¶ Tuba Çavdar Karatepe, "Millî Kütüphane", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, c. 30, İstanbul: 2005, s. 74-75.
¶ Türk Kütüphaneciler Derneği Yayın Kurulu, "Leman Şenalp'in Yaşam Öyküsü", *Türk Kütüphaneciler Derneği Dergisi*, 16/3, 2012, s. 381-384.

ŞÜKRÜ NAİL BAYRAKTAR

İRFAN DAĞDELEN

TÜRK kütüphaneciliğine yarım asır hizmet eden Nail Bayraktar, 1932'de Makedonya'nın Kalkandelen şehrinde doğdu. 1938'de ailece İstanbul'a göç ettiler. Vefa Lisesindeki tahsilinin ardından askerliğini yaptı ve 1954 yılı başında memuriyet imtihanına girerek 24 Haziran'da Süleymaniye Kütüphanesinde göreve başladı. O dönemde kütüphanenin müdürü Halit Dener'dir. Çoğu üniversite mezunu olan memurlardan başka kütüphanede yazma eserlerin tespit fişlerini hazırlayan bir de komisyon vardır. Burada Osmanlıca, Arapça, Farsça bilen ve konularının uzmanı olan muhterem zatlar görev yapmaktadır. *Beyazıt Devlet Kütüphanesi* dergisinde yayınlanan yazısında Nail Bayraktar o günleri şu şekilde anlatır:

"Biraz daha zaman geçince mesleğimi sevmeğe başladım. Süleymaniye Kütüphanesinin okuyucuları yerli ve yabancı araştırmacılardı. Onlara istedikleri eserleri sunmak, sonra kontrol etmek ve depodaki yerine yerleştirmek bana zevk veriyordu. Gördüm ki kütüphanecilik hem insana hem kitaba hizmet etmeyi icap ettiren/gerektiren bir meslekti. Bu da benim tabiatıma/yaradılışıma/fıtratıma uygundu.

Kütüphanecinin her şeyden önce mesleki bilgi sahibi ve kültürlü olması şarttır. Kitabı sevdiği kadar, belki de ondan önce insanı, yani okuyucuyu sevmesi lazımdır."[1]

Süleymaniye Kütüphanesinde göreve başladıktan bir süre sonra Edebiyat Fakültesi Arap Fars Dili Bölümüne kaydolur. Ancak derslere devamı pek muntazam olmuyordur. Cumartesi-pazar nöbetlerine karşılık hafta içinde sadece birkaç derse devam edebiliyordur. Bu arada 1958'de evlendiği Nimet Bayraktar ile 1961'de mesleki bilgilerini artırmak üzere İngiltere'ye gider. Orada bir yıl kalır ve çeşitli kütüphanelerde incelemelerde bulunurlar.

Fakülteyi bitirmek ancak yurda döndükten sonra nasip olur. O sırada Süleymaniye Kütüphanesinden ayrılıp Millet Kütüphanesine (aynı zamanda İstanbul İl Halk Kütüphanesi) müdür yardımcısı olarak atanır. 1967'de müdürlüğe yükselir. Kütüphanenin bilgili ve çalışkan elemanlardan oluşan kadrosu sayesinde verimli çalışmalar yapılır, şube kütüphanelerinin sayısı artırılır. Beş adet gezici kütüphaneyi hizmete sokar.

1973'te kütüphaneler genel müdür yardımcılığına tayini ile Ankara serüveni başlar. Bir süre sonra da ek bir görev üstlenerek 1974'te Türk Kütüphaneciler Derneğinin olağanüstü kongresinde genel başkanlığa seçilir. 1978 yılına kadar bu vazifeyi icra eder.

Aynı yazıda o günleri şu şekilde yad eder: "Kütüphaneler Genel Müdürlüğünde göreve başladıktan sonra, daha yakından gördüğüm Ürgüp, Kayseri, Konya, Niğde ve Isparta'da uygulanan köylere eşekle ya da at arabasıyla, motorlu araçla kitap götürme faaliyetinin yaygınlaşmasını, hatta bir şekilde köylerde sabit kütüphanelerin kurulmasını aklımdan geçirmişimdir. 1926'da Maarif Vekaleti Hars Dairesinin yayınladığı *Halk Kütüphanelerinin Suret-i Tesis ve Usul-i İdaresi* adlı kitabı bir ara baştan aşağı okumuş ve yeni yazıya aktarmıştım. Oradan bir cümle zihnimde yer etmişti: Hiçbir köy kütüphanesiz olmamalıdır."

O yılın Mart ayında müşavir kadrosu ile İstanbul'a tayin edildiği için dernekteki görevinden ayrılmak zorunda kalsa da iki yıl sonra aynı vazifeye yeniden atanır. Dairedeki görevini mesai arkadaşlarının ahenkli çalışmalarının katkısı ve genel müdürlerin (önceleri Abdülkadir Salgır Bey, sonra Burhanettin Yılmaz Bey) yol gösterici yaklaşımı ile yapmaya çalışırken Ankara'daki ikinci 5 yılını da tamamlar. 1985 yılının Nisan ayında kendi isteğiyle emekliye ayrılır.

İstanbul'a dönünce kütüphanecilik mesleğini bırakmaz. Önceleri Matbaa Meslek Lisesinin Kütüphanecilik Bölümünde "Yazma Eserler" dersine girer. Sonra 1988'de İstanbul Büyükşehir Belediyesi Atatürk Kitaplığında yazma eser koleksiyonlarının kataloglanması görevine başlar. Her koleksiyon tamamlandıkça kataloğu yayınlanır ve bunlar 9 cildi bulur. Muallim Cevdet, Osman Nuri Ergin bunların en önemlileridir.

Yöneticileri ve personeli arasında samimi bir atmosferin hakim olduğu bu kütüphanede geçen süre ile birlikte, Nail Bayraktar'ın 1954'ten beri devam eden kütüphanecilik hayatı da 50 yılı bulmuştur. Bu süreçte yazma eserler ve bibliyografik kaynaklar üzerine 17 kitap yayınlar. Ömrünü kütüphaneciliğe ve yazma eserlere vakfetmiş olan Bayraktar, 25 Aralık 2019'da hayata gözlerini yumar.

"Dostluklardan başka elde ne kalıyor!" diyen Nail Bayraktar, hizmetleri, kitapları yanında meslektaşlarının gönlünde unutulmaz hatıralar bıraktı. Z

NOTLAR

1 "Örnek Kütüphaneci Nail Bayraktar", *Beyazıt Devlet Kütüphanesi Dergisi*, 2 (54), 2011, s. 12-17.

MİHİN LUGAL

NEŞECAN UYSAL

MİHİN Lugal'in babası Arap-Fars dilleri ve edebiyatları âlimi Mehmet Necati Bey, annesi ise Cumhuriyetin ilk öğretmenlerinden Bergüzar Hanımdır. 1925'te babasının Hamburg Üniversitesi Şarkiyat Enstitüsündeki görevi sebebiyle Almanya'da doğan Mihin'in adı da o günlerden yadigardır. Kızının doğduğu günlerde baba, Hellmut Ritter ile Genceli Nizâmî'nin *Hüsrev ü Şîrîn* mesnevisi üzerinde çalışmaktadır. Mesnevide Şirin'in kraliçe olan teyzesinin adı da Mihin Banu'dur. Necati Bey, "ulu, yüce" anlamına gelen bu ismi çok sever ve kızına Mihin adını verir.

Mihin Hanım, beş yaşına kadar annesi ile birlikte Hamburg-İstanbul arasında gidip gelse de, ondört yaşına kadar Almanya'da yaşar, ilk ve orta

öğrenimini Almanya'da tamamlar. Bu sırada dünya savaşı hazırlıklarının hayatı zorlaştırmaya başlaması üzerine 1939 yılının Eylülünde Türkiye'ye dönerler. Necati Bey, o günlerde İsmail Saib Sencer'in emekliye ayrılmasıyla Beyazıt Umumi Kütüphanesi müdürlüğüne tayin edilir.

Hiç Türkçe bilmeyen Mihin Hanım, İstanbul'da yaşamaya başladıkları dönemde, bir yandan anadilini öğrenirken bir yandan da Çamlıca Kız Lisesine devam eder. 1939-1940 yılları arasında Türkçe öğrenmek üzere misafir öğrenci olarak okula başlar. 1943'te Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Klasik Şark Dilleri Kürsüsü profesörlüğüne tayin edilen babasının yanına gider ve o yıl aynı üniversitenin Alman Filolojisi bölümüne kaydolur. 1949'da "Goethe'nin Şark-Garp Divanı" başlıklı bitirme tezini sunarak mezun olur. 1950'de o zamanlar Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi binası içinde yer alan Türk Tarih Kurumu Kütüphanesinde çalışmaya başlar. 1942-1952 yılları arasında Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesinde Adnan Ötüken tarafından açılan kütüphanecilik kurslarına katılır. Bu kurslar kütüphanelerde çalışan ancak herhangi bir kütüphanecilik eğitimi almamış memurlar için düzenleniyordu. Sonrasında kütüphanecilik eğitimine destek sağlamak amacıyla Maarif Vekaleti kütüphanecilik hizmetleri yönünden gelişmiş ülkelerden uzmanlar getirtmiştir. Bu uzmanlardan Kentucky Üniversitesi Kütüphane Müdürü Dr. Lawrence S. Thompson'ın eğitimlerine Mihin Lugal de düzenli olarak katılır. Böylece gerek kütüphanelerden edindiği tecrübe, gerekse kurslardan edindiği bilgi ve beceri sayesinde Türk Tarih Kurumu Kütüphanesinde uluslararası yayın değişimi sistemini kurar ve kütüphanede etkin bir şekilde danışma hizmeti verilmesini temin eder. Mihin Hanımın kurduğu bu sistem, günümüzde de devam etmektedir.

Lugal kütüphane yönetimi ve hizmetlerinin yanında Almancadan çeviriler yapar, kitap kritikleri yazıp bibliyografyalar hazırlar ve sergiler düzenler.

1954 yılında Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesindeki Kütüphanecilik Enstitüsüne gelen Amerikan Ford Vakfı yetkilisi Prof. Robert B. Downs, Türkiye kütüphanelerinde yaptığı incelemeler sonunda Türk Tarih Kurumu Kütüphanesini çok beğenmiş, kütüphane müdürü Mihin Lugal'e de takdirlerini iletmiştir. Bununla yetinmeyen Prof. Downs, Ford Vakfı tarafından Amerika'da kütüphanecilik ihtisası yapmak üzere verilen burslardan birini Mihin Lugal'e tahsis etmiştir. 1955'te Michigan Üniversitesine giden Lugal, burada hem İngilizce kursuna devam eder, hem de kütüphanecilik alanında önemli programlara katılır. 1956'da yeni bilgi ve metodlarla donanmış olarak Ankara'ya, Türk Tarih Kurumu Kütüphanesine döner.

Kısa bir süre sonra Prof. Dr. İhsan Doğramacı'dan Hacettepe Çocuk Sağlığı Enstitüsü kütüphanesinde çalışma teklifi alır. Doğramacı'nın kurumdan aldığı özel bir izinle Mihin Lugal ek olarak enstitü kütüphanesinde görevlendirilir. 1958'de çağdaş bir tıp kütüphanesinin kurulmasını sağlayarak yeniden kurumun kütüphanesine döner.

Şubat 1977'de Alman hükümetinin daveti üzerine altı kişilik bir kütüphaneci grubuyla kütüphaneleri incelemek üzere Almanya'ya gider. Dönüşünde izlenimlerini yayınlar.

1980'de emekli olan Mihin Lugal sözleşmeli olarak 1983'e kadar Türk Tarih Kurumunda çalışmaya devam eder. Atatürk Kültür Merkezinin kurucu başkanı Ord.Prof.Dr. Aydın Sayılı tarafından kurum sekreterliğine atanır. Bu görevine ek olarak merkezde bir araştırma kütüphanesi kurar. Burada dört yıl görev yaptıktan sonra İstanbul'a taşınır.

İslâm Tarih, Sanat ve Kültür Araştırma Merkezi (IRCICA) direktörü Prof. Dr. Ekmeleddin İhsanoğlu'nun teklifiyle 1987'de burada çalışmaya başlar. Yıllardır edindiği bilgi ve birikimi IRCICA'ya aktaran Lugal, burada hem modern kütüphaneciliğe uygun bir sistemin kurulmasını hem de genç kütüphanecilerin yetişmesini sağlar. Mesai saatleri dışında da gönüllü olarak Tek-Esin Vakfında Dr. Emel Esin Kütüphanesinin kuruluşunda çalışır ve iki ayrı kataloğun hazırlığına katkı verir. 2013'te IRCICA'daki vazifesinden ayrılan Mihin Lugal Türk kütüphaneciliğine 63 yıl hizmet etmiştir. Z

KAYNAKÇA

¶ Müjgân Cumbur, "Necati Lugal'i Kaybettik", *Türk Kütüphaneciler Derneği Bülteni,* Cilt XII, Sayı 3-4, (1964).

¶ Roderic H. Davison, "Yakınçağ Osmanlı Tarihinin Kaynağı Olarak Avrupa Arşivleri", çev. Osman Ersoy, Mihin Eren, *Belleten*, Cilt XXVIII, Sayı 110 (1964).

¶ *Dr. Emel Esin Kütüphanesi Kataloğu : Ayrıbasımlar - Makaleler*, haz. Mihin Lugal ve başkaları, İstanbul: Tek-Esin Türk Kültürünü Araştırma ve Geliştirme Vakfı, 1997.

¶ *Dr. Emel Esin Kütüphanesi Kataloğu: Kitaplar,* Hazırlayanlar Mihin Lugal ve başkaları, İstanbul: Tek-Esin Türk Kültürünü Araştırma ve Geliştirme Vakfı,1994.

¶ Gotthard Jaeschke, "I. ve II. Dünya Savaşlarında Türkiye'nin Dış Politikası", çev. Mihin Lugal, *Belleten*, Cilt XLI, Sayı: 164, (1977).

¶ *Türkiye Yazma Eser Kütüphaneleri ve Bu Kütüphanelerde Bulunan Yazmalarla İlgili Yayınlar Bibliyografyası,* hazırlayanlar Nimet Bayraktar, Mihin Lugal, İslâm Tarih, Sanat ve Kültür Araştırma Merkezi (IRCICA), İstanbul, 1995.

MUTASAVVIF KÜTÜPHANECİLER

MEHMED AKİF KÖSEOĞLU

İSTANBUL tekkelerinin tevhidhane, matbah, meşruta gibi kısımlarının yanısıra birçoğunda kütüphane de bulunmaktaydı. Kitaplar bazen birkaç dolapta tutulmakta, bazen de müstakil bir odanın tahsis edilmesi suretiyle oluşturulan kütüphanede hizmete sunulmaktaydı. Molla Murad Tekkesindeki aynı isimli kütüphanenin, Selimiye Tekkesindeki Pertev Paşa Kütüphanesinin, Hasan Hüsnü Paşa Tekkesindeki kütüphanenin ve Yahyazade Tekkesi yanındaki Ebu'l Hüda Kütüphanesinin kendine münhasır binaları vardır. Gerek bani gerekse sonraki hayır sahiplerinin vakfettiği kitaplar bu kütüphanelerde mühim bir yekun tutmaktaydı. Babıali'deki Gümüşhanevi Dergahının postnişini Ahmed Ziyaeddin Efendi, İstanbul'un yanısıra Bayburt, Of ve Rize'de de kütüphaneler açılmasına vesile olmuş ve kitaplar vakfetmişti. Tekkelerin seddolunması sonrasında toplanan kitaplardan Eyüp'teki Yahyazade Tekkesi Kütüphanesindeki 37, Şazili Tekkesindeki 117, Tahir Ağa Tekkesindeki 143, Yahya Efendi Tekkesindeki 4487, Nasuhi Tekkesindeki 294, Hasırîzâdê Tekkesindeki 93, Düğümlü Baba Tekkesindeki 204, Afganiler Tekkesindeki 31, Hasan Hüsnü Paşa Tekkesindeki 1052, Selimiye Tekkesindeki 665 ve Uşşaki Tekkesindeki 348 yazma eser günümüzde Süleymaniye Kütüphanesinde bulunmaktadır.[1]

Tekkelerden yetişen birçok zevatın kitapla kurduğu ünsiyet umumi kütüphanelerde muhtelif vazifeler üstlenmelerini de beraberinde getirmiştir. Kütüphaneler tesis edilirken bir veya birden fazla hafız-ı kütüb vazifesinin ihdas edildiği vakfiyelerden anlaşılmaktadır. Osmanlı devrinde olduğu gibi Cumhuriyet devrinde de mutasavvıflar için kütüphaneler tercih edilen çalışma mekanları olmuştur. İstanbul'daki kütüphanelerde vazife alan tasavvuf ehli bazı zevatın kısa hayat hikayelerini sunuyoruz:

YESÂRÎ EL-HAC AHMED ŞEVKİ EFENDİ

1810 yılında Fatih'de Macuncu mahallesinde doğmuştur. Babası Bosnalı Mustafa Efendi, Macuncu mahallesinin imamı, Fatih Camii kütüphanesinin hafız-ı kütübü idi.[2] Hicri 1246 (1830/1831) yılında Cerrahi Asitanesi postnişini Abdulaziz Zihni Efendiden tac ve hırka giyerek icazet alan Ahmed Şevki Efendi, Çelebi M. Nureddin Efendinin vefatıyla boşalan Fatih, Yeşil Tekke sokağı, 33 numaradaki Ordu Tekkesi şeyhliğine 1831 yılında tayin olunmuştur. Hat sanatıyla ilgilenmiş, Saraçhane Mektebi hocalığının yanında babasından intikal eden Fatih Camii kütüphanesinin hafız-ı kütüblüğünü de ömrünün sonuna kadar ifa etmiştir. 1875 yılı mart ayında vefat eden Ahmed Şevki Efendi Sertarikzade Dergahı Şeyhi Abdullatif Fazlı Efendi tarafından gasledilmiş, cenaze namazı Fatih Camiinde kılınmış, Ordu Tekkesi haziresinde bani Şeyh Hafız Mustafa Efendinin soluna defnedilmiştir.[3] 1904'de yanan tekkenin arsası 1960'ların başında istimlak edilip üzerine bir kamu binası yaptırılması kararlaştırılınca haziredeki kabirler torunu Necdet Toköz'ün gayretleriyle Edirnekapısı dışında, Necatibey Kabristanındaki Bosnalı Mustafa Efendinin kabri yanına nakledilmiştir.[4]

ALİ BAHAEDDİN TOKÖZ

Ordu Tekkesi Şeyhi Ahmed Şevki Efendinin oğludur. Doğduğu sene babası vefat ettiğinden tekkenin şeyhliği 1892 yılına kadar eniştesi M. Muhterem Efendi, 1903 yılına kadar da onun oğlu M. Abdulaziz Efendi niyaben yürütülmüştür. 27 Eylül 1903 günü Cerrahi Asitanesi Şeyhi Rızaeddin Yaşar Efendi tarafından hilafet verilen Ali Bahaeddin Efendi Ordu Tekkesine asaleten postnişin olarak iclas edilmiştir. 6 ay sonraki yangında tekke harap olup ihyası mümkün olamadığından Rami'deki evinde cumartesi günleri Cerrahi usulü icrasına devam etmiş, 1923 yılı Mevlid kandilinde de Cerrahi Asitanesine sertarik tayin olunmuştur. Zaptiye Nezaretinde evrak müdür muavinliği vazifesini 1908'de Meşrutiyetin ilanı sonrası bırakmış, babasından intikal eden Fatih Camii yanındaki kütüphanenin hafız-ı kütüblük (müdürlük) vazifesini emekli olana kadar sürdürmüştür.[5] İstanbul'un işgal yıllarında Sofular Tekkesi yanında bir bakkal dükkanı işleten Ali Bahaeddin Efendi mahallenin muhtarlığını da üstlenmiştir.[6] Torununun oğlu Nureddin Toköz'le yaptığımız görüşmede kışları Fatih Çarşamba'daki, yazları ise Rami'deki evinde geçirdiği öğrenilmiştir. 26 Nisan 1938 pazartesiyi salıya bağlayan gece Çarşamba semtindeki evinde vefat etmiş,

Fatih Camii imamı Hafız Bekir Efendi tarafından cenaze namazı kıldırıldıktan sonra Edirnekapısı dışında, dedesi Bosnalı Mustafa Efendinin kabri yanına defnedilmiştir.[7] Torunu Cerrahi halifelerinden Necdet Toköz de Fatih Kütüphanesindeki kitaplar Süleymaniye Kütüphanesine nakledilmeden evvel bir süre burada kütüphane memurluğu yapmıştır.

MEHMED FEVZİ EFENDİ

M. Şerif Efendinin oğludur. 1877 yılında Batum'da doğduğundan "Gürcü Hoca" diye meşhur olmuştur. İstanbul'da medrese tahsili görüp Fatih Camii baş imamı Filibeli Arap Hocadan icazet almıştır. Müderris olarak tayin edildiği Eyüp'teki Zal Mahmud Paşa Medresesinde uzun müddet ders okutan Mehmed Fevzi Efendi İttihat ve Terakki Cemiyetine muhalif tavrı sebebiyle Batum'a sürgün edilmiştir. Hürriyet ve İtilaf Fırkası iktidara gelince tekrar İstanbul'a dönmüş ve Medaris-i İlmiye Müfettiş-i Umumiliği muavinliğine tayin edilmiştir. Eyüp Cami-i Kebirinde ders okutmuş, Hüsrev Paşa Kütüphanesinde bulunan Hacı Beşir Ağa kitaplarının hafız-ı kütüblüğünü üstlenmiştir. Nakşî-Hâlidî meşayihinden Gümüşhanevi Tekkesi şeyhi Ömer Ziyauddin Dağıstani'den hilafet almış,[8] 1920 yılında Eyüp'teki Hacı Ali Dede Tekkesi postnişinliğine tayin olunmuştur. 1925'de tekkelerin seddi sonrası Medine'ye hicret eden Mehmed Fevzi Efendi, Şeyhülislam Arif Hikmet Bey Medresesinde ders vermiş, kütüphanede de hafız-ı kütüblük yapmıştır. 1951 yılında *Hülâsatu't Tasavvuf* isimli eserini yayımlamış ve 1953 yılında aynı şehirde vefat etmiştir.[9]

HÜSEYİN SADEDDİN NÜZHET ERGUN

1899 yılında Bursa'da dünyaya gelmiştir.[10] Babası Kolağası Ali Efendi Yemen Harbinde şehit düşmüştür.[11] Annesi, Mora Yenişehir'deki Sadi Tekkesinin şeyhi Mehmed Vehbi Efendinin kızı Sadiye Hanım, 2. Dünya Harbi esnasında oğluyla gittiği Çankırı'da vefat etmiştir.[12] İttihat ve Terakki (Ravza-i Terakki) Rüşdiyesini[13] ve Üsküdar Sultanisini bitirdikten sonra bir süre hukuk mektebinde tahsil gördüyse de bitiremeden ayrılmış, Darulfünunun Edebiyat şubesinden mezun olmuştur. Fransızca öğrenmiş, Arap ve Fars edebiyatı ile meşgul olmuştur. Dayısı Şeyh Ahmed Ferit Efendinin çocuksuz vefatı üzerine henüz 11 yaşındayken 10 Ağustos 1910 günü Üsküdar'da Hallac Baba Tekkesi meşihati uhdesine tevcih olunmuştur.[14] Yaşının küçüklüğü ve icazetinin bulunmaması sebebiyle bir sene Koska Abdusselam Tekkesi Şeyhi Yahya Efendi, 1922 yılına kadar da Unkapanı'ndaki Seyyid Ahmed Buhari Tekkesi Şeyhi Seyyid Ali Rıza el Fakri Efendi niyabeten zikirleri idare etmişlerdir. Şeyh Ali Fakri Efendiden 1922 yılı Mart ayında Nakşî, Sa'dî ve Rıfaî tarikatlarından hilafet almış ve Regaib gecesi posta iclas edilerek 3 sene bilfiil tekkeyi idare etmiştir.[15] Tekkelerin seddolunmasıyla birlikte stajyerliğini Ankara Erkek Lisesinde yapmış ve sonra Konya Erkek ve Kız Muallim Mekteplerinde, Konya Lisesinde, Kuleli Askeri Lisesinde, Erenköy Kız Lisesinde ve Kadıköy Erkek Lisesinde edebiyat muallimliğinde bulunmuştur. 4 sene kadar İstanbul Asar-ı Atika (Arkeoloji) Müzesinde kütüphaneci olarak çalışmış,[16] 1943 yılında Maarif Vekili Hasan Ali Yücel'in tavassutuyla Bayezid Devlet Kütüphanesi Müdürlüğüne tayin olunmuştur. Son yıllarında yaşadığı geçim sıkıntısı müptela olduğu verem hastalığının ilerlemesine yol açmış, 25 Nisan 1946 günü Validebağ Millî Eğitim Prevantoryumunda vefat etmiş, ertesi gün ikindi vakti Üsküdar Yeni Valide Camiinde cenaze namazı kılınarak[17] Karacaahmet Kabristanında Çiçekçi Camii karşısına defnedilmiştir. Kabir taşında vefat yılı hatalı olarak 1960 yazılıdır. Velud bir yazar olan Sadeddin Nüzhet bey edebiyat ve tasavvuf sahasında eserler vermiş, henüz 47 yaşındayken vefat ettiğinden "Türk Şairleri" isimli antolojisi yarım kalmıştır.

AHMED REMZİ AKYÜREK

Babası Seyyid Süleyman Ataullah Efendi, dedesi Seyyid Ahmed Remzi Efendi ve büyük dedesi Seyyid Süleyman Turabi Efendi Kayseri Mevlevihanesi postnişinleriydiler. Annesinin soyu ise Bayramiyyeden Şeyh İbrahim Tennuri'ye dayanmaktadır. 1872 yılında Kayseri'de dünyaya gelmiş, iptidai ve rüştiye tahsili sonrası 1893 yılında İstanbul'da geçirdiği bir sene içerisinde Yenikapı Mevlevihanesi postnişini M. Celaleddin Dedenin yanında sema çıkarmıştır. Mevleviyeye mensup Vali Nazım Paşanın vesile olmasıyla Kayseri'de Mekteb-i İdadi'de ahlak ve ulum-ı diniyye muallimi tayin olunmuştur. 1908 yılında Meşrutiyetin ilanı sonrası Hazret-i Mevlana Dergahını ziyarete gittiğinde Abdulhalim Çelebi'nin talebi üzerine memuriyetten feragat edip Konya'da kalmıştır.[18] 26 Recep 1327 (13 Ağustos 1909) tarihinde Kütahya, Erguniyye Mevlevihanesine şeyh vekili olarak görevlendirilmiş, 23 Rebiulahir 1328 (3 Mayıs 1910) günü Kastamonu Mevlevihanesine postnişin tayin olunmuştur. Buradaki vazifesi esnasında çıktığı ve 6 süren seyahatte Halep, Antep, Kilis, Hama, Humus, Trablusşam, Lazkiye ve Kudüs'ü ziyaret etmiştir. 23 Muharrem 1332 (22 Aralık 1913) tarihinde Halep Mevlevihanesine postnişin olarak gönderilen[19] Ahmed Remzi Dede, Cihan Harbinde teşkil edilen Mücahidin-i Mevleviye Alayına Şam'da dahil olmuştur. İşgal edilen Halep'ten İstanbul'a döndüğünde Meclis-i Meşayih azalığında bulunmuş, 1920 yılında Karaman Mevlevihanesine nakleden Ferruh Çelebi'nin yerine Üsküdar Mevlevihanesine postnişin tayin olunmuştur. Uzun yıllardır harap vaziyette duran dergahı tamir ettirmiş, iki haftada bir cumartesi günü sema mukabelesine başlamıştır. Üsküdar'da ve Bayezid Camiinde Ramazan ayları ikindi vakti *Mesnevi* şerh etmiştir.[20] 1927 yılında başmemur tayin edildiği Üsküdar Hacı Selim Ağa Kütüphanesindeki vazifesinden 1 Şubat 1937 günü istifa etmiş ve Ankara'daki kızlarının yanına taşınmıştır. Maarif Vekili Hasan Ali Yücel'in isteği üzerine Eski Eserler Kütüphanesinde müşavir olarak çalışıp

tasnif çalışmalarına yardımcı olmuştur.[21] Tülin Sağlamtunç, arşivde rastladığı belgelere dayanarak A. Remzi Akyürek'in Maarif Vekaleti Umumi Kütüphanesinde yöneticilik yaptığını bildirmektedir.[22] Ziyaret için gittiği Kayseri'de 7 Kasım 1944 günü vefat etmiş, Seyyid Burhâneddin Muhakkık-ı Tirmizî Hazretleri Türbesi yanındaki hazireye defnedilmiştir.

MUHAMMED HAZMİ TURA

1881 yılında Malatya'nın Arapgir kazasında doğmuştur. Şeyh Ulya mahallesi imamhatibi Hocazade Abdullah Hamdi Efendinin oğludur. Rüştiye sonrası Malatya ve Harput'ta kıraat ilmi tahsil edip makasıd ilmi için 30 Temmuz 1902 günü İstanbul'a gitmiştir. Sultan II. Abdulhamid'in Dersaadete talebe gelmesini yasaklaması üzerine geri dönüp Erzurum'a giderek şehrin müftüsünden ilim tahsiline başlamıştır.[23] Burada mukim Kadirî-Halisî meşayihinden Kolağası Ali Rıza beye (v. Tokat 1930) intisap etmiş ve hizmetinde bulunmuştur.[24] 1903 yılında tekrar İstanbul'a giderek 2 sene ders gördüğü Bayezid Müderrisi Arapgirli Hüseyin Efendiden icazet almıştır. 1908 yılında ruûs imtihanını vererek Bayezid Camiinde derse çıkmıştır. 3 Mart 1924'de medreselerin kapatılışına kadar Farsça ve fıkıh; İbtidâ-i Dâhil Medresesinde edebiyat, mantık ve adab-ı münazara, Sahn Medresesinde kelam müderrisliklerinde bulunmuştur. 1912 yılında Murad Molla Kütüphanesine hafız-ı kütüb tayin edilen M. Hazmi Efendi 1924 yılına gelindiğinde Nuruosmaniye Camiinde hadis-i şerif, Kasımpaşa Cami-i Kebrinde de *Mesnevi* okutmaktaydı. Kayınpederi Kasımpaşa Uşşaki Asitanesi postnişini Mustafa Hilmi Safî Efendiden seyr u sülûk görüp 17 Rebiulevvel 1343 (16 Ekim 1924) günü Halvetî-Uşşakî hilafeti almış, Mahmud Bedreddin Efendi Tekkesi şeyhliğini 30 Kasım 1925'e kadar sürdürmüştür. Tekkelerin seddolunması sonrası Heybeliada Deniz Harp Okulunda 8 yıl din dersi hocalığı yapmış, bu dersler müfredattan çıkarılınca bir yıl felsefe ve içtimaiyat derslerine girmiştir.[25] Murad Molla Kütüphanesinden 1937'de müdür tayin olunduğu Süleymaniye Kütüphanesinden 1947'de emekliye ayrılmıştır.[26] Fatih Camiinde de *Mesnevi* şerh eden M. Hazmi Efendi 29 Haziran 1960 günü Keçeciler caddesi üzerindeki Mahmud Bedreddin Efendi Tekkesinin meşrutasında vefat etmiştir. Ertesi günü Fatih Camiinde öğle vakti kılınan cenaze namazı sonrası Feriköy Helvacı Bacı Kabristanında mürşidinin yanına defnedilmiştir.

YUSUF ZAHİR HASIRCIOĞLU

9 Mayıs 1883 günü Sütlüce'deki Hasırîzade Tekkesinde dünyaya gelmiştir. Şeyh Muhammed Elif Efendi ile Fatma Talat Hanımın oğludur. İptidaiyi Sütlüce'de, Askeri Rüştiyeyi de Eyüp'e tamamlamıştır. Şeyh M. Elif Efendiden İslami ilimleri okuyup 1907 yılı Eylülünde tekkede tertip edilen bir merasimle kardeşi M. Sa'di ve iki ders şerikiyle beraber icazet almıştır.[27] Aynı sene İbtidâ-i Hâric Bursa müderrisliği, 14 Haziran 1911 günü de Eyüp'teki İbrahim Hanzade Medresesi Farsça müderrisliği tevcih olunmuştur. Bu okuldaki müderrislik kadrosu kaldırılınca Ekim 1914'de Farsça muallimi kadrosuyla vazifesine devam etmiş, 1916 yılı Aralık ayında Halıcıoğlu'ndaki II. Mahmud Vakıf Mektebi muallimliğine tayin olunmuştur.[28] Dedesi Hasirîzade Tekkesi Şeyhi Ahmed Muhtar Efendiye intisap ederek Sa'diyye tarikinden feyz almaya başlamış, onun vefatıyla babasının yanında seyr u süluka devam etmiş ve 30 Nisan 1902 günü Sa'diyye'nin Vefaiyye kolundan hilafet almıştır. Aynı tarikatın Selâmiyye kolunun hilafetini ise 18 Haziran 1902 tarihinde Şam Kubaybat Tekkesi Şeyhi Mustafa b. Hasan Efendiden almıştır. Hazret-i Halid Camii hatibi ve Kirpasî Tekkesi postnişini Mehmed Celaleddin Efendiden ve Şamlı Abdurrahman el Hatîb'den hadis, eski Tunus Kadısı Şeyh İsmail Zebihi'den *Buharî-i Şerif* kıraati hususunda icazete nail olmuştur. Şeyh Hikmet Efendiden boşalan Koska'daki Abdusselam Tekkesi şeyhliği uhdesine verilen Yusuf Zahir Efendi 1925 yılına kadar tevhidhane kısmı yıkılmış olduğundan pazartesi günleri harem dairesinde Sa'dî usulünce mukabele icra etmiştir. Darüşşafakada muallimlik yapan Yusuf Zahir Efendi 1927 yılına kadar Üsküdar'daki Hacı Selim Ağa Kütüphanesi müdürlüğünde bulunmuştur. 10 Ağustos 1927 Süleymaniye Kütüphanesine müdür tayin olunmuş,[29] bu vazifesini 1937'ye kadar sürdürmüştür. 1948 yılında emekliye ayrılsa da 1955 yılına kadar Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğünde eski eserlerin tasnifinde vazife almıştır. Hasırîzade Tekkesinde ikamet eden Yusuf Zahir Efendi 9 Mayıs 1956 günü vefat etmiş, dergahın duvarı dışında Yusuf Sineçak Dede'nin kabri yanına defnedilmiştir.

HÜSEYİN ŞEMSİ GÜNEREN

1888 yılında Sivas'da doğmuştur. Halvetiyyenin Şemsiyye kolunun Sivas'daki asitanesinin postnişini Şeyh Mehmed Zeki Behlül Efendi ile Şerife Hanımın oğludur. İstanbul'da hukuk mektebinde tahsil görüp memleketine döndükten sonra Ayşe Sıdıka Hanımla evlenmiştir. 1913 yılında valilikte içtiği bir kahve sonrası zehirlendiği tahmin edilen[30] M. Zeki Behlül Efendiden sonra tekkenin meşihati uhdesine tevcih olunmuştur. Tekkelerin 1925 yılında seddolunmasıyla Ankara'ya giden Hüseyin Şemsi bey Maarif Vekaleti Umumi Kütüphanesinde[31] memur kadrosunda çalışmaya başlamıştır. Tülin Sağlamtunç, Hüseyin Şemsi beyin bu kütüphanede yöneticilik yaptığını bildirmektedir.[32] 1935 yılında Konya'da Mevlana Dergahında açılan Asar-ı Atika Müze ve Kütüphanesine müdür muavini tayin olunmuş, bu vazifesi sırasında bir takım arkeolojik kazılara da katılmıştır. 1939 yılında İstanbul, Bayezid'de kurulan Şehir ve İnkılâp Vesikaları Müze ve Kütüphanesine[33] müdür olarak görevlendirilmiştir. İstanbul'a geldiği ilk zamanlarda tanıdığı Halvetî-Şa'banî meşayihinden Maraşlı Ahmed Tahir Efendinin manevi halkasına dahil olmuştur. Kalp yetmezliği ve üremi rahatsızlığı bulunan Hüseyin Şemsi bey 19 Mart 1956 günü Soğanağa Camii yanında Nur sokağındaki evinde geçirdiği mide kanaması neticesinde vefat etmiştir.[34] Edirnekapısı Şehitliğinde medfundur. Nuriye Betül Simav (1916-2006), Hatice Nihan Özsan (1919-2000),

Mehmet Behlül Güneren (1921-1976) ve Mehmet Fatih Güneren (1929-2018) isimli çocukları vardı.[35]

AHMED TAHİR MEMİŞ

1885 yılında Maraş'ta dünyaya gelen Ahmed Tahir Efendinin babası Vilayet kâtiplerinden Berberzade Nef'î Efendi, annesi Hizanoğlu sülalesinden Esma Hanımdır. Medrese tahsilini Kayseri'de tamamladıktan sonra İstanbul'a giderek Darulfünunun ulum-ı riyaziyye ve tabiiyye ile hukuk şubelerinden mezun olmuştur. Ardından Medresetü'l Kudatta tahsil görmüş, 1. Dünya Harbindeki askerliği esnasında Kafkas Cephesi 3. Ordu Kumandanı Vehib Paşaya hukuk müşavirliği yapmıştır. 1919 yılına kadar Sivas'ın Suşehri kazasında kadı ve kaymakam vekilliği yapıp İstanbul'a dönmüştür. Medreselerin 1924'te kapatılışına kadar Bayezid dersiamlığında bulunmuş, 1934'de Ayasofya Camii müze yapılana kadar da cuma vaizliğinde bulunmuştur. Sonrasında cuma günleri Sultanahmet, pazar günleri de Nuruosmaniye Camiinde vaazlarına devam etmiştir. Nisan 1941'den itibaren Bayezid Kütüphanesinde kurulan Eski Eserleri Tasnif Heyetinde vazife almış, buradan 1951 yılında emekliye ayrılmıştır. Manevi terbiyesi için bir mürşit ararken Şeyh Abdulkadir-i Belhi'nin tavsiyesi üzerine Fatih Türbedarı Ahmed Amiş Efendiye vasıl olmuştur. Ahmed Amiş Efendinin 1920 yılında vefatı sonrasında ihvanı Kayserili Mehmed Efendinin etrafında toplanmış, onun da 1927'de ahirete göçüyle birlikte Ahmed Tahir Efendi, Kuşadalı İbrahim Halvetî'den beri devam eden bu Halvetî-Şa'banî silsilesine bağlı müntesibanın irşat mercii olmuştur. Sahaflar Çarşısında ayağı kaymış ve uyluk kemiği kırılmış, 3 ay sonra da mide kanaması geçirmiştir. Tedavi için yatırıldığı Haydarpaşa Numune Hastanesinde 11 Temmuz 1954 günü vefat etmiştir. Ertesi gün Bayezid Camiinde öğle vakti cenaze namazı kılınmış, Fatih Camii haziresinde mürşidi Ahmed Amiş Efendinin yanına defnedilmiştir.[36] Kuşadalı İbrahim Halvetî'nin tacı Ahmed Tahir Efendiden sonra Vakıflar İdaresinde müdürlük yapan Mustafa Özeren Efendiye (v. 1982) intikal etmiştir.[37]

FUAT PINARDAĞ

Amasya'nın Merzifon ilçesinin Marınca köyünden musannif Tahsin Hocanın oğludur. Halvetî-Sünbülî şeyhi Fahreddin Kalemcioğlu'ndan hilafet alan Fuat Pınardağ'ın[38] 1957 yılında *Sebîlürreşâd* dergisinde yayımladığı Vefa semtini tanıtan yazısından İstanbul Atıf Efendi Kütüphanesi başmemuru olduğu anlaşılmaktadır. 1964 yılı temmuz ayında yaş haddi sebebiyle emekliye ayrılmış, yerine Ayasofya Kütüphanesi memuru Abdürrahim Alpsar tayin olunmuştur.[39] Vefat tarihi tespit edilememiştir.

MEHMED HİLMİ BERK

Yusuf Hulusi Efendinin oğludur. Giresun'un Şarkikarahisar (günümüzde Şebinkarahisar) kazasında 1865 yılında doğmuştur. Gümüşhanevi Tekkesi şeyhi Ahmed Ziyaüddin Efendiden Nakşî-Halidî icazeti almış, Sultan II. Mahmud Türbesinde hatm-i hacegan icra ettirmiştir. Damad İbrahim Paşa ve Hacı Beşir Ağa Kütüphanelerinin hafız-ı kütübü idi. Eyüp Sultan Kabristanında medfundur. Oğlu Nuruosmaniye Camii müezzini Mustafa Recep Berk 1949 yılında Hacı Nuri Korman'dan hat icazeti almıştır.[40]

HAFIZ MAHMUD FAHREDDİN EFENDİ

1872 yılında dünyaya gelmiştir. Nakşî-Halidî meşayihinden Küçük Hüseyin Efendinin halifesidir. Cemaleddin Server Revnakoğlu'nun notlarında, "paytak yürürdü, kısa boylu, enfiye tiryakisi, top sakallı idi. Medreseden yetişmiş olduğu halde sert zühde kendisini kaptırmamıştı." denilmektedir.[41] Millet Kütüphanesinin hafız-ı kütübü iken 1934 yılında vefat etmiş, Eyüp Sultan Kabristanındaki Melek Efendi sofasında mürşidinin yanına defnedilmiştir. Yenikapı Mevlevihanesi postnişini Abdulbaki Baykara vefatına şu tarihi söylemiştir: "*Dem-i fevtinde yazdım ben de Bakî tam tarih/ Makam-ı alî-i Mahmud'a girdi Hace Mahmud.*"[42]

HAFIZ CEVDET EFENDİ

Nakşî ve Kadirî meşayihinden Kefevî Tekkesi Şeyhi Bahriyeli İbrahim Edhem Efendinin halifelerindendir.[43] Kumrulu Mescit imamı ve Millet Kütüphanesinin hafız-ı kütübü idi.

ÖMER LÜTFİ FEYZİ EFENDİ

Fahreddin Erenden'in verdiği bilgiye göre Konya'nın Bozkır kazasının Belviran nahiyesinin Elkıran köyünde 1886 yılında dünyaya gelmiştir.[44] İptidaiyi memleketinde okumuş, İstanbul'a gelerek medrese tahsili görüp icazet almıştır. Silivrikapısı civarındaki Sadullah Çavuş (Karagöz) Mescidi imamlığına tayin olunduğu vakit Cerrahi Asitanesi postnişini İbrahim Fahreddin (Erenden) Efendiye intisap etmiştir. Seyr u sülukunu tamamlayınca 3 Temmuz 1924 tarihinde perşembeyi cumaya bağlayan gece mürşidinden tac ve hırka giyip hilafet almıştır. Cumhuriyet sonrası vaizlikle ve Bayezid Camii yanındaki Veliyyüddin Efendi Kütüphanesinde hafız-ı kütüblükle iştigal etmiştir.[45] 1950'lerde hayatta olan Ömer Lütfi Feyzi Efendinin vefat yılı tespit edilememiştir.

MUSTAFA ENVER BEY

1824 veya 1828 yılında Ayasofya Camii civarında doğmuştur. Ayasofya Camii baş imamı Abdi Efendi, Karinabadlı Hace

Abdurrahman Efendiden ve Üsküdar Müderrisi Kara Hüseyin Efendiden ilim tahsil edip icazet almıştır. 12 yaşındayken babasının katip olarak çalıştığı Defterhaneye devam etmeye başlamıştır. Oradaki iş arkadaşının vasıtasıyla Üsküdar, Nalçacı Tekkesi Şeyhi Ahmed Reşid Efendiyi tanımış ve kendisine intisap etmiştir. Mürşidinden Halvetî-Şa'banî hilafeti alarak bu tekkeye postnişin olan Mustafa Enver bey, Kuşadalı İbrahim Halvetî silsilesinden Hammamî M. Tevfik Bosnevi'den de feyz almıştır.[46] Revnakoğlu'nun notlarında Mustafa Enver beyin Üsküdar, Hacı Selim Ağa Kütüphanesinde hafız-ı kütüblük yaptığı bilgisine rastlanmaktadır.[47] 22 Eylül 1872 tarihinde vefat etmiş ve Nalçacı Tekkesi haziresine defnedilmiştir.

AHMED HAMDÎ-İ TEVFİKÎ EFENDİ

İsmail Efendinin oğlu olarak 1870 yılında Ankara'da dünyaya gelmiştir. İlk tahsilini memleketinde yaptıktan sonra 1886 yılında İstanbul'a gelmiş, Bayezid dersiamı Abidin Efendi, Eğinli Hacı İbrahim Efendi ve son olarak Alasonyalı Hacı Ali Efendiden okuyup icazet almaya hak kazanmıştır. 1899 yılında Ragıp Paşa Kütüphanesi hafız-ı kütüblüğü uhdesine tevcih olunmuştur. İş arkadaşı Ali Rıza Efendi vasıtasıyla Halvetî-Uşşakî meşayihinden Mustafa Hilmi Safi Efendiye intisap edip 5. esmaya kadar terakki etmiş, mürşidinin 1926 yılında vefatı sonrası 1927 yılı mart ayında Hüseyin Vassaf beyden hilafet almıştır.[48] Vefat yılı tespit edilememiştir.

ABBAS İLGEN

Fatih'de Hüsrev Paşa Türbesi yanında bir Rıfaî tekkesi tesis eden Bağçevan Şeyh M. Arif Efendinin oğlu olup 1878 yılında dünyaya gelmiştir. 19 yaşına geldiğinde babası vefat ettiğinden kendisine niyabet eden Şeyh Muhammed Arif bin Hasan Efendiden 6 Aralık 1900 günü hilafet alıp Hüsrev Paşa Tekkesine asaleten postnişin olmuştur.[49] Babasının halifelerinden Topkapı Camii hatibi Reisu'l-kurra Hafız M. Cemaleddin Efendiden ilim tahsil etmiş ve hıfzını da onun yanında tamamlamıştır.[50] Eski Ali Paşa Camii içindeki kütüphanenin hafız-ı kütübü idi. Kitaplar Murad Molla Kütüphanesine nakledilince Evkaf tarafından Bali Paşa Camii müezzinliği ve kayyımlığına tayin edilmiş ve 29 Eylül 1943 günü vefat edene kadar bu görevini sürdürmüştür.[51] Merkez Efendi Kabristanında medfundur.[52] Z

NOTLAR

1 Günay Kut, "İstanbul'daki Yazma Eser Kütüphaneleri", *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi,* 33, 1980-1981, s. 356-358.

2 İstanbul'un fethi sonrası Fatih Camii yanında, Semaniye Medreselerinin dördünde, Ayasofya ve Zeyrek Medreselerinde kütüphaneler kurulmuştu. Bu kütüphanelerdeki kitaplar Sultan II. Bayezid devrinde cami yanındaki binada toplandı. Bkz. *İsmail E. Erünsal, Türk Kütüphaneleri Tarihi II,* AKDTYK Atatürk Kültür Merkezi Yayını, 1991, s. 25.

3 Fahreddin Erenden, *Envâr-ı Hazret-i Pîr Nûreddin Cerrâhî,* c. 5, s. 17-19 (Fahrettin Dal, Fahreddin Erenden'in Tasavvufî Görüşleri, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2006 içinde yayımlanmıştır.)

4 15 Ocak 2013 günü Necdet Toköz'ün oğlu Nureddin Toköz'le yapılan görüşme.

5 Revnakoğlu'nun notlarında "Hafız-ı kütüblük ettiği halde ilim ve irfan ile alakası olmadığından gündelik gazetelerden başka bir şey görülmemiştir" şeklinde sitemkar bir beyana rastlanmaktadır. Bkz. Cemaleddin Server Revnakoğlu Arşivi (CSR) Dosya: 25/41.

6 CSR Dosya: 25/41.

7 Fahreddin Erenden, a.g.e., s. 128-131.

8 Mehmed Fevzi Efendi, *Hülâsatu't-Tasavvuf,* 1951, s. 60.

9 CSR Dosya: 80/88.

10 Sadık Albayrak (haz.), *Son Devir Osmanlı Uleması,* c. 5, İBB Kültür İşleri Daire Başkanlığı Yayınları, 1996, s. 117.

11 Osmanzade Hüseyin Vassaf, *Sefîne-i Evliya-yı Ebrār fî Şerh-i Esmār-ı Esrār,* Süleymaniye Kütüphanesi, Yazma Bağışlar, nr. 2305-2309, c. 1, s. 369.

12 Reşad Ekrem Koçu, "Hüseyin Sâdeddin Nüzhet Ergun", *İstanbul Ansiklopedisi,* c. 9, 1968, s. 5179.

13 Halil Rüşdü Beyin Üsküdar Toptaşı caddesinde kurduğu bu özel okul 1908'de İttihat ve Terakki Mektebi adını almış ve 1926'ya kadar tedrisata devam etmiştir. 1951 yılında Burhan Felek'in gayretleriyle Halil Rüştü İlkokulu adını alan okul günümüzde de aynı yerde faaliyetini sürdürmektedir.

14 Albayrak (haz.), a.g.e., s. 117.

15 CSR Dosya: 199/16.

16 İbnülemin Mahmud Kemal İnal, *Son Asır Türk Şairleri (Kemalü'ş Şuara),* c. 3, Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, 1970, s. 1549-1550.

17 *Cumhuriyet*, 26 Nisan 1946, s. 3.

18 Vassaf, *Sefîne,* c. 5, s. 240-247.

19 Şafak, a.g.m.

20 Vassaf, a.g.e.; c. 5, s. 240-247.

21 Hasibe Mazıoğlu (haz.), *Ahmet Remzi Akyürek ve Şiirleri,* Sevinç Matbaası,1987, s. 7.

22 Tülin Sağlamtunç, "Ankara Adnan Ötüken İl Halk Kütüphanesinin Tarihçesi", *Türk Kütüphaneciliği,* c. 8, 1994, s. 3, s. 195.

23 Vassaf, a.g.e., c. 4, s. 221.

24 Vassaf, a.g.e., c. 4, s. 221.

25 Albayrak, a.g.e., c. 3, s. 184.

26 CSR Dosya: 263/184.

27 Vassaf, a.g.e., c. 1, s. 359.

28 Albayrak, a.g.e., c. 4, s. 336.

29 Vassaf, a.g.e., s. 359-362.

30 Cengiz Gündoğdu, "Halvetiyye Tarikatı Şemsiyye Kolu Meşayihi ve Şemsî Dergâhı Son Postnişîni Hüseyin Şemsi (Güneren)", *EKEV Akademi Dergisi,* 10, 2002.

31 Bu kütüphane ilk olarak Maarif Vekaletinin alt katındaki odalarda faaliyete başlamış, birkaç kere yer değiştirdikten sonra Kumrular sokağındaki binaya taşınmış olup günümüzde de Adnan Ötüken İl Halk Kütüphanesi adıyla faaliyetini sürdürmektedir.

32 Tülin Sağlamtunç'un yazısında ismi Sivaslı Hüseyin Şemsettin Çetintürk olarak verilmiştir. Bkz. Tülin Sağlamtunç, a.g.e., s. 195.

33 Bayezid Camii karşısındaki medrese binasında kurulan bu kütüphane günümüzde Atatürk Kitaplığı adıyla Taksim'de faaliyetini sürdürmektedir.

34 M. Fatih Güneren, *Halvetiyye-i Şabaniyye Azîzânının Hikmetli Sözleri ve Hatıralarım,* Seçil Ofset, 2. Baskı, 2012, s. 15-23.

35 M. Fatih Güneren, "Şemseddîn-i Sivâsî Ailesi", *İlim ve Kültür Tarihinde Sivâsîler Ulusal Sempozyumu Tebliğleri,* Sivas Kemal İbn-i Hümam Vakfı Yayınları, 2011, s. 32.

36 Nihat Azamat, "Maraşlı Ahmed Tâhir Efendi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi,* c. 28, Türkiye Diyanet Vakfı, 2003, s. 38-39.

37 Mustafa Özeren'in ihvanından Ahmed Erdem'in oğlu Yahya Erdem'den alınan şifahi bilgi.

38 Ekrem Işın, "Sünbülilik", *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi,* c. 7, Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı Ortak Yayını, 1994, s. 111.

39 *Türk Kütüphaneciliği*, c. 13, sayı 3-4, 1964, s. 91.

40 CSR Dosya: 212/43.

41 CSR Dosya: 147/229-230.

42 CSR Dosya: 147/229-230.

43 Vassaf, a.g.e., c. 2, s. 134.

44 Günümüzde Belviran isimli bir nahiye bulunmamaktadır. Bu nahiyeye bağlı köyle Bozkır ilçesinin mahallesi haline getirilmiş durumdadır. Gerek 1928'de yayımlanan *Son Taksimat-i Mülkiye'de Köylerimizin Adları* isimli çalışmada (sayfa 840'da Bozkır'ın Belviran nahiyesine bağlı köyler listelenmiştir) gerekse günümüzde Elkıran isimli bir köyün varlığına dair bir bilgiye ulaşılamamıştır.

45 Fahreddin Erenden, a.g.e., c. 5, s. 172. Bu kütüphanedeki kitaplar 1952 yılında Bayezid Devlet Kütüphanesine, 2014 yılı sonrasında da Bayezid Yazma Eser Kütüphanesine nakledilmiştir.

46 Vassaf, a.g.e., c. 4, s. 87-88.

47 CSR Dosya: 104/129.

48 Hüseyin Vassaf, a.g.e., c. 5, s. 293.

49 Ahmed Muhyiddin Efendi, a.g.e., s. 193; Albayrak, a.g.e., c. 5, s. 82.

50 CSR Dosya: 86/283.

51 CSR Dosya: 86/281.

52 CSR Dosya: 86/285.

ATLI KADIN KÜTÜPHANECİLER

AMERİKA Birleşik Devletleri'nde 1929'da başlayan "büyük buhran", sarsıcı sosyal ve ekonomik etkilere yol açmıştı. Sanayileşmenin motoru olan bütün sektörler çökmüş, işsizler ve evsizler ordusu oluşmuştu. Sıkıntının en fazla yaşandığı 1933 yılında başkanlığa seçilen Franklin D. Roosevelt, buhrandan olumsuz etkilenen yerlerin başında gelen Appalachia bölgesinde %40'lara varan işsizlik oranı ile mücadele için bir proje başlattı. "İş Geliştirme Yönetimi" (İGY) girişiminin bir parçası olarak, at üstünde seyyar kütüphaneciler Kentucky'de geniş alanlarda insanlara kütüphane hizmeti verecekti. Böylece hem istihdam oluşturulacak, hem edebiyat desteklenecek, hem de moral değerler yükselecekti. Girişimin bütün çalışanları kadınlardan oluşuyordu.

Atlı kadın kütüphaneciler, Kentucky'nin ıssız dağ bölgelerinin sakinlerine okuyacak birşeyler ulaştırabilmek için şafak vakti atlarına semeri vurur, çamurlu dere yataklarından geçip karlı yamaçlara doğru yol alırlardı.Hava şartlarına aldırmaksızın belirlenmiş rotaları takip eden atlı kadınlar haftada 160 ila 190 kilometre yol katediyorlardı.

Bu atlı kütüphanecilere "Kitap Kadın" da deniyordu. 1938'in sonunda 29 bölgede at koşturan 274 kitap kadın vardı. "At Sırtı Kütüphanesi" girişimi yaklaşık 1000 kadını istihdam etmişti. 1943 yılında program sona erdi ve o yıl işsizlik ciddi oranda azalmış olduğu için İGY feshedildi. 10 yıl içinde bölgede yeniden gezici kitap servisleri oluşturuldu. Bu gezici kütüphaneler ülke çapında artan bir popülarite kazandı. Z

SEYYAR DEVE KÜTÜPHANELERİ

SEYYAR deve kütüphanesi, 1996 yılında Kenya'nın kuzey doğusunda okuryazarlığı geliştirmek için Kenya Millî Kütüphane Servisi tarafından kurulmuştur. Gezici deve akasya ağaçlarının olduğu bir gölgelikte konaklar, bölgenin yerel halkı civardan gelerek devenin etrafında toplanır ve kitaplarını seçerler. Bir deve her kutuda 200 kitap olmak üzere 2 kutu taşımaktadır. Ekibin ikinci devesi çadır, üçüncü devesi kütüphaneci eşyası taşımaktadır. 11 kilometrelik bir güzergah üzerinde 3500 kayıtlı üyeye hizmet veren 9 deve bulunmaktadır.

COVID-19 sebebiyle 26 milyondan fazla çocuğun okula gidemediği bölgede seyyar deve kütüphanesi olağan fonksiyonlarının dışında eğitime odaklı olarak da hizmet vermektedir.

Develi seyyar kütüphaneler Asya'da da kullanılmaktadır. Gobi çölü civarında hizmet veren Moğol gezici çocuk kütüphanesi bunlardan biridir. Z

Eşekli kütüphaneci
MUSTAFA GÜZELGÖZ

EŞEĞİNİN sırtına yüklediği sandıkla Ürgüp'ün yolu bile olmayan köylerine kitap taşıyan bir kütüphaneciden bahsediyoruz; Mustafa Güzelgöz'den. Nam-ı diğer "Eşekli kütüphaneci"den.

1921 yılında Ürgüp'te doğan Mustafa Güzelgöz, 17 yaşında gözü kara bir delikanlı olarak ekmek parası uğruna yollara düşer ve İstanbul'a gelir. Tiftik ve Yapağı Dışsatım Birliğinde depo memuru olarak çalışmaya başlar, ancak 2. Dünya Savaşı patlak verince 1940 yılında askere alınır. Tokat'ta 3,5 yıl süren uzun bir askerlik döneminin ardından genç Mustafa memleketi Ürgüp'e döner. Niyetinde ailesini görüp yine İstanbul'un yolunu tutmak vardır ama nafile. Ailesi bu defa gurbette çalışmasına razı olmaz. Ekmeğini Ürgüp'te aramasını isterler. Ailesini kıramadığından kabul eder. İş aramaya başlar. Epeyce yaşlanmış olan Ürgüp'teki Tahsin Ağa Kütüphanesinin görevlisi emekliye ayrılınca, 1943 yılında onun yerine kütüphane memuru olarak çalışmaya başlar.

Memuriyete başladığında kütüphanecilik hakkında hiçbir bilgisi yoktur. Rafları karıştırırken eline geçen kütüphanecilik üzerine yazılmış bir elkitabını okur, yeni mesleğinin inceliklerini öğrenir ve ilgisiz kalmış kütüphaneyi adam etmeye niyetlenir. İlk iş kütüphanenin atıl odalarındaki Osmanlıca kitapları çürümekten kurtarmaktır. İçinde elyazmaları da olan 2300 adet Osmanlıca kitap, 1928 yılında gerçekleşen harf inkılabı sonrasında hor görülmüş ve zamanın insafına terk edilmiştir.

Genç kütüphanecinin ikinci işi yakın çevresiyle konuşarak onları ellerindeki kitapları kütüphaneye bağışlamaya ikna etmek olur. Sonrasında aynı amaçla şehrin ileri gelenlerine mektuplar yazar. Bununla da yetinmez, büyük şehirlerdeki varlıklı ve tanınmış Ürgüplüler de aynı mektuplardan almaya başlarlar. Hepsi olmasa da mektuplar karşılıksız kalmaz ve kütüphaneye kolilerle yeni kitaplar gelmeye başlar. Gelen kitapları ciltler, etiketler ve kütüphane envanterine kaydeder.

Yeni bağışlarla tam da istediği gibi kütüphanedeki çocuk kitapları bölümü zenginleşir. Ancak kütüphaneye gelip giden çocuk sayısı azdır. Onlar da kitap okumak değil, ders çalışmak için gelmektedir. Köylerin durumunu yakından gözlemler. Bu olumsuz şartlar altında köy çocuklarının kütüphaneden faydalanmasına imkan yoktur. Kütüphaneyi onlara götürmenin bir yolu bulunabilse keşke diye düşünürken aklına güzel bir fikir gelir. Bir marangoza kitap taşımak için birkaç sandık yaptırır, birkaç da eşek ödünç alır. Eşeklere yüklediği sandıkları doldurup köy yollarına düşer. Böylece dillere destan olan, romanlara ilham veren "Eşekli Kütüphaneci" olur.

Yıllar içinde yılmadan hem sandıkların sayısını hem de gittiği köylerin sayısını artırır. Tam 36 köye eşeklerle kitap taşıyan Mustafa Güzelgöz, ödünç verdiği kitapların kaydını defterlerde tutar. Çocukların yanısıra zamanla büyükler de okumaya başlar. Kitap okuyanlara dünya klasiklerinden hediyeler verir. Artan talepleri karşılayamaz olunca amirlerinden yeni memur göndermelerini ister. Onun engel tanımaz meslek aşkı sayesinde köylerde

Mevlana, Tolstoy, Balzac, Victor Hugo okuyan insanlar vardır. Fakir Baykurt'un onun hayatından esinlenerek kaleme aldığı *Eşekli Kütüphaneci* romanında da vurguladığı gibi, "Sokrat okuyan köylüler" ne bir ütopyadır ne Batıda ya da Avrupa'da yaşamışlardır. Onlar Ürgüp'ün köylerinde yaşayan sıradan Anadolu insanlarıdır.

Mustafa Güzelgöz boş vakitlerinde kahvehanelerde oturan Ürgüp halkını kütüphaneye çekebilmek için çareler aramaya başlar. Erkeklerin ayağını kütüphaneye alıştırmak pek de kolay olmayacaktır. Ancak bir radyo işe yarayabilir diye düşünür. O tarihte radyo Anadolu halkı için oldukça yeni bir cihazdır ve henüz pek kimse bilmemektedir. Bütün şehirdeki radyo sayısı bir elin parmaklarını geçmez. Fikir işe yarar, radyo geldikten sonra Tahsin Ağa Kütüphanesi insanlarla dolup taşar. Kütüphane kuralları gereği radyo dinleyenler arasından üç beş kişi kitap ödünç alır. İstemeyerek alınan kitaplar okunur. Okunan kitaplar sevilir. Böylece kütüphanenin erkeklerden oluşan bir okur kitlesi hasıl olur.

Ancak kütüphanecimiz kadınların da kütüphaneden faydalanmasını arzu etmektedir. Kadınların kitaplarla tanışması için mutlaka kütüphaneye gelmeleri gerekmektedir. Bu defa da sorunu dikiş makineleri çözecektir. O günlerde Türkiye'de yaygın olarak kullanılan iki dikiş makinesi markası olan Zenith ve Singer firmalarına mektup yazarak projesinden bahseder. Pek çoklarının gülüp geçtiği bu girişimi de olumlu sonuç verir. Kısa süre içinde Tahsin Ağa Kütüphanesine Zenith sekiz, Singer de bir adet dikiş makinesi gönderir. Salı günleri kütüphane sadece kadınlara hizmet verir. Bir dikiş kursu açılır. Makine kullanmayı bilen kadınlar diğerlerine ders verir. Gün boyunca dikiş, nakış, moda vs. konularla vakitlerini geçiren kadınlar kütüphanedeki kitaplarla da haşır neşir olmaya başlar. Dikiş kursunun taliplileri her geçen gün artar, makine sayısı yetmeyince sıralar oluşur. Ancak boş durmak yoktur, sırasını bekleyenler kitap okur. Öncelikle moda ve yemek yapımıyla ilgili kitaplara ilgi duyan kadınlar, zamanla diğer türleri de okumaya başlar. Mustafa Güzelgöz için amaç hasıl olmuştur.

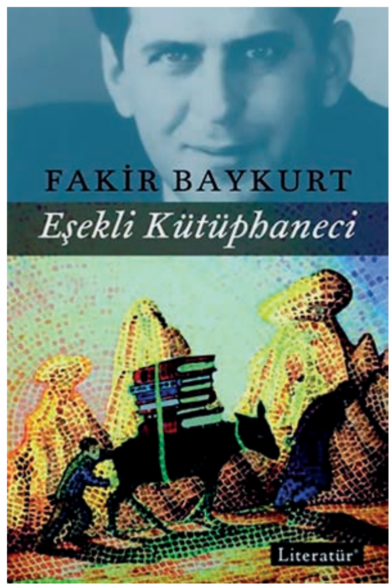
Kütüphanedeki memur sayısı artınca Mustafa Güzelgöz, Tahsin Ağa Kütüphanesinin müdürlüğüne tayin edilir. Dur durak bilmeyen, imkansıza inanmayan mizacıyla kütüphanedeki işlerin yanında okuma-yazma ve halıcılık kursları açar. Çocuklar için spor eğitim merkezleri kurar. Köy gazetesi çıkarır. Gençlere folklor oyunları ve bando çalışmaları yaptırır. Ürgüp'teki ilk sinema gösterimi, fotoğrafçılık ve kooperatifçilik çalışmaları onun imzasını taşır. Şehirdeki pek çok STK'nın kuruluşuna öncülük eder.

Asıl işini ihmal ettiği ve kütüphaneye ayrılan ödeneği başka amaçlarla çarçur ettiği yönünde yapılan bir şikayet sebebiyle 1972 yılında hakkında soruşturma açılır. Kendisini teftişe gelen müfettişin de aynı yönde beyan ettiği rapor doğrultusunda emekliye ayrılır. Müfettiş daha sonra raporunu baskı altında hazırladığını açıklayarak kendisinden özür dileyecektir. Ancak olan olmuş, Türkiye'nin en fedakar, romanlardaki süper kahramanları aratmayacak kütüphanecisi işinden olmuştur.

Mustafa Güzelgöz, 2005 yılında hayatını kaybetse de ne Ürgüplüler ne Türkiye halkı onu unuttu. Hakkında kitaplar ve makaleler yazıldı, meydanlara heykeli dikildi. Ruhu şad olsun.

Köy köy gezerek seyyar kütüphanecilik yapan Mustafa Güzelgöz ve eşeği. 1943, Ürgüp.

KAYNAKÇA

¶ Fazlı Köksal, "Sokrat Okuyan Köylüler", *Akpınar Kültür Sanat ve Edebiyat Dergisi*, 74, Mart-Nisan 2018, s. 37-42.
¶ Hasan S. Keseroğlu (haz.), *Mustafa Güzelgöz ve Eşekli Kütüphane*, Türk Kütüphaneciler Derneği İstanbul Şubesi, 1991.
¶ Fakir Baykurt, *Eşekli Kütüphaneci,* Literatür Yayıncılık, 2008.
¶ Aydın İleri ve Tayfun Talipoğlu, *Eşekle Gelen Aydınlık,* Anfora Yayıncılık, 2007.

KÜTÜPHANE: VARLIĞI DERT YOKLUĞU YARA

HASAN HÜSEYİN BAHADIR

CEMİL Meriç ailece gittikleri bir akşam gezmesinden eve dönmektedir. Yanlarında öğrencisi Berke Vardar da bulunmaktadır; evin kapısını o açar ve Cemil Meriç'e dönüp kötü haberi verir: "Hoca, senin kitaplar secdede." Kitapların ağırlığına dayanamayan raflar devrilmiştir.

Bu hikayeyi okuduğunda tüyleri diken diken olan insanları kitap severler diye vasıflandırabiliriz. Kedi seven birisi yalnız kendi kedisine değil, bütün kedilere karşı ne kadar hassassa, kitapseverler de yalnız kendi kütüphanelerine değil başkalarınınkine de hassastırlar. İşte o nedenle Cemil Meriç'in o gece yaşamış olduğu "acıyı" yüreklerinin derininde hissedebilirler. Yani kütüphane sahibi olmak diğerkâm olmayı beraberinde getirebilir. Fakat efendim, insan durup dururken ne diye kütüphane sahibi olur? Bunun üzerinde biraz düşünmek gerekir.

Orhan Pamuk, vaktiyle okuduğum bir yazısında kütüphanelerimizin yetersizliğinden şikayet ediyordu. Aranılan kitapların bazıları bulunamıyordu. Diyelim ki buldunuz, uzun süreliğine ödünç alamayabiliyordunuz. Kütüphaneler genellikle hafta içi ve mesai saatlerinde faal olduklarından her zaman gitmek de mümkün olmuyordu. Bu durumda, kötü komşu adamı ev sahibi yapar deyip, işinizi görebilmek için kitapları satın alıyorsunuz. Mesela, bir roman yazıyorsunuz, romanın bir yerinde Babür İmparatorluğunda yaşayan Hintli bir taciri Osmanlı İmparatorluğuna baharat satmak için getireceksiniz. Bunu etkileyici biçimde yapabilmenin yolu kütüphaneden geçer. Eh kütüphane de ihtiyacınıza cevap vermiyorsa, o zaman Babür ve Osmanlı tarihi ile akla hayale gelmeyecek kitapları toplamaya başlarsınız. İş bununla da kalmaz. Babür İmparatorluğu ile Osmanlı İmparatorluğu bir apartmanda altlı üstlü oturan komşular değildir. Peki Hintli tacir merdivenleri inip Osmanlı İmparatorluğunun kapısını çalamayacağına göre, İstanbul'a nasıl, ne yoldan gelmiştir? Haydi bakalım topla coğrafya kitaplarını, seyahatnameleri. Hintli tacirin Budist olduğunu düşünelim, gelsin Budizm ile ilgili kitaplar. Böylelikle bir zaman sonra kendinizi on beş bin kitapla aynı evi paylaşırken bulabilirsiniz.

Fakat tabii ki kütüphanesi olan herkes romancı değildir yahut herkes roman yazmak için kitap toplamaz. Kitabı toplayan insan olduğuna göre ne kadar kütüphane sahibi varsa, o kadar farklı kitap toplama sebebi vardır diyebiliriz. Bir insanı kütüphane kurmaya sevk eden şey işi olabilir. Diyelim ki üniversite hocasıdır, gaze-

tecidir, editördür, yazardır vs. Ancak kitap ile ilgili işler yapan herkesin kütüphanesi olmayabilir. Yahut işi uzaktan yakından kitapla ilgili olmayan insanlar da kütüphane sahibi olabilir. Yalnız kütüphane bir kez kurulduktan sonra artık bir başkasınınkine benzemeyen, tam anlamıyla nevi şahsına münhasır bir yer olarak zuhur eder. Yanlış anlaşılmasın, burada sözü edilen, kütüphanedeki kitapların aynı olup olmamasıyla ilgili bir durum değildir. Tümüyle aynı kitaplardan kurulmuş olsa bile iki kütüphane birbirinin aynısı olamaz. Çünkü kütüphaneyi kuran insan ona şahsiyetinden ciddi bir parça aktarır. Birisinin en alt rafa koyduğu kitabı, öbürü rafın üstüne yerleştirir. Birisi tasnifini ada, öbürü soyada göre yapar vs. Herkes kendi kütüphanesine işlerlik kazandırırken ondan beklentisine göre yapar işini.

Kitap sahiplerinin huyu suyu kütüphanesine de yansır. Mesela arkadaşına bir geceliğine okuması için kitap vermekten çekinen Ahmet Vefik Paşanın kütüphanesinde rafların arasında epeyce boşluk bulunduğunu düşünebilir miyiz? Yerinde olmayan kitaplar en başta Ahmet Vefik Paşayı tedirgin eder. Peki her aldığı kitaptan üç tane alan Cavit Baysun'un kütüphanesi nasıldır sizce? Aldığı kitapların birini ödünç isteyen arkadaşlarına verir, birini kendisi gündelik işleri için kullanır, birini kütüphanesinde saklar. Şu halde Cavit Baysun'un hor kullanılmış, eprimiş kitaplardan oluşan bir kütüphanesi olduğunu düşünebilir miyiz?

Bir kütüphanenin başına gelebilecek en kötü şey bütünlüğünün bozulmasıdır. Bir sahafın tezgahında yan yana duran kitapların yerleri pekâlâ değişebilir. Çünkü onlarda kütüphane bütünlüğü yoktur. Fakat sahaftan çıkıp sizin evde kütüphanenize girdiklerinde artık o bütünün içinde yerlerini almışlardır. Yerlerinin değiştirilmesi, yahut kütüphanenin dışına çıkarılmaları tamamıyla kütüphaneyi kuranın inisiyatifindedir. Bunun dışındaki her müdahale kütüphanenin bütünlüğüne indirilmiş bir darbedir. En ağır darbe ise ölümünden sonra kişinin kütüphanesinin parçalanmasıdır. Zira kütüphane bir kişinin zihin haritasına, merakına, hırsına, zevkine, ayrıntı düşkünlüğüne dair ciddi bilgiler verir. Kolları, başı kopmuş bir eski zaman heykeline bakarken nasıl acı duyursanız böyle bir kütüphaneye bakarken de öyle acı duyarsınız. Akçağ Yayınlarının bastığı Fuat Köprülü kitaplarını hatırlarsınız, kapağında Köprülü'nün eşsiz kütüphanesinde verdiği poz vardır. Arkada katalogların bulunduğu çekmeceleri görürsünüz. Sahi nerede o kütüphane şimdi, ne oldu onun o canım kitap tanıtma kartlarına?

Yukarıda işi gereği kütüphanesi olan insanlardan söz ettim. Mesela bir hukuk profesörünün kitaplığı bu türden olabilir. Kütüphanesindeki kitapların kahir ekseriyeti hukuk kitabıdır. Hukuk dışı kitapların edinilme sebebi de hukuk ile ilgisinden dolayı olabilir. Uzmanın kütüphanesinde dolaşmak pek heyecan verici değildir. İnsan ağır aksak akan bir filmi izliyormuş gibi sıkılabilir. Esas heyecan verici olan, uzman olamamış, olmaya da bir türlü niyetlenememiş, kafası karışık, merak duygusu hayli gelişmiş birinin kütüphanesinde dolaşmaktır. Böylesi bir kütüphanede her şey ile karşılaşabilir insan. Üst rafta bilim tarihi kitapları dururken, alt rafta astroloji kitapları bulunabilir. Yahut kütüphanenin bir yerinde siyasi tarih kitapları vardır. Öbür tarafında Mevlana'nın *Mesnevi*'si. Cevdet Paşa'nın *Kısas-ı Enbiya*'sı da, Darwin'in *Türlerin Kökeni* de bu kütüphanenin raflarını süsleyebilir. Kütüphaneyi kuran da söz gelimi üniversitede iktisat tahsil etmiştir. İşte en zengin kütüphaneler böylesi karışık bir kafanın mahsulü olarak doğarlar. Kütüphaneyi kuran, zihninin karışıklığına âlemdeki bilgiyi hıfzederek çözüm aramaktadır sanki.

Peki bunlar güzel de, insan neden kütüphanesini evinin içinde ister, kitaplarından uzakta niçin yaşayamaz, ona da değinmek gerekir. Belki bir neden, kütüphanenin şahane bir sığınak oluşudur. Mesela, bütün bir apartmanın sessiz sedasız uyuduğu bir gece yarısı sizi uyku tutmamış olabilir. İyi bir iltica yeridir kütüphane, gecenin sessizliği Abbas Sayar'ın *Dik Bayır* romanını okursunuz. Bulunduğunuz yerin önemi yoktur artık, zira Beydiyar köyüne gelmişsinizdir. Bütün bir apartman uyuklarken siz Rasim'i Almanya'ya yolcu edersiniz içinizde bir buruklukla. Belki de tarihte bir yolculuğa çıkmak istersiniz o sessiz gecede kim bilir. O zaman kütüphanenin raflarında Mustafa Reşit Paşa ile ilgili kitabı bulur, Gülhane Hatt-ı Şerifi'ni okutursunuz ona.

Şeytandır, dürter kimi zaman insanı, Mustafa Reşit Paşayı okurken birden aklınıza Paşanın borç harç ilişkileri gelebilir. O zaman yine kitaplığın rafına uzanıp *Galata Bankerleri* kitabını almak gerekebilir. Az evvel Mustafa Reşit Paşa ile ilgilenen zihin şimdi Avram Kamando ile meşgul olur. İşte böylesine sürprizlere de açık bir sığınaktır kütüphane. Yahut canım efendim insanın her zamanı bir olmaz, o sessiz gecede sıkıntıdan çatlamak üzere olup, göğsünüzün üstünde bir ağrı da hissedebilirsiniz. Evdekileri tedirgin etmemek içi yine kütüphaneye sığınırsınız. Işığı yakar yakmaz raftan bir kitap göz kırpar size, epey önce alınmıştır fakat sıra gelmemiştir okumaya. İşte şimdi tam sırası değil mi? *Bunalımdan Yaşama Kültürü* tam da şu ana göre. Bakalım ne anlatıyor Nermi Uygur deyip dalıverirsiniz. Sonra bakarsınız saatler geçmiş, göğsünüzdeki ağrı yok. Mutfağa bir bardak su için gidip gelir devam edersiniz kitaba. Bunlar kütüphaneyi evde istemek için yeterli nedenler değil midir sizce?

Fakat doğrusu ya işin hep iyi tarafını yazdık şimdiye dek. Kütüphane insanın başına iş de açar. Dostumuz Don Quijote'u tanırsınız, şövalye romanlarından oluşan bir kütüphanesi vardı. Bunları okuyup gezginci şövalye olmaya karar verdiğinde başına bir yığın iş açtı. Onun tozuttuğunu buna da şövalye kitaplarının sebep olduğunu düşünen dostları rahip ile berber kitaplarını yakmaya karar verdiler. Kâhya Kadın'a kalsa kütüphaneyi bahçeye döküp kibriti çakıp kurtulacaktı ancak rahip ile berber bu denli hunhar değildiler. Şunu yakalım, şunu yakmayalım diye seçtiler.

Dostumuz Don Quijote'un başına ne geldiyse şövalye kitaplarından geldi. Koyun sürüsünün içine düşman ordusu diye kargısını çekip dalmasının nedeni o romanlardı. Sancho Panza'ya ada valiliği sözü vermesinin sebebi de... Hayatı kitapların arasından görüp yaşamaya çalışmış lakin sonuç kitaplardaki gibi olmamıştı. Böyle olmasına böyle ama ya dostumuzun şövalye romanlarından kurulu bir kütüphanesi olmasaydı, onları okuyup sefere çıkmasaydı... Bir düşünün, Don Quijote'un başında geçirdiğimiz hoş saatleri geçirebilir miydik?

Hasılı kelam söz uzun, biz kısadan keselim. Kütüphanesi ile insanın arasında derin bir ilişki vardır. Zaman zaman kitaplarının bu kadar toz tutuşuna öfkelenir, bazen aradığını bulamayıp deliye döner. Arada bir kitaplarına bakarken bunu niye almışım dediği olur. Kimi zaman bazı kitapları seçer ayırır, onları başkalarına hediye eder. Fakat her defasında ayrılanların yerine daha fazlası gelir. Kısacası okuyarak zihninizi, kitapları kaldırıp dizerek gönlünüzü eğlemenize vesile olur kütüphane. Dünyada herkese bir oyuncak şart, çocuğa bisiklet veya lego; babaya kütüphane yahut dolma kalem. Z

KİTAP MERAKLILARI

NECİP ÂSIM YAZIKSIZ

KİTAP meraklıları iki sınıfa ayrılır: Kitapseverler ve kitap delileri.

KİTAPSEVERLER (MUHİBBÂN-I KÜTÜB)

Eski çağlarda kitap nadir bulunan bir nesne olduğundan bütün mürekkep yalamışlar kitapsever idi. Mısır krallarından biri kütüphanesinin kapısına "ruhî tedavi (rehabilitasyon) deposu/merkezi" tabirini yazdırmıştı.

Ortaçağ kitapseverleri, ilk çağdakilerden çoktu. Kitapseverleri destekleyenler çok olduğu gibi aleyhlerinde bulunanlar da vardı. Voltaire ve d'Alembert kitapların çokluğundan ve fazla yer kaplamasından dert yanardı.

Biçare kitapseverleri şöyle anlatabiliriz:

Kitapsever maddi ve bilimsel değerini bilir, kitaba sıra dışı bir nesne gözüyle bakar.

Şeriatımız ve ona bağlı millî âdetlerimiz dolayısıyla kitap sevgisine mecburuz. Halk arasında bir şeyin itibarlı olması "kitapta yeri var" tabiriyle anlatılır ve kağıda hürmet edilir. Bütün bunlar milletçe kitapsever olduğumuzun göstergesidir.

***

Avrupalı kitapseverlerin üzerinde birleştiği temel bazı kurallar vardır:

¶ Kitap yatakta okunmamalı.
¶ Kenar boşluklarına yazı yazılmamalı.
¶ Yeni kitapların formaları rastgele açılmamalı.
¶ Yapraklar içeri kıvrılmamalı.
¶ Cildi beş kuruşa getirmek için acemi ciltçilere kitap teslim edilmemeli.
¶ Farklı kitapları bir arada ciltletmemeli.
¶ Kolay olsun diye parmakları ıslatıp sayfaları çevirmemeli.
¶ Yemek esnasında okunmamalı.
¶ Kitap açık bir biçimde herhangi bir yere bırakılmamalı.
¶ Görme duyusunu zayıflatacağı için okurken sigara içilmemeli; kitap üzerine sigara külü dökülmemeli.
¶ Kapağındaki resimler kesilmemeli, jenerik sayfalarına elle yazı yazılmamalı.
¶ Kitapları yüzüne sürmemeli.
¶ Kitap arasında çiçek, yaprak kurutulmamalı.
¶ Kitap cilt kapağından ve alt tarafından çekiştirilmemeli.
¶ Kitap üzerine aksırılmamalı.
¶ Sayfa aralarında bulunan muhafaza kâğıtları kopartılmamalı.
¶ İşe yaramayan kitaplar satın alınmamalı.
¶ Kitap kirli paçavra ile silinmemeli.
¶ Yemek dolabına ve çekmecelere doldurulmamalı.
¶ Hiçbir bahaneyle resim-şekil ve haritalar kitaptan ayırılmamalı.
¶ Kitap saç, topluiğne veya firkete ile kesilmemeli.
¶ Ciltlerde Rusya meşini kullanılmamalı.
¶ Ayakları bozuk masa veya sandalye üzerine kitap konulmamalı.
¶ Kedi veya çocukların arkasından kitap fırlatılmamalı.
¶ Açarken dikkatsizlikle kitap sırtları kırılmamalı.
¶ Soba veya ateşe çok yakın bir yerde kitap okunmamalı.
¶ Gemide veya asma yatakta kitap okunmamalı.
¶ Rutubetten korunmalı.
¶ Kitaplar açıkken üst üste konulmamalı.
¶ Üzerlerine kâğıt koyarak yazı yazılmamalı.
¶ Çocukların kullandıkları 'çıkartma' denen resimler yapıştırılmamalı.

***

Kitapseverler, alacakları kitapların birtakım şartları taşımasını isterler:

¶ Alınacak kitabın sayfaları eksiksiz ve ciltleri tam olmalıdır. Ciltleri birbirinden ayrı düşmüş kitaplar için Paris'te gazeteler dahi çıkmıştır.

¶ Sayfa kenarlarındaki boşluk fazla olmalıdır.

¶ Cilt kapakları sanat bakımından zarif ve aynı zamanda dayanıklı olmalıdır.

***

Kitapseverlere göre kitapların önemi içeriğine göredir. İçeriğe ancak kitap delileri önem vermezler. Nadir kitaplar önemlidir. Basıldığı zamanlarda çok önemli görülme-

Necib Âsım (Yazıksız)'ın *Kitap* (Haz. Ali Yıldız, Büyüyenay Yayınları, 2012) adlı eserinden kısaltılarak alınmıştır.

yip nüshaları fazla kalmamış bazı eserler sonradan bir şekilde önem kazanabilir.

***

Kitapseverler birtakım sınıflara ayrılır:

¶ Bazı kitapseverler İbrahim Müteferrika kitaplarını, kimisi I. Abdülhamid döneminde matbaanın ilk tesis edildiği zaman basılan kitapları, bazıları da Recai Efendi merhumun Matbaa-i Âmire Müdürlüğünde bulunduğu vakit basılan eserleri edinmek ister. Bazı kitapseverler bir alana dair ne kadar kitap varsa hepsini almak isterler. Bir kısmı Selçuklular zamanında Türkçe olarak çoğaltılmış kitaplara meraklıdır. Bu tür kitapseverler kitabın dış özelliklerine bakmaz, yalnız elde etmeyi ganimet sayarlar.

¶ Birtakım insanlar da vardır ki sadece kitapların baş sayfalarını, kitap içlerindeki şekilleri, tuğraları vs. toplamakla yetinirler. Bunlar kitapların, işlerine yarayacak kısımlarını ayırıp kitabın aslını berbat ederler.

¶ Kitapseverler kitapları okuyup incelemek ve bir alanda derinleşmek için alırlar. Bunlar hakkında "Bu kadar kitabı ne yapacak? Ne vakit okuyacak?" denemez. Bu kitapları okuduklarından ve onlardan bir şekilde yararlandıklarından emin olmak gerekir.

Avrupa'da çok sayıda kitapsever vardır. Yüzyılımızda bunlar dernekler kurmuş, nadir kitapları yeniden bastırmış, bilim-sanat ve edebiyatın yayılmasını sağlamış, az bulunur oldukları için kaybolma raddesine gelen prestijli kitapları tekrar yayınlamış ve böylece maarife cidden hizmet etmişlerdir.

Bizde de kitapseverlik örnekleri vardır: Osman Gazi, Şeyh Edebalı'nın hanesinde misafir edildiği odada Kur'an-ı Kerim bulunduğu için sabaha kadar ayakta durmuştur. Sonraki padişahlar da böyle yüksek faziletlerle donanmışlardı. Tebaalarına evlat nazarıyla bakar ve onların her türlü tahsil vasıtalarını hazırlarlardı. Selatin camileri arasında medresesi, mektebi ve kütüphanesi bulunmayanı yoktur. Sadece padişahlar değil, onların izinden giden devlet adamları ve hamiyet sahipleri de birçok medrese ve kütüphane kurmuşlardır.

İstanbul'da ilk kütüphane Fatih'in kurduğu "Saray-ı Hümayun Dârülkütübü"-dür ve içinde bulunan nadir eserler sebebiyle benzerlerine nazaran gıpta edilmeye layıktır. Osmanlıda ilk özel kütüphane ise Müeyyedzâde (1456-1516) tarafından kurulmuştur.

Köprülü Mehmed Paşa da devlet hizmetinin yanı sıra güzel bir kütüphane yaptırmış ve evladı bu kütüphaneyi nadir eserlerle doldurmuştur. III. Ahmed'in vezirlerinden Çorlulu Ali Paşa Vefa Kütüphanesini, damadı İbrahim Paşa ise Amcazade Hüseyin Paşa Kütüphanesini kurmuştur. Sultan I. Mahmud da kurduğu kütüphaneler sebebiyle "Sultan-ı Muhibbân-ı Kütüb" (Kitapseverlerin Sultanı) unvanını kazanmayı hak etmiştir. Bizzat kendisi Ayasofya, Fatih, Nuruosmaniye camilerinin her birinde birer kütüphane kurmuş, vezirleri de bu yolda onu takip etmişlerdir.

Osmanlı kitapseverlerinin şeyhi, Batı biliminin dilimize aktarılmasında büyük emeği bulunan Kâtip Çelebi merhumdur. *Mîzânü'l-Hakk* adlı eserinde daha İstanbul'a gelmeden önce Halep sahaflarının müdavimi olduğunu, burada kitap künyelerini not almaya başladığını, İstanbul'a geldiğinde ise kendisine kalan iki ayrı miras malını kitaba yatırıp 'büyük bir hırsla' kitap topladığını, daha çok tarih ve biyografi alanındaki kitapları sevdiğini anlatır. Böylece birçok kitabı bizzat görüp inceleyerek sabahlara kadar bıkmadan usanmadan kitaplarla meşgul olma imkanı bulmuştur.

Kâtip Çelebi'den sonra Osmanlı kitapseverleri arasında en ünlü kişi geçmiş sadrazamlardan Ahmed Vefik Paşa merhumdur. Kütüphanesinin basılmış fihristinde 3.000'i aşkın kitap kayıtlıdır.

Şu anki padişahımızın da (II. Abdülhamid) nefis eserlerle dolu bir kütüphanesi bulunduğunu işitmiş bulunuyorum. Zaten kurduğu Kütüphane-i Umumî (bugünkü Beyazıt Devlet Kütüphanesi) benzerlerinden üstündür. Dolayısıyla o da "Sultân-ı Muhibbân-ı Kütüb" (kitapseverlerin sultanı) unvanını hak etmiştir.

KİTAP DELİLERİ (MECÂNÎN-İ KÜTÜB)

Bilim ve sanatın ilerlediği memleketlerde "kitap deliliği" denilen bir hastalık ortaya çıkmıştır.

Bu hastalık 16. yüzyılda tanımlanmış ve en çok İngilizlerde görülegelmiştir. Vaktiyle eski Yunan ve Roma'da da bu hastalığın var olduğunu biliyoruz. Samsatlı Lucien, yazdığı bir kitapçıkta, kütüphane oluşturan cahil bir adam için "Kitaplardan yararlanma kapasitesi olmadığı ve asla yararlanmayı da düşünmediği hâlde böyle bir meraka düşmesinin uyarı cezasını gerektirdiği"ni belirtmiştir.

2. yüzyıldan beri kitap sayısı çoğaldıkça kitap delileri de artmaya başlamıştır. Kitapların nadir ve tek nüsha olanlarına sahip olmak isteyenlerin keyfini kaçıran matbaacılık, bu hastalığa çare olmaktan çok kitap delilerinin sayısını artırmıştır.

***

Kitap delileri kitapseverlere benzemezler:

¶ Bunlar yalnız kitap toplamak isterler. Mesela posta pulu, kundura, ağızlık, eğer yastığı, yumurta vb. nesneleri toplama merakı olanlarla bu tipler arasında bir fark yoktur.

¶ Kitap delileri kitabın içindekilere hiç önem vermezler. Bunlar kitabın maddi kıymetine ve nadir olup olmadığına bakarlar. Mesela papanın emriyle toplanıp yakılması dolayısıyla ancak birkaç nüshası bulunan 1590 basımlı Tevrat nüshalarını elde etmeye çalışanlar böyledir. O kitabın bir tanesi bugün 1.210 franktır.

¶ Kitapseverler dahi muhabbetlerini uç noktaya vardırırlarsa kitap delisi unvanından kendilerini kurtaramazlar. Lord Spencer Roma'da kaldığı bir sene boyunca sadece eski matbu eserleri toplamakla uğraşmış, Vatikan Sarayını ve Roma'nın diğer ünlü tarihi eserlerini görmeden İngiltere'ye dönmüştür (1473).

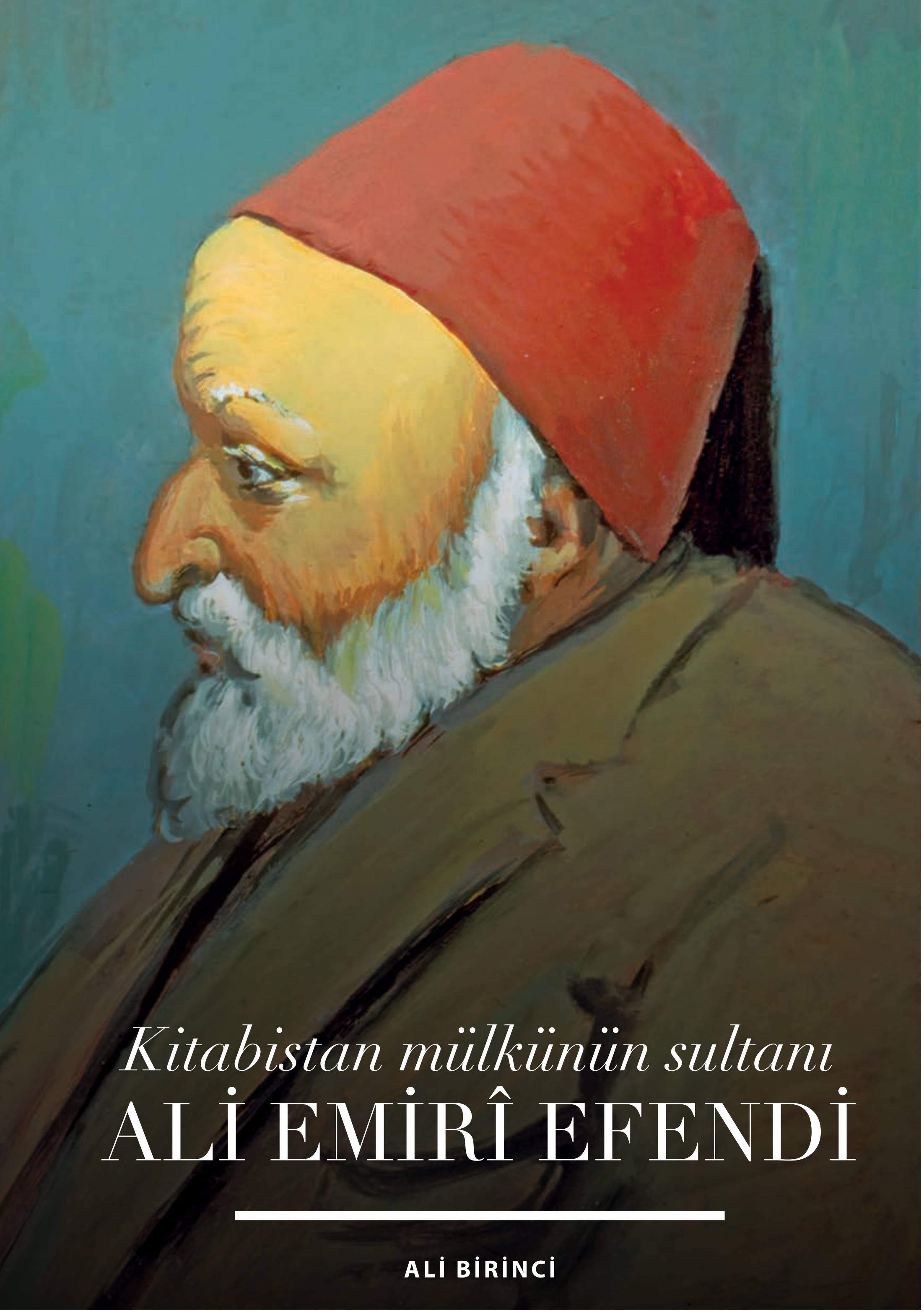
¶ Kitap delileri kimseye ödünç kitap vermez, başka kimsenin kitabından yararlanmaz, kütüphanelere de girmezler. Buna, hiç astronomi bilmediği halde astronomi kitapları toplayıp üstüne yatan, bunları kimseye ödünç vermeyen ve 52.500 cilt kitaba sahip olduğu halde okuma yazma dahi bilmeyen iki kitap delisi örnek verilebilir.

¶ Kitap deliliği ilerlediğinde mecnunca davranışlara sebep olabilir. Kitap delileri kendilerine sevgili edindikleri bu nesne için aşırı para sarf edebilir veya elde etmek için gerekirse şiddete dahi başvurabilirler. Marques of Blandford, Decameron'un 1471 basımlı bir eseri için 56.500 frank vermiştir ki bugüne kadar tespit edilebilen en pahalı kitap ücretidir.

¶ Kitap müzayedeleri kitap delileri için en büyük fırsatlardandır. Böyle bir ortamda bir kitap delisinin aldığı kitabı bir diğer kitapla değiş tokuş teklif eden başka bir kitap delisi, isteğini kabul ettiremeyince "İnşallah terekenden alırım!" diyebilmiştir.

¶ Kitap delileri kitaplara aşırı para sarf etmekle kalsaydılar iyiydi, bazıları bu yolda namuslarını da tehlikeye koymuşlardır. Bunlardan Sir Edward Ceran kitap hırsızlığıyla ünlüdür. Ceran, kitap çalarken birkaç kez yakalanmış ve hapse de girmiştir. Liberi adlı biri Paris kütüphanelerinden yazma eserler çalmış ve yabancı ülkelerde satmıştır. Yine Barselona kitapçılarından Don Vensant, tek nüsha zannedilen bir kitabın başka nüshası ortaya çıkınca ona suikast düzenlemiştir (1842). Aynı kitapçı sattığı kitapları geri alabilmek için tam dokuz kitapseveri öldürmüş ve bu sebeple idama mahkûm olmuştur.

İşte kitap deliliği kişinin mevki ve mizacına göre birtakım namusa halel getiren işlere ve hatta cinayetlere sebep olabilmektedir. Z

Ali Emirî Efendi. Süheyl Ünver'in çizimine sadık kalınarak yapılmış renkli bir kopyası.

Kitabistan mülkünün sultanı ALİ EMİRÎ EFENDİ

ALİ BİRİNCİ

YAKIN dönem tarihimizde kitap denince ilk akla gelen isimlerden biri Ali Emirî Efendidir. İsmi kitap sevgisine alem olan Emirî Efendi yazdığı eserlerle, tek başına çıkardığı mecmualarla, kurduğu kütüphane ve Türk irfanına hediye ettiği *Divanü Lugati't-Türk* ile daima hatırlanmaktadır.

Ali Emirî Efendi Emirzâde ismiyle maruf bir aileye mensup tüccardan Mehmed Şerif Efendinin oğlu olarak 1857 Mayısında (Ramazan 1273) Diyarbakır'da dünyaya geldi.

Usûl olduğu üzre mukaddeme-i ulûmu Sülûkiye Mescidinin mektebinde okudu. Diğer taraftan hususi muallimlerden, ezcümle ulemadan Fethullah Feyzî Efendi ile amcası Mehmed Şaban Kâmî Efendiden sarf, nahiv, mantık, tefsir-i şerif, *Halebî, Mülteka*; Farisî'den *Pend-i Attar, Baharistan, Divan-ı Hâfız* okudu. Türkçe kitabete muktedir, Arapça ve Farsçaya aşina idi.

Dilinde ve hafızasında kendisininkilerle beraber yüzlerce, hatta binlerce şiir, kalbinde sonsuz bir okuma ve kitap toplama sevdasıyla kalemiye zümresine katılan ve ilk defa Diyarbakır Telgrafhanesinde memuriyete başlayan (1876) Ali Emirî'nin istifa, ilga veya tahvil sebepleriyle hareketli bir memuriyet hayatı olmuştur. İkamet ettiği yıllarda Divanyolu'ndaki Diyarbakır Kıraathanesini sohbetleriyle bir şiir ve edebiyat mahfili haline sokan Emirî, bilebildiğimiz kadarıyla bütün âşar idarelerinin lağvı üzerine (12 Şubat 1886) ilk defa İstanbul'a gelmiştir.

Yemen'deki son memuriyetini takiben bir müddet mâzuliyet maaşı alan Emirî Efendi Meşrutiyetin ilanından (24 Temmuz 1908) sonra tekaüde ayrıldı ve son senelerini Fatih'te, bağışladığı kitaplarıyla Feyzullah Efendi Medresesinde kurulan (1917) Millet Kütüphanesinde geçirdi. 23-24 Ocak (1924) gecesi sabaha karşı, ağırlaşması üzerine kaldırıldığı Şişli Fransız Hastanesinde "irciî" (bana dönünüz) emrine boyun eğerek hayatı kendileriyle her ânını doldurmaktan başka bir şey saymadığı kitaplarına veda etti. Kitabistan mülkünün sultanıydı ve ömrünü sadece kitaplarına hasretmişti. Yalnız değildi ama müzmin bekârdı.

Kütüphanesinin yakınına, Fatih Camii haziresine defnedildi ve çok sevdiği Fatih Sultan Mehmed'e ahiret komşusu oldu. Mahfuzatında divanlar bulunan ve divanlar dolusu şiir yazan Emirî manzum bir mezar kitabesinden de mahrum kalmıştır. İrtihalinin sadece sene olarak yazılmış bulunması da yaşadığı devirde canlı terâcim-i ahvâl kâmusu sayılan bu yıldız şahsiyetin mezartaşındaki bir başka talihsizliktir. Hemşehrisi ünlü hattat Hâmid Aytaç tarafından yazılan ve "Hâmid el-Âmidî" imzasını taşıyan kitabesinin metni şudur:

Hüvelbâki, Fatih'te Millet Kütüphânesi müessisi efâzıl-ı İslâm'dan ve şuarâ-yı zevi'l-ihtirâmdan fahrü'l-üdebâ Diyarbekirli Ali Emirî Efendi merhumun karargâh-ı ebedîsidir.

Tevellüdü 1274-Vefatı 1343.

KİTAP SEVDALISI OLARAK ALİ EMİRÎ EFENDİ

Ali Emirî, son asırda kitapla beraber

hatırlanan ilk ve ender isimlerden biridir. Bütün ömrünü kitaba vakfeden bu kara sevdalı insanın alelâde bir kitap meraklısı ve toplayıcısıyla uzak yakın bir alâkası bulunmamaktadır. Her şeyden önce Arapça ve Farsçaya gereği derecede vâkıf olan Emirî Efendi şuurlu ve ısrarlı bir okuyucudur. Her nev'iden kitap toplayan bir kitap mecnunu ve kâğıtsever değildir. Bir ilim ve irfan sahibi kişi olarak kitabistan mülkünde bir ömür boyu seyahat eder. Bu sonsuz ülkeyi en iyi bilen pek az bahtiyardan biridir. Kitap aramak, bulduklarını okumak, satın alamadığı kitapları istinsah yoluyla elde etmek, kısaca kitapla dopdolu bir ömür geçirmek pek az yiğidin harcı olmuştur. 67 senelik hayatı yakın tarihte kitap için söylenen en güzel serenattır.

Sadece kitap değil, aynı zamanda yaman bir okuma sevdalısıdır. İnsanı ürkütecek derecedeki müthiş hafızasında binlerce şiir ve tercüme-i hâl, ancak bir ömür boyu süren okuma gayreti sayesinde yer edinebilmiştir. Kitabın ismini ve müellifini bilmekte takılıp kalan benzerlerinin aksine onların iç dünyasında da gezen Ali Emirî Efendi emsali az bulunur bir edebiyat ve tercüme-i hâl üstatlığına ancak bu zorlu okuma aşkı sayesinde ulaşmıştır. Bu sayede matbu veya yazma bir kitabın hususiyetini ve kıymetini bir bakışta sezer, bundan sonraki bütün mesaisini onun teminine sarf ederdi.

Sadece bir yazma veya nadir kitap meraklısı da değildi. Zamanında hemen hemen kimsenin değer vermediği salnameleri ve mevkuteleri seneler süren bir mesai neticesinde toplamıştı. Kitaplarının bulunduğu Millet Kütüphanesi bilhassa ihtiva ettiği salnameler bakımından rakipsizdir. Nadir yazmaları ise bir başka zenginliktedir. Ali Emirî'nin büyük bir hevesle ve aklıselimle kitap toplaması hazine kıymetindeki birçok yazma veya matbu kitabın zamanımıza kadar ulaşmasını sağlamıştır ki, gerçek kitap dostlarının belki de en büyük millî hizmetleri bu olmaktadır. Emirî olmasaydı bu kitapların kim bilir ne kadarı zâyi olur veya başka diyarlara gitmiş olurdu.

NÂŞİR VE MÜELLİF OLARAK ALİ EMÎRÎ EFENDİ

Ali Emirî sadece kitap toplayan değil, aynı zamanda yazan ve her zaman değerini muhafaza edecek eserler bırakan bir müellif olarak dikkati çekmektedir. Bir şair olmaktan ziyade bir şiir aşığı olan Emirî'nin hacimli ve üç divan dolduracak kadar çok şiir yazmasını bu aşkın bir delili olarak kabul etmek gerekir. Bu vadide bir iddiası olmadığı, divanlarından herhangi birini bile neşretme gereği duymamasından anlaşılabilir. Çıkardığı *Osmanlı Tarih ve Edebiyatı Mecmuası* (31 sayı, 31 Mart 1918-30 Eylül 1920) ile *Tarih ve Edebiyat* (5 sayı, 1922) ve daha önce çıkardığı *Amid-i Sevda* (6 sayı, 1909) gibi mecmualarda kendi şiirlerinden çok başkalarının, bilhassa şair padişahların şiirlerini neşretmiştir. Mecmuaları edebiyat tarihimizin mehazları arasındadır.

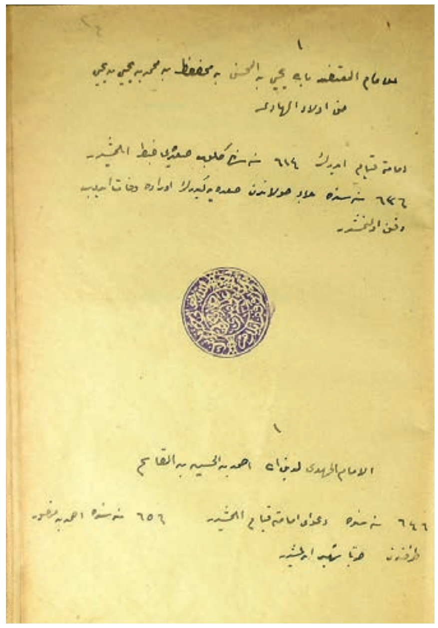
Ali Emirî'nin bilhassa üstat olduğu terâcim-i ahvâl sahasında kaleme aldığı *Osmanlı Şairleri Tezkiresi, İşkodra Şairleri, Yanya Şairleri* ve *Tezkire-i Şuara-yı Âmid* gibi eserlerinin pek az bir kısmının basılabilmiş olması gerçek bir kayıptır.

ARŞİVCİ OLARAK HİZMETLERİ

Ali Emirî'nin bir büyük hizmeti de Hazine-i Evraktaki vesikaların tasnifini yapan heyetin bir müddet (1918-1921) reisliğinde bulunması ve bu esnada 182527 vesikayı tasnif ederek bunların 53 ciltlik kataloğunu hazırlamasıdır. Bu vesika kümesi Ali Emirî tasnifi adıyla anılagelmiştir. Sultan Abdülmecid'e kadar her padişah devrine dair vesikalar ayrı ayrı tasnif edilmiş ve vesikalara yeni baştan numara verilmiştir. İbnülemin Mahmud Kemal, Muallim Cevdet ve Kâmil Kepeci ile beraber adına tasnif bulunan dört büyük arşivcimizden biridir.

DİVANÜ LÜGATİ'T-TÜRK'ÜN KEŞFİ

Ali Emirî'nin zaten destan olan hayatının içinde bir başka destan da Kaşgarlı Mahmud tarafından yazılmış (1074) abide eser *Divanü Lugati't-Türk*'ün keşfi ve ilim âlemine maledilmesidir. Sadece bu keşif bile herhangi bir kişinin ebediyen hayırla ve minnetle yâdedilmesine yeter de artar bile. Türk dilinin ve kültürünün bu hazinesinin alelâde bir

Ali Emirî Efendinin *Yemen Hatıratı*'ndaki mührü. Bu mühürde şöyle yazıyor: "Allah Teâlâ Hazretleri'nin rızâsiyçün vakfeyledim. Diyarbekirli Ali Emirî 1341"

insan tarafından keşfi bu eserin şanına ve şerefine yakışmazdı diye düşünmek mâkul görünüyor. Bu keşifte büyük bir aşık ile sekiz buçuk asırlık muhteşem mâşuk; yani Ali Emirî ile *Divanü Lugati't-Türk*, Türk vatanının en mukaddes ve mutena beldesinin tek münasip mekanında, İstanbul'un Sahaflar Çarşısında, 1913-1914 kışında, belki de mevsim kıştan bahara dönerken vuslata erdiler.

Sahaflar Çarşısında Sahaf Burhan'dan 30 altın liraya satın alınan ve 3 lira bahşişiyle 33 liraya mâlolan bu hazinenin Ali Emirî'de çiçeklendirdiği okyanustan derin sevinci kısa bir müddet içinde önce İstanbul'un, sonra da bütün ilim muhitinin sevinci hâline geldi. Biraz da Ali Emirî sayesinde bir edebiyat ve tarih mahfeli olan Diyarbakır Kıraathanesinde heyecan ve haz menbaı olan sohbetler bu keşfin sevinciyle, uzun müddet demlendi durdu. Eserin basılması başlı başına bir hikâyedir. Kilisli Muallim Rifat'ın (Bilge) musahhihliğinde basılan kitap o zamandan beri birçok araştırmanın yapılmasına ve Ali Emirî'nin isminin her daim yâdına vesile olmaktadır. Z

NOTLAR

1 Geniş bilgi ve dökümü için: M. Serhan Tayşi, "Millet Kütüphanesi'ndeki Eski Harfli Süreli Yayınlar Kataloğu", *Türk Dünyası Araştırmaları,* nr. 46, 1987, 163-213.

2 Ali Emirî'nin eserleri hakkında geniş bilgi için: Hakan T. Karateke (haz.), *İşkodra Şairleri ve Ali Emirî'nin Diğer Eserleri,* Enderun Kitabevi, 1995, s. 13-58.

3 Arşivcilikteki hizmetleri ve tasnifi için: *Başbakanlık Osmanlı Arşivi Katalogları Rehberi,* 1995, s. 3-7.

4 Kitabın nasıl bulunduğu ve basıldığı Kilisli Muallim Rifat (Bilge) tarafından tafsilâtlı bir şekilde *Yeni Sabah* (Eylül, Ekim 1945, 6 tefrika) gazetesinde anlatılmıştı. Tefrika birçok yerde basılmıştır. Tefrikayı basanlardan Muhtar Tevfikoğlu bir listesini veriyor: *Ali Emirî Efendi*, Ankara: 1989, s. 196; Bundan sonra aynı tefrika iki defa daha basıldı: Kilisli Muallim Rifat Bilge, *Bir Kitabın Hikâyesi,* 1992, s. 34; aynı yazar, *Anılar ve İnsanlar,* 1997, s. 107-134. Her iki kitap da Kilis Kültür Derneği tarafından basılmıştır.

Z Ali Birinci'nin *Tarihin Gölgesinde Meşâhir-i Meçhûleden Birkaç Zât* (Dergâh Yayınları, 2001) adlı eserinden yazarın izniyle özetlenmiş ve kitaptaki imlaya bağlı kalınmıştır.

Özel Koleksiyonlar

S.M. TEVFİK

EKREM SALTIK

OSMANLI toplumunda bilinçli bir kitapseverlik ve koleksiyonerliğe karşılık gelen muhibbân-ı kütüp sıfatını hak etmiş isimlerin bazıları, sahip oldukları çoklu dil yeteneği ve uzak coğrafyalara seyahat imkanlarıyla, kitaplara vakfettikleri hayatlarının zengin birer özeti olan irili ufaklı kütüphaneler kurmuştu. Bu kişi ve kütüphanelerin bazıları biliniyorsa da bazıları farklı sebeplerle çeşitli dönemlerde ya unutulmuş ya da hiç fark edilmemişti. Osmanlı basın tarihine *Sebilürreşad*'daki yazılarıyla dahil olan ve çoğunlukla dergide "Hindistan Mektupları" başlığıyla yayınladığı seyahat mektuplarıyla bilinen S. M. Tevfik Bey de II. Meşrutiyet döneminin meşhur kitap uzmanlarından biri ve zengin bir kişisel kütüphane sahibi olmasına rağmen 20. yüzyılın ilk çeyreğindeki çalkantılı süreçte kitaplarla ilişkisi ve kütüphanesi unutulan nevi şahsına münhasır bir isimdi.

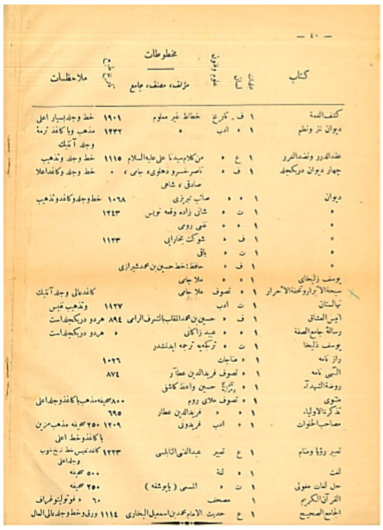
Kitap uzmanlığı ve kütüphanesiyle uluslararası bir üne kavuşan S. M. Tevfik, 19. yüzyılın son çeyreğinde İsfahanlı bir baba ve Iraklı bir annenin çocuğu olarak Hindistan'da doğup İstanbul'da büyümüştü. Annesinden dolayı Osmanlı tebaasından olan ve babasının kökeni nedeniyle Farsça literatürde genellikle Seyyid Muhammed Tevfîk Hemedanî olarak anılan S. M. Tevfik, 20. yüzyılın başında İstanbul'da yayınlanan Şems, *Süruş ve Haver* gibi Farsça gazetelerin yazar ve editör kadrosunda yer almasının yanı sıra, İstanbul'daki İran Okulu'nun (Debistân-ı İraniyân) idareciliğini de yapmıştı. Çeşitli nüshalarında "Basralı" olarak takdim edileceği *Sebîlürreşâd*'ın kadrosuna 1912'de dahil olarak hem İran hem de Osmanlı basın tarihi açısından değerli, oldukça üretken ve aktif bir gazeteci haline gelecek olan S. M. Tevfik'i, belki de çağdaşı olan gazetecilerden ayıran en önemli özelliği, kitaplar konusundaki uzmanlığı ve İstanbul'daki zengin kütüphanesiydi. Kitaplara adanmış bir hayat sürdüğü anlaşılan S. M. Tevfik, 20. yüzyılın başında İstanbul'da ikâmet eden İranlılara dair bazı kaynaklara göre Mirza Habib İsfehani'den sonra İran tarihinin de en önemli kitap koleksiyoneriydi.

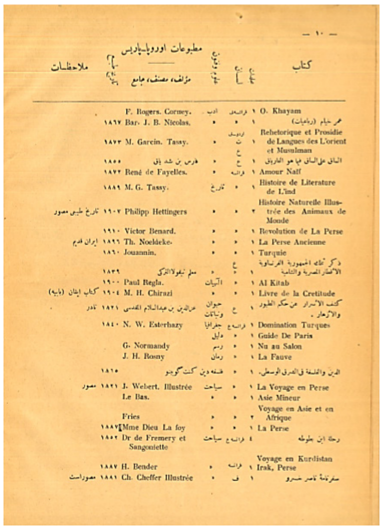
S. M. Tevfik'in meşhur kütüphanesi iki ayrı dönemde oluşturulmuştur. Kütüphanesinde bulunan kitapların büyük bir kısmı 1909'da bir yangında küle dönmüştü. S. M. Tevfik'in bu yangından sonra kütüphanesini tekrar kurmak üzere yeniden kitap toplamaya başladığı dönem aynı zamanda muhabir olarak yaptığı Güney Asya seyahatiyle Osmanlı basın tarihinde görünür olduğu *Sebilürreşad*'dakiyıllarına karşılık geliyordu.

KİTAP, KİTAPÇI VE KÜTÜPHANE PEŞİNDE BİR SEYAHAT

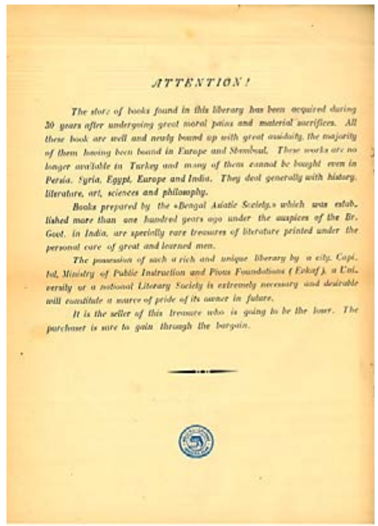
S. M. Tevfik'in Güney Asya seyahati Müslümanların birbirlerinden haberdar olmalarını sağlamak üzere uzak ve farklı coğrafyalara temsilci gönderme kararı alan *Sebîlürreşâd*'ın Hindistan muhabiri olarak görevlendirilmesiyle başlamıştı. 1912 ortalarında İstanbul'dan ayrıldıktan sonra Anadolu'dan Güney Asya'ya uzanan geniş coğrafyada, güzergâh üzerinde bulunan çok sayıda yerleşim yerine uğrayarak, 1913 yılı ortalarında Hindistan'a ulaşan Tevfik Bey'in seyahatini bir kitap ve kütüphane keşif yolculuğu olarak okumak da mümkündür. Nitekim Tevfik Bey seyahat yazılarında, kitaplarla kurduğu ilişkinin alelade bir ilginin çok ötesinde hem entelektüel bir merak hem sanatsal bir ilginin beslediği teknik ve estetik bir uzmanlıktan kaynaklandığını belli eden bazı detaylara yer vermişti. Gezip gördüğü yerlerde yaptığı sahaf ziyaretlerini aktaran Tevfik Bey tarihi derinliğiyle ele aldığı yabancı ülkelerdeki kentleri anlatırken geçmişte oralarda bulunan kütüphaneler ve bünyelerindeki kitaplara da değinmişti. *Sebilürreşad*'da "Hindistan Mektupları" başlığıyla yer alan mektuplarından birinde "kitap medeniyeti" olan İslam dünyasında kitaplarla teşrik-i mesaisi en fazla olan ulema ve sair kişilerin "iki satırlık Arapça bir kitabı" dahi "okuyamaz" oluşundan şikâyet etmişti. "Sırf kâğıt yığınlarıyla" uğraşmanın nafile olduğuna işaret eden Tevfik Beyin, Güney Asya seyahati sırasında gittiği her yerde topluma ve dolayısıyla yaygın yerel dillere nüfuz edebilmesini sağlayan şey, tıpkı dönemin bazı başka "bibliyofilleri" gibi birkaç dil biliyor olmasıydı. Nitekim Han Melik Sasanî hatıralarında

Fihrist-i Kütüphane-i Hususi. Kapak, önsöz(ler) ve örnek sayfalar.

ATTENTION!

The store of books found in this liberary has been acquired during 30 years after undergoing great moral pains and material sacrifices. All these book are well and newly bound up with great assiduity, the majority of them having been bound in Europe and Stamboul. These works are no longer available in Turkey and many of them cannot be bought even in Persia, Syria, Egypt, Europe and India. They deal generally with history, literature, art, sciences and philosophy.

Books prepared by the «Bengal Asiatic Society» which was established more than one hundred years ago under the auspices of the Br. Govt. in India, are specially rare treasures of literature printed under the personal care of great and learned men.

The possession of such a rich and unique liberary by a city, Capital, Ministry of Public Instruction and Pious Foundations (Evkaf), a University or a national Literary Society is extremely necessary and desirable will constitute a source of pride of its owner in future.

It is the seller of this treasure who is going to be the loser. The purchaser is sure to gain through the bargain.

bu çok yönlü gazeteciyi "güzelliği ile Zengî, çalışkanlığı ile Türk, huyu ile Rum ve sözü ile Hint" şeklinde tarif etmiş ve onun Farsça, Türkçe, Arapça, Hintçe ve İngilizce konuşabildiğini belirtmiştir.

KÜLLERİNDEN DOĞAN BİR KÜTÜPHANE VE "FİHRİST-İ KÜTÜPHANE-İ HUSUSİ"

S. M. Tevfik'in Güney Asya seyahatini tamamlayarak 1914 yılı ortalarında İstanbul'a dönüşüyle "ikinci" kütüphanesi de oluşmaya başlamıştır. Tevfik Bey, yangında küle dönen kütüphanesinden kalan kitapların da olduğu bu kütüphaneyi, belki de benzer bir yıkımdan —en azından künyeleriyle— kurtarabilmek için bir "fihrist" hazırlayıp müstakil bir kitap olarak yayınlamıştı. *Fihrist-i Kütüphane-i Hususi* ismindeki bu fihriste hem Türkçe hem Farsça birer önsöz yazan Tevfik Bey burada değindiği meseleleri fihristin sonunda İngilizce olarak tekrar etmiştir. Kullandığı üslup ve sembol değerlerden hareketle, Tevfik Beyin fihristin ilk ve son sayfalarına farklı dillerde yerleştirdiği önsözlerini özgün bir "kebikeç" olarak değerlendirmek mümkündür. Elyazması kitapların üzerlerine, güvelerden korunması için yazılan ve tılsımlı olduğuna inanılan "yâ kebîkec", "yâ hafîz yâ kebîkec" gibi ibarelerin kitabı "zırhlamak" ve "zararlılardan korumak" amacı taşıdığı düşünüldüğünde, Tevfik Bey de nadide kitaplardan oluşan kütüphanesini kitabın ruhundan anlamayan "zararlılardan" korumak için fihristin ön ve arka sayfalarında "bu kitapları satan medet kazanmayacağı gibi manen pek büyük şeyler kaybedecektir" uyarısında bulunmuş, nihayet "Huz mâ safâ da' mâ keder" (Huzur vereni al, keder vereni terk et) demiştir.

Tevfik Beyin, kitapların teminini 20-30 yıllık bir süreye dayandırması, kütüphanesinin hem 1909'daki büyük yangından kurtardığı hem de sonradan temin ettiği kitaplardan müteşekkil olduğunu gösteriyor. Tevfik Bey önsözde kitaplarının hepsinin temiz ve yeni durumda olduğunu, çağdaş bir tarzda ve birçoğunun Avrupa'da ciltlendiğini söylüyor. Her kitabı basıldığı ülke ve şehirden getirtmek için türlü maddi ve manevi fedakârlık gösterdiğini anlatan Tevfik Beye göre kitaplarının birçoğu İstanbul, İran, Suriye, Mısır, Hindistan ve hatta Avrupa'da dahi başka nüshaları bulunmayan nadide eserlerdir.

Paris, Londra, Leipzig, Leiden gibi çeşitli Avrupa ülkeleri ve Petersburg'da basılmış toplamda 209 kitabın bulunduğu kütüphanedeki 2 kitabın Amerika menşeili olması Tevfik Beyin kitap muhipliğinin coğrafi sınır tanımadığını göstermektedir. Tevfik Beyin kütüphanesinde İstanbul'da basılan 226, baba tarafından memleketi olan İran'da basılan 49, Beyrut, Suriye ve çeşitli Arap ülkelerinde basılan 65 ve Mısır menşeili 187 adet nadide eser yer almaktadır. Muhtemelen bir kısmını *Sebilürreşad* muhabiri olarak Güney Asya seyahatine çıktığı sırada temin ettiği Güney Asya menşeili kitapların sayısı 172 'dir.. Bombay, Behupal, Haydarabad, Lahor, Kampor, Marteser, Kalküta ve Luknov gibi şehirlerde basılan bu kitapların arasında *Asiatic Society of Bengal* (Bengal Cemiyet-i Asyaiyesi) tarafından yayınlanmış olan bazı nadir eserler vardır ki, kendi ifadesiyle, Türkçülük ve Türkiyat meseleleri açısından oldukça kıymetlidir.

Fihriste göre kütüphanede Arapça, Farsça ve Türkçe 27 elyazması da dahil olmak üzere S.M. Tevfik'in kütüphanesinde 917 nadir eser bulunuyordu. Tevfik Beyin kütüphanesinde din, tarih, coğrafya, felsefe ve siyaset konuları dışındayerli yabancı masal, şiir, tiyatro ve hatta sinema kitapları da göze çarpmakta, Namık Kemal ve daha birçok önemli isme ait kitap listesi sayfalarca sürmektedir. Fihristin İSAM Kütüphanesinde bulunan nüshasının üzerindeki el yazısı "Arnaout-Keuy, Bosphor" ifadesi Tevfik Beye ait ise,Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk yıllarında Arnavutköy'de yaşadığını söyleyebiliriz..

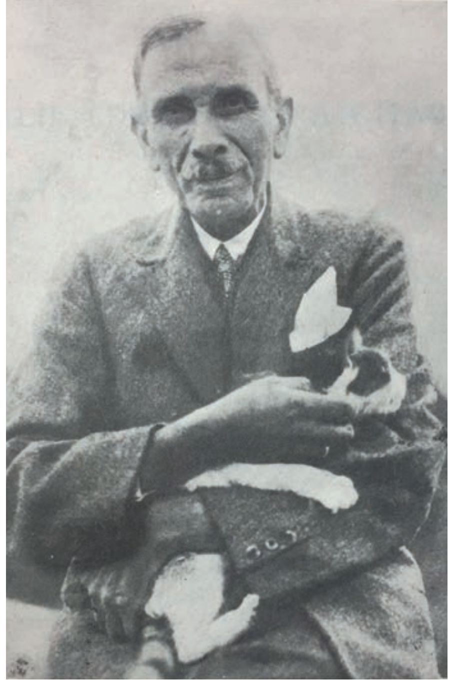
Türk kitap ve kütüphane kültürünün II. Meşrutiyet yıllarındaki kayıp halkalarından biri olan Tevfik Beyin zaman içerisinde farklı şehirlerdeki kitapçılara, kütüphanelere ya da özel koleksiyonlara dağılmış kitaplarının hepsinin değilse bile bir kısmının fiziki varlıklarını koruduğu umulmaktadır. Z

Kullandığım kaynaklardan biri olan ve Javad Bashari tarafından Tahran'da yayınlanan *Tevfik: Ruznamenegâr ve Majmooedar-e İranî dar Istanbul* adlı kitabı pandeminin tüm olumsuzluklarına rağmen temin ederek bana ulaştıran Diba Haşimoğlu ile kitabın Farsçadan çevrilmesine destek veren Dr. Mehran Shadi'ye teşekkür ederim.

Z Ekrem Saltık'ın "Bir Gazetecinin 'Muhibbân-ı Kütüp' Olarak Portresi ve S. M. Tevfik Kütüphanesi" (*Türk Kütüphaneciliği Dergisi,* 34/2, 2020, s. 208-228) başlıklı makalesinden özetlenmiştir.

Özel Koleksiyonlar

HALİL EDHEM ELDEM

TÜRK Tarih Kurumu Kütüphanesine bağışlanmış en kıymetli şahsî kütüphanelerden biri Halil Edhem Eldem'e (1861-1938)[1] aittir. Sadece kitapları değil arşivi de buradadır. Diğer kitaplar arasında dağılmış olan, fakat üzerlerindeki bağış mührü dolayısıyla uçsuz bucaksız toplam içinden kolayca seçilebilen bu kitaplar, bağış kitaplar içinde en özenlilerdendir. Kurumun kitap bağışlayanlar için hazırladığı, bağışçıya özel mühürler, söz konusu zevatın adlarını bu kütüphane içinde yaşatmaya devam ediyor. TTK kalamoza defterine baktığımızda Halil Edhem Beyin bu kuruma 300'e yakın kitap bağışladığını görüyoruz.

Ana hatlarıyla Halil Edhem'in kütüphanesine değinecek olursak öncelikle belli başlı Osmanlı kroniklerini zikredilebiliriz. Fransızca ve diğer Batı dillerinden Osmanlı Türkçesine tercüme eserlerden Şovalef/Şuvalov, Carl Arendts, Paul Pradier-Fodéré, Louis Viardot ve Lukiyanus (*Dalkavuknâme*, çev. Vasilaki) gibi isimlerin sınırlı sayıda eserlerinden söz edebiliriz. Hammer'in *Constantinopolis und der Bosporos*, Howard Crosby Butler vd.'nin *Syria* ve Arthur Lumley Davids'in *Grammaire Turke* adlı kitaplarıyla bazı katalog ve dokümanter kitaplar da Halil Edhem Bey bağışı olarak kütüphanede yerlerini almıştır.

Kelime ve konu sözlüklerinden *Vankulu Lügati*, *Lehce-i Osmanî, Lügat-ı Naci, Lügat-ı Kamus* (Ahmed Lütfi), *Miftah-ı Lisan, Lügat-i Çağatay ve Türkî-i Osmânî* (Süleyman Buhârî), *Müntehabât-ı Lügat-i Osmaniye, Kamusu'l-A'lâm, Lügatü'l-Farisdiyye ve'd-Deriyye, Tuhfe-i Vehbî*'yi anabiliriz. Zâtî, Necmî, Nef'î, Şeyhî ve Muhibbî divanları, başta Ahmed Midhat Efendinin eserleri olmak üzere yeni edebiyat eserleri, süreli yayın koleksiyonlarından *Mecmûa-i Fünûn* (H. 1279-1300), *Türkiyât* (1925) ve *Orkun, Galatasaray Resim Sergisi Fihristleri* (1921-1929 arası), münşeat kitapları, seyahatnameler, siyasetnameler, tasavvuf, hatırat vb. türde birçok kitap da bu kıymetli bağışın parçaları arasındadır.

Halil Edhem Beyin bağış kütüphanesi biyo-bibliyografik kaynaklar bakımından da görece zengin sayılabilir: Abdurrahman Eşref'in *Tezkiretü'l-Hikem*'i, Ali Fuad'ın *Ricâl-i Mühimme-i Siyâsiyye*'si, İbn Hallikân'ın *Vefeyâtü'l-A'yân*'ı, Salâh el-Kütübî'nin *Fevâtü'l-Vefeyât*'ı, Fatîn'in *Tezkire-i Hâtimeü'l-Eş'âr*'ı bu meyanda zikredilebilir.

Halil Edhem Bey bu kitapların bir kısmına kıymetli notlar düşmüştür. Bu notlar kitapların baş taraflarına eski harfli elyazısıyla ve mutlaka kurşun kalemle yazılmıştır. Notlardan bir kısmına göz gezdirmek Halil Edhem'in kütüphanesinin okuyucu için ne derece yol gösterici bir birikim barındırdığı hususunda fikir verebilir. Notları içinde, müellif ismi belirtilmeyen bir kısım eserlerde bu eksiğin tespitine dair olanları bilhassa kıymetlidir. Mesela Nazmîzâde Murtezâ'nın —çeviriyazı metin olarak TTK Yayınları arasında basılmış— *Gülşen-i Hulefâ* adlı eseri aslında bir Bağdat tarihidir. Fakat Halil Edhem Beyin bağışladığı kitaplar arasında bu eserin bir de zeyli vardır. *Târîh-i Devhatü'l-Vüzerâ Zeyl-i Gülşen-i Hulefâ* adlı bu eserde müellif kaydı yoktur. Buna rağmen söz konusu eksiklik Halil Edhem'in, kitabın başına yazdığı not sayesinde açıklığa kavuşmaktadır: "Bu eserin müellifinin ismini metn-i kitâbda bulamadık. Resul Hâvi Efendi isminde birisi olduğu Babinger, *Geschichte der Osmanishen* nâmındaki kitabının ikinci cildinin 251. sahifesinde mündericdir." Eserin müellifi hakkında Franz Babinger'i kaynak göstererek bir belirleme yapan Halil Edhem Bey, böylece kütüphanecilerin ve dolayısıyla okuyucunun işini kolaylaştırmıştır.

Yine bağış kitaplarından *Evrâd-ı Seniyye/Evrâd-ı Hubbiyye/Duafâ-i İhvân-ı Dîne Nasîhat* adlı eserde de hazırlayan adı belirtilmemiştir. Fakat Halil Edhem Bey kitabın başına "*Topkapı Sarayı hassa odabaşı memûru merhûm zâbit Râsih Efendinin eseridir*" notunu düşerek bu noktayı aydınlatmıştır. Millî Kütüphane ve İSAM Kütüphanesinde bulunmamakla birlikte, (varsa) diğer nüshalarının bulunduğu kütüphanelerde bu kitap için herhalde bir müellif veya hazırlayan adı verilememiş olsa gerektir. Dolayısıyla hem kütüphaneciler hem de bu tür kitaplarla ilgilenen okuyucu için önemli görünen bu ayrıntıyı Halil Edhem'in dikkat ve engin tecessüsüne borçluyuz.

Yine Halil Edhem Beyin bağış kitapları arasında, adı bulunmayan bir eser mevcuttur. Kapağında sadece "Sene 1274" yazılı cifr ilmiyle ilgili taş baskısı bir kitap için Halil Edhem Bey "İstihrâcât-ı Müneccimbaşı" başlığını belirlemiş ve eser TTK Kütüphanesine bu adla kaydedilmiştir. Bu kayıt elbette Halil Edhem Bey sayesinde TTK Kütüphanesine mahsus görünmektedir.

Halil Edhem Beyin ilgi çekici bir notu da, Divan-ı Hümayun Nazırı Subhi Paşanın *Hakâiku'l-Kelâm fi Târîhi'l-İslâm* adlı eseri hakkındadır. Bu eser hakkında "*İkinci cildi gayrimatbû olup Subhî Beyzâde Vehhâb Bey'de müsveddesi mevcud imiş, 1933*" şeklinde düştüğü not ancak eser sahipleriyle arasındaki bir muarefe sonucu elde edilmiş bir bilgiye dayalı olmalıdır ve son derece kıymetlidir. Çünkü eserin basılmamış bir ikinci cildini tarih dünyasına bildirmekle kalmıyor, kendisinden sonra bu hususta iz sürmek isteyeceklere güzel bir araştırma konusu da veriyor. Fakat bununla da yetinmediğini belirtelim: Eserin başına Ali Fuad Beyefendinin Şubat 1933'te kendisine gönderdiği "*Subhî Paşa merhûmun "Hakâiku'l-kelâm fi târîhi'l-İslâm" unvânlı târîhinin gayrimatbû ikinci cildinden istinsâh olunan fıkralar*"ı ihtiva

eden üç sayfalık bir mektubu da yapıştırmış ve söz konusu basılmamış cilt hakkında bu kitaptan faydalanacak okuyucuya bakir bilgiler sunmuştur.

Bazen eserin metni, bazen müellifi hakkında notlar düşen Halil Edhem, böylece kendisinden sonra bu kitaplardan istifade edecek okuyucuya hatırlatmalar yapmıştır. Bu tür notlarından bir kısmı şöyledir:

Elhâc Nûrî Efendi tarafından cem ve tertip edilen *Keşkûl: Edebiyât-ı Dîniyye ve Temeddünât-ı Dünyeviyyeye Şâmil* adlı eser hakkında Halil Edhem'in kitabın başına düştüğü not şöyledir: "*Sahîfe 62'de Çemberlitaş'taki İkinci Dârülfünûn-ı Osmânî'nin küşâdında maârif nâzırı bulunan Safvet Paşa'nın îrâd ettiği nutuk vardır. Bunda Mekteb-i Sultânî'den ve Dârüşşafaka'dan dahi bahsedilmiştir. Acâyibât ve garâyibâttan hikâyelerden bahseder.*"

Böylece o, *Keşkûl*'de yer alan ve ilgi alanına giren bir bölüme dikkat çekmiş, kitabın adından ilk bakışta anlaşılamayacak konusu hakkında bilgi vermiştir.

Eskişehir Mebusu Miralay Mehmed Ârif'in *Anadolu İnkılâbı: Mücâhedât-ı Milliye Hâtırâtı, 1335-1339* adlı eseri için notu şöyledir: "*Müellif Ârif Bey Reisicumhur'a sûikasd mürettiblerinden bulunduğu inde'l-muhâkeme sâbit olmağla şehr-i temmûzun üçüncü salı günü akşamı İzmir'de salbolunmuştur, 1926.*"

En meşhur Osmanlı kroniklerinden *Târîh-i Naîmâ*'nın 1259'da basılan ilk cildi (s. 616) için eserin baş tarafında, "*Naîmâ'nın ikinci tab'ı olup yalnız birinci cild tab' olunmuştur*" notunu düşmüş ve eserin ikinci cildinin basılmadığını belirtmiştir. Bu bilgi ışığında Naîmâ'nın diğer baskılarıyla 1259 baskısını karşılaştırınca şöyle ilgi çekici bir durum ortaya çıkıyor: ikinci cildin basılmamış olması *Târîh-i Naîmâ*'nın sadece 1259 baskısına mahsustur. Yoksa eser başka tarihlerde de basılmıştır ve elbette ikinci cildi de o baskılarda mevcuttur.

Bağış kitaplarından Ahmed Vefik'in *Târîh-i Osmânî: Birinci Kısım* (tarihsiz); Ömer Efendinin *Târîh-i Bosna der Zamân-ı Hekimzâde Ali Paşa* (1293) ve Seyyâh'ın *Târîh-i Afgān* (1277) adlı eserlerinin üçü bir arada ciltlenmiştir. Bunlardan *Târîh-i Osmânî*'nin sonunda Halil Edhem'in "Tenbih" başlığı ile şöyle bir notu bulunuyor: "*İşbu Fezleke-i Târîh mukaddema Cerîde-i Havâdis nüshalarında Ahmed Cevdet Paşa Hazretlerinin namına ilan olunmuş ise de bunun müellifi Ahmed Vefik Efendi Hazretleri olduğundan tashihen tezyil ve ihtar olundu.*" Bu not aynı zamanda yayıncılık tarihimize düşülmüş bir nottur.

Yine aynı toplam içinde yer alan *Târîh-i Afgān*'ın başında ise "*Eser ilk def'a olarak Müteferrika İbrahim tarafından basılmıştır*" notu bulunuyor ki *Târîh-i Seyyah* adıyla 1729'da basılan eserdir.

Enderunlu Fâzıl'ın üçü bir arada basılan *Hûbânnâme, Rakkasnâme-i Fâzıl Bey, Zenânnâme-i Fâzıl* (1255) adlı renkli kapağıyla göz dolduran eserleri hakkında Halil Edhem Bey dış kapağın iç kısmında "*Belki Avrupa tab'ıdır*" şeklinde tahmin yürütmektedir ki biz buna kesin bilgi gözüyle bakabiliriz.

Şeyh Hasan Ceberî merhumun necl-i necîbi Abdurrahman Efendiden Mustafa Behçet Efendi tarafından tercüme edilen *Târîh-i Mısır* adlı eser için Halil Edhem Bey, "*Tarih ve mahall-i tab'ı gayr-i malûm*" notunu düşmüş ve eserin özgün adını *Muzhirü't-takdîs bi-zehâbi devleti'l-Fransis* şeklinde kaydetmiştir.

Halil Edhem bağışı kitaplar arasında *Münşeât-ı Azîziyye fî Âsâr-i Osmâniyye*'nin iki adet baskısı bulunuyor. Bunlardan "Cild-i sânî" kaydıyla 1286'da basılan nüsha için Halil Edhem Bey, "*İş bu Münşeât-ı Azîziyye'nin 3. sahîfesinde bu kitâbın ikinci cildi olduğu muharrer ise de birinci cildini görmedik. Hâlbuki bunun muaddeli olarak Mehmed Cemâl Matbaasında 1303'te matbû bir ikinci tab'ı nezdimizde mevcuddur*" notunu düşmüştür. Aynı eserin yine işaret ettiği üzere Halil Edhem bağışı kitaplar arasında yer alan 1303 baskı tarihli nüshasında bu münşeat *Hâbnâme-i Veysî, Lutfiyye-i Vehbî, Tuhfe-i İsmâiliyye li Cenâb-ı İsmâil Hakkı* ile birlikte basılmıştır. Halil Edhem bu nüshaya da "*Bu cilt Münşeât-ı Azîziyye'nin 1286'da Sahhâf Hacı Nûrî Efendinin bastığı cildin muaddeli olup 1303'te tab' olunmuştur. İlk tab'ında "ikinci cilt" olmak üzere gösterilmişse de bunu biz görmedik.*" diyerek benzer bir not düşmüştür.

Eserin 1286 baskısında *Münşeât* dışında sadece *Lutfiyye* birlikte basılmışken 1303 baskısında yukarıda sayılanların hepsi bir arada basılmıştır. Bu nüshaların dışında eserin bir de Matbaa-i Şeyh Yahya Efendide 1292'de basılmış diğer bir nüshası daha vardır ve bu baskı 1303 baskısıyla hemen hemen aynıdır.

Mehmed Atâullah hattıyla taş baskısı olarak yayınlanan Şem'î'nin *Esmârü't-Tevârîh* (1267) adlı eseri için Halil Edhem Bey, "*Esmârü'l-Hadâyık nâmıyle daha küçük kıt'ada diğer bir tab'ı vardır*" şeklinde bir hatırlatma notu yazmıştır. Gerçekten de Şem'î, *Esmârü'l-Hadâyık*'ı daha sonra *Esmârü't-Tevârih* adıyla yayınlamakla yetinmemiş, 1295'te eseri daha da genişleterek 1878'e kadar getirmiş ve *İlâveli Esmârü't-Tevârih maa Zeyl* adıyla bastırmıştır.

Ünlü Osmanlı kroniklerinden Nişâncızâde'nin *Mir'ât-ı Kâinât* (H. 1257) adlı eseri için ise Halil Edhem, "*İki cilttir. Mehmed Efendi Nişânîzâde. Büyük babası Ramazanzâde Mehmed. Vefâtı 1031*" şeklinde bir bilgi notu düşmüştür.

Halil Edhem Bey, Ali Kuşçu'nun Mir Seyyid Ali Hâce tarafından tercüme edilip tamamlanan *Mir'ât-ı Âlem*'i (H. 1239) hakkında son derece ilgi çekici bir not düşmüştür: "*İstanbul'da ta'lîk hurûfâtla ilk basılan kitaptır.*"[2] Her yönüyle ilgi çekici ve Kemal Beydilli'nin listesine göre 250 adet basılmış olan bu eserin birçok sayfasında matbu derkenar notları mevcuttur ve sonunda yer alan katlanmış sayfalardaki şekiller ve metinler el yazısıyladır.

"Büyük Petro'nun eyyâm-ı hükûmetinde Rusya'da cereyân eden ahvâl-i dâhiliyye ve umûr-ı hâriciyyeye ve husûsiyle nizâmât-ı mevzûa-i cedîdeye ve oralarda bulunan milel ve akvâm-ı muhtelifenin ahlâk ve âdâb ve fünûn ve sanâyilerine dair Büyük Petro'nun kızı Elizabete'nin kurenâsından Şovalef nâm zâtın bazı resâil-i mevsûka ve senedât-ı sahîhadan vukûf ve ıttılāı hâsıl olan ahvâl ve keyfiyâtı nakil ve hikâyeye mübâşeret olunmuştur" gibi uzunca bir başlıkla 1270'te yayınlanmış taş baskısı eser hakkında ise Halil Edhem Bey'in notu şöyledir: "*Tevârîh-i kadimden Rusya Kralı Büyük Petro'nun İsveç Kralı Demirbaş Şarl ile vuku-ı müsademelerinde vukua gelen hadisat-ı seyfiyye ve kalemiyyenin teksîr-i nüfus ve medeniyyet-i rumuzu mebaliğ-i ariz-i mukaddem tafsilâtı beyan eder.*"

Başlıkta "Şovalef" okunacak şekilde eski harflerle imla edilmiş müellifin kim olduğu hususunda Pyotr İvanoviç Şuvalov (1710?-1762) olabileceği şeklinde bir kanaat serdedebiliriz.

Halil Edhem Eldem'in, burada söz konusu ettiğimiz notları hep eski harflerledir ve yine eski harfli kitapların baş taraflarına kaydedilmiştir. Fakat İzmirli İsmail Hakkı'nın yeni harflerle basılmış *Müslüman Türk Feylesofları* (1934-35) adlı kitapçığının başındaki not da eski harflerledir ve şöyledir: "*Sahife elli beşe kadar geçen sene [tab'] olunmuş ve son tashihleri yapılarak tekrar basılmıştır.*" Bu not da "Türk Tarihinin Ana Hatları" dizisinden basılan bu ve benzeri kitapların tarihçesi açısından önemli sayılmalıdır.

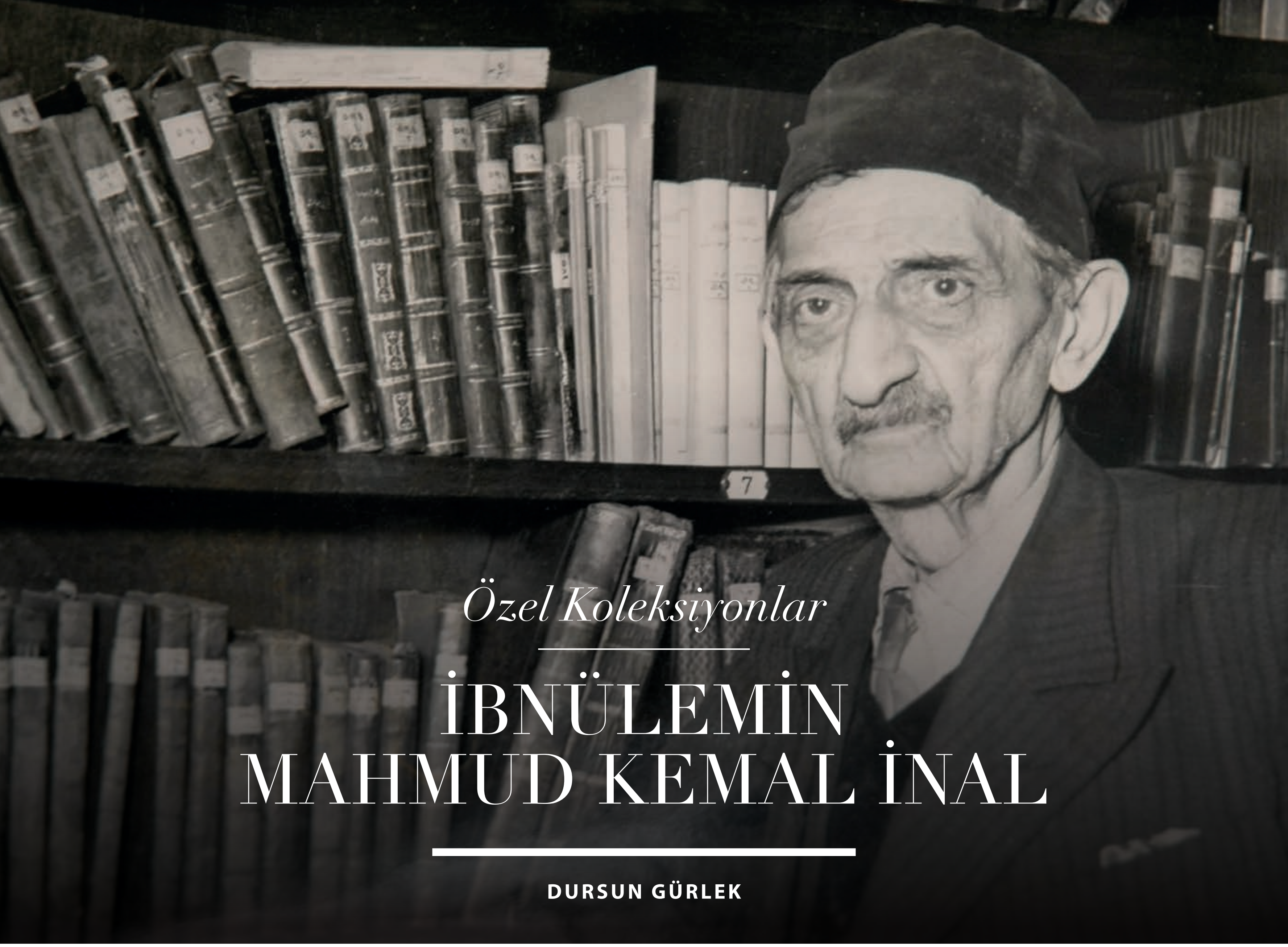
Halil Edhem Eldem'in burada yer verdiğimiz notlarından bir kısmı kütüphaneciler için yol göstericiyse de asıl itibariyle okuyucu için son derece kıymetli hatırlatmalar ve özgün tespitler içermektedir. Z

—YUSUF TURAN GÜNAYDIN

NOTLAR

1 Biyografisi ve hakkındaki tanıklıklar için bkz. *Halil Edhem: Hâtıra Kitabı*, Cilt I-II, (*In memoriam Halil Edhem*, Vol. I-II,) Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2013.

2 Talik harflerle matbu kitaplar konusunda basılmamış bir dosyası bulunduğunu bildiğimiz Ali Birinci'ye danıştığımızda o da bu bilgiyi teyit etmiş bulunmaktadır.

Özel Koleksiyonlar

İBNÜLEMİN MAHMUD KEMAL İNAL

DURSUN GÜRLEK

İSTANBUL'DAKİ ilim, irfan, kültür ve musiki mahfillerinin en önemlilerinden biri, İbnülemin Mahmud Kemal İnal'ın Beyazıt Mercan'daki konağıydı. Babası Seyyid Mehmed Emin Paşadan kendisine intikal eden bu tarihi konağın asıl malzemesini zengin kütüphanesi teşkil ediyordu. Süleyman Nazif'in ifadesiyle "Darülkemal" olarak kabul edilen bu konak ilim adamları, sanat erbabı ve musikişinaslar için tam bir cazibe merkeziydi. Her hafta pazartesi akşamları yapılan sohbet toplantıları ve musiki fasılları üstadın 1957'deki vefatına kadar yaklaşık yarım asır devam etti.

İbnülemin'in kitaplara olan büyük muhabbeti kendisine babasından intikal etti. Devrin sadrazamı Yusuf Kamil Paşanın mühürdarlık görevinde bulunan Mehmed Emin Paşa ahlaki faziletiyle, Arapçaya, Farsçaya, dinî ilimlere, felsefeye ve edebiyata olan ilgisi ve sevgisiyle tanınıyordu.

Büyük kitabiyat bilgini ve biyografi yazarı Bursalı Mehmed Tahir bey *Osmanlı Müellifleri*'nde Mehmed Emin Paşanın hayatından kısaca söz ettikten sonra şöyle devam eder: "İlmiyle âmil ve ârif bir insandı. Gayet nefis olan yazısı ile birçok değerli kitabı istinsah etmiş ve hayli eser hazırlamıştır. Bu eserler oğlu İbnülemin Mahmud Kemal beyin kütüphanesinde mahfuzdur. Tasavvuf, felsefe, edebiyat ve muhadarata ait basılı olmayan mevcut eserleri aşağıdadır" dedikten sonra 18 kitabının isimlerini sıralar. Paşanın harika yazısıyla kaleme aldığı bu eserlerin hemen hepsi Arapça ve Farsçadan tercümedir.

Yine İbnülemin'in yakın dostlarından olan ve merhumun 1953'te o muazzam kütüphanesini İstanbul Üniversitesine bağışlaması dolayısıyla düzenlenen toplantıda bir konuşma yapan Prof. Hilmi Ziya Ülken de *Uyanış Devirlerinde Tercümenin Rolü* isimli kitabında konuyla ilgili şunları söylüyor:

"Sadrıazam mühürdarı olan Mehmed Emin Paşanın da (vefatı 1326) tab edilmemiş (basılmamış) pek çok tercümeleri vardır. Ebu İshak Vatvat'ın *Gurerü'l-Hasâis*'ini, Şeyh Abdülmecid'in *Tuhfetü'l-Marziye*'sini, allâme Yâfii'nin *Ravzü'r-Riyaz*'ını, Bahaeddin Âmili'nin *el-Muhallat*'ını, Celaleddin Süyuti'nin, Tenuhi'nin, Ali'üssebki'nin, İbn-i Arab-şah'ın ilah... birçok eserlerini Türkçeye çevirmiş ise de bunlar da neşredilmemiş olup, büyük oğlu İbnülemin Mahmud Kemal beyin kütüphanesinde saklı bulunmaktadır."

İbnülemin babasından kendine intikal eden kitaplarla yetinmeyip kütüphanesini günden güne zenginleştirmiştir.

Münif Fehim. İbnülemin Mahmud Kemal Bey Sahaflar Çarşısında. ®

Evine çok yakın olan Sahaflar Çarşısına her uğradığında muhakkak birkaç kitap alıyordu. Esnaf kendisini yakından tanıdığı ve ilmine hürmet ettiği için kıymetli kitapları ayırıyorlardı. Ünlü ressamlarımızdan Münif Fehim'in İbnülemin'in Sahaflar Çarşısından geçişini canlandıran tablosu üstadın bu kitap pazarıyla yakın ilişkisini tasvir etmektedir.

"Akbaba"cı Yusuf Ziya Ortaç da *Portreler*'de İbnülemin'i Sahaflar Çarşısında tanıdığını dile getirdikten sonra karşılaştığı manzarayı usta kalemiyle nakletmektedir. Buna göre İbnülemin çarşıya girer girmez sahaflar telaşla yerlerinden kalkıp kendisini selamlıyor, o da kimisine baştan savma bir el işareti yapıyor, kimisine gülümsüyor, kimisini de azarlıyor. Bu tanışmadan sonra Yusuf Ziya da İbnülemin'in konağına dahil oluyor. Ortaç'a göre konak, bizzat sahibinin anlattığına göre Topkapı Sarayından bile zengin bir sanat ve irfan hazinesiydi. Eşi bulunmayan nadide eserler, elyazması kitaplar, edebiyat ve musiki hayatımızın meçhullerini çözüme kavuşturacak belgeler, çeşm-i bülbüller, eser-i İstanbullar hep bu hazinede toplanmıştı. Bunların dışında kütüphanenin diğer malzemesini süreli yayınlar, gazete ve dergi koleksiyonları, hat eserleri teşkil ediyordu.

"Darülkemal"in müdavimlerinden şair, yazar ve aynı zamanda noter Mithat Cemal Kuntay, *Her Ay* dergisinin 1937 tarihli 3. sayısında "Kitap Sevenler" başlığıyla yayımladığı makalede İbnülemin'in kütüphanesine de temas eder. Kuntay'a göre bu kütüphane, ev sahibi olmadığı zaman onun vazifesini görecek kadar kıymetlidir. Mesela elyazmalarının en yenisi Şeyh Galib'e aittir.

Tahir Harimi Balcıoğlu da *Medeniyet Tarihinde Kütüphaneler* adlı kitabında İbnülemin'e ve kütüphanesine yer veriyor. Balcıoğlu'nun anlattığına göre İbnülemin'in kütüphanesini en iyi bilenlerden ve en çok istifade edenlerden biri yakın dostlarından Süleyman Nazif'tir. Cesaretiyle olduğu kadar kaleminin kuvvetiyle de tanınan bu ünlü şairimiz *Servet-i Fünun*'da yayınladığı bir makalede konuyla ilgili önemli bilgiler veriyor: "Bütün hayatını araştırma ve inceleme ile geçiren İbnülemin, ömür boyu nadir kitap toplamayı devam ettirdi. Kütüphanesinin raflarını süsleyen bu nadide eserlerin hepsini dikkatli bir gözle okudu. Pederi Emin Paşa merhum da nefis kitaplara büyük ilgi duyuyordu. 27 yaşına kadar topladığı 4000 küsur ciltten meydana gelen kütüphanesi, Mercan'daki konağıyla birlikte yanmıştı. Bu acı hadiseden 12 yıl sonra dünyaya gelen ilk oğlu Mahmud Kemal Bey, bir araya getirdiği kıymetli eserlerle babasının yolunu takip etti."

Süleyman Nazif bey, bu tarihi konağın Fransızlar tarafından nasıl işgal edildiğini, o canım eserlerle birlikte süreli yayınların nasıl yok edildiğini hazin bir üslupla anlattıktan sonra sözlerini şöyle tamamlıyor:

"Bugün Üstad Mahmud Kemal Beyefendinin kütüphanesinde Arapça, Acemce ve Türkçe olarak çeşitli fenlerden bâhis mükerrerleriyle beraber 1219 yazma kitap, mecmua ve 1781 basma kitap mevcuttur. Toplam 3600 cilt eseri ihtiva eden bu kıymetli kütüphanede müelliflerinin elyazısıyla yazılmış 50 cilt ve 66 adet yazma, ki yalnız o kütüphanede mevcut, tek nüsha olan eser vardır. Bu kitaplardan 600 adedi de pederleri Seyyid Mehmed Emin Paşa merhumun kütüphanesinden nakledilmiştir. Mahmud Kemal Beyefendinin çok sayıda matbu eseri vardır. Âli'nin *Menakıb-ı Hünerveran*'ına yazdığı mukaddime derin bir tetebbu mahsulüdür."

İbnülemin *Son Asır Türk Şairleri* isimli muhalled eserinin sonunda "Kendime Dair" başlığıyla yer alan uzun yazısında kütüphanesine de temas etmektedir. Kendi ifadesinden anlaşıldığına göre merhumun en büyük zevki okumak ve yazmaktır. Kendisini tanıyanların "hazine" adını verdikleri o muazzam kütüphane en büyük faciayı Fransız askerleri konağını işgal ettiklerinde yaşar. İşgalciler konağın yirmi dört saat içinde boşaltması talimatını verirler. Binlerce cilt kitabı içine alan dolaplar ve raflar, bir oda dolusu eski yeni gazete ve mecmua koleksiyonları, antika sanat eserleri, nefis levhalar değil 24 saat, en müsait zamanda bile ancak üç dört günde taşınabilir. İbnülemin, kütüphanesinin başına gelen bu felaketi kaleminden mürekkep yerine gözyaşı damlayan bir halet-i ruhiye içinde anlattıktan sonra işgalci Fransızların ve İngilizlerin çirkin yüzlerindeki maskeyi şu cümleyle sıyırıyor: "Yazma kitap sayfalarının ve bazı mühim evrakın nerede kullanıldığını söylemekten hayâ ederim. Garp medeniyetinin ne demek olduğunu zaten bilirdik, bu defa daha iyi öğrendik."

İbnülemin daha sonra hayli zenginleştirdiği muazzam kütüphanesini, gazete, mecmua koleksiyonlarının yanısıra, birtakım antika eşya ile birlikte 1953'de İstanbul Üniversitesine bağışladı. Ne yazık ki böyle önemli bir kütüphane hakkında halen ciddi bir çalışma yapılmadı.

Böyle bir kütüphaneyi milletinin hizmetine sunan, yazdığı birbirinden değerli eserlerle kültür dünyamıza büyük bir katkıda bulunan merhumu, bu vesileyle bir kere daha rahmetle anıyorum. ■

© Hakkı Tarık Us, TDV İslam Ansiklopedisi.

Özel Koleksiyonlar

HAKKI TARIK US

SELAHATTİN ÖZTÜRK

MANİSA Gördes'te doğan Hakkı Tarık ailesinin Mehmet Âsım ve Hasan Rasim'den sonra üçüncü çocuğudur. Asıl adı İsmail Hakkı olup, ilk ve orta öğrenimini Gördes'te tamamlamış, 1906'da Gördes Belediyesi sandık eminliği ve Evkaf Komisyonu katipliğine başlamıştır.

Gördes'e kaymakam tayin edilen Şair Eşref tarafından şiirleri beğenilince bunları İzmir ve İstanbul gazetelerine göndererek basın hayatına ilk adımını atan Hakkı Tarık, bir müddet sonra İstanbul'a, ağabeyi Mehmet Âsım'ın yanına gidip Darülfünun Hukuk Fakültesine kaydoldu. Bu yıllarda kitap ve basın dünyası ile ilişkileri daha da arttı. Çarşıkapı'da oturduğu için Beyazıt kitapçıları, hakkâklar ve Kapalıçarşı içindeki sahafları sık sık ziyaret ediyordu. Abdülhak Hâmid'in *Târık yahut Endülüs Fethi* adlı tiyatro eserinden etkilenerek bazı yazılarında 'Târık' mahlasını kullanan ağabeyi Mehmet Âsım, kardeşinin de sevdiğini fark edince bu mahlası ona verdi. Ağabeyinin yardımıyla *Tanin*'de çalışmaya başladı. Burada tecrübe kazanması üzerine *Tercüman-ı Hakikat*'e, oradan yazı işleri müdürlüğü yaptığı *Tasvir-i Efkâr*'a geçti. İttihat ve Terakki'ye yakınlığından dolayı *Hakikat* gazetesinin yönetimi için Eskişehir'e gönderildi. Bir yıl Eskişehir'de çalıştıktan sonra İstanbul'a döndü.

Dârülmuallimîn-i Âliye'de ders veren ağabeyi Mehmet Âsım'ın hastalanarak tedavi için İsviçre'ye gitmesi üzerine onun derslerini üstlendi. 1914'te İstanbul Sultanisi'nde (İstanbul Lisesi) başladığı öğretmenliği aralıksız on yıl sürdü. Bu görevinin yanında bir yıl İstanbul Mercan Lisesi ve üç yıl Galatasaray Lisesinde öğretmenlik yaptı. 1919'da Osmanlı Matbuat Cemiyetine üye oldu. Yapılan ilk kongrede adı Türk Matbuat Cemiyeti olarak değiştirilen derneğin yönetim kuruluna seçildi, 1921'de genel sekreterliğine getirildi. Ayrıca Muallimler Cemiyeti, Matbuat Cemiyeti ve Türk Basın Birliği başkanlıklarında bulundu. Yeşilay ve Türk Maarif Cemiyeti (Türk Eğitim Derneği) kuruluşunda, Türk Ocağı başta olmak üzere Çocuk Esirgeme Kurumu ve daha birçok hayır kuruluşunun idare heyetlerinde yer aldı. İşgal yıllarında kurtuluş mücadelesini destekleyen cemiyetlerde çalıştı. *Vakit*'te Millî Mücadeleye dair yazılar yazdı. Müdafaa-i Millîyye grubunun Anadolu ile haberleşmelerinde aktif görev alarak büyük hizmetlerde bulundu. Bu çalışmaların karşılığında kendisine istiklal madalyası verildi. İzmir Vilayet Umumi Meclisine Gördes'ten üye seçilen Us, Cumhuriyetin kurulmasıyla birlikte milletvekili oldu. 1923-1936 yılları arasında dört devre Giresun milletvekilliği yaptı. 1943'te "Yazı Hayatında Elli Yılını Dolduranlar Jübilesi"ni, 1944'te "Ahmed Midhat Efendi Jübilesi"ni düzenledi.

Bu arada *Âşiyan* ve *Rübâb* dergilerinde yazılar yazan Us, İbrahim Alâeddin Gövsa'nın ölümünden sonra yarıda kalan *Ansiklopedik Sözlük*'ü tamamlayan heyette de yer almıştır.

Tek parti döneminde milletvekilliği yapmasına rağmen birçok konuda itirazlarda ve cesur karşı çıkışlarda bulunması dolayısıyla kendisine "mûteriz" lakabı takıldı. Yine bu dönemde tartışılan basın kanununa red oyu veren tek milletvekili Hakkı Tarık Us'tur.

Mehmet Asım, Hakkı Tarık, Hasan Rasim Us kardeşlerin birlikte çıkardığı *Vakit* gazetesi, Hakkı Tarık'ın çıkardığı *Kitap ve Kitapçılık*, Hasan Rasim'in çıkardığı *Son Saat* gazetesi (1 Eylül 1939-1953) gazetecilik dünyasında, *Dün ve Yarın Külliyatı* başlığı altında yayınladıkları 60 kitap ise Cumhuriyet dönemi kültür hayatında önemli bir yer tutmuştur.

Yalnız yaşayan Hakkı Tarık kazancının büyük kısmını bir kütüphane kurmak amacıyla eski kitap, gazete ve dergi satın almak için harcadı. Özellikle Basma, Yazı ve Resimleri Derleme Kanunu (1934) hazırlanmadan önce çıkmış gazete, dergi ve kitapların hemen tamamını toplayarak bunları Vakit Yurdu binasında kurduğu kütüphanesinde araştırmacıların istifadesine sundu. 1949'da yanan Sahaflar Çarşısının yeniden kurulmasına büyük emek verdi. Buradaki esnafın kitap ve ilgili malzeme dışında bir şey satmasına mani oldu. Dostlarına vefası ve yayın hayatına katkılarıyla tanınan Hakkı Tarık Us, 21 Ekim 1956'da vefat etti ve 23 Ekimde Beyazıt Camiinde kılınan öğle namazından sonra Merkezefendi kabristanında annesinin yanına defnedildi.

Hakkı Tarık Us, vasiyetinde kitapları için Cemal Nadir sokağında bir kütüphane binası yapılmasını, bu arada kitaplarının Vakit matbaası üzerindeki ahşap binadan kaldırılarak daha iyi bir yere konulmasını istemiştir. Kütüphaneyle ilgili bütün ayrıntıları vasiyetine ekleyen Us'un bu isteği, vefatının dokuzuncu yılında, 21 Ekim 1965'te kitaplarının Beyazıt Külliyesinin Sıbyan Mektebine taşınmasıyla geçici olarak yerine getirilmiştir. Onun kütüphane için kurduğu tesis ilgisizlikten dolayı vakıf özelliklerini kaybedince 1995'te kapatılmış, koleksiyonlar 2003'te Kültür Bakanlığına devredilerek Beyazıt Devlet Kütüphanesine taşınmış, 2006'da süreli yayınlarına ait kataloğu yayınlanmıştır.

Hakkı Taruk Us Koleksiyonunda süreli yayınlar dışında yaklaşık 20 bin kitap yer almaktadır. Z

KAYNAKÇA

¶ Ali Aksakal, "Ölümünün 60. Yılında Kitap Dostu Ali Emirî Efendi" (1858-24 Ocak 1924), *Türk Kütüphaneciler Derneği Bülteni*, 1, Ankara: 1984.
¶ Enver Behnan Şapolyo, *Türk Gazetecilik Tarihi: Her Yönüyle Basın,* Ankara: Güven Matbaası, 1971.
¶ *Hakkı Tarık Us Kütüphanesi Kataloğu: Süreli Yayınlar,* Haz. Selahattin Öztürk, Abdurrahman Muhammed Hacıismailoğlu, Muhammed Hızarcı, İstanbul: 2006.
¶ Hakkı Tarık Us, "Hakkı Tarık Us'un Vasiyeti", *Müteferrika,* 15, İstanbul: 1999.
¶ Hasan Rasim Us ve Hakkı Süha Gezgin, *Hakkı Tarık Us 1889-1956,* İstanbul: Vakit Matbaası, 1957.
¶ İlhan Yerlikaya, *II. Abdülhamid Döneminde Basın, Yarı Resmi Vakit Gazetesi (1875-1884),* Kırıkkale: 1996.
¶ Selahattin Öztürk, "Hakkı Tarık Us ve Kütüphanesi", haz. Nimet Bayraktar, Hüseyin Türkmen, İrfan Dağdelen, Nergis Ulu, Yazmalara Adanmış Bir Ömür Nimet Bayraktar'a Armağan, İstanbul: Türk Kütüphaneciler Derneği İstanbul Şubesi Yayınları, 2006.
¶ Nuri Akbayar ve Orhan Koloğlu, *Gazeteci Bir Aile Mehmed Asım, Hakkı Tarık, Hasan Rasim Us'lar,* Ankara: Çağdaş Gazeteciler Cemiyeti, 1996.
¶ Nuri İnuğur, *Türk Basın Tarihi: (1919-1989),* İstanbul: Gazeteciler Cemiyeti, 1992.
¶ Raif Yelkenci, "Hakkı Tarık Us Bey", *Müteferrika,* 24, İstanbul: 2003.
¶ Sadık Karagöz, "Dünkü ve Bugünkü Manisa Kütüphaneleri", *Türk Kütüphaneciler Derneği Bülteni,* 2, Ankara: 1971.

Osman Ferit Sağlam.

Özel Koleksiyonlar

OSMAN FERİT SAĞLAM

OSMAN Ferit Sağlam'ın (1876-1958) kütüphanesi vasiyeti üzerine 1959'da Türk Tarih Kurumu Kütüphanesine bağışlanmıştır. Kitaplarıyla birlikte zengin fotoğraf arşivi, bazı arşiv belgeleri, sikkeler üzerine basılmamış eserlerinin bulunduğu defterleri de kurumda bulunmaktadır.

Türk Tarih Kurumu üyelerinden Osman Ferit Sağlam'ın[1] 700 küsur kitabı, diğer kitaplar arasında erimiş görünse de üzerlerindeki bağış mührü dolayısıyla bu uçsuz bucaksız toplam içinden kolayca seçilebilir.

Zamanında son derece özenle oluşturulan bu koleksiyonda öncelikle Osmanlı tarihinin temel kaynakları bulunmaktadır: Salnâmeler başta olmak üzere, Kâtip Çelebi'nin eserleri, Gelibolulu Mustafa Âlî'nin matbu *Künhü'l-Ahbâr*'ı, *Âşıkpaşazâde Tarihi*, *Târîh-i Cevdet (Tertîb-i Cedîd)*, *Târîh-i Atâ*, *Târîh-i Râşid,* Solakzâde, Şanîzâde ve Silahdar *Tarihi*, Mustafa Nuri Paşanın *Netâyicü'l-Vukûât*'ı, *Selânikî Târîhi, Müneccimbaşı Tarihi, Naîmâ Tarihi,* Hayrullah Efendinin *Tarih*'i, *Ahmed Lütfî Târîhi*, Ahmed Vefik Paşanın *Târîh*'i, Ahmed Rasim'in *Osmanlı Tarihi*, Mehmed Tevfik'in *Târîh-i Osmânî*'si, *Koçi Bey Risâlesi*, Şehbenderzâde'nin *Târîh-i İslâm*'ı, Mîzancı Murâd ile Abdurrahman Şeref Efendinin eserleri ve Osmanlı harfleriyle birçok matbu kaynak eser.

Fransızca ve diğer Batı dillerinden Osmanlı Türkçesine tercüme eserler açısından da kütüphane zengindir: Hammer, Seignobos, Eugeni Pierre, Goltz Paşa, Kastra (Castera), Ernest von Aster, Frayliç, Gaetano Donizetti, Chateaubriand, Duc de Rovigo, Poll Aymber, Cornelius Nepos, Leon Caetani, Tadeusz Jan Krusiński, Dozy, Gröll Joseph Lavallée, Larcher, Mordtman Paşa, H. Wagner, Busbecq, Ernest Hackel gibi müelliflere ait birçok eser kurumun kütüphanesine Osman Ferit Sağlam aracılığıyla girmiştir.

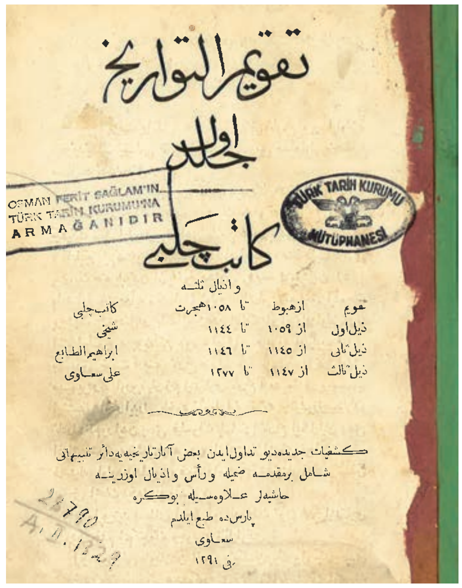
Fransızca kaynakları tam olarak tespit edemesek de *Catalogue de la bibliothèque de feu Ahmed Véfyk pacha* (1893) adlı eseri burada zikredebiliriz.

Osman Ferit Sağlam bağışları arasında yer alan süreli yayınların sadece adlarını saymak bile epeyce yer tutabilir: *Asker* (H. 1326), *Bedir* (R. 1288), *Cerîde-i Askeriyye, Davul* (R. 1324), *Guguk* (R. 1340), *Envâr-ı Zekâ* (1300), *Çekirge, Donanma, İnkılâb* (H. 1327), *Hazîne* (H. 1311), *Hazîne-i Evrâk, Sırât-ı Müstakîm* (R. N1324), *Sebîlürreşâd* (R. 1327), *Hizmet, Resimli Ay* (1924), *Mecmûa-i Muallim, Musavver Eşref* (H. 1327), *Akbaba, Hayat* (1926), *Tasvîr-i Efkâr* (1278), *Teârüf-i Müslimîn* (H. 1328), *Tercümân-ı Hakîkat, Türk Hayatı, Ümmet* (H. 1328), *Mecmûa-i Ebüzziyâ* (H. 1297), *Muhib* (H. 1286), *Mehâsin, Meslek* (R. 1341), *Merâm* (H. 1326), *Volkan, Yeni Tasvîr-i Efkâr* (H. 1327), *Mülkiye* (1324), *Arkadaş* (H. 1328), *Cem* (1927), *Gençlik* (1928)...

Târîh-i Osmânî Encümeni Mecmûası (1328-1330) ve *Türk Tarih Encümeni Mecmûası*'nın eksiksiz bir koleksiyonu da Sağlam bağışı tam takımlarıyla uzun yıllar TTK açık raflarındaki yerini korumuştur.

Bunların dışında sözlükler, münşeâtlar, seyahatnameler, siyasetnameler, divanlar, şuarâ tezkireleri, tasavvuf ve yeni edebiyat alanında birçok eser vardır. Namık Kemal, Ahmed Hilmi, Celâl Nuri, Mehmed Ârif, Behram Lütfî, Musa Kâzım, Eyüp Sabri Paşa, Rıza Nur, Salih Münir Paşa, Ali Haydar Midhat, Mehmed Saîd (*Gülşen-i Maârif*), Ahmed Refik, Mehmed Memduh, Ali Rıza Seyfi, Halil Edhem, Malumatçı Baba Tahir, İbnülemin, Selanikli Tevfik, Zohrab Kirkor, Necib Melhame, Abdurreşid İbrahim, Ahmed Midhat Efendi, Mevlanzade Rifat gibi birçok müellifin çok sayıda eseri kütüphaneye bu sayede girmiştir.

Koleksiyona yazma eserler de dahildir. Osman Ferit beyin bizzat telif ettiği yazma eserlerin çoğu yıllarca önce kayda geçirilip kataloğa girdiği için erbabınca bilinmektedir.[2] Fakat 2020 yılı içinde kayda giren başka yazma eserleri de olmuştur.[3] Bunlar bilinmediği için isimlerini şöyle sayabiliriz: *Osmanlı Meskûkât Kataloğunun Mâba'd Cildi* (Y/1044), *Meskûkât-ı Osmâniyye Koleksiyonu* (Y/0861), *Meskûkât-ı Osmâniyye: Mahall-i Darblar* (Y/0862), *Meskûkât-ı Osmâniyye: 1222-1255 Yıllarında Darbedilen Osmanlı Sikkeleri* (Y/0864), *Meskûkât-ı Osmâniyye: 699-926 Yıllarında Darbedilen Osmanlı Sikkeleri* (Y/0863), *İslâm Hükümdarlarının Sikkelerinin Kitabeleri* (Y/0860). Son kaydedilen yazma telif eserleriyle, sikkeler üzerine yayınlama imkanı bulamadığı çalışmalarının cüzlerini tarihe emanet etmiş oluyor.

Üzerinde TTK Ktph. ve Osman Ferit Sağlam bağışı olduğunu gösteren mühür (Kâtip Çelebi'nin Takvîmü't-Tevârîh'i üzerinde).

Bağışları arasında 1928 sonrası birçok yeni harfli neşriyat ve kendisine imzalanmış çok sayıda kitap da bulunmaktadır.

Gözümüzden kaçmış olabilecek eserler de dâhil, Türk Tarih Kurumuna bağışlanan Osman Ferit Sağlam kütüphanesi bir "sadaka-i câriye" olarak araştırmacılara yıllardır paha biçilemez katkı sağlamaktadır. Z

—YUSUF TURAN GÜNAYDIN

NOTLAR

1 Hayatı ve eserleri için bkz. Sıddık Ünalan & Hakan Öztürk, "Osman Ferit Sağlam'ın Hayatı ve Eserleri Üzerine Bir Değerlendirme", *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 13 (1), 2008, s. 87-101.

2 Bk. Ünalan & Öztürk, agm., s. 90-97.

3 Bu eserlerin yazma eser fişlerini çıkarmak bu fakire nasip olduğu için sevinçliyim.

Özel Koleksiyonlar

OSMAN NURİ ERGİN

MÜSLÜM YILMAZ

YAKIN tarihimizdeki çöküş dönemlerimizden birini yaşamış olan ve kültür hayatımızın kaybolmaması için çalışmalar yaparak derin izler bırakan münevverlerimizden biri de Osman Nuri Ergin'dir (1883-1961).

Malatya'da dünyaya gelen Osman Nuri Bey dokuz yaşındayken ailesinin İstanbul'a yerleşmesiyle yeni bir hayata adım atar. İlk olarak Zeyrek Rüşdiyesine, ardından Numûne-i Mekteb-i Osmânî ve Mahmûdiye Rüşdiyelerine devam eder. Bir yandan da okul sonrası babasının kahvehanesinde çalışmaktadır. Derslerini bu ortamda çalışırken onu fark eden meşhur sosyolog Mehmed İzzet Beyin yardımıyla Dârüşşafaka'ya girer. Artık daha düzenli bir öğrencilik hayatına kavuşmuş, kitapların ve kütüphanenin büyülü dünyasıyla tanışmıştır. Okuduğu kuruma bir vefa göstergesi olarak ileride bu kurumunun müstakil tarihçesini kaleme alacaktır. Burada yaşadığı tek olumsuz hatıra, matematik hocasının kötü muamelesi ve verdiği cezalar olmalıdır.[1] Sosyal bilimlere yönelmesinin altında bu hatırası yatmaktadır. 1901'de Darüşşafaka'dan mezun olur.

Aynı yıl İstanbul Şehremaneti'nde memuriyete başlayan Osman Nuri, orada başkatiplik, mümeyyizlik ve şube müdürlüğü gibi birimlerde görev yapar. Fakat sıradan bir memur profilinden farklı çizgide ilerleyecektir. Öğrenme iştiyakı, değişik muhitlere girerek oralardan irfan devşirme arzusu ile birleşince devrinin münevver camiasının önemli isimleriyle tanışması zor olmaz. Arkadaşı Ebül'ulâ Mardin ile birlikte 1901-1904 yılları arasında medrese derslerine devam eder. 1904'te girdiği İstanbul Dârülfünunu Edebiyat Fakültesini birincilikle bitirir (1907). Kitabiyat bilgisini geliştirir. Fakülte yıllarında Şehbenderzâde Ahmed Hilmi, Babanzâde Ahmed Naim, Muallim Cevdet (İnançalp), Elmalılı M. Hamdi (Yazır), Ahmet Avni (Konuk), İsmail Fenni (Ertuğrul), Mehmed Akif (Ersoy), İsmail Hakkı (İzmirli), M. Şerefettin (Yaltkaya) gibi tanınmış kişilerin sohbetlerinin müdavimidir. 1924 yılında Abdülaziz Mecdi (Tolun) Efendinin manevi ders halkasına girer. Aynı halkada yer alan A. Süheyl Ünver, Muallim Cevdet, Raif Yelkenci gibi isimlerle dostluğunu daha da ilerletir.[2]

II. Meşrutiyetin ilanı, Balkanlarda peşpeşe çıkan isyanlar, Balkan savaşları, İstanbul'a akan göç kafileleri, I. Dünya Harbi, Çanakkale savaşları, buhranlı yıllar, İmparatorluğun parçalanması ve küllerinden Cumhuriyetin kurulması.. Bunların hepsine şahitlik eden Ergin, bu defa da uzun seneler önce başlamış ve Cumhuriyet ile birlikte zirveye ulaşmış mecburi kültür değişimi süreciyle karşı karşıya kalır. Yeni bir Türkiye kurmak için geçmişe dair her ne varsa değersiz addedilmeye, yok sayılmaya, geçmişin mirasından utanılmaya başlanmıştır. Tam anlamıyla bir kültür kıyımının yaşandığı gören Osman Nuri Bey, çevresindeki bir gurup münevverle birlikte bu yanlışa olabildiğince engel olmaya çalışır.

BELEDİYE KÜTÜPHANESİ VE MÜZESİNİN KURULUŞU

Tekkelerin kapatılmasıyla, tahliye edilen tekkelerden çıkan eski kitaplar, tekke müştemilâtı, derviş çeyizleri at arabalarıyla sahaflara veya eskicilere gönderilmeye başlanmıştı. Bu vakıf eşyası, başka bir deyişle manevi emanetler çok ucuz fiyatlara satıldığından, yok olmaktan kurtulsalar da birçoğu değer bilmez mirasçılar tarafından çöpe atılıyordu. Osman Nuri Bey ilk önce sahafları gezerek kendi maaşından artırdığı paralarla bu önemli eserleri toplamaya başladı. Kitapçı Raif Yelkenci'nin delaletiyle oldukça ucuza mâl ettiği tasavvuf ve edebiyat kitaplarına ağırlık verdi. Süheyl Ünver sanat ve tıp tarihi, Muallim Cevdet ise tarih ile alâkalı yazma eserleri biriktiriyordu.

Osman Nuri Bey, dağılmış inci tanelerini toplayıp ipe dizer gibi, tekkelerden çıkan mukaddes eşyanın ve kitapların konulup sergileneceği bir belediye müzesi ve kütüphanesi kurulmasını gündeme getirdi. Bunun için ilgili mercilerle görüşmeler yaptı. Fakat onun bu çırpınışları dönemin tek parti zihniyetinin sıkı muhalefetiyle karşılaştı. Ergin muhalif seslere karşı dik durarak bu müessesenin İstanbul için bir ihtiyaç olduğunu izah etme yolunu seçti. Neticede gayretler boşa çıkmadı. 1928 yılında Fuat Köprülü, A. Süheyl Ünver, Hayreddin Nedim gibi önde gelen fikir adamları ile birlikte İstanbul Belediye Müzesi ve Kütüphanesinin kuruluşunu gerçekleştirdi.[3]

Bu kütüphane, şahıs arşivlerini de bünyesine katmak suretiyle kültür mirasımızın büyük bir kısmının muhafazasında ciddi bir işleve sahip oldu. Örneğin Osman Nuri Bey, Osmanlı Arşivlerinin yurt dışına satılmasına engel olarak kültür hafızamızı koruyan, hayatını Türk kültürü ve kitaplarına vakfettiği için evlenmeye bile fırsat bulamamış eski dostu Muallim Cevdet'in kitaplarını, vefatı sonrasında belediye kütüphanesine kazandırmıştır. Bu arşivde yer alan kitap ve belgelerin tasnifini kendisi yapmıştır.

OSMAN NURİ ERGİN'İN ŞAHSÎ KÜTÜPHANESİ

İstanbul'a yaptığı hizmetler ve ka-

Osman Nuri Ergin.

zandırdığı eserlerin yanında Osman Nuri Beyin hususi kütüphanesi de meşhurdur. Dönemin önde gelen birçok araştırmacısı onun kitaplarından istifade etmiştir. Abdülbaki Gölpınarlı'nın *Melamilik ve Melamiler* adlı çalışmasında Osman Nuri Ergin'in büyük bir emeği ve katkısı vardır. Bunun dillendirilmesini istemese de Abdülbaki Gölpınarlı kitabının bir yerinde dile getirmektedir: *"Bu mecmuanın muhteviyatı İstanbul Şehremaneti Mektupçusu Osman Bey Efendi tarafından bildirildi. Bilahare istediğim risaleleri mezkûr mecmuadan istinsah edip göndermek lutfunda da bulundular. Kendilerine bilhassa teşekkür ederim".*[4]

Böyle bir faaliyette bulunmasında üniversiteyi bitirir bitirmez memuriyete başlamasının getirdiği maddi rahatlığın da etkisi vardı; ama onun bu olağanüstü gayretinin ve himmetinin parayla pulla bir alakası yoktu. Kendisine mahsus bir şuurla kitap toplamayı ve belge arşivlemeyi sanki bir vazife bellemişti. Ondaki bu şuuru dostu A. Süheyl Ünver de kaydetmiştir: *"Onun prensibi budur: Milletten gelen yine millete dönmelidir ki bu dolabın suyu tükenmesin. Devlet ve millet hazinesi yalnız başka maksatlar için soygunculuk kaynağı değildir. Mademki millet bizi yetiştirdi. Biz de onu yetiştirmeliyiz prensibi dairesinde yaşayan bir tip insanın da Osman Ergin baş mümessili olmuştur diyebiliriz. Şunu hayatında asla unutmamıştır: Onu babasının müstesna yardımları olduğu hâlde bu millet yetiştirmiştir. Vâlidinin fedakârlığını ve durumunu daima iftiharla söyleyebilmiştir. Lâkin o, milletin bu hakkını unutmamış basma ve yazma 10.000 kitabını hemen hayatı boyunca hizmet ettiği İstanbul Belediyesinin kurduğu kütüphanesine teberru etmiştir. Belediyeden aldığı maaşlar mukabili edindiği kitapların bedeli karşılaştırılsa Osman Ergin, Belediye'den on para almayarak fahrî olarak çalışmıştır. Ve hattâ Belediye'ye aldığının belki birçok mislini iade etmiştir, diyebiliriz."*[5]

Sahafları mütemadiyen dolaşarak yeni basılan edebi eserleri topluyor, özellikle dostu Raif Yelkenci'nin dükkanına gelen yazmaları satın alıyordu. Bu şekilde kurduğu kütüphanesi elbette hane halkının da hoşgörü ve tahammülü muvacehesinde genişliyordu. Onlar da şükranla yâd edilmeyi hak ediyor. Torunu Murat Akan kütüphane çerçevesinde evde olup bitenlere dair şu anekdotu aktarmaktadır: *"Annemden ve dayımdan duyduğum bir hikâyeyi anlatmak istiyorum; Dedemin kitap merakı çok fazlaymış, 11.000 cilt kitaptan daha fazlası da vardı. Annem bir kısmını da arkadaşlarına verdiğini söyler. O kadar fazla kitap varmış ki evin koridorlarında dahi kütüphanesi varmış. Annemin de şahit olduğu annanem ile bir konuşmasında, salondaki koltukların kılıflarının değiştirilmesi karşılığında mutfağın bir kısmını kütüphane yaptırmayı kabul ettirdiğini söylerdi. Böyle bir kitap sevgisiydi. Yemek az yenilsin ama evde muhakkak kitap olsun."*[6]

Osman Nuri Ergin'in kitap aşkı emekli olduktan sonra da devam etmiştir. İstanbul'daki kütüphaneleri tek tek gezerek tasavvuf konulu eserleri incelemiş ve onların bir kataloğunu hazırlamıştır. Zaten şahsî kütüphanesinin en belirgin özelliği, İstanbul kütüphanelerinde olmayan tasavvuf konulu eserleri bünyesinde barındırmasıdır diyebiliriz.

Şahsî kütüphanesinin en zengin yönlerinden biri de 6725 belgeden oluşan koleksiyondur. Bu belgeler bugün varlık sahnesinden çekilmiş birçok kurum ve şahıs hakkında birinci elden bilgiler sunmaktadır. Ömrünü vakfederek topladığı 2081 adet elyazması —bir eserin içinde farklı eserler olması nedeniyle 4980 künye—, 2120 Arapça, 114 Farsça, 4356 Osmanlı Türkçesi ve çeşitli dillerde basılmış eserden oluşan şahsî kütüphanesini kurucusu olduğu İstanbul Belediye Kütüphanesine bağışlamıştır. Bu eserlerin ilk kataloğu M. Orhan Durusoy[7], ikincisi ise Nail Bayraktar tarafından hazırlanmıştır.[8]

Bu ileri görüşlü, hasbiyane gayretleriyle büyük bir başarıya imza atmış kültür hafızamızın bekçisi, 1961 yılında İstanbul'da vefat edip Edirnekapı Mezarlığına sırlandı. Bugün İBB Atatürk Kitaplığında halka hizmet veren kütüphanesindeki her kitabın sayfası açıldığında ruhu şad olmaktadır. Z

NOTLAR

1 Osman Nuri Ergin, Maarif Tarihi, Eser Matbaası, İstanbul 1977, c.1, s. 84-85.
2 Ahmed Güner Sayar, *A. Süheyl Ünver Hayatı, Şahsiyeti ve Eserleri 1898-1986,* Ötüken Yayınları, İstanbul 2004, s. 145
3 Müslüm Yılmaz, *Osman Nuri Ergin: Hayatı, Şahsiyeti ve Eserleri,* İstanbul Büyükşehir Belediyesi Yayınları, İstanbul 2017, s. 59-60
4 Abdülbaki Gölpınarlı, *Melamilik ve Melamiler,* Milenyum Yayınları, İstanbul 1992, s. 176; Bu konu ile Süheyl Ünver de söyle demektedir: "Aldığı basma ve yazma kitapları ve işidipte alamadığı diğerlerini bulundukları yerlerde mutlaka okur, mevzulariyle alâkadar olanlarından notlar alır ve aynı zamanda asla kıskanç olmayan asıl huyunun iktizası çalıştıkları mevzulardan bahsedenlere size yarıyacak şunlar vardır, diye haber verir. Bu ahlâkın umumileşmesini isterdi. Biz onun başkaları hesabına fahriyen birçok araştırmalarda bulunup ve not edip verdiğini yakinen biliriz." A. Süheyl Ünver, *a.g.m.,* s. 170
5 A. Süheyl Ünver, *a.g.m.,* s. 164
6 Müslüm Yılmaz, *a.g.e.,* s. 155
7 M. Orhan Durusoy, *İstanbul Belediye Kütüphanesi Alfabetik Katalogu Osman Ergin Kitapları (Arapça Ve Farsça Basma Eserler),* İstanbul Belediye Kütüphanesi, İstanbul 1953
8 Nail Bayraktar, *Atatürk Kitaplığı Osman Ergin Yazma Kitapları Listesi,* İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kütüphane ve Müzeler Yayınları, İstanbul 1989

Özel Koleksiyonlar

MÜKRİMİN HALİL YİNANÇ

ÖMER HAKAN ÖZALP

ORD. Prof. Mükrimin Halil Yinanç kitap ve kütüphaneye aşina köklü bir ulema ailesine mensuptur. 1900'de doğan tarihçinin soyu Elbistan'ın eski Türkmen aşiretlerinden birine dayanmaktadır. İlk tahsilini babasından almış ve 9 yaşında hafız olmuştur. Evlerinin selamlığında okutulan *Siret-i Nebî*, Hz. Ali cenkleri, Ebu Müslim ve Battal Gazi destanlarını bütün cemaatle birlikte o da dinlemiştir. Çocukluğu iki dedesi, amcası ve babasından sürekli kahramanlar ve peygamberlerin hayat hikayelerini dinlemekle geçmiştir. Ayrıca Elbistan'da ilmiyeden Ahmed Hayati Efendinin zengin kütüphanesinden de erken yaşlarda istifade etmiştir. Küçük yaşta okuma-yazma öğrenen Mükrimin Halil'in ilk okuduğu kitap baştan aşağı ezberlediği Cevdet Paşanın *Kısas-ı Enbiya*'sıdır.

Ailesinden ve çevresinden aldığı bu birikim sayesinde 15 yaşında İslam tarihine ve ana kaynaklarına vukûfiyetini gösteren iki makale yayınlar.

Darülfünunun tarih şubesinde okurken kütüphanelere devam etme alışkanlığı edinir. Kendisini ilk kez 1917'de Millet Kütüphanesinde çalışırken gören kadim dostu Hilmi Ziya Ülken, daha ilk temasta bilgisinin derinlik ve sağlamlığının fark edildiğini ve henüz 17 yaşında Arap aşiretlerinin bütün neseplerini bildiğini söyler. Arkadaşı Süheyl Ünver'le de aynı kütüphaneye ders çalışmaya gittiklerinde arada Ali Emirî Efendinin gelip yüksek sesle konuşmaya başlamasıyla dersi bırakıp merhumu dinlerler.

Üniversitedeki hocalarından ciddi bir tarih disiplini alan Mükrimin Halil, 1918'de girdiği Mülkiye yıllarında da Ayasofya, Nuruosmaniye, Millet, III. Ahmed ve Süleymaniye kütüphanelerine devam eder. 1919'dan 1925'e kadar büyük bir gayretle, İstanbul'daki kütüphanelerde bulunan Selçuklu ve beylikler dönemiyle ilgili bütün nadir yazmaları okuyup başlıcalarını da istinsah eder. Bir yandan da İbn Bîbî'nin *el-Evâmirü'l-Alâiye*'sini Farsçadan Türkçeye çevirir. Bu yıllarda güneşin doğuşundan karanlık basıncaya kadar bütün zamanını kütüphanelerde geçirmiştir.

1923'te talebi üzerine Tarih-i Osmanî Encümeni Kütüphanesinin hafız-ı kütüblüğüne atanır. Encümeni ziyaret eden ünlü Alman Şarkiyatçı Franz Babinger'e, bir gazeteci Mükrimin Halil'i nereden tanıdığını sorduğunda şu cevabı verir: "Kendisini ben ve benim gibi tarih meraklısı olan, Almanya'da pek çok zat tanır. (...) Bazı mecmua ve gazetelerdeki yazılarıyla veyahut hakkında başkaları tarafından yazılan yazılarla pek iyi tanırım."

Hafız-ı kütüblük yıllarında ilmî kaynakları Abdurrahman Şeref, Ali Emirî, Ahmed Tevhid, Hüseyin Hüsameddin gibi üstatların rehberliğinde inceleme fırsatı bulmuş, buradaki verimli çalışma temposuyla kendi kendini geliştirerek Ortaçağ Anadolu tarihi konusunda emsalsiz bir ilim adamı olmuştur. Üniversiteye geçtiği 1933 yılına kadar buradaki görevine devam eden Mükrimin Halil, ömür boyu sürdürdüğü kütüphane çalışmalarında karşılaştığı kişilere "Ben de bir zamanlar kütüphaneciydim, Türk Tarih Encümeni hafız-ı kütübü!" diyerek o günlerinden iftiharla söz eder.

İhtisas alanıyla ilgili İstanbul kütüphanelerindeki neredeyse bütün yazma eserleri inceleyerek özetlerini çıkaran ve nadir nüshaları istinsah eden Mükrimin Halil, artık araştırmalarını tamamlayabilmek için Avrupa'daki büyük kütüphanelerde çalışma ihtiyacı duymaya başlar. Tam bu sıralarda Maarif Vekaletince Anadolu tarihiyle ilgili araştırmalarda bulunmak ve konuyla ilgili İstanbul kütüphanelerinde bulunmayan nadir eserleri istinsah etmek üzere Fransa'ya gönderilir (1925).

Paris'te bulunduğu süre zarfında, sabah 6'da bir saat Fransızca dersi aldıktan sonra 7'ye doğru Bibliothèque Nationale'in kapısına dayanıp kütüphanenin açılmasını bekler ve bütün gün çalışarak kapanış saatinde çıkar. Öyle ki, iki buçuk yıl kaldığı Paris'i adam akıllı görmeyen Mükrimin Halil, Prof. Kazım İsmail Gürkan'ın tabiriyle: "Bir daha Paris'e götürülüp bırakılsa yolu bulamaz, kaybolurdu."

Bu arada Paris'te Prof. Dr. Herbert W. Duda, Dr. Rıza Nur gibi isimlerle tanışır, Clement Huart ve M. Jean Deny'nin teklifleriyle Société Asiatique'e de aza seçilir ve Şark İlimleri Cemiyetinin çalışmalarına katılır.

Anadolu Türkleri tarihini ilgilendiren Süryani, Ermeni, Gürcü, Bizans ve Latin kaynaklarını toplayan ve bir ihtisas kütüphanesi oluşturmaya çalışan Mükrimin Halil, diğer Avrupa ülkelerinden de birçok kitabı Paris'e getirterek istinsah eder. Meşhur yayını *Düsturnâme-i Enverî*'yi de Paris Millî Kütüphanesindeki o tarihte bilinen yegane nüshasından istinsah ederek neşretmiştir.

1927'de Paris'ten döndükten sonra bir yandan İstanbul kütüphanelerindeki araştırmalarını sürdürürken bir yandan

Ders verirken, ELMÜHAY Vakfı Arşivi.

da Madrid ve Londra kütüphanelerinden bazı eserlerin fotokopilerini getirtir.

Vatan gazetesinin "kütüphaneleri daha kullanışlı ve yararlı hale getirmek için neler yapılabileceği" sorusuna yıllarını kütüphanelerde geçirmiş bir araştırmacı ve hafız-ı kütüb olarak şöyle cevap verir: "Evvela büyük bir bina lazımdır. İkincisi, kitapların sistematik tasnifi icap eder. Üçüncüsü, (...) gayet mufassal, yani bazan, icabına göre, bir kitap hakkında bir formalık malumat verecek, mütehassıslar tarafından yapılmış ilmî katalog lazımdır. Dördüncüsü, servis meselesi; yani, (...) kitapların (...) muhafazası ve mütalaa sahiplerine icap eden bibliyografik malumatı verebilecek mütehassısların kütüphanede tavzifi."

Siyah kolluklarını takıp, sabahın erken saatinden akşama kadar kütüphanelerde arı gibi çalışan Mükrimin Halil'in bütün ömrü ev, üniversite ve kütüphaneler arasında geçer. Bu kütüphanelerden bazılarını sıralayalım: Beyazıt Devlet Kütüphanesi, Belediye Kütüphanesi, Süleymaniye Kütüphanesi, Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi...

Çok az insanda görülen bir okuma açlığı içinde durmaksızın okuyan Mükrimin Halil'in sahasında okumadığı eser kalmadığı söylenebilir. Kendisi bunu "İslâm tarihinin başlangıcından Kanuni devrine kadar bütün kitapları okudum." şeklinde ifade eder. Kazım İsmail Gürkan'ın sözleriyle, "Herkes kitap okur, Mükrimin kütüphane okur."

Fuad Köprülü, İbnülemin Mahmud Kemal İnal, İhsan Sungu, Selim Nüzhet, Osman Nuri Ergin ve Süheyl Ünver'le birlikte kıymetli yazma eserlere sahip kişiler arasında sayılan Mükrimin Halil evini kitaplarla doldurur, özellikle de elleriyle yazdığı yazmalar hayatının en değerli varlıklarıdır.

Vefatı sonrasında zengin kütüphanesi manevi çocuğu Prof. Dr. Refet Yinanç'a intikal etmiş, o da kütüphanenin bir bölümünü Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesine bağışlamıştır. 2009'dan beri üniversite bünyesinde "Ord. Prof. Mükrimin Halil Yinanç Kütüphanesi" adıyla hizmet veren kütüphanede tarih, kültür, coğrafya ve edebiyat dallarında Osmanlıca, Farsça, Arapça, Fransızca, İngilizce, Almanca ve Latince matbu yazma eserler yer almaktadır. Ayrıca koleksiyondaki 2529 matbu kitap, 83 harita, 42 fotoğraf ve 2 elyazması elektronik ortama aktarılarak 2010'da araştırmacılara açılmıştır.

Kütüphanedeki kitapların çoğunluğu ortaçağ Türk-İslam ve ortaçağ Avrupa tarihleriyle ilgilidir. Edebiyat ve dille alakalı birçok eser bulunmaktadır. Avrupa matbaalarında basılmış orijinal kaynaklar da kütüphanede yer almaktadır.

Ayrıca, Mükrimin Halil tarafından istinsah edilen İbn Bîbî'nin *Selçuknâme*'si ile Kerîmüddin Aksarâyî'nin *Müsâmeratü'l-Ahbâr* ve *Müsâyeratü'l-Ahyâr*'ı yanında Necib Âsım'ın *Türklerle Arapların İlk Münasebeti* ve yazarı bilinmeyen *Abbasi Tarihi* elyazması olarak korunmaktadır.

2009 sonlarında, Refet Yinanç tarafından, kütüphanede yer alan —en eskisi 1520 tarihli olmak üzere— 150 cilt tutarında eser Türk Tarih Kurumu kütüphanesine bağışlanmıştır. Kendisine niçin az yazdığını soranlara "Ben öldükten sonra bunlar neşredilsin kâfi!" dediği 160 defterden oluşan notları, Selçuklu tarihine dair bazı kaynakların tercümeleri, 1932'den ölümüne kadar tuttuğu ajandaları, fotoğraf koleksiyonu, kendisine gelen mektuplar, kartpostallar, kartvizitler, resmî yazışmalar da kütüphanenin merhum Refet Yinanç Hocamızda kalan bölümündedir.

Bizlere böylesine değerli bir hazineyi miras bırakan merhum Mükrimin Halil Yinanç ve kütüphanenin günümüze ulaşmasındaki fedakarlığından dolayı Refet Yinanç Hocalarımızı rahmet ve şükranla anıyoruz. Z

KAYNAKÇA

¶ Ömer Hakan Özalp, "Tarihe Adanmış Bir Ömür: Ord. Prof. Mükrimin Halil Yinanç", Elbistan Mükrimin Halil Yinanç Aile Vakfı Yayınları, 2012.

Özel Koleksiyonlar

MUHAMMED B. TÂVÎT ET-TANCÎ

FASLI ilim adamı Tancî (1918-1974), Kahire Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümüne kaydoldu fakat bir süre sonra Arap Dili Bölümüne geçti ve 1943'te mezun oldu. Yüksek lisans çalışmasında İbn Haldun'un *Mukaddime*'sinin ilmî neşrine girişti. Böylece Tancî eski eserlerin tahkik ve neşri dünyasına girdi ve bu hayatının sonuna kadar ilmî çalışmalarının en önemli alanını teşkil etti.

1953'te Türkiye'ye davet edilen Tancî, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesinde İslam Felsefesi Kürsüsü profesörlüğüne tayin edildi. Burada İslam felsefesi derslerini okutmaya başladı. Bir yıl sonra Yusuf Ziya Yörükân'dan boşalan İslam dini ve mezhepleri tarihi derslerini de üstlendi. 1962'de kütüphanesi ve ailesiyle birlikte Fas'a giden Tancî, 3 yıl sonra yeniden Türkiye'ye döndü ve İstanbul'a yerleşti. Türkiye'de edindiği ilmî çevreyi ülkesinde bulamamış, ayrıca ülkesinin siyasal ve sosyal ortamını beğenmemiş, mezarının Türkiye'de olmasını arzu etmiştir.

İstanbul Yüksek İslam Enstitüsü ile İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi'nde Arap dili ve edebiyatı dersleri okuttu. 1970-1971 öğretim yılında İslam Dini ve Mezhepleri Tarihi Kürsüsü profesörlüğüne tayin edilerek Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesine döndü. 1973'te Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlığına alındı. 1974-1975 ders yılının başında Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesinde Arap dili ve edebiyatı derslerini de okutmaya başladı. 29 Aralık 1974 tarihinde geçirdiği bir kalp krizi sonunda İstanbul'da vefat ederek Zincirlikuyu Mezarlığına defnedildi.[1]

SEYAHAT EDEN KÜTÜPHANE

Tancî'nin kendisiyle birlikte Fas-Türkiye arasında gidip gelen kütüphanesi, ölümünden yıllar sonra Türk Tarih Kurumu tarafından satın alınmıştır. Ağırlıklı olarak Arapça kitaplardan oluşan kütüphanede en başta İbn Haldun'la ilgili irili ufaklı birçok nadir kaynak mevcuttur.

İslam felsefesi ile Arap dili ve edebiyatı alanlarında ihtisas sahibi olduğundan, kütüphanesinde bu alandaki eserler ağırlıktadır. Arapça tarih kitapları açısından da zengindir. Kendi eliyle çıkardığı listede 410 adet matbu, 204 adet de yazma Arapça eser görünüyor.[2]

Yazmalar; tefsir, hadis, kelam, tasavvuf, teracim-i ahval ve astronomi alanlarındadır. Bu yazmalar arasında Mağrib hattıyla istinsah edilmiş birçok eser vardır.

BAŞTA VE SONDA NOTLAR

Her kütüphanenin, sahibinin hassasiyetlerinden kaynaklanan özel bir durumu olabiliyor. Türk Tarih Kurumu Kütüphanesinde Tancî'den intikal eden kitaplarla muhatap olan okuyucunun dikkatini çeken ilk husus da böyle bir durumdur: Bilhassa sürekli müracaat kaynağı olarak kullandığı kaynakların baş ve son taraflarına, ciltletirken boş sayfalardan oluşan birer forma ekletmiştir. Bu formalara çeşitli notlar almıştır. Bu notlar kimi zaman, sık sık ulaşılması gereken bir bilginin sayfa numarasına işaret eder, kimi zaman da kitap hakkında bazı bilgilerle Tancî'nin yorumlarını içerir.

Elbette bu notlar, o kitaplardan faydalanacak araştırmacılara da yol gösterebilir veya aranan bir hususun daha kısa sürede bulunabilmesini sağlar. Ayrıca aynı kitapların bu notlara sahip olmayan diğer nüshalarına kıyasla, Tancî nüshalarına bir ayrıcalık kazandırır.

Tancî'nin kütüphanesi dahil edilmemiş olsaydı Türk Tarih Kurumu Kütüphanesine bu kitapların çoğunun girme şansı olmayacaktı.

Fas'ta oluşmaya başlayan kütüphane, belli bir olgunluğa eriştikten sonra Türkiye'ye taşınmış, burada da şüphesiz belli oranda zenginleştikten sonra tekrar Rabat'a dönmüş, en son İstanbul'da karar kılmıştır.

KAYBOLAN KİTAPLAR

Bir kitapseverin, ölümünden sonra bağışlanan ya da satın alınan kütüphanesinden, bazen yerine varana kadar, bazen de vardıktan sonra bazı "eksilmeler"in husule geldiği zaman zaman işitilir. İsmail Saib Sencer, Seyfedddin Özege vb. ünlü kitapseverlerin kütüphaneleri için anlatılanları hemen herkes duymuştur. Tancî'nin kütüphanesi hakkında buna benzer bir kayda öğrencisi Bekir Topaloğlu'nun yazdığı ansiklopedi maddesinde rastlıyoruz: "Hayatı boyunca edindiği, risaleler mecmuası bakımından zengin, bazı yazma ve nadir bulunan basma eserlerden oluşan yaklaşık 3000 ciltlik kütüphanesi ölümünden sonra Türk Tarih Kurumuna intikal ettirilmiştir; ancak intikali ve kayda geçirilmesi sırasında bazı kitapların kaybolduğu belirtilmektedir."[3]

***

Merhum Muhammed b. Tâvît et-Tancî'nin kütüphanesi Türkiye'de bulunan şahsî kütüphaneler içinde ayrıcalıklı bir konumdadır. Bilhassa Mağrip kitap birikimini barındırması bakımından Türkiye'de bir benzeri daha yoktur. Hem çok yönlü bir ilim adamı hem de seçkin kütüphanesiyle her zaman hatırlanacak bir âlimdir.

—**YUSUF TURAN GÜNAYDIN**

NOTLAR

1 Bekir Topaloğlu, "TANCÎ, Muhammed", *Diyanet İslâm ansiklopedisi*, c. XXXIX, 2010, s. 562-564.

2 Listeyi bize gönderen Tancî'nin kızı Prof. Dr. Emel Kefeli Hanımefendi'ye mahsusen teşekkür ederiz.

3 Bk. Topaloğlu, a.g.e., s. 564.

Özel Koleksiyonlar

YILMAZ ÖZTUNA

AHMET ÖZCAN

YILMAZ Öztuna ile diyaloğumuz onun Ankara Dedeman Otelinde perşembe akşamları yaptığı tarih sohbetlerine katılmamla başladı. Sohbetler tarih, siyaset, edebiyat, müzik vs. hakkında geçmişle bugün arasında gidip gelen konuları içeriyordu. Oğlu Oğuzhan Öztuna vasıtasıyla ziyaret edip kendisinden izin aldıktan sonra ben de toplantıların müdavimlerinden oldum.

Yılmaz Öztuna henüz hayattayken kitaplarını elden çıkarmayı düşünmüştü. Bağışlama konusunda oldukça hassastı, kurumlara bağışlamayı ise asla kabul etmeyecek derecede kararlıydı. Kitaplarının satılması durumunda gelirini torununa bırakacaktı. Asla demesinin nedeni o güne kadar kurumlara bağışlanan kitapların nasıl yağmalandığına veya kıymetinin bilinmediğine dair hatıralarıydı.

Maalesef Türkiye'de genel olarak kütüphaneler ve özel olarak üniversite kütüphaneleri olması gereken yerde değildir. Oysa üniversite, kütüphane merkezli inşa edilebilecek bir eğitim-öğretim organizasyonudur. İlk üniversitelerimizin bağış yoluyla elde edilen kütüphaneleri ise yıllarca katalogsuz kalmış ve koleksiyonları kullanıma açılmamıştı. Bütün bu sebeplerden dolayı da Öztuna kütüphanesini bağışlamayı düşünmedi.

Sahaflık yıllarında karşılaştığım yazar kütüphaneleri ve yazarlığıyla ilişkisi benim için bir sorgu alanıydı. Bazı kitapların sayfalarının dahi açılmadığı, özellikle forma halinde basılan kitaplardan anlaşılıyordu. Bazı kütüphanelerde ise altları çizilmiş, sayfalarına notlar düşülmüş veya kullanıldığına dair izlere rastlayabileceğiniz birçok örnek vardı.

Yılmaz Öztuna'nın evine ilk ziyaretimin sebebi kütüphanesini nasıl değerlendirebileceğiyle ilgiliydi. Kütüphanesini inceledim ve kitaplarını sahaflar aracılığıyla değerlendirmeyi teklif ettim. Kendisi yaşarken özellikle yabancı dilde yazılmış Türkiye ile ilgili kitaplar değerlendirildi. 12 Şubat 2012'deki vefatı sonrasında kütüphanesinin kalan kısmı da değerlendirilmek üzere bana verildi.

Burada ömrünün büyük bir kısmını yazarlık, özellikle de tarih yazarlığıyla geçirmiş bir insandan bahsediyoruz. Onun külliyatlı kitaplarını nasıl hazırladığı kütüphanesindeki ansiklopedik eserlerden anlaşılmaktadır. Kütüphanesindeki kitapları birkaç kategoride değerlendirebiliriz: İlki, nadir diyebileceğimiz Batı dillerinde Türk tarihiyle, müziğe dair yazılmış az sayıda gravürlü eserlerdir. Bu gruba Türkiye kütüphanelerinde hemen hemen hiç bulunmayan *Gotha Almanakları* da ilave edilebilir. Askerî tarih serisi onun siyasi tarih çerçevesinde ele aldığı savaşların hikayesini barındırıyordu. Dergi koleksiyonları arasında Türkiye'de yayınlanmış akademik tarih ve edebiyat dergilerinin birçoğu bulunuyordu. Az sayıda Osmanlıca matbu kitap ve birkaç elyazması vardı. Tahminimizce *Gotha, The Statesman's Yearbook* gibi almanak türü eserler ve Türkçe salnamelerin yanısıra ansiklopedik müracaat eserleri onun biyografiye dair eserlerinin, özellikle *Devletler ve Hanedanlar*'ın kaynağı olmuştur. Yine Türkiye kütüphanelerinde bulunması zor olan *İslam Ansiklopedisi*'nin Fransızca baskısı koleksiyonun parçalarındandı. Müzikle ilgili dergi ve müracaat eserlerinden hazırladığı musiki ansiklopedilerinde faydalanmıştı. *Türkiye Tarihi, Osmanlı Tarihi* gibi eserleri de kütüphanesindeki Türkçe ve Fransızca olmak üzere yabancı dilde Türk tarihiyle ilgili kitaplardan yararlanılarak hazırlanmıştı.

Hayat Tarih ve Hayat mecmualarında Şevket Rado ile çalıştığı yıllarda Kazım Taşkent kitaplığı da onun kaynakları arasında olmalıdır. *Türk Ansiklopedisi*'nin yayın heyetinde bulunduğu sırada ansiklopedinin merkezindeki eserlerden yararlanmış olduğunu düşünebiliriz. Öztuna'nın, yakın tarihin tanıklarıyla tanışmasının da eserlerine katkısı büyük olmuştur. Mesela bu bahiste Osmanlı hanedan üyeleriyle yakınlığını zikredebiliriz.

İmzalı kitaplar ise daha çok akademisyen, gazeteci, politikacı, bürokrat gibi kişilerin yazdığı ve imza kısımlarından anlaşıldığı üzere büyük ölçüde şahsen tanıdığı kişilerin eserlerinden oluşmuştur. Öztuna'nın kütüphanesinde bulunan 500'e yakın imzalı kitap arasında Nihal Atsız, İsmail Hami Danişmend, Fethi Tevetoğlu, Halil İnalcık, Mehmet Altay Köymen, Bahaeddin Ögel gibi ağırlıklı olarak milliyetçi düşünceye sahip isimler dikkati çekmektedir. İmzalardaki takdim şekli onun yazarlarla olan yakınlığını, yazarların gözünde Öztuna'nın anlamı konusunda yorumlara imkan vermektedir.

Tanınmış şahısların koleksiyon niteliği gösteren kütüphaneleri elbette toplu halde değerlendirilmelidir. Ancak Öztuna'nın kütüphanesi de diğer pek çok kütüphane gibi parçalanmaktan kurtulamamıştır. Z

Özel Koleksiyonlar

HALİL İNALCIK

TARİHÇİLERİN kutbu olarak anılan, dünyaca ünlü bilim adamı Prof. Dr. Halil İnalcık, Türkiye'nin en özel kütüphanelerinden birine sahipti. 2016'da vefat eden İnalcık'ın kitap sevgisinin genç yaşlarda başladığını biliyoruz. Öğrencisi olduğu Balıkesir Muallim Mektebindeki kütüphaneden Hasan Âli Yücel'in *Goethe*'sini aldığını ve bu kitabın hayatını değiştirdiğini vefatından önce verdiği bir röportajında anlatmıştı.

İnalcık, Ankara Üniversitesi Dil Tarih ve Coğrafya Fakültesinde lisans eğitimi alırken akademideki moda Sümer, Hitit ve Asur tarihçiliği üzerine çalışmak olsa da Osmanlı tarihini kendine çalışma alanı olarak seçti. Tam da bu nedenle Osmanlı tarihine dair çok önemli eserleri toplamaya başladı. Chicago Üniversitesinde çalıştığı tarihlerde kişisel kütüphanesini büyütmeye devam etti. Bir yanıyla çalışma atölyesi, bir yanıyla da kütüphanesi olan evinin kitapla dolup taştığı biliniyor. İnalcık Hocanın kütüphaneye dönüşmüş evindeki çalışma rutinini Emine Çaykara şu cümlelerle aktarıyor: "Evinde çalıştığı konularla ilgili kitapları vardı; örneğin İstanbul kitapları yemek masasının üzerindeydi ve ben bu bölümü çok seviyordum. Dikdörtgen bir masa düşünün, üzeri her dönemden İstanbul'a dair kitap dolu, sandalyeleri de dahil. Odaları da aynı şekilde; Osmangazi bölümü, II. Murad bölümü... Duvarlarda haritalar, raflarda sözlükler, eski ve temel yayınlar, her dilden kitaplar, ansiklopediler..."

Bilkent Üniversitesi Tarih Bölümünü kurduğu 1993 yılı, aynı zamanda kütüphanesinin Türkiye'ye getirildiği tarihtir. İnalcık, Prof. Dr. Ali Doğramacı'nın davetini kabul edince, yaklaşık 60 yılda biriktirdiği kitap, dergi ve çok sayıda makaleden oluşan kütüphanesini de üniversiteye bağışladı. Akşin Somel'in aktardıklarından bu bağışın bir şartı olduğunu öğreniyoruz: "Halil Hocanın bir şartı vardı; Bilkent Kütüphanesi dahilinde kitap koleksiyonuna ayrı bir kısım tahsis edilmesini istiyordu. Bu koşul kabul edilmiş ve üniversite kütüphanesi içerisinde itinayla yalıtılmış, özel soğutucular tarafından havasının nem ve ısı ayarları milimi milimine sabit tutulan bir Inalcık Collection tesis edilmişti."

Chicago'dan Bilkent Üniversitesine taşınan bu kütüphanede, Osmanlı tarihi ile ilgili Osmanlıca, Farsça, İngilizce, Fransızca, İtalyanca, Almanca vs. dillerde 13 bini aşkın kitap, 2 bin adetten fazla yazarları tarafından imzalanıp İnalcık'a iletilmiş makale, yaklaşık 5 bin civarında dünyanın pek çok yerinden ve araştırma enstitüsünden gelen dergi var.

İnalcık Hocanın hayatı boyunca topladığı, biriktirdiği bu kitaplar hâlâ Türkiye'nin genç araştırmacılarının, akademisyenlerinin ufkunu açmaya devam ediyor. Z

KAYNAKÇA

¶ Güliz Aslan, "100 Yaşındaki Bilge Halil İnalcık: Bu Sıkıntılı Devir Geçecek", *Hürriyet Pazar*, 13 Eylül 2015.
¶ Çağdaş İslim, "Halil İnalcık Bana Nasıl Uçacağımı Tarif Etti", 2016, http://bianet.org, (Erişim Tarihi: 8 Ekim 2020).
¶ Hasan Mert Kaya, "Bir Tarih Çınarı Halil İnalcık", *Skylife*, 325, s. 96-104.
¶ Phyllis Lepon Erdoğan, *Bir Kütüphanenin Hikayesi Bilkent Üniversitesi Kütüphanesi'nin Yirmi Yılı*, İstanbul: Hiperlink, 2011.

Özel Koleksiyonlar

SEMAVİ EYİCE

İSTANBUL aşığı kültür tarihçisi, Türk ve Bizans sanatları konusunda dünyanın sayılı bilim adamlarından, 2018 yılında kaybettiğimiz Prof. Dr. Semavi Eyice'nin unutulmayacak yönlerinden biri de ender eserleri toplayan bir kitapsever olmasıdır.

Eyice, dillere destan kütüphanesini ortaokul yıllarında kurmaya başlamış. İstanbul'u keşfetmeye başlamasını şöyle anlatıyor: "Galatasaray Lisesinde okurken bir gün bir arkadaşla İstanbul'u keşfe çıktık. Mamboury'in meşhur bir seyahat rehberi vardır. Oradan tarihçeleri okuyor, gidip yerinde bakıyorduk. Bir de fotoğraf makinem vardı, kutu makine derlerdi. Onunla fotoğraf çeker, notlar alırdım."

Eyice, 1934-1935 yıllarında kurmaya başladığı kütüphanesi için zamanla İstanbul'daki bütün sahaflarla tanışmış. Kitapçılar genç Eyice'nin aradığı kitapların adını duyunca, "Sen bu kitapları kimin için arıyorsun?" diye soruyorlarmış. Sahafların önce kendisini süzdüklerini, daha sonra aralarında muhabbet geliştiğini söyleyen Eyice, böylece kütüphanesini genişletmiş.

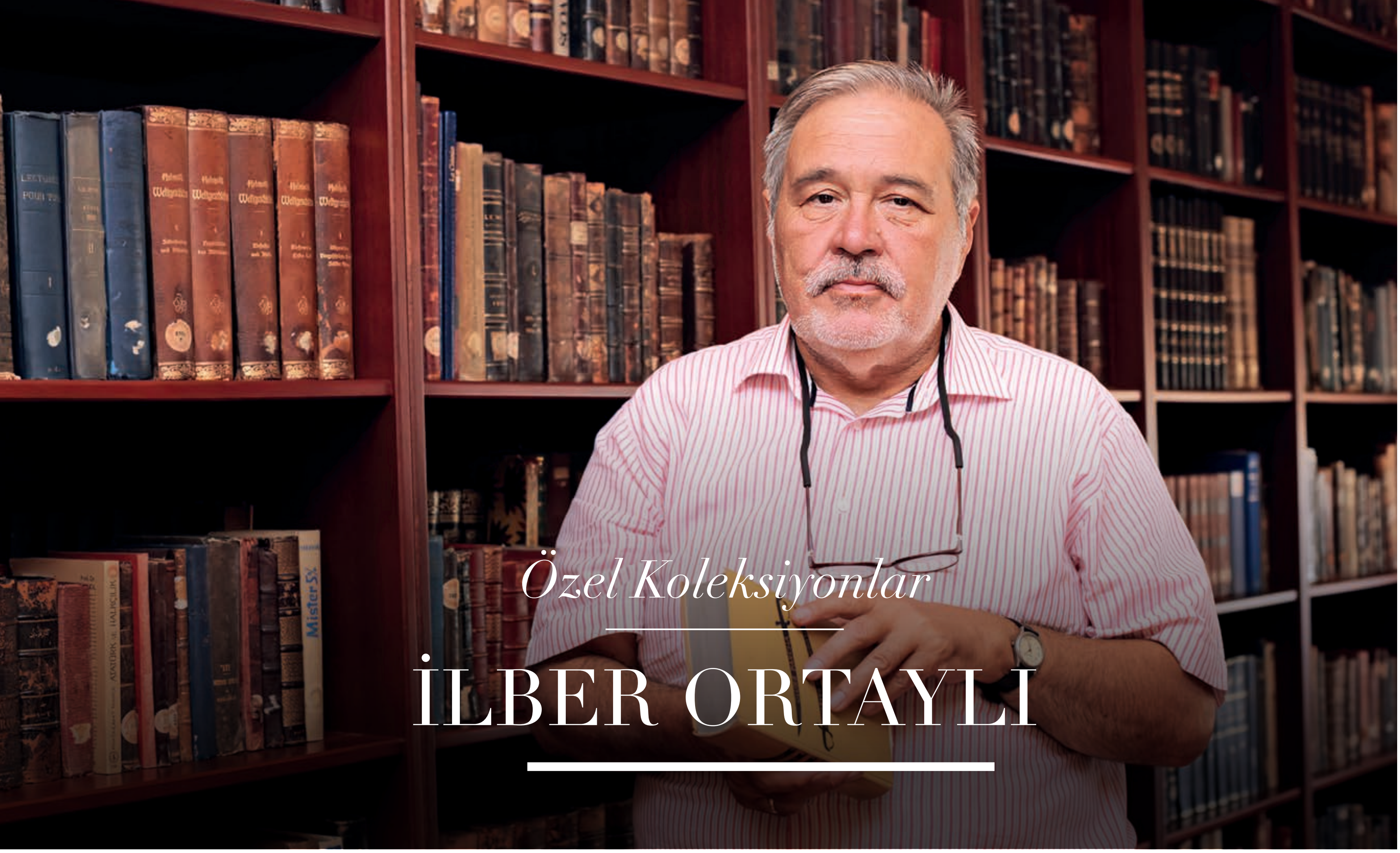
Tarih ve sanat tarihi kitapları üzerine yoğunlaşan Eyice, ilerleyen yıllarda kendisine bir ev alıp bahçesindeki iki katlı bir başka binayı da kütüphaneye dönüştürmüş. İstanbul, Bizans ve Osmanlı sanatına dair muhtemelen Türkiye'deki en derinlikli koleksiyona sahip olmuş. Bu kütüphanede kıymetli kitapların dışında dergiler de biriktirmiş. Eyice kütüphanesindeki düzeni şu cümlelerle anlatıyor: "Bir defa alt katta seyahatnameler ve Bizans tarihi vardı. Arkadaki bir odada duvarda yerel tarihler bulunuyordu. Türk edebiyatıyla ilgili kitaplar, Cumhuriyet dönemi kitapları, ansiklopediler ve dergiler vardı. Çeşitli tarih dergileri, Türk Tarih Kurumunun koca bir *Belleten* koleksiyonu vardı. İstanbul'la ilgili kitaplar yukarı kattaydı. İki duvarda da Türk-İslam sanatı kitapları yer alıyordu. Arkadaki bir odada klasik arkeoloji kitapları, klasik kaynaklar, kamuslar, Fransa-Polonya vb. ülkelerle ilgili Avrupa tarihi üzerine kitaplar mevcuttu. Binlerce, çeşitli bilim adamlarının dergilerde çıkan makalelerinin ayrı basımları vardı."

Semavi Eyice'nin kütüphanesini vefatından önce İstanbul Araştırmaları Enstitüsü aldı. Eyice'nin yazdığı yüzlerce makale yanında kütüphanesi de İstanbul ve sanat tarihi üzerine çalışacakların ufkunu genişletmeye devam ediyor. Z

KAYNAKÇA

¶ Erkan Ildız, "Kayıp Kütüphaneler", *Bilim ve Ütopya*, sayı 160, 14 Ekim 2007, s. 72-75.

¶ Ayşe Adlı, "Başkaları gibi tanınmış değilim ama!", 2017. https://www.nadirkitap.com (Erişim Tarihi: 06 Ekim 2020).

Özel Koleksiyonlar

İLBER ORTAYLI

DÜNYADA Osmanlı tarihi denildiğinde akıllara gelen en önemli isimlerden İlber Ortaylı'nın birden fazla kütüphanesi var.

Ortaylı pek çok kez kütüphane ve kütüphanecilik hakkında konuşup gençlere önerilerde bulunsa da kendi kütüphanesi hakkında konuşmayı pek sevmiyor. Bu onun bir nevi "özel hayatı".

Çocukluğundan bu yana hep kütüphanesi olan Ortaylı, ilk kez 11 yaşında sahafa gitmiş. Aldığı ilk kitaplardan biri de Ferenc Molnar'ın *Pal Sokağı Çocukları* olmuş. Çalışmalarına kaynaklık etmesi için kitap aldığını, okumayacağı kitabı almadığını söyleyen Ortaylı, eğer bir kitap çok okunmuyorsa onu evden gönderdiğini, kitabın koleksiyonu olmayacağını belirtiyor. Yurtdışı gezilerine her zaman fazladan boş bir bavulla gittiğini ve gittiği yerde o bavulu kitaplarla doldurduğunu dile getiriyor. Kütüphanesinin biraz dağınık olması, devam eden önemli çalışmalarının doğal bir sonucu.

Birçok üniversitedeki kitap sayısının şahsî kütüphanelerle bile yarışacak durumda olmadığını belirten Ortaylı, daha önce 5 bin 500 kitabını Galatasaray Üniversitesine bağışlamıştı. Ancak çıkan bir yangında bu kitapların tamamına yakını küle döndü. Onlarca nadir eseri barındıran geniş koleksiyonunun devamını bir süre önce hizmet vermeye başlayan Cumhurbaşkanlığı Millet Kütüphanesine bağışladı. Ortaylı bunu şöyle açıklamıştı: "Benim yaşıma gelmiş bir insanın geniş bir kitaplığı halen elinde tutması son derece uygunsuzdur. Ne kadar yaşayacağıma dair senedim yok. Bazı iyi kütüphaneler ise artık kitap kabul edemiyor. Kapasiteleri dolmuş durumda. Bizzat bağış için müracaat ettiğim özel kitaplığın yetkilileri, 'Önce evinize gelip kitaplarınıza bakalım' gibi gülünç bir mazeret ileri sürdüler. İnsanlar kütüphaneci olmak için etraftaki kitap yazan ve kitapları olanları tanımalı." Z

KAYNAKÇA

¶ Sema Aslan, *Benim Kitaplarım-30 İsim 30 Kütüphane*, Doğan Kitap, 2009.
¶ Rıfat N. Bali, *Türkiye'de Kitap Koleksiyonerleri ve Sahaflar*, Libra Kitap, 2013.
¶ İlber Ortaylı, "Bilgi ve Tevazunun Sonsuzluğu Andreas Tietze", *Hürriyet*, 7 Ekim 2018.

Özel Koleksiyonlar

ZAFER TOPRAK

TARİHÇİ Prof. Dr. Zafer Toprak'ın kütüphanesinin Türkiye'deki en büyük özel kütüphanelerden biri olduğunu söylemek mümkün. Kitapları üç ayrı mekanda bulunuyor. Bu nedenle sıklıkla kütüphaneleri arasında seyahatler yapıyor. Taksim'deki dairesinde ana referans kütüphanesi var. Kitaplarının ikinci mekanı ise Anadolu yakasında bir daire. Burada da genellikle süreli yayınları bulunduruyor. Üçüncü kütüphanesi ise güncel yayınlara ayrılmış.

Boğaziçi Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü'nün kurucu başkanı olan Toprak'ın kütüphanesinin oturmuş bir sistemi var. Tam da bu nedenle aradığı kitabı hemen bulabiliyor. Ama yine de "göz belleğinin" önemli olduğunun altını çiziyor. İlgilenmediği kitabı almadığını söyleyen Toprak, Boğaziçi Üniversitesinde akademisyen olarak görev yapmaya başladığı yıllarda ilgi alanının genişlediğini ve kitaplarının da böylece artmaya başladığını ifade ediyor.

Toprak kütüphane merakını şöyle anlatıyor: "Kabul etmek gerekir ki, kişi ile kitap arasında zamanla bir tür tutku oluşuyor. Kitaplık kurmak apayrı bir uğraş. Bu daireyi aldığımda ilk yaptığım şey kütüphanenin raflarını dizayn edip bir marangoz bulmak oldu. Sonra bir çalışma masası alındı. Ardından da diğer eşya. Yani bu daire kitaba göre kurgulandı, döşendi."

Toprak'ın kütüphanesinin bazı üniversitelerin koleksiyonlarından daha geniş ve gözalıcı olduğu kesin. Geniş bir yelpazedeki bu kitapların yanında ciddi bir gazete, dergi arşivi mevcut. Toprak, kütüphanesinin en değerli parçalarından bazılarının 60'lı 70'li yıllarda siyasi partilerin merkezlerinden topladığı ufak risaleler olduğunu söylüyor. Bu kitapçıkları özel kılan husus, kamu kütüphanelerinde bile bulunmayışları.

Sahaflarla ilişki üzerine şunları söylüyor: "Sahaflarla ilişki çok önemlidir. Bu normal bir ilişki değildir. Sahaf sizi gözetir, sizi bilir, sizin dostunuzdur. Onu sırf ticari bir ilişki bağlamında görmemeniz gerekir. O sahaf sizin için çaba sarf eder, arar bulur getirir istediğiniz kitabı."

Toprak, her kitap tutkunu gibi iz sürerek nadir kitaplar toplamaya devam ediyor. Z

KAYNAKÇA

¶ Sema Aslan, *Benim Kitaplarım-30 İsim 30 Kütüphane*, Doğan Kitap, 2009.

Özel Koleksiyonlar

ALİ BİRİNCİ

RÖPORTAJ: YUSUF TURAN GÜNAYDIN

Kitap sevginiz nasıl başladı ve gelişti?

Benim kitaplarla tanışma hikayem ilkokul üçüncü sınıfta başladı. Hendek, Balıklı Şeyh köyüne 1957-1958 ders yılında, ilk öğretmenlik mahalli bizim mektep olan genç ve idealist bir öğretmen geldi: Düzceli Erol Altınkum. Bolu İlköğretmen Okulundan yeni mezun olmuş. Merhum, bizden topladığı 25-50 kuruşlarla okulda ilk defa bir kütüphane kurdu. Öğrencilerden İrfan ağabey de kitaplık sorumlusu yapıldı. Aynı sınıftaydık ama 3-4 yaş vardı bazı arkadaşlarla aramızda. Çünkü ilkokul yeni açılmıştı köyümüzde.

Her gün birkaç kitap alırdım kütüphaneden ve okuyup teslim ederdim. Gece gaz lambasının ışığında muhakkak okumuş olurdum kitapları. Ben hayatın zevklerinden hangisini seçsem diye hiç düşünmedim veya böyle bir ihtiyaç duymadım. Kitaplarla karşılaştım ilkokul üçüncü sınıftan bu yana kitaplar benim dünyam oldu. Ne zamana kadar? Bu zamana kadar, yani 63 senedir. İnşallah bir 63 sene daha sürer diyeceğim ama “Aşağıdan, yukarıdan yolun sonu görünüyor”.

Netice-i kelam kitap dışında başka bir zevk aramadım; futbol ya da herhangi bir spor dalı veya bir sanat dalı... Resmi severim ama beceremem. Zaten kitaplar benim dünyamı doldurdu. Dolayısıyla ben o zamandan beri kitaplarlayım. 1958’de Hendek’e gittim, Cumhuriyet İlkokuluna nakledilmiştim. Orada Şenol Baycan isminde bir arkadaşım vardı, ilk mektep öğretmeni Erzurumlu İbrahim Baycan’ın oğlu. Evlerinde iyi bir kitaplık mevcuttu.Onun sayesinde daha hızlı bir okuma devresine girdim.Bu arada ilkokul dördüncü sınıftan itibaren ucuz halk kitapları, *Hz. Ali Cenkleri* ve aşık kitapları almaya başladım. Her salı günü çarşıya Darendeli misk ve halk kitapları satıcıları geliyordu.

O günden bu yana kitap satın alıyorum. İkincisi bilhassa Ankara’da kitap ciltletiyorum. Kitap saklıyorum ve biriktiriyorum. Ara sıra da bir bakıma kitaplara olan sevgimin delili olabilecek bir şeyler yazıyorum. Bütün hayatım bundan ibaret. Yani okudu, ciltletti, sakladı ve bir şeyler yazdı diyebilirsiniz.

Her şahsî kütüphaneye, oluşurken önce birbirinden farklı alanlarda kitaplar giriyor ama sonra bu alan çeşitliliği yavaş yavaş yerini belli ilgi alanlarındaki kitaplara bırakıyor. Sizde bu durum nasıl seyretti?

Açıkçası bende esas itibariyle edebiyat ve tarih sahasındaki kitaplar işin merkezinde. Ama o sahalar da tek bir şıktan ibaret değil. Mesela tarih sahasında bilhassa son 200 seneye dair kitapları toplamaya çalıştım. Eski yazı, yeni yazı, Fransızca, biraz Rusça —Kırgızistan’da Rusçaya çalışmıştım— kitaplar aldım. Çok az da olsa Arapça kitabım var.

Bunun dışında ana dallar olarak edebiyat da epeyce ağırlıklıdır. Çünkü edebiyat benim ilk gözağrımdır. Bazen acaba edebiyat

bölümüne devam etse miydim diye düşünmüşümdür. İki ayrı edebiyat bölümünü de kazanmıştım. Söylemesi ayıp mı değil mi bilmiyorum: 1966 imtihanlarında Erzurum Türk Dili ve Edebiyatını birincilikle, İstanbul'u dördüncülükle kazanmıştım. Ama ben kaymakamlık için mülkiyeye gittim. Mülkiyede de üçüncü sınıftayken insanları idare edemeyeceğime karar verdim, iktisat ve maliyeye geçtim. O zamandır sadece kendimi idare etmeye çalışıyorum ve nadiren de olsa bunu başardığımı düşünüyorum ama arzu ettiğim derecede değil. Kısaca hayatımda edebiyat ve tarih merkezli kitaplar var.

Bazen kitap almanın farklı sebepleri veya vesileleri olabiliyor: Mesela Niğde'de basıldı diye Edip Ali Baki merhumun bir şiir kitabını almışımdır. Yine Ankara'da basılan ilk romanları, eski yazı bir kısım kitapları sırf Ankara sevgisinden dolayı aldım. Samiha Ayverdi merhumenin bütün kitaplarını, hayran olduğum Türkçesinden dolayı alıp okuyorum. Refik Halid'in eski ve yeni yazı bütün kitaplarını alıp okudum, ciltlettim ve saklıyorum. Lübnanlı bir Hıristiyan Arap kadını var Sofi Huri, onun tercüme ettiği bütün kitapları aldım ve hâlâ buldukça alıp okuyorum. Türkçesi çok güzeldir, bayılırım. Rusya'da basılmış "Ünlü Adamların Hayatı" diye bir biyografi dizisi var. Örnek olsun diye onlardan 40-50 tane aldım. Bu dizinin kataloğu bile 250 sayfa civarındadır. Onlardan bir ikisini TTK'da tercüme ettirip bastırmıştık. Dolayısıyla kitap almanın vesilesi çok yani. Aslolan kitabı sevmektir. İlk sebep budur, yeter ki kitabı sevin.

Siz Türkiye'de biyografi yazımı denince ilk akla gelen isimsiniz. Kütüphanenizde bu bakımdan biyo-bibliyografik kaynaklar ağırlıkta olmalı. Kütüphanenizi önemli kılan taraf budur demek doğru mudur?

Evet ama birkaç özelliğinden sadece biri. Bir kere bu alanda ne çıkarsa ne bulursam alıyorum, bir formalık risaleler de dahil. Çünkü acizane kanaatim tarih aslında peygamberlerin ve kahramanların hayat hikayeleriyle başlar ve aslında "teracim-i ahval" veya Frenkçesiyle "biyografi" veya son zamanlardaki moda tabiriyle "biyo-bibliyografya" yani biyografi + kitabiyat/bibliyografya, yani okuyan yazanların biyografisi bence her devirde tarih ilminin ilk adımıdır. Yani "teracim-i ahval" tarihin mukaddemesidir diye inanıyorum açıkçası. Dolayısıyla tercüme veya telif, biyografiyle ilgili ne bulursam alıp okumaya çalışıyorum. Bir kitap okuyucusu muhakkak önce okuduğu kitapların müelliflerini ve kitaplarda ismi geçen şahsiyetleri asgari derecede tanımalıdır. Çünkü bir insan içinde yaşadığı cemiyet veya dünyanın insanlarını tanımak zorundadır.

Biyografik kaynakların dışında kütüphanemde hatırat, gazete ve mecmua koleksiyonlarım da iyicedir. Süreli yayınları bulmak, hele takım halinde bulmak çok zordur. Bu sahada bilhassa Cemil Meriç'in "Dergiler hür tefekkürün kalesidir" şeklindeki sözünü hatırlıyorum. Dolayısıyla dergi ve gazete türünden yayınları bilhassa almaya çalışıyorum, eksik sayıları varsa tamamlamaya çalışıyorum. Çünkü ben eski tabiriyle mevkute veya Tatarcasıyla "vakitli matbuat"ı çok seviyorum. Her biri ayrı birer dünya. Her sayıda bir sürpriz oluyor, bir isme rastlıyorsunuz vesaire. Dolayısıyla bir dergiyi, gazeteyi tamamlamak için bazen 30-40 kırk yıl peşinden koştuğum oldu. Mecbur kalmadıkça eksik sayıları fotokopiyle tamamlamıyorum. En son *Serdengeçti* mecmuasının sadece üçüncü sayısını fotokopi olarak temin ettim. Onu artık ciltleteceğim. Ama bu eski gazete ve mecmualardan genel kütüphanelerde de olmayan bazı koleksiyonların epeycesi bendenizde takımlar halinde var. Bir kısmının bir sayısı bile kütüphanelerde yok. Bunlardan önemli gördüğüm Çaylak Tevfik'in *Asır* gazetesi ve Adana'da çıkan İttihatçı *İtidal* gazetesinin çeviri yazılarını TTK'dan bastırmaya muvaffak oldum. Elimdeki ciltleri de TTK Kütüphanesine hediye ettim.

Kütüphanemde meşrutiyet devrinin İttihatçı gazetelerinden *İttihad*'ın 1-125. sayılar arası tam koleksiyonu mevcut. Bu süreli yayın kütüphanelerde eksiktir. İzmir'de basılmış, Hürriyet ve İtilaf Fırkasının ilk muhalefet gazetesi *Müsâvât*'ın ilk 146 sayısı, yani tam koleksiyonu var. Yine Çankırı'da çıkmış *Çankırı'da Necât* gazetesinin yegane koleksiyonu da fakirin kütüphanesindedir. Bu gibi süreli yayınları çok seviyorum. Ayrıca Türk Dil Kurumunda da birkaç derginin koleksiyonlarının basılmasına vesile olmuştum. *Türk Amacı* koleksiyonunu ben vermiştim. Bu metinler üzerinden tıpkıbasım yaptılar. Bedros Zeki'nin Ermenice-Türkçe ve Türkçe-Ermenice lügatleri de benim verdiğim nüshalardan hareketle tıpkıbasım yapıldı.

Kütüphanelere bağışladığınız nadir eserler veya az bulunur süreli yayınları da soracaktım.

TTK Kütüphanesinde olmayan 1000'e yakın kitabı bağışladım. O zaman teşekkür yazın diyememiştim, hâlâ yazılmadı; bir gün yazılır diye ümit ediyorum. Çünkü oraya —başka yerde olmayan— epeyce Fransızca, Türkçe, Arapça gazete koleksiyonu da hediye etmiştim.

Kütüphanenizde dikkat çeken bir husus var, diğer birçok şahsî kütüphaneye göre daha fazla ciltletilmiş kitap var.

Doğru. İlk ciltlettiğim kitap Polis Kolejindeyken satın aldığım *İnce Memed*'dir. Hâlâ kütüphanemde durur. Hatta onun hakkında bir kompozisyon yazdırmıştı edebiyat hocamız. En yüksek puanı da bana vermişti. Ondan sonra gerek talebeliğim sırasında gerekse meslek hayatına atıldıktan sonra aldığım kitapları — bilhassa formalı basılmışsa ve bir parça da olsa kirliyse, cilde ihtiyacı varsa— muhakkak ciltletiyorum. Yıllardır sadece kitap parası değil, ciltletme parası da ayırıyorum.

Kitabı ciltletirken nelere dikkat ediyorsunuz?

Ön ve arka kapaklarını attırmam, bu bir. İkincisi takip ettiğim bazı kitaplar için matbaacıya, yazara veya yayınevine ulaşabilirsem onların daha sırtı kesilmeden forma halinde baskıdan çıkmış ve kırımı yapılmış nüshalarından istiyorum. Böylece kütüphanemde bazı kitapların başka kütüphanelerde olmayan bu şekilde ciltletilmiş nüshaları da bulunuyor.

Yani normalde ciltsiz, sırtı kesilerek sadece tutkalla yapıştırılmış olarak satışa verilen kitapların sizde formalı hallerinden ciltletilmiş, kimsede olmayan nüshaları var.

Evet, takip ediyorum ve formaları kesilmeden alabilirsem ciltletiyorum. Çünkü benim nazarımda bir kitap iplik dikişli değil de sırtı kesilerek —buna Frenkler lünbek cilt diyor— basılmışsa zaten "teksir" oluyor. Asla kitap ismine layık ve klasik manada bir kitap olmuyor. Bu meselede bir de "sıcak tutkal"

yutturmacası var ki ayrı bir hikaye. Bizde kitap hakkında asgari bilgisi olmayan insanlar kitap basıyor ve bastıkları zevksiz kitaplar ile sadece ucuz ve aşırı kazanç gayesini güdüyorlar. Bunun istisnaları çok az.

Mükerrer kitap alıyor musunuz?

Mükerrer kitap alıyorum. Yedeklemek istediğim kitaplar oluyor. Mesela diyelim ki İbnülemin Mahmud Kemal'in *Son Sadrazamlar*'ı bende yedeklidir. İsmail Hami Danişmend'in *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*'nin dördüncü cildi —en çok kullandığım cilt–, Ali Çankaya merhumun *Mülkiye Tarihi*'nin en çok kullandığım üçüncü cildi, indeks cildi yani sekizinci cildi yedeklidir. Raflara bakarsanız, oradaki Tarık Zafer Tunaya'nın *Türkiye'de Siyasal Partiler* kitabı da yedeklidir. Bir kısım sevdiğim kitapları bulursam muhakkak yedekliyorum. Bazen nereye koyduğumu bulamadığım kitapları aldığım da oluyor.

Kitapları raflara dizerken nasıl bir tasnif tarzı geliştirdiniz?

Maalesef bütün kitaplarımı tasnif edebildiğimi söyleyemeyeceğim. Kabaca mecmua ve gazeteler, hatırat türünden kitaplar, biyografiler, yakın tarihe dair askerî neşriyat, şiir kitapları, yerli ve yabancı romanlar şeklinde bir tasnifim var. Mecmualardan da mesela İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi tarafından çıkarılan *Şarkiyat, Güneydoğu Avrupa Araştırmaları, Türkiyat Mecmuası, Tarih Enstitüsü Dergisi* bir yerdeler. Aslında mümkün olduğu kadar her fırsatta tasnife devam ediyorum.

Kütüphanenizin Osmanlı alfabesiyle basılmış kitaplar açısından oldukça zengin olduğu açık. Biraz da onlardan konuşalım.

Sadece bende olan bir kısım kitaplar var. Mesela geçenlerde Prof. Emre Dölen Hoca, Mehmed Arif Beylikçi'nin —ki Almanya'da kimya doktorası yapan galiba üçüncü Türk— Halkalı Ziraat ders kitaplarından olan kimyaya dair eserlerinin sadece benim kütüphanemde bulunduğunu söyledi. Ben de onun arzusu üzerine kitabı taratıp CD'ye çektirdim ve kendisine gönderdim.

Şapirograf baskılardan mı?

Şapirograf baskılardan. Bu arada sadece bende değil ama pul kadar nadir şapirograf veya şapograf mülkiye ders notları, Ankara Hukuk Mektebinin ilk ders kitapları —1946'ya kadar olanları hakkında bir yazı da yazmıştım–, İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesinden yine bir kısım şapograf ders notları da kütüphanemde bulunuyor. Nadir kitapları perakende olarak buldukça alıyorum ki bunlar kütüphanelerde kolayca görülemeyebilir.

Bir de zamanında çok sayıda basılmış ama yangın, sel, toplatılma ve sair bir kaza sebebiyle nüshaları az bulunan kitaplar var. Kütüphanenizde bu kitaplardan da epeyce var zannederim. *Cûdî Lügati*'nin basıldıktan sonra bir yangında çoğu nüshalarının yanmış olduğunu anlatmıştınız bir seferinde.

Evet *Cûdî Lügati*'nin basıldıktan sonra bir yangında çoğu nüshası yanıyor. Bundan dolayı az bulunan bir kitap. Bendeki nüshasını bir dostuma hediye ettim. Ordu teşkilatına dair yazma halinde *Harbiye Ders Notları* gibi nadir risaleler de var kütüphanemde.

Son dönem yazmalarının dışında klasik devre ait Osmanlı yazmaları çok ilgi alanınıza girmiyor sanırım.

Yazmalara para verebilecek kadar zenginleşemedim. Yazma eserler çok lüks bir harcama kalemi ama kütüphanemde hiçbir kütüphanede olmayan epeyce eser var. Bazı nadir kitapları nasıl olsa kütüphanelerde vardır diye almadım. Fakat sonra bir kısmını bulamadım. Bu bende kütüphanelere karşı bir güvensizlik oluşturdu. Artık bir kitap ilgi alanıma giriyorsa onu alıyorum, kütüphanelerde vardır demiyorum.

Mesela Selanik'te basılmış Tekin Alp'ın *Teşebbüs-i Şahsî* diye bir kitabına rastlamıştım. Sordum sahafa, pahalıydı. Nasılsa kütüphanelerden fotokopisini alırım dedim, 40 senedir hâlâ bulamadım. İşte böyle kitaplara rastladıkça imkanlarımı zorlayarak kaçırmamaya çalışıyorum.

Bu vasıflarda bir kütüphaneye sahip olmanıza rağmen size yine kütüphanelerde rastlanıyor oluşunu nasıl açıklayabiliriz?

Araştırma yaparken bir kaynak kütüphanemde yoksa ve bir kütüphanede var olduğunu öğrenmişsem, Ankara'da hangi kütüphanedeyse bir kere onun kapısını mutlaka çalarım. Hani "su göründü teyemmüm bozuldu" diye bir kaide var ya, ilimde de öyledir. Kaynağın varlığından haberdar değilsem mesele yok ama biliyorsam mutlaka peşinde koşarım ve illaki kütüphanelere giderim. Çünkü bir bakıma kütüphanem, diğer kütüphanelere olan ihtiyacımı azaltmak için büyüdü her geçen gün.

Bir de kitap almayacaksam para kazanmamın bir manası yok ki. Hatta yaşamanın da bir manası yok. Yani yaşamak aslında benim için belki de 60 senedir kitap satın almak, kitap ciltletmek, kitap okumak, biraz da kitap sevgimi gösterecek şekilde bir şeyler yazmaktan ibarettir. Acizane kanaatim, —bunu aşırı bulanlar var— ilim hayatını tercih etmiş bir insan kitap satın almayacaksa bence nefes de almamalıdır.

Hem ilim adamı kisvesini giyeceksiniz hem de kitaba para vermekten kaçınacaksınız, bu kerameti ancak bizim ilim adamlarımız gösterebiliyor. Diğer devletlerde ilim adamları böyle bir kerametten çok uzak veya nasipsiz kalıyorlar. Bir de "Ben kitap takip etmiyorum, lazım olunca kütüphaneye gidiyorum." yolunda laf edenler veya "kıtır atanlar" zümresi var ki gittikleri kütüphanelerin dünyanın neresinde bulunduğu çözülmez bir bilmece.

Size kütüphanelerde rastladığımızda bir süreli yayının sayfalarını çevirirken görürdük çoğunlukla. Sizin süreli yayınlarla olan münasebetiniz daha doğrusu musahabetiniz, gördüğümüz, tanıdığımız birçok araştırmacıya, tarihçi hocalarımıza göre daha fazla. Gazete koleksiyonlarında aradığınız nedir? Çoğu araştırmacının neredeyse hiç eğilmediği zamanlarda bu kaynaklara niçin bu kadar eğildiniz?

Gazete sayfaları —her gazete için böyledir— basıldıktan bir gün sonra tarih malzemesi/kaynağı haline gelir. Dolayısıyla gazetelerde günün havadisi, günün tarihi vardır ve —yine yakın tarihle, gazetelerin çıktığı devreyle ilgiliyse— her araştırmanın üçüncü ayağı süreli yayınlardır. Dolayısıyla —yine yakın çağ için söylüyorum— bu alanda gazete veya mecmua taranmadan hazırlanmış her araştırma eksiktir.

Türkiye'de 1831'de *Takvîm-i Vekâyi* çıkmaya başladı. Dolayı-

sıyla 1831'den sonraki tarih dilimine dahil her araştırmada bu gazete ve onun devamı olan bugünkü *Resmî Gazete* taranmalıdır. Bir de bilhassa 1970'lere kadar —ama günümüz için de bu husus bir parça geçerlidir— hiç ummadığınız zenginlikte bilgiler oluyor. Eski gazeteler bir bakıma dergi ile gazete arası metinlerdir. Basit bir örnek vereyim: İsmail Hami Danişmend'in, Mükrimin Halil Yinanç'ın, Adnan Adıvar'ın bugünkü mecmualarda bile rastlanamayacak kadar kıymetli yazıları o zamanki gazetelerde yayınlanıyordu. Yani dünkü gazeteler, bugünkü mecmuaya benzerdi. Dolayısıyla gazeteleri ihmal eden bir yakın dönem araştırması mutlaka topaldır.

Gazete sayfalarında gördüklerimi fişliyorum. Gazetelerden üç bin civarında ölüm ilanı fişledim. Belki çalışmalarımda onların yüzde biri rast geliyor ama tam yerinde rast geliyor. Bu ilanlardan yola çıkarak biyografisini yazmak istediğim zatın akrabalarının kimler olduğunu öğreniyorum ve böylece onlara da ulaşabiliyorum.

Onları araştırmalarımda mutlaka kullanıyorum. Çünkü başka bir kaynaktan bu bilgilere ulaşamıyorum. Bir ara çok da mezarlık gezdim. Mezar taşlarından aldığım epey bir miktar kaydım, notum var.

Kütüphanenizde kenarlarına notlar alarak bilgi açısından zenginleştirdiğiniz kitaplar da görmüştük. Kenarlarına elyazısıyla önemli notlar düşülmüş kitaplar için adeta yazma eser hükmündedir gibi bir cümle sarf etmiştiniz.

Bir kere kitapların kenarlarına eksik veya yanlış yerlerine işaret koymak veya ek bilgiler yazmak demek kitapla sohbet etmektir. Bazen de en arkadaki sayfalara kitabın en hassas bilgilerinin sayfa numarasını yazmak gerekir.

Kütüphanelerin akıbeti konusunda neler söylemek istersiniz?

Aslında bu soruyu sormasanız çok güzel olurdu. Çünkü bu soru birçok büyük felaketi anlatmanın kapısını aralıyor. Bir defa kitaplarınızı bağışlasanız bir dert... Daha yerine varmadan ve ayrıca vardıktan sonra yağmalanıyor. Mesela merhum Seyfettin Özege, kütüphanesini bir üniversitemize bağışladı; 30 bin civarındaki kitabından 5 bin tanesi kayıp. *Özege Bağış Kitapları Kataloğu* basıldığı için oradan bulup istiyorsunuz, "yerinde yok" diyorlar. Soruşturma bile açıldı ama netice gelmedi bir türlü.

Hatırlıyorum, Ankara'da bir fakülteye Enver Behnan Şapolyo'nun kütüphanesi kızları tarafından bağışlandı, kütüphane yağmalandı. Çok zengin bir kütüphaneydi. Çünkü Şapolyo'nun babası Nâdirî Fevzi de Encümen-i Teftiş ve Muayene üyelerinden ve kitap meraklısı bir zattı. Çok entelektüel bir insandı.

Bu bakımdan bizim kütüphanelerimizde, kütüphanecilik dünyamızda inanılmaz büyük felaketler yaşanmıştır. Türkiye'de bir de "Kitap çalmak günah değildir" diye bir saçma inanç var. Maalesef kitap çalma suçu yaygın.

Şimdi bu babda kütüphanemin istikbali meselesini düşünüyorum ben de... Fakat herhangi bir şey yapamadım şu ana kadar. Bir kuruma söz vermiştim ama Ankara'da yapacakları kütüphanenin temeline daha kazma bile vuramadılar. Sonunda bilmiyorum ne olur? Şu anda en büyük derdim, kütüphanemin dağılması hususudur. Çünkü bu kütüphane 60 yılda oluştu. Aslında —bu tabir o kadar kolay kullanılmamalı ama— millî bir

servet bir bakıma... Para meselesi de söz konusu değil, bundan sonra bir 60 senede böyle bir kütüphane oluşturulamaz çünkü. Düşünüyorum, ıstırap duyuyorum. Endişeliyim.

Büyük önem verdiğinizi bildiğimiz bir husus var: Kütüphane adap ve erkanı. Biz dahi sizin kütüphanenize uğradıkça öğrendik bunları. Şahsî ya da genel kütüphanede bir kitapsever nasıl davranmalı?

Bir kere kitapsever, kitapları nazik bir dostuna davranır gibi karşılamalıdır. Bazen ödünç verdiğimiz kitapların üzerine çay tabağını koyup kitabın karton kapağında çay tabağının dairevi iziyle iade edenler oluyor. En mühim hususlardan biri de eline kitabı alanların kitabı nasıl açması gerektiğini bilmemesidir. Yani sağ elinin işaret parmağını tükürükledikten sonra kitaba alttan el atanlar çok. Eski kitaplarda, çok okunan kitaplarda bu duruma çok rastlanır. Böyle durumlarda kitabın alt köşesi kıvrılıyor, kirleniyor, yırtılıyor. Bir başka husus, kitap eğer bakıma ve ciltletilmeye muhtaçsa mutlaka ciltletmelidir. Çünkü her cilt, kitabın ömrünü asgari 100 sene uzatır.

Kütüphanenize gelen herkes, "Lütfen kitaplara ellerinizle değil, gözlerinizle dokununuz." levhasını görmüştür. Bu da

kütüphane adap ve erkanının bir parçası olsa gerek değil mi?

Tabii. Şimdi siz kitabı alıyorsunuz bir kucak paraya, cilt-letiyorsunuz, öncesinde senelerce aramış da olabiliyorsunuz. Daha kitabı eline almayı bilmeyen biri kitabınıza hoyratça el atıyor. Bunlara benim gibi bir kitapseverin katlanması mümkün değil. Bu kimseler kitaba el attıklarında ruhuma zehirli bir ok girmiş gibi hissediyorum. Dolayısıyla kütüphaneme dost olsun, olmasın pek kimseyi davet etmem. Kitaplarıma da Arif'in Kıraathanesinde gazete karıştırır gibi el atılmasına göz yumamam. Malumunuz burası meşrutiyet devrinde İstanbul'da ünlü kıraathanelerden biridir. Bir de şöyle bir şey var, "Emaneti ehline veriniz." deniliyor. Kitabı da ehline vermek gerek. Bazen hayatında bir tane bile kitap satın almamış biri kütüphaneme geldiği zaman kitaplar buraya adeta gökten kırkikindi yağmuru gibi yağmış zannediyor ve kitaplara saldırıyor. Bu olacak iş değildir. Bunun hoş görülebilir bir tarafı yoktur. Neredeyse benden "Getir bir katır, yükle götür" emr-i şerifini bekliyor. Israrla kitap isteyen bazılarına "arkadaş, kusura bakma ama benim paramla ilim yapamazsınız. Hiçbir kitap benim için hususen bir adet basılmamıştır. Kütüphanelerde ve kitapçılarda bulunabilir" demek zorunda kalıyorum.

Kitabın değer görmediği bir cemiyet yükselemez. Kitap cemiyette her zaman için bir içtimai kıymet olarak görülmelidir. Cemiyetimizde maalesef kitap, ders kitabı ise ancak esamisi okunabilecek bir nesnedir. Kitaplar ders aletidir, insanlara iş kapısını açacak diplomaya ulaştırma vasıtasıdır sadece. Bu bakımdan bir kitapsever olarak şikayetçiyim. Hakikaten kitabın daha çok basıldığı, daha güzel basıldığı, daha çok sevildiği ve satın alındığı, daha güzel ciltlendiği bir zaman diliminde dünyaya gelmiş olmak isterdim.

Öyle bir zaman dilimi oldu mu tarih boyunca?

Cumhuriyetin ilk yıllarında —belki daha azdı ama— kitaplar daha haysiyetli, daha itibarlı basılıyordu. Yayınevlerinin neredeyse tamamı ya iplik dikiş ya tel dikiş kullanarak satışa sunuyorlardı kitapları. Şu anda paralı parasız bütün yayınevleri kitabın kapağını güzel yapsalar bile cildini çok sıradanlaştırıyorlar, dikişli basmıyorlar, önlü arkalı basılmış kaliteli fotokopiler üretiyorlar aslında. Çoğu kitapta indeks yok. Az önce siz de gördünüz, Cumhuriyetin ilk yıllarında basılmış bir ders kitabında dahi indeks vardı. Şimdi en ciddi kitapların bile çoğunda indeks yok. Türkiye'de bir kültür unsuru olarak kitabın gördüğü muamele pek iç açıcı değil diye düşünüyorum. Zengin kitabevleri veya bazı banka yayınları bile tam bir felaket.

Şu anda bir büyük eksikliğimiz de kitap piyasasında rastlanan bir ahlaki zaaftır. Nasıl anlatalım, nesebi gayrisahih kitaplar var diyebiliriz. Yani intihal kitaplar. Basılan kitap sayısının çokluğu yanıltıcı, çünkü kalitesi az. Kitapların bir kısmında, özellikle tercümelerde Türkçe yok. Uydurukçaya saplanmışlar, kitaba bakıyorum bazen sırf bu sebeple alamıyorum.

Bence kitabı ve kültürünü daha çok gündemde tutmalıyız. Allah'ın en güzel eseri hangisidir diye sorma hakkımız yok belki bir kul olarak, Allah ne yarattıysa takdir onundur. Ama insanoğlunun en güzel eseri hangisidir diye sorabiliriz. Bunun cevabı da kitaptır. Onun için kitapsız, kütüphanesiz bir cemiyet düşünemiyorum.

Ödünç verip de geri alamadığınız kitaplarınız da olmuştur mutlaka.

Rahmetli Nurettin Topçu Hocamın *Yarınki Türkiye*'nin (1972) imzalı bir nüshasını, içim kan ağlayarak 1975 yazında bir arkadaşıma ödünç vermiştim. kırk dört sene sonra uzun bir maceranın ardından kitabıma, dostum Doç. Dr. Mehmet Aslan'ın haber vermesi üzerine bir sahaf vasıtasıyla kavuştum. Ancak Refik Halid'in Kemal Sülker'e imzaladığı bir kitabını maalesef kurban verdim. Yakinen tanıştığım ve çok sevdiğim şair Mehmet Çakırtaş da bekar odasından kitaplarını alan dostlarına ikaz ve rica için bir dörtlük asmış ama işe yaramamış ve dostları (!) yine kitaplarını götürmüş. Rahmetli Çakırtaş'ın üç oğlu vardı ve her kitaptan üçer tane alırdı. Dörtlüğü şöyle:

Alın malımı dostlar
Neyim varsa bitirin
Kitabımın yerine
Cenazemi götürün.

Kudemadan biri de şöyle bir beyit söylemiş:

Söyleyim doğrusun etmem hicap,
Yemin ettim kimseye vermem kitap.

Kitap vermek hakkında bir söz beni çok çarpmıştı: "Kitap verenin bir elini, onu geri verenin iki elini kesmek gerekir."

Kitaplar hakkında en güzel temenni ise Ali Ufkî Dede'nin:

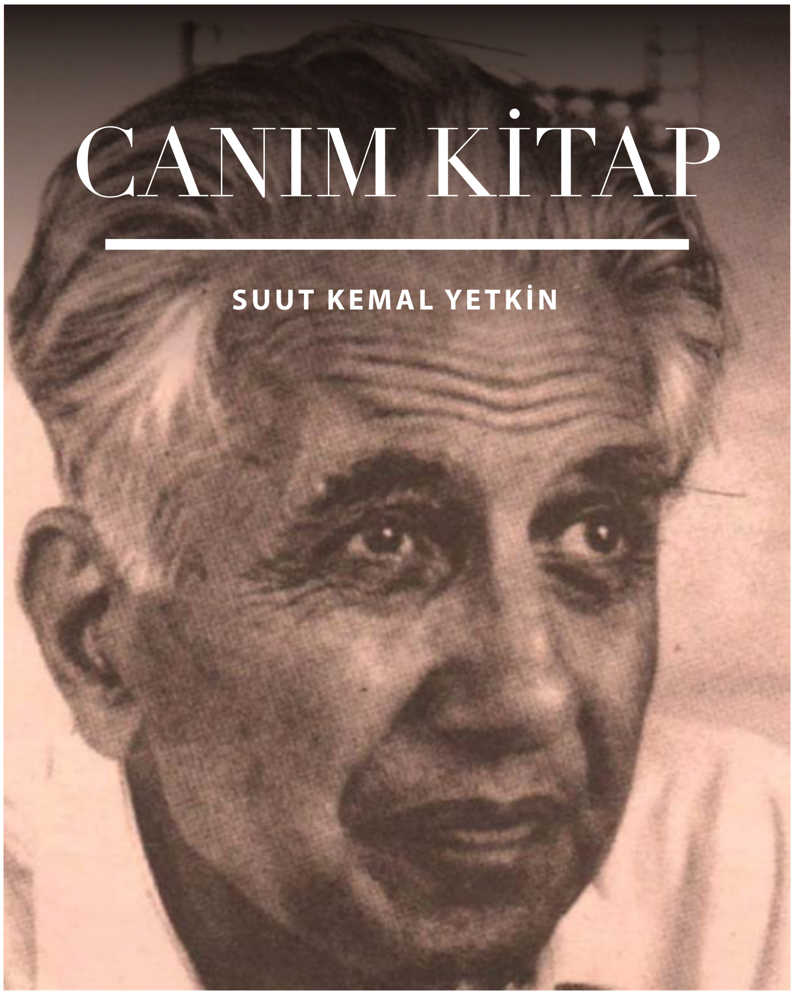
Ömrümün hâsılı oğlum gibidir işbu kitap,
Korkarın ben ölicek cahil ü nâdâna düşe,
İzzetin hakkı'çün senden bunu umarın ya Râb,
Hayr ile yâd edecek sahib-i yârâna düşe.

Kitaplar hakkında birkaç söz de benden olsun: En iyi kitap kütüphanenizde bulunan kitaptır. En ucuz kitap bir an önce alınan kitaptır. İyi bir kitap bulursanız muhakkak alın, parasını nasıl olsa ödersiniz. Bugünün kitabını yarına bırakma.

Siz tabii kitap satın alıp bir kütüphane oluşturmakla yetinmiyorsunuz, aynı zamanda kitap da yayınlıyorsunuz. Dolayısıyla kütüphaneniz öncelikle sizin için zemin oluşturuyor.

Ben yazılarımı da kitaplarımı da kitap sevgisinin birer şahidi olarak görüyorum. Son zamanlarda "araştırmacı-yazar" gibi tavsifler çok moda ama ben kendimi araştırmacı-yazar olarak değil, bir "araştırmacı-okur' olarak görüyorum hâlâ. Çünkü araştırıp okumaya çalışıyorum. Ara sıra da yazıyorum. Yazdıklarım da araştırmacı-okurluğumun birer şahididir. "Okur" olmak benim için kafi bir makamdır. Son olarak Yahya Kemal merhumun "Eylül Sonu"ndan bir beyti, bir kelime farkıyla, benim de duygularıma tercüman olsun:

Ölmek kaderde var bize ürküntü vermiyor,
Lâkin kitaptan ayrılışın ızdırâbı zor. Z

CANIM KİTAP

SUUT KEMAL YETKİN

"Issız bir adada yapayalnız yaşamak zorunda kalsanız hangi romanları yanınıza alıp götürürsünüz?" sorusu bir zamanlar Fransa'da anketçilerin pek hoşlandığı bir konuydu. Bu romanlar, anketçisine göre, ya Fransız ya da dünya edebiyatından alınırdı. Sorularını edebiyatın başka türlerine genişletenler de vardı. .. Bugün dahi böyle bir sorunun çekiciliğini kaybetmiş olduğunu sanmıyorum. Böylece, hem bazı yazarların beğenileri belirmiş, hem de unutulmaya yüz tutmuş bazı sağlam eserler yeniden değerlendirilmiş oluyordu. Ama bu sorunun ortaya koyduğu asıl gerçek, edebiyatın insan hayatındaki vazgeçilmez varlığıdır. Bana öyle geliyor ki, ıssız bir adada yaşmak zorunda kalan insana, "Yanınıza neler alıp götürürsünüz?" deseler, o insan erkekse, başta tıraş makinesi olmak üzere gece giyeceklerini; kadın ise dudak boyası ile tuvaletlerini almayı herhalde düşünmez; yaşamak için gerekli bir iki şeyden sonra, gerisini gene kitaplara ayırırdı.

Nedir insanların kitaplara olan bu düşkünlüğü? Kitaplar, hele romanlar ve şiir kitapları, neden insanların hayatında bu kadar büyük bir yer alıyor? Bence, bunu cevaplandırmak için, "İnsan niçin okur?" sorusunu ilkin cevaplandırmak gerekir. İnsanlar toplu yaşadıkları halde gene de yaratıkların en yalnızlarıdır. Dıştan birbirlerine yakındırlar, ama içten aralarında ne uzaklıklar vardır! Acısını duyuracak kimse bulamayınca, atının boynuna sarılarak içini boşaltan, Çehov'un arabacısını şimdi düşünüyorum. Okuması olsaydı böyle yapayalnız kalır mıydı?

.. Bana öyle geliyor ki, yaratıcısı söylemiyor ama, Robinson Crusoe'nin en büyük acısı, adada kitapsız kalması olmuştur.

Okuyan için, kitaplığının yanıbaşından daha rahat yer olabileceğini sanmıyorum. Ben kendi hesabıma, kitaplarımın arasında duyduğum rahatı, hiçbir yerde duymamışımdır. Kitapların yenilerini de eskilerini de severim.

.. Kitaplar bizi yalnız söyledikleri ile değil, uyandırdıkları duyumlarla da kavrarlar. .. Baudelaire .. "Çocuk vücutları gibi taze kokular"dan söz eder. Gerçekten, hiçbir koku, bu hayat başlangıcının kokusundan daha taze ve daha canayakın olamaz. Ama bunun ardından hangi koku gelir deseler, hiç şüphesiz, "baskıdan yeni çıkan kitapların kokusu!" derim. Bu koku, hangi yazarın içine bir bahar havası gibi dolmamış, hangi okuyucunun hayaline yeni ufuklar açmamıştır!

Ama yalnız koku mu? Ya parmakların sayfaları açarken kâğıda dokunmaktan duyduğu sabırsızlıkla karışık haz? Bende yılların gideremediği duygu, masamın üzerine yığılan yeni kitapları açtığım zaman duyduğum tatlı heyecandır.

.. Sözün kısası, kitabı her yönü ile severim. Anlattıklarına dalıp gitmekten, yapraklarına dokunmaktan, taze mürekkebin kokusunu almaktan, çevrilen yaprakların çıkardığı hışırtıdan hoşlanırım. Odamdan dışarıya çıktığım zamanlar, yanıma küçük boyda bir kitap almayı hiç unutmam. Ne olacağı bilinmez ki! Kalabalık içinde insanın içine ansızın yalnızlık çökebilir.

Ya bir anketçi bu alışkanlığımı öğrenir de ıssız adaya götüreceğim on kitabı gelip benden sorarsa, ne cevap veririm? On kitap! Bunları seçmek dile kolay. Geri kalanlar ne olacak? Doğrusu, adaya madaya gitmek niyetinde değilim. Hem, anketçi gelirse, söyleyeceğim: Ne diye bu on kitabı kendisi seçip o adaya gitmiyor?

Ben odacığımda, yeni eski bütün kitaplarımın arasında, böyle daha iyiyim.

12 Haziran 1957

Suut Kemal Yetkin'in *Denemeler* (Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1972) adlı eserinden alınmış ve kitaptaki imlaya bağlı kalınmıştır.

Özel Koleksiyonlar

AHMED NEZİH GALİTEKİN

FATİH DALGALI

Ahmed Nezih Galitekin Süleymaniye'de Sahaf Ahmet'in dükkanında, 2018.

FOTOĞRAF : FATİH DALGALI

Ahmed Nezih Galitekin Bey ile uzun zaman önce tanıştım ve birlikte çalışma imkanı buldum. Kendisinden çok şey öğrendim. Bir araştırmacı konuya nasıl odaklanır, ara vermeden nasıl çalışır, ana kaynaklara nasıl ulaşır, onda gördüm. Velûd bir yazar olan Ahmed Nezih Bey ile yaptığım söyleşide sorularıma verdiği cevapları paylaşıyorum.

AİLEM

1945'te Kocaeli Yukarı Değirmendere'de doğdum. Annem İstanbullu, babam Geyveli. Babamın İstanbul Beşiktaş'ta tramvay durağında saatçi dükkanı varmış. Annem de Beşiktaş'ta oturuyor, birbirlerini sevmişler, evlenmişler ve babam Gölcük Tersanesinin kuruluşuyla Gölcük'e gelmiş. Babam orada ustabaşıydı, çok iyi bir sanatkârdı. Son derece iyi, güzel ahlâklı bir insandı. Annemin ailesinin İstanbul'daki birkaç yüzyılını biliyoruz Ulema, asker ve bürokrasi zümresinden çok insanlar var o ailede. Beşiktaş müftüsü olan Hafız Yusuf Efendi, annemin teyzesinin efendisiydi. Beşiktaş Abbasağa'da, ahşap, üç katlı, yüksek tavanlı devasa bir konağı vardı. Efendibaba derdik ona. Bir odası vardı, birkaç kez kapıdan bakmışlığım var o odaya. Her taraf yerden tavana kadar kitaptı. Kitapla muarefem oradan başlamıştı. Anneannemin de kendi evinde kitapları vardı, hep okurdu. Ama bizim evde hiç kitap yoktu. Babam bir tek gazete alırdı.

OSMANLICA İLE TANIŞMAM

1967'nin yılbaşında, iki ay da mükâfat izniyle askerden terhis oldum. Geldikten sonra bir astsubay arkadaşım vasıtasıyla dindarlaştım. Birlikte bir yaşlı amcadan Kur'an-ı Kerim öğrendik. Küçük bir odada ders görür, ders bittikten sonra kahvede otururduk. O zat cebinden bir forma kâğıt çıkarırdı. Ya bir *Sebîlürreşâd* sayısı veyahut Konyalı Vehbi Efendinin *Hülâsatü'l Beyân fi Tefsîrü'l Kur'an*'ın son fasikülü.. Bize namaz surelerini okurdu. Bir ara dedi ki, "şu J'dir, şu Ç'dir… Bunlar Kur'an'da geçmez." Öyle bir kulağıma çalınmışlığı oldu.

Bir müddet sonra SEKA'da çalışırken yaşlı bir zât ile Bediüzzaman'ın Osmanlıca *Muhâkemat*'ını okuduk. Daha doğrusu o okudu, ben de aynından takip ettim. Ardından bir lûgat alarak o eseri Lâtin harfleriyle yazmaya başladım. Öylece Arap harflerine muarefem başladı. Her hafta tatilinde İstanbul'a gider, Beyaz Saray'ın zemin katındaki kitapçılardan ve Sahaflar Çarşısından kitaplar alırdım.

İSMAİL ÖZDOĞAN VE ENDERUN KİTABEVİ

Sahaflarda, hepsine giderdim ama en çok gittiğim Necati Alpas Beydi, Allah nurlar içinde yatırsın, çok iyi bir insandı. Gerçek sahaf da oydu. Hep eski kitaplar satardı. Gençleri severdi. Üniversite talebeleri gelir, bir iki kitap aldıklarında bir iki kitap da kendi hediye ederdi. Gözü de toktu, zaten varlıklı bir ailenin damadıymış. O tarihlerde PETKİM'de çalışıyorum, maaşımız yüksekti, para sıkıntısı yoktu. Enderun Kitabevi açıldı. İsmail Ağabey (Özdoğan) daha astsubay. Ertuğrul Düzdağ, İsmail Erünsal ve bir grup arkadaş evlerindeki fazla kitapları getirmişler, orayı kiralamışlar. Aslında sigara içilmeyen bir kahvehane bulalım da biraraya gelelim düşüncesiyle başlamış ancak öyle bir yer bulamayınca burayı kiralamışlar. Fazla kitapları satarız, dükkanın kirası çıkar, biz de bir sohbet meclisi kazanmış oluruz demişler. Bir müddet sonra İsmail Ağabey emekli oldu. Boş yere astsubaylık yapmış. Allah onu tüccar ruhlu yaratmış,

müthiş bir ticari zekâ. İsmail Ağabeyle çok yakın dostluğumuz oldu. Beni deposuna götürürdü, çok yardımını gördüm. Her gün *Hürriyet* gazetesine ilan verirdi. O zamanlar tabii "dindar dediğin yobaz olur" düşüncesi vardı, öyleydik. Niye *Hürriyet*'e ilan veriyor diye içimden geçerdi. Ama ne kadar akıllıymış ki kütüphaneler aldı. Müthiş bir sahaflık yaptı. İki tane dairesi vardı, dairenin içinde kitaplara ancak sürtünerek geçilebilirdi, yüz binlerce kitap vardı. Kitabı çok iyi tanırdı, listeler yapardı. Dünyanın çeşitli üniversitelerine hep kitap gönderirdi. Merzifonluydu. Merzifon'da beylikler döneminden kalma bir cami varmış ama yok olmuş. Onun yerini tespit etti, kayıtlarını çıkardı ve orayı satın alarak camiyi ihya etti. Koşuyolu'nda bir köşk almıştı, vefatına yakın o köşkü sattı, işte o parayla. Yine Merzifon'da tarihî bir konağı satın alıp restore ettirdi, valiliğe kültür hizmetlerinde kullanılmak üzere hibe etti.

MERAK İLMİN HOCASIDIR

Her gün kitap okuyorum, yirmi beş sene bir gün kahveye çıkmadım. Servise biniyorum evden işe gitmek için. Yol kırk beş dakika sürüyor. Cebimde veya poşetimin içinde bir iki kitap olur, hemen açar okurum. Yanıma da kimse gelip oturmaz bütün yerler dolmadıkça, bu adam zaten konuşmuyor diye. PETKİM'de dokuz sene başoperatörlük, on üç buçuk sene formenlik yaptım, fabrikanın vardiya amiri gibi. Rahat bir pozisyon. Dolayısıyla fabrika çalışırken bir arıza yoksa yine hep kitap okudum. Dönüşte de keza, evde de aynı... Yirmi beş bin kitabı künyesiyle bilirdim. Hatta Osmanlıca kitapları çok daha fazla bilirdim. Bir kitap kaç kez basılmış, hangi şehirlerde basılmış, tarihleriyle birlikte bilirdim. Çünkü aklım fikrim hep kitapla meşguldü. İsmail Ağabey "Ya Ahmed Bey nereden buluyorsun bunları?" derdi. Merak ilmin hocası, ne yapalım. Kaç tane defterim vardır, almam gereken kitap künyeleri yazılıdır bu defterlerde.

KİTAP KISMET İŞİDİR

İnsan ne kazandığına sevinmeli ne de kaybettiğine yerinmeli, Allah kısmet edecekse o bir şekilde muhakkak gelir. Hiçbir şekilde hırs yapmamışımdır. Yalnız birkaç yerde üzüntü duydum. Mesela, Hadikât'ül-cevamî'yi yapıyordum. Her hafta Sahaf Sakallı Lütfü'ye gidiyorum, bir gidişimde "karşıdaki dükkanda bir Hadikâ nüshası var, adamın biri etrafını silme notlarla doldurmuş, onu bir gör" dedi. Gitti getirmeye ancak satılmış. Fakat o adam beni çağırmış. Bir hafta sonra gittim, bir kutu, İstanbul mescidlerinin fotoğrafları, yüzlerce binlerce notlar, iki büyük defter İstanbul Mevlevihaneleri, iki metrelik eski yazı beratlar, fermanlar, evrak. Bu metrukâtı Taksim'de bir sarhoş çöp bidonunda bulmuş, iki milyara bu sahafa satmış. O kutu için benden beş milyar istedi, alamadım. Şeyhülislâm Mustafa Hayri Ürgüplü'nün Evkaf Nazırlığı döneminde müsteşarlığını yapmış olan Ebussuud oğlu Ahmed Beyin imiş. O kutunun gitmemesi lazımdı, onda hayıflandım.

KÜTÜPHANELERE SAHİP ÇIKILMADI

Seyfettin Özege'yi de tanırdım. İnci gibi Osmanlıca yazardı, Allah nurlar içinde yatırsın. Yirmi beş bin matbu Osmanlıca kitabı Atatürk Üniversitesine bağışladı sağlığında, kendi mühürlü kitaplarının sahaflarda satıldığını görme bedbahtlığını yaşadı. Bir de Ord. Prof. Dr. Cavit Baysun, o da tam bir kitap hastasıymış, her kitaptan iki tane alırmış, birini deri cilt yaptırır, ötekini okurmuş. Kitabı ipek eldivenlerle tutarmış. Kütüphanesi İstanbul Üniversitesine bırakıldı, onun da bir kısmı yağma edilmiş. Buna benzer birçok kütüphanenin cehalet ve ihanet ile yok edildiğine şahit oldum. Mesela kırk yıl önce İzmit'te Konak adlı bir kitapçı vardı, orada gördüm. İzmit Halk Kütüphanesinin Halkevleri döneminin 30'lu, 40'lı yıllarda basılmış, birkaçı birarada ciltlenmiş değerli kitapları, cildinden çıkarılarak tek tek satılıyordu. Yine İzmit bit pazarından üniversite kütüphanesi mührü olan birçok kitabı birer liraya aldığımı hatırlıyorum.

KİTAPLARIN MESULİYETİ VE VASİYETİM

Dayım birgün dedemden kalan bir kitap getirdi. Dörtyüz küsur yıllık büyükçe bir kitap ve epey de kalın. Aharlı bir kâğıda yazılmış, Bursa işi cildi var, sanki daha dün yazılmış, o kırmızı mürekkepler is mürekkepleri pırıl pırıl. Zerre miktar solma yok. Kitap Türkçe, devri de 16. yüzyıl. Çok hoşuma gitti. Bir ilmihal kitabı. Bir karıştırdım, baktım Mahmud Paşa Kütüphanesinin vakıf kaydı var. Bunu görünce bende kalmasının doğru olmayacağını anladım, ama bir okuyayım da öyle ilgili kütüphaneye vereyim dedim. Sonra 1999 depremi oldu, depremde gördüm ki kimse kitaba falan bakmıyor. Dozer geliyor, yıkıntılardan kepçesiyle alıp kamyona yüklüyor, gidiyor ne varsa. O zaman kendime dedim ki "Bu işin mesuliyetini ne deden çekebilir ne de sen." Hemen İSAM'a götürdüm.

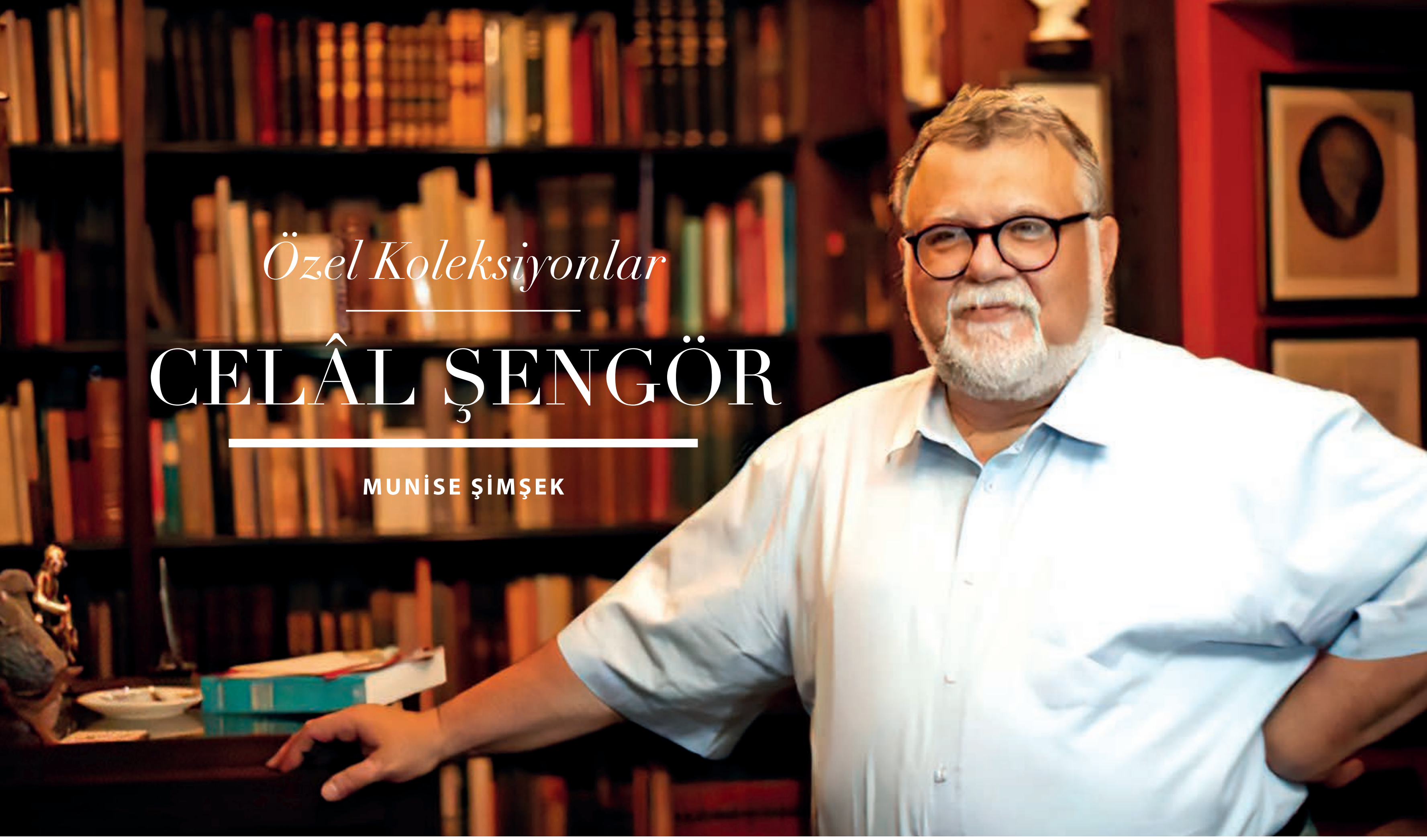
Depremden bir sene sonra bir arkadaş "birisinde eski yazı kitaplar var, satmak istiyor, alır mısın?" dedi, "getir bir bakayım" dedim. Getirdi, on cilt kadar, harikulâde talik hat ile yazılmış, her bir ciltte ikişer, üçer tane vahdet-i vücud ve Melamîlik ile ilgili risaleler var. Kavaklı tarafında bir Melamî şeyhinin herhalde evi yıkıldı, çöpe düştü, oradan da biri buldu. Ama kitaplar çok kıymetli. Cüzdanımı çıkardım, seksen liram varmış, olur mu dedim, kabul etti. Bu kitaplar seksen liraya değil, seksen bin liraya alınmaz. Kitapları kataloglardan kontrol ettim, iki tanesi kataloglara göre tek nüsha, bir tanesi *Fusûsü'l Hikem Şerhi*, bir de divan. Bunlar hep o kitapların içinde. Sonra düşündüm, bu iş seksen liraya olacak birşey değil. Cenab-ı Hak, "Al bunu milletin hizmetine sun" diye beni vesile kıldı, bunun için şükretmek gerekir dedim. Olduğu gibi hepsini İSAM'a hediye ettim.

Sonra da elimdeki bütün yazmaları İSAM'a verdim. Çocuklarıma vasiyetim şudur ki, parayla aldığım evrakımın dahi hiç birisini satmayacaksınız, hepsini ya İSAM'a ya da Osmanlı Arşivi'ne vereceksiniz.

KÜTÜPHANEMDE OLAN KİTAPLARDAN

Çok güzel kitaplar satın aldım. Birkaç bin tane Osmanlıca kitabım var. Rahmetli İsmail Ağabey, Seyfettin Özege'nin beş ciltlik eserine bir zeyl basmak istiyordu. Özege katalogunu taradım. Orada olmayan 125 civarı eski yazılı kitap çıktı bende. Onların künyelerini fişlere yazdım, İsmail Ağabeye verdim ama o kitabı çıkaramadı. O fişlerden kendime de yedek almamıştım, ona pişman oldum. Değişik yerlerde basılmış epey risale aldım. Osmanlıca ana kaynaklar itibariyle hiçbir eksiğim yok. Vakanüvis tarihleri, kronikler, şuara tezkireleri, ulema tezkireleri... ne varsa hepsi kütüphanemde var. Şuna da bakayım dediğimde başka bir kütüphaneye ihtiyaç hissetmiyorum. Zaten yarım asırlık bütün kazancımın zaruri harcamalarım dışındaki hemen hepsi kitaba gitti. Bir daire aldım, onu da emekli ikramiyesiyle aldım. Ondan önce hiç para biriktirmedim, bütün kazancım kitap. Mesela Mevlanzâde Rifat'ın *Türk İnkılabının İç Yüzü* adlı iki ciltlik Halep'te basılmış bir kitabı vardır. Türkiye'de yoktu. Kim bulduysa biri bulmuş o kitabı... Fotokopisini sattılar, fiyatı da aylığımın yarısıydı. Kitaba verdiğim parayı gözüm zerre kadar görmez, hiç üzülmem. Bin küsur kitap da hediye etmişimdir.

İşte böyle, hayatım kitaplarla geçti. ■

Özel Koleksiyonlar

CELÂL ŞENGÖR

MUNİSE ŞİMŞEK

TABİATA meraklı, 5-6 yaşlarında taş koleksiyonu yapan çocuk, ilkokula başladıktan sonra Jules Verne'in *Arzın Merkezine Yolculuk* kitabını okuyunca Profesör Lidenbrock'a aşık olur. *Denizler Altında Yirmi Bin Fersah* ile tabiata tutkusu iyice alevlenir, öğretmeninin hediyesi fen bilgisi ansiklopedisi elinden düşmez.

O çocuk, Celâl Şengör, zamanla yapısal jeoloji ve tektonik dallarında dünya çapında bir bilim adamı olur. İngilizce, Fransızca ve Almancayı iyi derecede bilmesi, Felemenkçe, İtalyanca, Portekizce, İspanyolcası olması ulaştığı literatürü genişletir. Akademik başarısının sırrı, kendi ifadesiyle, kişisel kütüphanesi. Bu kütüphaneyi asıl özellikli kılansa, jeoloji alanında az bulunur bir tematik kütüphane olması.

Jules Verne kitapları kütüphanenin ilk tuğlası olmuş. *Arzın Merkezine Yolculuk* kitabının sonradan edinilen ilk resimli baskısı da kütüphanenin Jules Verne köşesinde bulunuyor. Tarihe merakı Sultan II. Abdülhamid uzmanı sayılabilecek donanıma sahip dedesinin kitap kurdu arkadaşı Baha Gürfırat'ın teşvikleriyle şekil kazanmış. Şengör, kütüphane oluşturmaya yönelik ilk bilinçli adımlarını lise yıllarında atmış.

Celâl Şengör'ün kütüphanesi evinde bulunuyor. Oturdukları katın üstündeki tavan arasında herkese hitap edebilecek, genel kültür seviyesinde başvuru eserleri var. Asıl kütüphane en alttaki iki katı kaplıyor. Bu katlar sadece bir kütüphane olarak değil, aynı zamanda küçük bir jeoloji müzesi gibi tasarlanmış. Duvarlarda, aralardaki boş alanlarda ve rafların üstünde jeoloji bilimine katkıda bulunmuş düşünür ve bilim adamlarının büstlerine, portrelerine, fotoğraflarına, çizimlere yer vermiş. Canlıların evrimsel tarihine örnek olması açısından fosiller; etçil veya otçul dinozor türleri, sürüngenler, kuşlar gibi çeşitli hayvanlara ait iskeletler veya çizimler mevcut. Şengör'ün kendisine ait madalyalar, plaketler ve tarihi kıymeti olan özel eşya da burada.

Kütüphane bütünden parçaya, yani temel bilimlerden jeolojiye ve onun alt dallarına gitmek üzere tematik, her tema içinde ise kronolojik tasnif edilmiş. Kütüphanenin ilk bölümü genel epistemoloji, bilim felsefesi. Şengör'ün tabii bilimler yanında felsefe ve düşünce tarihine de önem vermesi, bu iki paralel evrenin zihninde sürekli birbirini beslemesi ve olgunlaştırmasından. Yunan felsefesinin ilk klasikleriyle başlayan bu bölümde Aristo ve Platon'a uzanan zengin bir seçki mevcut. Şengör, 18. yüzyıldan günümüze kadar presokratikler hakkında Türkçe, İngilizce, Fransızca, Almanca, Rusça hangi dilde kim ne yazdıysa hepsini toplamış, tekrar baskılarıyla birlikte. Ona göre Heraclitus üzerine yapılan en muntazam çalışmalar Miroslav Marcovich (1919-2001) imzasını taşımaktadır. Venezuela'dan onun kitaplarını getirtmiş.

Roma ve ortaçağ felsefesinin ardından yeniçağ felsefesi başlıyor. Bu bölüm aydınlanma döneminden günümüze felsefe ve epistemoloji kitaplarına ayrılmış. Şengör'e göre gelmiş geçmiş en büyük bilim felsefecisi Karl Popper (1902-1994). Kendisiyle tanışma ve sohbet etme imkanı olmuş. Popper'in bütün kitapları özel bir bölümde toplanmış.

Bu bölümü tarih felsefesine ait kitapların bulunduğu raflar takip ediyor. Şengör tarih felsefesine ait bir bölüm oluşturmasının sebebini şöyle

açıklıyor: "Jeoloji tarihsel bir bilim bu sebeple geçmişi nasıl biliriz sorusu önemli." Ardından bilim tarihi kategorisi geliyor. Bilim tarihine ait kitaplar da antik Yunan'dan günümüze geliyor. Ortaçağ Hıristiyanlığı, İslam bilim tarihi üzerine yapılan araştırmalar bu bölümde. Literatür tarihine ayrılmış bir bölüm ve kütüphane kataloglarına ayrılmış raflar da var.

Jeologların biyografileri ve kitaplarının bulunduğu raflar, jeoloji bilimine en ufak bir katkısı olan, bu alanda çalışma yapan, eser veren kim varsa herkesi kapsayan bir yaklaşımla oluşturulmuş. Bunları coğrafya ve kartografi tarihi kitapları izliyor.

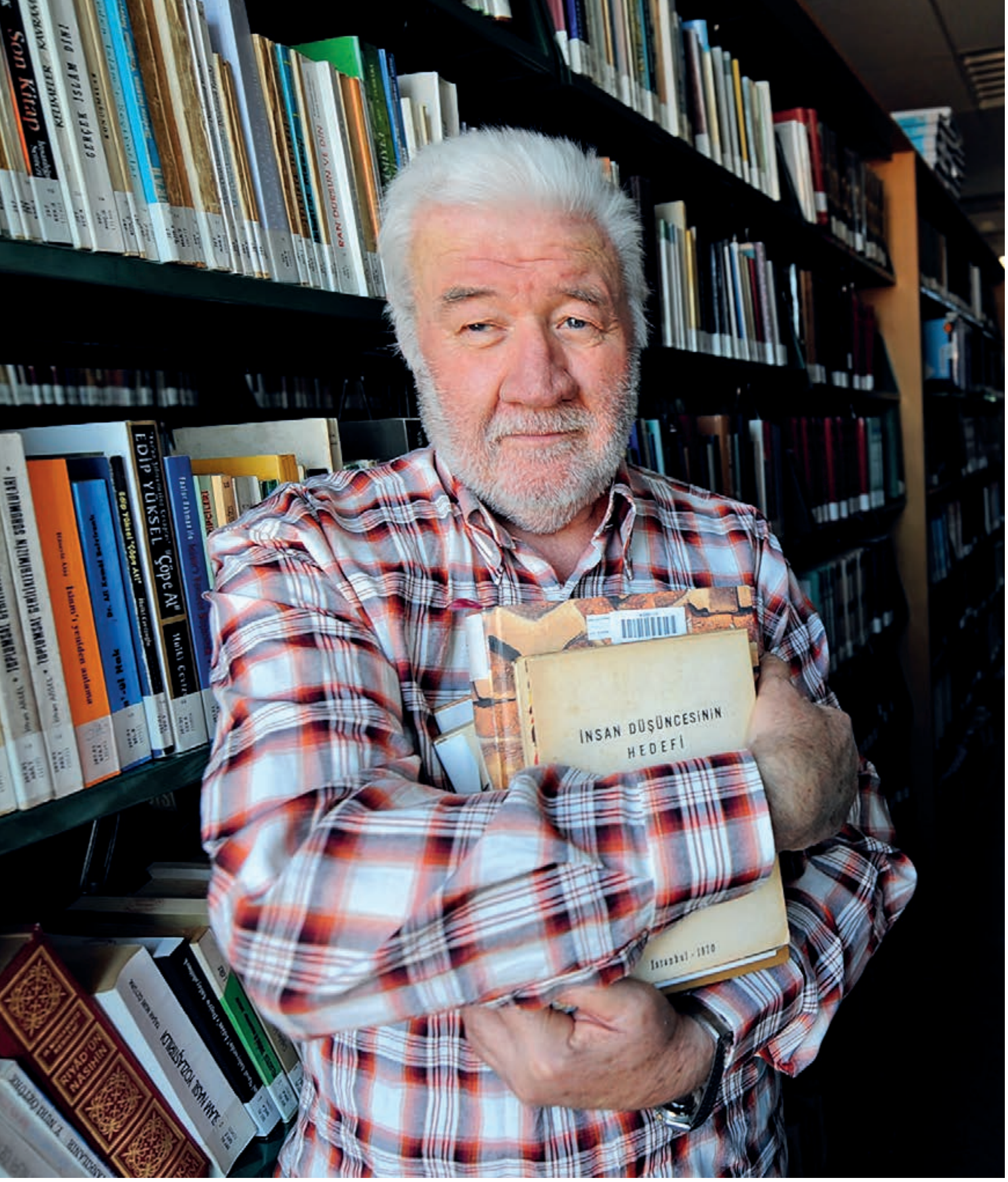
Kütüphanede harita ve atlaslar için özel bir bölüm var. Celâl Hocanın öğrencileriyle ders yaptığı büyük bir toplantı masası ve etrafında yaklaşık 600 atlası bulunduran etkileyici bir koleksiyon var. Rusya'nın ilk atlası da dahil olmak üzere, 17. yüzyıldan günümüze her türlü atlası bulmak mümkün. Şengör 5 binden fazla haritanın bulunduğu harita koleksiyonunu İstanbul Teknik Üniversitesine bağışlamış. İnternetten hepsine erişmek mümkün.

Şengör'ün çalışma masası en alt katta, kütüphanenin merkezi de burası. İlk bölümde *Divan-ı Lügatit-Türk*'ten başlayarak dünyada yayınlanan bütün Türkçe sözlükler bulunuyor. *Divan-ı Lügatit-Türk*'ün dünyada yayınlanmış her edisyonu var. İhtiyaç duyulabilecek her dilde sözlüğün ardından mesleki sözlükler ve jeoloji sözlükleri geliyor. Dünyanın en büyük sözlüğü, bir kısmı masallarından bildiğimiz ünlü Grimm kardeşler, yani Jacob Grimm (1785-1863) ve Wilhelm Grimm (1786-1859) tarafından hazırlanan devasa Almanca sözlük, dünyada yayınlanan ilk Kürtçe sözlük hep bu zengin sözlük koleksiyonu içinde. Kütüphanesinde bu kadar sözlük bulunmasını Şengör, "farklı ülkeleri ve dilleri üzerinde barındıran yerkürenin jeolojik yapısını çalışan birisi için mecburi" şeklinde açıklıyor.

Kıtalara ayrılmış ve her biri kendi içinde ülkelere göre tasnif edilmiş jeoloji kitapları Türkiye'den başlayıp ülke ülke Asya'ya ve sonra diğer kıtalara geçiyor. Jeoloji kitaplarında en zengin bölüm Asya ve Alplere ait. Kütüphanedeki en eski kitap da burada. Baskı tarihi 1580 olan *Discours Admirable* adlı eser jeolojinin kurucu kitaplarından. Yazarı Bernard Palissy (1510-1589) tabii bilimlerle ilgili bir mühendis ve Avrupa'da porselen yapmayı başaran ilk kişi.

Kütüphanede nadir eserler de bulunuyor. Bunlardan biri Danimarkalı bilimci ve Katolik piskopos Nicolas Steno'ya (1638-1686) ait bir jeoloji klasiğinin 1669 tarihli ilk baskısı: *Katı Bir Nesne İçinde Doğal Olarak Kaplanmış Bulunan Katı Bir Vücut Hakkındaki Teze Dair Bir Ön Söylem (De solido intra solidum naturaliter contento dissertationis prodromus)*. Bir başka nadir eser Prusyalı tabii bilimci ve kaşif Alexander von Humboldt'un (1769-1859) 1820'lerde Berlin Üniversitesinde verdiği dersler esnasında tuttuğu notlar. Dünyada sadece dört tane var, üçü Alman Millî Kütüphanesinde.

Çalışmaları sırasında ihtiyaç duyduğu her türlü kaynağa kolayca erişmek amacıyla kurduğu kütüphanesi için Şengör, "el kütüphanem, bilim yaptığım yer" diyor. Z

Özel Koleksiyonlar

YAVUZ ARGIT

AHMED NEZİH GALİTEKİN

MUHİBBAN-I kütüb mü mecanin-i kütüb mü desem daha doğru olur bilmiyorum. Yavuz Argıt herhalde iki zümreden de birer nebze hissedardı. Necib Âsım Yazıksız merhum *Kitap* isimli eserinde kitap tutkunlarını muhibban-ı kütüb (*bibliyofil*) ve mecanin-i kütüb (*bibliyoman*) olarak ikiye ayırır. Merhum dostum bir de *selülozmani*, yani basılı kağıdın her türlüsüne tutkun bir zümreden bahsederdi.

Kendisiyle bir arkadaşım tavassutuyla yetmişli yıllarda tanıştık. Çok kısa sürede dost olduk, birbirimize gidip gelirken evlerimizdeki kitapları gördük. Necib Âsım'ın ifadesiyle söylersek, kitapseverlerin sevgilileri olan kitapların bizi birbirimize rakip etmediği gibi birbirimize daha da yaklaştırdığını tecrübeten gördük.

Yavuz Argıt'ın hayat hikayesi kısaca şöyledir: 93 Harbi denilen 1877-1878 Osmanlı-Rus Harbinden sonra Kafkasya'dan göç ederek İzmit Maşukiye köyüne yerleşen, Çerkeslerin Ibıh kabilesine mensup Şevket bey ile Fatma Suat Hanımın oğulları olarak 1934'te dünyaya geldi. Babası İzmit Halk Bankasında muhasebeciydi. 11 yaşındayken babasını kaybetti. Bir müddet Darüşşafaka'da okuduktan sonra orta öğrenimini İzmit'te tamamladı. Gerekli eğitim ve öğrenimden sonra deniz astsubayı oldu. 1,5 yıl sonra emir altında bulunmaya müsait olmayan tabiatı dolayısıyla donanmadan atılmak suretiyle ayrıldı. Oradan kendisini tanıyan bir kıdemli başçavuş bana Yavuz ağabey için, "Donanmanın en serkeş astsubayı idi" demişti. Donanmadan sevdiği arkadaşlarının ikisini tanırdım. Onlar da kendisi gibi disipline gelmez kimselerdi.

Sonrasında mesleği gemi makineciliği olduğu için uzun yıllar gemilerde çarkçı zabiti olarak çalışmıştır. 1969'da Petkim Petro-Kimya Tesislerine girdi ve 1980'de emekli oldu. Ardından bir müddet daha uzak yol gemilerinde çarkçıbaşı olarak çalıştı. Artık yaşlandığını hisseden Yavuz ağabey 1994'de gemiciliği bıraktı.

Her gün ilk tren ile İstanbul'a giderek Enderun Kitabevine devam etti. Birçok günler dükkanı kendisi açtı. Bütün gününü burada kitap okuyarak geçiren merhum, Enderun'un çoğu ilim ehli olan seçkin müşterileriyle tanıştı. Hemen hepsinin fotoğraflarını çekti. Bu zevat hakkında "Sefine-i Mürettebât-ı Enderûn" ismini verdiği bir kitap yazdığını bu satırların yazarına söylemişse de bir sayfasını dahi göstermemişti. Vefatından sonra İSAM'da bu kitaptan bahsetmem üzerine metrukatı arandıysa da bulunamadı. Bana kitaptan bahsettiği sırada, birçok meşahir hakkında tenkidi görüşler serdettiğini de söylemişti. Gönül kırmaktan son derece çekindiğinden yazdıklarını imha ettiği anlaşılıyor. Sonraki yıllarda İzmit Mehmetalipaşa mahallesinde bir kahvehaneye de devam etmiş, oradaki çeşitli zevat hakkında da müşahedelerini kaydetmiş ise de onları da imha ettiği görülüyor. "Gönül kırmamak için yalan söylerim, münafıklık yaparım." diyen Yavuz ağabeyden arkadaşlık yaptığım 35 yıl boyunca bir kez dahi gönlüm incinmedi.

1997'de kendisiyle yapılan bir röportaj yayınlanınca İSAM yetkililerinin ilgisini çekmiş ve yakın dostu Enderuni İsmail Özdoğan beyin tavassutuyla kendisiyle tanışmışlar. Şartlarda anlaşınca kitapları İslâm Araştırmaları Merkezi (İSAM) Kütüpwhanesine gelmiş ve kendisi de tahsis edilen dairede kalmaya başlamıştır. Gün-

düzleri kütüphanedeki odasında, mesai sonrası dairesinde kitaplar ile hemhal olan Yavuz Argıt, hayatının en güzel 10 yılını burada geçirerek hayata veda etmiştir. Hiç evlenmeyip evlat sahibi olmamasına rağmen kütüphane personeli kendisiyle bir baba gibi ilgilenmiştir. İSAM Kütüphanesi hakkındaki duygu ve düşüncelerini şöyle ifade etmektedir:

"12.10.2001

Sâye-i sakfında bulunduğum bu irfân yuvasında fülk lenger endaz olduğundan gönlüm ebedi inşirah içinde. Hâne-i saadetim dediğim ikametgâhımda yalnızlığımın cenneti içindeydim, ki bu durum bana kesrette vahdet zevkini zaika ettiriyordu. Kütüb-i kesîre sayesinde sermest olarak hayat-ı naçizem akıp gidiyordu...

Vakfın sakf-ı hamiyetinin zilâlinde ezvâk-ı sermedime sebeb ve vesile olanlara müteşekkirim. Bu irfan yuvasının hergün daha da gelişerek büyümesi onunla fena fil kütüb olduğumdan beni ezvâk-ı kesîre-i daimiye gark etmektedir.

Bütün gönlümde ebediyen hizmetine devam etme arzusuyla...

Yavuz Argıt"

Ömrü boyunca okuma sevdasıyla yaşayan Yavuz Argıt hakkında aklıma hemen gelenleri şöyle sıralayabilirim:

1. Gemiyle sefere gideceği zaman yanına iki büyük bavul içinde 300-400 kitap alırdı. Bir sefer sırasında bütün kitaplarını okuyup bitirmiş ancak gemi başka ülkelere uğrayıp yük aldığından yurda dönme süresi epey uzayınca aynı kitapları bir kez daha okumuş. Sonunda gemi Antalya limanına gelince karaya çıkan Yavuz ağabey hemen kitapçılara gitmiş. Ancak kendisinde olmayan bir tek kitap bulmuş. Akvaryumculuk veya kuşçuluk ile alakalı olduğunu hatırladığım bu kitabı hemen almış.

2. Kütüphanesindeki —ansiklopediler dahil— bütün kitaplarını okumuştur.

3. Kütüphanesinde o yıllarda basılmış Türkçe sol yayınlar, felsefe ve tasavvuf kitaplarının neredeyse tamamı bulunuyordu.

4. Tıptan matematiğe, tarihten edebiyata akla gelebilecek bütün ilim dalları ilgi alanına giriyordu. Yaz aylarında Anadolu'daki üniversiteleri dolaşır, oralarda basılmış kitapları alırdı. Astronomiye aşırı meraklıydı, bir teleskop alacaktı fakat satıcı ile aralarında bir ihtilaf çıkınca son anda vazgeçti.

5. Merhumun gözü her yerde kitap arardı. Gazete, dergi bayilerinin önünden geçerken dahi durur, sergideki popüler kitapçıklara bakardı.

6. Elde etmek istediği kitaplar için yapamayacağı şey yoktu. Aradığı kitap onun fethetmesi gerekli bir kaleydi. Zen Budizmi hakkında Almanca bir kitabı arkadaşı şair Sedat Umran beye, Muhyiddin ibni Arabî'nin vahdet-i vücut ile alakalı bir Arapça yazma risalesini dostu Dr. Ali Vasfi Kurt Hocaya tercüme ettirerek okumuştu. Yıllarca Hüseyin Vassaf'ın *Sefine-i Evliya*'sı, Ahmed Avni Konuk'un 25 ciltlik *Mesnevi Şerhi* ve Harirîzâde Kemâleddin Efendinin *Tıbyân-ı Vesâil*'ini basılsa da okusak diye bekledi. *Sefine*'nin basıldığını gördü ve alıp okudu. Bir süre sonra *Mesnevî Şerhi* de basılmaya başlandı. Vefatından iki gün önce hastanede ziyaretine gittiğimde yanındaki komodinin üzerinde *Mesnevi Şerhi*'nin son cildi de vardı. *Tıbyan*'ın basılacağı haberlerini okumuş, hasretle bekliyordu.

7. Her ortamda kitap okuyabilirdi. İstanbul'da bazen uzak semtlere giden otobüslere biner, yol boyunca okurdu. Kahvehanelerde, plajlarda, akla gelen bütün kalabalıklar içinde okurdu.

8. Ayrıntılara çok önem verirdi. Mesela İzmit Değirmendere'de yemeği ve turşusu yapılan "zılbıt" isminde bir bitki vardır. Civar köylerde aynı bitkiye farklı isimler verildiğini söylediğimde eve döndüğümüz zaman hemen Türk Dil Kurumu'nun *Halk Ağzından Derlemeler Sözlüğü*'nde o bitkinin kaç isminin tespit edildiğine bakmıştı.

9. Bir ara Osmanlıca felsefe kitap ve mecmualarına merak sararak onları okumaya başladı. Bazı felsefe kitaplarını Latin harflerine aktardı. Yüz yıl öncesinin Türkçesini çok sever ve o kelimeleri konuşmalarında çokça kullanırdı.

10. Merhumun kitap hastalığı çok erken yaşlarda başlamış. Kitapla arasındaki sevgi bağının, delikanlılığı döneminde bir komşusunun hediye ettiği eski ve yeni yazı bazı kitaplarla kurulduğunu söylerdi.

11. Bütün kitapseverleri sever, ölenleri —bilhassa İsmail Saib Sencer merhumu— hayırla anar, sağ olanlarla dostluklar kurardı.

12. Bir hanıma karşı gönül bağı oluşmuş ve evlenme aşamasına gelmişken kitaplarına kuma olacak kaygısıyla vazgeçmişti. Daha sonra bir evlenme teşebbüsü de akim kaldı. Merhume annesi oğlunun evlenmesini çok ister, bana "Oğlum bizi dinlemiyor siz onu evlendirin" derdi.

13. Zaruri ihtiyaçlar hariç kendisini kitap okumaktan alıkoyan her şeyi terk ederdi. Mesela sıcak yenecek bir yemeği ısıtmakla uğraşmaz, soğuk olarak yiyip okumaya devam ederdi.

14. Yemeğe, hele güzel ve farklı bir yemeğe son derece düşkündü. Hiç unutmuyorum bir gün uskumru yakalamıştım. Bir İstanbullu olan merhume annem o balıklarla bir uskumru dolması yaptı. O zaman evlerde telefon yoktu, kalktım İzmit'e gittim. Yavuz ağabeyi alarak Değirmendere'ye geldik ve o nadide uskumru dolmasını afiyetle yedik.

15. Çerkes olması dolayısıyla Kafkasya ile alakalı bütün kitap ve dergileri alırdı.

16. Ünlü gazeteci Kadircan Kaflı'yı çok sever, yazılarını muhakkak okurdu. Türkiye'de kahve kıtlığı olduğu yıllarda yurtdışından getirdiği kahveyi Kaflı'ya götürürdü.

17. Gençliğinde son derece dindarmış ancak sonrasında felsefeye aşırı düşkünlüğü sebebiyle dinden uzaklaşarak ateist olmuş. Uzun yıllar süren arkadaşlığımız boyunca inançları hakkında bir kelime dahi söylemedi. Dinî bir mesele konuşurken geniş bilgisiyle hep tefsirden, hadisten, tasavvuftan bahsederdi. Ancak ben onun söylememesine rağmen ateist olduğunu anlardım. Aradan yıllar geçti. Her yılın mayıs ayının ilk pazar günü Değirmendere'de yapılan dostlar toplantısında, öğle namazı kılmak üzere Örcün köyündeki Baba Sultan hazretlerinin türbesine çıkılırken "Bana da dua edin" dedi. Bir yıl aynı dostlarla Mudurnu'da temmuz ayında kutlanan Şeyh İmran Bayramına gittiğimizde, yaklaşık 30 bin kişi ile kılınan öğle namazına iştirak etmiş ve namazdan sonra "Ateizmin cenaze namazını kıldım." demişti. Bir müddet sonra Değirmendere kırsalında gezerken ateizm konusu açıldığında, ben senin ateist olduğunu biliyordum ama bir gün yeniden inanç sahibi olacağına inanıyordum." dedim. "Neden inanıyordun?" dedi. Ben de "Çünkü sen güzel ahlak sahibi bir insansın, güzel ahlak insanı hayra götürür." dedim. Bu Peygamber Efendimizin Mekke'nin fethinden sonra yakalanan müşrik bir şaire söylediği sözdü. Yavuz ağabey gerçekten de gençliğinde aldığı dinî terbiye ile ahlakını hep muhafaza etmiştir.

18. İki kez göz ameliyatı oldu. Ameliyatlıyken dahi göz bandı açıldıktan sonra büyüteçle okumaya devam etti.

19. Vefatından sonra İSAM hem mezarını yaptırdı hem de merhum hakkında geniş bilgi ihtiva eden bir armağan kitap yayınlandı. Kitabın genişletilmiş ikinci baskısı Kocaeli Büyükşehir Belediyesi tarafından gerçekleştirildi.

Yavuz Argıt yaklaşık 25 bin kitap ile İSAM Kütüphanesinde her gün yüzlerce yüksek lisans, doktora öğrencisine yardımcı olup hayır dualarını alıyor. Biz de merhuma Allah'tan rahmet diliyor ve mağfiret niyaz ediyoruz. Nur içinde yatsın. Z

Özel Koleksiyonlar

AHMET KOT

RÖPORTAJ: MURAT D. ÇEKİN
FOTOĞRAFLAR: İSMAİL KÜÇÜK

Türkiye'nin sayılı özel kütüphanelerinden birine sahipsiniz ve artık kütüphaneniz kamuya açık hale geliyor.

Evet. Kütüphanenin yeni yeri Balıkesir Millet Kütüphanesi Ahmet Kot Kitaplığı. Orada okurlarıyla buluşacak.

Kütüphanenizi nitelik ve nicelik olarak nasıl özetlersiniz?

Kitap alırken niceliğe yatırım yaptığımı hiç düşünmedim. Bir kitapla karşılaştığım an, beni çağırdıysa, tereddütsüz aldım. Yol hazırlığı başlayıp elzem hale gelene kadar da kitap saymadım. Hazırlıklar sırasında kitaplar tek tek fotoğraflanarak bir kütüphane programına yüklendi. Kitaplığımın yarım yüzyıllık tarihinde ulaşılan sayı böylece belli oldu: Yüzbinüçyüz onsekiz (100.318). Burada edebiyattan tarihe, antropolojiden felsefeye, mimariden sanat felsefesine, biyografiden sözlük ve ansiklopedilere kadar 400'e yakın tema, büyük kısmı Türkçe ve İngilizce olmak üzere 50'ye yakın dil, sürekli eklenen yeni sayılarla belki hiç tamamlanmayacak bir koleksiyon olarak 300'e yakın süreli yayın var.

Biraraya getirilmiş kitaplar topluluğunu kütüphane yapan nedir?

Yeryüzünde hiçbir kütüphane bir başkasına benzemez. Tıpkı parmak izi gibi. Bir beynin kıvrımları gibi. Şu yanyana, üstüste raflar boyunca uzanan kitaplar, kütüphane sahibinin beyin kıvrımlarıdır. Kütüphane, sahibinin kişiliğine, ilgilerine, ilgi alanlarının kesişimine ve hatta hayallerine uyumlu olarak ortaya çıkar. Bir kütüphane gösterin bana, sahibinin kim olduğunu anlatayım.

Hayat hikayenizi kütüphanenizin hikayesi üzerinden dinleyelim öyleyse.

İnsan, önüne serilen kader çizgisinde yürür. Kuşlar bile kaderle uçar. Kitabı ben seçmedim. Kitap beni seçti. Kitabın içinde buldum kendimi. Kitaplı bir eve doğdum herşeyden önce. Babam rahmetli Hasan Efendi, irfan yolunun yolcularındandı. Kitap, dergi, gazete.. evimizin vazgeçilmezleriydi. Eve gelen dergilerin sayfalarını defalarca çevirir, yazılar ve resimler arasında gezinir, birgün onların arasında kaybolmayı hayal ederdim. Babama tekrarlatarak harfleri söktüğümde kitap camekanından ilk okuduğum kitap sırtı "O ki O Yüzden Varız" idi. Uzun süre tekrarlayıp durdum anlamadan. Sonra hafızamda bir yerlere gizlendi. Yıllar sonra *Çöle İnen Nur*'un ilk isminin bu olduğunu öğrenince duyduğum heyecanı anlatamam. O kitap bir başlama vuruşu oldu, beni harflerle tanıştırdı. İlk kitabım komşu teyzenin verdiği bir masal kitabıydı: Büyülü Fasulyeler. Çocuğun ektiği fasulyeler büyüyüp göğe kadar çıkıyor ve çocuk onlara tırmanıp bir hayal ülkesine ulaşıyor. Sonra kitaplarım birikmeye başladı.

Okudukça arttı, geldikçe okudum. İlkokula başlamadan bir sandık kitabım vardı. Masallar, peygamber hikayeleri, Nasrettin Hoca fıkraları, resimli romanlar.. İlkokulda Jules Verne'ler, *İki Yıl Mektep Tatili*, keşif ve macera dolu romanlar, acıklı yoksul çocuk hikayeleri.. Evimize *Büyük Doğu, Yeni İstiklal* dergileri, *İttihad* gazetesi, daha sonra Babıali'de *Sabah* ve *Bugün* gazeteleri geliyordu. Gazetelerin çizgi roman dizilerini, önemli bulduğum yazıları, köşe yazarlarını kesip biriktiriyor, sırttan ya da yandan dikip kitap gibi yapıyor, kitap sandığıma yerleştiriyordum. İlkokul ikide sandığım doldu. Yıl sonu karne hediyesi olarak beni bir sürpriz bekliyordu: babamın yaptırdığı kitaplık. Bele kadar çekmeceli kilitli dolap; üstü tavana kadar uzanan iki sıra kitaplık; geldi, odama yerleşti. Bir muhteşem anıt

benim için. Gece uyanıp onu seyrediyordum. Sandıktaki kitaplar ancak birkaç rafı doldurdu.

Günde 10 kuruş harçlık ancak bir simit parası. Bir arkadaşımın teklifi ve babamın da "sen bilirsin" demesiyle hayatımda yeni bir sayfa açıldı. Mahalle fırınından her gün sabah 5'te 50 simit alıp satmaya başladım. Saat 7'ye kadar simitler bitiyor, iki saatte bana 50 kuruş kalıyordu. Her elli simitte de bir simit hediye. İkinci hafta yüz simit sattım. Her gün 100 kuruş. Bu her gün Varlık Yayınlarından bir kitap demek. Simit satarken keşfettiğim bir sahaftan, Arif Etik'ten alıyordum kitapların çoğunu. Arif amca pazarlık kabul etmeyen asık suratlı biriydi. Ama bu yaşta bir çocuğun gün aşırı gelip kitap aldığını görünce beni "gel bakalım evladım" diye karşılamaya başladı. Bir yıl içinde kitaplığım Dostoyevski'lerle, Orhan Kemal'lerle, İstrati'lerle doldu. 10 ciltlik İki Çocuğun Devrialemi, Abdullah Ziya Kozanoğlu kitapları hep Arif amcadan keşiflerim. Onun tavsiyesiyle çok kitap aldım. İlk kitap ustamdı. Hayırla yad ediyorum.

Kışın yeniden başlamak üzere simidi bıraktım, daha kârlı bir işe başladım: Frigo Dondurma satışı. O zamanlar daha yeni çıkmıştı. Kazancım günlük 250 kuruşa yükseldi. Dondurma imalathanesinin sokağında bir yeni kitapçı daha keşfettim: "Kitapçı Muhittin Bayazıt / Al Götür Oku Getir". Yıllar sonra, Erdem Bayazıt'la amcaoğlu olduklarını öğrenecektim. Öyle ilginç bir şahsiyet ki, akademik tez bile yapıldı hakkında. Resimli romanları, *Teksas Tommiks*'leri 5 kuruşa okutuyordu. O sırada Ceylan Yayınları *Teksas, Tommiks*'in yeni maceralarına başladı. Fiyatı 15 kuruş. Niye ben de aynı şeyi yapmayım? Her hafta yeni bir macerayı 15 kuruşa alıyor, hemen o gece okuyup ertesi gün mahallenin çocuklarına 5 kuruşa okutuyordum. Üç gün sonra kitap benim oluyordu. Bir taraftan resimli romanlardan biriken beş kuruşlar Arif Amca'ya gidiyor. Bu delice süren birkaç yıllık döngü kitap tutkumun temelini oluşturdu.

Bu okumalar yazmak için ilham verdi herhalde..

Dört metrekarelik odama sadece bir somya yatak, küçük bir masa, bir de kitaplık sığıyordu. Küçük bahçemize bakan pencere önünde bir ayva ağacı vardı sürekli birbirimizi seyrettiğimiz. Bütün dünyamın, gecemin gündüzümün şahidi.. Bazen karşılıklı konuşuyoruz. Ona bir şiir yazayım istedim. Ama adı bana çok kaba geldiği için midir nedir, ağacı soyutladım ve Ahlat Ağacı adlı ilk şiirimi yazdım. Bu soyutlama müthiş bir buluş gibi geldi bana. Kendimle gurur duydum ve artık ben de bir şairim dedim. Ama bunu yıllarca içimde bir sır olarak sakladım, hiç kimseye söylemedim. Sahaf Arif amcanın dükkanından aldığım Arif Nihat Asya, beni ilk etkileyen şairlerdendi. Onun gibi yazmaya çalıştım o yaşlarda. Sonra Orhan Veli, Cahit Sıtkı, Cahit Külebi, Fazıl Hüsnü girdi dünyama. Babam şiir okuduğumu görünce kendi kitaplarından Necip Fazıl'ın *Çile*'sini verdi.

Kütüphanemi zenginleştiren üçüncü keşfim, dondurma sattığım son yıl, Eskişehir Maarif'te Hazırlık'tan Bir'e geçtiğim yaz İstasyon caddesinde karşıma çıkan Milli Eğitim Kitabevi oldu. O yıllarda her şehirde Milli Eğitim Kitabevleri vardı ve bunların tabelasında anlamadığım bir şekilde "Yayınevi" yazılı olurdu. Boynumdaki dondurma sandığıyla yayınevinin vitrininde kitapları incelemem ilginç gelmiş olacak ki, sarışın çilli bir ağabey dışarı çıktı ve içerdeki kitaplara da bakabileceğimi söyledi. Giriş o giriş diyebilirim. Bütün bir dünya edebiyatı bembeyaz kapaklı kitapların içinde, önümde sıralanmış duruyordu. Raflar arasında şaşkın bir şekilde dolaşırken yayınevinin müdür masasından beni izlediğini fark ettiğim bu ağabey, sonra uzun yıllar bize entelektüel ağabeylik yapmış olan Suat Fıratlı'ydı. Onun sıcak dostluğu, kitap dünyasının enginliklerine açılmamda önemli bir kılavuz olmuştur. İlk gün bu dondurmacı genci sadece seyretti. Sonra oraya her çarşamba öğleden sonraları sandıksız olarak gittim. Suat ağabey önce Milli Eğitim Yayınların-

YUSUF KOT:

BABAM BİZE GÜL YAPRAĞI BIRAKTI*

KİTAP taşımaya 6 yaşında babamın yanında başladım. .. 90'lı yıllar hafta sonları Beyazıt Meydanı'ndaki yer tezgâhlarını birlikte gezerdik. Hiçbir tezgâhı bakmadan geçmezdi. Sevmediklerini bile. Hatırlı, kıdemli, ilgili müşteriydi. Kitabın gerçek fiyatını sahaftan iyi bilir, onu da ikna ederdi. Tezgâhtaki dergilere en son bakar, elindeki dergi defterinden kontrol ederek eksiklerini bir kenara ayırırdı. Defterinde takip ettiği yüzlerce dergi ismi vardı. Belki yirmi yıl tuttuğu o defter bir gün çalındı. Böyle bir suçu anlayamıyorum. Tekrar dergi takip edebilmek için bütün arşivini bir çatı altında toplamayı beklemesi gerekti. Babamın bir tezgâhtan aldığı kitap ve dergiler kucağımda taşıyabileceğim miktarı geçince onları başka bir tezgâhın arkasına emanet bıraktığımız diğer kitapların yanına kadar götürüp geri gelir, bazen böyle 4-5 sefer yapmak zorunda kalırdım. Tezgâh arkasında birikenler iki kişinin taşıyabileceğinden fazla olursa da arabaya iki seferde taşırdık. Taşıyamıyor olmak o kitabı almayabileceğimiz anlamına gelmezdi. Bazı haftalar nadiren de olsa arabanın taşıyacağından fazla kitap çıktıysa araba iki sefer yapardı mesela. Araba da ben de başka türlüsünü bilmezdik. Yine sahaflar da bilirdi ki o gün parası yoksa bile Ahmet Kot'a kitap verilir, borcu bir kenara yazılır. Çocuk hafızam parası olmadığını hatırlıyordu da o paranın ne zaman nasıl ödendiğinin takibini yapmıyordu.

..

Kitabı biz de seviyorduk. Taşımayı bile seviyordum. Elimde kitap poşetleriyle yüzlerce metre yol yürürken hep bir poşet daha fazla taşınabileceğini, en yorgun hissettiğim anda bile on metre daha yürüyebileceğimi, on metre yürüyebildiysem bir on daha gidebileceğimi kitap taşırken öğrendim. Poşet yoksa kucağıma doldurup çeneme de yasladıktan sonra düşürmeden saatlerce yürüyebilecek ustalıktaydım.

..

Evdeki kitap miktarı hiçbir zaman "bunların hepsini okudunuz mu" seviyesinin altına düşmedi ama babamın asıl kütüphanesi başka yerlerde olduğu için evimizde ayak basacak yer hâlâ vardı. İçinde adım atmak güçleştikçe başka daireler kiralanarak büyüyen kütüphanemiz Cağaloğlu'nda farklı sokaklardaydı. Babam yaptığı işlerden kazandıklarıyla hem bizi hem kütüphaneyi büyütüyor; kütüphane de hem bizi hem işimizi besliyordu.

..

Ayrık otu önce "az yana kay, az yana kay" diye diğer otlardan izin ister, iyice köklendikten sonra da "beğenmeyen başka yere gitsin" dermiş. Canlı kütüphaneler de büyüdükçe sizi evde istemez olur. Başka daireye taşınırsınız, peşinizden gelir. Kitap çok yer kaplar. Ne kadar yer kapladığını taşınmaya kalktığınızda anlarsınız. Küçük bir rafa rahat sığan kitapların iki büyük kutuya zor sığdığı olur.

..

Babamın kitapları taşı taşı bitmedi. .. Babam bu yükü bize gül yaprağı olarak taşıttı. Z

**Nihayet*, 2018, Sayı: 37, sayfa 36-39.

dan "Çatallı Köy" adlı bir tiyatro oyunu hediye etti. İlk okuduğum tiyatro eseridir. Mesnevi'den başlamak üzere klasiklerimizi Suat ağabeyin sıcak ve karşı konulmaz tavsiyeleriyle keşfettim. Sonra Milli Eğitim 1000 Temel Eser dizisi yayınlamaya başladı. İnceli kalınlı her kitap 5 lira. Çarşambaları iple çekerdim yeni bir 1000 Temel gelmiş midir diye. Suat ağabey yeni kitap gelmişse bana ayırmış olur, kapıda beni görünce gözleri parlardı. O gün o kitap biterdi. Ona çok şey borçluyum kitaplarım adına. Allah rahmet eylesin.

Eskişehir Maarif ikinci sınıfta Nabi Avcı, resim hocamız Cevat Ülger ve Akçağ Kitabevi çevresindeki Atasoy Müftüoğlu, Alaettin Gül gibi "iyi okur" ağabeylerle tanışmam bana yeni bir dünyanın ufuklarını açtı. Kütüphanem de deri değiştiren bir yılan gibi değişime uğramaya başladı. Bazı kitaplar raftan düşerken, edebiyatın sınırsız ufuklarına açıldım. İngiliz, Fransız, Rus klasikleri, Gide, Kafka, Steinbeck, Faulkner, Rilke...

Kütüphanenizin zenginleşmesinde pay sahibi kişiler oldu mu?

Ortaokul-lise yıllarımdaki kitap dünyam, edebiyata özel bir ilgi duyan, okuyan ve yazan, dergi çıkaran bir edebiyat ilgilisinin sınırlarındaydı. O yılların kütüphaneme katkısı bakımından iki önemli aktörü anmam gerekir. Biri, Akçağ Kitabevi.. Ankara Yüksek Öğretmen Okulundan bir grup gencin kitap kooperatifi kurarak yayıncılığa başlaması ve Türkiye'nin önemli üniversite şehirlerinde şube açması. Bu, Türkiye'nin ilk kitabevleri zinciri denemesidir. Erzurum ve Kayseri'den sonra açılan Eskişehir Akçağ, çok önemli bir entelektüel merkez haline geldi, birçok öğretmen, öğrenci ve aydının uğrak yeri oldu. Türk yayın ve kültür hayatının yeni çıkan ürünlerine buradan ulaşmak mümkündü. O günlerin dinamik siyasal ortamında canlı fikir ve edebiyat sohbetleriyle entelektüel bir ortam oluşturan Akçağ'ı iki isim taşıyordu, kitabevinin sorumlusu Alaettin Gül ve Atasoy Müftüoğlu. Akçağ, fikir dünyamın ve tabii kitaplığımın zenginleşmesinde ilk sırada yer alır.

İkinci aktörse lise yıllarımda yazları yaptığım İstanbul seyahatleridir. İstanbul'da Sarıyer'de oturan amcamda kalır, hemen her gün, otobüsle yaptığım Beyazıt ve Cağaloğlu turları sonunda eve kitaptan sarhoş halde dönerdim. Sahaflar ve Beyaz Saray çarşıları merkez olmak üzere kitap kokusunun alındığı mıntıkalar ana güzergahtı. Yokuştaki Varlık Dergisi ve Yayınları, Vilayet Han'daki Yeni Dergi ve De Yayınevi, Ersoy Han'da Hareket Dergisi ve Yayınları, Fazıl Hüsnü Dağlarca'nın Kimya Fakültesi arkasında bulunan Kitap Kitabevi, Sahaflar'da Elif Kitabevi, o yıllardaki Osmanlı sahaf neslinin son kalan örneği Necati Amca'nın dükkanı ve Fethi Gemuhluoğlu ağabeyin "mutlaka uğrayacaksın!" tavsiyesiyle gittiğim sohbet ustası Muzaffer Ozak üstadın dükkanı. Birçok yazar ve şairi ilk kez buralarda gördüm, tanıdım.

Bu arada kütüphanemin hızlı gelişmesine imkan veren en önemli faktör, Fethi ağabeyin lise 2'de başlattığı Türkpetrol Vakfı bursuydu. Sonradan anladım ki, normal şartlarda sadece üniversite öğrencilerine verdikleri bu bursu Fethi ağabey bana kitap alabileyim diye bir bahane bulmak için bağlamıştı. Kitaptan kulemin inşaatında altın değeri taşıyan bu aylık üçyüz liralık burs, iç dünyamda çerçevelenip duvarıma asılmış bir incelik örneğidir. O olmasa, kasap vitrinleri önünde yalanarak bekleşen kediler gibi kitapları sadece seyreder, o yıllarda aldığım ve kütüphanemin en güzide parçaları olan şiir kitaplarımın rafları bomboş olurdu şimdi. Fethi Gemuhluoğlu ağabeyi rahmetle yad ediyorum.

Ve üniversite yıllarınız..

Bugünkü kütüphanemin temelleri, asıl 1972'de ODTÜ ile başlayan üniversite öğrenciliği yıllarında atıldı. Altı öğrenci Bahçelievler'de bir bodrum katında kalıyorduk. Koridor boyunca altı oda, bir mutfak vardı. Evin zaman zaman değişen kadrosuna Cahit Zarifoğlu ve Ersin Gündoğan da eklendi birer yıl. Mutfak her akşam tam bir entelektüel fırtınalar arenası.. Atilla Koç her akşam bizde. Ragıp Karcı, Haydan Ergülen gibi ara sıra uğrayanlar var. Nabi Avcı'yla ve benim odalarımız evin kütüphanesi dense yeridir. Benimkinde yerden tavana hızla yükselen bir gazete koleksiyonu yığını da var.

Aslında gazete koleksiyonu 1961 yılına dayanıyordu. İlkokul birinci sınıf tatilinde Konya'ya akrabalarımızın köyüne gidiyorduk. Ankara'da garajda otobüsümüzü beklerken bir gazete gördüm. Sayfayı kaplayan bir haber: Menderes İdam Edildi! Hürriyet gazetesi. Hemen aldım. Ankara-Konya arası, yol boyunca okudum, düşün-

düm. Çocuk muhayyilem allak bullaktı. İlk siyasal bilinçlenmeyi sanki o yolculukta yaşadım. O gazeteyi sakladım. Ve o günden sonra ben artık bir gazete okuruydum. Önemli yazıları, haberleri kesip dosyalamaya başladım. Gazeteler de kitaplar gibi biriktirilip gerekli olduğu günler için saklanan nesnelerdi benim için. Altmış yılını dolduran gazete arşivi serüveni işte bu idam nüshasıyla başlamıştır. 1961'de atamadığım o Hürriyet, 1970'lerde 5-6 gazetenin, 1980'den bu yana da sayısı her gün 15-20 arasında değişen günlük gazetenin alınmasıyla tutkulu bir arşivcilik bilincine yol verdi. Eve kahvaltılık zeytin-peynir almaya inip param yetmeyince gazeteleri tercih ettiğim günler olmuştur. Çünkü o gazeteler ertesi gün yoktur ama zeytin-peynir ertesi gün de oradadır. Bu tutku böyle bir şey..

Bu tutkunun bir açıklaması var mı?

Bir genç ilkokulda evlerine gelen Babıali'de Sabah ve Bugün gazetelerini köşe yazarlarına kadar okuyorsa o gencin bir gazetede yazar olmanın, hatta gazete çıkarmanın hayalini kurması doğaldır. "O yazarlar gibi yazacaksam, bu gazeteler bana bir gün gerekecek" duygusu hayatım boyunca beni hiç terk etmedi. Yurtdışında bile hep benimle birlikteydi. Her gittiğim ülkenin ilginç gazetelerini dönüşte Türkiye'ye taşımışımdır. Bunun adının arşivcilik olduğunu yıllar sonra öğrenecektim. Son kırk yılın ulusal basın arşivi böyle oluştu. Ekonomik açıdan en darda olduğum zamanlarda bile şöyle ikna ettim kendimi: Birçok arkadaşım her gün nerdeyse aynı parayı verip aldıkları sigarayı yakıyorlar, bense yakmayıp biriktiriyorum. Üstelik daha sağlıklı..

Üniversite yıllarında kütüphanem ortalama bir aydının kütüphanesi sınırlarındaydı. Sonraki yıllara yayılan hızlı bir ilgi ve çevre genişlemesi, iletişim ve yayıncılık sektörünün yazarlık, dergicilik, gazetecilik, yayıncılık gibi farklı dallarında gezinmem, işlerim dolayısıyla dünyanın farklı şehirlerine yaptığım seyahatler ve bazılarında uzun sürelerle ikamet etmem, gittiğim ülkelerde her boş anı kitapçı ve sahafların rafları arasında geçirmem kütüphanemi hızla büyüttü. Londra'da gazetecilik yaptığım 1977-78 yıllarında sahafların tanımadığım köşesi kalmamıştı. Türkiye'ye 35 koli kitapla döndüm. Londra günlerinde yakından tanışıp görüştüğümüz Martin Lings, Abdülkadir es-Sufi, Seyyid Hüseyin Nasr, Perviz Manzur, Ziyaüddin Serdar gibi isimlerle kurulmuş dostluklardan ve getirdiğimiz kitaplardan bir yayınevi çıktı: Yeryüzü Yayınları. O kitaplardan oluşan yayın listemiz, Yeryüzü kapanınca İnsan Yayınlarının ve ondan doğan İz Yayıncılığın kuruluş felsefelerini ve ilk yayın programlarını oluşturmuştur.

Nihayet birgün kütüphanenizi evde zaptedemez oldunuz.

Kitaplarımı henüz ev kütüphanesi sınırlarında tutmaya mecbur kaldığım o yıllarda birkaç kez ev taşıdım. Bu taşınmalarda bir kısım kitapları ciğerimden parça koparırcasına bir kenara ayırıp, taşınmada yardımcı olan öğrenci kardeşlerime bir Türk geleneği olan "potlaç" usulüyle yağmalatarak kitap nüfusumu azaltmıştım. Bu yağmaya katılmış olan bazı arkadaşlar o günleri hasretle anarlar zaman zaman.

Yeryüzü Yayınları kurulup artık bir mekanımız da olunca, evde el altında bulundurmam gerekenler dışındaki kitapları, kitaplıklarıyla birlikte ofis ortamına taşıdık. 1983'te kitap ve yayıncılık alanında tasarım hizmeti vermek üzere Yazıevi'ni kurduk. Bilen bilir, ajansın 2010 yılında kapanışına kadar geçen 27 yılda kullandığı bütün ofislerde kitaplar ev sahibi, biz kiracı gibiydik. Kitaplar ofisin neredeyse tamamını kapladığında orayı kitaplara bırakıp biz başka bir yer kiralıyorduk. Böyle böyle Sultanahmet civarında beş ayrı mekana yayılmak zorunda kaldık ve kiraları ödeyemez olduk. Sonunda ajansı kapattık ve bütün kitapları şehrin periferindeki bir iş merkezinde dört katlı ve nispeten ucuz bir mekana toplayarak sistemli bir kütüphane için en önemli adımı attık.

Son 10 yıl gerçek anlamda bir kütüphanenin inşa sürecini yaşadığımız dönemdir. Raflar arasında geçirilen günler ve geceler sonunda, yıllardır birarada yaşayan binlerce kitap tek tek elden geçerek yeniden harman oldu, kitaplar konularına göre raflara yerleşti, her kitap kendi konusundaki arkadaşlarıyla birleşti, dergiler tasnif edilerek eksik sayılar belirlendi, gazeteler güvenli ve temiz bir ortamda paketli halde koruma altına alındı ve kütüphane istenilen kitabı istenildiği anda verebilir hale geldi. Her yapıtaşı anlamlı bir bütünün parçası olarak hayalimdeki kitap kulesinin inşasında yer aldı. Kule artık mücessem bir halde önümde durmaktadır.

Kütüphaneniz kamuya açık hale geldi, peki kime emanet ediyorsunuz?

Kütüphaneyi oluşturan sonu gelmeyen bir evrimdir. Tam bitti dediğiniz yerde yeniden başlayan bir süreçtir. Kılıktan kılığa giren bir hayaldir. Her kitap öldü dediğiniz gün deri değiştirerek başka bir kütüphanenin anlamlı parçasına dönüşebilir. Yeni girdiği rafı hemen benimser ve bir başka hayalperestin beyin kıvrımlarında yerini alır. Bahsettiğim kitap kulesi, inşası hiçbir zaman tamamlanamayacak bir Babil Kulesidir. İnsan doğar, yaşar, ölür. Babil'in inşaatı bitmez. Birinin bu kule inşaatını teslim alıp sürdürmesi gerekir.

Her kütüphane sahibi bir gün emr-i hak vaki olduğunda ömrü boyunca gözü gibi baktığı, en sevdiklerinden bile kıskandığı kitaplarını, güzelim koleksiyonlarını bırakıp bir başka aleme gidiveriyor. Geride bıraktığı evlad u ıyal dünyaya farklı gözle bakan kişilerse "bütün bu çöp yığınını bıraktı gitti" deyip bir sokak hurdacısını çağırıyor ve kütüphaneyi boşaltıyorlar. Yok, eğer insaflı yetişmiş salih evlatsa "rahmetli babamız bir yığın kitap, mecmua, dosyalarca yazı çizi bırakıp gitti, ne nedir nasıl anlayacağız?" diye hayıflanıp günlerce uğraşıyorlar. Bu kütüphane için öyle olmasın istedim ve kule inşaatını sürdürme görevini bütün kütüphaneyi en az benim kadar iyi tanıyan oğlum Yusuf Kot'a devrettim. Bunu bir miras devri olarak değil, görev devri olarak görmek lazım.

Yusuf, daha 5-6 yaşındayken başladığı bu kitaptan kuleler inşa etme işini Nihayet dergisinin "Babamın Kitapları" özel sayısında yazdı. Bu kütüphane hikayesinin anlaşılması için önerebileceğim bir "okuma parçası"dır. Raflarca kitap, dosyalarca kupür, evrak, bilgi-belge, çekmeceler dolusu gravür ve fotoğraf.. Zaten neyin nerede olduğunu uzun bir süredir Yusuf'a soruyorum. Ben artık raflar arasında meraklı bir kitap okuru olarak gezineceğim, ilginç bulduğum kitapların sayfaları arasında kaybolacağım, uzun yıllardır yazmak için hazırlandığım kitaplarımı yazacağım.

Kütüphanenizde özel diyebileceğiniz koleksiyonlar neler?

Elli yıllık kütüphane oluşumu macerası iki özel koleksiyonun doğmasına zemin hazırladı. Birincisi, dünyanın birçok şehrinde katıldığım sayısız fuardan, gezdiğim kitapçılardan, hatta hiç ummayacağınız sokak satıcılarından topladığım Binbir Gece Masalları Koleksiyonu. Başka bir yerde olduğunu duymadım. Biliyorsunuz, *Binbir Gece Masalları* bin yılı aşkın bir geçmişten gelen sözlü anlatının sonradan yazıya dökülmüş hâlidir ve dünyanın bilinen en uzun iletişim zinciridir. Çoğu, masalların resimli tercümelerinden oluşan ve beşyüz parçaya yaklaşan bu koleksiyon Ahmet Kot Kütüphanesinin en keyifli çıktısı gözümde. İkinci çıktı da, kitap tarihi, kitap sanatları, kalem, kâğıt, matbaa, kütüphanecilik, okuma kültürü gibi kitap kültürüyle ilgili konularda üçbine yakın kitaptan oluşan Kitap Kültürü Kütüphanesi. Bir başka yerde var mı bilmiyorum. Bu koleksiyonu Türk Dünyası Vakfımızın Asmalımescit'teki binasının bir katında misafir ediyoruz. Z

Talat Öncü.

Selahattin Öztürk.

Sıtkı Türkan.

Alişan Demirci.

ÖZEL KOLEKSİYONLAR

TALAT ÖNCÜ

Talat Öncü elyazması ve matbu kitap, süreli yayın, harita, kartpostal, fotoğraf, pul, film afişi ve akla gelebilecek her türlü efemerik malzeme barındıran bir özel kütüphane kurmuş ve bibliyografya oluşturmak üzere bir internet sayfası oluşturmuş (www.oncu.com).
Öncü, çocukluktan beri kitabı çok sevdiğini, ilkokulda Konya'daki eski bir kitapçıdan yarı fiyatına kitaplar aldığını söylüyor. Kendisindeki en köklü duygulardan birinin "sahip olma ya da edinme hırsı" olduğunu itiraf eden Öncü, "imkansızlıklar nedeniyle yıllar boyu baskı altında tutulan duygu ve tutkularının 1992 yılının 15 Mayıs günü birden hortladığını, bir biriktirici olduğunu" söylüyor ve "özellikle kitap olmak üzere, ucuza alabileceği her türlü ilginç şeyi topladığını" belirtiyor.
Kitap, Talat Öncü için "alıncaya kadar çılgınca kıskandığı, elde edip de elinde tutarken okurken haz duyduğu, bilgisayara künyesini girdikten sonra ise sadece seyrinden zevk aldığı bir obje". Kitaplarda önsöz ve içindekiler'i mutlaka okuyor. "Okumayacağın kitapları niçin alıyorsun?" diyenlere "Üstü kalem işiyle yazılı bir bakırla ofset basılı bir kağıt arasında ortam dışında bir fark yok" diyor. Kimseye ödünç kitap vermeyen Öncü'nün hedefi Ankara'ya bir araştırma kütüphanesi kurmak. Bunun için maddi destek arıyor. Koleksiyonun içeriği için www.oncu.com sayfasına bakılabilir.

SELAHATTİN ÖZTÜRK

Selahattin Öztürk 1964'te Yozgat'ta doğmuş ve kütüphanecilik mesleğinde geçirdiği 35 yılın 30 yıldan fazlasında süreli yayınlarla iç içe olmuş. Mesleki olarak süreli yayınların kimlik problemlerine çare ararken çözümün yayının ilk sayılarını kullanmaktan geçtiğini fark etmiş. İlk sayı toparlama serüvenine "Harf İnkılâbından günümüze Türkiye'nin süreli yayınlar kataloğu"nu hazırlama isteği eklenince arzu etmediği bir şekilde süreli yayın koleksiyoneri olarak anılmış. İlk sayıları elde etmemin bir başka amacı ise o yayını kültür dünyasına kazandıranların isimlerinin, hazırlayacağı katalog/bibliyografya vasıtası ile literatürde yer almasını sağlamak. Öztürk, dil ve tür ayırımı yapmadan; Gazete, Dergi, Yıllık, Çizgi Roman, Okul Dergisi, Bülten, Fanzin vb. her yayına ulaşmaya çalışıyor. Tek kriteri yayının Türkiye sınırları içerisinde basılmış olması. Bugün arşivinde Osmanlıca *Takvim-i Vekâyi, Mümeyyiz, Osmanlı Ressamlar Cemiyeti Mecmuası, Dergâh, Vakit* gibi 135 dergi ve gazetenin; Latin harfli Varlık, Ülkü, Belleten (TTK), Büyük Doğu, Av ve Deniz, Yeşilay, Türkiye Bibliyografyası gibi 3000'den fazla dergi ve gazetenin orijinal nüshaları bulunuyor.
Süreli yayınları takip etmek onun için hep heyecan verici bir uğraş olmanın ötesinde, farklı konularda bibliyografik çalışmaları ortaya çıkarması açısından da önemli. Bu sayede 2 kitap, 15 makale ortaya çıkmış. Makalelerden ikisi "Tek sayı yayınlanan Osmanlıca süreli yayınlar 1828-1928" (300 başlık) ve "İsim değiştiren Osmanlıca süreli yayınlar bibliyografyası 1828-1928" (89 başlık 336 kez). Öztürk, TÜRDEB tarafından 2020 yılının Dergi Arşivcisi olarak ödüllendirildi.

SITKI TÜRKAN

Sıtkı Türkan 1956'da Erzincan'ın Kemah ilçesinde doğmuş, 1960'tan beri İstanbul'da yaşıyor. İstanbul Büyükşehir Belediyesinden emekli olan Türkan, ömrünü dergi ve kitap toplamaya vakfetmiş.
Süreli yayınları takip ettiği için "Süreli Sıtkı" diye anıldığını belirten Türkan, sahaflıkla yola koyulmuş. Önce *Büyük Doğu*'dan başlayarak İslamcı dergileri, sonra dergilerarası polemikler ilgisini çektiği için başka dergileri toplamış; *Yön, Tan, Halkın Yolu* gibi sol dergilerin arşivine bu şekilde sahip olmuş. Magazin, ekonomi ve edebiyat dergilerini de takip etmiş.
Dergilerin eksik sayılarını tamamlamak için sürekli çabalayan Türkan, bazen çıkar çıkmaz hemen toplatılan birçok dergiye de ancak bu şekilde ulaşabilmiş.[1]
Ölüm ilanlarına bakıp adreslerine ulaştığı bazı zatların varislerinden satın aldığı dergiler de var. Müzayedelerde harcadığı birikim ise bir servet teşkil ediyor. Büyük bir kütüphane kurmak isteyen Türkan, 12 Mart ve 12 Eylül'de yıllarca hapis yattığı için bu arzusunu gerçekleştirememiş.
"Kağıda basılı olan şey benim için değerlidir" diyen Türkan, ilk zamanlar bir depoda muhafaza ettiği 25 bin kitap ve derginin su altında kaldığını belirtiyor. Yine Cağaloğlu'ndaki depoda kamyon dolusu kitap ve dergilerine de 12 Eylül döneminde el konmuş. Bütün kayıplarına rağmen bu faaliyeti aşkla bugüne kadar sürdürmüş. Türkan'ın arşivindeki dergileri ödünç alıp iade etmeyen çeşitli yayınevleri, vakıflar, resmî kuruluşlar var.
İslamcı Dergiler Projesi bünyesinde kurulan kütüphaneye yaptığı dergi ve kitap bağışı Sıtkı Türkan'ın adı arşiv salonuna verilmiş.

ALİŞAN DEMİRCİ

Alişan Demirci 1981'de Konya'da doğmuş, iktisat eğitimi almış, şiir ve yazıları çeşitli dergilerinde yayınlanmış. Türkiye'nin, bilhassa edebiyat ağırlıklı süreli yayın arşivini oluşturmak hayaliyle dergi topluyor. Dergilerden bir kütüphane oluşturma düşüncesinin seyrini şöyle özetliyor: "Dergilerin olduğu bir evde büyüdüm. Üniversite yıllarında dergileri takip ediyordum. *Okuntu* isminde 10 sayılık bir dergi de çıkardım. O yıllarda küçük küçük toplamaya başladım. 2005'te evlenince babamın evindeki bütün dergileri kendi evime, İstanbul'a getirdim ve dergi toplamaya devam ettim. Daha çok satın alma yerine baba dostlarından, arkadaşlardan, eş-dosttan dergilerini istedim. Çünkü dergi kitap gibi değil, daha kolay vazgeçilebiliyor. Böyle böyle bugünlere geldim. Osmanlıca-Türkçe hangi dergiyi bulursam saklıyorum. Bazı sınırlamalar getirdim kendimce. Mesela kalitesiz kadın-erkek dergileri, erotik dergiler, araba dergileri, güncel moda dergilerini toplamıyorum. www.dergilerimiz.com sitesine arşivde olan dergilerin sayılarını listeledim. Yenileri geldikçe buraya ekliyorum." Z

NOTLAR

1 *Aylık* dergisinin 165. sayısında Türkan'la yapılan röportajdan derlenmiştir.

MUSTAFA VEDAT SÖNMEZ BİR KÜTÜPHANECİNİN TÜRK TARİH KURUMU KÜTÜPHANESİ HATIRALARI

RÖPORTAJ: YUSUF TURAN GÜNAYDIN

Meslek hayatınız boyunca çeşitli kütüphanelerde çalıştınız ve 22 yıl hizmet verdiğiniz Türk Tarih Kurumu Kütüphanesinden 2019'da emekli oldunuz. Sizi bu kütüphanenin okuyucu salonunda koştururken görmeyen ziyaretçi olmamıştır sanırım. Araştırma mahsulü birçok kitabın önsözünde isminize teşekkür faslında rastlıyoruz. Kütüphaneyi tanıtma ve sevdirme yönünde etkinize yakından şahit olduk.

Çalışmayı en çok tercih ettiğim yer okuyucu salonları olmuştur. Çünkü en çok yardım yapabildiğim yer orasıydı. 'Her okuyucu araştırdığı konuya kendisi ulaşabilmelidir' mantığına katılmıyorum. Kütüphanenize yeni gelen bir okuyucuya mutlaka mekanı tanıtmanız ve onun talebini dinlemeniz gerekir. Ankara dışından gelen bazı akademisyenlerin çoğu pek de iyi olmayan otellerde kalırlardı. Bu yüzden işlerini hızlandırmışımdır. 'Kütüphanede herkese eşit hizmet verilir' mantığına da katılmıyorum. İlmi hırsına, azmine şahit olduğum kişiye daha fazla yardımcı olurum.

Urfa İl Halk Kütüphanesinde kütüphaneciliğe başladım. Halk kütüphanelerini o zamanlar daha çok öğrenciler kullanıyordu. Bir çocuk geldi, ortaokul ikiye veya üçe gidiyor, Fatih Sultan Mehmed'in hayatı hakkında kaynak sordu. Fatih Sultan Mehmet maddesinin bulunduğu bir ansiklopediyi verdim. Bir süre sonra baktım çocuk gitmiş. Peşinden başka bir çocuk geldi, o da aynı ödevi yapacak. Aynı kaynaktan o sayfayı açtım, baktım ki sayfa yerinde yok. Önceki çocuk o sayfayı koparmış meğer. Bir sayfanın yırtılabileceğini ilk defa o zaman gördüm. Sinirlendim, doğru okuluna gittim, çocuğu buldum. Kopardığı yaprağı geri aldım, getirip ansiklopedideki yerine yapıştırdım. Bana oradaki arkadaşlar, bu tür olaylar çok oluyor dediler.

O arada Urfalı Abdülkadir Karahan, Urfa'ya bir bağış kütüphane kurmak istiyormuş. Vali Ziyaeddin Akbulut, onun kitaplarını toparlayıp Urfa'ya getirmem için beni İstanbul'a gönderdi. Bir buçuk, iki ay İstanbul'da Karahan'ın yanında kaldım. Kızı Zeynep ile çalıştık. Sonra Urfa'ya döndüm. Kitapları hazırlamıştık, gönderdiler. O kitapları yeni kütüphaneye dizdik, güzel bir kütüphane oldu. Açılışını Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel yaptı. Daha sonra Harran Üniversitesi kurulunca kütüphaneyi üniversiteye devrettiler.

1997 yılının Eylül ayında oradan Türk Tarih Kurumu Kütüphanesine geçtim. Okuyucu hizmetlerinde göreve başladım ama ilk zamanlar büyük sıkıntı yaşadım. Daha önce depo sistemiyle işleyen bir kütüphanede hiç çalışmamıştım, hep açık raf sistemi bulunan kütüphanelerde çalışmıştım. Halk kütüphanelerinde halkla kitaplar yan yanaydı. Ama depo sistemli bir kütüphanede danışma kaynaklarının dışında okuyucu hiçbir kitabı göremiyor. Bu sistem beni ilk zamanlar çok rahatsız etti, zorladı. Çünkü kitap asansörü saatliydi; okuyucu salonuna 45 dakikada bir kitap geliyordu. 45 dakikayı bir dakika geçiren okuyucu o sırayı kaçırıyor, bir buçuk saat daha beklemek zorunda kalıyordu. Belirtilen saatlerde kitaplar asansörle gelince on kişi birden hücum ediyordu. Önce kitabı bulacaksın, arasındaki fişi bulacaksın ve okuyucuya vereceksin. Hemen unutuyorsun zaten. Sonra ikinci kitap geliyor, bir bakıyorsun fişi yok. Üç ciltlik eser mesela, bir cildini asansörün bir köşesine, diğer ciltlerini farklı yerine koyup karıştırıyorlardı, sara bul bakalım. Yoğun kitap istekleri ve bu tür problemler vardı. Hiç oturmuyordum. Okuyucu hizmetlerinde çalışmayı kimse istemiyordu. Çünkü sürekli kavga gürültü vardı. Kütüphaneye gelenlerin yüzünde hep öfke olurdu, hep başkanlığa şikayet dilekçesi yazılırdı. Çoğu da zaten Milli Kütüphaneye sinirlenip geliyordu. Hakarete uğramamak için alttan alırdık. O dönem birkaç yıl sürdü.

Bir de kaynaklar bakımından Türk Tarih Kurumu Kütüphanesinin yelpazesi çok geniş, bunların hepsinin kullanım tarzı farklı. Mesela yazma eserlerin, basılmamış tercüme metinlerin, haritaların kullanımı okuyucu salonundaki bir kütüphanecinin gözetiminde olacak. Bazıları ısrarla bunları veya ansiklopedileri fotokopi çekmek ister, çekilemediği için tartışma yaşardık sıkça. Sonunda bu tür eserlerden fotokopi çekilemeyeceğine dair levha

astık. Okuyucu 'Ben profesörüm, bunu yazacak mıyım?' diyordu, not alın diyorduk.

Sanırım TTK Kütüphanesinde bu sorunların aşılmasında sizin epeyce emeğiniz var.

Bu sebeplerle kurum başkanı, sekreteri, müdürler, aşağıda depoda çalışan elemanlar, hepsiyle karşı karşıya geldim. Baktım olmuyor, şöyle yapmaya başladım: Okuyucunun fişini asansörle aşağıya gönderiyorum, inip fişi alıyorum, kitabı kendim depodan salona çıkarıyorum ve okuyucuya veriyorum. Depodakiler engellemek istediler, çok tartışmalarımız oldu. Bir süre böyle devam etti. Sonra 2002-2003 yıllarında aşağıdakilerden kitap çıkartma işini geciktiren birini gönderdik; yalvar yakar, temizlik elemanlarından birini aşağıya depoya daimi görevli olarak aldık, o da işini düzgün yapıyordu. En önemlisi saat sistemini ortadan kaldırdım. Okuyucu doldurduğu fişi getirir getirmez hemen asansörle aşağıya gönderiyordum. Onlar da beklemeden kitapları yukarı gönderiyordu. Bu ortamı sağlamak için epeyce mücadele ettim. Böylece asansörün önündeki bankoya yığılmalar önlenmiş oldu, ortam da sakinleşti. Birçok okuyucuyla artık gözümle anlaşır oldum. İstediği kitap geldi mi, ondan tarafa bakıyordum, anlıyordu ve gelip kitaplarını alıyordu. Özellikle TTK Kütüphanesine gelenler zamanla yarışan kimseler. Birçoğu akademisyen; şehir dışından, yabancı ülkelerden gelenler var.

Kaldırdığım usullerden biri de "Dörtten fazla kitap verilemez" kuralıydı. Yalnız bu kural, kütüphanede asılı kurallar levhasında yer almaya devam etti. Nadiren çok zorlandığımız zamanlar bu kuralı devreye sokmamız gerekebiliyordu. Özellikle il dışından gelen okuyuculara "ne kadar kitap istersen iste, ben senden hızlıyım" diyordum ve yirmi, otuz kitap da istese mutlaka o kitapları çıkartıyordum. Çünkü biz kütüphane olarak her zaman okuyucudan hızlı olmak zorundaydık. Sonunda bu sorunu da başarıyla aştık.

Fotokopiyi okuyucunun çekmesi bir sıkıntıydı. Fakat okuyucunun fotokopi kuyruğunda geçirdiği vakit, kitap isteme yoğunluğunu azaltıyordu. Orada da çok mücadele ettim. Yaşlı hocalar geliyordu, kitabı zor tutuyordu, bir de sayfa sayfa fotokopi çekmesi çok zor. Böyle durumlarda biz çekiyorduk. Fahrettin Kırzıoğlu, Halil İnalcık, İlber Ortaylı gibi hocalara "fotokopini kendin çek" demek bize yakışmazdı.

Bu problemler hallolduktan sonra kütüphaneye doya doya bakmak nasip oldu. Bütün okuyucuların işini hallettikten sonra, kütüphaneye ilk defa gelen kişileri görünce yanına gidiyor, kütüphaneyi tanıtıyor, ne istediğini anlamaya çalışıyordum. Böylece ziyaretçiler ne yaptığını biliyor ve zamanı iyi kullanabiliyordu. Bazen öğle tatili vaktinde nefes nefese bir akademisyen kütüphaneye geliyordu. Fiş verme saati 12:00'de bitmiş ve depodaki çocuklar yemeğe ve mutfak görevine gitmiş oluyorlardı. O okuyucuya mutlaka öğle saatlerinde depoyu açıyor, istediği kitabı çıkarıyordum. Öğle tatilinde kütüphane personelinden biri okuyucu salonunda nöbetçi kalır ama kitap çıkarmaz. Madem nöbetçimiz var, öğle arasındaki kitap isteklerini de karşılayalım dedim. Ama buna muvaffak olamadım. Bu vesileyle belirteyim, memuriyet hayatımda şunu gördüm; en önemli şeylerden biri öğlen yemeğidir; memurun yemek vaktiyle oynamayacaksın.

O yıllarda TTK Kütüphanesinde iki tip okuyucu vardı ana hatlarıyla: Bir grubu kütüphaneye girer girmez klasik katalogların bulunduğu sağ tarafa döner ve kâğıt fişlerden tarama yapardı. Bilgisayar teknolojisi kütüphaneye girmeye başladığı dönemde o okuyucuları katalogumuzun da yüklü olduğu bilgisayarların başına geçirmem zor olurdu. Doktora öğrencileri ise sağ tarafa asla uğramaz, doğrudan sol tarafa, bilgisayarların başına otururlardı. Onları da klasik katalogların bulunduğu kısma götürmem mümkün olmazdı. O dönemin nesli bu açıdan belki bir geçiş nesliydi ve ben de o aşamadan geçtim. Eski hocaların bu alanda yaşadığı çelişkiler, teknolojiye uyum sağlayamama durumu zamanla aşıldı. "Hocam, bilgisayardaki katalogdan daha farklı bir tarama yapabiliriz, şunu buluruz, buna ulaşırız" vs. diyerek, uyum sağlamalarına katkıda bulunduk.

TTK Kütüphanesinin müdavimleri arasında renkli simalar da vardır. Söz ettiğiniz Kırzıoğlu, İnalcık ve Ortaylı Hocaların dışında kimleri hatırlıyorsunuz?

Ali Birinci Hoca gelmeden önce telefon ederdi, zamanı çok değerlidir Hocanın, falan yayın, falan sayı diye bildirirdi. Ben de istediği yayını hazırlardım, Hoca gelince hemen çok hızlı bir şekilde ihtiyacı olan bilgiyi alır, giderdi. Yıllarca onun bu hızına hayranlık duydum. Bizim kütüphanemizin danışmanı gibiydi; bize birçok soru gelirdi, o sorular konusunda da çok yardımcı olurdu.

Ahmet Özcan Hoca bir ramazanda geldi, "gazete tarayacağım" dedi. Ramazan olduğu için kimsede hâl yok. Gazete çıkarmaya bir başladık; dört ciltti oldu sekiz cilt, sonra on iki cilt, yirmi cilt, kırk cilde kadar çıktık, en son kırk dördüncü gazete cildini çıkartınca bizim depodaki eleman Nurettin kelime-i şehadet getirip bayılmış, tam devrilecekken yanındaki arkadaşlar tutmuşlar. Revire götürdük. O kadar cildi çıkarınca tabii, bir de oruçlu, başına vurmuş. O gazete taramalarından güzel bir yayın çıktı: Türkiye'de Popüler Tarihçilik.

2006 idi herhalde, birgün kalpaklı bir profesör geldi. Çanta, valiz, paltosuyla okuyucu salonuna oturdu. "Paltonuzu, çantalarınızı oraya bırakın" diye uyarmışlar ama dinlememiş. Ben de uyardım. "Peşimde bir sürü adam var. Ben hiçbir yere çanta manta bırakamam, içine ilaç, eroin vs. atarlar.' diye cevap verdi. Tuvalete giderken bile bunların hepsini toplayıp öyle giriyordu içeri. Aradan yıllar geçti, duyduk ki askeri casusluktan içeri almışlar. Takip edildiğini falan biliyormuş gerçekten de.

ODTÜ'de Kate Fleet diye bir hoca vardı, hatta bir çalışmasını da TTK yayımladı. Kütüphanemize gelirdi. Birgün bir kitap istedi fakat o kitap yukarıda, karelde. Öğle saati de yakın, kareldeki hoca yok, kapısı kilitli. Demet [Akman] Hanımla yukarı çıktık, karelin yan tarafı açık olduğu için oradan içeri atladım, kitabı aldım. Bunu Fleet Hoca da görmüş meğer. İngiltere'ye dönünce kuruma teşekkür yazmış. Önce bunu bana söylemediler, "Biz bu durumlara alışığız' falan demişler. Fakat Fleet Hoca çok duygulanmış bu çabam karşısında.

Albay emeklisi Hüseyin Bey vardı. Yaşı 75'i aşkındı sanırım. Birgün koridordan askeri bir edayla yükselen sesler geldi. Biri "Türkiye'nin medarıiftiharı! Gururumuz!" gibi övgülerle bağırıyordu. Alışık olmadığımız bir durum, şaşırdım. Bir baktım ki meğer Halil İnalcık Hoca gelmiş, Hüseyin Beymiş bağıran. Hocanın ellerine sarılmış o yaşta, İnalcık Hoca "Aman estağfurullah" falan diyor. Bu manzara karşısında çok duygulanmıştım. Z

MİLLÎ KÜTÜPHANE HÂTIRALARI

M. KAYAHAN ÖZGÜL

Millî Kütüphane, Ankara.

HAYATIM boyunca ençok imrendiğim sanatkârlardan biri Borges oldu. Onun gibi gelişmiş merakları olan birinin Arjantin Millî Kütüphanesini idare etmesine gıbta edip durdum. Düşünsenize, her merakınızı kolayca giderebilmek, eksiklerinizi kimse farketmeden telâfî edebilmek ne büyük konfordur. Gözüm yükseklerde değil ama, eskilerde yaşasam, Râgıb Paşa Kütüphanesine hâfız-ı kütüb olmak isterdim. Daha yenilerde, İsmail Saib Efendinin yetiştirmesi ve hayrü'l-halefi, kedilerinin de yeni dostu olayım diye çabalardım. Onun postu olmadı ise, Muzaffer Gökman'ın koltuğu da olurdu. Aslında, gözüm İbnülemin'in kütüphânesinde idi ama, her gün o kadar tahkire tahammül edebileceğimi hiç sanmıyorum. Öğreneceklerimin kıymetini takdir etsem de öyle bir "*cihan kaynanası*"na uzunboylu katlanmak zor olurdu. O ince ve asabî sese yıllarca dayanabilecek sabrım yok ki... Belki de Ali Emîri'ye yamak olmak ehven-i şerdir.

Shakespeare, kitaplarını krallığı olarak tanıtır. Ben zaten öyle bir krallıkta doğdum. Kitap okuyan ve rafları, dolapları süsleyen ziynet olarak onu bilen bir âilem vardı. Erkenden kendi kitaplığımı oluşturduğumu hatırlıyorum. Dahası, odamda bir kitaplığım olmasına rağmen, kendi raflarımı imâl etmeye çalıştığım da aklımda... O zamanlar, margarin kolileri ahşap kutularda nakledilirdi ve onları —her nedense— raf olmak için gayet münasip bulmuştum. Bakkaldan aldığım kutuları üstüste koyup, tuğla gibi biraz da kaydırarak sabitlediğimde, hem kutuların içini, hem de dışını kitap dizmekte kullanabileceğimi farketmiştim. Kitaplarımı numaralayarak o kutulara dizdiğimi ve bu başarımı gururla seyrettiğimi dün gibi hatırlıyorum.

Kendi kütüphânemi kurma teşebbüsümü bir yana bırakırsak, tanıdığım ilk gerçek kütüphâne Zile'de idi. Çocukluğumun birkaç yılını geçirdiğim Zile'de, Bedesten Câmiinin küçük bahçesindeki ilçe halk kütüphânesine ilk gidişimi hatırlıyorum. Ayazın kestiği yüzüme çarpan sıcak hava, güldür güldür yanan döküm soba ve loş salonun sakinliği... Ziftlenmiş ahşap zeminin kokusu bile hâlâ burnumda... O gün, kütüphânenin kapanış saatine kadar yerimden kıpırdamadığımı ve evdekileri epeyce telâşlandırdığımı söylemeliyim. Kışın erken kararan sokaklardan eve dönerken, bu keşfimden duyduğum keyfi unutmam zor... Sonraları da oraya gitmeyi küçük hayatımın en büyük eğlencesi bildim. O kadar ki,

yıllar sonra 1976'nın yaz tatilinde Zile'ye uğradığımda, kütüphânenin yeni binasına taşındığını öğrendim ve hemen uğrayıp üye oldum. Eski kayıtları muhafaza ediyorlarsa, 463 numaralı üyeleri olmayı hâlâ önemsediğimi ve kartlarını da bugüne kadar muhafaza ettiğimi bilmelerini isterim. Kütüphâneyi Ankara'da olduğum sürece, uzaktan da olsa takip etmeye çalıştım. Müdiresi Fatma Gümüş Hanımın ertesi sene Ordu'daki Gazi Kütüphânesine tayininden bile haberim oldu.

Nedendir bilmem, Ankara'da çocukluğum boyunca bende izi kalmış bir kütüphâne hatırlamıyorum. Belki de lâzım olan kaynakların büyük kısmına evden çıkmadan, kolayca erişebildiğimdendir. Kumrular sokağındaki Millî Kütüphane'yi keşfedişim üniversiteye başlamamın akabindedir. 1977-1978 yılları, Türkiye'de anarşinin artık bir içsavaşa dönüştüğü zamanlar... Hacettepe Üniversitesinin Beytepe Kampüsü bir eğitim kurumundan ziyade, harp meydanına dönüşmüş hâlde... "*Kurtarılmış*" bölümler, basılan ve kapısı, camları paramparça edilen sınıflar, tabure yığınağı sayesinde birer sipere dönüştürülen koridorlar... Hergün boykot, taşlı, sopalı saldırı, baskın... Şehrin her duvarında "*Yüzbaşı Sadettin defol*" diye adı anılan Beytepe'den sorumlu jandarma yüzbaşısı Sadettin ve onun toplu gözaltıları... Diğer yanda yokluklar... Fuel oil bulunamadığı için sömestr tatili üç ay sürer; herkes ampülünü cebinde taşır ve lâzım olduğunda tuvalete, yurt odasına takıp, işi bitince söker. "*Devrim şehidi falancanın ölüm yıldönümü*" olduğu için bir hafta tatil edilen dersler, sınıftan hoca çıkarmalar, yemekhâne ve kütüphâne gibi umumî yerlerde öğrenci dövmeler... "*Sağ görüşlü*" öğrencilerin duraklardan okul servisine binmeleri engellendiği için, onlara 19 Mayıs Stadyumunun önünde alternatif bir durak oluşturulmuştu. Lâkin, böyle bir durak ayırmak, aynı meşrepteki gençlerin topluca baskına uğraması için biçilmiş kaftan olduğu için, hergün bir grubun saldırısına dayanmak gerekirdi. Adında "*Türk*" kelimesi geçen yegâne bölümün mensubu olmak, zihni iyice bulanmış bir gençlik için "*faşist*" olmanın müteradifi sayıldığı için, Türk dilini ve edebiyatını öğrenmeye gelenler ve öğretmeye kalkanlar hedef tahtasının tam ortasına oturtulurdu. Bizlerle aynı durağı kullanan rahmetli hocam Âmil Çelebioğlu bile, bu saldırılardan nasibini almıştı.

Bu şartlarda okula gitmenin, gitmek mümkün olursa sınıfa girmenin, sınıfa girilebilirse ders yapmanın imkânı kalmamıştı. Madem ki, üniversite beni eğitmekte acze düşmüştü, ben de sığınabileceğim ve kendimi eğitebileceğim bir başka yer aramakta mâzurdum. Millî Kütüphane'yi işte böyle zorlu bir dönemde farkettim. Ankara'yı bilen okurlara güvenerek söyleyeyim. O zamanlar Millî Kütüphane şehrin en işlek yeri olan Kızılay'da, Kumrular sokağında idi. Meşhur Saracoğlu Evleri yapılırken, mahallenin gazinosu olmak üzere inşa edilen bina, kütüphâneye çevrilmişti. Yüksek tavanlı salonu, ağır meşe sandalye ve masaları, ışıklandırması, eski çekmeceleri ve fersûde fişleri ile Avrupa'nın köklü bir lisesinin etüd salonunu andırıyordu. Havuzlu küçük bahçesi, bunalanlara kısa bir teneffüs imkânı veriyordu. Parkta titreyerek yatarken, kendisine bir yuvanın kapıları açılan hâneberduşun saadetine benzer hislerle oraya gitmeye başladım. Hergün, mesaî yapar gibi sabahtan gidip hep aynı masaya oturur ve akşama kadar aç, susuz çalışırdım. Önceleri, bölümde aksadığını düşündüğüm derslerin telâfîsine yarayacak kaynakları okur, notlar alırdım. Derken, bahsi geçen eserlerin yazmalarını, eski harfli basmalarını veya yeni baskılarını okumaya; kitaplarda sıkça anılan *Takvîm-i Vekayi,Cerîde-i Havâdis, Tercümân-ı Ahvâl, Hürriyet, Muhbir, Tercümân-ı Hakîkat, Servet-i Fünun* gibi periyodikleri karıştırmaya başladım. Okumalarım, yazma isteğimi de depreştirdi ve birşeyler karalamağa başladım. Lisans tezimi bile 2. sınıfta alıp ertesi yıl teslim ettim. Halid Fahri için, bugün bile bir değer taşıdığını düşündüğüm o koca bibliyografyayı Millî Kütüphane mesaîme borçluyum.

Kütüphânenin gediklisi olurken, onun hakkındaki intıbalarım da yavaş yavaş değişti. Kokan tuvaletler, köhne tesisat, yanmayan kalorifer, pır pır ederken gidiveren elektrik dışarıda da gündelik problemlerden olduğu için, çok da garipsememiştim; lâkin, süreli yayınlar deposuna inerken el feneri kullanılması dikkatimi çekmişti. Deponun elektrik tesisatında bir ârıza olduğu için, tamirat yerine fener tercih edilirdi. Bir süre sonra pil de bulunmaz olunca, memurlar mum ışığında yer numaralarını aramaya başlamıştı. Her ân bir yangın bekleyerek, havada duman kokusu arayarak, tetikte çalışırdım. Rutûbet bir başka sıkıntı... Nem varsa yangın çıkmayacağını söyleyerek kendimi tesellî ettiğimi hatırlıyorum.

Millî Kütüphane sadece kitaplarla olan dostluğumu pekiştirmemi sağlamadı; memurlardan ve müdavimlerden pekçok dost kazanmama da yardımcı oldu. İşte onların başında Müjgân Cunbur gelir. Yukarıda, kütüphânede yaşamalarına imrendiğim isimleri sayarken Müjgân Hanımın adını zikretmemişsem, onu ayrı bir kategoriye oturttuğum içindir. Sonraları "*pamuk prensesim*" olacak Cunbur'u yerinde olmaktan ziyade, yanında olmayı yeğlediklerimin arasına katmaktan yanayım. Kütüphâneyi kadife eldiveni içinde gizlediği demir yumruğuyle o yönetiyordu. Herkesin sevdiği ve çekindiği isim... Aksayan bacağına, kullanamadığı sağ eline rağmen, o ufarak vücutta inanılmaz bir enerji taşırdı. Onu tanıdığım tarihlerden çok sonraları bile kader sürekli yollarımızı kesiştirdi. Otuz yıldan artık bir süre, yakınında olmak için pekçok vesîle doğdu. Aynı projede çalıştık, Tandoğan'daki mütevazı evinde sohbet ettik yahut müşterek kitap hazırladık; ama elini öpmeden görüştüğümü, elini öpmeden ayrıldığımı hiç hatırlamıyorum. O derin saygıyı benden çok önce, kütüphânedeki çalışanları hissetmiş olmalılar.

Çocukluğumun Ankarasında Bahçelievler şehrin batı yönündeki son semtiydi. Belediye otobüsleri son yolcularını orada indirir ve kalkış saatlerini beklerdi. Hemen oracığa dikilen devâsâ Konak Apartmanları, şehrin dış surları gibi, serhaddi işaretlerdi. Dedem ve babaannem, Bahçeli'deki müstakil evlerini satıp da heyûlâ gibi yükselen bu apartmana taşınınca, ben-

deki Ankara panoraması da değişmişti. Artık, pencereden baktığımda, Bahçeli'nin bittiği yerde başlayan engin buğday tarlalarını görüyordum. Nihayetinde, apartmanın ön tarafına Arı Sineması ile Arılar Pastahânesi açıldı da bu yabanî hava bir parça yumuşadı. Yine de karşımızdaki tarlada devâsâ bir inşaatın temelleri kazıldığında, her Türk gibi, uzun uzun ve merakla seyretmiştim. Uzadıkça uzayan ve çocukluğumdan üniversite mezuniyetime kadar erişen inşaat 1983'te tamamlandığında, Millî Kütüphane'nin yeni binası da ortaya çıktı.

Kütüphânenin yeni binasına taşınması uzun ve zahmetli bir süreç oldu. İtina ile paketlenmiş kitapların kapalı kamyonlarda taşındığı da oldu, üstü açık kamyonlara sıra sıra dizilen kitapların tangır tungur götürüldüğü de... Bu arada, demirbaş numarası verilmemiş epeyce kitap ortaya çıktı. Yer numarası olmadığı için bir kenarda unutulmuş malzemeler günışığı ile tanıştı. Kataloglanmamış perakende EHT periyodiğin tasnifinde benim de bir parça yardımım oldu. Ve nihayet, 1983 yazında kütüphâne kapılarını açtı. Eski binasına ne kadar ısınmış olursam olayım, yenisi muhteşemdi. Geniş depolar, gelişmiş yangın tertibatı, isteğe uygun idarî bölüm, hayâllerimin ötesinde okuyucu hizmetleri, ferah ve aydınlık okuma salonları, kullanışlı sergi ve konferans salonları... Herşey güzel olmasına güzeldi de...

Depodan bankoya kitapların yürüyen bant üzerinde taşınması düşünülmüştü; ama bir gün bile çalıştırılamadı. Depolar harikaydı; ama depo çalışanları işçi statüsündeki vasıfsız elemanlar olunca, aksamalar asla bitmedi. En alt kata bir yemekhâne yapmak fikri güzeldi; ama, yemekhâneden yükselen kokunun bütün katları sarması engellenemedi. Eskiden bastırılan istek fişleri hâlâ kullanımdaydı; ama, hiç kullanışlı değildi. Lisans ve lisansüstü ayrımcılığı can yakıyor; istenen kitapların sınırlı sayıda oluşu, depoya gidiş-geliş saatleri can sıkıyordu. Okurlar düşünülerek bir kafeterya hizmete sunulmuştu; ama, gençlerin günboyu oturup sohbet ettiği bir mekâna dönüşmüştü. Harika balkonu, genç sevdalıların ve sigara tiryakilerinin tekelinde idi. Okuma salonları, yıl içinde handiyse bomboş dururken, sınav zamanlarında canlanıyor ve herkesin kendi notlarına gömüldüğü, kütüphânenin kaynaklarına hemen hiç müracaat etmediği birer etüd salonuna dönüşüyordu. Harita için mükemmel bir salon ayrılmıştı; ama, baştan itibaren hep âtıl vaziyette kaldı. Araştırmacılar düşünülerek küçük bölmeler yapılmıştı; ama, çalışmak dışında her maksatla kullanılınca, hizmet dışı tutuldu. Mikrofilm servisinde ciddî bir miktarda kaynağın kopyaları toplanmıştı; ama, büyük kısmı Adnan Ötüken zamanından kalma film ruloları, daha projeksiyon makinasına takılırken kırılıyor ve çarka geçirilen dişler parça parça dökülüyordu. Dijital çağa ayak uydurarak periyodik ve yazmaların fotografları çekilmeye başladıktan sonra nisbî bir rahatlama oldu; ama, o kadar eksik ve hatalı (karanlık, flû, sayfaların birleştiği yerlere itina göstermeme, yarısını çekme, atlama...) çekim yapılmıştı ki, yine de bin rica ile kaynağın aslına ulaşmak gerekiyordu. Bu havuzda biriken dijital malzemenin doğrudan veya internet üzerinden, para karşılığında satışı ise, Kültür Bakanlığının ve Kütüphaneler Genel Müdürlüğünün varlık prensiplerine hiç yakışmayan bir tavır oldu. Dahası, yerli araştırmacıya nazaran, yabancı uyruklu araştırmacılara fâhiş fiyatlar belirlenmesi de iyi niyetle hiç uyuşmadı. "*Ama*"lar çok...En büyük "*ama*"lar ise, 2007 ve 2011'de yaşandı; kayıt altına alınmamış toplam 147 ton kitap "*hurda kâğıt*" fiyatına satıldı; ama, Ankaralı "mecânîn-i kütüb" başta olmak üzere, pekçok yerden gelen kitapseverler aylarca bayram ederek Hurdasan'a taşındı ve bu hazîneden artakalanları topladı.

Herşeye rağmen, Millî Kütüphane'yi sevmeye devam ediyorum. Orada eksiklerim tamamlanıyor, bir cins inşirah yaşıyorum, karanlık ufuklar yarılıp masama nur yağıyor. En güzel yıllarımı İbni Sînâ Salonunda yazmaları tarayarak ve Dursun Kaya Beyle sohbet ederek geçirdim. Süreli yayınlara olan meclûbiyetimi orada edindim. İlk bekâr evimi Bahçelievler'de kiralarken,

M. Kayahan Özgül.

FOTOĞRAF : YENİ ŞAFAK

kütüphâneye yürüme mesafesinde olmasına özellikle dikkat etmiştim. Hacettepe Üniversitesinde Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü parçalanarak, içinden bir Türk Halkbilimi Bölümü çıktığında, ilk öğrencilerine Yazılı Kaynaklar adıyle bir ders verirdim. O dersin ana kaynağı cönkler olsun istediğim için, her öğrenciyi bir yazmadan sorumlu tutmuştum ve dersleri İbni Sînâ Salonunda yaparak, ayaklarını kütüphâneye alıştırmaya çalışmıştım. Lisans eğitimine yeni başlamış öğrencilerime hâlâ aynı cümleleri kuruyor ve ilk işleri bir Millî Kütüphane kartı çıkartmak olsun istiyorum. Orada sadece çalışmayı değil, yaşamayı öğrenmeleri en büyük emelim...

Dijital kütüphânelerin ve e-kitap okuma alışkanlığının yaygınlaşması Millî Kütüphane'nin kıymetini ve işlevini azaltmıyor, sadece değiştiriyor. Çağın îcaplarına uyarak kütüphâne materyallerinin ve hizmetlerinin değişmesi, Millî Kütüphane'yi de etkiliyor ve dönüştürüyor. Önemli olan, kırk küsur yıllık vefakâr ve sadık bir kullanıcısı olarak onun bu terakkîsine ayak uydurmayı becerip beceremeyeceğimdir. Z

KÜTÜPHANE ALMAK KÜTÜPHANE SATMAK

EMİN NEDRET İŞLİ

Ⓣ Memduh Macid Beyin kitaplığı.

SAHAFLIK mesleğine intisap ettikten sonra hem dükkanda hem de fuar ve festivallerde daha çok gençlerden ama genel olarak pek çok kişiden işittiğim bir sorudur: "Bunları nereden buluyorsunuz?" Evet, bunca eski ve nadir kitabı sahaf nereden bulur? Çıraklık dönemimde pek anlam veremediğim, hatta garipsediğim bu soruyu yıllar geçtikçe ben de sormaya başladım kendime! 300-400 yıllık eserler, müellif hattı metinler, gün ışığı görmemiş fotoğraflar, gravürlü şık kitaplar, şemseli ciltler, fermanlar, beratlar, icazetler nasıl ve nereden bulunur? Sahaf olarak bu sorunun cevabını bizzat yaşayarak, ustanızın sizi götürdüğü ilk adreste öğreniyorsunuz: Tabii ki evlerden, ailelerden, terekelerden! Günümüzde bu mutat ve geleneksel yol biraz değişmekle birlikte ana eksen olarak halen duruyor. Bugünlerde buna hurdacılar, eskiciler, antikacılar eklenmiş vaziyette. Bir de çok tehlikeli bir yol olarak devletin irili ufaklı kurumlarında varolan kütüphanelerin "düşüm" yapılarak tasfiyesi eklenmiş durumda. Özellikle Cumhuriyetin ilk yıllarından başlayarak oluşturulup geliştirilen okul kütüphaneleri eğitimcilerimizin eliyle "İnternet her işi çözüyor" anlayışıyla hurda kâğıt muamelesi yapılarak satılmakta, resmen sokağa atılmaktadır. Son yıllarda sahaf piyasasında kütüphane damgalı kitaplara bolca rastlanmasının nedeni budur. Ancak bu başlı başına bir hicrandır, geçelim.

42 yıllık meslek hayatımda -maaşlı işe başlama tarihim 1978 ama öncesi de var- onlarca eve gidip pek çok ailenin kütüphanesini görmüş, kimini almış, kimini kaçırmış kıdemli bir sahaf olarak elde ettiğim kitaplıkların bazılarını paylaşmayı, hikayesini yazmayı tarihe bir not düşmek anlamında gerekli görüyorum. Bizim sahafların, yani meslek erbabının alıp satmada mahir ama yazma ve kayıt tutmada nakıs olduğu yadsınamaz bir hakikattir. Bu yüzden eski ustalar memleketin kültür tarihine gereken görevlerini yapmamışlar, sadece ve sadece alıp satmışlar, kayıt tutmamışlar, tutulan kayıtları muhafaza etmemişlerdir. İsmail Erünsal ağabeyin yıllarca, iğneyle kuyu kazarcasına meydana getirdiği *Osmanlılarda Sahaflık ve Sahaflar* adlı eserinde ailelerden alınıp satılan kitaplıklara dair hikayeler pek yoktur. Bu, araştırmanın eksikliğinden değil, böyle kayıtların tutulmamış olmasındandır. Şahıs ve aile kütüphanelerinin satışıyla ilgili elimizde sadece Osmanlı döneminde basılmış tereke satış katalogları vardır. Bunların bilinenleri belli sayıda olup bu konuda çalışanlar birkaç kişiden ibarettir.[2]

Meraklılar, çıraklık yıllarımdan beri görüp geçirdiğim kitaplar, alınıp satıldığına şahit olduğum arşivler, oluşmasında emeğimin geçtiği kütüphaneler hakkında mufassal bilgiyi kıymetli arkadaşım ve dostum Erhan Altan ile hazırladığımız nehir söyleşide okuyacak. Ben burada gelecek kuşaklar için, ileride bu mesleği yapacaklara ve sahaflık tarihi ile ilgilenenlere not düşmek adına son birkaç yıl içinde alıp sattığım kütüphanelerden söz edeceğim.

Bahse konu kütüphanelerden biri 2020'nin bahar aylarında satın aldığım bir kitaplık. Eski ustaların zamanında veya çıraklık yıllarımda satın alındığı gibi birkaç odalık bir kütüphane değil. Gayet mütevazı, adet itibarıyla 300 civarında kitaptan söz ediyorum. Bu kitaplar Anadoluhisarı'nda eski bir evden çıkma antika bir dolap içinde yer alıyordu. Kitapların tamamı Osmanlıca ve hepsi özel ciltliydiler. Yaklaşık 30 tanesi Osmanlı döneminde okullarda başarılı öğrencilere verilen hediye kitaplardan oluşuyordu. Bilindiği gibi bu tür kitaplar çoğunlukla özel ciltli olup üzerlerinde Osmanlı arması taşımaktadır. Ciltleri üzerinde "mükafat" yazan bu tür kitapların günümüzde özel koleksiyoncuları vardır. Yine bazı kitaplar son dönem Osmanlı

Memduh Macid Bey.

Ahmet Münir Baraz.

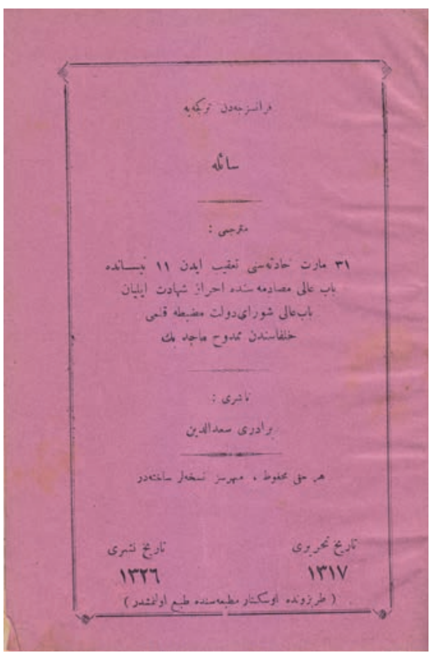

Memduh Macid Beyin mükafat kitapları.

31 Mart hadiselerinde şehid olan Memduh Macid Beyin şehadetinden sonra Trabzon'da basılan "Sail" isimli çevirisinin kapağı.

فرانسزجه‌دن تركجه‌یه

سائله

مترجمی :

٣١ مارت حادثه‌سنی تعقیب ایدن ١١ نیسانده
باب عالی مصادمه‌سنده احراز شهادت ایلیان
باب‌عالی شورای دولت مضبطه قلمی
خلفاسندن ممدوح ماجد بك

ناشری :

برادری سعدالدین

هر حقی محفوظ ، مهرسز نسخه‌لر ساخته‌در

تاریخ تحریری ١٣١٧ — تاریخ نشری ١٣٢٦

(طربزونده اوسكنار مطبعه‌سنده طبع اولنمشدر)

mücellitlerinin modern cilt örneklerini oluşturacak özelliktedir. Bazılarında mücellit firma, cilt içine konan ve "kitap işareti" tabir olunan kurdeleye isim ve adresini basmıştır. Mesela "Atelier de Relieur Ottoman, Vis a vis de la Sublim Porte No: 62" yazılı kitap işaretinden anlaşıldığı üzere Babıali karşısında 62 numarada Osmanlı Mücellithanesi bu ciltleri üretmiştir. Yine bu ciltlerin üzerinde "M. M." inisyali bulunmaktadır ki bu da kütüphanenin sahibi Memduh Macid Beyin isminin baş harfleridir.

Bu kütüphanenin içinden çıkan küçük bir risalecik işin başında dikkatimi çekmişti. Kırmızı renkli sade bir cilt içinde yer alan 11 sayfalık kitabı eve götürüp incelediğimde çok özel ve ilginç bir iz sürmenin başındaydım. "Saile" "Fransızcadan Türkçeye" başlığını taşıyan bu çeviri eser Trabzon'da basılmıştı. Mıgırdiç Vosginar isimli Ermeni bir matbaacının "Üskünar (Voskinar)" isimli basımevinde üretilen bu kitapçık Seyfettin Özege'nin *Eski Harflerle Basılmış Türkçe Eserler Kataloğu*'nda da, Hüseyin Albayrak'ın *Dünden Bugüne Trabzon Basını* isimli çalışmasında da kayıtlı değildi. Yazarın kardeşi Sadeddin'in yayınladığı eserin kapağındaki çevirmen kaydı şöyledir: "31 Mart hâdisesini ta'kib eden 11 Nisanda Bâb-ı âli müsademesinde ihrâz-ı şehâdet eyleyen Bâb-ı âli Şurâ-yı Devlet Mazbata Kalemi hulefâsından Memduh Mâcid Bey."

1317 (1901)'de yazıldığı 1326 (1910)'da yayınlandığı kapaktaki kayıttan anlaşılan eserin yazarı genç yaşta hayata veda etmiştir. Yazarın hayatı hakkında bilgimiz yok gibidir. Sadece İstanbul SALT'ta, Feridun Fazıl Tülbentçi Arşivindeki bir gazete kesiğinde fotoğrafı mevcuttur. Memduh Macid Beyin 2020 yılına ulaşan kitaplarının tamamı ciltli edebiyat kitaplarından oluşuyordu. Kütüphaneden birkaç cilt Fransız edebiyatıyla ilgili Fransızca eser de çıktı.

Son zamanlarda aldığım önemli kitaplıklardan biri de Ahmet Münir Beyin kitaplığı olmuştur. Ahmed Münir Bey eski Genelkurmay Başkanlarından Zeki Paşanın torunu, Ahmet Ziya Baraz'ın oğlu olup büyük bir kitap meraklısıydı. Yeni harfli Türkçe ve Osmanlıca kitaplarını yaklaşık 105 büyük siyah poşet halinde Kurtuluş'taki evinden alıp üç ayrı aşamada Sahaf Turkuaz'a getirdik.

Orta Asya Türklüğü, Türkçülük, ülkücülük, Türkoloji ve Türk dünyası üzerine yazılmış pek çok şarkiyat kitabını içeren kütüphane son yıllarda aldığım en büyük kitaplıklardan biridir. İçinde Kazan'da, Bakü'de, Tokyo'da, Rusya'da, Mısır'da, Paris'te ve başka kentlerde basılmış 650 civarında nadir Osmanlıca kitap bulunmaktadır. Pek çoğu ciltli olarak saklanmış bu kitaplar Türk tarihi ve Türkoloji konusunda artık bir daha bir araya getirilemeyecek nadirliktedir.

Gençliğim ve sahaf çıraklığım sırasında Münir Beyi ve eşini tanımış, kendisiyle sohbet etme şansına kavuşmuştum. Yıllar sonra Librairie de Pera'da (Eski Nomidis Kitabevi) çalışırken Münir Bey, eşi ile birlikte dükkana gelir, daha çok Türkiye ve Doğuyu ilgilendiren kitap ve seyahatnamelerle ilgilenirdi. Bize Almanya'da Doğu kitapları satan Otto Harasowitz isimli bir sahafın kendisine yolladığı kitap kataloglarını imzalayıp hediye eder, böylece bizim Avrupa kitap piyasasının fiyatları hakkında bilgilenmemizi, görgümüzün artmasını sağlamaya çalışırdı.

O tarihlerde Ahmet Münir Beyin bazı kitaplara imza atmış önemli bir Türkçü olduğunu bilmiyordum. Çıraklığımda Sahaflar Çarşısında özellikle yabancı dildeki kitapları asla kaçırmayan, her şartta satın alan, büyük bir kitap meraklısı olduğu anlatılan, adeta menakıbı ustaların dillerinde dolaşan Ahmet Münir Beyin kütüphanesi muhteşemdi.

Münir Beyin yine benzer konularda biriktirdiği yabancı dil kitapları ailesi tarafından muhafaza edilmekteydi. Bu kitapların da toplamı 2456 adettir. Almanca, İngilizce ve Fransızca yazılmış pek çok nadir, kıymetli kitabı içeren bu kütüphaneyi de ikinci aşamada, Eylül 2020'de satın alarak Sahaf Turkuaz'a getirdik. Dağıtmadan, topluca satmanın gayreti içinde olduğumuz bu kütüphaneyi meraklıları Sahaf Turkuaz'a gelip görebilirler.

Hayatı ve eserleri bilinmeyen büyük kitap koleksiyoncusu Ahmed Münir

Münir Beyin nadir Osmanlıca kitapları.

Baraz'ın yazı alanında kullandığı ismi ise "A. Münir Haymana Yaylalıgil"dir. Bu isimle birkaç eser yayınlamıştır. Tespit edebildiklerimin biri "Gadunof, de-Türk bir Türk'ü, na-Türk mü; ad etmeli?" karmaşık başlıklı eseridir. 1942'de basılan kitabın basım yeri ve basım evi kaydı yoktur. 4 sayfalık eser Münir Beyin kızı Biriçimsu Hanıma ithaf edilmiştir.

Diğeri "Hali Hazırın Türk Toplulukları ve Pan-Türklüğe Dair" başlıklı eserdir. İstanbul'da Arkadaş Basımevinde 1937'de basılan çalışmanın künye sayfasının üstünde "Britanya Amirallığındaki bazı istihbarat memurları tarafından yazılmıştır." kaydı vardır. Kısmen numaralı 32 sayfalık bu eserin katlanan bir haritası da mevcuttur.

Ahmed Münir Beyin bir özelliği de satın alıp okuduğu kitapların içine (özellikle baş tarafına) daktilo ile kitap ve yazar hakkındaki yorumlarını, düşüncelerini, ilginç bilgileri yazıp yapıştırmasıdır. Pek çok kitabın içinde hem kendisi hem yazar hem de o eser hakkında notlar mevcuttur. Not yazıp koyduğu pek çok kitabı satmaya kıyamadım. Kitaplardaki bu notlar eser veya yazar hakkında çok önemli bilgiler içerdiği gibi indi hükümler de taşır. Kayıtlarda olmayan özel bilgiler içeren bir kitap notu Nejat Kulakcı'nın *Beyaz Geceler* isimli romanının iç kapağında mevcuttur. Bu notta İstanbul'da Işıl Matbaasında 1950'de basılan eserin yazarı hakkında eşsiz bilgiler vardır. Üslubuna ve imlasına dokunmadan aynen aktarıyorum:

Çiftcioğlu H. Nihal (Atsız), vaktiyla "Büyük Doğu"da yayınladığı hatıratında, Kulakcı Nejad'dan uzunca yazmıştır. Kulakcı Nejad, doktordur. Hafızamda yanılmamakdaysam, Operatör dokturdur. Branşı kulakçılıkdır. Onunla Çiftçioğlu H. Nihallarda [Atsız], Maltepe'deki ikametgahında tanışmışımdır. Şimdi epi iri kimseydi; hatırlıyorum. Onunla Çiftçioğlu H. Nihallardan hem beraber çıkmış ve Köprüye değin de birlikte gitmişizdir.

Kulakcı Nejad'ın vapurda "bir iyice" uyuduğu hala gözlerimin önündedir. O, hoşsohbet olmuştur. Onun hatta, nekregûluğunu anarım. "Beyaz Geceler" Kulakcı Nejad'ın romanıdır. Bunda hemen gibi fazlasınla hayatından; dolayısı da Çiftcioğlu H. Nihaldan yazmışdır. Onun Çiftcioğlu H. Nihalla dostluğu, Tıbbiyeden olmuşdur. "Beyaz Geceler", İ. Turganef'in de o namdaki eseridir. Kulakcı Nejad, "Beyaz Geceler"inle roman yazmak istemiş; yazmıştır. 1974. 6. 14"

Son yıllarda, alamayıp kaçırdığım kitaplıklar da oldu. Esnaf terbiyesinin kalmadığı, para gücünün her şeyin önüne geçtiği bir dönemde, kitap piyasasına giren antikacı ve müzayedeciler yüksek bedeller vererek sahafın tasfiye etmesi gereken kütüphaneleri satın alıp ehline değil, paralısına satmaya başladıklarından beri mütevazı ölçülerde çalışan sahaf esnafının kütüphane bulma şansı da azalmaktadır. Bu durum hem piyasada fiyatın yükselmesine hem de kitabın ehline gitmesine mani olmaktadır. Sayıları çokça azalan gerçek sahaflar ise bütün bu şartlara rağmen mesleki düsturla hareket ederek kitabı layık olana ulaştırmanın, kitap muhiblerini ve mecnunlarını üzmemenin gayreti içindedirler. Z

NOTLAR

1 Sahaflar Birliği Derneği Başkanı.

2 Bu konuda ilk makale A. Turgut Kut'a aittir. Yıllarca üzerinde çalışılmış bir araştırmanın ürünü olan bu makale şimdiye kadar bilinen bütün matbu satış defterlerini içermektedir. Bkz. A. Turgut Kut, "Terekelerde Çıkan Kitapların Matbu Satış Defterleri", *Müteferrika Dergisi,* 2, 1994, s. 3-23. Bu konuda ikinci makale Emin Nedret İşli tarafından yazılmıştır: "Terekelerden Yeni Çıkan Matbu Kitap Satış Defterleri", *Yücel Dağlı Anısına*, 2011, s. 259-267. Üçüncü makalenin sahibi ise Ali Emre Özyıldırım'dır: "Bir Tanzimat Âlimi Neler Okurdu? Ârif Hilmi Efendi'nin Kitaplarına Ait Matbu ve Meçhul Kütüb Defteri", *Müteferrika Dergisi,* 1, 2016, s. 39-82.

SEYYAR MİNYATÜR KÜTÜPHANE

Ⓚ Ernest Hemingway'in Louis Vuitton yapımı bavul-sandık kütüphanesi. 1927.

NAPOLÉON Bonaparte'ın ciddi, hevesli hatta zaman zaman tutkulu bir kitap okuru olduğu biliniyor. Henüz genç bir topçu subayı iken bilim ve felsefe konularında okumaya ilgi gösterdiği, Fransız ve İtalyan yazarları takip ettiği tarihi kayıtlarda geçiyor.

Elbette kişisel bir kütüphanesi de vardı. Fakat Napoléon'un askerî kariyeri çalkantılıydı ve sakince koltuğuna oturup kitap okumak her zaman nasip olmuyordu. Seyyar minyatür kütüphane ile sevdiği ve okumak istediği kitapları sürekli yanında bulundurması tam da Napoléon'a özgü bir çözüm gibi görünüyor.

Bu seyyar kütüphane, içinde Jean Jacques Rousseau, Corneille, Racine, Voltaire, Plutarch, Platon, Cicero, Cornelius Nepos, Livy ve Tacitus gibi yazarların Fransızca veya Fransızcaya çevrilmiş klasik eserleri olan şık bir valizdi. Valizin içindeki Ossian şiirlerinin Napoléon'un özel ilgisine mazhar olduğu ve kafasını Ossian'ın bulutlarıyla doldurmak arzusunu sıkça dile getirdiği hem askerî tarihçiler, hem de edebiyatçılar tarafından konuşuluyor.

Napoléon kitap temin etmekte birkaç yol izliyordu. Mesela 1798'de Mısır seferi için yola çıkma hazırlıkları yaparken, Bourrienne'e, kamp kütüphanesine istediği kitapların bir listesini vermişti. Listede kategorik olarak bilim ve sanat, coğrafya ve seyahatler (*Cook'un Yolculukları*), tarih (Thucydides ve Frederick II), şiir (Ossian, Tasso, Ludovico Ariosto), roman (Voltaire, Héloïse, Werther ve 40 ciltlik "İngiliz romanları"), politika ve ahlak (İncil, Kur'an, Vedalar) kitapları bulunuyordu.

Napoléon'un bir de "kişisel kütüphanecileri" konusu var. 1800 yılında Mısır keşif gezisindeki heyet içinde bir antikacı olan Louis Ripault'u "kişisel kütüphanecisi" olarak atıyor, fakat

Bavul-sandık minyatür bir kütüphane. 19. yüzyılın başı, Japonya.

Ⓚ TIANA'S BOOK ART PROJECT

Todd Pattison'un bavul-sandık kütüphanesi. 2009.

Ⓚ PATTISONPAPERWORKS.COM

18 ciltlik ahşap bavul-sandık kütüphane.1801.

kısa zaman içinde Ripault'un çok liberal olduğu ortaya çıkınca onun yerine, öğrencilik zamanlarında okuduğu *İtalya Devrimleri Tarihi*'nin yazarı yaşlı tarihçi Carlo Denina'yı görevlendiriyor. 1807'de ise kütüphaneci Antoine-Alexandre Barbier "kişisel kütüphaneci" olarak atanıyor. Napoléon'un kütüphanecisinden elbette bazı beklentileri vardı: kendisine kitap okuması, yeni kitaplar hakkında bilgi vermesi, belirli konularla ilgili bilgi kaynaklarını bulması ve ilgi gösterdiği kitaplarla ilgili içerik özetleri yapması.. Napoléon bunlara ilave olarak Barbier'den bir seyyar/gezgin kütüphane oluşturmasını istedi. Buna göre 12 ay içinde, iyi kalitede ve yazı alanı neredeyse marjsız olacak şekilde, destan, oyun, şiir, roman, tarih, anı kitaplarından 1000 kitaplık bir minyatür kütüphane yapılacaktı. Napoléon daha sonra bu rakamı 3000 kitaba çıkarttı.

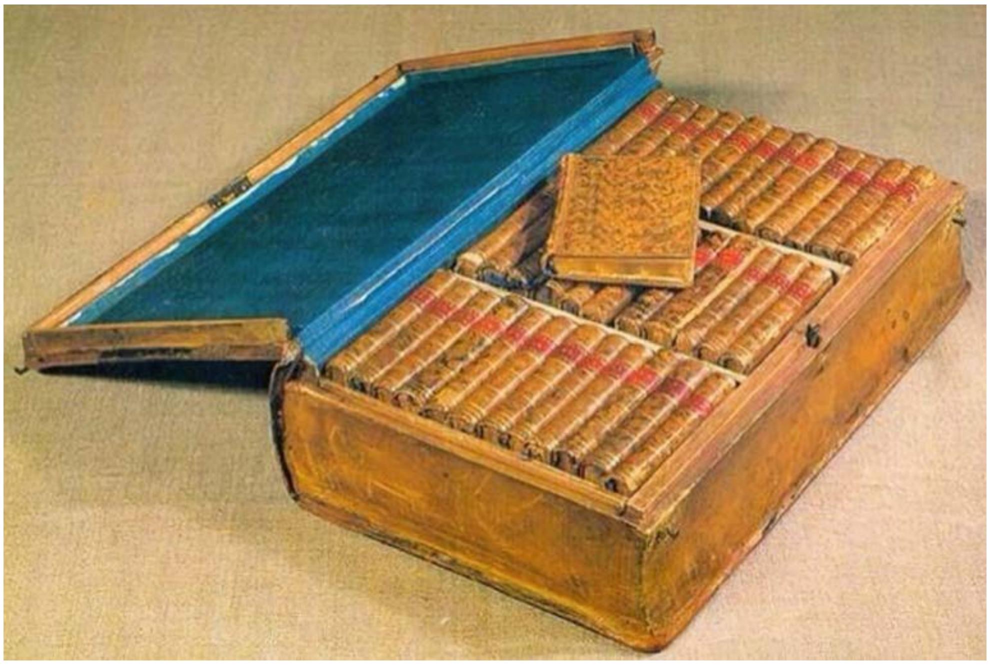
Özel bavul muhafazalı bu seyyar kütüphane Napoléon'un özel ilgi alanları çerçevesinde beş genel başlık içinde ele alınabilir: 1) Kronoloji ve evrensel tarih, 2) Antik tarih ve modern tarih, 3) Genel ve özel tarih, 4) Avrupa devletlerinin tarihi (Fransa, İtalya vs.). İlk 3000 ciltlik siparişin dışında yeni 3000'lik siparişte ise tabiat tarihi, seyahat ve edebiyat kitapları vardı.

Kayıtlara göre Napoléon'un özel kütüphanecisi Barbier, bu işin tamamlanmasının 6 yıl süreceğini ve 5,4 ile 6,5 milyon frank tutarında bir bütçesi olacağını raporlamıştı.Toplam 6 cildi bulan bu proje gerçekleşemedi.

Daha sonra birkaç maun sandık muhafazalı seyyar kütüphaneye ulaşan Napoléon'un taleplerinden bazısı gerçekleşmemiş bile olsa askerî harekatlarında yanındaki kütüphanelerin birçoğu korunmuş durumda.

Napoléon 1821'de öldüğünde, içinde sandıktan yapılmış bavul görünümlü seyyar kütüphanelerinin de olduğu 1814 ciltten oluşan kütüphanesi dağıldı. Bir kısmı "kütüphanemde en çok kullanmaya alışık olduğum kitaplardan seçilmiş 400 cilt" vasiyeti üzerine Roma Kralının oğluna gönderildi. Bir kısmı Napoléon'un arkadaşları tarafından seçilerek alındı. Geriye kalanı ise 1823'te Londra'da Sotheby's tarafından düzenlenen bir açık artırma ile Bossan-

Napoléon'a ait 36 cilt kitaptan oluşan seyyar kütüphanelerden biri.1803.

26 cilt kitaptan oluşan seyyar kütüphane.1802.

Brotherton koleksiyonundaki en eski seyyar kütüphanelerden biri. 1617.

Goyard yapımı 100 kitaplık bir bavul-sandık seyyar kütüphane. 19. yüzyıl.

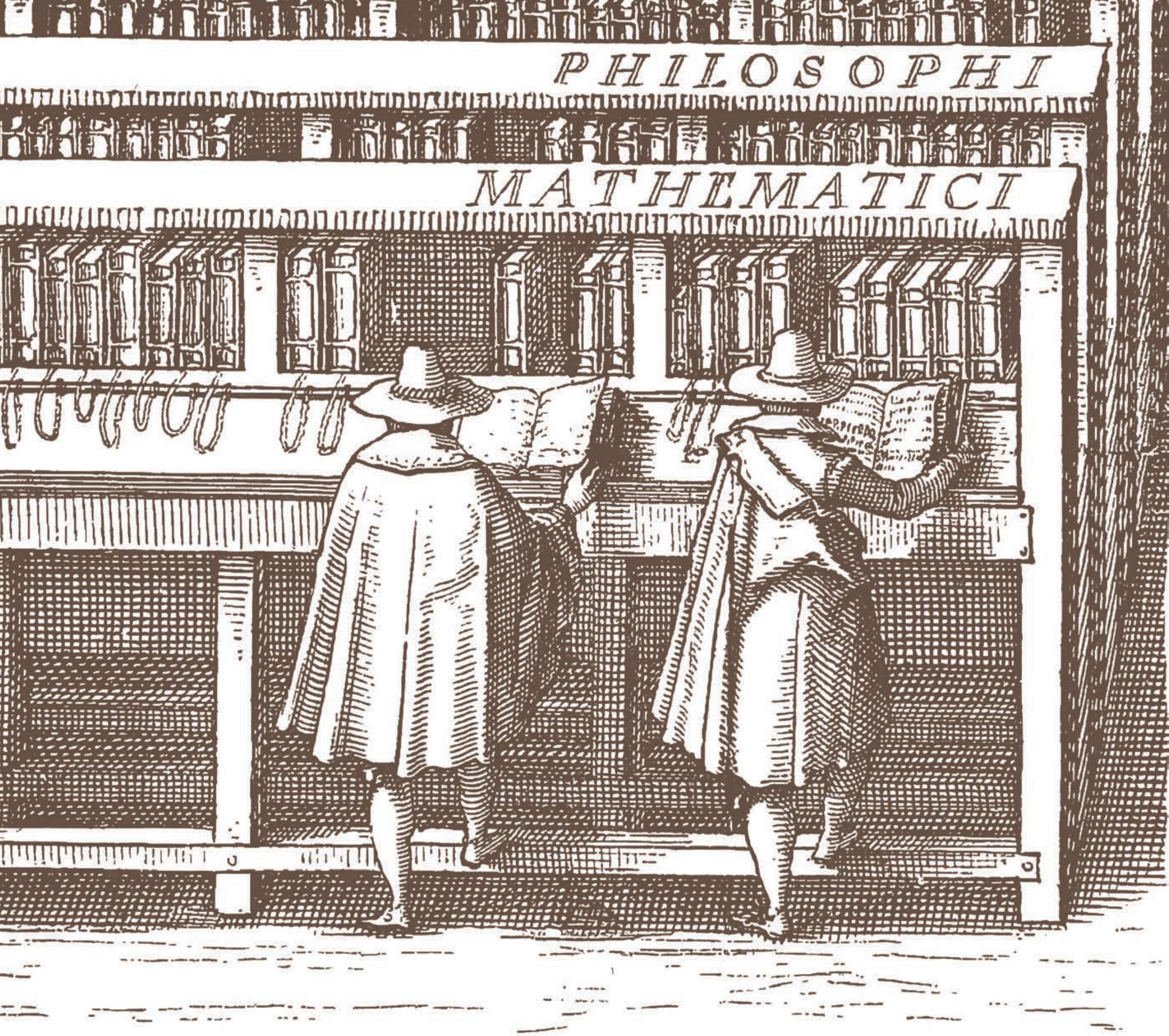
ge and Co. adlı kitapçıya satıldı.

Bavul-sandık uygulamalı, zaman zaman deri ve bez kaplama ile dayanıklı ahşaptan imal edilmiş seyyar minyatür kütüphanenin doğuş tarihi bilinmiyor ama 19. yüzyılın başlarında yaygınlık kazandığı görülüyor. O dönemde, kitap okuma henüz halka inmemişti; yönetici ve seçkin sınıfın özel ilgi gösterdiği bir meşgaleydi. Bu elitler genel olarak malikanelerde yaşıyorlar ve özel kütüphaneler yaptırıyorlardı. Fakat hayatlarının akışı sabit değildi. Sık sık uzun ve zorlu seyahatlere çıkıyorlardı. Seyyar kütüphanelerle uzun seyahatlerinde kitap okumayı süreklileştirecek bir çözüm bulunmuştu.

Yine o dönem, İskoçya'da taşranın birçok bölgesine ahlak, din, seyahat, tarım, mekanik uygulamalar, popüler bilim konularında seyyar kütüphanelerin dağıtıldığı biliniyor.

Seyyar minyatür kütüphaneler gezici kütüphanelerin de öncülü oldular. ABD'de her kasaba ve mezrada iyi donatılmış kalıcı kütüphane sağlamanın bir yolu olarak ilk önce farklı muhtevalarda bavul-sandık seyyar kütüphaneler ortaya çıktı, ardından gezici kütüphane uygulamasına dönüldü.

Seyyar minyatür kütüphanenin farklı tasarımları yapıldı, farklı kitap listeleri oluşturuldu, farklı ciltleme ve baskı yöntemleri uygulandı.Kitap üretiminin yaygınlaşması ve gündelik hayatın modernleşmesiyle de ihtiyaç olmaktan çıktılar, sanat ve koleksiyon için imal edildiler. Z

Ortaçağda kitap hırsızlığıyla mücadele ZİNCİR, SANDIK VE LANET

Ⓚ Rönesans dönemi zincirli kütüphane ve okurlarını temsil eden gravür.

Malatestiana Zincirli Kütüphanesi, Cesena (üst iki fotoğraf).

Hereford Katedrali Zincirli Kütüphanesi.

Ⓚ

Oxford Merton Koleji Kütüphanesindeki kitap sandığı.

KİTAP hırsızlığı ortaçağ kütüphanelerinin bazılarını ilginç bir çözüme ve tedbire itmişti. Özellikle tek nüshalı, büyük, ağır ve kıymetli kitaplar için geliştirilen bu uygulama şöyleydi: Kitabın cildine özel bir düzenekle zincir bağlanıyor, zincirin diğer ucu kütüphane raflarındaki halkaya takılıyordu. Böylece okuyucular rahatlıkla kitaptan istifade edebiliyor fakat yerinden ayıramıyordu. 18. yüzyıla kadar süren bu uygulama kütüphanelerin bütçesini çok zorladığı için aşama aşama terk edildi ve yerini başka tedbirlere bıraktı.

Avrupa'da bu zincirli kütüphanelerden ikisi hala orijinal haliyle korunuyor. İtalya Cesena'daki Malatestiana Zincirli Kütüphanesi ve İngiltere'de Hereford Katedralindeki Zincirli Kütüphane. Hereford Katedralindeki Zincirli Kütüphane her yıl sadece bir defa bakım ve temizlik için açılıyor. Kütüphanede ortaçağa ait 229 elyazması ile 1500 adet kitap bulunuyor. Koleksiyonun en değerli parçası ise 12. yüzyıldan kalma elyazması bir Eski Ahit.

1447'de inşa edilen Malatestiana Zincirli Kütüphanesi ise Avrupa'nın en eski kütüphanesi olarak biliniyor. Manastır kütüphaneleri için ilham verici bir model olan kütüphane mimari tasarımı ile de özgün. UNESCO tarafından "Dünyanın Hafızası" listesine dahil edilen kütüphane, binası, mobilyaları ve elyazması koleksiyonuyla bozulmadan korunuyor. Koleksiyonunda Latince, Yunanca, İbranice ve Arapça 343 değerli elyazması bulunduran kütüphanede kitaplar hâlâ zincirlenmiş olarak duruyor.

KİTAP SANDIKLARI

Ortaçağ kütüphanelerinin hırsızlıklardan korunmak için kullandığı diğer bir yöntem kitapları sandıklar içinde bir odada muhafaza etmekti. En meşhur örnek İngiltere'de Chetham's Library'deki "Gorton Sandığı"dır. 68 eşsiz cildin korunduğu bu sandıkta kitaplar yine zincirlenmiş durumdadır. 14. yüzyıldan kalma Oxford Merton Koleji Kütüphanesindeki kitap sandığı ise günümüze kadar ulaşan en güzel örneklerden biri. Bu sandıkların hırsızlığı önleme tedbiri basit ama etkiliydi: Kilitler sandığın açılmasını önlüyor ve hareket ettirilemeyecek kadar ağır olan sandık böylece çalınmaktan korunuyordu.

KİTAP LANETLERİ

Kitapların hırsızlıktan korunması için cesaret kırıcı bir başka yol da beddua, küfür ve lanet etmeydi. Kitabın görünen bir yerine yazılan "kitap laneti" şöyle olabiliyordu: "Bir kimse bu kitabı alırsa en acı verici ölümlerle ölsün, bir tavada acı çekerek kızartılsın, hastalıklara dûçar olsun ve ateşlerde yansın. Amin."

Her kitap için farklı olan kitap lanetlerinden bir diğeri şiir şeklinde yazılmış: "Bu kitabı çalma dürüst arkadaşım / Darağacı senin için korkunç bir son olmalı / Ve öldüğün zaman Tanrı diyecek / Ve çaldığın kitap nerede?" Z

BİR CEZA OLARAK KÜTÜPHANE

PANDEMİ sürecinde çokça konuşulan olaylardan biri de Sakarya Valiliğinin maske takmayan şahıslara kitap okuma cezası vermesiydi. Basından ve halktan tepki alan bu uygulama aslında münferit bir olay değildi. Türkiye'de bir süredir, bir yıldan az hapis cezaları 5237 sayılı Türk Ceza Kanunu kapsamında "kütüphanede kitap okuma"ya çevrilebiliyor. İlk örneğini 2006 yılında Erzurum'da gördüğümüz bu cezayı hakimler yukarıda bahsi geçen kanunun alt maddelerindeki "18 yaşından küçük olan hükümlülerin, bir meslek veya sanat edinmelerini sağlamak amacıyla, gerektiğinde barınma imkanı da bulunan bir eğitim kurumuna devam etmesine, mahkemece karar verilebilir" hükmüne dayandırıyorlar.

Meselenin hukukî olduğu kadar, sosyolojik, psikolojik ve hatta pedagojik boyutları var. Bazılarını 'kitap' ve 'ceza' kelimelerinin yanyana gelmesi bile rahatsız ederken, olumlu sonuçlanan vakalardan hareketle bu uygulamayı destekleyenler de var. Üstelik hukuk camiası da bu konuda ikiye bölünmüş durumda. Bu uygulamanın başka ülkelerde de örnekleri var ve benzer tartışmalara oralarda da rastlamak mümkün.

Gazetelerin köşe yazarları genellikle bu ceza biçimine olumsuz yaklaşıyor. Kitap okuma cezası diye bir ceza olamayacağı, çocuklar üzerinde bu cezalandırma yönteminin okumaya özendirici değil caydırıcı bir etki yapacağı[1] türünden görüşlere basında sıkça rastlanabiliyor. Ama ya gerçekten işe yarıyorsa? Bu şekilde ellerine ilk defa kitap alan çocuklar ya okumayı severlerse? Ya zoraki okunan bu kitaplar kötü bir çevrenin, kötü arkadaşların kurbanı olan gençlerden en azından birine umut ışığı oluyorsa?

ÖRNEK VAKALAR

Traji-komik bir biçimde, bu cezaya 'uğratılan' bir vatandaşın, cezasını çektikten sonra "Allah düşmanıma böyle ceza vermesin. Keşke adam gibi ceza verselerdi de delikanlı gibi çekip çıksaydım, şimdi kimsenin yüzüne bakamaz oldum." dediği rivayet ediliyor. Fakat bu cezanın mahkumun üzerinde uyandırdığı etkiden dolayı "süper ceza" olarak nitelendiğine, cezayı veren hakimin takdir edildiğine, öngördüğü cezanın normal cezadan ağır geldiği için sonrasında daha caydırıcı etkisi olacağına dair yorumlara şahit oluyoruz.[2]

Kitap okuma cezası bazen mahkum üzerinde şaşkınlık uyandırabiliyor. Kahramanmaraş'ın Türkoğlu ilçesinde, öğrencilerle kavga eden bir gence hakim, MEB tarafından tavsiye edilen 100 Temel Eser'den en az üçünü polis gözetiminde okuma cezası vermiş. Şaşkınlık yaşayan mahkum Halk Kütüphanesinden aldığı Mehmet Âkif'in *Safahat* adlı kitabını Emniyet Amirliğinin bahçesinde polis gözetiminde okuyarak cezasını çekmeye başlamış ve şunları söylemiş: "Kitap okuduğumu söyleyemem. İlk olarak Safahat'ı tercih ettim ve 60 sayfasını okudum. Kitap okumak sahiden güzelmiş. Kim bilir belki de bana verilen bu ceza sayesinde kitap okuma alışkanlığı kazanırım. Sanırım en geç 45 günde cezamı tamamlayacağım."[3]

Peki bu tür bir ceza zaten kitap okuma alışkanlığı olan birine verildiğinde ne olur? Bu soruya cevap teşkil edebilecek örnek bir vaka da basına yansımıştır: Bir arkadaşıyla tartışması sonucu aldığı kamu hizmeti cezasının rahatsızlığı sebebiyle ağır görüldüğünü ve kitap okuma cezasına çevrildiğini belirten mahkum şöyle diyor: "5 aylık bir ceza ve ayda bir kitap olmak üzere 5 kitap okuma cezası aldım. Benim için iyi bir şey oldu. Uzun yıllar gazete bayiliği yaptığım için kitap okuma alışkanlığım var. Çok rahatlıkla, seve seve yapıyorum. Kitapları kendim seçiyorum.

KÜTÜPHANEYE ÇEVRİLEN CEZAEVİ

Gaziantep'in İslahiye ilçesinde 1958'de kurulan ve 2400 metrekare alan üstünde 40 kişi kapasiteli 4 koğuştan oluşan A-2 Tipi Kapalı Ceza İnfaz Kurumu 2019'da kapatıldı. Bina, Adalet Bakanlığı ile Kültür ve Turizm Bakanlığının destekleri, Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğünün yönlendirmesi ve Bali Ailesinin katkılarıyla kütüphaneye çevrildi.

Açılış töreninde Bali ailesi adına konuşan Türkiye İş Bankası Genel Müdürü Adnan Bali, kendisinin ve kardeşlerinin çocukluğunun, annesi merhume Sabiha Bali'nin de ömrünün büyük bölümünün geçtiği evlerinin yanında bulunan cezaevinin kütüphane olarak hizmet vermesiyle ilgili duygularını şöyle dile getirdi: "Çocukluğumda küçük bir kasaba olan İslahiye'de, bizleri okutmak için sınırlı imkanlarıyla elinden geleni fazlasıyla yapan annemiz, mahallede tek olması nedeniyle kütüphane olarak bilinen kitaplığımızı, okuma sevgisi aşılatabilmek için mahalledeki bütün çocuklara açacak kadar ufku geniş bir insandı. Annemizin adını ve hatırasını, vefatının birinci yılında açılışını yaptığımız ve annemle birlikte babamın da adının verildiği 'İslahiye Sabiha-Aziz Bali İlçe Halk Kütüphanesinde yaşatacak olmanın hüzünlü mutluluğunu yaşıyoruz. Nice acılı hayatlara şahit olan binanın, gerekli onarım ve tefrişinin ailemizce üstlenilmesinin ardından bir ilçe halk kütüphanesine dönüştürülmesinin bizler için anlamı derin, kıymeti büyüktür. Kütüphaneden olabildiğince çok öğrencimizin ve kitapseverin faydalanmasını ümit ediyoruz."

İslahiye Sabiha–Aziz Bali İlçe Halk Kütüphanesinde bina hafızasını korumak amacıyla koğuşlardan biri muhafaza edildi. Binada okuma odaları, toplantı odaları ve bilgisayar odası bulunuyor.

MÜZEYE ÇEVRİLEN CEZAEVİ

Ankara'nın Altındağ ilçesinde 1925'te hizmet vermeye başlayan Ulucanlar Cezaevi 2006'da kapatıldı ve 2011'de müze olarak açıldı. Müzede oluşturulan kütüphanede ve koğuşlarda, mahkumların okumasına izin verilmiş kitaplar sergileniyor. Bu kitapların özelliği, bir zamanlar burada yatmış çoğu ünlü siyasetçi, yazar, şair vb. zatlara ait olması. Bazen üzerlerinde mahkumun adı veya imzası göze çarpıyor. Ortadaki camekan masada ise mahkumlara ait fotoğraflar var.

Ben zaten ömür boyu kitap okuyacağım. Bazen gereksiz cezalar vermektense böyle cezalar uygulanması güzel. En azından insanlarımız kitap okuma alışkanlığı elde ederler."[4]

Konya'nın Seydişehir ilçesinde arkadaşına suç teşkil edecek bir şaka yaptığı için mahkeme tarafından 1 ay kitap okuma cezası verilmesi sonucunda mahkum, cezasını günde 2 saat kitap okuyarak geçirmiş, ardından okuduğu kitabın özetini de hakime anlatmış. Bu vakada mahkum cezasını, her gün aynı saatte geldiği Halk Kütüphanesinde kitap okuyarak çekmiş. Okuduğu kitapların özetini yazarak çıkarmazsa aklında kalmadığını söyleyen mahkum, "Yaptığım şaka bana pahalıya patladı"[5] şeklinde konuşmuş.

İzmir'in Bayındır ilçesinde eşine şiddet uygulayan bir kişi, üç ay süreyle haftada bir saat "insan haklarına saygılı olunması" konularını işleyen kitapları okuma cezası almış ve cezasını Bayındır Halk Kütüphanesinde çekmiş. Mahkemenin aldığı kararda ayrıca ceza bitiminde kütüphane memurunun gözetiminde özet çıkarması ve bu özet kabul edildiği takdirde davasının düşeceği de öngörülmüş. Mahkum "Bu kitapları okuduğumda, insanlara karşı sevgi ve saygıyı duymayı, aynı şekilde eşine saygı ve sevgi verdiğinde karşılık aldığını öğrendim. Eşi ile arasında tartışma olanların bu tür kitapları okumasını tavsiye ederim. Bu kitapları okuduktan sonra, eşimle aramızda bir şey olmadı" demiş.

Aynı ilçede alkollü araç kullanan bir kişi de cezasını denetimli serbestlik uygulamasıyla kitap okuyarak ödemiş. Üç ay boyunca Halk Kütüphanesine gelerek alkollü araç kullanmakla ve alkolün zararlarıyla ilgili kitap okuyarak özet çıkaran mahkum için de, özeti kabul gördükten sonra para cezası ödemeyeceği ve bu şekilde cezasını çekmiş olacağı öngörülmüş. Mahkum yasayı şöyle değerlendiriyor: "Bu çok güzel bir yasa. Bundan sonra alkollü araç kullanmayacağım, çok pişmanım."[6]

Sakarya'da yine eşini darp ederek yaralayan bir kocaya mahkemece, haftada bir gün kütüphaneye giderek şiddetin insanlar üzerindeki olumsuz etkileri hakkında bilgiler içeren kitap okuma cezası verilmiş.[7]

Örnekler artırılabilir.

**

Kitabın bir ceza konusu yapılması tepkilere konu olsa da mahkemelerin kitap okuma cezasını benimsediği anlaşılıyor. Mahkumların da —bazen kütüphanelerde çekilen— bu cezadan genellikle memnun oldukları ve üzerlerinde olumlu bir etki uyandırdığını ifade ettikleri basında yer alan haberlerden görülebiliyor.

Öte yandan, Türk Kütüphaneciler Derneği adına başkan Ali Fuat Kartal, "trafik suçu, halkın huzurunu bozma, kadına şiddet gibi suçlardan mahkum olanlara denetimli serbestlik çerçevesinde verilen "belli bir kütüphanede, belli bir süre zarfında kitap okuma" cezasının toplumda kitap okumanın ceza olarak algılanmasını yolaçtığını, bu yanlıştan dönülmesi gerektiğini söylüyor.[8]

Adli cezaların kütüphanede kitap okuma cezasına dönüştürülmesi konusu, kamuoyunun görüş birliğine varamadığı ve bir süre daha ihtilafın devam edeceği bir konu olarak görünüyor. Vakaların artmasıyla zaman içinde yapılacak kâr-zarar hesabı terazideki dengeyi değiştirebilir. Z

NOTLAR

1 Özay Şendir, "Kitap okuma cezası mı?", *Milliyet*, 13 Eylül 2020.
2 01.11.2003 21:33 rahatsiz (ekşi sözlük)
3 www.bbyhaber.com/bby/2010/02/25/5-ay-kitap-okuma-cezasina-carptirildi (erişim: 20.11.2020).
4 Aynı site.
5 Aynı site.
6 Aynı site.
7 Aynı site.
8 "Kütüphaneciler, Hakimlerin 'Kitap Okuma Cezasına' Tepki Gösterdi", BBY Haber 08/03/2013.

FOTOĞRAF: ADOBE

SESLİ KÜTÜPHANELER

İNSANLIĞIN ortak mirası olan kütüphanelerden faydalanmak herkes gibi görme engellilerin de hakkı. Ancak kütüphanelerin kapıları onlara Braille alfabesinin icadından sonra açılmıştır. 1821 yılında Louis Braille tarafından geliştirilen bu alfabe görme engelli insanlar için büyük bir devrim anlamına gelir.

O tarihten sonra —başta İngiltere'dekiler olmak üzere— kütüphanelerin Braille alfabesiyle basılan kitaplara yer verdiğini görüyoruz. Braille kitapların sayısı artınca bazı kütüphanelerde görme engellilere müstakil bir bölüm ayrılır. En nihayetinde bunları 19. asrın sonralarında sadece görme engellilere hizmet veren kütüphanelerin açılması takip eder.

Görme engellilere yönelik kütüphanecilik hizmeti alanındaki en önemli gelişme şüphesiz sesli kitapların kullanıma girmesidir. Bu başarının ardında ABD Kongre Kütüphanesinin çatısı altında hizmet veren Ulusal Kütüphane Hizmeti Biriminin emeği vardır. 1935'de gönüllü okuyucular tarafından kitapların, kayıt stüdyolarında plaklara okunmasıyla başlayan sesli kitap hizmeti

Alberto Manguel, *Okumanın Tarihi* adlı kitabından bir bölümü okuyarak GETEM Kütüphanesine kendi sesini armağan etti. Kütüphanede 9 bin sesli kitap, sesli betimlemeler içeren filmler ve radyo tiyatroları olmak üzere toplam 15.500 eser bulunuyor.

FOTOĞRAF: KENAN ÖZCAN

büyük rağbet görür. Braille kitaplara nazaran maliyeti daha düşük olduğu için de dünya genelinde hızla yayılır.

Sesli kitapların Türkiye'deki hikayesi Mithat Enç'in 1950 yılında Altınokta Körleri Eğitme ve Kalkındırma Derneğini kurmasıyla başlıyor diyebiliriz. Derneğin kütüphanesinde hem Braille kitaplar hem de konuşan kitaplar vardı. Dernek 1986'da Türkiye'nin ilk konuşan gazetesi olan *Altınokta'nın Sesi*'ni çıkartır ve kütüphanelerle paylaşır. Türkiye'de ilk "Konuşan Kitaplar Bölümü" ise 1981'de Mitat Enç'in doğum yeri Gaziantep'teki İl Halk Kütüphanesinde hizmet vermeye başlar. Ardından 1992 yılında Ankara'da Or-An Sevgi Yılı Halk Kütüphanesinde de benzer bir bölüm kurulur. Bunu Antalya, Erzurum, Eskişehir, Manisa, Uşak ve Kırklareli'ndeki halk kütüphaneleri takip eder. Ancak ne yazık ki halk kütüphanelerinin çok azında konuşan kitaplık bölümü var.

Bununla birlikte son yıllarda meseleye belediyelerin, STK'ların, bazı özel kuruluşların, devlet ve üniversite kütüphanelerinin ilgi duymasıyla olumsuz tablo değişmeye başlamıştır. Dünya standartlarını yakalamak isteyen kütüphaneler, teknolojik gelişmeleri de yakından takip etmek zorundalar. Bu sebeple kütüphanelerin son yıllarda hızlı bir şekilde dijital ortama taşındığına, ulaşılabilir görsel ve sesli kaynağın arttığına şahit oluyoruz. Devlet ve üniversite kütüphanelerinde sesli kitapların sayısı artarken, müstakil bölümler de oluşuyor. Beyazıt Devlet Kütüphanesi, Millî Kütüphane, Atatürk Kitaplığı ve Boğaziçi Üniversitesi Kütüphanesi ciddi bir başarıyı yakalamış durumdalar.

Bunların yanında sadece engellilere hizmet vermek amacıyla kurulan kütüphaneler de mevcut. Eyüpsultan'da hizmet veren İBB Sesli Kütüphane bunun başarılı örneklerinden biridir. 6 bin üyesi, yüzlerce gönüllü okuyucusu ve 4 binin üzerinde sesli kitap ile öne çıkıyor. Kütüphaneye üyelik ücretsiz ve üyelerin seçtiği sesli kitaplar adreslerine yine ücretsiz olarak teslim ediliyor. Kadıköy, Bakırköy, Ankara Büyükşehir Belediyesinin sesli kütüphaneleri mevcut. Artık birçok belediye benzer girişimde bulunuyor. Kitapların seslendirmesi çoğunlukla gönüllüler tarafından yapılıyor. Z

KONUŞAN KİTAPLIK BÖLÜMÜ BULUNAN HALK KÜTÜPHANELERİ

ADANA Çağdaş Çocuk Kütüphanesi
ANTALYA Tekelioğlu İl Halk Kütüphanesi
BARTIN Batman İl Halk Kütüphanesi
ÇANAKKALE Mehmet Akif Ersoy İl Halk Kütüphanesi
GAZİANTEP Şehit Kamil Bilgi Yılı İlçe Halk Kütüphanesi
İZMİR Atatürk İl Halk Kütüphanesi
İZMİR Aliağa İlçe Halk Kütüphanesi
BURSA İl Halk Kütüphanesi
MANİSA Salihli İlçe Halk Kütüphanesi
MERSİN İçel İl Halk Kütüphanesi
SAMSUN Gazi İl Halk Kütüphanesi
TEKİRDAĞ İl Halk Kütüphanesi

TÜRKİYE'DE SESLİ KİTAP HİZMETİ VEREN KÜTÜPHANELERDEN BAZILARI

BOĞAZİÇİ ÜNİVERSİTESİ GÖRME ENGELLİLER TEKNOLOJİ VE EĞİTİM MERKEZİ (GETEM)
Bebek, İstanbul / 0212 359 75 38

GAZİ ÜNİVERSİTESİ MERKEZ KÜTÜPHANESİ GÖRME ENGELLİLER BÖLÜMÜ
Yenimahalle, Ankara / 0312 202 29 40

BİLKENT ÜNİVERSİTESİ KÜTÜPHANESİ GÖRME ENGELLİLER ODASI
Çankaya, Ankara / 0312 290 16 98

İBB KÜTÜPHANELER VE MÜZELER MÜDÜRLÜĞÜ ATATÜRK KİTAPLIĞI GÖRME ENGELLİLER BÖLÜMÜ
Taksim, İstanbul / 0212 249 09 45

İBB KÜTÜPHANELER VE MÜZELER MÜDÜRLÜĞÜ SESLİ KÜTÜPHANE
Eyüpsultan, İstanbul / 0212 417 25 46

BEYAZIT DEVLET KÜTÜPHANESİ GÖRMEYENLER İÇİN SESLİ KİTAP MERKEZİ
Beyazıt, İstanbul / 0212 522 31 67

MİLLÎ KÜTÜPHANE BAŞKANLIĞI SESLİ KİTAP HİZMETİ
Çankaya, Ankara / 0312 470 83 22

TÜRKİYE GÖRME ÖZÜRLÜLER KİTAPLIĞI
Konak, İzmir / 0232 483 30 23

ALTI NOKTA KÖRLER DERNEĞİ KÜTÜPHANESİ
Şişli, İstanbul / 0212 291 91 71

BAHÇELİEVLER BELEDİYESİ GÖRME ENGELLİLER KÜTÜPHANESİ
Bahçelievler, İstanbul / 0212 442 29 71

BAKIRKÖY BELEDİYESİ GÖRME ENGELLİLER KÜTÜPHANESİ
Bakırköy, İstanbul / 0212 660 52 97

KADIKÖY BELEDİYESİ GÖRME ENGELLİLER SESLİ KÜTÜPHANESİ
Kadıköy, İstanbul / 0216 337 21 21

ANKARA BÜYÜKŞEHİR BELEDİYESİ GÖRME ENGELLİLER EĞİTİM VE TEKNOLOJİ MERKEZİ
Bahçelievler, Ankara / 0312 222 94 01

PATATES BASKI
Okmeydanı, İstanbul / 0212 210 99 66

Bilgiye erişimin e-hali

DİJİTAL KÜTÜPHANELER

SELÇUK AYDIN

BİLGİ hizmetleri alanındaki dijitalleşme devrimi, kütüphaneleri bina, koleksiyon, kullanıcı, personel ve hizmetler gibi temel bileşenleri ile değişime zorlamış, böylece farklı formatlarda yapılanmış kütüphaneler hayatımıza girmiştir.

Literatürde sanal kütüphane, duvarsız kütüphane, kablolu kütüphane, kâğıtsız kütüphane, sayısal kütüphane ve e-kütüphane gibi isimlerle anılan dijital kütüphaneler için farklı tanımlamalar mevcuttur. Dijital Kütüphane Federasyonu tarafından yapılan tanımda "dijital dermelerin seçilmesi, yapılandırılması, bunlara erişim sağlanması, yorumlanması, dağıtılması, bütünlüklerinin korunması ve zamana karşı varlığını sürdürmesi için, nitelikli personel dahil gerekli kaynakları sağlayan kuruluş" olarak tanımlanan dijital kütüphaneler, "Dictionary for Library and Information Science" adlı online sözlükte ise "koleksiyonlarının önemli bir bölümü makine tarafından okunabilir formatta olan ve bilgisayarlar aracılığıyla erişilebilir olan kütüphaneler" olarak tanımlanmıştır.

Dijital kütüphanelerin ortaya çıkışı ülkeden ülkeye bazı tarihi farklılıklar gösterse de temelde aynı ortak amaca hizmet etmektedir. Dünyanın neresinde olursa olsun koleksiyonundaki kaynakları dijital ortama aktararak açık erişimli hale getiren her kütüphane, bilginin kolay erişilir olmasını ve yaygınlaşmasını sağlayarak dünyada bilgi toplumunun oluşmasına katkı sunmaktadır.

Uluslararası Kütüphane Dernekleri Federasyonu (IFLA) dijital kütüphanelerin faaliyetlerine yönelik yayınladığı vizyon bildirisinde yer verdiği, "herhangi bir format ve coğrafi olarak kısıt olmaksızın, bilgiye ve bilgi kaynaklarına 7/24 açık erişim sağlamak, dijital teknolojinin tüm imkanlarını değerlendirmek ve kullanıcılara mümkün olan en geniş hizmeti sunabilmek için kütüphaneler, arşivler ve müzelerin kendi aralarında ve başkalarıyla işbirliği yapma yeteneklerini zenginleştirmek" ifadeleriyle dijital kütüphanelerin kuruluş amaçlarına vurgu yapmıştır.

Fikri altyapısına 1945'de yayınlanan ve bilgi toplumunun geleceğine dair önemli öngörülerin yer aldığı Vannevar Bush imzalı "Düşündüğümüz Gibi" adlı makalede rastladığımız dijital kütüphaneler düşüncesi, e-kitabın mucidi olarak kabul edilen Michael S. Hart tarafından 1971'de çalışmaları başlatılan Gutenberg projesi ile uygulama alanı bulmuştur. 1990'ların başında ABD Kongre Kütüphanesinin başlattığı "Amerikan Memory" projesi ile Fransız Millî Kütüphanesi tarafından yapılan dijitalleştirme çalışmaları, diji-

İBB Kütüphane ve Müzeler Müdürlüğü bünyesindeki dijitalleştirme çalışmaları.

tal kütüphaneler için ilk ciddi adımları oluşturmuştur. 1995'de ABD, ardından 1996'da İngiltere, ülkelerinde dijital kütüphane kurma girişiminde bulunan üniversitelere fon desteği sağlayarak dijital kütüphanelerin yaygınlaşması için yoğun çaba sarfetmişlerdir. İnternetin yaygınlaşmasıyla 90'lı yılların sonuna doğru geleneksel kütüphanelerin bir parçası olarak hayatımıza girmeye başlayan dijital kütüphaneler, oluşturulan standartlar ve işbirlikleriyle bugün dünyanın herhangi bir yerinden erişilebilir hale gelmişlerdir.

Dijital kütüphane uygulamalarının bir diğer unsuru da açık erişim konusunda yapılan çalışmalar ve 2000'li yılların başlarından itibaren artan bir ivme ile hayata geçirilen ulusal ve uluslararası dijitalleştirme projeleridir.

Günümüz dijital kütüphanelerinin büyük bir kısmı geleneksel kütüphanelerdeki tarihi ve kültürel koleksiyonların dijital ortama aktarılmasıyla oluşturulmuştur. Devam eden benzeri çalışmalar dijitalleştirmeyi kütüphaneler için önemli hizmet başlıklarından biri haline getirmiştir. Koleksiyonun durumu, teknik ekipman, personel, iş hacmi ve süresi gibi değişkenlere bağlı olarak farklı iş süreçlerine tabi olan dijitalleştirme çalışmaları, uzun vadede sağlayacağı toplumsal faydaya rağmen hâlâ maliyetli ve karmaşık bir operasyondur.

DÜNYADAN VE TÜRKİYE'DEN ÖNEMLİ DİJİTAL KÜTÜPHANELER

Bilgi ve iletişim teknolojilerinin gelişmesi ile bilgiye hızlı erişim ihtiyacı, dijital kütüphanelerin çoğalmasına yol açmıştır. Ancak okurun kitaplara ilgisi ve araştırmacıların bilgi arama davranışları çoğunlukla hâlâ gelenekseldir. Bununla birlikte başta bilimsel çalışmalar olmak üzere bilgiye hızlı erişim konusunda araştırmacının imdadına dijital kütüphaneler yetişmektedir.

Bilgiye erişimin önündeki engelleri kaldıran dijital kütüphaneler, bu haliyle geleneksel kütüphanelerin bilgi sağlayıcı görevlerini yerine getirmekte, belki de çok uzak olmayan bir gelecekte tamamen değişecek bir hizmet şekline alan açmaktadır.

Günümüzde yerli ve yabancı birçok kütüphane ve platform dijital koleksiyonlarıyla bilim ve kültür alanına hizmet sunmaya devam etmektedir. Burada araştırmacıları cezbeden birkaç kütüphanenin ismini anmak yerinde olacaktır.

Amerikan Kongre Kütüphanesi ve UNESCO ortaklığında hayata geçirilen "World Digital Library" 193 ülkeden 20 bin civarında kaynağa evsahipliği yapmaktadır. Üniversitelerin ve araştırma merkezlerinin ortak girişimi olarak hizmet veren "HathiTrust", 20 milyon civarında kitaba erişim imkanı sunan "Internet Archive", Fransa Millî Kütüphanesinin dijital arşivi konumundaki "Gallica", AB üyesi ülkelerin tamamının kütüphane ve müzelerinden dijital kaynakların yer aldığı Avrupa Dijital Eserler Platformu "Europeana" ve farklı dillerde 5 binden fazla çocuk kitabını içeren "International Children's Digital Library" önde gelen dijital kütüphane örneklerindendir.

Ülkemizde de önemli kütüphaneler gerçekleştirdikleri projelerle koleksiyonlarını dijitalleştirerek araştırmacıların kullanımına sunmuşlardır. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri, Millî Kütüphane, İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi, Marmara Üniversitesi Kütüphanesi, Atatürk Kitaplığı, Süleymaniye Yazma Eserler Kütüphanesi, Beyazıt Devlet Kütüphanesi, İslâm Tarih, Sanat ve Kültür Araştırma Merkezi (IRCICA) Kütüphanesi ve İslâm Araştırmaları Merkezi (İSAM) Kütüphanesi günümüzde dijital kütüphane hizmetleriyle araştırmacılara hizmet sunan kurumlardır. Z

KAYNAKÇA

¶ Christine L. Borgman, "What are Digital Libraries? Competing Visions", *Information Processing and Management*, 35, 1999, 227-243.

¶ Esmeray Karataş Ateş, "Dijitalleştirme Süreci ve Dijital Kütüphane Uygulamalarına Bir Bakış", *Electronic Turkish Studies*, 2015.

¶ Fatoş Subaşıoğlu, "Dijital kütüphaneler: Tanımlama sorunu", *Türk Kütüphaneciliği* 15/1, 2001, s. 45-54.

¶ Gary Cleveland, *"Digital Libraries: Definitions, Issues and Challenges"*, 1998. https://archive.ifla.org/VI/5/op/udtop8/udt-op8.pdf (Erişim tarihi: 21 Eylül 2020).

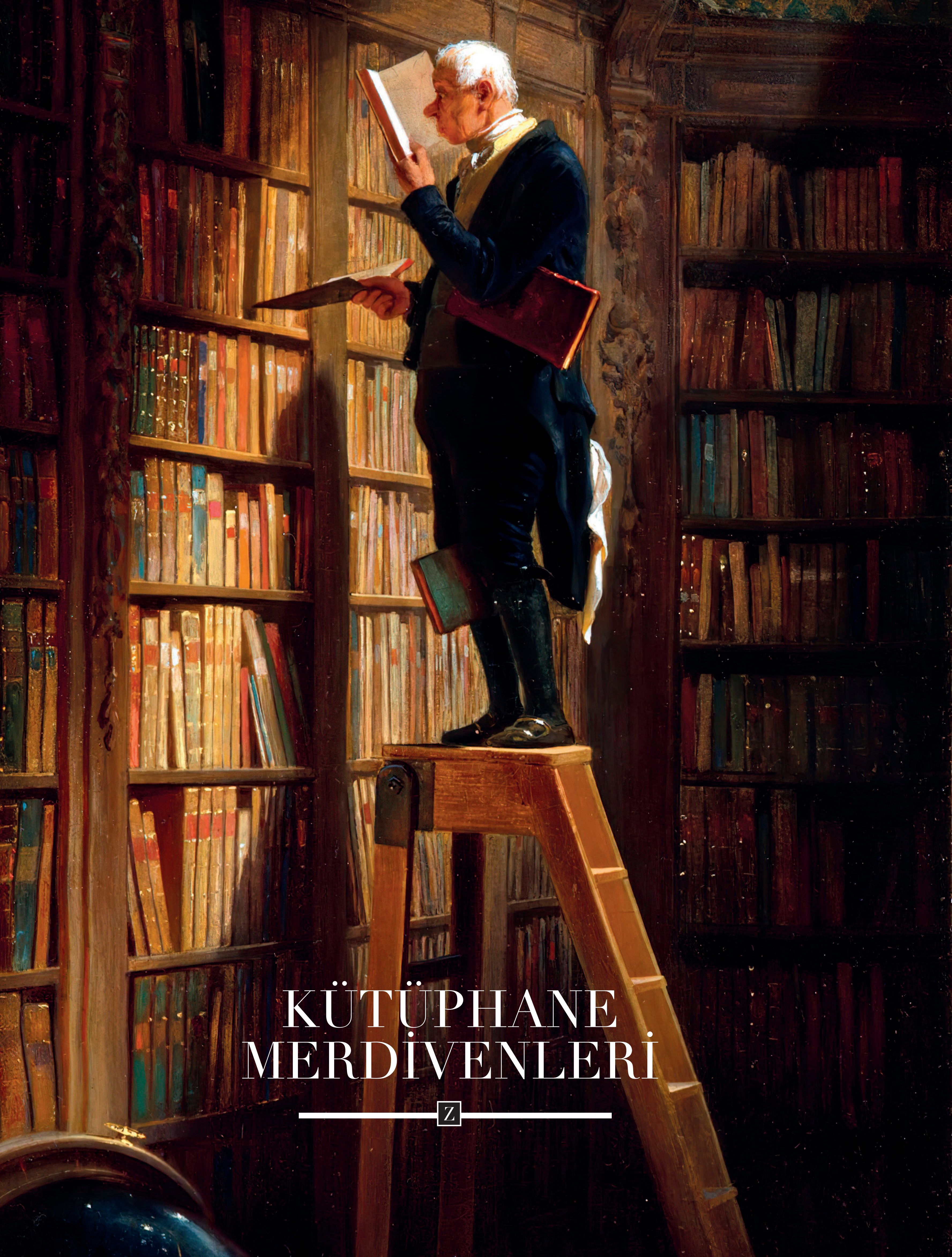
¶ IFLA, Digital Libraries Conference and The Future of Digital Libraries Within IFLA, 2009. http://www.ifla.org/en/news/digital-library-futures-conference-and-the-futureof-digital-libraries-within-ifla (Erişim tarihi: 22 Eylül 2020).

¶ Joan M. Reitz, ODLIS: Online dictionary for library and information science. https://products.abc-clio.com/ODLIS/odlis_d.aspx (Erişim tarihi: 21 Eylül 2020).

¶ Kasım Binici, "Dijital Kütüphaneler", *Bilgi Merkezleri: Kütüphaneler, Arşivler, Müzeler* içinde, haz. Hüseyin Odabaş ve Mehmet Ali Akkaya, Hiperyayın, 2017, s. 319-362.

¶ Laura Manley ve Robert P. Holley, "History of The Ebook: The Changing Face of Books". *Technical Services Quarterly*, 29/4, 2012, 292-311.

¶ Selçuk Aydın, "Bilgi Merkezlerinde Sayısallaştırma Projeleri", *Kütüphane ve Arşiv Kurumlarındaki Uygulamalarda Yenilikçi Yaklaşımlar* içinde, haz. Alpaslan H. Kuzucuoğlu, Hiperyayın, 2020, s. 171-194.

KÜTÜPHANE
MERDİVENLERİ
Z

Ⓚ **Carl Spitzweg.** "Der Bücherwurm" (Kitap Kurdu), 1850.
Museum Georg Schäfer, Schweinfurt.

ART Institute Chicago'da bulunan bir kütüphane merdiveni 1782 tarihine kayıtlı. Ama bir ihtiyaç ve çözüm olarak kütüphane merdivenlerinin çeşitli tasarımlarla ortaya çıkışı ve yaygınlaşması Viktorya dönemine (1837-1901) denk düşüyor. Bunun birkaç sebebi var. Viktorya döneminde yaşanan birçok gelişme konut mimarisi ve mobilyalar başta olmak üzere gündelik hayatı ve alışkanlıkları değiştirdi. Refahın hızla arttığı bu dönemin baskın güzellik anlayışı, gösterişe, ihtişama, abartılı süse prim veriyordu. Teknik modernleşmenin dışında edebiyatın da geliştiği bu dönemde halk ve okul kütüphaneleri ile birlikte hali vakti yerinde olan evlerde zengin kütüphanelerin oluşturulması moda olmuştu. Viktorya döneminde yüksek tavanlı yapılar yaygındı ve yaptırılan kütüphane duvarın tamamını kaplıyordu. Üst raflara ulaşmak bir problem olarak ortaya çıktı ve çözümü de gecikmedi.

Viktorya dönemi mobilya ve ahşap kullanımında belirgin bir stil oluşturmuştu. Kütüphane merdivenleri, dönemin merdiven imal etme anlayışının tipik bir uyarlaması olarak tezahür eder. Herhangi bir sert ağaçtan yapılsa da, meşe ağacı, akçağaç, dişbudak, maun, huş ağacı, kiraz, ceviz gibi dayanıklı, dokusu ve kokusu olan ağaçlar tercih edilmiştir. Ahşap kullanımına sık sık metal yardımcılar da eşlik etmiş; yaygın olarak kullanılan raylı sistemler ve metal tekerleklerde pirinç, krom, kalay, nikel veya bakır kaplamalamalar uygulanmıştır.

Kütüphane merdivenleri, 19. yüzyılın ilk yarısında Avrupa asalet ve burjuvasinin göstergelerinden birisi olarak tezahür etti. Seçkin kişilerin malikanelerinde, çalışma odalarında, ofislerinde tabandan tavana kadar yapılan özel kütüphanelerinde sadece bir ev mobil-

Sol taraftan korkuluklu, kayın ağacından yapılmış kütüphane merdiveni. 19. yüzyıl, İngiltere.

Üç basamaklı, ceviz ağacından yapılmış kütüphane merdiveni. ABD.

Katlanır kayın ağacından yapılmış kütüphane merdiveni. 19. yüzyıl, ABD.

Ahşap üstü deri kaplanmış üç basamaklı kütüphane merdiveni. 19. yüzyıl, İtalya.

Katlanır altı basamaklı masif kauçuk ahşap kütüphane merdiveni. Fransa.

İngiliz Beaufort dükünün 1782 yılında Londralı marangoz William France'a yaptırdığı bu kütüphane merdiveni, kır evinin hesap defterlerine 16 pound olarak işlenmiş. Art Institute Chicago.

yası olarak değil, sınıfsal bir ürün olarak da görüldü.İngiliz marangoz ustaları ağaç kullanımındaki becerileriyle dikkat çekseler de, Fransız marangozların daha yetenekli ve yaratıcı olduklarına dair belirtiler var. Londralı marangozlar Fransız meslektaşlarının tasarımlarını dikkatle takip ederek ilginç mekanik mobilyalar ürettiler. Bunlardan biri, sabit ayak yerine, hareket eden tekerlekli merdivenlerdi. Bu özellik, İngiliz subaylar tarafından ev konforunu artıracak şekilde diğer mobilyalara sirayet eden bir talebe dönüştü ve sandalyeler, kanepeler, yemek masaları hatta yataklar bile hareket eden tekerlekli mobilyalar haline geldi.

Zaman ilerledikçe merdivenin ana malzemesi olan ahşabın yerini paslanmaz çelik ve diğer metaller almaya başladı. Dayanıklı ve çok yönlü kullanıma imkan tanıyan yeni tasarım anlayışları uygulandı. Kütüphanenin raf yüksekliğine bağlı olarak, üç basamaklı düz merdivenlerden, çok basamaklı kavisli merdivenlere, üstten asılmalı raylı sistemlerden hareket eden tekerlekli merdivenlere, katlanarak küçülebilen merdivenlerden, masa ve sandalye formuna dönüştürülebilen merdivenlere kadar çok çeşitli örnekler imal edildi. Z

Dairesel merdiven, 1905, ABD.

Yan korkuluklu ceviz kütüphane merdiveni. Fransa.

Maun katlanır kütüphane merdiveni. İngiltere.

Maun sarmal
kütüphane merdiveni. İngiltere.

Ceviz ve meşe ağacından yapılmış
katlanır kütüphane merdiveni. İngiltere.

Ceviz kaplama kütüphane merdiveni.
20. yüzyıl başları, Rusya.

Kiraz ve abanoz ağacından yapılmış
kütüphane merdiveni. İngiltere.

Ceviz ve meşe ağacından yapılmış dört
basamaklı kütüphane merdiveni. ABD.

Metal destekli ahşap kütüphane merdiveni.
İngiltere.

Klementinum Kütüphanesi, Prag, Çekya.

FOTOĞRAFLAR: GIOVANNI TOSONI ⓘ

Fontainebleau Şatosu Kütüphanesi, Paris, Fransa. ⓚ

KÜTÜPHANE KÜRELERİ

ZEYNEP DURUKAL

ESKİ kütüphanelerin salonlarda veya masalarında stant/kaide üzerinde duran küreler vardır. Rafa sığmadıklarından ortadadırlar ama yeteri kadar algılanmazlar. Bunun sebebi herhalde, kütüphanenin görünümüne, ruhuna uygunlukları, onunla bütünleşmeleridir. Evrenin varlığını, bilgisini temsil ettikleri için raflardaki kitapların toplamını içeriyor gibidirler.

Dünya küresi veya yer-küre (arz küresi, "terrestrial globe") ve gök-küre (semavi küre, "celestial globe") olarak iki temel biçimde bulunan bu küreler kütüphanecilikte kitap-dışı malzeme arasında sınıflandırılıyor ve haritalarla beraber kartografik malzeme içine yerleştiriliyorlar. Üzerlerinde dünya haritası çizilmiş ve bir eksen etrafında dönebilen dünya küresi ile gök cisimleri ve yıldız kümelerini gösteren gök küresi günümüzde artık sundukları bilgilerin kullanımı açısından değil, yer bilimlerinin ve gök bilimlerinin gelişmesinin kayıtlarını taşıyan en önemli başvuru kaynakları olarak değerliler. Aynı zamanda, sanat eseri ve etnografik incelemeler için kaynak olarak da önemli kültür mirası varlıkları.

Yer ve gök küreleri —Doğuda ve Batıda— astronomi ve coğrafya bilimlerinin gelişme çağlarından başlayarak yüzyıllarca yalnız bilginler ve zaman içinde bu konuda uzmanlaşmış zanaatkarlar tarafından zengin bilgi, resim ve süs öğeleriyle üretiliyordu. Astroloji, jeoloji, zooloji, botanik gibi ilgili bilimlerin mevcut bilgileri kürelerin üzerine yazı ve resimlerle yükleniyordu. Bu bakımdan küreler, diğer yazılı ve resimli eserler gibi, zaman ve mekan içinde bilim transferinin bir aracı oldular. Hem kartografik materyal olarak üzerlerindeki bilgiler, hem de yapım teknikleri, malzemeleri ve süreçlerinin dönemlerinin bilim ve sanat seviyesini yansıtması dolayısıyla değerli eşya olarak kurumların ve kişilerin koleksiyonlarında saklanır, hediye edilir hâle geldiler. Üretilen kürelerin sayısı zamanla artsa da bu konumlarını bütün toplumlarda sürdürdüler. Endüstriyel üretime geçişle beraber bütün dünyada çoğaltılarak okullarda öğretim aracı olarak kullanılan ve evlerde bulundurulan dünya kürelerinden ayrı bir meta olarak bugün de kütüphanelerde, müzelerde ve özel koleksiyonlarda nadir eser olarak korunuyorlar. Eski ve yeni replikaları antika dekoratif eşya olarak alınıp satılıyor. Dijital teknolojiye sahip kütüphanelerde varolan tarihî küreler dijital kartografi uzmanlarınca sayısallaştırılarak internet ortamında saklanıyor.

Tarihî küreler hem harita, atlas, coğrafî çizim, hava fotoğrafı gibi iki boyutlu malzemeyle beraber kütüphanelerde, hem de coğrafya ve astronomi bilginlerinin icat ettikleri ve kullandıkları gözlem ve ölçüm araçlarıyla beraber bilim ve teknoloji tarihi müzelerinde görülebiliyor, kültür tarihiyle ilgilenenleri çekebilecek geniş bir inceleme alanı oluşturuyorlar.

**

Strahov Manastırı Kütüphanesi, Prag, Çekya. ®

Kremsmünster Manastırı Kütüphanesi, Kremsmünster, Avusturya. ®

10. yüzyılda yaşamış astronom Abdurrahman es-Sufi'nin devlet adamı Adudüddevle için altın ve gümüş kullanarak yaptığı gök küresinde takımyıldızlar konumlarına ve parlaklık derecelerine göre gösterilmişti.[1] 13. yüzyılda Meraga Rasathanesi çevresinde Müeyyeddin el-Urdi'nin oğlu Muhammed'in yaptığı ve ondan 300 yıl sonra Dresden'e taşınan gök küre 144 mm çapında olup bronz halkalarla çevrelenmiştir.[2] Bilinen en eski gök kürelerden bir başkası da İstanbul'da Boğaziçi Üniversitesi Kandilli Rasathanesi koleksiyonunda kayıtlı, 14. yüzyılda Cafer ibn Devletşah tarafından yapılan 14 cm çapındaki küre olup üzerinde takımyıldızların merkezleri gümüş noktalarla işaretlenmiştir. İstanbul'daki İslam Bilim ve Teknoloji Tarihi Müzesinde yer alan küre modelleri arasında, Avrupa'da 17. yüzyılda küre yapımcısı olarak ünlenen rahip ve evrenbilimci (kozmolog) Vincenzo Coronelli'nin Fransa Kralı XIV. Louis için yaptığı iki küreden biri olan gök küresinin modeli de bulunmaktadır. Müzenin modelle ilgili açıklamasında Coronelli'nin bu küre üzerine yerleştirdiği yıldız atlasının Abdurrahman es-Sufi'nin tasvirine dayandığı belirtiliyor. Küre üzerinde takımyıldızların adlarının Yunanca, Latince, Fransızca ve Arapça olarak verildiği, dünya kütüphanelerinde ve müzelerinde bu kürenin zaman içinde yapılmış yaklaşık 60 adet, çapı 110 cm olan küçültülmüş kopyalarının bulunduğu kaydediliyor.

1952'de Viyana'da kurulan Uluslararası Coronelli Küre İncelemeleri Cemiyeti (International Coronelli Society for the Study of Globes) beş yılda bir bütün dünyadan küre uzmanlarını bir araya getiriyor. 14. kongresini 2-5 Ekim 2019'da Zurich'te gerçekleştiren cemiyet, eski veya antik değerdeki dünya küreleri ve gök kürelerini, aynı zamanda küre biçimli gözlem ve ölçüm aletlerini, küre yapımcılarını ve küre yapımında kullanılmış malzeme ve aletleri konu alan çalışmaları geliştirmeyi amaçlıyor. Çin ve Japonya'dan Kuzey Amerika'ya kadar dünya kütüphanelerinde Coronelli'nin kürelerinden daha eski ve daha yeni tarihli birçok yer ve gök küresi bulunuyor. Bu kürelerin üzerlerindeki bilgiler tabiatıyla, dönemlerinin ve onları yapanların kısmî bilgileriyle sınırlı. Mesela, New York'taki Morgan Kütüphane ve Müzesinde bulunan 133 cm çapındaki 1530 tarihli küre heykeltıraş Robertus de Bailly tarafından 1524'te Kuzey Amerika sahillerini dolaşan Giovanni da Verrazzano'nun bilgisine dayanarak yapılmıştı. Bir diğer eski tarihli örnek Avusturya Ulusal Kütüphanesinde Küre Müzesi bölümünde bulunan, Gerard Mercator'un eseri, 1541 tarihli dünya küresi ve 1551 tarihli gök küresi çiftidir. Paralel ve meridyenlerin haritaya yansıtılmasında kendi adıyla bilinen projeksiyon sistemini bulan Mercator'un yer küresi günümüzde sayısallaştırılmış ve üçboyutlu olarak elektronik ortamda kaydedilmiş bulunuyor.[3]

Avusturya Millî Kütüphanesine bağlı Küre Müzesi dünyada bu alanda uzmanlaşmış tek kütüphane seksiyonudur. Burada dünya küreleri ve gök küreleri, gezegenlerin ve dünyanın uydularının modelleri, planetaryumlar, gözlem alet ve araçları sergileniyor ve kartografinin, küre bilimi ve yapımcılığının tarihiyle ilgili kaynaklar ve incelemeler sunuluyor. [4] Koleksiyondaki 800'e yakın objeden 250'si daimî olarak sergileniyor. Buna kürelerle ilişkili araçlar da dahil. Küre koleksiyonunun zenginliği ve kartografi kütüphaneciliği bakımından önplanda yer alan bir başka kütüphane 18. yüzyılda Çekya Prag'da, Klementinum'daki Cizvit Üniversitesi içinde kurulmuş olan Barok kütüphane.[5] Din bilimleri ağırlıklı, çoğunluğu kuruluş döneminden kalma 20 bin ciltlik kütüphanede önemli bir dünya küreleri ve gök küreleri koleksiyonu sergileniyor. Bu kürelerin hemen tamamı din adamları tarafından imal edilmiş. Z

NOTLAR

1 Cengiz Aydın, "Abdurrahman es-Sûfî", *TDV İslam Ansiklopedisi*, 1988, s. 172-3

2 Fuat Sezgin, İslam'da Bilim ve Teknik, çev. Abdurrahman Aliy, Ankara: Türkiye Bilimler Akademisi (TÜBA) ve T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı ortak yayını 2007, 2: 33, 52

3 Andreas Riedl, Florian Hruby, Irmgard Plank, "Cartographic heritage as shared experience in virtual space: A digital representation of the earth globe of Gerard Mercator (1541)", March 2006, https://www.researchgate.net/scientific-contributions/Irmgard-Plank-2049382560

4 https://www.onb.ac.at/en/museums/globe-museum

5 https://www.klementinum.com/prohlidky/baroque-library/

İspanyol gribinin zirve yaptığı 1918 Kasım ayında kütüphaneciler. Gary, Indiana.

FOTOĞRAF: CALUMET REGIONAL ARCHIVES

KÜTÜPHANELER VE BULAŞICI HASTALIKLAR

GÜSSÜN GÜNEŞ

KİTAPLARIN ve kütüphanelerin hastalık yayabileceği endişesi eskidir. Daha bugünkü gibi mikroorganizma kavramının olmadığı 1664-1665 yıllarında gerçekleşen büyük Londra vebası, kitap ham maddesi olan kağıttan hastalık bulaştığı düşüncesiyle kitap korkusuna yol açmış, çok değerli kitap koleksiyonları ve nadir eserler yok edilmiştir.

1918'deki İspanyol gribi salgınında, ABD'de ölümlerin en yüksek rakama çıktığı Kasım ayında birçok Amerikan kütüphanesi kapanmış veya rutin çalışmasını değiştirmiştir. Açık olan kütüphaneler kullanıcılarına maske takma şartı getirmiştir. Kütüphaneler iade gecikmesi cezasını askıya almış, kitapları kütüphaneler yeniden açıldığı zaman geri kabul edeceklerini bildirmiş, bazıları ise iade kabul eden birimler kurmuştur.

Salgın sırasında sağlık yetkililerinin bir bölümü kitaplarla hastalık bulaşma tehlikesi olmadığını, bu yüzden dezenfeksiyonun gereksiz olduğunu belirtmesine rağmen hastalığın kitaplarla yayılabileceği yönündeki eski korku nüksetmiş, bazı sağlık yetkilileri hastalık olan evlerde kütüphanelerden alınan kitapların imha edilmesi gibi ciddi tedbirlerin yürürlüğe konmasını gerekli görmüştür. Yüksek basınçlı buharla sterilizasyon yolunun imha yöntemine göre çok daha ucuza malolacağını, kitaplara da zarar vermeyeceğini dile getiren yetkililer olmuştur.

New York Halk Kütüphanesi sağlık kurulundan bulaşıcı hastalıklara yakalanan bireylerin düzenli listesini temin edip kütüphaneden ödünç kitap alıp almadıklarını belirlemiş, üzerinde kütüphanenin kitabı bulunan kullanıcıya iade etmemesini resmi olarak bildirmiştir. Bulaşıcı hastalığı olan kullanıcının kitapları sağlık kurulunun bilgisi olmadan kütüphaneye iade edildiğinde de fırına atılıp yakılmıştır.

COVID-19 PANDEMİSİ

Kütüphanelerde hijyen eksikliği, yetersiz havalandırma, toz, uygun olmayan nem gibi koşullara bağlı olarak bakteri, virüs veya mantar üreyebilmektedir. Ancak bugüne kadar kütüphanelerden kitap ödünç alma sonucunda yayılan bir hastalık bildirilmemiştir.

Bir araştırmada Covid-19 virüsünün kütüphane materyalleri üzerinde 6 gün yaşadığı tespit edilmiştir. Ancak bazı yayınlarda ve T.C. Sağlık Bakanlığı rehberlerinde Covid-19'un kağıttan bulaşma riskinin çok düşük olduğu bildirilmiştir.

İnsanların kapalı mekanlarda biraraya gelmesini engellemek için Covid-19 pandemisi döneminde dünyanın birçok yerinde kütüphaneler fizikî olarak kapatılmış, hizmetlerine çevrimiçi olarak devam etmiştir. Birçok kütüphane web sayfası üzerinden elektronik kitaplar, okuma kaynakları, araştırma veritabanları, çocuklar ve gençler için özel içerikler, ferdî eğitim programları, belirli sınıflar için takviye dersler sunmuştur.

Pandemi döneminde kitap ödünç vermeye devam eden birçok kütüphane, kitabı vermeden önce ve iade aldıktan sonra karantina odalarında bekletmekte veya ultraviyole ışınla çalışan sterilizasyon cihazları kullanmaktadır.

Kütüphane ortamında hastalık bulaşma ve yayılma riskini azaltmak için hijyen tedbirlerine uymak ve havalandırma, nem kontrolu gibi uygun iklimlendirme koşullarını sağlamak önemlidir. Z

KAYNAKÇA

¶ Alex Wing Hong Chin and Leo Lit-Man Poon, "Stability of SARS-CoV-2 in different environmental conditions– Authors' reply". *The Lancet Microbe* 1.4, 2020, e146.

¶ Andrew McClary, "Beware the Deadly Books: A Forgotten Episode in Library History". *The Journal of Library History* (1974-1987) 20, no. 4, 1985, 427-33.

¶ Cliff Clark, "Local libraries continue operations with an unusual quarantine: Books", *Sentinel & Enterprise*, July 1 2020. https://www.sentinelandenterprise.com/2020/07/01/local-libraries-continue-operations-with-an-unusual-quarantine-books/

¶ "Exploring How the 1918 Spanish Influenza Impacted Public Libraries". *Taylor Research Group,* Dec 14, 2020. taylorresearchgroup.com adresi içinde kisa.link/OMhw.

¶ Gerald S. Greenberg, "Books as Disease Carriers, 1880-1920". *Libraries & Culture* 23, no. 3, 1988, 281-94.

¶ Güssün Güneş ve Ebru Kaya, "COVID-19 (Koronavirus) Salgınında Üniversite Kütüphaneleri ve Kütüphanecilerin Rolü", Alpaslan Hamdi Kuzucuoğlu; Yasin Şeşen, (ed.). *Bilgi Merkezleri: Sağlık ve Afet Bilgi Yönetimi- Information Centers: Health and Disaster Information Management* içinde, 187-221.

¶ Herman L. Ylvisaker, "Microbiophobia and Books." *The Journal of Educational Research* 28, no. 8, 1935, 611-622.

¶ Julia Skinner, "Libraries and Pandemics: Past and Present". *JSTOR Daily,* Apr 14, 2021. daily.jstor.org adresi içinde kisa.link/OMhx

¶ Ömer Aytaç ve Muzaffer Kurtdaş, "Sağlık- Hastalığın Toplumsal Kökenleri ve Sağlık Sosyolojisi", *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 25, 2016, 231-250.

¶ REopening Archives, Libraries and Museums (REALM). "Test 4: Natural attenuation as a decontamination approach for SARSCoV-2 on stacked library materials and expanded polyethylene foam", 2020. https://www.webjunction.org/news/webjunction/test4-results.html

¶ T.C. Sağlık Bakanlığı, "Bulaşıcı Hastalıklar ile Mücadele Rehberi", 2018, https://khgmsaglikhizmetleridb.saglik.gov.tr/TR,48633/bulasici-hastaliklar-ile-mucadele-rehberi---genelge-2018-22.html.

YEŞİL KÜTÜPHANE

Kaliforniya'daki bu tuğla kaplı kütüphane, ABD'de Uluslararası Yaşayan Gelecek Enstitüsü'nden (ILFI)net sıfır enerji bina sertifikası alan ilk kütüphane. Ayrıca, son teknoloji ürünü alternatif enerji sistemleri, bir eğitim aracı olarak kullanılıyor. San Francisco merkezli WRNS Studio tarafından tasarlanan Atherton'daki Sacred Heart Okulları Stevens Kütüphanesi, yağmur suyu yönetimi, fotovoltaik ve gri su atık yönetim sistemlerinden gelen verileri mimariye entegre ediyor. Kütüphane, binanın günlük çalışması için gereken enerjiyi sağlayan fotovoltaik sistem dahil olmak üzere çeşitli enerji tasarrufu stratejileri içeriyor.

FOTOĞRAF: INHABITAT.COM/

YEŞİL binaların enerji tüketiminde %24-50, CO_2 salınımında %33-39, su tüketiminde %40, atıklarda %70'e varan bir düşüş sağladığı hesaplanıyor.

Binaları çevresel etkilerine göre değerlendiren sertifika sistemlerinin başlıcaları şunlardır: İngiltere'de BREEAM (Building Research Establishment Environmental Assessment Method), ABD'de LEED (Leadership in Energy and Environmental Design), gelişmiş ülkelerin biraraya gelmesiyle kurulan IISBE (International Initiative for Sustainable Built Environment), BREEAM'den uyarlanarak Avustralya'da oluşturulan Greenstar, Japonya'da CASBEE (Comprehensive Assessment for Building Environmental Efficiency) ve Almanya'da DGNB (Deutsche Gesellschaft fur Nachhaltiges Bauen). Bu sistemlerden birine uyularak yeşil bina sertifikası alınabilir veya sertifika hedefi olmadan yeşil bina şartları sağlanabilir.

Yeşil bina yaklaşımına uygun yapılan yeşil kütüphaneler giderek artıyor. Yeşil kütüphane binalarında şu özellikler aranıyor:

Mevcut binada iyileştirmeler yapma: Yeni bina inşa etmeden mevcut binada iyileştirmeler yapılmalı.

Alan seçimi: Kütüphane binası yeni inşa edilecekse, bölgenin çevreye kazandırılması için eskiden sanayi bölgesi olan bir yer tercih edilmeli. Bölgedeki zararlı atıklar temizlendikten sonra bina inşaatına başlanmalı.

Alternatif ulaşımı destekleme: Sınırlı otopark alanı sunarak otomobil kullanımını azaltılmalı. Bisiklet kullanımını teşvik etmek amacıyla kütüphaneye özel bisiklet yolu ve bisiklet park alanı tasarlanmalı. Alternatif ulaşımı desteklemeye ek olarak, kütüphane binasının toplu taşıma duraklarına ve metro istasyonlarına yakın olması da göz önünde bulundurulmalı.

Enerji kullanımı: Güneş, rüzgar ve jeotermal enerji gibi yenilenebilir enerji kaynakları kullanılmalı. Binanın enerji verimliliğini artırmak için ısı yalıtımı yapılmalı. Ortam ısısını sürekli olarak kontrol eden sistemler; ısı yalıtımlı, düşük emisyonlu güneş kontrol camları kullanılmalı.

Yeşil çatı: Bitkisel özelliğe sahip yeşil çatılar inşa edilmeli. (Yeşil çatılar tozları tutucu özelliğe sahiptir. Havada ve yağmur suyunda bulunan zararlı maddeleri emer. Havanın temizlenmesine yardımcı olur. Isı yalıtımını artırarak enerji tasarrufu sağlar.) Güneş enerjisinden elektrik üretimini sağlayan fotovoltaik paneller bulunmalı.

Su tasarrufu: Musluk uçlarının kalitesi artırılmalı. Su kesici özellikli, düşük akışlı musluk başlıkları tercih edilmeli. Bina içinde lavabolarda kullanılan su, gri su sistemleri ile tekrar kullanılabilir hale getirilmeli. Yağmur suyu toplama sistemleri bulunmalı. Bahçe sulaması, temizlik gibi işlemler için su kaynağı üretilmeli.

Sıcak su: Kütüphane binası bol güneş alan bölgede inşa edilecekse güneş enerjili su ısıtıcıları tercih edilmeli.

İç ortam hava kalitesi: İç ortam hava kalitesini artırmak için düşük enerji ile çalışan HVAC sistemleri (ısıtma, havalandırma, iklimlendirme) kullanılmalı. (HVAC sistemleri bina içindeki ve dışındaki ısı, nem ve hava kalitesinin kontrolünü sağlayarak gereksiz ısıtma, nemlendirme, soğutma ve kurutma gibi fonksiyonları önler ve enerji tasarrufu sağlar.) Düşük VOC (Uçucu Organik Bileşik) özellikli yapıştırıcılar, boyalar ve halılar tercih edilmeli. Bina içi kirletici kaynaklar azaltılmalı ve ısıl konfor sağlanmalı.

Aydınlatma: Energy star sertifikalı lambalar, LED ampuller, hareket sensörleri kullanılmalı. Doğal ışığın içeriye nüfuz etmesine izin veren pencereler olmalı. Kütüphane rafları gün ışığının pencereden içeri girişini engellemeyecek şekilde tasarlanmalı. Kütüphane duvarları, güneş ışığının yansımasını sağlamak amacıyla beyaza boyanmalı.

Geri dönüştürülebilir malzeme kullanımı: Mantar-altlıklı yer döşemeleri, ayçiçeği kabuğundan yapılmış panolar, bambu kamışından, buğdaydan yapılmış malzemeler kullanılmalı.

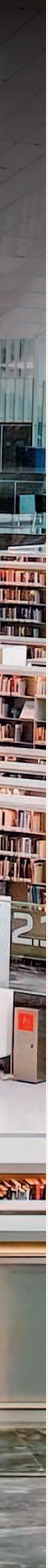
Peyzaj: Binanın dışına organik bahçe inşa edilmeli. Bölgenin iklim, coğrafî özelliklerine, toprak şartlarına uyan, daha az suya ihtiyaç duyan kuraklığa dayanıklı ağaçlar ve bitkiler dikilmeli. Böylece su ve böcek ilacı kullanımı, bakım ihtiyacı azaltılmalı. Damlama sulama yöntemiyle çevrenin yeşillendirilmesi sağlanmalı. Şebeke suyu çok tercih edilmemeli (Sands, 2004). Z

KAYNAKÇA

¶ "Yeşil Kütüphaneler. Çevresel Sürdürülebilirlik ve Kütüphaneler", www.mugeakbulut.com/bby721/yesil-kutuphaneler/
¶ IFLA, www.ifla.org/
¶ www.inhabitat.com/californias-stevens-library-is-the-very-first-net-zero-energy-library-in-the-us/
¶ Yeşil Odak, www.yesilodak.com/
¶ Çedbik (Çevre Dostu Yeşil Binalar Derneği), cedbik.org

YENİ NESİL KÜTÜPHANELER

Katar Millî Kütüphanesi.

FOTOĞRAFLAR: DSL STÜDYO

YENİ yüzyıl, birbirine benzemeyen ama ortak özellikleri "tasarım ve işleyişte yenilik" olan yeni kütüphaneleri de birlikte getirdi. Birçok ülkede inşa edilen bu kütüphanelerin ortak özellikleri şöyle özetlenebilir:

1) Geleneksel kütüphane yaklaşımından ve kurgusundan sistematik olarak uzaklaşılıyor. Doğrudan mekana gelerek kütüphaneden faydalanmak isteyen okuyucuların kullanımıyla sınırlı olmayan bu yeni yaklaşım, fiziki sınırlar dışına çıkmaya, farklı formatlara yönelmeye, daha zengin koleksiyonları daha kullanışlı teknik imkanlarla sunmaya odaklanıyor.

2) Geleneksel yaklaşımın kütüphane mekanında sessizliği sağlamak uğruna asosyalliği tercih etmesine karşı, yeni yaklaşımda sosyalleşme ve buna yarayacak birçok yardımcı unsur kütüphaneye eklemlenmiş durumdadır. Kitap raflarının bulunduğu salonların dışında, sergi ve konser salonları, panel ve konferans gibi kültürel faaliyetler, çocuklar için oyun alanları gibi bu mekanda vakit geçirmeyi kolaylaştıran ve istek uyandıran ek unsurlar tasarlanıyor.

3) Yeni nesil kütüphane yaklaşımı kendine özgü bir literatürün doğmasını sağlıyor ve "elektronik kütüphane", "sanal kütüphane", "dijital kütüphane", "duvarsız kütüphane", "yeni kütüphane", "geleceğin kütüphanesi", "çok dilli kütüphane" (polyglot library), "portal kütüphane", "masaüstü kütüphane" (desktop library), "çevrimiçi kütüphane" (online library) ve "karma kütüphane" (hybrid library) gibi eş anlamlı veya birbirine benzer terimlerin kullanıldığı, farklı meslek ve ilgi alanları tarafından farklı yaklaşımların sergilendiği kavramların tezahürüne sahne oluyor.

4) Yenilikçi, cesur, çarpıcı bir mimari yeni kütüphanelerin ortak özelliği. Kütüphaneler, yerel imkanların da kullanıldığı (örneğin orman zenginliği olan İskandinav ülkelerinde ahşap kullanımı) özendiren, ilgi çeken, ışıltılı, canlı, dinamik bir mimari ile inşa ediliyor. Kitap okumanın durağan dünyası belki de tarih boyunca hiç bu kadar canlanmamıştı. Mekan düzenlemelerine sadece kitapların konulduğu sıralı raflar olarak bakılmıyor; okuma mekanlarında ev ferahlığının ve konforunun, boş alanların ve sosyal donatı alanlarının, loş ortamlar yerine ışığı ayarlanmış ortamların oluşturulması, yeni kütüphanelerin ortak özelliklerindendir.

Yeni kütüphaneler sadece bir kütüphane olarak tasarlanmıyor, bir kültürel aktivite ve sosyalleşme mekanı olarak emeklilerin, yetişkinlerin, gençlerin ve çocukların istifade edebileceği bazı ayrıntılarla birlikte tasarlanıyor. Eğer kütüphanenin konumu elveriyorsa daha iddialı yeni eklentiler de yapılıyor. Yeni İskenderiye Kütüphanesinde olduğu gibi çok sayıda araştırma merkezi, konferans, seminer gibi geniş katılıma açık faaliyetler için entelektüel tartışma mekanları; sergi ve performans salonları, kültür odaklı sivil toplum kuruluşları ve üniversitelerle birlikte özel/minimal konularda çalıştaylar yapılabilecek mekanlar kütüphanelerin çatısı altında toplanıyor.

Bazı yeni kütüphaneler bölgede bulunan irili ufaklı halk kütüphanelerinin elden geçirilip gerekirse yasal düzenlemeler yapılarak birleştirilmesinden oluşuyor. Böylece daha güçlü ve fonksiyonel hale geliyorlar.

Yeni kütüphaneler arasında eskiden cezaevi olan mekanların dönüştürülmesiyle oluşan ve sosyal rehabilitasyon amaçları güden yerler de var.

Yeni kütüphaneler geleneksel kitap bulundurma işini daha özel alanlara kaydırıyor, ihtisaslaşmaya özen gösteriyor. Bölge tarihi ile ilgili kitap, bilgi, belge, arşiv, tablo, slayt, fotoğraf, obje gibi tarihi bellek oluşturmayı amaçlayan unsurları toplayan kütüphaneler olduğu gibi, birkaç farklı kütüphanenin birleşerek koleksiyonlarını zenginleştirdiği ve hizmetlerini genişlettiği kütüphaneler de bulunuyor.

İlerleyen sayfalarda bu değişimi farklı yönleriyle yansıtan yeni nesil kütüphanelerden bir derleme yaptık. Z

YENİ NESİL KÜTÜPHANELER

ABD

LAWRENCE PUBLIC LIBRARY

Lawrence Halk Kütüphanesi

LAWRENCE Halk Kütüphanesi 1854'te aboneliğe dayalı bir kütüphane olarak kuruldu. 6 bin cilde ulaşan koleksiyonuna yeterli yer bulamayan kütüphane, 1904'te Andrew Carnegie tarafından yeni bir binanın bağışlanmasıyla ücretsiz bir halk kütüphanesine dönüştürüldü. 1922'de çocukların kütüphaneye ilgisi o derece arttı ki, onların kullanımı için yeni bir oda ilavesi yapıldı. 1936'da şehir nüfusunun %40'ının bir kütüphane kartı vardı. 1966'da Kansas'ta 14 ilçede bulunan 30 kütüphane bir araya gelerek yeni bir kooperatif kütüphanesi kuruldu. Yeni kütüphane sistemi Kuzeydoğu Kandad Kütüphane Sistemi (NEKLS) olarak isimlendirildi ve Lawrence Halk Kütüphanesi de hepsinin merkezi haline geldi. 2010'lara kadar Carnegie Kütüphanesi olarak isimlendirilen kütüphane, yeni binasıyla birlikte Amerika'daki en iyi 50 kütüphane arasında 16. sırada yer alan yeni ve ödüllü bir binaya kavuştu.

Kütüphane binasının yeni tasarımında pek çok yeri boydan boya cam kaplama yapıldı, böylece iç mekan etkileyici bir doğal aydınlatmaya sahip oldu.

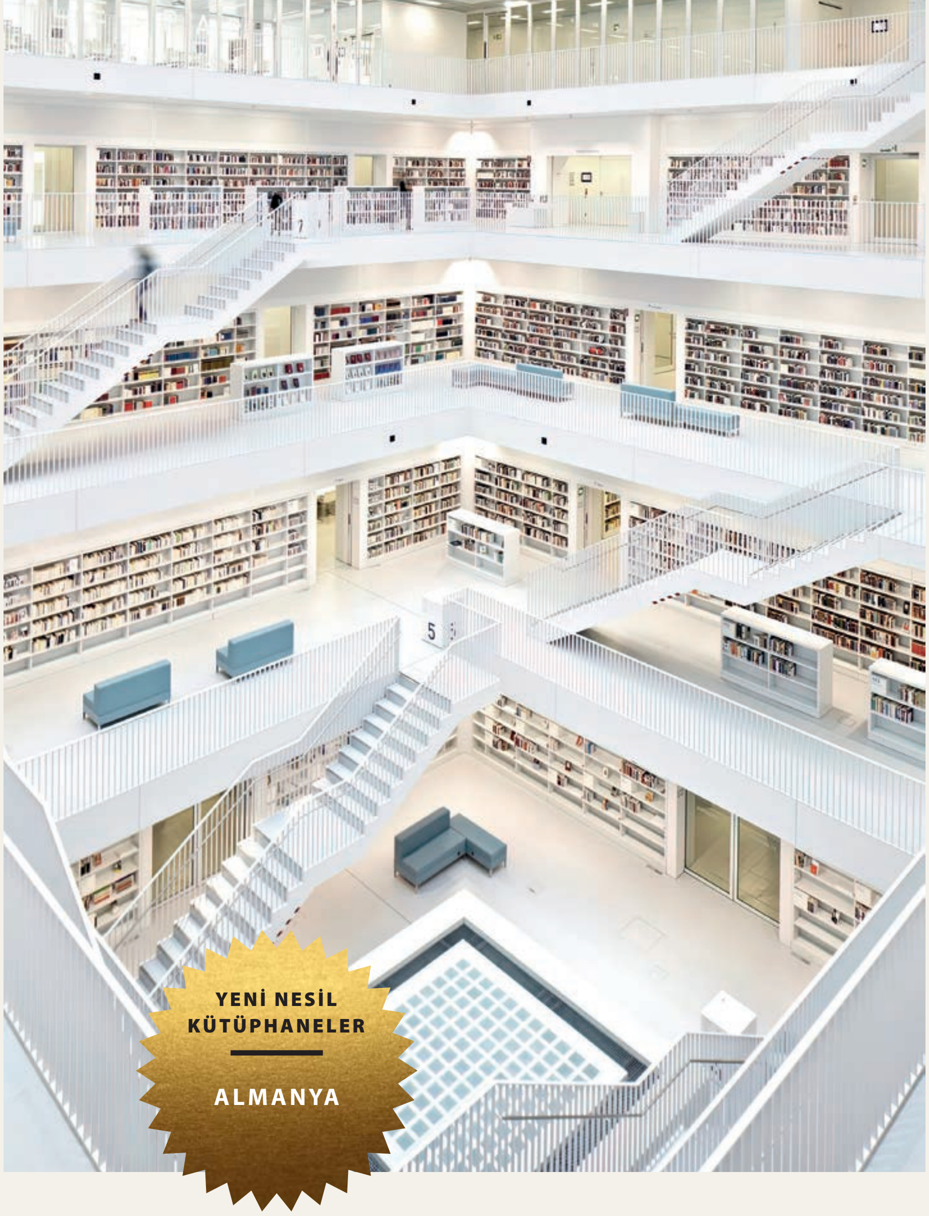
Lawrence Kütüphanesini diğer kütüphanelerden ayıran bir başka özellik de Watkins Tarih Müzesi ile yürüttüğü ortak çalışmalardır. Bu, kütüphaneye tarih alanında büyük bir avantaj sağlamaktadır.

Kütüphane "Daha fazlasını hayal et: Öğren! Bağlan! Oluştur! Ve büyü!" sloganını kullanıyor. Z

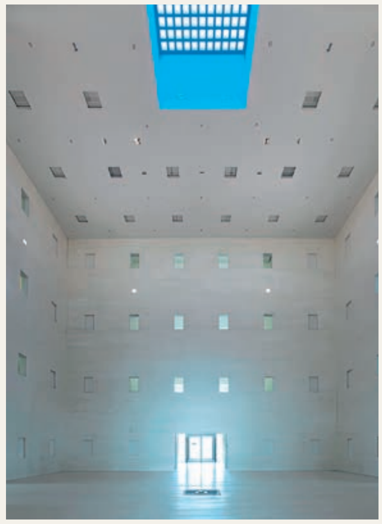
FOTOĞRAFLAR: GOULDEVANS.COM/

STADTBIBLIOTHEK AM MAILÄNDER PLATZ

Stuttgart Halk Kütüphanesi

FOTOĞRAFLAR: JÜRGEN POLLAK, FELIX LÖCHNER

STUTTGART şehrinin halk kütüphanesi Stadtbücherei Stuttgart, 17 bölge kütüphanesinden oluşan bir merkez kütüphaneydi. 1965'ten 2011'e kadar Wilhelmspalais'de hizmet verdi. 2011'de yeni inşa edilen Stadtbibliothek am Mailänder Platz'a taşınarak yenilendi. Eskiden bir şehrin merkez noktasını bir kilise veya saray belirlerdi. Ancak modern toplumların bireysel bilgi ve deneyimin zenginleştirilmesi yaklaşımı "merkez" fikrini değiştirdi. İşte yeni kütüphane bu "merkez" arzusuna karşılık geliyor. Yeni bir entelektüel ve kültür merkezinin şehrin merkezî bir noktasında yapılması görüşleri üzerine nazım planında öngörülen bir istisna ile yeni kütüphane özel bir yere konumlandırıldı. Böylece çevredeki binaların üzerinde yükselecek müstakil, yekpare bir bina, ayrıcalıklı varlığıyla şehrin sembollerinden biri haline gelecekti.

1999'da açılan yarışmada 235 tasarım arasından seçilen kütüphane Koreli mimar Eun Young Yi'nin tasarımı. 80 milyon avroluk bütçesiyle 2011'de tamamlanarak açıldı.2013'te "yılın kütüphanesi" ulusal ödülünü aldı.

9 katlı kütüphane binası, Mailänder Platz'daki çimenli alanda büyük bir kristal küp gibi yükseliyor. Kare temelli binaya dört taraftan da giriş yapılabiliyor.

Binanın mekansal ve meditatif merkezini temsil eden "kalp" adlı merkezî bir alan bulunuyor. 4 katlı çekirdek boşluğun üzerinde, cephe boyunca çeşitli çalışma odalarıyla çevrelenen ve yukarıdaki cam tavanla aydınlatılan, 5 katlı ve basamaklı piramit şeklindeki okuma odası yükseliyor.

Binanın bir "kelime deposu" olmasına atıfta bulunarak "kütüphane" kelimesi dış duvarlara dört dilde yerleştirilmiştir: kuzey duvarında Almanca (yerel dil), batıda İngilizce (lingua franca), güneyde Arapça (eski bilginin ve Stuttgart'ın kardeş şehri Kahire'nin dili) ve doğuda Korece (Yi'nin ana dili).

Binanın hem içi hem dışı beyaz, yekpare bir küp görünümündedir. Merdivenlerle birbirine bağlanan katların dış duvarlarını kitap rafları süslüyor. Z

STATE LIBRARY OF QUEENSLAND

Queensland Eyalet Kütüphanesi

FOTOĞRAFLAR: DIANNA SNAPE, STANTANU STARICK VE WIKIPEDIA

QUEENSLAND Kütüphanesi "kültürel miras kütüphanesi" için iyi bir örnektir. Queensland halkı eyalet tarihine özel bir önem atfettiği için bu mekan halkın ortak hafızasını toplayıp paylaşarak farklı bir kütüphane yaklaşımı oluşturmuş. Slayt, fotoğraf albümleri gibi kültürel mirası yansıtan belge ve materyallerin bir araya geldiği eşsiz bir koleksiyon, kütüphanenin kurumsal kişiliğini oluşturuyor. Sinemanın atası sayılan "büyülü fener" isimli cam slaytlar yüzyılın başlarındaki şehir mekanları, insanlar, kıyafetler gibi nadir bir koleksiyonu içeriyor. Rawson Aile Arşivi (1866–1945), 1866'da Mackay'da Pioneer nehri üzerinde "The Hollow" sığır istasyonunu kuran şeker ve kömür endüstrisi ile iştigal eden ailenin elyazmaları, fotoğrafları, albümleri ve basılı materyallerini içeren özel bir arşivdir. Aile fertlerinden Charles Rawson, Kuzey Queensland ayrılık hareketinde aktif bir figür olduğu için Queensland siyasi tarihinde de önemli bir isimdir.

1870'lerde güneydoğu Queensland'i gezen gezgin sanatçı Charles Gordon Sebastian Hirst'ün resimleri kütüphaneye özgü kıymetli sanat koleksiyonlarından bir diğeridir. Sürekli olarak sergilenen "Rocky Water Holes" isimli tablo, Queensland'in bazı şehir mekanlarının suluboya ile resmedilmesinden dolayı bir bellek tahkimatı yapıyor.

1865'te Eagle Farm Hipodromunda Queensland'ın kazandığı Korint Kupası kütüphanede sergilenen bir diğer başarı objesidir.

Avustralya İşçi Partisinin kuruluş belgesi olarak tanımlanan 1892 tarihli manifestonun orjinal belgesi "nadir ve sınırlandırılmış" koleksiyonda bulunuyor.

Queensland'lilerin kimliklerini zenginleştiren bir referans ve araştırma kütüphanesi olan Queensland Eyalet Kütüphanesi, eyaletteki 320'den fazla halk kütüphanesinin bağlı olduğu bir merkez kütüphane olma özelliğini de taşıyor. Z

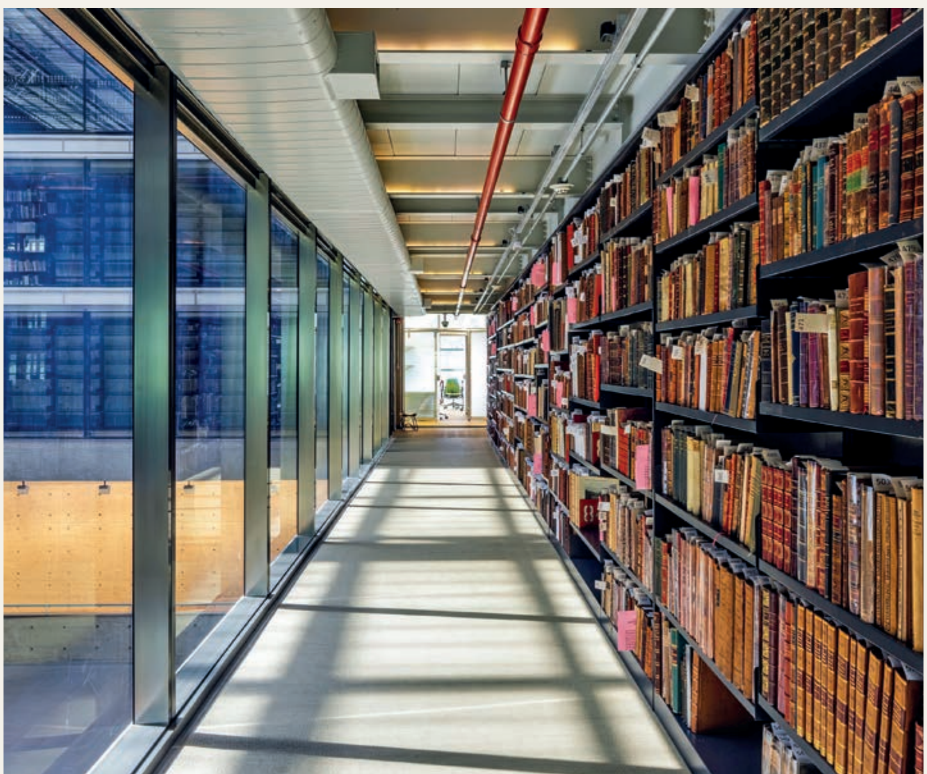
YENİ NESİL KÜTÜPHANELER

BREZİLYA

BRASILIANA GUITA AND JOSÉ MINDLIN LIBRARY

Brasiliana Kütüphanesi

FOTOĞRAFLAR: NELSON KON

MODERN mimarinin temsilleri arasında anılan Brasiliana Kütüphanesi 2013'te ziyarete açıldığı günden beri sadece kütüphane değil araştırma ve sanat merkezi olarak da faaliyet gösteriyor. Kütüphane yönetimi temel hedeflerini şöyle açıklıyor: Farklı disiplinlerden uzmanların proje ve araştırmalarına ev sahipliği yapmak; koleksiyonlara erişimi kolaylaştırarak burayı öğrencilerin ve halkın uğrak yerine dönüştürmek; aynı zamanda sergi, kitapçı ve kafeterya mekanlarıyla ziyaretçilerinin keyifli vakit geçirebileceği kamusal bir alan oluşturmak.

ABD'deki Beinecke Nadir Kitaplar ve Elyazmaları Kütüphanesi ile Paris'teki Saint Geneviève Kütüphanesinin modern mimarisinden izler taşıyan yapı küçük bir ormanın içinde, tamamı camla kaplı ve Brezilya'nın egzotik kültürünü yansıtıyor.

Üç farklı asma kat bulunan kütüphanede yaklaşık 90 bin eser mevcut. Projenin mimarları Rodrigo Mindlin Loeb ile Eduardo de Almeida, yapının içerisini kitapların bulunduğu ortak alan dışında ofislere, sergi, konser ve faaliyet alanlarına bölerek kütüphanenin kullanım alanını genişlettiklerine dikkat çekiyor.

Brasiliana Kütüphanesinin çekirdek koleksiyonunu Brezilyalı ünlü koleksiyoner José Mindlin ve Guita Mindlin'in özel koleksiyonu oluşturuyor. 60 bin kitabı kapsayan koleksiyon Latin Amerika'nın en büyük kişisel kütüphanesi olarak biliniyor. Ayrıca Brezilya odaklı nadide kitaplar içeren çok özel bir ihtisas kütüphanesi olma özelliği de var. Mindlin ailesinin bu eşsiz birikimi, Brasiliana Kütüphanesinin hem kuruluşuna kaynak oluşturuyor hem de kütüphane envanterinin temelini teşkil ediyor. Koleksiyonun diğer kısmı ülkenin önemli kütüphanecileri arasında yer alan Rubens Borba de Moraes'in koleksiyonundan oluşuyor. Kütüphane bünyesinde korunan bir diğer koleksiyon Brezilya Araştırmaları Enstitüsüne aittir. Bu koleksiyonda Brezilya'nın edebiyat, kültür ve tarihini anlamaya yönelik zengin kaynakların yanısıra elyazmaları, çeşitli arşiv belgeleri ve dokümanlar, gazete ve dergiler, haritalar da bulunuyor. Kütüphane basılı kitapların yanında dijitalleştirilen kaynakların varlığı açısından da zengin. Bu yanıyla yeni kütüphane kültürünün Güney Amerika'daki hatırı sayılır temsilcilerinden biri. Z

BIBLIOTECA DE SÃO PAULO

São Paulo Kütüphanesi

FOTOĞRAFLAR: DANIEL DUCCI

ESKİDEN hapishane olan bina 2010'da kütüphaneye dönüştürülmüştür. Aflalo ve Gasperini Architects'in projesi olan kütüphane aslında kitapçı şeklinde tasarlanmıştır. Cıvıl cıvıl mobilyalarıyla ziyaretçiler için eğlenceli bir mekan hazırlanmış. Kütüphane pek çok okuma alanının yanısıra küçük bir oditoryum da içeriyor.

1992'de 111 kişinin ölümüne yol açan mahkum katliamının yaşandığı Latin Amerika'nın en büyük hapishanesi Carandiru'nun bu evrimi kültür, sosyalleşme, eğlenme ve öğrenme mekanına dönüşmesi her açıdan etkileyici bir hikayedir. Bu evrim ve dönüşüm, çevre mekanları da etkilemiş, bölgenin yeniden doğmasına yol açmış. Kütüphanenin çevresine eskiden yerleşmiş mahkum aile ve akrabaları hâlâ buranın sakinleri ve kütüphane aynı zamanda bu insanlara da hizmet veriyor. Çevredeki evsizlerin bile ziyaret ettiği kütüphane her kesimden halk için bir buluşma noktası. Bunlar düşünüldüğünde kütüphanenin pozitif bir kimlik dönüşümü için güçlü bir motivasyın sunduğunu pekala söyleyebiliriz: Hapis ve ölüm yeri, şimdilerde hayat ve bilgi merkezine dönüştürülmüş.

Kütüphanede sadece kitapların bulunduğu bir mekan değil. Burada pek çok faaliyet de gerçekleştiriliyor. Sesli kitaplar, Braille alfabesinde kitaplar, dijital kitaplar, CD'ler, DVD'ler, video oyunları, geleneksel oyunlar, oyuncaklar, atölyeler, tiyatrolar, film gösterimleri, bilgisayar kullanımı ve internet erişimi herkese ücretsiz sunuluyor. Z

YENİ NESİL KÜTÜPHANELER

ÇİN

FOTOĞRAFLAR: OSSIP VAN DUIVENBODE

TIANJIN BINHAI LIBRARY

天津滨海图书馆

Tianjin Binhai Kütüphanesi

MİMARİ tasarımıyla dikkat çeken Tianjin Binhai Kütüphanesi 2017'de açılmasından itibaren cazibe merkezi haline geldi. Kırık beyaz rengi ile fütüristik bir görünüme sahip kütüphane salonunun tam merkezinde ışıklı bir küre oditoryumu bulunuyor. 36 bin metrekarelik alanı kaplayan kütüphane, Tianjin şehrinin yeni rekreasyon bölgesi olarak belirlenen Binhai Kültür Merkezindeki altı ana yapıdan biri. Kültür merkezini oluşturan diğer yapılar kütüphane ile birlikte sanat müzesi, bilim ve teknoloji müzesi, sahne sanatları merkezi ve sivil faaliyet merkezi ve kültür koridorudur..

Kütüphane tabandan tavana ilginç raf düzeni ile 1 milyondan fazla kitap barındırıyor. Bu etkileyici ve cesur tasarım, Tianjin Kentsel Planlama ve Tasarım Enstitüsü bünyesindeki yerel mimarlar ile Hollandalı tasarım firması MVRDV tarafından oluşturulmuş. Üç yılda tamamlanan kütüphane, iç mekanını şekillendiren dalgalı raf düzeni ve "Binhai'nin Gözü" adı verilen mekanın merkezinde inşa edilmiş dev beyaz küre ile karakteristik bir kimlik oluşturuyor.

MVRDV'nin kurucularından Winy Maas kütüphane için şunları söylüyor: "Tianjin Binhai Kütüphanesinin içi dalgalı kitap raflarından oluşan bir mağara gibi. Burada yeni bir kamusal alan tanımladık ve aynı zamanda oturmaya imkan tanıyan açı ve kıvrımlarla mekanı genişleten raf düzenleri sayesinde kütüphane mimarisine yeni fonksiyonlar yükledik. Bu mekan insanları okumaya, yürümeye, buluşmaya, tartışmaya, oturmaya davet ediyor. Ayrıca görmek ve görülmek vurgusu yapıyor."

Beş katlı binanın birinci ve ikinci katlarında okuma odaları, üst katlarda salon ve toplantı odalarıyla ofisler yer alıyor.

Tianjin Binhai Kütüphanesi, yeni jenerasyon kütüphane kavramını temsil edecek fonksiyonlara sahip. Basılı kitap dışında dijital kitap sunmak kütüphanenin iddialı olduğu hizmetler arasında yer alıyor. Binhai Kütüphanesi, ikonik detaylarıyla ve içinde yer aldığı kültür merkeziyle, yeni yüzyılın kütüphanesi fikrinin temsilcisi olmak istiyor. Z

YENİ NESİL KÜTÜPHANELER

DANİMARKA

DOKK1

Dokk1 Kütüphanesi

FOTOĞRAFLAR: METTE S. RAUNSKOV

FUTURİST tasarımıyla dikkat çeken Dokk1 Kütüphanesi, İskandinavya'nın en büyük kütüphanesidir. Schmit Hammer Lassen Architects tarafından tasarlanan Dokk1, 2016'da IFLA (Kütüphane Dernekleri ve Enstitüleri Uluslararası Federasyonu) tarafından dünya çapında en iyi tasarlanmış halk kütüphanelerinin ödüllendirildiği Public Library of the Year Award ödülünün sahibi oldu. Dokk1'e ödül verilme gerekçesi ise jüri tarafından "yeni dijital gelişmeleri, kullanıcı taleplerini, yerel kültürü ve çeşitli grupların buluşturulması arzusunu harmanlayan bir proje" olarak açıklandı.

2015'te tamamlanan Dokk1, bir vatandaşlık hizmeti merkezi, ofis mekanı, bin araçlık otopark ve Aarhus nehrinin ağzında oluşturduğu yeni kamusal alanlarla, bilgi paylaşımı mekanı ve çok kültürlü bir buluşma noktası şeklinde tasarlanmış. Binanın adı 2012 sonbaharında düzenlenen halka açık bir yarışmayla belirlenmiş. Harf ve sayı kombinasyonundan oluşan isim, İngilizce'de *The Dock* veya *Dock One* anlamına gelen "*dokken*", "*dok én*" veya "*dok ét*" olarak telaffuz edilebilir.

Kütüphane ziyaretçilerine vakit geçirdikleri süre boyunca üst seviyede konfor sağlamayı hedefliyor. Binanın Aarhus Nehrine bakan dış cephesi çokgenlerden oluşturulmuş. Bölgenin kültürel ve görsel kimliği için yeni ve sempatik bir imaja sahip kütüphane Danimarkalılar için korunaklı bir kamusal alan olmaya çalışıyor. İç tasarımda ise şeffaf camlar kullanılarak aydınlık ve ferah bir atmosfer sağlanmış. Kütüphanenin en ilginç özelliği bina ortasındaki çan. Boru şeklindeki bu çan, şehirde doğan her bebek için çalıyor.

Kütüphanede çocuklar ve yetişkinler için 350 bin kitap bulunuyor. Dook1, basılı kitapların dışında e-kitaplara ve sesli kitaplara da yer vererek yeniçağın ihtiyaçlarına ayak uyduruyor. Kütüphanede aynı zamanda çeşitli müzik koleksiyonlarına ve dijital oyunlara da erişmek mümkün. Bünyesinde konser, tiyatro ve film gösterimine ayrılmış alanları, sergi ve kafeterya ile Danimarkalıların bütün gününü geçirebileceği sosyal alanlar oluşturulmuş.

Dook1 Kütüphanesini dijital dünya ile geleneksel kütüphaneciliği birleştiren bir "sentez kütüphane" olarak tanımlamak mümkün. Z

YENİ NESİL KÜTÜPHANELER

HOLLANDA

DE NIEUWE BIBLIOTHEEK

Yeni Almere Kütüphanesi

HOLLANDA'NIN Almere şehrindeki bu yeni halk kütüphanesi dört şubeden oluşuyor: Almere Stad, Almere Haven, Almere Buiten ve Almere Poort. Yaklaşık 210 bin kişiye hizmet eden kütüphane, Meyer en van Schooten (MVSA) Architects tarafından tasarlandı. Bina sadece kütüphane ve kitap erişimiyle sınırlı değil, internet erişim alanları, kafe, çalışma alanları ve multimedya bölümü gibi tesisler de mevcut.

Bina açılı asimetrik cepheleri, girintileri ve boşlukları ile heykelsi bir formda tasarlanmış. De Nieuwe Bibliotheek Almere'nin yapısı kütüphanenin gençlik, kültür, seyahat, sağlık gibi farklı ilgi alanlarına hitap eden bir dizi "uzman mağaza"dan oluştuğu yeni bir yaklaşıma dayanıyor. Bu haliyle dışarıdan bakıldığında bir kütüphaneden çok kitapçıya benziyor. Kitaplar, kullanıcıların ihtiyaç ve istekleri doğrultusunda düzenlenen mağazalarda sergileniyor. Ayrıca, belki de bu kütüphaneye özgü *S2M Serendipity Machine* (*seats2meet*) adı verilen yeni nesil bir sosyal medya kullanılıyor. Bu iletişim aracı sayesinde kullanıcılar yetenek ve ilgi alanlarına göre oluşturdukları profillerle birbirleriyle iletişim kuruyorlar, küçük gruplar halinde belli bir konuyu birlikte çalışabiliyorlar.

Yeni kütüphane, şehrin en büyük ve en başarılı kültürel organizasyonu olarak zikrediliyor. Halkın gurur duyduğu kütüphane, şehrin imajına yeni bir katkı sağlıyor. Hollanda'nın her yerinden ve yurtdışından insanlar Almere'deki kütüphaneyi ziyarete geliyor.

Yeni Almere Halk Kütüphanesi CD, DVD, sesli kitaplar, bilgisayar oyunları, okuma yardımcıları, e-kitaplar ve e-okuyucular gibi dijital koleksiyonlar da içeriyor. Ulusal ve uluslararası birçok gazete ve derginin sergilendiği bir salonu da hizmette.

Kütüphane ardı ardına ödüller aldı. "Almere Mimarlık Ödülü" ve "Hollanda En İyi Kütüphane Ödülü" bunlardan ikisi.

FOTOĞRAFLAR: WIM RUIGROK

BOEKENBERG SPIJKENISSE

Kitap Dağı Kütüphanesi

FOTOĞRAFLAR: SCAGLIOLABRAKKEE.NL/

HOLLANDA'NIN Spijkenisse şehri 2012'de ilgi çekici bir kütüphaneye sahip oldu. "Kitap Dağı" olarak adlandırılan bu yeni halk kütüphanesi, piramit şeklindeki dış görünüşüyle geleneksel Hollanda evlerine göndermede bulunuyor. Rotterdam merkezli MVRDV mimarlık ofisinin projesi olan yapının dış cephesi tamamen camla kaplı ve Spijkenisse pazar meydanında bir kitap yığını hissi veriyor.

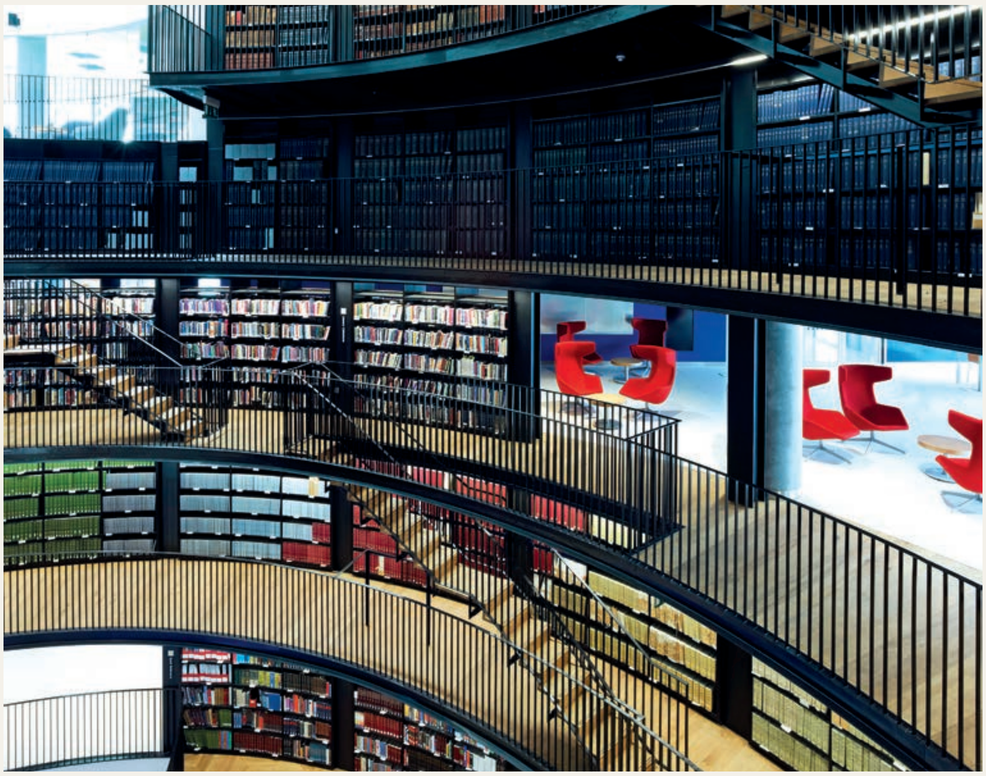
70 bin kitap sayısı ve 32.505 metreyi bulan kitap raflarının uzunluğu ile kütüphane tam bir cazibe merkezi. Kütüphane binasının alt yarısında bir çevre eğitim merkezi, satranç kulübü, oditoryum, toplantı odaları, ofisler bulunuyor. Kütüphane aynı zamanda çevreci bir bina: sera gazı salınımını azaltmak için klima çalıştırmıyor. Yaz aylarında doğal havalandırma ve güneş perdeleri konforlu bir iç mekan iklimi sağlıyor. Kışın yerden ısıtma ve çift cam ile iç ortamın ısısı kontrol altında tutuluyor. Kitap rafları, korkuluklar, masalar ve saksılar, yanmaz ve geri dönüştürülmüş malzemelerden yapılmış.

Sıradışı tasarımıyla ödüller alan kütüphane, okuma oranı düşük bir bölgede, okumayı özendirici birçok unsuru barındıran sosyal bir buluşma mekanı olarak da düşünülmüş. Z

YENİ NESİL KÜTÜPHANELER

İNGİLTERE

FOTOĞRAFLAR: CHRISTIAN RICHTERS

LIBRARY OF BIRMINGHAM

Birmingham Kütüphanesi

AVRUPA'NIN en büyük halk kütüphanesi olarak ünlenen Birmingham Üniversitesi, mimari tasarımı ile dikkat çekiyor. Hollandalı Mecanoo stüdyosu tarafından tasarlanan kütüphane, dış cephesindeki içiçe geçen metal halka deseni ile hafızalarda yer ediyor. Bu halkalar okuma katının zeminine gölgeler halinde düşüyor ve gölge-ışık oyunları ile farklı bir ambians oluşturuyor. Kütüphane dairesel bir avlu üzerinde üstüste yükselen katlardan oluşuyor. Mimar Francine Houben, "Çok fazla ışığa ihtiyacımız olmasına rağmen camdan bir bina yapmak istemedim. Yansımalar, gölgeler ve ışık değişimleri içeride oturmayı keyifli hale getiriyor." diyor.

Birbirlerine bağlanan katlar ziyaretçileri binanın zemininden çocuk kütüphanesine ve müzik bölümüne götürüyor. "Çok sayıda zemin kata ihtiyacımız vardı." diyor Houben ve ekliyor, "Bu nedenle zemin kat, asma kat, orta-alt zemin katı ve yavaşça alçalan teraslar şeklinde orta-alt zemin kat tasarlayarak birbirlerine geçiş kolaylığı sağladık".

Arşivler ve araştırma alanları yukarıdaki katlarda yer alırken yapının tepesindeki Shakespeare Anıt Odası, kapsamlı bir William Shakespeare koleksiyonuna ev sahipliği yapıyor.

Bitkilerle dolu teraslar ziyaretçilerin dışarıda okuyup ders çalışabileceği alanlar oluşturuyor.

Kütüphane müdürü Brian Gambles şöyle diyor: "Birmingham Kütüphanesi, Birmingham'ın bilgi ekonomisini geliştirmeye yardımcı olacak bir öğrenme, bilgi ve kültür merkezi haline gelecektir. Şehrin sosyal kalbi olmasını arzu ediyoruz; her yaştan, kültürden ve geçmişten insanları birbirine bağlayan bir bina olarak düşünüyoruz. Modern kütüphane artık sadece kitabın alanı değil, her türden içeriğe sahip ve her türden insana açık bir mekan. Kütüphanenin etkisi, aynı zamanda binanın fiziksel sınırları, küresel dijital varlığı, halkın dünyanın her yerinden içeriğe erişmesine olanak tanıyor."

Bir öğrenci şehri olan Birmingham, her yaştan ve her kesimden ziyaretçiye açılarak bir "halk sarayı" olmayı hedefliyor. Z

THE SIR DUNCAN RICE LIBRARY

Sir Duncan Rice Kütüphanesi

FOTOĞRAFLAR: SHL.DK/

ABERDEEN Üniversitesi bünyesindeki Sir Duncan Rice Kütüphanesi 250 bin kitap ve elyazması koleksiyonuna sahip. 2012 yılında kraliçe II. Elizabeth'in resmî açılışını yaptığı kütüphane, Danimarkalı Schmid Hammer Lassen Architects tarafından tasarlanmış ve ödül kazanmış bir proje. 1965'den itibaren hizmet veren Kraliçe Anne Kütüphanesinin yerini alan yeni kütüphane 21. yüzyıl kütüphanesinin nasıl olması gerektiğiyle ilgili bir model olma iddiasında. Öğrenciler, üniversite personeli, ziyaretçiler ve sıradan halk için öğrenme ve araştırma ortamı sağlamayı en temel amaçları arasında belirleyen kütüphane dünyanın en büyük kitap koleksiyonlarından birine sahip..

Schmidt Hammer Lassen Architects'in kurucu ortağı Morten Schmidt, "Fark yaratan yeni kuşak bir kütüphane mimarisi bu. Bina cephesi gün boyunca parıldıyor, bu parıldama geceleri daha yumuşak bir parlama olarak görünüyor. Bu hali ile Aberdeen şehri için parlak bir simge gibi duruyor" diyor.

Sir Duncan Rice Kütüphanesi 1200 metrekare okuma alanı ve nadir kitapların bulunduğu kütüphane alanı ile 15.000 metrekarelik bir tesis. Küp şeklindeki bina, 7 kattan oluşuyor. Zebrayı çağrıştıran beyaz ve şeffaf cam şeritlerle kaplı olan dış yüzeyi, Aberdeen'in simgelerinden biri olacak kadar etkileyici ve iddialı. Binanın zemin katında sergiler, seminerler ve şiir okumaları için salonların yanı sıra dinlenme salonu ve kafe bulunuyor. Modern ve modası geçmeyecek bir tasarıma sahip kütüphaneyi faaliyete geçtikten sonra bir yıl içinde 700 binden fazla kişi ziyaret etti.

Üniversitenin kuruluşundan bu yana geçen 500 yıldan fazla bir süredir toplanan çeyrek milyondan fazla paha biçilmez kitap ve elyazması ile üniversitenin birçok tarihi koleksiyonuna ev sahipliği yapan kütüphane, ekolojik bir kimliğe sahip. Tuvaletlerin yıkanması için yağmur suyunu toplayan sistemi, çatıda fotovoltaik hücreler ve floresan aydınlatma kullanımı için programlanmış zamanlayıcıları ile BREEAM Excellent olarak derecelendirilmiş. Bu derecelendirme enerji ve su kullanımını, sağlığı ve refahı, kirliliği, atıkları, ekolojiyi ve yönetim süreçlerini değerlendiren bilimsel tabanlı bir sürdürülebilirlik endeksi. Z

KANAZAWA UMIMIRAI LIBRARY

金沢海みらい図書館

Kanazawa Umi-Mirai Kütüphanesi

FOTOĞRAFLAR: WIKIPEDIA

KANAZAWA şehrinin batı tarafında yer alan Kanazawa Umi-Mirai Kütüphanesi, dış cephesindeki irili ufaklı 6 bin yuvarlak penceresi ve beyaz kutu görünümüyle ABD Fodor's Travel Guide tarafından "Dünyanın en çarpıcı 20 kütüphanesi" listesine alınmış ve çok sayıda ödül kazanmış.

2011'de tamamlanan kütüphane "yeni kütüphane" yaklaşımının bir temsilcisi. Bina, müdavimlerini kütüphanede daha fazla oyalanmaya teşvik eden unsurlar barındırıyor. Kütüphanelerde bulunan bilgilerin artık dijital olarak her zaman ve her yerde erişilebilir olmasından hareketle, insanların yerel kütüphanelere gitmek için daha iyi gerekçelere ihtiyacı olduğu düşüncesi ile Tokyo merkezli Coelacanth K&H Architects tarafından tasarlanan kütüphane aynı zamanda şehrin sakinleri için bir sosyal aktivite mekanı olarak planlanmış.

Kütüphane her ne kadar çarpıcı modern eğilimler taşısa da geleneksel Japon karakteristiğini yansıtan minimal mobilyaların kullanımı ihmal edilmemiş. Binanın karakteristik özelliklerinden biri olan dış cephedeki binlerce yuvarlak pencere, gün ışığını en üst düzeye çıkarıyor ve kütüphanenin içini ışıl ışıl hale getiriyor. Okuma salonlarının yanında el işi köşesi, toplantı salonları, sanat galerileri ve tiyatro salonu ile başka sosyal faaliyet alanları bulunuyor.

Kanazawa'nın nüfusu 450 bin olmasına rağmen bir yıl içinde 800 binden fazla kişi kütüphaneyi ziyaret etti. Ziyaretçiler sadece kütüphanede daha fazla vakit geçirmek için teşvik edilmekle kalmıyor, buradan ayrıldıktan sonra da kütüphane ile irtibatlarını sürdürmek için Facebook profillerinden kütüphane hakkında paylaşımlar yaparak ya da yapılan paylaşımlara yorum yaparak yeni bir etkileşim döngüsü kurmaları destekleniyor.

FOTOĞRAFLAR: ARCHDAILY.COM/

YENİ NESİL KÜTÜPHANELER

KANADA

HALIFAX PUBLIC LIBRARIES

Halifax Halk Kütüphanesi

HALIFAX Halk Kütüphanesi, Kanada'da ülke çapında 13 halk kütüphanesi zincirinin ilk halkası ve amiral gemisi. Kütüphanenin yanısıra kafeler, oditoryumlar, konser alanları ve toplantı salonlarını içeriyor.

"Yeni bir merkez kütüphane" ihtiyacından yola çıkan yerel yöneticiler 2010'da uluslararası bir tasarım yarışması açmış. Aynı yıl içinde şehir merkezinde yapımına başlanan kütüphane, 2014'te tamamlanmış. 1951'den itibaren faaliyet gösteren Spring Garden Road Anıt Kütüphanesinin artık ihtiyaçlara cevap verememesi üzerine onun yerine almış.

Yeni kütüphane, eskisinden her şeyiyle farklı bir yapı olarak tasarlanmış. İki mimari ödül alan kütüphanenin dış cephesi tamamen camla kaplı ve sanki dev cam tuğlalar üst üste konulmuş gibi algılanıyor.

Binanın tepesinde açık havada kitap okumak isteyenler için bir kat bulunuyor. İçeride zaman zaman konserlerin verildiği bir alan oluşturulmuş.

Spring Garden Road Anıt Kütüphanesi Halifax'taki ilk halk kütüphanesiydi ve iki dünya savaşı ile Kore savaşında Halifax'tan verilen kayıplar anısına inşa edilmişti. Pek çok yadigar ve anma kitabının bulunduğu kütüphane koleksiyonu artık modern kütüphanede sergileniyor.

Savaş anıtının yanısıra resimler, manzaralar, portreler, soyut parçalar ve tarih dahil olmak üzere çeşitli temaların sergilendiği sergi alanları da aktif olarak kullanılıyor. Sergilerin yanı sıra ziyaretçilerin hoş vakit geçirebileceği iki kafe de mevcut. Z

QATAR NATIONAL LIBRARY / مكتبة قطر الوطنية

Katar Millî Kütüphanesi

FOTOĞRAFLAR: DSL STÜDYO

YENİ kuşak kütüphanelerin çarpıcı mimari vurguları var. "Yeni bir dünya" iması taşıyan bu yapılar, sadece mimari yenilikler içermiyor, güncellenmiş bir "kültür merkezi" anlayışını da temsil ediyor. Hollandalı mimarlık ofisi OMA'nın yaptığı Doha'daki Qatar National Library (QNL) (Katar Millî Kütüphanesi) dış cepheden kıymetli bir elmas görünümünü andırıyor. Dalgalı cam panellerden yapılmış pencereleri, tek bir açık alan içinde mermer sütunlarla oluşturulmuş kitaplık blokları ve sakladığı kıymetli elyazması koleksiyonu ile Katar Millî Kütüphanesi, bölgenin en iyi kütüphaneleri arasında bulunuyor. İç mekan 138 metre uzunluğundaki kitap rafları, mermer bloklardan oluşmuş bir platform üzerinde yerleşmiş. Bu platformda ayrıca arşiv için ayrılmış bölgeler mevcut.

Mimarlık ofisi OMA'nın kurucu ortağı Rem Koolhaas, "Alanı, bütün kitapları bir panoramada görebilmeniz için tasarladık" diyor.

Bina, Katar Millî Kütüphanesi, Halk Kütüphanesi, Üniversite Kütüphanesi ve Miras Koleksiyonunun bulunduğu 42 bin metrekarelik bir alanı kapsıyor. Kütüphanenin bulunduğu yerleşke, dünyanın dört bir yanındaki önemli üniversitelerin uydu kampüslerine ev sahipliği yapan Education City adlı geniş bir yüksek öğretim merkezinin parçası. Kütüphanenin de dahil olduğu bu büyük eğitim organizasyonu, 50'den fazla kuruluşu bünyesinde barındıran ve kar amacı gütmeyen Qatar Foundation'a ait. Vakıf, bölgesel inovasyonu ve girişimciliği, sosyal gelişimi ve hayatboyu öğrenme kültürünü teşvik ediyor. Yeni millî kütüphane fikri Katar Vakfı başkanı Sheikha Moza bint Nasser'ın 19 Kasım 2012'de, Dar al-Kutub Kütüphanesinin 50. yıldönümünü kutlamaları sırasında açıklandı. Vakfın, kütüphaneyle ilgili hedefleri için üç aşamalı planları mevcut: bir ulusal kütüphane, üniversite için bir araştırma kütüphanesi ve dijital çağ için donatılmış büyük bir halk kütüphanesi olması. Z

BODØ PUBLIC LIBRARY (STORMEN BIBLIOTEK)

Bodø Halk Kütüphanesi

PEK çok modern kütüphaneye ev sahipliği yapan Norveç'in bir başka görkemli yapısı, aynı zamanda bir kültür merkezi olan Bodø Halk Kütüphanesi. Bünyesinde üç oditoryum ile konser salonu bulunan kompleks yerden tavana kadar camlarla kaplı, manzarası ise şehrin limanları. Kütüphanenin bazı pencerelerinden şehrin sokaklarını izlemek de mümkün. Bodø, 2024'te Avrupa Kültür başkentlerinden biri olmayı hedeflemiş ve yeni kütüphaneleri de bunun için yapılan hazırlıklardan biriydi. Şimdi küçük bir liman şehri olmasına rağmen belki de dünyanın en işlevsel halk kütüphanesine sahip. Kütüphanenin yapımı 150 milyon dolara mal olmuş. 48 bin nüfusa sahip bir şehre yapılan bu yatırım, Norveç'in kültür ve sanat faaliyetleriyle olan yakın temasını da gösteriyor.

Bodø Kütüphanesinde ücretsiz internet erişimi, toplantı ve çalışma salonları, konser ve faaliyet alanları, çocuklar için oyun alanları, dinlenme odaları mevcut. Tasarımı DRDH Architects tarafından yapılan kütüphane 2014'te ziyarete açıldı. 17.500 metrekarelik alana inşa edilen kütüphanenin Bodø halkı için işlevsel bir kamusal alan olmasına da dikkat edilmiş.

Kütüphane binasının en üst katında ise bir çocuk kütüphanesi ve oyun odaları var. Çocuklar bu alandayken ebeveynlerinin dinlenmesi ve keyifli vakit geçirmesi için ufak tesisler oluşturulmuş. Ziyaretçilerine hem okuma hem de eğlence alanı sunan Bodø Kütüphanesinin pek çok yönden işlevselliği hedeflediği anlaşılıyor. Z

YENİ NESİL KÜTÜPHANELER

SİNGAPUR

FOTOĞRAFLAR: WIKIPEDIA

THE NATIONAL LIBRARY

தேசிய நூலகம்

Singapur Millî Kütüphanesi

SİNGAPUR Millî Kütüphanesi, ülkenin zengin tarihi mirasına ait belge ve materyallere ev sahipliği yapıyor ve ayrıca dünyadaki en iyi "dijital kütüphane" örneklerinden biri. Bulundurduğu materyallerin tamamı dijitalleştirilmiş durumda ve halkla ücretsiz bir şekilde paylaşılıyor.

Kütüphanenin mevcut binasındaki hikayesi, Singapur Millî Kütüphane Kurulunun 1998'de açtığı yarışmayla başlamış. Yarışmacılardan sürdürülebilir ve kendine özgü işlevini başarıyla yerine getiren özelliklerde bir proje istenmiş. Singapur'un çok kültürlü mirasını yansıtan ve "öğrenen millet" kimliğini vurgulayan kullanıcı dostu ve akıllı sistemlerin bulunduğu verimli bir kütüphane talep edilmiş. Bu yarışmada Dr. Ken Yeang'ın tasarımı birinci oldu. Proje istenen özelliklerle birlikte düşük enerji ihtiyacı, çevreci malzeme kullanımı, bina performans değerlendirmesi ve kat bahçeleri gibi ekolojik uygulamaları ile Singapur yeşil bina sertifikasını "GreenMark-Platinum" almayı başardı.

Kütüphane binası iki blok olarak tasarlanmış. Bu iki blok yarı açık bir "iç sokak" ile ayrılıyor. Köprülerle birbirine bağlanan blokların farklı işlevleri bulunuyor. Kütüphane koleksiyonlarının bulunduğu büyük blok açık ve tabii havalandırmanın sağlandığı bir kent meydanı üzerinde bulunuyor.

Küçük olan blok ise çeşitli kültürel aktivitelerin gerçekleştirilebileceği, faaliyetlerin yapılabileceği ve multi-medya programlarının yer alabileceği bir yapıya sahip.

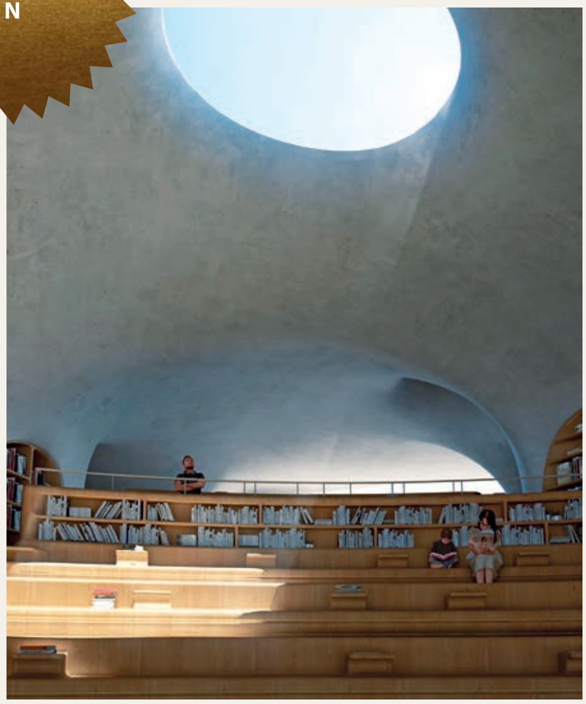
İki bloğun arasındaki işlevsel farklılıklar, yapıların iç mekan düzenlemelerinde de farklılıkların oluşmasına neden oluyor. Bu durum kütüphanenin alışılagelmiş bir düzenle sınırlı olmamasını ve daha eğlenceli, ilgi çekici bir yer olmasını sağlıyor ve kütüphaneyi "herkes için bir mekan" mottosuna uygun hale getiriyor. Nitekim kütüphaneye ziyaret sayısının 250 kat artması bunun başarıldığını gösteriyor.

YENİ NESİL KÜTÜPHANELER

ÇİN

Wormhole Kütüphanesi

Ç İN'İN güneydoğusundaki Hainan eyaletinin başkenti Haikou'da, Çin Denizinin kıyısında, MAD Architects'in tasarladığı ilginç bir kütüphane inşa ediliyor.

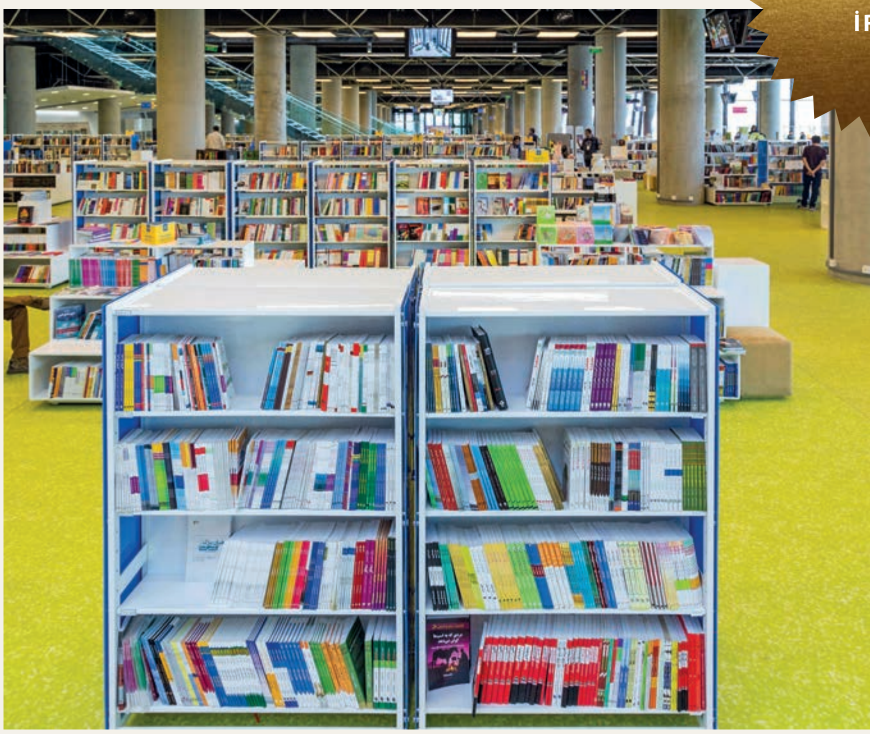
Bir zamanlar deniz ipek yolu boyunca önemli bir liman olarak hizmet veren Haikou, bugün Hainan serbest ticaret adası girişiminin önemli bir alanı. Haikou körfezi yenileme planının bir parçası olarak kıyı şeridi boyunca kamusal alan kullanımı geliştiriliyor. Bu planın bir parçası olarak 2021'de tamamlanacak olan kütüphane, mekan ve boşluk kavramlarını yeniden düşündüren çok fonksiyonlu bir yapı olarak tasarlanmış. Yapıya beyaz beton ile solucan deliği formu verilmiş. Hata payını en aza indirmek için projede CNC ve 3D yazıcılar kullanılıyor. Eğrisel kayar kapılar ve katlanır camlı perde duvarlar, sadece deniz manzarasını seyretme imkanı vermiyor, aynı zamanda içerideki hava sirkülasyonunu da dengeli bir biçimde yayıyor.

İki parçadan oluşan yapıda 10 bin kitabın yer alacağı bir okuma salonu var. Tavan döşemesinde oluşturulan boşluk, okuma mekanının doğal ışıkla aydınlanmasını sağlıyor. 700 metrekareye yaklaşan okuma alanının kendine özel bir kafesi ve terası bulunuyor. Ziyaretçiler kütüphanede açık hava performanslarına katılabilecek.

Bisiklet park sistemiyle entegre edilen 300 metrekarelik alana ziyaretçiler için duşlar yerleştiriliyor. Z

© FOTOĞRAFLAR: ARCHDAILY.COM/

TEHRAN BOOK GARDEN باغ کتاب تهران

Tahran Kitap Bahçesi

FOTOĞRAFLAR: ALIREZA KEIKHA

TAHRAN'IN Abbasabad semtinde, kitap okumayı sevdirmek amacıyla içinde kitaba dair birçok unsurun bulunduğu görkemli bir proje yapıldı. Tahran Kitap Bahçesi adı verilen proje 110 bin metrekareden oluşan büyük bir alan içinde sergi salonları, oturum salonları, idarî binalar ve çocuklar için özel alanlardan oluşuyor. Ayrıca içinde gölet bulunan yeşil bir alan var. Tahran Kitap Bahçesi, İran Millî Kütüphanesi ile Bilim, Fars Dili ve Edebiyatı Akademileri arasında bulunuyor.

Tahran Kitap Bahçesi, çeşitli katmanlardan oluşuyor. Birinci katmanda kitap mağazaları bulunuyor. Bu hali ile dünyanın en büyük kitap mağazası kompleksi olma iddiasında. İkinci katmanda sanat galerileri bulunuyor; burası da İran'ın en büyük sanat galerileri kompleksi olma iddiasında. Üçüncü katman ise sinemaları ve tiyatro salonlarından oluşuyor. Dördüncü katmanda 8-18 yaş aralığı çocuklar için bilim merkezi bulunuyor. Eğlenerek öğrenmeyi amaçlayan bilim merkezi ve beşinci katmanda bulunan macera bahçeleri, internet ve sanal dünya ile fazla temasta bulunan çocuklarda bedensel ve pratik becerilerin zayıflaması riskini azaltmayı hedefliyor. Altıncı katman ise eğlence etkinliklerine ayrılan ve bütün yaşlara hitap eden bir bölüm.

Tahran Kitap Bahçesinde yılın dört mevsiminde çeşitli başlıklar altında kitap sergileri yapılıyor. Sadece çocuklar için 400 bin kitap, çocukların rahatça erişebilecekleri şekilde tasarlanmış bir alanda bulunuyor.

Newsweek dergisi Tahran Kitap Bahçesi ile ilgili yayınladığı bir yazıda, ilginç bir noktaya işaret etmişti: Tahran Kitap Bahçesi açılmadan önce Amerika'nın ünlü Barnes and Noble kitabevi, 14 bin metrekarelik bir alan üzerinde kitapların dizildiği raf uzunluğunun 19 kilometreyi bulmasıyla dünyanın en büyük kitap satış merkezi olarak *Guinness Dünya Rekorları* kitabına girmişti. Tahran Kitap Bahçesi'nin açılmasıyla dünyanın en büyük kitabevi unvanı New York'tan Tahran'a geçecek. Z

GEZİCİ KÜTÜPHANELER

HÜSEYİN ODABAŞ

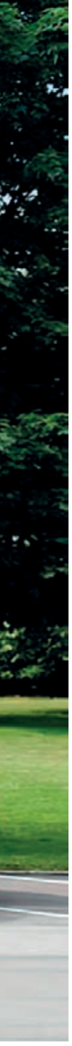
GEZİCİ kütüphane hem belli bir yere bağlı kalmaksızın sürdürülen kütüphane hizmetlerini hem de söz konusu işlevi yerine getirirken kendisinden yararlanılan aracı ifade eden bir terimdir. Yabancı kaynaklarda daha çok 'bookmobile', 'travelling library' veya 'mobile library' olarak ifade edilen gezici kütüphaneler, Türkçe kaynaklarda bu terime ek olarak 'mobil kütüphane' ve 'tekerlekli kütüphane'olarak da adlandırılmaktadır.

Gezici kütüphane, kütüphane materyalini ve hizmetlerini mevcut veya potansiyel kullanıcılara ve aynı zamanda koşulları uygun olmayan genellikle uzak bölgelerdeki insanlara taşır. Genellikle halk kütüphanelerinin bileşenlerinden biri olsalar da toplumun her kesimine eşit hizmet amacı ile halk kütüphanelerinden daha derin bir misyona sahiptirler. Zira gezici kütüphaneler, toplumun ulaşılamayan kara deliklerini aydınlatmak amacıyla oluşturulur ve geliştirilir. Bu özelliği ile toplumsal problemlerin azaltılmasına katkıda bulunur. Bireyleri güçlendirmek, yalnızlıklarına ve bilgi ihtiyaçlarına yerinde ve doğru zamanlı çözümler geliştirmek, gezici kütüphanelerin en belirgin özellikleri arasında yer alır.

Gezici kütüphaneler aynı zamanda toplumun kütüphane farkındalığının artırılmasını da amaçlamaktadır. Kütüphanenin varlığını unutanlara hatırlatmak ve kütüphanesi olmayanların kütüphanenin varlığını yakınlarında görmesini sağlamak gezici kütüphanelerin misyonu içinde yer alır. Gezici kütüphanelerin varoluş nedenlerini şu maddeler altında özetlemek mümkündür:[1]

* Uzak bölgelere kütüphane hizmetlerini götürmek,
* Bağımlılıkları veya sosyal izolasyonları nedeniyle kütüphaneleri ziyaret edemeyenlerin yakınlarına kadar kütüphane hizmetlerini taşımak,
* Fiziki kütüphane maliyetini gezici kütüphanelerle azaltmak,
* Sosyal programların ve yeni hizmetlerin duyurusunu ve uygulamasını yapmak; kütüphanenin varlığını hissettirmek.

Gezici kütüphaneler tarafından

FOTOĞRAFLAR: FLIPBOARD.COM/

verilen hizmetler genel olarak dört grup altında sıralanabilir:

a. Ödünç eser dağıtımı: Başta talep edilenler olmak üzere, hizmet verilen kitlenin ihtiyaç duyduğu türde eserlerin ödünç verilmesini sağlar.

b. Bireysel gelişim aktiviteleri: Hayat boyu eğitim ve kariyer planlama süreçlerinde kullanıcıların ihtiyaçları karşılanır; yönlendirme ve bilgilendirme hizmetleri ile destek olunur.

c. Eğitsel aktiviteler: Öğrencilerin okul etkinliklerine ve ödevlerine destek olacak materyali kullanıma sunar; kısa eğitim programları ile eğitim desteklenir.

d. Kültürel aktiviteler: Her yaş grubuna özel film ve drama gösterimi, hikaye okuma, yazım becerileri, el işi etkinlikleri, yarışmalar, özel gün kutlamaları, resim sergileri gibi faaliyetlerle yaş grubuna özel kültürel ihtiyaçlar karşılanır; insanların sosyalleşmeleri sağlanır.

Hizmet verdiği kitlenin türü, yararlanılan aracın özellikleri ve hizmetin sunuluş yöntemi gibi bazı faktörler, gezici kütüphanelerin türlerini şekillendirmektedir. Günümüzde gezici kütüphane olarak kabul gören türler, motorlu gezici kütüphane, çocuk gezici kütüphanesi, bisiklet/moped gezici kütüphane, tren kütüphanesi, bot-tekne-gemi kütüphanesi, depo ve istasyon kütüphanesi, sezonluk/mevsimlik kütüphane, melez uygulamalar şeklinde listelenebilir.

Gezici kütüphanelerde genellikle kütüphanecilik eğitimi almış kişiler, farklı formasyonlara veya tecrübelere sahip yarı profesyoneller, kütüphanecilik eğitimi veya geçmişi olmayan genel çalışanlar ve öğrenci, emekli, ev hanımı gibi birbirinden farklı özelliklere sahip gönüllüler olmak üzere dört tür personel görev alabilir.

İnternet ve akıllı telefonlar birey ve toplum hayatında çoğu davranış kalıbının değişmesine neden olmuştur. Pek çok insan gündelik bilgi ihtiyacını büyük oranda internet bağlantısı olan telefonlar aracılığıyla karşılamaktadır. Bu durum, özellikle halk kütüphanelerinin varlık nedenine ve amacına doğrudan etki etmiş; pek çok araştırmada halk kütüphanelerinin kullanıcı ve ödünç alınan materyal sayısında azalma olduğu ifade edilmiştir.[3,4,5]

Bilişim teknolojilerinin yaygınlaşması, ulaşım sisteminin insan hareketliliğini kolaylaştırması, kentlere göç ve kentsel imkanların kırsala yayılması gibi pek

Lizbon'da Portekiz kültür ve edebiyatına dair kitaplar bulunduran ve hedef kitlesi turistler olan bir gezici kütüphan
https://bookstr.com/tag/travel/page/4/

çok etken, gezici kütüphanelere duyulan ihtiyacı da azaltmıştır.

Kullanıcı sayılarının genel olarak azalmakta olduğunu gösteren yayın ve raporlara karşın, hizmetlerini yenilikçi yaklaşım temelinde gözden geçiren ve kendilerinden talep edilen ihtiyaçları yeni bir anlayışla karşılayan kütüphanelerde ise kullanıcı sayılarının arttığını ifade eden çalışmalar da bulunmaktadır.[6] Özellikle halk kütüphaneleri, kütüphanenin tarihî misyonunu canlı tutmak ve toplumun ilgisini okumaya yönlendirmek için geleneksel kütüphane hizmetlerine ek olarak yeni hizmetler sunmaktadır. Çoğu gezici kütüphanede de benzer şekilde çeşitlilik gösteren kullanıcıların farklı taleplerini karşılayabilmek için hizmetleri zenginleştirme yoluna gidilmektedir. Ödünç okuma materyaline ek olarak bilişsel ve el becerilerinin geliştirilmesine yönelik faaliyetler gezici kütüphanelerin yaygınlaşan hizmetleri arasına girmeye başlamıştır.

TÜRKİYE'DE GÜNCEL DURUM

Türkiye'de uluslararası düzeyde gündem olan ilk gezici kütüphane uygulaması, Mustafa Güzelgöz'ün Nevşehir'e bağlı Ürgüp ilçesinde 1957 yılında taşradaki köylere kitap dağıtmak üzere eşekleri araç olarak kullanmasıdır. Güzelgöz bu hizmetini 1959 yılında beş merkep, üç at ve bir katırla daha da geliştirerek hizmet verdiği köy sayısını büyük miktarda artırmıştır.[2] Türkiye'de 1960'lı yıllara kadar gezici kütüphane hizmetlerinin daha çok köyler için hayata geçirildiği anlaşılmaktadır. Çeşitli binek hayvanları sırtında yürütülen münferit örnekler dışında, motorlu araçlarla ilk gezici kütüphane hizmeti 1963 yılında başlamıştır. Kültür ve Turizm Bakanlığı bünyesinde minibüs ve otobüs gibi araçlarla uzun dönemler boyunca hizmet veren gezici araçların sayısı her dönemde farklılıklar göstermiştir. 2018 yılı verilerine göre il halk kütüphaneleri çatısı altında hizmet veren gezici kütüphane sayısı 54'tür.[7]

Uzun yıllar boyunca gezici kütüphane hizmeti genellikle kitap ödünç vermekle sınırlı kalmıştır. Bu durum halk kütüphanelerinde yaşanan yapısal değişim süreci ile birlikte değişmeye başlamıştır. 'Yaşayan kütüphane' yaklaşımı içinde yeniden tasarlanan gezici kütüphanelerin çoğu, kullanıcılarına modern bir kütüphanede verilen pek çok hizmeti sağlama başarısı göstermektedir. Z

NOTLAR

1 International Librarians Network. "Different libraries around the world: Mobile library", 2015. Erişim tarihi: 02 Şubat 2019.
2 Fibhaber. "'Eşekli kütüphaneci' Mustafa Güzelgöz Kennedy'den ödül almıştı.", 2017. Erişim tarihi: 11 Aralık 2018.
3 A. Flood. "Library use in England fell dramatically over last decade, figures show." The Guardian, 2016. Erişim tarihi: 22 Ocak 2019.
4 J. B. Horrigan. "Libraries 2016". Pew Research Center, 2016. Erişim 06 Şubat 2019.
5 K. Pundsack. "Public library usage shows ten-year increase." Public Libraries Online, 2016. Erişim tarihi: 09 Ocak 2019.
6 T. Osmeña. "1st Philippin elibrary to open 24 hours marks 286% increase in users", *Good News Pilipinas*, 2019. Erişim tarihi: 23 Ocak 2019.
7 Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü. "Gezici Kütüphane Araçları Teslimi". Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü, 2018. Erişim tarihi: 08 Ocak 2019.

Bibliomotocarro: lucialibri.it

AVRUPA'DA BİRKAÇ GEZİCİ KÜTÜPHANE

İtalya'da emekli bir öğretmen Antonio La Cava, gezici kütüphane olarak kullandığı metavazı bibliomotocarro aracı ile taşrayı dolaşarak çocuklar ve gençler için unutulmayacak bir kütüphane deneyimi sunuyor.

La Cava'nın raflar, kitaplar ve yazı malzemeleri ile donattığı mavi renkli bibliomotocarro, kendi çizdiği rotada hareket ederek bir kasaba meydanında konaklıyor, çocukları bir araya toplayarak ücretsiz okuma imkanı sağlıyor. La Cava şöyle diyor: "Asıl amacım, gençlerin ve çocukların okumanın saf zevkini keşfetmelerine yardımcı olmak, onlara eşlik etmek. Okumayı öğrencilikten gelen algı ile görev gibi düşünebiliyorlar ve soğuk durabiliyorlar, ama okumanın zevkine vardıklarında ve keşfettiklerinde bir daha asla bırakamıyorlar."

Emekli bir öğretmenin bu kişisel teşebbüsü dışında kurumsal gezici kütüphaneler de çalışıyor. Sayısı her ne kadar azalsa da, hizmet niteliğini artırmış olarak varlığını sürdüren gezici kütüphaneler var.

Bahse değer olanlardan bir tanesi, üç ayrı ülkeyi birbirine bağlayan ve çocuklarla yetişkinlere hizmet veren "bibliobus" Koper, İtalya-Slovenya-Hırvatistan arasında sürekli seyahat ediyor. Koper, bu tür fonksiyonlar için Fera Avto firması tarafından özel üretilmiş, internet erişimi olan, iki büyük ekran ve tabletler bulunduran, fiziksel kitaplara ek olarak elektronik kitaplara erişim imkanı sunan bir gezici kütüphane.

Koper, okul çocukları ve emekliler için değer ifade ediyor. Bünyesinde bulundurduğu Slovence ve İtalyanca kitaplar, taşradaki küçük kütüphanelerden daha fazla. Ödünç alma COBISS sistemi içinde tamamen otomatik olarak yapılan Bibliobus, pazartesiden perşembeye haftada bir defa, tesbit edilen güzergahta dolaşıyor.

Hırvatistan'da bir başka mütevazı gezici kütüphane, Rijeka Şehir Kütüphanesine bağlı olarak 1969'dan bu yana çalışıyor. İlk başladığında o zamanın Bibliobus'u Hırvatistan ve Yugoslavya'da türünün ilk mobil kütüphanesi imiş.

Bibliobus 1996 yılından bu yana Rijeka şehir sınırları içinde sabit bir kütüphanesi bulunmayan yerleri, anaokulları ve kurumları geziyor. Bibliobus her hafta 08.00-13.00 arası aynı saatte, aynı yerde, konaklama programına göre çalışıyor. Z

Bibliomotocarro, İtalya | Bibliyobus Slovenya | Bibliyobus Hırvatistan

Bibliobus Koper: kp.sik.si

Bibliobus: gkr.hr

Starfield Kütüphanesi, Güney Kore.

AVM KÜTÜPHANELERİ

AYŞE KASAP

GÜNÜMÜZDE AVM'ler sadece tüketim ve alışveriş yapılan mekanlar olmanın ötesine geçmiştir. Teknolojinin internet üzerinden alışverişe sınırsız imkan sağlaması, insanların ekran başından ya da telefonlarıyla alışveriş yapmalarının kolaylaşması, AVM'lerin giderek daha çok sosyal, kültürel, sanatsal ve eğlence amaçlı faaliyetlere yer vermesine sebep olmuştur. Bu süreç ülkemizde yeni yaşanıyor olsa da dünyadaki AVM'ler bu dönüşümü yıllar öncesinden gerçekleştirmeye başlamıştır.

"Yeni nesil kütüphaneler", "3. mekan olarak kütüphaneler", "yaşayan kütüphaneler", "yenilikçi kütüphane hizmetleri" gibi yaklaşımlara paralel olarak AVM'lerde kütüphaneler açılması, toplumun kitaba karşı farkındalığını ve erişimini artırmaktadır.

YURTDIŞINDA AVM KÜTÜPHANELERİ

1965'te hizmete giren ilk AVM kütüphanesi ABD'de Lake Forest Park Town Centre Kütüphanesidir. ABD'de ilk AVM'nin 1956'da açıldığı göz önüne alınırsa kütüphanelerin bu mekanların içinde yer almaya başlamasının çok gecikmediği söylenebilir. Bu kütüphane 2012'de 5841 m^2 alanda yeniden düzenlenmiş ve genişletilmiştir.

İsveç Stockholm'de Kista Galleria'da 2400 m^2 alana sahip kütüphane 2015'te yılın halk kütüphanesi ödülünü almıştır. Stockholm'ün ikinci büyük kütüphanesi olan mekan, günde yaklaşık 2000 ziyaretçiyi ağırlıyor.

Singapur'da Ulusal Kütüphane Kuruluna bağlı olarak ilki 1996'da açılan AVM kütüphanelerinin sayısı 13'e ulaşmıştır.

Malezya'da ise 2013'te Sutera Mall'da açılan "My Library", vizyonu, misyonu, yenilikçi hizmetleri, personeli, 50 bin adet dermesi ve bölümleriyle dünyadaki en iyi AVM kütüphanesi örneklerinden biridir. Ülkedeki diğer AVM kütüphaneleri AEON Bukit Mertajam Library, Komtar Library ve Bayan Baru Library'dir.

Güney Kore'de Starfield Coex'de 2017'de hizmete açılan Starfield Library ise AVM kütüphanelerinde gelinen son gelişmeleri göstermektedir. 2800 m^2 alana sahip iki katlı kütüphane halka açık, ücretsiz olarak hizmet vermektedir. Kütüphane, yaklaşık 50 bin kitap ve dergiyle dolu 3 adet 13 m boyunda dev kitaplıktan oluşmaktadır.

TÜRKİYE'DE AVM KÜTÜPHANELERİ

Kültür ve Turizm Bakanlığının her AVM'ye bir kütüphane projesi kapsamında 26 Haziran 2020'de Ankara Nata Vega Outlet, Vega Outlet Eskişehir ve Vega AVM Subayevlerinde 3 kütüphane Bakan Mehmet Nuri Ersoy tarafından hizmete açıldı. İlk aşamada 50 AVM kütüphanesinin hızlı bir şekilde açılması, daha sonra zaman içinde her AVM'ye bir kütüphane yapılması planlanmaktadır.

Açılacak kütüphanelerde gerek fiziki mekan planları gerekse nitelikli faaliyetler yanında olmazsa olmaz şart, profesyonel kütüphanecilerle hizmet kalitesinin yükseltilmesi ve dünyadaki iyi örneklerin takip edilmesidir. Z

KAYNAKÇA

¶ Burcu Özcan, "Rasyonel Satın Alma ve Boş Zaman Sürecine Ait Alışveriş Eylemlerinin Birlikte Sergilendikleri Mekânlar: Alışveriş Merkezleri", *Sosyal Bilimler Dergisi*, 9(2), 2007.
¶ Claudia Fabian, "Hazine Dairesinden Dünya Seyahatine – Dijital Dünyada Kültürel Miras", Uluslararası Kültürel Mirasın ve Kültürel Bellek Kurumlarının Yönetimi Kongresi ÜNAK, 2014, s. 14-22.
¶ Erol Yılmaz, *Kültürel Kalkınma için Yaşayan Kütüphaneler*, Profil Kitap, 2019.
¶ Fatih Uzun, "Alışveriş Merkezlerinin (AVM) Mekânsal Kullanımlarının ve Kullanıcı Eğilim ve Beklentilerin İrdelenmesi; Isparta Kenti Örneği", *Süleyman Demirel Üniversitesi Mimarlık Bilimleri ve Uygulamaları Dergisi MBUD*, 2(1), 2017, s. 1-16.
¶ Işıl Turkan, "Alış-Veriş-Tüketim Mabetleri: Sosyoekonomik Açıdan Mekân Tüketiminde Türkiye Örneği", *Galatasaray Üniversitesi İletişim Dergisi*, 2014, s. 85-104.
¶ Muharrem Zeki Duman, "Tüketim Kültürünün Gelişmesinde Artan AVM'lerin Etkisi (Van İli Örneği)", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 9(47), 2016.
¶ Tülin Vural Aslan, "Türkiye'deki Alışveriş Merkezleri İncelemelerine Eleştirel Bir Bakış: Yorumlar, Eleştiriler, Tartışmalar", *Uludağ Üniversitesi Mühendislik-Mimarlık Fakültesi Dergisi*, 14(1), 2009.
¶ Yüksel Köksal, "Kuruluş Yeri Açısından Cadde ve Alışveriş Merkezi Mağazacılığının Karşılaştırılması: Ankara İlinde Bir Araştırma", *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 8(16), 2011, s. 75-87.

GELECEĞİN KÜTÜPHANELERİ

Ⓚ **Giuseppe Arcimboldo.** Kütüphaneci, 1566. Skoklosters Slott, Stockholm.

TEKNOLOJİNİN geliştiği, internet kullanımının yaygınlaştığı, yapay zeka ve dijital algoritmaların bilgileri düzenlediği günümüzde "kütüphanelerin geleceğinin ne olduğu", merak edilen bir soru olarak karşımızda duruyor.

Post-endüstriyel devrim ve fikirlerin yayılma şekli konularında yazan Seth Godin, kütüphanelerin ilk başlarda elyazmalarının ve nadir eserlerin bulunduğu daha 'özel' yerler iken, sonradan toplumun bilgiye erişiminde etkin roller üstlenen yazılı kültürün hard-diskleri haline geldiğini, yakın gelecekte ise bu dönüşümün kütüphanelere yeni bir rol kazandıracağını söylüyor. Toplumun fikir ürettiği, ilham aldığı, birbirinden öğrenecek şeyleri olan insanların biraraya gelerek etkileşim kurduğu merkezlerin önem kazanacağını söyleyen Godin, kütüphanelerden ziyade kütüphanecilerin kıymetli bir rol üstleneceğine işaret ediyor: "Kütüphaneciler artık kitapların koruyucusu değil, yaratıcı düşünme ve öğrenme sürecini destekleyen bir eğitimci rolü üstlenmelidir."

Seth Godin'in çözümlemesine bakılırsa, "geleceğin kütüphaneleri"ni konuşmak yerine "geleceğin kütüphanecileri"ni konuşmak daha doğru. Çünkü bir mekan olarak kütüphaneler 2000'li yıllardan itibaren kapsamlı ve çok fonksiyonlu bir kültür merkezine doğru evriliyor, kendi varlığını süreklileştirecek değişimleri gösteriyor. Fakat kütüphane kavramının tanımındaki "bilginin sistematik olarak düzenlenmesi" konusu, internet ve dijital devrimle dağılmış durumda. Herhangi bir yanlış görüş bilgi gibi görünerek internet üzerinden hızla yayılıyor ve birçok insanın kanaat oluşturmasında etkili oluyor. Her an yeni bir bilginin üretildiği ve paylaşıldığı sınırsız ve kontrolsüz büyüyen bilgi havuzundan, gereken ciddiyette ve doğrulukta bilgi ihtiyacını karşılayabilecek verileri elde etmek her geçen gün daha da zorlaşıyor. Bu da "bilgi uzmanları"na duyulan ihtiyacı derinleştiriyor. İşte tam bu nokta kütüphanecilere yeni bir misyon yüklüyor.

Geleceğin fiziksel olarak ihtiyaç duyulmasa ve bir mekan olarak yok olsa bile "kütüphane" varlığını sürdürecek ve "kütüphaneciler"in varlığı daha stratejik hale gelecek. Milyonlarca kitabın dijitalleşmesi, dijital formatların ve arama motorlarının gelişmesi, kullanım kolaylıklarının artması fiziksel kitaba olan ihtiyacı sınırlayacak. İnsanlar gittikçe evinin belli bir bölümünü ayırmak zorunda olduğu kitaplık yerine, terabaytlarca bilgi depolayan küçük bir harddisk ile ihtiyaçlarını çözmeyi tercih edecekler. Daha önceki yüzyıllarda asla başımıza gelmemiş olan birçok yeni şey gündelik hayatın bir unsuru haline gelecek. Sayısız dijital veri ve bilginin tasnif edilmesi hususunda kütüphanecilerin dijital okuryazarlık becerilerini geliştirmesi, fiziksel kütüphane hizmetlerinin dijital unsurlarla birleştirilmesi ve bir teknoloji tasarım trendi O2O (Online to offline) gibi örneklerle, analog ve dijital unsurların bir arada kullanılması fark yaratabilecek bir yenilik olacaktır.

Geleceğin kütüphaneleri için öngörülen çoğu unsur gelişmiş ülkelerin kütüphanelerinde hayata geçmiş durumda. Buna karşılık, yaşanan ve yaşanacak gelişmelerin zorlayacağı bazı köklü değişimler, kütüphanecilerin disiplinlerarası bilgi birikimine sahip olmalarını zorunlu kılacak.

Teknolojiyle birlikte insanların, beklenti, istek ve bilgi arama davranışlarının farklılaşması, bilgi kayıt ve erişim ortamlarının değişmesi, bilgi kaynağına erişim yerine bilgiye erişimin önem kazanması, kütüphaneden çok kütüphaneci işlevini gerekli kılan bir sistematik ve yöntem ihtiyacını doğuruyor. Bundan dolayı kütüphanecilerin sorumlulukları yeniden ele alınıyor. Bu yeni sorumluluk alanları için şunlar zikrediliyor:

Küratör: Müze, kütüphane, sergi, yöneten ve faaliyetlerini düzenleyen yetkili kimse için kullanılan küratör kavramı, kütüphanenin kullanıcılar üzerinde bırakacağı etkinin yönetimi ve düzeninde kütüphanecinin yaratıcı ve etkin olmasını talep ediyor.

Eğitimci: Eskiden kütüphaneciler bilgi kaynaklarının koruyucusu ve kullanıcıları bilgi kaynaklarına götüren aracı durumundaydı, ancak teknolojinin gelişmesiyle birlikte bilgiye erişimin kolaylaşması kullanıcıların kütüphanecilerden beklentilerini büyük ölçüde değiştirdi. Otodidakt öğrenmenin, geleceğin insanının en önemli yetilerinden biri olması ve hayatboyu öğrenmenin öneminin artması kütüphanecilerin eğitici rol üstlenmesini gerekli kılacak. Kütüphaneciler artık bilgi kaynağı ve kullanıcı arasında aracı olmaktan ziyade, kullanıcılara istedikleri bilgiye daha hızlı ulaşmanın yollarını öğreten, nitelikli, güncel, doğru bilgi ayrımının nasıl gözetileceği konusunda onları bilgilendiren, bilgi erişim sürecini tek başlarına kolaylıkla yönetmeleri için eğitim veren, yeni bir eğitimci fonksiyonu üstlenecekler.

Bilgi danışmanı: Bilgiye dayalı soru, talep ve ihtiyaçları cevaplamaya dönük etkileşimli süreçleri yönetmek, yeni kütüphaneci fonksiyonu için fırsat sağlayan bir alan. Bilgiye erişimin önem kazanması, bilgi ile bilginin kullanıcısı arasında bir danışmana duyulan ihtiyacı artırdı.

Bilgi yöneticisi: Bilgi kaynaklarını yönetmek, bilginin kendisini de yönetmeyi gerekli kılacak, bu süreçler için yaratıcı sistemler geliştirilecek.

Dijital okuryazar: Teknolojik ortamlardan birçok hizmetin yürütülmesi, bilginin hızlı çoğalması, daha kolay ulaşılması ve tercih edilmesi kütüphanecilerin dijital okuryazarlık becerilerini geliştirmelerini zorunlu kılacak.

Network ortamları tasarlamak: Bilgi ve tecrübelerin paylaşımı artık yeni bilgi edinmenin yollarından biri ve bu ortamda kütüphaneler network merkezi haline geliyor. Kütüphaneciler farklı deneyimlerin aktarılarak paylaşıldığı network ortamları tasarlayacak.

Kütüphaneler artık deneyim inşa eden merkezler olacaktır ve kütüphaneciler bireylere ihtiyaç duydukları bilgi edinim ortamını ve yöntemlerini sunan çeşitli hizmetler verecektir. Kütüphaneciler bu deneyim sürecinin yöneticisi olacaktır. ◾

KAYNAKÇA

¶ Meryem Zeynep Akçaoğlu, "Geleceğin kütüphaneleri ve kütüphanecileri için farklı bir bakış açısı", *II. Uluslararası Bilgi ve Belge Yönetimi Öğrenci Kongresi: Bildiriler,* Ankara Üniversitesi, 2018.

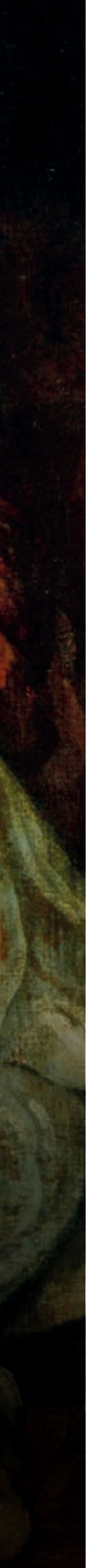
¶ Seth Godin, "The Future of the Library: What Is a Public Library For?", *Public Library Quarterly*, cilt 35, sayı4, 2016.

¶ Seth Godin'in kişisel bloğu: https://seths.blog/.

BİNBİR GECE MASALLARINDA KİTAP VE KÜTÜPHANE MOTİFİ

MEHMET ALİ AKKAYA

Ⓚ *Binbir Gece Masalları*'nın anlatıcısı Şehrazâd'ın temsilî resmi.

MASAL dünyasının kutup yıldızı olan ve Batı dünyasında "Arap Geceleri" olarak da bilinen *Binbir Gece Masalları* Doğu edebiyatının en meşhur eserlerinden biridir. Bu masallar tek bir ülkeye ya da kültüre ait değildir. Geçmişi 9. yüzyıla kadar götürülen *Binbir Gece Masalları*'nın kaynağı Çin'den Kuzey Afrika'ya kadar uzanan bir coğrafyayı kapsamaktadır.

Doğuşu, konusu, örgüsü ve zenginliği bir yana dünyada bu yaygınlıkta ve süreklilikte okunan ya da anlatılan ikinci bir klasik masal külliyatı yoktur. A. Galland'ın İstanbul ve Kahire'de yaptığı araştırma ve çevirilerle 18. yüzyılda Avrupa'da tanınmaya başlayan *Binbir Gece Masalları* 19. yüzyılda hemen hemen dünyanın bütün dillerine çevrilmiştir. Türkçedeki en son ve hacimli baskı ise Yapı Kredi Yayınlarından çıkan A. Şerif Onaran çevrisidir.

Binbir Gece Masalları genel olarak, birbirinden farklı anlatı ve kurguları kuşatan/kapsayan bir külliyattır. İşlediği konular kadın erkek ilişkileri, dini bilgi ve telkinler, tarihi bilgiler ve yazıya geçirildiği dönemin siyasal ve sosyal olayları olarak gruplandırılabilir. Bununla birlikte literatürde masalların başlangıç ve son noktası olan ana öykünün konusunun kadının sadakati ve ihaneti olduğu kabul edilir.

Binbir Gece Masalları'ndaki kahramanların okurların kendi dünyalarında ve günlük hayatlarında her zaman karşılaşabilecekleri karakterlerden seçilmesi kitabı daha çekici hale getirmiştir.

Birbir Gece Masalları'nın en hacimli Türkçe çevirisi esas alınarak yapılan bir araştırmanın sonucuna göre kitap, okuyup yazabilme ve kitaplık motiflerinin masallarda en çok kullanılan kavramlar arasında yer aldığı tespit edilmiştir. Çalışma kapsamında ele alınan kelimeler arasında külliyatta en çok, kitap (43 gece), ardından okuma (39 gece), kitap yazma (17 gece), kitaplık ya da kütüphane (11 gece) sözcüklerinin geçtiği tespit edilmiştir. Kitap ve okuma motifleri külliyatta bilinmeyen sırların anahtarı, bilgeliğin göstergesi ve erdemli insan olmanın niteliklerinden biri olarak sembolize edilmiştir. Ancak çok az da olsa kitap ve okuma becerisi insana kötülük getirecek sırlar ve kötü kalpli insanlarla ilişkilendirilmiştir. Kitabın kutsal olanla ve buna bağlı olarak Kur'an-ı Kerim ile ilişkilendirilmesi, okuma becerisinin insanın ruhsal ve fiziksel güzelliğinin bütünleyicisi olarak görülmesi ve kitaplar ile kitap okuyabilenlerin toplumda adaletin destekçisi olarak değerlendirilmesi masallarda belirlenen kavramlara yönelik diğer ilişkilendirmelerdir.

"Kitap okuyan insandan zarar gelmez", "Kitap boş zamanları değerlendirmenin ve hoş vakit geçirmenin en iyi yöntemidir" ve "Kitap okuyabilmek paha biçilemez bir meziyettir" tespitleri masal kurguları aracılığı ile kitap ve okuma motiflerine yüklenen diğer anlamlardır. Külliyatta kitabın, okumanın ve yazmanın sansür ile ilişkilendirildiği öykülere de yer verilmiştir. Kitabın hem içsel huzurun hem de neşenin kaynağı olarak verildiği masal kurgularında kitap ve okuma aynı zamanda hayatı doğru anlamanın yolu olarak gösterilmiştir. Masallara göre bize hayattaki en zor soruların en doğru cevaplarını kitaplar verir.

Külliyatın ana hikayesine bağlı çerçeve hikayelerden biri olan "Sihirli Kitabın Öyküsü"nde kitap kelimesine yer verilmiş, özellikle kütüphanelerin önemi vurgulanmıştır. Birden çok öyküde kitap bir babanın evladına bırakacağı en önemli miras olarak sembolize edilmiştir. Yazıdaki saklı zarafet ve güzelliğin onu okuyanın kalbine de yansıyacağı inancı bir diğer anlamlandırmadır.

Doğu ile Batı arasında en çok kullanılan kültür koridorlarından birini açarak iki kültürü birbirine yaklaştıran *Binbir Gece Masalları* bütün dünya halklarına mal olmuş ve insanlığın koruması gereken folklorik bir mirasa dönüşmüştür. Önce sözlü aktarım geleneği ile dünyanın farklı coğrafyalarına taşınan, ardından matbu hallere gelerek büyük beğeni ile okunan yüzlerce farklı uyarlaması ile *Binbir Gece Masalları*, kitabın gelişim tarihi ile okuma kültürüne de evrensel boyutta değer katmıştır. Zira kitap ile okuma yetisinin ve eyleminin tarihinden söz edilmek istendiğinde *Binbir Gece Masalları*'nı bu sürece dahil etmemek imkansızdır. Z

KAYNAKÇA

¶ Mehmet Ali Akkaya, *Binbir Gece Masallarında Kitap ve Kütüphane Motifi*, Hiperlink Yayınları, 2016.

ECO'NUN KÜTÜPHANE TASVİRİ

MUHAMMED NUR ANBARLI

Ⓚ Yönetmenliğini Jean-Jacques Annaud'un yaptığı *Gülün Adı* filminde Adso'nun labirent kütüphanede kaybolduğu sahne.

KATİL kör bir kütüphanecidir. Cinayet silahı kütüphanede saklanan bir kitap ve cinayet mahalli ise karmaşık bir labirent şeklindeki kütüphanedir. Umberto Eco'nun kült romanı *Gülün Adı*, "kitap", "kütüphane", "kütüphaneci" ve "okur" teması üzerinde konuşmayı hak eden distopik imalar içeriyor.

Romanda olayların geçtiği Melk manastırı dünyanın en zengin kütüphanesine sahiptir. Bu övünç kaynağı durum, aynı zamanda bir gerilim sebebidir. Kütüphaneye yaşlı ve kör emekli kütüphaneci Burgoslu Jorge, kütüphaneci Hildesheimli Malachi ve yardımcısı Arundelli Berengar'dan başka kimse giremez. Bu yasağın iki sebebi olduğu görülüyor: birincisi, kütüphane her nasılsa iyi kitaplar (Hıristiyan hakikatı) ile kötü kitaplar (pagan) arasında bir ayrım yapmayarak oluşmuştur, yani güller dikenleri ile birlikte bulunmaktadır. İkinci sebebin ortaçağ skolastik düşüncesiyle irtibatlı olduğunu öğreniyoruz. Hıristiyan teolojisindeki nizalı konulardan biri de gülmenin insana ait erdemler arasında yer alıp almadığıdır. Gülmenin insana ait bir meziyet olduğunu savunanlar Aristoteles'e ve onun kayıp kitabına (*Poetika*'nın kayıp olan ikinci cildi) referans vermektedir. İtiraz edenler ve gülmenin hayvanî olduğunu savunanlar ise, böyle bir kitap olmadığını iddia etmektedirler. Şeytanî bir özellik olduğunu ileri sürerek gülmeye karşı olanlar kayıp kitabın tek nüshasının iyice saklanması, gizlenmesi ve asla okunmaması için ellerinden geleni yaparlar. Cinayet işlemek de dahil.

Yasaklı kitabın gözlerden uzak tutulması için başvurulan üç tedbir okurda merak ve gerilim uyandıracak şekilde işlenir. Bunlardan birincisi, kütüphaneye başkalarının girişi yasaktır. İkincisi, eğer engel olunamaz da kütüphaneye giren birisi olursa kendisini içinden çıkılamaz bir labirentte bulur, kaybolur. Ya geri döner ya da bulunmayı bekler. Üçüncüsü ise, kütüphaneye giren ve labirentte yolu bularak yasak kitaba ulaşan olur ve "parmağını sokma"yı başarırsa yavaş ve acılı bir son ile, ölüm cezası ile karşılaşır.

SCRIPTORIUM

Ortaçağ manastırlarının birçoğu kütüphanesi ile biliniyordu. Fakat hepsinde bir *scriptorium* yoktu. Eco'nun kütüphane tasarımında scriptorium'un özel bir anlamı var. Melk manastırı, kütüphanesi ile meşhurdu ve kütüphanenin kapısının açıldığı yer bir scriptorium'du. Tipografi ustası yazıcı, minyatür ustası ressam, ciltçi, kâğıt ve boya üreticisi keşişlerin gün boyu çalıştığı bu scriptorium, ilk çağlardan itibaren bir kütüphanenin neredeyse asıl unsuru olarak konumlanmıştı. Tek nüshaların kütüphaneye kaydı gerçekleşir gerçekleşmez yapılan ilk iş scriptorium'da eserin olabildiğince yakın bir kopyasının çıkartılmasıydı. Günümüzde "tıpkıbasım" olarak isimlendirilen bu işlemler, Melk manastırı keşişleri tarafından da yapılıyordu. Rahipler yazı salonunda elyazması çalışabiliyor, kopya ve çeviri yapabiliyor, ama kütüphanedeki kitaplar hakkında bilgi sahibi olamıyordu. Scriptorium çalışanları Malachi veya Berengar aracılığıyla, onların getir götürüyle çalışabiliyorlar, istedikleri kitap masalarına kadar getiriliyor, işi bittiğinde ise yine ya kütüphaneci Malachi ya da yardımcısı Berengar tarafından teslim alınarak kütüphaneye geri götürülüyordu.

Kütüphanenin kendisini yeniden üretmesini sağlayan scriptorium, romandaki mekan kurgusu açısından da ilginç bir konumda görünüyor. Kütüphane kapısının hemen önündeki salonda kurulan scriptorium, aedificiumun mutfak ve yemekhaneden sonra ikinci katında bulunuyordu. Binanın iki gizli geçidinden birisi mutfaktan geçerek mezarlığa ulaşıyor, diğeri ise doğrudan doğruya kütüphane labirentinin içine çıkıyordu. Her iki gizli geçide scriptoriumdan giriliyordu. Yani, scriptorium normal ya da gizli yollarla kütüphaneye tek giriş aşaması olarak görülüyor.

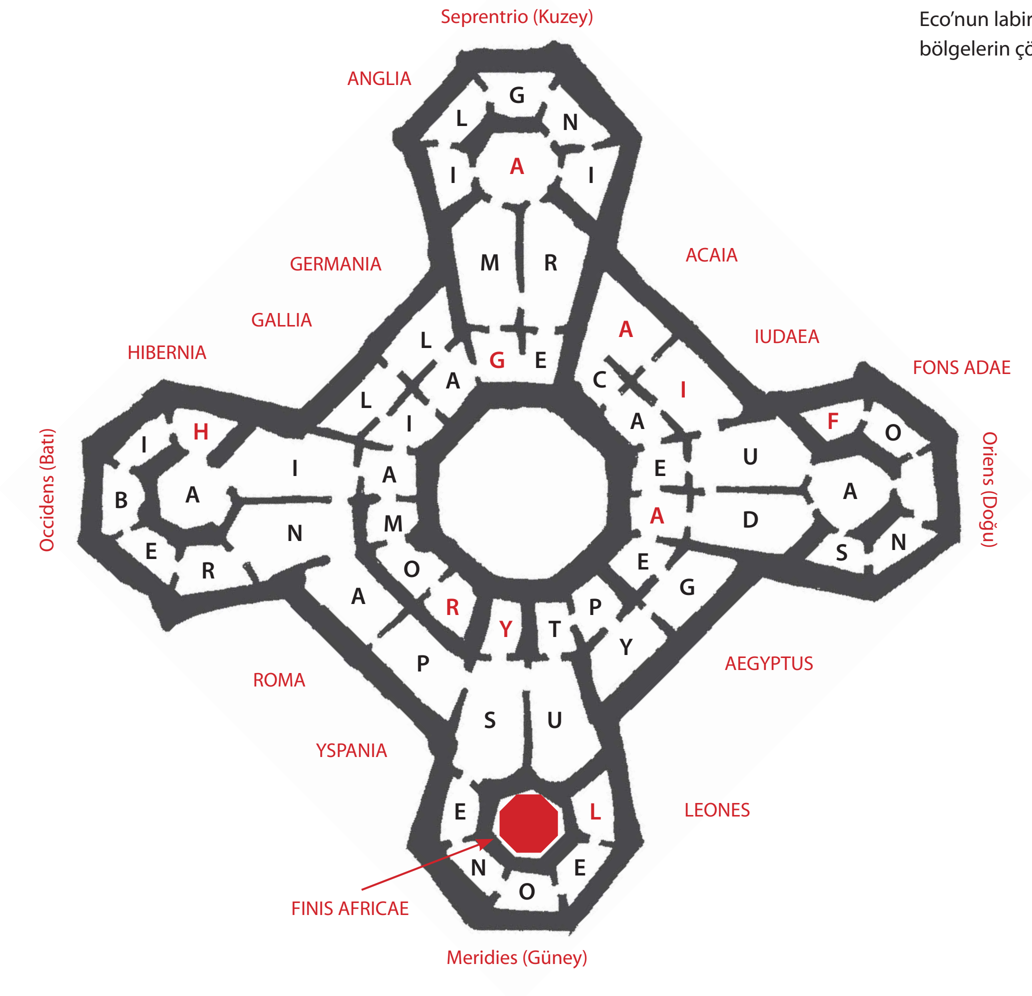
LABİRENT KÜTÜPHANE

Gülün Adı romanının birkaç gizeminden birisi olan kütüphane, henüz romanın başlangıcında bir gerilim unsuru olarak belirginleştiriliyor. Başrahip, manastırdaki ölümleri araştırmak için gelen William'a kütüphane haricinde manastırın her yerine girme ve inceleme yapma özgürlüğü olduğunu, fakat kütüphaneye asla girmemesi gerektiğini hatırlatıyor ve kütüphane için "Tinsel bir labirent olduğu kadar, dünyevi bir labirenttir o. İçeri girebilirsiniz, ama dışarı çıkamazsınız" diyor. Manastırın başrahibi Abonne, dünyanın en zengin kütüphanesini katı kurallarla yıllarca koruduklarını, bu kuralın ihlal edilemeyeceğini dikte ediyor. Kütüphaneye girme yasağının temsil edildiği irade, Burgoslu Jorge tarafından da dile getiriliyor (Burgoslu Jorge ve Jorge Luis Borges arasında simgesel bir irtibat kurulması ile Eco'nun ne kastettiği üzerinde ayrıca durulmalı).

Melk manastırının kütüphanesi kitapların gizlendiği bir yerdir, neredeyse insanların bilgiye erişimini engellemek için tasarlanmıştır. Manastırda yaşayan keşişler kendilerini yazmaya, okumaya ve kitap üretmeye adamış kişilerdir. Kütüphanede kapısı ve penceresi olmayan bir odada bulunan/saklanan yasaklı kitap, ölümlere sebebiyet veren, labirent kütüphanenin varlığını meşrulaştıran bir husustur. O kitaba erişmek için olmadık çabalar, üstün gayretler, fedakarlıklar gösterilmektedir.

Kütüphanede birbirine kenetlenen, birbirine açılan ya da birbirine geçişi engelleyen bir labirent düzeninde toplam 56 oda bulunuyor. Her oda bir ya da daha fazla kapı ile diğer odalara geçiş sağlıyor. Her kapının üzerindeki kemerde latince olarak yazılmış cümleler bulunuyor. Tek başlarına bakıldığında herhangi bir anlam ifade etmeyen bu latince yazılar, aslında kütüphanenin labirent yapısını düzene koyan şifreler gibi düşünülmüş. Bazıları siyah, bazıları ise kırmızı renklendirilen bu yazıların tamamı Yuhanna İncil'inden alınmış. İlk harf o odanın ismini oluşturuyor. Bitişik odaların harfleri birleştiğinde bir bölgenin adı ortaya çıkıyor ve o odalar aynı zamanda o bölge ile ilgili kitapların bulunduğu kısım oluyor.

William ve Adso'nun gizli geçitten ulaştıkları yedi duvarlı küçük kütüphane odası, penceresiz, üzerinde numaralar yazılı dolapların duvarlara monte edildiği ve üç kapı bağlantılı bir yerdi. Kapılardan birisinin kemeri üzerinde Latince *"Apocalypsis Iesu Christi"* (İsa

Eco'nun labirent kütüphane çizimi üzerinden, oda isimleri ve bölgelerin çözümlemesi.

Mesih'in vahyi) yazıyordu. Girdikleri ikinci odada bir kapının üzerinde *"Super thronos viginti quatuor"* (Tahtaların üstünde 24), diğerinde ise *"Nomen illi mors"* (Onun adı ölüm) yazılıydı. Bunun gibi başka odalara açılan kiminin iki, kiminin üç kapısı bulunan ve üzerindeki kemerde latince, belirgin bir anlama gelmeyen, ama başka bir bilgiyle birleştirildiğinde anlam taşıyacak olan şifreli sözcükler bulunuyordu.

Kütüphane, dünya çemberi model alınarak tanzim edilmişti. Kuzeyde, **Gallia** bölgesi ile batı dış duvarı boyunca birbirine bağlanan daha sonra batı ucundaki **Hibernia** bölgesine akan ve Roma ile güneyde **Yspania** bölgeleri ile birleşen, **Anglia** ve **Germania** bölgeleri vardı. Güneyde **Leones** bölgesi, ardından **Aegyptus** ve daha doğuda **Iudaea** ve son olarak **Fons Adae**. **Acaia** bölgesi ise doğu ile kuzey arasındaki dış duvar boyunca uzanıyordu. Kütüphanede, iki odada yazı bulunmuyor (en doğudaki bir oda ile, güney kulesinin merkezi olan, en çok korunan kitapların bulunduğu ve gizli kapının açıldığı **Finis Africae**. **Finis Africae** aynı zamanda Aristo'nun *Poetika* isimli eserinin kayıp olan ikinci cildinin bulunduğu yerdir). Kütüphaneye giriş doğu kulesinin ortasındaki odadır (A).

William, bu şifreyi şöyle çözer: "Batı kulesindeki.. kör odadan yedigen odaya giriliyor, buradan kulenin tek bir odasına geçiş var sadece; kırmızıyla yazılmış harf, H harfi. Sonra odadan odaya geçerek, kulenin içinde dolanıp kör odaya geri dönüyoruz. Harflerin sırası.. haklısınız: HIBERNI. "Eğer kör odadan yedigen odaya geri dönülürse, HIBERNIA. Öte üç odanın tümünde olduğu gibi, burada da Apokalips'in baş harfi olan A harfi var. Sonra Ultima Thule'nin yazarlarının eserleri geliyor, sonra da dilbilimcilerle retorikçiler; çünkü kitaplığı düzenleyen adamlar, Toulouse'lu bile olsa, bir dilbilimcinin, İrlandalı dilbilimcilerle bir arada olması gerektiğini düşünmüşler. Bu bir ölçüt."

Böylece, odaların ismini oluşturan harflerin bir bölge içindeki düzeninin özel olduğu ortaya çıkıyor. Bazen dümdüz ilerlemek, bazen geri gitmek, bazen bir daire çizerek ilerlemek kütüphanecinin aradığı kitabı bulması için tasarlanmış kolaylıklardı. Eco, bütün odaların isimlerinin yerleştirildiği bir kütüphane haritasına kitabında yer vermiştir. (s. 453) Genel olarak dört duvardan oluşan kütüphane mekanları, Eco'nun tasviriyle bazen yedigen, bazen üçgen, ağırlıklı olarak da yamuk dörtgen olarak bölünmüş ve birbirine eklemlenmiş odacıkların birleşiminden oluşuyor. Her bir oda, birbirine giriş sağlayan ya da geçişi engelleyen bir istasyon gibi, tek başına değil bir grup oda ile anlam kazanıyor. Odalardan birbirine geçişlerle oluşan bölge isimleri tematik bir kitaplığa işaret ediyor. **Finis Africae** olarak isimlendirilen güney kulesinin ortasındaki yedigen oda, yedi oda ile **Leones** (aslanlar) çevrilmiş, Afrika'lı yazarların, fantastik hayvanlar ve canavarlarla ilgili kitapların bulunduğu çıkışı olmayan bir bölge. Ve Aristoteles'in yasaklı kitabı da burada saklanmaktadır. Bu odanın duvarları dışbükey ve içbükey aynalarla kaplanmış ve davetsiz misafirleri korkutması düşünülmüştür.

Mimarlığı uzay-mekan analizleri üzerinden okumaya çalışan İngiliz akademisyen Sophia Psarra, "Con-figurations" başlıklı bloğunda ilginç bir analizden söz eder. Mariana Garcia Fajardo isimli öğrencisi, Gianna Stavroulaki ve John Peponis'in "Castelvecchio'da görmenin mekansal yapısı" başlıklı makalede oluşturdukları modeli kullanarak *Gülün Adı*'nda geçen kütüphaneyi mekan olarak analiz etmeyi denemişti. Romandaki anlatımdan yola çıkarak oda isimlerinin ve güzergahın bir görsel analizini oluşturan Fajardo, böylece başka herhangi bir şifrelemenin olup olmadığını incelemeyi amaçlamıştı. Sonuçta, bu kurgusal kütüphanenin anlamlı ve karmaşık bir düzene sahip olduğu sonucuna vardı. "Kütüphanenin paradoksu, hem bir labirent hem de bir harita olmasıdır. Ziyaretçi, labirenti içinde bulunan haritayı anlayarak çözebilir." Fajardo, Willam ve yardımcısı Adso'nun iki gün ardı arda, birisi yemekhanenin üstünden, diğeri kilisenin içindeki gizli geçitten yaptıkları kütüphane ziyaretininin bir güzergah grafiğini çıkardı.

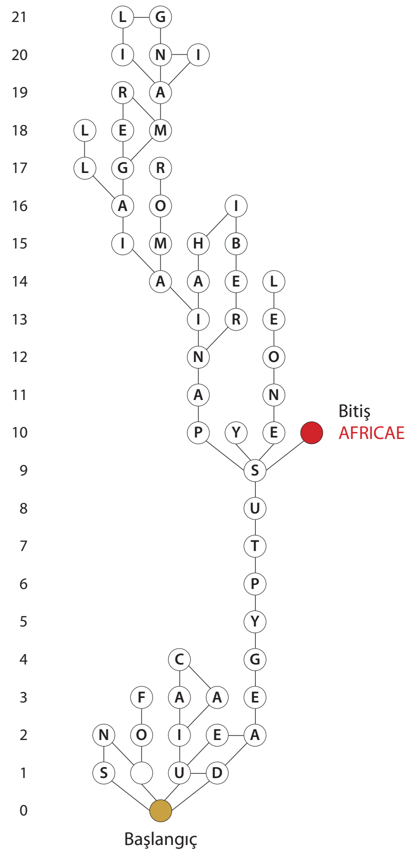
Bu grafiğin analizi şunu gösteriyordu: Mekan, eksenel hatlar olarak tarif edilebiliyor ve farklı coğrafi bölgeler belirgin şekilde açığa çıkıyor. Doğu kulesindeki kütüphaneye scriptoriumdan girilen ve merdiven ile çıkılan tabii girişi A odasından başlayan **"Fons**

Adae” (yeryüzü cenneti ya da Âdem’in kökeni), dışarısı ile kütüphanenin içine dair ilginç bir ima içeriyordu. Cennetten (kütüphane dışı) kovulduktan sonra düşülen, günahlarla ve acılarla dolu bir dünya (kütüphanenin içi), kitapların sunduğu bilgi dünyasına dair bir kabulü gösteriyordu. **Fons Adae** sadece kütüphaneye giriş ve başlangıç değil, bütün yapıyı birbirine bağlayan bir oda olarak ortaya çıkıyor. Fakat, yasak kitabın saklandığı **“Finis Africae”** birbirine bağlantılı ve entegre olan bütün oda akslarından farklı bir mekanda konumlandırılmış görünüyor. Güzergahtan bir sapma olarak, **“Leones”**i oluşturan odalar boyunca fantastik hayvanlar ve canavarların çevirdiği bu oda, mekansal uzam açısından da dünyanın bitim yeri gibi tarif edilmiş görünüyor.

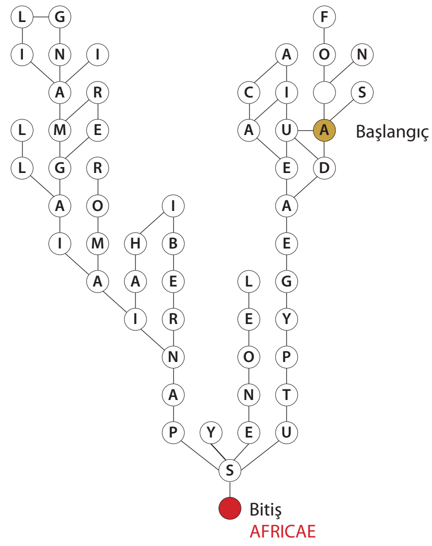
LABİRENT FİKRİ

Bir gül ile özdeşleştirilen ve kütüphaneyi bir labirent olarak tasvir eden Eco’nun Jorge Luis Borges’e bol miktarda gönderme yaptığı biliniyor. Labirent fikri Borges’in kullanmayı çok sevdiği metaforların başında gelmektedir ve birçok öyküsünde geçmektedir. Eski çağdan bu yana “zaman” kavramına işaret eden bir sembol olarak labirent, Borges’te “hayat”a denk düşer. Evrenin sonsuzca büyüyen, birbirini yineleyen, birleşen, ayrışan, paralel giden baş döndürücü bir zaman ağı olduğunu düşünen Borges, bütün zamanların muhtemel bütün ihtimallerini içeren ve sonsuzca ihtimaller çoğaltan bir labirent tasavvur eder. Meselâ, “Asterion’un Evi” öyküsünde anlattığı Girit Labirenti evreni temsil eder, labirent bütün evreni kapsamakta ve onu oluşturmaktadır. Labirent metaforu burada içiçe geçmiş ve sonsuza kadar yinelenen bir evren kurgusuna denk düşer. Babil Kitaplığı’nda altıgen planlı ve dehlizlerden oluşan bir labirent kütüphane mekanı tasarlamıştır. Borges’in kullanmayı sevdiği diğer metafor olan ayna burada labirent ile birlikte kullanılmıştır ve bu sayede sonsuza doğru çoğalan altıgen dehlizlerden oluşmuş, kendini sonsuzca tekrar eden kütüphane kurgusu, evrenin bir tekrar tasarımı olarak tezahür etmektedir. Yanlış dönüşler ve çıkmazlar içeren, birden çok girişi ve çıkışı

William ve Adso’nun iki ayrı gün kütüphane labirenti içindeki güzergahının grafik çözümlemesi.

İlk gün, yemekhanenin üstünden giriş.

İkinci gün, kilisenin içindeki gizli geçitten giriş.

olan, birbiri içine geçmiş uzayıp giden ya da çıkmaz yollardan oluşan labirent kütüphane kurgusu ile Eco’nun tasarladığı kütüphanenin ana kaynağının Borges’in Babil Kitaplığı’nda kurduğu kütüphane olduğunu söylemek yanlış sayılmayacaktır.

Eco’nun labirent ile başa çıkmak için önerdiği iki yöntem sembolik anlamlar içerir: birinci yöntemde, sürekli olarak koridorun sol tarafından yola devam etmek, eğer bir çıkmaza denk gelinirse yine aynı duvara yaslanarak dönmek; ikinci yöntem bir ucu başlangıç noktasına bağlanan ip ile ilerlemek, koridorlar boyunca ipi bırakmamak ve geri çıkarken de ipin oluşturduğu yolu takip etmek... Eco, ne kadar karmaşık, ne kadar belirsiz ve bilinmezlerle dolu olursa olsun, kütüphanenin tabiatı gereği oluşturduğu dünyayla başa çıkılabileceğini ima etmektedir.

Gülün Adı, “bir kitap hikayesi” eşliğinde “kütüphane”, “kütüphaneci” ve “okur” bağlamında hikaye boyunca birçok imada bulunuyor.

‘Gözleri sonradan kör olmuş’ Burgoslu Jorge, kendince uygun olmayan bir konudaki kitabın saklanması/gizlenmesi uğruna cinayetler işleyebilen, hatta romanın sonunda olduğu gibi Hıristiyan dünyasının en büyük kütüphanesinin yanmasını bile umursamayan, ürkütücü, korkutucu bir kütüphanecidir. Sayfalarını ölümcül bir zehirle kapladığı kitap, gülmek ve mizah üzerine bir kitaptır. Ancak kütüphanecinin gülmemeye azmetmesi okurun merakını ve öğrenme azmini kırmaz. Ve ölümle bitme ihtimali, merakı yüce bir insanî durum olmaktan çıkarmaz. Z

KAYNAKÇA

¶ Umberto Eco, *Gülün Adı*, Türkçesi: Şadan Karadeniz, Can Yayınları 1986.
¶ Jeffrey Garrett, “Missing Eco: On Reading The Name of the Rose as Library Criticism”, *The Library Quarterly*, The University of Chicago, sayı: 61, 1991.
¶ Jorge E. Benavides, “Aspectos de Proto-ilustración en ‘El Nombre de la Rosa’ de Umberto Eco”, researchgate.net adresi içinde: kisa.link/OsMA.
¶ Sophia Psarra, “‘Books are not made to be believed but to be subjected to inquiry’: space, language and theories of knowledge in Umberto Eco’s The Name of the Rose”, configurations.com adresi içinde: kisa.link/OsMD.
¶ Vanessa Werder, “The Name of the Rose. The Monastic, Labyrinthine Library and a Comparison of its Illustration in the Book and the Movie”, architecturalpapers.ch adresi içinde: kisa.link/OsMG.
¶ Willi Wildes Wuseln, “Die Bibliothek als Labyrinth” (Bir labirent olarak kütüphane), https://willizblog.de/?p=7642.

KÜTÜPHANEDE GEÇEN ROMANLAR

SALİHA KASAP

MEKAN, insan ontolojisinde kurucu bir yere sahiptir. İnsanoğlu, seçtiği ya da zorunda bırakıldığı mekan ile 'dünyada' olur. "Ontolojik açıdan bireyin sosyo-kültürel değerler oluşturmasında önemli bir yere sahip olan mekan, bireyin kendi içsel bütünlüğünü de sağlar. Kişi, kendi varoluşunu oluşturdukça mekanda bulunan varlıklar kalıcı imajlara dönüşerek mekan-insan diyalektiğini sağlar. Bu bakımdan mekan, insanın her an varoluşunun konumlandığı yeni oluş ve kılınışların yaşandığı yerdir."[1]

Basitçe 'kitapların muhafaza edildiği yer' olarak tarif edebileceğimiz kütüphaneler aslında bir 'benlik inşası'dır. Birey kendini kütüphanesi ya da kütüphaneler aracılığıyla inşa eder. Bu inşa süreci oldukça öznel bir tecrübedir. Bu tecrübe, kişisel kütüphanelerle elde edilebileceği gibi kamu kütüphanelerinden alınan 'ödünç kitaplar'la da elde edilebilir.

Kütüphaneler kitapseverlerin yaşama alanlarıdır. 'Müebbet okurların' ontolojik süreçlerinde yeri büyüktür. Bu yönleriyle kütüphaneler birçok romana da konu olmuştur. Bir kısmı kütüphanede geçen, tamamen kütüphanede geçen veya bir kitapçı dükkanının ana mekan olarak kullanıldığı romanlar vardır. Bir kısmı kütüphanede geçen romanlara örnek olarak Umberto Eco'nun *Gülün Adı*, Elias Canetti'nin *Körleşme* gibi ünlü eserlerini sayabiliriz.

Gülün Adı esasında manastırda geçen gizemli bir cinayeti anlatmaktadır. Manastırın kütüphanesine rahip ve çömezinden başkasının girmesi yasaktır. Romanda gizemin yine bu 'yasaklı kütüphane' çevresinde sağlandığını görürüz.

Körleşme'de Elias Canetti, Prof. Kien adlı bir aydının ontolojik yabancılaşmasını gözler önüne serer. Prof. Kien, 25 bin kitaplık kütüphanesinde yalnız başına yaşayan, toplumdan ve bireylerden soyutlanmış bir karakterdir. Eserde Prof. Kien üzerinden aydının topluma körleşmesi anlatılır. Kütüphanesinde yaşayan kahraman dış dünyaya kayıtsızdır, kendine kitaplardan oluşan bir fildişi kule inşa etmiş ve teorik yönünün beslenmesine karşın pratik hayata körleşmiştir.

Anna Kavan'ın *Kartal Yuvası* ve Luan Starova'nın *Babamın Kitapları* romanlarının belli bir kısmı da kütüphanede geçmektedir. Oliver Tearle tarafından yazılan *Gizemli Kütüphane*'de ise bir kütüphanede kitaplar arasında çıkılan hayali yolculuklar anlatılır. Yazar kitaplar arasında okuyucuya metinlerarası bir yolculuk deneyimi yaşatır.

Gerçek bir hayat öyküsünden uyarlanan *Auschwitz Kütüphanecisi* Antonio G. Iturbe tarafından yazılmıştır. 14 yaşındaki Dita, Auschwitz'de Naziler tarafından esir alınmış ve bir kampta tutulmaktadır. Dita bu kampta Nazilerden gizlediği bir kütüphaneye sahiptir ve saklamak için de çeşitli maceralara atılır.

Şimdi de ana mekanı kütüphane olan altı romandan bahsedelim.

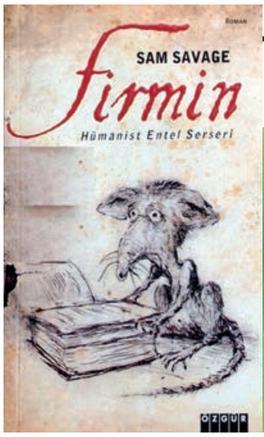
FİRMİN: HÜMANİST ENTEL SERSERİ

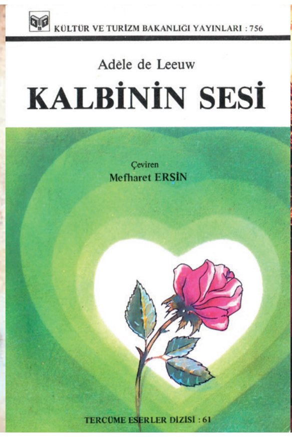
Sam Savage tarafından yazılan roman, Firmin adlı bir farenin kitaplarla tanışması ve bu tanışıklıktan sonra yaşadığı entelektüel serüveni konu edinir. Firmin, bir kitapçıda doğmuştur. Önceleri kitapları kemirir. Daha sonra tatları güzel olan bu kitapları okumanın da güzel olacağını düşünerek okumaya başlar. Kitapçının ve okuduğu kitapların Firmin üzerinde etkisi büyük olmuştur. Kitapçının kapanması ile Firmin aynı binadaki yazar Jerry'nin evine ve kütüphanesine misafir olur. Firmin için kitapçı ve Jerry'in kütüphanesi varoluşuna anlam kattığı önemli mekanlardır. Kitaplarla kendine yeni bir dünya inşa eder: "Kitaplarımın içinde, zamanda ve mekanda seyahat ederek kaderimi aramaya başladım."[2] Küçük farenin o günden sonra dünyası tamamen kitaplardan oluşur. Firmin yaşadığı kitapçıyı şu şekilde tasvir eder: "Çünkü nereye dönse, her yerde kitaplar vardı. Baştan aşağıya, bütün duvarlar kitaplarla kaplıydı. Odanın ortasındaki boyasız tahta raflara da neredeyse çatlama noktasına kadar kitap yığılmıştı. Çoğu daha kalın olan diğer kitaplar bu rafların en üstüne yerleştirilmişti. Yine başka kitaplar da uzun piramitler gibi tavana kadar yükseliyordu. Bu sıcak, küflü oda, bu kitap mezarlığı, onun yeni sığınağı olmuştu. Bir unutulmuş hazineler müzesinde, okunmamış ve okunmayacak kitapların arasındaydı."[3]

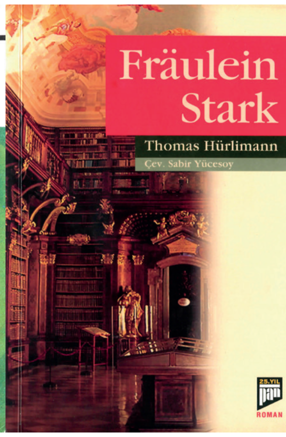
Firmin işte bu unutulmuş hazineler müzesini, yani kütüphaneyi keşfetmiş ve hayatını bu hazine üzerine inşa etmiştir.

KALBİNİN SESİ

Amerikan yazar Adéle de Leeuw tarafından yazılan *Kalbinin Sesi*'nde kütüphane uzmanlığı kursundan başarılı bir şekilde mezun olan Anne Mclane'in staj için daha merkezi bir yere gönderilmeyi beklerken küçük bir vilayete çıkan tayini ve sonrasında yaşadıkları konu edinilir.

Anne, buradaki kütüphaneye giderken oldukça önyargılıdır. Önceleri mutsuz bir şekilde çalışırken daha sonraları gezici kütüphaneye çıkar. 700 ciltlik bu gezici kütüphane, Anne'nin hayatında büyük değişikliklere neden olur. Bu vesilesiyle birçok küçük kasabaya kitap götürür ve farklı insanlarla tanışır. Bu tanışıklıklar ve insanlardaki kitap sevgisi Anne'nin karakterinde ve kütüphaneciliğe bakışında olumlu anlamda bir değişikliğe neden olur. Anne'nin karşılaştığı insanlar ve yaptığı yolculuklarla kendi içine de bir yolculuk yaptığını görürüz: "Biz de hep savaşla ilgili bir hayır işiyle uğraşıyoruz. Daha doğrusu, biz kendimiz bir savaş açmış bulunuyoruz. Kütüphaneler daimi surette savaştadırlar. Bilgisizliğe, işsizlikten ileri gelen kötülüklere, anlayışsızlığa, bayağılığa, geri kafalığa karşı açılmış bir savaştır bu...Yeryüzündeki bütün kütüphaneler bu düşmanlara karşı cephe almakla yükümlüdür fakat küçük şehir ve kasaba kütüphaneleri bu işi daha büyük bir gayretle ele almak zorundadırlar."[4] Romanın sonlarında Anne tarafından dile getirilen bu düşünceler, aynı zamanda onun değişiminin de göstergesidir.

FRÄULEİN STARK

Thomas Hürlimann tarafından yazılan roman, bir yaz tatili boyunca dayısının yanına, manastır kütüphanesine çalışmaya giden genç bir çocuğun kitaplar ve kütüphanenin hizmetçisi Fräulein Stark ile yaşadığı maceraları konu edinir. Genç, gelen ziyaretçilere barok tarzındaki kütüphanenin döşemelerinin yıpranmaması için keçe terlik vermekle görevlidir. Kahramanımızın hayatında kütüphane bir kırılma noktasıdır ve sonrasında olgunlaşır. Romanda dayı, yeğenine kütüphanecilik ve kitaplarla ilgili birçok öğüt vermektedir. Bunlardan bir leitmotiv gibi en çok tekrar edeni şöyledir: "Başlangıçta söz vardı, sonra kütüphane geldi ve haliyle ortaya şu soru çıkıverdi: Nasıl oldu da, sözlerden şeyler oluştu?"[5] Bu soruya dayı şu cevabı verir: "Sözler hakikidir, yaşayan şeylerdir. Bir güçleri vardır, yaşamak, etkide bulunmak ve soylarını sürdürmek isterler. Bu yüzden daha en başlarda ilksel söz olan Tanrı'dan akıp çıktılar. Uzaya yayıldılar ve kitaplarda toplanıp ruh eczanelerine ulaştılar."[6]

KÜTÜPHANECİ

Judith Kuckart tarafından yazılan romanda Hans Ullrich adlı bir kütüphanecinin hayatından kesitler sunulur. Genç yaşlardaki Hans kütüphaneyi düzenlerken hayatla ilgili çeşitli düşüncelere dalmaktadır. Eserde Hans'ın kitaplarla olan ilişkisinin yanında dansçı Julia ile olan ilişkisine de yer verilir. Hans, kitaplarına ve Julia'ya tutkuyla bağlıdır.

BABİL TAŞI: GÖRÜNMEZ KÜTÜPHANE

Genevieve Cogman tarafından yazılan romanın diğer romanlardan farkı fantastik bir kurgu yapısına sahip olmasıdır. Eserde yaşadığımız dünya ve paralel dünyayla bağlantının kütüphaneciler ve görünmez bir kütüphane vasıtasıyla kurulduğunu görürüz. Annesi ve babası da kütüphaneci olan Irene, "Babil Taşı" adlı hikayenin yer aldığı bir kitabı bulmak için Kai adlı bir gençle normal dünyada yolculuğa çıkar. Ancak bu normal dünyaya Irene ve Kai olağanüstülüklerini de beraberlerinde getirmişlerdir. Kitap olağanüstü kahramanlar, gizemli kütüphaneler ve kitaplarla örülüdür.

ASPİDİSTRA

George Orwell tarafından yazılan roman, dilimize önce 1973'te eksik bir şekilde *Ümit Çiçeği* adıyla çevrilmiş, 2005'te *Aspidistra* ismiyle tam olarak yayınlanmıştır. Orwell'in diğer romanlarına göre daha az bilinen bu eserinde Gordon adlı yoksul ve şair bir gencin gündüzleri bir kitapçıda çalışması, burada yaşananlar, geceleri şiirlerine ve daha fazla para kazanma konusuna kafa yorması anlatılmaktadır.

**

Ana mekanı kütüphane olan bu romanların çoğunda kütüphanenin karakterler için dönüştürücü bir güce sahip olduğunu söyleyebiliriz. Roman kahramanları da yollarının bir şekilde kütüphaneye düşmesiyle bir bilinçlenme yaşayıp sonra daha farklı bir karakter olarak karşımıza çıkarlar. Kütüphaneler onlar için adeta bir erginleşme mekanıdır. Roman kahramanları ve mekan arasında güçlü bir bağ vardır. Z

NOTLAR

1 Ramazan Korkmaz ve Veysel Şahin, *Romanda Mekân*, Akçağ Yayınları, 2017, s. 7.
2 Sam Savage, *Firmin- Hümanist Entel Serseri*, Özgür Yayınları, 2009, s. 45.
3 Sam Savage, a.g.e., s. 15.
4 Adèle de Leeuw, *Kalbinin Sesi*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 1987, s. 167.
5 Thomas Hürlimann, *Fräulein Stark*, Pan Yayınları, 2010, s. 142.
6 Thomas Hürlimann, *Fräulein Stark*, Pan Yayınları, 2010, s. 142-143.

Harry Potter.

Kahvaltı Kulübü.

KÜTÜPHANELİ FİLMLER

CELİL CİVAN

AMERİKAN sinemasında sık sık kütüphane sahnesi görmek mümkün. Sinema tarihinin en ünlü filmi *Yurttaş Kane*'den (1941) *Tiffany'de Kahvaltı*'ya (1961), *Harry Potter* serisinden *Yıldızlararası*'ndaya (2014) kadar yüzlerce filmde kütüphaneler, hiç değilse kitaplıklar farklı biçimlerde beyaz perdeye yansır. Korku filminde katil kurbanını kütüphanede yakalar, polisiye filmde dedektif kütüphanede araştırma yapar, aşk filminde iki sevgili kütüphanede göz göze gelir.

Kütüphaneler görsel olarak işlev gördüğü gibi aslında alttan alta mesaj da verir: burası bilginin ve hafızanın yeridir. Dolayısıyla Batılı sinemada kütüphane Batının bilgili, okumuş, entelektüel olduğunu gösterir. Dünyanın bilgisi onların elindedir.

Dahası filmlerin kahramanlarının yarattığı imaj bir kültürel göstergedir. Amerikalı kütüphaneye gider, kitap okur, bilgilerini görkemli yapılarda saklar.

Elbette bu iddialar gerçek değil ama kırk yıldır imajlar çağında yaşıyoruz. Sinema da yüzyıldan fazla bir zamandır hayatımızda önemli bir yer tutuyor. Dolayısıyla herhangi bir kültüre, topluma veya ülkeye dair fikrimizin çoğunu görüntülerle oluşturuyoruz. Bunların büyük bir kısmı da sinemadan kaynaklanıyor.

Hollywood sinemasında kütüphanenin geçtiği filmlerden bazılarını ele aldık. Diğer yandan da yerli sinemamızda kütüphanenin yer aldığı filmler bir elin parmaklarını geçmiyor.

KAHVALTI KULÜBÜ

80'lerin efsane öğrenci filmlerinden *Kahvaltı Kulübü* (1985) birbirinden farklı beş öğrencinin bir cumartesi okulda geçirdikleri günü anlatır. Kuşkusuz hiçbir öğrenci hafta sonunu okulda geçirmek istemez. Filmimizin kahramanları da cezalı oldukları için okuldadır zaten. Ceza çektikleri yerse okulun kütüphanesidir. Dahası o gün kendileri hakkında bir kompozisyon yazmaları gerekmektedir. Popüler öğrenciden inek olana, serseriden işe yaramaz görülene beş ayrı karakter o gün kütüphane atmosferinde aslında birbirlerinden çok da farklı olmadıklarını keşfederler. Ergenlik, gençlik ve arkadaşlık hakkındaki en güzel filmlerden biri olan *Kahvaltı Kulübü*'nde kütüphane bir ceza mekanı olarak kullanılsa da gitgide karakterlerin arkadaş olduğu bir yer haline gelir.

HAYALET AVCILARI

Korku, gerilim filmleri kütüphaneleri özellikle kullanır. Kütüphanelerin sessiz ve ıssız oluşu korkunç sahnelerin çekimi için ideal mekanlardır. Hayaletler gibi korku temasını kullanan komedisi de sağlam olan 1984 yapımı *Hayalet Avcıları*'nın en ünlü sahnesi herhalde kütüphane sahnesidir. Bu sahne Los Angeles Merkez Kütüphanesinde çekilmiştir ama filmin hikayesine göre burası New York Halk Kütüphanesidir. Kahramanlar, avcılığa başlamadan önce ilk hayaleti burada görürler. Dahası bu sahnede filmin en önemli terimlerinden "ektoplazma"yı da öğreniriz. Kütüphanede gürültü yaptıkları için hayaletin işaret parmağını burnuna dayayıp sessiz olmalarını istemesi, Bill Murray'ın gamsız karakteri Peter'in "Merhaba, ben Peter, nerelisin, yani aslen nerelisin?" sorusu da *Hayalet Avcıları* filminin ikonik sahneleridir.

ESARETİN BEDELİ

Ünlü sinema sitesi imdb.com'a göre en iyi 250 filmden oluşan listenin başında *Esaretin Bedeli* vardır ve yıllardır da birinciliğini kimseye kaptırmaz. Dünyanın en iyi filmi midir, tartışılır ama asla kötü bir film değildir. Hemen herkesin iyi bir film diyebileceği birçok

Esaretin Bedeli.

Vizontele Tuuba.

unsuru taşır *Esaretin Bedeli*: senaryosu, oyuncuklukları çok sağlamdır. Uyarlandığı eserin altında Stephen King'in imzası vardır. Yönetmenliği de artık 2000'den sonra göremediğimiz, 80'ler ve 90'larda kalan görkemli anlatıcılığa sahiptir. Dahası filmdeki hapishane kütüphanesi önemli bir yerdir. Andy'nin özgürlüğüne giden adımı atmasına kütüphane sebep olur. Andy kütüphane sayesinde dış dünyayla irtibat kurar, üstelik kütüphanenin geliştirilmesini de sağlar.

YEDİ

Bizde neden seri katil yok sorusunu sıkça duyarız. Elbette bunun sosyolojik açıklaması vardır ama neden seri katilimiz olmasını isteriz sorusunu da sormadan edemiyor insan. Şaka bir yana, seri katiller, polisiye ve kriminal zekanın tarihsel, kültürel ve toplumsal açıklamaları var. Hâlâ şehirleşemediğimiz gibi olumsuz bir yanı da öne çıkarabiliriz, hâlâ birbirimize yabancılaşamadığımız gibi olumlu bir yanı da vurgulayabiliriz.

Hollywood'un en iyi seri katil filmlerinden *Yedi*'nin (1995) iki kahramanı yaşlı Somerset ve genç Mills, sadece iki nesli değil iki farklı yaklaşımı da gösterir. Katilin yedi ölümcül günaha göre cinayetleri işlediğini fark eden Somerset günahların izini aramak üzere kütüphaneye gider ve John Milton'u, Dante'yi okur. Heyecanlı dedektif Mills ise bunları anlamaz ve Somerset'e çaktırmadan kitapların özetini alır. Filmin bütünü enfes sekanslara sahipken elbette kütüphane sahnesi de Bach'ın müziği eşliğinde seyirciyi etkiler.

JOHN WİCK: PARABELLUM

Bir insanı kitapla dövebilir misiniz? Elbette cahil birini kitaplardan öğrendiğiniz bilgilerle dövmek mümkün. Ama John Wick bunu kelimenin düz anlamıyla yapıyor. Seri boyunca farklı araç, gereçle insanları dövebilen Wick, serinin şimdilik üçüncü bölümü *John Wick: Parabellum*'un (2019) başında New York Halk Kütüphanesinde kendisini öldürmek isteyen düşmanıyla dövüşüyor. Wick'in düşmanının bir insan azmanı olması da rastlantı olmasa gerek. Bu sahne kutsal kitaplardaki Hz. Davut ve Calut'un dövüşünü hatırlatıyor. Wick düşmanını basbayağı kitapla yere serer. Elbette kütüphanede olduğu için olabildiğince sessiz bir biçimde!

YERLİ FİLMLERDE KÜTÜPHANE

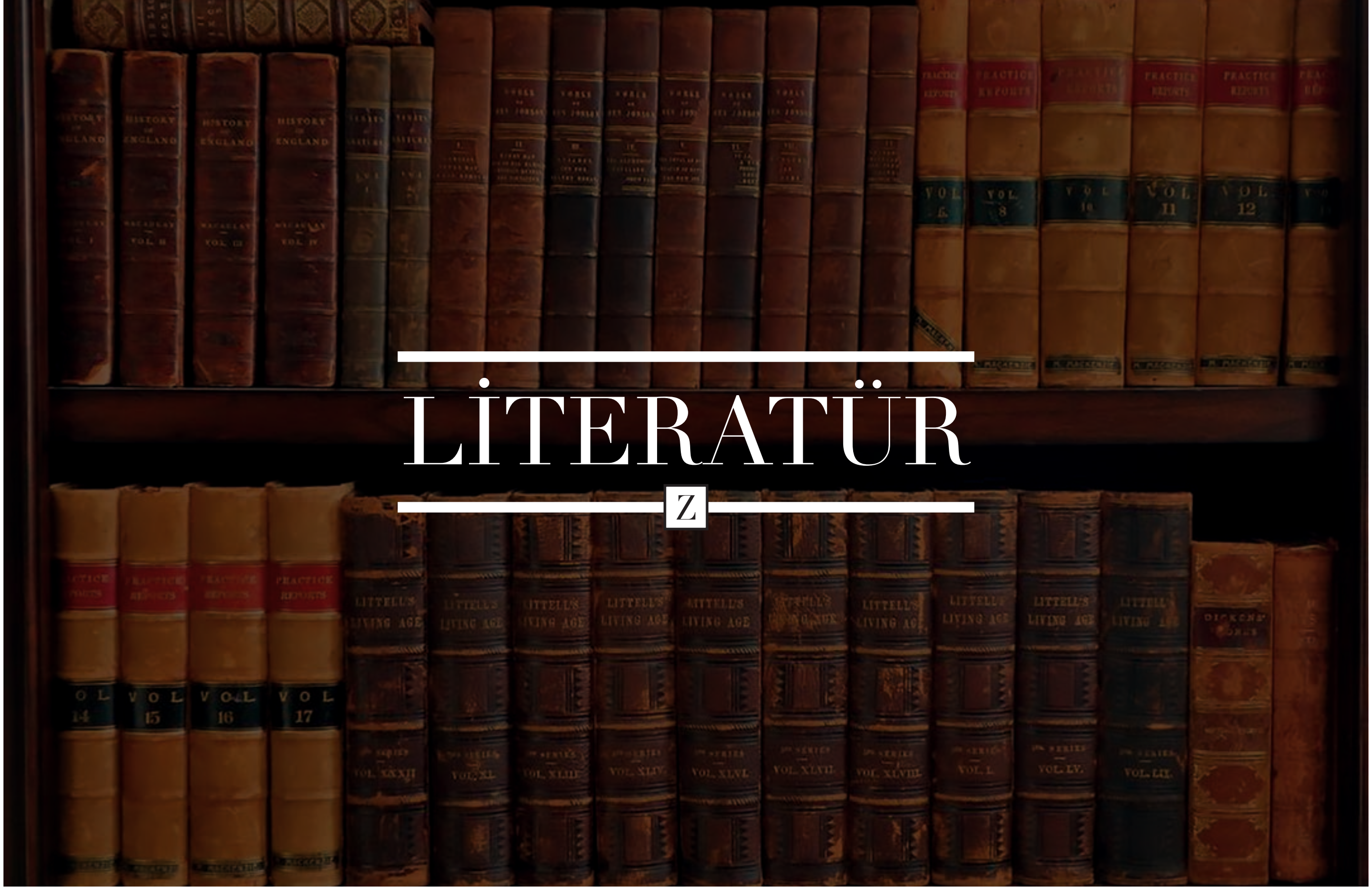
Türk sinemasında yabancı filmlerdeki gibi kütüphane sahnesine rastlanmıyor maalesef. Bunun kitap ve kütüphanelerle ilgilenmediğimizin kanıtı olarak değerlendirebiliriz. Ama diğer yandan sinemacıların kütüphane odaklı filmler çekmediklerinin de göstergesi. En son dijital platformda yayınlanan polisiye temalı *Alef* dizisi bile bir iki kez kitaba atıf yapmakla yetinir. Dahası dizideki kütüphane sahnesi kütüphane görevlisinin ilgisizliğini veya tuhaflığını göstermekle kalır. Belki de en iyi kütüphane sahneleri arasında Nuri Bilge Ceylan'ın *Kış Uykusu*'nda (2014) Aydın'ın Necla'yla, Hamdi'yle, Suavi'yle konuştuğu sahneler sayılabilir. Burada da kütüphanenin özel bir işlevi yoktur, sadece Aydın'ın çalışma ortamını yansıtır.

PRENSESİN UYKUSU

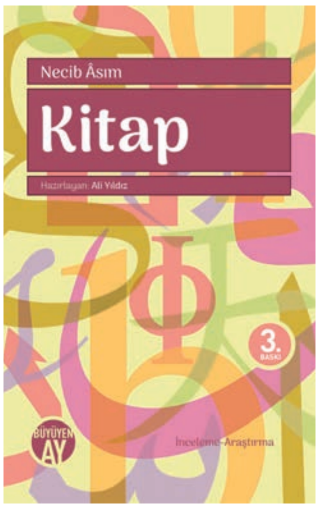
Çağan Irmak imzalı film, Beyazıt Kütüphanesinde çalışan Aziz'in hikayesini anlatır. Saf ve iyiliksever biri olan Aziz'in hayatı aynı apartmana taşınan kuaför Seçil ve kızı Gizem'le birlikte değişmeye başlar. Gizem'in derin ve uzun bir uykuya dalmasıyla hikâyeye fantastik unsurlar katılır. Film boyunca kütüphane bir iki yerde görünür, bir sahnede de Aziz kendisini bir masal kahramanı gibi İskenderiye veya Babil kütüphanesi gibi bir yerde çalışırken görür. Bunun dışında Aziz'in işi onun naifliğini ve hayalperestliğini vurgular. Etrafındaki uyanık kahramanlarla tezat oluştururken Aziz, Genco Erkal'ın oynadığı Kahraman gibi hayatın kıyısında yer alır. Bir anlamda hayatın acımasızlığının karşısında kütüphanecinin, kitap meraklısının duyarlılığı ve hayalciliği vurgulanır.

VİZONTELE TUUBA

2001'de seyirciyle buluşan *Vizontele* 1974'te Van'ın Gevaş ilçesine televizyonun gelmesini anlatıyordu. Film şehirden uzakta yaşayan halkın televizyonla tanışmasını işlerken bunun sinemaya etkisini de yansıtıyordu. Televizyonun gelişiyle birlikte pür dikkat dinlenilen haberler ilçe sakinlerinin hayatını doğrudan etkilemeye de başlamıştı. 6 yıl sonrasını anlatan *Vizontele Tuuba* (2004) ilçeye sürülen bir bürokratın kütüphane kurmasını anlatır. Yıl 1980, darbe öncesidir ve ilçede farklı siyasi görüşler çatışır. Sol görüşleri yüzünden sürülen Güner burada bir kütüphane kurmaya karar verir. Çeşitli zorluklardan sonra tamamlanan kütüphanenin açılış sahnesi traji-komiktir. Zira belediye başkanı başta olmak üzere herkes kütüphaneye şöyle bir göz attıktan sonra çekip gider. Dahası bütün ilçe halkı belediye başkanının raftan seçip alarak incelediği kitabı tek tek alıp inceler ve yerine koyar. Film halkın kitap okuyup cehaletten kurtulacağını, aydınlanacağını düşünen Türk aydınının dramını esprili bir biçimde ele alır. Z

LİTERATÜR

NECİP ASIM

Kitap

Büyüyenay Yayınları, 2012, 400 sayfa

İlk baskısı 1893 yılında yapılan kitap haklı bir şöhrete kavuşmuş. Kitap kavramını ve kitabı bir bütün haline getiren ögeleri inceliyor. Daha önce sadeleştirilerek yapılan baskı yoğun dil hataları sebebiyle eleştirilmişti. Büyüyenay Yayınlarının *Kitap*'ı tekrar yayınlaması "hak ettiği çeviri" olarak yorumlandı. Kitabı anlatan bir *Kitap*. Osmanlının son münevverlerinden olan Necip Asım Beyin lezzetli dili ve üslubu ile kültür tarihinde bir gezinti.

TAHİR HARÎMÎ BALCIOĞLU

Medeniyet Tarihinde Kütüphaneler

Büyüyenay Yayınları, 2018, 715 sayfa

Son dönem Osmanlı düşünürlerinden olan Tahir Harîmî Beyin bize bıraktığı büyük eserlerinden birisi 1931'de yayınlanmış olan *Medeniyet Tarihinde Kütüphaneler* kitap ve kütüphaneler konusunda ilk örnek çalışmalardan biri. Kitaba dair ne varsa sistematik bir şekilde çalışmış. Hilmi Ziya Ülken, Tahir Harîmî'nin eserine "kütüphaneler tarihi olmaktan ziyade umumi surette kitapçılık tarihi" denilebileceğini söyledikten sonra bu eserin en özgün tarafını şöyle ifade ediyordu: "Doğrusunu söylemek icap eder ki, Garp kitapçılık tarihi tetkik edilmiş ve hakkında birçok eser yayınlanmış olduğu için, o sahada yapılacak şey basit bir tercümeden ibarettir. Halbuki müsteşrikler arasında da İslam ve Türk medeniyetlerinin kitapçılığı hakkında hiçbir toplu eser vücuda getirilmemiştir. Bundan dolayı bu kitabın bilhassa bu hususiyeti ona orijinalliğini temin etmektedir." Hilmi Ziya'ya göre bu eserin dikkate şayan tarafı "Şark eserlerinin Avrupalılar tarafından tetkik ve tercümesi hakkında da malumat vermesi" ve "Türk ve İslam medeniyeti tarihini, Türk harsının tekamülünü tetkik edecek kimselere rehberlik edecek ve birçok mühim membalara nüfuz imkanını temin edecek kıymette" olmasıdır.

ALBERTO MANGUEL

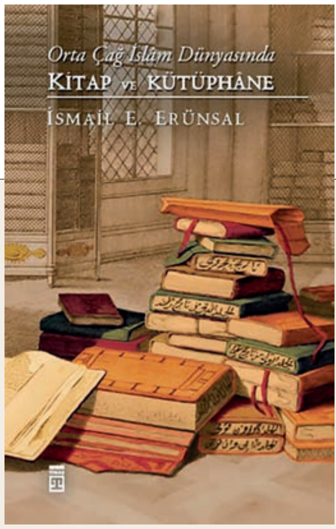
Geceleyin Kütüphane

Çeviri: Dilek Şendil, YKY, 2013, 300 sayfa

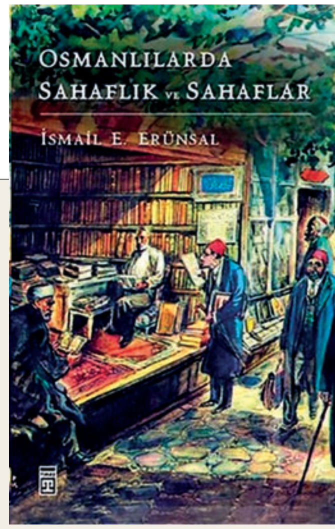
Arjantin Millî Kütüphanesinin eski müdürü, çevirmen ve deneme yazarı Alberto Manguel, kültür tarihi açısından değerli yazı ve kitaplara sahip. *Geceleyin*

Kütüphane başlığıyla Türkçeye çevrilen kitabında kütüphanelerin insanlık tarihinde oynadığı kritik rolün öyküsünü sürükleyici bir dille anlatıyor. Manguel, Fransa´daki evinde kurduğu kütüphaneden yola çıkıyor ve Eski Mısır'dan Arap dünyasına, Çin'den Roma'ya, yazarların kişisel kütüphanelerinden internetteki kütüphanelere uzanıyor. Mahkumların 'sözlü kütüphaneler'i, Kont Drakula'nın ve Frankenstein'ın canavarının hayalî kütüphaneleri, Borges´in Tlön'ü, H.P. Lovecraft´ın Necronomicon'u gibi yazılmamış kitaplardan oluşan kütüphaneler de kitaba konu oluyor.

İSMAİL E. ERÜNSAL

Orta Çağ İslâm Dünyasında Kitap ve Kütüphâne

Timaş, 2018, 660 sayfa

İslam dünyasında kitabın gelişimi yanında papirüs, parşömen, kâğıt, mürekkep gibi malzemeler ve zaman içindeki değişimler ele alınmıştır. Vakıf, temellük, ferağ ve istinsah kayıtları üzerinden kitabın muhteva özellikleri mevcut literatür yanında bin civarında elyazması ile inceleniyor.

İSMAİL E. ERÜNSAL

Osmanlılarda Kütüphaneler ve Kütüphanecilik

Timaş, 2015, 728 sayfa

Vakıf kütüphanelerinin geçirdiği değişim ve gelişmeler imparatorluğun kuruluşundan Cumhuriyete kadar ele alınmıştır. Vakfiyelerden hareketle hazırlanan eser kütüphanelerdeki personel, koleksiyon ve yararlandırma konularında ayrıntılı bilgiler sunuyor.

İSMAİL E. ERÜNSAL

Osmanlılarda Sahaflık ve Sahaflar

Timaş, 2013, 581 sayfa

Osmanlılarda kitap üretimi, piyasası, ticareti, okuma kültürü, sahaflık mesleğini icra edenlerin ekonomik ve sosyal hayatları ayrıntılarıyla incelenmiştir. Osmanlı entelektüel tarihine dair bilgilerimizi zenginleştiren kitap, bazı peşin hükümler yerine bilgiye dayalı bir temel ortaya koyuyor.

İSMAİL E. ERÜNSAL

Osmanlı Kültür Tarihinin Bilinmeyenleri

Timaş, 2019, 637 sayfa

Çeşitli arşiv ve elyazması kaynaklar kullanılarak kütüphane, okuma kültürü, sahaflık, kütüphanelerde kataloglama hizmetleri, kütüphanelerin gelişimi konularında temel bilgiler veriliyor.

UMBERTO ECO
JEAN-CLAUDE CARRIÈRE

Kitaplardan Kurtulabileceğinizi Sanmayın

Çeviri: Sosi Dolanoğlu, Can Yayınları, 2018, 260 sayfa

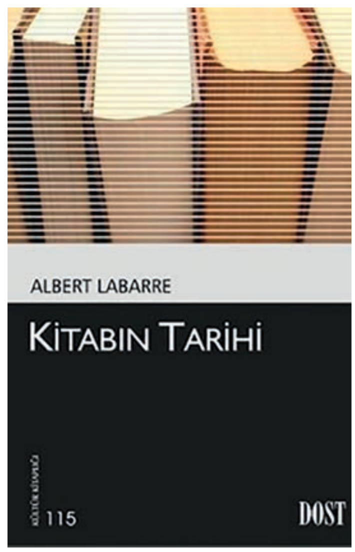
Papirüsten elektronik dosyalara, kitabın 5000 yıllık tarihine iki kitap aşığının nezaretinde bir yolculuk. Göstergebilimci, düşünür ve yazar Umberto Eco ile sinemacı ve dramaturg Jean-Claude Carrière'in sohbeti çarpıcı anekdotlarla, hiç duymadığınız ayrıntılarla dolu. Zamanda ve mekanda gezinirken, gerçek kişiler roman kahramanlarına karışıyor, budalalık kutsanıyor; koleksiyoncuların takıntıları, neden bazı dönemlerin çok sayıda şaheser doğurduğu, hafızamızın nasıl çalıştığı, kütüphanelerin nasıl düzenlenmesi gerektiği anlatılıyor. İki edebiyat tutkununun hem şaşırtan hem bilgilendiren neşeli sohbetlerine kulak misafiri olurken, tavukların karşıdan karşıya geçmeyi neden bir asırda öğrendiğini, kitabın neden tekerleğe benzediğini öğreniyoruz.

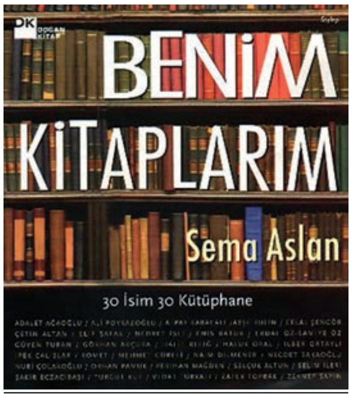
ALBERT LABARRE

Kitabın Tarihi

Çeviri: Işık Ergüden, Dost Kitabevi, 2012, 142 sayfa

Antik Doğuda kil tabletlere yazılarak kaydı düşülen söz, 21. yüzyılda dokunmatik ekranlarda okunabilen dijital metinlere dönüşene dek uzun bir yol kat etti. Düşüncenin ifade edilmesi, bilginin korunması ve yayılması için bir devrim sayılan matbaanın bulunuşu gibi temel önemdeki tarihsel geçiş noktalarında boyut ve hacim değiştirdi. Yunan-Roma dünyasından bugüne kitabın tarihine dair bir soruşturma, iktisattan sosyolojiye kadar birçok farklı disiplinin de birer negatifini veriyor hiç şüphesiz. Bu küçük özet, basılı metinden elektronik medyaya uzanan yolculuğun öyküsü.

SEMA ASLAN

Benim Kitaplarım
30 İsim 30 Kütüphane

Doğan Kitap, 2009, 260 sayfa

Herbiri kendi alanında nitelikli işlere imza atmış 30 kitapseverin kütüphanesini ele alan kitap, röportajlardan ve fotoğraflardan oluşuyor. Bu şahsî kütüphaneler bir entelektüelin zihinsel ve fikri serüveninin yol haritasını yansıtıyor, ama sahipleri ilginç bir başka durumu itiraf ediyor: böyle kütüphaneler oluşturmak iyi bir şey değil! Mesela Zafer Toprak "bu bir tekel ve sağlıksız bir olay" diyor. Türkiye'de yeterli kamusal kitaplıklar olmadığı için kişilerin böyle bir şahsî çözüm geliştirdiğine işaret ediyor. Orhan Pamuk "Batıda yaşasaydım beş yüz kitap da yeterdi" diyor.

DURSUN GÜRLEK

Ayaklı Kütüphaneler

Timaş, 2019, 384 sayfa

Kafasında kütüphane taşıyan, kitapların kadrini kıymetini bilen, "ayaklı kütüphane", "canlı kütüphane" gibi deyimlerin hakkını veren âlim zatlarla ilgili başka bir yerde bulmanın zor olacağı ilginç anekdotlar ve hatıralar. Kitapta, "yıldızları konuşturan âlim", "kafasının içi müdürlüğünü yaptığı kütüphane kadar zengin olan hoca efendi", "ölüleri dirilten ve mezarlıklara hayat veren biyografi bilgini", "kahvelerde ders veren ünlü tarihçi", "Osmanlı arşivi belgelerini Bulgarların elinden kurtarmak için çırpınan, akmayan çeşmeleri görünce gözyaşı akıtan muallim", "Fransız işgal

komutanını kütüphanesinden kovan hafız-ı kütüp", "kitapların ve kitapçıların şeyhi kabul edilen sahhaf" gibi konular var. Dursun Gürlek'in keyifli anlatımı, kültür tarihimizin gözden kaçan detaylarını kapsıyor.

MUSTAFA KARA

Kalem, Kitap, Kütüphane

Bursa Akademi, 2019, 272 sayfa

Mustafa Kara, sanki iki ilim, fikir ve sanat erbabı konuşuyormuş gibi bir sohbet edasıyla kitap, kalem ve kütüphane etrafında gelişen bir irfan metni ortaya koyuyor. Fuad Sezgin ve Nureddin Topçu'dan başlayarak, dilimizdeki kalem ve kitapla ilgili deyimleri, söz gruplarını hatırlatıyor, ardından kitap dergilerine, deftere geliyor. Buradan itibaren bir kültür tarihi sohbeti başlıyor.

EROL YILMAZ

Ekmek Su Kitap ve Kütüphane

Harf Eğitim Yayıncılığı, 2018, 176 sayfa

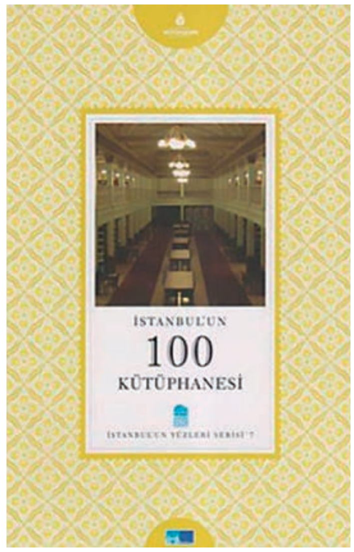
Kütüphanecilik biliminin teorisyenlerinden Jesse Shera, bireylerin geleneksel ihtiyaçları olarak bilinen "hava", "su", "yiyecek" ve "barınma"nın yanına beşinci olarak "bilgi"yi ekliyor. Günümüzün ana sermayesi olarak beliren "bilgi", sistematik bir derlemeyle kütüphanelerde bulunuyor. "Bilgi"nin kazandığı bu önem, kitaba ve kütüphaneye yeni bir değer katıyor. Erol Yılmaz, bu durumdan hareketle okuma alışkanlığı konusuna odaklanıyor. Bireylerin kendilerini çok yönlü geliştirmesi, olup bitenleri daha doğru analiz edip anlamlandırabilmesi için okumanın ne denli önemli olduğunu vurguluyor.

ÜMİT KONYA

İstanbul'un 100 Kütüphanesi

İBB Kültür AŞ, 2010, 137 sayfa

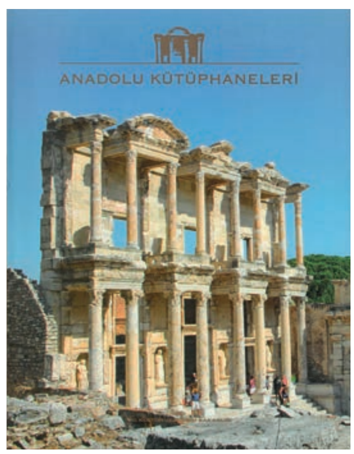
İstanbul farklı medeniyetlere evsahipliği yapmış, birbirinden farklı kültürlere kucak açmış bir şehir. Bu tarihi mirasın şahitlerinden biri de kütüphanelerdir. İstanbul'daki eski kütüphaneleri tanıtan kitap, fotoğraflarla adeta her birini zihnimizde ölümsüzleştiriyor.

Anadolu Kütüphaneleri

Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2013, 500 sayfa, Ed: Bülent Yılmaz.

Anadolu'yu eski çağlardan bu yana kütüphane ve arşivlere kaynaklık eden kültür ve medeniyet coğrafyası olarak tanımlayan kitap, ilkçağ ve antik dönem kütüphaneleriyle Hattuşa-Boğazköy, Efes Celsus, Pergamon, Sagalassos, Nysa kütüphanelerini inceledikten sonra Osmanlı'da, tanzimat sonrasında ve cumhuriyet döneminde kütüphaneciliği ele alıyor. Süleymaniye, Millet, Beyazıt Devlet kütüphaneleri, Ankara ve İzmir milli kütüphaneleri, TBMM, Adnan Ötüken, İstanbul Üniversitesi kütüphaneleriyle edebiyat müze kütüphaneleri ayrı ayrı tanıtılıyor. Kitabın sonunda Türk kütüphanecilik tarihi kaynakçası var. Kitaba 22 yazar emek vermiş.

HACER SİBEL ÜNALAN
Anadolu'daki Türk Kütüphaneleri
İSAM, 2012.

ENGİN CİHAT TEKİN
Asur Banipal Kütüphanesi
Hiperlink, 2019.

MUZAFFER GÖKMAN
Bayezıt Umumî Kütüphanesi
Maarif Basımevi, 1956.

HAZ. SÜHEYLA ŞENTÜRK, VOLKAN GÜLÇEK
Beyazıt Devlet Kütüphanesi 125 Yaşında (1884-2009)
Beyazıt Devlet Kütüphanesi, 2010.

ED. PERVİN BEZİRCİ
Bilgiye Erişimde Engellilere Yönelik Kütüphane Uygulamaları
Hiperlink, 2019.

RİFAT N. BALİ
Bir Kıyımın, Bir Talanın Öyküsü Hurdaya (S)atılan Matbuu ve Yazma Eserler, Evrak-ı Metrukeler, Arşivler
Libra Kitap, 2020.

MEHLİKA KARAGÖZOĞLU ASLIYÜKSEK
Dijital Kültür Ortamında Bilgi Hizmetleri ve Kütüphaneciler
Hiperlink, 2017.

GÜLER DEMİR
Dünyada ve Türkiye'de Halk Kütüphanesi Hizmetlerinde Çok Kültürlülük
TKD, 2017.

NURAY YILDIZ
Eskiçağ Kütüphaneleri
Marmara Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi, 1985.

MURAT YILMAZ
Etik ve Kütüphanecilik
Beşir Kitabevi, 2007.

MUZAFFER GÖKMAN
Evimizin Kütüphanesi
Kitapçılık Tic. 1966.

GÖNÜL BÜYÜKLİMANLI
Geçmişten Geleceğe Köprü: Millî Kütüphane
Millî Kütüphane Başkanlığı, 2011.

SELÇUK AYDIN
İnsanlığın Ortak Değerleri Kütüphane Kültürü
Evrensel Değerler Platformu, 2020.

DER. ROY MACLEOD
İskenderiye Kütüphanesi: Antik Dünyanın Öğrenim Merkezi
Çev. Elif Böke, Dost Kitabevi, 2006.

MUZAFFER GÖKMAN
İstanbul Kütüphaneleri ve Yazma Tıp Kitapları
İstanbul Üniversitesi Tıp Tarihi Enstitüsü, 1959.

DURAN BOZ
Kitaba Çağrı Sınavında İnsan
Öncü Basımevi, 2009.

JALE BAYSAL
Kitap ve Kütüphane Tarihine Giriş
Türk Kütüphaneciler Derneği İstanbul Şubesi, 1992.

EMİNE CENGİZ
Halk Kütüphanelerinde Derme Geliştirme Politikaları: Türkiye İçin Bir Değerlendirme
Hiperlink, 2019.

HAZ. REMZİ KIRIK
Kitaplar Arasında 44 Yıl
Muzaffer Gökman'ın Anıları, Gözlemleri ve Eleştirileri
Eğitim Öğretim Yayınları, 1977.

ALİ UTKU
Kitaplar Kitabına Adanmış Bir Ömür M. Seyfettin Özege
Atatürk Üniversitesi, 2014.

MUHARREM MERCANLIGİL
Kitaplar Kütüphaneler
Doğuş Matbaacılık, 1963.

EROL YILMAZ
Kültürel Kalkınma İçin Yaşayan Kütüphaneler
Profil Kitap, 2018.

ENİS BATUR
Kütüphane: Bir Başka - Labirent Öyküsü
Sel Yayıncılık, 2005.

KASIM BİNİCİ
Kütüphane ve Bilgi Biliminde Tema ve Yönelim
Hiperlink, 2018.

ESMERAY KARATAŞ
Kütüphane ve Bilgi Merkezlerinde Stratejik İletişim Yönetimi
Hiperlink, 2016.

EMİNE EBRU
Kitap Oburları İçin Kütüphane Sözlüğü
Kafekültür, 2014.

HÜSEYİN YORULMAZ
Koca Ragıp Paşa
Kültür Bakanlığı, 1998.

J. PERİAM DANTON
Kütüphanecilerin Yetişmesi
Çev. Behire Balkan, UNESCO Türkiye Millî Komisyonu, 1966.

JOSE ORTEGA GASSET
Kütüphanecinin Görevi
Çev. M. Türker Acaroğlu, Türk Kütüphaneciler Derneği İstanbul Şubesi, 2011.

RİFAT N. BALİ
Kütüphanelere, Kitabiyata ve Kitap Koleksiyonerlerine Dair Yazılar
Libra Kitap, 2015.

FRED LERNER
Kütüphanelerin Hikayesi: Yazının İcadından Bilgisayar Çağına
Çev. Dilek Çenkçiler, Bileşim Yayıncılık, 2007.

ADNAN ÖTÜKEN
Millî Kütüphane Nasıl Kuruldu?
Türk Kütüphaneciler Derneği, 1955.

M. JOACHIM MENANT
Ninova Sarayı Kütüphanesi
Çev. Vedii İlmen, Yaba Yayınları, 2005.

MEHMET EMİN GERGER
Tarihten Bugüne İstanbul Kütüphaneleri
Gerger Yayınları, 2014.

ENGİN CİHAD TEKİN
Osmanlı'da Kitap Kültürü ve Batı Dünyası: Avrupalı Seyyahların Bakış Açısından Osmanlı'da Kitap ve Kütüphane Kültürü (1453-1699)
Hiperlink, 2018.

VEDAT GÜLTEKİN
Örneklerle Birlikte Kütüphanelerde Konu Otorite Dizini Oluşturma
Hiperlink, 2019.

CHARLIE ENGLISH
Timbuktu'nun Elyazmaları: Efsanevi Bir Şehrin Geçmişini Kurtarma Çabaları
Çev. Akın Emre Pilgir, Koç Üniversitesi Yayınları, 2018.

MALİK YILMAZ, İBRAHİM GÖKSEL BAYKAN
Türk Kütüphaneciliğinde Önemli Bir Adım: Devr-i Hamîdî Katalogları
Hiperlink, 2018.

HÜSEYİN TÜRKMEN
Türkiye Kütüphaneleri Yazma Eserler Katalogları 1923-2006
Kitabevi, 2010.

ESİN SULTAN OĞUZ
Türkiye'de Kültür Politikaları ve Kütüphaneler 1923-1980
Hiperlink, 2017.

MUSTAFA YAZICI
Türklerde Kütüphanecilik
Uygur Matbaası, 1969.

HASAN S. KESEROĞLU
Sessiz Serinliklerde Bilgi ya da Kütüphane Üstüne
Mavibulut, 2004.

İRFAN DAĞDELEN, HÜSEYİN TÜRKMEN, NERGİS ULU
Türk Kütüphaneciliğinden İzdüşümler
Nail Bayraktar'a Armağan
İBB Kütüphane ve Müzeler Müdürlüğü, 2 cilt, 2005.

NEVZAT ÖZEL, FİKRET ALKAN
Yerel Yönetimlerde Kültürel Mirasın Yönetimi ve Kütüphaneler Uluslararası Sempozyumu
Bursa Büyükşehir Belediyesi, 2017.

HATİCE AYNUR, BİLGİN AYDIN MUSTAFA BİROL ÜLKER
Kitaplara Vakfedilen Bir Ömre Tuhfe İsmail E. Erünsal'a Armağan
Ülke Yayınları, 2014.

ANGEL ESTEBAN
Yazar ve Cenneti, Kütüphaneci 30 Büyük Yazar
Alakarga Sanat Yayınları, 2017.

VICKI MYRON
Dewey: Dünyanın Kalbine Dokunan Kütüphane Kedisi
Çev. Suna Develioğlu, Pegasus Yayınları, 2009.

,

JAMES RAVEN
Lost Libraries: The Destruction of Great Book Collections Since Antiquity
Palgrave Macmillan, 2004.

ALEX JOHNSON
Improbable Libraries: A Visual Journey to the World's Most Unusual Libraries
University of Chicago Press, 2015.

ESTELLE ELLIS
At Home with Books: How Booklovers Live with and Care for Their Libraries
Thames & Hudson, 2006.

MEGAN ROSENBLOOM
Dark Archives: A Librarian's Investigation into the Science and History of Books Bound in Human Skin
Farrar, Straus and Giroux, 2020.

DAVID BAKER, WENDY EVANS
Libraries and Society: Role, Responsibility and Future in an Age of Change
Chandos Publishing, 2011.

JACQUES BOSSER, GUILLAUME DE LAUBIER
The Most Beautiful Libraries in the World
Abrahams, 2003.

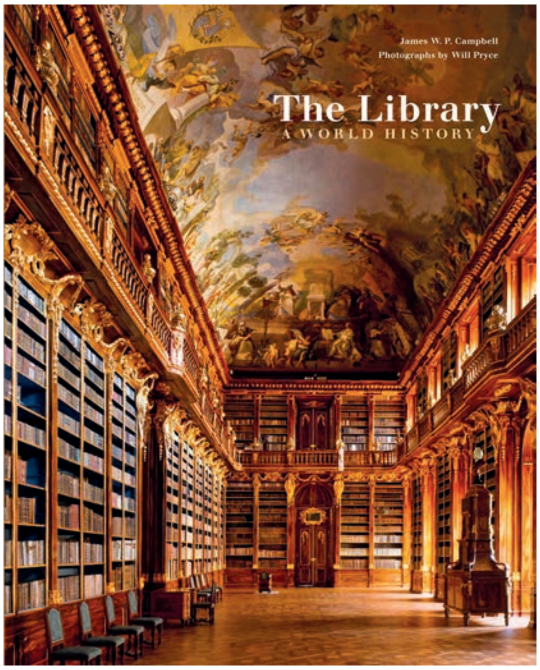
ALICE CRAWFORD
The Meaning of the Library: A Cultural History
Princeton University Press, 2017.

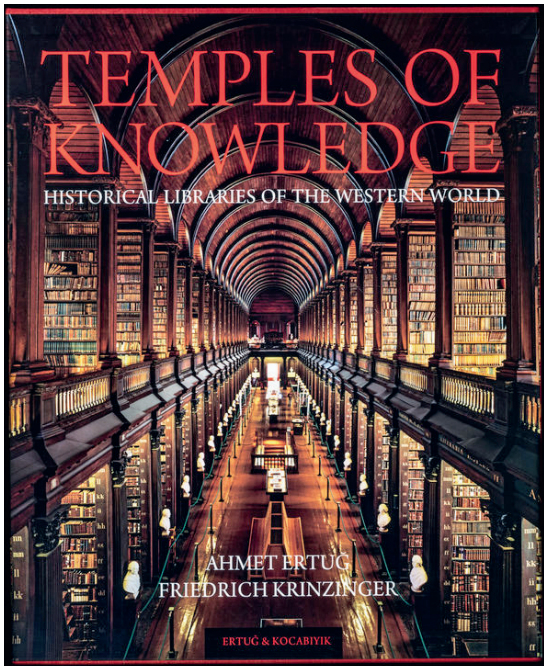
GÜLRU NECİPOĞLU, CEMAL KAFADAR, CORNELL H. FLEISCHER
Treasures of Knowledge: An Inventory of the Ottoman Palace Library
Brill, 2019.

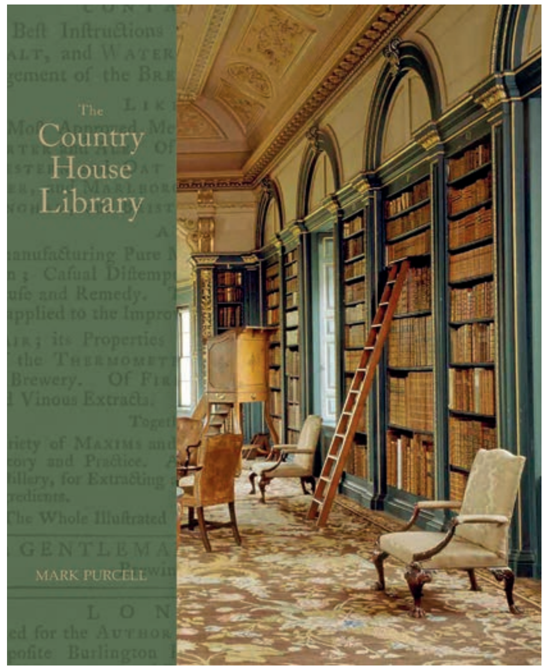
KONSTANTINOS SP. STAIKOS
The History of the Library in Western Civilization (6 volumes)
Oak Knoll Press | Hes & De Graaf, 2004-2013.

KONSTANTINOS SP. STAIKOS
Books and Ideas: The Library of Plato and the Academy
Brill | Hes & De Graaf, 2013.

KONSTANTINOS SP. STAIKOS
The Great Libraries: From Antiquity to the Renaissance
British Library, 1996.

JAMES W. P. CAMPBELL

The Library: A World History

Fotoğrafçı: Will Pryce, Thames & Hudson, 320 sayfa, 2013

Cambridge Üniversitesinden mimarlık tarihçisi James Campbell ile fotoğrafçı Will Pryce'ın kütüphane mekanına yeni bir bakışa davet eden eseri, eski Mezopotamya'dan modern Çin'e, elyazmalarının başlangıcından günümüze kadar kütüphane mimarisini anlatıyor. Çarpıcı ve etkileyici fotoğraflar, metinlerle birlikte bir anlatım dili olarak kullanılmış. Kitap böylece kütüphanelerin görsel kimliklerini, simetri, renkler ve mimari ayrıntılar ile ortaya koyarken aynı zamanda medeniyet tarihini de yansıtıyor. 320 sayfa ile sınırlanmış olsa da tek bir ciltte, kütüphane tarihini fotoğrafik bir anlatımla ele alıyor.

FRIEDRICH KRITZINGER, THIERRY GRILLET

Temples of Knowledge: Historical Libraries of the Western World

Fotoğrafçı: Ahmet Ertuğ, Ertuğ & Kocabıyık Yay., 216 sayfa, 2010

Antik dönemden 19. yüzyıla Avrupa kütüphanelerinin gelişimini anlatan metni Friedrich Kritzinger'e ait olan kitap, fotoğraf sanatçısı Ahmet Ertuğ'un gözünden Portekiz, İspanya, Fransa, İtalya, İsviçre, Almanya, Avusturya, Çekya, İngiltere ve İrlanda'da 30 ihtişamlı kütüphaneyi anlatıyor. Bunun için özel yapım bir fotoğraf makinası kullanılmış. Kütüphanelerin çağlar boyunca, barış ve huzurun mabetleri, insanların okuma, araştırma ya da yalnızca düşüncelere dalıp zihin dinginliğine ulaşma amacıyla yöneldikleri birer sığınak olarak işlevinden söz ediliyor. Manastırlara bağlı kütüphanelerin, dönemlerinin dinî görüşlerini ifade eden heykel, alçı işi, fresk gibi zengin dekoratif süslemeleri çizimlerle gösteriliyor. Okuyucuyu eski kütüphanelerin içinde bir yolculuğa davet eden kitabın tematik sunuş metni Thierry Grillet'ye ait.

MARK PURCELL

The Country House Library

Yale University Press, 352 sayfa, 2019

Kütüphanesi olan herkesin gıptayla bakacağı türden özel kütüphaneleri ele alan bu anıtsal kitapta Mark Purcell'in anlatımı, kitap ve kütüphanenin biraz da soylu bir uğraş olduğunu hissettiriyor. Kitap, İskoçya, İrlanda ve Galler'de 17.-19. yüzyıllar arasında inşa edilmiş kırevlerinin kütüphanelerine bakarken, kendine özgü ilginç bir tasnif yapıyor: bazı koleksiyonları küçük "k" ile "kütüphaneler", bazılarını ise büyük "K" ile "Kütüphaneler" olarak vasıflandırıyor. Purcell, doğrusal bir zaman çizgisini izleyerek, Britanya'daki kütüphane geleneğinin Roma villalarında parşömenlerle başladığına dair retoriği başlangıç olarak alıyor ve ne tür kitapların nasıl okunması gerektiğini tartışıyor. Purcell, İngiliz aristokrasisinin kültür varlığını yansıtıyor ve "hiç görmediğimiz" ve belki de "asla göremeyeceğimiz" en güzel kişisel kütüphaneleri bir görsel şölen halinde sunuyor. ◼

HIGHLIGHTS

Clay, papyrus, parchment.. the history of paper

EMRE DÖLEN

The discovery of writing had rendered surface materials indispensable. A variety of materials were put to use across times and places such as bones, tree bark or silk cloth, but clay tablets, papyrus and parchment gained prevalence, leading ultimately to the discovery of paper.

Main forms of the ancient book: the roll and the codex

HORST BLANCK

The roll and the codex were the two prevailing forms of books in Greek and Roman Antiquity. The roll, much older in history than the codex, was the only known form of book for centuries. Due to the lack of reliable information, the time of transfer of the roll from its place of origin, Egypt, to Greece, is not known. The term "codex" in the Latin and "somatikon" in the Greek languages of late Antiquity used to designate the book in its form that is still used today.

From manuscript to printed

EMRE DÖLEN

The emergence and development of printing techniques took place during roughly the second half of the 15th century and their spread, throughout the 16th. Printing by means of movable types had already been experimented in different cities of Europe independently from each other by mid-16th century. But mass printing in the real sense is admitted to have started with Johann Gutenberg's (1400-1468) producing the 42-line Bible in his workshop in Mainz, Germany in 1455. Printing techniques evolved fast afterwards, spreading from Germany all over Europe.

Ex-libris, the libraries' record of ownership

HASİP BEKTAŞ

The ex-libris is an important source of information. It was conceived to meet a need but later acquired the quality of a work of art with aesthetical appeal. It is art attached to a book with its warm feel in the reader's hands. Due to the long past of this medium of art, each specimen reflects the cultural and historical features of its time. It also draws interest as such and is therefore used as a collector's item and an antiquarian's object.

Library stamps

YUSUF TURAN GÜNAYDIN

Library stamps we see in any library, public or private, give us clues about the experience of each book before it arrived in that library. We can see a large variety of interesting stamps in any library of Turkey. This article glimpses at stamps selected from Beyazıt State Library and the Library of the Turkish History Institution.

The arrangement of books on shelves

Books and other materials contained in any library have to be systematically arranged on shelves. There are data classification systems

in use in world's libraries some of which are widespread and have been adopted as standards, such as the "Dewey Dec-imal Classification", the "Universal Decimal Classification", and the "Library of Con-gress Classification, among others.

The archive of the Turkish History Institute

SEMİHA NURDAN

The Turkish History Institute is remarkably rich with respect to archive and documentation. The documents contained in the Institute's archive consist in their majority of letters, reports, notebooks, personal files and personal archive collections. The entire archive is open to the access of researchers.

Book conservation

Books are diffusers of well-being in the form of science and knowledge, but they them-selves need to be safeguarded. The Conservation and Restoration Centre established within the Zeytinburnu Kazlıçeşme Cultural Centre under the initiative of Asitane Waqf meets this need. This book hospital applies restoration and preservation methods tai-lored to the specific features of each book, taking into consideration their materials, techniques of production and causes of physical deterioration.

Library ethics

Any library that is open to the public indispensably has to enforce rules of ethics. Those rules must be observed by anyone who comes in. The first such rule must certainly be, silence. No talks should be exchanged in the public spaces of the library, and one should not even talk by himself/herself. It would not be an exaggeration to say that one should not talk even to warn others to keep silent. There, everybody is busy and should not be distracted.

The early libraries of the East

NURAY YILDIZ

In ancient East, the terms "archive" and "library" were used interchangeably. While the archive consists of collections of documents and official papers, the library contains products of intellectual activity. After the settlement of populations around Euphrates, Tigris and the Nile, increased needs for communications between urban centers led to the invention of pictographic writing. Archives and libraries came into being as a natural consequence of the proliferation of written materials. This article looks into the Ancient Egyptian, Sumerian, Assyrian and Hittitee archives.

The library in antiquity

HORST BLANCK

According to sources from Greek Antiquity, the first person to establish a public library in that period was the Athenian tyrant Peisistratos. The library was later enlarged by Athenians, then taken away by the Persian King Xerxes when he invaded Greece in 480 BC, and restored 300 years later by King Seleukos Nikanor. Its collections must have included the

writings of Homeros and Hesiodos, works of Ionian philosophers, and lyric literature which had evolved at the time. In that period, libraries were not more than rooms where the works were stored and borrowed when needed.

The Arab destruction of the Library of Alexandria: anatomy of a myth

BERNARD LEWIS

Despite the existence of a lot of evidence to the contrary, some writers still maintain that the Li-brary of Alexandria was destroyed by the Arabs under the orders of Caliph Omar following the conquest of the city in 642. This story - its roots, aims, recognition and refutation of it - is an inter-esting example of how myths emerge and remain in effect though temporarily. On the other hand, those who found it unlikely and rejected it, thus liberating Caliph Omar and his companions from this accusation, were European Orientalists.

Libraries in Europe from antiquity to the middle ages

M. TACEDDİN KUTAY

Europe has experienced constant social and political evolutions since Antiquity. Politi-cal regimes were changing, as were social structures. These changes are reflected in the libraries and the outlook toward

them in different periods. When seen from the viewpoint of the meaning attributed to them by political authorities in addition to their practical functions, libraries acquire importance as indicators of the social and political features of their times.

A treasury of humanity: Bayt al-Hikmah

MUSTAFA DEMIRCI

One of the landmark developments in the history of culture was the Abbasis' assembling written works inherited from earlier faiths, cultures and civilizations and thus forming a most valuable library of manuscripts. The Abbasid state emerged in history in the year 750 and crowned its capital, Baghdad, with this unique library. This is the story of the library that preserved the written heritage of Antiquity; the story of Bayt al-Hikmah.

Dar al-Hikmah: A multi-purpose library

ADNAN DEMİRCAN

Dar al-Hikmah established in 1004, during the reign of Hakem Bi amr-Allah (996-1021), represented the importance Fatimids gave to science and culture. It had a large library well-known for its rich holdings, containing books written by Smaili scholars together with all kinds of books written in the Islamic world. The library, remarkable in its early years for its diversity, gradually shifted the weight of its collection towards subjects of interest to the Shiite / Smaili sect.

Andalusia libraries

LÜTFİ ŞEYBAN

Omayyad Andalusian Caliph Hakem II's interest in sciences resulted in the establishment, in the Cordoba Palace, of one of the largest libraries of the medieval period. Hakem collected in this palace valuable books relating to all branches of sciences and brought from various countries. The total number of holdings of his library varied between 400 - 600 thousand. It is mentioned in some sources that it had taken six months to relocate the library from one place to another.

Seljuks' libraries

HAŞIM ŞAHIN

As in the Umayyad and the Abbasid periods, in the Seljuks' period as well there existed institutional libraries as part of mosques, medreses, hospitals, etc. together with private libraries founded by persons. During the period of the Turkish Seljuks, the city that had the largest number of libraries was Konya, their second capital chronologically after Iznik. Konya shows great similarity with Baghdad under the Great Seljuk State for its being a meeting place for scholars and the large number of its medreses and libraries, including personal libraries.

Alamut library

AYŞE ATICI ARAYANCAN

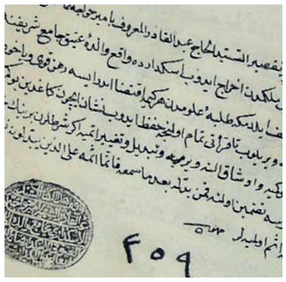
Hassan Sabbah was recognized during his eventful life not only as a good leader, a politician and a strategist, but also as an intellectual and an author. Along with his sharp mind and his reformist character, his literary skills helped him advance his cause. Hasan Sabbah established a large library within the Alamut Castle, which was the Smailis' headquarters and also their cultural and sectarian center. Practically nothing remains of the books he wrote or the library he established.

Ottoman libraries

A. SÜHEYL ÜNVER

During our research we found out that Seljukid rulers, statesmen and scholars possessed libraries with inscription plates recording the ownership and that Seljukid *medrese* complexes included libraries. Similar observations can be made for Ottoman libraries. Sultans, statesmen and scholars had valuable libraries, which were well-maintained as we learn from their ownership records. They also included libraries in the medreses they established..

The waqfs of the libraries

EMİNE BETÜL ÇAKIRCA

Libraries' purposes are closely related to the preservation of their collections. They are assigned the tasks of protecting the books and rendering them available and accessi-ble, as stated in their establishment deeds. The deed documents are valuable refer-ences that tell us about the continuity of the tradition of librarianship and book preser-vation during centuries. The interesting information they contain can be inspiring for today's librarians as well.

Cultural development of İstanbul after the conquest: Mahmud Pasha Library

BERAT AÇIL

Following the conquest of İstanbul, Sultan Mehmed II assigned some leading statesmen to conduct rehabilitation of the city. One of them was Mahmud Pasha (d. 1474), a powerful figure of the time. The mosque, the public bath, the mausoleum, the school, the courthouse, the public kitchen, the library, the public fountain, the khan, the religious lodge and the surrounding shops that Mahmud Pasha founded in the district that is still named after him, were among the first architectural structures built after the conquest. The subject of this article is the Mahmud Pasha Library.

Preparing books for the Sultan's library

HİLAL KAZAN

In the Ottoman Palace, the production of books was a long and complex process. Writ-ers or specialists of various subjects from within and outside the palace used to com-pete to be commissioned books for the Sultan. One reason was, certainly, the moral and material remunerations and privileges associated with such work. The preparation process of almost all books produced in the Palace from copies of the Quran and reli-gious books to those on science, history, literature or philosophy, used to take place in the same way.

Library of Sultan Bayezid II

CEMAL KAFADAR

In short, this grandiose collection of books, one of the largest in its time, was growing and was intended to grow even larger. While it presented many challenges to the librarians who toiled not only on the inventory but also on acquisitions, circulation, and maintenance of the precious volumes, the labor was painstaking perhaps, but it was clearly also a labor of love. It was surely a matter of pride and prestige as well.

Gazihusrevbegova Library in Sarajevo

HAMZA LAVİĆ

Gazihusrevbegova Library in Sarajevo is the oldest public library in the country having served uninterruptedly since its establishment in 1537. It contains thousands of manuscripts, printed books, periodicals and documents in Arabic, Turkish, Persian, Bosnian and various other languages. Among them are 10.500 codices of manuscripts with approximately 20.000 treatises in literature, mathematics, astronomy, logic, history and Islamic scholarship.

Reconstructing the library of Sultan Murad III

ÖZGEN FELEK

Murad III owned a rich library containing a wide range of books. He can be described as the Sultan whose name is most frequently cited when speaking of books in the 16th century. As indicated in some studies about patronage and production of books during his reign, artists of the book working for the Palace were extremely busy fulfilling the requests of the Sultan and all those who were competing to present him with books.

The library of an Ottoman astronomer

HÜSEYİN ŞEN

A famous miniature painting that depicts Taqi al-Din's observatory established during the reign of Sultan Murad III also includes its library. Unfortunately, the painter has not drawn any detail of the library, although he meticulously drew the astronomical instruments. The only original reference to the library of the observatory is found in one Muhimme register contained in the Ottoman Archive in İstanbul. Nonetheless, some books bearing Taqi al-Din's sign of ownership have reached our time.

The book and libraries in the Seyahatname (Travelogue)

SEYİD ALİ KAHRAMAN

Evliya Çelebi recorded in his 10-volume Seyahatname (Travelogue) the information he acquired during his 51 years of travels. His travelogue is a unique source with respect to its subjects and its geographical coverage. Evliya Çelebi was deeply interested in books and used books extensively while writing on the histories of the places he visit-ed. Without mentioning any library in the present sense of the term, the Seyahatname does mention books in different contexts.

Enderun Library at Topkapı Palace

SERHAN ŞALK

Topkapı Palace was not only the center of Ottoman governance but also the living space of the Sultan, his family and the Enderun people. Books were an important component of palace life. Enderun Library was established in 1719 at the orders of Sultan Ahmed III in the Enderun place, the third place within the palace complex, by bringing together the books that had accumulated in different sections of the palace.

Murad Molla Library and the inscription on its building

HATİCE AYNUR

In the Ottoman period, bookcases or book shelves were placed inside the madrasas, mosques, mausoleums or tekkes (lodges) or one of their rooms was filled with books. As far as I have been able to establish, the first library to have been built separately from the tekke it belonged to, was Murad Molla Library.

The library foundation of the mother of a Sultan

ARZU TERZİ

Bezmialem Valide Sultan, mother of Sultan Abdulmecid and wife of Mahmud II, founded many benevolent institutions. One of these is the waqf library she established at the Darulmaarif School. The greatest part of its holdings is composed of manuscript works with high artistic value. The first and last pages of each and every book she donated are marked with her personal stamp. At present, these books are preserved at Beyazıt Library of Manuscript Works.

The library of Abdulmecid Efendi

ALI SATAN

Abdulmecid Efendi was a polyglot and a person with many cultural interests. These features are reflected in the remarkable diversity of his library collection. The latter contains a total of 10.867 books in Turkish, Arabic, Persian, German, and French together with 700 newspapers and 3829 items of periodicals in different languages, as well as references including encyclopedias, dictionaries, annals maps, albums, photographs, postcards and various types of documents.

The Bahriye (Navy's) Library

MEHMET KORKMAZ

The Bahriye (Navy's) Library represents the deep-rooted librarianship tradition of the Navy. This library was transferred in July 2020 from the

ancient Arabacılar Dairesi (Wagoners' Department) of Dolmabaçe Palace where it used to function to the building of the Naval Museum. The library contains 23.385 works on a wide range of subjects, such as Turkish and world navies, maritime war history and maritime trade.

Library architecture in the Ottoman period

SEMAVİ EYİCE

The majority of mosques and medreses founded after the Ottoman conquest of İstanbul had small libraries installed in them in one or more book cases. The nicest of the libraries built in the vicinity of a mosque is the one on the right side of Suleymaniye Mosque and separated from it by a baroque-style bronze fence. There are also libraries built as individual entities in later times, all reflecting a distinct style of library architecture. The earliest among these is Köprülü Library built near the Köprülü complex in Divanyolu.

Construction of a library: Ragıp Pasha Library

ARAS NEFTÇI

Koca Ragıp Pasha was a statesman of the 18th century who rose from civil servant to Vizier. He was also a poet with a Divan (collection of poems). Ragıp Pasha spent his personal fortune on benevolent activities and city rehabilitation works in İstanbul. He had a large complex built at Koska Nişancı Kemal district in Laleli which included a li-brary. The register of its construction process is accessible at the Turkish State's Otto-man Archives. It contains the details of the construc-tion, which lasted 80 weeks.

Inscriptions of İstanbul libraries

ALİ RIZA ÖZCAN

In the Ottoman period, inscriptions used to be placed in the façade of the library buildings – usually above the gate, serving as an identity card of the libraries. The inscriptions

generally contained verses from the Quran and hadiths - sayings of the Prophet – relating to science and learning. Each text also indicated the name and status of the founder, the date of construction, and the name of the poet who had authored the inscription. The article examines the inscriptions of some libraries in İstanbul.

Chronograms relating to libraries of the Ottoman period

ABDULLAH UĞUR

One of the marking features of libraries established during the Ottoman period is the chronograms - poems with indications of dates - that figure in their inscription plates. Some indicate the construction date and/ or restoration date of the building. Chrono-grams could be written by more than one poet for the same building among which the founder of the library would select the one to be inscribed. The resulting inscription plate reflects the skill of the poet, the social status and taste of the founder, and other characteristics of the building. The inscriptions are generally standard, comprised of prayers, general information and expressions of praise.

Ottoman libraries as viewed by Westerners

NİHAN YILDIZ

The interest of Western travelers in Ottoman libraries started soon after the Ottoman conquest of İstanbul. Sultan Mehmed II's giving importance to science and arts convinced the Western world that the Ottomans would have preserved the Greek and Latin manuscripts which were located in the Byzantine libraries. Some even stated that the Turks were taking care of the works that medieval monks had failed to protect. Such positive observations on the situation of Byzantine libraries led Western intellectuals to begin contacts with Ottoman libraries.

Uncatalogued collections of stories in Ottoman İstanbul: imaginary libraries

ELİF SEZER AYDINLI

Notes taken by readers and other written observations concerning the stories of historical or legendary characters that were in circulation in İstanbul during the 18th and 19th centuries reveal that these stories were quite popular from 17th century onwards among the urban population of any socio-cultural rank as well as intellectual classes. Fortunately, notes taken down by readers on the hundreds of extant collections of stories hint us about people's reading habits and preferences.

Devr-i Hamidi (Hamidian) catalogs representing an important step in Ottoman librarianship

GÖKSEL BAYKAN

Sultan Abdulhamid II gave great importance to libraries and librarianship. Cataloguing activities were launched in the libraries as of 1882 upon his orders. These activities representing an important step in Turkish librarianship continued for 12 years. As the cataloguing work progressed, their printing was also started. Fifteen of these catalogs were printed individually and nine were bound together. These catalogs are known by the name of Devr-i Hamidi (Hamidian) Catalogs.

How should an Ottoman library be catalogued?

SAMİ ARSLAN

The purpose of this article is not to launch a discussion on how to define a manuscript work but to suggest a way to ensure conformity in the cataloguing of manuscripts. New or revised catalogs must contain comprehensive information as regards authors, copy-ists, readers, etc. With catalogs recorded with such care, cultural history would have contributed to liberating political and social history from manipulations of powerful per-sons who shape history. For manuscripts are much more than mere texts or writings.

Writing about the history of Ottoman libraries

İSMAİL E. ERÜNSAL

To write the present article, I had to undertake a comprehensive research in libraries and archives since no previous publication was available focusing exclusively on the libraries of the Ottoman period. In Ottoman times, social services used to be provided through waqfs established by benevolent persons. There were libraries founded as waqfs and books were supplied through waqfs to medrese teachers and students and the general public. Therefore, any research on this subject must be based on the first-hand documents related to the relevant waqfs, and the first document to be consulted when examining a waqf is its establishment deed.

The transformation of libraries, from the Ottoman period to the Republic period

R. TÜBA KARATEPE

The old - new or conventional – nonconventional dichotomy was observable during the Tanzimat (Reform) period in the sphere of libraries as well as in other areas. While waqf libraries continued their operations though with evolving functions, there emerged at the same time new types of libraries. These new libraries were established, at an early stage, within the framework of schools and other institutions that were founded at different levels of education with the purpose of keeping pace with the ongoing developments. Many things were changing: the readers' profile, and with it, libraries filled with the books that these readers needed or desired.

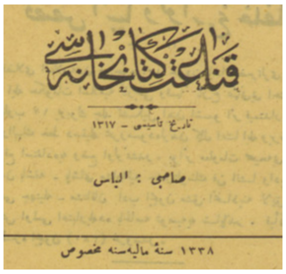
The Teachers' itinerant library

SELAHATTIN ÖZTÜRK

The Teachers' Itinerant Library project has an important place in cultural history. It was operated as a system which brought the library to the reader, preceding the itinerant library of the "Librarian on a Donkey" Mustafa Güzelgöz. The books to be

included in the library used to be selected in accordance with the needs of teachers.

The library as a publisher, the publisher as a library

MEHMET ERKEN

The term "library" ("kütüphane" in Turkish) designating shelves or boxes where books are placed within rooms or buildings was used from the late 19th century up to the mid-20th with additional meanings, such as book publisher, book seller or book series. How did it happen that the term "library" acquired these different uses? The answer is rooted in the spread of printing techniques during the Ottoman period. It is observed that those additional meanings were related to the outlook that had evolved towards books traded or distributed.

The Turkish Institution of Manuscripts

MUHİTTİN MACİT

The Presidency of Manuscript Works in Turkey was established by Law 6093 in De-cember 2010. Its main mission is to contribute in transferring the written cultural herit-age to future generations by way of restorations and preservation on one hand, and cataloguing and publishing on the other. Great responsibility is incumbent upon the institution in rendering the assets of this heritage accessible to readers, especially those who appreciate their value.

Süleymaniye Library

NEVZAT KAYA

Süleymaniye Library of Manuscript Works, which was formed by rearranging the first and second medreses of Süleymaniye Külliye (Complex) in the form of a library, contains valuable collections of printed and manuscript works. Collections located in the libraries in diverse districts of İstanbul were brought together under its roof.

A legacy of Rumelia preserved at Suleymaniye Library: Serres Library

HASAN YILDIZ

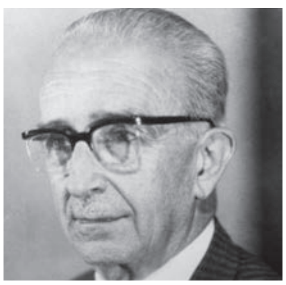
Serres, located in the northeastern part of Greece, was conquered by the Ottomans in 1383. On 5 November 1912 it was taken over by the Bulgarians; the city was plundered and its people were massacred. Some of the Muslims who survived managed to collect as many valuable books as they could and hid them in the library. While immigrating in Ottoman territory, they painstakingly brought books with them. A total of 7184 books, of which 2136 were manuscripts and 5048 printed books, were deposited to Suleymaniye Library in 1925.

Attempt to take away Süleymaniye Library collections during the occupation of İstanbul by British forces

SÜLEYMAN ZEKİ BAĞLAN

An officer of the British occupation forces came to Süleymaniye Library with a squad of soldiers and they started to pack rare manuscripts in boxes. Librarian Abdullah Hulusi prevented the transfer of the collection by showing the Devr-i Hamidi (Abdulhamid Period) Catalogues to the Orientalist commander.

Notes taken by Süheyl Ünver from manuscripts: Library Notes

S. GÜNAYDIN –

Süheyl Ünver Collection preserved in the archive of the Turkish History Institution contains hundreds of notes taken from hundreds of manuscripts. Part of these, if not most, must have been used by Ünver in his writings. These notes taken down on tiny pieces of paper were extracted from manuscripts preserved in the Ayasofya, Şehid Ali Paşa, Veliyyüddin Efendi, Hacı Beşir Ağa and Fatih Libraries, all attached to Süleymaniye Library of Manuscript Works.

Millet Library of Manuscripts

MELEK GENÇBOYACI

Millet Library was established on 17 April 1916 by Ali Emiri Efendi. According to its foundation deed and inscription plate, it was originally built by Sheikh al-Islam Seyyid Feyzullah Efendi of Erzurum as a Dar al-Hadith (Hadith school) and known by the name of its founder as "Feyziyye Medrese". During the establishment process of the library on which Ali Emiri wrote at length in his articles, it was Sheikh al-Islam Hayri Efendi who extended his support. This work involved decisions on re-arrangement of the building while transforming it from school to library, sparing a section for rare books and calligraphy plates and another for visitors and researchers and converting the classrooms into storage places.

Yusuf Ağa Library in Konya

İBRAHİM DIVARCI

Yusuf Ağa Library is a building situated at the city center of Konya, near Mevlana's lodge and adjacent to Selimiye Mosque. The entrance to the library is through a win-dow that was enlarged in recent times to serve as a door. The library was originally built as part of a complex; its original entrance opens to Selimiye Mosque. It contains a total of around 8600 books in printed and manuscript forms. All have been digitized and opened for readers' reference.

Hagia Sophia Library

Sultan Mahmud I was known for his love for books. Among the Ottoman Sultans, he is the one who established the largest number of libraries during his reign. Sources state that he established 12 libraries. Among them are the libraries named after him at Hagia Sophia, Fatih and Galatasaray that were built during his reign and Nuruosmaniye Library completed posthumously. He also got the library at Süleymaniye Mosque re-arranged and the Revan Kiosk converted into a library. Of all these, the Sultan's favourite was the library at Hagia Sophia.

Hekimoğlu Ali Pasha Library

ORHAN M. ÇOLAK

Hekimoğlu Ali Pasha (1689-1758) was a book lover and book collector. During the period of his functions as Beylerbeyi (Governor), he ordered a wooden mosque built at Kocamustafapaşa (İstanbul). Later he ordered this mosque and the nearby Abdal Yakup Tekke (religious lodge) be demolished to be replaced, during 1733-35, by his külliye (complex), comprised of a mosque, a library, a tomb, a tekke, a public fountain and a fountain. The library contains Ali Pasha's books and also others donated by various personalities.

With Ramazan Minder, on Beyazıt State Library

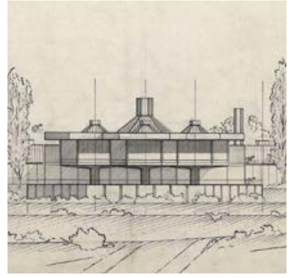
Mr. Ramazan Minder, Director of Beyazıt State Library, tells the history of the library.

Hakkı Tarık Us and his library

SELAHATTİN ÖZTÜRK

Hakkı Tarık Us led a solitary life and spent a considerable part of his earnings purchasing old books, journals and newspapers with the aim of establishing a library. He ended up collecting almost all such publications that were printed before promulgation of the Law for Collection of Printed Writings and Pictures (1934). Comparison of the holdings of Hakkı Tarık Us Library, which contains nearly 20 thousand books, with those of other major libraries of his time, suffices to show its significance.

The first municipality library of İstanbul: Atatürk Library

Atatürk Library became functional in 1973 and evolved into one of the richest libraries of Turkey, particularly with respect to its holdings printed in Ottoman Turkish. The majority of books in Ottoman dating from the period from Müteferrika's prints until the alphabet reform can be found here. It contains a vast collection of newspapers and other periodicals that were published in the Ottoman period.

Memories about the National Library

M. KAYAHAN ÖZGÜL

The spread of digital libraries and transformations in reading habits do not reduce but only modify the importance and the functions of the National Library. Changes in the nature of the libraries' contents and services affect the National Library as well as all other libraries. What is important is whether I, as a loyal reader of this library for over fourty years, will be able to keep pace with the said developments.

The Library of the Turkish History Institution since the time of the Library of the Council of the Ottoman History

YUSUF TURAN GÜNAYDIN

The Library of the Turkish History Institution is not only a place that holds books but also a crucible where the spirits of historians of the recent past meet. It has connections with more than 200 science institutions and libraries. Considering its holdings of printed works, it is a special library in the true sense of the term. This library has countless distinguishing features as compared to other libraries in Turkey.

The Nation's Library of the Turkish Presidency

The Nation's Library of the Turkish Presidency which was established through the personal initiative of the President of Turkey Recep Tayyip Erdoğan and opened on 20 February 2020 is the largest library of Turkey. The library aims to encompass the Islamic civilization together with the intellectual heritage of all humankind. With its remarkable collections and services, it is expected to soon become one of the leading libraries in the world.

The Library of the Turkish Grand National Assembly (TBMM Library)

The Library of the Turkish Grand National Assembly (TBMM Library) became operational as the TBMM Archive on 26 April 1920. It acquired the status of a library as of 18 December 2011 and was assigned to keeping the documentation relating to all activities of the Assembly and serving users.

Libraries of the Presidents of the Republic of Turkey

TUĞBA ÖRÜN

The personal libraries of the Presidents of the Republic of Turkey are witnesses to, and part of, the cultural heritage of recent political history. Some of them have been opened to public access by the Presidents themselves or their family members but they were generally founded with no future plans. Presidents' libraries that were given an institutional status by their owners or holders include those of Mustafa Kemal Atatürk, İsmet İnönü, Celal Bayar, Cevdet Sunay, Turgut Özal, Süleyman Demirel, Abdullah Gül and Recep Tayyip Erdoğan.

İSAM Library

MUSTAFA BİROL ÜLKER

The Center for Islamic Studies the Turkish Diyanet Foundation (İSAM) was established in 1988 to contribute to raising the competences of researchers in the field of Islamic studies, providing library and documentation facilities, supporting research projects, to publish scholarly books, in the first place, the Encyclopaedia of Islam, academic periodicals and organize scholarly meetings. ISAM Library initially set up as a relatively small encyclopaedia library grew and expanded in time in consequence of research activities progressing at the Center. Today it is a rich library with collections covering many fields of social sciences, particularly religious sciences, Islamic and Turkish history, culture and civilization.

The Library of the Research Centre for Islamic History, Art and Culture (IRCICA)

NESLIHAN SANDAL

Research Centre for Islamic History, Art and Culture (IRCICA) is the cultural centre of the Organization of Islamic Cooperation (OIC). Its library collection contains materials in 145 languages with emphasis on history, geography, sciences, arts, literature and philosophy concerning the Islamic countries in particular. Its archive contains collections of around 77.000 photographs in total relating to the cities, peoples, cultures, and social traditions of different countries.

The Music collection of İstanbul University's Library of Rare Books

R. TÛBA KARATEPE

Speaking of a research library, which is its feature that comes to mind first? Its cats, its librarian, its founder, views of its surroundings, tea served, its digital collection, which we savor perhaps after filling some gap of data we had remembered late the night before…. Each time I hear the name of İstanbul University's Library of Rare Books, I remember its immense gate and its librarians.

The sad story of Yıldız Palace Library

HÜSEYIN TÜRKMEN

The contributions of Sultan Abdulhamid II to the development of libraries has not been studied in depth. Various libraries were established during his reign, such as the Kütüphane-i Umumi (Pubic Library) and the catalogues of the Devr-i Hamidi (Hamidian Period). Among these activities, the library established at Yıldız Palace has special im-portance in Turkish librarianship with regard to both its foundation process and history of development.

Darülfünun Library's inventory book for publications purchased from abroad (1915-1916)

HALÛK PERK

The register identified as the inventory book of Darülfünun (İstanbul University) Library contains the lists of books imported from abroad. The main headings in the register are in French, with annotations in Ottoman Turkish. It contains records for the years 1915 and 1916.

Katanov Collection at İstanbul University's Institute of Turkish Studies

MUSTAFA BALCI

The Institute of Turkish Studies established within the İstanbul Darulfunun's (former name of İstanbul University) Faculty of Letters in 1924 possesses certain pioneering characteristics in Turkish academic history. Firstly, it was the first academic institute to be established by Governmental Decree. Secondly, the valuable book collection that was purchased from Nikolai Federović Katanov. The library of the Institute continues to function as a large special library.

Sadettin Arel Collection at İstanbul University's Institute of Turkish Studies

HARUN KORKMAZ

Starting from his young ages Arel put together a large library. His library contained books on law, medicine, psychology, spiritualism that he had collected both for professional or scientific curiosity purposes, together with one of the largest collections of his time on musical literature. Arel's library also contained manuscripts on various subjects, mostly music, a remarkably large collection of classical Turkish music scores, and newspaper clippings.

Musical manuscripts at İstanbul University's Library of Rare Books

HARUN KORKMAZ

The Library of Rare Books of İstanbul University was established by transferring the books and photograph albums located at Yıldız Palace to the university at the orders of Atatürk and adding to them the manuscripts assembled from the different faculties of the university. This library has special importance for its holdings of the collections from Yıldız Palace, which s considered as the continuation of Topkapı Palace.

A library as the basis of Bosphorus University: Robert College Library

ÖNDER KAYA

Robert College has always given importance to its library. The library plays an important role in the school's educational activities. Robert College library contains around 40 thousand books at present. With the large size of its holdings and other features, it has a special place among college libraries.

The Library of the Fener Patriarchy

SALİH İNCİ

One of the monuments representing the multicultural history of İstanbul is the Fener Greek Patriarchy which is important for the Orthodox world as the "İstanbul Church". Beside the churches, monasteries and holy springs, the library that is located on the Patriarchy's premises is also part of this heritage. It is said that the library contains around 50.000 volumes of books. Their subjects are mostly related to the church and theological sciences.

Sakulidis Library

Sakulidis Library has a variety of holdings that include books on religion and the church, together with about 700 legal documents and reports on associations and foundations, around 600 textbooks, translations of novels into Turkish and original Turkish novels of authors from around Turkey, more than 150 volumes on music, and 200 dictionaries and language textbooks. Most of the holdings are related to the Greeks living in the Ottoman state during the 19th and 20th centuries.

Armenians' libraries in İstanbul

BETÜL BAKIRCI

Armenians have been residents of İstanbul for centuries, and four Armenian libraries are functional. Their holdings include research works in various disciplines, including political science, history, language, literature and sociology, regional and city collections, archival records and documents, collections of papers and memoirs. Most of them contain books in Armenian, French, German, Arabic and English along with books in Turkish.

The Library of Tek-Esin Foundation

Emel Esin was one of the leading specialists of Turkish-Islamic arts. She authored important works, but her name is not familiar to most people in the area. Probably, her library comprised of rare and valuable works

is not well known either, although it contains a select collection reflecting the extensive knowledge and culture of its owner.

The Library of the German Archeological Institute

The library of the German Archeological Institute is the largest of Turkey in the field of archeology with its holdings of 56.000 books and subscriptions to 250 periodicals. Its collection grows by around 1000 books a year. The Institute aims to support archeological research and archeological activities in Turkey and abroad.

The Library of the French Institute of Anatolian Studies (IFEA)

The French Institute of Anatolian Studies (Institut Français d'Études Anatoliennes (IFEA)) undertakes research in humanities and social sciences focusing on the Turkish and Ottoman worlds. Founded by Albert Gabriel in 1930, it was initially known by the name of İstanbul Archeology Institute. It gradually enlarged the scope of its activities, in a way to cover the ancient Anatolian civilizations as well as the history of present-time Turkey.

Yapı Kredi Research Library

Yapı Kredi Sermet Çifter Research Library possesses an important collection on literature, history and arts. It is affiliated with Yapı Kredi Culture and Arts Publishing Co. and operates in Galatasaray since 1992. It contains more than 80.000 books, together with 1635 manuscript works dating from the 14th to the 20th centuries and 1901 rare books from various collections.

SALT Research Library

SALT Research Library is one of the leading special libraries of Turkey. The library, founded by combination of the archive of the Ottoman Bank with Platform Garanti Contemporary Art

Center and Garanti Gallery, contains a rich collection specialized on arts, architecture, graphic design, urban studies, social and economic history.

Library of the İstanbul Research Institute

The Library of İstanbul Research Institute which functions within the framework of the Institute, was established as one of the stages of the culture and arts project conducted by Suna and İnan Kıraç Waqf together with Pera Museum. The library aims to project the image of İstanbul on international level by meeting the needs of researchers for printed and electronic reference materials about the city.

History of Sciences Library of Prof. Dr. Fuat Sezgin and Dr. Ursula Sezgin

History of Sciences Library of Prof. Dr. Fuat Sezgin and Dr. Ursula Sezgin contains 27.000 books in various languages in printed and manuscript forms. The library's section of catalogs and bibliographies is specialized in the history of sciences in Islam.

Vitali Hakko Library of Creative Industries

BEGÜM BAŞOĞLU ÖNER

The library's nucleus was a collection of important books published in and around the circle of Vakko, a fashion trademark. But it gradually grew into a library of "creative industries" with the addition of books in fields that inspire fashion and that are inspired by fashion such as painting, sculpture, photography, architecture and cinema.

Women's Works Library

Women's Works Library is the first and only library in the country to focus on women's activities. It functions in a building that had won the National Architectural Award in the "Conservation-Revival" branch.

Kazlıçeşme Art Library

The Art Library in Kazlıçeşme is decorated with taste worthy of a special library on art. It houses more than 10.000 books in Turkish and other languages in the fields of painting, graphic design, photography, architecture, textile, fashion design, cinema, theater and music.

Sultan Mahmud II's Library in Nicosia

İSMAİL GÜLEÇ

One of the locations where the Ottoman Sultan Mahmud II ordered a library to be built is Cyprus. According to the Sultan's wish, books were donated to Selimiye Mosque, where the library was set up and which was named Ayasofya (Hagia Sophia) at the time. The collection was enlarged in time with the addition of books from other collections founded by benevolent personalities in Cyprus, thus forming a rich collection that was preserved in the best possible way.

Library of Sivrice Lighthouse

Sivrice Bay at Assos, Babakale has a lighthouse that was built in 1863. "How nice it would be to have a library in this lighthouse" was the idea behind the establishment of its library. This special library contains books in various languages that give information about lighthouses all over the world, lighthouses in all seas, lakes and rivers of the world.

Tekke (religious lodge) libraries according to Revnakoğlu Archive

MUSTAFA KOÇ

In the Ottoman period in Turkey, Tekkes (religious lodges) of İstanbul used to have val-uable libraries that were enriched especially with the works of Islamic scholars. The archive of Cemalettin Server Revnakoğlu is an important repository of information on tekke libraries as well as other aspects of the history of İstanbul. Revnakoğlu visited more than 400 tekkes, met their sheikhs, copied their deeds and documents, compiled this information in his files and wrote about them in his distinct authorship style.

The Library of Nesin Mathematics Village

Nesin Mathematics Village has several libraries. The largest is Sevan Nişanyan Library with its remarkable architecture. This double-stories structure sits on a 400 sq. m. area and has a conference hall with 250 seats capacity on its ground floor. The library's collection contains 7000 books on mathematics, philosophy and arts. It can therefore be classified as one of the special libraries of Turkey.

A literature library vs. a writer's library

MEHMET AVCI

Any author's or writer's library looks in itself as an attractive, fascinating temple. It is not possible to attribute any such library an institutional status even if it is named "literature library". A personal library is peculiar to its owner since its identity is defined by its nature and contents.

Children's libraries

MEHLİKA KARAGÖZOĞLU ASLIYÜKSEK

Children's libraries established everywhere in the world are serving the future adults with advanced methods that involve ergonomic and entertaining spaces suitable for child psychology, collections of high quality publications and toys "specific to children" that contribute to their intellectual and artistic education, and library staff and assistants specialized in the field and competent in communicating with children.

Zeytinburnu libraries

SELAHATTİN ÖZTÜRK

Library management at Zeytinburnu has been conducted as part of cultural activities starting form the establishment of the "Houses of Knowledge" in 2005. In time, the libraries' capacities were exceeded due to the rising public interest in readership and consequently, growing numbers of visitors, and the inability to meet all needs due to age limits applied in the Houses of Knowledge. Therefore, new libraries have been established. At present, five libraries are operating at Zeytinburnu.

Kew Botanical Library

The Royal Botanic Gardens, known briefly as the Kew Gardens, cover 120 hectares of land in southwest London. Kew Gardens were set up officially in 1759 and their library was put up around 1852. The library, with its archive, albums of illustrations, collections of rare books, main library and botanical library sections, is located in Kew's Herbarium.

Transformation process of libraries in Europe

BETÜL ÖZEL ÇİÇEK

The 18th century saw various developments relating to libraries such as easier access to library services, expansion of library holdings, new modes of acquisition

of books and materials for libraries, and evolution of library architecture. Library operations in modern sense of the term spread by mid-19th century. With the proliferation of "public libraries", libraries were no more restricted to the use of small circles of people.

The British Library

The British Library is the national library of the U.K. It is an important reference library which contains more than 170 million books and other materials. Its holdings include printed and manuscript books, periodicals, audio-visual recordings, digitized materials, maps, and various other items. The library also contains some precious rare materials that date back to as early 2000 BC.

Oxford University Library and Oriental studies

With its holdings exceeding 12 million books, Oxford University Library is the second largest in the country after British Library. It has the right, since 2003, to collect all kinds of materials published in the U.K. It also requests one copy of each publication in the Irish Republic. Its collections include highly valuable rare books.

Warburg Library

ENİS BATUR

Warburg Institute's library was transported, together with its archive, from Hamburg to London in 1933. With eighty thousand books, it constitutes a library myth of modern times. This myth is rooted in a deal that Aby Warburg, the eldest son of a rich family of bankers, made with his brother Max in their childhood, to relinquish his right in the company in return for Max to provide him with all the books he ever wanted.

State Library of Berlin Diez Collection

CHRİSTOPH RAUCH

A collection of 400 oriental manuscripts owned by the Orientalist and diplomat Heinrich Friedrich von Diez was donated to the Berlin Royal Library (present State Library of Berlin) in 1817 as part of a large donation package. This collection contains documents on the history of Prussian-Ottoman relations and the interest shown towards Turkish lan-guage and literature. The majority of the manuscripts it contains have been digitized and are accessible through the site of the State Library of Berlin, Oriental Manuscripts (www.orient-digital.de).

The National Library of France

Bibliothèque Nationale de France (BnF) was founded in 1461. It served as the royal library until the end of 15th century. Its conversion from royal library to public library took time. Its collections of medieval and modern era manuscripts are the largest in the world. The total number of books in its holdings is more than 14 million.

The Austrian National Library

With its holdings exceeding 12 million items, Austrian National Library is the largest in the country. It has sections for printed works, manuscript works, music, maps, papyrus, portraits and paintings, and theater. Its collections of manuscripts and rare books is valuable. Its maps section contains more than 2400 maps and drawings. Its collection of papyrus is rich, containing 180.000 items.

El Escorial Royal Library

UĞUR BORAN

The impressive Escorial Royal Library (La Biblioteca del Escorial) rivalled the three major libraries of the 16th century, namely the libraries of Vatican (Rome), Laurenziana (Florence) and Marciana (Venice). It consists of three library sections: the first one is behind the basilica building; the second one is inside the monastery, and the third one, the Royal Library, serves as the public library.

The National Library of Spain

Biblioteca Nacional de España has a special place among all libraries of Spain for its character as a bibliographic museum. It is an immense library formed by the combination of various libraries and archives, and is known as the "Library Palace".

The Apostolic Library of Vatican

Biblioteca Apostolica Vaticana founded in the 15th century has been described as "the library of mysteries". The reason is that it contains many valuable original books and artworks. Its holdings include around 1,6 million books, 150 thousand manuscript works, 8300 incunabula, more than 100 thousand engravings and maps, and about 300 thousand coins and medals.

Library of Congress, USA

This library founded in the year 1800 is known to be the largest in the world with respect to the number of its holdings. About half of the books that it contains are in English and the remaining are in 470 different languages. The collections of books in Arabic, Spanish and Portuguese are of a rich diversity.

Beinecke Rare Books and Manuscripts Library Turkish manuscripts

ÖZGEN FELEK

Beinecke Rare Books and Manuscripts Library at Yale University has a collection of more than one million books, manuscript works and archival documents. It is known to be one of the world's largest with respect to its holdings of manuscripts. Concerning Islamic manuscripts in particular, it comes third after Princeton University and California University in L.A. with a total of 4597 items.

New York Public Library

New York Public Library is a chain consisting of more than 80 libraries spread all over the city. With its total holdings amounting to nearly 51 million items, the library serves readers from around the world.

Canada National Library and Archives

Canada National Library is considered as the fourth largest of the world. It was original-ly established as a national archive institution and continues to fulfill this mission, while maintaining, at the same time, a library collection of 20 million books, 24 million photographs and more than 24 million other types of materials.

The State Library of Russia

This library has served under three successive political regimes: Tsarist Russia, the So-viet Union and the Russian Federation. Following the Bolshevik Revolution, the library was given the name of "Lenin Library". Today the general people still continue to call it "Leninka". With its holdings of more than 47 million, the State Library of Russia is con-sidered as one of the first five largest libraries in the world.

The National Library of Russia

The National Library of Russia was set up by Empress Katerina in 1795 as a public library and evolved to be the first national library of Russia. It has more than 36 million items. Its 420-strong collection of books in European languages provided sources of inspiration for Russian intellectuals in the 19th century.

The National Library of China

According to 2016 data, the National Library of China contains more than 35 million items in 115 languages. Compared to other libraries in the country, it is characterized by the diversity of its collections relating to different religions and cultures. The oldest item in the library consists of a set of inscriptions engraved on tortoise shell and dating from 3 millennia.

The National Diet Library of Japan

The National Diet Library, i.e. the Library of the Parliament, of Japan, houses more than half a billion items and bears the inscription "Truth is liberty" in Greek and Japanese at its entrance. Its mission is to provide the sources that would guide lawmakers in the true path, record and preserve samples from shared memories of peoples around the world.

The National Library of Australia

The National Library of Australia (NLA), formerly the Commonwealth National Library and Commonwealth Parliament Library, is the largest reference library in Australia, responsible under the terms of the National Library Act 1960 for "maintaining and developing a national collection of library material, including a comprehensive collection of library material relating to Australia and the Australian people", thus functioning as a national library.

The libraries of Iran

TURGAY ŞAFAK

The first library established in Tehran outside the mosques and medreses was that of the Darulfunun, which was the first institution of higher education in the city. The Darulfunun was founded in 1851 and its library took shape 12 years later, in 1863. The library started with a small collection, which later came to be considered as the nucleus of the National Library. On the other hand, the first public library of Iran in the modern sense of the term, was established not in the capital Tehran but in Tabriz, by Mohammad Ali Terbiyet, who had seen the benefits provided by the public libraries of İstanbul.

Ayetullah Mar'aşî Necefî's Library of Manuscripts

YUSUF TURAN GÜNAYDIN

This library consists in its major part, of the manuscripts that Ayetullah Mar'aşî collected, often with big sacrifices, starting from his young age. What encouraged Ayetullah Mar'aşî to such a difficult undertaking was his seeing some Western orientalists take away manuscripts they had collected in Iran. His disappointment led him to gradually acquire around 16 thousand printed and manuscript books, thus keeping them in place.

A glimpse at manuscripts in Kurdish

AYHAN TEK

It can be said with certainty that the first to be interested in the history and culture of Kurds were Russian Orientalists. The related archive of the Academy of Oriental Stud-ies at St Petersburg is 200 years old and one of the richest with regard to works in Kurd-ish language. In Europe, the first to be mentioned would be the Oriental Manuscripts Section of the State Library of Berlin. In the Eastern world, Baghdad is a major reposito-ry of Kurdish books. As to Turkey, it is mainly in İstanbul that one finds manuscript works in Kurdish.

Arif Hikmet Bey's Library in Medina

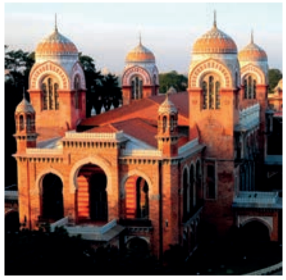
BİLAL KEMİKLİ

Arif Hikmet Bey fulfilled several official functions, working as: chief judge in the cities of Jerusalem, Cairo and Medina, Kazasker of Rumelia and Anatolia, Inspector during the Tanzimat, official in the civil registry services, nakibüleşraf (official in charge of keeping the records of the descendants of the Prophet) and Sheikh al-Islam. The most important part of his legacy is the waqf library he set up in Medina. It contained 5000 books. For the operations of the library and its staff, he had donated the revenues of five houses and a date orchard he owned in Medina, together with shops, gardens, bathhouses, khans, and various buildings endowed with fireplaces, water wells and other facilities that he had in various districts of İstanbul including Üsküdar, Kuzguncuk and Sarıyer.

Manuscript libraries in Central Asia

Following the dissolution of the Soviet Union in 1991, five new states were founded in Central Asia: Tajikistan, Uzbekistan, Turkmenistan, Kyrgyzstan and Kazakhstan. Once independent after three centuries of cultural pressures and denial of their cultural identities under Soviet rule, these countries had recourse to the reference sources indicative of their identities. New archives and libraries were established and studies were undertaken with enthusiasm. This joint article by Ashirbek Muminov, Toktar Albekov, Ayhan Bekpulatova, Gulahat Abikova, Shovosil Ziyodov, Otabek Muhammadiyev, Asel Isaeva, Fahriddin Ibragimov, Sancar Gulamov and Sharifdjan Islamov introduces the manuscript libraries of the Central Asian Turkic states.

The Oriental Manuscripts Library of India

The Government Oriental Manuscripts Library in Tamil Nadu, India, contains around 72.315 manuscript works in the Tamil, Sanskrit, Telugu, Kannada, Marathi, Urdu, Arabic and Persian languages. These items belong to three collections: Mackenzie Collection, the collection of manuscripts in Tamil, Telugu and Kannada belonging to the linguist and traveler Dr. John Leyden, and Charles Philip Brown's collection of manuscripts in Sanskrit brought from Telugu in 1855.

The Timbuktu manuscripts, an African treasure

OSMAN KAĞAN YÜCEL

Ahmed Baba Research Institute was established in Bamako in 1977, after Mali gained independence, with funding extended by Kuwait and by UNESCO. It was the first li-brary where the Timbuktu manuscripts were assembled. The library contains 18 thou-sand manuscript works, almost all in Arabic and a small part in local languages.

The desert libraries of Chinguetti

Chinguetti in Mauritania has been known for centuries as Bilad Shinqit (Chinguetti land). In our time, the town showcases privately owned desert libraries with rich holdings. They belong to four families, namely al-Habot, al-Ahmad Mahmud, al-Hamoni and Ould Ahmad Sherif. They are well organized, catalogued, and serve both as reference libraries and touristic must-sees. This cultural tourism is the town's main source of revenues.

Modern-day revival of an old library: Library of Marienberg Abbey

Marienberg Abbey in Northern Italy, the highest above mean sea level in Europe -1.340 m.-high – was built in the year 1150. This Benedictine abbey, established as a school for monks, is frequently visited today for its church, its museum and its library. The li-brary in this 12th century building contains more than 100.000 early printed rare books, which are among the features that distinguish it from other abbey libraries.

Mekhitarist Library in Saint Lazarus, an archival treasury

BETÜL BAKIRCI

Saint Lazarus Island can be seen as an epitome or a nucleus of the evolutions having occurred in Armenian society. Mekhitarist Library at Saint Lazarus offers access to books on diverse subjects, particularly books on Armenian language, history and culture printed on the spot, including books translated from Greek, Latin and other European languages and books related to the cultures of the various peoples having interacted with Armenians.

Manuscripts in Syriac preserved in libraries

ABDULLAH RIDVAN GÖKBEL

Manuscripts in Syriac are found in libraries everywhere in the world. Those found in Turkey are concen-trated in their majority in Diyarbakır, Mardin, Elazığ and Adıyaman. Syriac works on different subjects are also found in the Süleymaniye Library of Manuscript Works, the Library of the Regional Directorate of Manuscript Works in Konya, and the Library of Topkapı Palace Museum.

The new Alexandria Library

The new Alexandria Library (Biblio-theca Alexandrina) was built on the site of the ancient Alexandria Library in 2002. The new Alexandria Library was designed by the Norwegian architectural design office Snøhetta Arkitektur Landskap and sits on a land of 70 thousand square meters. The reader-friendly library receives more than 1,5 million visitors per year.

A glimpse at the history of destroyed libraries

MERVE AKBAŞ

Unfortunately, the history of libraries begins with the stories of libraries that were destroyed by human hand. Historians, archeologists and other researchers tracing back the history of libraries come across such cases of destruction.

The Library of Babel

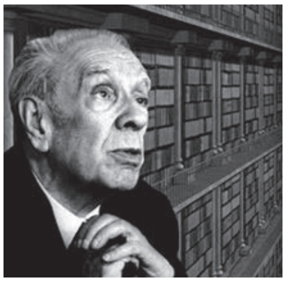
JORGE LUIS BORGES

The universe (which others call the library) is composed of an indefinite and perhaps infinite number of hexagonal galleries, with vast air shafts between, surrounded by very low railings. From any of the hexagons one can see, interminably, the upper and lower floors. The distribution of the galleries is invariable. Twenty shelves, five long shelves per side, cover all the sides except two; their height, which is the distance from floor to ceiling, scarcely exceeds that of a normal bookcase.

Jorge Luis Borges: The blind librarian with extraordinary vision

NORIKO ASATO

The internationally admired Argentinian writer Jorge Luis Borges (1899-1986) was also a librarian and a staunch defender of intellectual freedom. To Borges's readers across the globe, it is well known that he was

the head of his country's National Library for many years and a municipal library worker before that, but outside of Argentina, little attention is paid to assessing his actual work as a librarian.

Libraries in the eyes of Umberto Eco

BETÜL PARLAK

Umberto Eco is known for his attachment to books and libraries and his esteem for writers who give a central place to books in their literary world. He shared his views about libraries in his lec-ture marking the 25th anniversary of Biblioteca Communale di Milan delivered on 10 March 1981. He started his lecture with a quote from Jorge Luis Borges's The Library of Babel, which had in-spired him when he was writing The Name of the Rose, his first novel published a year before, in 1980. Eco also introduced his public to two of his favourite libraries: the Sterling Memorial Library in Yale and the Toronto University Library.

Süheyl Ünver's experience on American libraries reflected in Rauf Tunçay's archive

LOKMAN COŞKUN

Prof. Ord. Dr. Ahmet Süheyl Ünver was a faculty member at İstanbul University when, in 1958, he was accepted as visiting professor at Columbia University for studies and research. During the period of his stay there, he was impressed by the peaceful atmosphere, the orderliness, cleanliness and full-fledged equipment of the libraries. He noticed the diversity of the funds and archives, the importance given to cultural assets, and the meticulosity in the presentation of library materials.

The ideal library

ALBERTO MANGUEL

In the ideal library, no shelf is positioned higher or lower than the reach of the reader's arm. The ideal library is organized without

labeling. No section of the ideal library is conclusive. The roadmap of the ideal library is its catalogue. The ideal library is both secluded and public, intimate and open to social intercourse, meant for meditation and for dialogue, parsimonious and generous, erudite and questioning, full of the despair of plenty and the hope of what has not yet been read.

The library as chance

ALBERTO MANGUEL

The library is not only a place of both order and chaos; it is also the realm of chance. Books, even after they have been given a shelf and a number, retain a mobility of their own. Left to their own devices, they assemble in unexpected formations; they follow secret rules of similarity, unchronicled genealogies, common interests and themes.

The art and manners of arranging books

GEORGES PEREC

The increasing number of our books may create problems: the problem of space, first, and then the problem of order. Books are not dispersed but assembled. Even though we want to keep them, we might pile our books away into trunks, put them in the cellar or the attic, or in the bottoms of wardrobes, but we generally prefer them to be visible. Between order and disorder, it is not a bad thing in any case that our bookshelves should serve from time to time as joggers of the memory, as cat rests and as lumber rooms. In my own case, nearly three quarters of my books have never really been classified.

Sufis as librarians

MEHMED AKIF KÖSEOĞLU

Libraries have been favourite work places for Sufis in the Turkish Republic period as well as in Ottoman times. Many people self-taught in libraries were appointed to various posts in public libraries taking into account their affinity with books. Some of them were: Ahmed Şevki Efendi, Ali Bahaeddin Toköz, Mehmed Fevzi Efendi, Şeyh Ahmed Ziyaüddin Gümüşhanevi Efendi, Yusuf Zahir Efendi, M. Hazmi Efendi, Ahmed Remzi Dede, Hafız Mahmud Fahreddin Efendi and Ömer Lütfi Feyzi Efendi.

Mustafa Güzelgöz, the "Librarian on a Donkey"

It may sound incredible, but there has been a "Librarian on a Donkey". Novels were written and TV programs made about him. This person was Mustafa Güzelgöz, a librarian who used to carry boxes of books to villages of Ürgüp, in Turkey, on donkey back. He was known as the "Librarian on a Donkey".

Library: its presence is a burden; its absence, a worry

HASAN HÜSEYİN BAHADIR

Why should anyone acquire a library, and fill its shelves with books? Two libraries can never be identical even if their holdings consist of the same items, since each one reflects the character and the preferences of its founder. Someone would put a given book on the top shelf while someone else would place it lower. Someone would classify the books by name of author, while another would order by surname. Each library is arranged according to mainly its expected functions.

Bibliophiles

NECİP ASIM YAZIKSIZ

In ancient times, books were rare commodities and all intellectuals were bibliophiles. These are people who fully recognize the scientific and material value of the book and regard it as an extraordinary object. We are all attached to the book through our sacred texts and the social traditions relating to them. In popular language, anything that is regarded highly would be referred to with the affirmation: "it is mentioned in the Book". People also attach a high value to paper. All this shows that we are all book lovers.

Ali Emiri Efendi: the sultan of the empire of books

ALİ BİRİNCİ

One of the eminent figures of recent history in the realm of books is certainly Ali Emiri Efendi. His name came to be associated with love for books, since he is always remembered for the books he authored and the journals he published with his personal means, the library he set up, and also, his discovery of Kaşgarlı Mahmud's monumental dictionary Divanu Lugati't-Turk (11th century) which was a valuable contribution to Turkish world of learning.

S. M. Tevfik's library

EKREM SALTIK

S. M. Tevfik was one of the leading book collectors of the Second Constitution period in Ottoman Turkey. His library contained 226 books printed in İstanbul, 49 printed in Iran, his father's country, 65 printed in Beirut, Syria and other Arab countries and 187 from Egypt. His books from South Asia, that he must have brought on return from his trip there as Sebilürreşad correspondent, are in the number of 172. His library also con-tained 917 rare books including 27 manuscripts in Arabic, Persian and Turkish.

Halil Edhem Eldem's library

One of the most valuable personal library collections bequeathed to the Turkish History Institution is that of Halil Edhem Eldem (1861-1938). The collection contains major Ottoman chronicles and is also rich in bio-bibliographic sources. Some of the books carry on their first pages Halil Edhem's notes in Ottoman letters written down with a pencil.

İbnülemin Mahmud Kemal İnal's library

DURSUN GÜRLEK

İbnülemin Mahmud Kemal İnal's mansion ın Beyazıt Mercan, İstanbul, used to be a lodge of scholarship, learning, culture and music. İbnülemin inherited the book collection of his father and enlarged it day by day with new acquisitions. Later, in 1953, he donated this impressive library, together with his own collections of newspapers and journals and some antique objects, to the University of İstanbul.

Osman Ferit Sağlam's library

The library of Osman Ferit Sağlam (1876-1958) was donated in 1959 to the library of the Turkish History Institute, of which he was a member, following his will. Together with his books, his rich photograph archive, some archival documents, and the manuscripts of his unpublished studies on coins, are also at the Institute. The collection of more than 700 books of Osman Ferit Sağlam can be easily identified on the shelves of the library by the donation label stamped on them.

Osman Nuri Ergin's library

MÜSLÜM YILMAZ

Osman Nuri Ergin (1883-1961) was one of the Turkish intellectuals who endeavored to keep alive the cultural achievements of recent history and protect their heritage from deterioration. In addition to the services that he rendered to the municipality and the urban development in İstanbul, Osman Nuri Ergin is also known for his personal library. Leading researchers of his time benefitted from his collection. He used to visit booksellers frequently to collect new publications, and to purchase manuscripts from the shop of his friend Raif Yelkenci. The library he was forming in this way was continually expanding in volume, certainly within the limits of space availabilities at his home.

Portraits of two authors and bookworms

MEHMET SAMSAKÇI

The 398 books in the tiny library that is arranged in a few closet shelves in the lower floor of the museum of

Yahya Kemal Institute consist mostly of French books of poetry, history, political and travel literature. It is seen that like his student Tanpınar, Yahya Kemal was fond of Régnier, Valéry and Gide. Among the travel books there, those of Nerval and Gautier are the first ones to catch the eye.

Mükrimin Halil Yinanç's library

ÖMER HAKAN ÖZALP

During his studies at Mulkiye Mektebi (School of Administration) starting from 1918, Mükrimin Halil Yinanç regularly visited the libraries of Hagia Sophia, Nuruosmaniye, Millet, Ahmed III and Süleymaniye. During the period from 1919 to 1925, he perseveringly read and copied passages from all manuscripts available in İstanbul libraries on the subject of the Seljukid State and the Beyliks period. Later he visited the major libraries of Europe and collected the Syriac, Armenian, Georgian, Byzantine and Latin works that could serve as sources on the history of the Turks of Anatolia.

Muhammed b. Tavit al-Tangi's library

The Moroccan scholar al-Tangi (1918-1974) was appointed professor to the Chair of Islamic Philosophy at Ankara University's Faculty of Theology in 1953, where he taught courses on Islamic philosophy. Al-Tangi's library collection, which travelled together with him between Morocco and Turkey, was purchased by the Turkish History Institute some years after his death. The collection consists mainly of books in Arabic and comprises some rare works of varying types about Ibn Khaldun.

Yavuz Argıt's library

AHMED NEZIH GALITEKIN

I said "book lover" but I should have perhaps said "bookaholic". Yavuz Argıt certainly belonged to both groups. An ardent reader all his life, he donated his personal library to ISAM (Center for Islamic Studies, İstanbul). Hundreds of graduate students are benefiting daily from his 25 thousand-strong book collection.

Yılmaz Öztuna's library

AHMET ÖZCAN

Yılmaz Öztuna had decided to sell his library and bequeath the receipts to his grand-child instead of donating it to some institution. His library collection includes some rare books with engravings published in the West about Turkish history and Turkish music. It also contains issues of the Almanach de Gotha, which is another rare category, together with collections of periodicals, annals and numerous other historical sources.

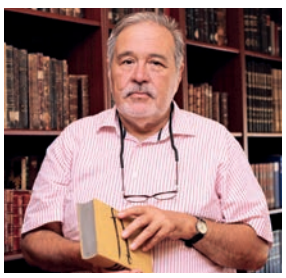
Halil İnalcık's library

The library contains more than 13.000 books relating to Ottoman history in Ottoman, Persian, English, French, Italian, German and other languages, to-gether with more than 2.000 off-prints of articles signed by their authors for İnalcık and around 5000 copies of journals from research institutes in various countries.

Semavi Eyice's library

Prof. Dr. Semavi Eyice, an admirer of İstanbul, a world-renown authority on Turkish and Byzantine arts and scholar in cultural history, sold his famous library to the İstanbul Research Institute. The collection consists of books about Byzantine history and arts, Islamic, Turkish and Ottoman history, arts and literature, archeology, and travelogues.

İlber Ortaylı's library

Prof. Dr. İlber Ortaylı, a leading authoritative scholar in Ottoman history, calls the library the "memory of humanity". It is known that he always collects books and owns more than one library collection. The collection that Ortaylı donated to the Nation's Library of the Turkish Presidency consists mainly of books on history, philology, law and sociology.

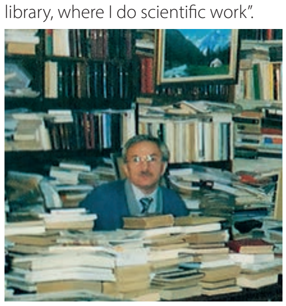
Zafer Toprak's library

The library of Prof. Dr. Zafer Toprak, historian, academician and author, can be considered as one of the biggest personal libraries in Turkey. Its holdings are arranged at three different loca-tions and cover a wide range of subjects within Toprak's fields of specialization. His library also includes an archive of newspapers and journals. Prof. Toprak says that some of the most valua-ble items in the collection are the booklets and pamphlets he collected from the central offices of political parties in the 1960s and 70s, and what makes them special is that none is available any-more even in state libraries.

Celâl Şengör's library

Prof. Celal Şengör's personal library contains 50 thousand books. Another distinguish-ing feature of this library is that it is a special library on geology. Known as the largest special library in Turkey, it is also one of the world's top libraries in its area. Its estimated worth is 4 billion Euros. Şengör describes it as "my handy library, where I do scientific work".

Ali Birinci's library

I believe both my writings and the books I own are evidence to my love for books. Recently, the term "researcher-writer" came to be used widely, but personally, I do not feel to be more than a "researcher-reader", since I do research and then I read the materials I collected, and once in a while I write. My writings would reveal that I do not qualify as a "researcher-writer" but that I am a "researcher-reader". I am satisfied with the status of "reader".

Ahmed Nezih Galitekin's library

FATİH DALGALI

"I spent 52 years as a book lover. I feel I led a very happy life. I like books, I like to devote time to books. It is my will that my children do not sell any one of my papers, even those I purchased, and donate all of them either to ISAM (Center for Islamic Studies, İstanbul) or to the Ottoman Archives."

Ahmet Kot's library

We learn from an interview with Ahmet Kot that his library, one of the top private libraries in Turkey, has 100.398 works. These include books on nearly 400 themes from literature and history to anthropology and philosophy, from architecture and philosophy of art to dictionaries and encyclopedias, in close to fifty languages and mostly in English and Turkish, together with nearly 300 titles of periodicals constantly growing and perhaps never-ending in numbers. The library also contains the collections of One Thousand and One Nights tales and the Book Culture Library.

Buying and selling libraries

EMİN NEDRET İŞLİ

The books that I have seen and traded since my apprenticeship, the archives I saw being sold or bought, the libraries I helped to build up, all these will be covered in the interview we prepared together with my dear friend Erhan Altan. In order to enlighten the coming generations, those aspiring to go into the book business and those interested in the history of this field of activity, I shall speak of the library collections that I have bought or sold in recent years.

A miniaturized traveling library

Napoléon Bonaparte was an ardent bookworm and had a personal library. But his military career was too active to allow him to sit and read as he pleased. He therefore used to carry about his favorite books and those

he wanted to read wherever he went, and the miniaturized format of his books placed in boxes seems to be his own invention worthy of his genius.

Chain, chest, and curse used to combat book theft in medieval times

Combating book theft had led some of the medieval libraries to adopt interesting measures. A method applied to protect rare, large-size, heavy and/or precious books was to chain them to a hook on the shelf by means of a special device implanted in the book cover. In this way, readers could easily consult the book without being able to remove it. This rather costly method was applied until the 18th century but later replaced by others. Two of the chained libraries in Europe having survived in intact form are Malatestiana Library in Cesena, Italy, and the chained library at Hereford Cathedral, England.

Library as a punishment

Since 2006, article 5237 of the Turkish Penal Code allows sentences to short-term imprisonment (of one year or less) to be converted to "reading books in the library". Objections are raised to such conversion on the grounds that "there could be no such punishment as reading" but its benefits are also taken into account. .

Audio libraries

People with vision impairment have been able to use libraries since the invention of the Braille Alphabet. Another major breakthrough in the provision of library services to people with visual impairment has certainly been the use of audio libraries.

Digital libraries

Digital libraries, which are also referred to by different names such as virtual libraries, libraries without walls, wired libraries, paperless libraries, numeric libraries, or e-libraries, have been described in varying ways. The Digital Library Federation defines them as "Organizations that provide the resources, including the specialized staff, to select, structure, offer intellectual access to, interpret, distribute, preserve the integrity of, and ensure the persistence over time of collections of digital works", while the Online Dictionary for Library and Information Science defines the digital library as "A library in which a significant proportion of the resources are available in machine-readable format and accessible by means of computers".

Library ladders

Library equipment and accessories have evolved gradually over time. First to be put to use were the indispensable equipment such as shelves, followed by accessories providing functional facilities that were created as needs arose. One of such relatively recent devices is the library ladder. According to the available records, the first library ladder was manufactured during the "Victorian Era", which took place from 1837 to 1901 and was marked by important developments in the spheres of industry, culture and economy.

Library globes

ZEYNEP DURUKAL

The halls of historical libraries around the world are enriched and embellished by globes - "terrestrial globes" and "celestial globes". Classified as cartographic items among non-book materials, these globes are each one unique works crafted by geographers, astronomers and map-makers over the past centuries starting from the dawns of sciences in the different regions of the world up to the manufacturing age, after which they became rare library items or antique valuables in private and institutional collections. Presently, major libraries holding historical globes have embarked upon digitization projects to render their images accessible online.

Green library

Libraries, like any other institution, are forced to adapt their operations to global challenges as a requirement of consciousness and responsibility. This consciousness seems to have increased further in recent years, and it looks as if "green consciousness" has become determinant. Green libraries that allow optimal uses of resources, employ recyclable, sustainable materials with less chemical content and allow saving in electricity and water consumption, are increasing in recent years.

New generation libraries

The new millennium has brought a climate of change everywhere in the world. Developments are happening gradually on global scale in all spheres, including daily lifestyles, modes of work and production, money-making methods, economic systems, leisure and entertainment habits, food and nutrition regimes. Then, is it possible to follow and interpret this massive trend of transformation from the perspective of libraries?

Mobile libraries

HÜSEYIN ODABAŞ

Mobile libraries are among the main components of public libraries and have the mis-sion to serve all segments of population. Mobile libraries circulating by motor vehicles started in Turkey in 1963. Under the Ministry of Culture and Tourism, they served a long time in minibuses and buses and their number varied largely over time. According to 2018 figures, the number of mobile libraries serving within the provincial libraries under the Ministry was 54.

Libraries of the future

Speaking about libraries of the future entails a focus on librarians of the future. Since the 2000s, libraries are evolving into fully-fledged, sustainable institutions with composite functions. Feature expectable from future libraries are already present in libraries of most developed countries. But some radical changes generated by transformations in libraries require that librarians acquire multidisciplinary competences to meet the needs of the future.

The image of the library in the Tales From One Thousand and One Nights

MEHMET ALİ AKKAYA

The Tales From A Thousand and One Nights have brought the Eastern and the Western cultures together by means of a common cultural practice, story-telling. They reached wide readership across the world and qualified as a property of folkloric heritage to be preserved on global scale. When speaking of the book or the history of readership, it is not possible to exclude the Tales From A Thousand and One Nights from the story.

Eco's description of the library

MUHAMMED NUR ANBARLI

Umberto Eco's cult novel The Name of the Rose contains dystopic images relating to the "book", the "library", the "librarian" and the "reader" that deserve in-depth discussion. The library is one of the mysteries in the novel and appears from the outset as an ele-ment of suspense. Melk Abbey possesses the "greatest" library of the world; this is a source of pride but at the same time a cause of tension. Nobody can access it except the old and blind, retired librarian Jorge of Burgos, the librarian, Malachi of Hildesheim and his assistant, Berengar of Arundel.

Libraries and Infectious Diseases

GÜSSÜN GÜNEŞ

Books became the victims of epidemics on suspicion of carrying disease in spite of lack of evidence and many of them were burned in the previous centuries. During 1918 pandemic libraries used fumigation as a disinfection measure, but today ultraviolet radiation is mostly used.

Libraries as scenes of novels

SALİHA KASAP

Libraries are living spaces for book lovers. They have a major share in the ontological space of "lifetime readers". With this feature, libraries have also been the subject matter or the scene of various novels. There are novels which have a library as their main scene of events, others that use the library in part, and still others that set their stories in a bookshop.

Libraries in shopping centers

AYŞE KASAP

In our time, the improvement of reading habits and the progress towards a knowledge society are generating discourses on "New Generation Libraries", "The Library As A Third Place", "Living Libraries", and "Innovative Library Services" and leading to the opening of libraries within shopping centers. This contributes to raising people's awareness of books and facilitates the latter's accessibility.

YAZARLAR

A. SÜHEYL ÜNVER. (Ord.Prof.Dr.) 1898'de İstanbul'da doğdu. 1920'de Darülfünun Tıp Fakültesini bitirdi. Paris Tıp Fakültesinde iç hastalıkları uzmanlığını tamamladı. Tıp Fakültesi tedavi kliniği ile farmakodinami müderris yardımcılığı yaptı. Gureba ve Haseki hastanelerinde çalıştı. İstanbul Üniversitesi Tıp Tarihi Enstitüsünü kurdu, Güzel Sanatlar Akademisi hocalığı yaptı. 1938'de profesör, 1954'te ordinaryus profesör oldu. 1967'de Cerrahpaşa Tıp Fakültesinde Tıp Tarihi ve Deontoloji Kürsüsünü kurdu. Topkapı Sarayı Müzesinde 500 yıllık nakışhaneyi yeniden kurarak öğrenci yetiştirdi. 1973'te emekli oldu, 1986'da vefat etti.

ABDULLAH RIDVAN GÖKBEL. 2016'da İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesinden mezun oldu. 2019'da İstanbul Üniversitesi Dinler Tarihi Kürsüsünde "Erken İslami Dönemde Hıristiyanların Kur'an Çalışmaları" adlı teziyle yüksek lisans eğitimini tamamladı. 2018'de İngiltere'de Cambridge Muslim College'da misafir araştırmacı olarak bulundu. İstanbul Üniversitesi Dinler Tarihi Anabilim Dalında doktora eğitimine devam etmekte olup 2016'dan beri Abdullah Tivnikli İSAR Vakfında araştırmacı olarak görev yapmaktadır. Arap ve Süryani Hıristiyanlığı, erken İslam tarihinde Müslüman-Hıristiyan münasebetleri, Arapça ve Süryanice reddiye/polemik geleneği üzerine çalışmaktadır.

ABDULLAH UĞUR. 1986'da Alanya'da doğdu. 2005'te Yıldız Teknik Üniversitesinden mezun oldu. 2019'da Marmara Türkiyat Enstitüsünde doktorasını tamamladı. Halen Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesinde çalışmaktadır.

ADNAN DEMİRCAN. (Prof.Dr.) 1964'te Mardin'in Ömerli ilçesinde doğdu. 1987'de Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nden mezun oldu. 1989'da Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsünde İslam Tarihi ve Uygarlığı Bilim Dalındaki yüksek lisansını, 1994'te doktorasını tamamladı. Ocak 1992'de Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesine İslam tarihi araştırma görevlisi, 1994'de yardımcı doçent olarak atandı; ekim 1996'da doçent, şubat 2003'te profesör oldu. Çalışmalarını İslam tarihinin ilk dönem siyasî tarihi, özellikle de muhalif gruplar üzerine yoğunlaştıran Demircan'ın yayınlanmış birçok kitabı, müşterek çalışmalarda bölüm yazarlığı, bilimsel ve popüler dergilerde makaleleri, ulusal ve uluslararası bilimsel toplantılarda sunulmuş bildirileri bulunmaktadır.

AHMED GÜNER SAYAR. (Prof.Dr.) 1946'da İstanbul'da doğmuştur. Şair ve yazar Abbas Sayar'ın oğludur. İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesinden 1968'de mezun oldu. Aynı fakülteye 1975'te araştırma görevlisi olarak girdi. 1972'de Birmingham Üniversitesi Ekonomi Bölümünde yüksek lisansını tamamladı. 1976'da İÜ İktisat Fakültesinde doktorasını yaptı, 1980'de doçentliğe ve 1988'de profesörlüğe yükseldi. Çalışmalarını 1982'den sonra İÜ Siyasal Bilgiler Fakültesinde öğretim üyesi olarak sürdürdü. Aynı fakültenin İktisat Tarihi Anabilim Dalı başkanlığını yaptı.

AHMET NEZİH GALİTEKİN. 1945'te Kocaeli'nin Değirmendere köyünde doğdu. Babası, Gölcük Tersanesine İstanbul'dan gelen ustalardandır. Lisede okudu. Okuldan sonra kısa süre yeni kurulan bir fabrikada çalıştı. Askerlik hizmetini yaptıktan sonra fabrika hayatına devam etti. Petkim Petro-Kimya fabrikasında çalışarak emekli oldu.

AHMET ÖZCAN. (Dr.) Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümünden mezun oldu. 1992'de Kırıkkale Üniversitesinden Kethüda Said Efendi Tarihi adlı elyazması eserin transkripsiyon ve değerlendirmesiyle yüksek lisans derecesi aldı. 1999'da "Türkiye'de Popüler Tarihçilik" adlı teziyle Hacettepe Üniversitesinde doktorasını tamamladı. 1995-2009 arasında Ankara'da sahaflık yaptı. Halen Çankırı Karatekin Üniversitesi Tarih Bölümünde öğretim üyesi olarak çalışan Ahmet Özcan'ın çeşitli kitap ve dergilerde yayınlanmış akademik ve popüler yazıları bulunmaktadır. Yazarlık ve editörlük yapan Özcan tarih yazımı, basın ve yayın tarihi, kolluk tarihi, askerî tarih, tarih kaynakları, biyografi ve bibliyografya konularıyla ilgilenmektedir.

AHMET SAİM ARITAN. 1951'de Konya'da doğdu. Konya İmam Hatip Okulunun ardından 1974'te Konya Yüksek İslam Enstitüsünden mezun oldu. Seydişehir Mahmut Esat Ortaokulu, Çumra İmam Hatip Lisesi ve Konya Kız Ortaokulunda öğretmenlik ve idarecilik yaptı. 1985'te Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi İslam Sanatları ve Mimarisi Uzmanı kadrosuyla akademisyenliğe geçti. 2002'de doçent, 2008'de profesör oldu. Selçuklu Cilt Sanatı konusunda önemli bir isim olan Ahmet Saim Arıtan, Destegül Güzel Sanatlar Merkezinin kurulmasında ve Prof.Dr. Fevzi Günüç ile birlikte kültür ve sanat hayatına önemli katkılarda bulundu. 2016'da vefat etti.

ALBERTO MANGUEL. Alberto Manguel 1948'de Buenos Aires'te Arjantinli bir ana babanın çocuğu olarak doğdu. Çocukluğunu babasının diplomatik görevi nedeniyle İsrail'de geçirdi. Çek bakıcısından İngilizce ve Almanca öğrendi. Anadili İspanyolcayı, 1955'te Arjantin'e döndükten sonra öğrendi. Öğrenciliğinde Jorge Luis Borges'e dört yıl süresince kitap okudu. Hayatını Fransa, İtalya ve İngiltere gibi değişik ülkelerde sürdüren Manguel, 1988'den beri Kanada vatandaşı. Yazarlığı yanında çokdilli bir çevirmen, antoloji yazarı ve yayıncı olarak uluslararası ün kazandı.

ALİ BİRİNCİ. (Prof.Dr.) Yakın çağ siyasî tarihi profesörü, emekli öğretim üyesidir. 1947'de Hendek'te Balıklı Şeyh köyünde doğdu. 1973'te Ankara Üniversitesi İktisat ve Maliye Bölümünden mezun oldu. Emniyet Genel Müdürlüğünde ve Cumhuriyet Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümünde çalıştı. Türk Tarih Kurumu başkanlığı yaptı. 1988'de Polis Akademisinde başladığı öğretim üyeliğinden 2016'da emekli oldu. Çeşitli dergilerde yakın devrin siyasi hayatı, tarihî şahsiyetleri ve yazarları hakkında yazdığı yazıları kitaplaştırdı. Birçok yayına katkıda bulunmuştur.

ALİ RIZA ÖZCAN. (Dr.) 1968'de doğdu.1988'de MSGSÜ Geleneksel Türk El Sanatları Bölümü'nden mezun oldu. 1990'da yüksek lisans 1996'da sanatta yeterlik mezunu oldu. Prof.Dr. Ali Alparslan'dan *rik'a, dîvânî, celî dîvânî ve ta'lîk*, hattat Hüseyin Kutlu'dan *sülüs-nesih* yazılarından icazetnâme aldı. Uluslararası yarışmalarda ödüller aldı. Geleneksel sanatlarla ilgili kitapları ve makaleleri yayınlandı. 1996'da başladığı akademik hayatına halen MSGSÜ Geleneksel Türk Sanatları bölümünde Dr. öğretim üyesi olarak devam etmektedir.

ALİ SATAN. (Prof.Dr.) 1967'de Tokat'ta doğdu. 1990'da Marmara Üniversitesi Atatürk Eğitim Fakültesi Tarih Bölümünden mezun oldu. 2001'de halifeliğin kaldırılması konusu üzerine hazırladığı tezi ile doktorasını tamamladı. Osmanlıdan Cumhuriyete geçiş süreci üzerinde siyasî, askerî ve sosyal tarih konuları üzerine çalışıyor. Radyo ve televizyonlarda tarih programı, film ve belgesellere danışmanlık yapıyor. Yayınlanmış 15 kitabı bulunmaktadır. Atatürk Araştırma Merkezi Bilim Kurulu üyeliğine seçilmiş olup Marmara Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesinde öğretim üyeliğine devam etmektedir.

ALİ UTKU. (Dr.) Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Felsefe Bölümünde öğretim üyesidir. Çağdaş Batı felsefesi ve Tanzimat sonrası Türk düşüncesi alanlarında çalışıyor. *Ludwig Wittgenstein: Erken Döneminde Dilin Sınırları ve Felsefe* (Doğu Batı Yayınları 2009) ve *Kitaplar Kitabına Adanmış Bir Ömür: Seyfettin Özege* (Atatürk Üniversitesi Yayınları 2016) başlıklı telif eserleri yanında, bireysel ve kolektif derleme ve çeviri çalışmaları vardır. Ayrıca Çizgi Kitabevi Yayınlarında "Osmanlı Felsefe Çalışmaları" dizisinin editörlüğünü yürütmektedir.

ARAS NEFTÇİ. (Doç.Dr.) 1962'de Kerkük'te doğdu, 1987'de İTÜ Mimarlık Fakültesinden mezun oldu ve 2002'de İTÜ Sosyal Bilimler Enstitüsünde doktorasını tamamladı. Halen İTÜ Mimarlık Fakültesinde akademisyen olarak görevine devam etmektedir. Başlıca akademik çalışma alanları, mimarlık tarihi, mimari fotoğraf ve Osmanlı Türkçesi ve Arapça mimari metinler üzerine birçok makale, yayın ve alan çalışması bulunmaktadır.

ARZU TERZİ. (Prof.Dr.) 1989'da İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümünden mezun oldu. İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümünde görev yapmaktadır. Osmanlı sosyo-ekonomik tarihi, Osmanlı kurumları ve saray teşkilatı alanlarında çalışmalarını devam ettirmektedir. Ders kitapları, yurt içi ve yurt dışında yayınlanmış çok sayıda kitap bölümleri ve makaleleri bulunmaktadır. Bir yandan da İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümünde Tarih Araştırmaları Merkezi Müdürlüğü ve *İstanbul Üniversitesi Tarih Dergisi/Turkish Journal of History* başeditörlüğü vazifelerini yürütmektedir.

ASHİRBEK K. MUMİNOV. (Prof.Dr.) 1959'da doğdu. 1982'de Taşkent Devlet Üniversitesi Şarkiyat Fakültesinden mezun oldu ve Arap, İngiliz filolojisi sahasında yüksek lisans öğretimini tamamladı. 1991'de Saint Petersburg Bilimler Akademisi Doğu Elyazmaları Enstitüsünde İslam Tarihi Bölümünden doktora derecesini aldı. 2003'te Taşkent İslam Üniversitesinde Orta Asya'da İslam tarihi sahasında doktora sonrası derecesini aldı. Türkistan Ahmet Yesevi, Taşkent Devlet Şarkiyat, Astana Avrasya Üniversitelerinde öğretim üyesi olarak görev yaptı. Halen İslâm Tarih, Sanat ve Kültür Merkezinde (IRCICA) görev yapmaktadır.

AYHAN TEK. (Doç.Dr.) 1980'de Hakkari'de doğdu. Lisans öğretimini İstanbul Üniversitesi, yüksek lisans öğretimini ise Van Yüzüncü Yıl Üniversitesinde tamamladı. 2015'te Bilkent Üniversitesi Türk Edebiyatı Bölümünde doktorasını tamamladı. Klasik Osmanlı-Türk ve Kürt edebiyatları üzerine akademik çalışmaları bulunmakta. Halen Muş Alparslan Üniversitesi Kürt Dili ve Edebiyatı Bölümünde öğretim üyesi olarak görev yapmaktadır.

AYŞE ATICI ARAYANCAN. 1978'de Adana'da doğdu. Lisansını Ankara Üniversitesi Fars Dili ve Edebiyatı Bölümünde, yüksek lisansını Ankara Üniversitesinde tamamladı. Aynı üniversitenin Ortaçağ Anabilim Dalında doktora derecesini aldı. TTK, TİKA ve TÜBİTAK Yurt Dışı Araştırma Programı kapsamında İran ve Azerbaycan'da çalışmalar yürüttü. 2018'de doçent oldu. *Hasan Sabbah ve Alamut, Haşhaşiler: Efsane ve Gerçekler* adlı kitapları mevcuttur. Selçuklu, İsmailîler, Karakoyunlu-Akkoyunlu, İran ve Şiî hareketler üzerine çalışmaktadır.

AYŞE KASAP. 1996'da İstanbul doğdu. İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Kütüphanecilik Bölümünden mezun oldu. Aynı üniversitede pedagojik formasyon eğitimini tamamladı.İlke Yayıncılık tarafından yayınlanan *Türkiye'nin Birikimleri* çalışmasında madde yazarlığı yapmıştır. *Türk Edebiyatı, Çeto, Derin Tarih, Dil ve Edebiyat* dergilerinde yazıları yayınlanmaktadır. "Eski Harfli (Osmanlıca) ve Latin Harfli (1869-2000)

Çocuk Dergileri” konusunda araştırmalar yapmaktadır. 2011 yılında “Evvel Zaman İçinde Çocuk Dergileri: 1869-1928 arasında çıkmış Eski Harfli Çocuk Dergileri” ve 2020’de “Çocuk Vatandır Çocuk Cihandır 1920’den 2020’ye 100. Yılında Ulusal Egemenlik ve Çocuk Bayramı” adında kitap çalışmaları bulunmaktadır. Kamu kütüphanesinde uzman kütüphaneci olarak görev yapmaktadır.

BEGÜM BAŞOĞLU ÖNER. 1980’de Ankara’da doğdu. İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesinden mezun olduktan sonra Istituto Europeo di Design Milanoda moda tarihi eğitimi aldı. 2005’ten bu yana yer aldığı Vakko çatısı altında, Vitali Hakko Kreatif Endüstriler Kütüphanesi küratörlüğünün yanısıra Vakko Esmod İstanbulda moda kültürü eğitimleri veriyor ve akademik moda yayınları çevirmenliği yapıyor. 2015’te Ege Erim ile birlikte *Sade* isimli kitabı yazdı.

BERAT AÇIL. (Doç.Dr.) 1978’de Mardin’de doğdu. Boğaziçi Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümünde 2002’de lisans eğitimini tamamlayıp aynı bölümden 2010’da doktorasını tamamladı. Boğaziçi Üniversitesi (2003-2007), İstanbul Bilgi Üniversitesi (2007-2009) ve İstanbul Şehir Üniversitesinde (2010-2020) çalıştı. Halen Marmara Üniversitesinde öğretim üyesidir. Osmanlı edebiyatının farklı boyutları, alegori, estetik, poetika ve Osmanlı kitap kültürü başlıca akademik çalışma alanlarıdır.

BERNARD LEWIS. 1916’da Londra’da doğdu. İngiliz ve Amerikan tarihçisiydi ve özellikle doğu araştırmaları yaptı. Aynı zamanda kamusal entelektüel ve politik yorumcu olarak tanınır. Princeton Üniversitesinde profesörlük yaptı. İslam tarihi, İslam ve Batı arasındaki etkileşim üzerine yoğunlaştı. 2018’de vefat etti.

BETÜL BAKIRCI. 1995’te İstanbul’da doğdu. İstanbul Şehir Üniversitesinde Türk Dili ve Edebiyatı Bölümünü tamamladıktan sonra aynı üniversitede yüksek lisans öğrenimine devam etti. Bu sırada “Türkçe Eleştirel Okuma ve Yazma” dersleri verdi. Başlıca çalışma alanları arasında Osmanlı’da Ermeni kültürü ve edebiyatı, modernleşme ve gruplar arası etkileşimler ve karşılaştırmalı edebiyat incelemeleri bulunmaktadır. *Agos, Agos Kirk, Z* ve *Dergâh*’ta yazıları yayınlanandı. Ermeni edebiyatının yanısıra edebi metinlerdeki kadınlık, erkeklik, kimlik ve ötekilik gibi meselelerle de ilgilenmekte, gönüllü olarak eleştirel okuma atölyeleri düzenlemektedir.

BETÜL ÖZEL ÇİÇEK. Kayseri doğumludur. İngiliz Dili ve Edebiyatı alanında lisansını, tasavvuf alanında yüksek lisansını tamamlamıştır. Dinler tarihi alanında doktora yapmaktadır. Muhtelif yayın organlarında yazıları ve çevirileri yayınlanmaktadır. Çeşitli eğitim vakıflarında 16 seneyi aşkın zamandır aktif olarak çalışmaktadır.

BETÜL PARLAK CENGİZ. (Prof.Dr.) 1989’da İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Batı Dilleri ve Edebiyatları Bölümünden mezun oldu. Yüksek lisans ve doktora derecelerini İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İtalyan dili bilim dalından aldı. 2013’te çeviribilim alanında doçent unvanı aldı. 2017’de emekli olana kadar İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesinde öğretim üyesi olarak görev yaptı. İtalyancadan Türkçeye kitap çevirmeni olarak pek çok eseri dilimize kazandırdı. Profesyonel kitap çevirmeni ve bağımsız Çeviribilim araştırmacısı olarak çalışmalarını sürdürmektedir.

BİLAL KEMİKLİ. (Prof.Dr.) Sivas’ta doğdu. Lisans eğitimini Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesinde tamamladı. 1998’de doktor, 2002’de doçent ve 2008’de profesörlüğe yükseldi. Yüzüncü Yıl ve Süleyman Demirel Üniversitelerinde öğretim üyesi olarak çalıştı. TRT’de programlar yaptı. Bazı belgesellerde danışman ve metin yazarı olarak bulundu. Dekan olarak DPÜ İlahiyat Fakültesinin kurulmasına öncülük etti. Hâlen Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dekanı olarak görev yapan yazar, edebiyat ve kültür tarihine dair çalışmalarını sürdürmektedir.

CELİL CİVAN. 1978’de Almanya’da doğdu. 1995’ten beri çeşitli dergilerde hikayeleri, edebiyat ve sinema yazıları yayınlandı. 2010-2018 arasında *Hayal Perdesi Sinema Dergisi*’nin genel yayın yönetmenliğini yaptı. Küre Yayınlarının hazırladığı sinema kitaplarında editör ve redaktör olarak çalıştı. İlk romanı *Başkan Mao’nun Gizli Hazinesi* 2020’de Epona Kitap’tan çıktı. Halen metin yazarı ve editör olarak çalışıyor.

CEMAL KAFADAR. (Prof.Dr.) 1954’te İstanbul’da doğdu. 1977’de ABD’de Hamilton College’da lisans öğrenimini tamamladı. Kanada McGill Üniversitesi İslami Araştırmalar Enstitüsünde Osmanlı tarihi üzerine yüksek lisans ve doktora yaptı. 1985-1989 arasında Princeton Üniversitesi Yakın Doğu Araştırmaları Bölümünde öğretim üyesi olarak çalışan Prof. Kafadar 1990’da Harvard Üniversitesi Tarih Bölümüne geçti. 1997’de bu üniversitede Vehbi Koç Türkiye Etüdleri Kürsüsünün başkanlığına getirildi. 1999-2004 ve 2009-2010 arasında Harvard Üniversitesi Orta Doğu Araştırmaları Merkezinin direktörlüğünü yürüttü. Halen aynı üniversitenin Tarih Bölümünde arşiv araştırması, popüler kültür ve Osmanlı tarihyazımı üzerine seminerler yönetmektedir.

CHRISTOPH RAUCH. Berlin Devlet Kütüphanesi (Staatsbibliothek zu Berlin) Şarkiyat Bölümü Müdürü.

DURSUN GÜRLEK. 1952’de Tokat’ta doğdu. İstanbul Atatürk Eğitim Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Bölümünden mezun olmuştur. Çok sayıda yerel gazetede çeşitli görevlerde bulunmuştur. Bir süre muhtelif okullarda Türkçe ve Edebiyat öğretmenliği yapmıştır. Biyografi araştırmaları ve makaleleri çeşitli dergilerde yayım-lanmıştır. Bir süre *Tarih ve Düşünce* dergisinin yazı işleri müdürlüğünü yapan yazar hâlâ Osmanlı Tarihi, Şark Klasikleri ve biyografi sahasındaki çalışmalarına devam etmektedir.

EKREM SALTIK. (Dr.) Tarih ve sosyoloji eğitimi aldı. Senarist olarak yerli ve yabancı kanallar için belgeseller hazırladı. Yayıncılık sektöründe fikir tasarım, editörlük, metin yazarlığı ve konsept danışmanlığı yaptı. Bir dönem Türkiye Cumhuriyeti adına resmî olarak faaliyet gösteren uluslararası bir kültürel diplomasi kurumunda Kültür Sanat ve Projeler Müdürü olarak görev yapmış olan Saltık, halen aynı zamanda kurucusu olduğu İstinye Üniversitesi Sosyoloji Bölümü öğretim üyesidir.

ELİF SEZER-AYDINLI. 1989’da İstanbul’da doğdu. Boğaziçi Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümünde lisans, İstanbul Şehir Üniversitesi Kültürel Çalışmalar Bölümünde yüksek lisans öğrenimini tamamladı. Şu anda Freie Universitat Berlinde doktora tezini hazırlamaktadır. Osmanlı okuma tarihi üzerine yoğunlaşan tezinde 18. ve 19. yüzyıl İstanbul’unda çoğunlukla okuma meclislerinde seslendirilen hikaye elyazmaları üzerindeki notları inceleyerek dönemin sosyal ve kültürel ortamını tartışmaktadır.

EMİN NEDRET İŞLİ. 1959’da İstanbul’da doğdu. 1987’de İÜ Türk Dili ve Edebiyatı Bölümünü bitirdi. Aynı bölümün Eski Türk Edebiyatı Anabilim Dalında yüksek lisans yaptı. Liseden mezuniyetini müteakip sahaflık mesleğine intisap etti. Halen 2001’de Püzant Akbaş ile birlikte kurduğu Sahaf Turkuaz’da çalışmaktadır. *Cumhuriyet* gazetesi kitap ekinde iki buçuk yıldan fazla sahaflık, kitap tarihi, kültür hayatı ile ilgili köşe yazıları yazdı. Çeşitli dergilerde sahaflık ve yayıncılık tarihi üzerine yazıları yayınlandı. *Sahafname* (Kırmızıkedi Yayınevi, 2017), *Adab-ı Taam* (İletişim Yayınları, 2020) yayınlanan son çalışmalarıdır. Ayrıca Sahaflar Birliği Derneği başkanlığını da yapmaktadır.

EMİNE BETÜL ÇAKIRCA. İstanbul Üniversitesi Tarih Bölümünden mezun oldu. İlk yüksek lisansını İÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Cumhuriyet Tarihi Anabilim Dalında yaptı. İBB adına İstanbul Müftülüğü Şer’i Siciller Arşivi ve Meşihat Kütüphanesi için konservasyon atölyesinin kuruluşunda bulundu ve burada şer’i sicil defterlerinin konservasyonu üzerine çalıştı. Doktora çalışmaları kapsamında Cambridge’de The Islamic Manuscript Association’da staj yaptı. Kodikoloji ve çatışma dönezaramlerinde kültürel miras koruma konularında dersler aldı. Doktora çalışmalarına İbn Haldun Üniversitesinde devam etmektedir. Millî Saraylar İdaresi Başkanlığında uzman yardımcısı olarak görev yapmaktadır.

EMRE DÖLEN. (Prof.Dr.) 1945’te İstanbul’da doğdu. 1969’da İÜ Kimya Fakültesinden kimya yüksek mühendisi olarak mezun oldu. 1972’de doktor ve 1979’da doçent oldu. Aynı yıl Nişantaşı Eczacılık Yüksek Okuluna (günümüzdeki Marmara Üniversitesi Eczacılık Fakültesi) geçti. Marmara Üniversitesi Eczacılık Fakültesinde 1988’de profesör oldu ve 2012’de emekliye ayrıldı. Dekanlık ve Rektör yardımcılığı görevlerinde bulundu. 1980’lerden itibaren yoğun olarak bilim ve teknoloji tarihine yöneldi.

ENİS BATUR. 1952’de Eskişehir’de doğdu. Aralık 2017’den beri Kırmızı Kedi Yayınlarının, Aralık 2020’den beri *Kirpi* şiir dergisinin (Simurg Art) genel yayın yönetmenliğini yapmaktadır. *Gergedan, Sanat Dünyamız, Kitap-lık, Cogito, Arredemento Dekorasyon, Fol* gibi dergilerin hazırlanışında sorumluluklar üstlendi; Remzi Kitabevinin (1990-1993), TRT’deki “Okudukça” programının (1994-1999) yayın danışmanlığını yaptı; Açık Radyo’nun kuruluşuna katkıda bulundu ve “Şifa, Şifre, Deşifre” programını gerçekleştirdi; Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü’nün (UNESCO) “Göreme’den İstanbul’a Kültür Mirasımız” kampanyasını yönetti, *Cumhuriyet, Milliyet, Dünya, Aydınlık* gazetelerinde, *Yeni Gündem, P-Eki, Express, 2000’e Doğru* dergilerinde haftalık, *Cumhuriyet Bilim-Teknik* dergisinde aylık yazılar yazdı. Yurtdışındaki çeşitli dergilerde ürünleri yayınlandı.

FATİH DALGALI. 2008’de yeniçağ tarihi alanında yüksek lisansını tamamladıktan sonra, bir süre öğretmenlik yaptı. Sonraki yıllarda tarih alanındaki birçok çalışmanın içinde yer aldı.

GÜSSÜN GÜNEŞ. (Dr.) 1996’da İstanbul Üniversitesi Kütüphanecilik Bölümü Dokümantasyon ve Enformasyon ana bilim dalını bitirdi. Doktorasını Marmara Üniversitesinde tamamladı. 2012’den beri Kütüphane ve Dokümantasyon Daire Başkanlığında Daire Başkanı olarak görev yapmakta ve ayrıca Marmara Üniversitesi Cumhuriyet Müzesi ve Sanat Galerisinin de yöneticiliğini yürütmektedir. Ulusal ve uluslararası bilimsel dergilerde yayınlanmış birçok akademik yayını ile kitapları, sözlü bildirileri, poster çalışmaları, sanatsal dergileri ve ödülleri bulunmaktadır. Akademik kütüphanecilik, tıp ve sağlık bilimleri kütüphaneciliği, dijital kütüphaneler, kütüphanecilikte bilgi hizmetleri ve teknik hizmetler, kataloglama, kütüphanelerde toz ve hava kirliliği ve yeni nesil kütüphane binaları üzerine çalışmaktadır.

HALİL ASLANTÜRK. Gaziantep’te doğdu. Gazi Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümünden mezun oldu. Tarih Öğretimi Alanında Fırat Üniversitesinden, Osmanlı İktisat Tarihi alanındaki çalışmasıyla da Gazi Üniversitesinden master dereceleri aldı. Daha sonra felsefe eğitimi gördü. Tasavvuf tarihi ve felsefeyle ilgilenen yazar Millî Eğitim Bakanlığında görev yapmaktadır.

HALİL SOLAK. Belgesel senaryoları yazdı, gazete ve dergiler için söyleşiler hazırladı. Kitap ve kütüphaneler üzerine okumayı seviyor. Osmanlı kültür tarihi merkezli denemeler yazmaya devam ediyor. Editörlük yapıyor. İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Osmanlı Müesseseleri ve Medeniyeti Tarihi Anabilim Dalında doktora öğrencisi.

HALÛK PERK. İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesini bitirdi. Aynı fakültede özel hukuk alanında yüksek lisans yaptı. Yıldız Teknik Üniversitesi ve Bahçeşehir Üniversitesinde kültür varlıkları mevzuatı ve koleksiyonculuk konularında dersler verdi. 35 yıldır koleksiyoncu olan yazar, 20 yıl önce arkeolojik eser, etnografik eser, yazma, fotoğraf ve belgelere ev sahipliği yapan Halûk Perk Müzesini kurmuştur. Şahsî koleksiyonları hakkında ulusal ve uluslararası sempozyumda bildiriler sunan yazarın ayrıca 25 kadar yayını bulunmaktadır. Eserlerinden oluşan birçok sergi açmıştır.

HAMZA LAVİC. 1985’te doğdu. 2008’de Saraybosna Üniversitesi Felsefe Fakültesinden mezun oldu. Slovenya Ljubljana Üniversitesinde Bilgi ve Belge Yönetimi Bölümünde yüksek lisans öğrenimini tamamladı. Halen Ankara Üniversitesi Bilgi ve Belge Yönetimi Bölümünde doktora çalışmalarına devam etmektedir. 2009’dan itibaren Saraybosna Gazi Hüsrev Bey Kütüphanesinde elyazmalar ve Osmanlı arşivi bölümünde çalışmaktadır.

HARUN KORKMAZ. Lisans ve yüksek lisansını İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümünde tamamladı. Prof.Dr. Zeynep Tarım danışmanlığında güfte mecmuaları hakkındaki bir doktora tezi hazırlamaktadır. 2013’ten itibaren İÜ Türkiyat Araştırmaları Enstitüsünde araştırma görevlisi olarak görev yapmaktadır. Enstitüde bulunan Sadettin Arel Arşivinin tasnif ve kataloglama çalışmalarını tamamlamıştır. Musiki tarihi sahasında Murat

Bardakçı'dan istifade etmiş, Leonidas Asteris'ten şan, M. Doğan Dikmen'den klasik Türk musikisi repertuvarı dersleri almış, Alâeddin Yavaşca'dan eserler meşk etmiştir.

HARUN TUNCER. 1984'te Üsküdar'da doğdu. İÜ İngiliz Dili ve Edebiyatı Bölümünü bitirdi. 2012'de Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesinde yüksek lisansını, 2019'da da yine aynı üniversitede doktorasını tamamladı. 19.-20. yüzyıl Osmanlı-İngiliz münasebetleri, İngiliz misyoner faaliyetleri ve dönemin önde gelen isimlerinin biyografik hikâyeleri üzerine çalışmaktadır. 2007'den beri çeviri ve editörlük çalışmalarıyla meşgul olmakta, 2019'dan bu yana İstanbul Aydın Üniversitesinde kısmi zamanlı öğretim üyesi olarak görev yapmaktadır.

HASAN HÜSEYİN BAHADIR. 1980'de Kırşehir'de doğdu. 2002'de Hacettepe Üniversitesi Kamu Yönetimi Bölümünden mezun oldu. Yüksek lisansını, Ahi Evran Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölümünde 2019'da tamamladı. Uzun süre bankacılık yaptı. Halen serbest olarak yazma gayretini sürdürüyor. Başlıca ilgi alanı edebiyat, edebiyatı daha iyi anlayabilmek için beşeri bilimlerin diğer alanlarına çok sık yolu düşüyor.

HASAN YILDIZ. (Dr.) 1967'de doğdu. 1985'te Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesinden mezun oldu. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslâm Bilimleri ve Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Eğitim Yönetimi ve Denetimi Bölümlerinde yüksek lisans yaptı. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Din Eğitimi Bölümünde doktorasını tamamladı. 2005'te Millî Eğitim Bakanlığında maarif müfettişi olarak başladığı görevine devam etmektedir. Osmanlı eğitim tarihi alanında çalışmalar yapan yazarın, Osmanlı Eğitim Modernleşmesinde *Dârü'l-hilâfeti'l-aliyye Medresesi* adıyla yayınlanmış bir eseri ve uluslararası hakemli dergilerde yayınlanmış bilimsel makaleleri bulunmaktadır.

HASİP PEKTAŞ. (Prof.Dr.) 1953'te doğdu. 1987-2007 arasında Hacettepe Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesinde çalıştı. 1995'te doçent, 2001'de profesör oldu. 2003-2006 arasında H.Ü. Güzel Sanatlar Fakültesinde dekanlık yaptı. Halen Üsküdar Üniversitesi İletişim Fakültesi Çizgi Film ve Animasyon Bölümü ve İstanbul Ekslibris Derneği başkanıdır. Türkiye'de Ekslibris'in tanınması ve yaygınlaşması için çaba harcamaktadır.

HAŞİM ŞAHİN. (Prof.Dr.) 1978'de Bolu'da doğdu. Doktorasını Marmara Üniversitesinde tamamladı. 2001-2008 arasında Marmara Üniversitesinde görev yaptı. 2012'de doçent, 2018'de profesör oldu. Sakarya Üniversitesinin yanısıra Eskişehir Anadolu Üniversitesi, FSM Vakıf Üniversitesi ve Milli Savunma Üniversitesinde dersler vermektedir. Türklerin İslamlaşma süreci, Selçuklu kültür tarihi, Osmanlı sufiliği, Bektâşilik ve Alevîlik tarihi, Orta Asya ve Selçuklu beslenme kültürü, seyahat tarihi konularında araştırmalarını sürdürüyor. *Atlas Tarih, Sabitfikir, Lacivert, Muhit* ve *Star* Açık Görüş'te yazıyor.

HATİCE AYNUR. (Prof.Dr.) İstanbul Şehir Üniversitesi İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümünde profesör olup Osmanlı edebiyatı, Osmanlı yazma ve basma kültürü, Osmanlı dönemi İstanbul'u, bibliyografya bilimi ve bibliyografik çalışmalar ve Osmanlı kitabeleri çalışma konuları arasındadır. Telif ve basımına katkıda bulunduğu 30'un üzerinde kitabı ve 100'den fazla makalesi bulunmaktadır. Tokyo Yabancı Diller Üniversitesi ile Türk Tarih Kurumunun desteklediği Osmanlı Kitabeleri projesini (1999-) Kayoko Hayashi ve Hakan Karateke ile birlikte yürütmektedir.

HİLAL KAZAN. (Doç.Dr.) İstanbul'da doğdu. İÜ Türk Dili ve Edebiyatı Bölümünden mezun oldu. Marmara Üniversitesinde İslam sanatları tarihi alanında 1999'da yüksek lisansı, 2007'de doktorasını tamamladı. Halen İÜ İlahiyat Fakültesinde öğretim üyesi olarak çalışmaktadır. Hat sanatı, kitap tarihi, saray-sanat ilişkisi, patronaj, Osmanlı restorasyon ve kadın sanatçılar ilgi ve araştırmalar yaptı. *XVI. Asırda Sarayda Sanat, Dünden Bugüne Hanım Hattatlar, Nokta ve Çizgiler Arasında Hasan Çelebi* başlığında kitapları mevcuttur.

HORST BLANCK. 1936'da Krefeld'de doğdu. Köln Üniversitesinde klasik arkeoloji, antik tarih, klasik filoloji ve prehistorya ve erken tarih okudu. Orada 1963'te Tobias Dohrn yönetiminde eski heykellerin Yunanlılar ve Romalılar için anıt olarak yeniden kullanılması teziyle doktorasını aldı. Daha sonra bilimsel kütüphanecilik eğitimini tamamladı ve 2001'de emekli olana kadar Roma'daki Alman Arkeoloji Enstitüsü Kütüphanesinin başkanlığını yaptı.

HULUSİ ÖZBAY. 1996'da Manisa'da doğdu. 2018'de İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümünden mezun oldu. Aynı yıl İTÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Müzikoloji Bölümünde başladığı yüksek lisans öğrenimine devam etmektedir. Osmanlı musiki tarihi üzerine çalışmalarda bulunan yazar, 2018'den bu yana İstanbul Araştırmaları Enstitüsünde Alâeddin Yavaşca Arşivi projesinde görev almaktadır.

HÜMEYRA DİNÇER. 1988'de Trabzon'da doğdu. Boğaziçi Üniversitesi Okul Öncesi Öğretmenliği Bölümünde lisansını, Sosyoloji Bölümünde yüksek lisansını tamamladı. Çeşitli projelerde çalıştı, araştırma ve yayın faaliyetlerinde yer aldı. Hâlen İbn Haldun Üniversitesi Sosyoloji Bölümünde doktorasına devam etmektedir.

HÜSEYİN ODABAŞ. (Prof.Dr.) 1973'te Artvin'de doğdu, 1996'da Ankara Üniversitesi Arşivcilik Anabilim Dalından mezun oldu. 2007'de Ankara Üniversitesinde "Elektronik Belge Yönetimi ve Kamu Kurum ve Kuruluşları" adlı tezi ile doktorasını tamamladı. 2015'ten itibaren Çankırı Karatekin Üniversitesi Bilgi ve Belge Yönetimi Bölümünde öğretim üyesi olarak hizmet vermeye devam etmektedir. Belge yönetimi, dijital okuma, okuma alışkanlığı, açık erişim, yazma eser kütüphaneciliği başta olmak üzere bilgi bilimi alanında makale, kitap, proje ve bildiri şeklinde çok sayıda akademik çalışma yapmıştır.

HÜSEYİN ŞEN. 1978'de Hollanda'da doğdu. InHolland Üniversitesi'nde Uçak ve Uzay Mühendisliği Bölümünde lisansını, Utrecht Üniversitesi Fen Fakültesi Bilim Tarihi Bölümünde ise yüksek lisansını tamamlamıştır. Halen Utrecht Üniversitesi Matematik Enstitüsü, Matematik Tarihi Bölümünde sayısal Osmanlı astronomi tarihi konusunda doktora yapmaktadır. Bilim tarihi dışında ulusal ve uluslararası platformda devlet kurumları, müzeler, bilim merkezleri, okullar gibi farklı kurum ve kuruluşlara geniş yelpazede teknoloji ve İslam medeniyeti tarihi konusunda danışmanlık yapmakta ve bu konuda bilimsel ve popüler yayınlar yapmaktadır.

HÜSEYİN TÜRKMEN. 1972'de Trabzon'da doğdu. 1996'da İstanbul Üniversitesi Kütüphanecilik Bölümünden mezun oldu. Yüksek Lisansını 2007'de Marmara Üniversitesinde tamamladı. 1997'den beri İBB Atatürk Kitaplığı Nadir Eserler Bölümünde çalışmaktadır. İBB Atatürk Kitaplığı, İstanbul Millet Kütüphanesi ve Millî Kütüphane olmak üzere birçok kütüphanedeki, Osmanlıca Arapça ve Farsça kitapların kataloglanması projelerinde uzman kütüphaneci ve proje danışmanı olarak görev aldı. Osmanlı döneminde basılan Osmanlıca, Arapça ve Farsça eserlerin kataloglanması üzerinde çalışmalar yürütmektedir.

İBRAHİM GÖKSEL BAYKAN. 1975'te Niğde'de doğdu. 1998'de Ankara Üniversitesi Dil-Tarih ve Coğrafya Fakültesi Arşivcilik Bölümünü bitirdi. 1998'den beri mesleğiyle ilgili olarak çalışmaya devam ediyor. Osmanlı Dönemi Türk Kütüphaneciliği, kitap kültürü, biyografya ve bibliyografya sahasında kitap ve makaleleri bulunmaktadır. Halen Cumhurbaşkanlığı Millet Kütüphanesinde çalışmaktadır.

İBRAHİM DİVARCI. 1968'de Konya'da doğdu. Uludağ Üniversitesi İİBF Kamu Yönetimi Bölümünden mezundur. Selçuk Üniversitesinde yüksek lisans yaptı. 1986'dan beri fotoğrafla uğraşmaktadır. 2003'te başladığı yazma ve yayınlama macerasında 17 eser bulunmaktadır. Mevlevihaneler, Anadolu Selçuklu, Rumeli'de Osmanlı Mirası, Büyük Selçuklu Mirası, Kervan gibi projelerde çalıştı. Halen TC Cumhurbaşkanlığı Türklerin Mirası Projesi Genel Koordinatörü olarak çalışmaktadır.

İNCİ ENGİNÜN. 1940'da İstanbul'da doğdu. Türk edebiyat kuramcısı, eleştirmen, yazar. Hocası Mehmet Kaplan'ın bilimsel disiplinini devam ettirdi. Prof.Dr. Zeynep Kerman'la olan yakın ilişkisini çeşitli araştırmalarla sürdürdü ve birlikte eserler ortaya koydu. Türk Dil Kurumu asil üyeliğinde bulundu. 1988-1993 arasında UNESCO Türkiye Millî Komisyonu Yönetim Kurulu üyeliğinde de bulundu

İRFAN DAĞDELEN. 1975'te Ordu'da doğdu. 1998'de İstanbul Üniversitesi Edebiyata Fakültesi Kütüphanecilik Bölümünden mezun oldu ve aynı yıl İBB Atatürk Kitaplığında çalışmaya başladı. Halen bu kütüphanede nadir eserler uzmanı olarak çalışmaktadır. 2009'dan itibaren 2010 Avrupa Kültür Başkenti Projeleri kapsamında kurulan Adalar Müzesi danışmanlığı ve Osmanlı Bölümü sorumluluğunu yürüttü. Harita alanlarında yaptığı tasnif ve kitap çalışmaları ile Harvard Üniversitesinden teşekkür mektubu aldı. İstanbul'un ilk yayınlanan nüfus defteri olan Beykoz Nüfus Defterleri adlı kitabını yayınladı. Başta İstanbul olmak üzere yerel tarih çalışmaları alanında yayınlanmış kitapları ve çok sayıda makalesi mevcuttur. İstanbul ile alakalı 20'den fazla sergi hazırladı.

İSMAİL ÇAKMAK. 1984'te doğdu. 2007'de Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümünden mezun oldu. 2011'de Kırıkkale Üniversitesi Tarih Bölümünde yüksek lisans yaptı. Hâlen aynı üniversitede doktoraya devam etmektedir.

İSMAİL GÜLEÇ. (Prof.Dr.) 1970'te İstanbul'da doğdu. 1993'te İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesinden mezun oldu. Aynı üniversitede Sosyal Bilimler Enstitüsünde, Eski Türk Edebiyatı Bilim Dalında yüksek lisans ve doktorasını tamamladı. İstanbul ve Sakarya Üniversitesinde çalıştı. Halen İstanbul Medeniyet Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümünde öğretim üyesidir. Klasik Türk edebiyatı, Halk edebiyatı ve Türk tasavvuf edebiyatı konularında çalışmalarını sürdürmektedir.

JORGE LUIS BORGES. 1899'da Arjantin'de doğdu. Öykü, deneme yazarı, şair ve çevirmendir. Büyülü gerçekçilik akımının önde gelen isimlerindendir ve gerçeküstücülük konusunda yazdığı denemeleri ile ünlüdür. 1955'te Arjantin Millî Kütüphanesinde müdür oldu. Buenos Aires Üniversitesinde İngiliz ve Amerikan edebiyatı profesörlüğü yaptı. 1961'de Samuel Beckett'le birlikte Uluslararası Yayımcılar Ödülünü (Formentor Ödülü) kazandı. 1986'da vefat etti.

KÂMİL BÜYÜKER. 1978'de Kırşehir'de doğdu. Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesinde lisans öğrenimini, Marmara Üniversitesi İletişim Fakültesinde yüksek lisansını tamamladı. Halen Yozgat Bozok Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksek Okulu Görsel-İşitsel Teknikler ve Medya Yapımcılığı Bölümünde görev yapmaktadır. Yakın tarih, hatıratlar ve musiki özel ilgi alanlarıdır. Özellikle biyografi ve hatırat alanında yazı ve kitap çalışmalarını sürdürmektedir.

LOKMAN COŞKUN. 1970'te İstanbul'da doğdu. 1996'da Marmara Üniversitesi GSF İç Mimarlık Bölümünden mezun oldu. University of East London'da Architecture: Computing and Design programında yüksek lisans yaptı. Serbest olarak iç mimarlık yapmakta, geleneksel Türk sanatları, suluboya ve bahçecilik ile ilgilenmektedir.

LÜTFİ ŞEYBAN. (Prof.Dr.) 1966'da Sakarya'da doğdu. Marmara Üniversite İlahiyat Fakültesi İslam Tarihi ve Sanatları programından mezun oldu. Sakarya Üniversitesinde yüksek lisansını tamamladı. 2002'de İstanbul Üniversitesinde Ortaçağ tarihi üzerinde yaptığı çalışmayla doktor oldu. İş hayatına, 1996'da Sakarya Üniversitesi Tarih Bölümünde araştırma görevlisi olarak başladı. 2015'te profesör unvanını aldı. Son yılında bölüm başkanlığı görevini yürüttü. 2012'den itibaren Tarih Bölümünde görevini sürdürmektedir. Bilimsel çalışma alanı, Endülüs-İslam-Avrupa ekseninde ortaçağ medeniyeti tarihidir. Yayınlanmış pek çok kitap ve makalesi bulunmaktadır.

M. KAYAHAN ÖZGÜL. 1961'de Ankara'da doğdu. Hacettepe Üniversitesinde Türk dili ve edebiyatı öğrendi. Halen Gazi Üniversitesinde öğretim üyesidir.

M. TACETTİN KUTAY. (Dr.) İstanbul'da doğdu. İstanbul İmam-Hatip Lisesinden mezun oldu. Viyana Üniversitesinde Psikoloji ve Siyaset Bilimi Bölümlerinde okudu. Aynı üniversitede yüksek lisans öğrenimini tamamladı. Doktorasını siyaset bilimi alanında İstanbul Üniversitesinde bitirdi. Türk-Alman Üniversitesinde akademisyen olarak görev yapıyor ve aynı zamanda serbest yazar

olarak çalışmaktadır. Politopsikoloji, sekülerleşme, Katolik teolojisi çalışma alanları arasında bulunmaktadır.

MASSIMO BALDINI. 1947'de İtalya Roma'da doğdu. Floransa Üniversitesinde pedagoji okudu. Siena Üniversitesinde İtalyan fizolof Dario Antiseri'nin asistanlığını yaptı. Perugia Üniversitesinde "Bilimsel düşüncenin tarihi" hocalığı yaptı. Bilim felsefesi, dil felsefesi alanlarına odaklandı, göstergebilimsel bir bakış açısıyla moda, giyim ve saç stilleri üzerine çalışmalar yaptı. 2008'de vefat etti.

MEHLİKA KARAGÖZOĞLU ASLIYÜKSEK. (Dr.) İstanbul Üniversitesi Bilgi ve Belge Yönetimi ve Tarih Bölümlerinden lisans; aynı üniversitenin Türk Dili ve Edebiyatı Bölümünden yüksek lisans derecesini aldı. Marmara Üniversitesi Bilgi ve Belge Yönetimi Bölümünde doktorasını tamamladı. Başlıca çalışma alanları çocuk edebiyatı, çocuk kütüphaneleri, çocuk yayıncılığı ve okuma kültürüdür. Halen Marmara Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Bilgi ve Belge Yönetimi Bölümünde öğretim üyesi olarak görev yapmaktadır.

MEHMED ÂKİF KÖSEOĞLU. 1976'da Balıkesir'de doğdu. Üniversite tahsilini ODTÜ İşletme Bölümünde, yüksek ihtisasını ABD'de NC State Üniversitesi İktisat Bölümünde ikmal etti. Muhtelif yayın organlarında İstanbul Tekkeleri, Nakşıbendiyye, Bayramiyye, Halvetiyye, Bektaşiyye, Melamiyye ve Rıfaiyye üzerine yazılar yazmış, yurt içi ve yurtdışındaki tebliğler sunmuştur. Ankara Üniversitesi, İlahiyat Fakültesinde tasavvuf alanında doktora çalışmalarını sürdürmektedir. *İstanbul'un 100 Tekkesi* başlıklı bir kitabı bulunmaktadır. Üsküdar'da İstanbul tekkelerine dair seminerler vermekte, İstanbul'u Sevenler Cemiyeti bünyesinde İstanbul'un tarihi eserlerinin muhafazası ve İstanbul folklorunun tanıtılması hususunda faaliyetler gerçekleştirmektedir.

MEHMET ALİ AKKAYA. (Doç.Dr.) 1975'te Uşak'ta doğdu. İstanbul Üniversitesi Bilgi ve Belge Yönetimi Bölümünde başladığı lisans ve lisansüstü eğitimini 2011'de aldığı doktora derecesiyle tamamladı. 2015-2020 arasında Çankırı Karatekin Üniversitesinde öğretim üyeliği yaptı ve 2017'de doçent unvanını aldı. Mart 2020 tarihinden bu yana İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesinde öğretim üyesi olarak görev yapmaktadır. Kitap ve kütüphane tarihi, bilginin toplumsal rolü, sanat kütüphaneciliği ve yerel yönetimlerde bilgi hizmetleri konularında yayınlanmış bildiri, makale ve kitap çalışmaları bulunmaktadır.

MEHMET AYCI. 1971'de Adana'da doğdu. Anadolu Üniversitesi İktisat Fakültesinden mezun oldu. Kamu-medya ilişkileri ve siyasal iletişim alanlarında çalıştı. Şiir dışında deneme ve portreleriyle de döneminin en üretken yazarlarından biridir. Aycı, Mürekkep Ten adlı kitabıyla Türkiye Yazarlar Birliği'nin 2007 yılı; Sonrası Şimendifer adlı kitabıyla da Edebiyat Sanat ve Kültür Araştırmaları Derneği ESKADER'in 2012 yılı "yılın en iyi deneme yazarı" ödüllerini aldı. Yağmurlu Perçem kitabı ise ESKADER'in 2016 yılı "yılın şiir kitabı" ödülüne layık görüldü. Ankara Üniversitesi DTCF Antropoloji Bölümü öğrencisidir. Halen kamuda metin yazarlığı yapmakta ve metin yazarlığı dersleri vermektedir.

MEHMET ERKEN. 1988'de İstanbul'da doğdu. Boğaziçi Üniversitesi Sosyoloji Bölümünde lisans, İÜ Sosyoloji Bölümünde yüksek lisans eğitimini tamamladı. Halen FSMVÜ Tarih Bölümünde doktora öğrencisidir. Dunyabizim.com, TRT Türk, TRT Haber de muhabir ve editör; İstanbul Şehir Üniversitesinde öğretim görevlisi olarak çalıştı. İstanbul Üniversitesi Uluslararası Öğrenci Merkezinde Öğretim görevlisidir.

MEHMET KORKMAZ. (Dr.) Lisans eğitimi 1998'de İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Arşivcilik Bölümünde tamamladı. Mezun olduktan sonra özel ve kamu kuruluşlarında arşivci olarak çalıştı. Halen bir kamu kurumunda görev yapmaktadır. 2012'de Mimar Sinan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yakınçağ Anabilim Dalında yüksek lisansını yaptı, 2018'de İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yakınçağ Anabilim Dalında doktora tezini savundu. Yakınçağ Osmanlı askerî tarihi ve arşivcilik konularında akademik çalışmaları bulunmaktadır.

MEHMET SAMSAKÇI. (Doç.Dr.) 1981'de Bursa'da doğdu. 2003'te İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümünden mezun oldu. 2005'te yüksek lisans, 2010'da doktora çalışmasını tamamladı. 2012'de Kosova'da, 2016'da Üsküp'te görevlendirildi. Özellikle Yahya Kemal, Tanpınar, politik edebiyat ve mezar taşı edebiyatı konularında yazı ve kitaplar yazdı. Akademik kariyerine mezun olduğu bölümde devam etmektedir.

MELEK GENÇBOYACI. 1963'te İzmir'de doğdu. 1982-2002 arasında Süleymaniye Kütüphanesinde çeşitli idari görevlerde çalıştı. 2002 yılından itibaren de Millet Yazma Eser Kütüphanesi müdürü olarak görev yapmaktadır. Yurtiçi ve yurtdışında çeşitli sergi konferans ve sempozyumlara katıldı. Birçok dergi ve kitaplarda yayınlanmış makaleleri bulunmaktadır.

MERVE AKBAŞ. 1987'de doğdu. 15 yılı aşkın süredir aktüel ve kültür-sanat içerikli dosyalar, haberler hazırlıyor. Daha önce *Gerçek Hayat, Yeni Şafak, Yeni Şafak Pazar*'da çalıştı. Yazıları ve haberleri *Skylife, Arka Kapak, Kulis Tiyatro, Gerçek Hayat, Yeni Şafak Kitap, Yeni Şafak Pazar, 1868* ve *Nihayet*'te yayınlandı. Halen *Nihayet*'te editörlük görevini sürdürüyor. Edebiyat, sanat, çevre ve mimari gibi konularla ilgileniyor.

MUHAMMED NUR ANBARLI. 1965'te Konya'da doğdu. Televizyon, radyo, gazete, dergi, yayınevi gibi kültür dünyasının çeşitli mecralarında pek çok projede çalıştı. *Matbûat* dergisini çıkardı. MNA Tasarım markası ile grafik tasarım odaklı prestijli yayınlar üretti.

MUHİTTİN MACİT. 1966'da Erzurum'da doğdu. İlk ve orta öğrenimini burada tamamladı. 1989'da Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesinden mezun oldu. 1995'te MÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe ve Din Bilimleri Bölümünde 2002'de İbn Rüşd ve Metafizik Şerhleri adlı doktora tezini tamamladı. 1996'da MÜ İlahiyat Fakültesinde öğretim üyesi olarak göreve başladı. 2006'da doçentlik, 2012'de profesörlük unvanını aldı. 2010'dan itibaren Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı kurucu başkanı olarak görev yaptı.

MUNİSE ŞİMŞEK. 1998'de İstanbul Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümünden mezun oldu. Derin Tarih dergisi, Haber Kudüs haber sitesi, kültür ve sanat sitesi Dünya Bizim'de editörlük yaptı; yazılar yazdı. Halen Derin Tarih dergisinde editörlük yapmaktadır.

MURAT DİNÇER ÇEKİN. 1962'de İstanbul'da doğdu. İstanbul Tıp Fakültesi mezunu, Aile Hekimliği Uzmanı, Marmara Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Sağlık Politikaları Anabilim Dalı öğretim üyesi, Zeytinburnu Tıbbi Bitkiler Bahçesi projesi yürütücüsüdür.

MUSTAFA BALCI. 1952'de Birecik'te doğmuştur. İlk ve orta öğretimi Gaziantep'te tamamlamıştır. 1974'te Matematik Bölümünden mezun oldu. Aynı dönem içinde Ankara Yüksek Öğretmen Okulunu da bitirdi. 1976'da Yüksek lisans çalışmasına başlayan Mustafa Balcı 1978'de tamamladı. 1983'te doçent, 1989'da profesör unvanını almıştır. Matematik alanında birçok akademik ve ders kitabı yazarıdır.

MUSTAFA BİROL ÜLKER. 1964'te İstanbul'da doğdu. İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Kütüphanecilik Bölümünden 1986'da mezun oldu. 2010'dan itibaren de İSAM Kütüphane ve Dokümantasyon Müdürü olarak görev yapmaktadır. Çeşitli dergilerde kütüphanecilik, arşivcilik, veri tabanları ile kitabiyat ve askerî tarihle ilgili yayınlanmış makaleleri mevcuttur. *Kitaplara Vakfedilen Bir Ömre Tuhfe İsmail E. Erünsal'a Armağan* kitabının hazırlanışına, 2012'de yayınlanan 40 ciltlik *İstanbul Kadı Sicilleri* projesinde ve İBB Kültür AŞ ile İSAM'ın ortak projesi olarak 2015'te yayınlanan *Antik Çağ'dan XXI. Yüzyıla Büyük İstanbul Tarihi* isimli eserlere katkıda bulunmuştur.

MUSTAFA DEMİRCİ. (Prof.Dr.) 1967'de Konya'da doğdu. 1991'de Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesini bitirdi. Aynı Üniversitede İslam Tarihi alanında yüksek lisans yaptı. 1995-2001 arasında İslam tarihi alanında Marmara Üniversitesinde doktorasını yaptı. 2001-2006 arasında Yüzüncü Yıl Üniversitesinde çalıştı. 2006'da doçent oldu ve Selçuk Üniversitesi Ortaçağ Tarihi Kürsüne geçti. 2011'de profesör oldu. 2016-2020 arasında Selçuk Üniversitesi SBE müdürlüğü yaptı. Halen aynı üniversitede görevini sürdürmektedir.

MUSTAFA KOÇ. (Prof.Dr.) 1969'da Kayseri'de doğdu. İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümünü bitirdi. Aynı bölümde yüksek lisans ve doktora yaptı. Halen İstinye Üniversitesinde çalışıyor. Osmanlı Türkçesi, İstanbul Türkçesi, yapma diller, tıp tarihi, İstanbul tarihi, tasavvuf ve sözlük metinleri üzerine çalışmaları bulunuyor. Şu sıralar İstanbul tekkelerine ve tarikatlar tarihine dair araştırmalarıyla tanınan Cemalettin Server Revnakoğlu'nun arşivi üzerine yaptığı çalışmayı kitaplaştırmaktadır.

MÜSLÜM YILMAZ. 1982'de İstanbul'da doğdu 2008'de İstanbul Kültür Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümünde lisans eğitimi, İstanbul Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümünde yüksek lisans ve 2016'da İstanbul Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Bölümünde doktorasını tamamladı. İstanbul Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Bölümünde öğretim görevlisi olarak vazife yapmaktadır.

NECİP ASIM YAZIKSIZ. 1861'de Kilis'te doğdu. Türk Ocakları'nın kuruluşunda rol aldı. Çoğu küçük risalelerden oluşan 40 civarında eser yayınladı. İlk kez Türk tarihini kaleme alanlardan birisi olan Yazıksız, Türk dilinin sadeleşmesinde büyük emek sarf etmiştir. 1935'te Kadıköy'de vefat etti.

NESLİHAN ER-KOÇOĞLU. 1987'de doğdu. 2009'da Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, Bilgi ve Belge Yönetimi Bölümünde lisans öğrenimini tamamladı. Aynı üniversitede Bilgi ve Belge Yönetimi programından 2012'de yüksek lisans, 2018'de doktora derecesini aldı. Başlıca akademik çalışma alanları bilgi davranışı, bilgi erişim, sosyal dışlanmış gruplardır. 2012'den bu yana aynı bölümde araştırma görevlisi olarak akademik hayatını devam ettirmekte, 2020'den itibaren ise Türk Kütüphaneciliği dergisinde editörlük yapmaktadır.

NESLİHAN SANDAL. 1970'te Sivas Zara'da doğdu. İstanbul Üniversitesi Kütüphanecilik Bölümünde lisans öğrenimini tamamladı. Aynı zamanda İstanbul Üniversitesi Çocuk Gelişiminde lisans eğitimi almaktadır. Kütüphanecilik ve Sayısal Kütüphaneler hakkında akademik çalışmaları bulunmaktadır. Mezuniyetiyle birlikte 1993'te işe başladığı İslâm Tarih, Sanat ve Kültür Araştırma Merkezinde (IRCICA) hâlen Kütüphane ve Dokümantasyon Bölümü başkanı olarak görevini sürdürmektedir.

NEŞECAN UYSAL. 1959'da doğdu. 1982'de AÜ Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Kütüphanecilik Bölümünden mezun oldu. AÜ Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Kütüphanecilik Bölümünde yüksek lisans öğrenimini tamamladı. Aynı zamanda Ulusal Tez Merkezinin kurulması görevini yürüttü. Türk Tarih Kurumu Kütüphanesinde kütüphaneci ve YÖK Dokümantasyon Merkezi Ulusal Tez Merkezinin sorumlusu olarak çalıştı. Halen Türk Tarih Kurumu Kütüphane müdürlüğü görevini yürütmektedir.

NEVZAT KAYA. Artvin Yusufeli ilçesine bağlı Bakırköy'de doğdu. 1971'de İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesinden mezun oldu. Aynı üniversitenin Tarih Kürsüsünde doktorasını tamamladı. Süleymaniye Kütüphanesinde 25 yıl müdürlük görevini yürüttükten sonra 2006'nın Ekim ayı sonunda emekli oldu.

NİHAN YILDIZ. 1992'de İstanbul'da doğdu. 2015'te Yeditepe Üniversitesi Tarih Bölümünden mezun oldu. 2019'da İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Akdeniz Dünyası Araştırmaları Bölümünde yüksek lisans öğrenimini tamamladı ve "XIX. Yüzyıl Seyahatnamelerine Göre Osmanlı Kitap Kültürü ve Kütüphaneler" başlıklı yüksek lisans teziyle mezun oldu. İstanbul Üniversitesi Yeniçağ Tarihi Bölümünde doktora öğrenimine devam etmektedir.

ORHAN M. ÇOLAK. 1973'te Almanya'da doğdu. 1994'te İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Arşivcilik Bölümünden mezun oldu. 1998'de aynı bölümde "Arşiv Belgelerinin Işığı Altında Sadrazam Hekimoğlu Ali Paşa'nın (1100-1171/1689-1758) Hayatı, İcraatı ve Hayratı" adlı tezi ile yüksek lisansını tamamladı. 1995'ten bu yana İslâm Tarih, Sanat ve Kültür Araştırma Merkezinde (IRCICA) fotoğraf arşivi sorumlusu olarak çalışmaktadır. Fotoğrafçılık tarihi, biyografi ve vakıflar konularında yayınlanmış makaleleri vardır.

OSMAN KAĞAN YÜCEL. 1988'de İstanbul'da doğdu. 2015'te Bahçeşehir Üniversitesi İletişim Fakültesi Gazetecilik Bölümünden mezun oldu. İstanbul Medeniyet Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalında yüksek lisans eğitimini tamamladı. Kuzey Afrika'da İslami hareketler, Afrika'da su politikaları ve sınır aşan sular, Nil havzası, kolonyalizm ve su sorunu, Afrika Boynuzu siyasi tarihi, Afrika'da din ve milliyetçilik alanlarında çalışmalarını devam ettirmektedir.

ÖMER FARUK DELİKTAŞ. 1994'te Aksaray'da doğdu. İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi Tarih Bölümünden mezun olduktan sonra Osmangazi Üniversitesi Turist Rehberliği yüksek lisans programını tamamladı. Yazı hayatına lise yıllarında farklı site ve dergilerle yazmaya başladı ve halen devam etmektedir. Birçok STK ve üniversiteler ile tarih, kültür ve şehirler üzerine seminerler ve çalışmalar yürütmektedir. Osmanlı coğrafyasında yer alan eski şehirler üzerine çok yönlü araştırmalarına devam etmektedir.

ÖMER HAKAN ÖZALP. 1964'te Elbistan'da doğdu. Çapa ve Cerrahpaşa Tıp Fakültelerini bırakarak araştırmaya yöneldi. Çeşitli yayınevlerinde çalıştı. Pek çok gazete ve dergide makaleleri yayınlanan yazarın telif, tercüme, yayına hazırlama ve yayınlanmış 50'den fazla çalışması bulunmaktadır. 1999'da Türkiye Yazarlar Birliğince biyografi ödülüne; 2011'de ESKADER tarafından mektup dalında ödüle layık görüldü. Akademik Araştırmacılar Derneğinin kurucularından olan yazar, Mehmed Âkif Ersoy Fikir ve San'at Vakfının müdürlüğünü yapmaktadır.

ÖNDER KAYA. 1974'te İstanbul'da doğdu. 1997'de Marmara Üniversitesi Tarih Bölümünden mezun oldu. 2000'de Eyyubiler üzerine hazırladığı teziyle yüksek lisansını tamamladı. 1999'dan beri tarih öğretmenliği yapmaktadır. İlgilendiği ve kalem oynattığı konular arasında İstanbul'un tarihi, azınlıklar, Robert Kolej, matbuat hayatı gibi başlıklar gelmektedir.

ÖZGEN FELEK. Fırat Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatından mezun oldu. Aynı üniversitenin Sosyal Bilimler Enstitüsünde divan edebiyatı sahasında yüksek lisansını tamamladı ve 2007'de doktor unvanını aldı. 2003'te Ohio State Üniversitesinde Yakın Doğu dilleri ve kültürleri üzerine ikinci yüksek lisansını, 2010'da da Michigan Üniversitesi Orta Doğu Çalışmaları Bölümünde Osmanlı edebiyatı ve kültürü sahasında ikinci doktorasını tamamladı. Halen Yale Üniversitesinde öğretim görevlisi olarak ders veriyor. Akademik çalışmaları yanısıra öykü ve denemeler de kaleme almaktadır.

R. TÛBA KARATEPE. 1963'te İstanbul'da doğdu. İstanbul Üniversitesinde Kütüphanecilik Bölümünden mezun oldu. Gazetecilik ve halkla ilişkiler alanında yüksek lisansını tamamladı. Doktorasında ise kütüphanecilik üzerine çalıştı. Başlıca akademik çalışma alanları, kitap ve kütüphane tarihi ve nadir eserlerdir. Şahıs arşivleri ile kurum özel arşivleri üzerinde de çalışmaktadır. Marmara Üniversitesi Bilgi ve Belge Yönetimi Bölümünde öğretim üyesi olarak görev yapmaktadır.

RAMAZAN MİNDER. 1967'de Rize'de doğdu. Anakara Üniversitesi İlahiyat Fakültesinden 1991'de mezun oldu. Millî Eğitim Bakanlığına bağlı okullarda öğretmenlik yaptı. 1995'te İBB Kütüphaneler ve Müzeler Müdürlüğüne naklen atandı. Şef, müdür yardımcısı ve müdür olarak 2019'a kadar bu kurumda görev yaptı. Görev süresinde birçok kütüphanenin açılması, müzelerin yeniden düzenlenmesi, sergilerin ve yayınların hazırlanmasını sağladı. Atatürk Kitaplığının gelişiminde katkı sundu. Kültür ve Turizm Bakanlığına bağlı Beyazıt Devlet Kütüphanesi müdürü olarak görev yapmaktadır.

SALİH İNCİ. (Doç.Dr.) 1975'te Kütahya'da doğdu. 1999'da Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesinden mezun oldu. 2001'de Sakarya Üniversitesinde yüksek lisansını, 2007'de de Selçuk Üniversitesinde "Heybeliada Ruhban Okulu" adlı teziyle doktorasını tamamladı. 2010-2013 arasında Kırklareli Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesinde görev yaptı. Halen Kırklareli Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dinler Tarihi Bölümünde öğretim üyesi olarak görev yapmaktadır. 2017'de doçent oldu. Ortodoks Hıristiyanlık, Fener Patrikhanesi ve kurumları ile dinler tarihinin diğer alanlarına dair yayınlanmış kitap, kitap bölümleri ve makalelerden oluşan çeşitli yayınları bulunmaktadır.

SALİHA KASAP. 1993'te Ankara'da doğdu. 2015'te Ahi Evran Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümünden mezun oldu. Yüksek lisans eğitimini Kırıkkale Üniversitesi Yeni Türk Edebiyatı Anabilim Dalında 2019'da tamamladı. Doktora çalışmalarına yine aynı alanda devam etmektedir. Başlıca çalışma alanları yeni Türk şiiri ve romanıdır. Karşılaştırmalı edebiyata ilgi duymaktadır.

SAMİ ARSLAN. İstanbul doğumludur. İstanbul Üniversitesi Tarih Bölümünden mezun olmuştur. Doktorasını Osmanlı istinsah kayıtları üzerine hazırladı. Halen Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi bünyesinde yer almaktadır. Çalışmalarını yazma eser kültürü üzerine devam ettirmektedir.

SELAHATTİN ÖZTÜRK. 1964'te Yozgat'ta doğdu. 1986'da İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Kütüphanecilik Bölümünden mezun oldu. 1985'den beri mesleğiyle ilgili olarak çalışmaya devam ediyor. Kütüphanecilik mesleğinin katalog, bibliyografya ve süreli yayınlar alanında kitap ve makaleleri bulunmaktadır. Halen Zeytinburnu Belediyesi Kıraathaneler Koordinatörü olarak görev yapmaktadır.

SELÇUK AYDİN. 1973'te Artvin Şavşat'ta doğdu. 1996 yılında İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Kütüphanecilik Bölümü Dokümantasyon ve Enformasyon Anabilim Dalından mezun oldu. 2011'de "Atatürk Kitaplığı Süreli Yayınları Sayısallaştırma Çalışmalarının Teknik ve Yönetimsel Analizi" adlı teziyle Marmara Üniversitesi Bilgi ve Belge Yönetimi Bölümünde yüksek lisans öğrenimini tamamladı. Halen İÜ Kütüphane ve Dokümantasyon Daire Başkanlığında öğretim görevlisi olarak görev yapmakta ve Çankırı Üniversitesi Bilgi ve Belge Bölümünde doktora çalışmalarına devam etmektedir. Dijitalleştirme, açık erişim, çocuk kütüphaneleri, kültürel miras ve kültürel diplomasi alanlarında çalışmaları bulunmaktadır.

SELMA GÜNAYDIN. 1968'de Amasya'da doğdu. 1992'de DTCF Türk Dili ve Edebiyatı Bölümünde lisans eğitimini tamamladı. 1993-1998 arasında Muradiye Eğitim Kurumlarında Türkçe ve edebiyat öğretmenliği yaptı. 2010'da yayınlanan *Meyveli Ağaç: Necip Fazıl'a ve Sanatına Yöneltilen Eleştiriler* adlı telif eserinden sonra bibliyografya, çeviri yazı ve yayına hazırlama çalışmalarında yoğunlaştı.

SEMAVİ EYİCE. (Prof.Dr.) 1922'de Kadıköy'de doğdu. Bizans ve Osmanlı sanatına ilişkin çalışmalarıyla bilim dünyasına önemli katkılar sundu. Alman Arkeoloji Enstitüleri asli üyesi ve Belçika Krallık Akademisi üyesi idi. 2011 yılında sanat tarihi dalında Cumhurbaşkanlığı Kültür ve Sanat Büyük Ödülünü aldı. 2018'de vefat etti. 30 bin adet kitaptan oluşan kütüphanesi İstanbul Araştırmaları Enstitüsünün koleksiyonda Semavi Eyice Kitaplığı bölümündedir.

SEMİHA NURDAN. 1975'te Mersin'de doğdu. Kırıkkale Üniversitesi Tarih Bölümünde lisansını, Gazi Üniversitesi Tarih Bölümünde yüksek lisansını tamamladı. Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesinde Tarih Anabilim ve Yeniçağ Bilim Dalında doktora çalışmasına devam etmektedir. Müessese tarihi ve vakıflar üzerine çalışmaktadır. Ayrıca Türk Tarih Kurumu Bilimsel Çalışmalar Müdürlüğünde görev yapmaktadır.

SERHAN ŞALK. 1992'de İstanbul'da doğdu. Lisans öğrenimini İstanbul Üniversitesi Tarih Bölümünde tamamladı. 2019 yılında İÜ Tarih Bölümü Osmanlı Müesseseleri ve Medeniyeti Tarihi Ana Bilim Dalında, Prof. Dr. Zeynep Tarım danışmanlığında yüksek lisansını tamamladı. Osmanlı kültür tarihi ve mimari tarih üzerine çalışmakta İÜ Yeniçağ Tarihi Anabilim Dalında doktora çalışmalarına devam etmektedir.

SEYİT ALİ KAHRAMAN. İstanbul Üniversitesi Felsefe Bölümünden mezun oldu. 1992'de çalışmaya başladığı Başbakanlık Devlet Arşivlerindeki görevine devam ediyor. Evliya Çelebi hakkında araştırmalar yaptı ve Günümüz Türkçesiyle Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi'ni yayına hazırladı.

SÜLEYMAN ZEKİ BAĞLAN. İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesinden mezun oldu. "Osmanlı'da Akıncılık Müessesesi ve Rumeli" konusu üzerine doktorasına devam etmekte ve İstanbul Medipol Üniversitesinde ders vermektedir. 2008 yılından itibaren İBB Alan Yönetimi Danışmanlığı yapmaktadır.

TUĞBA ÖRÜN ÇINAR. 1987'de Sakarya'da doğdu. Marmara Üniversitesi Bilgi ve Belge Yönetimi Bölümünde lisans öğrenimini, Marmara Üniversitesi Bilgi ve Belge Yönetimi Bölümünde yüksek lisans öğrenimini tamamladı. Dernek ve üniversite kütüphanelerinde kütüphaneci olarak çalıştı. Başlıca çalışma alanları, cumhurbaşkanlarının kütüphaneleri, üniversite kütüphaneleri ve akademik kütüphanelerdir. Bilgi ve belge yönetimi alanında doktora çalışmalarına devam etmektedir.

TURGAY ŞAFAK. Lisansını İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Kütüphanecilik Bölümünde tamamlamıştır. Yüksek lisans ve doktora eğitimini Tahran Üniversitesi Edebiyat ve Beşerî Bilimler Fakültesi Fars Dili ve Edebiyatı Bölümünde yapmıştır. Boğaziçi ve İstanbul Şehir Üniversitelerinde Farsça dersleri verdi. 2016-2018 arasında Tahran'da Yunus Emre Enstitüsü müdürü olarak görev yaptı. Halen İstanbul Medeniyet Üniversitesi Doğu Dilleri ve Edebiyatları Bölümü Fars Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalında öğretim üyesidir.

UĞUR BORAN. (Arş.Gör.) 1986'da Ağrı'da doğdu. 2010'da İstanbul Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümünde lisans eğitimini tamamladı. 2011'de Kuveyt Üniversitesinde bursiyer olarak Arap Dili ve Edebiyatı eğitimi aldı. 2013'te Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Türk-İslam Edebiyatı Bölümünde başladığı yüksek lisans eğitimini 2015'te tamamladı. Doktora eğitimini yine Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Türk-İslam Edebiyatı Bölümünde sürdürmekte ve Trakya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Türk-İslam Edebiyatı Bölümünde araştırma görevlisi olarak çalışmaktadır.

YUSUF ALPAYDIN. 1980'de Yozgat'ta doğdu. Lisans eğitimini 2003'te Boğaziçi Üniversitesi Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık Bölümünde, yüksek lisans çalışmasını 2006'da aynı üniversitede yetişkin eğitimi programında tamamladı. Doktora çalışmasını 2013'te İstanbul Üniversitesinde Çalışma Ekonomisi Bölümünde Türkiye'de yükseköğretim sistemi ve emek piyasası arasındaki ilişkileri konu alan teziyle bitirdi. Eğitim politikaları, eğitim-istihdam ilişkileri, yükseköğretim ve yetişkin eğitimi konularında araştırma ve yayınları devam etmektedir. Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Bölümünde öğretim üyesi olarak çalışmaktadır. İnsan ve Toplum Dergisi editörlerindendir.

YUSUF TURAN GÜNAYDIN. 1967'de Amasya'da doğdu. Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesinde lisans öğrenimini, aynı üniversitenin İslam Tarihi ve Sanatları Kürsüsü Türk ve İslam Edebiyatı Anabilim Dalında yüksek lisans öğrenimini tamamladı. Öğretmenlik ve devlet memurluğu yaparak emekli oldu. Başlıca çalışma alanları tasavvuf, eski ve yeni Türk edebiyatı, İslam tarihi, Ahilik, hatırat, biyografi ve bibliyografyadır. Bu alanlarda yayınlanmış eserleri vardır.

ZEYNEP DURUKAL. ODTÜ Ekonomi ve İstatistik Bölümünde lisans, AÜ Siyasal Bilgiler Fakültesi Sosyal Politika bölümünde yüksek lisans öğrenimi gördü. Uluslararası kuruluşlar için siyaset bilimi, dinler ve uygarlıklar tarihi, kültürel kalkınma alanlarında İngilizce, Fransızca ve Türkçe dillerinde yazılar yazıyor, çeviriler yapıyor. İslâm Tarih, Sanat ve Kültür Araştırma Merkezinde (IRCICA) editör olarak çalışıyor.

2021/5

Z

KÜLTÜR | SANAT | ŞEHİR

Tematik Dergi

KAZLI ÇEŞME SANAT

